

Karaasa Yeena Rau Kioo Kuaivovee

Waffa New Testament

This Bible is copyrighted by Wycliffe Bible Translators (Wycliffe.org) and is printed with permission by the Digital Bible Society (dbs.org) for non-commercial use.

This Bible is available for free download in a variety of digital formats at dbs.org/bibles.

Matai.....	4
Marakaa	58
Rukaaso.....	91
Yuvuaano	147
Aposoroo	183
Rooma	231
1 Koridii	257
2 Koridii	279
Garatiaa.....	294
Epesiisa	303
Piripii	311
Korosii	317
1 Tesoronikii	323
2 Tesoronikii	328
1 Timotii	331
2 Timotii	338
Titii	343
Pirimuuno	346
Eporai	348
Yakoopo	368
1 Petrooso	374
2 Petrooso	382
1 Yuvuaano	386
2 Yuvuaano	392
3 Yuvuaano	393
Yutaava.....	394
Reveraisiina	396

Matai

Yisuu Kirisiinna oyaiya kuavai

(Rukaaso 3:23-28)

- 1 Anna Yisuu Kirisiinna oyaiya kuavai. Aparahaamooya Davuitiia oyaivakidiri Yisuuva diiteeravai.
  - 2 Aparahaamo ari mmaapuuvaa
Isaakaa mmata kiooduu
Isaako Yakoopaa mmata kiooduu
Yakoopo Yutaanna mmata kioo
ari kata vayaidaatama mmata kieeravai.
  - 3 Yutaava ari mmaapuuvaitana
Pereseeya Seraaya mmata kiooduu
ngiari kaanaa nnutuuvo Tamaarovee.
Pereseeva Eseroonaa mmata kiooduu
Eseroono Araamaa mmata kiooduu
  - 4 Araamo Aminataapaa mmata kiooduu
Aminataapo Nasoonaa mmata kiooduu
Nasoono Saramoonaa mmata kiooduu
  - 5 Saramoono Buaasaa mmata kiooduu
inna kaanaa nnutuuvo Rahaapovee.
Buaaso Yoveteenna mmata kiooduu
inna kaanaa nnutuuvo Ruutovee.
Yoveteeva Isainna mmata kiooduu
  - 6 Isaivaano kieeta vaidiivaa
Davuitiinna mmata kieeravai.
Davuitiiva vaidiivaa nnutuuvo Uriaanna
muaadaivaa vara kioo
mmaapuuvaa Soromoonaa mmata kiooduu
  - 7 Soromoono Rekaviaamaa mmata kiooduu
Rekaviaamo Aviaanna mmata kiooduu
Aviaava Asaanna mmata kiooduu
  - 8 Asaava Yosapataa mmata kiooduu
Yosapato Yoraamaa mmata kiooduu
Yoraamo Usiaanna mmata kiooduu
  - 9 Usiaava Yotaamaa mmata kiooduu
Yotaamo Akasaanna mmata kiooduu
Akasaava Isikiaanna mmata kiooduu
  - 10 Isikiaava Manaseenna mmata kiooduu
Manaseeva Amoosoonna mmata kiooduu
Amoosoova Yosiaanna mmata kiooduu
  - 11 Yosiaava Yekoniaanna mmata kioo
ari kata vayaidaatama mmata kiooduu
iya varuu suaivaki vaidi Bapuroonaaya
numa gioonna kiaapuuya vitada
ngiari yoosinnaivaki yapa kieeravai.

¹² Yekoniaava Seratiereenna mmata kioodoo
Seratiereeva Seruvavereenna mmata kioodoo

¹³ Seruvavereeva Avituunna mmata kioodoo
Avituuva Eriakiimaa mmata kioodoo
Eriakiimo Asoroonna mmata kioodoo

¹⁴ Asoroova Satokoonna mmata kioodoo
Satokoova Akiimaa mmata kioodoo
Akiimo Erutuunna mmata kioodoo

¹⁵ Erutuuva Eriasaaraa mmata kioodoo
Eriasaaro Mataanaa mmata kioodoo
Mataano Yakoopaa mmata kioodoo

¹⁶ Yakoopo Yoosiipaa mmata kieeravai. Yoosiipo inna Mariaanna vaatavai.

Mariaava ari mmaapuuvaa Yisuunna mmata kioodoo vaidiiaano innara tunoo: Anna Misiaa vaidi Anutu-
uqo mmataama kioo vaidiivovee, tiravai.

¹⁷ Aparahaamo varuu suaivakidiri inna sidinnaidiia yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama varia rada
nnidada iyakidiri Davutiiva diiteeravai. Davutiiva diitoo suaivakidiri mmuaikaraama inna sidinnaidiia yaakuu-
vaitana yukukidiri taarama taarama varia rada nnidada iya varuu suaivaki vaidi Bapuroonaaya numa iyaata
rapidada yaatara kiada vitada ngiari yoosinnaivaki yapa kieeravai. Iya Isarairaiya yapa kioodoo varuu
suaivakidiri mmuaikaraama Yekoniaanna sidinnaidiia yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama varia rada
nnidada tooduu Anutuuoqo mmataama kioo vaidiivo diiteeravai.

Yisuunna mmateera kuavai

(Rukaaso 2:1-7)

¹⁸ Yisuu Kirisiinna mmatoovo ataama vairavai. Yisuuva hama varuu suaivaki inna kaanaa Mariaanna Yoosiipo
varaanara kuaivaa kiaa teerama kioo hama inna varooduu Mariaava rikiooduu Mmannasa Yoketaivoono vaa
nnaakaraivaa inna mmiravai. ¹⁹ Mmuduu Mariaanna vaatiivo Yoosiipo vaidi yoketaavoonora tioo hama mmam-
ma maisaivaa Mariaanna mmirainno kati haumaki inna titaanaraivaara yaata utiravai. ²⁰ Homo ivaara yaata
utuoo varioo vainno ruvuataivaa tooduu Udaanga Anutuuoqaa aangeraa voovoono tuma inna kiaa mmioo
tunoo: Yoosiipo, Davutiinna oyaivakinnaa vaidikuavee. Ai nnaata Mariaanna varaanaraivaara sa aatuunna
taara yaata utuane. Varanee. Mmannasa Yoketaivoono nnaakaraivaa inna aakiaivaki yapaivaivee. ²¹ Fai iva
mmaapuvai mmatanai a inna nnutuuvaa Yisuuvee tinaravai. Fai ivoono ari seena gioonna kiaapuuya mmin-
namminnaa maisaiyauvaa ruga kioo iya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara a inna nnutuuvaa Yisuuvee tina-
vai.

²² Nnaaruaa vaidi Udaanga Anutuuoqaa kuaivaa kooyaa tira forofetaa voovoono Anutuuoqo inna kiaa mmuu
kuaivaa fafaarinno ataa kua tunoo: Fai kiatanna yoketaa hama vaidi voovoono inna tasipaivoono nnaakara
sunnainno mmaapuvai mmatanai iya inna nnutuuvaa Imanueero kiaaravee, tiravai. Ii nnutu iva oyaivo tinoo:
Anutuuoqo ti tasipainoo, tiivai. Nnaaruaa vaidi forofetaivo fafaara roo kuaivo ngioo ngioo Yisuunna mmatoov
suaivaki innara kua tuu kua mmuakiaayauvai kaanaivo vairavai.

²⁴ Itaama vauduu Yoosiipo diitoo Udaanga Anutuuoqaa aangeraiivo inna kiaa mmuu kuaivaa rikioo iinno ari
nnaataivaa vareeravai. ²⁵ Varooduu homo Mariaava nnaakara sunnaivaata varuu suaivaki Yoosiipo hama inna
tasipama nuairavai. Yapooma Mariaava mmaapuuvaa mmata kioodoo Yoosiipo inna nnutuuvaa Yisuu-o tiravai.

Vaidi suai raari roopinai varuuya Yisuunna taara nniravai

2 Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Yutayaa ivaki vau yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Pitiriheema ivaki Mariaava
Yisuunna mmateeravai. Inna mmatoov suaivaki Herooto Yutayaiya kieetavai variravai. Varuduu vaidi tinni
ruaa vooya aakiapuayauvo tooyauvaara mmoori uuya suai raari roopinaidiri nnidada numa Yerusareema
gioonna kiaapuuya yaparaida tunoo: ² Nnaakara meediivo Yutayaiya kieetavai varinoo kiaivo deevakiinno vari-
innee? Ari aakiapuavo suai raari raipinnai ngioo variki ai ta iva taa rada numa ti ausa mmuduuyaiyauvaa inna
mmiaara ngiaunnao, ³ tuduu rikioo kieeta vaidi Herooto iya tuu kuaivaa rikioo pinaama nnikiarauduu
mmuakiaa gioonna kiaapu Yerusareema varuuyaatama rikiada nnikiarairavai. ⁴ Nnikiarauduu Herooto mmuaki-
aa Anutuuoqaa kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama tuduu innasi nuu-
nauduu iya yaparainno tunoo: Fai deevakidiri Anutuuoqo mmataama kioo vaidiivaa kaano mmataanarannee?

⁵ tuduu rikiada iya inna kuaivaa sai tunoo: Yutayaivaki vai yoosinna kiisa Pitiriheemadiri fai mmataanaravaivee. Nnaaruaa vaidi forofetaa voovoona ivaara Anutuuqaa avaivaa fafaara roo tunoo:

⁶ Yutayaivaki vai yoosinna Pitiriheemaivo

kiisavai vaikiyai

yoosinna pinaa Yutayaa kieetaiya

ivaara kiaanoo:

Fai yapooma ii yoosinna ivaa

nnutuuvo pinaavai vainaravaivee, kiaavai.

Fai ivakidiri vaidi kieeta voovai diitoo

ni gioonna kiaapu Isarairaiyara dinaravaivee.

Forofetaivoono itaa kua tiravaivee. ⁷ Iya itaa kua tuduu rikioo Herooto iya tuu kuaivaara yaata utuoo vaidi tin-
ni ruua suai raari roopinnaidiri nnuuya tuduu haumakinaa nnida innasi nuunauduu iya yaparainno tunoo: Dee
suaivau aakiapuaivo nnuunnee? ⁸ kias kioo iya sai tuu kuaivaa rikioo Pitiriheema iya titoo tunoo: Oo
nnaakaraivaara tuqinnama buaidada teekio ngii too vainai numa ni giaa ni mikiai fai neetaata oro ni ausa
mmuduuyaivaa inna mmunaravee, ⁹ tuduu iya inna kuaivaa rikiada ivaki pikiada diitada aataruuvau vida tooduu
aakiapuaivo vaa suai raari roopinna iya toovoona iya too vainno iya tauraa vitoo vioo vioo nnaakaraivo varuu
nnauvo vauvau diravai. ¹⁰ Duduu iya aakiapuaivaa teeda kaayauma sirigauduu iya ausaiyauvo yoketairavai.

¹¹ Yoketauduu iya nnauvaki oro nnaakaraivaata kaanaa Mariaannaatama teeda toorivu yau harada ngiari ausa
mmuduuyaiyauvaa nnaakaraivaa mmiravai. Mmida ngiari utuaiyauvakidiri mminnaa yoketaiyauvaa kati inna
mmida voovoona sikau mmannaammannauvaa nnutuuvo gooraivaa inna mmuduu voovoona yatari ranaivaa
hudooduu suuda yoketaa vuvuaa inna mmuduu voovoona kupuuvaa roosuuvaa nnutuuvo miiraivaa inna mmi-
ravai.

¹² Mmi taika kiada oro vuru vaida ruvuataivaa tooduu Anutuuqo yaagueeqama iya kias mmioo tunoo: Sa
keena Herootaasi kuatee, tuduu rikiada ari vo aataru voovaugiataa ngiari yoosinna viravai.

Yoosiipooya Mariaaya Iyiipa aatu viravai

¹³ Iya vida kioodoo Yoosiipo vainno ruvuataivaa tooduu Udaangaivaa aangeraa voovoona tuma inna kias
mmioo tunoo: Diitee nnaakaraivaata ari kaanaatama vatee yoosinna Iyiipa Herooota yaatu kuane. Herooto
tinai ari ngiaammuauya nnaakaraivaa ruputikio putuaiveeraivaara fai innara buaama rada nookiaaravai. Ivo
itaama iinaraivaara Iyiipa viee ivaki varinanai neenoo kava i tinai rikiee pikiee aapi ngianee, ¹⁴ tuduu rikioo
Yoosiipo heenaki diitoo nnaakaraivaata kaanaatama vitoo Iyiipa vioo vioo ¹⁵ oro ivaki varududuu Herooto puti-
ravai. Nnaaru vaidi forofetaa voovoona Udaangaivo inna kias mmuu kuaivaa fafaarainno tunoo: Na ni Maapu-
vaa Iyiipadiri kiaaduu nniravaivee, tiravai. Iya Iyiipa vuduu ii kua ivaa kaanaivo vairavai.

Herooto nnaakaraiya ruputateera tiravai

¹⁶ Vaidi suai raari roopinnaiya Herooota yokekiaa kiada vuuvaara rikiooduu inna ausaivo pinaama nnanna-
tooduu Herooto vaidi vooya titooduu Pitiriheema ivaki vida mmuakiaa vainima vau yoosinnaiyauvaki vida
ngiaammuau taara nuanu varooyaata iya nnaagiai mmatooyaata ruputuduu putiravai. Tauraa vaidi suai
raari roopinnaiya tooduu aakiapuaivo iya too vau suaivakidiri mmattoo nnaakaraiyaata nnaagia nnaagiai mma-
tooyaata ruputuduu putiravai.

¹⁷ Nnaaru vaidi forofetaa voovai nnutuuvo Yirimiaava ivaara fafaara roo tuuvaa kaanaivo vairavai. ¹⁸ Yirimiaa-
va tunoo:

Yoosinna Ramaivaki gioonna kiaapuuya

kaayau rateera akuaivaata

yaagueeqa aayannaivaatama rikiaavai.

Raheeraa nneeditunnaiya

ngiari nnaakaraiyara ratadada

iya vaa putu taikaivaara mmannammanna rataavai.

Iya seenaiya iya ausaiyauvaa tuqinnaaree kias

iidada taavo hama yoketaivaivee.

Forofetaa Yirimiaavaano itaa kua tiravai.

Yoosiipooya Mariaaya Iyiipadiri nniravai

¹⁹ Herooto vaa putuduu Yoosiipo Iyiipa hara kioo varioo vainno ruvuataivaa tooduu Udaangaivaa aangeraa voovoono tuma inna kiaa mmioo tunoo: ²⁰ Diitee nnaakaraivaata ari kaanaatama vitee yoosinna Isarairavaki kuane. Vaa vaidiia nnaakaraivaa rupertuara uuya putiravaivee, ²¹ tuduu rikioo diitoo nnaakaraivaata kaanaatama vitoo yoosinna Isarairaa viravai.

²² Vioo vioo Yoosiipo Yutayaa ivaki varinaree kiaa rikiooduu Akiraaso ari konna Herootaa mmaataivaa varoo Yutayaiya kieetavai varuduu rikioo ivaki kuanaraivaara aatuuravai. Aatuunno vainno ruvuataivaa tooduu Anutuuqo inna kiaa mmuu kuaivaa rikioo iinno yoosinna pinaa Karirayaara vioo vioo ²³ oro yoosinna kiisa voovai nnutuuvo Nasareeta hara kioo variravai. Nnaaru vaidi forofetaiya fafaaraida tunoo: Fai vaidiia Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara kiaara: Nasareetaa vaidivaivee, kiaravaivee, tiravai. Yoosiipo oro Nasareeta hara kioo varuduu forofetaiya itaa kua tuuvaa kaanaivo vairavai.

Yuvuaano nnoori apiraivoono kuaivaa

iya kiaa mmiravai

(Marakaa 1:2-8; Rukaaso 3:1-18; Yuvuaano 1:19-28)

3 Vo suai suai voovaki Yuvuaano nnoori apira vaidiivo numa Yutayaa ivaki vau mmata voovai koo mmuyai gaangaivau nuainno varioo Anutuuqaa mmayaayavaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo iya tunoo: ² Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ausa hanigiaatee. Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira suaivo aa vainima nnino, tiravai. ³ Nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava Yuvuaanaara aa kua aavaa fafaara roo tunoo:

Vaidi voovoono koo mmuyai gaanga voovau

dioo vainno aayanna roo tinara:

Ngia ngii kieetaivaara

aataruuvaa teerairavaa roosiima

ngii Udaangaivaara teerama kiaatee.

Udaangaivo ngiisi nninaraivaara

teerada safuuma kiaatee, tiravai.

⁴ Yuvuaano puara kamera yaasiivaadiri yaapaivaa roosiima iima uyu kioo nnabaivaadiri vausaivaa iima kioo ari tammaivaki rau kioo kaisaivaa nnoo ngengengoongaivaa suuyaivaa nneeravai. ⁵ Mmuakiaa gioonna kiaapu Yerusareemaiyaatama vo yoosinna vo yoosinna Yutayaa ivaki vau yoosinnaiaatama nnoori Yorotaana vainima varuuyaatama Yuvuaanaasi vida ⁶ ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa Anutuuqaa kiaa kookieema kiooduu nnoori Yorotaanaivakidiri Yuvuaano iya apiravai.

⁷ Apuoo varioo tooduu vaidi Farisai vooyaata vaidi Satuukai vooyaata nnoori varaaraivaara innasi nnuduu too iva iya tunoo: Ngia vaidi maisaso, gioonno ngii giaa ngii mikiai ngia Anutuuqo irisai maisaivaa ngii minaraivaara rikidaida aatuuda niisi ngiaannee? ⁸ Ngia kutaa tuanaa ngiingii mmoori maisaiyauvaa pikiada ngiingii ausaiyauvaa hanigia kiada mmoori yoketaivaa iikio kaanainai na teenai niisi ngiatee. ⁹ Sa ngiengienaidiri yaata utida kiatee: Inna Aparahaamo ti rubuungovee. Ta aikiooma variaunnao, kiatee. Na ngii giaa ngii mi-aunoo. Aa sikau aayauvaadiri Anutuuqo iinaree tioo iinai vida hanigiada fai Aparahaamaa uru nnaakaraya variaaravai. ¹⁰ Anna makee Anutuuqo irisai maisaivaa mminaraivo vaidiivo haivaa yatariiyauvaa oyaiyauvaki teerama kioo tu kioo vaivaa roosiivai. Yatari hama iira yoketaa vaivaa fai hanaa rakau ikiana kagaari kiaanaravai.

¹¹ Ngiingii ausaiyauvaa hanigiada yoketaama variaivaara na mmanna nnooriivaadiri ngii apuaunoo. Vaidi ni nnaagiai nninaraivo nnoonna vaidivai. Na kiisa vaidivai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammuaavai roosiima variee inna yuku nnabaivaitana varee kuanaravai. Fai ivoono Anutuuqaa Mmannasa Yoketaivaa tino too ngia vaa ausa hanigiaiya ngii aakiyauvaki varinaravai. Ngia hama ausa hanigiaiya fai irisai maisa ikia roosiivaa ngii mminaravai. ¹² Vaidiia yeenna vuutaivaa savoorivaadiri uyu kagaari kiada kaanaivaa vareerayaama ivoono ari savoorivaadiri varoo vuuta iiraiyauvaa rummua rusuku kioo supiya uyu ngiau kiaikio iiraiyauvo mmatayaa tuoo kuaikio varoo ari yeenna yapeera nnauvaki yapa kioo nnabaiyauvaa varoo ikiaivo hama tasuuvaki kagaari kiaanaravaivee, tiravai.

Yuvuaano Yisuunna nnoori apiravai

(Marakaa 1:9-11; Rukaaso 3:21-22)

¹³ Ii suai ivaki Yisuuva yoosinna Karirayaa pikioo Yuvuaano inna nnoori apuaiveera nnoori Yorotaana ivaki nni-ravai. ¹⁴ Numa dudu Yuvuaano inna oqoo tinara iinno tunoo: A aaniira niisi ngiannanee? Eenoo ni apinarai-vo inna yoketaavee, ¹⁵ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Inna aikioovai. Aanna makee eenoo ni apuane. Ta itaama iida Anutuuqo mmuakiaa mmoori aataru yoketaivaa ti kiaa ti mmiivaa iikiaravee, tuduu rikioo Yuvuaano ee-oo tiravai.

¹⁶ Kiaa kioo Yisuunna nnoori apu kioo saivaata Yisuuva nnooriivakidiri numa dioo vainno reeri tooduu ngiau-vo rusiti varoo vioo sai ngioo saudu Anutuuqaa Mmannasaivo ngiaamma mirunnaivaa roosuuvono tuoo tuoo tuma innayaa variravai. ¹⁷ Varuduu rikiooduu ngiau apuuvakidiri Anutuuqaa kuaivo tuoo tunoo: Inna ni Maapu tuanaivovee. Na innara mmuduuya ruee na inna tauko pinaama ni yoketainoo, tiravai.

Sataango Yisuunna iinno taanaree kiaa iiravai

(Marakaa 1:12-13; Rukaaso 4:1-13)

4 Sataango Yisuunna iinno teeno ivo muaraagakiainaree kiaa uduu Mmannasa Yoketaivono Yisuunna vitoo koo mmuyai gaanga voovaura viravai. ² Oro kiooduu hara kioo varuduu ikianna heenaiyauvo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kiooduu Yisuuva yeennaivaa hama nneerama kioo kati varududuu nnaagiai pinaama inna yeenna rairavai. ³ Inna yeenna rauduu Sataango numa inna tunoo: A Anutuuqaa Mmaapukuavee tiee aa sikau aayauvaa tino too hanigioo yeenna bereetayauvai vakiaivee, ⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Anutuuqaa kua fafaarivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovono yeennaiyauvaa nnaasu nnaivono hama yaagueeqaivaa inna mmiivai. Anutuuqaasidiri tii kua mmuakiaavai rikiaivono yaagueeqaivaa inna mmiivai. Kua fafaarivono itaa kua tiivaivee, ⁵ tuduu rikioo Sataango Yisuunna vitoo yoketaa yoosinna Yerusareema vioo nuunaira nnau pinaivaa pupukiaivau yapa kioo inna tunoo: ⁶ A Anutuuqaa Mmaapukuavee tiee suairoom-mu kiee kuane. Anutuuqaa kua fafaarivo vainno tinoo:

Fai Anutuuqo ari aangeraiya titanai
aiyara haitatuukiaravee.
Ai yukuuva sikaayaadiri
rusimaurivoora kiaa
iya ngiari yaakuuyaadiri
suoodaa i sootu utaaravaivee.

Inna kuaivo itaa kua tiivaivee, ⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Anutuuqaa kua fafaara voovai vainno tinoo: Sa i Udaanga Anutuuqaa iinna taanee, tiivaivee, ⁸ tuduu rikioo Sataango kava Yisuunna vitoo oora taapi hokobaivau yapa kioo mmuakiaa vo mmata vo mmataiyauvaata mmuakiaa mminnaa yoketaiyauvo ivaki vauiyauvaatama inna vitairavai. ⁹ Vitaama kioo tunoo: Fai a niyara toorivu yau haree ai ausa mmuduuyaivaa ni minai fai na aa mmuakiaa aayauvaa i mminaravaivee, ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Sataango, ngieera kuane. Anutuuqaa kua fafaarivo vainno tinoo: A Udaanga Anutuuqaa ai ausa mmuduuyaivaa mmiee inna mmooriivaa nnaasu iikiane, tiivaivee, ¹¹ tuduu rikioo Sataango inna pikioo vuduu aangeraiya tuma inna haitaturavai.

Yisuuva ari mmooriivaa tauraa Karirayaa ivaki iiravai

(Marakaa 1:14-15; Rukaaso 4:14-15)

¹² Yisuuva vaidiia Yuvuaanaa oovi nnauvaki yapa kioo kuaivaa rikioo mmata Karirayaa ivaura viravai. ¹³ Vioo yoosinna kiisa Nasareeta pikioo vioo nnoori haruunga Karirayaa vainima vau yoosinnaivaa nnutuuvo Kapanau-ma oro ivaki hara kioo variravai. Ii mmata ivo nnaaruaa vaidiivaitana Seporoonaya Nafataraiya mmatavai.

¹⁴ Nnaaruaa vaidi forofetaa voovai nnutuuvo Yisayaava fafaara roo kuaivaa Yisuuva uuvaa kaanaivo vairavai. Yisayaava fafaara roo kuaivo vainno tinoo:

¹⁵ Nnoori Yorotaana sainai
nnoori haruunga vainiivau
Seporoonaya Nafataraiya mmataivo vauduu
ii mmata ivaa nnutuuvo Karirayaa ivaki
vaidi hama Anutuuqaa kua rikiooya variaano.

¹⁶ Vaidiia heenaivaki variaaneema
iya varida fai mmeekia pinaivaa taaravai.
Iya putira yoosinnaivaa
heenaki roosiima variyai teekio

fai mmeekiaivo taanaravaivee.

Yisayaava fafaara roovo itaa kua tiivai. ¹⁷ Ii suai ivakidiri Yisuuva Anutuuqaa mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kua mmioo tunoo: Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ngiingii ausaiyauvaa hanigiaatee. Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira suaivo aa vainima nninoo, tiravai.

Yisuuva tavau vareera vaidi taarama taaramaara tiravai

(Marakaa 1:16-20; Rukaaso 5:1-11)

¹⁸ Yisuuva nnoori haruunga Karirayaa siriivau nuainnonno tooduu tavau vareera vaidi kato vayoovaitana Simoono vuai nnutuuvo Petooso ari kataivo Adiriaasooya ngiari utua vaaheevaa tavaura nnooriivaki kagaari kiada tu kiada vauduu ¹⁹ Yisuuva ivaitana tunoo: Ngia ni nnaagiai nnikiai na ni kuaivaa ngii giaa ngii minai ngia tavau vareerayaama gioonna kiaapuuya vitada niisi ngiatee, ²⁰ tuduu rikiada makee tuduu ivaitana ngiari utua vaaheeyauvaa pikiada inna nnaagiai viravai.

²¹ Ivakidiri vidada Yisuuva tooduu vo vaidi kato vayoovaitana Yakoopooya Yuvuaanaya Sevetainna mmaapuuvaitana ngiari gioonna tasipama kanuuvaki varida ngiari utua vaaheeyauvaa sapiraida variravai. Sapiraida varida tooduu Yisuuva ni nnaagiai ngiateera ivaitanaara aayanna rooduu ²² kanuuvaki ngiari gioonna pikiada makee tuduu Yisuuva nnaagiai viravai.

Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinneeravai

(Rukaaso 6:17-19)

²³ Yisuuva nuainnonno mmuakiaa yoosinnaiyauvo Karirayaa vauyauvaki vioo ngiari nuunaira nnauyauvaki vioo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivaa iya kua mmioo mmuakiaa nniitaroo ari vookara ari vookarayauvaa tuqinneeravai. ²⁴ Tuqinnooduu iva uu mmayaayaivaa mmuakiaa yoosinna Suriaa varuu gioonna kiaapuuya rikiada mmuakiaa ari vo nniitaroo vo nniitarooyaata mmagia maisaiya iya aakiaiyauvaki varuuyaata makemakee putida vaidi kava diitooyaata yuku yaaku putuuyaata vitada Yisuuva nnaagiai viravai. ²⁵ Tuqinnooduu kaayau gioonna kiaapuuya Yisuuva nnaagiai viravai. Gioonna kiaapu Karirayaivakidiriaatama vuduu yaakuuvaitana vau yoosinnaiyauvaa nnutuuvo Dikaporiisaivakidiriaata vuduu Yerusareemaivakidiriaatama vuduu Yutayaivakidiriaata vuduu nnoori Yorotaana sainai varuuvakidiriaatama Yisuuva nnaagiai viravai.

Yisuuva taapiivaudiri mmayaayaivaa tiravai

5 Yisuuva kaayau gioonna kiaapu innasi nnuuya too taapi kiisaivau vioo ivau hara kioo varuduu ari ngiaam-muaya innasi vuduu too ² ari kuaivaa iya kua mmioo varioo tunoo:

Gioonna kiaapuuya kaayauma yoketairavai

(Rukaaso 6:20-23)

³ Gioonna kiaapuuya ngiariyara kiaanoo: Hama ta yopeema Anutuuqaa roosiikiaunnayavee, kiaiara Anutuuqo iyara yoketainoo. Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo vaa iyasi vainoo.

⁴ Gioonna kiaapuuya ausa mmuaararavaa varada variayara Anutuuqo iyara yoketainoo. Anutuuqo iya ausaiyauvaa tuqinnaanaravai.

⁵ Gioonna kiaapuuya tirooma adida variayara Anutuuqo iyara yoketainoo. Anutuuqo kua kutaivaa tioo iya mminaraivaa fai iya varaaravai.

⁶ Gioonna kiaapuuya Anutuuqaa aataru yoketaivaara mmuduuya rida safuuma iya iikiatayara Anutuuqo iyara yoketainoo. Fai Anutuuqo ari aataru yoketaa mmuakiaavai iya vitaino iya yoketainaravai.

⁷ Gioonna kiaapuuya ngiari seenaiyara boo kiaiara Anutuuqo iyara yoketainoo. Anutuuqo fai iyara boo tinaravai.

⁸ Gioonna kiaapuuya iya aakiaiyauvo yamaama vaiyara Anutuuqo iyara yoketainoo. Fai iya Anutuuqaa taaravai.

⁹ Gioonna kiaapuuya rapiraivaara ooqoo tiraiyara Anutuuqo iyara yoketainoo. Fai Anutuuqo iyara tinaravai: Iya ni naunna maapu tuanaayavee, tinaravai.

¹⁰ Gioonna kiaapuuya safuuma varira aataruuvaa iikiaani vooyaano kuminayaa mmuaararavaa iya mmiaiara Anutuuqo iyara yoketainoo. Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo vaa iyasi vainoo.

¹¹ Ngia ni nnaagiai ngiaivaara gioonna kiaapuuya ngiariyara maisa kua tida mmuaararavaa ngii mida ngiariyara unnakua unnakua tikiai sa yaata utuatee. Anutuuqo ngiariyara yoketainoo. ¹² Irisai yoketaivo ngiini ngiau aapu

vaivaara yaata utida sirigaida variatee. Maisa mmooriivaa ngiiyara iikiaaneema gioonna kiaapu vooya nnaaru varuu forofetaiyara iiravai.

Yisuuva yorokuuvaata mmeekiaivaatama mmataama kioo tiravai

(Marakaa 9:50; Rukaaso 14:34-35)

¹³ Gioonna kiaapu mmatayaa variaya ngiari yeennaiyauvunu yorokuuvaa haata kiada nneeda taavo iya yoke-taineema ngia yorokuuvaa roosiima variaani gioonna kiaapuuya ngii taavo iya yoketaiwoo. Yorokuuvo vainnon-no maisainai fai ngia aaniivaadiri iikio kava yoketaiwoonoo? Hama yopeemavee. Vaa maisaikiai kati kagaari kiaani gioonna kiaapuuya ivau yuku raavai.

¹⁴ Gioonna kiaapu mmatayaa diaiya ngia iya mmeekiaivaa roosiikaa variaano. Yoosinna pinaivo taapiivau vaivo hama yopeema fai haumaki vainaraivaa roosiima ngia variaano. ¹⁵ Hama gioonna kiaapu voovono toobaivaa subi kioo varoo oro yapa kioo yavaivaa varoo toobaivau tuarapatikama rummua apu kiaikio vaivai. Ivo toobaivaa varoo kiikoo koovau hirivai. Hiri kiaikio mmuakiaa gioonna kiaapu nnauvaki variayaki mmeekiaivo taivai. ¹⁶ Itaama vainai ngia mmoori yoketaivaa iikiaivaa gioonna kiaapuuya teeda Anutuuqo ngiau aapu variivaara kua yoketaivaa kiateeraivaara ngia toobaivaa roosiima variatee.

Yisuuva kua mmaanna tuuvaara tiravai

¹⁷ Sa ataa kua yaata utida kiatee: Ivo Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuyauvaatama forofetaiya kua kiaa mmi-ra aataruuyauvaatama hatokaanara tiiravaivee, kiatee. Hama na iyauvaa hatokaanara tiiravai. Ii kua mmaanna iyauvaa kaanaiyauvo vakiaiveeraivaara na tiiravai. ¹⁸ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaki kiisa fafaaraivo vaivakidiri fai hama gioonna kiaapu voovono yopeema fafaara kiisa voovai rugaanaravai. Ngiau mmata taikeera suaivaki fai homo iyauvo vaino Anutuuqo mmuakiaa kuayauvai ivaki vaiyauvaa iima taika kiaanaravai. ¹⁹ Gioonna kiaapu voovono Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivakidiri kua kiisa voovai hatokoo koonnama iinno gioonna kiaapu vooya ari koonnama ii aataruuvaa iya vitainai teeda iikio fai Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaki inna tinara: Aduoo tuanaivau varianee, tinaravai. Gioonna kiaapu voovono Anutuuqaa mmaanna tuu kua mmuakiaayauvai rikioo iinno gioonna kiaapuuya ivo kuai aataruuvau kuateeraivaara iya kiaa mmiivo fai Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaki inna tinara: Aruoo varianee, tinaravai. ²⁰ Na ngii giaa ngii miaunoo. Ngia safuuma varira aataruuvo vaidi Farisaiya varira aataruuyauvaatama vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiya varira aataruuyauvaatama hama yaataranai fai yapooma hama ngia Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaki kuaaravaivee.

Yisuuva vaidi ausa nnannateeraivaara tiravai

²¹ Musiiva vaidi nnaaru varuuyaata kiaa mmuu kua voovai vaa ngia rikiaavai. Ii kua ivo vainno tinoo: Sa gioon-na kiaapu voovai ruputino putuaivee. Fai putino kua pinaivo inna ruputuannaivaa aiki vainaravaivee, ²² tiivaara makee neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu voovono ari seenaivaara pinaama ausa nniitarenoo kua pinaivo innaki vainaravai. Gioonna kiaapu voovono ari seenaivaara maisavaivee tinai fai vaidiia inna vita-da vaidi kua yeena rairaiyasi vikio innaki kua pinaivo vainaravai. Gioonna kiaapu voovono ari seenaivaara kumimaka yaata duunakuavee tiivaa fai Anutuuqo tino too ikia aakiaivaki kuanaravaivee. ²³ Ngiiikidiri a vaidi voovono puara sipisiipa voovai Anutuuqaa kati yeena tapiivaki hudaanee kiaa kiee rikino i seenaivo homo vo kua voovaara aiyara nnannateenai ²⁴ i puara sipisiipaivaa tapi oyaivaki yapa kiee akiiraama oo i seenaivaata kua tino too inna ausaivo nuufainai kava vara ranee numa puara sipisiipaivaa Anutuuqaa kati hudaanee.

²⁵ Vaidi voovono kua pinaivaa iiki yapaanaree kiaa i vitoo kua pinaivaara dira vaidiivaasi vivoora aataru tam-maivaudiri vida kua safuuma kiada kati oro ausa nuufa tasipama variatee. A hama itaino fai i vitoo vaidi kua pinaivaara diraivaasi vino fai ivoono oovi nnauvaara haitatuura vaidiiva i mmino too fai ivoono i vitoo oovi nnauvaki yapaanaravai. ²⁶ Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Fai a ivaki variee mmuakiaa irisaiyauvaa inna mmiee mmiee kiisa vookiata hama mmirama kiee fai mmannammanna oovi nnauvaki variee mmi taika kiee mmaanai tiee kuanaravaivee.

Yisuuva sabi mmuara heeraivaara tiravai

²⁷ Musiiva nnaaru tuu kuaivaa vaa ngia rikiaavai. Ii kua ivo vainno tinoo: A vaa nnaata vaati varaannakua sa mmuara heera aataruuvaa iikiane, ²⁸ tiivaara makee neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Vaidi voovono gioon-naivaa taikio inna varaataikio vaa ari ausaivonnaadee inna mmuara varaivai. ²⁹ I avu yaadudaivaadiri mmin-namminnaa maisaivaa tee varaanarainnoo kiaa mmuaanaa i avuuvaa ranigaama kiee kagaari kiane. I avu

mmuaavai nnaasu vaino fai hama i mmamma mmuakiaavai ikiaivaki kuanaraivo inna yoketaa aataruvai. ³⁰ I yaaku yaadudaivaadiri a reeti utuee reeri utinarainnoo kiaa mmuaanaa hatoka kiee kagaari kiaanee. I yaaku voovai hatoka kiee mmuaa yaakuvaata variee fai hama i mmamma mmuakiaavai ikiaivaki kuanaraivo inna yoketaa aataruvai.

Yisuuva vaidiiya ngiari nnaataiya titeeraivaara tiravai

(Matai 19:9; Marakaa 10:11-12; Rukaaso 16:18)

³¹ Musiiva tuu kua voovai vainno tinoo: Vaidi voovoono ari nnaataivaara ooqoo kiaa kioo yanaivaa fafaarama kioo inna mmiaivee, ³² tiivaara makee neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Gioonnaivo hama sabi aataruuvau nu-aikio ari vaatiivoono inna ooqoo kiaa kino vaati voovai varano mmuara vareera aataruuvo innaki vainaravai. Ari vaatiivoono inna titaivaara mmuara vareera aataruuvo innaki vainaravai. Fai vaidi voovoono itaama ii gioon-naivaa varano mmuara vareera aataruuvo innakiaatama vainaravai.

Yisuuva vo kuavai tasipama yeena rau kuaivaa tiravai

³³ Vo kuavai Musiiva vaidi nnaaru varuuyaata kiaa mmuuvaa vaa ngia rikiaavai. Ivo tunoo: A kua kutaama kiee tira kuaivaa sa hatokaanee. A yaagueeqama Udaanga Anutuuqaa avuuvau kianna kuaivaa iikiane, ³⁴ tuu kuaivaara neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Sa vo mminnaavai nnutuuvaa tasipama ai yeena raira kuaivaa kiane. Ngiauvo inna Anutuuqo varira yoosinnaivaara sa ai kuaivaa yeena rainna ngiauavaa nnutuuvaa tasipama kiee kiane. ³⁵ Mmataivo Anutuuqo yuku yapeera yoosinnaivaara sa ai kuaivaa yeena rainna mmataivaa nnutuuvaa tasipama kiee kiane. Yerusareema inna ti kieeta pinaa ngiau aapu variivaa yoosinnaivaara sa ai kuaivaa yeena rainna Yerusareema nnutuuvaa tasipama kiee kiane. ³⁶ Hama a yopeema mmuaa kieeta yausiivai iino voovai eekaravai vaino voovai upisivai vainaraivaara sa ai kuaivaa yeena rainna ai kieetaivaa nnutuuvaa tasipama kiee kiane. ³⁷ Ai kuaivaa yeena rainna sa mminnaa voovai nnutuuvaa tasipama kiee kiane. Ee kianna kuaivaa kati ee-oo tiee hameetavee kiane. Ai kuaivaa yeena rau kiee vo kuavai tasipama kiannano mmannasa maisaivoono i tikiai itaa kua kiannano.

Yisuuva maisa aataruuvaa irisai iivoora tiravai

(Rukaaso 6:29-30)

³⁸ Musiiva nnaaru tuu kua voovai vaa ngia rikiaavai. Ii kua ivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoono gioon-na kiaapu voovai avuuvaa rukuuma kino sai inna avuuvaa rukuuma kiaivee. Gioonna kiaapu voovoono gioon-na kiaapu voovai avaivaa rutuuma kino sai inna avaivaa rutuuma kiaivee. ³⁹ Kuaivo itaa kua tiivaara neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoono mmoori maisaivaa ngii iinai sa sai iikiatee. Gioonna kiaapu voovoono i kueenna yaadudaivaa rudaunai rikiee hanigia saivaata mmiane. ⁴⁰ Gioonna kiaapu voovoono i yaapa mmammayaa apuannaivaa varaanaraivaara kua pinaana i yapaanara tinai ai yaapa varaivaata mmiane. ⁴¹ Fai vaidi voovoono yaagueeqama i tinara: Vainima ni vitee kuanee, tinai sa vainima inna vitee kuanee. Ngieerama inna vitee kuanee. ⁴² Gioonna kiaapu voovoono mminnaivaara i yapara rinai inna mmiane. Gioonna kiaapu voovoono i mminnaivaa varoo kava yapooma i mminaravee tinai sa ooqoo tirainna mmiane.

Ngii nnammutuayaraatama mmuduuya ruatee

(Rukaaso 6:27-28,32-36)

⁴³ Musiiva nnaaru tuu kua voovai vaa ngia rikiaavai. Ii kua ivo vainno tinoo: I seenaiyara mmuduuya ruete i nnammutuayara sa mmuduuya ruanee, ⁴⁴ tiivaara neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Ngii nnammutuayara mmuduuya ruatee. Gioonna kiaapuuya mmoori maisaivaa ngii mikiai iyara yaaku varaatee. ⁴⁵ Fai ngia itaida ngii Gioova ngiau aapu variivaa raunna mmaapuya variaaravai. Fai Anutuuqo tino too suaivo gioonna kiaapu yoketaiyaata maisaiaatama mmuaakaraama taanaravai. Anutuuqo tino too vatiivo gioonna kiaapu safuuma variraiyaata koonnama variraiyaatama mmuaakaraama ruanaravai. ⁴⁶ Gioonna kiaapuuya ngiiyara mmuduuya ruaiyara nnaasu ngia sai iyara mmuduuya rida aanii irisai yoketaivaa Anutuuqaasidiri varaaraivaara ngia yaata utuaannee? Fai ngia hama varaaravee. Maisa vaidi sikau takiisa vareera vaidiiyaano ii aataru iva iikiaanoo. ⁴⁷ Ngia ngiingii seenaiyaata nnaasu kua tida hama ari vooyaata kua tiraida ngia itaama iikiaivaara hama ngia ari vo gioonna kiaapuuya iikiaa aataruuvaa yaataraanoo. Mmuakaraama iikiaanoo. Vaidi hama Anutuuqaa kuaivaa rikieeraiya ii aataru iva iikiaanoo. ⁴⁸ Ngia ngii Gioova ngiau aapu variivo yoketaa safu tuanaavai vari-neema ngieeta yoketaa safu tuanaaya variatee, tiravai.

Yisuuva mmanna haipuuya tuqinnaateera tiravai

6 Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Tuqinnama taatee. Sa gioonna kiaapuuya ngii mannaka kiateeraivaara Anutuuqaa mmoori yoketaivaa iya avuuyauvunu iikiatee. Fai ngia iya avuuyauvunu itaama iikio too ngii Gioova ngiau aapu variivo hama irisai yoketaa voovai ngii minaravai.

²Ivaara ngia mmanna haipu gioonna kiaapuuya mminnaiyauvaa mmiaaree kiaa sa puaisakama aayanna tida gioonna kiaapuuya avuuyauvunu mmiatee. Vaidi huobavainna unnakua nnaamuru tuanaiya gioonna kiaapuuya tiyara mannaka kiateeraivaara itaama nuunaira nnauvaki iida yoosinna vuutaivau iikiaavai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapuuya iya teeda iyara mannaka kiaa irisaivaa vaa iya varaavai. ³Ngia mmanna haipu gioonna kiaapu voovai mminnaiyauvaa mmiaaree kiaa tadadama hataumakinaa mmiatee. Itaama mmikio hama ngii seena voovoono ngii taanaravai. ⁴Itaama vainai ngia tadadama hataumakinaa iikiaivaa ngii Gioova too irisai yoketaivaa ngii minaravai.

Yisuuva yaaku vareeraivaara iya kiaa mmiravai

(Rukaaso 11:2-4)

⁵Ngia yaaku varaaree kiaa sa vaidi huobavainna unnakua nnaamuru tuanaiya roosiima yaaku varaatee. Iya gioonna kiaapuuya tiyara mannaka kiateeraivaara nuunaira nnauyauvakiata yoosinna vuutaiyauvunuataama dida vaidi yaaku varaavai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapuuya iya teeda iyara mannaka kiaa irisaivaa vaa iya varaavai. ⁶Ngia yaaku varaaree kiaa ngiingii nnauki vida sipuuvaa rau kiada ngii Gioova hama kooyaa variivaata kua tida yaaku varaatee. Ivoono ngia itaama hataumaki iikiaivaa taivoono fai irisai yoketaivaa ngii minaravai.

⁷Ngia yaaku varada sa kaayau kua tasipama yaaku varaatee. Gioonna kiaapu hama Anutuuqaa kua rikieeraiya kaayau kua tasipama yaaku varada yaata utida kiaanoo: Ta hokobama yaaku varakio fai Anutuuqo ti kuaivaa rikiaanaravaivee, kiaanoo. ⁸Sa iya roosiima yaaku varaatee. Yoketaama variraivo hama ngiisi vaivaara ngia hama inna yaparairama kiada kati yaata utuaivaa ngii Gioova Anutuuqo vaa too rikiaivaara sa iya roosiima yaaku varaatee. ⁹Ataama yaaku varada kiatee:

Ti Napoova a ngiau aapu variannaikua
i nnutuuvo mmannammanna yaagueeqa
yoketaa tuanaavai nnaasu vakiaivee.

¹⁰A gioonna kiaapuuyara diraivaa
kino too ngiaivee.

I yaatayaa vai kuaivaa
ngiau aapu variaya iikiaaneema kinai
ta mmatayaa variaunnaiya iikiaravee.

¹¹Aanna makee suai
ta nnaara yeennaiyauvaa ti mmianee.

¹²Ta ti seenaiya mmoori maisaivaa ti mmiaani
ta hama ivaara yaata utiraida
ti ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmiaunnaneema
eenoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaara
sa yaata utirainna rugaane.

¹³Sa ti vitee ti iinno taanara tiivaki ti yapaanee.

Maisa aataruuvaudiri ti vitee
yoketaivau ti yapaanee.

(A gioonna kiaapuuyara diravootama
i yaagueeqaivoota i oyai ari vookaravootama
tupatupaa vakiaivee. Kua kutaa.)

¹⁴Ii kua ivo itaama vainai ngia gioonna kiaapuuya mmoori maisaivaa ngii iikiaiara hama yaata utiraida ngii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmikio rikioo ngii Gioova ngiau aapu variivo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara hama yaata utirainno fai rugaanaravai. ¹⁵Fai ngia iya mmoori maisaivaa ngii miaivaara homo yaata utida hama ngii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmikio ngii Gioova hama ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravai.

Yisuuva yeenna nneeraivaara ooqoo tira kuaivaa tiravai

¹⁶ Ngia Anutuuqaara yaata utida yeennaivaa pikiada kati varira suaivaki sa vaidi huoobavainna unnakua nnaamuru tuanaiya roosiima ausa mmuaararai tasipama kua seemuaa variatee. Iya gioonna kiaapuuya ta Anutuuqaara yaata utida yeennaivaa pikiada kati variraivaa taateeraivaara kua seemuaa varida ngiari oori nnikiyauvunudiri kainaamaiyauvaa hama finiraida kaupa kusiyaanna ngiari oori nnikiyauvaki siikama kiada nooki-aavai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapuuya iyara mannaka kuaa irisaivaa vaa iya varaavai. ¹⁷ Ngia Anutuuqaara yaata utida yeennaivaa pikiada kati varira suaivaki ngiengie iikiaivaungiaama iida ngiingii oori nnikiyauvaa fini kiada ngiingii kieetaiyauvaa ugaka rummua kiada variatee. ¹⁸ Itaama iikiai teeda gioonna kiaapuuya ngia yeennaivaa pikiada kati variraivaa hama teeda rikiaaravai. Ngii Gioova hama kooyaa variivoono nnaasu too rikiaaravai. Ngii Gioova ngia tadadama haumaki iikiaivaa too irisai yoketaivaa ngii minaravai.

Yisuuva ngiau aapu vau mminnaa yoketaiyauvaara tiravai

(Rukaaso 12:33-34)

¹⁹ Mmatayaa diaa mminnaa yoketaiyauvaa sa ngiingiiyara yaata utida nuunama yapaatee. Fai ngia yapa kikio vooyauvai kaaka nneeno vooyauvai kegenaiyauvo hatokano vooyauvai mmuara vareera vaidiia numa sipuuvaa rukaitu kiada ivakidiri mminnaiyauvaa ngiariyara mmuara varaaravai. ²⁰ Sa iyauvaara nnaasu yaata utida pinaama mmoori vareerama kiada ngiau aapu vai mminnaa hama taikeeraiyauvaa fai yapooma varaaraivaara yaata utida mmoori pinaama iikiatee. Ngiau aapuvaki vai mminnaiyauvo fai hama kaaka nneeno hama kegenaiyauvo hatoka nneeno hama vaidiia numa sipuuvaa rukaitu kiada ivakidiri mminnaiyauvaa ngiariyara mmuara varaaravai. ²¹ Gioonna kiaapu voovoono mmatayaa mminnaiyauvaara mmuduuya ruoo fai ivaara nnaasu yaata utinaravai. Gioonna kiaapu voovoono ngiau aapu vai mminnaiyauvaara mmuduuya ruoo fai ivaara nnaasu yaata utinaravai.

Mmeekiaivau nookiateeraivaara Yisuuva tiravai

(Rukaaso 11:34-36)

²² A gioonna kiaapu voovoono i avuuvoono i mmammaivaara mmeekia roosiivai. I avuuvoono yoketaama taikiai mmeekiaivau nuairaivaa roosiima a yoketaama nookiannavai. ²³ I avuuvo upisiikiai a upisiivaki nuairaivaa roosiima hama a yoketaama nookiannavai. Fai ii mmeekia ivo iiki vaivo upisivai vainno fai kaayauma upisiinaravai.

Anutuuqo mmatayaa diaa mminnaiyauvaara tiravai

(Rukaaso 16:13; 12:22-31)

²⁴ Hama gioonna kiaapu voovoono yopeema taara vaidivaitanaani mmooriivaa varaivai. Fai itainnonno vuai vaidiivaara nnannatoo vuai vaidiivaara mmuduuya rinaravai. Fai itainnonno vuaivaasi vioo yaagueeqama mmooriivaa iinno vuaivaara nniki rakainno kiisama mmooriivaa iinaravai. Ivaa roosiima hama ngia yopeema Anutuuqaa mmooriivaata sikau varaara yaata utira aataruuvataama mmuaavaugiataama iikiaaravai.

²⁵ Itaama vaikiai na ngii giaa ngii miaunoo. Sa pinaama ngiengie mmatayaa variraivaara yaata utuatee. Sa ngiengie yeenna nnoori nnaaraivaara kaayauma yaata utida sa ngia ngiingii mmammayaa uyira rairaiyauvaara kaayauma yaata utuatee. Hama ngia yeenna nnaaraivaara nnaasu variaavai. Hama ngia ngiingii mmammaiyauvunu funnukakiaaraivaara nnaasu ngii mmammaiyauvo vaivai. ²⁶ Ngiaasukuaa ngiau nuairaivauvaa tuqinnama taatee. Hama iya vuayeenaiyauvaa hau utida tau ruua rada ngiari yeenna yapa kieera nnauyauvaki yapa kiaavai. Ngii Gioova ngiau aapu variivoono yeennaiyauvaa iya mmiivai. Anutuuqo ngiiyara tuqinneeraivoono ngiaasukuaiyara tuqinneeraivaa yaatara kiaivai. ²⁷ Ngiiikidiri deevono ari varinarivaara pinaama yaata utuoo oro hayu yapaanarannee? Hama yopeemavee.

²⁸ Mo aaniira ngia ngiingii uyira rairaiyauvaara kaayauma yaata utuaannee? Ngia tuqinnama mauraiyauvo mmatayaa uriiyauvaara yaata utida rikiaatee. Hama iyauvo vaidiia ti roosiima ngiari uyira rairaiyauvaa iima kiada variaavai. Iyauvo kati ari mmaara urikiai taavo yoketaivai. ²⁹ Na ivaara ngii giaa ngii miaunoo. Itaama mauraiyauvo urikiai taavo yoketaiyauvoono nnaaruaa vaidi kieetaivaa nnutuuvo Soromoono ari mmammayaa uyira raira ari vookaruyauvaa uyuuyauvaa yaatara kiaivai. ³⁰ Ngia kiisama Anutuuqaara kutaavaivee kiayaso, maura ikiauyauvo makee uriiyauvaa turau vaidiia hamuku kiada iika mmuturuaraiyauvaa Anutuuqo iyauvaa tuqinnaivai. Ivo mauraiyauvaa itaama tuqinnaineema ngiiyaraatama tuqinnaaravai. Ngii mmammayaa uyira

rairaiyauvaa ngii minaraivaara ngia aaniira kaayauma yaata utuaannee? Fai ngii minaravaivee. ³¹ Ivaaraida sa ngia pinaama yaata utida kiatee: Dee yeennayauvai ta nnaarannee? Ta dee nnoorivai nnaarannee? Ta dee mminnaayauvai ti mmamayaa uyida raida kiaarannee? kiatee. ³² Vaidi hama Anutuuqaa kua rikieeraiya ii mminnaa iyauvaa varaaraivaara yaata utuaavai. Ii mminnaa iyauvaa ngia varaaraiyauvo hameetaiyauvaa vaa ngii Gioova ngiau aapu variivo taivai. ³³ Sa iyauvaara yaata utuatee. Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaa varaaraivaara tauraa yaata utida Anutuuqaa aataru safuuvaa iikio fai Anutuuqo iyauvaa mmuakiaayauvai ngii minaravee. ³⁴ Ivaaraida sa turaura kaayauma yaata utida ausa mmuaarakiatee. Turau suaivaki ari mmaraama ivakira yaata utira aataruuvo vainaravai. Mmuaa suai mmuaa suaiyauvaki mmuaararai aataruuyauvo ii suai iyauvaki ari mmaraama vaivaivee.

Sa ngii seenaiya iikiaa mmooriyauvaara

maisavee kiatee

(Rukaaso 6:37-38,41-42)

7 Yisuuva itaa kua kua kioo tunoo: Anutuuqo ngii mmoori aataruuyauvaa too sa maisavee kiaiveeraivaara gioonna kiaapu vooya mmoori aataruuyauvaa sa teeda maisavee kiatee. ² Ngia gioonna kiaapuuya mmoori aataruuyauvaa teeda maisavee kiaivaa irisaivo mmuaakaraama vainaraivaara sa itaa kua kiatee. ³ Mmummuuvo i seenaivaa avuuvaki vaivaa aaniira a tee ivaara kiannanee? Iri pinaivo i avuuvaki vaikiainnaata hama a ivaa taannano. ⁴ Iri pinaivo i avuuvau vaivaa hama teerama kieenna dataama i seenaivaa kiannano: Nninai na i avuuvaudiri mmummu kiisaivaa feenaanaravee, kiannanee? ⁵ A huobava unnakua nnaamuru tuanaakuavee. Tauraa iri pinaivo i avuuvau vaivaa utu rada kiee eennaadee ai avuuvaa tuqinnama tee nnaagiai i seenaivaa avuuvaudiri mmummuuvaa feenaanee.

⁶ Gioonna kiaapuuya homo ngiari ausaiyauvo puara mmaraivaara roosiikiaya sa Anutuuqaa mmayaaya yoke-taa tuanaivaa iya kuaa mmiatee. Fai kuaa mmikiai rikiada iya faiya roosiima hanigiada ngii gutuaara iirayaama fai ngii kuaivaara maisavee kiaravai. Gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kuaivaara ooqoo tiraiya sa inna kuaivaa iya kuaa mmiatee. Fai kuaa mmikiai rikiada iya puaraiya sikau seeta poosa kuaivaa yonna reerayaama ngii kuaivaara ooqoo kiaravai.

Yisuuva yaaku vareera kuavai tiravai

(Rukaaso 11:9-13)

⁷ Ngia Anutuuqaa yaparaikio fai ngia yaparakiavaa ngii minaravai. Mminnaa voovaara buida teekio fai ngii too vainaravai. Sipuuvau rikiokio fai Anutuuqo sipuuvaa ngiini hatuaanaravai. ⁸ Gioonna kiaapu Anutuuqaa yaparaivoono fai ari yaparaivaa varaanaravai. Gioonna kiaapu voovoono fai mminnaivaara buainnonno teeno fai inna too vainaravai. Gioonna kiaapu voovoono sipuuvau rinono fai Anutuuqo innani sipuuvaa hatuaanaravai. ⁹ Vaidi voovoono ngiikidiri ari mmaapuuvo yeennara inna yaparaino hama fai sikauvaa inna mminaravai. ¹⁰ Ari mmaapuuvo tavaura numa inna yaparaino fai hama yapaivaa inna mminaravai. ¹¹ Ivaara ngia mmatayaa maisama variaya mminnaa yoketaiyauvaa ngiingii nnaakaraiya mmiaa aataruuvaa vaa ngia taavai. Ngii Gioova ngiau aapu variivo ngia ngiingii nnaakaraiya mminnaa yoketaiyauvaa mmira aataruuvaa yaataravoono gioonna kiaapu inna yaparakiaya mminnaa yoketaiyauvaa iya mminaravai.

¹² Gioonna kiaapuuya mmoori mmuakiaavai ngiiyara iikiaavo ngii yoketaivaara ngieeta mmuaikaraama iyara iikiatee. Anutuuqo mmaanna tuu kuaiyauvaata forofetaiya kuaa mmuu kuaiyauvaatama oyaivo itaama vaivai.

Yisuuva keegia kiisaivaara tiravai

(Rukaaso 13:24)

¹³ Ngia kiisa keegiaidaa kuatee. Keegia pinaivaki kuai aataru hoonuruuvo ikia aakiaivakira kuai aataruvai. Kaayau gioonna kiaapuuya ivaki kuaavai. ¹⁴ Keegia tupatupaa variraivaki kuaivo kiisa keegiavai vaivai. Kiisa gioonna kiaapuuya nnaasu ivaki kuaavo aataruuvo kaayauma iya mmuaararavai.

Yisuuva yatari iiraivaudiri mmataama kioo tiravai

(Rukaaso 6:43-44)

¹⁵ Vaidi forofetaa unnakua nnaamuruuyara tuqinnama haitatuukiatee. Ngia iya mmamma mmaanaiyauvaa teeda kiaanoo: Puara sipisiipa roosiima yoketaakiaayavee, kuaavo iya aakiaiyauvo fai mmaraaraa avaikaravaa

roosiivai. ¹⁶ Ngia yatari iiraivaa nneeda taavo yatari voovai yoketaavai vaikio yatari voovai maisavai vaivai. Ivaa roosiima fai ngia forofetaiya iira aataruuyauvaa teeda iya aakiyaiyauvakiaatama tuqinnama taaravai. Hama ngia ooviivaudiri vuaina iiraivaa rasuku varaavai. Hama ngia ooviivaudiri nnaammuaya iiraivaa rasuku varaavai. ¹⁷ Yatari yoketaivau iira yoketaivo vaikio yatari maisavau iira maisaivo vaivai. ¹⁸ Yatari yoketaivau hama iira maisaivo yopeema ivau vaikio yatari maisavau hama iira yoketaivo yopeema ivau vaivai. ¹⁹ Yatari hama iira yoketaa vaiyauvaa vaidiiya hanaa rakau ikiana kagaari kiaavai. ²⁰ Ivaa roosiima fai ngia vaidi forofetaa unnakua nnaa-muruuya iira aataruuyauvaa teeda iya aakiyaiyauvakiaatama tuqinnama taaravai.

Yisuuva vooyara hama na ngii tauyavee tinaravai

(Rukaaso 13:25-27)

²¹ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya niiyara Udaanga-o kiaiya Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki fai hama kuaaravee. Gioonna kiaapuuya ni Napoova ngiau aapu variivaa kuaivaa tuqinnama rikiada iikiaiya nnaasu fai ivaki kuaaravee. ²² Anutuuqo gioonna kiaapuuya mmooriyauvaara iya yaparainara suaivaki fai kaayau gioonna kiaapuuya numa ni kiaara: Udaanga-o, ta vaa aiyara yaata utida Anutuuqaa mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmida i nnutuuvaa tida kaayau mmagia maisaiya vaidi aakiyaiyauvakidiri titaunnani kuaani ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa i nnutuuvaa tasipama iikiaunnavaivee, ²³ tikiai na iya tinara: Ngia maisa mmoori iira nnaamuruyavee. Hama na ngii tauyavee. Ngieera kuatee, tinaravai.

Yisuuva taara nnau heekeera vaidiivaitanaudiri mmataama kioo tiravai

(Rukaaso 6:47-49)

²⁴ Ivaarainno gioonna kiaapu voovono ii na kiau kua ivaara tuqinnama rikioo iivoono vaidi tinni yoke-taivoono mmata yakeevau ari nnauvaa heekaivaa roosiivai. ²⁵ Ivo mmata yakeevau ari nnauvaa heeka kiaikio vatiivo pinaama ruaikio nnooriivo pinaama haikio yuunna yaamurukaivo kaayauma utikio too ari nnauvo vaa mmata yakeevau heeka kiaiivoonora tioo hama havarataivai. ²⁶ Gioonna kiaapu voovono ii na kiau kua ivaa vaa rikioo hama iivoono vaidi kumimakaivo mmata muaraagaivau ari nnauvaa heekaivaa roosiivai. ²⁷ Ivo mmata muaraagaivau ari nnauvaa heeka kiaikio vatiivo pinaama ruaikio nnooriivo pinaama haikio yuunna yaamurukaivo kaayauma utuoo nnauvaa ruoo ruoo ravagiau yautu ruaikio kurummutu kioo mmatayaa vaivaivee, tiravai.

Yisuuva ari vookarau yaagueeqaivaa tasipama tiravai

²⁸ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kiooduu gioonna kiaapuuya iva tuu kuaivaara nnikiarauduu ²⁹ ivo hama kua mmaanna kiaa mmira vaidiiya roosiima tirainno ari vookarau yaagueeqaivo inna tasipooduu kuaivaa tiravai.

Yisuuva buunna hooya mmamma roosuuvaa tuqinneeravai

(Marakaa 1:40-45; Rukaaso 5:12-16)

8 Yisuuva kiaa taika kioo taapi kiisaivaudiri pikioo hoonuruuvau tuuduu teeda kaayau gioonna kiaapuuya inna vata rada viravai. ² Vuduu too vaidi buunna hooya mmamma roosuvoono numa Yisuunna yuku oy-aiivaki toorivu yau haroo inna tunoo: Udaanga-o, mo fai a ni mmammaivaa tuqinnaanaree tiee fai a aikiooma tuqinnaanaravaivee, ³ tuduu rikioo Yisuuva ari yaakuuvaa reeti innayaa utuoo tunoo: Fai na i tuqinnaanaravaivee. Na tino i mmammaivo yoketaakiaivee. Ivo itaa kua tuu saivaata inna mmamma buunna hooya mmamma roosuvo taikeravai. ⁴ Taikooduu too Yisuuva tunoo: Na i iikiauvaara sa gioonna kiaapu voovai kiaa mmianee. Akiiraama viee Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiivaa i mmammaivaa vitainna nnaaruaa vaidi Musiiva tuuvaugiataama puara sipisiipaivaa kati ruputu kiee Anutuuqaara hudaanee. Hudanai rikiada gioonna kiaapuuya i mmammaivo yoketaivaara arinaima teeda rikiaravaivee, tiravai.

Yisuuva vaidi kieetaivaa ngiaammuaavaa tuqinneeravai

(Rukaaso 7:1-10)

⁵ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ivau pikioo yoosinna Kapanaua vuduu too Roomaaya rapira ngiaammuaaya kieeta voovono numa Yisuunna yaagueeqama yaparainno tunoo: ⁶ Udaanga-o, ni mmoori vareera ngiaammuaavau voovai kaayauma nniitaraikio yuku yaakuuvo putikio vainoo, ⁷ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Fai na in-nasi viee inna tuqinnaanaravaivee, ⁸ tuduu rikioo vaidi rapiraiya kieetaivo inna tunoo: Udaanga-o, sa niiyara yaata utuane. Na vaidi kiisavaivee. A vaidi nnoonakuavee. Hama na yopeema tinai a ni nnauki nninaravee.

Kati tino too ni mmoori vareera ngaammuaavua mmammaivo yoketaakiaivee. ⁹ Na ari vo vaidi kieetaya mmoori varau vaidivai variauvai. Na iya mmooriivaa varee variee rapira ngaammuauyara diauvai. Ivaara na voovai kiaunoo: Kuanee, kiauko kuaivai. Na voovai ngianee kiauko ivo nniivai. Na sikaunnaadiri yookaama kiee viteera ngaammuaavua voovai kiaunoo: Aa mmoori aavaa iikianee, kiauko iivaivee. Vaa na itaama variee tauvaara kati tino too ni mmoori vareera ngaammuaavua mmammaivo yoketaakiaivee, tiravai.

¹⁰ Tudu rikioo Yisuuva iva tuu kuaivaara nnikiarainno hanigia gioonna kiaapuuya inna vata rada nnuuya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Hama na tauko vaidi Isarairaa voovoono aa vaidi aavaa roosi-ima yaagueeqainno niyara kutaavaivee tiivai. ¹¹ Na ngii giaa ngii miaunoo. Kaayau gioonna kiaapu suai raari raipidiri suai haatapaipidiri ngiayia numa Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki nnaaru varuu vaidi Aparahaamo Isaako Yakoopainna tasipama fai yeenna nnaaravai. ¹² Gioonna kiaapu Yutayaiya Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki variataama kiadaata rikiakio Anutuuqo iya ooqoo tinai mmaanai upisi-ivaki varida teekio iya nnannateenai fai ngiari avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravaivee, ¹³ kiasa kioo Yisuuva rapira kieetaivaa tunoo: Ai nnauki kuanee. Viee a ni yaparakianna kuaivaara fai kuta iinaravee tinai fai na aini iinaravaivee, tuduu rikioo vioo rikiooduu Yisuuva itaa kua tuu saivaata inna mmoori varoo ngaammuaavua mmammaivo yoketairavai.

Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinneeravai

(Marakaa 1:29-34; Rukaaso 4:38-41)

¹⁴ Yisuuva Petoosaa nnauvaki vioo tooduu Petoosaa nnummuayaanna mmammaivo ikiyanaa tooduu mmaatayaa nnaasu vauduu ¹⁵ Yisuuva innasi vioo inna yaakuuvau utuduu ikiyanaivo taikooduu diitoo Yisuunna yeennaivaa mmiravai. ¹⁶ Mmuduu hannauduu teeda gioonna kiaapu vooyaano ngiari seena gioonna kiaapuuya aakiaiyauvaki mmagia maisaiyauvo varuuya vitada Yisuunnasi nnuuu Yisuuva mmagia maisaiyauvaa tuduu iya aakiaiyauvakidiri pikiooduu mmuakiaa nniitarooya tuqinneeravai. ¹⁷ Nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava tuu kuaivo vaududuu Yisuuva varuu suaivaki kaanaivo vairavai. Yisayaava tuu kuaivo vainno tino: Ivo ariinoo ti nniitarai mmuakiaayauvai rugaivaivee, tiivai.

Vaidiyya Yisuunna nnaagiai kuaara tiravai

(Rukaaso 9:57-62)

¹⁸ Yisuuva gioonna kiaapuuya inna suvuauya too ari ngaammuauya tunoo: Nnikiai ta nnoori haruungaivaa sainai kuaaravee, ¹⁹ tuduu too kua mmaanna kiasa mmira vaidi voovoono innasi ngioo tunoo: Vitaira-o, a kuanara yoosinnaiyauvaki fai neeta i tasipama kuanaravaivee, ²⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Fayaiya ngiari nnaamuruuyauvaki vakiaavai. Ngaammaiyya ngiari ngiisaiyauvaki vakiaavai. Na Vaidiivaa Mmaapuvoono hama na vuru vaira nnavootainoo, ²¹ tuduu rikioo vaidi voovai inna nnaagiai nuauvo inna yaparainno tunoo: Udaanga-o, kii na varinono ni napoova putinai hau kiee i nnaagiai kuanaravaivee, ²² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Pikiee ni nnaagiai ngianee. Vaidi koonnama variayia putuayia roosiikiayaano ngiari seena vaidi putuayia hakuatee, tiravai.

Yisuuva yuunna yaamurukaivaa tuduu taikeeravai

(Marakaa 4:35-41; Rukaaso 8:22-25)

²³ Yisuuva ari ngaammuauyaataama kanuuvaki karada vida varuduu ²⁴ akiairauduu yuunna yaamurukaivo nnooriivaudiri nnuuu nnooriivo korokoroono ketekaateenno kanuuvaki ngioo vioo mmuugiainara uduu too Yisuuva vuru vauduu ²⁵ ari ngaammuauya innasi vida yuruuma kiada tunoo: Udaanga-o, ti vita yoketaivau yapaanee. Nnooriivo kiisa suai ti raputinara iinoo, ²⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia aaniira aatuuda variaannee? Hama ngia kiisama niyara kutaavaivee kiaanoo, kiasa kioo diitoo yuunnaivaata nnooriivaatama yaagueeqama ooqoo tuduu pikiooduu tirooma variravai. ²⁷ Varuduu ari ngaammuaavua mmuakiaaya innara nnikiaraida tunoo: Aa vaidi aavo datai vaidivainnee? Ivo yuunnaivaata nnooriivaatama tikiai rikiada akiiraama taikaavaivee, tiravai.

Yisuuva mmagia maisaiya varuu vaidiivaitana tuqinneeravai

(Marakaa 5:1-20; Rukaaso 8:26-39)

²⁸ Yisuuva nnoori haruungaivaa sainai vau mmataivaa nnuuuvo Keraseenga vioo kanuuvaa pikioo reemi roo vioo tooduu vaidi putuuya hau oonauyauvakidiri vaidi taaravaitana inna saidi tiiravai. Ii taara vaidi ivaitana aakiaivaitanaki mmagia maisaiya topauduu rikiada avakarauduu teeda gioonna kiaapuuya ivaitana varuupin-

nai kuaara aatuuda hama viravai. ²⁹ Yisuuva nnuu saivaata mmagia maisa topau vaidiivaitana puaisakama aayanna reeda tunoo: A Anutuuqaa Mmaapukuavee. A aaniivai ti iinarainna ngiannanee? Homo ti varira suai-vo vainoo. Anutuuqo ti yaparaira suaivo hama nnikiai a numa ti ruputinarainna ngiannanee? ³⁰ tuduu rikiada ukuapinnaigiataa kaayau puaraiya yeenna nneeda varuduu ³¹ mmagia maisaiya vaidiivaitanaki varuuya yaagueeqama Yisuunna yaparaida tunoo: A ti titaanaree tiee ti titanai ukuai puara aaya aakiaiyauvaki ta kuaaravee, ³² tuduu Yisuuva rikioo iya tunoo: Kuatee, tuduu rikiada mmagia maisaiya vaidiivaitana aakiaivaitanakidiri pikiada puaraiya aakiaiyauvaki viravai. Vuduu mmuakiaa puaraiya rereevau mmeepi seenada vida nnoori haru-ungaivaki vida putu taika kieeravai.

³³ Putu taika kioodoo vaidi puaraiyara haitaturaiya seenada yoosinnaivaki vida Yisuuva uu mmayaaya mmuakiaavai gioonna kiaapuuya kiaa mmida iya Yisuuva vaidiivaitana uu mmayaayaivaata puaraiya uu mmayaayaivaatama gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. ³⁴ Kiaa mmuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapu iva-ki varuuya Yisuunnasi nnida inna teeda ivo iya mmataivakidiri pikioo kuaiveera yaagueeqama inna titeeravai.

Yisuuva vaidi voovai mmammaivo putuuvaa tuqinneeravai

(Marakaa 2:1-12; Rukaaso 5:17-26)

9 ¹ Titoodoo Yisuuva kanuuvaki karo kava vara ranoo nnoori sainai ari yoosinnaivaki oro hara kioo varuduu ² vaidi vooyaano vaidi voovai yuku yaaku putuuvaa ari kegeennaivau vuru vauvaa taina rau varada Yisuunnasi nnuduu rikioo iya ngiari yaata tinniiyauvaki vau kuaivaa Yisuunnara tunoo: Ivo aikiooma tuqinnaanara-vaivee, tuu kuaivaa Yisuuva rikioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Boo, ni vaidivai. Sa yaata utirainna yaagueeqama varianee. Vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, ³ tuduu rikiada vaidi kua mmaanna kiaa mmira vooyaano ngiari yaata tinniyaa vau kuaivaa yaata utida tunoo: Aqaa vaidi aavoono ari-iyara yaata utuoo Anutuuqaa roosiima kua tinoo, ⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya yaata tinniyaa vau kuaivaa rikioo iya tunoo: Ngia aaniira ngii yaata tinniyaa vai kua maisaivaa yaata utida itaa kua kiaannee? ⁵ Na tinara kuaivo dee kuavainno yoketainnee? Vara dee kuavainno ari vookarainnee? Fai na tinara: Vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, tinarannee? Vara na tinara: Diitee kuanee, tinarannee? ⁶ Aa mmata aavau na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeeraivaa nakaaravovee. Fai na iinai ngia iva taaravaivee, kiaa kioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Diitee ai kegeennaivaata varee ai nnauki kuanee, ⁷ tuduu rikioo diitoo ari nnauvakira viravai. ⁸ Vuduu rikiada gioonna kiaapuuya iva teeda aatuuda Anutuuqo ari yaagueeqaivaa vaidiia mmuuvaara kua yoketaivaa innara tiravai.

Yisuuva Matainna maavee tiravai

(Marakaa 2:13-17; Rukaaso 5:27-32)

⁹ Yisuuva ii yoosinna ivakidiri pikioo nuainnonno tooduu sikau takiisa vareera vaidi Mataiva ari sikau takiisa vareera nnauvaki hara kioo varuduu inna tunoo: Ni nnaagiai ngianee, tuduu rikioo Mataiva diitoo inna nnaagiai viravai.

¹⁰ Yapooma Yisuuva Matainna nnauvaki yeenna nnoo varuduu kaayau sikau takiisa vareera vaidi maisa vooyaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisa vooyaataa numa Yisuunnaata ari ngiaam-muauyaataa tasipama yeenna nneeravai. ¹¹ Yeenna nneeda varuduu Farisai vaidi vooya numa iya teeda Yisuunna ngiaammuauya yaparaida tunoo: Mo aaniira ngii vitairaivo sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisaiyaataa yeenna nnainnee, ¹² tuduu rikioo Yisuuva iya kuaivaa sai tunoo: Gioonna kiaapu homoraiya hama kuminayaa nniitareeraiya tuqinneera vaidiivaasi kuaavai. Gioonna kiaapu nniitareeraiya nnaasu innasi kuaavai. ¹³ Anutuuqaa kua fafaara roo kuaivo vainno tinoo: Vaidi-iyaa puara sipisiipaiyauvaa kati niyara hudaivaara hama ni yoketainoo. Vaidiia ngiari seenaiyara mmuduuya ruaiyara ni yoketainoo. Kua fafaara roo kuaivo itaa kua tiivaa ngia oro jaarida oyaivaara tuqinnama rikiatee. Gioonna kiaapuuya ngiariyara yaata utida yoketaayavee kiaiyara hama na iyara maavee tinaraiavaara tiiravai. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisa suvuaiyara na maavee tinaraiavaara tiiravaivee, tiravai.

Yeenna nneeraivaara ooqoo tuuvaara

iya Yisuunna yaparairavai

(Marakaa 2:18-22; Rukaaso 5:33-39)

¹⁴ Tuduu Yuvuaano nnoori apira vaidiivaa nnaagiai nuairaiya numa Yisuunna yaparaida tunoo: Mo dataikiaida ta Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiyaata Farisaiya nnaagiai nuairaiyaataa Anutuuqaara yaata utida yeenna

nneeraivaara makemakee ooqoo kiasa kiada kati variaunnani i nnaagiai nuairaiyaida mmuakiasa suai hama itaa kiaanee? ¹⁵ tuduu Yisuuva mmataira kuaivaa iya sai tunoo: Yaapeeri nneera suaivaki kieevatiivo gioonna kiasapuuya tasipama varikiai ivaki variyaiya hama ausa mmuaararaiyai iya sirigaida variaavai. Fai suai voovai nninai rikiada vaidiiva kieevatiivaa vitada ruputikiai iqii suai iyauvaki iya yeenna nneeraivaara ooqoo kiaravai.

¹⁶ Hama gioonna kiasapu voovoono nnisi buruqa tapasiivaki karaasa buruqa kiisaivaa hatoka funnivai. Fai funnu kioo nnooriivakidiri fini kino rikioo karaasa buruqaivo yaagueeqainno nnisi buruqaivaa utu rapasi kino rikioo pinaama tapasinaravaivee. ¹⁷ Hama gioonna kiasapuuya vuaina suuya karaasaivaa puara nnaba funnu kiasa nnisiivaki tusaa uyuaavai. Fai tusaa uyu kikio vuaina suuyaivo vainno yootano puara nnaba nnisiivo rusitinaravai. Rusitino rikioo vuaina suuya karaasaivo tuoo vino puara nnabaivo maisainaravai. Iya vuaina suuyaivaa puara nnaba karaasaivaki tusaa uyuaavai. Tusaa uyu kiasapu suuyaivoota nnabaivootama yoketaama vaivaivee. Yisuuva nnisi aataruuvoota karaasa aataruuvootama hama yoketaama mmuaavau vauvaara itaa kua tiravai.

Yisuuva kieeta vaidiivaa raunnaivaata gioonna voovaatama tuqinneeravai

(Marakaa 5:21-43; Rukaaso 8:40-56)

¹⁸ Yisuuva itaa kua tuu saivaata Yutayaiya kieeta vaidi voovoono numa Yisuunna too ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo tunoo: Ni naunnaivo aa ikiataa putinoo. Fai a numa innayaa ai yaakuuvaitana utino too ivo diitoo kati hara kioo varinaravee, ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva diitoo inna tasipama vuduu ari ngiaam-muauyaatama viravai.

²⁰ Vida varuduu gioonna voovoono kabaa vira aataruuvo tupatupaa innaki vaududuu nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taara nuanu taika kioo varuu gioonnaivo ariiyara yaata utuoo tunoo: Fai na inna buruqaivau utino too na kabaa kuau aataruuvo taikanai na kava kati hara kiee varinaravaivee, kiasa kioo numa Yisuunna mmookainnidiri dioo vainno inna buruqa aravau utuduu rikioo ²² Yisuuva hanigia inna too tunoo: Ni nun-nakuavee. Sa yaata utuane. A niyara kiannanoo: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaarainna vaa a yoketaama hara kiee variannanoo, tuduu tuu saivaata gioonnaivo kabaa vuu aataruuvo taikeravai.

²³ Taikooduu Yisuuva vaidi kieetaivaa nnauvaki vioo tooduu kiatannaivaa hakuaraivaara vaidiiva noomaiyauvaa ruduu gioonna kiasapuuya nuunaida kaayauma ratada varuduu ²⁴ Yisuuva oro iya tunoo: Mmuakiasa mmaanai kuatee. Hama kiatannaivo putivai. Kati vuru vainoo, tuduu rikiada iya vaa kiatannaivo putuuvaa teeda Yisuunnara pinaama rairavai. ²⁵ Raida varuduu iya titooduu mmaanai vuduu rikioo kiatannaivo vauvaki Yisuuva oro inna yaakuuvau utuduu diiteeravai. ²⁶ Ivo itaama diitoo mmayaayaivaa mmuakiasa gioonna kiasapuuya kiatannaivo varuu yoosinnaivaa vaini varuuyaatama rikieeravai.

Yisuuva vaidi avu huruutauvaitana tuqinneeravai

²⁷ Yisuuva ii yoosinna ivaki pikioo nuainnonno vaidi avu huruuta taaravaitana varuuvaki nnuduu rikiada ivaitana inna vata rada vida aayanna reeda tunoo: Davuitiinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Tiiyara boo kianee, ²⁸ tuduu Yisuuva nnauvaki vuduu rikiada ivaitana innasi nnuduu iva ivaitana yaparainno tunoo: Ngia dataamaida yaata utuane? Avuuyauvaa tuqinnaanara yaagueeqaivo niiki vainnee? Vara hama niiki vainnee? tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: Yo, Udaanga-o, fai a ti avuuvaitana tuqinnaanaravaivee, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva ivaitana avuuvaitanau utuoo tunoo: Ngia kutaa itaama tuqinnaanaravee kiasaivaugiatama vakiaivee, ³⁰ tuduu rikioo ivaitana avuuvaitana yoketauduu Yisuuva yaagueeqama ivaitana tunoo: Sa ivaara gioonna kiasapuuya kiasa mmiattee, ³¹ tuduu rikiada hama iva tuu kuaivaa rikieerama kiada ivau inna pikiada ivo ivaitana avuuvaitana tuqinnoo mmayaayaivaa mmuakiasa vaini varuu yoosinnaiya kiasa mmiravai.

Yisuuva vaidi hama kua tuuvaa tuqinneeravai

³² Vaidiivaitana ivau inna pikiada vuu saivaata vaidi voovai ari aakiaivaki mmagia maisaivo topaama kioo varuduu inna avaiivo ramuunnaama kioovaa vaidi vooya vitada Yisuunnasi nniravai. ³³ Nnuduu too Yisuuva mmagia maisaivaa titooduu vioo kiooduu vaidiivo kua tiravai. Kua tuduu rikiada mmuakiasa gioonna kiasapuuya nnikaraida tunoo: Hama nnaaru Isarairaiyakidiri atau mmoori voovai vauduu teeravaivee, ³⁴ tuduu rikiada Fari-sai vaidi vooya tunoo: Mmagia maisaiya kieetaivoonoo inna tasipama varioo yaagueeqaivaa inna mmikioonoo mmagia maisaiya vaidi aakiaaki variyai titaikiai kuaavaivee, tiravai.

Yisuuva gioonna kiasapuuyara boo tiravai

³⁵ Yisuuva mmuakiasa yoosinna kiisa kiisaiyauvakiaata yoosinna pinaiyauvakiaatama vioo ngiari nuunaira nnauyauvaki vioo Anutuuqaa mmoori aataruuyauvaa gioonna kiasapuuya vitairavai. Vitainno Anutuuqo gioon-

na kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivaa iya kiasa mmioo mmuakiasa nniitaroo ari vookara ari vookarauyauvaa tuqinneeravai. ³⁶ Iya tuqinnoo suaiyauvaki kaayau gioonna kiaapu nuunauya too iyara boo tiravai. Iya puara sipisiipa hama haitatuura vaidiaatauvaa roosiima varida airi airi yaata utida ngiari vo vuayaata utida varuuvaa Yisuuva iyara boo tiravai. ³⁷ Boo tioo ari ngiaammuauya tunoo: Mmooiivaki yeennaiyauvaa kaanaiyauvo suvuaikeio vaa nneeravaata vaikiyai iyauvaa vareeraiya mmuaa taaraya variaano. ³⁸ Itaama vaikiio mmooi nakaaraivo yeenna vareera gioonna kiaapu vooya titanai ari mmooiivakidiri kaanaiyauvaa varada inna nnauvaki yapaateeraivaara yaaku varaatee, tiravai.

Yisuuva ari ngiaammuauya mmataama kieeravai

(Marakaa 3:13-19; Rukaaso 6:12-16)

10 Yisuuva ari ngiaammuaui yaakuuvaitana yukukidiri taarama innasi ngiateera tiravai. Tuduu rikiada innasi nnuduu gioonna kiaapuuyakidiri mmagia maisaiya titakiai kuateera yaagueeqaivaa iya mmiravai. Mmioo gioonna kiaapuuya nniitaroo mmuakiasa ari vookara ari vookarauyauvaa tuqinnaateera yaagueeqaivaatama iya mmiravai. ² Ii vaidi yaakuuvaitana yukukidiri taarama kua varada nookiaara idaa nnutuudo ataama vainoo. Tau-raivaa nnutuuvo Simoono inna nnutu vuaivo Petorooso inna kataivaa nnutuuvo Adiriaaso Sevetainna mmaapuuvaitana voovai nnutuuvo Yakooopu vuaivaa nnutuuvo Yuvuaano ³ voovai nnutuuvo Piriipo voovai nnutuuvo Batoromaiva voovai nnutuuvo Tumaaso sikau takiisa vareera vaidiivaa nnutuuvo Mataiva Arapainna mmaapuuvaa nnutuuvo Yakooopu voovai nnutuuvo Tariaaso ⁴ vaidi vooya inna mmataivaa varoovaa kaayau rapira vaidiivaa nnutuuvo Simoono nnaagiaivaa nnutuuvo Yutaaso Isariootovee. Ivoono nnaagiai Yisunna nnammutuaiya kooyaa inna vitainaraivaara kua yeena rau kieera vaidivai.

Yisuuva ari ngiaammuauya mmooiivaa mmiravai

(Marakaa 6:7-13; Rukaaso 9:1-6)

⁵ Yisuuva ari ngiaammuaui yaakuuvaitana yukukidiri taarama titoo aa kua aavaa iya kiasa mmioo tunoo: Sa vaidi voopinaiya yoosinnaiyauvaki kuatee. Sa vaidi Samariaaya yoosinnaiyauvaki kuatee. ⁶ Gioonna kiaapu Isarairaiya puara sipisiipa roosiima raubiriikiyaiyasi kuatee. ⁷ Vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki vida varia rada Anutuuaqaa mmayaayaivaa kiasa mmiaa rada kiatee: Anutuuaqo gioonna kiaapuuyara dira suaivo aa vainima nninoo, kiatee. ⁸ Gioonna kiaapu nniitaraiya tuqinnaatee. Vaa putuaiya tikiyai kava diiataatee. Iya mmammaiyauvo buunna haiya mmamma roosiikiyai tuqinnaatee. Mmagia maisaiya iyakidiri titakiai kuatee. Hama ngia sikauvaa kagaari kiada ni yaagueeqaivaa niisidiri varaivaara sa sikauvaara yaata utuatee. Kati ni mmooiivaa iikiatee. ⁹ Sa ngii sikauyauvaa ngiingii utuaiyauvaki rummua varada kuatee. ¹⁰ Sa aataruuvaura mminnaiyauvaa vara rira utuaiyauvaa varada kuatee. Sa ngii yaapaiyauvaa taara tida varada kuatee. Mmuuaa tida mmuaa tida nnaasu varada kuatee. Sa ngii yuku nnaba vooyauvaatama varada sa yau kurida nuairaiyauvaatama varada kuatee. Ngiengie mmooi varaivaudiri irisaiyauvo vaiyauvaa ngii mikiai nnaaraivaara nnaasu yaata utida kuatee.

¹¹ Ngia pinaa yoosinna voovakinnee vara kiisa yoosinna voovaki vida teekio vaidi yoketaa voovoono ngii too ngii maavee tinai rikiada inna nnauvaki vida inna tasipama varida ngia vira suaivau inna pikiada kuatee. ¹² Inna nnauvaki vira suaivau iyara yoketaa kuaivaa kiasa kiada kuatee. ¹³ Vikiai rikiada fai ausa mmuduuyaiyauvaa ngii mikio ausa nuufaivo iyaki vakiaivee. Fai iya yakeema varikio ausa nuufaivo ngiingiiiki vakiaivee. ¹⁴ Fai ngia yoosinna voovakinnee vara nnau voovaki vida teekiai hama iya ngiinyara tuqinnada hama ngii kuaiyauvaa rikikiyai teeda ngiingii yukuuuyavunudiri kufukuufaiyauvaa rututuooma kiada ivaki pikiada vida kiatee. ¹⁵ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuaqo gioonna kiaapuuya yaparaira suaivaki gioonna kiaapu yoosinnaivaitana Sutuuma Kumuara maisama varuuya ngiari mmooi irisaivaara Anutuuaqo iyara boo tioo hama irisai pinaa maisaivaa iya mmiravai. Gioonna kiaapuuya hama ngiinyara yoketaakiyai fai ngiari irisai maisaivo Sutuuma Kumuara varuuya irisai maisaivaa yaataraanaravaivee.

Vaidiia Yisunna ngiaammuauya mmooi maisaivaa mmiravai

(Marakaa 13:9-13; Rukaaso 21:12-17)

¹⁶ Rikiaatee. Ngia puara sipisiipaiya roosiima tirooma variyaiya fai na ngii titanai fai mmararaa roosiikiyaiyasi kuaaravai. Yapaiya tadadama nuairayaama ngii nuairivaara tuqinnama yaata utu kiada nookiatee. Ngiaamma mirunnaiya tirooma variraivaa roosiima koonnakaannama nuairivaara pikiada tirooma variatee. ¹⁷ Vaidiyyara aatuuma rada nookiatee. Fai vaidi vooya ngii vitada ngiari kieetaiyasi kua pinaana ngii yapa kiaravai. Iya ngii vitada ngiari nuunaira nnauyauvaki kiada ngii ripiikiaaravai. ¹⁸ Ngia niyara kutaavaivee kiaivaara fai iya ngii vitada vaidi kieetaiyasi vida kua pinaana ngii yapa kikiyai ngia ni mmayaaya yoketaivaa vaidi kieetaiyaata vaidi

ngiari voopinnaiyaatama kiasa mmiaaravai. ¹⁹ Iya ngii vitada kua pinaana ngii yapa kikiyai sa ngia iya sai kiaara kuaivaara kaayauma yaata utuatee. Kua pinaana ngii yapai suaivaki fai Anutuuqoono ngia sai kiaara kuaivaa ngii yaatana yapanai kiaravai. ²⁰ Ngia sai kiaara kuaivaa hama ngiengienoo kiaravai. Fai ngii Gioova ngiau aapu variivaa Mmannasaivoono ngii giaa ngii minai kiaravai.

²¹ Fai vaidi vooya ngiari kata vayaiya vitada vaidi vooya mmikiai ruputikiai putuaaravai. Fai vaidiia ngiari uru nnaakaraiya vitada vooya mmikiai ruputikiai putuaaravai. Fai nnaakaraiya ngiari kaano kooya mmooka hanigia mmida iya ruputateeraivaara vitada vaidi vooya mmiaaravai. ²² Ngia niyara kutaavaivee kiaivaara fai gioonna kiaapu kaayauya ngii teeda hama ngiiyara mmuduuya ruaaravai. Fai gioonna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tioo yaagueeqainono ari putira suaivaki Anutuuqo inna vitoo yoosinna yoketaivaki yapaanaravai. ²³ Vo yoosinnaiya mmoori maisaivaa ngii mikiai rikiada ngiingii yaatu seenada vo yoosinnavakira kuatee. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Hama ngia Isarairaa yoosinna mmuakiaayauvaki nuaida ni mmayaaya aavaa gioonna kiaapuuya kiasa mmi taikeeraida kikiyai Na Vaidiivaa Mmaapuuvono kava vara ranee tiinaravee.

²⁴ Hama vo ngiaammua voovoono ari vitairaivaa yaataravai. Sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammua vo hama ari haitatuuraivaa yaataravai. ²⁵ Fai ngiaammua vo ari vitairaivaanikaraama varinaraivo inna aikioovai. Sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammua vo ari haitatuuraivaanikaraama varinaraivo inna aikioovai. Fai gioonna kiaapuuya vaidi haitatuuraivaa kiaara: Beresebuuro, kiasa kiada ivo haitatuuraiyaraatama ari vookarai maisa nnutuuyauvaa iyaraatama kiaravaivee.

Dee vaidivaara ngia aatuukiaarannee

(Rukaaso 12:2-7)

²⁶ Itaama vainai rikiada sa gioonna kiaapuuyara aatuuda variatee. Mmuakiasa mminnaiyauvaa rummua apu kiaiayauvaa fai rabara kino kooyaa vainaravai. Mmuakiasa mminnaiyauvo hataumaki vaiyauvo fai kooyaa vainaravai. ²⁷ Na upisiivaki hauma kuaivaa ngii giaa ngii miauvaa kooyaa ikiannaivau gioonna kiaapuuya kiasa mmiatee. Na ngiingii yaataki nnaasu ngii giaa ngii miao kuaivaa rikiada yoosinna vuutaivaki kooyaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiatee. ²⁸ Gioonna kiaapu vooya ngii mmammaiyauvunu ruputikiai putuaaraivaara sa aatuukiatee. Iya hama yopeema ngii vaidi kaanaiyauvaatama ruputu taika kiaravai. Anutuuqaara nnaasu aatuukiatee. Ivoono fai ngii mmammaiyauvaata ngii vaidi kaanaiyauvaatama ikia aakiaivaki yapa kino fai maisainaravai. ²⁹ Ngia ngiaamma sigannaivaa roosii taaravaitanaara mmuaa kookee sikau kiisaivaadiri yookaama kiada varaavai. Hama Anutuuqo itai ngiaammaiyauvaara vuenainno pikiano fai voovai putuoo mmataki tuoo kuanaravai. Ivo tino fai putuoo tuoo kuanaravai. ³⁰ Ngii kieeta yausiiyauvaa Anutuuqo jaaruoo mmuaavai mmuaavai taivai. ³¹ Ivaara yaata utida sa aatuukiatee. Anutuuqo ngiiyara yaata utiraivoono ivo kaayau ngiaamma siganna roosii kiaiayauvaara yaata utiraivaa yaataravai.

Gioonna kiaapuuya Yisuunnara kooyaa

kiasa kookieera kuavai

(Rukaaso 12:8-9)

³² Gioonna kiaapu voovoono ari seena gioonna kiaapuuya avuuyauvunu kooyaa tinara: Na aanna Yisuunna nnaagiai nuairaivovee, tinai fai na ni Napoova ngiau aapu variivaa avuuvau innara sai tinara: Inna kutaa ni nnaagiai nuairaivovee, tinaravai. ³³ Gioonna kiaapu voovoono ari seena gioonna kiaapuuya avuuyauvunu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinai fai yapooma na ni Napoova ngiau aapu variivaa avuuvau innara iri-sai tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee.

Yisuuva tuuvaara gioonna kiaapuuya

nnammutuannammutuaa iiravai

(Rukaaso 12:51-53; 14:26-27)

³⁴ Sa yaata utida niyara kiatee: Ivo gioonna kiaapuuya ausa nuufaivaa mminaraivaara tiiravaivee, kiatee. Hama na ivaara tiiravai. Rapira avai karaivo vainaraivaara na tiiravai. ³⁵ Fai mmaapuuya ngiari kookiaiyara nnannateeda varikiai raunnaapuuya ngiari kaanokiaiyara nnannateeda varikiai nnaaputuuya ngiari nnaaputuuyara nnannateeda variaaravai. Iya itaama iikiaaraivaara na tiiravai. ³⁶ Gioonna kiaapu voovoono ni mmoori-

ivaara yaagueeqama iinai rikiada fai ari seena tuanaiya innara nnannateeda kiaara: Ti nnammutuaavaivee, ki-aaravaivee.

³⁷ Gioonna kiaapu voovono ari kaano kooyara kaayauma mmuduuya ruoo niyara kiisama mmuduuya ruoivoono inna hama ni nnaagiai nuairanavai. Gioonna kiaapu voovono ari raunna mmaapuuyara kaayauma mmuduuya ruoo niyara kiisama mmuduuya ruoivoono inna hama ni nnaagiai nuairanavai. ³⁸ Gioonna kiaapu voovono ni nnaagiai nuaivaara gioonna kiaapuuya inna ruputikio na putuauneema ivo putinaraivaara ooqoo tiivo inna hama ni nnaagiai nuairanavai. ³⁹ Gioonna kiaapu voovono ari mmatayaa variraivaara kaayauma mmuduuya ruoo ruoo fai yapooma hama ivo tupatupaa variraivootainaravai. Gioonna kiaapu voovono hama ari mmatayaa variraivaara yaata utirainno niyara putinaraivaara ee-oo tiivo fai tupatupaa variraivaa varaanara-vaivee.

Irisai yoketaivaa varaanara kuavai

(Marakaa 9:41)

⁴⁰ Gioonna kiaapu voovono ngiiyara yoketaivoono niyaraatama yoketaivoono. Niyara yoketaivoono ni titovaaraatama yoketaivoono. ⁴¹ Vaidi voovono Anutuuqaa forofetaavai variivaara gioonna kiaapuuya innara yoketaida inna tuqinnaiya fai ivo irisai yoketaivaa varaineema iyaatama varaaravai. Vaidi voovono safuuma variivaara gioonna kiaapuuya innara yoketaida inna tuqinnaiya fai ivo irisai yoketaivaa varaineema iyaatama varaaravai. ⁴² Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovono kuminayaa variivo ni nnaagiai nuairaivaara gioonna kiaapu voovono innara boo tiio mmanna nnoori adaivaa vita inna mmioo fai irisai yoke-taivaa varaanaravai. Fai hama fanniinaravaivee, tiravai.

Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiya numa Yisuunna yaparairavai

(Rukaaso 7:18-35)

11 Yisuuva ari ngiaammuuu yaakuuvaitana yukukidiri taaramaata ii kua ivaa kuaa mmi taika kioo ii yoosinna ivaa pikioo vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa iya kuaa mmioo aataru yoketaivaa iya vitairavai.

² Vitainno varuduu Yuvuaano nnoori apira vaidiivo oovi nnauvaki hara kioo varioo Yisuu Kirisiiva uu mmoori-ivaara rikioo ivaara ari ngiaammuuu vooya tuduu innasi nnuduu ³ iya tunoo: Oro Yisuunna yaparaida kiatee: Vara a aanna vaidi nninaravee tuukuannee? Vara ta ari voovaara faannaida haitatuukiaarannee? ⁴ tuduu rikiada vida Yisuunna kuaa mmuduu rikioo iya sai tunoo: Ni kuaivaa rikiada na iikiau mmooriivaa teeda ivaara vida Yuvuaanaa kuaa mmiattee. ⁵ Gioonna kiaapu avu huruutaiya vaa avu taanoo. Yuku maisaiya vaa diitada nooki-aanoo. Iya mmammaiyauvunu buunna haiya roosiikiyaiya vaa yoketaama variaanoo. Yaata duunaiya vaa kuaivaa rikiaanoo. Putuaiya vaa diitada variaanoo. Mmanna haipuuya vaa ni mmayaaya yoketaivaa rikiaanoo.

⁶ Gioonna kiaapu voovono hama niyara taara yaata utiraivaara Anutuuqo innara yoketaivoono, tiravai.

⁷ Tuduu rikiada Yuvuaanaa ngiaammuuuya kava vara ranada innasi vida varuduu Yisuuva gioonna kiaapuuya innasi nuunauya Yuvuaanaara tunoo: Ngia koo mmuyai gaanga yoosinnaivau Yuvuaanaasi vida ngia aaniivai taara viravainnee? Yuunnaivo utuduu yanaa apuuvo kuapekuapoovaa taara viravainnee? Hamavee. ⁸ Ngia aaniivai taara viravainnee? Ngia vaidi voovono yaapa ari vookaravua apuuvaa taara viravainnee? Hamavee. Mo gioonna kiaapuuya yaapa ari vookaraiyauvaa apu kiada variyaiya iya vaidi kieetaiya nnauyauvaki variaavai.

⁹ Ngia ni giaa ni miattee. Ngia aaniivaara viravainnee? Ngia vaidi forofetaivaa taara viravainnee? Na ngii giaa ngii miaunoo. Kutaa ngia vaidi forofetaa ari vookarauvo seena vaidi forofetaiya yaataroovaa ngia taara viravaivee. ¹⁰ Anutuuqaa kua fafaara roovo Yuvuaanaara vainno ataa kua tinoo: Anutuuqo tinoo: Na titauko nnii vaidiivo aa nninoo. Na i tauraivaannaadee titano vioo aataruuvaa aini teerama kiaanaravaivee, tiivaivee.

Fafaarivo itaa kua tiivai. ¹¹ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Yuvuaano nnoori apira vaidiivo mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmata aavau varia rada nnidada aanna variyaiya yaataravai. Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaki gioonna kiaapu voovono aduoo variivoono Yuvuaanaa yaataravai. ¹² Yuvuaano ari mmayaayaivaa kuaa mmuu suaivo ngioo ngioo aanna makee ta variaunna suaivaki Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaara vooya mmoori maisaivaa iikiaavai. Yaagueeqa avaikarai vaidiia Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivakira kuaaree kua kiada ivaara yaagueeqararama kiada iikiaavai. ¹³ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaara mmuakiaa forofetaa vaidiia tuduu Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaki vau kuaivootama ivaara tiravai. Kiaa rada nnududuu Yuvuaano varuu suaivaki ivo ivaaraatama tiravai. ¹⁴ Iya tuu kuaivaa ngii rikiaatainai rikiaattee. Iya Irayaava kava tiinaraivaara tiravai. Iya Irayaavavee tuuvo vaa Yuvuaano

tioo Irayaanna roosiima varivai. ¹⁵ Gioonna kiaapu voovoono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima riki-
aivee.

¹⁶ Gioonna kiaapu aanna makee variaiya deeya roosiimaida variaannee? Iya nnaakara roosiikiaya yoosinna
vuutaivaki isareeda varida ngiariyara ngiariyara aayanna reeda kiaanoo: ¹⁷ Ta tooriivaa varada fee fee kiaun-
nani hama ngia ivaraa kuaru raavai. Ta kuaru nnauvaa haraunnani hama ngia ivaraa rataavaivee, kiaa kiada
itaa kua kiaavai. ¹⁸ Iya iikiaivaa roosiima gioonna kiaapuuya iikiaanoo. Yuvuaano numa iya tasipama varioo
yeennaivaaraata vuaina suuyaivaaraatama ooqoo kiaa kioodoo rikiada gioonna kiaapuuya innara tunoo: Ai,
mmagia maisaivo inna aakiaivaki topai vaidivaivee, tiravai. ¹⁹ Na Vaidiivaa Mmaapuuvoono ngiee yeennaivaata
nnooriivaatama nnaukai gioonna kiaapuuya kiaanoo: Aa vaidi aavaa taatee. Ivo ariiyara yaata utuoo tarikama
kioo yeenna nnai vaidivai. Ivo kaayauma vuaina suuyaivaa nnoo kumimakai vaidivai. Ivo sikau takiisa vareera
vaidi maisaivaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisaivaatama iya seenavaivee, kiaavai. Iya
itaa kua kianaiaata ti mmooriivaudiri Anutuuqaa tinniivo kutaa vaivo kooyaa vaivaivee, tiravai.

Gioonna kiaapu vooyaano hama ausa hanigieeravai

(Rukaaso 10:13-15)

²⁰ Yisuuva ari mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki uuyauvaa teedaata
gioonna kiaapuuya hama hanigiada ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikioovaara Yisuuva yaagueeqama
iya tioo tunoo: ²¹ Boo, ngia gioonna kiaapu yoosinna Korasima variaiyaata yoosinna Beresaitaa variaiyaatama
fai yapooma ngii mmooriivaa irisai maisaivo vainaravai. Nnaaru gioonna kiaapuuya yoosinnaivaitana Turu
Sitoona maisamaisama variravai. Na ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa ngii yoosinnaivaitanaki iikiaivaa
Turu Sitoona yoosinnaivaitanaki iikiaatiri. Iya teeda vaa nnaaru hanigiada yoketaama varutiri. Gioonna kiaapu-
uya iya hanigiada yoketaama variaivaa taateeraivaara iya ausa mmuaararoorvaa varada buruqa sisiiyauvaa rai-
da kaupavaa habara ngiari kieetaiyauvunu apu kiada varutirivee. ²² Ivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Fai
yapooma Anutuuqo gioonna kiaapuuya yaparaira suaivaki gioonna kiaapu Turu Sitoonaiya irisai maisaivaa
pinaama varaaravai. Ngia gioonna kiaapu Korasimaiyaata Betesaitaiyaatama ngii irisai maisaivo iya irisai mai-
saivaa yaataraanaravaivee. ²³ Ngia gioonna kiaapu Kapanauma variaiyaso, ngia ngiau aapu variaaree kaiya fai
Anutuuqo tinai ngia mmeepi ikia aakiaana vida kiaravaivee. Nnaaru gioonna kiaapu Sutuuma varuuya
maisamaisama variravai. Na ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa ngii iikiaivaa Sutuuma yoosinnaivaki iiki-
aatiri. Iya yoosinnaivo homo aanna makee vaitirivee. ²⁴ Ivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Fai yapooma Anutu-
uqo gioonna kiaapuuya yaparaira suaivaki gioonna kiaapu Sutumaiya pinaama irisai maisaivaa varaaravai.
Ngia Kapanauma variaiya fai ngii irisai maisaivo iya irisai maisaivaa yaataraanaravaivee, tiravai.

Yisuuva niisi nnida eeyaara kati hara kiada variateera tiravai

(Rukaaso 10:21-22)

²⁵ Yisuuva itaa kua tuu suaivaki vo kuavai tunoo: Ni Napoo-o, a ngiau mmataivaara dirakuavee. A ai kua oy-
aivaa gioonna kiaapu tinni ruaiyara hatauma kiee gioonna kiaapu nnaakara meedi roosiima hama tinniaata ki-
aiyara a kiaa kookieema kiaannaivaara na aiyara yoketaakiaunoo. ²⁶ Yo, ni Napoo-o, a kati iya i kiaa i mmiataiki-
ai a iya kiaa mmiannavaivee. ²⁷ Ni Napoova a mmuakiaa mminnaiyauvaara diravaa vaa ni miannavaivee. Hama
gioonna kiaapu voovoono na i Mmaapuuvaa arinaima ni taivai. Eenoo ni Napoovaano nnaasu arinaima ni taan-
navai. Hama gioonna kiaapu voovoono ni Napoonna i taivai. Na i Mmaapuuvoono nnaasu arinaima i tauvai. Ni
Napoo-o, na gioonna kiaapu voovai kooyaa inna i vitainaraiivo ivootama fai i taanaravaivee.

²⁸ Ngia gioonna kiaapu kaayau mmoori varaiya mmuaararavaa tasipama niisi ngiatee. Niisi nnikiai na ngii
tasipanai rikiada eeyaara kati hara kiada variaaravai. ²⁹ Na tirooma variee hama na avaikara kiau vaidivai vari-
auvaara ni mmooriivaa ngia varada na ngii vitaakiau aataruuvaa tuqinnama teeda fai ngia eeyaara kati hara ki-
ada variaaravai. ³⁰ Na ngii tasipama variee ngii minara mmooriivo papakaanaivai. Na mmooriivaa ngii yaakuyaa
yapaanaraiivo hama mmuaararavaivee, tiravai.

Vaidiia kati varira suaivaara Yisunna yaparairavai

(Marakaa 2:23-28; Rukaaso 6:1-5)

12 Yisuuva itaa kua tuduu rikioo kiisa suaivo taika kioodoo ivo ari ngiaammuauyaataama Yutayaiya kati vari-
ra suai voovaki yeenna vuuuta mmooriivaki nuairavai. Nuaida varida ari ngiaammuauya vuuuta iiraiyauvaa
utu rasukua rada nneeravai. ² Nneeda varuduu Farisai vaidi vooya numa iya teeda Yisunna tunoo: Taanee. Ta
kati varira suaivaki ti mmaanna tira kua aataruuvaa i ngiaammuauya hatokaanoo, ³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai

tunoo: Ngia Davuitiinna mmayaayaivo yanaivau vaivaa yaarida hama tuqinnama rikiaavai. Nnaaruaa vaidi Davuitiivaata ari tasipama nuauyaatama kaayauma iya yeenna rauduu rikioo ⁴ Davuitiivaano Anutuuqaara nuunaira nnauvaki vioo yeenna bereeta kati Anutuuqaaree kiaa yapoo yeennaiyauvaa varoo nnoo ari tasipama nuauyaatama mmuduu nneeravai. Ti mmaanna tuu kua aataruuvo vainno tunoo: Anutuuqaara kati puara hudeeraiyaano nnaasu Anutuuqaaniee kiaa yapoo yeenna bereetaiyauvaa nnaatee, tuduaata Davuitiiva ari tasipama nuauyaatama ii kua ivaa hatokada nnooduu hama Anutuuqo ooqoo tiravai. ⁵ Ngia Anutuuqo mmaanna tuuvaa yaarida hama tuqinnama rikiaavai. Kati varira suai mmuakiaayauvaki Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiia nuunaira nnauvaki mmooriivaa varada kua mmaanna tuu kuaivaa hatokaavo hama Anutuuqo kua tiivai. ⁶ Na ngii giaa ngii miaunoo. Na aavaki variauvoono ngii nuunaira nnau pinaivaa yaataraunoo. ⁷ Anutuuqaa kua fafaara roo kuaivo vainno tinoo: Vaidiia puara sipisiipaiyauvaa kati niyara hudaivaara hama ni yoketaunoo. Vaidiia ngiari seenaiyara mmuduuya ruaiyara ni yoketaunoo. Kua fafaara roo kuaivo itaa kua tiivaa ngia yaarida oyaivaa arinaima rikiaatiri. Gioonna kiaapuuya hama maisa mmooriivaa iikiaiayaki hama ngia kua pinaivaa iyaki yapaatirivee. ⁸ Na Vaidiivaa Mmaapuuvono kati varira suaivaa nakaaravovee, tiravai.

Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tuqinneeravai

(Marakaa 3:1-6; Rukaaso 6:6-11)

⁹ Yisuuva itaa kua kiaa taika kioo ivau iya pikioo ngiari nuunaira nnauvaki viravai. ¹⁰ Vioo tooduu vaidi voovai yaaku saivai sorogainno taminnumaunnuunoo vuuvo ivaki varuduu vaidi vooyaano Yisuunnaki kua pinaivaa yapaara uuya ivaki varida inna yaparaida tunoo: Ti mmaanna tuu kua aataruuvo dataa kuainno tiinnee? Fai ta kati varira suaivaki vaidi nniitaraivaa tuqinnaarannee? Vara hama tuqinnaarannee? ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Fai ngiikidiri vaidi voovoono ari puara sipisiipa mmuaavai haitatuuno kati varira suaivaki soopa hokobaivaki tuoo vino aikiooma fai ivo raammi roo oto inna sootu kati naatauvau yapaanarannee? Vara too pikiaanarannee? Fai ivo raammi roo oto soopaivakidiri inna vita kati naatauvau yapaanaravai. ¹² Ngia puara sipisiipaivara yoketaama yaata utuaavai. Mo vaidiivo puaraivaa yaataraivai. Itaama vainai kati varira suaivaki vaidiivaa tuqinnaanara aataruuvo yoketaavai vaivaivee, ¹³ kiaa kioo vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Ai yaaku sorogainno taminnumaunnuuvaa raduda utuane, tuduu rikioo ari yaakuuvaa raduda utuduu yaaku saivai safuuma vauvaa roosiima vairavai. ¹⁴ Vauduu teeda Farisai vaidiia vida nuunaida Yisuunna utida ruputikio putu-aveera kuaivaa kiaa teerama kieeravai.

Anutuuqo ari mmoori vareera vaidiivaa mmatairavai

¹⁵ Teerama kiooduu Yisuuva rikiooduu inna mmaarau kua tuduu rikioo ii yoosinna ivakidiri pikioo vo yoosinnavakira vuduu rikiada kaayau gioonna kiaapuuya inna nnaagiai viravai. ¹⁶ Vuduu too iva mmuakiaa nniitarooya tuqinnoo ariyara vo gioonna kiaapu vooya kiaa mmivoo kiaa iya ooqoo tiravai. ¹⁷ Nnaaruaa forofetaa vaidi Yisayaava tuu kuaivaa kaanaivo iva uvaugiataama vairavai. Yisayaava Anutuuqo tuu kuaivaa fafaara roo tunoo:

¹⁸ Inna ni mmoori vareera vaidivai.
Neenoo inna mmataama kiauvai.
Na innara mmuduuya ruauko
kaayauma innara ni yoketaunoo.
Na ni Mmannasaivaa inna mmino
ivoono mmuakiaa voopinnaa gioonna kiaapuuya
safuuma yaparainaravai.

¹⁹ Ivo hama buaaru tiao hama kai tiao
hama yoosinna vuutaivaki diitoo
yaagueeqama kua tinaravai.

²⁰ Iya yaammaivo tapugioo vaivaa
hama utu ratokaaneema
fai ivo hama gioonna kiaapu
muaraagama variivaa
ruputinaravai.
Iya tooba manumanuuvaa
hama utu rasuukiaaneema
fai ivo hama gioonna kiaapu

muaraagama variivaa ruputinaravai.
 Fai ivo mmannammanna mmooriivaa varanono
 yapooma safu aataruuvono maisa aataruuvaa
 yaataraanara suaivaki pikiaanaravai.

²¹ Ivo itaama varinai

mmuakiaa voopinnaa gioonna kiaapuuya
 yaata utida innara faannakiaaravee.
 Yisayaava fafaara roo kuaivo itaa kua tiravai.

Farisaiya Yisuunnara maisaira kuavai tiravai

(Marakaa 3:20-30; Rukaaso 11:14-23)

²² Yisuuva gioonna kiaapuuya tuqinnooduu rikiada vooyaano vaidi avu huruutauvaa aakiaivaki mmagia maisaivo topaama kioo varuduu inna avai vo ramuunnaama kioovaa Yisuunnasi vitada nniravai. Vitada nnuuduu Yisuuva vaidiivaa tuqinnooduu rikioo keenaa avu too kua tiravai. ²³ Kua tuduu rikiada gioonna kiaapuuya kaayauma nnikiaraida ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Mo aa vaidi aavo Davuitiinna oyaivakidiri diitaivainnee? Vara ari vo vaidivainnee? ²⁴ tuduu rikiada Farisai vaidi vooyaano ii kua ivaa rikiada tunoo: Mmagia maisaiya kieetaivo Beresebuuro inna tasipama varikioonno inna yaagueeqaivaadiri mmagia maisaiya vaidi aakiaa-ki variaya titaikiai kuaavaivee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya tinniyaa vau kuaivaa rikioo iya tunoo: Fai gioonna kiaapuuya mmuaa mmatavau variaya rapidada ivaudiri raubiriida mmarammaraama varida hama yopeema mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai taikaaravai. Gioonna kiaapu mmuaa nnauvaki variayannee vara mmuaa yoosinnavaki variaya ngiariita ngiariita rapidada fai vida raubiriida mmarammaraama varida fai hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada muaraagakiaaravai. ²⁶ Itaama vaino mo fai Sataango ari seena mmagia maisaiyaatama rapuonnonno titaa kinai vida raubiriida mmarammaraama varida hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai Sataangoota iyaatama muaraagakiaaravai. ²⁷ Ngia kiaanoo: Beresebuuro ari yaagueeqaivaa ni mikiai na mmagia maisaiya titaikai kuaano, kiani mo ngii nnaagiai nuairaiya giaa yaagueeqavaura mmagia maisaiya titaani kuaavainnee? Hama Beresebuura yaagueeqaivo ngii seenaiya tasi-pavai. Ivaara ngia koonnama niyara yaata utuaa kuaivo kooyaa vainoo. ²⁸ Anutuuqaa Mmannasaivono yaagueeqaivaa ni mikiai rikiee na mmagia maisaiya vaidiia aakiaiyauvakidiri titaikai kuaavai. Na itaama iikiau-vaara Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira suaivo vaa ngiisi vaivo kooyaa vaivaivee, tiravai.

²⁹ Yisuuva itaa kua kua kioo kava vo kua voovai tioo vaidi yaagueeqaivaudiri mmataama kioo Sataangaara tunoo: Fai vaidi voovono yaagueeqa vaidiivaa nnauvaki vioo inna hoonaiyauvaa ariyara varaanaree kua kioo hama sabi kuanaravai. Fai tauraa vaidi yaagueeqaivaa yuku yaakuuvaa yeenaadiri ranaa rau kioo vioo inna nnauvakidiri inna hoonahaanaiyauvaa varaanaravaivee, tiravai.

³⁰ Yisuuva itaa kua kua kioo tunoo: Gioonna kiaapu voovono hama niyara mmuduuya ruaivoono inna ni nnammutuaavai. Gioonna kiaapu voovono hama ni tasipama mmoori varaivoono ni mmooriivaa tuayanna ru-avai. ³¹ Ivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Vaidiia mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvaatama mmuakiaa maisa kua kiayauvaatama fai Anutuuqoono rugaanaravai. Gioonna kiaapu voovono Mmannasa Yoketaivaara maisavaivee tiivaa hama Anutuuqo ivaa rugaanaravai. ³² Gioonna kiaapu voovono Na Vaidiivaa Mmaapu-vaara maisavaivee tiivaa fai Anutuuqo rugaanaravai. Gioonna kiaapu voovono Mmannasa Yoketaivaara maisavaivee tiivaa fai Anutuuqo hama ivaa rugaanaravaivee. Makee ta variaunna suaivakiaata yapooma ta variaara suaivakiaatama fai itavai homo vainaravaivee.

Yisuuva yatari iiraivaudiri mmataama kioo tiravai

(Rukaaso 6:43-45)

³³ Yatari yoketaivau iira yoketaivo vaikio yatari maisaivau iira maisaivo vaivai. Ngia yatari iiraiyauvaa teeda ari-naima yatari oyaivaara rikiaavai. ³⁴ Ngia vaidi maisaso, ngii aakiaiyauvakidiri kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo suvuaivakidiri hama kua yoketaivaa kuaavai. Vaidiivo ari aakiaivaki suvuaineema ari avai vakidiri kooyaa tiivai. ³⁵ Vaidi yoketaa voovono ari aakiaivaki yoketaivo vaineema ari avai vakidiri safuuma kua yoketaivaa tiivai. Vaidi maisa voovono ari aakiaivaki maisaivo vaineema ari avai vakidiri kua maisaivaa tiivai.

³⁶ Na ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqo gioonna kiaapuuya yaparaira suaivaki mmuakiaa suai iya sabi kua sabi kua kiaivaara Anutuuqo iya yaparainaravai. ³⁷ Anutuuqo ngiingii kuaivaara ngii yaparainno ngia yoketaama kiaivaara ngiiyara tinara: Hama ngiiki kua vainoo, tinaravee. Ngia maisama kiaivaara tinara: Kutaa ngiiki kua vainoo, tinaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Vaidiia Anutuuqaa mmoori ari vookarauvaa taaraivaara Yisuunna yaparairavai

(Marakaa 8:11-12; Rukaaso 11:29-32)

³⁸ Tuduu rikiada kua mmaanna kua mmira vaidi vooyaata Farisai vaidi vooyaata Yisuunna tunoo: Vitaira-o, a Anutuuqaa mmoori ari vookaraivaa iinai ta taaravee, ³⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia gioonna kuaapu aanna makee variaya koonnama varida hama Anutuuqaa yaagueeqakiaiyaano ngia ari vookarai mmoori-ivaa taara iikiaano. Anutuuqaa mmoori ari vookarauvaa nnaaruaa vaidi forofetaa Yonaava uuvaa roosiivaa ngia ivaa nnaasu taaravai. ⁴⁰ Yonaava piisa pinaivaa rasookaivaki taaravooma suai taaravooma heena vauvaa roosiima Na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo vaidi putuaiya vaira mmataivaki taaravooma suai taaravooma heena vainaravee. ⁴¹ Ninivee varuu gioonna kuaapuuya Yonaanna kuaivaa rikiada ausa hanigiada yoketaama variravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Na aavaki variauvo Yonaanna yaataravooonoo ngii tasipama variaunoo. Ninivee varuuya ausa hanigiada yoketaama varuuvaa yapooma Anutuuqo gioonna kuaapuuya yaparaira suaivaki fai iya kua pinaivaa aanna ngia variaya ngiiki yapa kikio Anutuuqo irisai maisivaa ngii minaravaivee. ⁴² Nnaaru kieeta varuu gioonna voovooonoo tooya sainai ngieera ari voopidiri ngioo ngioo vaidi Soromoonoo tinni ruaivaasidiri kua rikiaanara nniravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Na aavaki variauvo Soromoonoo yaataravooonoo ngii tasipama variaunoo. Gioonnaivo ngieeradiri numa Soromoonoo kuaivaa rikioovaara fai yapooma Anutuuqo gioonna kuaapuuya yaparainara suaivaki ivoonoo kua pinaivaa aanna ngia variaya fai ngiiki yapa kino Anutuuqo irisai maisivaa ngii minaravaivee.

Mmagia maisaivo kava ari varuuvaki variravai

(Rukaaso 11:24-26)

⁴³ Mmagia maisaivo vaidiivaa aakiaivakidiri pikioo vioo koo mmuyai gaanga yoosinnaiyauvaki ari varinara mmaataivaara buaama roo nuainnonoo taikio kuminaikio ⁴⁴ ariita kua tioo tinoo: Fai na kava vara ranee nini nnau pikiauvaki oro varinaravee, kua kioo kava vara ranoo numa taikio ari nnauvo rupi yamaama kioo funnukama kiaikio mmanna nnauvai vaikio too ⁴⁵ ivaki varioo oro seena mmagia maisaiyauvo inna maisivaa yaatareera yaaku saivai karasaidiri taaramada vitoo nnikiai iya numa inna tasipama variaavai. Aa vaidi aavaa aakiaivaki tauraa mmagia maisa mmuaavai varikio kiisama maisama varikiai nnaagiai kaayau mmagia maisaiya innaki variaavo kaayau maisama varivaivee. Gioonna kuaapu maisama aanna makee variaya fai mmuaikaraima itaama variaaravee.

Yisuunna kaanoota kataunnaiyaatama innara tiravai

(Marakaa 3:31-35; Rukaaso 8: 19-21)

⁴⁶ Yisuuva homo gioonna kuaapuuyaata kua tuoo varuduu ari kaanoota ari kataunnaiyaatama innaata kua kuaaree kuaa numa mmaanai dida vairavai. ⁴⁷ Dida vauduu gioonna kuaapuuyakidiri voovooonoo Yisuunna tunoo: Aa mmiaa i kaanoota i kataunnaiyaatama aita kua kuaaree kuaa numa diaanoo, ⁴⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Ni noonna tuanaivaata ni gata tuanaiyaatama vaa ngia taavaivee. Na ni noonna tuanaivaaraatama ni gata tuanaiyaraatama mmuduuya ruauneema dee gioonna kuaapuvaa na mmuduuya ruaunnee? ⁴⁹ kua kioo ari nnaagiai nuaira gioonna kuaapuuya oopu haroo tunoo: Aqaayaano ni noova ni gataunnaiya variaano. ⁵⁰ Gioonna kuaapu voovooonoo ni Napooova ngiau aapu variivaa tinniivau vai kuaivaa tuqinnama rikioo iinnonoo inna ni gata vayaa ni nunna nayaa ni noova varinoo, tiravai.

Yisuuva uru rututuooma kioovaudiri

mmataama kioo tiravai

(Marakaa 4:1-9; Rukaaso 8:4-8)

13 Yisuuva itaa kua kua kioo nnauvaki pikioo mmuai suaivaki oro nnoori haruunga mmaagaivau diao vauduu ² gioonna kuaapu kaayauya inna suvuauvaara ivo kanuuvaki karoo varioo feena roo oro nnoori tooyavaki kioo ivaki varuduu gioonna kuaapuuya homo mmaagaivau diravai. ³ Duduu Yisuuva mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo kaayau kua iya kua mmioo tunoo: Rikiaatee. Vaidi voovooonoo yeenna uruuyauvaa varoo ⁴ oro ari mmooriivaki rututuooma roo nuaikio vooyauvai aataruuvo vaivau tuoo kuaikiai ngiaammaiyauvo tuma porooma nnaavai. ⁵ Uru vooyauvai tuoo sikau tasipama vai mmataivau kuaiyauvo uruoo hama kaayau mmataivo vaivaara kiisa suai urikioo too ⁶ suaivo ngioo taikio maisaikio hama tuukaivo

hokobama kuaivaara akiairaama aasannaivai. ⁷ Uru vooyauvai tuoo ooviyaubaki kuaikio ooviyaubo ivaa tasipama uruoo raputu kiaivai. ⁸ Uru vooyauvai mmata yoketaivau tuoo kuaiyaubo yoketaama urikio kaayau iiraiyaubo vaivai. Vooyauvakidiri iiraiyaubo yaaku sai vaidiia yuku yaaku taika kioo (100) vaikio vooyauvakidiri iiraiyaubo taaravooma vaidiia yuku yaaku taika kioo (60) vaikio vooyauvakidiri iiraiyaubo mmuaa vaidivai yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana (30) vaivaivee, ⁹ kiaa kioo tunoo: Gioonna kiaapu voovoono arinaima rikiivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

Yisuuva mmataama kioo kua oyaivaa tiravai

(Marakaa 4:10-12; Rukaaso 8:9-10)

¹⁰ Tudu rikiada Yisuunna ngiaammuaaya innasi nnida inna yaparaida tunoo: Aaniira a gioonna kiaapuuya kua mmira suaivaki mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kiee kiannanee? ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira kua oyai haumaki vaiyaubaa fai na ngii giaa ngii minai ngien-gieenoo arinaima rikiaaravai. ¹² Gioonna kiaapu voovoono ni kuaivaa arinaima rikiavoono fai Anutuuqo ari vo kua ari vo kuaivaa inna kiaa mminono innaki kaayauma suvainaravai. Gioonna kiaapu voovoono kiisa kuaivo inna yaatana vaivaa fai yapooma taunnu kino hama innaki kuaivootainaravai. ¹³ Gioonna kiaapu vooya teedada mmanna avuuyaavadiri teeda hama tuqinnama taavai. Iya rikiadada mmanna yaataiyauvaadiri rikiada hama arinaima rikiaavai. Hama iya tuqinnama teeda arinaima rikiaivaara na mmatayaa diaa mminnaa vooyauvunudiri mmataama kiee iya kiaa mmiauuvai. ¹⁴ Nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava fafaara roo kuaivo vainnonno aanna makee variaa gioonna kiaapuuyaki kaanaivo vainoo. Yisayaava fafaara roo tunoo:

Anutuuqo tinoo:

Ngia rikiadada hama arinaima rikiaaravai.

Ngia teedada hama tuqinnama taaravai.

¹⁵ Iya ngiari avuuyaubaa teeda

iya yaata tinniiyaubaa rikiada

ausa tinniiyaubaa hanigiakiai

na iya tuqinnevoora kiaa

iya tinniiyaubo yaagueeqaikiai

ngiari yaataiyauvaa ramuunnaama kiada

ngiari avuuyaubaa tasuuma kiada variaavaivee, tiivaivee.

Yisayaava itaa kua kiaa kioo fafaara reeravai. ¹⁶ Ngiengieenoo ngiingii avuuyaavadiri tuqinnama teeda ngiingii yaataiyauvaadiri tuqinnama rikiaavai. Ngia tuqinnama teeda rikiaivaara Anutuuqo ngiyyara yoketaino.

¹⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Nnaaruaa vaidi forofetaa kaayauyaatama kaayau gioonna kiaapu Anutuuqaa yaata utida safuuma varuuyaatama aanna makee ngia taivaa iya taatauduu iya faannaidada putida hama teeravai. Anna makee ngia rikiaa kuaivaa iya rikiaatauduu iya faannaidada putida hama rikieeraivaivee.

Yisuuva uru rututuora kua oyaivaa kooyaa tiravai

(Marakaa 4:13-20; Rukaaso 8:11-15)

¹⁸ Vaidiivo uruuyaubaa rututuoma kioovaudiri na mmataama kiau kua oyaivaa rikiaatee. ¹⁹ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira kua mmayaayaivaa gioonna kiaapu voovoono mmanna yaata nnaasu rikioo hama arinaima rikiavo uruuyaubo aataruuvau tuoo kuaiyaubaa roosiivai. Hama ivo arinaima rikiaivaara Sataango numa inna aakiaivakidiri kuaivaa ravisivaivai. ²⁰ Uruuyaubo sikau tasipama vai mmataivau tuoo kuaiyaubo gioonna kiaapu voovai roosiivai. Ivo Anutuuqaa kuaivaa rikiai saivaata kaayau siriga tasipama varaivai. ²¹ Uruuyaubo uruoo hama tukaiyaubo mmeepi kuaiyaubaa roosiima ivo hama kuaivaa ari aakiaana yapeerama kioo kiisa suai nnaasu Anutuuqaa yaagueeqaivai. Ivo Anutuuqaa mmooriivaa iivaara seena gioonna kiaapuuya maisa mmoori mmuaararavaa inna mmiaavo rikioo ivo makee tikio Anutuuqaa aataruuvaa pikiaivai. ²² Uruuyaubo ooviyaubaki tuoo kuaiyaubo gioonna kiaapu voovai roosiivai. Ivo kuaivaa rikioonnaata mmatayaa diaa mminnaiyaubaa varaanaraivaara kaayauma yaata utuoo sikau varaanaraivaara yaata utuoo mmuduuya rikio iyauvoono inna suvainno Anutuuqaa kuaivaa rugaikio rikioo hama iiraivo vaivai. ²³ Uruuyaubo mmata yoketaivau tuoo kuaiyaubo inna gioonna kiaapu voovai roosiivai. Ivo Anutuuqaa kuaivaa arinaima rikiaikio tinniivo rusitikio kuaivo inna aakiaana urikio iiraiyaubo suvainno ataama vaivai. Vooyaki kaayau iiraiyaubo (100) vaikio vooyaki voota nnoonnama (60) vaikio vooyaki kiisakiangii (30) vaivaivee, tiravai.

Yisuuva yeenna vuitaivaudiri mmataama kioo tiravai

²⁴ Yisuuva itaa kua kiasa kioo kava mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo iya tunoo: Anutuuqo gionna kiaapuuyara diraivo vaidiivo uru yoketaiyauvaa ari mmooriivaki rututuooraivaa roosiivai. ²⁵ Ivo yeenna vuita uruuyauvaa rututuooma kiaikiai vo heena voovaki mmuakiasa gionna kiaapuuya vuru vakiaavo rikioo mmoori nakaaraivaa nnammutuaa voovoona numa yeenna vuita mmooriivaki ari ikiau uru maisaiyauvaa rututuooma kioo kuaivai. ²⁶ Kuaikio yapooma yeenna vuitaiyauvo uruoo iiraiyauvo vainara iikio ikiauyauvootama uruoo kooyaa vaivai. ²⁷ Vaikiai teeda mmoori vareera ngiaammuauya oro nakaaraivaa kiaanoo: A uru yoke-taiyauvaa nnaasu ai mmooriivaki rututuookiannanoo. Mo dataama kioo ikiauyauvootama uriinne? ²⁸ kiaavo rikioo tinoo: Mo ti nnammutuaivoono rututuooavaivee, tiki ai rikiada iya inna yaparaida kiaanoo: Fai ta oo iki-ayauvaa hamukuaarannee? ²⁹ kiaavo rikioo ivo iya sai tinoo: Hamavee. Ngia ikiauyauvaa hamukida sabi vuitaiyauvaatama hamukuaarainnoo. Pikiaatee. ³⁰ Kii nuunama urikiai yapooma iira rutakeera suaivaki na iira rutakeera ngiaammuauya tinara: Tauraa ikiauyauvaa hamuku kiada uru rau ikiaivaki kagaariaaraivaara teerama kiaatee. Nnaagiai vuitaiyauvaa rutaka rada iyauvaa yeenna yapeera nnauvaki yapaatee, tinaravaivee. Nakaaraivoono itaa kua tiivaivee, tiravai.

Yisuuva uru kiisa masateeraivaudiri

mmataama kioo tiravai

(Marakaa 4:30-32; Rukaaso 13:18-19)

³¹ Yisuuva itaa kua kiasa kioo kava mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo iya kiasa mmioo tunoo: Anutuuqo gionna kiaapuuyara diraivo uru kiisakiata nnaammuaya uruuvaa roosiivaa nnutuuvo masateeraivaa roosiivai. Uru kiisakiato vaikio mmuakiasa mminnaiyauvaa uruuyauvoono ii uru ivaa yaataravai. Vaidi voovoona ii uru ivaa varoo ari mmooriivaki rututuooma kiaikio uruoo ngioo vioo pinaa kioo mmuakiasa annaanna mmaguyaiyauvaa yaataroo dikiai ngiaammaiya numa inna hammaraiyauvaki ngiisaiyauvaa heeka kiada vakiaavaivee, tiravai.

Yisuuva puuqaira yeennaivaudiri mmataama kioo tiravai

(Rukaaso 13:20-21)

³³ Yisuuva itaa kua kiasa kioo kava mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo iya kiasa mmioo tunoo: Anutuuqo gionna kiaapuuyara diraivo puuqaira yeennaivaa roosiivai. Gionna voovoona ii yeenna ivaa varoo paravuaa saaba taaravoomaivaki hanigiaanigieema kioo yapa kiaikio vainno eyommaavai puuqaivaivee, tiravai.

Yisuuva kuaivaa nnaasu mmataama kioo tiravai

(Marakaa 4:33-34)

³⁴ Iqii kua mmuakiasa iyauvaa Yisuuva gionna kiaapuuya kiasa mmuu suaivaki mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo iya kiasa mmiravai. Hama vo kua voovai kooyaa tiravai. Mmuakiasa kuavai mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tiravai. ³⁵ Vaidi forofetaa nnaaru varuuvo fafaara roo kuaivo ngioo ngioo Yisuuva gionna kiaapuuya kiasa mmuu suaivaki kaanaivo vauvaara ivo mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo kuaivaa nnaasu tiravai. Forofetaivoono fafaarainno tunoo:

Fai na gionna kiaapuuya kua kiasa mmiee
mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri
mmataama kiee iya kiasa mmiravai.
Anutuuqo ngiau mmata uu suaivaki
haumaki vau kuaiyauvaa iya kiasa mmiravavee.
Forofetaivoono fafaara roo itaa kua tiravai.

Yisuuva ikiau maisaiyauvo uruu kua oyaivaa tiravai

³⁶ Yisuuva gionna kiaapuuya pikioo nnau voovaki oro varuduu ari ngiaammuauya innasi nnida inna tunoo: A ikiauyauvo mmooriivakidiri uruuyauvunudiri mmataama kiee tunna kua oyaivaa ti kiasa ti mmianee, ³⁷ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvono uru yoketaivaa rututuora vaidivai. ³⁸ Mmooriivaki uru-

uyauvaa rututuooma kiaivo mmuakiaa mmatayaa variaa yoosinnaiyauvaa roosiivai. Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivakira teerakiaa gioonna kiaapuuya uru yoketaiyauvaa roosiikiaavai. Gioonna kiaapuuya vaidi maisaivaa kuaivaa rikiada iikiaiya ikiauyauvaa roosiikiaavai. ³⁹ Nnammutuaivo ikiau maisaiyauvaa rututuovo inna Sataangovee. Iiraiyauvaa rutakeera suaivo inna ngiau mmataivo taikaanara suaivai. Iira rutakeera ngiaammuauya inna aangeraiyavee. ⁴⁰ Ngiaammuauya ikiauyauvaa hamuku kiada ikiana kagaari kiaaneema ngiau mmataivo taikeera suaivaki aangeraiya gioonna kiaapuuya mmuaikaraama iikiaaravai. ⁴¹ Na Vaidiivaa Mmaapuuvono ni aangeraiya titanai ni yoosinnaivakidiri nuaida varida gioonna kiaapuuya ngiari seenaiya mmoori maisaivaa iikiateera vuavikiaiyaatama gioonna kiaapu mmuakiaa maisama variayaatama vitada ⁴² ikiana kagaari kikiyai ivaki varida teekio iya nnannateenai fai ngiari avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravai. ⁴³ Iya itaama varikiai safuuma varira gioonna kiaapuuya ngiari Gioonna yoosinnaivaki varida suaivo yoketaama taineema yoketaama ari vookaraama variaaravaivee. Gioonna kiaapu voovono arinaima kua rikiavoono ii kua ivaa arinaima rikiavee, tiravai.

Yisuuva sikauyauvaa mmatana hauma kiovaara tiravai

⁴⁴ Yisuuva itaa kua kua kioo kava mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo iya kua mmioo tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo kaayau sikau yoketaiyauvaa vaidi voovono vaa mmatana hauma kiaiuyauvaa roosiivai. Vaidi voovono mmataivaki hanukua roo taikio sikau yoketaiyauvo inna too vaikio too keenaa rummua apu kioo kaayauma sirigainno vioo ari mmaraa mminnamminnaa mmuakiaayauvai varoo oro vooya mmikio irisai sikauyauvaa varoo numa mmataivaa nakaaraivaa mmioo mmataivaa varaivaivee, tiravai.

Yisuuva seeta yoketaivaudiri mmataama kioo tiravai

⁴⁵ Kiaa kioo vo kua voovai tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo atavai vainoo. ⁴⁶ Vaidi voovono sikau seeta yoketaivaa roosiivaara buainnonno taikio voovai kaayau yoketaivo inna too vaikio too oro ari mminnamminnaa mmuakiaayauvai varoo oro vooya mmikio irisai sikauyauvaa varoo numa seetaivaa nakaaraivaa mmioo ivaa varaivaivee, tiravai.

Yisuuva vaaheevaudiri mmataama kioo tiravai

⁴⁷ Kiaa kioo vo kuavai iya kua mmioo tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo utua vaaheevaa roosiivai. Vaidiia utua vaaheevaa varada nnoori haruungaivaki kagaari kiada kaayau tavauyauvaa ari vookara ari vookaraiyauvaa varaavai. ⁴⁸ Varaavovo mmuugiaikiai teeda utu raririima mmaagaivau yapa kiada hara kiada varida tavauyauvaa ari vookara ari vookaraiyauvaa haitatuuda yoketaiyauvaa ngiari utuaiyauvaki vara rummua kiada maisaiyauvaa kagaari kiaavai. ⁴⁹ Fai yapooma ngiau mmata taikeera suaivaki fai itaama vainaravai. Fai aangeraiya nuaida varida gioonna kiaapu yoketaama variaya pikiada maisama variaya vitada ⁵⁰ ikiana kagaari kikiyai ikia aakiaivaki varida teekio iya nnannateenai fai iya avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravaivee, tiravai.

Yisuuva nnisi kuaivaaraata karaasa kuaivaaraatama tiravai

⁵¹ Yisuuva itaa kua kua kioo ari ngiaammuauya yaparainno tunoo: Vaa ii kua iyauvaa na ngii giaa ngii miauyauvaa ngia arinaimaida rikiaannee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Yo, vaa ta rikiaunnonoo, ⁵² tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Ivaara na nnau nakaaraa vaidiivaa mmataama kiee ngii giaa ngii miaunoo. Nnau nakaaraa vaidiivo nnisi mminnaiyauvaata karaasa mminnaiyauvaatama ari nnauvaki yapa kiaikio vaiyauvaa inna ivo varaivai. Vaidiivo tauraa Anutuuqaa kua mmaanna kuaivaa arinaima rikioo nnaagiai Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaaraatama arinaima rikiavoono ii nnau nakaaraa vaidi ivaa roosiivai. Ivo nnisi kuaivakidiriata karaasa kuaivakidiriataatama gioonna kiaapuuya kua mmiivaivee, tiravai.

Gioonna kiaapu Nasareetaiya Yisunnara

ooqoo tiravai

(Marakaa 6:1-6; Rukaaso 4:16-30)

⁵³ Yisuuva mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo kuaivaa kua taika kioo ivaki pikioo ⁵⁴ ari yoosinna tuanaivakira vioo ngiari nuunaira nnauvaki oro varioo ari kuaivaa iya kua mmiravai. Kiaa mmuduu rikiada nnikiaraida tunoo: Aa vaidi aavo deevakidiri tinni yoketaivaa varaivainnee? Mo dataama ivo yaagueeqa

ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa iinnee? ⁵⁵ Ivo nnau heekeera vaidiivaa mmaapuvai. Mariaava inna kaanovee. Ari kataido Yakooopo Yoosiipo Simoono Yutaasainna variaano. ⁵⁶ Mo ari nnunnaapuuya aavaki variaano. Mo deevakidiri ivo ii kua ivaa varaivainnee? ⁵⁷ kiaa kiada hama innara iya yoketauduu innara ooqoo tiravai. Innara ooqoo tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Kua kutaa tira vaidi forofetaivaara mmuakiaa yoosinnaiya innara yoketaakiaani ari yoosinna tuanaiyaata ari seenaiyaatama hama innara yoketaakiaavaivee, tiravai. ⁵⁸ Iya hama innara kutaavaivee tuuvaara ivo hama Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa ivaki kaayau- ma iiravai. Kiisama iiravai.

Yuvuaano nnoori apira vaidiivo putuuvaa mmayaayavai

(Marakaa 6:14-29; Rukaaso 9:7-9)

14 Ii suai ivaki Yuvuaano putuduu rikioo Yutayaiya kieetaivo Herooto Yisuuva yoketaa mmooriivaa iima kioo mmayaayaivaa rikioo ari seena vaidi kieetaiya tunoo: ² Aa vaidi aavo Yuvuaano nnoori apira vaidivai. Vaa putuoo keenaa diitoovaarainno yaagueeqaivo inna tasipaikio mmoori ari vookaraivaa iinoo, tiravai.

³ Nnaaru Yuvuaano homo varuu suaivaki Herooto ari vayaanna Piriipaa nnaataivaa Herootiaanna mmuara va-rooduu Yuvuaano inna tunoo: Anutuuqaa aataruuvo hama itaivai. Sa varaanee, tuduu rikioo Herootiaava Yuvuaanaara nnannatoovaara Herooto ari ngiaammuauya tuduu Yuvuaanaa yuku yaakuuvaa yeena rau kiada oovi nnauvaki yapa kieeravai. ⁵ Yapa kiooduu Herooto Yuvuaanaa ruputuatauduu gioonna kiaapuuya Yuvuaanaara forofetaavaivee tuuvaara Herooto iyara aatuunno hama rupertiravai.

⁶ Hama rupertuduu yapooma Herootaa mmattoo suaivo nnuduu gioonna kiaapuuya nuunaida buusaivaa nnaara varuduu Herootiaanna raunnaivo numa kuaru rooduu teeda Herootoota ari seenaiyaatama teeda varuduu Herooto innara kaayauma yoketairavai. ⁷ Innara yoketauvaara ivo kua kuaa teerama yeena rau kioo kuaivaa tunoo: A ni yaparakianna mminnaivaa fai na kutaa i mminaravaivee, ⁸ tuduu rikioo kiaatannaivo oro ari kaanaa yaparaduu rikioo kaano kuaa mmuu kuaivaa numa Herootaa kuaa mmioo tunoo: Anna makee i ngiaammuauya Yuvuaano nnoori apira vaidiivaa nnuunaivaa rutaka kiada inna kieetaivaa yanaivau yapa kiada varada numa i mmikia ni mianee, ⁹ tuduu rikioo Herootaa ausaivo kaayauma mmuaararoduu ari seenaiya avuuyavunu vaa kua kuaa teerama yeena rau kioo kuaivaa tuuvaara yaata utuoo ee-oo tioo ¹⁰ ari ngiaammuauya titooduu oovi nnauvaki vida Yuvuaanaa nnuunaivaa rutaka kieeravai. ¹¹ Rutaka kiada kieetaivaa yanaivau yapa kiada varada numa kiaatannaivaa mmuduu varoo ari kaanaa mmiravai. ¹² Mmi kiooduu Yuvuaanaa ngiaammuauya numa inna mmamma kaanaivaa varada oro mmata nnauvaki hau kiada vidada Yisunna kuaa mmiravai.

Yisuuva vaidi kaayau (5000) yeenna mmiravai

(Marakaa 6:30-44; Rukaaso 9:10-17; Yuvuaano 6:1-14)

¹³ Yisuuva Herooto uu kuaivaa rikioo ivakidiri pikioo kanuu voovai varoo vioo nnooriivaa pikioo mmanna gaanga yoosinnaivakira viravai. Vuduu rikiada gioonna kiaapuuya ivo vuu kuaivaa rikiada ngiari yoosinnaiyauvaa pikiada mmatayaa ivo vuupi viravai. ¹⁴ Vuduu too Yisuuva nnoori mmaagaivau vioo varioo rootu tooduu gioonna kiaapuuya suvuau kiooduu iyara boo tioo iya tasipama varuu nniitarooya tuqinneeeravai.

¹⁵ Tuqinnooduu suaivo hannauduu Yisunnasi ari ngiaammuauya nnida tunoo: Vaa suaivo hannainoo. Aa yoosinna aavo mmanna gaanga yoosinnavaki ta variaunnaano. Gioonna kiaapuuya titanai kuatee. Aa yoosinna aayauvakinnaayasi vida yeennaiyauvaa sikauyauvaadiri yookaama kiada varada nnikia nnaateeraivaara titanai kuatee, ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Sa iya titakiai kuatee. Mo ngieenoo yeennaiyauvaa iya mmiatee, ¹⁷ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Bereeta yaaku saivai tavau taarama nnaasu aa tiisi vainoo, ¹⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Iyauvaa vara ni miatee, ¹⁹ kuaa kioo hanigia gioonna kiaapuuya tunoo: Ferefuruunnaivau variatee, tuduu ivau varuduu bereeta yaaku saivai tavau taaravaitanaatama tu kioo vainno avuuvaa reeri ngiau aapu too vainno Anutuuqaata kua yoketaivaa tioo bereetaiyauvaata tavauvaitanaatama kusiinnonno kioo ari ngiaammuauya mmuduu varada gioonna kiaapuuya mmuduu ²⁰ mmuakiaaya nnooduduu iya ausaiyauvo rasi-tuduu ari ngiaammuauya utua yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitanaki yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa rupi nuunama rummua yapa kieeravai. ²¹ Vaidi ivaki varida yeenna nnooya kaayau (5000) variravai. Iya hama gioonna nnaakaraiyaatama yaairavai.

Yisuuva nnoori veraivau nuairavai

(Marakaa 6:45-52; Yuvuaano 6:15-21)

²² Iya nnaa taika kiooduu Yisuuva ari ngiaammuauya yaagueeqama titoo tunoo: Na gionna kiaapuuya titee varinai ngieenanaa tauraa kanuuvaki karada nnoori sainai kuatee, tuduu rikiada vida varuduu ²³ gionna kiaapuuya ngiari yoosinnaipira titooduu vuduu too Yisuuva arivai yaaku varaanara taapi kiisaivaura viravai. Vioo vioo oro varioo yaaku varooduduu heenauduu rikioo arivai ivau varuduu ²⁴ ari ngiaammuauya varuu kanuuvo nnoori haruunga pinaivaa vuutaivaki vioo varuduu yatari sagaiyauvaa utida nnooriivaa ruvuatidada tooduu yu-unna yaamurukaivo yaagueeqama iyasi ngioo iya kanuuvaa hanigiaanigooduu ²⁵ patainara uduu Yisuuva nnoori verenoovau raa roo iyasi nniravai. ²⁶ Iyasi nnuduu teeda kaayauma aatuuda tunoo: Mmagia maisavainno nninoo, ²⁷ kiaa kiada kai kiririingaida varuduu Yisuuva akiairaama iya tunoo: Tirooma variatee. Sa aatuukiatee. Na ngiaunoo, ²⁸ tuduu rikiada Petorooso tunoo: Udaanga-o, a kutaa Yisuuvavee tiee ni tinai na nnoori verenoovau aisi kuanaravee, ²⁹ tuduu rikioo tunoo: Ngianee, tuduu rikioo Petorooso kanuuvaa pikioo nnoori verenoovau Yisunnasi ari yuku raa roo viravai. ³⁰ Vioo varioo tooduu yuunnaivo utuduu too aatuunno nnoori aakiaivaki mmeepi vioo rikioo aayanna roo tunoo: Udaanga-o, ni utuane, tiravai. ³¹ Ivo itaa kua tuu saivaata Yisuuva yaakuuvaadiri reeti inna sootu utuoo tunoo: Aaniira a niyara taara yaata utuannavainnee? A kati kisama niyara kutaavaivee kiannavaivee, ³² kiaa kioo innaata vitoo kanuuvaki karada oro varuduu yuunna yaamurukaivo taikeeravai. ³³ Taikooduu ari ngiaammuaui kanuuvaki varuuya Yisunna ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida tunoo: A kutaa Anutuuqaa Mmaapu tuanaakuavee, tiravai.

Yisuuva Genesareeta nniitarooya tuqinneeravai

(Marakaa 6:53-56)

³⁴ Tuduu iya nnoori sainai yoosinna Genesareeta oro varuduu ³⁵ gionna kiaapuuya Yisunna arinaima teeda ngiari seenaiya titooduu vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida mmuakiaa gionna kiaapu nniitarooya vitada Yisunnasi nniravai. ³⁶ Nnida Yisunna yaparaida tunoo: Pikinai nniitaraiya i buruqa araivau utuatee. Tuduu mmuakiaaya inna buruqa araivau utuuya nniitarooyauvo taikeeravai.

Vaidiyya ngiari taato nnaakukiaiyya kuaivaara yaagueeqairavai

(Marakaa 7:1-13)

15 Iya nniitarooyauvo taikooduu teeda Farisai vaidi vooyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidi vooyaataama vaa Yerusareemadiri nnuuya numa Yisunna yaparaida tunoo: ² Aaniira i ngiaammuauya ti taato nnaakukiaiyyasidiri nnuu aataruuvaa hatokaannee? Iya yeenna nneera suaivaki hama ngiari yaakuuyauvaa tuqinnama finirama kiada iya yeenna nnaavaivee, ³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo ngiingii yaata tinniyaa vai aataruuyauvaa iikiaaraivaara ngia Anutuuqo tuu kuaivaa hatokaavai. ⁴ Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ngii kaano koovaitanaara mmuduuya rida tuqinnaatee, tikio vo kua voovai vainno tinoo: Gionna kiaapu voovoona ari kaano koovaitana maisa kua tiivaa rupertikio putuaivee. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno itaa kua tiivai. ⁵ Mo ngiengieenoo kiaanoo: Fai gionna kiaapu voovoona ari kaano koovaitana tuqinnaanara mmatayaa diaa mminnaivaa iyani yapa kioo ivaara tinara: Inna Anutuuqaa mminnaavaivee, ⁶ kiaa kioo aikiooma hama ari kaano koovaitanaara tuqinnaanaravee. Ngia itaa kua kiaavai. Ngia itaida ngiingii yaata tinniyaa vai kuaivaa iikiaaraivaara Anutuuqo tuu kuaivaa hatokaavai. ⁷ Ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Nnaaruaa vaidi forofetaa voovai Yisayaava kua kutaavai ngiyyara fafaara roo tunoo:

⁸ Anutuuqo tinoo:

Aa gionna kiaapu aaya
mmanna kuasiyauvoono koroonno
niyara yoketaavaivee kiaavo
hama iya aakiaiyauvo niyara yoketaainoo.

⁹ Iya vaidiyya yaata tinniyaa vai kuaivaa

kiaa mmi kiada kiaanoo:

Anutuuqaa aataruvaivee, kiaivaara
kuminayaa niyara kua yoketaivaa kiaanoo, tiivaivee.

Yisayaava fafaara roo itaa kua tuuvaa Yisuuva tiravai.

Aakiaivakidiri nniivaara iya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaavai

(Marakaa 7:14-23)

¹⁰ Yisuuva itaa kua kiaa kioo gionna kiaapuuya innasi ngiateera tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Ngia rikiada arinaima rikiaatee. ¹¹ Hama vaidi voovoona mminnaa voovai inna avaidaadiri rasookaivaki tuoo kuaivaara

mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Aakiaivakidiri ari avaidaagiataa ngioo mmaanai tuoo kuai ivaara mminnamminnaa maisaivaa varaivaivee, tiravai.

¹² Tuduu rikiada ari ngiaammuauya innasi nnida tunoo: Vaa a rikiaannanee? Farisaiya i kuaivaara nniki rakaida aiyara nnannataavaivee, ¹³ tuduu rikioo iya sai tunoo: Mmuakiaa yeenna hauyauvaa ni Napoova ngiau aapu variivoono hama utiraiyauvaa fai hamuku kagaari kiaanaravai. ¹⁴ Sa iyara kaayauma yaata utira pikiaatee. Iya vaidi avu huruutai voovoono ari seena vaidi avu huruutai voovai yaakuuvau utuoo nuairaivaa roosiikiaayavee. Vaidi avu huruutaivoono vuai vaidi avu huruutaivaata vitoo aataruuvau kuanaree kiaa vidada fai aiqeeravaitana soopaivaki tiida kuaravee, ¹⁵ tuduu rikioo Petorooso tunoo: A mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kiese kianna kua oyaivaa ti kiaa ti mmianee, ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Ngia gioonna kiaapu kumimakaiya roosiima hama ngii tinniyauvo rusitivai. ¹⁷ Hama ngia arinaima rikiaanoo. Mminnaa voovai vaidi avaidaadiri tuoo rasookaivaki vainno tuoo rukioo mmaanai kuaivai. ¹⁸ Vaidi voovoono inna aakiaivaki vaivaa ari avaiakidiri tiivaara mminnamminnaa maisaivaa varaivai. ¹⁹ Vaidi aakiaivakidiri maisa kuaivo ngioo yaataivaki kuaikio yaata utuoo vaidiivaa ruputikio putikio nnaata vaati varaivo mmuara heera aataruuvaa iinno mminnaivaa mmuara varoo unnakua kiaa ari seenaiya kua pinaana yapa kioo ari seenaiyara maisa kua tiivai. ²⁰ Ii aataru iyauvaara vaidiivo mminnamminnaa maisaiyauvaa varaivai. Ivo yaaku kainaama kuaivaa tasipama yeenna nnaivaara hama mminnamminnaa maisaivaa varaivaivee, tiravai.

Gioonnaivo Yisuunnara kutaavaivee tiravai

(Marakaa 7:24-30)

²¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ii yoosinna ivaa pikioo vioo yoosinna taaravaitana nnutuuvaitana Turu Sitoona vainima vau yoosinnaivaki viravai. ²² Vuduu rikioo ari voopinnaa yoosinnaivaa nnutuuvo Kanaanaa ivakinnaa gioonnaivo Yisuunnasi ngioo aayanna roo tunoo: Udaanga-o, Davuitinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Niiyara boo kianee. Mmagia maisaivo ni naunnaivaa aakiaivaki varikio kaayauma kumimakainoo, ²³ tuduu rikioo hama ivo inna sai tuduu ari ngiaammuauudoono numa inna vuavi tida tunoo: Gioonnaivo ti nnaagiadiri numa tarikama tii ivaa titano kuaivee, ²⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Isarairaa gioonna kiaapu puara sipisiipaiya raubiriikiyaiya roosiikiyaiyara nnaasu Anutuuoqo ni titooduu na tiiravaivee, ²⁵ tuduu rikioo gioonnaivo inna yuku oyaivaki numa rauguru varioo inna tunoo: Udaanga-o, ni naunnaivaa tuqinnaanee, ²⁶ tuduu rikioo Isarairaiya tauraa rikiooyara Yisuuva aa kua aavaa mmataama kioo inna sai tunoo: Ta kuminayaa nnaakaraiya yeennaiyauvaa varada faiya mmiaarainoo, ²⁷ tuduu rikioo ivo faivaa roosiima ariiyara yaata utuoo inna sai tunoo: Udaanga-o, a kutaa kuavai kiannanoo. Mo faiya numa ngiari haitatuukiaiya yeenna nneeda kiaa araiyauvo terenaivau tuoo kuaiyauvaa porooma nnaavaivee, ²⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Gioonna-o, a niiyara kutaavaivee kiannanoo. A ni yaparakiannaivaa na iinaravaivee, tiravai. Ivo itaa kua tuu saivaata gioonnaivaa raunnaivo yoketaama kati hara kioo variravai.

Yisuuva kaayau gioonna kiaapuuya tuqinneeravai

²⁹ Yisuuva ivaki pikioo nnoori haruunga Karirayaa mmaagaivau nuainnonno taapiivau karoo oro ivau varioo tooduu ³⁰ gioonna kiaapu kaayauya nnida yuku yaaku rauyaata avu huruutauyaataama hama kua tuuyaata ari vookarau nniitarooyaatama vitada inna avuuvau nuunama yapa kiooduu ivo mmuakiaaya tuqinneeravai. ³¹ Tuqinnooduu teeda hama kua tuuya kua tuduu yuku yaaku rauya yoketauduu avu huruutauya yoketaama avu tooduu gioonna kiaapuuya iva uuvaa teeda nnikiaraida Isarairayaa Anutuuoqaa tuanaivaara kua yoketaivaa tiravai.

Yisuuva vaidi kaayau (4000) yeenna mmiravai

(Marakaa 8:1-10)

³² Tuduu Yisuuva ari ngiaammuauya innasi ngiateera iya tuduu innasi nnuduu tunoo: Gioonna kiaapuuya taaravooma suaivaa ni tasipama nookiaavovo vaa yeennaiyauvo taika kiaivaara na iyara boo kiaunoo. Hama na kati iya ngiari yoosinnaiyauvakira titanai kuaravee. Fai iya hama yeenna nneeraida vikio aataru tammaivaki iya avuuyauvo ngioo vi ngioo vinai sabi yuku raarainoo, ³³ tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna yaparaida tunoo: Aa yoosinna aavo koo mmuyai gaanga yoosinnavaivee. Deevakidiri ta kaayau yeennaiyauvaa varada aa kaayau gioonna kiaapu aayaa mmiaarannee? ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Naana bereetayauvai ngiisi vainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Bereeta yaaku saivai karasaidiri taaravaitana vaikio tavau kiisa vookiangii vainoo, ³⁵ tuduu rikioo gioonna kiaapuuya mmatayaa variateera tuduu mmatayaa varuduu ³⁶ tavau kiisaikiangiaata bereeta yaaku saivai karasaidiri taaramaatama tu kioo vainno Anutuuoqata kua yoketaivaa kiaa kioo

iyauvaa kusiinnonno kioo ari ngiaammuauya mmuduu gioonna kiaapuuya mmuduu nneeravai. ³⁷ Mmuakiaaya nnooduduu iya ausaiyauvo rasituduu ari ngiaammuauya iya yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa utua yaaku saivai karasaidiri taara utuavaitanaki rupi nuunama rummua yapa kieeravai. ³⁸ Vaidi yeenna nnooya kaayau (4000) variravai. Hama iya gioonna nnaakaraiya yaariravai. ³⁹ Hama yaaruduu Yisuuva gioonna kiaapuuya titooduu vuduu kanuuvaki karoo varioo yosinna pinaivaa nnutuuvo Makataraa viravai.

Iya ari vookarai mmooriivaa taaraivaara Yisunna yaparairavai

(Marakaa 8:11-13; Rukaaso 12:54-56)

16 Vaidi Farisai vooyaata vaidi Satuukai vooyaata Yisuunnasi nnida inna iida taaraivaara inna yaparaida tunoo: A Anutuuqaa mmoori ari vookarivaa iinai ta teeda kiaara: Anutuuqaa yaagueeqaivo inna tasi-paikioonno iinoo, kiaravee, ² tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Pataikio heenanaanna suaivo reera kioo kaakanooka visikiai ngia teeda kiaanoo: Inna fai makee suai pinaa taanaraikioonno itainoo, kiaavai. ³ Pataikiai ngia diitada ngiauvau taavo nama upisiivo raikiai ngia kiaanoo: Fai makee inna vatiivo ruanaraikioonno itainoo, kiaavai. Ngia ngiauvaa teeda suaivo taanaraivaara arinaima teeda vatiivo ruanaraivaara arinaima taavai. Mo ngia aanna makee ta variaunna suai aavaa hama tuqinnama teeda hama ni oyaivaara arinaima rikiaavai. ⁴ Ngieeta gioonna kiaapu makee variayaatama koonnama varida hama Anutuuqaara yaagueeqakiaanoo. Ngia Anutuuqaa mmoori ari vookarai voovaara fai ni yaparaikiai fai hama na iinaravai. Anutuuqaa mmoori ari vookarivaa nnaaruaa vaidi Yonaava uuvaa roosiivaa ngia ivaa nnaasu taaravaivee, kiasa kioo iya pikioo viravai.

Yisuuva vaidi Farisaiyaraata Satuukaiyaraatama tiravai

(Marakaa 8:14-21)

⁵ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama kanuuvaa varada nnoori haruunga sainai oro varuduu ari ngiaammuauya bereetaiyauvaa tasipama varada ngiaaree tuuvaata taunnu kiada nniravai. ⁶ Nnudu too Yisuuva vaidi Farisaiyaata vaidi Satuukaiyaatama iira aataruuvaa mmataama kioo iya tunoo: Vaidi Farisaiyaata vaidi Satuukaiyaatama puuqaira yeennaivo bereeta aakiaivaki too yootaivaa roosiivaara tuqinnama haitatuukiatee, ⁷ tuduu rikiada ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida tunoo: Hama ta bereetaivaa varada ngiaunnaivaara ivo itaa kua tinoo, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmuu kuaivaa arinaima rikioo iya yaparainno tunoo: Ngia aaniiraida ngiingii kiasa mmi ngiingii kiasa mmiida kiaanoo: Ta hama bereetaiyauvaa varada ngiaunnanoo, kiaannee? Ngia kati kiisama niyara kutaavaivee kiaanoo. ⁹ Ngia homooda hama niyara arinaima riki-aaanee? Na yaaku sai bereetavai kusii kiee kaayau vaidiia (5000) mmuuvaa vaa ngia taunnu kiaannee? Yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa ngia rupi nuunama utuaiyauvaki ruuyauvo naana utuyauvai vairavainnee? ¹⁰ Nnaagiai na bereeta yaaku saivai sainaidiri taarama kusii kiee kaayau vaidiia (4000) mmuuvaa vaa ngia taunnu kiaannee? Yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa ngia rupi nuunama utuaiyauvaki ruuyauvo naana utuyauvai vairavainnee? ¹¹ Na aanna hama bereeta tuanaiyauvaara ngii giasa ngii miauvaa ngia aaniira hama arinaima riki-aaanee? Vaidi Farisaiyaata vaidi Satuukaiyaatama puuqaira yeennaivo bereeta aakiaivaki too yootaivaa roosiivaara tuqinnama haitatuukiatee, ¹² tuduu rikiada ari ngiaammuauya tinniiyauvo rituduu arinaima rikieeravai. Gioonnaivo puuqaira yeennaivaa bereetaivaki yapaivaara hama Yisuuva tiravai. Vaidi Farisaiya kua kiasa mmira aataruuyauvaaraata vaidi Satuukaiya kua kiasa mmira aataruuyauvaaraatama tuqinnama haitatuukiateeraivaara Yisuuva tiravai.

Petorooso kua kutaivaa Yisuunnara tiravai

(Marakaa 8:27-30; Rukaaso 9:18-21)

¹³ Yisuuva yosinnaivaa nnutuuvo Kaisariaa Piripii vainima vauyauvaki oro varioo ari ngiaammuauya yaparainno tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa gioonna kiaapuuya niyara dee vaidivainnee kiasa kiada dataa kuaida kiaannee? ¹⁴ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Vooyaano kiaanoo: Yuvuaano nnoori apira vaidivaivee, kiasa vooyaano kiaanoo: Irayaavavee, kiasa vooyaano kiaanoo: Yirimiaavavee, kiasa vooyaano kiaanoo: Ari vo forofetaa vaidivaivee, kiasa vaivee, ¹⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya yaparainno tunoo: Mo ngieeta niyara dataa kuaida kiaannee? ¹⁶ tuduu rikioo Simoono Petorooso inna sai tunoo: A vaidi Anutuuqo i mmataama kioo vaidiikuavee. E Anutuuqo tupatupaa variraivaa Mmaapukuavee, ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Simoono, Yuvuaanaa mmaapukuavee. Anutuuqo aiyara pinaama yoketainoo. Hama mmatayaa diaa gioonna kiaapuuyaano ii a kiana kua kutaa ivaa i kiasa i mmiaanoo. Ni Napoova ngiau aapu variivoono safuuma i kiasa i mmikiai a kiannanoo. ¹⁸ Na i kiasa i mmiaanoo. I nnutu Petoroosaa oyaivo oora sikauvai. A niyara kianna kuaivo sikau roosiivai. Gioonna kiaapuuya ii kua ivaa rikiada ausa hanigiaiya na vatee aataru yoketaivau yapa kinai yaagueeqama variaara-

vai. Fai hama putiraivaa yaagueeqaivoono ii aataru ivaa yaataaraanaravai. Fai vooya putikiyai vooya homo vari-aiya fai yaagueeqama variaaravai. ¹⁹ Anutuuqo ngiau aapu gioonna kiaapuuyara diraivaa yaagueeqaivaa na i mminaravai. A mmatayaa varianna suaivaki mminnaivaara ooqoo kiannaivaa fai Anutuuqo ngiau aapu vari-ivoota ooqoo tinaravai. A mmatayaa varianna suaivaki mminnaa voovaara ee-oo kiannaivaa fai Anutuuqo ngiau aapu variivoota ee-oo tinaravaivee, ²⁰ kiasa kioo ari ngiaammuauya yaagueeqama tunoo: Na vaidi Anutuuqo ni mmataama kioovaara sa gioonna kiaapuuya kiasa mmiatee, tiravai.

Yisuuva mmamma nniitäreeraivaa varoo putinaraivaara tiravai

(Marakaa 8:31-9:1; Rukaaso 9:22-27)

²¹ Ii sui ivakidiri Yisuuva ari ngiaammuauya kua kooyaa kiasa mmioo tunoo: Na Yerusareema vinai vaidi yoko-vaiyaatama vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kiasa mmira vaidiiyaatama kaayau mmamma nniitäreeraivaa ni mikiai vaidiia ni rputikiyai na putino taara suaivaitana taikano voomaivaki Anutuuqo tinai na keenaa diitaanaravaivee, ²² tuduu rikioo Petorooso inna vitoo mmaraa voovau oro kioo yaagueeqama inna tunoo: Udaanga-o, kii Anutuuqo iya tinniiyauvaa hanigianai iya sa aiyara itaa kua kiatee, ²³ tuduu rikioo Yisuuva hanigioo Sataango Petoroosaa tasipooavaara inna tunoo: Sataango, ngieera kuanee. A ni aataruuvaa uudarainaree kianna iikiannano. I yaataivo vaidiia yaataivaa roosiino. Hama Anutuuqaa yaataivo itaama vainoo, tiravai.

²⁴ Yisuuva itaa kua kiasa kioo ari ngiaammuauya tunoo: Fai gioonna kiaapu voovoono ni nnaagiai nninaree tioo fai ari yaata utira aataruuvaa ooqoo tioo gioonna kiaapuuya niyara inna rputikio na putuauneema ivo putinaraivaara ee-oo tioo ni nnaagiai ngiaivee. ²⁵ Fai gioonna kiaapu voovoono ari mmatayaa variraivaara yaagueeqama yaata utuoonnonno fai yapooma hama ivo tupatupaa varinaraivootainaravaivee. Fai gioonna kiaapu voovoono hama ari mmatayaa variraivaara yaata utirainno niyara putinaraivaara ee-oo tiivo fai tupatupaa variraivaa varaanaravai. ²⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono mmuakiasa mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaa ariyara varoo hama tupatupaa variraivaara yaata utirainno putuoo dee irisai yoketaivaa fai Anutuuqaasidiri varaanarannee? Fai hama varaanaravaivee. Gioonna kiaapu voovoono hama yopeema irisai mminnaivaadiri Anutuuqaa mmioo tupatupaa variraivaa varaanaravaivee. ²⁷ Fai yapooma Na Vaidiivaa Mmaapuuvono ni Napoonna mmeekia ari vookaravoota inna aangeraiyaatama keenaa tiinaree tiee fai na tiee mmuakiasa gioonna kiaapuuya ngiari mmooriivaa iikiavaugiataama irisaiyauvaa iya mminaravai. ²⁸ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu vooya aavaki diaiia hama putirama kiada varida teekiai Na Vaidiivaa Mmaapuuvo kieetavai varinai teeda taaravaivee, tiravai.

Yisunna mmammaivo hanigioo ari vookarairavai

(Marakaa 9:2-13; Rukaaso 9:28-36)

17 Yapooma yaaku saivai karasaidiri mmuaa suaivai taika kiooduu Yisuuva Petoroosaa vitoo Yakoopaa vitoo Yakoopaa kataivaa Yuvuaanaa vitoo taapi hokobaivaura ngiarivana nnaasu viravai. ² Vidada oro ivau dida vaidi tooduu Yisunna mmammaivo hanigioo ari vookarairavai vauduu inna oori nnikiivo suaivaa roosiima tooduu inna uyira raraiyauvo mmeekia roosiima poosairavai. ³ Poosauduu teeda Yisunna ngiaammuau taaravoomaivaitana tooduu nnaaruua vaidi putuuvaitana Musiia Irayaaya Yisunnaata kua tida varuduu ⁴ Petorooso Yisunna tunoo: Udaanga-o, ta aavaki variaunnano ti yoketaino. A rikino i variatainai tinai na aavau unnakua nnau taaravooma heekaanaravee. Aini voovai heeke Musiinnani voovai heeke Irayaannani voovai heekaanaravaivee, ⁵ tuduu tuu saivaata nama mmannaammannauvo tuoo iya rummua apu kioo vauduu Anutuuqaa kuaivo nama aakiidaadiri tuoo tunoo: Inna ni Maapu tuanaivovee. Na innara mmuduuya ruee na inna tauko pinaama ni yoketaino. Inna kuaivaa rikiaatee, ⁶ tuduu rikiada Yisunna ngiaammuauya mmatayaa vida varada vaidi ngiari avuuyauvaa hatauma kiada vaidi kaayauma aatuuda varuduu ⁷ Yisuuva numaiyayaa utuoo tunoo: Diitaatee. Sa aatuukiatee, ⁸ tuduu rikiada mmataivaadiri vaidi reeri tooduu hama vaidiivaitanaatairavai. Yisuuva ari nnaasu dioo vairavai.

⁹ Dioo vauduu teeda diitada ivaatama taapiivau pikiada tiida varida Yisuuva yaagueeqama iya kiasa mmioo tunoo: Makee ngia taa ari vookarai aataruuvaa sa gioonna kiaapuuya kiasa mmiatee. Na Vaidiivaa Mmaapuuvono yapooma na putuee kava diitanai teeda ngia makee taivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiatee, ¹⁰ tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Anutuuqaa kua mmaanna kiasa mmira vaidiia kiasano: Irayaavannaadee tau-raa tiinaravai. Tiino Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo nnaagiai tiinaravaivee, kiasa kuaivo aaniira ngiari itaa kua kiasanee? ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva iya kua sai tunoo: Kutaavai. Vaidi voovoono Irayaanna roosiivoono tauraa ngioo mmuakiasa mminnaivaa safuunaraivo nnino. ¹² Na ivaara ngii giaa ngii miaunoo. Vaa Irayaanna roosu-

vo nniravai. Nnudu hama gioonna kiaapuuya tuqinnama inna teerama kiada iya ngiari iikiatau mmoori maisaiva innara iiravai. Na Vaidiiva Mmaapuuvaa fai yapooma iya mmuaukarai mmoori maisaiva fai ni miaara-vaivee, ¹³ tuduu rikiada Yuvuaano nnoori apira vaidiivaara tuuvaa iya arinaima rikieeravai.

Yisuuva mmagia maisaivo varuu ngiaammuauvaa tuqinneeravai

(Marakaa 9:14-29; Rukaaso 9:37-43a)

¹⁴ Yisuuva ari ngiaammuaa taaravoomaidootama tiida gioonna kiaapuuya nuunama duuvau iyaatama dida vauduu vaidi voovoono numa Yisunna vunnigiataa toorivu yau haroo ¹⁵ tunoo: Boo, Udaanga-o, ni maapuuvaaara boo kiane. Ivo kaayauma kararuu kumimakaikio inna ruputiraivo ruputikio vo suai vioo varoo ikiana vaivai. Vo suai ruputikio vioo varoo nnoorina vaivai. ¹⁶ Na inna vatee i ngiaammuauyasi kuaukai hama iya inna yopeema tuqinnaavaivee, ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ngia gioonna kiaapu makee variaiya hama ngia niyara kutaavaivee tiraidaida koonnamaida variaano. Na hokoba suai ngii tasipama hara kiee variaukai hama ngia niyara kutaavaivee kiaavai. Fai na naana suai ngii tasipama hara kiee varinanai ngia niyara kutaavaivee kiarannee? Na ngii tasipama hara kiee varinai ngia ni kuaivaa rikiaaraivaara na faannaina variaunoo. Ngiaammuauvaa vitada aapi niisi ngiatee, ¹⁸ tuduu innasi vitada nnudu mmagia maisaivo ngiaammuauvaa aakiaivaki hara kioo varuuvaa yaagueeqama tuduu tuoo vudu ngiaammuauvo makee tuduu kati hara kioo variravai.

¹⁹ Varuduu nnaagiai Yisuuva voovaki hara kioo varuduu ari ngiaammuauya innasi nnida inna yaparaida tunoo: Mo dataama vaikio mmagia maisaiva ta titaunnano hama kuainnee? ²⁰ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ngia hama yaagueeqama yaata utida kiaanoo: Anutuuqoono fai iinaravaivee, kiaivaara hama kuaivai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Uruuvaa nnutuuvo masateeraivo kiisa uruvai. Fai ngia masateeraiva uruuvaa roosiima kiisama Anutuuqo kutaa iinaravaivee kia kiada aa taapi aavaa kiaara: Aavaudiri hayee ukuapi kuanee, tikio fai ngii kuaivaara hayoo ukuapi kuanaravai. Fai ngia kiisama Anutuuqo kutaa iinaravaivee kia kiada fai ngia mmuakiaa mmoorivai iikiaaree tida fai ngia iikiaravai. ²¹ (Vaidi voovoono hama yeenna nneeraivaara yaata utirainno yaaku vareeraivaara yaagueeqairavoono fai itaama ii mmagia maisa iva titano kuanaravai. Kumina vaidi voovoono fai hama yopeema titano kuanaravaivee, tiravai.)

Yisuuva keenaa ari putinaraivaara tiravai

(Marakaa 9:30-32; Rukaaso 9:43b-45)

²² Yisunna ngiaammuauya nuunaida yoosinna Karirayaa varuduu Yisuuva iya tunoo: Fai vaidi vooyaano Na Vaidiiva Mmaapuuvaa ni vitada vaidi vooya mmikiai ²³ iya ni ruputikiai fai na putino taara suaivaitana taikano vooma suaivaki Anutuuqo tinai na keenaa diitaanaravaivee, tuduu rikiada ari ngiaammuauya ivaara kaayauma ausa mmuuarareeravai.

Yisuuva nuunaira nnauvaara sikau yapeeravai

²⁴ Yisuuva ari ngiaammuauyaataama numa yoosinna Kapanauma varuduu nuunaira nnauvaara sikau takiisa vareera vaidiia numa Petoroosaa yaparaida tunoo: Mo i vitairaivo nuunaira nnauvaara takiisa sikauvaa yapoonnonnee? Vara hama yapainnee? ²⁵ tuduu rikioo Petorooso iya sai tunoo: Yo, yapaivaivee, kiaa kioo ari nnauvaki vudu rikioo Yisuuvananaa tauraa innaata kua tiao tunoo: Simoono, a dataa kuainna kiannannee? Mmatayaa diaa vaidi kieetaiya takiisa sikaura ngiari seenaiyasidiriida iya yaparaida varaanee? Vara saina sainaayasidiriida yaparaida varaanee? ²⁶ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Mo saina sainaayasidiri yaparaida varaanoo, tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Fai saina sainaayaano yapa kikiiai fai hama ta mmaayootaiya yapaaravee. ²⁷ Itaama vainainnaata hama ta sikau takiisa vareera vaidiia sikauvaa mmikiai iya tiyara momonakiaarainnoo kiaa nnoori haruungaivaki viee tavaura ooviiva ivaki yapa kino ivau tauraa hai tavauvaa utu raririima kiee inna avaiivaki taanee. Teeno sikau voovai ivaki vainai tee vatee takiisa vareeraiyasi viee niyara saivai yapee aiyara saivai yapaanee, tiravai.

Yisunna ngiaammuaudo kieeta variaaraivaara inna yaparairavai

(Marakaa 9:33-37; Rukaaso 9:46-48)

18 Ii suai ivaki Yisunna ngiaammuauya innasi nnida tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki deevoono ari seenaiya yaataroo kieetavai varinarannee? ² tuduu rikioo Yisuuva nnaakaraiva ngianeera tuduu nnudu rikioo ngiari tammaivaki yapa kioo ³ iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia hama hanigiada nnaakara kiisaiya roosiima varida fai hama Anutuuqo gioonna kiaapuuyara di-

ra yoosinnaivaki kuaaravee. ⁴ Gioonna kiaapu voovono aa nnaakara aavaa roosiima tirooma varioo hama ari nnutuuvaa aruoo yapaivoono fai Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki ari seenaiya yaataroo kieetavai varinaravaivee. ⁵ Gioonna kiaapu voovono niyara mmuduuya ruaivaara aa nnaakara aavaa roosii voovaara tuqinnaivoono inna niyaraatama tuqinnainoo.

Gioonna kiaapuuya aataru maisaivaara haruruaavai

(Marakaa 9:42-48; Rukaaso 17:1-2)

⁶ Aa nnaakara kiisa aaya niyara kutaavaivee kiaa aaya roosii gioonna kiaapu voovai vaidi voovono iva ii aataru yoketaivaa pikiaiveeraivaara inna yaparaivo inna aataru maisavai. Fai tauraa vaidi vooya inna vitada sikau pinaivaa varada dutuyu kiada inna nnuunaivaki haru kiada nnoori haruunga pinaivaki kagaari kikio vioo taika kino hama ivo inna yaparainaraivoootainaravai. Fai hama ivo inna yaparainaraivo inna yoketaavai. ⁷ Boo, ta gioonna kiaapu mmatayaa variaunnaia ti haruriraivo vaikiainnaata variaunnaano. Harurira aataruuvo fai tupatupaa tiisi vainaravai. Vainai fai vaidi voovono ari seena vaidi voovai hanigiaanigieevo fai pinaa irisai maisaivaa varaanaravai.

⁸ A i yaakuuvaadiri a reeti utu reeri utinarainnoo kiaa iva mmuaanaa hatoka kiee kagaari kiaanee. I yukuuvoono i vitoo aataru maisaivau nuainarainnoo kiaa mmuaanaa iva hatoka kiee kagaari kiaanee. Fai a vakiaa yuku yaakuvaitanaatama variee tupatupaa variraivaa varaanaraivo inna yoketaavai. Fai i yuku yaaku eyommaavitana vaidi ikiaivo tupatupaa too variivaki i kagaari kiaaraivo inna maisavai. ⁹ Fai ai avuuvaadiri mminnamminnaa maisaivaa tee varaanarainnoo kiaa i avuuvaa mmuaanaa ranigaama kagaari kino mmuaa avuvai vainai fai a tupatupaa variraivaa varaanaraivo inna yoketaavai. Fai i avuuvaitana vaidi ivaitanaano ikiana i kagaari kiaaraivo inna maisavai.

Yisuuva puara sipisiipa raubiruuya mmataama kioo tiravai

(Rukaaso 15:3-7)

¹⁰ Aa nnaakara aaya roosiikaa gioonna kiaapuuya sa iyara nniki rakammuatee. Sa iyara maisayavee kiatee. Na ngii giaa ngii miaunoo. Ngiaari aangeraiya ngiau aapu ni Napoonna tasipama variaano. ¹¹ (Na Vaidiivaa Mmaapuuvono gioonna kiaapu raubiriikiaya vitaanaraivaara na tiiravai.)

¹² Ngia yaata utuaivo datainnee? Vaidi voovono yaaku sai vaidivai yuku yaaku taika kioo puara sipisiipaiyauvaa virikio voovai iyakidiri raubiriino fai ivo datainaravainnee? Ivo ari sipisiipa saiyauvaa (99) taapiivau pikioo mmuaavai raubiriivaara fai ivo buainara kuanaravai. ¹³ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ivo buainnonno teeno raubiriivo inna too vaino innara kaayauma mmuduuya ruoo sirigainno seena hama raubiriikiayara kisama mmuduuya rinaravai. ¹⁴ Sipisiipa nakaaraivo raubiriivaara inna ausaivo mmuaararaineema ngii Gioova ngiau aapu variivo aa nnaakara aaya roosiikaa gioonna kiaapuuya raubiriikiavaara inna ausaivo mmuaararainoo.

I seena voovonoo mminnamminnaa maisaivaa vareeravai

¹⁵ Fai i seena vaa ausa hanigiai voovono mminnamminnaa maisaivaa i iinai tee a innasi viee ngia taarama nnaasu varida inna mminnamminnaa maisaivaara kua kiatee. Fai ivo i kuaivaa rikina ngia taaravaitana mmuaavau yoketaama variaaravai. ¹⁶ Fai ivo hama i kuaivaa rikina a vaidi voovainnee vara voovaitanaata vatee oro innaata kava kua kiatee. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: A kua pinaana vaidiivaa yapaanaree tiee taaramannee taaravooma vaidiidaatama vatee yaparakianee, tiivai. ¹⁷ Vaa a vatee innasi kuannaiya kuaivaa hama ivo rikina rikiee gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya ivo i ii kuaiyauvaa iya kiaa mmianee. Kiaa mmino inna fai ivo hama iya kuaivaa rikina teeda ngia innara yaata utida kiatee: Inna aikioo, ari voopinnaa vaidivai roosiima variee sikau takiisa vareeraivaa roosiima varianee, kiatee.

Yisuuva vo kuavai ari ngiaammuauya

kiaa mmiravai

¹⁸ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngia variaa mmataivau mminnaivaara ooqoo tikio rikioo fai Anutuuqo ngiau aapuuvaki variivoota fai ooqoo tinaravai. Ngia variaa mmataivau mminnaa voovaara ee-oo tikio rikioo Anutuuqo ngiau aapuuvaki variivoota fai ee-oo tinaravai.

¹⁹ Na vo kuavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngia variaa mmataivau fai ngiikidiri taara vaidivaitana mmuaa mmoorivaara yaaku varada kua yeena raikio too ni Napoova ngiau aapu variivo ivaitana kuaivaa rikioo ivaitanaani iinaravai. ²⁰ Gioonna kiaapu taaramannee taaravoomaano niyara yaata utida nuunama variaani na iya tasipama variaunoo, tiravai.

Yisuuva ausa nnannateera kuaivaudiri

mmataama kioo tiravai

²¹ Yisuuva itaa kua tuduu Petorooso numa inna tunoo: Udaanga-o, na naananeetu ni seenaivo mmoori maisaiyauvaa ni iinai na hama iyauvaara yaata utirama kiee ni ausa mmuduuyauvaa inna mmianarannee? Na yaaku saivai karasaidi taaraneetu iinarannee? ²² tuduu rikioo inna sai tunoo: Sa yaaku saivai karasaidiri taaraneetu nnaasu iikiane. Sa yaarummua kiee iikiane. ²³ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo aa na tinara kua aavaa roosiima vaivaara ataama iikiane. Vaidi kieeta voovono ari mmoori vareera vaidiia sikau iya mmiiyauvaa irisaiyauvaara iya yaparaivai. ²⁴ Yaparainno varikiai vaidiiaano vaidi voovai vitada ngiaavo inna sikau irisai mmiiyauvo kaayau ari vookarai sikau (10,000,000) vaikio ²⁵ hama sikaunnaataikio ari kieetaivo innara tinoo: Aa vaidi aavaata ari nnaata nnaakaraiyaatama vitada ari hoonaiyauvaatama varada vaidi voovai mmida irisai sikauyauvaa varada numa ni miatee, ²⁶ tikio rikioo mmoori varoo vaidiivo ari kieetaivaa yuku oyaivaki toorivu yau haroo yaagueeqama inna tinoo: Tirooma variee sa i ausaivo niyara i nnannataivee. A varinai fai yapooma na mmuakiaa irisaiyauvaa i mmianaravaivee, ²⁷ tikio rikioo vaidi kieetaivo innara kaayauma boo tioo tinoo: Inna aikioo, sa irisai sikauyauvaa ni mirainna kati kuane, kiaa kioo titaa kiaikio kuaivai.

²⁸ Vioo ari seena mmoori vareera vaidiivaa vaa ivo tauraa kiisa sikaukiata (100) nnaasu inna mmikio rikioo irisaivaa hama sai inna mmiiivoono inna saidi nnikio too oro inna nnuunaivaki hadauma tu kioo vainno tinoo: Ni sikau irisaiyauvaa ni mianee, ²⁹ tikio rikioo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo yaagueeqama inna tinoo: Tirooma variee sa i ausaivo niyara i nnannataivee. A varinai fai yapooma na irisaiyauvaa i mmianaravaivee, ³⁰ tikio hama rikieerama kioo vitoo oovi nnauvaki yapa kiaikio sikau irisaiyauvo vaino too mmioo oovi nnauvakidiri tuoo kuanaraivaara ivaki hara kioo varivai. ³¹ Varikiai ari seena mmoori vareera vaidiiva ivo innara itaama ii mmooriivaa taavo iya nnannataikiai oro ngiari kieetaivaa mmuakiaa iva iivaara kiaa mmiaavai. ³² Kiaa mmiaavo rikioo vaidi kieetaivo ari mmoori vareera vaidiivaa aayanna raikio nnikio too tinoo: A ni mmoori varaanna vaidi maisakuavee. A ni yaparakiannaivaara ai irisai sikau kaayauda na vakiaa varaaneera i kiauvi. ³³ Na aiyara boo kiauneema a ai seenaivaara boo kiataama vaikiainnaatainna hama a innara boo kiannano, ³⁴ tikio kaayauma inna ausaivo nnannataikio oovi nnau nakaaraiya mmikiai iya avakarai mmooriivaa inna mmikio mmuakiaa sikau irisaiyauvo vaino too mmioo oovi nnauvakidiri tuoo kuanaraivaara ivaki hara kioo variavaivee. ³⁵ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo ari ngiaammuauya tunoo: Ngia mmuaavai mmuaavai ngii seenaiya maisa mmooriivaa ngii iikiai rikiada ngia homo ivaara yaata utida hama ngii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmikio rikioo ni Napoova ngiau aapu variivootama fai sikau nakaaraiivo iineema mmuaikaraama ngii iinaravaivee, tiravai.

19 Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo Karirayaa mmataivaa pikioo Yutayaa mmataivo nnoori Yorotaana sainai vaupi viravai. ² Vioo vioo oro ivaki nuainno varuduu kaayau gioonna kiaapuuya inna nnaagiaivau vuduu ivaki iva iya too iya nniitarooyauvaa tuqinneeravai.

³ Tuqinnooduu Farisai vaidi vooya innasi nnida ivo kuaivaa koonnama kiainaaree kiaa inna yaparaida tunoo: Fai vaidi voovono vo kua vo kua voovaara ari nnaataivaara ooqoo tinara aataruuvo vainnee? Vara hama vainnee? ⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaa ngia aa Anutuuqaa kua aavaa jaarida rikiaavaivee. Anutuuqaa kua fafaara voovai vainno tinoo: Nnaaru Anutuuqo ngiau mmata uu suaivaki ivo vaidiivaa iinno gioonnavaa iinno tunoo: ⁵ Ivaara fai vaidiivo ari kaano koovaitana pikioo nnaataivaa varoo inna tasipama mmuaakaraivaitana variaaravaivee, tiravai. ⁶ Kua fafaarivoono itaa kua tiivaara nnaata vaatiivaitana hama taaravaitana varirama kiada ivaitana mmuaavaitana variaavai. Anutuuqono vaa taaravaitana nuunama kiaikiai mmuaavaitana variaivaitana sa vuaivo vuaivaa pikiano sa vuaivo vuaivaa pikiaivee. Sa vaidi voovono ivaitana vara mmaramaraama yapaivee, ⁷ tuduu rikiada Farisaiya Yisunna yaparaida tunoo: Nnaaru vaa Musiiva kua mmaanna voovai ti kiaa ti mmioo tunoo: Vaidi voovono ari nnaataivaa pikiaanaree tioo ooqoo tira yanaivaa fafarama kioo inna mmioo titano kuaivee. Mo aaniira Musiiva itaa kua tuunnee? ⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia vaidi Yutayaiya ngii ausa vuatinniyauvo yaagueeqauvaara Musiiva ee-oo tuduu ngia ngii nnaataiya ngii pikiaatauduu pikieeravai. Nnaaru Anutuuqo ngiau mmata uu suaivaki hama ii aataru ivootairavai. ⁹ Na ngii giaa

ngii miaunoo. Gioonnaivo hama sabi aataruuvau nuaikio rikioo ari vaatiivo inna ooqoo tino inna pikioo vino ari vaatiivo karaasa nnaata voovai varano mmuara vareera aataruuvo innaki vainaravaivee, tiravai.

¹⁰ Tudu rikiada inna ngiaammuauya inna tunoo: Nnaata vaati vareera aataruuvo itainai rikiada vaidi hama nnaata vareeraiya kati variraivo inna yoketaa aataruvaivee, ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva sai tunoo: Aa kua ngia kua kua aavo hama mmuakiaa vaidiiyara tii kuavai. Anutuuqo ari mmataama kiai vaidiiyara nnaasu tii kuavai. ¹² Vo aataru vo aataru vooyauvai vaiyauvaaraida hama vaidiiya nnaata varaanoo. Vooya ngiari kaanokiaiya ausaiyauvakidiri mmaakuya variaano. Vaidiiya vooya mmammaiyauvaa hatokaani iya mmaakuya variaano. Vooya ngiarinaidiri Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaara yaata utida hama nnaata varaanoo. Vaidi voovoona aa kua aavaa arinaima rikiaivoona ariinoo rikioo iikiaivee, tiravai.

Yisuuva nnaakaraiyara kua yoketaivaa tiravai

(Marakaa 10:13-16; Rukaaso 18:15-17)

¹³ Gioonna kiaapu vooyaano ngiari nnaakaraiya vitada Yisunnasi nniravai. Yisuuva iyayaa ari yaakuuvaitana utu kioo vainno yaaku varaiveera vitada innasi nniravai. Vitada nnuduu teeda Yisunna ngiaammuauya iya ooqoo tiravai. ¹⁴ Ooqoo tuduu Yisuuva tunoo: Pikikiai nnaakaraiya niisi ngiatee. Sa iya ooqoo kiatee. Nnaakarai-vo kuaivaa rikioo ivaa iivaa roosiikiai gioonna kiaapuuya fai Anutuuqo diraivaki kuaaravai. Ivaara sa aa nnaakara aaya ooqoo kiatee, ¹⁵ kua kioo iyayaa ari yaakuuvaitana utu kioo vainno yaaku vara kioo iya pikioo viravai.

Yisuuva vaidi karaasa hoona suvuauvaata

kua tiravai

(Marakaa 10:17-31; Rukaaso 18:18-30)

¹⁶ Vo suai voovaki vaidi voovoona Yisunnasi ngioo tunoo: Vitaira-o, dee mmoori yoketaavai na iina tupatupaa variraivaa varaanarannee? ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mo a aaniira yoketaivaara ni yaparakianannee? Mmuaavoona nnaasu yoketaavai varinoo. Fai a tupatupaa variraivaa varaanaree tiee kua mmaanna tuu kuaiyauvaa iikiane, ¹⁸ tuduu rikioo tunoo: Mo dee kua mmaannavai tuuvaa na iikiaunnee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Sa gioonna kiaapu voovai ruputino putuaivee. A vaa nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikiane. Sa voovai mminnaivaa mmuara varaanee. Sa unnakua kiane. ¹⁹ Ai kaano koovaitanaara tuqinnaanee. E aiyara tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinnee iyara mmuduuya ruanee, ²⁰ tuduu rikioo vaidi karaasaivo tunoo: Ii mmuakiaa kua mmaanna iyauvaa na iikiauvaivee. Dee mmoori voovaatama na iinarannee? ²¹ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Fai a vaidi tuanaakua varinaree tiee ai mminnamminnaa mmuakiaayauvai varee vaidi vooya mmiee irisai sikauyauvaa varee mmanna haipu gioonna kiaapuuya mmiane. Mmino i irisai yoketaiyauvo ngiau aapu vainaravaivee. Iya mmi taika kiee ngiee ni nnaagiai nookiane, ²² tuduu rikioo vaidi karaasaivo ari hoonahaanaiyauvo kaayau vauyauvaara yaata utuduu inna ausaivo mmuaarooduu viravai.

²³ Vudu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Vaidi kaayau hoonahaana suvuavo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaree kua iikio kaayauma inna mmuaararainoo. ²⁴ Na kava ngii giaa ngii miaunoo. Pura pinaivaa nnutuuvo kameraivo kuatiri aataruuvaki kuanaree kua iikio inna mmuaararainoo. Vaidi kaayau hoonahaana suvuavo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaree kua iikio kaayauma inna mmuaararainoo, ²⁵ tuduu rikiada ari ngiaammuauya ii kua ivaa rikiada pinaama nnikaraida inna tunoo: Mo dee gioonna kiaapuvoona Anutuuqaa yoosinnaivaki aikiooma kuanarannee? ²⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya too vainno tunoo: Mmatayaa diaiya Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki hama yopeema ngiarinaidiri kuaaravai. Anutuuqoona tinai fai iya kuaaravai. Anutuuqo fai mmuakiaa mmoorivai aikiooma iinaravaivee, tiravai.

²⁷ Tudu rikioo Petorooso tunoo: Mo ta ti gioonna nnaakaraiyaata ti mminnaa mmuakiaayauvaatama pikiada i nnaagiai nookiaunnao. Dee irisavai ta varaarannee? ²⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqaa yoosinna karaasaivaki Na Vaidiiva Mmaapuovo fai na kieeta varira mmaata ari vookaravau varinai ngia ni ngiaammuauya fai ngia ngiingii kieeta varira mmaata yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitanau varida Isairaa oyaiya yaakuuvaitana yukukidiri taaramaara dida vaidi yaparakiaravai.

²⁹ Gioonna kiaapu voovoona niyara kutaavaivee tiivaara ari nnauyauvaa pikioo ari kata vayaiya pikioo ari nnunna nnayaiya pikioo ari kaano koovaitana pikioo ari nnaakaraiya pikioo ari mmataiyauvaa pikioo vioo fai irisai iyauvanikaraama kava kaayauneetu (100) varoo tupatupaa variraivaatama varaanaravai. ³⁰ Itaama vainai aan-

na makee kaayau gioonna kiaapu tauraa variaya fai nnaagiai variaaravai. Kaayau gioonna kiaapu nnaagiai variaya fai tauraa variaaravaivee, tiravai.

Vuaina mmoori vareera mmayaayavai

20 Yisuuva tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo aa na kua tinara aavaa roosiima vainoo. Heenanaanna tuanaa vaidi vuaina mmoori nakaaraivo mmoori vareera vaidiyya oro vitaanara kuaivai. ² Oro iya tasipama mmuaa suai mmuaa sikauvai mminaraivaara kuaivaa kiaa yeena rau kiada ari mmooriivakira titaikiai kuaavai. ³ Kuaavo ngioo ikiannaikio oro yoosinna vuutaivaki vaidiyya dida vaidi hama mmoori varaiya too ⁴ iya tinoo: Ngieetama ni vuaina mmooriivaki vikiai fai na irisaivaa aikiooma ngii minaravaivee, ⁵ tiki-ai rikiada kuaavai. Kuaavo mmoori nakaaraivo kava vara ranoo ikianna tammaa vioo hannaikio vioo tauraa iineema mmuaikaraama vaidiyya titaikiai mmooriivaki kuaavai. ⁶ Iya vida mmooriivaa varaavo suaivo haatapaa-nara iikio too mmoori nakaaraivo kava yoosinna sainai vioo vooya ivaki kati dida vakiaiya too tinoo: Ngia aani-ira ikiannagisanna kati aavau dida vaidi hama mmoori varaannee? ⁷ tiki-ai rikiada iya inna sai kiaanoo: Hama vaidi voovoono mmooriivaa ti mmivaivee, kiaavo rikioo ivo iya sai tinoo: Ngieeta ni vuaina mmooriivaki kuatee, tiki-ai kuaavai. ⁸ Yapooma hannaikio rikioo vuaina mmoori nakaaraivo ari mmooriivaara dira vaidiivaa tinoo: Vaidi mmoori vareeraiyara aayanna reenai nnikiai irisai sikauyauvaa mmianee. Nnaagiai numa mmoori varaiya tauraa mmiee tauraa mmoori varaiya nnaagiai mmianee, ⁹ tikio rikioo aayanna raikiai nnaagiai mmoori varaiya ngiaavo mmuaavai mmuaavai mmuaavaugiataama sikauyauvaa iya mmiivai. ¹⁰ Mmikiai tauraa mmoori varaiya nnida kaayauma varaaraivaara yaata utida mmuaavai mmuaavai mmuaavaugiataama ngiari sikauyauvaa varaavai. ¹¹ Varada mmoori nakaaraivaara kaayauma momonaida kiaanoo: ¹² Aa nnaagiai aaya kiisa suai mmooriivaa varaani ta tauraiya paati mmoorivai mmannammanna varaunnano suaivo paati kieema ti taivaara a irisai mmuaakaraamainna ti mmiannano, ¹³ kiaavo rikioo mmoori nakaaraivo hanigia vaidi voovai tinoo: Ni seena-o, a tauraa mmuaa suaivaki mmoori vareera irisai mmuaa sikauvai vareera kuaivaa ni tasipama yeena rau kiaan- navai. Hama na i sikauvaa mmuara varaunoo. ¹⁴ Ai sikauvaa ee varee kuane. Na irisai mmuaakaraivaa ngii mi- auvaugiataama na vaidi nnaagiai mmoori varaiyaatama na nini miataivaugiataama mmiaunoo. ¹⁵ Na neneenoo ni sikauvaa mminee tiee fai mminaravee. Ni sikauvaa mminaree tiee fai na mminaraivo neenoo nakaaravovee. Na vaidiyya kiisa mmoori varaiya pinaa sikau mmiauvaara i nnannatainne? tiivaivee. ¹⁶ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo tunoo: Itaama vainai gioonna kiaapu nnaagiai variaya fai tauraa variaaravai. Gioonna kiaapu tauraa variaya fai nnaagiai variaaravaivee, tiravai.

Yisuuva ari putinara kuaivaa kava tiravai

(Maraka 10:32-34; Rukaaso 18:31-34)

¹⁷ Yisuuva Yerusareemaivakira vioo varioo ari ngiaammuaa yaakuuvaitana yukukidiri taaramaatama vida vari- da iya nnaasu kuaivaa kiaa mmiaa roo vioo ¹⁸ tunoo: Rikiaatee. Ta Yerusareema kuaara iikiaunnonoo. Fai ta iva- ki vikio vaidi voovoono Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama kooyaa ni vitainaravai. Vitainai iya na putinaraivaara kua yeena rau kiada ¹⁹ ngiari voopinaiya mmikiai iya niyara raida ni ripiida yatari sagaivau ni haara kiaravai. Haara kiki-ai na puti- no taara suaivaitana taikanai vooa suaivaki keenaa na diitaanaravaivee, tiravai.

Yakoopaya Yuvuaanaya kaano ivaitanaara Yisuuva yaparairavai

(Maraka 10:35-45)

²⁰ Tudu Sevetainna nnaataivo ari mmaapuuvaitana vitoo Yisunnasi ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo tunoo: Na i yaparakiavuaa iikiane, ²¹ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: E aaniivaara ni yaparakian- nannee? tuduu rikioo inna sai tunoo: A gioonna kiaapuuyara dinara suaivaki aa ni maapu aavaitana kieetavai- tana varida vuaivo i yaaku yaaduddinngiaa varino vuaivo i yaaku geedainningiaa varinaraivaara makee ee-oo kiane, ²² tuduu rikioo Yisuuva ngiaammuauvaitana tunoo: Ngia ni yaparakiaa kua oyaivaa hama ngia arinaima rikiaanoo. Na nnoori toori kapikaravuaa nnaanara ikiavakidiri ngieevaitanaata nnaananne? tuduu rikiada ngiaammuauvaitana sai tunoo: Fai ta nnaaravaivee, ²³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Aikioovai. Ni nnoori toori kapikaravakidiri fai ngieevaitanaata nnaaravee. Vaidiivaitana vuaivo ni yaaku yaaduddinngiaa varino vuaivo ni yaaku geedainningiaa varinaraivaa hama na nakaaravuaa roosiima ee-oo tinai ivaitana variaaravai. Ii mmaata ivaitana ni Napoova vaidiivaitanaani teerama kiaivaitana fai mminai varada variaaravaivee, tiravai.

²⁴ Nnaagiai Yisunna ngiaammuaui saido yaakuuvaitana taara kato vayoovaitana kuaivaa rikioodu kaayau-
ma ivaitanaara iya nnannateeravai. ²⁵ Nnannatooduu Yisuuva ari ngiaammuaui mmuakiaaya aayanna tuduu in-
nasi nnida nuunauduu iya tunoo: Vaa ngia taavai. Ngiari vooipinnaiya kieeta vaidiia ngiari seenaiyara yaaguee-
qama diaani ngiari nnoonnaiya iyara diaavai. ²⁶ Iya itaama iikiaa aataruuvo sa ngiisi vakiaivee. Ngiikidiri vaidi
voovono ngii kieetavai varinaree tioo mmuakiaaya ngii mmoori vareera ngiaammuauvai varinaravai. ²⁷ Ngii-
ikidiri vaidi voovono ngii tauraavai varinaree tioo sikaunnaadiri yookaama kioo mmoori varaaneera viteera
ngiaammuauvai varinaravai. ²⁸ Ivo ni roosiima kioo variaivee. Hama gioonna kiaapuuya ni mmoori vara-
teeraivaara Na Vaidiivaa Mmaapuuvo tiiravai. Na mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmoori varee iya mminnam-
minnaa maisa irisaivaara putuee iya vitee yoketaivau yapaanaraivaara tiiravaivee, tiravai.

Yisuuva vaidi avu huruutauvaitana tuqinneeravai

(Marakaa 10:46-52; Rukaaso 18:35-43)

²⁹ Yisuuva itaa kua kua kioo ari ngiaammuauiyaaatama yoosinna Yerikoo pikiada vuduu rikiada kaayau gioon-
na kiaapuuya iya vata rada viravai. ³⁰ Vuduu vaidi avu huruutauvaitana aataru siriivau varida Yisuuva vuvuaa
rikiada aayanna reeda tunoo: Udaanga-o, Davuitinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Tiiyara boo kianee, ³¹ tuduu
rikiada gioonna kiaapuuya ivaitana yaagueeqama kua pikiaateera tuduu rikiadaata iya puaisakama aayanna
reeda tunoo: Udaanga-o, Davuitinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Tiiyara boo kianee, ³² tuduu rikioo Yisuuva
aataruuvau dion vainno ivaitana tunoo: Ngia aaniivai na ngii iikiaiveeraida kianne, ³³ tuduu rikiada inna sai
tunoo: Udaanga-o, a tinai teeda ta ti avuuvaitana kava taaravee, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva ivaitanaara boo tioo iya
avuuvaitanau utuduu makee tuduu ivaitana tuqinnama ngiari avuuvaitana teeda inna nnaagiaivau viravai.

Yisuuva Yerusareema vuduu iya innara sirigairavai

(Marakaa 11:1-11; Rukaaso 19:28-40; Yuvuaano 12:12-19)

21 Vuduu Yisuuva ari ngiaammuauiyaaatama Yerusareema vainima nnida yoosinnaivaa nnutuuvo Betepakee
taapiivaa nnutuuvo Oriveetaivau dida vauduu Yisuuva ari ngiaammuauiyaaatana titoo tunoo: ² Ukuaa
yoosinna ivaki kuatee. Vida akiiraa teekio puara togii kaanaivaa nnuunaivaki yeena haru kiaivo ngii too vainai
yeenaivaa rakuasaa kiada nnaakaraivo inna tasipama diivaata vitada niisi ngiatee. ³ Fai vaidi voovono ivaara
vo kua tinaida kiatee: Udaangaivoono aavaitana vitaateera ti titaikiai ta ngiaunnao, kiatee. Fai ngia itaa kua
tikio rikioo akiiraama togiivaitana ngii minaravaivee, tiravai.

⁴ Yisuuva itaa kua tuuvaara nnaaruaa vaidi forofetaivo kua fafaara roovo ivo tuuvaki kaanairavai. ⁵ Forofetaivo
fafaara roo tunoo:

Yoosinna Sionaa gioonna kiaapuuya
kiaa mmiee kianee: Taatee.
Ngii kieetaivo tirooma yoketaama
puara togii karaasaivaa mmookaivau varikio
vitoo ngiisi nninoo.
Puara togii nnaakaraivaa mmookaivau
varikio inna vitoo nninoo, kianee.

Forofetaivoono fafaara roo itaa kua tiravai.

⁶ Ari ngiaammuauiyaaatana oro Yisuuva iya kua mmuuvaa iima kiada ⁷ puara togii kaanaivaata nnaakaraivaata-
ma vitada nnida ngiari yaapaiyauvaa togiivaitana mmookaivaitanau yapa kioodu Yisuuva nnaakaraivaa
mmookaivau karoo variravai. ⁸ Karoo ivau varioo vioo varuduu kaayau gioonna kiaapuuya sirigaida varida
vooya ngiari yaapaiyauvaa aataruuvau hooti kioodu vooya yatari apuuyauvaa rakau kiada aataruuvau hooti-
ravai. ⁹ Hooti kioodu kaayau gioonna kiaapuuya Yisunna tauraa vuuyaata inna nnaagiai vuuyaata aayan-
na kua rada tunoo: Davuitinna oyaivakidiri diitoovono inna yoketaivovee. Udaanga Anutuuqo inna titooduu
tuuvo nninaraivaara ivo innara yoketaakiaivee. Anutuuqo ngiau aapu variivoono yoketaivovee, tiravai.

¹⁰ Tuduu Yisuuva Yerusareema nnuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya kaayauma innara sirigaida
vooya tunoo: Anna giononnee? ¹¹ tuduu rikiada vooyaano tunoo: Anna forofetaa Yisuuvee. Ivo mmata
Karirayaa vai yoosinna Nasareetaivakidiri nniivovee, tiravai.

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki viravai

(Marakaa 11:15-19; Rukaaso 19:45-48; Yuvuaano 2:13-22)

¹² Tudu Yisuuva Anutuuqaara nuunaira nnau pinaivaki vioo gioonna kiaapuuya ngiaammaiyauvaata puara sipisiipaiyauvaatama vooya mmida irisai sikauyauvaa varooyaatama gioonna kiaapuuya sikau yookaama kiada irisai varooyaatama yaagueeqama titoodu mmaanai viravai. Vudu ivo vaidi vooya sikau yanaiyauvaa kioodoo irisai sikau mmuyaiyauvaa mmuuya parapaariyauvaatama vaidi vooya ngiaamma mirunnaiyauvaa varau yapa kiada vooya mmida irisai sikauyauvaa varooya mmaataiyauvaatama ruru sereguatiima kioo ¹³ iya tunoo: Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ni nnauvo yaaku vareera nnauvaivee. Fafaaraivo itaa kua tikiainnaata ngia mmuara furaiya iirayaamaida aavaki iikiaano, tiravai.

¹⁴ Kiaa kioo ivo ivaki varudu gioonna kiaapu avu huruutauyaata yuku maisauyaatama innasi nnudu iya tuqinneeravai. ¹⁵ Tuqinnoodu Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama toodu Yisuuva Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarayauvaa uvaaraata nnaakaraiya nuunaira nnau pinaivaki aayanna reeda varida tunoo: Davuitinna oyaivakidiri diiteeraivo yoketaivovee, tuuvaaraatama iya Yisuunnara nnannateeravai. ¹⁶ Iya innara nnannateeda inna tunoo: Nnaakaraiya kiaa kuaivaa vaa a rikiaannanee? tudu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na rikiaunoo. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: A kiannani nnaakara yokeeraiyaata nnaakara meediyaatama Udaangaivaara kua yoketaivaa kiaavaivee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivaa na yaata utuee rikiaukai hama ngia jaarida rikiaavaivee. ¹⁷ kiaa kioo ii yoosinna ivaki iya pikioo yoosinna Betaniaa vioo ivaki vuru vairavai.

Yisuuva nnaammuayaivaa tudu aasannairavai

(Maraka 11:12-14,20-24)

¹⁸ Vauvo pataudu Yisuuva ari ngiaammuauyaata Yerusareema kava vara ranada nnida varudu Yisuunna yeenna raudu ¹⁹ toodu aataru siriivau yatari nnaammuayaivaa roosuvo duoo vaudu too Yisuuva oro ivaki buainnonno toodu hama iiraataudu mmanna apuvai nnaasu vairavai. Mmanna apuvai nnaasu vaudu too Yisuuva yatariivaa tunoo: Fai hama a kava iira vainarakuavee, tudu too akiairaama nnaammuayaivo aasannairavai. ²⁰ Aasannaudu ari ngiaammuauya teeda nnikiaraida tunoo: Ai, mo dataama kioonno aa yatari aavo akiairaama aasannainnee? ²¹ tudu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngia niyara kutaavaivee kiaa kiada hama kava taara yaata utiraida na nnaammuayaivaa kiuko aasannaineema ngieeta mmuaakaraama iikiaravai. Ngia niyara kutaavaivee kiaa kiada fai ngia atai aataruuvaa iida ari vookarai aataruuyauvaatama iikiaravai. Fai ngia aa taapi aavaa kiaara: Tavagiauruee nnoori haruungaivaki kuane, tikio fai kuanaravaivee. ²² Fai ngia niyara kutaavaivee kiaa kiada mmuakiaa kuavaara Anutuuqaata kua tida yaaku varaivaa fai ngia varaaravaivee, tiravai.

Yutayaiya Yisuunna ari mmooriivaara

inna yaparairavai

(Maraka 11:27-33; Rukaaso 20:1-8)

²³ Yisuuva kava nuunaira nnau pinaivaki vioo gioonna kiaapuuya mmayaaya yoketaivaa kiaa mmioo varudu vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama innasi nnida inna yaparaida tunoo: Gioono i tikiainna aa mmoori aayauvaa a iikiannanee? Dee vaidi kieetavoono i tiki ai iikiannanee? ²⁴ tudu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Kii neeta vo kuavaara ngii yaparainai fai ngia ni sai tiki ai fai na ivo ni tiki ai na iikiauvaara kooyaa ngii giaa ngii minai rikiaatee. ²⁵ Gioono tudu Yuvuaano nnoori apira vaidiivo gioonna kiaapuuya nnoori apuunnee? Vo Anutuuqoono tudunno uunnee? Vo vaidi mmatayaiyaano tudunno uunnee? tudu rikiaada iya ngiariiki ngiariiki yaparaida tunoo: Ta dee kuavai sai kiaranee? Fai ta inna sai kiaara: Anutuuqoono tudu Yuvuaano iiravaivee, tikio rikioo mo fai ivo ti sai tinara: Mo anniira ngia hama inna kuaivaara kutaavaivee tiravainnee? tinaravaivee. ²⁶ Fai ta kiaara: Vaidiiaano tudu Yuvuaano iiravaivee, kiaa kiada mo fai ta gioonna kiaapuuyara aatuukiaravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yuvuaanaara tunoo: Vaidi forofetaivovee, tuuvara ta iyara aatuukiaravaivee. ²⁷ Iya itaa kua kiaa kiada Yisuunna kuaivaa sai tunoo: Hama teeta taunnavaivee, tudu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Hama ngia ni kuaivaa sai kuaivaara fai na hama ngii kuaivaa sai tinaravai. Ivo ni tiki ai na ni mmooriivaa iikiau oyaivaa fai hama na ngii giaa ngii minaravaivee, tiravai.

Yisuuva vaidiivaa mmaapuuvaitana

mmataama kioo tiravai

²⁸ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Ngia rikiaavo datainnee? Vaidi voovono ari mmaapu taaravaitana tasipama varioo oro mmaapu ngarunna tinoo: Ni maapu-o, makee oro ni vuaina mmooriivaki varaanee, ²⁹ tikio rikioo ivo inna sai tinoo: Hama ni kuatainoo, kiaa kioo yapooma nnaagiai varioo rikiaikio inna ausaivo hanigiaikio rikioo kuaivai. ³⁰ Kuaikio koova oro ari mmaapu ngaminna mmuaa kuavai tikio rikioo inna sai tinoo: Napoo-o, fai na kuanaravaivee, kiaa kioo hama kuaivai. ³¹ Mo dee ngiaammuauvoonoonno ari konna kuaivaa rikioo iinnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ari mmaapu ngaruuvovee, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Vaidiia unnakua kiaa kiada sikau takiisa vareeraiyaata gioonna sabi nuairaiyaatama Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki ngii tauraa kuaravai. ³² Yuvuaano nnoori apira vaidiivo numa aataru yoketaivaa ngii vitauduu ngia hama inna kuaivaara kutaavaivee tiravai. Mo vaidiia unnakua kiaa kiada sikau takiisa vareeraiyaata gioonna sabi nuairaiyaatama inna kuaivaara kutaavaivee tida ausa mmuduuya hanigieeravai. Ngia iya hanigiada safuuma variraivaa teeda hama ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaara yaata utida hanigiada inna kuaivaara kutaavaivee tiravai. Ivaara iyannaadee ngii tauraa Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuaravaivee.

Yisuuva vuaina mmoori varooyayaadiri

mmataama kioo tiravai

(Maraka 12:1-12; Rukaaso 20:9-19)

³³ Na kava mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo tinai rikiaatee. Vaidi voovono ari vuaina mmooriivaa vara kioo hanikiaivaa rau kioo hauyauvaa utu kioo vuaina iiraiyauvaa kagigainara soopaivaa hanuu teerama kioo ari mmoorira haitatuunara saasaaya nnau hokobaivaa heeka kiaivai. Heeka kioo vaidiia inna mmooriivaara haitatuuda iira vooyauvai ngiari mmoori varaa irisaiyauvaa ngiariyara varaateeraivaara iya kiaa mmi kioo ngieera vo yoosinnaipi varinara kuaivai. ³⁴ Vioo vioo oro ngieera yoosinnaivaki hara kioo varikio yapooma vuaina iiraiyauvaa rasukuaara suaivo vainima nnikio mmoori nakaaravo ari mmoori vareera ngiaammuauya vaidi vuaina mmooriivaara haitatuura vaidiiasi titaikiai ariini vuaina iira vooyauvai varaara kuaavai. ³⁵ Kuaani teeda vuaina mmooriivaara haitatuukiaiyaano iya puaisa utida voovai ripiida voovai rputuaavo putikiai voovaayaa sikauyauvaa kagaari kiaavo putivai. ³⁶ Tauraa mmoori nakaaravo pata ngiaammuaudaa titaa kioo nnaagiai kaayau ngiaammuauya titaa kiaikiai vuaina mmooriivaara haitatuukiaiyaano mmuaikaraa-ma iya iikiaavai. ³⁷ Iikiaavovo nnaagiai tuanaa mmoori nakaaravo ari mmaapu tuanaivaa iyasi titaa kioo tinoo: Fai iya ni maapu tuanaivaa teeda inna kuaivaa arinaima rikiada hama inna rputuaaravaivee, ³⁸ Kiaa kioo inna titaa kiaikio kuaikiai teeda mmooriivaara haitatuukiaiyaano inna mmaapuuva teeda ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida kiaanoo: Ari konna mminnaa mmuakiaayauvai varaanaravo aa nninoo. Nnikiai ta inna rputu kikio putinai teeda ta inna mminnaa mmuakiaayauvai varaaravaivee, ³⁹ kiaa kiada inna utu raririima rada hanikia mmaanai inna kagaari kiada rputuaavo putivaivee.

⁴⁰ Yisuuva itaa kua kiaa taika kioo vaidi kieetaiya yaparainno tunoo: Fai mmoori nakaaravo iyasi ngioo dee mmoorivai iya iikiaivaa irisai iya mminarannee? ⁴¹ tuduu rikiada iya sai tunoo: Ivo vaidi maisaiya maisama rputinai putikio ari mmooriivaa ari vo vaidi haitatuukiaiya mminai iya vuaina iiraiyauvo kaanaira suaivau safuuma fai iira sai yauvai ari mmiaaravee, ⁴² kiaa kioo Yisuuva iya tunoo: Vaa ngia Anutuuqaa kuaivaa jaarida rikiaavaivee. Anutuuqaa kua fafaaravo vainno tinoo:

Sikau nnau heekeraiyaano sikau voovai teeda

maisavaivee kiaa kiada pikiaavai.

Yaagueeqa yatariivaa pupukiaivaa mmaara

hara kiaa kuabaivaa roosiima

ii sikau ivo nnau ipunnaivaki vaivo

inna yoketaavai.

Udaanga Anutuuqoono iira mmoorivai.

Ta taunnano inna mmooriivo yoketaainno

ari vookarainoo.

Fafaaraivo vainno itaa kua tiivaivee. ⁴³ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai Anutu-uqo gioonna kiaapuuyara diravaa ngiisidiri ruga kioo vaa iyauvaa varaiyaki iraiyauvo iyaki vainaraiya fai mminaravaivee. ⁴⁴ (Gioonna kiaapu voovoono ii sikau ivaudiri raa rabarisooma varoo ivau harurummua kioo vainno fai kaayau ari mmamma mmuyai sagia mmuakiaavai ruaimiinaravaivee. Fai ii sikau ivo taikiapa roo gioonna kiaapu voovai ruputino inna mmamma mmuyai sagia mmuakiaavai ruaimiima taika kiaanaravaivee, tiravai.)

⁴⁵ Tudu vadiiya Anutu-uqara kati puara hudeera kieetaiyaata Farisaiyaatama Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo tuu kuaiyauvaa rikiada iva iyara tuuvaa arinaima rikieeravai. ⁴⁶ Rikiada ivaara iya inna utuaaree kiaa uduu gioonna kiaapuuya Yisunnara forofetaivovee tuuvaara iya aatuuda inna pikieeravai.

Yisuuva yaapeeri nneera kuaivaudiri

mmataama kioo tiravai

(Rukaaso 14:15-24)

22 Yisuuva keenaa mmatayaa diaa mminnaa vooyavunudiri mmataama kioo tiravai. Ivo iya tunoo: ² Anutu-uqo gioonna kiaapuuyara diravoo aa na mmataama kiee tinara kua aavaa roosiivai. Yoosinna voovakinaa kieeta voovoono ari mmaapuuvoo nnaata vareera suaivaki pinaa buusavai iivai. ³ Iima kioo ari mmooori vareera ngiaammuauya titaikiai vaa mmuaanaa buusa nnaara kuaivaa kiaa mmii vadiiyara aayanna raani hama iya ngiataikiai ⁴ kava ari ngiaammuaa vooya iyasi titoo tinoo: Tauraa kiaa mmiaiya kiaa mmida kiatee: Rikiaatee. Vaa na ni buusaivaa teerama kiaunoo. Vaa na ni puara burimakau ooraiyauvaata nammari rai nnaakaraiyauvaatama ruputu kiee mmuakiaa yeennaiyauvaa teerama kiaunoo. Numa buusaivaa nnaatee, kiatee. ⁵ Ivo itaa kua tikiai rikiada oro kiaa mmiaani iya rikiadaata hama nniraida ngiari mmooriyyauvaara yaata utida voovai ari mmoorira vioo kiai kioo voovai ari sikau vareera mmooriivaki vioo kiai. ⁶ Iya mmoorira vida variaani homoraa vooya inna ngiaammuauya utu kiada vaida kaayau maisa mmooriivaa iya mmida iya ruputuaani putuaavai. ⁷ Putuaavo vadi kieetaivo rikiakio inna ausaivo pinaama nniitaraikio ari rapira ngiaammuauya titaikiai vida iya ruputuaa vadiiya irisai ruputu taika kiada iya yoosinna pinaivaa ikia mmuturu kiaavai. ⁸ Mmuturu kiaavo rikioo vadi kieetaivo ari mmooori varoo ngiaammuaa vooya tinoo: Vaa na buusaivaa teerama kiaunoo. Vadi na yaparakiaya ngiari variaivaa irisavaa fai deevaudiri vara nnaarannee? ⁹ Anna ivaara oto aataru pinaiyauvunu buaama rada nuaida teekiai gioonna kiaapuuya ngii teeda vaikiai teeda aa buusa aavaa numa nnaateera kiatee, ¹⁰ tikiai rikiada ari ngiaammuauya aataruuyauvunu nuaida varida mmuakiaa gioonna kiaapu yoketaiyaata maisaiyaatama buaida taani iya teeda vakiaani vitada numa buusa nneera nnauvaki kiaani suvuai kiada variaavai.

¹¹ Variaavo rikioo vadi kieetaivo numa gioonna kiaapuuya haitatuuma taikio mmuaa vadiivoono hama yaapeeri nneera buruqa yoketaivaa raira kiaivo iya tasipama varikio too inna tinoo: ¹² Ni seena-o, i dataikiai e aavaki hama yaapeeri nnaara raira buruqa yoketaivaa rau varee numa variannanee? tikio rikioo hama inna kua sai tira kua seemuaa hara kioo varivai. ¹³ Varikio too kieetaivo ari mmooori vareera ngiaammuauya tinoo: Inna yuku yaakuuvau yeenaadiri ranaa rau kiada utu raririima mmaanai kagaari kioo upisiivaki variaivee. Ii yoosinna upisi ivaki gioonna kiaapuuya varida teekio iya nnannateenai fai ngiari avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravaivee. ¹⁴ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Anutu-uqo kaayau gioonna kiaapuuya maavee tioo kiisakiangii nnaasu mmatainno vitaivaivee, tiravai.

Vadiiya sikau takiisaivaara Yisunna yaparairavai

(Marakaa 12:13-17; Rukaaso 20:20-26)

¹⁵ Tudu vadi Farisaiya Yisuuva kuaivaa koonnama tioo haruruaveera kuaivaa kiaa teerama yeena rau kiada ¹⁶ iya nnaagiai nuaira vooyaata Herootaa nnaagiai nuaira vooyaata titooduu oro inna yaparaida tunoo: Vitaira-o, vaa ta i taunnava. A kua kutaa tira vaidikuavee. A Anutu-uqaa mmooori aataruuvaa safuuma mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiee iya aiyara yaata utuaivaara hama a pinaama yaata utuannavai. Vadi kieetaiyaraata vadi kuminaiyaraatama a mmuaavaugiataama yaata utuannaivaara iya aiyara yaata utuaivaara hama a yaata utuannavai. ¹⁷ Aa kua ta i yaparakianna kua aavaa yaata utuee sai ti kua ti mmianee. Roomaaya kieetaivaasi ta sikau takiisa yapaara aataruuvoo yoketaa aataruvainnee? Vara hama yoketaa aataruvainnee? ¹⁸ tudu Yisuuva iya innara nnannatooduu inna iida taaree kuaa uuvaa too iya tunoo: Ngia vadi huobavainna unnakua nnaamuruyavee. Ngia aaniira ni iida taaree kuaa numa ni iikiaannee? ¹⁹ Takiisa yapaa sikau voovai ni vitaakiatee, tudu rikiada sikau mmuyai voovai varada inna mmuduu too ²⁰ tunoo: Anna giaa kieetavai mmannamman-naavainno vainnee? Anna giaa nnutuvainno vainnee? ²¹ tudu rikiada iya inna sai tunoo: Mo Roomaaya kiee-

taivaa mmannammannaivoota inna nnutuuvootama ivau vainoo, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mminnaiyauvaa safuuma ari mmiatee. Mo Anutuuqaa mminnaiyauvaa safuuma Anutuuqaa ari mmiatee, ²² tuduu rikiada iya nnikiaraida inna pikiada viravai.

Satuukaiyaano putiraiya kava diiteeraivaara Yisuunna yaparairavai

(Marakaa 12:18-27; Rukaaso 20:27-40)

²³ Vuduu mmuai suaivaki vaidi Satuukaiya vaidi putuuyara tunoo: Fai hama kava diitaaravaivee, ²⁴ tuuyakidiri vooya numa Yisuunna yaparaida tunoo: Vitaira-o, nnaaru Musiiva tunoo: Vaidi voovoono nnaataivaa vara kioo hama nnaakaraivaa mmateerainno putino fai ari kataivoono inna muaadaivaa vara kioo ari vayaannara tuoo nnaakaraiyauvaa mmataanaravaivee, tiravai. ²⁵ Aavaki kata vayaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana ti tasipama hara kiada varuuvakidiri ngaruuvoono nnaataivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putiravai. Putuduu ngamiisaivo inna muaadaivaa vara kioo ²⁶ hama nnaakara mmateerama kioo kati putuduu yaguaavaano kava muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo putuduu mmuakiaa kataunna nnaagiainnaidoota mmuai gioonnavaa vara kiada hama nnaakara mmateerama kiada kati putiravai.

²⁷ Putuduu nnaagiavau iya gioonnavootama putiravai. ²⁸ Itaama vaikiyai yapooma gioonna kiaapu putuaiya kava diitaara suaivaki fai gioonnavo giaa nnaatavai varinaranee? Mo vaa yaaku saivai sainaidiri taarama ii vaidi idoono inna vara kiada putiravaivee, tiravai.

²⁹ Tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia koonnama yaata utida itaa kua kiaanoo. Ngia hama Anutuuqaa fafaara roo kuaivaa arinaima rikiada hama inna yaagueueqai voovaa taivaaraida ngia koonnama yaata utida itaa kua kiaanoo. ³⁰ Fai gioonna kiaapu vaa putuaiya diiteera suaivaki diitada hama nnaata vaati varaaravee. Fai iya aangeraiya ngia aapu variyaiya roosiima variaaravee. ³¹ Gioonna kiaapu vaa putuaiya kava diitaaravaara Anutuuqo ngii giaa ngii miivaa vaa ngia jaarida rikiaavai. ³² Anutuuqo Musiinnaata kua tuu kua fafaaravo vaino tinoo: Na i nnaakukiaiya Aaparahaamo Isaako Yakoopainna Anutuuqovee, tiivai. Vaidi taaravooma nnaaru putuuya inna avuuvau homo variaivaara Anutuuqo itaa kua tiravai. Anutuuqo gioonna kiaapu vaa eeyara putuaiya hama iya Anutuuqovee. Ivo gioonna kiaapu variyaiya Anutuuqovee, ³³ tuduu mmuakiaa gioonna kiaapu Yisuuva tuu kuaivaa rikiada ivaara nnikiarairavai.

Yisuuva kua mmaanna tauraanaivaara tiravai

(Marakaa 12:28-34; Rukaaso 10:25-28)

³⁴ Nnikiarauduu Yisuuva ari kuaivaadiri vaidi Satuukaiya avaiyauvaa ramuunnauvaara vaidi Farisaiya rikieeravai. Rikiada nuunaida varuduu ³⁵ iyakidiri kua mmoori aataru radudeera vaidi voovoono Yisuunna inno taanaree kiaa vo kuavai inna yapara ruoo tunoo: ³⁶ Vitaira-o, Anutuuqo mmaanna tuu kuaivakidiri dee kua mmaannavoono mmuakiaa kua mmaanna tiraivaa yaatarainnee? ³⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: I Udaanga Anutuuqaara mmuduuya ruee ai ausa mmuduuya mmuakiaavai inna mmianee. Ai vaidi kaanaivaata ai yaata vuatinniivaatama mmuakiaavai inna mmianee. ³⁸ Ii kua mmaanna tuu ivo tauraa vainno mmuakiaa kua mmaannavai yaataravai. ³⁹ Inna inanoo kua mmaanna tuuvo tinoo: E aiyara tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinnee iyara mmuduuya ruanee. Aa taara kua aavaitana eeyaa kua mmaanna tira kuaivaa yaataravaitanavee. ⁴⁰ Aa kua mmaanna tuu aavaitanaakidiri Anutuuqaa mmaanna tuu kua mmuakiaayauvoota forofetaiya kua mmuakiaayauvootama diiteeravaivee, tiravai.

Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara Yisuuva tiravai

(Marakaa 12:35-37; Rukaaso 20:41-44)

⁴¹ Kiaa kioo Farisaiya ivaki nuunaida varuuya Yisuuva iya yaparainno tunoo: ⁴² Ngia Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara dataa kuaida kiaanee? Ivo dee oyaivainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ivo Davuitiinna oyaivakidiri diitai vaidivaivee, ⁴³ tuduu rikioo Yisuuva kava iya yaparainno tunoo: Mo dataama kioo Mmannasa Yoketaivo Davuitiinna tasipama varuduunno Davuitiiva Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara Udaangaivovee tuunnee? Davuitiiva tunoo:

⁴⁴ Udaanga Anutuuqoono ni Udaangaivaa tunoo:

A ni yaaku yaadudainningiaa
vaidi nnoonnavai varianee.

Varia ree vinanai fai na tinai

a ai nnammutuaiya yaatara kiaanaravaivee, tiravai.

⁴⁵ Davuitiiva fafaara roo itaa kua Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara tunoo: Ni Udaangaivovee, tuuvaara hama ivo Davuitiinna oyaivakidiri nnaasu diiteeravaivee, ⁴⁶ tuduu rikioo vaidi voovoono hama yopeema inna kua sai tiravai. Ii suai ivakidiri hama kava vaidi voovoono yopeema vo kua vooyauvaara inna yaparairavai.

Sa kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama

iikiaiuvunugiataama iikiatee.

(Marakaa 12:38-39, Rukaaso 11:43,46; 20:45-46)

23 Yisuuva Farisaiyaata kua kiasa taika kioo gioonna kiasa puu ivaki nuunauyaata ari ngiaammuauyaatama tunoo: ² Vaidi kua mmaanna kiasa mmiraiyaata vaidi Farisaiyaatama Musiiva kua mmaanna tuuvaugiataida ngii giaa ngii miaanoo. ³ Ivaara ngii giaa ngii miaivaugiataama nnaasu iikiatee. Sa iya iikiaiivaugiataama iikiatee. Iya mmanna avaiyauvakidiri ngii giaa ngii mida hama iya iyauvaa iikiaavai. ⁴ Vaidiia kaayau mmuaararai mminnaiyauvaa vaidi vooya mmiaani kumaata apuaivaa roosiima iya mmuaararai mmooriiyauvaa gioonna kiasa puu mmi kiada hama ngiariita kiisama iya tasipama mmuaararai mmooriivaa varaavai. ⁵ Gioonna kiasa puu iya taateeraivaara nnaasu iya ngiari mmoori mmuakiaayauvai iikiaavai. Iya Anutuuqaa kuaivaa yanaiyauvunu fafaara raa kiada kiisa nnaamuruuyauvaki yapa kiada ngiari yaakuuyauvunu raida ngiari tinniyauvunu rau kiada nuaida varida ngiari buruqa mmitiyauvaa hokobayauvai rapasi kiada iyauvaara sirigama rada nookiaavai. ⁶ Iya buusaiyauvaa nneera suaiyauvaki kieetaiya varira mmaataiyauvunura nnaasu mmuduuya rida variaavai. Iya nuunaira nnauyauvaki vida mmaata yoketaiyauvunura nnaasu mmuduuya rida variaavai. ⁷ Iya yoosinna aakiaiuvaki nookiaani gioonna kiasa puu iya teeda kua yoketaivaa iyara kiaiuvavaara mmuduuya ruaavai. ⁸ Sa ngiikidiri voovaara nnoonna-o kiatee. Ngia mmuaakaraama variaano. Ngii vitairaivo mmuaavai varinoo. ⁹ Ngia vaidi mmatayaiya sa ngii seena voovaara ti nnoonnavaivee kiasa innara ti napoovavee kiatee. Ngii Gioova mmuaavai ngiau aapu varinoo. ¹⁰ Sa vaidi voovaara ti kieetavaivee kiatee. Ngii kieeta mmuaavai Anutuuqo mmataama kioo vaidivai varinoo. ¹¹ Ngiiikidiri vaidi voovoono ngii kieetavai varinaree tioo mmuakiaaya ngii mmoori vareera ngiaammuauvai varinaravai. ¹² Gioonna kiasa puu voovoono ariyara mannaka tiivaa fai Anutuuqo inna vitoo aduoo yapaanaravai. Fai gioonna kiasa puu voovoono tirooma varioo hama ari nnutuuvaa aruoo yapaivaa fai Anutuuqo vitoo aruoo yapaanaravai.

Iya unnakua tiraivaara Yisuuva ooqoo tiravai

(Marakaa 12:40; Rukaaso 11:39-42,44,52; 20:47)

¹³ Ngia vaidi kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama ngia huobavainna unnakua nnaamuru tua-naayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Anutuuqo gioonna kiasa puu dira yoosinnavaki iya kuaaree kiasa iikiaani ngia uuda rammuaavai. Ngiengienoo ivaki hama ngii kuataikiai hama kuaivaara ivaki kuaaree kiaiya uuda rammuaavai. Ivaara ngii irisai maisaivo vainoo.

¹⁴ (Ngia vaidi kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama huobavainna unnakua nnaamuru tua-naayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia gioonna muadaiya nnauyauvaata iya mminnamminnaiyauvaatama yokekiasa kiada mmuara raida varidaata ngia ti mannakakiateera hokobama yaaku varaavai. Ivaara ngii irisai maisaivo pinaavai vainaravai.)

¹⁵ Ngia vaidi kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama huobavainna unnakua nnaamuru tua-naayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia vaidi mmuaa voovai ngii mmemmaana kuaiveera sorovuaravaa vida karada ngieera yoosinnaiyauvaki nuaida varida mmoori iikiaavai. Mmoori iida varikio ivo hanigoo ngii ngiaammuauvai ngii mmemmaana varioo vaa ngia inna iikiaiivaara ivo pinaama hanigoo maisavai varioo ngii mmoori maisaivaa yaataroo itaama ngii roosiima ikia aakiaivaki kuanara iinoo. Ivaara ngii irisai maisaivo vainoo.

¹⁶ Ngia avu maisaso, hama ngia tuqinnama teeda gioonna kiasa puu kiasa mmiraiyaso, ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia kiasano: Vaidi voovoono ari kua kutaivaa gioonna kiasa puu kiasa mmioo nuunaira nnau pinaivaa nnutuuvaa tasipama kiasa mmiivo inna hama kua yeena raira kuavai. Fai ivo ari kua kutaivaa sikau goora mmannaammannaivo nuunaira nnau pinaivaki vaivaa nnutuuvaa tasipama kiasa mmiivo inna yeena raira kuavai. Ivaudiri fai ivo ari kua kutaivaa iinaravaivee. Ngia itaa kua kiasano. ¹⁷ Ngia avu maisa tuanaa kumimakaso, dee mminnaavoono ari vo mminnaavai yaatarainnee? Vara sikau goora mmannaammannaivonnee? Vara nuunaira nnau pinaivonnee? Hama Anutuuqaa nuunaira nnau pinaivaki sikau goora mmannaammannaivo vaitiri. Hama ngia ivaara kiatiri: Anutuuqaani vai mminnaa yoketaavaivee, kiatirivee. Anutuuqaa nnau pinaivoono sikau gooraivo mmannaammannaivaa yaataravai. ¹⁸ Ngia vo kuavai kiasano: Vaidi voovoono ari

kua kutaivaa tiao Anutuuqaara puara hudeera yeena tapiivaa nnutuuvaa tasipama tiivo inna hama yeena raira kuavai. Ivo ari kua kutaivaa tiao yeena tapiivau kati mmira puaraivo vaivaa nnutuuvaa tasipama tiivo inna yeena raira kuavai. Ivaudiri fai ivo ari kua kutaivaa iinaravaivee. Ngia itaa kua kiaanoo. ¹⁹ Ngia vaidi avu maisaso, dee mminnaavoono ari vo mminnaavai yaatarainnee? Kati mmira puaraivonnee? Vara yeena tapiivonnee? Hama puaraivoono yeena tapiivau waitiri. Hama ngia ivaara kiatiri: Anutuuqaani vai mminnaa yoke-taavaivee, kiatirivee. Anutuuqaani yapa kiasa mminnaivaa yeena tapiivoono yaataraivai. ²⁰ Ivaarainno vaidi voovoono ari kua kutaivaa yeena tapiivaa nnutuuvaa tiao yeena tapiivaaraata puara ivau vaivaaraatama tiivai. ²¹ Vaidi voovoono ari kua kutaivaa tiao nuunaira nnau pinaivaa nnutuuvaa tiao ivo nuunaira nnauvaaraata Anutuuqaara ivaki variivaaraatama tiivai. ²² Vaidi voovoono ari kua kutaivaa ngiau aapuuvaa nnutuuvaa tiao ivo Anutuuqaara mmaataivaaraata ivo ivaki variivaaraatama tiivai.

²³ Ngia kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia kiisa mminnaa kapikarai takua roosiyaavua yaakuuvaitana utu kiada vakiaivakidiri mmuaavai Anutuuqaani kiadaatada pinaa kuaiyauvo Anutuuqaara kua mmaannaivaki vaiyauvaa ngia pikiada hama iikiaanoo. Ngia hama safuuma ngiingii seenaiyara tuqinnada hama iyara boo kiaanoo. Ngia hama Anutuuqaara kutaavaivee tida yaagueeqakiaanoo. Ngia iyauvaa iikiataama vaikiainnaata hama iikiaanoo. Ngia iyauvaa iidada vo aataruuyauvaa vaa iikiyaiyauvaatama iikiatee. ²⁴ Ngia avu maisaso, hama ngia tuqinnama teeda gioonna kiaapuuya kiasa mmiraiyaso, fingifaangaivo ngii nnoori tooriivaki vaivaa ngia feena kagaari kiada puara pinaa kameraivo ivaki vaivaa ngia nnooriivaa tasipama vara romenama kiaavai. Kiisa aataruuvo fingifaangaivaa roosiima vaivaa ngia arinaima teeda iikiavai. Pinaa aataruuvo puara kameraivaa roosiima vaivaa ngia teeda hama iikiavai.

²⁵ Ngia kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia ngii pereeta kaapa mmaanaiyauvaa fini kiasa yoketaivaa roosiima ngii mmammaiyauvo vaikio ngii aakiyaiyauvaki ngii mminnamminnaa maisaiyauvo suvuainoo. Ngia gioonna kiaapuuya unnakua kiasa kiada iya hoonahaanaiyauvaa ngiingiiyara ravisi varada ngiingiiyara nnaasu yaata utida koonnakaannama variaavai. ²⁶ E avu maisa vaidi Farisai tuanaakuavee. A pereeta kaapa aakiavaki tauraa fini kiee mmaanaivaata fini kiasa roosiima i aakiavai fini kino too mmamma mmaanaivoota yoketaavai vakiaivee.

²⁷ Ngia kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia putuaiya mmata nnauvaa mmaanaivau funnukakiyaiyauvaa roosiima variaayavee. Mmata nnau mmaanaiyauvo inna aikiooma vaikio aakiyaiyauvaki vaidi putuaiya mmamma mmuyai uudaiyauvo vaivai. ²⁸ Itaama vaineema gioonna kiaapuuya ngii mmamma mmaanaiyauvaa teeda ngiiyara kiaanoo: Yoke-taayavee, kiaavai. Ngii aakiyaiyauvaki unnakuaiyauvoota mminnamminnaa maisaiyauvootama suvuainoo.

Yisuuva ngiari irisai maisaivaa varaaraivaara

iya kiasa mmiravai

(Rukaaso 11:47-51)

²⁹ Ngia kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia forofetaa putuuyara sikauyauvaadiri iya mmata nnauyauvo yoketaakiaiveera funnukama yoketaama kiaavai. Ngia gioonna kiaapu safuuma varuuya putuuyara sikauyauvaadiri iya mmata nnauyauvaa hatata kieeraiyauvunu funnukama kiaavai. ³⁰ Ngia iyauvaa funnukama kiada kiaanoo: Ta ti rubu tabeeya varuu suaivaki teeta variaannatiri. Ta hama iyaata iida forofetaiya rupertuannaduu pututirivee. ³¹ Ngia itaa kua tuuvaugiataama ta kooyaa rikiaunnani aanna ngia forofetaiya rupertuduu putuuya uru nnaakara tuanaiyaida variaanoo. ³² Inna aikioovai. Ngii rubu tabeeya tauraa iya uuneema ngieeta iidada taika kiatee. ³³ Ngia gioonna kiaapu maisaso, ngia dataama kiada kua pinaivakidiri ikia aakiavaki vida fanniima kuaarannee? Ngia maisa mmooriivaa uvaara fai inna aikioo ivaki kuaaravaivee. ³⁴ Ivaara na vaidi forofetaiyaatama vaidi tinni yoketaiyaata vaidi vitairaiyaatama ngiisi titanai vikiai fai ngia vooya rupertukiai putukiai vooya yatari sagaiyauvunu haara kiada vooya ngiingii nuunaira nnauyauvaki ripiida rupertua rada vata rada vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki kuaaravai. ³⁵ Ngia itaikio mmuakiasa vaidi yoketaiya kuminayaa rupertuuya irisaivo fai ngiiki vainaravai. Nnaaruaa vaidi yoketaa voovai Aveeraa Kaingo kuminayaa rupertu kioodoo putuduu ivakidiri iima rada nnidada vaidi voovai Barakiaanna mmaapuuvaa Sakariaasaa ngia Yutayaiya rupertu kioodoo irisaivo fai ngiiki vainaravai. Ngia nuunaira nnau pinaivaki vuduu yeena tapi Anutuuqaara hudeeraivo sainai vauduu vo atau yoketaa tuanaa nnau voovai sainai vauduu ngia vuutaivaki Sakariaasaa rupertu kieeravai. ³⁶ Na kua ku-

taavai ngii giaa ngii miaunoo. Mmuakiaa vaidiia kuminayaa ruputuuya irisaivo aa ngia variaa aaya ngiiki vainaravai.

Yisuuva Yerusareemaiyara mmuduuya riravai

(Rukaaso 13:34-35)

³⁷ Boo, gioonna kiaapu Yerusareemaiyaso, ngia vaidi forofetaiya ruputuaani putuaani gioonna kiaapuuya Anutuuqo ngiisi titeeraiya ngia sikauyauvaadiri habati kiada ruputuaani iya putuaavai. Kakaraa kaanaivo ari nnaakaraiyauvaa rupi nuunama ari haayaivaadiri rummua apineema na airineetu ngii rupi niniisi nuunainee kiakukai ngia niyara oooqoo kiaavai. ³⁸ Rikiaatee. Vaa ngii nuunaira nnau pinaivaa Anutuuqo pikiakio mmanna nnauvai vainoo. Vaa Anutuuqo vioo kiaivai. ³⁹ Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia hama kava ni taaravai. Fai yapooma ngia niyara kiaara: Udaanga Anutuuqo titooduu tuuvo nninaraivaara Anutuuqo innara yoketaakivee, kiaa kiada fai kava ni taaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaa havarataaraivaara tiravai

(Marakaa 13:1-2; Rukaaso 21:5-6)

24 Ivo itaa kua kiaa kioo diitoo nuunaira nnau pinaivakidiri pikioo kuanara uudu ari ngiaammuauya nuunaira nnau pinaivaki vo nnau vo nnauvaa inna vitaakiaaraivaara innasi nniravai. ² Numa vitaudu Yisuuva iya tunoo: Inna aikioovai. Makee aa ngia nnau aayauvaa taanoo. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai vaidiia mmuakiaa aa nnau aayauvaa havarata taika kikio rikioo fai hama seena sikau voovai ari seena sikau voovai mmaataivau tasipama vainaravai. Fai mmuakiaavai havarata taikaanaravaivee, tiravai.

Maisa mmooriivo nninaraivaara Yisuuva tiravai

(Marakaa 13:3-13; Rukaaso 21:7-19)

³ Nnaagiai Yisuuva taapi Oriveeta ivau hara kioo varudu ari ngiaammuauya ngiarivana innasi nnida inna yapaaraida tunoo: Ti kiaa ti mmianee. A kiannaivo दौरा sui vainaranee? Dee ari vookarai mmoorivai vainai fai ta teeda rikiakio a tiinara suaivoota ngiau mmata taikaanara suaivootama vainima nninaranee? ⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaidi voovoono ngii unnakua kiaa kioo aataru maisaivau ngii vita yapeevoora tuqinnama haitatuukiatee. ⁵ Fai kaayau vaidiia mmuaavai mmuaavai nnida ni nnutuuvaa ngiariyara kiaaravai. Voovoono ngioo tinara: Aanna na Anutuuqo mmataama kioo vaidiivoona ngiaunoo, tinai fai kaayau gioonna kiaapuuya iya unnakua kiaivaa rikiada kiaara: Kutaa kuavaivee, kiaaravee. ⁶ Fai ngia gioonna kiaapuuya vainiivau rapiraivaa rikiada ngieera rapira mmayaayaivaa rikiada sa ivaara nnikiaraida aatuukiatee. Rapiraivonanaa tauraa vaino too ngiau mmata taikeera suaivo fai nnaagiai nninaravaivee. ⁷ Fai gioonna kiaapu voovaki variaya diitada gioonna kiaapu voovaki variayaatama rapuaaravai. Fai vo kieeta voovoono diitoo vo kietavaata rapinara iinai rikiada fai ngiari gioonna kiaapuuya rapuaaravai. Fai ii sui ivaki vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki aarareeraivo vainai rikiada gioonna kiaapuuya kaayauma yeennara kiaaravai. Fai vo mmata vo mmataiyauvaki mmataa kuaruuvo utinaravai. ⁸ Gioonnaivo nnaakaraivaa mmataanara suaivaki ivo tauraa kiisama nniitareeraivaa varoo nnaagiai pinaama nniitareeraivaa varaivai. Ivaa roosiima iqii aataru iyauvo nninara suaivaki tauraa kiisavai vainno nnaagiai fai pinaavai vainaravai.

⁹ Iqii sui ivaki fai vaidiia ngii vitada vaidi kieetaiya mmikiai teeda iya kua pinaivaa ngiiki yapaaravai. Ngiiki yapa kiada ngii ripiida ngii ruputikiai putuaaravai. Ngia niyara kutaavaivee kiaivaara kaayau gioonna kiaapu ngiari voopinaiya ngii teeda hama ngiyyara mmuduuya ruaaravai. ¹⁰ Iqii sui ivaki kaayau gioonna kiaapuuya tauraa niyara yaagueeqakiaiya ni pikiada iya seenaiya ngiari nnammutuaya kooyaa vitaikiai ngiariyara ngiariyara nnannataaravai. ¹¹ Nnannateekiai fai kaayau unnakua forofetaiya diitada kaayauma gioonna kiaapuuya unnakua kiaaravai. ¹² Itaikio kaayau aataru maisaiyauvo vakia roo vioo vioo pinaavai vainaraivaara kaayau gioonna kiaapuuya mmuduuya rira aataruuvaa fai pikiaaravai. ¹³ Fai gioonna kiaapu voovoono innasi mmuaararavai vainoonnaata yaagueeqama kioo iima roo vioo vioo ari putira suaivo innasi nnino Anutuuqo inna vitoo yoosinna yoketaivaki yapaanaravai. ¹⁴ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivaa fai gioonna kiaapuuya varada mmuakiaa mmataivau vida ivaki variaya kiaa mmikiai mmuakiaaya rikiakio nnaagiai fai ngiau mmataivo taikaanaravaivee.

Mminnaa maisa ari vookaraivo nninaravaivee

(Marakaa 13:14-23; Rukaaso 21:20-24)

¹⁵ Fai ngia teekio mminnaa maisai ari vookaraivaara nnaaruaa vaidi forofetaa Danieero ivaara fafaara roovo Anutuugaa nnau yoketaa tuanaivaki dioo vainaravai. Gioonna kiaapuuya aa kua na kiau aavaa yaarida ari-naima rikiaatee. Fai ivo dioo vainai teeda ¹⁶ ngia Yutayaa variayia ngiingii yaatu aatuuda taapiivaura seenada kuatee. ¹⁷ Fai gioonna kiaapu voovoono ari nnauvaa vainiivau iikiaivo sa ari mminnamminnaivaa varaanara ari nnauvaki kuaivee. ¹⁸ Gioonna kiaapu voovoono ari mmooriivaki iikiaivo ari yaapaivaa mmoori tooyavau yapa kiaivaa sa kava vara ranoo voo iva vaavaivee. ¹⁹ Boo, iqii suai ivaki gioonna nnaakara sunnaakiaiyaata gioonna nnaakara meedi ruaiyaatama kuaaraivo iya mmuaararainaravai. ²⁰ Vati pinaa rira suaivakiaata vaidiia kati varira suaivakiaatama vivoora kiaa yaaku varaatee. ²¹ Iqii suai ivaki kaayau maisa mmuaararaivo ari vookaraivai vainno mmuakiaa mmuaararaivo gioonna kiaapuuyaki vaivaa yaataraanaravai. Nnaaru Anutuugo ngiau mmata uu suaivaki varuuya varia rada nnidada makee aa suai ta variaunnaivaki variayia hama kaayau maisa mmuaararaivo itaama vaivaa taavaivee. Fai yapooma variaaraiya hama itaama vai mmuaararaivaa taaravai. ²² Iqii suai ivaara Anutuugo paanna suaivai mmataama kioo tiravai. Fai hama paanna suaivaa yapa kinai gioonna kiaapuuya putu taikaaravai. Anutuugo ariiniee kiaa mmataama kiooyara yaata utuoo suaivaa paannavai yapa kieeravai.

²³ Fai iqii suai ivaki gioonna kiaapu voovoono ngii tinara: Taatee. Anutuugo mmataama kioo vaidiivo aavaki varinoo, tinai sa inna kuaivaa rikiaatee. Fai voovoono tinara: Iqiivaki varinoo, tinai sa inna kuaivaa rikiaatee.

²⁴ Fai unnakua vaidi vooya nnida voovoono ariiyara tinara: Na Anutuugo mmataama kioo vaidiivoono ngiaunoo, tinaravai. Fai itaa kua kiaaraiya ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa iikiaaravai. Anutuugo gioonna kiaapuuya ariiniee kiaa mmataama kiaiya unnakua kiaa kiada iya iida aataru maisavau iya vita yapaaraivaara iya ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa iikiaaravai. ²⁵ Rikiaatee. Na aanna iya iikiaaraivaara mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo.

²⁶ Fai iya ngii kiaara: Taatee. Anutuugo mmataama kioo vaidiivo koo mmuyai gaanga mmataivau varinoo, tiki-ai sa oro taatee. Fai iya kiaara: Nnau aakiaa voovaki varinoo, tiki-ai sa iya kuaivaa rikiaatee. ²⁷ Suai raari raivakidiri saneetuovo ngioo suai haatapeeranni voo akiairaama tipannuuma kiaivaa roosiima Na Vaidiivaa Mmaapuovo itaama mmuaakaraama tiinaravee.

²⁸ Vaidi putiivaa nnabaivo vaivaki hemoonnaiya nuunaida hatoka nnaara puru variaavaivee, tiravai. Iva roosi-ima mmuakiaa yoosinnaiyauvaki gioonna kiaapuuya nuunakiaivaki ari tiinaraivaara Yisuuva itaa kua tiravai.

Yisuuva kava mmatayaa tiinaraivaara tiravai

(Marakaa 13:24-27; Rukaaso 21:25-28)

²⁹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Iqii suai ivaki maisa mmuaararaiyauvo taika kino too akiairaino fai suaivo ngioo upisiima tu kioo vaino too kuraagaivo nnino hama mmeekiaivo teeno too aakiapuuyauvo ngiauvaudiri tasukua roo tuoo vino yaagueueqa mminnamminnaa ngiau aapu vaiyauvo ngiari aataru nuairaiyauvaa pikiada sabi kuaaravai. ³⁰ Ii suai ivaki Na Vaidiivaa Mmaapuovo tiinara atavoo ngiauvau vainaravai. Vainai teeda mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa vo kua vo kua kiaiya ratada varida teekiai Na Vaidiivaa Mmaapuovo ngiau aapu nama aakiidaadiri ni yaagueueqavoota kaayau ari vookarai mmeekiaivootama ni tasipanai tiinara-vai. ³¹ Na tiino noomaivo pinaama akua tinai na aangeraiya titanai teeda iya mmuakiaa yoosinna nuaida suai raari raipinnai vida suai haatapaipinnai vida tooya sainai vida tooya sainai vida gioonna kiaapu na niniiniee kiaa mmataama kiauya rupi nuunama vitada niisi ngiaaravee.

Yisuuva nnaammuayaivaudiri mmataama kioo tiravai

(Marakaa 13:28-31; Rukaaso 21:29-33)

³² Na yatari nnaammuayaivaudiri mmataama kiee tinai ngia tuqinnama rikiaatee. Nnaammuayaivo mmunni raikiai ngia teeda kiaanoo: Nuunuovo vainima nnikioonno mmunni rainoo, kiaavai. ³³ Mmuakaraama ii na ngii giaa ngii miau kua iyauvaa kaanaiyauvaa ngia teeda rikikio na tiinara suaivo inna vaa vainima vainoo. ³⁴ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu aanna makee variaa aaya hama putiraida homo varikio suaivo nnino ii aataru iyauvo fai vainaravai. ³⁵ Ngiau mmataivo fai taikaanaravaivee. Ni kuaivo fai hama taikaanaravai. Fai tupatupaa vainaravaivee.

Hama voovoono na tiinara suaivaa too rikiaivai

(Marakaa 13:32-37; Rukaaso 17:26-30,34-36)

³⁶ Hama gioonna kiaapu voovoono na tiinara suaivaa too rikiaivai. Aangeraa ngiau aapu variayaatama hama teeda rikiaavai. Na inna Mmaapuovo neetama hama tee rikiauvai. Ari ni Napoovaano nnaasu too rikiaivai. ³⁷ Na

Vaidiivaa Mmaapuuvu kava tiinara suaivo Nuvuaava varuu suaivaa roosiima vainaravai. ³⁸ Nnaaru hama nnoori-ivo mmata mmuakiaavai rapodaa taika kioo suaivaki gioonna kiaapuuya yeennaiyauvaa nneeda nnooriivaa nneeda nnaata vaatiivaa vareeraivaara yaata utu kiada vaidada Nuvuaava nnooriyaa nuaira nnauvaki vuu suaivaki iya homo itaidada ³⁹ iya hama nnooriivo iya raputu taikaanara kuaivaa arinaima rikiooduu nnooriivo ngioo iya raputu taika kieeravai. Iya itaama varuneema Na Vaidiivaa Mmaapuuvu kava tiinara suaivaki fai gioonna kiaapuuya mmuaikaraama kumimakaida variaaravee. ⁴⁰ Ii sui ivaki taara vaidivaitana mmooriivaki mmooriivaa varakio Anutuuqo fai vuaivaa vitoo vioo vuaivaa pikioo kuanaravai. ⁴¹ Fai gioonna taaravaitana mmuaavau varida mmoori varakio fai Anutuuqo vuainningiaa vitoo vioo vuainningiaa pikioo kuanaravai. ⁴² Ivaaraida haitatuukiatee. Ngia hama ngii Udaangaivo tiinara suaivaa teeda rikiaaraivaara haitatuukiatee. ⁴³ Aa kua aavaa rikiaatee. Mmuara vareera vaidiivo nnauvaki nninara suaivaa vaa nnau nakaaraivo rikioo avuuvaa too vaitiri. Mmuara vareera vaidiivo heenaki ivaki ngioo hama yopeema sipuuvaa rukaitu kioo ngioo vioo mminnamminnaiyauvaa mmuara varaitirivee. ⁴⁴ Ivaaraida mmuaanaa teerakiatee. Hama ngia teeda rikieera suaivaki Na Vaidiivaa Mmaapuuvu fai kava tiinaravaivee.

Yoketaa mmooriivaata maisa mmooriivaatama vareeraiyara Yisuuva tiravai

(Rukaaso 12:41-48)

⁴⁵ Dee mmoori vareera ngiaammuauvoono tinni yoketaivaa varoo ari mmooriivaa hama pikieerainno yaagueeqama nnaasu iinnee? Itai ngiaammuauvaa vaidi nnoonnaivo kieetavai inna yapa kiaikio inna nnauvaara haitatuunno seena ngiaammuauya yeenna nneera suaivaki yeennaiyauvaa duuyama iya mmiivai. ⁴⁶ Ivo itaama varikio nnoonna vaidiivo ngieeradiri vara ranoo numa ari nnauvaki taikio homo yoketaama mmoori varoo varikio too ngiaammuauvaara inna yoketaivai. ⁴⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ii ngiaammuauiavaa vaidi nnoonnaivoono ari hoonahaana mmuakiaayauvaara haitatuura ngiaammuauvai inna yapaanaravai. ⁴⁸ Fai ivo maisama varioo ariiyara tinara: Nnoonna vaidiivo hama akiairaama nninaravee, ⁴⁹ kua kioo ari seena ngiaammuauya ripiinno yeennaiyauvaa nnoo nnoori kapikaraivaata nnoo ari seena vaidiiva nnoori kapikaraivaa nneeda kumimakakiaiya tasipama varino ⁵⁰ fai yapooma hama ivo rikioo teeraira suaivaki nnoonna vaidiivo nninaravai. ⁵¹ Ngioo ivo fai inna ruputu rutaka kagaari kino ivo huoba kua tira unnakua nnaamuruuya variravai kuanaravai. Ii yoosinna ivaki gioonna kiaapuuya varida teekio iya nnannateenai fai ngiari avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravaivee.

Yisuuva kiaatanna yaakuuvaitanaayaadiri mmataama kioo tiravai

25 Na tiinara suaivaki Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo aa na kua tinara aavaa roosiima vainaravai. Kiaatanna yaakuuvaitana ngiari raamaiyauvaa varada kieevatiivaa yaapeeri buusa nneera suaivaki oto inna sunaara kuaavai. ² Iyacidiri kiaatanna yaaku saivai yaata duunaya kuaani kiaatanna yaaku saivai tinni yoke-taaya kuaavai. ³ Kiaatanna yaata duunaiya ngiari raamaiyauvaa nnaasu varada hama karasiinaiyauvaatama varada kuaavai. ⁴ Kiaatanna tinni yoketaiya ngiari raamaiyauvaata varada ngiari karasiinaiyauvaatama varada kuaavai. ⁵ Iya oro varida kieevatiivaara haitatuuda taavo ivo homo faikaa ngioo varikiai iya vuru raikiai vaki-aavai.

⁶ Vakiaavo rikioo heena tammaikio aayannaivoono iya yuruunno tinoo: Vaa kieevatiivo nninoo. Diitada oro inna sunada ngiatee, ⁷ tikiari rikiada diitada ngiari raamaiyauvaa subi teerama kiaavai. ⁸ Subi teerama kiaani hama teerakiaiyano vaa teerama kiaiya kiaanoo: Ti raamaiyauvo tasuunara iinoo. Ngiengieeraira karasiinaiyauvaa ti mmikiai ta ti raamaiyauvaki tusi kuaaravee, ⁹ kiaani rikiada iya sai kiaanoo: Hameetavee. Fai ngia tikiari ta ngii mi kiada ngieeta teetama hama karasiinaatinaravai. Ngia oro karasiinaiyauvaa yookaama kiada ngiingiyara varada ngiatee, ¹⁰ kiaani rikiada karasiina varaara vida variaavo kieevatiivo nnikiai vaa teerama kiaiya inna sunada buusaivaa nnaara vida kiaavo ivo sipuuvaa rau kiaivai.

¹¹ Rau kiaikiai nnaagiai kiaatanna saiya kava vara ranada numa kiaanoo: Udaanga-o, sipuuvaa tiini hatuaanee, ¹² kiaavo rikioo ivo iya sai tinoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Hama na ngii tauyavee, tiivaivee. Yisuuva ii kua ivaa kua taika kioo ari ngiaammuauya tunoo: ¹³ Itaama vainai tuqinnama haitatuukiatee. Hama ngia na tiinara suaivaa teeda rikiaavaivee.

Yisuuva ngiaammuauyayaadiri mmataama kioo tiravai

(Rukaaso 19:11-27)

¹⁴ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo aa na kua tinara aavaa roosiima vainaravai. Vaidi voovoono ngieera vo yoosinnavakira kuanara iinno varioo ari mmoori vareera ngiaammuauya tikiari innasi ngiaavo rikioo ari nnau

mminnamminnaiyauvaa haitatuukiateera kiaa kioo ari sikauyauvaa iya mmiivai. ¹⁵ Ivo iya mmoori varaiyauvaa mmuaavai mmuaavai too rikiaa kioo ivaara sikauyauvaa jaarummua kioo iya mmiivai. Voovai kaayau sikauyauvaa (5000) mmi kioo voovai nnoonnama sikauyauvaa (2000) mmi kioo voovai kiisa sikauyauvaa (1000) mmiivai. Ivo iya itaama mmi taika kioo iya pikioo kuaivai. ¹⁶ Kuaikio rikioo ngiaammuauvo kaayau sikauyauvaa (5000) utiivoono kammannaikio varoo oro vaidi vooya mmikiai varada ngiari mmoori pinaivaki irisaiyauvaa varada saiyouvaata inna mmikio too ari sikauyauvunudiri yaatarai sikauyauvaatama vara nuunama utuoo taikio kaayakaayauma sikauyauvo (10,000) vaivai. ¹⁷ Nnoonnama sikauyauvaa (2000) utii ngiaammuauvoono mmuaikaraama iinnonno kava nnoonnama sikauyauvaa (2000) vara nuunaikio vioo kaayau sikauyauvo (4000) vaivai. ¹⁸ Kiisa sikauyauvaa (1000) utiivoono vioo mmataivaki hanuu kioo nnoonna vaidiivaa sikauyauvaa hauma kiaivai.

¹⁹ Iya itaama iima kiada variaavo nnaagiai hokoba suaivo taikaikio nnoonna vaidiivo ngieeraipidiri numa iya-sidiri ari sikauyauvaa varaanara nniivai. ²⁰ Ngioo taikio ngiaammuaui kaayau sikauyauvaa (5000) mmuuvuono kava kaayau sikau (5000) vooyauvaatama tasipama inna mmioo tinoo: Nnoonna-o, taanee. A kaayau sikauyauvaa (5000) ni munnaiyauvaa na ivaadiri mmoori iikiauuko kaayau sikauyauvo (5000) vaiyauvaatama na vara nuunama utuee i mmiaunoo, ²¹ tikio rikioo nnoonna vaidiivo inna tinoo: A ngiaammuaui yoketaakuavee. A mmoori-ivaa yoketaama iikiannavai. A sikauyauvaa varee iyauvunudiri yoketaama iikiannani irisaivaa fai na pinaa mmooriivaara Dianeera i yapa kiaanaravai. Numa ni tasipama variee sirigakianee, ²² tikio vo ngiaammuaui voovai nnoonnama sikauyauvaa (2000) utiivoono numa nnoonna vaidiivaa tinoo: Nnoonna-o, taanee. A nnoonnama sikauyauvaa (2000) ni munnaiyauvaa na ivaadiri mmoori iikiauuko nnoonnama sikauyauvo (2000) vaiyauvaatama na vara nuunama utuee i mmiaunoo, ²³ tikio rikioo nnoonna vaidiivo inna tinoo: A ngiaammuaui yoke-takuavee. A mmooriivaa yoketaama iikiannavai. A sikauyauvaa varee iyauvunudiri yoketaama iikiannani irisaivaa fai na pinaa mmooriivaara Dianeera i yapa kiaanaravai. Numa ni tasipama variee sirigakianee, ²⁴ tikio ari vo ngiaammuaui voovai kiisa sikauyauvaa (1000) utiivoono numa yokeera vaidiivaa tinoo: Nnoonna-o, na i taukai a tinni yaagueeqaira nnaamuruuavee. Hama a yeenna hauvaa utuanna mmooriivakidiri yeenna kaanaivaa varaannavai. A hama mmoori varaannaivakidiri yeennaiyauvaa tau varee ngiannavai. ²⁵ Ivaara na aatuuna oro i sikauyauvaa mmataivaki hau kiauvai. Taanee. Aanna ai sikauyauvoonno vainoo. Ee varaanee, ²⁶ tikio rikioo nnoonna vaidiivo inna sai tinoo: A ngiaammuaui maisa kati varira nnaamuruuavee. Vaa a kutaa taannani na hama yeenna hau utuau mmooriivakidiri yeenna kaanaivaa varaunnee? Vaa a taannani na hama mmoori varauvakidiri yeennaiyauvaa tau varee ngiaunnee? ²⁷ Mo inna aikioovai. A itaama yaata utueennainna a ni sikauyauvaa varee sikau nnaamuruuvaki yapaataama vaikiannaata mmataivaki hau kiaannavai. Vaa a sikau nnaamuruuvaki yapa kiaannatiri. Na kava vara ranee ngiee sikau nnaamuruu nakaarivaasidiri sikau kii-saivaatama varautirivee, ²⁸ kiaa kioo vooya tinoo: Aa vaidi aavaasidiri sikau aayauvaa ravisii varada pinaa sikauyauvaa (10,000) utii vaidiivaa mmiattee. ²⁹ Gioonna kiaapu voovoona pinaa mmooriivaa varaivaa fai na kava vo mmoori vooyauvaatama inna mmioo rikioo fai kaayauma inna suvuaravai. Gioonna kiaapu voovoona hama kaayau mmooriaataivaa fai kiisa mmoori innasi vaivaa na numa innasidiri ravisii varaannavai. ³⁰ Aa ngiaammuaui kumina varii aavaa varada oto mmaanai upisiivaki kagaari kiaatee. Ii yoosinna upisi ivaki gioonna kiaapuuya varida teekio iya nnannateenai fai ngiari avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravaivee. Nnoonna vaidiivoono itaa kua tiivaivee, tiravai.

Yisuuva yapooma mmuakiaaya ngiari mmooriyauvaara iya yaparainaravai

³¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo fai na kava mmatayaa tiinara suaivaki mmuakiaa aangeraiyaatama ni tasipama tiikiai fai na ari vookaraama yoketaama variee fai gioonna kiaapuuyara dinaravai. ³² Fai na iyara diee vainai mmuakiaa gioonna kiaapu sainaidi sainaidiri niisi nnida nuunakiaaravai. Nuunaikiai puara sipisiipa memeeyauvaa haitatuura vaidiivo ari puaraiyauvaa sainai sainai yapaineema ³³ fai na iya mmuaavai mmuaavai sainai vara yapee sainai vara yapaannaravai. ³⁴ Na yapa kiee kieetavai diee vaina gioonna kiaapu ni yaaku yaadudainningiaa diaiya tinara: Ni Napoova ngiayara yoketaa kua tiya nnaaru ngiau mmatauu suaivaki ivo yoosinnaivaa ngiini teerama kioovaki numa variattee. ³⁵ Na ni yeenna raikiai variaukai ngia yeennaiyauvaa ni miaavai. Na ni nnoori raikiai variaukai ngia nnooriivaa ni miaavai. Na voopinnaivo ngiaukai ngia niyara tuqinnaavai. ³⁶ Na taguaada variaukai ngia uyira rairaiyauvaa ni miaavai. Na ni niitaraikiai variaukai ngia numa ni tuqinnaavai. Na oovi nnauvaki variaukai ngia numa ni taavai. Ivaara ngiini teerama kioovaki numa variattee, ³⁷ tinai rikiada fai safuuma variaiya ni sai kiaara: Udaanga-o, दौरा सुई ta i taunnano i yeenna raikiai ta yeennaiyauvaa i mmiaunnainnee? दौरा सुई i nnoori raikiai ta nnooriivaa i mmiaunnainnee? ³⁸ दौरा सुई a voopinnaavai ngiannani ta aiyara tuqinnaunnainnee? दौरा सुई a taguaada variannani ta uyi-

ra rairaiyauvaa i mmiaunnainnee? ³⁹ Daira suai ta taunnano i nniitaraikiai variannani ta i tuqinnaunnainnee? Daira suai a oovi nnauvaki variannani ta oro i taunnainnee? ⁴⁰ tiki ai rikiee na kieetaivo sai iya tinara: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Aa ni gata vayaa aayakidiri kuminaa voovaara itaama iikiaivo inna ni-iyaraatama iikiaavaivee, tinaravai.

⁴¹ Fai na itaa kua kua kiae kiae gioonna kiaapu yaaku geedainningiaa variaiya tinara: Anutuuqo hama ngiiyara yoketaayavee tiya ni pikiada kuatee. Ikiavo tupatupaa too variraivaki Anutuuqo Sataangaata inna aangeraiyaatama iyani teerama kiaivaki kuatee. ⁴² Na ni yeenna raikiai variaukai hama ngia yeennaiyauvaa ni miaavai. Na ni nnoori raikiai variaukai hama ngia nnooriivaa ni miaavai. ⁴³ Na voopinnaivo ngiaukai hama ngia niyara tuqinnaavai. Na taguaada variaukai hama ngia uyira rairaiyauvaa ni miaavai. Na ni niitaraikiai variaukai hama ngia numa ni tuqinnaavai. Na oovi nnauvaki variaukai hama ngia numa ni taavaivee, ⁴⁴ tinai rikiaida fai ni sai kiaara: Udaanga-o, daira suai ta taunnano i yeenna raikio i nnoori raikiai hama yeennaiyauvaa i mmida nnooriyauvaa i mmiaunnainnee? Daira suai a voopinnaavai ngiannani hama ta i yara tuqinnaunnainnee? Daira suai a taguaada variannani hama ta uyira rairaiyauvaa i mmiaunnainnee? Daira suai i nniitaraikiai variannani hama ta oro i tuqinnaunnainnee? Daira suai a oovi nnauvaki variannani hama ta oro i taunnainnee? ⁴⁵ tiki ai rikiee fai na sai tinara: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngia hama aa kumina aayakidiri voovaara iikiaaneema hama ngia niyaraatama iikiaavaivee, ⁴⁶ tinai rikiaida iya irisai maisaivo tupatupaa vairavai viki ai vadi safuuma variaiya tupatupaa variraivaki kuaaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Vaidiia Yisunna mmaara kua kua yeena rairavai

(Maraka 14:1-2; Rukaaso 22:1-2; Yuvuaano 11:45-53)

26 Vaa Yisuuva ii kua mmuakiaa iyauvaa kua taika kioo ari ngiaammuauya tunoo: ² Vaa ngia rikiaavai. Fai taara suaivaitana taika kinai buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nnaara suaivo nninaravai. Nnino fai vadi voovono Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa kooyaa vadi kieetaiya ni vitainai yatari sagaivau fai ni haara kuaaravaivee, tiravai.

³ Vaidiia Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata vadi Yutayaa yokovaiyaatama nuunaida ngiari kieeta tunaivaa nnutuuvo Kayapaanna nnauvaki hara kiada varida ⁴ haumakinaa Yisunna vitada ruputikio putu-aveeraivaara kua yeena rairavai. ⁵ Kua yeena raida tunoo: Buusa nneera suaivaki gioonna kiaapuuya nuunaida iya kumimakaida rapivoora kua hama ta Yisunna utida ruputuaaravee, tiravai.

Gioonnaivo Yisunnayaa heenna suuya

suuda yoketaa vuvua apiravai

(Maraka 14:3-9; Yuvuaano 12:1-8)

⁶ Yisuuva yoosinna Betaniaa vioo vadi voovai nnutuuvo Simoonaa nnauvaki hara kioo variravai. Simoonaa mmammaivo buunna hooya mmamma roosuvo vaa yoketairavai. ⁷ Inna nnauvaki Yisuuva yeenna nnoo varuduu gioonna voovono heenna suuya suuda yoketaa vuu sikau tooriivaara pinaa sikauyauvaadiri yookaama kioo varoo numa inna kieetaivau tusaa apiravai. ⁸ Tusaa apuduu ari ngiaammuauya iva uuvaa tooduu iya nnannatooduu tunoo: Aaniirainno heenna suuya suuda yoketaa kuai aavaa kuminayaa tusaa kagaari kiainnee? ⁹ Ivo iva varoo vaidiia mmiitiri. Irisai sikau pinaiyauvaa varoo gioonna kiaapu mmanna haipuuya mmiitirivee, ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva iya itaa kua tuu kuaivaa rikioo tunoo: Ngia aaniiraida aa gioonna aavaara itai kuaivaa ki-anee? Iva yamaa aataruvainno ni iinoo. ¹¹ Mmanna haipu gioonna kiaapuuya tupatupaa ngii tasipama hara kiada variaaravaivee. Hama na tupatupaa ngii tasipama varinaravai. ¹² Na putinai ni hakuaaravaara gioonnaivo mmuaanaa heenna suuyaivaa ni mmammaivau tusaa apinoo. ¹³ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Mmuakiaa yoosinnaiyauvaki gioonna kiaapuuya ni mmayaaya yoketaivaa kua mmiaa yoosinnaiyauvaki aa gioonna aavo ii mmayaayaivaatama iya gioonna kiaapuuya kua mmikiai rikiaida innara yoketaama yaata utu-aaravaivee, tiravai.

Yutaaso Yisunna iya vitainaraivaara ee-oo tiravai

(Maraka 14:10-11; Rukaaso 22:3-6)

¹⁴ Yisunna ngiaammuaa yaakuuvaitana yukukidiri taaramaakidiri voovai nnutuuvo Yutaaso vuai nnutuuvo Isariooto Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyasi vioo ¹⁵ iya tunoo: Fai ngia aaniivai ni mikiai na Yisunna kooyaa ngii vitainarannee? tuduu iya sikau mmuaa vaidivai yuku yaaku taika kiada vo vaidivai yaakuuvaitana

Yisuuva yoosinna Kisamanii ivaki

yaaku vareeravai

(Marakaa 14:32-42; Rukaaso 22:39-46)

³⁶ Tuduu Yisuuva ari ngiaammuauyaata yoosinna Kisamanii vioo iya tunoo: Ngia aavau varikiai na oro hayu vo kammuvaidiri yaaku varaanaravee, ³⁷ kiaa kioo Petoroosaa vitoo Sevetainna mmaapuuvaitana vitoo vioo varuduu inna ausaivo kaayauma mmuaararooduu iva yaata utuuvo ari vookaraduu ³⁸ iva iya tunoo: Mmuaararavai niiki vaikio ni ausaivo pinaama mmuaararoo ari vookarainoo. Niiyara aavau varida haitatuukiatee, ³⁹ kiaa kioo oro kiisama vo kammunni voovau vioo varoo mmataivaki vainno yaaku varoo tunoo: Ni Napoo-o, vo aataru voovai vainai mmuaararavai aa nnoori toori kapikarai aavaa roosiivo niisi nninaraivaara ooqoo tino pikiaivee. Inna aikioovai. Ni iikiataivaa sa iikiane. Ai iikiataivaa iikiane, ⁴⁰ kiaa kioo kava vara ranoo numa tooduu ari ngiaammuaudo vuru vaidia varuduu ivo iya yuruuma kioo Petoroosaa tunoo: Mo dataikiai ngia hama mmuaa suai voovau niiyara tida avu teeda vakiaannee? ⁴¹ Ngii iinno taanaravai ngiisi nninarainoo tida avu teeda vaidia yaaku varaatee. Vaidiivaa mmannasaivo inna iikiataikio nnabaivo muaraagainoo, ⁴² kiaa kioo Yisuuva kava oro yaaku varoo tunoo: Ni Napoo-o, aa nnoori toori kapikarai aavaa fai hama na nneeno mmuaararavai homo vainaraivaara inna aikioo eenoo ai iikiataivaa iikiane, ⁴³ kiaa kioo kava vara ranoo numa tooduu ari ngiaammuaudo vurura rusi rusiima rikiada vaa vuru vairavai.

⁴⁴ Vauduu too Yisuuva kava iya pikioo oro vooneetu yaaku varoo mmuai kuaivaa tiravai. ⁴⁵ Kiaa kioo kava vara ranoo numa ari ngiaammuauda tunoo: Ngia homooda vuru vaidia variaannee? Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa vaidi voovono vaidi maisa vooya kooyaa ni vitainara suaivo aavaa nninoo. ⁴⁶ Taatee. Vaidiivo kooyaa ni vitainaravoono aavaa nninoo. Diitakiai ta innasi kuaaravee, tiravai.

Vaidiiva Yisunna utida ruputuaara iiravai

(Marakaa 14:43-50; Rukaaso 22:47-53; Yuvuaano 18:3-12)

⁴⁷ Yisuuva homo kua tioo varuduu ari ngiaammuaudo yaakuuvaitana yukukidiri taaramaakidiri voovai nnutu-
uvo Yutaaso nniravai. Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi Yutayaa yokovaiyaatama kaayau
vaidiiva titooduu iya paipa avaikaruyauvaata tipaiyuvaatama utida Yutaasaa tasipama Yisunna niiravai.
⁴⁸ Yutaaso kooyaa inna vitainaravoono vaa mmuaanaa vaidiiva kiaa mmioo tunoo: Ngia teekiai vaidi na
mmootaanara vaidiivo inna ngia vitaara vaidiivovee. Inna puaisa utuatee. ⁴⁹ Ivo itaa kua tuuvoono ngioo ngioo
numa makee tuduu Yisunna tunoo: Vitaira-o, a yoketaama variannanee? kiaa kioo inna mmooteravai.
⁵⁰ Mmootooduu Yisuuva inna sai tunoo: Ni vuaigo, e aapi iinara ngiannaivaa iikiane, tuduu rikiada vaidi vooy-
aano numa Yisunna puaisa utu kiada vauduu ⁵¹ Yisunna ngiaammuauyakidiri voovono ari paipa avaikaru-
vaa nnaamuruuvakidiri utu rada kioo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa ngiaammua-
vovai yaataivaa rutaka kieeravai. ⁵² Rutaka kioodoo Yisuuva ari ngiaammuauvaa tunoo: Ai paipaivaa vara ari nnaamu-
ruuvaki kava uyuanee. Mmuakiaa gionna kiaapuuya paipa avai karaivaadiri utida gionna kiaapu vooya
ruputuaaravai fai iyaata irisai paipa avai karaivaadiri utida iya ruputikiai putuaaravai. ⁵³ Hama ngia rikiaavai. Ni
iikiatainai na ni Napoonnara aayanna tino fai ivo akiairaama aangeraa hama ngia yopeema yaaruaiya titanai ni
utida yoketaivau ni yapaaravee. ⁵⁴ Mo itaama vainai dataama kioo Anutuuqaa kua fafaaravai tuuvaugiataama
iya itaama iikiavaa kaanaivo aanna vainarannee? Hama fai vainaravavee, tiravai.

⁵⁵ Kiaa kioo ivaki nuunauya Yisuuva tunoo: Ngia yaata utida kiaanoo: Mmuara vareera vaidi roosiivavee, kiaa
kiada paipa avaikaruyauvaata tipaiyuvaatama utida ni mmaara ngiaannee? Mmuakiaa suai na ngii tasipama
nuunaira nnau pinaivaki variee ni kua mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaaduu hama ngia ni utiravai. ⁵⁶ Nnaaruaa
vaidi forofetaiya ngia iikiavaara fafaara roovaa kaanaivo vakiaiveeraivaara aanna makee ngia itaama iikiaanoo,
tiravai. Tuduu rikiada ari ngiaammua mmuakiaaya inna pikiada ngiari toovau viravai.

Vaidiiva kua pinaivaa Yisunnaki yapeeravai

(Marakaa 14:53-65; Rukaaso 22:54-55,63-71; Yuvuaano 18:13-14,19-24)

⁵⁷ Vuduu vaidi Yisunna utuuya inna vitada Anutuuqaara kati puara hudeera kieeta tuanaivaa nnutu-
vo Kaya-
paanna nnauvaki yapa kiada varuduu vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaata vaidi yokovaiyaatama ivaki nuunai-
da variravai. ⁵⁸ Varuduu Petorooso ngieeradiri Yisunna nnaagiai vioo vioo vaidi kieeta tuanaivaa vagiaamunna
aakiavaki vioo vaidi rapiraiyaatama tasipama hara kioo varioo Yisunna iikiaraivaa taanaravai ivaki varira-
vai. ⁵⁹ Varuduu Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaata vaidi kua yeena raira mmuakiaayaatama

Yisuunna ruputikio putuaiveera unnakuaivaadiri kua pinaana inna yapaara uudu ⁶⁰ kaayau gioonna kiaapuuya numa innara unnakua tuduu hama kua oyaivootauduu pikiooduu nnaagiai taara vaidivaitanaano diitada numa tunoo: ⁶¹ Aa vaidi aavoono ataa kua tunoo: Na aikiooma Anutuuqaa nnau pinaivaa havarata kiee taaravooma suaivo taikanai na kava heeka kiaanaravaivee, tiravaivee. ⁶² Ivaitana itaa kua tuduu rikioo Anutuuqaa kati puara hudeera vaidi kieeta tuanaivoono diitoo Yisuunna tunoo: Mo iya i kiaani a hama iya kua saivaa kiannanee? Aa vaidi aavaitana mo dee kuavai aiki yapaavainnee? ⁶³ tuduu rikioo Yisuuva kua seemuaa varuduu kava kieeta tuanaivoono inna tunoo: Anutuuqo ngiau aapu variivaa nnutuuvaa tasipama kua kutaavai ti kiaa ti mmianee. E Anutuuqo mmataama kioo vaidi Misiavovee tiee Anutuuqaa Mmaapu tuanaivovee tiee ti kiaa ti mmianee, ⁶⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Inna a kutaa kuavai kiannano. Na ngii giaa ngii miaunoo. Aanna na varia suai aavakidiri varia ree viee viee nnaagiai na varinara suaivakiaatama fai ngia teekiai Na Vaidiiva Mmaapu Anutuuqo mmuakiaa yaagueeqaivaa yaataravaa yaaku yaadudainningiaa hara kiee variee fai nama aakiaidaadiri tiinaravaivee, ⁶⁵ tuduu rikioo kieeta tuanaivo inna kuaivara inna ausaivo pirisauduu ari uyu rauyauvaa utu rapasi kioo tunoo: Ivoono Anutuuqaa koonnama kua tiivai. Sa vaidi vooya kava numa innaki kua pinaa yapaaravara yaata utuatee. Ivo ari avaivakidiri koonnama tinoo: Na Anutuuqaa mmaapuvaivee, tiivaa vaa ngia rikiaano. ⁶⁶ Ngia innara dataamaida yaata utuaanee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ta rikiannano ivo koonnama kua tiivara fai inna aikiooma ivo putinaravaivee, tiravai.

⁶⁷ Iya itaa kua kiaa kiada Yisuunna viri nnikiivaki kuaanuuvaa visida yaaku rurauma utida inna ruduu vooyaaano yaaku yapa nneerannidiri inna rida varida ⁶⁸ tunoo: Anutuuqo i mmataama kioo vaidi Misiakuavee tiee kooyaa ti kiaa ti mmianee. Gioonoono i ruputiinne? tiravai.

Petorooso Yisuunnara hama na inna tauvaivee tiravai

(Marakaa 14:66-72; Rukaaso 22:56-62; Yuvuaano 18:15-18,25-27)

⁶⁹ Iya itaama iida varuduu Petorooso mmaanai vagiaamunna aakiaivaki hara kioo varuduu mmoori vareera kiatanna voovoono numa inna tunoo: Eetama Karirayaa vaidi Yisuunna tasipama nookiannakuavee, ⁷⁰ tuduu rikioo mmuakiaa ivaki varuuya rikiada vauduu Petorooso yaagueeqama ooqoo tuoo tunoo: A kianna kua oyavava hama na arinaima rikiaunoo, ⁷¹ kiaa kioo oro nnau haayaivaki dioo vauduu vo mmoori vareera kiatanna voovai inna too vainno vaidi ivaki duuya tunoo: Aa vaidi aavo Nasareetaa vaidi Yisuunna tasipama nuairavovee, ⁷² tuduu rikioo Petorooso kava yaagueeqama ooqoo tuoo tunoo: Kutaa tuanaavai. Hama iqii vaidi ivaa na tauvaivee, ⁷³ tuduu kiisa suai taika kiooduu vaidiiva ivaki duuya numa inna tunoo: Kutaa tuanaa a inna tasipama nookiannavai. A kua kiannaivo inna nnuuna roosiinoo, ⁷⁴ tuduu rikioo Petorooso yaagueeqa kuavai iya kiaa mmioo tunoo: Na hama kua kutaavai kiautiri. Anutuuqo ni ruputitirivee. Na kua kutaavai kiaunoo. Hama na tau vaidivaivee, tiravai. Iva tinee tuu saivaata kakaravoo akua tuduu ⁷⁵ Yisuuva tauraa inna kiaa mmu kuaivaa kava vaa taunnu kioovaa yaata utuoo rikieeravai. Tauraa Yisuuva inna kiaa mmioo tunoo: Hama kakaravoo akua tirainno kinai rikiee a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, tuu kuaivaa ivo kava yaata utuoo rikioo mmaanai vioo pinaama rateeravai.

Vaidiiva Yisuunna vitada Piratuusaasi viravai

(Marakaa 15:1; Rukaaso 23:1-2; Yuvuaano 18:28-32)

27 Heenanaanna suaivo nnuduu rikioo mmuakiaa vaidi Anutuuqaa kati puara hudeera kieetaiyaata Yutayaa yokovaiyaatama nuunaida Yisuunna ruputuaara kuaivaa kiaa safuuma kiada ² inna yaakuuvaitanau yeenaadiri ranaa rau kiada vitada oro Roomaaya kieetaivaa Piratuusaa mmiravai.

Yutaaso putiravai

(Aposoroo 1:18-19)

³ Mmuduu too Yisuunna nnammutuuiya kooyaa inna vitau vaidiivo Yutaaso iya Yisuunna vitada ruputuaara uuvaa too inna ausaivo hanigioduu ivo sikauyauvaa vo vaidivai yuku yaakuuvaa taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana varoo vioo Anutuuqaa kati puara hudeera vaidi kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama kava mminaree kuaa vioo tunoo: ⁴ Vaa na mminnamminnaa maisaivaa varaunoo. Vaidiivo hama mminnamminnaa maisaataivaa na ngii vitaakiaukai ngia ruputuaara iikiaano, tuduu rikiada tunoo: Mo datainne? Hama ii mmoori ivo tiiki vainoo. Aiki vainoo. Eenoo ivaara tuqinnama yaata utuane, ⁵ tuduu rikioo Yutaaso nuunaira nnau pinaivaki sikaudaa kagaari sereguatiima kioo vioo yeenaivaa varoo mmaana haara kioo vainno putiravai.

⁶ Ivo vuu saivaata vaidi Anutuuqaa kati puara hudeera kieetaiva sikauyauvaa poropaarooma varada tunoo: Aa sikau aayauvo vaidiiva ruputuaavo irisai putiivara vai sikauyauvaivee. Ta aayauvaa nuunaira nnau

pinaivaa sikau nnaamuruuvaki yapaaraivaara ti mmaanna tuu kuaivo ooqoo tiivaivee, ⁷ kiasa kiada ivaara kuakuaakuaiyauvaa tida yeena rau kiada kookaraa sikauyauvaa varada mmataivaa hanuu kioo kuu yavaa iira vaidiivaa mmida inna mmata voovai varada ngiari vo yoosinnaiya numa varida putikiai ivaki hakuaaraivaara va-reeravai. ⁸ Ivaara aanna makee gioonna kiaapu Isarairaiya kiaanoo: Kiauvo vau sikauvaadiri yookaama kieera mmataivaivee, kiaavai.

⁹ Iya ivaa uuvaara nnaaruaa vaidi forofetaa Yirimiaava tuu kuaivo kaanairavai. Yirimiaava tunoo: Gioonna kiaapu Isarairaiya vaidiivaara mmataama kiada kagaari kioo sikauyauvo vo vaidivai yuku yaakuuvaa taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana vooya varada ¹⁰ yavaa iira vaidiivaa mmida inna mmataivaa varaavai. Udaanga Anutu-uqoono ivaara ni giaa ni mivaivee. Yirimiaava itaa kua tiravai.

Piratuuso Yisuunna yaparairavai

(Marakaa 15:2-5; Rukaaso 23:3-5; Yuvuaano 18:33-38)

¹¹ Yisuuva Roomaaya kieetaivaa avuuvau duoo vauduu ivo inna yaparainno tunoo: A Yutayaiya kieetakuan-nee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Yo, inna kutaa kiannanoo, ¹² tuduu rikioo vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama kua pinaivaa innaki yapa kiooduu rikioo hama iya kua sai tirama kioo kua seemuaa variravai. ¹³ Kua seemuaa varuduu Piratuuso inna tunoo: Aa kua mmuakiaa aayauvaa aiki yapaiyauvaa vaa a rikiaannanee? ¹⁴ tuduu rikioo Yisuuva hama inna kua voovai sai tuduu rikioo Piratuuso ivaara pinaama yaata utiravai.

Piratuuso Yisuunna ruputuaaraivaara ee-oo tiravai

(Marakaa 15:6-15; Rukaaso 23:13-25; Yuvuaano 18:39-19:16)

¹⁵ Vo nuanu vo nuanu buusaivaa nnutuuvo Varaigiatavaa nneera suaivaki oovi nnauvaki varuu vaidi voovaara gioonna kiaapuuya inna yapara ruuvaa Roomaaya kieetaivo mmaanai titooduu tuoo viravai. ¹⁶ Ii sui ivaki vaidi voovai nnutuuvo Paravaaso pinaa mmoori maisaivaa uuvaara oovi nnauvaki hara kioo variravai. ¹⁷ Hara kioo varuduu kaayau gioonna kiaapuuya nuunaida varuduu Piratuuso iya yaparainno tunoo: Dee vaidivaara na sipu-uvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuanarannee? Vo Paravaasaanee? Vo Yisuunna Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaanee? tiravai. ¹⁸ Kieeta vaidiia Yisuunnanikaraama variaaree kiasa iya nnannatooduu kuminayaa Piratuusaasi inna vitada vida kua pinaana inna yapa kioovaa vaa Piratuuso rikieeravai. Vaa ivo ivaa rikioovaara itaa kua tiravai.

¹⁹ Ivo nnau pinaivaki gioonna kiaapuuya yaparaira mmaataivau homo hara kioo varuduu ari nnaataivo ngiaammuau voovai kuaivaa kiasa mmioo titaa kiooduu Piratuusaasi ngioo tunoo: I nnaataivo tinoo: Na heenaki vuru vaina ii vaidi ivaayaa ruvuataivaa tauko ni maisainoo. Ivaara ii vaidi yoketaa ivaa sa vo aataru voovai inna iikiane, tiivaivee, tiravai.

²⁰ Ivo itaa kua tuoo varuduu vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama gioon-na kiaapu nuunauya yaagueeqama tunoo: Piratuuso ngii yaparainai inna kiasa mmida kiatee: Paravaasaa mmaanai titano tuoo kuaivee. Tuoo vinai Yisuunna ruputuanee. Itaa kua kiatee, tiravai. ²¹ Roomaaya kieetaivo kava iya yaparainno tunoo: Taara vaidivaitana oovi nnauvaki variaivaitana fai dee vaidivaara na sipuuvaa hatu-ano tuoo ngiisi kuanarannee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Paravaasaani sipuuvaa hatuaanee, ²² tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Yisuunna Anutuuqo mmataama kioo vaidivaivee ngia kiaivaara na aaniivai inna iikiaun-nee? tuduu rikiada mmuakiaaya sai tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiatee, ²³ tuduu rikioo Piratu-uso iya avaiyauvaa sai tunoo: Mo datainnee? Aanii tomedavai ivo iivainnee? tuduu rikiada iya puaisakama aayanna tida tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiatee, ²⁴ tuduu rikioo Piratuuso hama yopeema iya avaiyauvaa hatokoo iya kiisa sui rapuaara uuvaa too iya avuuyauvunu nnooriivaadiri ari yaakuuvaa fini kioo tunoo: Fai ivo putino hama inna kiauavaa irisaivo niiki vainaravai. Fai ngiingiiiki vainaravai. Ngiengieenoo iikia-tee, ²⁵ tuduu rikiada mmuakiaaya inna sai tunoo: Kii ivo putino inna kiauvo mmaanai tiinaraivaa irisaivo tiikiaa-ta ti nnaakaraiyakiatama vakiaivee, ²⁶ tuduu rikioo Piratuuso tuduu Paravaasaa mmaanai titooduu tuoo iyasi vuduu Piratuuso ari ngiaammuauya Yisuunna mmuduu rikiada iya inna ripiima kiooduu rapira vaidiia Yisuun-na yatari sagaivau haara vitada viravai.

Rapira vaidiiaano Yisuunnara rairavai

(Marakaa 15:16-20; Yuvuaano 19:2-3)

²⁷ Piratuusaa rapira vaidiia Yisuunna vitada ngiari kieetaivaa nnau pinaivaki vida ngiari seena rapira vaidi mmuakiaayaata tuduu nnida nuunaida inna avuuvau diravai. ²⁸ Dida vaidi inna uyira rairaiyauvaa utu ranna

kuasasaama kiada buruqa kookeevaa varada innayaa apu kiada ²⁹yeena ooviiyauvaa varada hovekama kiada inna kieetaivau ruvuyu kiada kuasaa yauvaa varada inna yaaku yaadudaivau yapa kioodoo tu kioo vauduu inna yuku oyaivaki toorivu yau hara kiada innara rairavai. Innara raida tunoo: Gioonna kiaapu Yutayaiya kieetakuavee. Tupatupaa varianee, ³⁰kiaa kiada innayaa kuaanuuvaa visida yauvaa ivo utuuvaa ravisu kiada ivaadiri utida inna kieetaivau rida variravai. ³¹Rida varida innara raidada kiada buruqa kookeevaa utu rabara kiada ari uyira rairaiyauvaa kava inna uyu kiada vitada yatari sagaivau haara viravai.

Vaidiia Yisuunna yatari sagaivau haara kieeravai

(Marakaa 15:21-32; Rukaaso 23:26-43; Yuvuaano 19:17-27)

³²Vida varuduu yoosinna Kureenaivakinnaa vaidi voovai nnutuuvo Simoono iya saidi nniravai. Nnudu rikiada rapira vaidiia inna yaakuvaudiri utu raririima rada Yisuunna yatari sagaivaa apuoo kuaiveera inna tuduu varoo viravai. ³³Iya vuu yoosinnaivaa nnutuuvo Korokataa viravai. Korokataa nnutuuva oyaivo kieeta mmuyaivo ivaki vau yoosinnaivovee. ³⁴Iya ivaki dida vaidi vuaina suuyaivaata kapikarai nnooriivaatama Yisuunna mmudu nnaa too pikieeravai.

³⁵Pikioodu inna vitada inna uyira rairaiyauvaa rada yapa kiada yatari sagaivau haara kiada inna uyira rairaiyauvaa varaaree kiaa isareeda yaatareera mminnaiyauvaa rootu rootuuda varida yaatarooyaaanoo mmuaavai mmuaavai inna uyira rairaiyauvaa vareeravai. ³⁶Vara kiada ivaki Yisuunna puru variravai. ³⁷Iya kua pinaivaa innaki yapa kioo kuaivaa yatari sagaivau fafaara reeda inna kieetainningiaa yapa kieeravai. Ii kua ivo vainno tunoo: Anna Yisuuva Yutayaiya kieetaivovee, tiravai. ³⁸Iya mmuara furai vaidiivaitana yatari sagaivaitanau haara kiada vuaivaa vitada Yisuunna yaaku yaadudainningiaa haara kiada vuaivaa vitada inna yaaku geedainningiaa haara kieeravai.

³⁹Haara kioodoo gioonna kiaapu yatari saga oyaivau vida nnidaida varuuya Yisuunna reeri teeda vaidi innara nniki rakaida rakanoo raaranoo tida ⁴⁰inna tunoo: A nuunaira nnau pinaivaa havarata kiee kava taaravooma suaivaki heekaanaravee tunnaikuavee. Mo eenoo ai vitee yoketaivau yapaanee. A kutaa Anutuugaa mmaapukuavee tiee yatari sagaivaudiri reemi ree tummuane, ⁴¹tuduu rikiada vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidiiaata vaidi yokovaiyaatama mmuaikaraama innara raida ⁴²tunoo: Ivo ari vo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapa kioo hama yopeema ari vitoo yoketaivau yapainoo. Ivo kutaa Isarairaiya kieetavaivee, kiaa kioo yatari sagaivaudiri reemi roo tiinai ta teeda innara kutaavaivee kiaravai. ⁴³Ivo Anutuugaara yaagueeqainnonno ariiyara tinoo: Na Anutuugaa Mmaapuvaivee, tiivai. Kii ta teekio fai Anutuugo innara mmuduuya ruoo makee inna tino fai kati yoketaama varinaravaivee, ⁴⁴tuduu mmuara furai vaidiivaitana inna tasipama haara kioovaitanaatama mmuaikaraama Yisuunna rakanoo raaranoo tiravai.

Yisuuva putiravai

(Marakaa 15:33-41; Rukaaso 23:44-49; Yuvuaano 19:28-30)

⁴⁵Itaa kua tuduu suaivo ikianna tammauduu mmuakiaa mmatavai heenama kioo vaududuu suaivo hani-giooduu taikeeravai. ⁴⁶Taika kioodoo Yisuuva puaisakama aayanna roo ari kuaivakidiri tunoo: Irai Irai rama savatanii, tiravai. Ii kua ivaa oyaivo ataa kua tunoo: Ni Anutuugo, ni Anutuugo, dataama vaikai ni pikiaannanee? tiravai. ⁴⁷Yisuuva aayanna tuduu rikiada gioonna kiaapu vooya ivau duuya ivo aayanna tuuvaa rikiada tunoo: Ivo Irayaannara aayanna tinoo, ⁴⁸tuduu rikioo vo vaidi voovoona akiairauduu seenoo vioo kapuka roosuu mminnaa voovai varoo kapikaroo nnoori ari vookaravua nnutuuvo vinikaivakidiri rabuuma kioo kuasaa hokobaivau kuru kioo varoo numa yatari saga oyaivaki dioo vainno reeri Yisuuva ivaa nnaiveera inna mminee kiaa rikiooduu ⁴⁹ari seenaiya tunoo: A ivau iinai ta teekio Irayaava tuma inna vitoo yoketaivau yapaannanee? Vara hama inna vitoo yoketaivau yapaannanee? ⁵⁰Iya itaa kua tuduu Yisuuva kava puaisakama aayanna roo putiravai.

⁵¹Putuduu buruqa pinaivo nuunaira nnau pinaivaki hiruuvo mmutunnidiri kereetu varoo oyaivaki tuoo saivai sainai vuduu saivai sainai viravai. Vuduu mmataa kuaruuvo utuduu oorasauyauvo ruannasituuduu ⁵²Anutuugo tuduu mmata nnauyauvo feesainno kooyaa vauduu Anutuugaa gioonna kiaapu vaa putuu vooya kava diiteeravai. ⁵³Diitooduu Yisuuva nnaagiai ari putuuvakidiri diitoo suaivaki iya mmata nnauyauvaa pikiada yoosinna Yerusareemaivaki vuduu kaayau gioonna kiaapuuya iya teeravai.

⁵⁴Yisuuva putuu suaivaki rapira vaidiia kieetaivootama ari rapira ngiaammuu inna tasipooyaatama homo Yisunnara puru varida mmataa kuaru pinaivo utuuvaa teeda ari vookara ari vookarau aataruuyauvo ivaki vauyauvaatama teeda kaayauma aatuuda tunoo: Anna kutaa tuanaa Anutuugaa Mmaapu tuanaivovee, tiravai. ⁵⁵Tuduu kaayau gioonnaiya Karirayaadiri Yisuunna nnaagiai nnida innara tuqinnooya ngieeradiri dida vai-

da rooru inna teeravai. ⁵⁶ Makataraa gioonna Mariaavaata Yakoopaya Yoosiipaya kaano Mariaavaatama Seve-
tainna nnaataivootama iya tasipama dida vaid a ivaki rooru Yisuunna teeravai.

Vaidiia Yisuunna hau kieeravai

(Marakaa 15:42-47; Rukaaso 23:50-56; Yuvuaano 19:38-42)

⁵⁷ Upisipisiinno varuduu rikioo yoosinnaivaa nnutuuvo Arimateyaa vaidi kaayau hoona suvuauvaa nnutuuvo
Yoosiipo nniravai. Iva Yisuunna nnaagiai nuaira vaidivai variravai. ⁵⁸ Varuuvo ivoono oro Piratuusaa Yisuunna
nnabaivaara yaparairavai. Yaparauduu rikioo Piratuuso ari ngiaammuauya tuduu iya Yisuunna nnabaivaa vara-
da Yoosiipaa mmiravai. ⁵⁹ Mmuduu too varoo yoketaa buruqa poosaivaadiri rurauma kioo ⁶⁰ varoo oro ari sikau
mmata nnau karaasaivaki yapa kieeravai. Ivo vaa ari mmaara mmata nnauvaa oora sikau oyaivaki hatata teera-
ma kioovaki yapa kieeravai. Yapa kioo sikau pinaivaa feena roo keegiaivaki ramuunnaama kioo viravai. ⁶¹ Vuduu
rikiada Makataraa gioonnaivo Mariaavaata ari ferengaivootama mmata nnauvaara hara kiada varida rootu
teeravai.

Rapira ngiaammuauya mmata nnauvaara haitatuuravai

⁶² Rootu teedada pikiada vida vauya patauduu Yutayaiya buusaivaa teerama kioo suaivo taika kiooduu vaidi
Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi Farisaiyaatama Piratuusaasi vida ⁶³ tunoo: Yokeera-o, ta riki-
aunnano Yisuuva unnakua nnaamuruuvo hama putira homo varuu suaivaki tunoo: Na putino taaravooma suai-
vo taikanai fai na keenaa diitaanaravaivee, ⁶⁴ tuuvaara ai rapira ngiaammuauya tinai oro mmata nnauvaara
taaravooma suai haitatuukiatee. Fai Yisuunna ngiaammuauya numa inna nnabaivaa hitu varada vida gioonna
kiaapuuya kiaara: Vaa Anutuuqo tikio Yisuuva vaivakidiri diitoo kuaivaivee, kiaarainnoo. Fai iya itaama iikio
nnaagiai iya gioonna kiaapuuya unnakua kiaaraivo tauraa unnakua kiaivaa yaataraanaravaivee, ⁶⁵ tuduu rikioo
Piratuuso iya tunoo: Ngiengieenoo ngiaammuaui rapira vooya vitada oro kiada sipuuvaa tuqinnama rau kikio
yaagueeqama vakiaivee, ⁶⁶ tuduu rikiada vida ivaa keegiaivaki rummua apira sikauvau uuda raira fafaaraivaa
raa kiada ngiari rapira ngiaammuauya tuduu iya ivara haitatuuravai.

Yisuuva kava diiteeravai

(Marakaa 16:1-10; Rukaaso 24:1-12; Yuvuaano 20:1-10)

28 Vaidi Yutayaiya kati varira pinaa suaivo taika kiooduu rikiada Sudaqaiki suaivo reera kiooduu Makataraa
giionna Mariaavaata ari ferengaivootama Yisuunna mmata nnauvaa taara viravai. ² Vidada oro taaree
tuduu makee tuduu rikioo mmataa kuaru pinaivo utuduu rikioo Udaanga Anutuuqaa aangeraa voovoono
ngiau aapuuvakidiri tioo oro sikauvaa keegiaivaki rau kioovaa feena kioo ivau karoo hara kioo variravai.
³ Varuduu inna oori nnikiivo hanigioo saneetu roosiima ruvuahooduu inna buruqaivo poosa kuainno nama to-
roomunnaivaa roosiiravai. ⁴ Itauduu rikiada vaidi mmata nnauvaara haitatuuraiya innara aatuuda biribiriida
mmatayaa vida varada vaidi putuuya roosiima vairavai.

⁵ Vauduu rikioo aangeraivoono gioonnaivaitanaata kua tioo tunoo: Sa aatuukiatee. Vaa na rikiaunoo. Ngia
Yisuunna vaidiia yatari sagaivau haara kiooduu putuuvaaaraida buaama rada nookiaanoo. ⁶ Hama aavaki vain-
oo. Vaa diitaivai. Vaa ivo ivara ngii giaa ngii miravai. Ivo vaivaki numa taatee. ⁷ Teeda akiiraama oro ari
ngiaammuauya kiaa mmida kiatee: Vaa ivo putiivakidiri diitoo ngii tauraa Karirayaa kuanara vioo varinoo. Ngia
oro ivaki inna taaravaivee, kiatee. Inna aikioovai, vaa na ni kuaivaa ngii giaa ngii miaunoo, ⁸ tuduu rikiada aki-
airauduu mmata nnauvakidiri pikiada aatuuda kaayauma sirigama rada seenada Yisuunna ngiaammuauya ki-
aa mmaara nniravai.

⁹ Nnida varuduu Yisuuva innidanaa saidi numa tunoo: Ngia deepi kuaaraida kuaannee? tuduu rikiada numa
inna yukuuvaitanau utu kiada vaid a ngiari ausa mmuduuyaivaitana inna mmiravai. ¹⁰ Mmuduu rikioo Yisuuva
innidanaa tunoo: Sa aatuukiatee. Ni ngiaammuauya Karirayaa kuatera oro kiaa mmiatee. Fai iya ivaki vida ni
taaravaivee, tiravai.

Rapira ngiaammuauya unnakua tiravai

¹¹ Tuduu rikiada gioonnaivaitana ngiari rikioo aataruuvau nnida varuduu Yisuunna mmata nnauvaa haitatuu-
ra rapira ngiaammuaui vooyaano ngiari toovaara nnida yoosinnaivaki vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera
kieetaiya kiaa mmiravai. ¹² Kiaa mmuduu rikiada iyaata vaidi yokovaiyaatama nuunaida kuakuaakuiyauvaa ti-
da kuaivaa yeena rau kiada kaayau sikauyauvaa rapira ngiaammuauya mmida ¹³ tunoo: Gioonna kiaapuuya
ataa kua kiaa mmiatee: Heenaikiai ta vuru vaid a variaunnani Yisuunna ngiaammuauya inna nnabaivaa numa

varada kuaavaivee, kiasa mmiatee. ¹⁴ Fai ngia itaa kua tikio ngii kieetaivo ngii kuaivaa rikianai fai ta ngiiyara in-naata kua tikio rikioo hama ivo ngiiyara nnannataanaravee, ¹⁵ tuduu rikiada rapira ngiaammuauya ngiari sikauyauvaa varada iya tuu kuaivaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. Aa ta variaunna suai aavaki homo gioonna kiaapu Yutayaiya ii kua ivaa tida variaanoo.

Yisuuva ari ngiaammuauyaata kooyaa kua tiravai

(Marakaa 16:14-18; Rukaaso 24:36-49; Yuvuaano 20:19-23;

Aposoroo 1:6-8)

¹⁶ Yisuunna ngiaammuaui yaakuuvaitana yukukidiri mmuaavai yoosinna Karirayaa vidada oro taapi tauraa Yisuuva iya kiasa mmuuvau diravai. ¹⁷ Dida vaida tooduu Yisuuva iya too vauduu teeda ngiari ausa mmudu-uyaiyauvaa inna mmiravai. Mmuduu teeda vooyaano taara yaata utida tunoo: Vo kutaa Yisuuvannee? Vo hama Yisuuvannee? Iya itaama yaata utiravai. ¹⁸ Yisuuva numa mmuakiaaya iya tunoo: Anutuuqo mmuakiaa ngiau mmata mmooriivaara dira yaagueeqaivaa vaa ni mivaivee. ¹⁹ Ivaaraida ngia mmuakiaa yoosinna variaa gioon-na kiaapuuya tuqinnama ni kuaivaa kiasa mmikiai rikiada iya ni nnaagiai ngiaaravaivee. Fai ni nnaagiai nnikiai ngia iya nnoori apida ni Napoonna nnutuuvaata ni nnutuuvaatama Mmannasa Yoketaivaa nnutuuvaatama tida iya apuatee. ²⁰ Na kuaivaa ngii giaa ngii miauvaa iya iikiateeraivaara tuqinnama iya kiasa mmiatee. Neenoo ngii tasipama tupatupaa varieenana ngiau mmata taikeera suaivaki homo fai na ngii tasipama varinaravaivee. Ivaara yaata utuatee, tiravai.

Marakaa

Yuvuaano nnoori apiraivoono mmayaayaivaa

iya kiaa mmiravai

(Matai 3:1-12; Rukaaso 3:1-18; Yuvuaano 1:19-28)

¹ Aa Mmayaaya Yoketaa aavo Anutuuqaa Mmaapu Yisuu Kirisiinnara toosa hara tira mmayaayavai. ² Ii mmayaaya ivaa nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava fafaara reeravai. Yisayaava Anutuuqo ari Mmaapuu-vaara tuu kuaivaa fafaara roo tunoo:

Na titauko nnii vaidiivo aa nninoo.

Fai na i tauraivaannaadee titano vioo aataruuvaa aini teerama kiaanaravai.

³ Fai ivoono koo mmuyai gaanga voovau dioo vainno aayanna roo tinara:

Ngia ngii kieetaivaara

aataruuvaa teerairavaa roosiima

ngii Udaangaivaara teerama kiaatee.

Udaangaivo ngiisi nninaraivaara teeraida safuuma kiaatee.

Yisayaavaano fafaara roo itaa kua tiravai.

⁴ Yisayaava fafaara roo kuaivo Yuvuaano nnoori apira vaidiivo uvaudiri kaanaivo vairavai. Ivo numa koo mmuyai gaanga voovau dioo vainno Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa mmooka hanigia mmida pikikiai na nnooriivaadiri ngii apino Anutuuqo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee, ⁵ tuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yerusareemaiyaata vo yoosinna vo yoosinna Yutayaivaki vau yoosinnaiyaatama Yuvuaanaasi vida ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa Anutuuqaa kiaa kookieema kioodoo nnoori Yorotaanaivakidiri Yuvuaano iya nnoori apiravai.

⁶ Yuvuaano puara kamera yaasiivaadiri yaapaivaa roosi iima kioo uyu kioo nnabaivaadiri vausa roosi iima kioo ari tammaivaki rau kioo kaisaivaa nnoo ngengengoongaivaa suuyaivaa nneeravai. ⁷ Ivoono gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Vaidi ni nnaagiai nninaraivo nnoonna vaidivai. Na kiisa vaidivai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima variee inna yuku nnabaivaitana yeenaivaitana rakuasaa kiee utu radaanaravai. ⁸ Na kati mmanna nnooriivaadiri ngii apuaunoo. Ivoono ni yaataravoono Anutuuqaa Mmannasa Yoketaivaa tino too ngii aakiaana varinaravaivee, tiravai.

Yuvuaano Yisuunna nnoori apuduu Sataango inna yaparairavai

(Matai 3:13-4:11; Rukaaso 3:21-22; 4:1-13)

⁹ Ii sui ivaki Yisuuva Karirayaa vau yoosinna kiisa Nasareetadiri pikioo Yuvuaanaasi ngioo nnoori Yorotaana ivaki oro dudu Yuvuaano inna apiravai. ¹⁰ Inna apu kioodoo Yisuuva nnooriivakidiri numa siriivau duu saivaata reeri tooduu ngiauvo rusiti varoo vioo sai ngioo sauduu Mmannasa Yoketaivo ngiaamma mirunnaivaa roosu-voono tuoo tuoo innayaa variravai. ¹¹ Innayaa varuduu rikiooduu ngiau aapuuvakidiri Anutuuqaa kuaivo tuoo tunoo: Na aiyara mmuduuya ruee na i tauko pinaama ni yoketainoo. A ni Maapu tuanaakuavee, tiravai.

¹² Tuduu tuu saivaata Mmannasa Yoketaivo yaagueeqama Yisuunna titoodoo koo mmuyai gaanga voovaura viravai. ¹³ Oro hara kioo varuduu taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo suaiyauvaa ivaki varuduu ivo muaraa-gakiaiveera Sataango numa inna iinno teeravai. Ii yoosinna ivaki fayai mmaraaraa avaikarauya suvuauduu aangeraiya tuma Yisuunna tuqinnada haitatuuravai.

Yisuuva tavau vareera vaidi taarama taaramaara tiravai

(Matai 4:12-22; Rukaaso 4:14-15; 5:1-11)

¹⁴ Vaidiia Yuvuaanaa oovi nnauvaki yapa kioodoo ivaki varuduu Yisuuva Karirayaa vioo Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmioo ¹⁵ tunoo: Anutuuqo mmataama kioo suaivo aa vainima nninoo. Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira suaivo kiisa suai nninaravai. Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada mmayaaya yoketaivaara kua kutaavaivee kiatee, tiravai.

¹⁶ Yisuuva nnaagiai nnoori haruunga Karirayaa siriivau vioo tooduu tavau vareera vaidiivaitana Simoono ari kataivo Adiriaasooyarii inna teeda vaida tavaura nnooriivaki ngiari utua vaaheeyauvaa kagaari kiada tu kiada vauduu ¹⁷ Yisuuva ivaitana tunoo: Ngia ni nnaagiai nnikiai na ni kuaivaa ngii giaa ngii minai ngia tavau vareerayaama gioonna kiaapuuya vitada niisi ngiatee, ¹⁸ tuduu rikiada makee tuduu ivaitana ngiari utua vaaheeyauvaa pikiada inna nnaagiai viravai.

¹⁹ Vida Yisuuva vioo tooduu Sevetainna mmaapuuvaitana Yakoopaya Yuvuaanaya ngiari kanuuvaki varida ngiari utua vaaheeyauvaa sapiraida variravai. ²⁰ Sapiraida varuduu Yisuuva ivaitana too suaivaki ni nnaagiai ngiateera ivaitanaara tuduu ngiari gioonnaata ngiari mmoori varoo vaidiiaatama kanuuvaki pikiada inna nnaagiai viravai.

Vaidiivaaki mmagia maisaivo topauvaa

Yisuuva titeeravai

(Rukaaso 4:31-37)

²¹ Iya vidada yoosinna Kapanauma oro varuduu Yutayaiya kati varira suaivo nnuduu Yisuuva nuunaira nnauvaki vioo gioonna kiaapuuya Anutuuqaa mmayaayaivaa kiasa mmuduu rikiada ²² inna kuaivaa rikiooya iva tuu kuaivaara kaayauma nnikiariravai. Hama iva Anutuuqaa kua mmaanna kiasa mmiraiya roosiima tirainno ari vookarau yaagueueqaivo inna tasipooduu kua tiravai.

²³ Ii suai ivaki vaidiivaa aakiaivaki mmagia maisaivo topauvo nuunaira nnauvaki ngioo kai tuoo ²⁴ mmagia maisaivo inna kiasa mmu kuaivaa tunoo: Yisuu-o, Nasareetaa vaidikuavee. E aaniivai ti iinarainna ngiannanee? A ti ruputu taakaanara ngiannanee? Vaa na i tauvai. A Anutuuqaa vaidi yoketaa tuanaakuavee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva yaagueueqama mmagia maisaivaa tunoo: Sa kua tirainna vaidiivaa aakiaivakidiri tiee kuane, ²⁶ tuduu rikioo mmagia maisaivo vaidiivaa aakiaivakidiri tuoo kuanara uduu ivo pinaama yuku yaaku hannatauduu mmagia maisaivo inna aakiaivakidiri kaayauma kai kai tuoo mmaanai tuoo viravai. ²⁷ Tuoo vuduu rikiaada mmuakiaa gioonna kiaapuuya nnikiaraida ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Inna aaniivainnee? Inna karaasa kuavainno tiinne? Aa vaidi aavo yaagueueqa vaidivai kieeta vaidiaano tirayaama mmagia maisaiyauvaa yaagueueqama tikiai kuaano, ²⁸ tuduu rikiada Yisuuva uu mmooriiyauvaa gioonna kiaapuuya teeda vida mmuakiaa Karirayaa vau yoosinnaiyauvaki varuuya kiasa mmuduu rikieeravaivee.

Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinneeravai

(Matai 8:14-17; Rukaaso 4:38-41)

²⁹ Yisuuvaata ari ngiaammuaudootama Yakoopaya Yuvuaanaya tasipama nuunaira nnauvaki pikiada Simoonaya Adiriaasaya nnauvaki safuuma viravai. ³⁰ Vida tooduu Simoonaa nnummuayaanna nniitarooduu ikiayanaa tooduu mmaatayaa nnaasu vauduu innara Yisuunna kiasa mmiravai. ³¹ Inna kiasa mmuduu rikioo innasi vioo inna yaakuuvaidiri vararu utuduu diitooduu ikiayanaivo taika kioodoo yeennaivaa iya mmiravai.

³² Hannauduu suaivo haatapooduu rikiada gioonna kiaapu vooyaano ngiari seena gioonna kiaapu nniitarooyaatama vooya aakiaiyauvaki mmagia maisaiyauvo varuuyaatama vitada Yisuunnasi nniravai. ³³ Mmuakiaa gioonna kiaapu yoosinna varuuya nnidada nuunaida nnau keegiaivaki dida vauduu ³⁴ Yisuuva kaayau nniitaroo ari vookara ari vookarauya tuqinnoo kaayau mmagia maisaiya vooya aakiaiyauvaki varuuya tuduu pikiada viravai. Mmagia maisaiya Yisuunna arinaima toovaara iya kua tivoora Yisuuva iya ooqoo tiravai.

Yisuuva Karirayaiya mmayaaya yoketaivaa

kiasa mmiravai

(Rukaaso 4:42-44)

³⁵ Heenanaanna upisi saivaata Yisuuva diitoo nnauvaa pikioo yoosinnaivaata pikioo oro kumina mmata voovau varioo yaaku vareeravai. ³⁶ Yaaku varoo varuduu Simoono ari saiyaatama diitada vida innara buaama rada nuaida tooduu ³⁷ iva iya too vauduu teeda inna tunoo: Mmuakiaaya aiyara buaama rada nookiaanoo, ³⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Pikiada nnikiai ta aa yoosinna vaini vai aayauvaki kuaaravee. Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa iyaatama fai na kiaa mmnaraivaara kuaaravee. Na iyaatama kiaa mmnaraivaara tiiravaivee, ³⁹ kiaa kioo ivaki pikioo mmuakiaa yoosinnaiyauvo Karirayaa vauyauvaki vioo ngiari nuunaira nnauyauvaki Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo mmagia maisaiyauvaa tuduu iyakidiri tida viravai.

Yisuuva buunna hooya mmamma roosuuvaa tuqinneeravai

(Matai 8:1-4; Rukaaso 5:12-16)

⁴⁰ Vaidi voovai mmammaivo buunna hooya mmamma roosuuvuono Yisuunnasi numa toorivu yau haroo yaagueeqama inna yaparainno tunoo: A ni mmammaivaa tuqinnaanaree tiee aikiooma tuqinnaanaravaivee, ⁴¹ tuduu rikioo Yisuuva pinaama innara boo tioo ari yaakuuvaa reeti innayaa utuoo tunoo: Fai na i tuqinnaanaravai. Na tino i mmammaivo yoketaakiaivee, ⁴² tuduu tuu saivaata buunna hooya mmamma roosuuvo taikooduu kati hara kioo variravai. ⁴³ Kati hara kioo varuduu Yisuuva kua yaagueeqama innaata tuoo aki-airauduu inna titoo ⁴⁴ tunoo: Sa viee aavaara gioonna kiaapu voovai kiaa mmianee. Akiiraama Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiivaa ai mmammaivaa inna vitaakianee. I mmammaivo yoketaivaara nnaaruaa vaidi Musiiva tuuvaugiataama puara sipisiipaivaa kati ruputu kiee Anutuuqaara hudaanee. Hudanai rikiada gioonna kiaapuuya i mmammaivo yoketaivaara arinaima teeda rikiaaravaivee, ⁴⁵ tuduu rikioo hama inna kuaivaa rikioo pikioo vioo gioonna kiaapuuya mmannammanna kiaa mmiravai. Kiaa mmuuvaa iya inna suvuaivoora kiaa Yisuuva hama yoosinnaivaki kooyaa nuairavai. Ivo oro koo mmuyai gaanga yoosinnaiyauvaki hara kioo varuduu gioonna kiaapuuya vo yoosinna vo yoosinnaiyauvakidiri innasi nniravai.

Yisuuva vaidi voovai mmammaivo putuuvaa tuqinneeravai

(Matai 9:1-8; Rukaaso 5:17-26)

2 Vo suai voovaki Yisuuva kava vara ranoo yoosinna Kapanauma vuduu ari nnauvaki varuu kuaivaa kaayau gioonna kiaapuuya rikiada ² innasi nnida nuunaida nnauvaa suvuai kiada sipu oyaivakiaata nnau oyaivakiaatama suvuai kioodoo Yisuuva mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiravai. Iya kiaa mmioo varuduu ³ vaidi vooyaaano vaidi voovai yuku yaaku putuuvaa taarama taaramadoono taina rau varada Yisuunnasi nniravai. Nnida tooduu gioonna kiaapuuya suvuai kiada varuduu hama inna varada Yisuunnasi ngiaara aataruuvootairavai. ⁴ Hama aataruuvootauduu iya Yisuuva duupinnainngiaa ngiau aapu karada tausiivaa rabara kiada hiriraiyauvaa ravarata kiada idadiri yuku yaaku putuu vaidiivo ari kegeennaivau vauvaa Yisuunnasi reemma kioodoo tiravai. ⁵ Tuuduu rikioo iya ngiari yaata tinniyauvaki vau kuaivaa Yisuunnara tunoo: Ivo aikiooma tuqinnaanaravaivee, tuu kuaivaa Yisuuva rikioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Boo, ni vaidivai, vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, ⁶ tuduu rikiada kua mmaanna kiaa mmira vaidi ivaki varuuya ngiari yaata tinniyaa vau kuaivaa yaata utida tunoo: ⁷ Mo dataama kioonno aa vaidi aavoona ariyara yaata utuoo Anutuuqaa roosiima kua tiinnee? Hama vaidi voovoono yopeema vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivaivee. Anutuuqo mmuaavoona vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeeraivovee, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva aki-airauduu iya yaata tinniyaa vau kuaivaa arinaima rikioo iya tunoo: Ngia aaniiraida ngii yaata tinniyaa vai kuaivaa yaata utida itaa kua kuaannee? ⁹ Na tinara kuaivo dee kuavainno yoketainne? Vara dee kuavainno ari vookarainnee? Fai na tinara: Vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, tinaranne? Vara na tinara: Diitee ai kegeennaivaa varee kuanee, tinaranne? ¹⁰ Aa mmata aavau Na Vaidiivaa Mmaapuuvuono vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeeraivaa nakaaravovee. Fai na iinai ngia ivaa taaravaivee, kiaa kioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: ¹¹ Na i kiaa i mmiaunoo. Diitee ai kegeennaivaata varee ai nnauki kuanee, ¹² tuduu rikiada gioonna kiaapuuya teeda vauduu ivo diitoo akiairauduu ari kegeennaivaata varoo viravai. Vuduu iya pinaama nnikiaraida Anutuuqaara kua yoketaivaa tida tunoo: Hama ta aqaa mmoori aavaa tauraa taunnavaivee, tiravai.

Yisuuva Riviinna maavee tuduu inna tasipama viravai

(Matai 9:9-13; Rukaaso 5:27-32)

¹³ Yisuuva kava nnoori haruunga Karirayaa siriivau tioo tioo tuma tooduu gioonna kiaapu kaayauya innasi nnida nuunauduu iva kua yoketaivaa iya kiaa mmiravai. ¹⁴ Kua kiaa mmi taika kioo kava vara ranoo Kapanauma

vioo tooduu Arapainna mmaapuuvo Riviiva ari sikau takiisa vareera nnauvaki hara kioo varuduu Yisuuva inna too tunoo: Ni nnaagiai ngianee, tuduu rikioo diitoo inna nnaagiai viravai.

¹⁵ Oro varioo Yisuuva Riviinna nnauvaki yeenna nnoo varuduu kaayau mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisa vooyaata kaayau sikau takiisa vareera vaidi maisa vooyaata numa innaata ari ngiaammuauyaatama tasipama yeenna nneeravai. Kaayau gioonna kiaapu mmuaakaraakiaiya Yisunna nnaagiai nuairaivaara ii gioonna kiaapu iya Yisunnaata ari ngiaammuauyaatama tasipama yeenna nneeravai.

¹⁶ Farisai vaidiiyakidiri Anutuuqaa kua mmaanna kiasa mmira vaidi vooyaano Yisuuva mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisaiyaata sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaatama yeenna nneeda varuuvaa teeda Yisunna ngiaammuauya yaparaida tunoo: Mo aaniira ivo sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata gioonna kiaapu mminnamminnaa maisa suvuaiyaatama iya tasipama yeenna nnooriivaa nnainnee? ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva iya kuaivaa rikioo iya sai tunoo: Gioonna kiaapu homoraiya hama kuminayaa nniitareeraiya tuqinneera vaidiivaasi kuaavai. Gioonna kiaapu nniitareeraiya nnaasu innasi kuaavai. Na hama gioonna kiaapu yoketaama vari-aiya maavee tinaraivaara tiiravai. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisa suvuaiya na maavee tinaraivaara tiiravaivee, tiravai.

Yeenna nneeraivaara ooqoo tuuvaara

iya Yisunna yaparairavai

(Matai 9:14-17; Rukaaso 5:33-39)

¹⁸ Vo suai voovaki Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiyaata vaidi Farisaiyaatama Anutuuqaara yaata utida ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo kiasa kiada kati varuduu gioonna kiaapuuya numa Yisunna yaparaida tunoo: Mo dataikiaida vaidi Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiyaata vaidi Farisaiya nnaagiai nuairaiyaatama Anutuuqaara yaata utida ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo kiasa kiada kati variaani i nnaagiai nuairaiya hama itaa kiaannee?

¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva mmataira kuaivaa iya sai tunoo: Yaapeeri nneera suaivaki kieevatiivo gioonna kiaapuuya tasipama varikiai rikiada hama iya yeenna nneeraivaara ooqoo kiaravai. Fai nnaaravai. Kieevatiivo iya tasipama varii suaivaki hama iya yopeema yeenna nneeraivaara ooqoo kiaravai. ²⁰ Fai suai voovai nninai rikiada vaidiiva kieevatiivaa vitada ruputikiai ii suai iyauvaki iya yeenna nneeraivaara ooqoo kiaravai.

²¹ Hama gioonna kiaapu voovoono nnisi buruqa tapasiivaki karaasa buruqa kiisaivaa hatoka funnivai. Fai funnu kioo nnooriivakidiri fini kino karaasa buruqaivo yaagueeqainno fai buruqa nnisiivaa utu rapasi kino rikioo pinaama tapasinaravai. ²² Hama vaidi voovoono vuaina suuya karaasaivaa puara nnaba funnu kiasa nnisiivaki tusaa uyivai. Fai tusaa uyu kino yapooma vuaina suuyaivo vainno yootano puara nnaba nnisiivo rusitinaravai. Rusitino rikioo vuaina suuyaivo tuoo vino puara nnabaivo maisinaravai. Iya karaasa vuaina suuyaivaa puara nnaba karaasaivaki tusaa uyuaavaivee, tiravai. Yisuuva nnisi aataruuvoota karaasa aataruuvootama hama yoketaama mmuaavau vauvaara itaa kua tiravai.

Vaidiiva kati varira suaivaara Yisunna yaparairavai

(Matai 12:1-8; Rukaaso 6:1-5)

²³ Yutayaiya kati varira suai voovaki Yisuuva ari ngiaammuauyaatama yeennaivaa nnutuuvo vuiita mmooriivaki nuairavai. Iya nuaida varida inna ngiaammuauya vuiita iiraiyauvaa utu rasukua rada nuairavai. ²⁴ Nuauduu Farisaiyaano iya teeda Yisunna tunoo: Taanee. Ta kati varira suaivaki ti mmaanna tira kuaivo ooqoo tiraivaa aanii kieemaida i ngiaammuauya hatokaanee? ²⁵ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ngia Davuitiinna mmayaayai-vo yanaivau vaivaa jaarida hama tuqinnama rikiaavai. Nnaaruaa vaidi Davuitiivaata ari tasipama nuauyaatama kaayauma iya yeenna rauduu rikioo hama yeennaatauduu ²⁶ ivo Anutuuqaara nuunaira nnauvaki vioo yeenna bereeta Anutuuqaaniee kiasa yapoo yeennaiyauvaa varoo nneeravai. Ti mmaanna tuu kua aataruuvo vainno tunoo: Anutuuqaara kati puara hudeeraiyaano nnaasu Anutuuqaaniee kiasa yapoo yeenna bereetaiyauvaa nnaatee, tuduaata ii suai ivaki Anutuuqaara kati puara hudeera kieeta tuanaivaa nnutuuvo Apiaitaava varuu suaivaki Davuitiiva ii kua ivaa hatoka kioo numa yeennaiyauvaa varoo nnoo ari tasipama nuauyaatama mmioo nnooduu hama Anutuuqo ooqoo tiravai, ²⁷ kiasa kioo tunoo: Hama Anutuuqo Yutayaiya kati varira suaivaa aataruuvaa iikiateera nnaasu gioonna kiaapuuya yapa kieeravai. Ivo gioonna kiaapuuya iima kioo iyara yaata utuoo kati varira suaivaa iyani yapa kieeravai. ²⁸ Na Vaidiivaa Mmaapuuvoono kati varira suaivaa nakaaravovee, tiravai.

Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tuqinneeravai

(Matai 12:9-14; Rukaaso 6:6-11)

3 Yisuuva kava vara ranoo nuunaira nnauvakira vioo tooduu vaidi voovai yaaku saivai sorogainno taminnu-maunnuunoo vuuvo ivaki variravai. ²Varuduu gioonna kiaapu vooya ivaki varuuya yaata utida tunoo: Yisuuva kati varira suaivaki inna tuqinnaanarannee? kiasa inna puaisakama teeda vairavai. Ivo koonnama iinai rikia-da kua pinaivaa innaki yapaaraivaara inna puaisakama teeda vairavai. ³Iya inna teeda vauduu Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Diitee numa aavau dianee, ⁴kiasa kioo gioonna kiaapuuya yaparainno tunoo: Ta kati varira suaivaki dee mmoorivai iikiaarannee? Ti mmaanna tira kuaivo dataa kuainno tiinnee? Vara ta yoketaa mmooriivaa iikiaarannee? Vara maisa mmooriivaa iikiaarannee? Vara vaidi nniitaraivaa tuqinnaanarannee? Vara vaidiivaa ruputu kikio putinarannee? tuduu rikiaada kua seemuaa variravai. ⁵Kua seemuaa varuduu Yisuuva iyara inna nnannatooduu iya haitatuuma too iyara inna nnannatooduaata iyara boo tiravai. Ngiasi tinni nniiki-iyauvo yaagueeqauvaara ivo iyara boo tiravai. Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Ai yaaku sorogainno taminnu-maunnuuvaa raduda utuane, tuduu rikioo ari yaakuuvaa raduda utuduu yoketairavai. ⁶Yoketauduu Farisaiya ivaa teeda akiairauduu nuunaira nnauvaki pikiada kieeta vaidi Herooota nnaagiai nuairaiyaatama nu-unaida Yisuuva ruputuavaara inna mmaara kuaivaa kiasa teerama kieeravai.

Gioonna kiaapuuya nnoori siriivau nuunairavai

⁷Yisuuva ari ngiaammuauyaata ivo pikiada nnoori haruunga Karirayaa vida kiooduu kaayau gioonna kiaapuuya iya nnaagiai viravai. Gioonna kiaapuuya Karirayaivakidiriaata Yutayaivakidiriaatama ⁸Yerusa-reemaivakidiriaata Iruvaivakidiriaatama nnoori Yorotaana sainai varuuvakidiriaata yosinnaivaitana Turu Sitoona vainima varuuvakidiriaatama viravai. Yisuuva mmooriivaa uu kuaivaa rikioovaara iya inna nnaagiai in-nasi viravai. ⁹Vida varuduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Gioonna kiaapuuya ni suvuakuaarainnoo. Kanu-uvaa varada niini teerakiatee, tiravai. ¹⁰Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinnoovaara gioonna kiaapu nniita-reeraiya innayaa utuaara inna suvuairavai. ¹¹Mmuakiasa suai gioonna kiaapu mmagia maisaiya iya aakiaana varuuya inna teeda vida varada inna yuku oyaivaki toorivu yau harada mmagia maisaiya iya kiasa mmuu kuaivaa aayanna tida tunoo: E Anutuuqaa Mmaapu tuanaakuavee, ¹²tuduu Yisuuva yaagueeqama iya kiasa mmioo tunoo: Sa niyara kiasa kookieekiatee, tiravai.

Yisuuva ari ngiaammuauya mmataama kieeravai

(Matai 10:1-4; Rukaaso 6:12-16)

¹³Yisuuva taapiivaura vioo ari vitaanaree tuu ngiaammuauya innasi ngiateera tuduu innasi nnuuu ¹⁴yaakuu-vaitana yukukidiri taarama mmataama kioo iya tunoo: Ni tasipama nookiaaraivaara na ngii mmataama ki-aunoo. Ngia Anutuuqaa kua yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiaaraivaara na ngii titanai kuatee. ¹⁵Fai ngia vikiai gioonna kiaapuuyakidiri mmagia maisaiya titakiai kuateera yaagueeqaivaa na ngii minai kuaaravee, tiravai. ¹⁶Yaakuuvaitana yukukidiri taarama ngiaammuauya ivo mmataama kiooya nnutuuyauvo ataama vainoo. Voovai nnutuuvo Simoono Yisuuvaano innara nnutu karaasaivaa Petorooso tiravai. ¹⁷Voovaitana Sevetain-na mmaapu kato vayoovaitana Yakoopaya Yuvuaanayara Yisuuva karaasa nnutuuvaa Buainakiiso ivaitanaara tiravai. Nnutu Buainakiisa oyaivo ngiaarunna akuavai. Ngiaarunno akua karara tuneema taaravaitana kuaivaa karara tiravai. ¹⁸Voovai nnutuuvo Adiriaaso voovai nnutuuvo Piriipo voovai nnutuuvo Batoromaiva voovai nnu-tuuvo Mataiva voovai nnutuuvo Tumaaso voovai Arapainna mmaapuuvaa nnutuuvo Yakoopo voovai nnutuuvo Tariaaso vaidi vooya inna mmataivaa varoovaara kaayauma rapira vaidiivaa nnutuuvo Simoono ¹⁹voovai nnutu-uvo Yutaaso Isariotoovee. Ivoono nnaagiai Yisuuva nnammutuuiya fai kooyaa inna vitainaraivaara kua yeena rau kieera vaidivai.

Farisaiya Yisunnara maisaira kuavai tiravai

(Matai 12:22-32; Rukaaso 11:14-23; 12:10)

²⁰Yisuuva ari varuu nnauvaki oro ivaki varioo tooduu innaata ari ngiaammuauyaata gioonna kiaapuuya keenaa suvuai kiooduu hama ngiasi yeenna nnaara suaivoootairavai. ²¹Hama ngiasi yeenna nnaara suaivoootauduu Yisuuva seenaiya gioonna kiaapuuya itaama inna uvaa rikiaada inna vitaara nniravai. Vooy-aano innara tunoo: Vaa ivo yaata duunaivaivee, tuuvaara inna vitaara nniravai.

²²Vaidi vooya Anutuuqaa kua mmaanna kiasa mmiraiya Yerusaemadiri nnuuyaano innara tunoo: Mmagia maisaiya kieetaivaa Sataangaa nnutu voovai Beresebuuro inna aakiaivaki varinoo. Variivoono ari yaaguee-

qaivaadiri mmagia maisaiya vaidiiya aakiaiyauvaki variaiya titaikiai kuaavaivee, ²³ tuduu rikioo Yisuuva gioonna kiaapuuya tuduu innasi nnuduu mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo kua voovai iya kiaa mmioo tunoo: Mo dataama Sataango ari seena mmagia maisaiya titanai kuaarannee? Hama yopeemavee.

²⁴ Fai gioonna kiaapuuya mmuaa mmatavau variaiya rapidada ivaudiri raubiriida mmarammaraama varida hama yopeema mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai taikaaravai. ²⁵ Fai gioonna kiaapu mmuaa nnauvaki variaiya rapidada vida raubiriida mmarammaraa varida hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai muaraagakiaaravai. ²⁶ Itaama vainai fai Sataangoota ari seena mmagia maisaiyaatama rapuoonnonno kinai fai mmarammaraa varida hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai taikaaravaivee, tiravai.

²⁷ Ivo itaa kua kiaa kioo Sataangaara kava vo kuavai mmataama kioo tunoo: Fai vaidi voovono yaagueeqa vaidiivaa nnauvaki vioo inna hoonaiyauvaa ariiyara varaanaree kiaa kioo hama sabi kuanaravai. Fai tauraa vaidi yaagueeqaivaa yuku yaakuuvaa yeenaadiri ranaa rau kioo vioo inna nnauvakidiri inna hoonahaanaiyauvaa varaanaravai.

²⁸ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai vaidiiya mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvaatama mmuakiaa maisa kua kiaiyauvaatama fai Anutuuqoono rugaanaravai. ²⁹ Fai gioonna kiaapu voovono Mman-nasa Yoketaivaara maisavaivee tiivaa fai hama Anutuuqo ivaa rugaanaravaivee. Fai tupatupaa vainaravaivee, tiravai. ³⁰ Vaidi Anutuuqaa kua mmaanna kiaa mmiraiya Yisuunnara tunoo: Mmannasa maisaivo inna aakiaana varinoo, kiaa kiada Mmannasa Yoketaivaara maisavaivee, tiravai.

Yisuunna kaanoota kataunnaiyaatama innara tiravai

(Matai 12:46-50; Rukaaso 8:19-21)

³¹ Yisuunna kaanoota ari kataunnaiyaatama numa mmaanai dida vaidi tiisi tummuaneera innara tiravai. ³² Iya innara tuduu gioonna kiaapuuya inna suvuau kiada varuuya inna tunoo: Aa mmiaa i kaanoota i kataunnaiyaatama aiyara kiaanoo, ³³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ni noonna tuanaivaata ni gata tuanaiyaatama vaa ngia taavaivee. Na ni noonna tuanaivaaraata ni gata tuanaiyaraatama mmuduuya ruauneema dee gioonna kiaapuvaara na mmuduuya ruaunnee? ³⁴ kiaa kioo gioonna kiaapu ivaki varuuya haitatuuma too iya tunoo: Aqaayaano ni noova ni gataunnaiya variaano. ³⁵ Gioonna kiaapu voovono Anutuuqaa tinniivau vai kuaivaa tuqinnama rikioo iinnonno inna ni gata vayaa ni nunna nayaa ni noova varinoo, tiravai.

Yisuuva uru rututuooma kioovaudiri

mmataama kioo tiravai

(Matai 13:1-9; Rukaaso 8:4-8)

4 Yisuuva keenaa nnoori haruunga mmaagaivau dioo vainno mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kua mmiravai. Kiaa mmioo varuduu gioonna kiaapu kaayauya inna suvuauvaara kanuuvaki karoo varioo feena roo oro nnoori tooyaivaki kioo ivaki varioo kuaivaa iya kiaa mmiravai. Kuaivaa iya kiaa mmudu rikiada gioonna kiaapuuya nnoori mmaaga ivau varuduu ² iva mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo kaayau kuaiyauvaa tioo vo kuavai iya kiaa mmioo tunoo: ³ Rikiaatee. Vaidi voovono yeenna uruuyauvaa varoo ⁴ oro ari mmooriivaki rututuooma roo nuaikio vooyauvai ari mmoori tammaivau aataruuvo vaivau tuoo kuaikiai ngiaammaiya tuma porooma nnaavai. ⁵ Uru vooyauvai tuoo sikau tasipama vai mmataivau tuoo vioo uruoo hama kaayau mmataivo vaivaara kiisa suai urikio too ⁶ suaivo ngioo taikio maisaikio hama tuukaivo hokobama kuaivaara akiiraama aasannaivai. ⁷ Uru vooyauvai tuoo ooviiyauvaki kuaikio ooviiyauvo iyauvaa tasipama uruoo raputu kiaikio hama iiraataivai. ⁸ Uru vooyauvai mmata yoketaivau tuoo vioo yoketaama urikio kaayau iiraiyauvo vaivai. Vooyauvakidiri iiraiyauvo vo vaidivai taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana (30) vaikio vooyauvakidiri iiraiyauvo taaravooma vaidiiya yuku yaaku taika kioo (60) vaikio vooyauvakidiri iiraiyauvo yaaku sai vaidiiya yuku yaaku taika kioo (100) vaivaivee, ⁹ kiaa kioo tunoo: Gioonna kiaapu voovono arinaima kua rikiivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

Yisuuva mmataama kioo kua oyaivaa tiravai

(Matai 13:10-17; Rukaaso 8:9-10)

¹⁰ Nnaagiai Yisuuva hara kioo varuduu rikiada ari ngiaammuaayaatama gioonna kiaapu vooya inna kuaivaa rikiooyaatama mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tuu kuaiyauvaara inna yaparairavai. ¹¹ Yaparaduu Yisuuva iya sai tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira kua oyai haumaki vaivaa fai na ngii giaa ngii minai ngiengieenoo arinaima rikiaaravai. Gioonna kiaapu homoraiya mmuakiaa kuaiyauvaa rikiada kati

mmanna mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tii kuaiyauvaa rikiada hama tuqinnama rikiaavai. ¹² Ivaara fafaaraivo vainno tinoo:

Iya teedada mmanna avuuyauvaadiri taavai.
Iya rikiadada mmanna yaataiyauvaadiri rikiaavai.
Hama iya tuqinnama teeda
hama arinaima rikiaavai.
Iya arinaima rikiada hanigiaatiri.
Anutuuqo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa
rugaitirivee.

Fafaaraivoono itaa kua tiivai. Iya sa tuqinnama teeda arinaima rikiaateeraivaara na mmatayaa diaa mminnaa vooyauvunudiri mmataama kiese iya kiaa mmiauvaivee, tiravai.

Yisuuva uru rututuora kua oyaivaa kooyaa tiravai

(Matai 13:18-23; Rukaaso 8:11-15)

¹³ Yisuuva itaa kua kiaa kioo iya yapara ruoo tunoo: Na uruyaadiri mmataama kiau kuaivaa ngia hama arinaima rikiada dataama vo kua vo kuaivaa na ngii giaa ngii minai ngia rikiaarannee? ¹⁴ Vaidi yeenna uruuyauvaa rututuovo Anutuuqaa mmayaaya tira vaidiivaa roosiivai. ¹⁵ Uruuyauvo aataruuvau tuoo kuaiyauvo gioonna kiaapuuya Anutuuqaa mmayaayaivaa rikieeraiya roosiivai. Iya rikiaavo Sataango iya rikiaa saivaata numa mmayaayaivo iya aakiaana vaivaa varoo kuaivai. ¹⁶ Uruuyauvo sikau tasipama vai mmataivau tuoo kuaiyauvo gioonna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutuuqaa kuaivaa rikiada iya rikiaa saivaata kaayau siriga tasipama varaavai. ¹⁷ Uruuyauvo uruoo hama tuukaiyauvo mmeepi kuaiyauvaa roosiima iya hama kuaivaa ngiari aakiaana yapeerama kiada kiisa suai nnaasu Anutuuqaa yaagueeqakiaavai. Iya Anutuuqaa kuaivaa iikiaivaara gioonna kiaapuuya maisa mmoori mmuaararavaa iya mmiaani rikiada iya makee tikiai Anutuuqaa aataruuvaa pikiaavai. ¹⁸ Uruuyauvo ooviyaavaki tuoo kuaiyauvo gioonna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutuuqaa kuaivaa rikiadaata ¹⁹ mmatayaa diaa mminnaiyauvaa varaaraivaara kaayauma yaata utida sikau varaaraivaara yaata utida mmuduuya rida mminnaa ari vookara ari vookarayauvaa iya varaataivaara kaayauma yaata utuaavo iyauvoono iya suvuaingo Anutuuqaa kuaivaa rugaikio rikioo hama iiraataivai. ²⁰ Uruuyauvo mmata yoketaivau tuoo kuaiyauvo gioonna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutuuqaa kuaivaa rikiada varakio kuaivo iya aakiaana urikio iiraiyauvo ataama vaivai. Vooyaki kiisakiangii iiraiyauvo (30) vaikio vooyaki voota nnoonnama (60) vaikio vooyaki kaayau (100) vaivaivee, tiravai.

Hama kuu yavaivaadiri toobaivaa rummua apivai

(Rukaaso 8:16-18)

²¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Hama gioonna kiaapu voovoono toobaivaa subi kioo varoo oro yapa kioo kuu yavaivaa varoo toobaivau tuarapatikama rummua apu kiaikio vaivai. Hama ivo toobaivaa varoo oro tere-naivaa mmemmaivaki yapa kiaivai. Hameetavee. Ivo toobaivaa varoo kiikoo koovau hirivai. ²² Iva roosiima makee mmuakiaa mminnaiyauvo rummua apu kiaiyauvo fai kooyaa vainai mmuakiaaya taaravai. Kuaivaa na makee gioonna kiaapuuya kiaa mmiaukai hama tuqinnama rikiaivaa fai vo suai mmuakiaa gioonna kiaapuuya rikiaaravai. ²³ Gioonna kiaapu voovoono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

²⁴ Ivo itaa kua kiaa kioo iya tunoo: Ngia rikiaa kuaivaara arinaima yaata utida rikiaatee. Fai ngia koonnama rikikio kiisakiata ngiiki vainaravai. Fai ngia yoketaama rikikio mmayaayaivo ngii tinniiyauvaki pinaavai vainaravai. Fai gioonna kiaapuuya yoketaama rikiaiya Anutuuqo yaagueeqaivaa iya mminai vo kua vo kuaivaata rikiaaravai. ²⁵ Ivaara gioonna kiaapu voovoono ni kuaivaa arinaima rikiaivoono fai Anutuuqo ari vo kua vo kuaivaa inna kiaa mmino rikiaanaravai. Gioonna kiaapu voovoono kiisa kuaivo inna yaatana vaivaa fai yapooma taunnu kino hama innaki kuaivootainaravaivee, tiravai.

Uruuyauvo uruuvudiri Yisuuva mmataama kioo tiravai

²⁶ Yisuuva itaa kua kiaa kioo iya tunoo: Vaidiivo uruuyauvaa rututuoma kiaikio urineema Anutuuqo tiyara diraivo vainnonno pinaavai vainoo. Vaidi voovoono mmooriivaki yeenna uruuyauvaa rututuoma kioo ²⁷ numa vuru vaivo pataikio oro mmooriivaa varaivai. Ivo vaikia ditakie mmannammanna itaikikio yeenna uruuyauvo uruoo pinaa kiaiyauvai diivai. Uruuyauvo urii aataruuvaa hama ivo too rikiaivai. ²⁸ Mmataivo ariinoo uruuyauvaa virikiokio pinaa kioo apuuyauvonnaadee vaikio nnaagiai apaiyauvo vaikio aikiooma iiraiyauvo vaivai.

²⁹ Iiraiyauvo yootoo apuunno nneeravaata vaivaara vaidiivo avaikarai paipa hovekauvaadiri varoo numa rutakaivaivee, tiravai.

Yisuuva uru kiisa masateeraivaudiri mmataama kioo tiravai

(Matai 13:31-32,34; Rukaaso 13:18-19)

³⁰ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo inna aaniivai roosiivainnee? Na dee mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kiese ngii giaa ngii minarannee? ³¹ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmayaayaivo uru kiisakiata nnaammuaya uruuvaa roosiivaa nnutuuvo masateeraivaa roosiivai. Uruuvo kiisakiata vaikio mmuakiaa mminnaiyauvaa uruuyauvoono ii uru ivaa yaataravai. ³² Vaidi voovoono ii uru ivaa varoo mmataki rututuoma kiaikio uruoo ngioo vioo pinaa kioo mmuakiaa annaanna mmaguyaiyauvaa yaataroo dioo vainno hammara pinaiyauvaa haraikiai ngiaammaiya numa ngiisaiyauvaa iyauvaki heeka kiada vakiaavaivee, tiravai.

³³ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ii mminnaa ivaudiri mmataama kioo tuu kua iyauvaa roosuuvaa ivo kaayau mminnamminnaiyauvunudiri mmataama kioo tuu kuaiyauvunudiri ari mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kua mmiravai. Iya arinaima rikioo kuaivaa nnaasu iya kuaa mmiravai. ³⁴ Mmuakiaa kuavai mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tiravai. Vo suai ari ngiaammuaudaa nnaasu sudu vitoo mmataira kua oyaidaa kooyaa iya kuaa mmiravai.

Yisuuva yuunna yaamurukaivaa tuduu taikeeravai

(Matai 8:23-27; Rukaaso 8:22-25)

³⁵ Ii suai ivaki hannauduu upisipisuuduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Nnikiai ta nnoori haruungaivaa sainai kuaaravee, ³⁶ tuduu gioonna kiaapu nuunauya ivau uduu ari ngiaammuauya iya pikiada Yisuuva varuu kanuuvaki karada inna tasipama viravai. Vuduu ari vo kanuuyauvootama iya tasipama viravai. ³⁷ Vududuu yuunna yaamurukaivo nnooriivaudiri nnuduu nnooriivo korokoroonno ketekaateenno kanuuvaki ngioo vioo mmuugiaina uduu ³⁸ Yisuuva kanuuvaa rakanainningiaa kunnaivau vuru vauduu iya inna yuruuma kiada inna tunoo: Vitaira-o, nnooriivo kiisa suai ti raputinara iinoo. Hama a tiyara boo kiannanoo, ³⁹ tuduu rikioo diitoo yuunnaivaa yaagueeqama ooqoo tioo nnooriivaa tunoo: Pikiee tirooma varianee, tuduu yuunnaivo pikiooduu nnooriivo tirooma variravai. ⁴⁰ Tirooma varuduu Yisuuva iya tunoo: Ngia aaniira aatuuda variannee? Aaniira ngia hama niyara kutaavaivee kiaannee? ⁴¹ tuduu rikiada kaayauma aatuuda ngiari kuaa mmi ngiari kuaa mmii-da tunoo: Anna dee vaidivainnee? Ivo yuunnaivaata nnooriivaatama tikiai rikiada akiairaama taikaavaivee, tiravai.

Yisuuva mmagia maisa varuu vaidiivaa tuqinneeravai

(Matai 8:28-34; Rukaaso 8:26-39)

5 Yisuuva ari ngiaammuauyaatama nnoori haruungaivaa sainai vau mmataivaa nnutuuvo Keraseenga vida ² Yisuuva kanuuvaa pikioo reemi roo saivaata tooduu vaidi putuuya hau oonauyauvakidiri vaidi voovoono Yisunna saidi tiiravai. ³ Ii vaidi ivaa aakiaivaki mmagia maisaivo topauvoono vaidi putuuya hau oonauyauvaki nnaasu hara kioo variravai. Hara kioo varuduu hama yopeema vaidi voovoono inna yuku yaakuuyauvunu yeena rairavai. ⁴ Vaa kaayauneetu vaidiyya inna vitada yuku yaakuuyauvunu yeena yaagueeqaivaadiri ranaa raukiooduu mmuakiaa suai ivo ari yaakuuvaitanaudiri yeena yaagueeqaivaa rannakekaama kioo ari yukuuvaitanaudiri yeena yaagueeqaivaa rutatooma kioo rakeeravai. Ivo yaagueeqauvaara hama vaidiyya yopeema inna ooqoo tiravai. ⁵ Ikiannagisanna heenagieena ivo vaidi haira oonauyauvaki nuainno varioo taapiiyauvunuaatama nuainno varioo kai kai tioo sikauyauvaadiri ari mmammaivaa hatokeeravai.

⁶ Ivoono ngieeradiri Yisunna too seenoo tuoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo ⁷ innara puaisakama aayanna roo mmagia maisaivo inna kuaa mmuu kuaivaa tunoo: Yisuu-o, Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaayauvai yaataravaa Mmaapukuavee. A aaniivai ni iinarainna ngiannannee? Na Anutuuqaa nnutu tasipama yaagueeqama i kiaunoo: Sa ni rupertanee, kiaunoo. ⁸ Yisuuva innaata kua tioo varioo inna tunoo: Mmannasa maisa-o, aa vaidi aavaakidiri tiee kuane, tuuvaara ivo itaa kua tiravai. ⁹ Yisuuva inna yaparainno tunoo: Ai nnutuuvaa kianee, tuduu rikioo kaayau mmagia maisaiyauvo inna aakiaivaki varuuyauvaara ivo inna sai tunoo: Ni nnutuuvo Kaayauvavee, ¹⁰ kuaa kioo Yisunna makee tuduu yaagueeqama tunoo: Sa mmagia maisaiya titanai vooaira kuatee, tiravai.

¹¹ Tuduu kaayau puaraiyauvo taapiivau yeenna nneeda varuduu ¹² mmagia maisaiya vaidiivaa aakiaivaki topauya yaagueeqama Yisunna tunoo: A ti titanai ta puaraiya aakiaiyauvaki kuaaravee, ¹³ tuduu rikioo Yisuuva

ee-oo tuduu mmagia maisaiya vaidiivaa aakiaivakidiri pikiada puaraiya aakiaiyauvaki vuduu mmuakiaa puara kaayau (2000) rereevau mmeepi seenada vida nnoori haruungaivaki putu taika kieeravai.

¹⁴ Putu taika kioodoo vaidi puaraiyara haitaturaiya seenada vida mmayaayaivaa gioonna kiaapu yoosin-naivaki varuuyaataama annaanna nnauyauvaki voopi voopi varuuyaataama kiasa mmiravai. Kiaa mmuduu rikiada gioonna kiaapuuya yoosinnaivaki pikiada Yisuuva ivaki uu mmooriivaa taara nniravai. ¹⁵ Iya Yisuunnasi nnida tooduu vaidiivaa aakiaivakidiri kaayau mmagia maisaiya pikiada vuuvoono vaa ari uyira rairaiyauvaa uyu rau kioo kati hara kioo varuduu ari yaataivo yoketauduu gioonna kiaapuuya innara aatuuravai. ¹⁶ Vaa tauraa Yisuuva uu mmooriivaa tooyaano vaidi vaa mmagia maisaiya inna aakiaivakidiri pikioovaaraata puaraiyaraatama iya kiasa mmiravai. ¹⁷ Kiaa mmuduu rikiada iyaata mmaayootaiyaatama Yisuuva iya yoosinnaivakidiri pikioo kuaiveera inna yaagueeqama tiravai.

¹⁸ Tuduu Yisuuva kanuuvaki karoo varuduu vaidi vaa mmagia maisaiya inna aakiaivakidiri pikioovo inna yaagueeqama yapara ruoo tunoo: Kii neeta kuanaravee, ¹⁹ tuduu rikioo ooqoo tioo inna tunoo: Kava vara ranee ai seenaiyasi viee Udaangaivo aiyara boo tioo i iima kiai kuaivaa iya kiasa mmianee, ²⁰ tuduu rikioo vaidiivo vioo yoosinna pinaivaa aakiaivaki vau yoosinna yaakuuvaitana nnutuuvo Dikaporiisa ivaki nuainno varioo gioonna kiaapuuya Yisuuva inna iima kioo kuaivaa kiasa mmuduu rikiada mmuakiaaya inna kuaivaa rikiooya nnikiarairavai.

Yisuuva Yairinna raunnaivaata gioonna voovaatama tuqinneeravai

(Matai 9:18-26; Rukaaso 8:40-56)

²¹ Yisuuva ari ngiaammuaayaatama kanuuvaa varoo kava vara ranoo nnoori haruunga sainai ngioo oro siri-ivau varuduu kaayau gioonna kiaapuuya innasi nuunaida variravai. ²² Innasi nuunaida varuduu vaidiivaa nnutu-uvo Yairiiva nuunaira nnauvaa kieetavai varuuvoono numa Yisuunna too ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo ²³ yaagueeqama inna yaparainno tunoo: Ni naunnainningiaa nniitaraikio putinara iinoo. Ha ngiannanee? Inna nniitaraivo pikino ivo diitoo hara kioo variaiveera numa innayaa ai yaakuuvaitana utuane, ²⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna tasipama vioo varuduu gioonna kiaapu kaayauya inna vata rada vida inna suvuau kieeravai.

²⁵ Gioonna voovoono kabaa vira aataruuvo tupatupaa innaki vaududuu nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taara nuanu taika kioo varuu gioonnaivo varioo ²⁶ tutaaqaiyasi makemakee aataru roo varuduu kaayau nniitarooduu ari sikau pinaivaa kagaari taika kioodoo homo kabaa vira aataruuvo innaki nnaasu vairavai. ²⁷ Iva Yisuuva yoke-taa mmoori uu kuaivaa rikioo ariyara yaata utuoo tunoo: Fai na kati inna buruqaivau utino too ni kabaa vira aataruuvo taikanai na kava kati hara kiee varinaravaivee, kiasa kioo gioonna kiaapuuya nuunau aakiaidaadiri ngioo oro Yisuunna mmookai dioo vainno ²⁹ inna buruqaivau kiisama utuduu akiairauduu inna kabaa vira aataruuvo taikooduu rikioo ari nniitaroovo taikoovaara arinaima rikieeravai. ³⁰ Rikiooduu akiiraama Yisuuva vaidi tuqinneera yaagueeqaivo innakidiri vuvvaa rikioo gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivaki hanigioo iya ya-para ruoo tunoo: Gioonni buruqaivau utiinee? ³¹ tuduu rikiada ari ngiaammuaaya inna sai tunoo: Gioonna kiaapuuya i suvuakuaivaa vaa a taannanoo. Mo aaniira a kiannanoo: Gioonni buruqaivau utiinee? kiannanee? ³² tuduu rikioo Yisuuva inna utuuvaara homo buainnonno tooduu ³³ gioonnaivo Yisuuva inna tuqinnoovaa rikioovaara aatuunno biribiriiinno ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo ari nniitaroo kuakuaakua eeyaayauvai kooyaa inna kiasa mmiravai. ³⁴ Inna kiasa mmuduu rikioo inna tunoo: Ni nunnakuavee. A yaagueeqama niyara kiannanoo: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaarainna vaa a yoketaama hara kiee varian-nanoo. Diitee ausa nuufa tasipama eeyaara i nniitaraivo taika kinai kuane, tiravai.

³⁵ Yisuuva itaa kua tuu saivaata Yairinna nnauvakidiri vaidi vooya numa Yairinna kiasa mmida tunoo: Vaa i raunnaivo putivaivee. Mo aaniira Vitairavaa vitee kuanara iikiannanee? Pikiaanee, ³⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya tuu kuaivaa rikioonnaata nuunaira nnauvaara dira vaidiivaa tunoo: Sa ausa mmuaararee pinaama yaata utu-anee. Niyara nnaasu yaata utuee kutaavaivee kianee, ³⁷ kiasa kioo mmuakiaa gioonna kiaapu inna nnaagiai nu-auyara ooqoo kiasa kioo Petoroosaa vitoo Yakoopaa vitoo inna kataivaa Yuvuaanaata vitoo viravai. ³⁸ Vidada oro tooduu nuunaira nnauvaara dira kieetaivaa nnauvaki gioonna kiaapuuya nuunaida vuu vuu kai kai tida pinaa-ma ratada kua tuuvaa Yisuuva rikioo ³⁹ nnauvaki vioo iya tunoo: Ngia aaniira pinaama kua tida rataanee? Hama kiaatannaivo putivai. Kati vuru vainoo, ⁴⁰ tuduu rikiada iya vaa nnaakaraivo putuuvaa teeda Yisuunnara raida varuduu iva numa iya titooduu mmaanai vuduu rikioo nnaakaraivaa kaano koovaitanaata ari ngiaam-muau taaravoomaadaatama vitoo nnaakaraivo vauvaki viravai. ⁴¹ Vioo inna yaakuuvau utuoo ari kuaivakidiri in-na tunoo: Tarita kuuma, tiravai. Ii kua ivaa oyaivo tunoo: Kuabuaa-o, na i kiaunoo: Diitaanee, kiaunoo. ⁴² Ivo itaa kua tuduu makee tuduu kiaatannaivo diitoo nuairavai. Aa kiaatanna aavaa nuanuuvo yaakuuvaitana yukukidiri

taarama vaivai. Iva diitoo nuuvaa iya teeda kaayauma nnikiaraida yaata utuduu ⁴³ Yisuuva yaagueeqama iya kiasa mmioo tunoo: Aavaa taiya sa vooya kiasa mmiatee, kiasa kioo kiatannaivaara tunoo: Yeennaivaa inna mmiatee, tiravai.

Gioonna kiaapu Nasareetaiya Yisuunnara

ooqoo tiravai

(Matai 13:53-58; Rukaaso 4:16-30)

6 Yisuuva ii yoosinna ivaa pikioo ari yoosinna tuanaivakira ari ngiaammuauya inna tasipama viravai. ² Iya oro varuduu kati varira suaivaki Yisuuva nuunaira nnauvaki oro gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kuaivaa iya kiasa mmioo varuduu rikiada nnikiaraida tunoo: Aa vaidi aavo deevakidiri aa kua aavaa varoonno tiinnee? Dataama tinni yoketaivaa varainnee? Mo dataama ivo yaagueeqa ari vookara ari vookarai mmooriivaa iinnee? ³ Ivo nnau heekeera vaidivai Mariaanna mmaapuvai. Ari kataido Yakooopo Yoosiipo Yutaaso Simoonainna vari-
aanoo. Mo ari nnunnaapuuya aavaki variaano, kiasa kiada hama iya innara iya yoketauduu innara ooqoo tira-
vai. ⁴ Innara ooqoo tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Kua kutaa tira vaidi forofetaivaara mmuakiasa yoosinnaiya
innara yoketaakiaani ari yoosinna tuanaiyaatama ari oyaiyaata ari seenaiyaatama hama innara yoketaaki-
aavaivee, ⁵ kiasa kioo iva ivaki kiisa gioonna kiaapu nniitarooya nnaasu iyayaa ari yaakuuvaitana utuoo tuqin-
nooduu kati hara kiada variravai. Ivakinnaaya innara ooqoo tuuvaara ivo hama Anutuuqaa mmoori ari vookara
ari vookarauyauvaa ivaki kaayauma iiravai. ⁶ Iya hama innara kutaavaivee tuuvaara iva kaayauma yaata utira-
vai.

Yisuuva ari ngiaammuauya titeeravai

(Matai 10:5-15; Rukaaso 9:1-6)

Yisuuva ivaki pikioo vainima vau yoosinnaiyauvaki nuainno varioo gioonna kiaapuuya Anutuuqaa mmoori aataruuyauvaa vitairavai.

⁷ Vitainno varioo ari ngiaammuaa yaakuuvaitana yukukidiri taarama tuduu innasi numa dida vauduu taara ti-
da taara tida vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nookiateeraivaara titoo gioonna kiaapuuyakidiri mmagia mai-
saiya titakiai kuateera yaagueeqaivaa iya mmioo ⁸ yaagueeqama iya tunoo: Sa aataruuvaura mminnaiyauvaa
varada kuatee. Kati yau nnaasu kurida kuatee. Sa yeennaiyauvaa varada sa utuaiyauvaa varada sa sikauyauvaa
vara rida kuatee. Kati kuatee. ⁹ Yuku nnabaiyauvaa ngii yukuuyauvunu uyida kuatee. Sa yaapaiyauvaa taara ti-
da varada kuatee. Mmuaa tida mmuaa tida nnaasu varada kuatee, ¹⁰ kiasa kioo iya tunoo: Fai ngia yoosinnaiyau-
vaki vida tauraa nnau ngii miyaiyauvaki nnaasu varida yapooma yoosinnaiyauvaa pikiada vira suaivaki ii nnau
iyauvaatama pikiada kuatee. ¹¹ Fai ngia vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida teekiai hama iya ngii-
iyara tuqinnada hama ngii kuaiyauvaa rikikiai teeda ngiingii yukuuyauvunudiri kufukuufaiyauvaa rututuooma
kiada pikiada kuatee. Anutuuqo irisai maisaivaa iya mminaraivaara iya rikiaateeraivaara kufukuufaiyauvaa ngii
yukuuyauvunudiri rututuooma kiaatee, ¹² tuduu rikiada vida gioonna kiaapuuya hanigiada ngiari mminnam-
minnaa maisaiyauvaa pikiaateera kuaivaa iya kiasa mmiravai. ¹³ Iya kiasa mmida kaayau mmagia maisaiyauvo
giionna kiaapu vooya aakiaana topauyauvaa titooduu vuduu kaayau nniitarooyayaa yatari iira suuyaivaa siikai-
da tuqinnooduu kati hara kiada variravai.

Yuvuaano nnoori apira vaidiivo putuuvaa mmayaayavai

(Matai 14:1-12; Rukaaso 9:7-9)

¹⁴ Yisuuva uu mmooriivaa mmayaayaivaa kaayau gioonna kiaapu vo yoosinna vo yoosinna varuuya rikiooduu
Yutayaiya kieeta Herootoota rikieeravai. Vooya Yisuunnara tunoo: Yuvuaano nnoori apira vaidiivo putuoo kava
diitooavaara yaagueeqaivo inna tasipaikio mmoori ari vookaravaa iinoo, ¹⁵ tuduu vooya tunoo: Inna
Irayaavavee, tuduu vooya tunoo: Inna nnaaruuaa vaidi forofetaa varuuvaa roosiima vari vaidivaivee, tiravai.

¹⁶ Tuduu Herooto innara tunoo: Inna Yuvuaano nnoori apira vaidivai. Na nnaaru kiaaduu inna nnuunaivaa ru-
takoovoona aanna ivoona kava diitoo varinoo, tiravai. ¹⁷ Nnaaru Yuvuaano varuu suaivaki Herooto ari vayaan-
na Piriipaa nnaataivaa Herootiaanna mmuara varooduu Yuvuaano Herootaa tunoo: I vayaan nnaataivaa
varaanna aataruuvo inna hama safu aataruvaivee, tuduu rikioo Herootiaava Yuvuaanaara maisa mmooriivaa
iinaravaara Herooto ari ngiaammuauya tuduu Yuvuaanaa yuku yaakuuvaa yeena rau kiada oovi nnauvaki yapa
kieeravai. ¹⁹ Yapa kiooduu Yuvuaano tuu kuaivaara Herootiaanna kaayauma nnannatooduu inna ruputinara
iikiatauduu Herooto ooqoo tuduu hama yopeema iiravai. ²⁰ Yuvuaano safuuma varira yoketaa tuanaa vaidivai

varuduu too Herooto inna tooduu kaayauma inna aatuuduu gioonna kiaapuuya inna ruputuaara uuvaara ooqoo tiravai. Ooqoo tuduu makemakee inna kuaivaa rikiooduu inna yoketauduu ivaara kaayauma yaata utiravai.

²¹ Herootiaava Yuvuaanaa ruputinaraiavaara makemakee yaata utuoo tooduu Herootaa mmatoo suaivo nnuduu too yaata utuoo tunoo: Anna makee na tinai ruputuaaravaivee, tuduu Herooto ari kieeta nnoonna vaidiiyaniaatama ari rapira kieetaiyaniaata Karirayaa yokovaiyaniaatama buusa pinaivaa iima kieeravai. ²² Iima kiooduu numa varuduu Herootiaanna raunnaivo numa kuaru rooduu teeda Herootoota ari tasipama yeenna nnooyaataama inna teeda varuduu iya innara kaayauma yoketairavai. Yoketauduu Herooto kiaatannaivaa tunoo: A varaanaree kianna mminnaivaa ni yaparainai na i mminaravaivee, ²³ kiaa kioo kua kiaa teerama yeena rau kioo kuaivaa inna tunoo: Vo mminnaa vo mminnaivaara a ni yaparainai fai na i mminaravai. Na kaayau mminnaiyauvaara diaunoo. Fai saiyaavai i varaatainai ni yaparainai fai neenoo i mminaravee, ²⁴ tuduu rikioo vuaiha ari kaanaasi vioo inna yaparainno tunoo: Mo dee mminnaavaara na inna yaparainarannee? tuduu rikioo tunoo: Yuvuaano nnoori apira vaidiivaa nnuunaivaa rutaka kiada inna kieetaivaa varada ngia-teeraivaara inna yaparakianee, ²⁵ tuduu rikioo kammannauduu ngioo Herootaa yaparainno tunoo: Anna makee tinai Yuvuaano nnoori apira vaidiivaa nnuunaivaa rutaka kiada inna kieetaivaa yanaivau yapa kiada varada numa kikiyai ni mianee, ²⁶ tuduu rikioo Herootaa ausaivo kaayauma mmuaararooduu ari seenaiya avuuyauvunu kua kiaa teerama yeena rau kioo kuaivaa tuuvaara yaata utuoo hama inna kuaivaa ooqoo tiravai. ²⁷ Hama ooqoo tirainno Yuvuaanaa kieetaivaa varoo ngiaiveera ivo oovi nnauvaara haitatuura vaidi voovai titeeravai. Titooduu oovi nnauvaki vioo Yuvuaanaa nnuunaivaa rutaka kioo ²⁸ kieetaivaa yanaivau yapa kioo varoo numa kiaatannaivaa mmuduu varoo ari kaanaa mmiravai. ²⁹ Yapooma Yuvuaanaa nnaagiai nuaira ngiaammuauya iva putuu kuaivaa rikiaada numa inna mmamma kaanaivaa varada oro oonauvaki hau kieeravai.

Yisuuva vaidi kaayau (5000) yeennaiyauvaa mmiravai

(Matai 14:13-21; Rukaaso 9:10-17; Yuvuaano 6:1-14)

³⁰ Yisuunna ngiaammuaa kua varada nuauya kava vara ranada Yisuunnasi nnida nuunaida mmuakiaa ngiari uu mmooriyauvaaraata ngiari kua kiaa mmuu aataruuyauvaaraatama inna kiaa mmiravai. ³¹ Inna kiaa mmuduu rikioo tooduu gioonna kiaapuuya iya suvuau kiada vauduu hama iya yeenna nnaara suaivootauduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Nnikiai tetevana oro mmanna yoosinna voovaki na ngii kinai kiisama deeyakiatee, ³² kiaa kioo iyaata sunoo kanuuvaki karoo mmanna gaanga yoosinnaivakira viravai.

³³ Vida varuduu gioonna kiaapu vooya iya vuvuaa teeda arinaima iya teeda mmuakiaa yoosinnaivakidiri pikiaada mmataivau seenada vida iya yaatarada vida iya kuaara vuu yoosinnaivaki gioonna kiaapuuyannaadee tau-raa oro variravai. ³⁴ Varuduu Yisuuva iya nnaagiai numa kanuuvaa pikioo tooduu gioonna kiaapuuya nnoori siriivau suvuau kiada varuduu iya puara sipisiipa raubiruuya roosiima hama ngiari haitatuuraivootauyara Yisuuva iyara kaayauma boo tioo kaayau kua yoketaiyauvaa iya kiaa mmiravai. ³⁵ Iya kiaa mmuduu suaivo haatapanara uduu ari ngiaammuauya numa inna tunoo: Vaa suaivo haatapainoo. Aa yoosinna aavo mmanna gaanga yoosinnavaki ta variaunnaano. ³⁶ Gioonna kiaapuuya titanai kuatee. Iya titanai aavakinnaaya yoosinnaiyauvaki vida yoosinna vainima vaiyauvaki vida sikauyauvaadiri yeennaiyauvaa yookaama kiada varada nnikiyai nnaateeraivaara kuatee, ³⁷ tuduu rikioo iya sai tunoo: Mo ngieenoo yeennaiyauvaa iya mmiatee, tuduu rikiaada iya inna yaparaida tunoo: Fai a ti titanai ta kaayau sikau yanaiyauvaadiri (200) yeennaiyauvaa yookaama varada numa iya mmiaarannee? ³⁸ Tuduu rikioo iya sai yaparainno tunoo: Mo naana bereetayauvai ngiisi vainnee? Oro taatee, tuduu rikiaada oro teeda numa inna tunoo: Bereeta yaaku saivai tavau taaravaitanaatama vainoo, tiravai.

³⁹ Tuduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuauya tuduu gioonna kiaapuuya ferefuruunnaiyauvunu vo kammu vo kammu variateera tuduu vooya voovau nuunama (50) varuduu vooya voovau nuunama (100) varuduu itaqitama variravai. ⁴¹ Varuduu Yisuuva bereeta yaaku saivai tavau taaravaitanaatama tu kioo vainno avuuvaa reeri ngiau aapu too vainno Anutuuqaata kua yoketaivaa tioo bereetaiyauvaa kusiinnonno kioo ari ngiaammuauya gioonna kiaapuuya mmiateeraivaara mmiravai. Mmioo tavau taaravaitanaata rakau kioo iya mmuduu iya mmiravai. ⁴² Iya mmuduu mmuakiaaya nnooduduu iya ausaiyauvo rasiuduu ⁴³ ari ngiaammuauya utua yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa rupi nuunama rida tavau saiyaavai rupi nuunama rummua yapa kieeravai. ⁴⁴ Rummua yapa kiada ivaki yeenna nnoo vaidiyya nnaasu yaaruduu kaayau (5000) ivau variravai.

Yisuuva nnoori veraivau nuairavai

(Matai 14:22-23; Yuvuaano 6:15-21)

⁴⁵ Iya nnaa taika kioodoo Yisuuva yaagueeqama ari ngiaammuauya titoo tunoo: Na gionna kiaapuuya titee varinai ngieenanaa kanuuvaki karada nnoori siri sainai yoosinna Betesaitaa kuatee, ⁴⁶ kiaa kioo gionna kiaapuuya ngiari yoosinnaipira titaa kioodoo voodoo too Yisuuva ari ngiaammuauya pikioo taapiivau yaaku varaanara viravai. ⁴⁷ Vioo ivau varuduu heenauuu ari ngiaammuauya varuu kanuuvo nnoori haruunga pinaivaa vutaivau vioo varuduu Yisuuva arivai homo mmataivau varioo ⁴⁸ tooduu ari ngiaammuauya yatari sagaiyauvaa utida yaagueeqama nnooriivaa ruvatidada tooduu yuunna yaamurukaivo iyasi nnuduu hama kanuuvo viravai. Hama kanuuvo voodoo patairaaruduu Yisuuva nnoori verenoovau raa roo iyasi ngioo iya yaataanara uduu ⁴⁹ iya iva nnoori verenoovau nnuuvaa teeda mmagia maisavaivee kiaa kaayauma aatuuda kai kiriringaida ⁵⁰ mmuakiaaya inna teeda kaayauma aatuuda variravai. Iya aatuuda varuduu Yisuuva akiiraama iya tunoo: Tirooma variatee. Sa aatuukiatee. Na ngiaunoo, ⁵¹ kiaa kioo karoo kanuuvaki iya tasipama varuduu yuunna yaamurukaivo taika kioodoo ari ngiaammuauya nnikiaraida kaayauma kumimakaida varida ⁵² iva tauraa yeennaiyauvaa rakau kusii kioo gionna kiaapuuya mmuuyauvaara hama arinaima rikiooduu hama ngiari tinniyauvo rusitiravai.

Yisuuva Genesareeta nniitarooya tuqinneeravai

(Matai 14:34-36)

⁵³ Iya nnoori sainai yoosinna Genesareeta oro varuduu nnoori siriivaki nnida kanuuvaa yeenaivaa haru kiada ⁵⁴ ivaki pikiada viravai. Iya kanuuvaa pikiada voodoo ivaki varuuya Yisuunna arinaima teeravai. ⁵⁵ Arinaima teeda seenada mmuakiaa yoosinnaiyauvakidiri nniitarooya ngiari mmaataiyauvunu vaidu varuuya vitada Yisuuva varuuvakira innasi nniravai. ⁵⁶ Mmuakiaa yoosinna Yisuuva nuauyauvaki pinaa yoosinnaiyauvakiaata kiisa yoosinnaiyauvakiaatama gionna kiaapuuya ngiari seena nniitarooya vitada yeenna yookaira mmatuuyaiyauvunu yapa kiada Yisuunna buruqa araivau nnaasu utuaaraivaara inna yaagueeqama yaparairavai. Mmuakiaaya inna buruqa araivau utuuya nniitarooyauvo taikooduu yoketaama hara kiada variravai.

Iya ngiari taato nnaakukiaiya kuaivaara yaagueeqairavai

(Matai 15:1-9)

7 Farisai vaidi vooyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidi vooyaata Yerusareemadiri nnuuya Yisunnasi nnida nuunama mmuaavau variravai. ² Mmuavau varida tooduu ari ngiaammuaui vooya yeenna nnaara hama ngiari yaakuuyauvaa finirama kiada sabi nneeravai. Iya hama Farisaiya uu aataruuvauugiataama iirama kiada ngiari yaakuuyauvaa hama finirama kiada kati yeennaiyauvaa nneeravai.

³ Vaidi Farisaiyaata Yutayaa vaidi vooyaata ngiari taato nnaakukiaiya uu aataruuvaa iiravai. Ngiari yaakuuyauvaa hama finutiri. Hama yeennaiyauvaa nnootirivee. ⁴ Iya yeenna yookaira mmatuuyaiyauvakidiri nnida ngiari yaakuuyauvaa hama finutiri. Hama yeennaiyauvaa nnootirivee. Vo aataru vo aataruuyauvo ngiari taato nnaakukiaiysidiri nnuuyauvaa iya uuneema ngiari kaapaiyauvaata ngiari yavaa ari vookara ari vookaruyauvaatama finiravai.

⁵ Yisuunna ngiaammuaui vooya hama iya uu aataru vooyauvai uvaara Farisaiyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidiiaatama Yisuunna tunoo: Aaniira hama i ngiaammuauya ti taato nnaakukiaiysidiri nnuu aataruuvaa iiki-
aanee? Aaniira hama iya ngiari yaakuuyauvaa finirama kiada kati yeennaiyauvaa nneeda maisama variaanee? ⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava ngia huobavainna unnakua nnaamuruuyara fafaara roo kuaivo kutaa kuavai vainoo. Yisayaava fafaara roo tunoo:

Anutuuqo tinoo:

Aa gionna kiaapu aaya

mmanna kuasiyauvo koroonno

niiyara yoketaavee kiaavo

hama iya aakiyauvo niiyara yoketaainoo.

⁷ Iya vaidiiaa yaata tinniyaa vai kuaivaa

kiaa mmida kiaanoo:

Anutuuqaa aataruvaivee, kiaivaara

kuminayaa niiyara kua yoketaivaa kiaanoo,

tiivaivee.

Yisayaava itaama fafaara reeravai. ⁸ Ngia Anutuuqo tuu aataruuyauvaa pikiada vaidiyya tinniyaa vai aataruuyauvaa iikiaano, tiravai.

⁹ Yisuuva itaa kua kiasa kioo tunoo: Mo ngia ngiingii yaata tinniyaa vai aataruuyauvaa iikiaaraivaara ngia Anutuuqo tuu kuaivaa oqoo kiasanee? ¹⁰ Nnaaruaa vaidi Musiivaano tunoo: Ngii kaano koovaitanaara mmuduuya rida tuqinnaatee, kiasa kioo vo kua voovai tunoo: Fai gionna kiaapu voovono ari kaano koovaitana maisa kua tiivaa ruputikio putuaivee. Musiiva itaa kua tiravai. ¹¹ Mo ngiengieenoo kiasano: Fai vaidi voovono ari kaano koovaitana tuqinnaanara mmatayaa diaa mminnaivaa iyani yapa kioo ivaara tinara: Kopaana, tinai ta ee-oo tikio aikiooma hama ari kaano koovaitana tuqinnaanaravee. Ngia itaa kua kiasano, tiravai. Iya kopaanavee kivaava oyaivo Anutuuqaa mminnaavai. Yisuuva keenaa iya tunoo: ¹³ Ngia itaida ngiingii taato nnaakukiaiyya uu aataruuyauvo ngiingii yaata tinniyaa vaavaa iikiaaraivaara Anutuuqaa kuaivaa hatokaavai. Ngia itaama iikiasa aataruuyauvo kaayau ari vookara ari vookarai aataruyauvai vaikiyai ngia iikiaano, tiravai.

Aakiaivakidiri nniivaara iya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaavai

(Matai 15:10-20)

¹⁴ Yisuuva keenaa gionna kiaapuuya innasi ngiateera tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Mmuakiaayaso, ni kuaivaa rikiada arinaima rikiaatee. ¹⁵ Mminnaa voovai mmaanaidiri vaidi aakiaana tuoo kuai ivaara hama mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Vaidiivaa ari aakiaivakidiri ngioo mmaanai tuoo kuai ivaara mminnamminnaa maisaivaa varaivai. ¹⁶ (Gionna kiaapu voovono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee,) tiravai.

¹⁷ Yisuuva itaa kua kiasa kioo gionna kiaapuuya pikioo nnau voovaki vuduu teeda ari ngiaammuauya iva mmatayaa diaa mminnaivaidiri mmataama kioo tuu kua oyaivaara inna yaparaduu rikioo ¹⁸ iya sai tunoo: Ngia gionna kiaapu kumimakaiyya roosiima hama ngii tinniiyauvo rusitivai. Hama ngia arinaima rikiaano. Mminnaa voovai mmaanaidiri vaidi aakiaana tuoo kuai ivaara hama mminnamminnaa maisaivaa varaivai. ¹⁹ Nnaa mminnaiyauvo hama vaidi kaanaivakiaata kuaivai. Mmanna rasookaivakinaadiri tuoo rukioo mmaanai tuoo kuaivaivee. Yisuuva itaa kua tiao mmuakiasa inneenna nnaiyauvaara yoketaa yeennayauvai nnaayauvaivee tiravai.

²⁰ Iva kiasa kioo tunoo: Vaidiivaa ari aakiaivakidiri ngioo mmaanai tuoo kuai ivaara mminnamminnaa maisaivaa varaivai. ²¹ Vaidi aakiaivakidiri maisa kuaivo ngioo yaataivaki kuaikio yaata utuoo mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Kiaatanna ngiaammuauvo sabi heera aataruuvo vaidi aakiaivakidiri nniivai. Mmuara vareera aataruuvootama vaidiivaa ruputino putii aataruuvootama ²² vaa nnaata vaati varaivo sabi mmuara heera aataruuvootama vaidi mminnaivaa teeno inna varaataira aataruuvootama vaidi aakiaivakidiri nniivai. Vaidiivo fai kaayau maisamaisai aataruuyauvaa iinno varioo unnakua tiao ari mmammaivaara nnaasu yaata utuoo makemakee sabi nuaira aataruuvaa iinno ari seenaiyara tinara: Ngia ni yaataivaara ni nannatainoo, kiasa kioo maisa kuaivaa kuminayaa ari seenaiyara tiao ariiyara mannaka tiao aataru yoketaivaara kaayau kumimakainno varinaravai. ²³ Ii aataru maisa iyauvo vaidi aakiaivakidiri nniivaara kaayau mminnamminnaa maisaiyauvaa varaivaivee, tiravai.

Gionnaivo Yisuunnara kutaavaivee tiravai

(Matai 15:21-28)

²⁴ Yisuuva ii yoosinna ivaa pikioo vioo yoosinna taaravaitana nnutuuvaitana Turu Sitoona vainima vau yoosinavaki vioo nnau voovaki hara kioo varioo gionna kiaapuuya ni teeda niisi ngiaarainnoo kiasa nnauki nnaasu hara kioo variravai. Varuduu vaa ivo vuu nnauvakira iya rikiooduu ²⁵ gionna voovono mmagia maisaivo ari raunnaivaa aakiaaki varuuvono Yisuuva nnuu kuaivaa rikioo akiiraama innasi ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo variravai. ²⁶ Aa gionna aavo ari voopinnaa gionnavai. Ivo yoosinna Surofoonikiaivakidiri nnira gionnavai. Yisuuva ii gionna ivaa raunnaivaa aakiaivaki mmagia maisaivo varuuvaa titano kuaiveera inna yaagueeqama yapara riravai. ²⁷ Yapara ruduu Yisuuva Yutayaiyya tauraa rikiooyara aa kua aavaudiri mmataama kioo inna sai tunoo: Kii ta tauraa nnaakaraiyya yeennaiyauvaa ngiari mmiaaravee. Iya yeennaiyauvaa varada faiya mmiaarainnoo, ²⁸ tuduu rikioo ivo faivaa roosiima ariiyara yaata utuoo inna sai tunoo: Udaanga-o, a kutaa kuavai kiannanoo. Mo faiya numa nnaakaraiyya yeenna nneeda kiasa araiyauvaa terenaivau tuoo kuaiyauvaa poorooma nnaavaivee, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A ni kuaivaa sai yoketaama kiannaivaara ai nnauki kuane. Vaa mmagia maisaivo i raunnaivaakidiri pikioo kuaivaivee, ³⁰ tuduu rikioo ivo ari nnauki vioo tooduu ari raunnaivo ari mmaataivau vauduu vaa mmagia maisaivo innakidiri pikioo ari ipi vioo kieeravaivee.

Yisuuva yaata duuna hama kua tuuvaa tuqinneeravai

³¹ Yisuuva yoosinna Turudiri kava vara ranoo ngioo yoosinna Sitoona yaataroo yaakuuvaitana vau yoosin-naiyauvuaa nnutuuvo Dikaporiisa yaataroo numa nnoori haruunga Karirayaa mmaagaivau variravai. ³² Varuduu vaidi yaata duuna hama yoketaama kua tuu voovai ari seenaiyaano Yisuunnasi vitada viravai. Vida Yisuuva in-nayaa ari yaakuuvuaa utuaiveera yaagueeqama inna yaparairavai. ³³ Yaparauduu rikioo Yisuuva vaidi yaata duu-naivaa too gioonna kiaapuuya pikioo innaata vitoo ari mmaraa voovau dioo vainno ari yaaku oopuuvaitana in-na yaataivaitanaki hara rada kioo ari yaaku oopuuvau kuaanuuvaa visi kioo inna mmaakiriivau haroo ³⁴ avu-u-vaa reeri ngiau too yaikiaivaa haa kua kioo inna tunoo: I yaataivo rugooqavee, tiravai. Aa kua aavaa Yisuuva ari kuaivakidiri Epataa tiravai. ³⁵ Vaidi yaata duunaivaa yaataivo rugooqooduu inna mmaakiriivo yoketauduu kuaivaa tuqinnama tiravai. ³⁶ Tuqinnama tuduu rikioo Yisuuva yaagueeqama gioonna kiaapuuya kuaa mmioo tunoo: Makee ngia taivaara sa gioonna kiaapuuya kuaa mmiatee, kua yaagueeqama tuduaata vuaiha oro makemakee ngiari seenaiya kuaa mmiravai. ³⁷ Kiaa mmuduu rikiada ivaara kaayauma nnikaraida tunoo: Ari mmaraa mmoori ii ivo inna yoketaa mmoorivai ivai. Iva yaata duunaiya iikiai iya tuqinnama yaata rikiaavai. Iva hama kua tiraiya iikiai iya tuqinnama kua kiaavaivee, tiravai.

Yisuuva vaidi kaayau (4000) yeenna mmiravai

(Matai 15:32-39)

8 Vo suai voovaki gioonna kiaapu kaayauya nuunauduu yeennaivo vaa taika kiooduu Yisuuva ari ngiaam-muauya innasi ngiateera iya tuduu innasi nnuuduu iya tunoo: ² Gioonna kiaapuuya taaravooma suaivaa ni tasipama nookiaavovo vaa yeennaiyauvo taika kiaivaara na iyara boo kiaunoo. ³ Fai na kati iya ngiari yoosin-naiyauvakira titanai vida hama yeenna nneeraida vikio aataru tammaivaki iya avuuyauvo ngioo vi ngioo viinai sabi yuku raaravai. Vooya ngiari yoosinnadiri hokoba aataruuvau niisi nniravaivee, ⁴ tuduu rikiada ari ngiaam-muauya inna sai tunoo: Mo aa koo mmuyai gaanga yoosinna aavau ta deevakidiri kaayau yeennaiyauvuaa vara-da aa gioonna kiaapu aaya mmikiai nnaanannee? ⁵ tuduu rikioo iya yapara ruoo tunoo: Naana bereetayauvai ngiisi vainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Bereeta yaaku saivai karasaidiri taaravaitana vainoo, ⁶ tuduu rikioo gioonna kiaapuuya mmatayaa variateera tuduu mmatayaa varuduu yeenna bereetayauvuaa yaaku saivai karasaidiri taarama tu kioo vainno Anutuuqaata kua yoketaivaa kua kioo bereetayauvuaa kusiinnonno kioo gioonna kiaapuuya mmiateera ari ngiaammuauya mmuduu iya mmiravai. ⁷ Iya mmi kiada tavau kiisa vooyauvai tu kiada vauduu Yisuuva Anutuuqaata kua yoketaivaa kua kioo ari ngiaammuauya tunoo: Gioonna kiaapu-uya mmiatee, ⁸ tuduu rikiada mmuduu nnooduduu iya ausaiyauvo rasituduu ari ngiaammuauya yeenna nnee-da kioo arai yatiiyauvuaa rupi nuunama utua yaaku saivai karasaidiri taara utuavaitanaki rummua yapa kieera-vai. ⁹ Gioonna kiaapu ivaki yeenna nnooya kaayau (4000) variravai. ¹⁰ Yisuuva gioonna kiaapuuya titooduu vuduu iya vuu saivaata ari ngiaammuauyaatama kanuuvaki karo varioo yoosinna pinaivaa nnutuuvo Dara-manutaa viravai.

Farisaiya Anutuuqaa mmoori ari vookarauvaara Yisuunna yaparairavai

(Matai 16:1-4)

¹¹ Farisai vaidi vooya Yisuunnasi nnida inna iida taaraivaara inna yaparaida tunoo: A Anutuuqaa mmoori ari vookaraivaa iinai ta teeda kiaara: Anutuuqaa yaagueeqaivo i tasipaikiainna iikiannanoo, kiaravee, ¹² tuduu Yisuunna ausaivo kaayau mmuaararooduu tunoo: Ngia gioonna kiaapu makee variaya Anutuuqaa mmoori ari vookaraivaa taaraivaara ni yapara kiaanoo. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngia makee variaya hama Anutuuqaa mmoori ari vookaraivaa taaravaivee, ¹³ kua kioo iya pikioo kava kanuuvaki karo varioo nnoori haruungaivaa sainai vioo variravai.

Yisuuva Farisaiyaraata Herootaa nnaagiai nuairaiyaraatama tiravai

(Matai 16:5-12)

¹⁴ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama nnoori haruungaivaa sainai vioo varuduu ari ngiaammuauya vo bereeta vooyauvaara taunnu kiada mmuaa bereetavai nnaasu varada kanuuvaki yapa kiada varada viravai. ¹⁵ Yisuuva yaagueeqama iya tunoo: Rikiaatee. Vaidi Farisaiyaata Herootaa nnaagiai nuairaiyaatama puuqaira yeennaivo bereeta aakiaivaki too yootaivaa roosiivaara tuqinnama haitatuukiatee, ¹⁶ tuduu rikiada ngiari kuaa mmi ngiari kuaa mmiida tunoo: Hama ta nnoonnama bereetayauvuaa varada ngiaunnaivaara ivo itaa kua tinoo, ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva ngiari kuaa mmi ngiari kuaa mmuu kuaivaa arinaima rikioo iya tunoo: Ngia aaniiraida ngiingii kuaa

mmi ngiingii kiaa mmiida kiaanoo: Ta hama nnoonnama bereetaiyauvaa varada ngiaunnonoo, kiaanee? Ngia homooda hama arinaima niyara rikiaanee? Ngii vuatinniiyauvo yaagueeqainnonnee? ¹⁸ Ngii avuuyauvo vaiki-ai hama ngia tuqinnama taavai. Ngii yaataiyauvo vaiki-ai hama ngia tuqinnama rikiaavai. ¹⁹ Na yaaku sai bereetaiyauvai vaidi kaayau (5000) mmiaivaara vaa ngia taunnu kiaanee? Yeenna nneedaa kioo arai yatiiyauvaa ngia rupi nuunama utuaiyauvaki ruuyauvo naana utuayauvai vairavainnee? tuduu rikiaada iya inna sai tunoo: Ta utua yaakuuvaitana yukukidiri taarama yapa kieeravaivee, ²⁰ tuduu rikioo tunoo: Na bereeta yaaku saivai sainaidiri taarama kusii kiee vaidi kaayau (4000) mmiaivaara vaa ngia taunnu kiaanee? Yeenna nneedaa kioo arai yatiiyauvaa ngia rupi nuunama utuaiyauvaki ruuyauvo naana utuayauvai vairavainnee? tuduu rikiaada inna sai tunoo: Ta utua yaaku saivai karasaidiri taarama rummua yapa kieeravaivee, ²¹ tuduu rikioo ivo ari vookarau mmooriivaa uuvaara iya tunoo: Itaama vaiki-ai hama ngia arinaima rikiaanoo, tiravai.

Yisuuva Betesaitaa vaidi avu huruutauvaa tuqinneeravai

²² Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuauyaataama nnidada yoosinna Betesaitaa ivaki nnida tooduu gioon-na kiaapuuya vaidi avu huruutauvaa vitada Yisunnasi nnida inna utuaneera innaata kua yaagueeqama tiravai. ²³ Kua yaagueeqama tuduu Yisuuva rikioo vaidi avu huruutauvaa yaakuuvau utuoo vitoo yoosinna tooyavaki kioo inna avuuvaitanau kuaanuuvaa visi kioo innayaa ari yaakuuvaitana utuoo inna yaparainno tunoo: A vo mminnaa voovai taannano i avuuvau vainnee? ²⁴ tuduu rikioo vaidiivo reeti too tunoo: Na vaidiiva taikai yatari roosiikiaaya nookiaavaivee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva keenaa ari yaakuuvaitana inna avuuvaitanau utuduu ivo ari avuuvaa puaisa tooduu avuuvaitana yoketauduu ivo mmuakiaa inneennavai kooyaa teeravai. ²⁶ Kooyaa tooduu Yisuuva inna tunoo: Ai nnauki safuuma viee sa yoosinnaivaki nookianee, tiravai.

Petorooso kua kutaivaa Yisunnara tiravai

(Matai 16:13-20; Rukaaso 9:18-21)

²⁷ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuauyaataama ivakidiri pikiada yoosinnaiyauvo Kaisariaa Piripii vainima vauyauvakira vida varida Yisuuva ari ngiaammuauya yaparainno tunoo: Gioonna kiaapuuya niyara dee vaidivainnee kiaa kiada dataa kuaida kiaanee? ²⁸ tuduu rikiaada iya inna sai tunoo: Vooyaano kiaanoo: Yuvuaano nnoori apira vaidivaivee, kiani vooyaano kiaanoo: Irayaavavee, kiani vooyaano kiaanoo: Ari vo forofetaa vaidivaivee, kiaanoo, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya yaparainno tunoo: Mo ngieeta niyara dataa kuaida kiaanee? tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: A vaidi Anutuuqo i mmataama kiokuavee, ³⁰ tuduu rikioo yaagueeqama iya kiaa mmioo tunoo: Sa aa kua aavaa niyara gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, tiravai.

Yisuuva mmamma nniitareeraivaa varoo putinaraivaara tiravai

(Matai 16:21-28; Rukaaso 9:22-27)

³¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuauyaataama kua kooyaa kiaa mmioo tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo fai kaayau mmamma nniitareeraivaa varaanaravai. Fai vaidi yokovaiyaataama vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaataama Anutuuqaa kua mmaanna kiaa mmira vaidiiaataama ni ooqoo tiki-ai vaidiiva ni ruputiki-ai na putino taaravooma suaivo taikanai na keenaa diitaanaravaivee, ³² kiaa kioo aa kua aavaa kooyaa iya kiaa mmuduu Petorooso inna vitoo mmaraa voovau oro kioo inna yaagueeqama tiravai. ³³ Inna yaagueeqama tuduu rikioo Yisuuva hanigia ari ngiaammuauyaataama too Sataango Petoroosaa tasipoovaara yaagueeqa kuavai Petoroosaa tioo tunoo: Sataango, ngieera kuanee. I yaataivo vaidiiva yaataivaa roosiinoo. Hama Anutuuqaa yaataivo itaama vainoo, tiravai.

³⁴ Yisuuva itaa kua kiaa kioo gioonna kiaapuuyaataama ari ngiaammuauyaataama tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Fai gioonna kiaapu voovooonoo ni nnaagiai nninaree tioo fai ari yaata utira aataruuvaa oooqoo tioo gioonna kiaapu niyara inna ruputikio na putuauneema ivo putinaraivaara ee-oo tioo ni nnaagiai ngiaivee. ³⁵ Fai gioonna kiaapu voovooonoo ari mmatayaa variraivaara yaagueeqama yaata utuoonnonoo fai yapooma hama ivo tupatupaa varinaraivoonainaravai. Gioonna kiaapu voovooonoo hama ari mmatayaa variraivaara yaata utirainno niyaraata ni mmayaayaivaaraataama putinaraivaara ee-oo tiivo fai tupatupaa variraivaa varaanaravai. ³⁶ Fai gioonna kiaapu voovooonoo ariiyara nnaasu yaata utuoo mmuakiaa mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaa varoonnonoo hama tupatupaa variraivaara yaata utirainno putuoo fai dee irisai yoketaivaa Anutuuqaasidiri varaanaranee? Fai hama varaanaravaivee. ³⁷ Gioonna kiaapu voovooonoo hama yopeema irisai mminnaivaadiri Anutuuqaa mmioo tupatupaa variraivaa varaanaravaivee. ³⁸ Aa variaa suai aavaki gioonna kiaapu kaayau koonnama varida hama Anutuuqaara yaagueeqakiaanoo. Aqaa suai aavaki fai gioonna kiaapu voovooonoo niyaraata ni kuaivaaraataama inna mmamma maisainai fai yapooma Na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo keenaa mmatayaa

kava vara ranee tiee innara mmamma maisainaravai. Fai na ni Napoonna mmeekia ari vookaravoota aangeraa yoketaiyaatama tiinaravaivee, tiravai.

9 Yisuuva itaa kua kiasa kioo iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu vooya aavaki variaya hama putirama kiada varida teekio Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diravo ari yaaguee-qaivaa tasipama tiinai teeda taaravaivee, tiravai.

Yisuunna mmammaivo hanigioo ari vookarairavai

(Matai 17:1-13; Rukaaso 9:28-36)

²Yapooma yaaku saivai sainaidiri mmuaa suaivai taika kiooduu Yisuuva Petorooso Yakoopo Yuvuaanainna vi-too taapi hokobaivaura ngiarivana nnaasu viravai. Iya vidada oro ivau dida vaidata tooduu Yisuunna mmammaivo hanigioo ari vookarairavai vauduu ³inna uyira rairaiyauvo poosainno pinaama mmannaammannairavai. Fai hama vaidi mmatayaa voovoona yopeema buruqa poosaivaa finino inna uyira raira poosaiyauvaa roosiinara-vai. ⁴Itaama vauduu Yisuunna ngiaammuaa taaravoomaivaaitana tooduu nnaaruaa vaidi putuuvaitana Irayaaya Musiia Yisuunna tasipama kua tiravai. ⁵Iya kua tida varuduu Petorooso iya kuaivaa rikioo mmaraa kuaivaa Yisuunna kiasa mmioo tunoo: Nnoonna-o, ta aavaki variaunnano ti yoketainoo. Kii ta unnakua nnau taaravooma heekaaravee. Aini voovai heekada Musiinnani voovai heekada Irayaannani voovai heekaaravaivee, ⁶kiasa kioo ivoota ari tasipoovaitanaatama kaayau aatuukiaivaara Petoroosaa yaataivo vuennauduu rikioo itaa kua tiravai. ⁷Itaa kua tuduu namaivo iya rummua apu kioo vauduu Anutuuoqaa kuaivo nama aakiadaadiri tuoo tunoo: Inna ni Maapu tuanaivoovee. Innara na mmuduuya ruauvoovee. Inna kuaivaa rikiaatee, ⁸tuduu akiairauduu buaa buaida tooduu hama taaravaitanaatoduu Yisuuva ari mmuaavai iya tasipama dioo vairavai.

⁹Dioo vauduu teeda diitada ivaatama taapiivau pikiada tiida varida Yisuuva yaagueeqama iya kiasa mmioo tunoo: Makee ngia taivaara sa gioonna kiaapuuya kiasa mmiatee. Na Vaidiivaa Mmaapuuvooona yapooma putuee kava diitanai teeda ngia makee taivaara gioonna kiaapuuya kiasa mmiatee, ¹⁰tuduu inna kuaivaa rikiaada hama vo gioonna kiaapuuya kiasa mmirama kiada iya ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Mo yapooma na putuee kava diitaanavee tii kua oyaivo dee kua oyaivainnee? ¹¹kiasa kiada Yisuunna yaparaida tunoo: Anutu-uqaa kua mmaanna kiasa mmira vaidiia kiasanoo: Irayaavannaadee tauraa tiinaravai. Tiino Anutuuoqo mmataa-ma kioo vaidiivo nnaagiai tiinaravaivee, kiasa kuaivo aaniira iya itaa kua kiasanee? ¹²tuduu rikioo Yisuuva iya kua sai tunoo: Kutaavai. Vaidi voovoona Irayaanna roosiivoona tauraa ngioo mmuakiaa mminnaivaa safuu-naravo nnino. Mo Vaidiivaa Mmaapuuvaa tuu kuaivo dataamainno vainnee? Anutuuoqaa kua fafaaravo vainno ataa kua tunoo: Gioonna kiaapuuya Vaidiivaa Mmaapuuvaa mmamma nniitareeraivaa inna mmida innara ooqoo tida nniki rakammuaaravaivee, tuuvaara yaata utuatee. ¹³Na ngii giaa ngii miaunoo. Vaa Irayaanna roosuuvoo nnuduu gioonna kiaapuuya innara ngiari iikiataa mmoori maisaivaa iiravai. Anutuuoqaa kua fafaaravo vainno innara tuuvaa kaanaivaa iiravaivee, tiravai.

Yisuuva mmagia maisaivo varuu ngiaammuaavuaa tuqinneeravai

(Matai 17:14-21; Rukaaso 9:37-43a)

¹⁴Yisuuva ari ngiaammuaa taaravoomaidootama tiida ngiari seena ngiaammuauyaataama sunaara tuma tooduu kaayau gioonna kiaapuuya ngiaammuauya suvuai kiooduu Anutuuoqaa kua mmaanna kiasa mmira vaidi-iyata Yisuunna ngiaammuauyaataama ngiariiki ngiariiki kua yaagueeqama tiravai. ¹⁵Kua yaagueeqama tida varuu saivaatama mmuakiaa gioonna kiaapuuya tooduu Yisuuva tuuduu kaayauma nnikaraida innasi seenada vida tunoo: Vainna ngiannanee? ¹⁶tuduu rikioo Yisuuva ngioo ari ngiaammuauya tunoo: Ngia aanii kuavaida iyaata kua yaagueeqama kiasanee? ¹⁷tuduu rikioo vaidi voovoona gioonna kiaapuuya aakiavakidiri inna avaiavaa sai tunoo: Vitaira-o, ni maapuuvaa aakiavaki mmagia maisaivo hara kioo varikio hama kua tiivaara na inna vitee aisi ngiaunoo. ¹⁸Vo suai voovaki mmagia maisaivo inna ruputikio putuoo vainno avaiavaa kiriti kiriti tikio taara kuaanuuvoo tiikio yuku yaakuuvaa raduda tu kioo vaivai. Mmagia maisaivaa titaa kikio kuaiveera na i ngiaammuauya kiakai hama iya yopeema titaavaivee, ¹⁹tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ngia makee variaa gioonna kiaapuuya hama ngia niyara kutaavaivee tiraidaida koonnamaida variaano. Na hokoba suai ngii tasipama hara kiee variaukai hama ngia niyara kutaavaivee kiasavai. Fai na naana suai ngii tasipama hara kiee varinanai ngia niyara kutaavaivee kiasanee? Na ngii tasipama hara kiee variee ngia ni kuaivaa rikiaaravaara na faannaina variaunoo. Ngiaammuaavuaa vitada niisi ngiatee, ²⁰tuduu rikiaada inna vitada innasi nniravai. Vitada nnuduu mmagia maisaivo Yisuunna too saivaata ngiaammuaavuaa ruputuduu putuoo vainno hanigianigieennono vauduu taara kuaanuuvoo avaiavakidiri tiiravai.

²¹ Yisuuva inna konna tunoo: A taannano naana suai nnaakaraivo ataama variinnee? tuduu rikioo inna koova Yisuunna sai tunoo: Nnaakaraivo meediyaa ari itaama varivai. ²² Airi suai mmagia maisaivo ni maapuuvaa ruputu kiaanara iinno inna ruputu ikiana yapoo nnoorina ruputu yapaivai. Fai aikiooma yaagueeqaivo i tasipantai tiyara boo tiee ti tasipantai ta yoketaama variaaravee, ²³ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: A niyara kiannano: Fai aikiooma yaagueeqaivo i tasipantai tiyara boo tiee ti tasipaantaravee, kianna kua oyaivaa datai kuavainna a itaa kua kiannanee? Fai gionna kiaapu voovono Anutuuqaa kutaavaivee tioo fai mmuakiaa mmoori aataruuvaa tinarai: Ni tasipaantaravee tino rikioo fai inna tasipaantaravee, ²⁴ tuduu rikioo nnaakaraivaa koova akiirauduu puaisakama kua tioo tunoo: Na kiisama aiyara kutaavaivee kiaunoo. A ni tasipantai na pinaama aiyara kutaavaivee tinaravee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva gionna kiaapuuya nnida iya suvuai kiaara uuvaa too mmagia maisaivaa yaagueeqama tunoo: A mmagia maisa hama yaata avainnaataikua varianna-o, na tinai ngiaammuuvaa aakiaivakidiri pikiee tiee kuanee. Sa keenaa innaki ngianee, ²⁶ tuduu rikioo mmagia maisaivo ngiaammuuvaa ruputuduu kai kai vuu vuu tuoo putuoo vainno hanigiaanigieenno vauduu mmagia maisaivo innakidiri vioo kieeravai. Vioo kioodoo ngiaammuauvo vaidi putiraiya roosiima vauduu gionna kiaapu vooya tunoo: Vaa putivaivee, ²⁷ tuduu Yisuuva numa inna yaakuuvaidiri vararu utuduu diiteeravai.

²⁸ Diitooduu Yisuuva gionna kiaapuuya pikioo nnauvaki vioo kioodoo ari ngiaammuauya numa inna yaparaida tunoo: Mo dataama vaikioonno mmagia maisaivaa ta titaunnano hama kuainnee? ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Yaaku vareeraivaa yaagueeqaira vaidiivoono fai aa mmagia maisa aavaa roosiivaa titano kuanaravai. Kumina vaidi voovono fai hama yopeema titano kuanaravaivee, tiravai.

Yisuuva ari putinaraivaa keenaa tiravai

(Matai 17:22-23; Rukaaso 9:43b-45)

³⁰ Yisuuva itaa kua kua kioo ari ngiaammuauyaatama ii yoosinna ivaki pikiada tuma Karirayaa mmataivaki nuaida varuduu Yisuuva ari kua oyaivaa iya kua mminaraivaa iya vitoo nuairavai. Nuauduu gionna kiaapuuya ivo kuanara kuaivaa rikieevoora ari ngiaammuauya nnaasu vitoo nuairavai. Vitoo nuainno varioo iya kua mmioo tunoo: Fai vaidi vooyaano Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni vitada vaidi vooya mmikiai iya ni ruputikiai na putino taaravooma suaivo taikano Anutuuqo tinai na keenaa diitaanaravaivee, ³² tuduu rikiada hama iva tuu kua oyaivaa arinaima rikieerama kiada oyaivaa iya inna yapara kiaravaa aatuuravai.

Yisuunna ngiaammuauvo kieeta variaaravaa inna yaparairavai

(Matai 18:1-5; Rukaaso 9:46-48)

³³ Aatuuda iyaata Yisuuvaatama vidada yoosinna Kapanauma oro nnau voovaki dida vauduu Yisuuva ari ngiaammuauya yaparainno tunoo: Ngia aataruuvau nnida varida aanii kuavai ngiingiiiki ngiingiiiki yaagueeqama kiaannee? ³⁴ tuduu rikiada iya kua seemuaa variravai. Vaa iya aataru tammaivau ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Deevoono ari seenaiya yaataroo kietavai varinarannee? tuuvaara iya hama inna kua sai tiravai. ³⁵ Hama inna kua sai tuduu Yisuuva hara kioo varioo ari ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taarama tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Fai gionna kiaapu voovono ngii tauravai varinaree tioo mmuakiaaya mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima varioo nnaagiai tuanaavai varinaravaivee, ³⁶ kua kioo nnaakaraivaa vitoo ngiari tammaivaki yapa kioo varau tu kioo vainno iya tunoo: ³⁷ Fai gionna kiaapu voovono niyara mmuduuya ruavaara aa nnaakara aavaa roosii voovaa tuqinnaivoono inna niyaraatama tuqinnainoo. Niyara tuqinnaivoono hama niyara nnaasu tuqinnaivai. Ni titoovaaatama tuqinnaivaivee, tiravai.

Hama ti nnammutuavai variivoono ti seenavai varivai

(Rukaaso 9:49-50)

³⁸ Tuduu Yuvuaano Yisuunna tunoo: Vitaira-o, ta taunnano vaidi voovono i nnutuuvaa tioo vaidiiaa aakidiri mmagia maisaiyuvaa titaikiai kuaavai. Iqii vaidi ivo hama ti tasipama nuai vaidivaara tida ta innara ooqoo kiuunavaivee, ³⁹ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Sa ivo ii mmooriivaa ooqoo kiatee. Vaidi voovono ni nnutuuvaa tasipama Anutuuqaa mmoori ari vookaraama iira mmooriivaa iinno hama akiiraama niyara maisavee tinaravai. ⁴⁰ Gionna kiaapu voovono hama ti kuaivaa ooqoo tiivoono inna hama ti nnammutuavai. Ivo inna ti seenavai. ⁴¹ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Na Yisuu Kirisiinna ngia ni nnaagiai nookiavaara vaidi voovono nnooriivaa vita ngii miivo fai irisai yoketaivaa varaanaravaivee, tiravai.

Gionna kiaapuuya aataru maisaivaa haruruaavai

(Matai 18:6-9; Rukaaso 17:1-2)

⁴² Yisuuva itaa kua kiasa kioo kava tunoo: Aa nnaakara kiisa aaya niyara kutaavaivee kiasa aaya roosiima gionna kiasapu voovoono niyara kutaavaivee tiivaa vaidi voovoono iva aataru yoketaivaa pikiaiveeraivaara inna yaparaiivo inna aataru maisavai. Fai tauraa hama vaidiivo inna yaparaira suaivaki vaidiiva numa ivo nnaakaraivaa yaparainarainnoo kiasa sikau pinaivaa varada dutuyu inna nnuunaivaki haru kiada nnoori haruungaivaki kagaari kikio ivaki vainno putiivo inna aataru yoketaavai. ⁴³ Itaama vaikio fai i yaakuuvaadiri a reeti utu reeri utinarainnoo kiasa ivaa mmuaanaa hatoka kiee kakumavai tasipama variee a tupatupaa variraivaa varaanaraivo inna yoketaavai. Fai i yaakuuvaitana vainai ikiaivo tupatupaa too variivaki kuanaraivo inna maisavai. Ikiavo tupatupaa too variivaa hama vaidi voovoono yopeema rasuunaravai. ⁴⁴ (Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: mmimmiiyauvo tupatupaa nuaikio ikiaivo tupatupaa too nnaasu variivaa hama vaidi voovoono yopeema rasuunaravee, tiivai.) ⁴⁵ Fai i yukuuvoono i vitoo maisa aataruuvau nuainarainnoo kiasa mmuaanaa ivaa hatoka kiee mmanna apavai tasipama variee yapooma a tupatupaa variraivaa varaanaraivo inna yoketaavai. Fai i yukuuvaitana vaidi ikiana i kagaari kiasaraivo inna maisavai. ⁴⁶ (Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Mmimmiiyauvo tupatupaa nuaikio ikiaivo tupatupaa too nnaasu variivaa hama vaidi voovoono yopeema rasuunaravee, tiivai.) ⁴⁷ Fai i avuuvaadiri mminnamminnaa maisavaa tee varaanarainnoo kiasa mmuaanaa i avuuvaa ranigaama kagaari kiee saivai huruutavai vainai yapooma Anutuuqo gionna kiasapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaraivo inna yoketaavai. Fai i avuuvaitana vaidi ikiana i kagaari kiasaraivo inna maisavai. ⁴⁸ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Mmimmiiyauvo tupatupaa nuaikio ikiaivo tupatupaa too nnaasu variivaa hama vaidi voovoono yopeema rasuunaravee, tiivai.

⁴⁹ Gionna kiasapuuya Anutuuqaara mmamma nniitaraivaa ikia teera roosiima varaivo yorokuuvaa haateeraivaa roosiivai. ⁵⁰ Yorokuuvo inna yoketaa mminnaavai. Fai yorokuuvo vainnonno maisainai fai ngia aaniivaadiri iikio kava yoketainarannee? Hama yopeemavee. Ngia yoroku yoketaa vaivaa roosiima varida ngii seenaiyaatama ngiingiiyara ngiingiiyara kua yoketaivaa tida ausa nuufa varada variatee, tiravai.

Yisuuva nnaata pikieera kuaivaa tiravai

(Matai 19:1-12; Rukaaso 16:18)

10 Yisuuva ii yoosinna ivaki pikioo Yutayaa mmataivo nnoori Yorotaanaivaa sainai vaupinnai viravai. Vuduu rikiada keenaa gionna kiasapuuya inna teeda innasi numa varuduu too ivo ari tirayaama kuaivaa iya kiasa mmiravai.

² Kiasa mmuduu vaidi Farisai vooya innasi nnida ivo kuaivaa koonnama kiasaveera inna yaparaida tunoo: Vaidi voovoono ari nnaataivaara ooqoo tinara aataruuvo vainnee? Vara hama vainnee? ³ tuduu rikioo Yisuuva sai iya yaparainno tunoo: Musiiva mmaanna tuu aataruuvo dee aataruvainno ngii giaa ngii muunnee? ⁴ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Vaidi voovoono ari nnaataivaa pikiaanaree tioo ooqoo tira yanaivaa fafaara raa kioo inna mmioo titano kuaiveera kuaivaa Musiiva aikioovee kiasa kioo ee-oo tiravaivee, ⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia vaidi Yutayaiya ngii ausa vuatinniiyauvo yaagueeqauvaara Musiiva ii aataru ivaara ee-oo tioo fafaara reeravai. ⁶ Nnaaru Anutuuqo ngiau mmataivaa uu suaivaki hama ii aataru ivootairavai. Anutuuqaa fafaara roo kuaivo vainno ataa kua tinoo: Anutuuqo vaidiivaa iinno gionnaivaa iiravai. ⁷ Ivaarainno fai vaidiivo ari kaano koovaitana pikioo nnaataivaa varoo ⁸ inna tasipama mmuaakaraivaitana variaaravaivee, tiivai. Ivaaitana hama taaravaitana varirama kiada mmuaavaitana variaavai. ⁹ Anutuuqoono vaa taaravaitana nuunama kiakikiai mmuaavaitana variaivaitana sa vuaivo vuaivaa pikino sa vuaivo vuaivaa pikiaivee. Sa vaidi voovoono ivaitana vara mmarammaraama yapaivee, tiravai.

¹⁰ Nnaagiai Yisuuva ari ngiaammuauyaataama nnauvaki varuduu rikiada ari ngiaammuauya iqii kua ivaara keenaa inna yaparairavai. ¹¹ Yapara ruduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaidi voovoono ari nnaataivaara ooqoo kiasa kioo karaasa voovai varaikio mmuara vareera aataruuvo innaki vaivai. Ari nnaata tuanaivaara maisa aataruuvaa iivai. ¹² Gionna voovoono ari vaatiivaara ooqoo kiasa kioo vaidi voovai varaikio mmuara vareera aataruuvo innakiaatama vaivaivee, tiravai.

Yisuuva nnaakaraiyara kua yoketaivaa tiravai

(Matai 19:13-15; Rukaaso 18:15-17)

¹³ Yisuuva nnaakaraiya mmammaiyauvunu utuaiveera gionna kiasapu vooyaano ngiari nnaakaraiya vitada innasi nnida varuduu inna ngiaammuauya iya ooqoo tiravai. ¹⁴ Ooqoo tuduu rikioo Yisuuva nannatooduu ari ngiaammuauya tunoo: Pikikiai nnaakaraiya niisi ngiatee. Sa iya ooqoo kiatee. Nnaakaraivo kuaivaa rikioo ivaa iivaa roosiikiai gionna kiasapuuya fai Anutuuqo gionna kiasapuuyara diraviki kuaravai. Ivaara sa aa nnaakara aaya ooqoo kiatee. ¹⁵ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Nnaakaraiya akiairaama kuaivaa

rikieeraivaa roosiima fai hama gioonna kiaapu voovoono inna roosiima iinno Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaara kutaavaivee tiivoono fai hama Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaravaivee, ¹⁶ kias kioo nnaakaraiya sootu utuoo iyayaa ari yaakuuvaitana utuoo tunoo: Anutuuqo ngii tasipaivee, tiravai.

Yisuuva vaidi hoona suvuauvaata kua tiravai

(Matai 19:16-30; Rukaaso 18:18-30)

¹⁷ Yisuuva itaa kua kias kioo aataru ari rikioovau kuanee kias vuduu vaidi voovoono seenoo innasi ngioo inna yuku oyaivaki numa inna avunni dioo vainno toorivu yau hara kioo vainno inna yaparainno tunoo: Vitaira vaidi yoketaa-o, dee mmoorivai na iina tupatupaa variraivaa varaanananee? ¹⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Aaniira niyara yoketaavaivee kiannanee? Anutuuqo mmuaavoono nnaasu yoketaavai varinoo. Hama vaidi mmatayaa diaa voovoono yoketaavai varivai. ¹⁹ Mmaanna tuu kuaivaa vaa a rikiaannavai. Sa gioonna kiaapu voovai ruputino putuaivee. A vaa nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikiane. Sa voovai mminnaivaa mmuara varaanee. Sa unnakua kianee. Sa mmuara varee nakaaravaa unnakua kianee. Ai kaano koovaitanaara tuqinnaanee, ²⁰ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Vitaira-o, vaa na ngiaammuaui kiisayaa varia ree ngiee ngiee makee na yokeena aa mmuakiaa kua mmaanna aayauvaa tuqinnama iikiauvaivee, ²¹ tuduu rikioo Yisuuva inna too vainno innara mmuduuya ruoo tunoo: Mmuua aataruvai hama a iikiannavai. Diitee viee ai mminnamminnaa mmuakiaayauvai varee vaidi vooya mmiee irisai sikauyauvaa varee mmanna haipu gioonna kiaapuuya mmiane. Mminoono i irisai yoketaivo ngiau aapu vainaravaivee. A iya mmi taika kiee ngiee ni nnaagiai nookiane, ²² tuduu rikioo vaidiivo ari hoonahaanaiyauvo kaayauma vauyauvaara yaata utuoo nniki apu varoo hanigioo ausa mmuaararouvaa tasipama viravai.

²³ Vuduu Yisuuva hanigia ari ngiaammuaui kias mmioo tunoo: Gioonna kiaapu kaayau hoona suvuaiya Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuaaree kias iikio kaayauma iya mmuaararaanaravaivee, ²⁴ tuduu rikiada ari ngiaammuaui iva tuu kuaivaa rikiada nnikiaraida rikioodu Yisuuva vo kuavai tunoo: Ni ngiaammuauso, gioonna kiaapuuya Anutuuqo iyara dira yoosinnaivaki kuaaree kias iikiaavo kaayauma iya mmuaararainoo. Puara pinaivaa nnutuuvo kameraivo kuatiri aataruuvaki kuanaree kias iikio inna mmuaararainoo. Gioonna kiaapu kaayau hoonahaana suvuaiyo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaree kias iikio kaayauma inna mmuaararainoo, ²⁶ tuduu rikiada ari ngiaammuaui pinaama nnikiaraida inna tunoo: Mo dataama vari gioonna kiaapuvoono Anutuuqaa yoosinnaivaki aikiooma kuanarananee? ²⁷ tuduu rikioo Yisuuva iya too vainno tunoo: Mmatayaa diaiyo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki hama yopeema ngiarinaidiri kuaaravai. Anutuuqoono tinai fai iya kuaaravai. Anutuuqo fai mmuakiaa mmoorivai aikiooma iinaravaivee, tiravai.

²⁸ Tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Mo vaa ta ti gioonna nnaakaraata ti mminnaa mmuakiaayauvaata ma pikiada i nnaagiai nookiaunnaano, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii mi-aunoo. Fai niyaraata ni mmayaaya yoketaivaraatama gioonna kiaapu voovoono ari nnauvaa pikioo ari kata vayaiya pikioo ari nnunna nnayaiya pikioo ari kaano koovaitana pikioo ari nnaakaraiya pikioo ari mmataiyauvaa pikioo ³⁰ fai aa makee ta variaunna suai aavaki fai irisai iyauvaanikaraama kava kava kaayauneetu varoo nnauyauvaa varoo ari kata vayaiya vitoo ari nnunna nnayaiya vitoo ari kaanokiaiyo vitoo ari nnaakaraiya vitoo mmataiyauvaa varaananaravai. Fai iyauvaa varanai ni kuaivaara vaidiyo mmoori maisaivaa inna mmikio kaayau mmuaararivaatama varaananaravai. Fai yapooma nnaagiai variaara suaivaki ivo tupatupaa variraivaa varaananaravai. ³¹ Anna makee kaayau gioonna kiaapu tauraa variaiyai fai nnaagiai variaaravai. Anna makee kaayau gioonna kiaapu nnaagiai variaiyai fai tauraa variaaravaivee, tiravai.

Yisuuva ari putinara kuaivaa kava tiravai

(Matai 20:17-19; Rukaaso 18:31-34)

³² Yisuuva itaa kua kias kioo ari ngiaammuauiyatama Yerusareema aataruuvau vida varuduu Yisuuva-naadee tauraa vuduu iva hama aatuura kati Yerusareema vuuvaara ari ngiaammuaui nnikiarairavai. Nnikiarauduu gioonna kiaapu iya nnaagiai nnuuya aatuuravai. Aatuuda varuduu Yisuuva ari ngiaammuaui vitoo voovau kioo ngiari nnaasu sudu varida vaidiyo inna iikiaara mmooriivaara iya kias mmioo ³³ tunoo: Rikiaatee. Ta Yerusareema kuaara iikiaunnaano. Ta ivaki vikio fai vaidi voovoono Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa vaidi Anutuuqaa kati puara hudeera kieetiyaa kua mmaanna kias mmiraiyaatama kooyaa ni vitainai iyaano na putinaraivaara kua yeena rau kiada ngiari voopinaiya mmikiai ³⁴ iya niyara raida kuaanuuvaa niyaa visida ni ripiida ni ruputu kikiari na putinaravai. Na putino taara suaivaitana taikano voooma suaivaki Anutuuqo tinai na keenaa diitaanaravaivee.

Yakoopaya Yuvuaanaya Yisuunna yaparairavai

(Matai 20:20-28)

³⁵ Tuduu rikiada Sevetainna mmaapuuvaaitana Yakoopaya Yuvuaanaya Yisuunnasi numa tunoo: Vitaira-o, ta titiivara i yaparakiaunna kuaivaa tiini iikiane, ³⁶ tuduu rikioo Yisuuva ivaitana yapara ruoo tunoo: Na aaniivai ngiivaitanaani iikiaiveeraida ngia kianne? ³⁷ tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: A gioonna kiaapuuyara dinaraivaki a tinai ta i tasipama variaaravai. Vuaivo i yaaku yaadudainningiaa varino vuaivo i yaaku geedainningiaa varinaravaivee, ³⁸ tuduu rikioo Yisuuva sai tunoo: Ngia ni yaparakiaa kua oyaivaa hama arinaima riki-aanoo. Na nnoori toori kapikaraivaa nnaanara iikiauvalakidiri ngieevaitanaata nnaanannee? Vaidiia nnoori apira suaivaki nnooriivo iya rummua apu kiaineema mmamma nniitaraivo ni rummua apu kuaivaa ngieevaitanaata varaarannee? ³⁹ tuduu rikiada sai tunoo: Fai ta nneeda varaaravaivee, tuduu rikioo Yisuuva ivaitana sai tunoo: Aikioovai. Ni nnoori toori kapikaraivakidiri fai ngieevaitanaata nnaaravee. Vaidiia nnoori apira suaivaki nnooriivo iya rummua apu kiaineema mmamma nniitaraivo ni rummua apu kuaivaa ngieevaitanaata varaaravee. Inna aikioovai. Vaidiivaitana vuaivo ni yaaku yaadudainningiaa varino vuaivo ni yaaku geedainningiaa varinaravai hama na nakaaravaa roosiima ee-oo tinai ivaitana variaaravai. Ii mmaata ivaitana ni Napoova vaidiiyani teerama kuaivaitana fai mminai varada variaaravaivee, tiravai.

⁴¹ Nnaagiai ari ngiaammuaui saido yaakuuvaitana Yakoopaya Yuvuaanaya tuu kuaivaa rikiooduu kaayauma ivaitanaara iya nnannateeravai. ⁴² Nnannatooduu Yisuuva ari ngiaammuaui mmuakiaaya aayanna tuduu innasi nnida nuunauduu iya tunoo: Vaa ngia taavai. Ngiaari voopinaiya kieeta vaidiia ngiari seenaiyara yaagueeqama diaani ngiari nnoonnaiya iyara diaavai. ⁴³ Itaama iikiaa aataruuvo sa ngiiki vakiaivee. Ngiikidiri vaidi voovono ngii kieetavai varinaree tioo mmuakiaaya ngii mmoori vareera ngiaammuaui varinaravai. ⁴⁴ Ngii-ikidiri vaidi voovono ngii tauraa varinaree tioo sikaunnaadiri yookaama kioo mmoori varaaneera viteera ngiaammuaui roosiima varinaravai. ⁴⁵ Gioonna kiaapuuya ni mmooriivaa varaaraivara hama Na Vaidiivaa Mmaapuuvo tiiravai. Na mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmoori varee iya mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaivara putuee iya vitee yoketaivau yapaanaraivara na tiiravaivee, tiravai.

Yisuuva vaidi avu huruutauvaa tuqinneeravai

(Matai 20:29-34; Rukaaso 18:35-43)

⁴⁶ Yisuuva itaa kua kua kioo ari ngiaammuauiyaaatama yoosinnaivaa nnutuuvo Yerikoo nnida tarada kaayau gioonna kiaapuuyaaatama iya tasipama vida varuduu Timainna mmaapuuvaa nnutuuvo Batimiaava avu huruutavai aataru siriivau hara kioo varioo gioonna kiaapuuya sikaura ngiaaru tuoo variravai. ⁴⁷ Varioo rikiooduu Yisuuva Nasareeta diaa vaidiivo nninoo tuduu rikioo innara aayanna roo tunoo: Davuitiinna oyaivakidiri diitaanna vaidi Yisuu-o, niyara boo kiane, ⁴⁸ tuduu rikiada gioonna kiaapu kaayauyaano inna yaagueeqama kua pikiaaneera tuduu rikioonnaata ivo puaisakama aayanna roo tunoo: Davuitiinna oyaivakidiri diitaannakuavee. Niiyara boo kiane, ⁴⁹ tuduu rikioo Yisuuva aataruuvau dion vainno tunoo: Innara aayanna tikio ngiaivee, tuduu rikiada vaidi avu huruutauvaa tunoo: Sa yaata utira diitee kuanee. Iva aiyara tinoo, ⁵⁰ tuduu rikioo akiairauduu diitoo ari yaapa apu kioo varuuvaa rabara pikioo Yisuunnasi viravai. ⁵¹ Vuduu Yisuuva inna yaparainno tunoo: A aaniivai na i iikiaiveerainna kiannannee? tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Vitaira-o, na ni avu aavaa safuuma kava taanaraivaaraina i yaparakiaunoo, ⁵² tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Kuanee. A niyara kiannano: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivara a kati yoketaama hara kiee variannano, tuduu rikioo inna avuuvavo makee tuduu tuqinnama tooduu Yisuunna nnaagiai aataruuvau viravai.

Yisuuva Yerusareema vuduu iya innara sirigairavai

(Matai 21:1-11; Rukaaso 19:28-40; Yuvuaano 12:12-19)

11 Yisuuva ari ngiaammuauiyaaatama numa Yerusareema vainima nnida yoosinnaivaitana nnutuuvaaitana Betepakee Betaniaa numa taapiivaa nnutuuvo Oriveeta ivau dida vauduu Yisuuva ari ngiaammuauiyaaatana titoo ² tunoo: Oro ukuaa yoosinna ivaki vida teekio rikioo puara togii karaasa hama vaidiia variaivo nnuunaivaki yeena harukiaivo ngii too vainai teeda rukuasaa kiada vitada niisi ngiatee. ³ Fai gioonna kiaapu voovono ivara ngii tinara: Ngia aaniira vitaannee? tinai kiatee: Udaangaivono ivaa vitaateera ti titaikiai ta ngiaunnao. Ivo fai makee kava ti titanai ta kava vitada numa ai i mmiaaravaivee, kiatee, ⁴ tuduu rikiada vida yoosinna vuuta idaa tooduu puara togiivaa sipu oyaivaki haru kioovo iya too vauduu rukuasada variravai.

⁵ Rukuasada varuduu gioonna kiaapu ivau duuya iya teeda tunoo: Mo ngia aaniivai iikiaaraida aa puara togii aavaa rukuasaanee? ⁶ tuduu rikiada Yisuuva iya kua mmu kuaivaa gioonna kiaapuuya kua mmuduu rikiada

ee-oo tuduu vitada nniravai. ⁷ Vitada nnida ngiari yaapaiyauvaa togiivaa mmookaivau yapa kioodoo Yisuuva togiivaa mmookaivau karoo variravai. ⁸ Varuduu teeda kaayau gioonna kiaapuuya sirigaida varida vooya ngiari yaapaiyauvaa aataruuvau hooti kioodoo vooya oro mmooriivakidiri yatari hammaraiyauvaa rakau utida numa aataruuvau hootiravai. ⁹ Hooti kioodoo gioonna kiaapu Yisuunna tauraa vuuyaata inna nnaagiai vuuyaatama aayanna raa rada tunoo: Anutuuqo yoketaivovee. Udaanga Anutuuqo inna titoodoo tuuvo nninaraivaara ivo in-nara yoketaakiaivee. ¹⁰ Ti rubuungo Davuitiiva tiyara duneema iva tiyara dinaraivaara Anutuuqo yoketaakiaivee. Anutuuqo ngiau aapu variivo yoketaivovee, tiravai.

¹¹ Tuduu Yisuuva Yerusareema vioo vioo oro nuunaira nnau pinaivaki vioo mmuakiaa inneennavai haitatuun-no varuduu rikioo upisiinno ukuapidi aapidiinno varuduu rikioo ivo ari ngiaammuaa yaakuuvaitana yukukidiri taaramaatama vitoo yoosinna Betaniaa ivakira viravai.

Yisuuva nnaammuaivaava tunoo: Sa kava iira vakianee, tiravai

(Matai 21:18-19)

¹² Vidada oto Betaniaa vuru vauya patauduu ivaki pikiada kava vara ranada Yerusareema nnida varuduu Yisu-unna yeenna rauduu ¹³ ngieeradiri dioo vainno rooru tooduu yatari nnaammuaivaava roosuuvaa apuuvaa too oro iiraiyauvo vainoo kiaa tooduu hameetauduu mmanna apuuyauvo nnaasu vairavai. Hama nnaammuaivaava iira vaira suaivootauvaara mmanna apuuyauvo nnaasu vairavai. ¹⁴ Vauduu Yisuuva yatari nnaammuaivaava tunoo: Tupaa itaavai vakianee. Fai hama vaidi voovono keenaa i iiraivaa rasuku nnaanaravaivee, tuduu ari ngiaammuaivaava inna kuaivaa rikieeravai.

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki viravai

(Matai 21:12-17; Rukaaso 19:45-48; Yuvuaano 2:13-22)

¹⁵ Rikiada Yisuuvaatama Yerusareema vuduu ivo nuunaira nnau pinaivaki vioo gioonna kiaapuuya ngiaam-maiyauvaata puara sipisiipaiyauvaatama vooya mmida irisai yookaa varooyaatama gioonna kiaapuuya sikau yookaama kiada irisai varooyaatama yaagueeqama titoodoo mmaanai viravai. Vuduu ivo vaidi vooya sikau yanaiyauvaa kioodoo irisai sikau mmuyaiyauvaa mmuuya parapaarayauvaa rauru sereguatiima kioo vaidi vooya ngiaamma mirunnaiyauvaa varau yapa kiada vooya mmida irisai yookaa varooya mmaata variraiyau-vaatama rauru sereguatiima kieeravai. ¹⁶ Sereguatiima kioo iya tunoo: Sa kava mminnaiyauvaa varada nnau aakiaa aadaa vida nnida kiatee, ¹⁷ kiaa kioo gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Anutuuqaa kua fafaara roo-vo vainno tinoo: Ni nnauvo mmuakiaa gioonna kiaapuuya yaaku vareera nnauvaivee. Anutuuqo itaa kua tiki-ainnaataida ngia mmuara furaiya iirayaama aavaki iikiaano, tiravai.

¹⁸ Tuduu rikiada vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama Yisuuva itaama uvaara rikiada inna ruputuaaree kiaa iiravai. Gioonna kiaapuuya iva tuu kuaivaara nnikiaraida varuuvaa iya Yisuunnara aatuuda pikieeravai.

¹⁹ Yisuuva ari ngiaammuaivaavaatama hannauduu rikiada ii yoosinna ivaki pikiada viravai.

Yisuuva nnaammuaivaava tuu kua oyaivaa tiravai

(Matai 21:20-22)

²⁰ Vidada oto vauya patauduu kava vara ranada aataruuvau nnida tooduu nnaammuaivaava nnaa hammara tuukaiyauvo eeyaa aasannama taika kieeravai. ²¹ Taika kioodoo Petorooso Yisuuva uvaara yaata utuoo inna tunoo: Vitaira-o, taanee. Nnaammuaivaava a kiannaivo vaa kutaa aasannama kiainoo, ²² tuduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuaivaava tunoo: Anna makee ngii avuuvau iikiauva teeda ivaara yaata utida Anutuuqaara ku-taavaivee kiatee. ²³ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu voovono aa taapi aavaa tinara: Tavagiauruee nnoori haruungaivaki kuane, kiaa kioo fai ari tii kuaivaara hama ivo taara yaata utuoo ivaara Anutuuqo kutaa iinaravee tino too fai Anutuuqo iinaravaivee. ²⁴ Ivaaraina na ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia yaaku varada mminnaa voovaa Anutuuqaa yaparaida kiaara: Fai kutaa ta varaaravee, tida fai ngia varaaravai. ²⁵ Ngia yaaku vareera suaivaki gioonna kiaapuuyara ngii nnannateenai ivaara sa yaata utiraida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmiatee. Ngii Gioova ngiau aapu variivo irisaivaa ngii mminnamminnaa maisaiyau-vaara hama yaata utirainno fai rugaanarivaara iyara itaama iikiatee. ²⁶ (Fai ngia hama ngii ausa mmudu-uyaiyauvaa iya mmiraida homo yaata utikio ngii Gioova ngiau aapu variivo hama ngii mminnamminnaa mai-saiyauvaa rugaanaravaivee,) tiravai.

Yutayaiya Yisuunna ari mmooriivaara inna yaparairavai

(Matai 21:23-27; Rukaaso 20:1-8)

²⁷ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama Yerusareema nnidada ivo ngioo nuunaira nnau pinaivaki nuainno varuduu vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama kua mmaanna kiasa mmiraiyaata vaidi yokovaiyaatama innasi nnida ²⁸ inna yaparaida tunoo: Gioono i tikiainna aa mmoori aayauvaa a iikiannanee? Dee vaidi kieetavoono i tikiainna a iikiannanee? ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Kii neeta vo kuavaara ngii yaparainai fai ngia ni sai tikiyai fai na ivo ni tikiyai na iikiauvaara kooyaa ngii giaa ngii minai ngia rikiaaravai. ³⁰ Ni giaa ni miatee. Gioono tuduu Yuvuaano nnoori apira vaidiivo gioonna kiaapuuya nnoori apuunnee? Vo Anutu-uqoono tuduunno uunnee? Vara vaidiiaano tuduunno uunnee? ³¹ tuduu rikiada iya ngiariiki ngiariiki yaparaida tunoo: Ta dee kuavai sai kiarannee? Fai ta inna sai kiaara: Anutu-uqoono tuduu Yuvuaano iiravaivee, tikio rikioo mo fai ivo ti sai tinara: Mo ngia aaniira hama inna kuaivaara kutaavaivee tiravainnee? tinaravai. ³² Fai ta kiaara: Vaidiiaano tuduu Yuvuaano iiravaivee, tikiyai fai gioonna kiaapuuya ti kiaravaivee, tiravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yuvuaanaara tunoo: Vaidi forofetaivovee, tuuvaara vaidi kieetaiya gioonna kiaapuuyara aatuuravai. ³³ Iya itaa kua kiasa kiada Yisuunna kuaivaa sai tunoo: Hama teeta taunnavaivee, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Hama ngia ni kuaivaa sai kuaivaara fai na hama ngii kuaivaa sai tinaravai. Ivo ni tikiyai na mmooriivaa iikiau oyaivaa fai hama na ngii giaa ngii minaravaivee, tiravai.

Yisuuva vuaina mmoori varooyaaadiri

mmataama kioo tiravai

(Matai 21:33-46; Rukaaso 20:9-19)

12 Yisuuva mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo vaidi kieetaiya tunoo: Vaidi voovoono ari vuaina mmooriivaa vara kioo hanikiaivaa rau kioo hauyauvaa utu kioo ari vuaina iiraiyauvaa kagigainara soopavaa hanuu teerama kioo ari mmoorira haitatuura saasaaya nnau hokobaivaa heeka kuaivai. Heeka kioo vaidiiaa inna mmooriivaara haitatuuda iira vooyauvai ngiari mmoori varaa irisaiyauvaa ngiariyara varaa-teeraivaara iya kiasa mmi kioo ngieera vo yoosinnaipi varinara kuaivai. ² Vioo vioo oro ngieera yoosinnaivaki hara kioo varioo yapooma vuaina iiraiyauvaa rasukuaara suaivo nnikio mmoori nakaaraivo ari mmoori vareera ngiaammuauvaa vuaina mmooriivaara haitatuura vaidiiasa titaikio vuaina iira vooyauvai varaanara kuaivai. ³ Kuaikiai teeda vuainaivaara haitatuukiaiyaano akiairaikiai inna utu kiada vaidi iya pinaama inna ruputida inna ripiida vuaina iiraiyauvaa irisaiyauvaa hama inna mmirama kiada kati titaa kiaavo nniivai. ⁴ Ivo nnikio mmoori nakaaraivoono kava ari ngiaammuau voovai titaa kiaikio kuaikiai teeda inna vuakieetaivaa rida ruannamooqama kiada kaayau kuakuaakua maisavaa inna tida hama innara yoketaakiaavai. ⁵ Mmoori nakaaraivoono kava ari ngiaammuau voovai titaa kiaikio kuaikiai teeda inna ruputu kiaavo putivai. Ivo makemakee ari ngiaammuauya titoo varikiai vooya rida rubanikaiya vara ranada ngiaani aavata ruputuaiya putuaavai. ⁶ Mmoori nakaaraivo ngiaammuaura buaama taikio kuminaikio rikioo ivo nnaagiai yaata utuoo ari mmaapu mmuaa tuanaa innara mmuduuya ruaivaa titoo tinoo: Ni maapu mmuaa tuanaavai. Fai na inna titaa kino vinai rikiada inna kuaivaa arinaima rikiada hama inna ruputuaraavaivee, ⁷ kiasa kioo inna titaa kiaikio kuaikiai teeda mmooriivaara haitatuukiaiyaano inna teeda ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida kiaanoo: Ari koonna mminnaa mmuakiaayauvai varaanaraivoonno aa nninoo. Nnikiai ta inna mminnaa mmuakiaayauvai varaanaraivaara inna ruputikio putuaivee, ⁸ kiasa kiada ruputu kiada inna mmammaivaa hanikia mmaanai kagaari kuaavaivee, tiravai.

⁹ Yisuuva ii kua ivaa kiasa taika kioo vaidi kieetaiya yaparainno tunoo: Mo mmoori nakaaraivo fai dee mmooriivai iinarannee? Fai ivo numa vuainaivaara haitatuukiaiya ruputu kinai putikio ari vuaina mmooriivaa vaidi vooya mminai haitatuukiaaravai. ¹⁰ Anutuuqaa kua fafaaraivo vaivaa vaa ngia jaarida rikiaavai. Fafaaraivo vainno tinoo:

Sikau nnau heekeeraiyaano sikau voovai teeda maisavaivee kiasa kiada pikiaavai.
Yaagueeqa yatariivaa pupukiaivaa mmaara hara kiasa kuabaivaa roosiima
ii sikau ivo nnau ipunnaivaki vaivo inna yoketaavai.

¹¹ Udaanga Anutu-uqoono iira mmoorivai.
Ta taunnano inna mmooriivo yoketaainno

ari vookarainoo.

Fafaaraivo vainno itaa kua tiivaivee, ¹² tuduu rikiada Yutayaiya kieetaiya Yisuuva iyayaadiri mmataama kioo tuu kuaivaa rikiada inna utida ruputuaaree kua kiada tooduu gioonna kiaapuuya innara mmuduuya ruduu rikiada aatuuda pikiada viravai.

Vaidiia sikau takiisa mmiraivaara

Yisuunna yaparairavai

(Matai 22:15-22; Rukaaso 20:20-26)

¹³ Vaidi Farisaiyaata vaidi Herootaa nnaagiai nuairaiyaatama ngiari seena vooya Yisuunnasi titooduu iya in-nasi tiida ivo kuaivaa koonnama tioo haruruaveera kuaiyauvaa inna yapara ruaara viravai. ¹⁴ Vida inna tunoo: Vitaira-o, vaa ta i taunnavai. A kua kutaa tira vaidikuavee. Gioonna kiaapuuya aiyara yaata utuaivaara hama a pinaama yaata utuannavai. Vaidi kieetaiyaraata vaidi kuminaiyaraatama a mmuaavaugiataama yaata utuan-naivaara iya aiyara yaata utuaivaara hama a pinaama yaata utuannavai. A Anutuuqaa mmoori aataruuvaa safu-uma mmuakiaa gioonna kiaapuuya kuaa mmiannakuavee. Ta vo kuavaara i yaparaikiai sai ti kuaa ti mmianee. Roomaaya kieetaivaasi ta sikau takiisa yapaara aataruuvo yoketaa aataruvainnee? ¹⁵ Fai ta yapaarannee? Vara hama yapaarannee? tuduu rikioo Yisuuva iya inna iida taaree kuaa uuvaa vaa ivo too rikioo iya tunoo: Ngia aani-ira ni iida taaree kuaa numa ni iikiaannee? Sikau mmuyai voovai varada numa ni vitaikiai na taanaravaivee, ¹⁶ tuduu rikiada sikau mmuyai voovai varada numa inna vitauduu too Yisuuva iya tunoo: Anna giaa kieetavai mmannammannaavainno vainnee? Anna giaa nnutuvainno vainnee? tuduu rikiada inna sai tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mmannammannaivoota inna nnutuuvootama ivau vainoo, ¹⁷ tuduu rikioo tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mminnaiyauvaa safuuma ari mmiatee. Mo Anutuuqaa mminnaiyauvaa safuuma ari mmi-atee, tuduu rikiada iya iva tuu kuaivaara kaayauma nnikiaraida yaata utiravai.

Satuukaiyaano putiraiya kava diiteeraivaara Yisuunna yaparairavai

(Matai 22:23-33; Rukaaso 20:27-40)

¹⁸ Vaidi Satuukaiya vaidi putuuyara tunoo: Fai hama kava diitaaravaivee, tuuyakidiri vooya numa Yisuunna ya-paraida tunoo: ¹⁹ Vitaira-o, Musiiva vo aataruvai tiyara fafaara roo tunoo: Vaidi voovoono nnaataivaa vara kioo hama nnaakaraivaa mmateerainno putino ari nnaataivo variivaa ari kataivoono vara kioo ari vayaannara tuoo nnaakaraiyauvaa mmataanaravaivee. Musiiva itaa kua tiravai. ²⁰ Vo suai voovaki kata vayaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana varuuya ngaruuvoono nnaata vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putiravai. ²¹ Putuduu ngamiisaivo inna muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putuduu yaaguaavaano inna muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putuduu ²² mmuakiaa kataunna nnaagiaidootama mmuai gioonnaivaa vara kiada mmuaikaraama putiravai. Putuduu nnaagiai tua-naa gioonnaivootama putiravai. ²³ Itaama vaikiyai yapooma gioonna kiaapu putuaiya kava diitaara suaivaki fai gioonnaivo giaa nnaatavai varinarannee? Mo yaaku saivai sainaidiri taarama ii vaidi idoono inna vareeravaivee, tiravai.

²⁴ Tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia koonnama yaata utida itaa kua kiaanoo. Mo aaniira ngia itaa kua kiaanee? Ngia hama Anutuuqaa fafaara roo kuaivaa arinaima rikiada hama inna yaagueeqaivo vaivaa tuqin-nama taivaaraida ngia koonnama yaata utida itaa kua kiaanoo. ²⁵ Fai gioonna kiaapu vaa putuaiya diitaara suaivaki kava diitada hama nnaata vaati varaaravee. Fai iya aangeraiya ngiau aapu variyaiya roosiima variaar-avee. ²⁶ Gioonna kiaapu vaa putuaiya kava diitaaraivaara Musiinna yanaivau vai kuaivaa vaa ngia jaarida riki-aavai. Nnaaru yatari kiisaivaki ikiaivo tooduu hama yatari apuuvaa taa tamooqoovakidiri Anutuuqo Musiinnaa-ta kua tioo tunoo: Na i nnaakukiaiya Aparahaamo Isaako Yakoopainna Anutuuqovee, tiravai. ²⁷ Vaidi taar-avooma nnaaru putuuya inna avuuvau homo varuuvaara Anutuuqo itaa kua tiravai. Anutuuqo gioonna kiaapu vaa eeyaara putuaiya hama iya Anutuuqovee. Gioonna kiaapu variyaiya Anutuuqovee. Ngia kaayauma kumi-makamaida yaata utuaano, tiravai.

Yisuuva kua mmaanna tauraanaivaara tiravai

(Matai 22:34-40; Rukaaso 10:25-28)

²⁸ Tuduu vaidi kua mmaanna kuaa mmira voovoono Yisuuva vaidi Satuukaiyaata kua tuuvaa rikioo iva iya ari-naima sai tuu kuaivaa rikiooduu inna yoketauduu rikioo vo kuavaara numa inna yaparainno tunoo: Dee kua mmaannavoono mmuakiaa kua mmaanna tiraivaa yaatarainnee? ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Aa

kua na tinara kua aavo mmuakiaa mmaanna tira aataruuyauvaa yaatarainoo. Anutuuga kua fafaaraivo vainno tinoo: Isarairaayaso, rikiaatee. Udaanga ti Anutuugo ari mmuaa tuanaavai nnaasu varinoo. ³⁰ I Udaanga Anutuugaara mmuduuya ruee ai ausa mmuduuya mmuakiaavai inna mmianee. Ai vaidi kaanaivaatama ai yaata vutinniivaata ai yaagueueqaivaatama mmuakiaavai inna mmianee, ³¹ tikio inna inanoo kua mmaanna tuuvo vainno tinoo: E aiyara tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinnee iyara mmuduuya ruanee. Aa kua mmaanna tuu aavaitana mmuakiaa kua mmaanna tuuyauvaa yaataraivaivee, ³² tuduu rikioo kua mmaanna kiaa mmira vaidiivoono Yisuuva tunoo: Vitaira-o, aikioovai. A kua kutaavainna kiannanoo. Udaanga Anutuugo mmuaa tuanaavai varinoo. Hama ari vo anutuuvoovootavai. ³³ Ivaarainno gioonna kiaapu voovoono Udaanga Anutuugaara mmuduuya ruoo ari ausa mmuduuya mmuakiaavai inna mmioo ari yaata vutinni mmuakiaavai inna mmioo ari yaagueueqa mmuakiaavai inna mmiaivee. Iva ariyara tuqinnaneema ari seenaiyaraatama tuqinnoo iyara mmuduuya ruaivee. Aa taara mmaanna tuu aataru aavaitana ta rikiada iikiaunnaivo inna yoketaavai. Aa aataru aavaitanaano nnaaru Anutuugaara kati puara sipisiipaiyauvaa hudoo aataruuvaa yaataraivaivee, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva ivo tinniyaadiri kua tuuvaa rikioo inna kua sai tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuyara diravaa a varaanaivaarainna e muaraagainna kiisa suai varaanarainna iikiannanoo, tuduu rikiada nnaagiai hama kava vaidi voovoono yopeema vo kua vooyauvaara inna yaparairavai.

Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara Yisuuva tiravai

(Matai 22:41-46; Rukaaso 20:41-44)

³⁵ Yisuuva homo nuunaira nnau pinaivaki gioonna kiaapuuya kuaivaa kiaa mmioo varioo tunoo: Mo dataama kiada kua mmaanna kiaa mmira vaidiiaa kiaanoo: Vaidi Anutuugo mmataama kioovo Davutiinna oyai tuanaivakidiri diitoovovee, kianne? ³⁶ Nnaaru Mmannasa Yoketaivoono Davutiinna tasipama varuduu Davutiiva kuaivaa fafaarainno tunoo:

Udaanga Anutuugoono ni Udaangaivaa tunoo:

A ni yaaku yaadudainningiaa

vaidi nnoonnavai varianee.

Varia ree vinanai na tinai

fai a ai nnammutuuya yaatara kiaanaravaivee, tiravai.

³⁷ Davutiivaano fafaara roo itaa kua Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara tunoo: Ni Udaangaivovee, tuuvaara hama Anutuugo mmataama kioo vaidiivo Davutiinna oyaivakidiri nnaasu diiteeravaivee. Yisuuva itaa kua tuduu rikiada gioonna kiaapu kaayauya inna kuaivaa rikiooduu iya yoketauduu inna kuaivaa rikiada nnaasu variravai.

Sa kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama

iikiyaiyuvunugiataama iikiatee

(Matai 23:1-36; Rukaaso 20:45-47)

³⁸ Varuduu Yisuuva kuaivaa iya kiaa mmioo varioo tunoo: Kua mmaanna kiaa mmira vaidiiaa iira aataruuyauvaa tuqinnama haitatuuma teeda sa iya roosiima iikiatee. Iya buruqa hokobaiyauvaa rau varada gioonna kiaapuuya yeenna yookaira mmatuuya vuutaiyuvaki nuaikiai iya teeda iyara vaidi nnoonnayavee kiateeraivaara nookiaavai. ³⁹ Iya nuunaira nnauyauvaki vida mmaata yoketaiyuvunura nnaasu mmuduuya rida variaavai. Iya buusaiyauvaa nneera suaiyuvaki kieetaiya varira mmaataiyuvunura nnaasu mmuduuya rida variaavai. ⁴⁰ Iya oro gioonna muaadaiya unnakua nnamhari kuaivaa tida iya mminnamminnaiyauvaa ngariiyara kati vara kiada nnaagiai oro mmanna avaiyuvakidiri hokobama yaaku varaavai. Iya itaama iikiaivaara ngiari irisai pinaa maisaivo vainaravaivee, tiravai.

Gioonna muaadaivo taara sikau kiisavaitana yapeeravai

(Rukaaso 21:1-4)

⁴¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo numa nuunaira nnau pinaivaki varioo kati Anutuugaara yapeera sikau nnaamuruuvaa vainima hara kioo varioo tooduu kaayau gioonna kiaapuuya ngiari sikauyauvaa sikau nnaamuruuvaki yapada varuduu teeravai. Iva iya too vauduu rikiada gioonna kiaapu kaayau hoona suvuauya numa kaayau sikauyauvaa yapeeravai. ⁴² Yapa kiooduu ivo too vauduu mmanna haipu gioonna muaada voovoono numa sikau kiisa kookevaitana yapa kiooduu sikavaitana hama pinaavai vairavai. Kiisakiata vairavai. ⁴³ Vauduu too Yisuuva ari ngiaammuauya maavee tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Aa

gioonna muaada mmanna haipu gioonna aavaa sikau kiisa yapa kiaivaitanoono mmuakiaa gioonna kiaapuuya sikau nnaamuruuvaki yapa kiaa sikauyauvaa yaataravai. ⁴⁴ Gioonna kiaapu hoona suvuaiya kaayau sikau vaiyauvakidiri vooyauvai nnaasu varada yapa kiaavo gioonnaivo hama sikaunnaataivo mmuakiaa sikau innasi vaivaitana eyommaa varoo yapa kiaivai. Iva ari yeenna varanee tii sikau eyommaakiatatana varoo sikau nnaamuruuvaki yapa kiaivaara inna sikauvaitanaano gioonna kiaapuuya yapa kiaa sikauyauvaa yaataravaivee, tiravai.

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaa havarataaraivaara tiravai

(Matai 24:1-2; Rukaaso 21:5-6)

13 Yisuuva nuunaira nnau pinaivakidiri vioo varuduu ari ngiaammuau voovono inna tunoo: Vitaira-o, taanee. Aa sikau nnau aayauvoota sikauyauvootama yoketaa tuanaa pinaayauvaivee, ² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Aqaa nnau pinaa nnau aayauvaa vaa a taannano. Fai vaidiia mmuakiaa aa nnau aayauvaa havarata taika kikio rikioo fai hama seena sikau voovai ari seena sikau voovai mmaataivau tasipama vainaravaivee. Fai mmuakiaavai havarata taikaanaravaivee, tiravai.

Maisa mmooriivo nninaravaara Yisuuva tiravai

(Matai 24:3-14; Rukaaso 21:7-19)

³ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuayaatama nuunaira nnau pinaivaa pikiada ukuapi taapi Oriveeta oro hara kiada varuduu Petrooso Yakoopo Yuvuaano Adiriaasainna ngiarivana innasi vida inna tunoo: ⁴ Ti kiaa ti mmianee. A kianna kuaivo दौरा सुवि वैनारान्ने? Dee ari vookarai mmoorivai vainai fai ta teeda mmuakiaa kua a kiannaivaara yaata utida kiaara: Vainima vainaravee, kiarannee? ⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaidi voovono ngii unnakua kiaa kioo aataru maisaivau ngii vita yapeenoora tuqinnama haitatuukiatee. ⁶ Fai kaayau vaidiia mmuaavai mmuaavai nnida ni nnutuuvaa ngiariyara tida voovono tinara: Anna Anutuuqo mmataama kioo vaidivoona ngiaunoo, tinai fai kaayau gioonna kiaapuuya iya unnakua kiaivaa rikiada kiaara: Kutaa kuavaivee, kiaravai. ⁷ Fai gioonna kiaapuuya vainivau rapiraivaa rikiada ngieera rapira mmayaayaivaa rikiada sa ivaara nnikiaraida aatuukiatee. Rapiraivonanaa tauraa vaino too ngiau mmata taikeera suaivo fai hama makee tino nninaravaivee. ⁸ Fai gioonna kiaapu voovaki variaya diitada gioonna kiaapu voovaki variayaatama rapuaaravai. Fai vo kieeta voovono diitoo vo kieetavaata rapinara iinai rikiada fai ngiari gioonna kiaapuuya rapuaaravai. Fai vo mmata vo mmata mmataa kuaru utinaravai. Fai vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki aarareeraivo vainai rikiada gioonna kiaapuuya kaayauma yeennara kiaravai. Gioonnaivo nnaakaraivaa mmataanara suaivaki kiisama nniitareeraivaa varoo nnaagiai pinaama nniitareeraivaa varaivai. Ivaa roosiima ii aataru iyauvo nninara suaivaki tauraa kiisavai vainno nnaagiai fai pinaavai vainaravai.

⁹ Ngiengieenoo ngiingiiyara tuqinnama haitatuukiatee. Fai vaidi vooya ngii vitada ngiari kieetaiyasi kua pinaana ngii yapaaravai. Fai iya ngii vitada ngiari nuunaira nnauyauvaki yapa kikiai vaidiia ngii ripiikiaravai. Ngia niyara kutaavaivee kiaivaara iya ngii vitada vaidi kieetaiyasi vida kua pinaana ngii yapa kikiai fai ngia ni mmayaaya yoketaivaa vaidi kieetaiya kiaa mmiaaravai. ¹⁰ Tauraa gioonna kiaapuuya ni mmayaaya yoketaivaa mmuakiaa mmata variaya kiaa mmi taika kikio nnaagiai ngiau mmataivo taikaanaravai. ¹¹ Fai vaidiia ngii vitada kua pinaana ngii yapa kikiai sa ngia iya sai kiaara kuaivaara mmuaanaa yaata utida tauraa teerakiatee. Kua pinaana ngii yapeera suaivaki Anutuuqo ngia sai kiaara kuaivaa ngii yaatana yapanai rikiada ivaa sai kiatee. Ngia sai kiaara kuaivo hama ngiengieenoo kiaravai. Fai Mmannasa Yoketaivoono ngii giaa ngii minai kiaravai. ¹² Vaidi vooyaano fai ngiari kata vayaiya vitada vaidi vooya mmikiai iya rputikiai putuaaravai. Fai vaidiia ngiari uru nnaakaraiya vitada vaidi vooya mmikiai rputikiai putuaaravai. Fai nnaakaraiya ngiari kaano kooya mmooka hanigia mmida iya rputuateeraivaara vitada vaidi vooya mmiaaravai. ¹³ Ngia niyara kutaavaivee kiivaara gioonna kiaapu kaayauya ngii teeda hama ngiingiiyara mmuduuya ruaaravai. Fai gioonna kiaapu voovono niyara kutaavaivee tioo yaagueeqainono ari putira suaivaki Anutuuqo inna vitoo yoosinna yoke-taivaki yapaanaravai.

Mminnaa maisai ari vookaraiivo nninaravaivee

(Matai 24:15-28; Rukaaso 21:20-24)

¹⁴ Gioonna kiaapuuya aa na tinara kua aavaa jaarida arinaima rikiatee. Fai ngia teekio mminnaa maisa ari vookaraiivo hama ivo diraivaki fai dioo vainaravai. Fai ivo dioo vainai teeda ngia Yutayaa variaya ngiingii yaatu aatuuda taapiivaura seenada kuatee. ¹⁵ Fai gioonna kiaapu voovono ari nnauvaa vainiivau iikiaivo sa ari mminnamminnaiyauvaa varaanara nnauvaki kuaivee. ¹⁶ Fai gioonna kiaapu voovono ari mmooriivaki iikiaivo

ari yaapaivaa mmoori tooyaivau yapa kiaivaa sa kava vara ranoo vioo ivaa varaivee. ¹⁷ Boo, ii suai ivaki gioonna nnaakara sunnaakiaiyaa gioonna nnaakara meedi ruaiyaatama kuaaravo iya mmuaararainaravai. ¹⁸ Vati pinaa rira suaivaki vivoora kiaa yaaku varaatee. ¹⁹ Iqii suai ivaki kaayau maisa mmuaararavo ari vookaravai vainno mmuakiaa mmuaararayauvo gioonna kiaapuuyaki vaiyauvaa yaataraanaravai. Nnaaru Anutuuqo ngiau mmata uu suaivaki varuuya varia rada nnidada makee aa suai ta variaunnaivaki variaya hama kaayau maisa mmuaararavo itaama vaivaa taavaivee. Fai yapooma variaaraya hama itaama vai mmuaararavaa taaravai. ²⁰ Iqii suai ivaara Udaanga Anutuuqo paanna suaivai mmataama kioo tiravai. Fai hama paanna suaivaa yapa kinai fai gioonna kiaapuuya putu taikaaravai. Anutuuqo gioonna kiaapu ariinnee kiaa mmataama kiooyara yaata utuoo suaivaa paannavai yapa kieeravai.

²¹ Fai iqii suai ivaki gioonna kiaapu voovoono ngii tinara: Taatee. Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo aavaki varinoo, tinai sa inna kuaivaa rikiaatee. Fai voovoono tinara: Iqiiivaki varinoo, tinai sa inna kuaivaa rikiaatee.

²² Fai unnakua vaidi vooya nnida voovoono ariiyara tinara: Na Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo ngiaunoo, tino fai voovoono ariiyara tinara: Na forofetaavai ngiaunoo, tinaravai. Fai itaa kua kiaaraya ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa iikiaaravai. Anutuuqo gioonna kiaapu ariinnee kiaa mmataama kiaiya unnakua tiraiyaano iya unnakua kiaa kiada iya iida aataru maisaivau iya vita yapaaravaara ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa iikiaaravai. ²³ Rikiaatee. Na aanna iya iikiaaravaara na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo.

Yisuuva kava mmatayaa tiinaraivaara tiravai

(Matai 24:29-31; Rukaaso 21:25-28)

²⁴ Ii kaayau maisa mmuaararai suai ivo taikano nnaagiai suaivaki suaivo ngioo upisiima tu kioo vaino too ku-raagaivo nnino hama mmeekiaivo teeno too ²⁵ aakiapuuyauvo ngiauvaidiri tasukua roo tuoo vino yaagueeqa mminnaa ngiau aapu vaiyauvo ngiari aataru nuairiyauvaa pikiada sabisaabi kuaaravai. ²⁶ Itaama vainai teeda Na Vaidiivaa Mmaapuuvono nama aakiaidaadiri kaayau ari vookarai yaagueeqaivoota ari vookarai mmeekiaivootama ni tasipanai na tiinaraivaa fai iya taaravai. ²⁷ Fai na aangeraiya titanai teeda mmuakiaa yoosinnaiyauvaki nuaida suai raari raipinnai vida suai haatapaipinnai vida tooya sainai vida tooya sainai vida Anutuuqo ariinnee kiaa mmataama kiaiya rupi nuunaida vitada innasi ngiaaravee.

Yisuuva nnaammuayaivaidiri mmataama kioo tiravai

(Matai 24:32-35; Rukaaso 21:29-33)

²⁸ Na yatari nnaammuayaivaidiri mmataama kiee tinai ngia rikiaatee. Nnaammuayaivo mmunni raikiai ngia teeda kiaanoo: Nuanuuvo vainima nnikioonno mmunni rainoo, kiaavai. ²⁹ Mmuaikaraama ii na ngii giaa ngii mi-
au kua iyauvaa kaanaiyauvaa ngia teeda rikikio na tiinara suaivo mmuaanaa vainima vainaravai. ³⁰ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu aanna makee variaa aaya hama putiraida homo varikio suaivo nnino ii aataru iyauvo fai vainaravai. ³¹ Ngiau mmataivo fai taikaanaravaivee. Ni kuaivo fai hama taikaanaravai. Fai tupatupaa vainaravaivee.

Hama voovoono na tiinara suaivaa too rikiaivai

(Matai 24:36-44)

³² Hama gioonna kiaapu voovoono na tiinara suaivaa too rikiaivai. Aangeraa ngiau aapu variaiyaaatama hama teeda rikiaavai. Na inna Mmaapuuvo neetama hama tee rikiauvai. Ari ni Napoovaano nnaasu too rikiaivai. ³³ Ngia hama na tiinara suaivaara arinaima teeda rikiaivaara tuqinnama mmannammanna haitatuukiatee. ³⁴ Na tiinaraivo aa na mmatayaa diaa mminnaivaidiri mmataama kiee tinara kuaivaa roosiima vainaravai. Vaidi voovoono ngieera vo yoosinnaivakira kuanara iinno varioo ari mmoori vareera ngiaammuauya mmooriivaa mmuaavai mmuaavai vitaama iya mmi kioo ari nnauvaki pikioo keegiana haitatuura kieetaivaa tinoo: Eenoo iya haitatuukianee, ³⁵ kiaa kioo ngieera ari voopi vioo kiaivai. Vioo kiaikiai rikiada inna ngiaammuauya ivo nni-naraivaara hama rikieerama kiada variaaneema fai na tiinaraivaara ngia hama rikieerama kiada variaaravai. Fai na kiisama upisiinara kannokannoonai tiinarannee? Vara na heena tammaana tiinarannee? Vara kakaraa tau-raanaivo akua tinai na tiinarannee? Vara suaivo reera kinai na tiinarannee? Ivaaraida haitatuukiatee. ³⁶ Na aki-
airaama tiinarainainnaata ngia vuru vairayaama varida kumimakakiaarainnoo. ³⁷ Na ngiiiyara haitatuukiateera kiau kuaivaa mmuakiaayara kiaunoo: Tuqinnama haitatuukiatee, kiaunoo. Yisuuva itaa kua tiravai.

Vaidiia Yisunna mmaara kua kiaa yeena rairavai

(Matai 26:1-5; Rukaaso 22:1-2; Yuvuaano 11:45-53)

14 Nnaaru Anutuuqo Iyiipadiri Yutayaa gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapoovaara iya buusa pinaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nneeravai. Ii buusa ivaa nneera suaivaki iya bereetaivaa hama puuqaira yeennaivaa tasipama hudooyauvaa nneeravai. Iqii suai ivaa nneera suaivo vainima vauduu homo taara suaivaitana vairavai. Vauduu Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidiiyaatama hataumakinaa Yisuunna vitada ruputuaaree kiaa iida tunoo: ² Gioonna kiaapuuya nuunaida kumimakaida rapivoora ta hama buusa nneera suaivaki Yisuunna utida ruputuaaravaivee, tiravai.

Gioonnaivo heenna suuya suuda yoketaa vuvvaa Yisuunnayaa apiravai

(Matai 26:6-13; Yuvuaano 12:1-8)

³ Tuduu Yisuuva yoosinna Betaniaivaki vaidi voovai nnutuuvo Simoonoono nnaaru inna mmammaivau buunna hoovo vaa maafama kioodoo yoketaama varuuvaa nauvaki hara kioo variravai. Hara kioo varioo yeenna nnoo varuduu gioonna voovoono nniravai. Vaa ivo sikau pinaivaadiri yookaama kioo heenna suuya suuda yoketaa vuvvo sikau tooriivaki vuvvaa varoo numa nnuugaivaa rummua ruaimi kioo Yisuunna kieetaivau tusaa apiravai. ⁴ Tusaa apuduu gioonna kiaapu vooya iva inna uuvaa tooduu iya nnannatooduu ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Aaniirainno heenna suuya suuda yoketaa kuai aavaa kuminayaa kagaari kiannee? ⁵ Ivo ivaa varoo vaidiiya mmiitiri. Irisai kaayau sikau yanaiyauvaa (300) varoo gioonna kiaapu mmanna haipuuya mmiitirivee, kiaa kiada kaayau yaagueeqama inna tiravai. ⁶ Tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Pikiaatee. Ngia aaniiraida inna kiannee? Ivo yamaa aataruvainno ni iinoo. ⁷ Mmanna haipu gioonna kiaapuuya tupatupaa ngii tasipama hara kiada varikiai sikauyauvaa ngii iya mmiatainai mmiatee. Hama na tupatupaa ngii tasipama varinaraivai. Ivo niyara iinee tiivaa iivaivee. ⁸ Ivo na putinai vaidiiya ni hakuaaraivaara yaata utuoo mmuaanaa ni mmammaivau tusaa apinoo. ⁹ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu mmuakiaa yoosinaiyauvaki variaya ni mmayaaya yoketaivaa kiaa mmikiai rikiada fai aa gioonna aavo ii mmayaaya ivaatama rikiada innara yoketaama yaata utuaaravaivee, tiravai.

Yutaaso Yisuunna iya vitainaraivaara ee-oo tiravai

(Matai 26:14-16; Rukaaso 22:3-6)

¹⁰ Tuduu Yisuunna ngiaammuuvo voovai nnutuuvo Yutaaso Isariooto Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyasi vioo Yisuunna kooyaa iya vitainaraivaara iyasi viravai. ¹¹ Vioo iyaata kua tuduu rikiada iya kaayauma sirigaida irisai sikau inna mmiaaraivaara kua kiaa teerama kieeravai. Iya kua kiaa teerama kioodoo rikioo ii suai ivakidiri iva faannama roo varia roo vioo varioo dee suai tuanaavai nnino rikioo iva Yisuunna kooyaa iya vitainaraivaara haitatuuravai.

Yisuuva ari ngiaammuauyaata buusa Varaigiataivaa nneeravai

(Matai 26:17-25; Rukaaso 22:7-14,21-23; Yuvuaano 13:21-30)

¹² Buainnonno tooduu Yutayaiya buusa nneeda bereetaivaa hama puuqaira yeennaivaa tasipama hudooyauvaa nneera tauraa suaivo nniravai. Ii suai ivaki iya puara sipisiipa nnaakaraiyauvaa ruputu kiada buusa Varaigiataivaa nneeravai. Ii buusa ivaa nneera suaivaki Yisuunna ngiaammuauya numa inna yaparaida tunoo: Ta dee nauvaki vida buusa Varaigiataivaa a nnaanaravaa aini teerakiaunannee? ¹³ tuduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuuvo taaravaitana titoo tunoo: Ngia vidada oro yoosinna pinaivaki teekio vaidi voovoono nnoori tooriivaa apu varoo ngii saidi nninai teeda inna nnaagiai vida ¹⁴ teekio ivo nauvaki vinai rikiada ngieeta ivaki kuatee. Vida nnau nakaaravaata kiatee: Vaidi Vitairaivo tinoo: Dee nauvaki na ngiaammuauyaata buusa Varaigiataivaa ta nnaanannee? tiivaivee, ¹⁵ tikio rikioo ivoono nnau pinaivaa verenoovau vo nnau voovai vaa rupi mmaataiyauvaa teerama kiaivaa ngii vitainai ngia ivaki titiini buusaivaa teerama kiaatee, ¹⁶ tuduu rikiada taaravaitana vidada yoosinna pinaivaki vida Yisuuva tuu mminnaiyauvaa teeda buusa Varaigiataivaara nauvaki teerama kieeravai.

¹⁷ Teerama kioodoo heenauduu Yisuuva ari ngiaammuuvo yaakuuvaitana yukukidiri taaramootama nnida ¹⁸ nauvaki vida ngiari mmaataiyauvunu varida yeennaiyauvaa nneeda varuduu Yisuuva iyaata kua tiao tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngiikidiri ngiaammuuvo ni tasipama varioo yeenna nnaanara voovoono fai ni nnammutuaiya kooyaa ni vitainaravaivee, ¹⁹ tuduu rikiada ari ngiaammuauya yaata utida kaayau ausa mmuaarareera tasipama varida mmuaavai mmuaavai inna yaparaida voovoono tunoo: Mo neenoonnee? ²⁰ tuduu rikioo Yisuuva iya kuaivaa sai tunoo: Ngia ni ngiaammuuvo yaakuuvaitana yukukidiri taarama fai ngiikidiri voovoono ni tasipama mmuaa yavaavakidiri mmuaavaugiataama ari yeennaivaa rabuuma nnaivoono kooyaa ni nnammutuaiya ni vitainaravai. ²¹ Na Vaidiivaa Mmaapuuvoono fai putinaravai. Anu-

tuuqaa yanaivau fafaaraivo vainno ivaara tiivo aanna makee vainoo. Vaidi voovoono kooyaa Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni nnammutuaiya vitainaraivoono fai irisai maisaivaa varaanaravai. Aa vaidi aavaa hama ari kaano inna mmataitiri. Hama mmoori maisaivaa iinno irisai maisaivaa varaitirivee, tiravai.

Yisuuva bereetaivaata vuainaivaatama

ari ngiaammuauya mmiravai

(Matai 26:26-30; Rukaaso 22:14-20; 1 Koridii 11:23-25)

²² Kiaa kioo homo ari ngiaammuauyaata yeenaa nnoo varioo Yisuuva bereetaivaa vara tu kioo vainno Anutuugaata kua yoketaivaa kua kioo kusii kioo ari ngiaammuauya mmioo tunoo: Varaatee. Aanna ni mmati-ivaivee, ²³ tuduu nnaa kiooduu iva kava vuaina suuya tooriivaa vara tu kioo vainno Anutuugaata kua yoketaivaa kua kioo ari ngiaammuauya vuaina suuyaivaa mmuduu mmuakiaaya nneeravai. ²⁴ Nnaa kiooduu Yisuuva tunoo: Aanna ni kiauvai. Na kaayau gioonaa kiaapuuyara yaata utuee ni kiauvaa tusaanaravai. Fai tusaa kino rikioo Anutuugo kua yeenaa rau kioo karaasa aataruuvo kooyaa vainaravai. ²⁵ Na kua kutaavai ngii giaa ngii mi-aunoo. Hama fai na aavau kava vuaina suuyaivaa nnaanaravai. Vo suai voovaki na Anutuugo gioonaa kiaapuuyara dira yoosinnaivaki fai na vuaina suuya ari vookaraivaa nnaanaravaivee, ²⁶ kua kioo iya Anutuugaara kuaru voovai kua taika kiada taapi Oriveeta ivaura viravai.

Petorooso hamavee tinaraivaara Yisuuva kooyaa ari kua mmiravai

(Matai 26:31-35; Rukaaso 22:31-34; Yuvuaano 13:36-38)

²⁷ Oro ivau varuduu Yisuuva iya tunoo: Fai ngia mmuakiaaya ni pikiada vida raubiriima kiaravai. Anutuuga kua fafaaraivo vainno Anutuugo tuu kuaivaa tinoo: Na puara sipisiipara haitatuura vaidiivaa ruputu kinai fai sipisiipaiya raubiriikiaravaivee, tiivai. ²⁸ Fai itaama vainai na putino Anutuugo ni tinai na kava diitee neenaadee Karirayaa vinai fai ngia ni nnaagiai kuaaravee, ²⁹ tuduu rikioo Petorooso inna kua sai tunoo: Hama na i pikiaanaravai. Fai mmuakiaa ni seena ngiaammuauya i pikikiyai fai neenoo hama i pikiaanaravaivee, ³⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na kua kutaavai i kua i mmiaunoo. Turau hama kakaraa nnaagiaivo akua tinai a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaraivaivee, ³¹ tuduu rikioo Petorooso yaagueeqama inna kuaivaa sai tunoo: Fai a putinai neeta putinaravai. Hama na aiyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaraivaivee, tuduu ari ngiaammuaa mmuakiaaya mmuai kuaivaa tiravai.

Yisuuva yoosinna Kisamanii ivaki

yaaku vareeravai

(Matai 26:36-46; Rukaaso 22:39-46)

³² Kiaa kiada iya yoosinnaivaa nnutuuvo Kisamanii vidada oro dida vauduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Ngia aavau varikiyai na oro yaaku varaanaravee, ³³ kua kioo Petorooso Yakoopo Yuvuaanainna vitoo viravai. Vioo kaayauma yaata utuduu inna yaata utuuvo hanigioo ari vookarauduu ³⁴ ari ngiaammuaa taaravoomaivaitana kua mmioo tunoo: Mmuaararavai niiki vaiki ni ausaivo pinaama mmuaararavai ari vookarainoo. Niyara aavau varida haitatuukiatee, ³⁵ kua kioo oro kiisama vo kammunni voovau vioo varoo vainno yaaku varoo vo aataru voovoono vainno atuu rino sa niisi ngiaiveeraivaara yaaku varoo tunoo: ³⁶ Ni Napoo-o, a mmuakiaa mmoorivai iiraivaa nakaarakuavee. Mmuaararavai aa nnoori toori kapikarai aavaa roosiivo niisi nninarivaara ooqoo tino pikiaivee. Inna aikioovai. Ni iikiataivaa sa iikiane. Ai iikiataivaa iikiane, ³⁷ kua kioo kava vara ranoo numa tooduu ari ngiaammuaudo puaisakama vuru vaidi varuduu Yisuuva iya yuruuma kioo Petoroosaa tunoo: Simoono, a vuru vakiannanee? Mo dataikiyai a hama mmuaa suai voovau avu tee vairama kiee vakiananee? ³⁸ kua kioo iya tunoo: Ngii iinno taanaravai ngiisi nninarainoo tida avu teeda vaidi yaaku varaatee. Vaidiivaa mmannasaivo inna iikiataikioo nnabaivo muaraagainoo, ³⁹ kua kioo Yisuuva kava oro yaaku varoo mmuai kuaivaa tiravai. ⁴⁰ Kiaa kioo kava vara ranoo numa tooduu ari ngiaammuaudo vurura rusi rusiida rikiada vaa vairavai. Vuru vauduu Yisuuva iyaata kua tuduu sai kua kuaarivaara iya kumimakairavai. Kumimakauduu ⁴¹ Yisuuva oro vooneetu yaaku varoo kava vara ranoo numa iya tunoo: Ngia homooda vuru vaidi variaannee? Aikioovai. Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa vaidi voovoono vaidi maisa vooya kooyaa ni vitainara suaivo vaa nnino. ⁴² Taatee. Vaidi kooyaa ni vitainaraivoono aavaa nnino. Diitakiyai ta innasi kuaaravee, tiravai.

Vaidiia Yisuunna utida ruputuaara iiravai

(Matai 26:47-56; Rukaaso 22:47-53; Yuvuaano 18:3-12)

⁴³ Yisuuva homo kua tioo varuduu ari ngiaammuaudo yaakuuvaitana yukukidiri taaramaakidiri voovai nnutu-
uvo Yutaaso ngioo kaayau vaidiia paipa avaikarauyauvaata tipaiyauvaatama utida inna tasipama nniravai. Vaa
Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaata vaidi yokovaiyaatama
iya titooduu Yisuunnasi nniravai. ⁴⁴ Yutaaso kooyaa inna vitainaraivoono vaa mmuaanaa iya kiaa mmioo tunoo:
Ngia teekiai vaidi na mmootaivo inna ngia vitaara vaidiivovee. Inna puaisa utida vitada kuatee, tiravai. ⁴⁵ Ivo
itaa kua tuuvoono ngioo ngioo numa makee tuduu Yisuunna tunoo: Vitaira-o, kiaa kioo inna mmooteeravai.
⁴⁶ Mmootooduu teeda vaidi vooyaano numa Yisuunna puaisakama utu kiada vauduu ⁴⁷ vaidi voovoono ivau
diao vainno ari paipa avaikarauvaa nnaamuruuvakidiri utu rada kioo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi
kieetaivaa ngiaammuaui voovai yaataivaa rutaka kieeravai. ⁴⁸ Rutaka kiooduu Yisuuva vaidiia tunoo: Ngia yaata
utida kiaanoo: Mmuara vareera vaidi roosiivaivee, kiaa kiada paipa avaikaraiyauvaata tipaiyauvaatama utida ni
mmaara ngiaannee? ⁴⁹ Mmuakiaa suai na nuunaira nnau pinaivaki variee mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaaduu
hama ngia ni utiravai. Nnaaru Anutuuqaa kua fafaaraivo vaivaa ngia iikiaivaa kaanaivo vakiaiveeraivaara aanna
makee ngia iikiaano, tiravai. ⁵⁰ Tuduu rikiaada ari ngiaammuaui mmuakiaaya inna pikiada ngiari toovau viravai.
⁵¹ Vuduu ngiaammuaui karaasa voovoono kati buruqa poosa nnaasu rau varoo Yisuunna nnaagiai vuduu
vaidiia inna utuduu rikioo ⁵² iya yaakuuvaki buruqaivaa pikioo taguaada ari toovau viravai.

Vaidiia kua pinaivaa Yisuunnaki yapeeravai

(Matai 26:57-68; Rukaaso 22:54-55,63-71; Yuvuaano 18:13-14,19-24)

⁵³ Vuduu vaidiia Yisuunna vitada Anutuuqaara kati puara hudeera kieeta tuanaivaa nnauvakira vitada oro
ivaki yapa kieeravai. Yapa kiooduu mmuakiaa vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama vaidi yoko-
vaiyaata vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama nuunaida varuduu ⁵⁴ Petoorooso ngieeradiri Yisuunna nnaa-
giai vioo vioo vaidi kieeta tuanaivaa vagiaamunna aakiaivaki vioo tooduu vaidi rapiraiya mmaanaivau ikiaivaa
hara kiada ivaki varuduu Petoorooso oro iya tasipama ivau varioo ivaata iya ikiaivaara totooka variravai.
⁵⁵ Varuduu vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi kua yeena raira mmuakiaayaatama Yisuun-
na ruputikio putuaiveera kua pinaana inna yapaara uduu hama kua oyaivootairavai. ⁵⁶ Kaayau gionna kiaa-
puuya numa Yisuunnara unnakua tida airi kua airi kua sabi kua tida hama mmuaavau tiravai.
⁵⁷ Tuduu nnaagiai vooya diitada Yisuunnara unnakua tida tunoo: ⁵⁸ Ta rikiaunnano ivo tinoo: Aa nuunaira
nnau pinaa aavaa vaidiia heeka kiaa aavaa na havarata kino taaravooma suaivo taikanai rikiee hama vaidi
yaakukidiri heekeera nnau voovai na heekaanaravaivee. Ivo itaa kua tiivaivee, ⁵⁹ kiaa kiada airi kua airi kua sabi
kua tida hama mmuaavau tiravai.
⁶⁰ Tuduu Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiia kieeta tuanaivoono diitoo mmuakiaaya vuutaivakidiri diao
vainno Yisuunna yaparainno tunoo: Iya i kiaani a hama iya kua saivaa kiannannee? Aa vaidi aaya mo dee kuavai
aiki yapaavainnee? ⁶¹ tuduu rikioo Yisuuva hama inna kua sai tira kua seemuaa hara kioo variravai. Varuduu
kieeta tuanaivo keenaa inna yaparainno tunoo: Ti Anutuuqo yoketaivo ari Mmaapuuvaa mmataama kioovo
aanna a ivonnee? ⁶² tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Yo, aanna na Anutuuqaa Mmaapuuvoo ivo ni
mmataama kioovovee. Ivo yaagueeqa tuanaivovee. Fai ngia teekiai Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo inna yaaku
yaadudainningiaa hara kiee variee fai nama aakiaidaadiri tiinaravaivee, ⁶³ tuduu rikioo kieeta tuanaivo Yisuuva
tuu kuaivaara inna ausa pirisauduu ari uyu rauyauvaa utu rapasi kioo tunoo: Sa vaidi vooya kava numa innaki
kua pinaa yapaaraivaara yaata utuatee. ⁶⁴ Ivo ari avaivakidiri koonnama tinoo: Na Anutuuqaa Mmaapuuvavee,
tiivaa vaa ngia rikiaano. Ngia innara dataamaida yaata utuaannee? tuduu rikiaada iya inna sai tunoo: Ta riki-
aunnano ivo koonnama kua tiivaara fai inna aikioo ivo putinaravaivee, tiravai.
⁶⁵ Kiaa kiada vooya Yisuunnayaa kuaanuuvaa visida buruqaivaadiri inna oori nnikiivaki hauma utida yaaku ru-
rauma utida inna rida tunoo: Mmuakiaa kuavai rikiaannaivaa ti kiaa ti mmianee, tuduu vaidi rapiraiya inna vita-
da kaura puaka tuduu ruputiravai.

Petoorooso Yisuunnara hama na inna tauvaivee tiravai

(Matai 26:69-75; Rukaaso 22:56-62; Yuvuaano 18:15-18,25-27)

⁶⁶ Ruputuduu Petoorooso mmaanai vagiaamunna aakiaivaki hara kioo varuduu vaidi kieeta tuanaivaa mmoori
vareera kiaatanna voovoono ngioo varioo tooduu ⁶⁷ Petoorooso ikiaivaara totooka hara kioo varuduu kiaatan-
naivo inna too nnaasu vainno tunoo: Eetama Nasareetaa vaidi Yisuunna tasipama nookiannavaivee, ⁶⁸ tuduu

rikioo Petorooso yaagueeqama inna kuaivaa ooqoo tuoo tunoo: E kianna kua oyaivaa na hama arinaima rikiaunoo, kiaa kioo oro keegiaivaki dioo vauduu ⁶⁹ mmoori varoo kiaatannaivo inna too hanigia vaidi ivaki varuuya tunoo: Aa Yisuunna tasipa nuaira ngiaammuuu voovai dinoo, ⁷⁰ tuduu rikioo Petorooso kava ooqoo tiravai. Tuduu kiisa suai taika kioodoo vaidi ivaki duuya Petoroosaa tunoo: Kutaa tuanaa a inna tasipama nookiannavai. Mo eeta Karirayaa diaa vaidikuavee, ⁷¹ tuduu rikioo Petorooso yaagueeqa kuavai iya kiaa mmioo tunoo: Na hama kua kutaavai kiautiri. Anutuuqo ni ruputitirivee. Na kua kutaavai kiaunoo: Aa vaidi ngia kiaa aavaa hama na tauvaivee, tiravai. ⁷² Iva tinee tuu saivaata kakaraa nnaagiaivo akua tiravai. Akua tuduu Yisuuva tauraa inna kiaa mmuu kuaivo vaa taunnu kioovaa kava yaata utuoo rikieeravai. Tauraa Yisuuva inna kiaa mmuu kuaivaa inna kiaa mmioo tunoo: Fai hama kakaraivo taaraneetu akua tirainno kinai rikiee a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee. Itaa kua tuuvaara Petorooso rikioo inna ausaivo maisauduu rateeravai.

Vaidiyya Yisuunna vitada Piratuusaasi viravai

(*Matai 27:1-2,11-14; Rukaaso 23:1-5; Yuvuaano 18:28-38*)

15 Heenanaanna suaivo reera kioodoo vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi yoko-vaiaatama vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaata vaidi kua yeena raira mmuakiaayaatama nuunaida kuakuaakua kiaa ivau safuuma kiada Yisuunna yaakuuvaitanau yeenaadiri ranaa rau kiada vitada vaidi Roomaaya kieetaivaa Piratuusaa mmiravai. ² Mmuduu too Piratuuso inna yaparainno tunoo: A Yutayaiya kieetakuannee? tuduu Yisuuva inna kua sai tunoo: Yo, inna kutaa kiannanoo, ³ tuduu vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiya pinaa vo kua vo kuaiyauvaa innaki yapa kioodoo too ⁴ Piratuuso keenaa inna yaparainno tunoo: Mo iya kiaivaa a hama iya kuaivaa irisai tinarannee? Aa kua mmuakiaa aayauvaa aiki yapaiyauvaa a rikiaannano datainnonnee? ⁵ tuduu rikioo Yisuuva hama inna kua sai tuduu rikioo Piratuuso ivaara pinaama yaata utiravai.

Piratuuso Yisuunna ruputuaaraivaara ee-oo tiravai

(*Matai 27:15-26; Rukaaso 23:13-25; Yuvuaano 18:39-19:16*)

⁶ Vo nuanu vo nuanu buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nneera suaivaki vaidi oovi nnauvaki varuu voovaara gioonna kiaapuuya Piratuusaa yapara ruuvaa mmaanai titoodoo tuoo viravai. ⁷ Ii suai ivaki vaidi voovai nnutuuvo Paravaaso oovi nnauvaki hara kioo variravai. Iva ari saiyaata ngiari kieetaiyaatama rapira vaidi vooya ruputuduu putuuvaara kieetaiya iya vitada oovi nnauvaki yapa kioodoo variravai. ⁸ Varuduu gioonna kiaapu kaayauya nuunaida numa Piratuusaa yaparaida tunoo: Ee iikiannaneema tiyara iikianee, ⁹ tuduu rikioo Piratuuso iya yapara ruoo tunoo: Ngia gioonna kiaapu Yutayaiyara dira vaidi kieetaivaa na ngiiyara yaata utuee sipuuva hatuaa kino tuoo ngiisi kuanarannee? tiravai. ¹⁰ Vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiya Yisunnanikaraama variaaree kiaa iya nnannatooduu kuminayaa Piratuusaasi inna vitada vida kua pinaana inna yapa kioovaa vaa Piratuuso rikieeravai.

¹¹ Iqii suai ivaki vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiya gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivaki nuaida varida yaagueeqama iya tunoo: Piratuusaa kiaa mmida kiatee: Yisuunna pikiee Paravaasaa mmaanai titano tuoo kuaivee. Itaa kua kiatee, ¹² tuduu itaama aayanna tuduu Piratuuso rikioo keenaa gioonna kiaapuuya tunoo: Vaidi ngia ivaara Yutayaiya kieetavee kiaivaara na aaniivai inna iikiaunnee? ¹³ tuduu rikiada iya kava aayanna tida tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiaatee, ¹⁴ tuduu rikioo Piratuuso iya yapara ruoo tunoo: Mo datainnee? Aanii tomedavai iva iinnee? tuduu rikiada iya puaisakama aayanna tida tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiaatee, ¹⁵ tuduu rikioo gioonna kiaapuuya innara yoketaavee tuuvaara Piratuuso Paravaasaa iyara oovi nnauvakidiri titoodoo mmaanai tiiravai. Tuuduu Piratuuso ari ngiaammuauya Yisuunna mmuduu teeda iya inna ripiima kioodoo vooyaano yatari sagaivau haara inna vitada viravai.

Rapira vaidiyyaano Yisuunnara rairavai

(*Matai 27:27-31; Yuvuaano 19:2-3*)

¹⁶ Piratuusaa rapira vaidiyya Yisuunna vitada ngiari kieetaivaa nnau pinaivo vau yoosinnaivau vida ngiari seena rapira vaidi mmuakiaaya tuduu nnida nuunaida ¹⁷ buruqa kookeevaa Yisuunna apu kiada yeena oovi-iyauvaa varada hovekama kiada inna kieetaivau ruvuyiravai. ¹⁸ Ruvuyu kiada innara unnakuaivaa ataa kua tida tunoo: Gioonna kiaapu Yutayaiya kieetakuavee. Tupatupaa varianee, ¹⁹ kiaa kiada yauvaa varada inna kieetaivau rida varida kuanuuvaa innayaa visida toorivu yau hara kiada unnakua kiaa innara yoketaavaivee tiravai.

²⁰ Kiaa kiada innara raima kiada inna buruqa kookeevaa utu rabara kiada ari uyira rairaiyauvaa kava inna uyu kiada vitada yatari sagaivau haara viravai.

Vaidiyya Yisuunna yatari sagaivau haara kieeravai

(Matai 27:32-44; Rukaaso 23:26-43; Yuvuaano 19:17-27)

²¹ Iya vidada oro tooduu yoosinna Kureenaivakinnaa vaidi voovai nnutuuvo Simoono aataruuvaugiataa yoosinnaivaki nninaree kiasa saidi numa iya tooduu iya inna teeda kua yaagueeqama inna tunoo: Eeta Yisuunna yatari sagaivaa apuanee, tiravai. Ivo Aresadereeya Rupuuya gioovavee. ²² Iya Yisuunna vitada yoosinnaivaa nnutuuvo Korokataa viravai. Ii nnutu iva oyaivo tunoo: Kieeta mmuyai ivaki vai yoosinnaivovee, tiravai. ²³ Iya ivaki vida inna mmammaivo ruputuukiaiveera vuainaivaata kupuuvaa roosuuvaa nnutuuvo miiraivaatama varada Yisuunna mmuduu rikioo ooqoo tiravai. ²⁴ Ooqoo tuduu rikiada inna vitada yuku yaakuuvaa yatari sagaivau haara kiada inna uyira rairaiyauvaa varaaree kiasa isareeda yaatareera mminnaiyauvaa rootu rootuuda varida yaatarooyaano mmuaavai mmuaavai inna uyira rairaiyauvaa vareeravai. ²⁵ Iya inna pirima hoo suaivaki suaivo ngioo yaagueeqama teeravai. ²⁶ Iya innaki kua yapa kioo kuaivaa oyaivaa kooyaa fafaara reeda tunoo: Inna aanna Yutayaiya kieetaivovee, tiravai. ²⁷ Iya taara mmuara furai vaidiivaitana yatari sagaivaitanau haara kiada vuaivaa vitada Yisuunna yaaku yaadudainningiaa haara kiada vuaivaa vitada Yisuunna yaaku geedainningiaa haara kieeravai.

²⁹ Haara kiooduu gioonna kiaapuuya yatari saga oyaivau vida nnidaida varuuya Yisuunna reeri teeda vaidi innara nniki rakaida rakanoo raaranoo tida inna tunoo: Ai, a nuunaira nnau pinaivaa havarata kiese kava taaravooma suaivaki heekaanaravee kiannakuavee. ³⁰ Aiyara yaata utuee yatari sagaivaudiri reemi ree tummuane, ³¹ tuduu vaidi Anutuuqara kati puara hudeera kieetaiyaatama kua mmaanna kiasa mmira vaidiiaatama mmuaikaraama iida innara raida ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida tunoo: Ivo ari vo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaivai. Hama yopeema ariinoo ari vitoo yoketaivau yapainoo. ³² Kii makee ta teekio Anutuuqo mmataama kioo vaidi Isarairaiya kieetaivo yatari sagaivaudiri reemi roo tiinai ta innara kutaavaivee kiaaravaivee, tuduu taara vaidiivaitana yatari sagaivaitanau haara kioovaitanaatama Yisuunna rakanoo raaranoo tiravai.

Yisuuva putiravai

(Matai 27:45-56; Rukaaso 23:44-49; Yuvuaano 19:28-30)

³³ Tuduu suaivo ikianna tammauduu mmuakiaa mmatavai heenama kioo vaududuu suaivo hanigooduu taikeeravai. ³⁴ Taika kiooduu Yisuuva puaisakama aayanna roo tunoo: Irooqi Irooqi rama savatanii, tiravai. Ii kua iva oyaivo ataa kua tunoo: Ni Anutuuqo, ni Anutuuqo, dataama vaiki ni pikiaannanee? tiravai. ³⁵ Yisuuva aayanna tuduu rikiada gioonna kiaapu vooya ivau duuya ivo aayanna tuuvaa rikiada tunoo: Rikiaatee. Ivo Irayaannara aayanna tinoo, ³⁶ tuduu rikioo vaidi voovoono seenoo vioo kapuka roosuu mminnaa voovai varoo kapikaroo nnoori ari vookarauvaa nnutuuvo vinikaivakidiri rabuuma kioo seera hokobaivau kuru kioo varoo numa yatari saga oyaivaki dioo vainno reeri Yisuuva iva nnaiveera inna mminee kiasa tunoo: Ngia ivau iiki ai ta teekio Irayaava tuma inna vitaanee kiasa tiinai ta taaravaivee, ³⁷ tuduu Yisuuva puaisakama aayanna roo putiravai.

³⁸ Putuduu buruqa pinaivo nuunaira nnau pinaivaki hiruuvu mmutuuvakidiri kereetu varoo oyaivaki tuoo saivai sainai vuduu saivai sainai viravai. ³⁹ Vuduu vaidi rapiraiya kieetaivo Yisuunna yatari sagaivaa oyai vunningiaa dioo vainno Yisuuva itaama putuuvaa too tunoo: Aa vaidi aavo Anutuuqaa Mmaapu tuanaavaivee, ⁴⁰ tuduu gioonna vooya ngieeradiri dida vaidi rooru Yisuunna tooya voovai nnutuuvo Saromiiva voovai Makataraa gioonnaivaa nnutuuvo Mariaava voovai vaidi karaasa Yakoopaya Yoosiipaya kaano Mariaava dida vaidi Yisuunna teeravai. ⁴¹ Yisuuva yoosinna Karirayaa nuau suaivaki iya inna nnaagiai nuaida innara tuqinneeravai. Iyaata gioonna vooya vaa Yisuunna tasipama Yerusareema nnuuyaatama ivaki dida vaidi Yisuunna teeravai.

Vaidiyya Yisuunna hau kieeravai

(Matai 27:57-61; Rukaaso 23:50-56; Yuvuaano 19:38-42)

⁴² Yutayaiya turau kati varira suaivo vainima vauduu teeraira suaivaki upisipisiinno varuduu yoosinnaivaa nnutuuvo Arimateyaa diaa vaidi voovai nnutuuvo Yoosiipo Piratuusaasi viravai. ⁴³ Yoosiipo kua safuuma yeena raira vaidivai. Ivo vaidi tuanaavai varioo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaara faannairavai. Turau kati varira suaivo vainima vauvaara iva Piratuusaasi vioo hama innara aatuurama kioo vioo Yisuunna nnabaivaa vara-

naraivaara inna yaparairavai. ⁴⁴Yaparauduu Yisuuva vaa putuuvaara Piratuuso nnikiarainno ari rapira vaidiiva tuuu innasi numa dudu inna yaparainno tunoo: Vaa Yisuuva putiinee? ⁴⁵tuduu rikioo Yisuuva putuuvaara inna kiasa mmuduu rikioo Yoosiipaa tunoo: Yisunna nnabaivaa varaanee, ⁴⁶tuduu rikioo Yoosiipo oro buruqa poosa hokobaivaa varoo numa Yisunna nnabaivaa hitu kioo rurauma varoo oro hakuuara oonauvaa vaa hata ta teerama kioovaki yapa kioo sikau pinaivaa feena roo keegiaivaki ramuunnaama kieeravai. ⁴⁷Ramuunnaama kiooduu Makataraa gionnaivo Mariaavaata Yoosiipaa kaano Mariaavaatama dida vaidi Yisunna nnabaivaa hau kioovaki teeravai.

Yisuuva kava diiteeravai

(Matai 28:1-8; Rukaaso 24:1-12; Yuvuaano 20:1-10)

16 Vaidi Yutayaiya kati varira pinaa suaivo taika kiooduu yoosinna Makataraa gionnaivo Mariaavaatama Yakoopaa kaano Mariaavaata Saromiivaatama ngiari iira mmooriivaara yaata utida mminnaa kupu takua roosuuyauvaa sikauyauvaadiri yookaama kiada varada oro Yisunna mmammaivau siika kiaaree kiasa viravai. ²Sudaaqaki heenanaanna vida tooduu suaivo reera kiooduu Yisunna hau mmata nnau yoosinnaivau vida varida ³mmata nnau keegiaivaki vau sikau pinaivaa ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida tunoo: Gioono mmata nnau keegiaivaki vai sikauvaa tiini feenaarananee? kiasa kiada reeri tooduu vaa sikau pinaivaa keegiaivakidiri feena kiooduu vauduu ⁵gionnaiya oonau aakiaivaki vida oro tooduu vaidi karaasa voovai buruqa poosa hokobaivaa uyu kioovo yaaku yaadudainningiaa hara kioo varuduu teeda nnikiaruduu ⁶iva iya tunoo: Sa nnikiarakiatee. Nasareetaa vaidiiva Yisunna vaidiiva yatari sagaivau haara kiooduu putuuvaaraida ngia buaama rada nookiaano. Vaa ivo diitaivai. Hama aavaki vainoo. Vaidiiva inna yapa kiasa aavaki taatee. ⁷Ngia oro ari ngiaammuauyaata Petoroosaatama kiasa mmida kiatee: Ivo ngii tauraa Karirayaa kuanara vioo varinoo. Fai ngia oro ivaki inna taaravai. Vaa nnaaru ivo mmuai kuaivaa ngii giaa ngii miravaivee. Itaa kua iya kiasa mmi-atee, ⁸tuduu rikiada mmaanai tiida mmata nnauvakidiri pikiada seenada kaayau nnikiaraida biribiriima rada nniravai. Nnida varida iya aatuuvaara hama gionna kiauupuuyaata kua tira kua seemuaa viravai.

Yisuuva Makataraa gionna Mariaanna avuuvau kooyaa diravai

(Matai 28:9-10; Yuvuaano 20:11-18)

⁹((Sudaaqaki heenanaanna upisi saivaata Yisuuva ari putuuvakidiri diitoo tauraa Makataraa gionnaivaa Mariaanna avuuvau kooyaa diravai. Ii gionna ivaakidiri nnaaru Yisuuva mmagia maisa yaaku saivai karasaidiri taarama titooduu viravai. Ivoono Yisuuva inna avuuvau kooyaa duuvaara ¹⁰oro inna tasipama nuau gionna kiauupuuya ivaara kooyaa kiasa mmiravai. Iya ratada varida ausa mmuaararo tasipama variaivaki ¹¹Yisuuva kava diitoo hara kioo varuu kuaivaata ivo inna avuuvau kooyaa duu kuaivaatama iya kiasa mmuduu rikiada unnakuavaivee, tiravai.

Yisuuva ari nnaagiai nuuvaitana avuuvau

kooyaa diravai

(Rukaaso 24:13-35)

¹²Nnaagiai iyakidiri taara vaidivaitana aataruuvau vida varida tooduu Yisuuva ari vookarau mmammaivaata iya too vauduu teeda ¹³kava vara ranada ngiari seenaiya kiasa mmuduu rikiada unnakuavaivee tiravai.

Yisuuva ari ngiaammuauyaata kooyaa kua tiravai

(Matai 28:16-20; Rukaaso 24:36-49; Yuvuaano 20:19-23; Aposoroo 1:6-8)

¹⁴Yisuuva nnaagiai ari ngiaammuaa yaakuuvaitana yukukidiri mmuaavai yeenna nneeda varuduu tuma iya avuuvau kooyaa diravai. Duduu teeda vauduu Yisuuva kua yaagueeqama iya tiravai. Gionna kiauupuuya inna teeda numa iya kiasa mmuduu rikiada hama ngiari tinniyauvo rituduu hama ngiari ausa mmuduuyaiyauvo iya tuu kuaivaa varoovaara Yisuuva kua yaagueeqama iya tiravai. ¹⁵Iva iya kiasa mmioo tunoo: Eeyaa yoosinnaiyauvaki ni mmayaaya yoketaivaa varada nuaida mmuakiaa gionna kiauupuuya kiasa mmiatee. ¹⁶Gionna kiauupu voovono ari ausa mmuduuyaivaa hanigioo niyara kutaavaivee tioo nnoori apiraivaa varano fai Anutu-uqo inna vitaanaravai. Gionna kiauupu voovono hama ari ausa mmuduuyaivaa hanigioo hama niyara kutaavaivee tino Anutu-uqo inna yaparaira suaivaki irisai maisaivaa inna mmunaravai. ¹⁷Gionna kiauupuuya niyara kutaavaivee kiaiya yaagueeqaivo iya tasipanai aa mmoori ari vookarai aayauvaa iikiaravai. Fai iya ni nnutuu-

vaa tikiai vaidiia aakiaivaki mmagia maisaiya variaya kuaaravai. Fai Mmannasa yoketaivo iya tasipama varinai ari vo kua vo kuaivaa kiaaravai. ¹⁸ Fai iya yapaiyauvaa utikio iya gutinai hama putuaaravai. Fai kapikarai nnoori-ivaa vaidiia nneeda putiraivaa iya nneeda fai hama putuaaravai. Fai iya gioonna kiaapu nniitareeraiyayaa yaaku utikiai hama putuaaravaivee, tiravai.

Anutuuqo Yisuunna vitoo ngiau aapu viravai

(Rukaaso 24:50-53; Aposoro 1:9-11)

¹⁹ Udaanga Yisuu Kirisiiva iyaata kua kiaa taika kioodoo Anutuuqo inna vitoo ngiau aapu yapa kioodoo inna yaaku yaadudainningiaa hara kioo variravai. ²⁰ Varuduu ari ngiaammuauya vida vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida inna mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaa rada nuairavai. Nuauduu Udaanga Yisuu Kirisiiva iya tasipama uduu rikiada ari vookarau mmooriyauvaa uduu gioonna kiaapuuya teeda tunoo: Aanna Anutuuqaa kuaivo kutaa tuanaavai vainoo, tiravai.))

Rukaaso

Toosa hareera kuavai

1 Boo Tioopiri-o, a vaidi nnoonna yoketaakuavee. Yisuuva ti tasipama varioo ivo mmoori uu mmayaayaiyauvaa kaayau vaidiiya yaata utida hakuataraatarama fafaara reeravai. ²Vaidiiya Yisuuva toosa hara uu mmooriivaa teeda inna mmayaayaivaa rikiada kiaa mmuuya inna mmooriivaa teeda ti kiaa ti mmuuvaa iya hakuataraatarama fafaara reeravai. ³Fafaara rooduu neeta iyauvaara yaata utuee rikiee fafaarama i mmiauvaara ni yoketaano. Na hokoba suai iya roo kua mmuakiaayauvai haitatuuma tee aa fafaara aavaa na rikiee verepidiri oyaivaudiri safuuma fafaarama i mmiaunoo. ⁴A Yisuuva uu mmooriivaa rikiaannaivaara kutaavaivee kianeeraivaara na aa fafaara aavaa safuuma fafaarama kiee i mmiaunoo.

Aangeraivo Yuvuaanaa mmatoo suaivaara tiravai

⁵Herooto vaidi Yutayaiya kieetavai varuu suaivaki kati Anutuuqaara puara hudeera vaidiivaa nnutuuvo Sakariaaso hara kioo variravai. Inna oyai kiisaivaa nnutuuvo Aviaava ari nnaataivaa nnutuuvo Irisaveeto mmuaa oyai pinaivaa nnutuuvo Aroonaa oyaivakidiri diiteeravai. ⁶Ivaitana Udaanga Anutuuqaa avuuvau yoke-taama hara kiada varida inna kua mmaanna tuu kuaivaata iva tuu kua mmuakiaayauvaatama rikiada yoketaama iiravai. ⁷Irisaveeto hama nnaakara mmateera kati varuduu hama ivaitana nnaakaraatauduu eeyaavaitana yotera ngiaabai kieeravai.

⁸Sakariaasoota ari tasipama mmoori varooyaatama nuunaira nnau pinaivaki ngiari mmoori vareera suaivo nnuduu Sakariaaso Anutuuqaa avuuvau ari kati puara hudeera mmooriivaa iiravai. ⁹Ivo iinnonno tooduu tupaa ari seenaiya iirayaama mmoori varoo vaidiiya iida tooduu Sakariaasaa nnutuuvo vairavai. Vauduu too ivo yatari rana suuda yoketaa vuuvaa varoo Udaanga Anutuuqaa nuunaira nnau pinaivaki vo atau yoketaa tuanaa voovaki vioo yeena tapiivaki ivaa mmuturirana viravai. ¹⁰Vioo varuduu yatari rana mmuturira suaivaki kaayau gioon-na kiaapuuya mmaanai duuya yaaku varada varuduu ¹¹oro tooduu Udaanga Anutuuqaa aangeraa voovoono tuoo yatari rana mmuturira yeena tapiivaa yaadudainningiaa dioo vauduu ¹²too Sakariaaso pinaama aatuunno ari vo vuayaatavai utuoo pinaama biribiriiravai. ¹³Biribiruuduu aangeraivo tunoo: Sakariaaso, sa aatuunna vari-anee. Vaa Anutuuqo i yaaku vareera kuaivaa rikiavai. Kiisa suai i gionnaivo Irisaveeto i mmaapuvai mmataa-naravai. Fai mmatanai eenoo inna nnutuuvaa Yuvuaano kiane. ¹⁴Fai itaino i ausaivo yoketai a sirigainaravai. Fai kaayau gioonna kiaapuuyaatama inna mmatooavaara fai sirigakiaaravai. ¹⁵Fai ivo Udaanga Anutuuqaa avuuvau nnoonna vaidivai varinaravai. Sa tino too ivo vuaina nnooriivaata kapikarai nnooriivaatama nnaivee. Ari mmatai suaivakidiri Mmannasa Yoketaivo fai inna aakiaivaki varioo suvuainaravai. ¹⁶Fai ivo gioonna kiaapu Isarairaiya tinai rikiada fai kaayau saiyaano hanigiada Udaanga Anutuuqaa kuaivaa keenaa rikiaravai. ¹⁷Fai ivo Udaangaivaa tauraa vioo nnaaruua vaidi forofetaa Irayaanna roosiima fai yaagueeqama varinaravai. Fai ngiari kookiaiya voovau varikiai ngiari mmaapuuya voovau varikiai fai yapooma ivoono iya tinai teeda mmuaavau yoketaama variaaravai. Gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kuaivaa rikiadaata yaatareeraiya fai ivo iya tinai hani-giada safuuma variyai tinni yoketaira aataruuvau nnaasu variaaravai. Ivo gioonna kiaapuuya tinai iya ngiari Udaangaivo nninaraivaara teerakiaaravaivee, tiravai.

¹⁸Tuduu rikioo Sakariaaso tunoo: Dataama na i kuaivaa rikino kutaavai vainarannee? Na ngiaabai kiauko ni naataivo yotera kiainoo, ¹⁹tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Ni nnutuuvo Gavirieerovee. Na Anutuuqaa avuuvau diaunoo. Ivoono ni titaikiai tiee aa na kua kiau mmayaaya yoketaa aavaa i kiaa i mmnara tummuavai. ²⁰Hama a ni kua aavaara kutaavaivee kiannanoo. Anutuuqo mmataama kiai suaivaki fai ni kuaivaa kaanaivo vainaravai. A hama ni kuaivaara kutaavaivee kiannaivaara fai hama a kua tinaravai. Fai a kua seemuaa varieennanna fai na i kiaa i mmiau kuaivo kutaavai vainai rikiee fai a kava kua tinaravaivee, tiravai.

²¹Gioonna kiaapuuya mmaanai Sakariaasaara faannaida varida ivo hokoba suai nuunaira nnau pinaivaki varuuvaa yaata utida varuduu ²²ivo mmaanai tuoo hama iyaata kua tira kua seemuaa varuduu iya yaata uti-

da tunoo: Vaa ivo mmannasa ari vookaraivaa nuunaira nnau pinaivaki taivaivee, tuduu rikioo ivo hama yopeema iya kua sai tirainno mmanna yaakuuvaadiri iya vita vitairavai.

²³ Vita vitauduu yapooma nuunaira nnau pinaivaki ari mmoori varoovo taikooduu rikioo ari nnauvakira viravai. ²⁴ Vioo vioo oro hara kioo varududuu nnaagiai ari nnaataivo Irisaveeto nnaakara sunnainno yaaku sai ku-raagavai ari nnauvaki nnaasu hara kioo variravai. ²⁵ Hara kioo varioo tunoo: Udaanga Anutuuqoono niyara yoketaavaivee kiaa kioo nnaakaraivaa ni mikiai hama na gioonna kiaapuuya avuuvau mmannammanna mmamma maisakiauvai. Vaa taika kiaivaivee. Irisaveeto itaa kua tiravai.

Aangeraivo Yisuunna mmatoovaara tiravai

²⁶ Irisaveeto kuraaga yaaku saivai sainaidiri mmuaa kuraagavai nnaakara sunnainno varuduu Anutuuqo aangeraivaa nnutuuvo Gavirieeraa titooduu ivo tuoo mmata Karirayaa vau yoosinna Nasareeta ivakira viravai. ²⁷ Vioo kiaatanna hama vaidi tasipama varuuvaa Anutuuqaa kuaivaa kiaa mminara viravai. Davuitiinna oy-aivakidiri diitoo ngiaammuaavua nnutuuvo Yoosiipo ii kiaatanna ivaa varaanara kuaivaa kiaa teerama kieeravai. Ii kiaatanna ivaa nnutuuvo Mariaavavee. ²⁸ Aangeraivoono numa inna tunoo: A yoketaamainna variannanee? Udaanga Anutuuqo i too kaayauma aiyara yoketaainoo. Ivo i tasipama varinoo, ²⁹ tuduu rikioo Mariaava aangeraivo tuu kuaivaara ari vo vuayaatavai utuoo oyaivaara kaayauma yaata utiravai. ³⁰ Yaata utuduu rikioo aangeraivo Mariaanna tunoo: Mariaa-o, sa aatuukianee. Anutuuqo a variannaivaa too kaayauma aiyara yoketaainoo. ³¹ Fai yapooma a nnaakara sunnainna mmaapuvai mmata kiese inna nnutuuvaa Yisuuvavee kianee. ³² Fai ivo kieetavai varinai gioonna kiaapu mmatayaiya innara kiaara: Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaavai yaataravaa Mmaapuvovee, kiaaravai. Udaanga Anutuuqo tino fai ivo ari nnaakunna Davuitiinna mmaataivau kieetavai varinaravai. ³³ Fai ivo tupatupaa Yakoopaa uru nnaakaraiyara dinaravai. Dioo vainono fai hama inna diraivo taikaanaravaivee, tiravai.

³⁴ Tuduu rikioo Mariaava aangeraivaa tunoo: Na kiaatannavai variee hama na vaati varauvai. Na dataama kiese nnaakara sunnainarannee? ³⁵ tuduu rikioo aangeraivo inna sai tunoo: Mmannasa Yoketaivoota Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaavai yaataravaa yaagueeqaivootama i rummua apinaravai. Itama vaiki ai a nnaakara sunnaakiannaivaara gioonna kiaapuuya i nnaakaraivaara kiaara: Ivo yoketaa tuanaa ari vookaraivai. Ivo Anutuuqaa Mmaapuvaivee, kiaaravai. ³⁶ Ai nnayaanna Irisaveetaara yaata utuee rikiaanee. Ivo hama nnaakara mmatainoo kiaavo ivo yoteravai varioo vaa nnaakara sunnainoo. Inna kuraagaivo yaaku saivai sainaidiri mmuaavai vaa taikainoo. ³⁷ Anutuuqo inna mmuakiaa mmoori aataruvai iira nakaaravai fai ivo iinaree kiaa kioo fai aikiooma iinaravaivee, ³⁸ tuduu rikioo Mariaava inna sai tunoo: Na Udaanga Anutuuqaa mmoori varau kiaatannavaivee. Kii ivo a kianna kuaivaa ni iikiaivee, tuduu rikioo aangeraivo inna pikioo viravai.

Mariaava oro Irisaveetaa tasipama variravai

³⁹ Vuduu nnaagiai kiisa suaivo taika kiooduu Mariaava diitoo taapi suvuau yoosinnaivakira akiairauduu vioo vioo oto Yutayaa mmataivaki vau yoosinna kiisa voovakira viravai. ⁴⁰ Vioo vioo oro Sakariaasaa nnauvaki vioo tooduu Irisaveeto ivaki varuduu too inna tunoo: A yoketaamainna variannanee? ⁴¹ tuduu rikioo Irisaveeto Mariaanna kuaivaa rikioo saivaata inna nnaakaraivo inna ausaivaki korokorooravai. Korokorooduu Mmannasa Yoketaivo inna yaagueeqama tasipama varuduu ⁴² ivo pinaa kuavai tioo inna tunoo: Anutuuqo aiyara yoketairavai mmuakiaa gionnaiyara yoketairavaa yaataravai. Ii i nnaakara a mmataanara ivara Anutuuqaa yoketaainoo. ⁴³ A ni Udaangaivaa kaano variannaikua aaniira a niyara yaata utuee niisi ngiannano ni yoketaainnee? ⁴⁴ A niisi ngiee niyara yoketaavee kiannani na rikiau saivaata ni nnaakaraivo inna yoketaikio korokoroonoo. ⁴⁵ Anutuuqo i kiaa i mmu kuaivaa kutaa iinaravee kiannaivaara Anutuuqo aiyara yoketaikiai a yoketaakiananoo, tiravai.

Mariaava Anutuuqaa kua yoketaivaa tiravai

- ⁴⁶ Tuduu Mariaava tunoo:
Ni Udaangaivaara kaayauma ni yoketaainoo.
- ⁴⁷ Anutuuqo aataru maisaivakidiri
ni vitaanaraivaara ni yoketaainoo.
- ⁴⁸ Na mmanna kiaatannavai variee
inna mmoori varee variauvaara
niyara yaata utiivaara ni yoketaainoo.
Anutuuqo yaagueeqama variivoono

ari vookarai aataruuvaa niyara iivaara
 mmuakiaa gioonna kiaapu aa ta variaunnaiyaata
 nnaagiai variaaraiyaatama
 niyara yoketaavaivee kiaaravai.
 Anutuuqaa nnutuuvo yoketaa tuanaa
 ari vookaraivai vaivai.

⁵⁰ Nnaaru varuuyaata
 aanna makee ta variaunnaiyaata
 nnaagiai variaaraiyaatama
 Anutuuqaara mmuduuya rikio
 fai Anutuuqo iyara boo tinaravai.

⁵¹ Gioonna kiaapuuya ngiariiyara mannaka tida
 ngiariiyara nnaasu yaata utuuya
 Anutuuqo yaagueeqama iya titooduu
 vida raubiriida variravai.

⁵² Anutuuqo vaidi kieeta yaagueeqauya
 vitoo aduoo yapeeravai.
 Vaidi kumina aduoo varuuya
 vitoo aruoo yapeeravai.

⁵³ Gioonna kiaapu yeenna rauya
 ivo yeennaiyauvaa iya mmudu iya suvuairavai.
 Gioonna kiaapu hoona suvuauya
 ivo titooduu kuminaya viravai.

⁵⁴ Ari kua kutaivaa nnaaru ti taato nnaakukiaiya
 kiaa mmuuvaa iinno
 ari mmoori vareera gioonna kiaapu
 Isarairaiya tasipama varuduu
 iya yoketaama variravai.

⁵⁵ Ivo Aaparahaamaaraata
 ari uru nnaakaraiyaraatama
 hama taunniravai.
 Iyara tupatupaa boo tiravaivee.

⁵⁶ Mariaava itaa kua kiaa taika kioo Irisaveetaa tasipama varioonnonno taaravooma kuraaga taa kioo ari
 yoosinnara viravai.

Irisaveeto Yuvuaanaa mmateeravai

⁵⁷ Mariaava vuduu Irisaveeto nnaakara mmataanara suaivo vainima nnuduu mmaapuvai mmateeravai.

⁵⁸ Mmata kiooduu mmuaa yoosinna varuuyaata ari seena tuanaiyaatama Anutuuqo innara kaayauma boo
 tuduu nnaakaraivaa mmata kioo kuaivaa rikiada inna tasipama sirigairavai.

⁵⁹ Sirigama kiooduu varududuu suaivo yaaku saivai sainaidiri taaravooma suaivo nnuduu rikiada gioonna ki-
 apuuya nnaakaraivaa mmammaivaa hatokaara nnida ari koonna nnutuuva Sakariaaso innara kiaara uduu
⁶⁰ ari kaanoono ooqoo tioo tunoo: Sa itaa kua kiatee. Inna nnutuuvo Yuvuaanovee, ⁶¹ tuduu rikiada inna tunoo:
 Hama i seena voovono aa nnutu aavaa varaivaivee, ⁶² kiaa kiada iya ngiari yaakuuyauvaadiri koova inna nnu-
 tuuvaa kiaiveera mmata mmatairavai. ⁶³ Mmata mmatauduu too Sakariaaso yanaivau fafaara raanaraivaara
 tuduu oro varada inna mmudu fafaara roo tunoo: Inna nnutuuvo Yuvuaanovee, tuduu rikiada mmuakiaaya
 kaayauma nnikiarairavai. ⁶⁴ Iya nnikiarau saivaata Sakariaasaa mmaakiriivo korooduu kava kua tioo Anutu-
 uqaara kua yoketaivaa tiravai. ⁶⁵ Tuduu inna seena mmuakiaaya nnikiaraida aatuuda variravai. Varuduu
 mmuakiaa gioonna kiaapu Yutayaa mmataivau kaayau taapi suvuavaki varuuya ii mmayaaya ivaa rikiada
 kaayau kua tiravai. ⁶⁶ Kua tida ngiari yaata tinniyaa vau kuaivaa yaata utida tunoo: Aa nnaakara aavo yokeenno
 fai dee mmoorivai iinarannee? kiaa kiada Udaanga Anutuuqo inna tasipama varuuvaa rikiada itaa kua tiravai.

Sakariaaso Anutuuqaa kuaivaa kiaa kookieeravai

⁶⁷ Nnaakaraivaa koonna Sakariaasaa aakiaivaki Mmannasa Yoketaivo suvuai kioodoo iva nnaagiai varinaraivaara kuaivaa kiaa kookieema kioo tunoo:

⁶⁸ Kii ta gioonna kiaapu Isarairaiya

Udaanga Anutuuqaara kiaara:

Yoketaavaivee, kiaaravee.

Ivo ari gioonna kiaapuuya ti tasipama iinno

ti mminnamminnaa maisaiyauvaa

irisaivaa yapaivaara ta innara kiaara:

Yoketaavaivee, kiaaravee.

⁶⁹ Vaa ivo ari mmoori vareera vaidiivaa Davuitiinna

oyaivakidiri vaidi voovai vita yapa kiaikio

fai ivoono yaagueeqama varioo ti vitoo

aataru yoketaivau ti yapaanaravai.

⁷⁰ Ivaara Anutuuqo nnaaruuaa vaidi

forofetaa yoketaa tuanaiya

ari kua kutaivaa kiaa mmioo tunoo:

⁷¹ Na ngii nnammutuaiya yaataree

mmuakiaa gioonna kiaapuuya

hama ngiiyara mmuduuya ruaiya yaataaranaravaivee, ⁷² kiaa kioo tunoo:

Na ngii taato nnaakukiaiyyara boo kiaivaara

na kua kiaa teerama kiaivaa fai na iinaravaivee.

Na kua yoketaa tuanaivaa yeena rau kioovaa

iya kiaa mmuuvaa hama taunnukiaanaravaivee,

⁷³ kiaa kioo ti nnaakunna Aparahaamaa

ari kua kutaivaa tiyyara tunoo:

Na iya nnammutuaiya yaataree

yoosinna yoketaivaki iya yapa kinai

mmuakiaaya ngiari varira suaivaki

iya ni mmooriivaa varada

hama aatuuda variaaravai.

Iya yoketaama safuuma ni avuuvau variaaravaivee.

Anutuuqo itaa kua tiravai.

⁷⁶ Sakariaaso itaa kua kiaa kioo ari mmaapuuvaa tunoo:

Ni maapu-o, eenoo Udaangaivaa tauraa viee

innani aataruuvaa teerama kinai

fai gioonna kiaapuuya aiyara kiaara:

Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaavai

yaataraivaa forofetaakuavee, ⁷⁷ tikiai

a gioonna kiaapuuya kiaa mmiee tinara:

Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa

Anutuuqaa kiaa kookieema kikio

fai ivo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa

ruga kioo ngii vita yoketaivau

yapaanaravaivee, tinaravaivee.

⁷⁸ Ivo ngiau aapuuvakidiri

mmeekia tai vaidiivaa titano tuoo

mmuakiaaya tiyyaa taanaravai.

⁷⁹ Gioonna kiaapu vooya upisiivaki varida

putiraivaara aatuukiaiyyaa

taiveeraivaara titano tiinaravai.

Ivoono fai ti vitoo

ausa nuufa tasipama varira aataruuvaa
ti vitaakiaiveera titano tiinaravaivee.

Sakariaaso itaa kua tiravai.

⁸⁰Itaa kua kiasa kioo varuduu ari mmaapuuvu varioonnnonno yokeema kiooduu rikioo inna mmuduuya riraivo pinaama Anutuuqaara vauduu ivo koo mmuyai gaanga yoosinnaivaki varioonnnonno gioonna kiaapu Isarairaiya avuuvau kooyaa nninara suaivaara faannairavai.

Yisuunna mmateera kuavai

(Matai 1:18-25)

2 Ii Yuvuaanaa mmatoo suai ivaki yoosinna Rooma diaa vaidi kieeta pinaa voovai nnutuuvo Akusuuva gioonna kiaapu mmuakiasa yoosinnaiyauvaki varuuya nnutuuyauvaa raateeraivaara ari ngiaammuauya titooduu inna kuaivaa varada nuairavai. ²Ii toosa hara kioo nnutuuyauvaa reera suai ivaki vaidi voovai nnutuuvo Kuriniaaso yoosinna Suriaa gioonna kiaapuuyara diravai. ³Duduu gioonna kiaapuuya ngiari diitada nnuu yoosinnaiyauvakira vida ngiari nnutuuyauvaa raateeraivaara viravai.

⁴Vuduu Yoosiipo Karirayaa vau yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Nasareeta ivakidiri pikioo Yutayaa vau yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Pitiriheema ivakira viravai. Ii yoosinna ivakidiri nnaaruaa vaidi kieeta Davuitiinna kaano inna mmateeravai. Yoosiipo Davuitiinna oyaivakidiri diitoovaara ivakira viravai. ⁵Yoosiipo ari nnaata kua kiasa kioovaa nnutuuvo Mariaava vaa nnaakara sunnauvaatama vitoo ngiari nnutuuvaitana raateeraivaara viravai.

⁶Vidada oro Pitiriheema variaaraivaara tooduu vaa vida nnida vaira nnauvo suvuai kiooduu taaravaitana puaraiya yeenna nneera nnauvaki variravai. Varuduu Mariaava nnaakaraivaa mmataanara suaivo nnuuduu ari mmaapu ngarunna mmata kioo too buruqaivaadiri rurauma kioo puaraiya yeenna nneeraivaki yapeeravai.

Aangeraivo puara sipisiipara haitatuuraiya Yisuunnara kiasa mmiravai

⁸Iqii yoosinna ivaa tooyaivaki puara sipisiipara haitatuuraiya heenaki mmuyau koovau puara sipisiipaiyara haitatuuda variravai. ⁹Haitatuuda varuduu Udaangaivaa aangeraivo iyasi tuuduu Udaangaivaa mmeekiaivo iyayaa ruvuahooduu teeda pinaama aatuuravai. ¹⁰Aatuuda varuduu aangeraivo iya tunoo: Sa aatuukiatee. Rikiaatee. Na aapi tiee kua yoketaivaa mmuakiasa gioonna kiaapuuya kiasa mminai rikiada ivaara sirigakia-teeraivaara ngiisi tummuauvaivee. ¹¹Aa heena aavaki Davuitiinna yoosinnaivaki gioonna voovono nnaagiai ngii vitaanara vaidiiavaa vaa mmataivai. Vaidiiavaa Anutuuqo mmataama kioovaa nnutuuvo Udaanga Yisuu Kirisiinna ngiini mmataivai. ¹²Fai ngia ni kuaivaara taara yaata utida ngiengieenoo oro taatee. Teekio vaa nnaakaraivaa buruqaivaadiri rurauma kioo puaraiya yeenna nneeraivaki yapa kiaikio vaivaa teeda fai ngia kiasa: Kua kutaavaivee, kiasaavaivee.

¹³Aangeraivo itaa kua tuu saivaata kaayau aangeraa vooyaata tiida inna tasipama iida varida Anutuuqaara kua yoketaivaa tida tunoo:

¹⁴Anutuuqo mmuakiasa mminnamminnaavai

yaataravaa oyai ari vookaraivo vainoo.

Gioonna kiaapu mmatayaa variaya

Anutuuqo iyara yoketaiya

inna ausa nuufaivo iya tasipama vakiaivee, tiravai.

¹⁵Kiasa kiada iya pikiada ngiau aapu vuduu teeda puara sipisiipara haitatuura vaidiiya ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida tunoo: Vikiai ta oro Pitiriheema ivaki Udaangaivo aangeraivaa tikio tuma ti kiasa ti mmii mminnaivaa taara kuaaravee, ¹⁶kiasa kiada akiairauduu oro tooduu Mariaaya Yoosiipooya hara kiada varuduu nnaakaraivo puaraiya yeenna nneeraivaki vairavai. ¹⁷Vauduu teeda nnaakaraivaara aangeraivo iya kiasa mmuu kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. ¹⁸Kiasa mmudu rikiada mmuakiasa gioonna kiaapuuya puara sipisiipara haitatuura vaidiiya tuu kuaivaara pinaama yaata utiravai. ¹⁹Yaata utuduu Mariaava iya tuu kua mmuaki-aavai mmannammanna yaata utu kioo nnaasu variravai. Hama taunniravai. ²⁰Puara sipisiipara haitatuura vaidiiya kava vara ranada vida aangeraivo iya tuu kuaivaa kaanaivaa toovaaraata mmuakiasa kuavai ivaara tuuvaa rikioovaaraatama kua yoketaivaa Anutuuqaara kiasa rada viravai.

Yisuunna nnutuuvaa kooyaa tiravai

²¹Yaaku saivai sainaidiri taaravooma suaivo taika kiooduu rikiada iya nnaakaraivaa mmammaivaa hatokada inna nnutuuvaa tunoo: Yisuuvavee, tiravai. Nnaakaraivo kaanaa ausaivaki hama varuu suaivaki inna nnutuuvaa aangeraivo itaa kua tiravai.

Nuunaira nnau pinaivaki varuuya Yisuunna teeravai

²² Gioonnaiya vaa nnaakaraiya mmata kiada kabaa nnauvaa pikiada kava vara ranada ngiari nnauvaki nnida yoketaama varuuvaara Udaanga Anutuuqaa mmaanna tuu kua voovai vairavai. Yoosiipooya Mariaaya ii mmaanna tuu kua ivaa iikiaara suaivo nnuduu rikiada Yerusareema vida ngiari nnaakaraivaa Udaangaivaa mmiaara viravai. ²³ Ii mmaanna tuu kua ivo tunoo: Ngia mmuakiaaya ngiingii mmaapu ngaruuyauvaa vitada ni mi kiada kiatee: Inna ainiyauvaivee, kiasa kiada niini yapaatee, tiravai. ²⁴ Yoosiipooya Mariaaya Anutuuqaa mmaanna tuu kua voovai vauvaa iikiaara vida ngiaamma mirunna taaramannee vuaheenna roosuu nnaakaraivaitana varada hudaara viravai.

²⁵ Vuduu vaidi yoketaa voovai yoosinna Yerusareema varuuvaa nnutuuvo Simioono ivo Anutuuqaa mmayaayaivara yaagueeqainno Isarairaiya vitaanara vaidiivara faannainno varuduu Mmannasa Yoke-taivoono inna tasipama variravai. ²⁶ Vaa tauraa Mmannasa Yoketaivo inna kiasa mmioo tunoo: Fai hama a putirainna mmannammanna hara kiese variee Isarairaiyara Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaa tee nnaagiai putinaravaivee, tiravai. ²⁷ Nnaagiai Mmannasa Yoketaivo Simioonaa yaagueeqama tasipooduu rikioo ivo nuunaira nnau pinaivaki oro hara kioo varuduu Isarairaa gioonna kiaapuuya tupatupaa mmaanna tuu aataruuvaa iirayaama Yisuunna kaano koovaitana iikiaara inna vitada nnuduu ²⁸ Simioono Yisuunna sootu pabaanama tu kioo vainno Anutuuqaara kua yoketaivaa tioo tunoo:

²⁹ Udaanga-o, a nnaaru kua kutaa tunnaivaa
aanna vaa na taunoo.

Fai na i mmoori vareera vaidiivo
ausa nuufa tasipama putinaravai.

³⁰ Ivo ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaa
vaa na ni avuuvaadiri taunoo.

³¹ Eenoo mmuakiasa gioonna kiaapuuyani
inna teerama kiaannaivo tiivaa
makee na tauko nninoo.

³² Ivo mmeekia taivaa roosiima
gioonna kiaapu ngiari voopinnaiya
yoketaa aataruuvaa kooyaa vitainaravai.
Vitaama kinai ii gioonna kiaapu Isarairaa
iyakidiri diitaivara
mmuakiasa gioonna kiaapuuyaano
iyara kua yoketaivaa kiaravaivee.

Simioono itaa kua tiravai.

³³ Tudu Yisuunna kaano koovaitana Simioono tuu kuaivara nnikiaraduu ³⁴ Simioono kua yoketaivaa iya kiasa mmi kioo nnaakaraivaa kaanaa Mariaanna tunoo: Aa nnaakara aavaa Anutuuqoono mmataama kiasa aavaara gioonna kiaapu Isarairaiya fai vooya inna mmooka hanigia mmikiai vooya innara yoketaakiaaravai. Anutuuqo innaadiri ataa roosiima yapa kinai fai gioonna kiaapuuya innara maisa kua tikio rikioo ³⁵ fai ngiari yaatana vai kuaivo kooyaa vainaravai. Paipaivo avaikaraivaa roosiima fai mmuaararavai i aakiaivaki nninaravaivee. Simioono itaa kua tiravai.

³⁶ Gioonna forofetaa voovai nnutuuvo Anaava ivo Asereenna oyaivakidiri diitoo varuuvaa koonna nnutuuvo Panueerovee. Ivo vaatiivaa varoo inna tasipama varuu nuanuuvo yaaku saivai karasaidiri taaravaitana taika kiooduu vaatiivo putiravai. ³⁷ Putuduu too muaadavai hara kioo varududuu kaayau nuanu (84) taika kiooduu ivo yotera kieeravai. Yotera kioo hama ivo nuunaira nnau pinaivaa pikieerama kioo ivo heenaivaa pataivaa nuunama kioo Anutuuqaa ari ausa mmuduuyaivaa mmioo vo suai vo suai yeennaivaa pikioo kati varioo Anutuuqaara yaaku vareeravai. ³⁸ Simioono kuaivaa kiasa taika kioo suaivaki ivo ngioo nnaakaraivara Anutuuqaata kua yoketaivaa kiasa kioo innara gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. Anutuuqo titano tuoo Yerusareemaiya yookaama kioo vitoo yoketaivau yapaanara vaidiivara mmuakiasa gioonna kiaapu innara faannauya ivo nnaakaraivara kiasa mmiravai.

Yoosiipooya Mariaaya kava Nasareeta viravai

³⁹ Kiasa mmuduu Yoosiipooya Mariaaya Udaanga Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvaa iima taika kiada kava vara ranada ngiari yoosinna Karirayaa vau yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Nasareeta viravai. ⁴⁰ Oto ivaki varuduu

nnaakaraivo yokeenno pinaa kioodoo inna tinniivo ari vookarauduu Anutuuqo innara kaayauma mmuduuya ruo innara yoketairavai.

Yisuuva ngiaammuu kiisavoono nuunaira nnauvaki kua tiravai

⁴¹ Vo nuanu vo nuanu Yisuunna kaano koovaitana Yerusareema vida buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nneeravai. ⁴² Nnaagjai Yisuunna nuanuuvo yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana taika kioodoo teeda iya vida Yerusareema Varaigiataa buusaivaa ngiari nneerayaama nnaara viravai. ⁴³ Oro iya varida yeenna nneedada yapooma yeenna nneera suaiyauvo taika kioodoo iya ngiari yooqee kava vara ranada viravai. Vida varuduu ngiaammuu kiisa Yisuuva homo Yerusareema variravai. Varuduu kaano koovaitana hama innara rikieeraida ⁴⁴ ivo ngiari seena gioonna kiaapuuya tasipama vaa kuainoo kiaa kiada mmuaa suaivai vidada heenauddu innara buaidada tooduu hama ivo ngiari seenaiyaata ngiari oyaiyaatama tasipama variravai. ⁴⁵ Hama iya tasipama varuduu iya kava vara ranada Yerusareema nnida innara buaakiaara nniravai. ⁴⁶ Nnida innara buaidada tooduu taaravooma suaivo taika kioodoo ivo iya too vairavai. Vaa ivo nuunaira nnau pinaivaki vaidi Yutayaiya vitaira vaidiiyaatama varioo iya kuaivaa rikioo ivaara iya yaparairavai. ⁴⁷ Yaparauduu rikiaada mmuakiaaya inna kua rikiooya inna tinni ari vookarauvaidiri iya sai tuuvaara nnikiarairavai. ⁴⁸ Nnikiaraida ivau varuduu kaano koovaitana numa inna teeda kaayauma nnikiaraida yaaku vuatavuataida varida kaano tunoo: Ni maapu-o, a aaniira ti pikiee itaama nookiannanee? Rikiaanee. I koovaata neetama pinaama ti ausaivaitana mmuaararai-ai ta pinaama aiyara buaama rada nookiaunnano, ⁴⁹ tuduu rikioo iva sai tunoo: Mo ngia aaniiraida niyara buaama rada nookiaannee? Na inna aikiooma ni Napoonna nnauvaki hara kiee variauvaa hama ngia tuqinna-teeda rikiaannee? ⁵⁰ tuduu rikiaada ivo iya tuu kuaivaa hama iya arinaima rikieeravai.

⁵¹ Hama iya rikiooduu Yisuuva iya tasipama vara ranoo vioo Nasareeta varioo iya kuaivaa rikiooduu ari kaanoono inna kuaivaata inna mmooriivaatama ari yaata tinniivaki yapeeravai. ⁵² Yisuuva yokeenno varuduu ari tinniivo ari vookarauduu gioonna kiaapuuya innara yoketauduu Anutuuqootama innara yoketairavai.

Yuvuaano nnoori apiraivoono kuaivaa

iya kiaa mmiravai

(Matai 3:1-12; Marakaa 1:1-8; Yuvuaano 1:19-28)

3 Vaidiivaa nnutuuvo Tiperiaava Roomaaya kieetavai dioo vainno nuanu yaakuuvaitana yuku saivai taika kioodoo homo ivo iya kieetavai diravai. Duduu vaidiivaa nnutu vuaivo Podiiva vuaivo Piratuuso gioonna kiaapu Yutayaiyara duduu Herooto gioonna kiaapu Karirayaiyara diravai. Duduu inna vayaava Piriipo gioonna kiaapu Iturayaiyaraatama mmata pinaivaa nnutuuvo Tarakonitiinga ivaki varuuyaraatama duduu vaidi Rusaniiva gioonna kiaapu Avireneeyara diravai. ² Ii suai ivaki vaidiivaitana Anasaaya Kayapaaya Anutuuqaa kati puara hudeera kieetavaitana variravai. Iqii suai ivaki Sakariaasaa mmaapuuvo Yuvuaano koo mmuyai gaangaivau varuduu Anutuuqo ari kua mmayaayaivaa inna kiaa mmiravai. ³ Kiaa mmuduu rikioo Yuvuaano mmuakiaa yoosinnayauvai nnoori Yorotaana siriivau vau yoosinnaiyauvaki nuainno varioo Anutuuqaa mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada nnikiai na nnooriivaadiri ngii apino Anutuuqo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee. ⁴ Ivo itaa kua tuuvaara nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava ari yanaivau fafaara roo tunoo:

Vaidi voovoono koo mmuyai gaanga voovau
dioo vainno aayanna roo tinara:
Ngia ngii kieetaivaara aataruuvaa teerairavaa
roosiima ngii Udaangaivaara teerama kiaatee.
Udaangaivo ngiisi nninaraivaara
teeraida safuuma kiaatee.

⁵ Mmuakiaa hoonuruuyauvaa rummua apida
mmuakiaa taapiiyauvaa hanuu varadu kiaatee.
Oo rakau numa rakau vai aataruuyauvaa
hanuu safuuma kiada
aataruuvau sikauyauvo vaiyauvaa teeda
hanuu suoda kiaatee.

⁶ Fai itaikio Anutuuqo gioonna kiaapuuya vitoo
aataru yoketaivau yapaanaravaa

fai mmuakiaaya taaravaivee, tinaravaivee.

Yisayaava itaa kua kiasa fafaara reeravai.

⁷ Kaayau gioonna kiaapuuya nnida Yuvuaano nnoori ti apuaiveera kiasa innasi nnuduu rikioo Yuvuaano tunoo: Ngia gioonna kiaapu maisaso, gioonno ngii giaa ngii mikiai Anutuuqo irisai maisaivaa ngii minaraivaara rikiadai-da aatuuda niisi ngiaannee? ⁸ Ngia kutaa tuanaa ngiingii mmoori maisaiyauvaa pikiada ngiingii ausa mmudu-uyaiyauvaa hanigiada mmoori yoketaivaa iikio kaanaivo kooyaa vainaravai. Sa ngiengienaidiri yaata utida kiatee: Inna Aparahaamo ti nnaakuvavee. Ta aikiooma variaunnao, kiatee. Na ngii giaa ngii miaunoo. Aa sikau aayauvaadiri Anutuuqo iinaree tioo iinai vida hanigiada fai Aparahaamaa uru nnaakaraya variaaravai. ⁹ Anna makee Anutuuqo irisai maisaivaa mminaraivo vaidiivo haivaa yatariiyauvaa oyaiyauvaki teerama kioo tu kioo vaivaa roosiivai. Yatari hama iira yoketaa vaiyauvaa hanaa rakau ikiana kagaari kiaanaravaivee, tiravai.

¹⁰ Tudu rikiada gioonna kiaapuuya inna yaparaida tunoo: Mo dee mmoorivai ta iikiaarannee? ¹¹ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Gioonna kiaapu voovoono yaapa taaravaitana vaivoono voovai hama yaapaataivaa mmiaivee. Gioonna kiaapu voovoono yeenna vakiaivoono ari seenaiyaatama nnoo mmiaivee. ¹² tuduu rikiada vaidi sikau takiisa vareeraiya Yuvuaano iya nnoori apuaiveera nnida inna yaparaida tunoo: Vitaira-o, teetaatama aaniivai iikiaarannee? ¹³ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Sikauyauvaa ngii kieetaiya safuuma ngii giaa ngii miaivaugiataama varaatee. Sa ngiingiiyara yaata utida oro hayuuma varaatee, ¹⁴ tuduu rikiada rapira vaidiia inna yaparaida tunoo: Mo tee mo. Ta aaniivai iikiaarannee? tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Sa gioonna kiaapuuya ruputida iya unnakua tida iya sikauyauvaa mmuara varaatee. Ngii mmoori irisai sikauyauvaara sa momonakiatee. Inna aikioovaivee kiatee, tiravai.

¹⁵ Gioonna kiaapuuya Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara faannaida varida mmuakiaaya pinaama Yuvuaanaara yaata utida tunoo: Anna Anutuuqo mmataama kioo vaidiivonnee? ¹⁶ tuuvaara Yuvuaano iya mmuakiaaya tunoo: Na kati mmanna nnooriivaadiri ngii apuaunoo. Ivo ni nnaagiai nninaraivoono nnoonna vaidivai. Na vaidi kiisavai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammuauya roosiima inna yuku nnabaivaitana yeenaivaitana rakuasaa kiese utu radaanaravai. Fai ivoonoo Anutuuqaa Mmannasa Yoketaivaa tino too ngia vaa ausa hanigaiya ngii aakiaiyauvaki varinaravai. Hama ausa hanigaiya fai irisai maisa ikia roosiivaa iya mminaravai. ¹⁷ Ivoonoo ari savooro roosiivaadiri vuita iiraiyauvaa rummua rusuku kioo supiya uyu ngiau kiaikio rikioo iiraiyauvo mmatayaa tuoo kuaikio iyauvaa varoo ari yeenna yapa kieera nnauvaki yapa kioo nnabaiyauvaa varoo ikia hama tasuuvaki kagaari kiaanaravaivee, tiravai.

Yuvuaano Yisuunna nnoori apiravai

(Matai 3:13-17; Marakaa 1:9-11)

¹⁸ Yuvuaano itaa kua kiasa kioo ari vo kua ari vo kuaivaatama kuainnama kioo gioonna kiaapuuya mmayaaya yoketaivaa kiasa mmiravai. ¹⁹ Kiasa mmioo gioonna kiaapuuya nnoori apu taika kioo nnaagiai Yisuunnaatama apu taika kiooduu rikioo Yisuuva yaaku varoo varuduu too ngiauvo rusiti varoo vioo sai ngioo sauduu Mmannasa Yoketaivo ngiaamma mirunnaivaa roosuuvonoo tuoo tuoo tuma innayaa variravai. Varuduu rikiooduu ngiau aapuuvakidiri Anutuuqaa kuaivo tuoo tunoo: A ni Maapu tuanaakuavee. Na aiyara mmuduuya ruee na i tauko pinaama ni yoketaivoo, tiravai.

Herooto mmoori maisaivaa uvaara Yuvuaano inna tuduu rikioo Herooto inna vitoo oovi nnauvaki inna yapa kieeravai. Vaa Herooto ari vayaanna nnaataivaa Herootiaanna mmuara varoovaaatama ari vo mmoori maisamaisauyauvaa uvaaraatama Yuvuaano inna tiravai. Herooto kava vo mmoori maisa voovai iinno Yuvuaanaa oovi nnauvaki yapa kieeravai.

Yisuunna nnaakukiaiya nnutuyauvaivee

(Matai 1:1-17)

²³ Tauraa toosa hareera suaivaki Yisuuva nuainno gioonna kiaapuuya Anutuuqaa mmayaayaivaa kiasa mmiaa roo nuau suaivaki inna nuanuuvo vaidi voovai yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana vairavai. Gioonna kiaapuuya innara yaata utida tunoo: Inna Yoosiipaa mmaapu tuanaavaivee, tiravai.

Yoosiipaa koova Eriiva

²⁴ Eriinna koova Matataava

Matataanna koova Riviiva

Riviinna koova Merikiiva

Merikiinna koova Yanaiva

Yanainna koova Yoosiipo

- ²⁵ Yoosiipaa koova Matatiaava
Matatiaanna koova Amooso
Amoosaa koova Naumo
Naumaa koova Esiriiva
Esiriinna koova Nagaiva
- ²⁶ Nagainna koova Mataava
Mataanna koova Matatiaava
Matatiaanna koova Simeeva
Simeenna koova Yosekeeva
Yosekeenna koova Yotaava
- ²⁷ Yotaanna koova Yovuaanaano
Yovuaanaanaa koova Resaava
Resaanna koova Seruvavereeva
Seruvavereenna koova Seratierreeva
Seratiereenna koova Neriiva
- ²⁸ Neriinna koova Merekiiva
Merekiinna koova Adiiva
Adiinna koova Kosaamo
Kosaamaa koova Eremadaamo
Eremadaamaa koova Ereeva
- ²⁹ Ereenna koova Yosuaava
Yosuaanna koova Eriesereeva
Eriesereenna koova Yoriimo
Yoriimaa koova Matataava
Matataanna koova Riviiva
- ³⁰ Riviinna koova Simioono
Simioonaa koova Yutaava
Yutaanna koova Yoosiipo
Yoosiipaa koova Yonaamo
Yonaamaa koova Eriakiimo
- ³¹ Eriakiimaa koova Meriaava
Meriaanna koova Menaava
Menaanna koova Matataava
Matataanna koova Nataano
Nataanaa koova Davuitiiva
- ³² Davuitiinna koova Isaiva
Isainna koova Yoveteeva
Yoveteenna koova Buaaso
Buaasaa koova Saramoova
Saramoonna koova Nasoono
- ³³ Nasoonaa koova Aminataapo
Aminataapaa koova Araamo
Araamaa koova Ariniiva
Ariniinna koova Eseroono
Eseroonaa koova Pereseeva
Pereseenna koova Yutaava
- ³⁴ Yutaanna koova Yakoopo
Yakoopaa koova Isaako
Isaakaa koova Aparahaamo
Aparahaamaa koova Taraava
Taraanna koova Nakoroova
- ³⁵ Nakoroonna koova Serukuuva
Serukuunna koova Reguuva
Reguunna koova Peregeeva

Peregeenna koova Evereeva
 Evereenna koova Seraava
³⁶ Seraanna koova Kainaano
 Kainaanaa koova Arapasataava
 Arapasataanna koova Seemo
 Seemaa koova Nuvuaava
 Nuvuaanna koova Ramekeeva
³⁷ Ramekeenna koova Metusaraava
 Metusaraanna koova Inooko
 Inookaa koova Yareeto
 Yareetaa koova Marereeva
 Marereenna koova Kainaano
³⁸ Kainaanaa koova Enosoova
 Enosoonna koova Seeto
 Seetaa koova Ataamovee.
 Ataamo inna Anutuuqaa mmaapuuvee.

Sataango Yisuunna iinno taanaree kiaa iiravai

(Matai 4:1-11; Marakaa 1:12-13)

4 Yisuuva nnoori Yorotaanaivakidiri kava vara ranoo nnuduu Mmannasa Yoketaivo inna aakiaivaki suvuau kioo inna vitoo koo mmuyai gaanga voovaura viravai. ² Oro hara kioo varuduu taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo suaiyauvaki ivo muaraagakiaiveera Sataango numa inna iinno taanee kiaa inna yaparairavai. Yaparaududuu Yisuuva mmuakiaa suaivai hama yeenna nneerama kioo kati hara kioo varududuu suaivo taika kiooduu pinaama inna yeenna rairavai.

³ Yeenna rauduu rikioo Sataango Yisuunna tunoo: A Anutuuqaa Mmaapukuavee tiee aa sikau aavaa tino too hanigioo yeenna bereetavai vakiaivee, ⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapuuya yeennaiyauvaa nnaasu nneeda iyauvaara yaata utikio hama iyauvoono iya mmannasaiyauvaa yaagueeqainaravaivee, tiivaivee.

⁵ Tuduu rikioo Sataango Yisuunna vitoo verepi vioo mmuakiaa yoosinna mmataivau vauyauvaa akiiraama inna vitainno ⁶ inna tunoo: Aa yoosinna aayauvaara Dianeera yaagueeqaivaa na i mminai tee a dinaravai. Mmuakiaa mminnaa yoketaiyauvo ivaki vaiyauvaa fai na i mminaravai. Anutuuqo vaa aa mminnaa aayauvaa ni mivaivee. Fai na vaidi voovai ni miataivaa fai na inna mminaravai. ⁷ Fai a ai ausa mmuduuyaivaa ni minai na aa mminnaa mmuakiaa aayauvaa i mminaravaivee, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: I Udaanga Anutuuqaa ai ausa mmuduuyaivaa mmiee inna mmooriivaa nnaasu iikianee, tiivaivee.

⁹ Ivo itaa kua tuduu rikioo Sataango inna vitoo Yerusareema vioo nuunaira nnau pinaivaa pupukiaivau yapa kioo inna tunoo: A Anutuuqaa Mmaapukuavee tiee aavaudiri suairoommu kiee mmatayaa kuane. ¹⁰ Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Anutuuqo ari aangeraiya titanai aiyara haitatuukiaaravaivee, ¹¹ tikio vo kua voovai vainno tinoo: Ai yukuuvaa sikauyaadiri rusimaurivoora kiaa iya ngiari yaakuuyauvaadiri suoodaa i sootu utuaaravaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivaivee, ¹² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Sa i Udaanga Anutuuqaa iinna taanee, tiivaivee, ¹³ tuduu rikioo Sataango Yisuunna mmuakiaa kuavai yaparainnonno rikioo inna pikioo viravai. Mo vo suai kava inna yaparainaraivaa ivo faannainno variravai.

Yisuuva ari mmooriivaa tauraa Karirayaa ivaki iiravai

(Matai 4:12-17; Marakaa 1:14-15)

¹⁴ Mmannasa Yoketaivo yaagueeqama Yisuunna tasipooduu too kava vara ranoo Karirayaa vuduu gioonna kiapuuya iva uu mmooriivaara mmuakiaa yoosinnaiyauvaki varuuya kiaa mmuduu rikieeravai. ¹⁵ Rikiooduu ivo ngiari nuunaira nnauyauvaki nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmuduu rikiaada iya innara kua yoketaivaa tiravai.

Gioonna kiaapu Nasareetaiya Yisuunnara

ooqoo tiravai

(Matai 13:53-58; Marakaa 6:1-6)

¹⁶ Yisuuva ari yokoo yoosinna Nasareetaivakira vioo vioo oro ivaki varioo kati varira suaivaki nuunaira nnauva-ki ari virayaama vioo ivaki variravai. Varioonnonno diitoo Anutuuqaa kua fafaaraivaa yaarinara uduu ¹⁷ vaidi voovoono nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaanna yanaivaa inna mmuduu varoo yanaa hovekauvaa raduda kioo kuaivaara buainnonno tooduu inna too vauduu too jaaruoo tunoo:

¹⁸ Na mmayaaya yoketaivaa
 gioonna kiaapu mmanna haipuuuya
 kiaa mmianeeraivaara
 Udaangaivo ni mmataama kiaivai.
 Ivo itaama ni mmataama kiaivaara
 inna Mmannasaivo niiki varinoo.
 Gioonna kiaapu oovi nnauvaki variaiya
 mmaanai kuateeraivaara
 na iya kiaa mminaraivaara
 ivo ni titaivai.
 Gioonna kiaapu avu huruutaiya
 kava avu taateeraivaara ni titaivai.
 Gioonna kiaapu mmuaararaiyauvo
 iya suvuaiya tino too
 iya mmuaararaiyauvo taikaiveeraivaara ni titaivai.

¹⁹ Ii suai ivaki Udaangaivo
 gioonna kiaapuuuya vitoo
 aataru yoketaivau yapaanaraivaara
 iya kiaa mmianeera
 ni titaikiai na tummuauvaivee.

²⁰ Yisuuva Anutuuqaa kuaivo itaama vauvaa jaarummua taika kioo yanaivaa kava hovekama kioo yanaa haitatuura vaidiivaa mmi kioo variravai. Varuduu mmuakiaa gioonna kiaapu nuunaira nnauvaki varuuya inna teeda nnaasu vauduu ²¹ Yisuuva iya tunoo: Anna makee na kuaivaa jaaruau saivaata kaanaivo vainoo, ²² tuduu rikiada mmuakiaaya innara kua yoketaivaa tida ivo kua ari vookaruvaa tuuvaara pinaama yaata utida ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Anna Yoosiipaa mmaapuvai. Mo aaniira ivo itaa kua tiinnee? tiravai.

²³ Yisuuva iya tunoo: Vaa na rikiaunoo. Fai ta tupaa tira kua voovai ngia ni tida kiaara: A tutaqaa roosiima ai-yara tuqinnaanee, kiaaravee. Ii ngia itaa kua kiaa kua oyaivaa ni tida kiaara: A iikiannani ta rikiaunna mmoori-ivaa a yoosinna Kapanauma iikiannaneema a yokeekianna yoosinna aavaki iikianee. Fai ngia ni itaa kua kiaravee. ²⁴ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Kua kutaa tira vaidi forofetaivaara mmuakiaa yoosinnaiya innara yoketaakiaani ari yoosinna tuanaiya hama innara yoketaakiaavai. ²⁵ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Nnaaruaa vaidi Irayaava varuu suaivaki gioonna muaada kaayauya Isarairaa mmataivau variravai. Varuduu taaravooma nuanuuvo taika kiooduu vo nuanuvai tammaivaki hama vatiivo ruduu hama yeennaatauduu mmuakiaa yoosinna varuuya yeenna rairavai. ²⁶ Iya yeenna rauduu hama Anutuuqo vaidi forofetaa Irayaanna titooduu vioo Isarairaa gioonna muaadaiyara tuqinneeravai. Ivo vioo Sitoonaa mmataivaki vau yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Sarepataa ivaki varuu gioonna muaadaivaa nnaasu tuqinneeravai. ²⁷ Nnaaruaa vaidi forofetaa voovai nnutuuvo Iriisaava varuu suaivaki Isarairaa gioonna kiaapu kaayauya mmamma buunna hooya roosuuya variravai. Anutuuqo hama iya tuqinneeravai. Suriaa vaidiivaa nnutuuvo Naimaanaa nnaasu tuqinneeravaivee, ²⁸ tuduu rikiada gioonna kiaapu nuunaira nnauvaki suvuauya inna kuaivaara iya ausa nniita-rooduu ²⁹ diitada inna utu raririida yoosinna tooyavau vida taapiivau ngiari yoosinnaivo vauvau vitada vida mmutuuvaudiri feena oogavau kagaari kiaara iiravai. ³⁰ Kagaari kiaara uduu too ivo kati iya aakiidaadiri ari kuane tuudaa viravai.

Vaidiivaaki mmagia maisaivo topauvaa

Yisuuva titeeravai

(Marakaa 1:21-28)

³¹ Yisuuva kava vara ranoo vioo vioo yoosinna Kapanauma Karirayaa vau yoosinnaivaki oro varioo Yutayaiya kati varira suaivaki nuunaira nnauvaki vioo gioonna kiaapuuya Anutuuqaa mmayaayaivaa kiaa mmiravai. ³² Kiaa mmuduu rikiaada ari vookarau yaagueueqaiivo inna tasipooduu kuaivaa tuuvaara gioonna kiaapuuya nnikiarairavai. ³³ Nnikiarauduu vaidi voovai inna aakiaivaki mmagia maisaivo topauvo nuunaira nnauvaki varioo pinaama kai tioo mmagia maisaivo inna kiaa mmuu kuaivaa tunoo: ³⁴ Ai, Yisuu-o, Nasareetaa vaidikuavee. A aaniivai ti iinarainna ngiannanee? A ti ruputu taikaanara ngiannanee? Vaa na i tauvai. A Anutuuqaa vaidi yoketaa tuanaakuavee, ³⁵ tuduu rikioo Yisuuva yaagueueqama mmagia maisaivaa tunoo: Sa kua tirainna vaidiivaa aakiaivakidiri tiee kuanee, tuduu rikioo mmagia maisaivo vaidiivaa ruputuduu iya avuuvau vioo varoo mmataivau vauduu mmagia maisaivo inna aakiaivakidiri pikioo vioo kiooduu hama inna mmammaivo nniita-reeravai. ³⁶ Hama nniitarooduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya teeda nnikiaraida ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Mo aa vaidi aavo aanii kuavai ari vookarai kua aavaa tiinnee? Ivo yaagueueqa vaidivai vaidi kieetaano tirayaama mmagia maisaiyauvaa yaagueueqama tikiai kuaano, ³⁷ tuduu rikiaada gioonna kiaapuuya teeda vida mmuakiaa vaini vainima vau yoosinnaiyauvaki varuuya Yisuuva uu mmooriivaara kiaa mmuduu rikieeravai.

Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinneeravai

(Matai 8:14-17; Marakaa 1:29-34)

³⁸ Yisuuva nuunaira nnauvakidiri pikioo Simoonaa nnauvaki vioo tooduu Simoonaa nnummuayaanna nniitarooduu pinaama ikiyanaa tooduu iya innara Yisuuva kiaa mmiravai. ³⁹ Kiaa mmuduu rikioo oro inna mmaataivaa vainivau dioo vainno inna ikiyanaa taivo taikaiveera tuduu taikooduu akiairauduu diitoo yeenavai iya mmiravai.

⁴⁰ Mmuduu rikioo suaivo haatapooduu teeda gioonna kiaapu vooyaano ngiari seena nniitaroo ari vookara ari vookarauya vitada Yisunnasi nnuduu too iyayaa ari yaakuuvaitana utuoo mmuakiaaya tuqinneeravai. ⁴¹ Tuqinnooduu gioonna kiaapuuya aakiaiyauvakidiri mmagia maisaiyauvo iya pikiada tiida vida tunoo: A Anutuuqaa Mmaapu tuanaakuavee, tuduu rikioo Yisuuva iya yaagueueqama ooqoo tioo tunoo: Sa kua kiatee, tiravai. Ivo Anutuuqo mmataama kioo vaidivai varuuvaara mmagia maisaiya arinaima teeda rikieeravai. Iya innara itaama teeda rikioovaara Yisuuva iya ooqoo tiravai.

Yisuuva Yutayaiya mmayaaya yoketaivaa

kiaa mmiravai

(Marakaa 1:35-39)

⁴² Patauduu Yisuuva diitoo yoosinnaivaki pikioo oro kumina mmata voovau variravai. Varuduu gioonna kiaapuuya innara buaama rada nuaidada tooduu iya too vauduu teeda ivo iya pikieevoora kiaa ooqoo kiaaree kiaa uuduu ⁴³ Yisuuva iya tunoo: Na Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivaa nuaina variee vo yoosinna vo yoosinna variaa gioonna kiaapuuyaataama kiaa mmianeera Anutuuqo ni titooduu na tiiravaivee, ⁴⁴ kiaa kioo nuainno varioo Yutayaiya nuunaira nnauyauvaki varioo Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai.

Yisuuva ari ngiaammuuau tauraiyara maavee tiravai

(Matai 4:18-22; Marakaa 1:16-20)

5 Vo suai Yisuuva nnoori haruungaivaa nnutuovo Genesareeta siriivau dioo vainno Anutuuqaa kua yoketaivaa tioo varuduu gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kuaivaa rikiaara iida varida ngiari feena ngiari feenaida varida inna suvuairavai. ² Inna suvuau kiada uuduu iva tooduu kanuu taaravaitana inna too vauduu vaa nakaaraiya utu raririima rada siriivau yapa kiada oro ngiari utua vaaheeyauvaa finida variravai. ³ Finida varuduu Yisuuva kanuu voovaki karoo dioo vainno ivaa nakaaravaa Simoonaa yaparainno tunoo: Ai kanuu

aavaa feenano nnoori tooyannigiataa kuaivee, tuduu rikioo feena kioodoo vuduu Yisuuva ivaki varioo gioonna kiaapuuya mmayaayaivaa kiaa mmiravai.

⁴ Kiaa mmi taika kioo Simoonaa tunoo: Ai kanuuvaa kava feena kino nnoori haruunga tammaa ivau vinai eenoo ai seenaiyaatama ngiingii utua vaaheeyauvaa varada ivaki kagaari kikio vinai tavauyauvaa varaatee, ⁵ tuduu rikioo Simoono sai tunoo: Nnoonna-o, ta heenagieena puruaunnono hama tavauyauvo ti tainoo. Mo inna aikioo a tinai tee na kava utua vaaheeyauvaa kagaari kiaanaravaivee, ⁶ kiaa kioo ivo ari seenaiyaatama ngiari utua vaaheeyauvaa varada oro kagaari kioodoo vuduu tavauyauvo iya utua vaaheeyauvaki nnida vidada suvuai kiada vauduu iya utua vaaheeyauvo takeekiataama uduu ⁷ ngiari seena tavau vareera vooya vo kanuu-vaki varuuyara rootu maavee tida tunoo: Numa ti tasipama tavau aayauvaa varaatee, tuduu rikiada nnuduu taara kanuuvaitanaki tavauyauvo fuugiaama kioo vauduu kanuuvaitana mmeepi nnoori aakiaivaki kuataama iiravai. ⁸ Kuataama uduu Simoono Petorooso ivaa too Yisunna yuku oyaivaki toorivu yau haroo tunoo: Udaanga-o, ni mminnamminnaa maisaivo ni suvuaivara ni pikiee kuanee. ⁹ Petorooso ariyara nnikiarainno itaa kua tiravai. Ivootama mmuakiaa vaidiia inna tasipooyaatama kaayau tavauyauvaa varooavaara ngiariyara nnikiarairavai. ¹⁰ Nnikiarauduu Simoonaa vuvaitana Sevetainna mmaapuuvaitana Yakoopaya Yuvuaanayaatama nnikiarairavai. Nnikiarauduu Yisuuva Simoonaa tunoo: Sa aatuunna varianee. Fai yapooma a tavau vareer-ayaama a gioonna kiaapuuya vitee niisi nninaravai. Fai a mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mminali rikiada fai ni nnaagiai ngiaaravaivee, ¹¹ tuduu rikiada varada vida kanuuvaitanaakidiri nnoori siriivau reemi rada ngiari mminnaa mmuakiaayavai pikiada Yisunna nnaagiai viravai.

Yisuuva vaidi buunna hooya mmamma roosuuvaa tuqinneeravai

(Matai 8:1-4; Marakaa 1:40-45)

¹² Vo suai voovaki Yisuuva vo yoosinnavaki varuduu vaidi buunna hooya mmamma roosuuvoo innasi nniravai. Numa Yisunna too inna yuku oyaivaki vioo varoo vainno yaagueeqama inna yaparainno tunoo: Udaanga-o, a ni mmammaivaa tuqinnaanaree tiee fai a aikiooma tuqinnaanaravaivee, ¹³ tuduu rikioo Yisuuva ari yaakuuvaa reeti vaidiivaa mmammaivau utuoo tunoo: Fai na i tuqinnaanaravaivee. Na tino i mmammaivo yoketaakiaivee. Ivo itaa kua tuu saivaata inna mmammaivo buunna hooya mmamma roosuuvo taikeravai. ¹⁴ Taika kioodoo Yisuuva yaagueeqama inna kiaa mmioo tunoo: Na i iikiauvaara sa gioonna kiaapu vooya kiaa mmianee. Akiiraama viee Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiivaa ai mmammaivaa inna vitaama kiese i mmammaivo kava yoketaivara nnaaruua vaidi Musiiva tuuvaugiataama puara sipisiipaivaa kati ruputu kiese Anutuuqaara hudaanee. Hudanai rikiada gioonna kiaapuuya i mmammaivo yoketaivara arinaima teeda rikiaaravaivee, ¹⁵ tuduu rikioonnaata Yisuuva uu mmooriivaara gioonna kiaapuuya kiaa mmuduu kaayakaayau Yisuuva iya kiaa mmuu kuaiyauvaa rikiaara nnida ivo ari vookara ari vookarau nniitarooya tuqinnaiveeraivara innasi nniravai. ¹⁶ Iya itaama uduu suai vooyauvaki Yisuuva iya pikioo kumina mmata vooyauvaki varioo yaaku varaanara viravai.

Yisuuva vaidi voovai mmammaivo putuuvaa tuqinneeravai

(Matai 9:1-8; Marakaa 2:1-12)

¹⁷ Vo suai Yisuuva gioonna kiaapuuya kua mmayaayaivaa kiaa mmioo varuu suai voovaki Farisai vaidi vooyaa-ta kua mmaanna kiaa mmira vaidi vooyaatama diitada mmuakiaa yoosinna Karirayaa vauyauvakidiri nnida mmuakiaa yoosinna Yutayaa vauyauvakidiri nnida yoosinna Yerusareemaivakidiriataama nnida ivaki variravai. Ivaki varuduu Udaangaivo vaidi nniitarooya tuqinneera yaagueeqaivaa Yisunna mmuduu innaki vairavai. ¹⁸ Vauduu vaidi vooyaano vaidi yuku yaaku putuuvaa ari kegeennaivau vuru vauvaa taina rau varada Yisuuva varuu nnauvakira nnida Yisunna vunnigiataa yapaara nniravai. ¹⁹ Nnida tooduu gioonna kiaapuuya Yisunna suvuau kioodoo hama iya inna varada Yisunnasi ngiaara aataruuvootauduu teeda nnauvau karada tausiivaa rabara kiada gioonna kiaapuuya aakiaivaki Yisunna vunnigiataa yuku yaaku putuu vaidiivaa kegeennaivaa utida reemma kioodoo tiiravai. ²⁰ Tuuduu rikioo iya ngiari yaata tinniiyauvaki vau kuaivaa Yisunnara tunoo: Ivo aikiooma tuqinnaanaravaivee, tuu kuaivaa Yisuuva rikioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Boo, ni vaidivai vaa na kiuko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, ²¹ tuduu rikiada kua mmaanna kiaa mmiraiyaata vaidi Farisaiyaatama ngiari yaata tinniiyauvaki kuaivaa yaata utida tunoo: Dee vaidivoono ariyara yaata utuoo Anutuuqaara roosiima kua tiinnee? Hama vaidi voovoono yopeema vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivaivee. Anutuuqo ari mmuaavoono vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeeraivovee, ²² tuduu rikioo Yisuuva iya yaata tinniyaa vau kuaivaa rikioo iya tunoo: Ngia aaniira ngiingii yaata tinniiyauvaki itaama yaata utida kua kianne? ²³ Dee kuavai yoketainne? Dee kuavai ari vookarainnee? Fai na tinara: Vaa na kiuko i

mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, tinarannee? Vara na tinara: Diitee kuane, tinarannee? ²⁴ Aa mmata aavau Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeeraivaa nakaaraivovee. Fai na iinai ngia ivaa taaravaivee, kias kioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Na i kias i mmi-aunoo. Diitee ai kegeennaivaata varee ai nnauki kuane. ²⁵ Ivo itaa kua tuu saivaata iya avuuvau vaidiivo diitoo ari kegeennaivaata varoo Anutuuqaara kua yoketaivaa kias roo ari nnauvaki viravai. ²⁶ Vudu teeda gioonna kiaapuuya kaayauma nnikiaraida aatuuda Anutuuqaara kua yoketaivaa tida tunoo: Ai, makee hama ta taunna mmoori ari vookaravaa ta taunnaano, tiravai.

Yisuuva Riviinna maavee tiravai

(Matai 9:9-13; Marakaa 2:13-17)

²⁷ Tudu Yisuuva mmaanai vioo toduu vaidi sikau takiisa vareeraivaa nnutuuvo Riviiva ari sikau takiisa vareera nnauvaki variravai. Varudu too Yisuuva inna tunoo: Ni nnaagiai ngiane, ²⁸ tudu rikioo Riviiva diitoo ari mminnamminnaa mmuakiaavai pikioo Yisuunna nnaagiai viravai.

²⁹ Yapooma nnaagiai Riviiva Yisuunnani buusaivaa ari nnauvaki iima kioodu kaayau sikau takiisa vareera vaidi maisa vooyaata ari vo gioonna kiaapuuyaata iya tasipama yeenna nneeravai. ³⁰ Yeenna nneeda varudu Farisai vaidi vooyaata kua mmaanna kias mmira vaidi vooya Farisaiya mmemmaaki varuuyaata Yisuunna ngiaammuauya tasipama kua tida yaagueeqama ooqoo tida tunoo: Mo ngia aaniira sikau takiisa vareera maisa vaidiiaata mmaanna tuu kuaivaa katokeera gioonna kiaapu maisaiya tasipama yeennaivaata nnooriivaata nnaanee? ³¹ tudu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Gioonna kiaapu homoraiya hama kuminayaa nniitareeraiya tuqinneera vaidiivaasi kuaavai. Gioonna kiaapu nniitareeraiya nnaasu innasi kuaavaivee. ³² Hama na tiee tinai gioonna kiaapu yoketaama variaya hanigiada yoketaama variateera na tiiravai. Na tiee gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisa suvuaiya tinai hanigiada yoketaama variateeraivara na tiiravaivee, tiravai.

Yeenna nneeraivara ooqoo tuuvaara

iya Yisuunna yaparairavai

(Matai 9:14-17; Marakaa 1:18-22)

³³ Tudu gioonna kiaapu vooyaano Yisuunna tunoo: Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiya makemakee iya Anutuuqaara yaata utida ngiari yeenna nneeraivara ooqoo kias kiada kati varida yaaku varada variaavai. Farisaiya nnaagiai nuairaiyaata mmuakaraama iikiaavai. Mo i ngiaammuauya kati yeennaiyauvaata nnooriyauvaata nneeda variaano, ³⁴ tudu rikioo Yisuuva mmataira kuaivaa iya sai tunoo: Mo yaapeeri nneera suaivaki kieevatiivo gioonna kiaapuuya tasipama varikiyai hama iya yopeema yeenna nneeraivara ooqoo kiaaravai. Fai iya nnaaravai. ³⁵ Fai suai voovai nninai rikiada vaidiia kieevatiivaa vitada ruputikiyai ii suai iyauvaki iya yeenna nneeraivara ooqoo kiaaravaivee, tiravai.

³⁶ Yisuuva itaa kua kias kioo mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo tunoo: Hama gioonna kiaapu voovoo karaasa buruqavaa rapasi kioo varoo oro nnisiivaki funnivai. Fai itaino karaasa buruqa rapasi kiaivo maisaino karaasa buruqa aravoota nnisiivootama fai hama mmuakaraivai vainaravai. ³⁷ Hama gioonna kiaapu voovoo vuaina suuya karaasaivaa puara nnaba funnu kias nnisiivaki tusaa uyivai. Fai tusaa uyu kino karaasa vuaina suuyaivo vainno yootano puara nnaba nnisiivo rusitinaravai. Rusitino rikioo vuaina suuyaivo tuoo vino rikioo puara nnabaivo maisainaravai. ³⁸ Karaasa vuaina suuyaivaa puara nnaba karaasaivaki tusaa uyuaivee. ³⁹ Gioonna kiaapu voovoo vuaina suuyaivaa vaa hokobama vaivaa nnoo karaasa iima kiaivaara hama mmuduuya ruavai. Ivo tinoo: Hokobama vaivaara ni yoketainoo, tiivaivee. Yisuuva nnisi aataruuvoota karaasa aataruuvootama hama yoketaama mmuavau vauvaara itaa kua tiravai.

Vaidiia kati varira suaivara Yisuunna yaparairavai

(Matai 12:1-8; Marakaa 2:23-28)

6 Yisuuvaata ari ngiaammuauyaata Yutayaiya kati varira suai voovaki yeenna vuuita mmooriivaki nuaida varudu ari ngiaammuauya vuuitavaa iiraiyauvaa rasuku kiada utu sisaama kiada nnabaiyauvaa feena pikiada kaanaiyauvaa nneeravai. ² Nneeda varudu rikiada vaidi Farisai vooya iya teeda tunoo: Ai, mo ngia aaniira ta kati varira suaivaki ti mmaanna tira kua aataruuvaa hatokaannee? ³ tudu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia Davuitinna mmayaayaivo yanaivau vaivaa jaarida hama tuqinnama rikiaavai. Nnaaruaa vaidi Davuitiivaata ari tasipama nuauyaata kaayauma iya yeenna rauduu rikioo ⁴ Davuitiivaano Anutuuqaara nuunaira nnauvaki vioo yeenna bereeta kati Anutuuqaanee kias yapoo yeennaiyauvaa varoo nnoo ari tasipama

nuauyaatama mmuduu nneeravai. Ti mmaanna tuu kua aataruuvo vainno tunoo: Anutuuqaara kati puara hudeeraiyaano nnaasu Anutuuqaaniee kiaa yapoo yeenna bereetaiyauvaa nnaatee, tuduaata Davuitiiva ari tasipama nuauyaatama ii kua ivaa hatoka kiada nnooduu hama Anutuuqo oooqoo tiravaivee, ⁵ kiaa kioo iya tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvuono kati varira suaivaa nakaaravovee, tiravai.

Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tuqinneeravai

(Matai 12:9-14; Marakaa 3:1-6)

⁶ Kati varira suai voovaki Yisuuva nuunaira nnauvaki vioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo varuduu vaidi voovai yaaku yaadudaivo sorogainno taminnumaunnuunno vuuvo ivaki variravai. ⁷ Ivaki varuduu kua mmaanna kiaa mmira vaidiiaata Farisai vaidi vooyaata Yisuuva kati varira suaivaki gioonna kiapu yuku yaaku maisauya tuqinnaanarannee kiaa inna puaisakama teeda vairavai. Ivo koonnama iinai rikiada kua pinaivaa innaki yapaaraivaara inna puaisakama teeda vairavai. ⁸ Teeda vauduu Yisuuva iya yaatana vau kuaivaa rikioo vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Diitee numa aapi iya avuuyauvunu dianee, tuduu rikioo diitoo numaduo vauduu ⁹ Yisuuva mmuakiaa gioonna kiaapuuya tunoo: Na ngii yaparakiunoo. Ta kati varira suaivaki dee mmoorivai iikiarannee? Ti mmaanna tira kuaivo dataa kuainno tiinnee? Vara ta mmoori yoketaivaa iikiarannee? Vara ta mmoori maisaivaa iikiarannee? Vara ta vaidi nniitaraivaa tuqinnaanarannee? Vara ta vaidiivaa ruputikio putinarannee? ¹⁰ kiaa kioo mmuakiaaya haitatuuma too vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Ai yaakuuvaa raduda utuane, tuduu rikioo ari yaakuuvaa raduda utuduu yoketauduu ¹¹ vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama ivaa teeda pinaama iya ausaiyauvo nnannatooduu Yisuunna iikiara inna mmaara kuaivaa ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida teerama kieeravai.

Yisuuva ari ngiaammuauya mmataama kieeravai

(Matai 10:1-4; Marakaa 3:13-19)

¹² Ii suai ivaki Yisuuva taapiivaura vioo vioo oro varioo heenagieena Anutuuqaara yaaku vareeravai. ¹³ Yaaku varooduduu patauduu varioo gioonna kiapu inna nnaagiai nuairaiya ngiateera tuduu innasi nnuduu mmayaaya yoketaivaa varada nuaira ngiaammuaui yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana nnutuuyauvaa kooyaa tiravai. ¹⁴ Voovai nnutuuvaa Simoono tiravai. Yisuuva inna nnutu karaasaivaa Petorooso tiravai. Voovai Petoroosaa kataivaa nnutuuvaa Adiriaaso tioo voovai nnutuuvaa Yakoopo tioo voovai nnutuuvaa Yuvuaano tioo voovai nnutuuvaa Piriipo tioo voovai nnutuuvaa Batoromaivavee tioo ¹⁵ voovai nnutuuvaa Mataivavee tioo voovai nnutuuvaa Tumaaso tioo voovai Arapainna mmaapuuvaa nnutuuvaa Yakoopo tioo vaidi vooya inna mmataivaa varoovaa kaayauma rapira vaidiivaa nnutuuvaa Simoono tioo ¹⁶ voovai Yakoopaa mmaapuuvaa nnutuuvaa Yutaaso tioo voovai nnutuuvaa Yutaaso Isariooto tiravai. Ivoono nnaagiai Yisuunna nnammutuaiya fai kooyaa inna vitainaraivaara kua yeenna rau kieera vaidivai.

Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinneeravai

(Matai 4:23-25)

¹⁷ Yisuuvaata ari ngiaammuauyaata taapiivaudiri tiidada tuma hoonuruuvau dida vauduu kaayau ari nnaagiai nuairaiyaata kaayau gioonna kiaapuuya mmuakiaa yoosinna Yutayaa ivaki vauvakidiriyaatama nnuduu yoosinna pinaa Yerusareemaivakidiriyaatama nnuduu nnoori pinaivaa siriivau vau yoosinna Turu Sitoonavaitanakidiriyaatama nniravai. Iya ivo tinara kuaivaa rikiaaraivaaraata ivo iya nniitarooyauvaa tuqinnaanaraivaaraatama nniravai. ¹⁸ Nnuduu rikiada mmagia maisaiyauvo gioonna kiaapuuya aakiaiyauvaki varuuyaata inna nnuduu ivo mmagia maisaiyauvaa titeeravai. ¹⁹ Yisuunnakidiri yaagueeqa ari vookarauvo vioo iya tuqinnooduu rikiada mmuakiaaya inna mmammaivau utuaara iiravai.

Yoketaama variraivaaraata maisama variraivaaraatama Yisuuva tiravai

(Matai 5:1-12)

²⁰ Yisuuva ari nnaagiai nuairaiya reeti too tunoo:

Ngia gioonna kiapu hama mmatayaa diaa mminnaiyauvaara mmuduuya ruaiyara Anutuuqo ngiiyara yoketaainoo. Anutuuqo gioonna kiapuuyara diraivo vaa ngiisi vainoo.

²¹ Ngia gioonna kiapuuya aanna makee ngii yeenna raiyara Anutuuqo ngiiyara yoketaainoo. Yapooma fai ngii yeenna rairaivo taikaanaravai.

Ngia gioonna kiapu aanna makee ngii ausaiyauvo mmuaararaiyara Anutuuqo ngiiyara yoketaainoo. Fai yapooma ngia yoketaama variaaravaivee.

²² Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ngia gioonna kiaapuuya niyara yaagueeqakiaivaara fai gioonna kiaapu vooy-aano hama ngiiyara mmuduuya rida ngii ooqoo kiasa ngiiyara maisayavee tida ngia tomedama variateera ngiiyara kiaravai. Ngia niyara yaagueeqakiaiyara Anutuuqo ngiiyara yoketai.

²³ Fai iya ngiiyara itaama iikio ngii ausaiyauvo yoketa yoketai rikiada sirigaida variatee. Ngii irisai yoketaa pinaivo ngiini ngiau aapu vaivaara sirigakiatee. Vaa iya taato nnaakukiaiyaano mmuaikaraama forofetaa tuanaiyara maisama itaama iiravaivee.

²⁴ Ngia gioonna kiaapu mmatayaa diaa mminnaiyauvaara kaayauma mmuduuya ruaavo ngii suvuaiyara hama Anutuuqo ngiiyara yoketai. Vaa ngia ngiingii irisaiyauvaa varaavaivee.

²⁵ Ngia gioonna kiaapu aanna makee yeennaiyauvo ngii suvuaiyara hama Anutuuqo ngiiyara yoketai. Fai yapooma ivaara ngii yeenna rainaravaivee.

Ngia gioonna kiaapu aanna makee ngii ausaiyauvo yoketaiyara hama Anutuuqo ngiiyara yoketai. Fai yapooma ngii ausaiyauvo mmuaarainaravaivee.

²⁶ Ngia gioonna kiaapu hama Anutuuqaa yaagueeqakiaiya fai mmuakiasa gioonna kiaapuuya ngiiyara yoke-taayavee tikiari rikiada ngiingii aataruuyauvaara tuqinnama yaata utuatee. Boo, ngia yapooma fai dataakiaaran-nee? Fai ngia irisai maisaivaa varaaravaivee. Yutayaiya taato nnaakukiaiyaano mmuaikaraama kua yoketaivaa unnakua forofetaiyara tiravaivee.

Ngii nnammutuaiyaraatama mmuduuya ruatee

(Matai 5:38-48; 7:12a)

²⁷ Ngia gioonna kiaapuuya ni kuaivaa rikiaiya na ngii giasa ngii miaunoo. Ngiingii nnammutuaiyara mmudu-uya ruatee. Gioonna kiaapuuya hama ngiiyara mmuduuya ruaiyara ngia mmoori yoketaivaa iyara iikiatee.

²⁸ Gioonna kiaapuuya ngiiyara kua maisa kiaiya irisai kua yoketaivaa iya kiasa mmiatee. Gioonna kiaapuuya mmoori maisaivaa ngii mikiai iyara yaaku varaatee. ²⁹ Gioonna kiaapu voovoono i kueennaivaa rudaunai rikiee hanigia saivaata mmianee. Gioonna kiaapu voovoono i yaapa varaayaa vaivaa ariyara varanai rikiee sa i yaapa voovai mmammayaa vakiaivaraatama ooqoo kiane. ³⁰ Gioonna kiaapu voovoono mminnaa voovaara i yapara rinai mmianee. Fai voovoono i mminnaiyauvaa varoo vinai rikiee sa kava ni mianeera kiane. ³¹ Gioonna kiasa-puuya mmooriivaa ngiiyara iikiaavo ngii yoketaivara ngieeta mmuaakaraama iyara iikiatee.

³² Ngia gioonna kiaapuuya ngiiyara mmuduuya ruaiyara nnaasu irisai iyara mmuduuya rikio ivaara fai hama Anutuuqo irisai kua yoketaivaa ngiiyara tinaravaivee. Mo gioonna kiaapu mminnamminnaa maisa su-vuaiyaano ii aataru ivaa iikiaanoo. ³³ Ngia gioonna kiaapuuya mmoori yoketaivaa ngii miraiya nnaasu irisai mmoori yoketaivaa iya mmikio ivaara fai hama Anutuuqo irisai yoketaivaa ngii minaravaivee. Mo gioonna kiasa-pu mminnamminnaa maisa suvuaiyaano ii aataru ivaa iikiaanoo. ³⁴ Fai ngia ngii seenaiya mminnaivaa mmikiai nnaagiai kava ngii miaraikiainnaata ngia ivaara yaata utikio rikioo fai hama Anutuuqo irisai yoketaivaa ivaara ngii minaravaivee. Mo gioonna kiaapu mminnamminnaa maisa suvuaiyaano ngiari seenaiya irisaqirisaima mmiaaraivaara iya yaata utida ngiari mmi ngiari mmiikiaavai. ³⁵ Ngii nnammutuaiyara mmuduuya rida mmoori yoketaivaa iyara iikiatee. Ngiingii mminnaiyauvaa ngiingii seenaiya mmiatee. Iya mmiaara iikiaivaki sa yaata utida ta irisai varaaravee kiatee. Fai ngia itaida irisai pinaa yoketaivaa varada Anutuuqo mmuakiasa mminnam-minnaayauvai yaataravai raunna mmaapu tuanaaya variaaravai. Gioonna kiaapuuya hama innara irisai yoke-taa kua tiraiyaraata kaayau kumimakama variayaraatama Anutuuqo ariinoo iyara yoketaivara ngieetama ngi-ingii seenaiyara mmoori yoketaivaa iida inna raunna mmaapu tuanaaya variatee. ³⁶ Ngii Gioova mmuakiaayara boo tiineema ngieetama ngiingii seenaiyara boo kiatee.

Sa ngii seenaiya iikiasa mmoori yauvaara

maisavee kiatee

(Matai 7:1-5)

³⁷ Gioonna kiaapuuya mmoori aataruuyauvaa iikiai teeda sa iyauvaa teeda maisayauvaivee kiatee. Fai itaikio Anutuuqo hama sai ngii mmoori aataruuyauvaara maisayauvaivee tinaravai. Sa gioonna kiaapuuyaki kua pinaivaa yapaatee. Fai itaikio hama Anutuuqo sai ngiiki kua pinaivaa yapaanaravaivee. Gioonna kiaapuuya mmoori maisaiyauvaa ngii iikiai sa iyauvaara yaata utiraida ngii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmiatee. Fai itaikio Anutuuqo hama sai ngii mmoori maisaiyauvaara yaata utirainno fai rugaanaravai. ³⁸ Gioonna kiaapu vooya ngiingii mminnaiyauvaa mmiatee. Fai itaikio Anutuuqo irisai mminnaiyauvaa ngii mino fai pinaavai ngii yaakuuyavaki kaayauma suvuainaravai. Fai tooriivaki hatapu uyuaaneema uyinono fuugiaino sai yauvo ngii

yaakuuyauvakiaatama suvuainaravai. Ngia gioonna kiaapu vooya mminnaiyauvaa yaarummua kiada mmiaaneema fai Anutuuoqo irisai itaama kioo ngii minaravaivee, tiravai.

³⁹ Yisuuva itaa kua kua kioo mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tunoo: Hama yopeema vaidi avu huruutaivoono vuai vaidi avu huruutaivaata vitoo aataruuvau nuainno varioo inna vitainaravai. Fai ivaitana kuaaree kiaivaata fai aiqeeravaitana soopaivaki tiida kuaaravaivee. ⁴⁰ Hama vo ngiaammuuvo voovoona ari vitairavai yaataravai. Fai vitairavai inna vitainono ivo ari vitairavaanikaraama varinaravai inna aikioovai.

⁴¹ Mmummuuvo i seenaivaa avuuvaki vaivaa aaniira a tee ivaara kiannanee? Iri pinaivo i avuuvaki vaikiainnaata hama a ivaa taannano. ⁴² Iri pinaivo i avuuvaki vaivaa hama teerama kieenna dataama kiese i seenaivaa kiannano: Ni gata-o, kii na i avuuvakidiri mmummu kiisaivaa feenaanaravee, kiannanee? A huobava unakua nnaamuru tuanaakuavee. Tauraa iri pinaivo i avuuvau vaivaa utu rada kiese eennaadee ai avuuvaa tuqin-nama tee nnaagiai i seenaivaa avuuvakidiri mmummuuvaa feenaanee.

Yisuuva yatari iiraivaudiri mmataama kioo tiravai

(Matai 7:16-20; 12:33-35)

⁴³ Hama yatari yoketaivau iira maisaiyauvo vaivai. Yatari maisaivau hama iira yoketaiyauvo vaivai. ⁴⁴ Ngia yatari iiraivau teeda arinaima yatari oyaivaara rikiaavai. Hama ngia ooviivaudiri nnaammua iiraivaa rasuku varaavai. Hama ngia ooviivaudiri vuaina iiraivaa rasuku varaavai. ⁴⁵ Vaidi yoketa voovoona ari aakiaivaki yoketaivo vaineema ari avavakidiri safuuma kua yoketaivaa tiivai. Vaidi maisa voovoona ari aakiaivaki maisaivo vaineema ari avavakidiri kua maisaivaa tiivai. Vaidiivo ari aakiaivaki suvuaineema ari avavakidiri kooyaa tiivai.

Yisuuva taara nnau heekeera vaidiivaudiri mmataama kioo tiravai

(Matai 7:24-27)

⁴⁶ Aaniira ngia niyara Udaanga-o kiaani mo na ngii giaa ngii miao kuaivaa hameeda rikiaa iikiaanee? ⁴⁷ Gioonna kiaapu voovoona niisi ngioo ni kuaivaa rikioo iivoona fai aa na tinara kua aavaudiri fai iva ii aataruuvaa kooyaa ngii giaa ngii minaravai. ⁴⁸ Ivoona vaidi nnau heekeeraivaa roosiivai. Ivo mmata yakeevau hanuu kioo yatari yaagueeqaivaa hara kioo nnau yoketaivaa yaagueeqama heekaivai. Yaagueeqama heeka kiaivoonora tioo nnooriivo hainno pinaavai tioo inna nnauvava havarataanara ruoo ruoo rikiaikio hama yopeema nnauvo koroovai. Vaidiivo ari nnauvava yaagueeqama heeka kiaivaara nnooriivo inna nnauvava ruoo ruoo rikiaikio hama yopeema nnauvo koroovai. ⁴⁹ Gioonna kiaapu voovoona vaa ni kuaivaa rikioonnaata hama iivoona vuai vaidiivo nnau heekeeraivaa roosiivai. Ivo mmata muaraagaivau hama kuabai hareera kati nnauvava heekaivai. Heeka kiakio nnooriivo hainno pinaavai tuoo inna nnauvava ruoo ruoo ravagiau yautu ruaikio makee tikio kurududu tikio eeyara mmatayaa kurummutu kioo vaivaivee, tiravai.

Yisuuva vaidi kieetaivaa ngiaammuaavua tuqinneeravai

(Matai 8:5-13)

7 Yisuuva ari kua mmuakiaayauvai gioonna kiaapuua kua mmi taika kioo yoosinna Kapanaumara viravai. ² Oro ivaki varuduu Roomaaya rapira ngiaammua i kieeta voovoona ivaki varuduu ari mmooi vareera ngiaammua kaayau nniitaroo putinara uduu rapiraiya kieeta vaidiivo innara mmuduuya ruoo ³ Yisuuva nnuuvaa rikioo Yutayaa vaidi yokovaa vooya titooduu numa inna ngiaammuaavua tuqinnaiveera Yisunna yapaara viravai. ⁴ Vidada oro Yisunna yaagueeqama yaparaida tunoo: Ivo Roomaa vaidi ari voopinnaavai variivaara sa yaata utirainna inna kuaivaa rikiaanee. ⁵ Ivo tiyara mmuduuya ruoo ti nuunaira nnauvava tiini heekaivai. Ivaara yaata utuee inna kuaivaa rikiaanee, ⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya tasipama ngioo ngioo numa nnauvava vainima dioo vauduu rapira ngiaammua i kieetaivo ari seena vaidiiva titooduu inna kuaivaa varada Yisunna kua mmiaara innasi viravai. Vida Yisunna inna kuaivaa kua mmida tunoo: Ti kieetaivo tinoo: Udaanga-o, sa niyara yaata utuane. Na vaidi kiisavaivee. A vaidi nnoonakuavee. Hama na yopeema tinai a ni nnauki nninaravaivee. ⁷ Ivaaraina hama na aisi kuaivaivee. Kati tino too ni mmooi vareera ngiaammuaavua mmammaivo yoketaakiaivee. ⁸ Na ari vo vaidi kieetaiva mmooiiva vareera vaidivai. Na iya mmooiiva vareera rapira ngiaammua yara diauvaivee. Ivaara na voovai kiaunoo: Kuanee, kiauko kuaivai. Na voovai ngianee kiauko ivo nniivai. Na sikaunnaadiri yookaama kiese viteera ngiaammua voovai kiaunoo: Aa mmooi aavaa iikiaanee, kiauko iivaivee. Ivo itaa kua tiivaivee, ⁹ tuduu rikioo Yisuuva ivo tuu kuaivaara nnikiarainno hanigia gioonna kiaapu inna nnaagiai nnuuya tunoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Hama na tauko vaidi Isarairaa voovoona aa vaidi aavaa roosiima yaagueeqainno niyara kutaavaivee tiivaivee, ¹⁰ tuduu rikiaa rapira ngiaammua kiese

taivo ari seena vaidiyya Yisuunnasi titooya kava vara ranada nnida inna nnauvaki tooduu inna ngiaammuaavuaa nniitaroovo vaa taikeeravai.

Yisuuva vaidiivo vaa putuuvaa yuruuravai

¹¹ Suai nnaagiai Yisuuva yoosinna Nainara vioo ari ngiaammuauyaata kaayau gioonna kiaapuuyaataama inna tasipama viravai. ¹² Vidada Yisuuva yoosinnaivaa vagiaamunna keegiaivaki vainima kuanaree kiaa tooduu gioonna muaadavoono mmaapu mmuaavai mmata kioovo putuuvaa nnabaivaa kaayau gioonna kiaapuuya tasipama yoosinnaivakidiri varada nniravai. ¹³ Nnudu too Yisuuva gioonnaivaa too innara kaayauma boo tioo tunoo: Sa rataanee, ¹⁴ kiaa kioo oro nnabaivaa yapa kioo yatari sagaivau utuduu teeda ivaa varada nnuuya dida vauduu Yisuuva vaidi putuuvaa tunoo: Ni vaidi-o, na i kiaunoo: Diitaanee, kiaunoo, ¹⁵ tuduu rikioo diitoo hara kioo varioo iyaata kua tuduu Yisuuva inna vita kava ari kaanaa mmiravai. ¹⁶ Mmudu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya aatuuda Anutuuqaa kua yoketaivaa tida tunoo: Aa vaidi aavo forofetaa ari vookaraivainno ti tasipama varinoo, tuduu vooyaano tunoo: Anna Anutuuqo ari gioonna kiaapuuya ti tuqinnaanarivoono ti-ivaivee, ¹⁷ kiaa kiada Yisuuva uu mmayaayaivaa mmuakiaa yoosinna Yutayaivaki vau yoosinnaiyauvaki varuuyaata vainima vau yoosinnaiyauvaki varuuyaata gioonna kiaapuuya kiaa mmudu rikikeeravai.

Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiya numa Yisuunna yaparairavai

(Matai 11:2-19)

¹⁸ Yuvuaanaa nnaagiai nuaira ngiaammuauyaano Yisuuva uu mmayaayaivaa Yuvuaanaa kiaa mmudu rikioo ¹⁹ ari ngiaammuaa taaravaitana tuduu innasi nnudu ivaitana tunoo: Oro Yisuunna yaparaida kiatee: Vara a aanna vaidi nninaravee tuukuannee? Vara ta ari voovaa faannaida haitatuukiaarannee? ²⁰ kiaa mmiateeraivaara titoodu ivaitana numa Yisuunna tunoo: Yuvuaano nnoori apira vaidiivo ti titaikiai ta i yapara kiaara ngiaunnao. Ta kiaunnao: Vara a aanna vaidi nninaravee tuukuannee? Vara ta ari voovaa faannaida haitatuukiaarannee? kiaunnao, tiravai. ²¹ Ii suai ivaki Yisuuva ari vookara ari vookarau nniitarooyaata uuda kaayau hooyaata tuqinnoo mmagia maisaiya vaidi aakiaiyauvaki varuuyaata titoodu vuduu kaayau gioonna kiaapu avu huruutauya tuduu avu teeravai. ²² Yisuuva Yuvuaanaa ngiaammuaa inna yaparavaitana tunoo: Ni kuaivaa rikiada na iikiau mmooriivaa teeda ivara vida Yuvuaanaa kiaa mmiatee. Gioonna kiaapu avu huruutaiya vaa avu taano. Yuku maisaiya vaa diitada nookiaano. Iya mmammaiyauvunu buunna haiya roosi-ikiaya vaa yoketaama variaano. Yaata duunaiya vaa kuaivaa rikiaano. Putuaiya vaa diitada variaano. Mmanna haipuuya vaa ni mmayaaya yoketaivaa rikiaano. ²³ Gioonna kiaapu voovoono hama niyara taara yaata utiivara Anutuuqo innara yoketaivo, tiravai.

²⁴ Tuduu rikiada Yuvuaanaa ngiaammuaavaitana kava vara ranada innasi vida varuduu Yisuuva gioonna kiaapuuya innasi nnuuya Yuvuaanaa tunoo: Ngia koo mmuyai gaanga yoosinnaivau Yuvuaanaasi vida ngia aani-ivai taara viravainnee? Yuunnaivo utuduu yanaa apuuvo kuapekuapoovaa taara viravainnee? Hamavee. ²⁵ Ngia aaniivai taara viravainnee? Ngia vaidi voovoono yaapa ari vookaravua apuuvaa taara viravainnee? Hamavee. Mo gioonna kiaapuuya yaapa ari vookariyauvaa apuavao kaayau hoonaiyauvo iyasi suvaiya iya vaidi kieetaiya nnauyauvaki variaavai. Hama koo mmuyai gaanga yoosinnaivaki variaavai. ²⁶ Ngia vaidi forofetaavai taara viravainnee? Na ngii giaa ngii miaunoo. Kutaa ngia vaidi forofetaa ari vookaravoo seena vaidi forofetaiya yaataroovaa ngia taara viravaivee. ²⁷ Anutuuqaa kua fafaara roovo Yuvuaanaa vainno ataa kua tinoo: Anutuuqo tinoo: Na titauko nnii vaidiivo aa nninoo. Na i tauraivaannaadee titano vioo aataruuvaa aini teerama kiaanaravaivee, tiivaivee. Fafaaravoo itaa kua tiivai. ²⁸ Na ngii giaa ngii miee kiaunoo. Yuvuaano mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variaya yaataravai. Itaama vaino Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraviki gioonna kiaapu voovoono aduoo variivoono Yuvuaanaa yaataravaivee, tiravai.

²⁹ Yisuuva itaa kua tuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuyaataama sikau takiisa vareera vaidiyyaataama Anutuuqaa aataruuvaa yoketaavaivee tiravai. Vaa Yuvuaano nnooriivaa iya apu kioovaa iya itaa kua tiravai.

³⁰ Vaidi Farisaiyaata kua mmaanna kiaa mmiraiyaataama Anutuuqo yoketaama variateera kiaa mmu kuaivaara ooqoo tiravai. Yuvuaano hama nnooriivaa iya apuuvaa itaama ooqoo tiravai.

³¹ Yisuuva tunoo: Gioonna kiaapu aanna makee variaya deeya roosiimaida variaannee? ³² Iya nnaakara roosi-ikiaya yoosinna vuutaivaki isareeda varida ngariiyara ngariiyara aayanna reeda kiaanoo: Ta tooriivaa varada fee fee kiaunnani hama ngia ivara kuaru raavai. Ta kuaru nnauvaa haraunnani hama ngia ivara rataavaivee, kiaa kiada itaa kua kiaavai. ³³ Ngia iya itaama iikiaivaa roosiima iikiaanoo. Yuvuaano nnoori apira vaidiivo ngioo yeennaivaaraata nnoori vuainaivaaraataama ooqoo kiaa kiooduu rikiada ngia innara tunoo: Mmagia maisaivo inna aakiaivaki topai vaidivaivee, ³⁴ tuduu Na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo ngiee yeennaivaata nnooriivaata

nnaukai ngia kiaanoo: Aa vaidi aavaa taatee. Ivo ariiyara yaata utuoo tarikama kioo yeenna nnooriivaa nnai vaidivai. Ivo vuaina suuyaivaa nnoo kumimakai vaidivai. Ivo sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisaiyaatama iya seenavaivee, kiaanoo. ³⁵ Iya itaa kua kianaata ti mmooriivaudiri Anutuuqaa tinniivo kutaa vaivo kooyaa vaivaivee, tiravai.

Yisuuva vaidi Farisaivaa nnauvaki variravai

³⁶ Tudu Farisai vaidi voovoono Yisunna yaparaudu inna tasipama yeenna nnaanara inna nnauvaki viravai. Oro inna tasipama varioo rooru mmaataivau yadaa yau hara kioo vainno yeenna nnoo variravai. ³⁷ Varudu mmuai yoosinnaivakinnaa sabi nuaira gioonna voovoono Yisuuva Farisai vaidiivaa nnauvaki varioo yeenna nnoo varuu mmayaayaivaa rikioo heenna suuya suuda yoketaa vuu sikau tooriivaa vareeravai. ³⁸ Varoo oro nnau aakiaivaki Yisunna mmookainningiaadiri inna yukuuvaitana vainima dioo vainno ratoo varudu inna vunnunnuuvo Yisunna yukuuvaitana tioo vioo puutauduu ari kieeta yausiivaadiri inna yukuuvaitanaudiri ruga kioo inna yukuuvaitana mmootoo heenna suuya suuda yoketaa vuvuaa inna yukuuvaitana tuseeravai. ³⁹ Tusooduu Farisai vaidiivo Yisuuva inna tasipama yeenna nnaiveera tuuvoono gioonnaivaa too arinaidiri yaata utuoo tunoo: Aa vaidi aavo forofetaa tuanaavai iitiri. Aa gioonna inna yukuuvaitana utii aavo maisama varioo mminnamminnaa maisaiyauvaa varaivaa arinaima taitirivee, ⁴⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Simoono, na vo kuavai i kiaa i mminai rikiaanee, tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Vitaira-o, inna aikioovai. Ni giaa ni mianee, ⁴¹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Vaidi sikau mmiraivoono sikauyauvaa taara vaidivaitana mmiivai. Voovai kaayau sikauyauvaa (100) mmioo voovai kiisa sikauyauvaa (10) mmiivai. ⁴² Nnaagiai hama sikaunnaataikiai taaravaitana hama sai inna mmiaavo rikioo sikau mmira vaidiivo tinoo: Inna aikioovai. Vakiaa varaatee, tiivai. Mo dee vaidivoono innara pinaama mmuduuya ruainnee? Dee vaidivoono innara kiisama mmuduuya ruainnee? ⁴³ tuduu rikioo Simoono inna sai tunoo: Mo na yaata utuauko kaayau sikauyauvaa (100) vakiaa varaivoono innara pinaama mmuduuya ruaivaivee, tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Yo, a kutaa kuavai kiannanoo, ⁴⁴ kiaa kioo hanigioo gioonnaivaa too Simoonaa tunoo: Vaa aa gioonna aavaa a taannanoo. Na i nnauvaki ngiaukai hama a nnooriivaadiri ni yukuuvaitanaudiri finiannavai. Aa gioonna aavo ari vunnunnuuvaadiri ni yukuuvaitana fini kioo ari kieeta yausiivaadiri ni yukuuvaitanaudiri rugaivai. ⁴⁵ A hama niyara yoketainna ni mmootaannavai. Na ngiau saivaata aa gioonna aavo mmannammanna ni yukuuvaitana mmootoo nnaasu varivai. ⁴⁶ A hama nnammariivaa varee ni kieetaivaki apuannavai. Aa gioonna aavo ni yukuuvaitana heenna suuya suuda yoketaa kuaivaa tusaivaivee. ⁴⁷ Ivaaraina na i kiaa i mmiaunoo. Aa gioonna aavaa mminnamminnaa maisa kaayau suvaiyauvaa vaa na ruga taika kiauvai. Ivo numa niyara pinaama mmuduuya ruaivaara na inna mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiauvo kooyaa vainoo. Gioonna kiaapu voovoono kiisa mminnamminnaa maisaiyauvo vaiyauvaa na ruga kiauko kiisama niyara mmuduuya ruaivaivee, ⁴⁸ kiaa kioo Yisuuva gioonnaivaa tunoo: Vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, ⁴⁹ tuduu rikiada gioonna kiaapuuya inna tasipama yeenna nnooya ngiari yaata tinniyaa vau kuaivaa yaata utida tunoo: Anna dee vaidivoono mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivainnee? ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva gioonnaivaa tunoo: A niyara kutaavaivee kianaivaaraina na i mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiee i vita yoketaivau yapaunoo. Ausa nuufa tasipama kuane, tiravai.

Gioonna vooya Yisunna nnaagiai nuairavai

8 Nnaagiai suai vooyauvai taika kioodoo Yisuuva mmuakiaa yoosinna kiisaiyauvakiaata pinaiyauvakiaatama nuainno varioo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaa roo nuairavai. Nuauduu ari ngiaammuai yaakuuvaitana yukukidiri taaramaatama ² gioonna vooya mmagia maisaiyauvo iya aakiaiyauvaki varudu titooyaatama gioonna vooya nniitarooduu tuqinnooyaatama inna nnaagiai nuairavai. Vo gioonna voovai nnutuuvo Mariaava yoosinna Makataraa ivakidiri pikioo numa Yisunna tooduu inna aakiaivakidiri mmagia maisa yaaku saivai sainaidiri taarama titoooduu vudu varuu gioonnaivo inna nnaagiai nuairavai. ³ Vo gioonna voovai inna tasipama nuuvaa nnutuuvo Yoqaanovee. Ivo kieeta vaidi Herootaa nnauvaara haitatuura vaidiivaa nnutuuvo Kusaanna nnaatavai. Vo gioonna voovai nnutuuvo Susanaavaata kaayau seena gioonna vooyaatama mmoori vara rada nuaida varida ngiari mminnamminnaiyauvaadiri Yisunnaata ari ngiaammuaayaatama tuqinneeravai.

Yisuuva uru rututuooma kioovaudiri

mmataama kioo tiravai

(Matai 13:1-9; Marakaa 4:1-9)

⁴ Kaayau gioonna kiaapuuya vo yoosinna vo yoosinnadiri Yisuunnasi nnida suvuau kioodoo rikioo Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo tunoo:

⁵ Vaidi voovono yeenna uruuyauvaa varoo oro ari mmooriivaki rututuooma roo nuaikio vooyauvai aataruuvo vaivau tuoo kuaikiai gioonna kiaapuuya ivaugiataa yuku raa rada nookiaavo rikioo ngiaammaiyauvo tuma po-rooma nnaavai. ⁶ Uru vooyauvai tuoo sikau tasipama vai mmataivau kuaiyauvo uruoo hama mmataivo nnamari raivaara akiairaama aasannaivai. ⁷ Uru vooyauvai tuoo ooviuyauvaki kuaikio ooviuyauvo iyauvaa tasipama uruoo raputu kiaivai. ⁸ Uru vooyauvai mmata yoketaivau tuoo kuaiyauvo yoketaama urikio too kaayau iiraiyauvo yaaku sai vaidivai yuku yaaku taika kioo vaivaivee. Yisuuva itaa kua kiaa kioo kava tunoo: Gioonna kiaapu voovono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

Yisuuva mmataama kioo kua oyaivaa tiravai

(Matai 13:10-17; Marakaa 4:10-12)

⁹ Tudu rikiada Yisuunna ngiaammuauya ivo uruuyauvunudiri mmataama kioo tuu kua oyaivaara inna yaparauduu rikioo ¹⁰ Yisuuva iya sai tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira kua oyaivo haumaki vaivaa fai na ngii giaa ngii minai ngiengieenoo arinaima rikiaaravai. Mo gioonna kiaapu vooya teedada mmanna avuuyauvaadiri teeda hama tuqinnama taaravai. Iya rikiadada mmanna yaataiyauvaadiri rikiada hama arinaima rikiaaravai. Hama iya tuqinnama teeda arinaima rikiaaraivaara na mmatayaa diaa mminnaa vooyauvunudiri mmataama kiae iya kiaa mmiauvai.

Yisuuva uru rututuooora kua oyaivaa kooyaa tiravai

(Matai 13:18-23; Marakaa 4:13-20)

¹¹ Anna mmatayaa diaa mminnaivaudiri na mmataama kiae kiauuaa oyaivaa rikiaatee. Uruuyauvo Anutu-uqaa kuavai. ¹² Uruuyauvo aataruuvau tuoo kuaiyauvo inna gioonna kiaapuuya Anutu-uqaa kuaivaa rikieeraiya roosiivai. Iya rikiada kutaavaivee tikio Anutu-uqo aataru yoketaivau iya yapeevoora Anutu-uqaa kuaivo iya yaatayaa vaivaa Sataango numa varoo kuaivai. ¹³ Uruuyauvo sikau tasipama vai mmataivau tuoo kuaiyauvo inna gioonna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutu-uqaa kuaivaa rikiada kaayau siriga tasipama varaavai. Uruuyauvo uruoo hama tuukaiyauvo kuaiyauvaa roosiima iya kiisa suai Anutu-uqaa kuaivaara kutaavaivee kiaavo mminnamminnaa maisaiyauvo iya iinno taikiai iya muaraagaida Anutu-uqaa aataruuvaa makee tikiyai pikiaavai. ¹⁴ Uruuyauvo ooviivaki tuoo kuaiyauvo inna gioonna kiaapu vooya Anutu-uqaa kuaivaa rikieeraiya roosiivai. Iya rikiada varidada nnaagiai ngiari mmooriyauvaara pinaama yaata utida sikau vareeraivaara yaata utida mmamma iira aataruuvaa yaata utuaavo iyauvoono iya suvuainno Anutu-uqaa kuaivaa rugaikio rikioo iiraiyauvo gaasi roosiima vaivai. ¹⁵ Uruuyauvo mmata yoketaivau tuoo kuaiyauvo inna gioonna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutu-uqaa kuaivaa rikiada varada puisakama utida safuuma yoketaama varida iya pirisaikiainnaata Anutu-uqaa mmooriivaa mmannammanna iikiaavovo iira yoketaiyauvo iyaki vaivaivee.

Hama kuu yavaivaadiri toobaivaa rummua apivai

(Marakaa 4:21-25)

¹⁶ Hama gioonna kiaapu voovono toobaivaa subi kioo varoo oro yapa kioo kuu yavaivaa varoo toobaivau tu-arapatikama rummua apu kiaikio vaivai. Hama ivaa varoo oro terenaivaa mmemmaivaki yapa kiaivai. Gioonna kiaapuuya mmaanadiri ngiayia mmeekiaivaa taateeraivaara ivo toobaivaa varoo kiikoo koovau hirivai.

¹⁷ Mmuakiaa mminnaiyauvo hataumaki vaiyauvo fai kooyaa vainaravai. Mmuakiaa mminnaiyauvaa rummua apu kaiyauvo fai rabara kino kooyaa vainai mmuakiaaya taaravai.

¹⁸ Ngia rikiaa kuaivaara arinaima yaata utida rikiaatee. Gioonna kiaapu voovono ni kuaivaa arinaima rikiavoono fai Anutu-uqo ari vo kua vo kuaivaa inna kiaa mmimo rikiaanaravai. Gioonna kiaapu voovono kiisa kuaivo inna yaatana vaivoono ariyara yaata utuoo tinara: Vaa kua vooyauvai niiki vainoo, tino rikioo fai aki-airaino taunnino hama innaki kuaiyauvoootainaravaivee.

Yisuunna kaanoota kataunnaiyaatama innara tiravai

(Matai 12:46-50; Marakaa 3:31-35)

¹⁹ Tuduu rikiada Yisuunna kaanoota inna kataunnaiyaatama innasi ngiaaree kiasa numa tooduu kaayau gioon-na kiasapuuya inna suvuau kioodoo hama innasi nniravai. ²⁰ Hama innasi nnuuvaara gioonna kiasapuuyakidiri voovoona Yisuunna tunoo: Aa mmiaa i kaanoota i kataunnaiyaatama mmaanai dida vaid aita kua kiasa iiki-aano, ²¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Gioonna kiasapuuya Anutuuqaa kuaivaa rikiada ivaa iikiyai iya in-na ni noova ni gata vayaiyavee, tiravai.

Yisuuva yuunna yaamurukaivaa tuduu taikeeravai

(Matai 8:23-27; Marakaa 4:35-41)

²² Vo suai Yisuuvaata ari ngiaammuaayaatama kanuuvaki karada varuduu Yisuuva iya tunoo: Nnikiai ta nnoori haruungaivaa sainai kuaaravee, tuduu rikiada kanuuvaa feena rada ²³ vida varuduu Yisuuva vuru ivaki vairavai. Vuru vainno varuduu yuunna yaamurukaivo nnooriivaidiri nnuduu nnooriivo kaayau korokoroonno ketekaateenno kanuu aakiaivaki ngioo vioo iya ruputu taikaanara uduu rikiada ²⁴ ari ngiaammuauya numa in-na yuruuda tunoo: Nnoonna-o, nnooriivo kiisa suai ti raputinara iinoo, tuduu rikioo Yisuuva diitoo yaagueeqa-ma yuunnaivaata nnooriivaatama ooqoo tuduu yuunnaivo pikiooduu nnooriivo hama korokooravai. ²⁵ Hama korokorooduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Ngia aaniira hama niyara kutaavaivee kiasanee? tuduu rikia-da nnikiaraida aatuuda ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Aanna dee vaidivainnee? Ivo yuunnaivaata nnooriivaatama tikiai rikiada akiiraama taikaavaivee, tiravai.

Yisuuva mmagia maisa varuu vaidiivaa tuqinneeravai

(Matai 8:28-34; Marakaa 5:1-20)

²⁶ Yisuuva ari ngiaammuaayaatama Karirayaa pikiada nnoori haruungaivau vida mmata sainai vauvaa nnutu-uvo Keraseenga vuduu kanuuvo oro siriivau dioo vauduu ²⁷ Yisuuva reemi roo saivaata mmagia maisaiyauvo vaidiivaa aakiaivaki topau vaidiivo ii yoosinna ivaki varuuvono Yisuunna saidi tiiravai. Ivo hokoba suai taguaa-da hara kioo varioo hama ari nnauvaki varirainno pikioo vaidi putuuya hau oonauyauvaki variravai. ²⁸ Ivoona Yisuunna too pinaama vuu vuu kai kai tioo ngioo varoo inna yuku oyaivaki vainno puaisakama aayanna roo tunoo: Yisuu-o, Anutuuqo mmuakiaa mminnammannaavai yaataraivaa Mmaapukuavee. A aaniivai ni iinarainna ngiannanee? Na yaagueeqama i kiasunoo: Sa ni ruputuane, kiasunoo. ²⁹ Vaidiivaa aakiaivaki mmagia maisaiyauvo topauvaara Yisuuva iya tiida kuateera tuuvaara vaidiivo itaa kua tiravai. Vaa kaayauneetu mmagia maisaiyauvo vaidiivaa topauduu gioonna kiasapuuya inna vitada yeena yaagueeqaivaadiri inna yuku yaakuuvai-tanau ranaa rau kiada nnauvaki yapa kiada haitatuukiaavoonnaata ivo yeena yaagueeqaivaa rannakekaama kioodoo mmagia maisaiyauvo inna topauyaano vitada koo mmuyai gaanga voovau viravai. ³⁰ Ii vaidi ivaa Yisuu-va yaparainno tunoo: Ai nnutuuvaa kiasanee, tuduu rikioo mmagia maisaiyauvo kaayau inna aakiaivaki varuuyau-vaara ivo tunoo: Ni nnutuuvo Kaayauvavee, ³¹ tuduu rikiada mmagia maisaiyauvo vaidiivaa aakiaivaki varuuya Yisuuva sa ti titanai ta titi irisai soopa hokoba mmata pinnaasayaa kuaivaki kuateeraivaara yaagueeqama inna yaparairavai.

³² Yaparauduu teeda kaayau puaraiyauvo taapiivau yeenna nneeda variravai. Yeenna nneeda varuduu mmag-ia maisaiyauvo puaraiya aakiaiyauvaki kuaaraivaara yaagueeqama Yisuunna yaparauduu rikioo ee-oo tuduu ³³ vaidiivaa aakiaivakidiri pikiada vida puaraiya aakiaiyauvaki vuduu teeda mmuakiaa puaraiya rereevau mmeepi seenada nnoori haruungaivaki vida putu taika kieeravai.

³⁴ Putu taika kioodoo vaidi puaraiyara haitaturaiya ivaa teeda seenada vida mmayaayaivaa gioonna kiasapu-yoosinnaivaki varuuya kiasa mmida annaanna nnauyauvaki varuuyaatama kiasa mmiravai. ³⁵ Kiasa mmuduu rikia-da gioonna kiasapuuya yoosinnaivaki pikiada Yisuuva uu mmooriivaa taara nniravai. Iya Yisuunnasi nnida tooduu vaidiivaa vaa mmagia maisaiya inna aakiaivakidiri pikioovo ari uyira rairaiyauvaa uyu rau kioo Yisuunna yuku oyaivaki varuduu ari yaataivo vaa yoketauduu gioonna kiasapuuya innara aatuuravai. ³⁶ Aatuuduu gioonna kiasapu Yisuuva vaidiivaa tuqinnoovaa tooyaano seena gioonna kiasapu vooya kiasa mmiravai. ³⁷ Kiasa mmuduu mmuakiaa gioonna kiasapu mmata Keraseenga vainima vau mmataivau varuuya pinaama iya aatuuvaara Yisu-unna tunoo: Ti pikiee kuanee, tuduu rikioo Yisuuva iya pikioo kanuuvaki karoo kava vara ranoo kuanara iiravai. ³⁸ Kuanara uduu too vaidi mmagia maisaiyauvo inna aakiaivakidiri pikioovoona Yisuunna yaagueeqama ya-parainno tunoo: Kii neeta kuanaravee, tuduu rikioo Yisuuva inna ooqoo tioo tunoo: ³⁹ Ai nnauki kava vara ranee

viee Anutuuqo i iima kiai kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmianee, tuduu rikioo ivo vioo yoosinna aakiaivaki nuainno varioo gioonna kiaapuuya Yisuuva inna iima kioo kuaivaa kiasa mmiaa roo nuairavai.

Yisuuva Yairiinna raunnaivaata gioonna voovaatama tuqinneeravai

(Matai 9:18-26; Marakaa 5:21-43)

⁴⁰ Yisuuva nnoori haruunga sainaidiri kava vara ranoo nnuduu teeda kaayau gioonna kiaapuuya innara faannauya inna tooduu kaayauma innara iya yoketairavai. ⁴¹ Yoketauduu vaidi voovoono ivakinnaya nuunaira nnauvaa kieeta voovai nnutuuvo Yairiiva Yisuunna saidi ngioo inna yuku oyaivaki ngioo varoo vainno yaagueeqama ni nnauki ngianeera inna tiravai. Ari raunna mmuaavai inna nuuuvo yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana varuu kiaatannaivo putinara uuvaara inna yaparairavai. Yaparauduu rikioo Yisuuva inna tasipama vioo varuduu gioonna kiaapu kaayauya inna suvuau kieeravai.

⁴³ Suvuau kioodoo gioonna voovoono kabaa vira aataruuvo tupatupaa innaki vaududuu nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taara nuanu taika kioo varuu gioonnaivo varioo tutaaqiyasi vuduu hama iya inna tuqinneeravai. ⁴⁴ Hama inna tuqinnoovoono numa Yisuunna mmookainnidiri dioo vainno inna buruqa aravau utuduu rikioo inna kabaa vira aataruuvo makee tuduu taikeravai. ⁴⁵ Taikoodoo rikioo Yisuuva yaparainno tunoo: Gioono ni utivainnee? tuduu rikiaada mmuakiasa gioonna kiaapuuya hameetavee tuduu Petorooso inna sai tunoo: Nnoonna-o, kaayau gioonna kiaapuuya i ututuuma kiada i mmammaivau rummua sisaama rada nookiaavaivee, ⁴⁶ tuduu rikioo Yisuuva Petoroosaa kuaivaa sai tunoo: Vaa gioonna kiaapu voovoono ni utikio yaagueeqa ari vookaravoo niikidiri kuaivaa vaa na rikiauvavee, ⁴⁷ tuduu rikioo gioonnaivo Yisuuva inna toovaara rikioo biribiriinno inna yuku oyaivaki ngioo varoo vainno ari Yisuunnayaa utuuvaara gioonna kiaapuuya avuuvau Yisuunna kiasa kokieeravai. Inna kabaa vira aataruuvo taikaanaravaara ivo numa inna utuduu makee tuduu taikooavaara Yisuunna kiasa kokieeravai. ⁴⁸ Kiasa kokieema kioodoo rikioo Yisuuva inna tunoo: Ni nunnakuavee. A yaagueeqama niyara kiannanoo: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaarainna a yokeetaama hara kiee variannanoo. Diitee ausa nuufa tasipama kuane.

⁴⁹ Yisuuva itaa kua tuu saivaata vaidi voovoono kieeta vaidi Yairiinna nnauvakidiri ngioo inna kiasa mmioo tunoo: Vaa i raunnaivo putinoo. Sa vitaira vaidiiva vatee kuane, ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva ivo tuu kuaivaa rikioo Yairiinna tunoo: Sa ausa mmuaararee pinaama yaata utuane. Niyara nnaasu yaata utuee kutaavaivee kiane. Tino fai i raunnaivo yoketaama varinaravaivee, ⁵¹ kiasa kioo vioo vioo oro nnauvaki kuanaree kiasa iinno varioo mmuakiasa gioonna kiaapuuya nnauvaki vivoo kiasa Yisuuva iya ooqoo kiasa kioo Petorooso Yakoopo Yuvuaanainnaata vitoo kiaatannaivaa kaano koovaitanaatama vitoo nnauvaki viravai. ⁵² Vitoo vioo tooduu kaayau gioonna kiaapuuya ivaki varida kiaatannaivaara kaayauma ratada varuduu Yisuuva oro iya tunoo: Sa rataatee. Hama kiaatannaivo putivai. Kati vuru vainoo, ⁵³ tuduu rikiaada iya vaa kiaatannaivo putuuvaa teeda Yisuunnara pinaama rairavai. ⁵⁴ Raida varuduu Yisuuva oro kiaatannaivaa yaakuuvau utuoo inna tunoo: Kuabuaa-o, diitane, ⁵⁵ tuduu rikioo kava inna mmannasaivo nnabaivaki nnuduu akiiraama diiteeravai. Diitooduu too Yisuuva iya tunoo: Yeennaivaa inna mmiatee, ⁵⁶ tuduu rikiaada kaano koovaitana kaayauma nnikiaruduu Yisuuva yaagueeqama iya tunoo: Sa na iikiau kua aavaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiatee, tiravai.

Yisuuva ari ngiaammuauya titeeravai

(Matai 10:5-15; Marakaa 6:7-13)

9 Yisuuva ari ngiaammuauya yaakuuvaitana yukukidiri taarama innasi ngiateera tuduu rikiaada innasi nnuduu gioonna kiaapuuyakidiri mmagia maisaiya titakiai kuateera yaagueeqaivaata nniitareeraiya tuqinnaateera yaagueeqaivaatama iya mmiravai. ² Iya mmioo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmida nniitareeraiya tuqinnaateeraivaara iya tiao ³ tunoo: Sa aataruuvaara mminnaiyauvaa varada kuatee. Kati kuatee. Sa yau kurida nuairaivaata varada sa utuaiyauvaa varada sa yeennaiyauvaa varada sa sikauyauvaa varada sa ngii yaapaiyauvaa taara tida varada kuatee. Mmuaa tida mmuaa tida nnaasu varada kuatee. ⁴ Ngia yoosinnaiyauvaki vida teekiai tauraa nnauvaa ngii miaiyauvaki nnaasu varida yapooma yoosinnaiyauvaa pikiada vira suaivaki ii nnau iyauvaatama pikiada kuatee. ⁵ Fai ngia vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida teekiai iya hama ngii tuqinnakiai teeda ngiingii yukuuyavunudiri kufukuufaiyauvaa rututuooma kiada ii yoosinna ivaa pikiada kuatee. Anutuuqo irisai maisivaa iya mminnaravaara iya rikiaateeraivaara kufukuufaiyauvaa ngii yukuuyavunudiri rututuooma kiatee, ⁶ tuduu rikiaada Yisuunna ngiaammuauya mmuakiasa yoosinnaiyauvaki nuaida varida mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiaa rada nuaida nniitarooya tuqinneeravai.

Herooto Yisuuva uu mmayaayaivaa rikioo kumimakairavai

(Matai 14:1-12; Marakaa 6:14-29)

⁷ Yutayaiya kieetaivo Herooto Yisuuva uu mmayaayaivaa rikioo kaayauma kumimakairavai. Gioonna kiaapu vooyaano tunoo: Yuvuaano nnoori apira vaidiivo putuoo kava diitaivaivee, ⁸ tuduu vooyaano tunoo: Nnaaruaa vaidi forofetaa voovoono kava diitaivaivee, ⁹ tuuvaara Herooto kaayauma kumimakairavai. Ivo tunoo: Vaa na ki-aaduu ni ngiaammuauya Yuvuaanaa nnuunaivaa rutakeeravai. Aa vaidi aavaa na mmayaayaivaa rikiauvo inna dee vaidivainnee? kiaa kioo Yisuuva taanara iiravai.

Yisuuva vaidi kaayau (5000) yeenna mmiravai

(Matai 14:13-21; Marakaa 6:30-44; Yuvuaano 6:1-14)

¹⁰ Yisuuva ngiaammuau kua varada nuauya kava vara ranada nnida ngiari uu mmayaayaivaa Yisuuva kiaa mmiravai. Kiaa mmuduu rikioo Yisuuva iyaatama sunoo ngiarivana nnaasu yoosinna Betesaitaa viravai.

¹¹ Vuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya iya vuvuaa teeda rikiaa iya vata rada viravai. Vuduu too Yisuuva iyara yoketainno Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmayaayaivaa iya kiaa mmioo nniitarooya tuqinneeravai.

¹² Tuqinnooduu suaivo haatapaanara uduu Yisuuva ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana innasi nnida tunoo: Aa yoosinna aavo koo mmuyai mmanna gaanga yoosinnavai vaivaara gioonna kiaapuuya titanai kuatee. Iya aavakinnaya yoosinnaiyauvaki vida aa vainima vai nnau aayauvakiaatama vida yeennaiyauvaa vara kiada nneeda iyauvaki vuru vakiateeraivaara titanai kuatee, ¹³ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Mo ngieenoo yeennaiyauvaa iya mmiatee, tuduu rikiaa iya inna sai tunoo: Bereeta yaaku saivai tavau taarama nnaasu tiisi vainoo. Fai a ti titanai ta oro aa gioonna kiaapu mmuakiaa aayani yeennaiyauvaa yookaama kiada varaarannee? tiravai. ¹⁴ Iya vaidiyya nnaasu jaaruduu kaayau (5000) ivau variravai. Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Ngia gioonna kiaapuuya tikiai vooya (50) voovau varikiai vooya (50) voovau varikiai vooya (50) voovau variatee. Itaqitaama variatee, ¹⁵ tuduu rikiaa iya itaa kua tuduu gioonna kiaapuuya rikiaa variravai.

¹⁶ Varuduu Yisuuva bereeta yaaku saivai tavau taaravaitanaatama tu kioo vainno avuuvaa ngiau aapu reeri too vainno iyauvaara Anutuuqaata kua yoketaivaa tioo iyauvaa kusiinnonno kioo ari ngiaammuauya mmuduu varada gioonna kiaapuuya mmiravai. ¹⁷ Mmuduu mmuakiaa nnooduduu iya ausaiyauvo rasiiduu Yisuuva ngiaammuauya iya yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa rupi nuunama utua yaakuuvaitana yukukidiri taarama rummua yapa kieeravai.

Petorooso kua kutaivaa Yisuuva tiravai

(Matai 16:13-19; Marakaa 8:27-29)

¹⁸ Vo suai Yisuuva arivana yaaku varoo varuduu ari ngiaammuauya innasi nnuuu rikioo Yisuuva iya yaparainno tunoo: Gioonna kiaapuuya niyara dee vaidivainnee kiaa kiada dataa kuaida kiaannee? ¹⁹ tuduu rikiaa iya inna sai tunoo: Vooya kiaanoo: Yuvuaano nnoori apira vaidivaivee, kiani vooya kiaanoo: Irayaavavee, kiani vooyaano kiaanoo: Nnaaruaa forofetaa voovoono putuoo kava diitaivaivee, kiaavaivee, ²⁰ tuduu rikioo Yisuuva iya yaparainno tunoo: Mo ngieeta niyara dataa kuaida kiaannee? tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: A vaidi Anutuuqo i mmataama kiokuavee, tiravai.

Yisuuva mmamma nniitaraivaara varoo putinaraivaara tiravai

(Matai 16:20-28; Marakaa 8:30-9:1)

²¹ Tuduu rikioo Yisuuva yaagueeqama iya tunoo: Sa aa kua aavaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, ²² kiaa kioo tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo fai kaayau mmamma nniitaraivaara varaaranavai. Fai vaidi yokovaiyaatama vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama kua mmaanna kiaa mmira vaidiyyaataama niyara oooqoo tikiai fai vaidiyya ni ruputikiai na putino taara suaivaitana taikano voomaivaki Anutuuqo ni tinai na keenaa diitaanaravaivee, tiravai.

²³ Kiaa kioo vo kuavai mmuakiaa kiaa mmioo tunoo: Fai gioonna kiaapu voovoono ni nnaagiai nninaree tioo fai ari yaata utira aataruuvaa oooqoo tioo gioonna kiaapuuya niyara inna ruputikio na putuauneema ivo putinaraivaara mmuakiaa suai ee-oo tioo ni nnaagiai ngiaivee. ²⁴ Gioonna kiaapu voovoono ari mmatayaa variraivaara yaagueeqama yaata utuonnonno fai yapooma hama ivo tupatupaa varinaraivoatinaravai. Gioonna kiaapu voovoono hama ari mmatayaa variraivaara yaata utirainno niyara putinaraivaara ee-oo tiivo fai tupatupaa variraivaa varaaranavai. ²⁵ Fai gioonna kiaapu voovoono ariiyara nnaasu yaata utuoo mmuakiaa mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaa varoonnonno hama tupatupaa variraivaara yaata utirainno putuoo fai dee irisai

yoketaivaa Anutuuqaasidiri varaanarannee? Fai hama varaanaravaivee. ²⁶ Fai yapooma Na Vaidiivaa Mmaapuuvoono ni mmeekia ari vookaraivootama ni Napoonna mmeekia ari vookaraivootama aangeraa yoketaa tua-naiya mmeekia ari vookaraiyauvootama na kava mmatayaa tiinaravai. Gioonna kiaapu voovoono niyaraata ni kuaivaaraatama inna mmamma maisainai na mmatayaa kava vara ranee tiee sai innara mmamma maisainaravaivee. ²⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu aavau dida vakiaa vooya hama putirama kiada varida Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaa taaravaivee, tiravai.

Yisunna mmammaivo hanigioo ari vookairavai

(Matai 17:1-8; Marakaa 9:2-8)

²⁸ Yisuuva ii kua iyauvaa kiaa taika kioodoo yaaku saivai karasaidiri taaravooma suaivo taika kioodoo ivo Petorooso Yuvuaano Yakoopainna vitoo taapiivau yaaku varaanara viravai. ²⁹ Oro yaaku varoo varuduu inna oori nnikiivo hanigioo ari vookairavai vauduu inna uyira rairaiyauvo poosainno pinaama mmannaammannairavai. ³⁰ Mmannaammannauduu makee tuduu taara vaidivaitana Musiyya Irayaaya innaata kua tiravai. ³¹ Ngiau aapu vau ari vookarau mmeekiaivo ivaitanaasi vauduu Anutuuqo nnaaru ari yaatayaa vau kuaivaa iinaraiavaara Yisuuva Yerusareema vioo putinaraiavaara ivaitana Yisunnaata kua tiravai. ³² Kua tida varuduu Petoroosaa tasipama varuu vaidiivaitana vurura rusirusiida varida tooduu Yisuuva hanigioo ari vookairavai vauduu Petoroosaa tasipoovaitana inna teeda vaidi taaravaitanootama inna tasipama duuvaa teeravai. ³³ Tooduu vaidiivaitana Yisunna pikiada kuaara iida varuduu Petorooso Yisunna tunoo: Nnoonna-o, ta aavaki variaunnano ti yoketaunoo. Kii ta unnakua nnau taaravooma heekaaravee. Aini voovai heekada Musiinnani voovai heekada Irayaannani voovai heekaaravaivee. Iva kumimakainno itaa kua tiravai. ³⁴ Ivo tuu saivaata nama maivo tuoo iya rummua apu kioo vauduu kaayauma aatuuravai. ³⁵ Aatuuda rikiooduu Anutuuqaa kuaivo nama aakiidaadiri tuoo tunoo: Inna ni Maapu tuanaivovee. Na inna mmataama kiee yapauvai. Inna kuaivaa rikiaatee. ³⁶ Iva kiaa taika kioodoo iya tooduu Yisuuva arivana nnaasu dioo vairavai. Ii suai ivaki Yisunna ngiaammuu taaravoomaido ngiari too kuaivaa hama kiaa kookieeraida pikiada kua seemuaa variravai.

Yisuuva mmagia maisaivo varuu ngiaammuauvaa tuqinneeravai

(Matai 17:14-18; Marakaa 9:14-27)

³⁷ Vauya patauduu Yisuuva ari ngiaammuu taaravoomaidootama taapiivaudiri pikiada tiida tooduu gioonna kiaapu kaayauya iya sunada nniravai. ³⁸ Nnuduioo gioonna kiaapuuya nuuna aakiavakidiri vaidi voovoono aayanna roo tunoo: Vitaira-o, na yaagueeqama i yaparakiunoo. Numa ni maapuuvaa taanee. Ni maapuuvo mmuaa tuanaavaivee. ³⁹ Mmagia maisaivo inna ruputikio ivo akiiraama kai tioo putuoo mmatayaa vaikio taara kuaanuovo inna avaiakidiri tiikio mmagia maisaivo hama inna pikioo virainno makemakee inna ruputikiokio maisainoo. ⁴⁰ Mmagia maisaivaa titaa kikio kuaiveera na yaagueeqama i ngiaammuauya yaparakiukai hama iya yopeema titaavaivee, ⁴¹ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ngia makee variaa gioonna kiaapuuya hama ngia niyara kutaavaivee tiraidaida koonnama variaano. Na hokoba suai ngii tasipama hara kiee variukai hama ngia niyara kutaavaivee kiaavai. Fai na naana suai ngii tasipama hara kiee varinanai ngia niyara kutaavaivee kiarannee? Na ngii tasipama variee ngia ni kuaivaa rikiaaraivaara na faannaina variaunoo, kiaa kioo vaidiivaa tunoo: Ai mmaapuuvaa vatee aapi niisi ngianee, ⁴² tuduu rikioo koova ari mmaapuuvaa vitoo ngioo varuduu mmagia maisaivo makee tuduu inna ruputuduu mmatayaa vioo varoo vainno yuku yaakuuvaa hannatotauduu rikioo Yisuuva yaagueeqama mmagia maisaivaa ooqoo kiaa kioo ngiaammuauvaa tuqinnama kioo kava ari koonna mmudu teeda ⁴³ mmuakiaa gioonna kiaapuuya Anutuuqaa yaagueeqa ari vookaravaara avai kurutooma kiada yaaku vuatavuatairavai.

Yisuuva ari putinaraiavaara keenaa tiravai

(Matai 17:22-23; Marakaa 9:30-32)

Gioonna kiaapuuya Yisuuva uu mmoori mmuakiaayauvaara yaaku vuatavuataida varuduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: ⁴⁴ Aa na ngii giaa ngii minara kua aavaa sa taunnuatee. Vaidiyya na Vaidiivaa Mmaapuuvaa vaidi vooya miaaravaivee, ⁴⁵ tuduu rikida hama iva tuu kua oyaivaa arinaima rikieeravai. Ivo itaa kua tuuvaara iya kumimakiateeraivaara Yisuuva hauma kua tuduu rikida iva oyaivaara iya inna yaparakiaraivaara aatuuravai.

Yisunna ngiaammuaudo kieeta variaaraivaara inna yaparairavai

(Matai 18:1-5; Marakaa 9:33-37)

⁴⁶ Yisuunna ngiaammuauya ngiariita ngiariita kua yaagueeqama tida tunoo: Tiikidiri deevoono ari seenaiya yaataroo kieetavai varinarannee? ⁴⁷ tuduu rikioo Yisuuva iyaki vau kuaivaa rikioo nnaakara voovai vitoo ari yaa-neennigiataa yapa kioo ⁴⁸ iya tunoo: Gioonna kiaapu voovoono niyara mmuduuya ruaivaara aa nnaakara aavaara tuqinnaivoono inna niyaraatama tuqinnainoo. Niyara tuqinnaivoono ni titoovaraatama tuqinnainoo. Ivaarainno ngiikidiri vaidi voovoono aduoo variivoono fai tauraanaavai varinaravaivee, tiravai.

Hama ti nnammutuaavai variivoono ti seenavai varivai

(Maraka 9:38-40)

⁴⁹ Tuduu Yuvuaano Yisuunna tunoo: Nnoonna-o, ta taunnano vaidi voovoono i nnutuuvaa tasipama tioo vaidi- iya aakiaakidiri mmagia maisaiyauvaa titaikiai kuaavai. Ii vaidi ivo hama ti tasipama nuai vaidivaara tida ta in- nara ooqoo kiaunnavaivee, ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Sa inna ooqoo kiatee. Gioonna kiaapu voovoono ngii kuaivaara hama ooqoo tiivoono inna hama ngii nnammutuaavai. Ivo inna ngii seenavaivee, tira- vai.

Samariaa yoosinnaiya hama Yisuunnara tuqinneeravai

⁵¹ Anutuuqo tino Yisuuva ngiau aapu ari kuanara suaivo vainima vauduu too ari kuanaraipira yaata utuoo Yerusareema aataruuvau kuanaree kua viravai. ⁵² Aataruuvau vioo varioo ari kuanara kuaivaananaa tuduu riki- ada vaidiiyannaadee vidada oro Samariaa gioonna kiaapuuya yoosinna voovaki iya kua mmikiai rikiada Yisuun- nani teerakiateeraivaara iya viravai. ⁵³ Vida iya kua mmudu rikiada ivaki varuuya Yisuuva Yerusareema kua- naraivaara rikiada hama innara iya yoketairavai. ⁵⁴ Hama innara iya yoketauduu rikiada Yisuunna ngiaammua- vai tana Yakoopaya Yuvuaanaya tunoo: Udaanga-o, a ti tinai ta ngiau aapuuvakidiri ikaivaa tikio tioo iya taa taputu kiaivee, ⁵⁵ tuduu rikioo Yisuuva hanigia yaagueeqama ivaitana sai tunoo: Sa itaa kua kiatee, ⁵⁶ kua kioo ivootama ari tasipama nauyaatama vida tarada ari vo yoosinnaivakira viravai.

Vaidiia Yisuunna nnaagiai kuaara tiravai

(Matai 8:19-22)

⁵⁷ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama aataruuvau vida varuduu vaidi voovoono numa Yisuunna tunoo: A kuan- na yoosinnaiyauvaki fai neeta i tasipama kuanaravaivee, ⁵⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Fayaiya ngiari nnaamuruuyauvaki vakiaavai. Ngiaammaiya ngiari ngiisaiyauvaki vakiaavai. Na Vaidiiva Mmaapu- voono hama na vuru vaira nnauvootainoo, ⁵⁹ kua kioo vaidi voovai tunoo: Ni nnaagiai ngianee, tuduu rikioo ivo inna kua sai tunoo: Udaanga-o, kii na varinono ni napoova putinai hau kiee i nnaagiai kuanaravee, ⁶⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Pikinai vaidi koonnama variaya putuaiya roosiikiaiyaano ngiari seena vaidi putuaiya hakuatee. Eenoo oro gioonna kiaapuuya Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmayaayaivaa kua mmianee, ⁶¹ tuduu rikioo vaidi voovoono inna tunoo: Udaanga-o, fai na i nnaagiai kuanaravee. Kii na oro ni nnauvaki variaya tee fai i nnaagiai kuanaravaivee, ⁶² tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Gioonna kiaapu voovoono ni mmooriivaa iinnonnonnaata ivau kuataama vaikioonnaatanno hanigioo ivo tauraa aataruuvaa yaata utiivo fai hama yopeema Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmooriivaa iinaravaivee, tiravai.

Yisuuva kua varada nuairaiya (72) titooduu viravai

10 Nnaagiai Udaanga Yisuuva kaayau vaidi vooya (72) nuunama kioo iya nnutuuyauvaa tioo taara tioo taara tioo titeeravai. Ivo nnaagiai kuanara yoosinna mmuakiaayauvaki iyannaadee kuateeraivaara iya titeera- vai. ² Iya titaanara iinno varioo iya tunoo: Mmooriivaki kaayau yeenna kaanaiyauvo nneeravaata vaikiai gioon- na kiaapu vareeraiya mmuaa taaraya variaano. Itaama vaikio mmoori nakaaravo yeenna vareera gioonna ki- aapu vooya titanai ari mmooriivakidiri kaanaiyauvaa varada inna nnauvaki yapaateeraivaara yaaku varaatee. ³ Na ngii titauvau kuatee. Rikiatee. Na gioonna kiaapu fai mmaraara roosiikiaiyesi ngii titanai iyasi vida ngia puara sipisiipa nnaakaraiya roosiima tirooma variaaravai. ⁴ Sa sikau rira utuaiyauvaata sa ngiaaru kua yeen- naivaa vara rira utuaiyauvaatama sa yuku nnaba vooyauvaatama uyida varada kuatee. Sa gioonna kiaapu aataruuvau ngiaiyaata teeda kua kiatee. ⁵ Ngia nnau voovaki vida ivaki variaya tauraa kiatee: Aa nnau aavaki variayaki ausa nuufaivo vakiaivee, ⁶ tikio rikioo ausa nuufai vaidiivo ivaki varino rikioo fai ngii ausa nuufaivo in- naki vainaravai. Hama ausa nuufai vaidi voovai ivaki varino too ngii ausa nuufaivo ngiingiiiki vainaravai. ⁷ Ngii miaa nnauyauvaki nnaasu varida yeennaiyauvaata nnooriyauvaatama ngii miyaiyauvaa nnaatee. Ngiengie mmoori varaivaudiri irisaiyauvo vaiyauvaa ngii mikiai nnaaraivaara itaama variatee. Sa vo nnau teeda vo nnau teeda nookiatee. ⁸ Ngia ari vo yoosinnaivaki vikiai gioonna kiaapuuya ngii tuqinnada yeennaiyauvaa ngii mi-

aiyauvaa nnaatee. ⁹ Mmuai yoosinnaivaki varida nniitaraiya tuqinnada mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiatee: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo ngii vainima nninoo, kiatee. ¹⁰ Ngia vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki vikiai gioonna kiaapuuya hama ngii tuqinnakiai oro aataruuvau dida vaid kiatee: ¹¹ Kufukuufaiyauvo ngii yoosinnaivaki vaiyauvakidiri kati ti yukuuyauvunu vaiyauvaa ta ruga kikio iyauvaara Anutuuqo irisai maisaivaa ngii minaravai. Vaa Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo ngii vainima nniivaara arinaima rikiaatee, kiatee. ¹² Na ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqo ti yaparaira suaivaki fai gioonna kiaapu yoosinna Sutuuma maisama varuuya irisai maisaivaa pinaama varaaravai. Hama ngii tuqinneera kiaa yoosinnaiya fai ngiari irisai maisaivo Sutuuma varuuya irisai maisaivaa yaataranaravaivee.

Gioonna kiaapu vooyaano hama ausa hanigieeravai

(Matai 11:20-24)

¹³ Boo, ngia gioonna kiaapu yoosinna Korasima variayaata yoosinna Betesaitaa variayaatama fai yapooma ngii mmooriivaa irisai maisaivo vainaravai. Nnaaru gioonna kiaapuuya yoosinna Turu Sitoonaitana maisamaisama variravai. Na Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa ngii yoosinnaitanaki iiki-aiavaa Turu Sitoona yoosinnaitanaki iikiatiri. Iya teeda vaa nnaaru hanigiada yoketaama varutiri. Gioonna kiaapuuya iya hanigiada yoketaama varuuya taateeraivaara iya ausa mmuaarooovaa varada buruqa sisiyauvaa raida kaupavaa ngiari kieetaiyauvunu habara apu kiada varutirivee. ¹⁴ Anutuuqo ti yaparainara suaivaki gioonna kiaapu Turu Sitoonaiya irisai maisaivaa pinaama varaaravai. Ngia gioonna kiaapu Korasimaiyaata Betesaitaiyaatama ngii irisai maisaivo iya irisai maisaivaa yaataranaravaivee. ¹⁵ Ngia gioonna kiaapu Kapanaua variayaso, ngia ngiau aapu variaaree kiaiya fai Anutuuqo tinai ngia mmeepi ikia aakiaana vida kiaravaivee, tiravai.

¹⁶ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari kuaivaa varada kuatera titoo vaidiia tunoo: Gioonna kiaapu voovono ngii kuaivaa rikiaivono fai ni kuaivaata rikiaaravai. Gioonna kiaapu voovono fai ngiiyara ooqoo tioo niyaraatama ooqoo tinaravai. Fai niyara ooqoo tioo ni titoovaraatama ooqoo tinaravaivee, tuduu rikiada ngiari tuu mmooriyauvaara vida raubiriiravai.

Kuaivaa varada nuaira vaidiia kava nniravai

¹⁷ Vaidi kua varada nuairaiya (72) vida raubiriida mmoori varadada kava vara ranada nnida kaayau sirigaida kiaanoo: Udaanga-o, ta i nnutu tasipama kiaunnani mmagia maisaiyauvo gioonna kiaapuuya aakiaiyauvaki variayauvo tiida mmaanai kuaavaivee, ¹⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na taaduu saneetuvo utuneema Sataango ngiauvakidiri tipannuuma kioo tuoo viravai. ¹⁹ Rikiaatee. Vaa na yaagueeqaivaa ngii miauvaara fai ngia nuaida yapaiyauvunuaata eevariyauvunuaatama yuku reekio hama ngii gutinaravai. Na yaagueeqaivaa ngii miauvaara ngia Sataangaa yaagueeqa mmuakiaavai yaatarakio hama mminnaa voovono ngii ruputinaravaivee. ²⁰ Vo kuavai vainoo. Mmagia maisaiyauvaa kiaani kuaivaara sa sirigaida variatee. Ngii nnutuuyauvo ngiau aapu yanaivau vaivaara sirigaida ivaara yaata utida variatee, tiravai.

Yisunna ausaivo yoketauduu kaayau kuaivaa tiravai

(Matai 11:25-27; 13:16-17)

²¹ Yisuuva itaa kua tuu suaivaki Mmannasa Yoketaivo inna tasipama varuuvaara inna ausaivo kaayauma yoketauduu tunoo: Ni Napoo-o, a ngiau mmataivaara diraikuavee. A ai kua oyaivaa vaidi tinni ruaiyara hatauma kiee vaidi nnaakara meedi roosiima hama tinniaata kaiyara a kiaa kookieema kiaannaivaara na aiyara yoke-taakiaunoo. Ni Napoo-o, a kutaa kati iya i kiaa i mmiataikiai a iya kiaa mmiannavaivee.

²² Ni Napoova eenoo mmuakiaa mminnaivaara diraivaa vaa a ni miannavaivee. Hama gioonna kiaapu voovono na i Mmaapuuvaa arinaima ni taivai. Eenoo ni Napoovaano nnaasu arinaima ni taannavai. Hama gioonna kiaapu voovono ni Napoonna i taivai. Na i Mmaapuuvono nnaasu arinaima i taivai. Na gioonna kiaapu voovai kooyaa i vitainaraiivo ivootama fai i taannaravaivee, tiravai.

²³ Yisuuva hanigia ari ngiaammuauya nnaasu tunoo: Anna makee vaiyauvaa ngia taivaara Anutuuqo ngiiyara yoketaunoo. ²⁴ Na ngii giaa ngii miaunoo. Nnaaruua vaidi forofetaa kaayauyaata kaayau kieeta vaidiiaatama aanna makee ngia taivaa iya taatauduu ivaara faannaidada putida hama teeravai. Anna makee ngia rikiaa kuaivaa iya rikiaatauduu iya faannaidada putida hama rikieeravaivee, tiravai.

Yisuuva Samariaa vaidiivaa mmataama kioo tiravai

²⁵ Mmooori aataru radudeera vaidi voovoono Yisuunnasi ngioo inna iinno taanaree kiasa inna yaparainno tunoo: Vitaira-o, dee mmoorivai na iina tupatupaa variraivaa varaanannee? ²⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa a yaaruannano dataa kuainno tiinnee? ²⁷ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: I Udaanga Anutuuqaara mmuduuya ruue ai ausa mmuduuya mmuakiaavai inna mmianee. Ai vaidi kaanaivaatama ai yaagueeqaivaata ai yaata vuatinniivaatama mmuakiaavai inna mmianee. E aiyara tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinnee iyara mmuduuya ruanee. Mmaanna tuu kuaivo itaa kua tiivaivee, ²⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A kianna kuaivo kutaa kuavai kiannanoo. Ii kua ivaa a iinna fai a tupatupaa variraivaa varaanaravaivee, tiravai.

²⁹ Tuduu rikioo mmooori aataru radudeera vaidiivo gioonna kiaapuuya innara safuuma variraivovee kiateeraivaara Yisuunna yaparainno tunoo: Mo ni seenaivo inna gioononnee? ³⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Vaidi voovoono Yerusareema pikioo yoosinna Yerikoora kuane kiasa vioo varikiai vaidi mmuara furaiya numa inna utida inna buruqaivaa rakuasaa kiada paati kieema inna ruputu kiada pikiaavai. Pikiaavo ivo putinara iinno varikioo too ³¹ Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi voovoono aataruuvugiataa vioo taikio vaidi putinara iivo inna too vaikio too saigiataa vioo taroo kuaivai. ³² Vioo taroo kuaikio rikioo Riviinna oyaivakidiriaa vaidi voovoono vioo vioo taikio inna too vaikio rikioo mmuaikaraama vioo too saigiataa vioo taroo kuaivai. ³³ Vioo taroo kuaikio rikioo vaidi Samariaa voovoono aataruuvugiataa numa too innara pinaama boo tioo ³⁴ aduoo varioo nnamari suuyaivaata vuaina suuyaivaatama inna uudaiyauvunu tusaa siikainno buruqa yeenaivaadiri rau kioo vitoo ari puara togiivau yapa kioo vitoo vida nnida vaira nnauvaki yapa kioo inna tuqinnaivai. ³⁵ Tuqinnama kioo vaivo pataikio diitoo ari utuavakidiri taara sikauvaitana suiiraa kioo vida nnida vaira nnau nakaaravaa mmioo tinoo: Innara tuqinnaanee. Tuqinnanai rikiee fai na kava vara ranee ngiee teenai a innani mminnaa vooyauvai yookaakiannaiyauvaara na sai i mmunaravaivee, tiivaivee. ³⁶ Yisuuva itaa kua kiasa taika kioo mmooori aataru radudeera vaidiivaa tunoo: Mmuara furaiya ruputu kiasa vaidiivaa taaravooma vaidiiva numa inna taivaara a dataa kuainna kiannanee? Deevoono inna seena tuanaavai variinnee? ³⁷ tuduu rikioo mmooori aataru radudeera vaidiivo inna sai tunoo: Vaidi voovoono innara boo tioo innara tuqinnaivoono inna seena tuanaavaivee, tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Eenoo viee ivo iineema mmuaikaraama iikianee, tiravai.

Yisuuva Mataaya Mariaayasi viravai

³⁸ Yisuuva itaa kua kiasa kioo ari ngiaammuauyaatama aataruuvau vida varida vo yoosinnavakira vida rikiooduu gioonnavaa nnutuuvo Mataava ari nnauvaki ngianeera Yisuunna maavee tuduu rikioo ivo numa variravai. ³⁹ Mataanna nnumaivaa nnutuuvo Mariaava ivaki varuuvoono numa Yisuunna mmatama varioo inna kuaivaa rikieeravai. ⁴⁰ Rikiooduu Mataava aritanna pinaa mmoorivai varoovaara pinaama ausa pirisainno numa Yisuunna tunoo: Udaanga-o, hama a niiyara yaata utuannanee? Ni nunnaivo ni pikiaikiai nenetanna nnaasu pinaa mmooori varaunoo. Inna tino numa ni tasipama mmooori varaivee, ⁴¹ tuduu rikioo Udaanga Yisuuva inna sai tunoo: Mataa-o, a kaayau mmoooriivaara pinaama yaata utuannano i ausaivo mmuaararainoo. ⁴² Mmuuaa aataruvai hama aisi vainoo. Ii aataru ivara Mariaava yaata utivaivee. Fai hama gioonna kiaapuuya ii aataru ivaa innasidiri varaaravaivee, tiravai.

Yisuuva yaaku vareeraivaara iya kiasa mmiravai

(Matai 6:9-13; 7:7-11)

11 Vo suai voovaki Yisuuva ari vo kammuvau varioo yaaku varoonnonno taika kiooduu ari ngiaammuau voovoono innasi ngioo tunoo: Udaanga-o, Yuvuaano ari ngiaammuau yaaku vareeraivaara kiasa mmuneema ti kiasa ti mmianee, ² tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Ngia yaaku varaaree kiasa ataa kua yaaku varada kiatee:

Ti[SB7] Napoo-o, i nnutuuvo mmannammanna yaagueeqa yoketaa[SB9] tuanaavai nnaasu vakiaivee.

A gioonna kiaapuuyara diraivaa kino too ngiaivee.

³ Mmuuaa suai mmuaa suai mmannammanna ta nnaara yeennaiyauvaa ti mmianee.

⁴ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya

mmoori maisaivaa ti mmiaani
 ta hama ivaara yaata utiraida
 ti ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmiaunnaivaara
 eenoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaara
 sa yaata utirainna rugaane.
 Sa ti vatee ti iinno taanara tiivaki
 ti yapaanee, kiatee.

⁵ Yisuuva itaa kua kua kioo kua voovaata iya tunoo: Ngiiikidiri dee vaidi voovoono aa kua aavaa na tinaraivaa iinnee? Fai ivo heena tammaaki ari seenaivaasi vioo tinara: Ni seena-o, yeenna saaba taaravooma ni minai na yapooma irisai i mmimaravaivee. ⁶ Ni seena voovoono ngieeradiiri hokoba aataruuvau nuainnonno niisi nnikiai na hama yeenna inna mmimaravootainoo. Ivaara ni mianee. ⁷ Fai ivo itaa kua tino vaidi nnau aakiaivaki variivo inna sai tinara: Ngieera kuane. Vaa na ni sipuuvaa rau kiee ni nnaakaraiya ni tasipama vuru vakiaanoo. Hama na yopeema diitee mminnaa vooyauvai vara i mmimaravee, tinoota mmannammanna inna yaparainono inna mmimaravaivee. ⁸ Na ngii giaa ngii miaunoo. Ivo ari seena tuanaivo inna yapara ruaivaara hama iva diitoo yeen-
 naivaa inna mmimaravai. Ivo mmannammanna inna yapara ruaivaara iva diitoo inna mmimaravai. ⁹ Ivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Ngia Anutuuqaa yaparaikio fai ngia yaparakiavaa ngii minaravai. Mminnaa voovaara buaida teekio fai ngii too vainaravai. Sipuuvau rikiokio fai Anutuuqo sipuuvaa ngiini hatuaanaravaivee. ¹⁰ Gioonna kiaapu Anutuuqaa yaparaivoono fai ari yaparaivaa varaanaravai. Gioonna kiaapu voovoono fai mminnaivaara buainnonno teeno fai inna too vainaravai. Gioonna kiaapu voovoono sipuuvau rinono fai Anutu-
 uqo innani sipuuvaa hatuaanaravaivee. ¹¹ Vaidi voovoono ngiiikidiri aa na tinara kua aavaa iinarannee? Fai inna mmaapuuvu tavaura inna yaparaino fai ivo yapaivaa inna mmimarannee? Hameetavee. ¹² Fai inna mmaapuuvu kakaraa mmuyaira inna yaparaino fai eevariivaa inna mmimarannee? Hameetavee. ¹³ Ivaara ngia vaidi mmatayaa maisama variaya mminnaa yoketaiyauvaa ngii nnaakaraiya mmiaa aataruuvaa vaa ngia taavai. Ngii Gioova ngiau aapu variivo ngia ngiingii nnaakaraiya mmira aataruuvaa yaataravaivee. Fai gioonna kiaapuuya inna yapara rikio Mmannasa Yoketaivaa iya mmimaravaivee.

Farisaiya Yisuunnara maisaira kuavai tiravai

(Matai 12:22-30; Marakaa 3:20-27)

¹⁴ Yisuuva vaidiivaa aakiaivaki mmagia maisaivo topaama kioo varuduu inna avaivo ramuunnaama kioovaa titooduu mmagia maisaivo vioo kioodoo rikioo vaidiivo kua tuuvaara gioonna kiaapuuya ivaki nuunauya pinaa-
 ma nnikiarairavai. ¹⁵ Nnikiarauduu vooyaano tunoo: Mmagia maisaiya kieetaivo Beresebuuro inna tasipama varikioonno ari yaagueeqaivaadiri mmagia maisaiya vaidi aakiaaki variaya titaikiai kuaavaivee, ¹⁶ tuduu rikiada inna iida taaraivaara vooya inna tunoo: A ari vookarai mmooriivaa iinai ta teeda kiaara: Anutuuqo inna tasi-
 paikioonno iinoo, kiaravee, ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva iya tinniyaa vau kuaivaa rikioo iya tunoo: Fai gioonna kiaa-
 puuya mmuaa mmatavau variaya rapidada ivaudiri raubiriida mmarammaraa varida hama yopeema
 mmuaavau yaagueeqama varida fai taikaaravai. Fai mmuaa nnauvaki variaya ivakidiri rapida fai vida raubiriida
 mmarammaraa varida fai hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai muaraagakiaaravai. ¹⁸ Itaama
 vaino Sataango ari seena mmagia maisaiyaatama rapuoonnonno kinai fai mmarammaraa varida hama
 mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai muaraagakiaaravai. Ngia kiaanoo: Beresebuuro ari yaaguee-
 qaivaa ni mikiai na mmagia maisaiya titaikai kuaanoo, kiaani ¹⁹ mo ngii nnaagjai nuairaiya giaa yaagueeqavau-
 ra iya mmagia maisaiya titaani kuaavainnee? Hama Beresebuuraa yaagueeqaivoono ngii seenaiya tasipaivai.
 Ivaara ngia koonnama niyara yaata utuaa kuaivo kooyaa vainoo. ²⁰ Anutuuqaa yaagueeqaivo ni tasipaikiai na
 mmagia maisaiya titaikai kuaavai. Na itaama iikiauuko Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira suaivo vaa ngiisi
 nniivaivee, tiravai.

²¹ Kiaa kioo kava vo kua voovai mmataama kioo tunoo: Fai vaidi yaagueeqa voovoono ari suru veeva yau
 mmataivaa tu kioo vainno ari nnauvaara dioo vaino rikioo inna mminnamminnaiyauvo yoketaama vainaravai.

²² Nnaagjai vaidi yaagueeqa tuanaa voovoono numa innaata rapuoonnonno inna yaatara kino rikioo muaraa-
 gaino fai inna suru veeva yau mmataivaa ivo yaagueeqama tu kioo vaivaa ravisi varoo inna hoonaivauvaatama
 varoo ari seenaiya yapa mmimaravaivee, ²³ kiaa kioo tunoo: Gioonna kiaapu voovoono hama niyara yoke-
 taivoono inna ni nnammutuaavai. Gioonna kiaapu voovoono hama ni tasipama ni mmoori varaivoono ni
 mmooriivaa tuayanna ruaivai.

Mmagia maisaivo kava ari varuuvaki variravai

(Matai 12:43-45)

²⁴ Mmagia maisaivo vaidiivaa aakiaivakidiri pikioo vioo koo mmuyai gaanga yoosinnaiyauvaki ari varinara mmaataivaara buaama roo nuainnonno taikio kuminaikio ariita kua tioo tinoo: Fai na kava vara ranee nini nnau pikiauvaki oro varinaravee, ²⁵ kiasa kioo kava vara ranoo numa taikio ari nnauvo rupi yamaama kioo funnukama kiaikio ²⁶ mmanna nnauvai vaikio too ivaki varioo oro seena mmagia maisaiyauvo inna maisaivaa yaatareera yaaku saivai karasaidiri taaramada vitoo nnikiai iya numa inna tasipama variaavai. Aa vaidi aavaa aakiaivaki tauraa mmagia maisa mmuaavai varikio kiisama maisama varikiai nnaagiai kaayau mmagia maisaiya innaki variaavo kaayau maisama varivaivee, tiravai.

Sirigaira aataru tuanaivaara Yisuuva tiravai

²⁷ Yisuuva itaa kua tuu saivaata gioonna kiaapu kaayauma uuya nuuna aakiaivakidiri gioonna voovoona kua pinaivaa inna tioo tunoo: I kaano ari ausaivakidiri i mmata kioo ari nnaamma i mmuuvaara Anutuuqo innara yoketaano, ²⁸ tuduu rikioo inna kua sai tunoo: Yo, inna aikioonna kiannanoo. Mo gioonna kiaapuuya Anutuuqaa mmayaayaivaa rikiada iikiai yara Anutuuqo iyara pinaama yoketaano, tiravai.

Vaidiia Anutuuqaa mmoori ari vookaruvaa taaraivaara Yisunna yaparairavai

(Matai 12:38-42)

²⁹ Tuduu gioonna kiaapuuya inna suvuau kiada varuduu Yisuuva vo kuavai tunoo: Gioonna kiaapu aanna makee variaiya koonnama variaano. Iya ari vookarai mmooriivaa taara iikiaano. Anutuuqaa mmoori ari vookaruvaa nnaaruaa vaidi Yonaava uuvaa roosiivaa iya ivaa nnaasu taaravai. Fai hama kava voovai taaravai. ³⁰ Fai Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo Yonaannanikaraama iinaravai. Nnaaru Ninivee varuu gioonna kiaapuuya Yonaava uuvaa tooneema fai ngia makee variaiya Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo iinaraivaa taaravaivee. ³¹ Nnaaru kieeta varuu gioonna voovoona tooya ipunna sainai ngieera ari voopidiri ngioo ngioo vaidi Soromoono tinni ruaivaa-sidiri kua rikiaanara nniravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Na aavaki variauvo Soromoonaa yaatarauvoona ngii tasipama variaunoo. Gioonnavo ngieeradiri numa Soromoonaa kuaivaa rikioovaara yapooma Anutuuqo gioonna kiaapuuya yaparainara suaivaki fai ivoona kua pinaivaa aanna ngia variaiya ngiiki yapa kino Anutuuqo irisai maisaivaa ngii minaravaivee. ³² Ninivee varuu gioonna kiaapuuya Yonaanna kuaivaa rikiada ausa hanigiada yoketaama variravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Na aavaki variauvo Yonaanna yaatarauvoona ngii tasipama variaunoo. Ninivee varuu ausa hanigiada yoketaama varuuvaara yapooma Anutuuqo gioonna kiaapuuya yaparainara suaivaki fai iya kua pinaivaa aanna ngia variaiya ngiiki yapa kiki Anutuuqo irisai maisaivaa ngii minaravaivee.

Mmeekiaivau nookiateeraivaara Yisuuva tiravai

(Matai 5:15; 6:22-23)

³³ Hama gioonna kiaapu voovoona toobaivaa subi varoo kuupaivaki hatauma yapa kuaivai. Hama yavaivaa varoo ivau tuarapatikama rummua apu kiaikio vaivai. Gioonna kiaapuuya mmaanaidiri ngiiaiva mmeekiaivaa taateeraivaara ivo toobaivaa varoo kiikoo koovau hirivai. ³⁴ A gioonna kiaapu voovoona i avuuvono i mmamaivaara mmeekia roosiivai. I avuuvo yoketaama taikiai a mmeekiaivau nuairaivaa roosiima yoketaama nookiannavai. I avuuvo upisiikiai a upisiivaki nuairaivaa roosiima hama a yoketaama nookiannavai. ³⁵ Ivaara mmeekiaivo iiki vaivaa upisiivoona rummua apivoora tuqinnama yaata utuane. ³⁶ Fai mmeekiaivo i aakiaivaki suvuaino hama upisiivo yopeema mmeekiaivaa rummua apinaravai. Toobaivaa subi kuaivo mmeekiaivo taivaa roosiima i aakiaivaki fai pinaavai mmeekiaivo taanaravaivee, tiravai.

Yisuuva Farisaiyakiata kua mmaanna kiaa

mmiraiyakiatama kua pinaivaa yapeeravai

(Matai 23:1-36; Marakaa 12:38-40)

³⁷ Yisuuva itaa kua kiaa taika kioodoo Farisai vaidi voovoona ni tasipama yeenna nnaaneera Yisunna tuduu inna nnauvaki vioo inna tasipama yeennaivaa nnooduu ³⁸ Farisai vaidiivo tooduu Yisuuva hama ari yaakuu-vaudiri tauraa finirama kioo kati yeennaivaa nnooduu ivaara nnikiarairavai. ³⁹ Nnikiarauduu Udaanga Yisuuva

inna tunoo: Ngia ngii pereeta kaapa mmaanaiyauvaa fini kiaavo yoketaivaa roosiima ngii mmammaiyauvo vaikio ngii aakiaiyauvaki ngii mminnamminnaa maisaiyauvo suvuainoo. Ngia gionna kiaapuuya unnakua kia kiada iya hoonahaanaiyauvaa ngiingiiyara ravisi varada maisama variaavai. ⁴⁰ Ngia yaata duunayavee. Anutu-uqo ngii nnabaiyauvaa iima kiaivoono ngii aakiaiyauvaatama iivaivee. ⁴¹ Fai ngia ngiingii aakiaiyauvaa tuqin-nadaida mminnaiyauvo ngiisi vaiyauvaa ngii seena mmanna haipuuya mmikio fai ngii aakiaa mmaanaiyauvootama yoketainaravaivee.

⁴² Boo, ngia Farisai vaidiyya ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ngia kiisa mminnaa kapikarai takua roosiyaavua yaakuuvaitana utida mmuaavai Anutuuqaani kiadaataida ngia hama safuuma ngiingii seenaiyara tuqinneeraida hama Anutuuqaara pinaama mmuduuya ruaanoo. Ii aataru ivaitana iikiataama vaikiainnaata hama iiki-aanoo. Ngia ii aataru ivaitana iidadaida vo aataruyauvai vaa ngia iikiayauvaatama iikiatee.

⁴³ Boo, ngia Farisaiya ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ngia nuunaira nnauyauvaki vida mmaata yoketaiyavunura nnaasu mmuduuya rida variaavai. Ngia yoosinna aakiaiyauvaki nookiaani gionna kiaapuuya ngii teeda kua yoketaivaa ngiyyara kiaiyauvaara mmuduuya ruaavai. ⁴⁴ Boo, ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ngia mmata nnauyauvaa gionna kiaapuuya hama teerada sabi ivau nuairaivaa roosiikaaavee tiravai.

⁴⁵ Tudu rikioo mmoori aataru radudeera vaidi voovoono inna sai tunoo: Vitaira-o, e itaa kua ti kianna ivo inna kua maisaivaatanna ti kiannanoo, ⁴⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Boo, ngia mmoori aataru radudeera vaidiyavee. Ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Vaidiyya kaayau mmuaararai mminnaiyauvaa vaidi vooya yaapusaiyauvunu kumaata apu kiaivaa roosiima ngia gionna kiaapuuya mmoori mmuaararaiyauvaa iya mmi kiada hama ngiengieeta kiisama iya tasipama mmuaararai mmooriivaa varaavai. ⁴⁷ Ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ngii rubu tabeeya forofetaiya ruputuduu putuuyara ngia sikauyauvaadiri iya mmata nnauyauvo yoketaa-aiaveera funnukama yoketaama kiaavai. ⁴⁸ Iyaano iya ruputu kioodoo ngieenoo iya mmata nnauyauvaa funnukama kiada ngii rubu tabeeya uuvaa teeda kiaanoo: Inna aikiooavee, kiaanoo. ⁴⁹ Ivaara Anutuuqaa tinniyaa vau kua yoketaa fafaaraivo vainno tunoo: Na fai forofetaiyaata vaidi ni kuaivaa varada nuairaiyaatama titanai vikiai fai vaidiyyaano vooya vatada iyara kua maisaivaa tida ruputikiai putuaaravaivee. Anutu-uqoono itaa kua tiravai. ⁵⁰ Nnaaru ngiau mmata uu suaivakidiri gionna kiaapuuya forofetaiya ruputua rada nnidada aanna makee homo gionna kiaapuuya forofetaiya ruputuaanoo. Fai aanna makee variaa gionna kiaapuuya forofetaiya ruputuaivaa irisaivaa varaaraivaa nnaaru Anutu-uqo fafaarama kioo kuaivo vainoo. ⁵¹ Nnaaru vaidi yoketaa voovai Aveeraa kuminayaa ruputu kioodoo putuduu ivakidiri iima rada nnidada vaidi voovai Sakariaasaa ruputu kioovaa irisaivo fai ngiiki vainaravai. Iya nuunaira nnau pinaivaki vuduu yeena tapi Anutuuqaara hudeeraivo sainai vauduu vo atau yoketaa tuanaa nnau voovai sainai vauduu iya vuutaivaki Sakariaasaa ruputu kieeravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Ruputu kioodoo putuuvaa irisaivaa aanna makee variaa gionna kiaapuuya varaaravaivee.

⁵² Boo, ngia mmoori aataru radudeera vaidiyavee. Ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ni kuaivaa rikiada tinni yoketaa vareera aataruuvo sipuuvaa roosiivai. Ngia hama ngii kuataikaida hama kuaivaara kiivaa varada gionna kiaapuuya kuaaree kiaiya sipu rairayaama ngieenoo aataruuvaa uuda rammuaavaivee, tiravai.

⁵³ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ii nnau ivaa pikioo vioo varuduu mmoori aataru radudeera vaidiyyaata Farisai vaidiyyaata ngiari ausaiyauvo kaayauma nnannatooduu Yisuuva haruruo kua voovai koonnama tinai iya kua pinaivaa innaki yapaaraivaa ari vo kua ari vo kuaiyauvaara yaagueeqama inna yaparairavai.

Yisuuva unnakua tuuvaara oooqoo tiravai

(Matai 10:26-27)

12 Yisuuva itaama Farisaiyaata kua tuu suaivaki kaayakaayau gionna kiaapuuya nuunaida varuduu hama iya diaara mmaataatauduu ngiari seenaiya yukuuyauvunu diravai. Dida vauduu Yisuuva iya tasipama nuna dioo vainno ari ngiaammuauya kiaa mmioo tunoo: Ngia vaidi Farisaiya puuqaira yeenna roosiikiaiara tuqinnama haitatuukiatee. Iya unnakua kiaa iira aataruuvaa na itaa kua kiaunoo. ² Mmuakiaa mminnaiyauvaa rummua apu kiaiyauvaa fai rabara kino kooyaa vainaravai. Mmuakiaa mminnaiyauvo hataumaki vaiyauvo fai kooyaa vainaravai. ³ Itaama vaikiyai ngia upisiivaki hauma kiaa kuaivo fai gionna kiaapuuya kooyaa ikian-naivau rikiaaravai. Ngia nnau aakiaiyauvaki vida sipuuyauvaa rau kiada ngiingii yaataki ngiingii yaataki muru-muru kiaa kuaiyauvaa fai gionna kiaapuuya yoosinna vuutaivaki aayanna reeda kooyaa kiaaravaivee.

Dee vaidivaara ngia aatuukiaarannee

(Matai 10:28-31)

⁴ Ni seenayaso, na ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu vooya ngii mmammaiyauvunu ruputikiai putu-
aaraivaara sa aatuukiatee. Ngia putikiai fai iya hama yopeema kava mmoori maisaivaa ngii miaaravai. ⁵ Anutu-
uqaara nnaasu aatuukiateera na ngii giaa ngii miaunoo. Ivoono ngii ruputinai ngia putikio fai ivoono ikia aaki-
aivaki ngii yapaanaree tioo fai ngii yapaanaravaivee. Kutaa na ngii giaa ngii miaunoo. Innara aatuukiatee.

⁶ Ngia taara sikau kiisakiatatana kiada fai ngia ngiaamma kiisa siganna roosii yaaku saivai varaaravai. Anutu-
uqo hama iyauvaara vueennainno voovai pikiaivai. ⁷ Ngii kieeta yaasiyauvaa Anutuuqo yaaruoo mmuaavai
mmuaavai taivai. Sa aatuukiatee. Anutuuqo ngiiyara yaata utiraivoono ivo kaayau ngiaamma siganna roosiiki-
aiyauvaara yaata utiraivaa yaataravai.

Gioonna kiaapuuya Yisuunnara kooyaa

kiaa kookieera kuavai

(Matai 10:32-33; 12:32; 10:19-20)

⁸ Na ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoona ari seena gioonna kiaapuuya avuuyauvunu dioo vain-
no kooyaa tinara: Na aanna Yisuunna nnaagiai nuairaivovee, tinai fai Na Vaidiivaa Mmaapuuvo Anutuuqaa
aangeraiya avuuyauvunu diee vaina innara kooyaa tinara: Inna ni nnaagiai nuairaivovee, tinaravai. ⁹ Gioonna
kiaapu voovoona ari seena gioonna kiaapuuya avuuyauvunu dioo vainno niyara ooqoo tinai fai yapooma Anu-
tuuqaa aangeraiya avuuyauvunu Na Vaidiivaa Mmaapuuvo innara ooqoo tinaravai.

¹⁰ Gioonna kiaapu voovoona Na Vaidiivaa Mmaapuuvaara maisavaivee tiivaa fai Anutuuqo ivaa rugaanaravai.
Gioonna kiaapu voovoona Mmannasa Yoketaivaara maisavaivee tiivaa fai Anutuuqo hama ivaa rugaanaravai.
Fai tupatupaa vainaravai.

¹¹ Yapooma gioonna kiaapu vooyaano fai ngiari nuunaira nnauyauvaki ngii vitada ngiari kieetaiya avuuyau-
vunu kua pinaana ngii yapa kiki ai sa ngia iya sai kiaara kuaiyauvaara kaayauma yaata utuatee. ¹² Fai ii suai ivaki
Mmannasa Yoketaivo ngia sai kiaara kuaiyauvaa ngii giaa ngii minaravaivee, tiravai.

Hoona suvuau kumimaka vaidiivaara Yisuuva tiravai

¹³ Tuduu gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivakidiri vaidi voovoona Yisuunna tunoo: Vitaira-o, ni napoova vaa
putikio ni vaavova ari nnaasu hoonahaanaiyauvaa varainoo. Eeno tino too saiyauvai ni miaivee, ¹⁴ tuduu rikioo
Yisuuva inna sai tunoo: Boo, ni vaidivai. Hama na kua pinaivaa radudeera vaidivai diauvaivee. Hama na ngii
mminnaiyauvaara diee vaina itaqitaama yapaateera kiaunoo, ¹⁵ kiaa kioo gioonna kiaapu mmuakiaaya tunoo:
Ngiingii variraivaara tuqinnama yaata utuatee. Sa mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara teekio ngii varaataaki-
aiyauvaara yaata utuatee. Gioonna kiaapu voovoona hama kaayau mminnamminnaiyauvaa varaanaravaara
varivaivee. Fai ivo kaayau hoonahaanaiyauvaa varano iyauvoono hama varira tuanaivaa yopeema inna mmi-
naravaivee, ¹⁶ kiaa kioo Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivauidiri mmataama kioo tunoo: Vaidi voovoona kaayau
hoona suvuavoono mmoori varaikio yeennaiyauvo kaayauma kaanaivai. ¹⁷ Kaanaikio too ivo yaata utuoo ari-
iyara tinoo: Hama ni yeenna iiraiyauvaa yapaanara nnaunnaatainoo. Na dataama iikiaunnee? ¹⁸ Inna aikioo, fai
na ataama iinaravai. Ni yeenna yapau nnauyauvaa havarata kiee fai pinaa nnauyauvai heekaanaravai. Heeka
kiee ivaki ni yeennaiyauvaata ni hoonahaanaiyauvaatama yapaanaravaivee. ¹⁹ Fai na itaama iina niniyara
tinara: Na vaidi yoketaavaivee. Mminnamminnaa yoketaiyauvo ni suvuainoo. Fai vo nuanu vo nuanu hama na
pinaa mmooriyauvaa varaanaravai. Fai na kati variee nnoori nnee yeenna nnee sirigaina varinaravaivee, tinar-
avai. ²⁰ Ivo yaata utuoo itaa kua tiivaara Anutuuqo inna tinoo: A yaata duunakuavee. Fai aa heena aavaki a puti-
naravaivee. Mo a putino gioono aa mminnaa a yapa kiaanna aayauvaa varaanarannee? ²¹ Yisuuva ii kua ivaa ki-
aa taika kioo tunoo: Gioonna kiaapuuya kaayau mminnamminnaiyauvaa ngiariini yapa kiaiya ii vaidi ivaa roosi-
ikiaayavee. Iya mmatayaa diaa mminnaiyauvaa ngiariini yapaavovo suvuakiai iya Anutuuqaa avuuvau kumina
tuanaaya variaavaivee, tiravai.

Anutuuqaa kuaivaa yoketaama rikiaateera Yisuuva tiravai

(Matai 6:25-34)

²² Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuauya tunoo: Itaama vaikiaina na ngii giaa ngii miaunoo. Sa pinaa-
ma ngiengie mmatayaa variraivaara yaata utida sa ngiengie yeenna nnaaraivaara kaayauma yaata utuatee. Sa
ngia uyira rairaiyauvaa ngiingii mmammayaa uyuaariyauvaara kaayauma yaata utuatee. ²³ Hama ngia yeenna
nnaaraivaara nnaasu variaavai. Hama ngia ngiingii mmammaiyauvunu funnukakiaaraivaara nnaasu ngii
mmammaiyauvo vaivai. ²⁴ Ngia ngiaamma kuangedaiyauvaara yaata utuatee. Iya hama vuayeennaiyauvaa hau

utida tau ruua rada ngiari yeenna yapeera nnauyauvaki yapa kiaavai. Anutuuqoono yeennaiyauvaa iya mmi-ivaivee. Anutuuqo ngiiyara tuqinneeraivoono ngiaasukuaiyara tuqinneeraivaa yaataravai. ²⁵ Ngiiikidiri deevoono ari varinaraivaara pinaama yaata utuoo oro hayu yapaanarannee? Hama yopeemavee. Ii ngia yaata utida ngiingii variraivaa hayu yapaaravee kiaa kua ivo kiisakiatavee. Mo ngia hama aikiooma ii kiisa kua ivaa iirama kiada aaniira ngia pinaa mmoori ari vookaraiyauvaara pinaama yaata utuaarannee? ²⁷ Ngia tuqinnama mauraiyauvo mmatayaa uriiyauvaara yaata utida rikiaatee. Hama iyauvo vaidi ti roosiima ngiari uyira rairaiyauvaa iima kiada variaavai. Iyauvo kati ari mmaara urikiai iyauvaa taavo yoketaivai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Itaama mauraiyauvo urikiai iyauvaa taavo yoketaiyauvoono nnaaruaa vaidi kieetaivaa nnutuuvo Soromoono ari mmammayaa uyira raira ari vookaraiyauvaa uyu kaiiyauvaa yaatara kiaivai. ²⁸ Ngia kiisama Anutuuqaara kutaavaivee kaiyaso, Anutuuqo maura ikiauyauvaa yapa kiaikio makee urikiai turau vaidiia hamuku kiada ikia mmuturuuaraiyauvaara ivo tuqinnaivai. Ivo mauraiyauvaa itaama tuqinnaineema ngiiyaraatama tuqinnaanaravai. Ngii mmammayaa uyira rairaiyauvaa ngii minaraivaara ngia aaniira kaayauma yaata utuaannee? Fai ngii minaravaivee. ²⁹ Dee nnoorivai nnaarannee? Dee yeennavai nnaarannee? Ivaara sa pinaama yaata utuatee. Sa ngia airi yaata utuatee. ³⁰ Vaidi hama Anutuuqaa kua rikieeraiya ii mminnaa iyauvaa varaaraivaara pinaama yaata utuaavai. Ngii variraivaki ii mminnaa iyauvo hameetaivaara vaa ngii Gioova rikiaivai. ³¹ Sa iyauvaara yaata utuatee. Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diravaa varaaraivaara tauraa yaata utuatee. Fai itaikio Anutuuqoono ii mmuakiaa mminnaa iyauvaatama ngii minaravaivee.

Yisuuva ngiau aapu vau mminnaa yoketaiyauvaara tiravai

(Matai 6:19-21)

³² Ngia ni puara sipisiipaiya roosiikiaiya sa aatuukiatee. Fai ngii Gioova ngiiyara yoketaimmo gioonna kiaapuuyara diravaa ngii minaravai. ³³ Ngii mminnamminnaa mmuakiaayauvai varada oro vaidi vooya mmida irisai sikauyauvaa varada oro mmanna haipu gioonna kiaapuuya mmiatee. Ngiau aapu vai mminnaa hama taikaa-naraiyauvaara nnaasu yaata utida iyauvaara mmoori varaatee. Ngiau aapu vai mminnaiyauvo fai hama raubiri-inno taikaanaravai. Hama vaidiia numa iyauvaa mmuara varaaravai. Fai hama kegenaiya iyauvaa hatoka nnaaravai. ³⁴ Gioonna kiaapu voovoono mmatayaa mminnaivaara mmuduuya ruoo fai ivaara nnaasu yaata utinaravai. Gioonna kiaapu voovoono ngiau aapu vai mminnaivaara mmuduuya ruoo fai ivaara nnaasu yaata utinaravai.

Mmoori vareeraiya vaa teerama kaiya roosiima variatee

³⁵ Mmoori vareera ngiaammuauya ngiari mmoori varaivaara ngiari buruqaiyauvaa uyu supugiaa kiada toobaiyauvaa subi teerama kiada variaaneema ngieeta itaqitaama teerama kiada variatee. ³⁶ Mmoori vareera ngiaammuauya iya nnoonnaivo yaapeeri buusaivakidiri nnaa kioo nninaraivaara faannakiaaneema ngieeta faannakiatee. Ivo ngioo sipuuvau rinai iya akiairainai innara hatuaraivaara iya faannakiaavai. ³⁷ Mmoori vareera ngiaammuauya iya nnoonnaivo nninai teeda fai iya avu teeda vaidi innara teerakiaiya fai yoketaama variaaravai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Iya itaikio too fai ivoono ari buruqavaa uyu supugiaa kioo tinai nnikio too yeennaiyauvaa iya mminaravai. ³⁸ Fai ivo heena tammaaki nninarannee? Vara kakaraa akua tino nninarannee? Fai ngioo teenai vaa iya teerama kaiya yoketaama variaaravai. ³⁹ Aa kua aavaa rikiaatee. Vaidi voovoono nnauvaki mmuara vareera vaidiivo nninara suaivaa nnau nakaaravo rikioo avu taitiri. Mmuara vareera vaidiivo ivaki ngioo hama yopeema sipuuvaa rukaitu kioo ngioo vioo mminnamminnaiyauvaa mmuara varaitirivee. ⁴⁰ Ivaaraida mmuaanaa teerakiatee. Hama ngia rikieera teera suaivaki Na Vaidiiva Mmaapuuvu fai kava tiinaravaivee, tiravai.

Yoketaa mmooriivaata maisa mmooriivaatama vareeraiyara Yisuuva tiravai

(Matai 24:45-51)

⁴¹ Tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Udaanga-o, a ii mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kiee kianna kua ivaa tiyara nnaasu kiannavainnee? Vara mmuakiaa gioonna kiaapuuyaraatama kiannavainnee? ⁴² tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Dee mmoori vareera ngiaammuauvoono tinni yoketaivaa varoo ari mmoori-ivaara hama pikieerainno mmannammanna yaagueeqama nnaasu iinnee? Itaama ii ngiaammuauvaa vaidi nnoonnaivo kieetavai inna yapa kiaikio inna nnauvaara haitatuunno seena ngiaammuauya yeenna nneera suaivaki yeennaiyauvaa duuyama kioo iya mmiivai. ⁴³ Ivo itaama varikio nnoonna vaidiivo ngieeradiri vara ranoo numa ari nnauvaki taikio homo yoketaama mmoori varoo varikio too ngiaammuauvaara inna yoketaivai. ⁴⁴ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ii ngiaammuauvava vaidi nnoonnaivoono ari hoonahaana mmuaki-

aayauvaara haitatuura ngiaammuaivai inna yapaanaravai. ⁴⁵ Fai iqii ngiaammuaivoono hama itaama iirama kioo ariiyara yaata utuoo tinara: Nnoonnaivo hokoba suai ipi varioo hama akiairaama nninoo, kiaa kioo ari seena kiaatanna ngiaammuaiva ripiinno ruputuoo pinaa yeenna nnoo nnoori kapikaraivaatama nnoo kumi-makainno varinono ⁴⁶ yapooma hama ivo rikioo teera suaivaki nnoonnaivo ngioo inna ruputu rutaka kagaari kiono ivo vaidi mmoorira haunninniiraiya variraivaki kuanaravaivee.

⁴⁷ Ngiaammuaivoono ari nnoonnaivo tii kuaivaa vaa arinaima rikioonnaata vioo inna kuaivaa pikioo hama ivo tii mmooriivaa iinno teerataarairama kioo fai nnoonnaivo irisaivaa pinaama inna ripiinaravai. ⁴⁸ Vo ngiaammuaivoono hama tuqinnama ivo tii kuaivaa rikioo arinaidiri sabi ivo tii mmooriivaa iinno konna-kino fai nnoonnaivo irisai kiisama inna ripiinaravai. Vaidi voovoono vaidi voovai pinaa mmooriivaa inna mminaree kiaa ivo aikiooma iikiaiveeraivaara arinaima taa kioo rikiaa kioo inna mmino too yaagueeqama mmooriivaa varaivee. Ivo pinaa ari vookarai mmooriivaa inna mmino too yaagueeqama kioo mmooriivaa ari vookaraama varaivee.

Yisuuva mmatayaa tuuvaara gioonna kiaapuuya nnammutuannammutuaa iiravai

(Matai 10:34-36)

⁴⁹ Rapiraivo iikiaivaa roosiima mmataivau vakiaiveeraivaara na tiiravai. Ii rapira ivo ikaivo teerayaama aki-airaama taanaraivaara ni yoketaiino. ⁵⁰ Mmamma nniitaraivo nnoori apiraivaa roosiima fai na varaanaravai. Hama na vareera homo variauko ni ausaivo mmuaararainoo. ⁵¹ Ngia yaata utuaani na gioonna kiaapu mmatayaiya ausa nuufaivaa mminaraivaara na tiiravainnee? Hama na ivaara tiiravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Iya hama ausa nuufaivaa tasipama mmuaavau varirama kiada iya mmarammaraama variaivaara na tiiravai. ⁵² Aanna na variaivo suaivakiaata nnaagiai suaivakiaatama fai mmuaa nnauvaki yaaku saivai variyaiya fai taara yaata utida taaravoomaano voovau varikiai taaramaano voovau variaaravai. ⁵³ Iya mmarammaraama varida fai kookiaiya voovau varikiai mmaapuuya voovau variaaravai. Kaanokiaiya voovau varikiai iya raunnaapuuya voovau variaaravai. Nnaaputuuya voovau varikiai ngiari nnaaputuuya voovau variaaravaivee, tiravai.

Yisunna oyaivaara hama iya tuqinnama rikieeravai

(Matai 16:2-3)

⁵⁴ Yisuuva itaa kua kiaa kioo vo kuavai gioonna kiaapu kaayauya kiaa mmioo tunoo: Ngia namaivo rau kiaikiai teeda akiairaama kiaanoo: Kiisa suai vatiivo rinaravee, kiaavo vatiivo ruaivai. ⁵⁵ Ngia taavo ooruruuvo utikioo ngiauvo rupikiai teeda kiaanoo: Inna suaivo taanara iinoo, kiaavo suaivo taivai. ⁵⁶ Ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngia ngiau mmataivaa teeda suaivo taanaraivaara arinaima teeda vatiivo ruanaraivaara arinaima taavai. Mo ngia aanna makee ta variaunna suai aavaki hama tuqinnama teeda hama ni oyaivaara arinaima rikiaavai.

Vaidiivo kua pinaana i yapaana tinai rikiee

innaata kua tiee safuukianee

(Matai 5:25-26)

⁵⁷ Ngia aaniira hama ngiengieenoo ngiingii kuaivaa kiaa safuuma kiada variraidaida kua pinaivaara dira vaidi-ivaasi kuaannee? ⁵⁸ Fai vaidi voovoono kua pinaivaa iiki yapaanee kiaa i vitoo kua pinaivaara diraivaasi vivoora aataru tammaivaudiri innaata kua tiee safuuma kuaannee. A hama itaino fai ivo i vitoo kua pinaara diraivaasi viono fai ivoono oovi nnauvaara haitatuura vaidiivaa i mmino rikioo fai ivoono i vitoo oovi nnauvaki i yapaanaravai. ⁵⁹ Na i kiaa i mmiaunoo. Fai a ivaki variee irisaivaa inna mmiee mmiee kiisa vookiata hama mmirama kiee fai mmannammanna oovi nnauvaki variee mmi taika kiee mmaanai tiee kuanaravaivee, tiravai.

Hama fai ngia ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa

pikieerama kiada fai ngia putuaaravai

13 Karirayaa vaidiiva puariyauvaa kati Anutuuqaara ruputu hudooya ngiari mmooriivaa iida varuduu rikioo kieeta vaidi Piratuuso ari ngiaammuaiva titooduu vida vooya ruputuduu putiravai. Yisuuva gioonna kiaapuuyaata kua tuu suaivaki vooyaano ii mmayaaya ivaara Yisunna kiaa mmiravai. ² Kiaa mmuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Ngia yaata utida kiaanoo: Karirayaa vaidiiva Piratuuso itaama ruputuuya mminnamminnaa

maisaiyauvo seena Karirayaa gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa yaatarainoo. Iya kaayau mmamma nniitaroo maisauvaa varoovaa ngia yaata utida itaa kua kiaanee? ³ Na ngii giaa ngii miaunoo. Hama iya mminnamminnaa maisaiyauvo mmuakiaaya mminnamminnaa maisaiyauvaa yaataraivai. Fai ngia hama ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada yoketaama varirama kiada fai iya putuneema ngieeta putuaaravee. ⁴ Yoosinna Siruaama vau nnauvo havarata roo vaidi yaakuuvaitana yuku saivai sainaidiri taaravooma ruputu kiooduu putuu mmayaayaivaara yaata utuatee. Ngia ivaara yaata utida kiaanoo: Iya gioonna kiaapu Yerusareema variaiya yaatarada maisamaisama variaayaveeda kiaanee? ⁵ Na ngii giaa ngii miaunoo. Hama iya mminnamminnaa maisaiyauvo mmuakiaaya mminnamminnaa maisaiyauvaa yaataraivai. Fai ngia hama ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada yoketaama varirama kiada iya putuneema fai ngieeta putuaaravee, tiravai.

Yisuuva nnaammuayaivo hama iira vauvaa mmataama kioo tiravai

⁶ Kiaa kioo Yisuuva mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo gioonna kiaapuuya tunoo: Vaidi voovoono vuaina mmooriivaki nnaammuayaivaa roosiivaa utu kiaikio urikio too oro iiraivaara buainnonno taikio kuminaivai. ⁷ Kuminaikio rikioo vaidi mmoorira haitatuuraivaa tinoo: Taanee. Taaravooma nuanu na numaa nnaammuaya aavaki iiraivaara buainana tauko kuminainoo. Hanaa rakammua ree kagaari kiaanee. Mo aaniira ivo uruoo kuminayaa mmataivaa nnammariivaa varainnee? ⁸ tikio rikioo mmoorira haitatuura vaidiivo inna sai tinoo: Nnoonna-o, mmuaa nuanuvai pikinai tee na mmataivaa hanuu kiee puara naaraivaa hakua ree ivaa oyaivaki yapaanaravai. ⁹ Yapa kino rikioo iiraivo vaino too ti yoketainaravai. Hama iiraivo vainai tee inna aikioo hanaa rakammua ree kagaari kiaanee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Yisuuva gioonnaivaa mmookaivo umaagauvaa tuqinneeravai

¹⁰ Kati varira suai voovaki Yisuuva nuunaira nnauvaki vioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo varuduu ¹¹ gioonna voovoono mmagia maisaivo numa innaki varuduu yaakuuvaitana yuku saivai sainaidiri taaravooma nuanu ivo ari vookarau pinaa nniitaroovaa varooduu mmookaivo umaagauduu hama yopeema mmookaivaa radudoo safuuma nuauvoono ivaki variravai. ¹² Ivaki varuduu Yisuuva inna too tunoo: Gioonna-o, makee i nniitaraivo taikaivee, ¹³ kiaa kioo innayaa ari yaakuuvaitana utuu saivaata mmookaivaa raduda kioo Anutuuqaara kua yoketaivaa tiravai. ¹⁴ Tuduu rikioo nuunaira nnauvaara dira vaidiivo Yisuuva kati varira suaivaki gioonnaivaa tuqinnoovaara inna nnannateeravai. Inna nnannatooduu ivo gioonna kiaapuuya tunoo: Yaaku saivai karasaidiri mmuaa suaivaki nnaasu ta mmoori varaunnvai. Ii suai iyauvaki nnaasu nnikio vaidiivo ngii nniitaraiyauvaa tuqinnaanaravai. Sa kati varira suaivaki ngii nniitaraiyauvaara ngiatee, ¹⁵ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngia mmuakiaaya kati varira suaivaki ngii puara nnauyauvaki vida puara burimakau togiiyauvaatama rakuasaa kiada vitada oro nnooriivaa mmiaavaivee. ¹⁶ Aa gioonna aavo Aparahaamaa oyaivakidiri diitai aavaa Sataango nniitareera maisaivaa yeena rau kiaivaa roosiivai inna mmikio yaakuuvaitana yuku saivai sainaidiri taaravooma nuanu taika kioo itaama varivai. Mo kati varira suaivaki na inna nniitaraivo yeena roosii rau kiaivaa na tino taikaanarannee? Vara hama na tino taikaanarannee? ¹⁷ tuduu rikiada Yisuuva ari nnammutuaiya iva tuu kuaivaara iya mmamma maisauduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuuva uu mmoori yoketaivaara sirigairavai.

Yisuuva uru kiisa masateeraivaudiri

mmataama kioo tiravai

(Matai 13:31-32; Marakaa 4:30-32)

¹⁸ Yisuuva tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo inna aaniivai roosiivainnee? Na dee mmatayaa diaa mminnaavaudiri mmataama kiee ngii giaa ngii minarannee? ¹⁹ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo uru kisakiata nnaammuaya uruvaa roosiivaa nnutuuvo masateeraivaa roosiivai. Vaidi voovoono ii uru ivaa varoo ari mmooriivaki rututuooma kiaikio uruoo yatarivai diivai. Dikiyai ngiaammaiya numa inna hammaraiyauvaki ngii-saiyauvaa heeka kiada vakiaavaivee, tiravai.

Yisuuva puuqaira yeennaivaa mmataama kioo tiravai

(Matai 13:33)

²⁰ Yisuuva itaa kua kiasa kioo kava iya yaparainno tunoo: Dee mmatayaa diaa mminnaavaudiri na mmataama kiee Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaara ngii giaa ngii minarannee? ²¹ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo puuqaira yeennaivaa roosiivai. Gioonna voovoono ii yeenna ivaa varoo paravuaa saaba taaravoomaivaki hanigiaanigieema kioo yapa kiasa vainno eyommaavai puuqavaivee, tiravai.

Yisuuva keegia kiisaivaara tiravai

(Matai 7:13-14,21-23)

²² Yisuuva itaa kua kiasa kioo vioo nnoonna yoosinnaiyauvakiata kiisa yoosinnaiyauvakiataama nuainno vari-oo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiaa roo nuainnonno Yerusareema kuanee kiasa aataruu-vau vuduu ²³ gioonna kiaapu voovoono inna yaparainno tunoo: Udaanga-o, Anutuuqo kiisa gioonna kiaapuuya nnaasu vitoo aataru yoketaivau yapaanarannee? tuduu rikioo iya tunoo: ²⁴ Keegia kiisaivaki kuaaraivaara mmannammanna yaagueeqama iikiatee. Na ngii giaa ngii miaunoo. Kaayau gioonna kiaapuuya ivaki kuaaree kiasa kiada fai hama yopeema ivaki kuaaravaivee.

²⁵ Nnau nakaaravo diitoo sipuuvaa rau kinai ngia oro mmaanaivau dida vaido sipuuvau rida kiasa: Udaanga-o, sipuuvaa tiini hatuaanee, tikio fai ivo sai tinara: Ngia deepidiriida ngiaanee? Hama na ngii yoosinnaivaa tauvaivee, ²⁶ tinai fai ngia sai kiasa: Mo ta i tasipama yeenna nnooriivaa nnaunnani a ti yoosinnaivaki nuainna mmayaayaivaa ti kiasa ti mmiannakuavee, ²⁷ tikio rikioo fai ivo ngii sai tinara: Ngia deepidiriida ngiaanee? Na ngii giaa ngii miaunoo. Hama na ngii yoosinnaivaa tauvaivee. Ngia maisa mmooriivaa iira nnaamuruyavee. Ngieera kuatee. Fai nnau nakaaravo itaa kua tinaravaivee. ²⁸ Yapooma fai nnaaru varuu vaidiia Aaparahaamo Isaako Yakoopainna mmuakiasa forofetaiyatama Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki varikio Anutuuqo ngii ooqoo tinai ngia mmaanaivai varida teekio ngii nnannateenai fai ngiingii avaiyauvaa hakutikio ngii ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravai. ²⁹ Suai raari raipidiri suai haatapaipidiri tooya sai tooya sainaidiri ngiaa gioonna kiaapuuya Anutuuqo iyara dira yoosinnaivaki varida yeenna nnaaravai. ³⁰ Makee gioonna kiaapu vooya nnaagiai variaiya fai tauraa variaaravai. Gioonna kiaapu vooya makee tauraa variaiya fai nnaagiai variaaravaivee, tiravai.

Yisuuva Yerusareemaiyara mmuduuya riravai

(Matai 23:37-39)

³¹ Tuduu mmuai suaivaki vaidi Farisai vooya numa Yisunna tunoo: Herooto i ruputinai putinaraivaara rikiee aa yoosinna aavaa pikiee ai yaatu kuanee, ³² tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Oro vaidi avaikarai fai mmaraara roosiivaa kiasa mmida kiatee: Na makeennaata turaunnaata mmagia maisaiyauvaa titanai vikiai nni-itaraiya tuqinnee dita fai na ni mmooriivaa iima taika kiaanaravaivee, kiatee. ³³ Ivo ni ruputinara tinainnaata na makeennaata turaunnaatama ditaata nene rikiau aataruuvau kuanaravaivee. Hama dee yoosinnavaki vaidiia forofetaiya ruputuaavai. Yerusareema ivaki nnaasu iya ruputuaavai. Fai vo yoosinnavaki ruputikio hama yoke-tainaravai. Koonnainaravai.

³⁴ Boo, gioonna kiaapu Yerusareemaiyaso, ngia forofetaiya ruputuaani putuaani gioonna kiaapu Anutuuqo ngiisi titeraiya ngia sikauyauvaadiri habati kiada ruputuaani putuaavai. Kakaraa kaanaivo ari nnaakaraiyauvaa rupi nuunama ari haayaivaadiri rummua apineema na airineetu ngii rupi niniisi nuunainee kiakai ngia ni-iyara ooqoo kiasa. ³⁵ Rikiaatee. Vaa ngii nuunaira nnau pinaivaa Anutuuqo pikiaikio mmanna nnauvai vainoo. Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia hama kava ni taaravai. Fai yapooma ngia niyara kiasa: Udaangaivo titooduu tuuvo nninaraivaara Anutuuqo innara yoketaakiaivee, kiasa kiada fai ngia kava ni taaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Yisuuva vaidi nniitaroovaa tuqinneeravai

14 Kati varira suai voovaki Yisuuva vaidi Farisai kieeta voovai nnauvaki vioo yeennaivaa nnoo varuduu teeda gioonna kiaapuuya inna puru varida teeda vauduu ² vaidi voovoono inna yuku yaakuuvo yotoovo Yisunna avuuvau variravai. ³ Varuduu too Yisuuva kua mmaanna kiasa mmira vaidiiaata Farisaiyaatama yaparainno tunoo: Ti mmaanna tuu kua aataruuvo dataa kuainno tiinnee? Fai ta kati varira suaivaki vaidi nni-itaraiyaa tuqinnaarannee? Vara hama tuqinnaarannee? ⁴ tuduu rikiada iya kua seemuaa variravai. Kua seemuaa varuduu Yisuuva vaidi yuku yaakuuvo yotoovaa vitoo tuqinnama kioo titooduu viravai. ⁵ Vuduu too Yisuuva iya tunoo: Fai ngiikidiri vaidi voovoono kati varira suaivaki inna mmaapuuvonnee vara inna puara buri-makauvo doofa nnooriivaki tuoo vino rikioo fai aikiooma ivo utu raririima kati naatauvau yapaanarannee? Vara

too pikiaanarannee? Fai ivo utu raririima kati naatauvau yapaanaravee, ⁶ tuduu rikiada iya hama yopeema inna kuaivaa sai tiravai.

Iya nuunaida buusa nneeraivaara Yisuuva tiravai

⁷ Yisuuva yeenna nneera suaivaki gioonna kiaapu vooya ngiariiyara nnaasu yaata utida mmaata yoketaiyauvunu varuduu too mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo mmuakiaaya tunoo: ⁸ Gioonna kiaapu voovoono yaapeeri yeenna nneera suaivaki aiyara aayanna tinai sa oro mmaata yoketaivau tauraa varianee. Buusa nakaaraivo vaidi voovai nnutuuvo pinaavai vaivaara aayanna raanara iinainnaata a tauraa oro mmaata yoketaivau varinarainnoo. ⁹ Fai a varino buusa nakaaraivo numa i tinara: Tíee vino rikioo vaidi nnutuuvo pinaavai vaivo aavau variaivee, tinai fai a tiee mmee nnaagiai mmaataivau oto varino i mmamma maisainaravai. ¹⁰ Buusa nakaaraivo aiyara aayanna tinai rikíee oro nnaagiai mmaataivau varino rikioo fai buusa nakaaraivo numa i too tinara: Ni vaidi-o, diitee numa aa mmaata yoketaa aavau varianee, tinai rikiada fai mmuakiaa gioonna kiaapu ivaki variyai aiyara yoketaavee kiaaravai. ¹¹ Gioonna kiaapu voovoono ariiyara mannaka tiivaa fai Anutuuqo inna vitoo aduoo yapaanaravai. Fai gioonna kiaapu voovoono tirooma varioo hama ari nnutuuvaa aruoo yapaivaa Anutuuqo vitoo aruoo yapaanaravaivee, tiravai.

¹² Kiaa kioo vaidiivo ari nnauvakira inna maavee tuuvaa tunoo: Fai a buusaivaa iinna sa ai seenaiyaraata ai katta vayaiyaraatama ai oyaiyaraata i seena hoonu suvuakuaiyaraatama aayanna kianee. Fai a iyara aayanna tinai i yeennaiyauvaa nnaa kiada irisaiyauvaa i mmikiai fai a ivaudiri irisaiyavaa varaanarakuavee. ¹³ Fai a buusaivaa iinna mmanna haipuuvaraata vaidi yuku yaaku maisakiai yaraatama mmudannarakiai yaraata avu huruutakiai yaraatama aayanna tinai numa nnaatee. ¹⁴ Iya hama yopeema irisaiyauvaa i mmiaaraivaara fai Anutuuqo aiyara yoketainaravai. Yapooma gioonna kiaapu ausa hanigieeraiya putuaiyauvakidiri diitaara suaivaki Anutuuqo irisai yoketaivaa i mmimaravaivee, tiravai.

Yisuuva buusa pinaivaudiri mmataama kioo tiravai

(Matai 22:1-10)

¹⁵ Tuduu rikioo vaidi voovoono Yisunna tasipama yeenna nnoovo inna kuaivaa rikioo inna tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki fai gioonna kiaapu voovoono yeenna nnaanaraivaara Anutuuqo kaayauma innara yoketainaravaivee, ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Vo suai vaidi voovoono buusa pinaivaa iima kioo gioonna kiaapu kaayuyara aayanna tiivai. ¹⁷ Aayanna tikio rikioo buusa nnaara suaivo vainima vaikio rikioo vaa tauraa aayanna tiiyara ivo ari mmoori vareera ngiaammuaavua titaikio oro tinoo: Ha ngiaannee? Vaa ta buusaivaa teerama kiaunnanoo, ¹⁸ tikiai rikiada iya mmuaavai mmuaavai mmuaakaraama hama iya kuataikiai ngiari vo mmoori yauvunudiri yaadata rummua kiada kiaavai. Tauraa tiivoono mmoori vareera ngiaammuaavua tinoo: Boo, na mmata voovai yookaama kiauavaa taanara kuanaravee. Na kiau kua aavaa a kava viee inna kiaa mmianee. ¹⁹ Itaa kua tikio rikioo voovoono tinoo: Na puara burimakau yaakuuvaitana sikaunnaadiri yookaama kiee varauyauvaa taanara kuanaravee. Na kiau kua aavaa a kava viee inna kiaa mmianee. ²⁰ Itaa kua tikio rikioo voovoono tinoo: Na ikiataa nnaata varauvaara yaata utuee hama na yopeema kuanaravee, ²¹ tikio rikioo mmoori vareera ngiaammuaavo numa ari nnoonnaivaa iya itaa kua kiaa kuaiyauvaa inna kiaa mmiivai. Kiaa mmikio rikiakio kaayauma inna nnannataikio ari ngiaammuaavua kiaa mmioo tinoo: Aki-airaama viee yoosinna aataruuyauvaki buaama ree tee gioonna kiaapu mmanna haipuuvaata yuku yaaku maisakiai yaatama avu huruutakiai yaata mmudannarakiai yaatama vatee ngianee, ²² tikio rikioo oro iya kiaa sunoo numa ari nnoonnaivaa tinoo: Nnoonna-o, vaa a kianna kuaivaa na iima kiuko hama nnauvo suvainoo, ²³ tikio rikioo ari nnoonnaivo inna sai tinoo: A kava vara ranee viee aataru nnoonnaiyauvaki buaama ree tee kii-saiyauvakiaatama buaama ree teenai gioonna kiaapu ivaki variyai i teekiai yaagueeqama tinai ngiatee. ²⁴ Ni nnauvo suvuakuaveera tinai ngiatee. Na ngii giaa ngii miaunoo. Tauraa na aayanna kiauya hama numa ni buusaivaa nnaaravee. Nnoonnaivo itaa kua tiivaivee, tiravai.

Ngia tuqinnama yaata utu kiada Yisunna nnaagiai kuatee

(Matai 10:37-38)

²⁵ Tuduu kaayau gioonna kiaapuuya Yisunna tasipama nuauduu iva hanigia iya too tunoo: ²⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono niisi ngioo ari kaano koovaitanaara pinaama mmuduuya ruoo ari nnaata nnaakaraiyara pinaama mmuduuya ruoo ari kata vayaa nnunna nnayaiyara pinaama mmuduuya ruoo ari variraivaara pinaama mmuduuya ruaivo fai hama ni nnaagiai nuaira gioonna kiaapuvai varinaravee. ²⁷ Gioonna kiaapu voovoono gioonna kiaapuuya ni nnaagiai nuaivaara inna ruputikio na putuauneema ivo putinaraiyaara hama ee-oo tioo

ni nnaagiai nniivo inna hama ni nnaagiai nuairanavai. ²⁸ Fai ngiikidiri dee vaidi voovono nnau hokobaivaa heekaanaree tioo tauraa mminnaiyauvaa yookainara sikauyauvaa jaarummua teeno aikiooma vaino fai nnauvaa heeka taika kiaanaravaara yaata utiinee? Fai ivo itainaravai. Fai hama aikiooma sikauyauvo vaino fai hama yopeema heeka taikerainno ruukama pikiaanaravai. ²⁹ Fai hama jaarummua teerairainno ivo tuunna kuabaiyauvaa hara kioo teeno hama sikaunnaatano rikioo fai pikianai rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya nnauvaa teeda innara raikiaravai. ³⁰ Innara raida fai kiaara: Aa nnau aavaa heekai vaidiivo hama yaagueeqama heeka taikeera ruukama pikiaivaivee, kiaravaivee. ³¹ Fai vaidi kieeta voovono ari vo kieeta vaidiivaata rapinaree kiaa kioo tauraa varioo ari rapira vaidiiva jaarummua teeno innasi kaayau (10,000) varikio rikioo vuai kieetaivaasi kaayakaayau (20,000) varikio rikioo ivaara yaata utuoo tinara: Fai ta titi yaatara titi yaatara kiarannee? Vara hama yopeema titi yaatara titi yaataraannee? tinaravai. ³² Fai hama yopeema yaataraataama vaino kieeta vuaivo ngieera homo varino rikioo vaidi kua varada nuairaiya titanai vida inna kiaara: Nnikiai fai ta hama rapiraida kati mmuaavau variaaravee, kiaravee. ³³ Yisuuva ii kua iva kua kioo tunoo: Itaama vaino fai gioonna kiaapu voovono ngiikidiri ariisi vai mminnaa mmuakiaayauvai hama pikioo fai ivo hama ni nnaagiai nuaira gioonna kiaapuvai varinaravaivee, tiravai.

Yisuuva yorokuuvo maisauvaara tiravai

(Matai 5:13; Marakaa 9:50)

³⁴ Yorokuuvo inna yoketaa mminnaavai. Yorokuuvo vainnonno maisainai fai ngia aaniivaadiri iikio kava yoketainarannee? Hama yopeemavee. ³⁵ Maisai yorokuuvaa fai mmooriivaki mmataivaa tasipama yapa kikio rikioo fai koonnainaravai. Fai hama mmataivo yoketainaravai. Fai maisai yorokuuvaa puara naaravaa tasipama yeen-na mmaara mmataivaki yapa kikio rikioo hama yoketainaravai. Fai kati kagaari kiaravai. Gioonna kiaapu voovono arinaima kua rikiaivoono ii kua iva arinaima rikiaivee, tiravai.

Yisuuva puara sipisiipa raubiruuvaadiri

mmataama kioo tiravai

(Matai 18:12-14)

15 Tuduu vo suai voovaki sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera maisa gioonna kiaapuuyaata Yisuuva kuaivaa rikiaaree kiaa innasi nuunaida variravai. ² Nuunaida varuduu vaidi Farisaiyaata vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama ausa pirisauduu ngiariita ngiariita kua tida tunoo: Mo aa vaidi aavo mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisaiyaatama kua tioo varioo iya tasipama yeenna nnainoo, ³ tuuvaara Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaadiri mmataama kioo tunoo: ⁴ Ngiikidiri dee vaidivoono aa na tinara kua aavaa hama iinnee? Vaidi voovono yaaku sai vaidivai yuku yaaku taika kioo (100) puara sipisiipaiyauvaa virikio voovai iyakidiri raubiriikio saiyaavaa (99) koo mmuyai gaangaivau pikioo mmuaavai raubiriivaara buainnonno taikio ⁵ inna too vaikio too inna mmuduuyaivo yoketaikio vita ari vaaveevaki hara varoo ⁶ ari nnauki vioo ari seenaiyaraata ari mmuaa yoosinnaivaki variaiyaraatama aayanna tioo tinoo: Ni puara sipisiipa vaa raubiriima kiaivaa na tee vitauvaara nnikiai ngieeta neetama sirigakiaaravee, tiivai. ⁷ Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu vooya (99) variaiya ngiariiyara kiaanoo: Ta yoketaaya variaunano. Ta dee mminnamminnaa maisaiyauvaara ausa hanigiaarannee? kiaa kiada variaiyara ngiau aapu variaiya fai hama iyara pinaama sirigakiaaravai. Gioonna kiaapu voovono ari mminnamminnaa maisaiyauvaa fai pikioo hanigioo yoketaama varinai iya puara sipisiipaivaara sirigakiaaneema fai ngiau aapu variaiya pinaama innara sirigakiaaravaivee.

Yisuuva sikau raubiruuvaadiri mmataama kioo tiravai

⁸ Vo kuavaara yaata utuatee. Gioonna voovono sikau yaakuuvaitana utikio rikioo voovai tioo vioo raubiriikio rikioo ivo aaniivai iinnee? Ivo toobaivaa subi varoo nnauvaa rupiara roo tuqinnama buainnonno taikio ⁹ inna too vaikio too varoo ari seenaiyaraata ari mmuaa yoosinnaiyaraatama aayanna tioo tinoo: Na ni sikau raubiriima kiauvaa vaa na tauvaara nnikiai ngieeta neetama sirigakiaaravee, tiivaivee. ¹⁰ Na ngii giaa ngii miaunoo. Iya sikauvaara sirigakiaaneema gioonna kiaapu kaayau mminnamminnaa maisa suvui voovono ari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikioo hanigioo yoketaama variivaara Anutuuaqaa aangeraiya fai innara pinaama sirigakiaaravaivee, tiravai.

Yisuuva ngiaammuuau raubiruuvaidiri

mmataama kioo tiravai

¹¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo vaidi mmataama diaa voovaidiri mmataama kioo tunoo: Vaidi voovoona ari mmaapuuvaitanootama varida ¹² ngamiisaivoona ari koonna tinoo: Napoo-o, ai mminnamminnaa saiyauvaa niini yapa kiaannaiyauvaa makee ni mianee, tikio rikioo ari koova ari mminnamminnaa saiyauvai ngarunnani yapa kiaikio vaikio rikioo saiyauvai ngamiisaivaani yapa kiaiayuvaa inna mmiivai. ¹³ Mmikio varaikio kiisa suaivo taika kiaikio ari mminnamminnaidaa ari koova inna mmiyauvaa rupi nuunama kioo varoo ari koonna nnauvaa pikioo ari vo yosinna ngieera vaivakira vioo vioo oro ivaki hara kioo varivai. Hara kioo varioo sabisaabi ari is-araa roo nuairaivaara ari sikauyauvaa sabi kagaari kagaariima roo nuaikiokio ¹⁴ sikauyauvo eeyaayauvai taika kiaikio rikioo yosinna ivaki mmuakiaa vuayeennavai aasannaikio rikioo ngiaammuuauvo hama mminnaataikio kati varivai. ¹⁵ Kati varioonnonno rikioo oro ivaki varii vaidiivaasi vioo inna tasipama varikio rikioo ivo ari mmooriivakira inna titaikio oro inna puaraiya yeenna mminara kuaivai. ¹⁶ Oro yeenna nnabaiyauvaa puaraiya mmioo rikiakio inna nnaataikio rikioo hama vaidi voovoona yeennaivaa inna mmikio rikioo ¹⁷ varioonnonno rikiakio inna yaata utiraivo kooyaa vaikio rikioo tinoo: Ni napoonna mmoori varaa ngiaammuuauya kaayau yeennaiyauvo iya suvuai kioo vaikiyai vooyauvai hama nnaavo kati vaikiainnaata na aavaki variauko ni yeenna raikio ni putuatainoo. ¹⁸ Fai na diitee ni napoonnasi viece tinara: Napoo-o, Anutuuqaa avuuvaunnaata i avuuvaunnaatama koonnama na variaunoo. ¹⁹ Na maisama variauvaara sa niyara ni maapuvaivee kianee. Kati tee pikianai na i mmoori vareera ngiaammuuauvai roosiima varinaravee, tinaravaivee, ²⁰ kiaa kioo diitoo ari koonnasi nniivai.

Ngioo taikio ari koova ngieeradiri inna taikio rikioo ari ausaivo innara boo tikio seenoo numa varau tu kioo vainno inna mmootaivai. ²¹ Inna mmootaikio rikioo ari mmaapuuvoo tinoo: Napoo-o, Anutuuqaa avuuvaunnaata i avuuvaunnaatama koonnama na variaunoo. Na maisama variauvaara sa niyara ni maapuvaivee kianee, ²² tikio rikioo ari koova ari mmoori vareera ngiaammuuauya aayanna roo tinoo: Akiirainai yaapa yoketaa oy-aivaa varada inna nnuunaivaki reemma kiaatee. Mmakaranna yoketaivaata varada inna yaaku oopuuvau uyua-tee. Yuku nnabaivaitanaata varada inna yukuuvaitanau uyua-tee. ²³ Puara burimakau nnaakara kaayau nnammari raivaa oro varada numa ruputu kiada huda kikiyai ta innara buusaivaa iima kiada nneeda sirigaida variaaravee. ²⁴ Ni maapuuvoo vaa putinoo kiauvo aavaa numa varinoo. Iva vaa raubiriinoo kiauvo aanna makee vaa ni too vainoo, tikiyai rikiada sirigaida variaavai.

²⁵ Sirigaida variaavo ari mmaapu ngaruva mmooriivakidiri vara ranoo numa nnauvaa vainima ngioo varioo rikiakio nooma muaaru akuavoota kuaru raa akuavootama inna yaataivaki kuaikio rikioo ²⁶ numa mmoori vareera ngiaammuuau voovai yapara ruoo tinoo: Iya aaniivaida iikiaannee? ²⁷ tikio rikioo tinoo: I kataivo vaa vara ranoo nniivaivee. Ivo hama raubiriirama kioo kati inna mmammaivo saunaavai vaikio hama vookaravaakaraira variivaara i koova puara burimakau nnaakara nnammari rai voovai ruputivaivee, ²⁸ tikio rikioo ngaruva kaayau inna nnannataikio hama nnauvaki inna kuataikio rikioo ooqoo tiivai. Ooqoo tikio rikioo ari koova mmaanai tioo vioo yaagueeqama inna tinoo: Ha ngiannanee? ²⁹ tikio rikioo ngaruva ari koonna tinoo: Rikiannee. Na kaayau nuanu i mmooriivaa varee hama na vo suai i avaiavaa hatokauvai. Na itaa kiaukakai a hama ni seenaiyaatama isaraateera irisai maisa puara memee nnaakara voovai ni miannavaivee. ³⁰ Mo aa i mmaapu ngamiisa aavo mmuakiaa i mminnaiyauvaa varoo sabi nuaira gionnaiyara kagaari kagaariima roo nuainnonno nnikiainna a puara burimakau nnaakara kaayau nnammari raivaa ruputuannano, ³¹ tikio rikioo ari koova inna sai tinoo: Ni maapu-o, a tupatupaa ni tasipama variannani na mmuakiaa mminnaa niisi vaiyauvaa iini yapauvai. ³² I kataivo vaa putinoo kiauvo aavaa numa varinoo. Ivo vaa raubiriinoo kiauvo aanna makee vaa ni too vainoo. Ivaara aikiooma ta buusaivaa iida sirigaida variaunnonno, tiravai.

Ngiaammuuau voovoona koonnama mmoori vareeravai

16 Yisuuva itaa kua kiaa kioo vo kuavai ari nnaagjai nuaira gionna kiaapuuya kua mmioo tunoo: Vaidi voovoona kaayau hoona suvuavo ari mmoori vareera ngiaammuuau voovai inna mminnaiyauvaa haitatuukianeera kua kioo mmataama kiaikio rikioo haitatuunnonno inna mminnaiyauvaa sabi kagaari kiaikiyai rikiada gionna kiaapuuya nakaaraivaa kua mmiaavai. ² Kiaa mmiaavo rikioo inna mminnaiyauvaa haitatuuraivaara maavee tikio innasi nnikio too inna tinoo: Gionna kiaapuuya kaayauma iyara kiaivaara na rikiauvai. Mo na rikiauvaara a dataa kuainna kiannanee? A ni mminnaiyauvaara haitatuukianna aataruuvaa safuuma jaarummua kiee tuqinnama ni giaa ni mianee. Fai hama a keenaa ni mminnaiyauvaara haitatuunaravaivee,

³ tikio rikioo ivo ariiyara yaata utuoo ari yaataivaki tinoo: Boo, fai kiisa suai ivo ni mmooriivaa ravisi voovai mminaravaivee. Fai itainai na dee mmoorivai varaanananee? Hama na yopeema yaagueeqaina mmataivaa hanuu kiese mmooriivaa varaanaravai. Fai na kati variee yeennara ngiaaru tino ni mmamma maisainaravai. ⁴ Ai, vaa na rikiaunoo. Fai na mmoori iinaraivo vaa ni yaatana vainoo. Fai mmoori nakaaraivoono ni mmooriivaa ravisi voovai mminai fai na ni yaata utiraivaugiataama iinai fai gioonna kiaapuuya niyara yoketaida ngiari nnauyauvakira niyara maavee kiaaravee.

⁵ Ivo itaa kua kua kioo mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmoori nakaaraivaa irisai mmiaarayara tikiai ngiaavo mmuaavai mmuaavai innaata kuaivaa kiaavo tauraanaivaa tinoo: A fai naanama mmoori nakaaraivaa irisai mminarannee? ⁶ tikio rikioo inna sai tinoo: Fai na nnamari toori kaayau (100) inna mminaravaivee, tikio rikioo tinoo: Aavau variee yanaivau saivai (50) nnaasu raa kiese saivai (50) vakiaa varaanee. ⁷ Ivo itaa kua kua vaidi voovai tinoo: A fai naanama mmoori nakaaraivaa irisai mminarannee? tikio rikioo tinoo: Fai na yeenna utuaivaa kaayau (100) inna mminaravaivee, tikio rikioo tinoo: Inna aikioo, yanaivau vooyauvai (80) raa kiese vooyauvai vakiaa varaanee. ⁸ Ivo itaama iinno tinni ruaivaa roosiima iivaara mmoori nakaaraivo inna tinoo: I tinniivo yoketainoo, tiivai. Gioonna kiaapu mmatayaa diaa mmooriivaara ngiariiyara ngiariiyara mmoori iikiaya vaidi tinni ruaiya roosiima iikiaavai. Iya itaama iikiaivaara Anutuuqaa aataruuvau variaiya yaataraavaivee, tiivaivee.

⁹ Yisuuva itaa kua kua kioo ivaara iya kua mmioo tunoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Mmatayaa diaa mminnaa sikauvaadiri yoketaa aataruuvaa ngii seenaiyara iikiyai fai ngiiiyara yoketaayavee kiaaravai. Fai itaikiokio sikauvo taikeera suaivaki ivo tupatupaa variraivoono ngiiiyara yoketaina ngia yoketaama tupatupaa varira yoosinaivaki variaaravai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovoona kiisa mmooriivaa hama pikieerama kioo mmannammanna yaagueeqama safuuma iinno yapooma pinaa mmooriivaatama mmuaikaraama itaama iinaravai. Gioonna kiaapu voovoona kiisa mmooriivaa koonnama iinno fai yapooma iva pinaa mmooriivaatama koonnama iinaravai. ¹¹ Fai hama ngia mmatayaa diaa sikauvaara tuqinnama haitatuukio Anutuuqo ngiau aapu vaira mminnaa tuaivaa dataama kioo ngii minarannee? Hama yopeema ngii minaravee. ¹² Fai ngia hama Anutuuqaa mminnaa mmatayaa vaiyauvaara tuqinnama haitatuukio ivo ngii mminnaa tuanaiyauvaa dataama kioo ngii minarannee? Fai hama yopeema ngii minaravai.

¹³ Hama mmoori vareera ngiaammuu voovoona taara vaidivaitanaani mmoori varaivai. Fai itainnonno vuai vaidiivaara nnannatoo vuai vaidiivaara mmuduuya rinaravai. Fai itainnonno vuaivaasi vioo yaagueeqama mmooriivaa iinno vuaivaara nniiki rakainno kiisama mmooriivaa iinaravai. Ivaa roosiima hama ngia Anutuuqaa mmooriivaatama sikau vareera mmooriivaatama mmuaavaugiataama iikiaavaivee, tiravai.

Yisuuva vo kua vo kuaiyauvaa iya kua mmiravai

(Matai 11:12-13; 5:31-32; Marakaa 10:11-12)

¹⁴ Tuduu Farisai vaidiia sikauvaara kaayauma mmuduuya ruuya Yisuuva itaa kua tuu kuaivaa rikiaada innara raida varuduu ¹⁵ Yisuuva iya tunoo: Gioonna kiaapuuya ngiiiyara safuuma variraiyavee kiateraivaara ngia iya avuuyauvunu mmoori yoketaivaa iikiaano. Anutuuqo vaa ngii aakiyauvaki tuqinnama taivaivee. Gioonna kiaapuuya mmatayaa diaa mminnaiyauvaa teeda iyauvaara yaata utida kiaanoo: Yoketaa mminnaayauvaivee, kiavaara Anutuuqo too tinoo: Kumina mminnaayauvaivee, tiivai.

¹⁶ Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaata forofetaiya tuu kuaivaatama gioonna kiaapuuya ivaaraatama puridada tuma Yuvuaano nnoori apira vaidiivaa suaivaki taikeeravai. Ii suai ivakidiri Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivo kooyaa vaikiyai gioonna kiaapuuya ivaa rikiaada ivaki kuaaree kua kiada ivaara yaagueeqararama kiada iikiaavai. ¹⁷ Na ivaara ngii giaa ngii miaunoo. Ngiau mmataivo taikaanaraivo inna mmuaarainoo. Anutuuqaa kua mmaannaivaki vai kua vookiata taikaanaraivo kaayauma mmuaarainoo.

¹⁸ Vaidi voovoona ari nnaata tauraanaivaara ooqoo kua kioo karaasa voovai varaikio mmuara vareera aataruuvo innaki vainoo. Ivoono ari nnaata tauraanaivaa pikiaikio kati varikio vaidi voovoona inna varaikio mmuara vareera aataruuvo innakiaatama vainoo.

Yisuuva vaidi hoona suvuauvaaraata Rasaruusaaraatama tiravai

¹⁹ Vaidi voovoona kaayau hoona suvuavoona hara kioo varioo buruqa haboonna kuaiyauvaata ari vookarai poosa kuaiyauvaatama uyu rau kioo mmuakiaa suai yeenna yoketaiyauvaa nnaivai. ²⁰ Vaidi voovai mmanna haipuuva nnutuuvo Rasaruuso kaayau uudaivaivo inna mmammaivau suvuai kuaivaa vaidiia makemakee inna vitada numa vaidi hoona suvuavaa nnauvaa sipu oyaivaki yapa kuaavo ²¹ hara kioo varioo vaidi hoona suvuavo yeenna nnaikio tuoo kuai yeenna pupunuuyauvaa nnaanaree kua varivai. Ivo ivaki maisama varikiyai rikiaada faiya numa inna uudaiyauvaa boosi nnaavai. ²² Itaama iikiaavo ivo varioonnonno nnaagiai putikiyai rikiaada

aangeraiya tuma inna vitada yoosinna yoketaivaki Aaparahaamo variivaki yapa kiaavo varivai. Varikio nnaagiai vaidi hoona suvuaivo putikiai vaidiyya inna nnabaivaa varada hau kiaavo ²³yoosinna maisaivaa nnutuuvo Hairi-isa ivaki hara kioo varikio inna mmammaivo kaayauma nniitaraikio varioo rooru taikio ngeera Aaparahaamo varikio Rasaruuso inna tasipama varikio too ²⁴aayanna roo tinoo: Napoo-o, Aaparahaamo, niyara boo kianee. Rasaruusaa titano ari yaaku oopuuvaa nnooriivakidiri rabuuma kioo ni mmaakiriivau harano adakiaivee. Na ikia aakiaivaki variauko ni mmammaivo kaayauma ni niitaraikiai na vuu vuu kai kai tiee variaunoo, ²⁵tikio rikioo Aaparahaamo tinoo: Ni maapu-o, yaata utuane. Nnaaru eenoo mmatayaa varuu suaivaki kaayau mminnamminnaa yoketaiyauvo i suvuiravai. Ii suai ivaki Rasaruuso maisama variravai. Aanna makee ivo aavaki yoketaama varikiai a maisama variannanoo. ²⁶Vo kuavai rikiaanee. Aavaki variaya hama yopeema ngiisi vikiai ivaki variaya hama yopeema aapi ngiaaraivaara Anutuuqo oogai pinaivaa ti tammaivaki iima kiaikio vainoo, ²⁷tikio rikioo vaidi hoona suvuaivo tinoo: Napoo-o, na vo kuavai yaagueeqama i kiaa i mmiaunoo. Rasaruusaa titano voo ²⁸ni napoonna nnauvaki ni gata vayaa yaaku saivai variaya kiaa mmioo kiaivee. Iya aa yoosinna nniitarai aavaki ngiaarainoo, ²⁹tikio rikioo Aaparahaamo tinoo: Nnaaru Musiivaata forofetaiyaatama tuu kua fafaaraivo vainoo. Kii iya ii kua iyauvaa yaarida rikiaatee, ³⁰tikio rikioo ivo inna sai tinoo: Napoo-o, Aaparahaamo, fai iya hama yaarida tuqinnama rikiaaravai. Fai vaidi putii voovoono diitoo iyasi voo iya kiaa mminai fai iya hanigiada tuqinnama variaaravaivee, ³¹tikio rikioo Aaparahaamo inna sai tinoo: Iya Musiivaata forofetaiyaatama tuu kuaiyauvaa hama rikiaiya fai vaidi putuoo kava diitaivo tii kuaivaatama hama rikiaada hanigiaaravaivee, ti-ivaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Yisuuva mminnamminnaa maisaiyauvaara tiravai

(Matai 18:6-7,21-22; Maraka 9:42)

17 Yisuuva ari nnaagiai nuairaiya tunoo: Gioonna kiaapuuya vaa ausa hanigia kiada hama yaagueeqama variayasi iinno taanaravoo iyasi nninai haruruaaravoo vaivai. Fai vaidi voovoono iya iinno taanaree kiaa iinai iya harurikio rikioo ii vaidi ivo irisai maisaivaa fai varaanaravai. ²Fai tauraa vaidi vooya inna vitada sikau pinaivaa varada dutuyu kiada inna nnuunaivaki haru kiada nnoori haruunga pinaivaki kagaari kikio nnoori aakiaivaki mmeepi voo taika kino hama ivo aa nnaakara kiisa aaya roosii gioonna kiaapu voovai iinno taanaravootainaravai. Fai hama ivo iinno teera aataruuvootaino inna yoketaavai. ³Ngiengienoo ngiingii vari-vaara tuqinnama yaata utuatee. Ngii seena voovoono mminnamminnaa maisaiyauvaa varanai ivaara inna ki-atee. Tikio ivo ari mminnamminnaa maisaiyauvaara inna ausaivo hanigiano ivaa pikianai ngii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida sa kava ivaara yaata utuatee. ⁴Fai ivo mmuaa suaivaki yaaku saivai sainaidiri taanaree-tu mminnamminnaa maisaiyauvaa ngiiyara iinno mmuakiaa suaivaa ivo hanigoo ngii tinara: Boo, neenoo iiki-avaivee, tinai ngii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida sa kava ivaara yaata utuatee, tiravai.

Yisuuva niyara kutaavaivee kiateera tiravai

⁵Tuduu rikiaada Udaanga Yisuu Kirisiinna kua varada nuaira vaidiyya inna tunoo: A ti iinai teeda ta aiyara pinaama yaagueeqaida kutaavaivee kiaa kiada fai hama ta muaraagakiaaravaivee, ⁶tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Kiisa uruuvaa nnutuuvo masateera uruuvaa roosiima fai ngia kiisama niyara kutaavaivee kiaa kiada aa nnaammuaya aavaa kiara: Ai mmaara rarukua ree oro nnoori haruungaivaki diee vainna uruane, tikio rikioo fai nnaammuayaivo ari mmaara rarukua roo oro ivaki dioo vainno urinaravaivee.

Mmooi vareeraiya mmooiivaara Yisuuva tiravai

⁷Fai ngiikidiri vaidi voovoono ari mmooi vareera ngiaammuauvaa titano oro inna mmooiivaki varoonnonno oro inna puara sipisiipaiyauvaa haitatuunnonno yapooma mmooiivakidiri pikioo numa varino fai ivo inna tinara: Kammannai numa variee yeenna nnaanee, tinaranee? ⁸Hama ivo itaa kua tinaravai. Fai ivo tinara: Ni yeennaivaa teerama kiee ai buruqa karaasaivaa uyu supugiaa kiee numa ni yeennaivaata ni nnooriivaatama ni minai na nnaa taika kinai oro ai yeennaivaata nnooriivaatama nnaanee, tinaravee. ⁹Mmooi vareera ngiaammuauvo ivo inna tii kuaivaa iinno hama nakaaravoo inna mannaka tinaraivaara iivai. Vaa ivo kati ari ii mmooi-ivaa varavai. ¹⁰Fai ngia mmuaikaraama iikiaaravai. Fai yapooma na ngii minara mmooiivaa ngia iima taika kiada kiatee: Ta kati inna mmooi vareera ngiaammuauyavee. Vaa ta iikiaunna mmooiivaa kati iikiaunnavavee, kiatee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Yisuuva vaidi yaakuuvaitana tuqinneeravai

¹¹ Yisuuva yoosinna Yerusareema kuanaree kiaa kioo mmata Samariaa sainai vauduu mmata Karirayaa sainai vauduu aataru vuutaidaadiri vioo vioo ¹² yoosinna kiisa voonataa kuanaree kiaa iinno tooduu vaidi yaakuuvaitana buunna hooya mmamma roosuuya innasi nniravai. Numa ngieeradiri dida vaidi ¹³ aayanna reeda tunoo: Nnoonna vaidi Yisuu-o, tiyara boo kianee, tiravai.

¹⁴ Tudeau rikioo Yisuuva iya too tunoo: Oro Anutuuqaara puara kati hudeera vaidiyya ngii mmammaiyauvaa vi-taakiatee, tuduu rikiada iya iyasi kuaaree kiaa uuvaata rikiooduu iya mmammaiyauvo yoketairavai. ¹⁵ Yoke-tauduu vaidi voovoono ari mmammaivaa tooduu yoketauduu rikioo hanigia puaisakama aayanna tioo Anutu-uqaara kua yoketaivaa tiravai. ¹⁶ Kua yoketaivaa kiaa roo ngioo varoo Yisuunna yuku oyaivaki vainno innara yoketaavaivee tiravai. Ii vaidi ivo Samariaa vaidivai. ¹⁷ Yisuuva inna kuaivaa rikioo mmuakiaaya tunoo: Vaidi yaakuuvaitana mmammaiyauvo yoketaivoo. Vaidi yaaku saivai sainaidiri taarama taarama deepiida kuaannee? ¹⁸ Iya hama kava vara ranada nnida Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaavai. Aa voopinnaa vaidi aavoono nnaasu numa Anutuuqaara kua yoketaivaa tiivaivee, ¹⁹ kiaa kioo ari voopinnaa vaidiiva tunoo: Diitee kuanee. A niyara kiannanoo: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaarainna a yoketaama hara kiee variannanoo, tiravai.

Yisuuva Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dinaraivaara tiravai

(Matai 24:23-28,37-41)

²⁰ Tudeau vaidi Farisai vooya numa Yisuunna yaparaida tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo दौरा sui nninarannee? tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo nninaraivaara ngia hama vo mminnaavai teeda kiaara: Inna Anutuuqo tiyara diraivoonno kooyaa nninoo, kiaravaivee. ²¹ Anutu-uqo gioonna kiaapuuyara diraivo ngii tasipama vaivaara hama vaidi voovoono tinara: Taatee. Aqaavau vainoo. Iqivau vainoo, tinaravee.

²² Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari nnaagjai nuairaiya tunoo: Sui voovai nninai Na Vaidiiva Mmaapuuvoo yoke-taama ngiiyara dira suaivaa ngii taatainai fai hama ngia taaravaivee. ²³ Ii sui ivaki fai gioonna kiaapu vooya ngii kiaara: Iqivaki varinoo, tiki ai teeda gioonna kiaapu vooya fai ngii kiaara: Aqaavau varinoo, tiki ai sa ivaa taara iya nnaagjai kuatee. ²⁴ Fai ngiauvadiri saneetuvo akiairaama utikio too mmeekiaivo mmuakiaa ngiauvai ruvuaahaineema Na Vaidiiva Mmaapuuvoo tiinara suaivaki fai itaama mmuaikaraama tiinaravai. ²⁵ Fai na tauraa kaayau mmamma nniitareeraivaa varanai aanna makee variaa gioonna kiaapu aaya ni oooqo kiaravee. ²⁶ Na Vaidiiva Mmaapuuvoo kava tiinara suaivo Nuvuaava varuu suaivaa roosiima vainaravai. ²⁷ Nuvuaava varuu suaivaki gioonna kiaapuuya yeenna nneeda nnoori nneeda nnaata vaatiivaa vareeraivaara yaata utu kiada vaidada Nuvuaava nnooriyaa nuaira nnauvaki vuu suaivaki iya homo itaududuu nnooriivo mmataivaa rapodaa taika kioo gioonna kiaapuuya raputu taika kieeravai. ²⁸ Vaidi Rooto varuu suaivaki mmuaikaraama gioonna kiaapuuya yeenna nneeda nnoori nneeda sikauyauvadiri mminnaiyauvaa yookaida varida ngiari mminnaa vooyauvai varada vooya mmida irisai sikauyauvaa varada ngiari mmooriyauvaki hauyauvaa utida varida ngiari nnauyauvaa heekada varida variravai. ²⁹ Varududuu Rooto ari yoosinna Sutuuma pikioo suaivaki Anutuuqo tuduu ikiaivoota sikau puapusuqaa kuauvootama ngiau aapuuvakidiri tuoo gioonna kiaapuuya raputu taika kieeravai. ³⁰ Na Vaidiiva Mmaapuuvoo kava tiinara suaivo Rooto varuu suaivaa roosiima vainaravai.

³¹ Na tiinara suaivaki gioonna kiaapu voovoono ari nnauvaa vainiivau iikiaivo ari hoonahaanaiyauvo nnau aakiaivaki vaino too sa ivaa varaanara ari nnauvaki kuaivee. Itaama vaino gioonna kiaapu voovoono ari mmooriivaki iikiaivo mminnaa voovai varaanara sa kava vara ranoo kuaivee. ³² Nnaaruaa vaidi Rootaa nnaataivo hanigia ari yoosinnaivaa toovaara yaata utuatee. ³³ Gioonna kiaapu voovoono ari mmatayaa variraivaara yaagueeqama yaata utuonnonno yapooma hama ivo tupatupaa varinaraivootainaravaivee. Gioonna kiaapu voovoono hama ari mmatayaa variraivaara yaata utirainno yaagueeqama varioonnonno fai tupatupaa variraivaa varaanaravai. ³⁴ Na ngii giaa ngii miaunoo. Na tiinara heenaivaki vaidi taaravaitana mmuaa mmaatavau vakiaivaitana fai Anutuuqo vuaivaa vitoo vuaivaa pikiaanaravaivee. ³⁵ Fai gioonna taaravaitana mmuaavau varida mmoori varakio fai Anutuuqo vuainningiaa vitoo vuainningiaa pikiaanaravaivee. ³⁶ (Taara vaidivaitana mmuaa mmooriivaki varada varikio fai Anutuuqo vuaivaa pikioo vuaivaa vitaanaravaivee,) ³⁷ tuduu rikiada Yisuunna nnaagjai nuairaiya inna yaparaida tunoo: Udaanga-o, a kianna kua aavo fai deevaki vainarannee? tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaidi putiivaa nnabaivo vaivaki hemoonnaiya nuunaida hatoka nnaara puru vari-aavai. Ivaa roosiima mmuakiaa yoosinnaiyauvaki gioonna kiaapuuya nuunakiaivaki na tiinaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Kua radudeera vaidiivo gioonnaivaa kuaivaa rikiaivai

18 Ari nnaagiai nuairaiya makemakee yaaku varada varikio sa iya pirisakiaiveera Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo tunoo. ² Kua pinaivaara dira vaidi voovoono yoosinna voovaki varioo hama Anutuuqaara aatuunno hama gioonna kiaapuuyara yoketairainno ariiyara nnaasu yaata utivai. ³ Mmuuai yoosinnaivakinnaa gioonna muaada voovoono varioo makemakee innasi ngioo inna tinoo: Eenoo ni kuaivaa rikiee vaidi voovoono kua pinaana ni yapaanaravaa tino too pikiaivee, ⁴ tikio rikioo kua pinaana dira vaidiivo hama inna kuaivaa rikioo iirama kioo hokoba suai mmanna yaata nnaasu rikioonnonno nnaagiai arinaima ari yaataivaa rikioo tinoo: Hama na Anutuuqaara aatuuna hama na gioonna kiaapuuyara yaata utirama kiee ⁵ inna aikiooma aa gioonna muaada aavo tupatupaa ni yaparaikiokio ni pirisaivaara na inna kuaivaa rikiee vaidiivaa tinara: Pikiaanee, tinaravai. Fai na hama itaino aa gioonna aavo makemakee niisi nninono ni pirisainaravaivee, tiivai.

⁶ Udaanga Yisuu Kirisiiva itaa kua kiasa kioo kava tunoo: Iqii vaidi kua pinaivaara dira maisa vaidi ivo tii kuaivaa tuqinnama rikiaatee. ⁷ Ivo iivaa roosiima gioonna kiaapuuya Anutuuqo ariinnee kiasa mmataama kaiya ikian-nagisanna heenagieena iya kuaiyauvaa rikiaaneera innara yaaku varakiokioo fai ivo iya kuaivaa rikiaanarannee? Vara ivo hokoba suaivaa varioo iya kuaivaa rikioonnaata hama iinarannee? ⁸ Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai ivo akiiraama iya kuaivaa rikioo iyara yoketaama iinaravee. Itaama vainai na vo kuavaara ngii yaparainaravai. Na Vaidiivaa Mmaapuuvu kava tiinara suaivaki gioonna kiaapuuya niyara yaagueeqama kutaavaivee kiarannee? Vara hama niyara itaa kua kiarannee? tiravai.

Yisuuva Farisaivaaraata sikau takiisa vareeraivaaraatama tiravai

⁹ Yisuuva itaa kua kiasa kioo vaidiiva tupatupaa ngiariiyara mannaka tida ngiari seenaiya mmooka hanigia mmiraiyaatama kua tioo vaidi mmatayaa diaivaitanaudiri mmataama kioo iya tunoo: ¹⁰ Vaidiivaitana yaaku varaara nuunaira nnau pinaivaki viravai. Vuaivo Farisai vaidivai. Vuaivo sikau takiisa vareera vaidivai. ¹¹ Vaidi Farisaivo oro dioo vainno yaaku varoo ari yaataivaudiri rikioo tunoo: Anutuuqo, hama na vaidi vooya roosiikiau-vai. Ivaara na aiyara yoketaavee kiaunoo. Hama na gioonna kiaapu vooyanikaraama sikauyauvaa mmuara varee unnakua unnakua kiasa kiee gioonnaivaa sabi hauvai. Hama na aa vaidi sikau takiisa vareera aavaa roosiikiau-vai. ¹² Na makemakee mmuaa Sudaqa mmuaa Sudaqa taara suai taara suai aiyara yaata utu kiee nnaasu vaina hama na yeenna nnauvaivee. Mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa na vareeriyauvaa yaaku saivai sainaidiri taarama taarama nene varee mmuaavai i mmiauvaivee, ¹³ tuduu rikioo vaidi sikau takiisa vareeraivoonoo numa ngieera voovaki kookama kioo vainno avuuvaa reemi mmataivaki too nnaasu vainno tunoo: Anutuuqo, niyara boo kianee. Kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo ni suvuinoo, tiravai. ¹⁴ Yisuuva itaama mmataama kioo tuu kuaivaa kiasa taika kioo ari nnaagiai nuairaiya tunoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqo ii vaidi sikau takiisa vareera ivaa mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiaikioo vioo ari nnauki Anutuuqaa avuuvau safu vaidivai varivai. Vuai vaidi Farisaivo homo inna mminnamminnaa maisaivo innaki vaikio varivai. Gioonna kiaapu voovoono ariiyara mannaka tiivaa fai Anutuuqo inna vitoo aduoo yapaanaravai. Fai gioonna kiaapu voovoono tirooma varioo hama ari nnutuuvaa aruoo yapaivaa Anutuuqo inna vitoo aruoo yapaanaravaivee, tiravai.

Yisuuva nnaakaraiyara kua yoketaivaa tiravai

(Matai 19:13-15; Marakaa 10:13-16)

¹⁵ Gioonna kiaapu vooyaano ngiari nnaakara meediiya vitada Yisuunnasi nnuduu Yisuuva iya mmammaiyauvunu utuaiveera innasi vitada nniravai. Vitada nnuduu teeda Yisuunna ngiaammuauya iya teeda iya ooqoo tiravai. ¹⁶ Ooqoo tuduu rikioo Yisuuva nnaakaraiya maavee tuduu inna vainima nnuduu tunoo: Pikikiai nnaakaraiya niisi ngiatee. Sa iya ooqoo kiatee. Nnaakaraivo kuaivaa rikioo iva iivaa roosiikiai gioonna kiaapuuyara fai Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaki kuaaravai. Ivaara sa aa nnaakara aaya ooqoo kiatee. ¹⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Nnaakaraivo akiiraama kuaivaa rikioo iivaa roosiima fai gioonna kiaapu voovoono hama inna roosiima iinno Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaara kutaavaivee tiivoono fai Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki hama kuanaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Yisuuva vaidi hoona suvuauvaata kua tiravai

(Matai 19:16-30; Marakaa 10:17-31)

¹⁸ Tuduu vaidi Yutayaa kieeta voovoono numa Yisuunna tunoo: Vitaira vaidi yoketaa-o, dee mmoorivai na iina tupatupaa variraivaa varaanannee? ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mo aaniira a niyara yoketaavaivee kiannanee? Anutuuqo mmuaavoono nnaasu yoketaavai varinoo. Hama vaidi mmatayaa voovoono yoketaavai varivai. ²⁰ Vaa a mmaanna tuu kuaivaa rikiaannavai. Mmaanna tuu kuaivo tinoo: A vaa nnaata vaati varaan-naikua sa sabi mmuara heera aataruuvaa iikiane. Sa gioonna kiaapu voovai ruputino putuaivee. Sa voovai mminnaivaa mmuara varaanee. Sa unnakua kiane. Ai kaano koovaitanaara tuqinnaanee. Kua mmaanna tuu kuaivo itaa kua tiivaivee, ²¹ tuduu rikioo vaidi kieetaivo inna sai tunoo: Vaa na ngiaammuau kiisayaa varia ree ngiee ngiee makee na yokeena mmuakiaa mmaanna tuu kuaivaa tuqinnama na iikiauavaivee, ²² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mmuaa aataruvai hama a iikiannavai. Diitee viee ai mminnamminnaa mmuakiaayauvai aisi vaiyauvaa varee vaidi vooya mmiee irisai sikauyauvaa varee mmanna haipu gioonna kiaapuuya mmiane. Mminoondo fai i irisai yoketaivo ngiau aapu vainaravai. Iya mmi taika kiee ngiee ni nnaagiai nookiane, ²³ tuduu rikioo vaidiivo ari hoonahaanaiyauvo kaayauma vauyauvaara yaata utuduu inna ausaivo mmuaara-reeravai.

²⁴ Mmuararooduu Yisuuva inna ausa mmuaararooduu too tunoo: Gioonna kiaapu kaayau hoona suvuaiya Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuaaree kiaa iikiaavo kaayauma iya mmuaararainoo. ²⁵ Puara pinaivaa nnutuuvo kameraivo kuatiri aataruuvaki kuanaree kiaa iikio inna mmuaararainoo. Gioonna kiaapu kaayau hoonahaana suvuaiya Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuaaree kiaa iikiaavo kaayauma iya mmuaararainoo, ²⁶ tuduu rikiada gioonna kiaapu ivaki varuuya rikiada tunoo: Mo dataama vari gioonna kiaapuvoo Anutuuqaa yoosinnaivaki aikiooma kuanarannee? ²⁷ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Gioonna kiaapu mmatayaiya hama yopeema iikiaa mmooriivaa fai Anutuuqoono aikiooma iinaravaivee, ²⁸ tuduu rikioo Petorooso tunoo: Mo ta ti gioonna nnaakaraata ti mminnaa mmuakiaayauvaatama pikiada i nnaagiai nookiaunnano, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Ngia kutaa kiaanoo. Na ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoono Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmooriivaara ari nnauvaa pikioo ari nnaata nnaakaraiya pikioo ari kata vayaiya pikioo ari kaano koovaitana pikioo ³⁰ fai aa ta variaunna sui aavaki ivo iyauvaanikarai irisaiyauvaa airineetu varaananavai. Fai yapooma nnaagiai variaara suaivaki tupatupaa variraivaa varaananavaivee, tiravai.

Yisuuva ari putinara kuaivaa kava tiravai

(Matai 20:17-19; Marakaa 10:32-34)

³¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taarama vitoo ari voovau oro kioo iya tunoo: Rikiaatee. Ta Yerusareema kuaara iikiaunnano mmuakiaa kuavai forofetaa nnaaruaiya Na Vaidiivaa Mmuapuuvaa niyara fafaara roovo fai kaanaivo vainaravai. ³² Vaidiyya ni vitada ngiari voopinnaa vaidiyya mmikiai iya ni teeda niyara raida kua maisaivaa tida kuaanuuvaa niyaa visida ³³ ni ripiida ni ruputikiai fai na putuee taara suaivaitana taikanai vooma suaivaki na keenaa diitaananavaivee, ³⁴ tuduu rikiada Yisuunna ngiaammuauya hama arinaima rikiooduu Anutuuqo iva tuu kuaivaa oyaivaa hatauma kioodoo iya ivaara kumi-makairavai.

Yisuuva vaidi avu huruutauvaa tuqinneeravai

(Matai 20:29-34; Marakaa 10:46-52)

³⁵ Kumimakauduu Yisuuva ari ngiaammuadootama nnidada yoosinna Yerikoo vainima nnuduu vaidi avu huruutauvo aataru siriivau varioo gioonna kiaapuuya sikaura ngiaaru tiravai. ³⁶ Ngiaaru tioo varioo rikiooduu gioonna kiaapuuya vida nnidau kuaivaa rikioo vooya yaparainno tunoo: Ngia aaniira nookiaannee? ³⁷ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Yisuuva Nasareetaa vaidiivo aa nninoo, ³⁸ tuduu rikioo aayanna roo tunoo: Yisuu-o, Davutiinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Niyara boo kiane, ³⁹ tuduu rikiada gioonna kiaapu tauraa vuuya inna yaagueeqama kua pikiaaneera tuduu rikioonnaata puaisakama aayanna roo tunoo: Davutiinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Niyara boo kiane, ⁴⁰ tuduu rikioo Yisuuva aataruuvau dioo vainno tunoo: Vaidi avu huruutauvaa vitada niisi ngiatee, tuduu rikiada inna vitada innasi nnuduu Yisuuva inna yaparainno tunoo: ⁴¹ A aaniivai na i iikiaiveerainna kiannanee? tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Udaanga-o, na ni avu aavaa safuuma kava taanaraivaaraina i yaparakiaunoo, ⁴² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Kava i avuuvaa taanee. A niyara kian-nano: Aikiooma ni tuqinnaananavaivee, kiannaivaarainna a kati hara kiee variannano, ⁴³ tuduu rikioo inna avuuvo makee tuduu tuqinnama tooduu ivo Yisuunna nnaagiai vioo Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaa roo vira-vai. Vuduu ivaa teeda mmuakiaa gioonna kiaapuuya Anutuuqaara kua yoketaivaa tiravai.

Yisuuva vaidiivaa nnutuuvo Sakiaasaata

kua tiravai

19 Tuduu Yisuuva vioo yoosinna Yerikoo yaataraanee kiaa ² vioo varuduu sikau takiisa vareera vaidiiva kieetaivaa nnutuuvo Sakiaaso ivaki varuduu kaayau hoonavo inna suvuauduu variravai. ³ Ivo kakuma vaidivai mmataki dioo vainno Yisuuva inna dee vaidivainnee kiaa kioo inna taanaree tioo tooduu gioonna kiaapuuya inna suvuai kioodoo hama teeravai. ⁴ Hama teerama kioo Yisuuva kuanaraipinnainniataa seenoo vioo gioonna kiaapuuya yaataroo yatari nnaammuayaivaa roosuuvakidiri karoo ivaki varioo inna taanaree kiaa variravai. ⁵ Varuduu Yisuuva ngioo rooru tooduu Sakiaaso ivakidiri inna too vauduu too inna tunoo: Sakiaaso, kammanai tummuane. Na makee i nnauvaki viee i tasipama varinaravee, ⁶ tuduu rikioo Sakiaaso akiiraama reemiroo innaata yoketaa kua tuduu pinaama inna ausaivo yoketauduu ari nnauvaki inna vitoo viravai. ⁷ Vuduu teeda mmuakiaa gioonna kiaapuuya ivaitana itaama uuvaa teeda ngiariiki ngiariiki kua tida tunoo: Aa vaidi aavo mmaanna tuu kuaivaa hatokeera vaidi maisaivaa nnauvaki vioo kiainoo, ⁸ tuduu rikioo Sakiaaso Yisunna tunoo: Udaanga-o, rikiaanee. Na ni hoono saiyauvaa mmanna haipuuya mminaravee. Na gioonna kiaapu voovaasidiri unnakua kiaa kiee inna mminnamminnaiyauvaa varauvaa fai na taarama taaramaneetu jaaruee irisaiyauvaa inna mminaravaivee, ⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Makee eeta i nnauki variayaatama na ngii vatee aataru yoketaivau ngii yapaunoo. Mo eeta Aaparahaamaa oyaivakidiri diitaannaivaara na ngii vatee yoketaivau ngii yapaunoo. ¹⁰ Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo gioonna kiaapu kumimakaiyara buainana teenai ni teeda vaikia vatee aataru yoketaivau yapaanaraivaara na tiiravaivee, tiravai.

Ngiaammuuu sikau varooyayaadiri Yisuuva mmataama kioo tiravai

(Matai 25:14-30)

¹¹ Tuduu rikiada gioonna kiaapuuya inna kuaivaa rikiada varuduu Yisuuva mmatayaa diaa vaidiiyayaadiri mmataama kioo iya kiaa mmiravai. Ivo Yerusareema vainima vioo varuuvaara gioonna kiaapuuya yaata utida tunoo: Anutuuqo tiyara dira suaivo makee tino nninaravaivee. ¹² Iya itaama yaata utuduu Yisuuva mmatayaa diaa vaidiiyayaadiri mmataama kioo iya kiaa mmioo tunoo: Vaidi nnoonna voovooonoo ngieera vo yoosinnavakira vioo ivakidiri kieeta nnutuuvaa varoo kava vara ranoo nninaraivaara teerainno kuanara iivai. ¹³ Kuanara iinno varioo tauraa ivo ari mmoori vareera ngiaammuuu yaakuuvaitana tikiai innasi ngiaavo rikioo sikau yaakuuvaitana tuoo mmuaavai mmuaavai mmioo tinoo: Na oro ngieera varinai rikiada ni sikauyauvaadiri irisaima mmoori varakiai irisaiyauvaa ngii mikiai varada varida na nninara suaivaki numa ni miatee, ¹⁴ kiaa kioo ngieera vioo kiaiiki ari yoosinna variaya hama innara mmuduuya rida vaidi vooya inna nnaagiai titaani vata rada vida da oro ngieera variaya kiaa mmida kiaanoo: Ta aa vaidi aavaara hama ti mmuduuya ruainoo. Ivo ti kieetavai varinaraivaara hama ti yoketaunoo. Iya itaa kua kiaavai.

¹⁵ Iya itaa kua kuaavoota ivo ngieera varioo kieeta nnutuuvaa varoo kava vara ranoo nniivai. Ivo nii saivaata ari mmoori vareera ngiaammuuu yaakuuvaitana vaa ari sikauyauvaa mmuuya tikiai ngiaavo ngiari mmoori varada sikau irisaiyauvaa varaiyauvaara iya yapaavai. ¹⁶ Yapaavai rikiada tauraa mmuu ngiaammuuu numa inna tinoo: Nnoonna-o, sikau a ni muuvaadiri na varee mmooriivaa vareenana irisai sikau yaakuuvaitana varauvaivee, ¹⁷ tikio rikioo inna sai tinoo: A ngiaammuuu yoketaakuavee. A yoketaama ni mmoori varaannavaivee. A kiisa mmooriivaa yoketaama varaannaivaara na tinai tee a yaakuuvaitana yoosinnaiyauvaki variayara fai a dinaravaivee, ¹⁸ tikio rikioo nnaagiai sikau mmuuvooonoo numa inna tinoo: Nnoonna-o, sikau a ni muuvaadiri na varee mmooriivaa vareenana irisai sikau yaaku saivai varauvaivee, ¹⁹ tikio rikioo tinoo: Fai a irisavaa yaaku sai yoosinnaiyauvaki variayara dinaravaivee. ²⁰ tikio rikioo ngiaammuuu voovooonoo numa inna tinoo: Nnoonna-o, aa sikau aavaa a ni muuvaa na kava i mmiaunoo. Na buruqaadiri rurauma kiee haumaki yapa kiau vaa i mmiaunoo. ²¹ A vaidi tinni yaagueeqainna a vaidi vooya mminnaiyauvaa varee yeennaiyauvaa hama a hau utuannaiyauvaa varaannaivaara na iyyara aatuuna i sikauvaa yapa kiau vaivaivee, ²² tikio rikioo vaidi nnoonnaivo inna tinoo: A mmoori vareera ngiaammuuu maisakuavee. A kianna kuaivaa na kava aiki yapaanaravaivee. Vaa a kutaa taannani na vaidi tinni yaagueeqaina vaidi vooya mminnaiyauvaa na varee yeennaiyauvaa hama na hau utuaiyauvaa varauvaivee. ²³ Mo itaama vaikia aaniira a hama ni sikauyauvaa varee sikau nnaamuruuvaki yapaannanee? Vaa a itaa kiannatiri. Na kava vara ranee ngiee sikau nnaamuru nakaarivaasidiri sikau irisai kiisaivaatama varautirivee, ²⁴ kiaa kioo vaidi ivaki diaiya tinoo: Inna sikauvaa ravisi varada ngiaammuuu sikau yaakuuvaitana utiivaa mmiatee, ²⁵ tikiai rikiada kiaanoo: Ivoonoo yaakuuvaitana sikauyauvaa utivaivee, ²⁶ kuaavo rikioo tinoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovooonoo mminnaiyauvaa utiivaa fai na kava vo mminnaiyauvaa

naa vooyauvaatama inna mminaravai. Gioonna kiaapu voovoono hama kaayau mminnaataivo fai kiisa mminnaa innasi vaivaa na numa innasidiri ravisi varaanaravaivee. ²⁷ Aa ni nnammutuaa aaya na iya kieetavai varinaraivaara hama iya mmuduuya ruaiya vitada aapi numa ni avuuvau ruputikiai putuatee. Vaidi nnoonnaivoono itaa kua tiivaivee, tiravai.

Yisuuva Yerusareema vuduu iya innara sirigairavai

(Matai 21:1-11; Marakaa 11:1-11; Yuvuaano 12:12-19)

²⁸ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo gioonna kiaapuuya pikioo ivannaadee tauraa Yerusareema aataruuvau nniravai. ²⁹ Ngioo ari ngiaammuauya vitoo yoosinnaivaitana nnutuuvaitana Betepakee Betaniaa vainima vau taapi Oriveeta ivau dioo vainno ari ngiaammuauvaitana titoo tunoo: ³⁰ Oro ukuaa yoosinna ivaki teekio rikioo puara togii karaasa hama vaidiiaa variaivaa nnuunaivaki yeena harukiaivo ngii too vainai teeda rukuasaa kiada vitada niisi ngiatee. ³¹ Fai gioonna kiaapu voovoono ivaraa ngii yaparainno tinara: Ngia aaniira ivaa rakuasaannee? tinai kiatee: Udaangaivoono ivaa vitaateera ti titaikiai ta ngiaunnao, kiatee, ³² kiaa kioo ivaitana titooduu vida Yisuuva ivaitana kiaa mmuuvaa teeravai. ³³ Teeda puara togiiiva rakuasada varida tooduu puara togiiiva nakaaraiya numa ivaitana teeda tunoo: Ngia aaniiraida aa puara togii aavaa rakuasaannee? ³⁴ tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: Udaangaivoono ivaa vitaateera ti titaikiai ta ngiaunnao, ³⁵ kiaa kiada puara togiiiva vitada nniravai. Nnida ngiari yaapaiyauvaa togiiiva mmookaivau yapa kiada Yisuunna ivau yapa kiooduu variravai. ³⁶ Varuduu togiiivo inna vitoo vioo varuduu gioonna kiaapuuya ngiari yaapaiyauvaa aataruuvau hooti kiooduu Yisuuva ivaugiataa viravai. ³⁷ Vioo vioo Yerusareema vainima vioo aataruuvo taapi Oriveeta ivaugiataa vuuvau vioo haatapoo mmeepi kaayau gioonna kiaapu inna nnaagiai nuairaiya numa sirigaida Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaa rada nniravai. Nnida varida Yisuuva ari vookarau mmooriivaa uuvaa toovaara kua yoketaivaa Anutuuqaara puaisakama aayanna tiravai. ³⁸ Puaisakama aayanna tida tunoo: Kieeta vaidiivaa Udaanga Anutuuqo titooduu tuuvo nninaraivaara ivo innara yoketaakiaivee. Ausa nuufai aataruuvo ngiau aapuuvaki vainoo. Anutuuqo ngiau aapu variivaa oyai ari vookaraivo vainoo, tiravai.

³⁹ Tuduu rikiada gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivakidiri Farisai vaidi vooya Yisuunna tunoo: Vitaira-o, a yaagueeqama tinai i nnaagiai nuairaiya kua pikiaatee, ⁴⁰ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Na ngii giaa ngii mi-aunoo. Iya kua seemuaa variaatiri. Aa sikau aayauvoono niyara aayanna kiaatirivee, tiravai.

Yisuuva gioonna kiaapu Yerusareemaiyara rateeravai

⁴¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo vioo vioo Yerusareema vainiivaudiri reemi ivaki too ivaki varuu gioonna kiaapuuyara ratoo tunoo: ⁴² Boo, aanna makee ngia ausa nuufa tasipama varira aataruuvaa ngia rikiaataama vaikiainnaata hama ngia rikiaano. Fai ngia rikikio ngii yoketainaravai. ⁴³ Suai voovai nninai ngii nnammutuaiya ngii ututuuma kiada ngii vagiaamunnaivau iriivaa rooru kiada ivaugiataa nnikiai fai hama ngia mmaanai kuaara aataruuvootainaravai. ⁴⁴ Fai iya numa ngiita ngii nnaakaraiyaatama rapida ngii ruputu mmatammaataivau ka-gaari kiada ngii nnau yoosinnaiyauvaa hannavaratataama taika kikio hama nnau heekaa sikau voovai ari mmaataivau vainaravai. Ngia hama Anutuuqo ngii vitoo aataru yoketaivau ngii yapaanara suaivaa teeda riki-ivaara ngii nnammutuaiya numa ngii itaakiaaravaivee, tiravai.

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki viravai

(Matai 21:12-17; Marakaa 11:15-19; Yuvuaano 2:13-22)

⁴⁵ Yisuuva itaa kua kiaa kioo nuunaira nnau pinaivaki vioo vaidiiaa ngiaammaiyauvaata puara sipisiipaiyauvaatama vooya mmida irisai sikauyauvaa varooya yaagueeqama titoo ⁴⁶ iya tunoo: Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ni nnauvo yaaku vareera nnauvaivee. Anutuuqaa kuaivo itaa kua tikiainnaata ngia mmuara furaiya iirayaamaida aavaki iikiaano, tiravai.

⁴⁷ Mmuakiaa suai Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kua mmiravai. Kiaa mmuduu rikiada vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama kua mmaanna kua mmiraiyaata vaidi kieetaiyaatama Yisuunna ruputuaaree kua uduu ⁴⁸ hama inna ruputuaara aataruuvootairavai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya inna kuaivaa iya rikiaatauduu varuuvaa hama inna ruputuaara aataruuvootairavai.

Yutayaiya Yisuunna ari mmooriivaara inna yaparairavai

(Matai 21:23-27; Marakaa 11:27-33)

20 Vo suai voovaki Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki varioo mmayaaya yoketaivaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya kua mmioo varuduu vaidiiaa Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama kua mmaanna kua

mmiraiyaata vaidi yokovaiyaatama numa ² inna yaparaida tunoo: Ti kiasa ti mmianee. Gioono i tikiaina aa mmoori aayauvaa a iikiannanee? Dee vaidi kieetavoono i tikiia a iikiannanee? ³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Kii neeta vo kuavaara ngii yaparainai ni giaa ni miatee. ⁴ Gioono tuduu Yuvuaano nnoori apira vaidiivo gioonna kiaapuuya nnoori apuunnee? Vo Anutuuqoono tuduunno uunnee? Vo vaidi mmatayaiyaano tuduunno uunnee? ⁵ tuduu rikiada iya ngiariiki ngiariiki yaparaida tunoo: Ta dee kuavai sai kiarannee? Fai ta inna sai kiasa: Anutuuqoono tuduu Yuvuaano iiravaivee, tikio fai ivo ti tinara: Mo ngia aaniira hama inna kuaivaara kutaavaivee tiravainnee? ⁶ tinai mo fai ta kiasa: Vaidiiaano tuduu Yuvuaano iiravaivee, tikiia fai gioonna kiaapu aavaki variaya sikauyauvaa habati kiada ti ruputuaaravai. Iya Yuvuaanaara forofetaivovee kuaivaara fai ti ruputuaaravaivee. ⁷ Iya itaa kua kiasa kiada Yisuuva kuaivaa sai tunoo: Yuvuaano nnoori apira oyaivaa hama teeta taunnavavee, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Hama ngia ni kuaivaa sai kuaivaara fai na hama ngii kuaivaa sai tinaravai. Ivo ni tikiia na ni mmooriivaa iikiau oyaivaa fai hama na ngii giaa ngii minaravaivee, tiravai.

Yisuuva vuaina mmoori varooyayaadiri

mmataama kioo tiravai

(Matai 21:33-46; Marakaa 12:1-12)

⁹ Yisuuva itaa kua kiasa kioo aa kua aavaa mmatayaa diaa vaidiyyayaadiri mmataama kioo gioonna kiaapuuya kiasa mmioo tunoo: Vaidi voovoono ari vuaina mmooriivaa vara kioo ivaki hauyauvaa utu kioo vaidiia inna mmooriivaara haitatuuda iira vooyauvai ngiari mmoori varaa irisaiyauvaa ngiariyara varaateeraivaara iya kiasa mmi kioo ngieera vo yoosinnaipi hokoba suai varinara kuaivai. ¹⁰ Vioo vioo oro ngieera yoosinnaivaki hara kioo varikioo vuaina iiraiyauvaa rasukuaara suaivo nnikio mmoori nakaaraivo ari ngiaammuauvaa titaa kiaikio kuaivai. Inna mmooriivaa haitatuukiaiyaano vuaina iira irisaiyauvaa inna mmiateeraivaara kuaivai. Kuaikiai teeda iya pinaama inna ruputida inna ripiida vuaina mmooriivaa irisaiyauvaa hama inna mmirama kiada kati titaa kiaavo nniivai. ¹¹ Ivo nnikio mmoori nakaaraivoono kava ari ngiaammuau voovai titaa kiaikio kuaikiai rikiada kava mmuaikaraama inna ripiida ruputida kaayau kuakuaakua maisaivaa inna tida hama irisaiyauvaa inna mmirama kiada kati titaa kiaavo nniivai. ¹² Nnikio too mmoori nakaaraivo kava vo ngiaammuau voovai titaa kiaikio kuaikiai iya ivaata ruputuaavo kiau vitiika tiikiai rikiada hanikia mmaanai kagaari kuaavai. ¹³ Kagaari kiaavo rikioo mmoori nakaaraivo tinoo: Mo na aanii aataruvai iikiaunnee? Fai na ni maapu tuanaa na innara mmuduuya ruauvaa titaa kino vinai rikiada fai iya inna kuaivaa rikiada hama inna ruputuaaravaivee, ¹⁴ kiasa kioo inna titaa kiaikio kuaikiai teeda mmooriivaara haitatuukiaiyaano inna teeda ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida kiasa: Ari koonna mminnaa mmuakiaayauvai varaanaraivoono aavaa nninoo. Nnikiai ta inna ruputu kikio putinai ta inna mminnaa mmuakiaayauvai varaaravaivee, ¹⁵ kiasa kiada inna utu raririima rada hanikia mmaanai inna kagaari kiada inna ruputu kiaavo putivaivee.

Ii kua ivaa kiasa taika kioo Yisuuva gioonna kiaapuuya yaparainno tunoo: Mo dee mmoorivai fai mmoori nakaaraivo iya iikiaivaa irisai iya mminarannee? ¹⁶ Fai ivo numa iya ruputu kinai putikio rikioo ari vuaina mmooriivaa vaidi vooya mminai haitatuukiaaravaivee, tuduu rikiada gioonna kiaapuuya yaata utida tunoo: Ai, boo, kutaavai itaama iinarainnoo, ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva iya puisakama too vainno ariiyara tunoo: Anutuuqaa kua fafaaraivo vaivaa oyaivaa ni giaa ni miatee. Kua fafaaraivo vainno tinoo:

Sikau nnau heekeeraiyaano sikau voovai teeda

maisavaivee kiasa kiada pikiaavai.

Yaagueeqa yatariivaa pupukiaivaa mmaara

hara kiasa kuabaivaa roosiima

ii sikau ivo nnau ipunnaivaki vaivo inna yoketaavaivee.

Anutuuqaa kuaivo itaa kua tiivai. ¹⁸ Gioonna kiaapu voovoono nuainnonno ii sikau ivaudiri raa rabarisooma varoo ivau harurummua kioo vainno fai kaayau ari mmamma mmuyaivaa ruaimiinaravaivee. Fai ii sikau ivo taikiapa roo gioonna kiaapu voovai ruputino inna mmamma mmuyai sagia mmuakiaavai ruaimiima taika kiaanaravaivee.

Vaidiia sikau takiisa mmiraivaara

Yisuuva yaparairavai

(Matai 22:15-22; Marakaa 12:13-17)

¹⁹ Tudu rikiada kua mmaanna kua mmira vaidiiaata Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama Yisuuva vuaina mmooriivaara tuuvaudiri mmataama kioo kuaivaa iyaki yapooavaara rikiada iva tuu saivaata inna utuaaree kua kiada tooduu kaayau gioonna kiaapuuya inna suvai kiada varuduu iyara aatuuda pikieeravai.

²⁰ Pikiada inna haitatuuda varida vaidi vooya unnakua kua yoketayoketaama rada Yisuunna kuaivaa rikiaateeraivaara iya titeeravai. Yisuuva kua voovai koonnama tinai rikiada inna vitada Roomaaya kieeta vaidi yaagueueqa pinaa ruaivaa mmiaaraivaara iya titooduu viravai. ²¹ Vida Yisuunna tunoo: Vitaira-o, vaa ta rikiaunnavai. A kianna kuaivaa safuuma ti kua ti mmiannavai. Vaa ta i taunnavai. Vaidi kieetaiyaraata vaidi kuminaiyaraatama a mmuaavaugiataama yaata utuannavai. A hama vo vaidivai tee pikie vo vaidivai tee kua mmiannavai. A Anutuuqaa mmoori aataruuvaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya safuuma kua mmiannavaivee. ²² Ti kua ti mmianee. Roomaaya kieetaivaasi sikau takiisa yapeera aataruuvo yoketaa aataruvainee? Vara hama yokeeta aataruvainee? tiravai.

²³ Tudu rikioo Yisuuva iya inna iida taaree kua tuu kuaivaa vaa ivo arinaima too rikioo iya tunoo: ²⁴ Sikau mmuyai voovai ni vitaakiatee. Giaa mmannammannaavoota giaa nnutuuvootama ivau vainee? ²⁵ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mmannammannaivoota inna nnutuuvootama aavau vainoo, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mminnaiyauvaa safuuma ari mmiatee. Anutuuqaa mminnaiyauvaa safuuma Anutuuqaa ari mmiatee, tiravai. ²⁶ Gioonna kiaapuuya avuuvau ivo koonnama kuaivaa kiaiveera iya inna yaparauduu ivo hama koonnama tirainno safuuma kuaivaa sai tuuvaara iya nnikaraida hama kua tiraida kua seemuaa variravai.

Satuukaiyaano putiraiya kava diiteeraivaara Yisuunna yaparairavai

(Matai 22:23-33; Marakaa 12:18-27)

²⁷ Varuduu vaidi Satuukaiya gioonna kiaapu putuuyara tunoo: Fai hama kava diitaaravaivee, tuuyakidiri vooya numa Yisuunna yaparaida tunoo: ²⁸ Vitaira-o, Musiiva vo aataruvai tiyara fafaara roo tunoo: Vaidi voovoono nnaataivaa vara kioo hama nnaakaraivaa mmateerainno putino fai ari kataivoono inna muaadaivaa vara kioo ari vayaannara tuoo nnaakaraiyauvaa mmataannaravaivee. Musiiva itaa kua tiravai. ²⁹ Vo suai voovaki kata vayaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana hara kiada varuuya ngaruuvoono nnaataivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putiravai. ³⁰ Putuduu ngamiisaivo inna muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putuduu ³¹ nnaagiai yaguaavaano inna muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo putuduu mmuakiaa kataunna nnaagiainnaidootama mmuai gioonnavaa vara kiada hama nnaakara mmateerama kiada kati putiravai. ³² Putuduu nnaagiai iya gionnavootama putiravai. ³³ Itaama vaikiai yapooma gioonna kiaapu vaa putuaiya kava diitaara suaivaki fai gionnavo giaa nnaatavai varinarannee? Mo vaa yaaku saivai sainaidiri taarama vaidi idoono inna vara kiada putiravaivee, tiravai.

³⁴ Tudu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Gioonna kiaapuuya aanna makee variaya nnaata vaati varaavai. ³⁵ Gioonna kiaapuuya vaa hanigiada yoketaama variaya putikio Anutuuqo iya tinai kava diitada nnaagiai yoosinna yoketaivaki varida hama nnaata vaati varaaravaivee. ³⁶ Iya aangeraiya roosiima variaaraivaara hama kava putuaaravaivee. Anutuuqo iya tinai iya kava diitaaraivaara fai iya inna raunna mmaapu tuanaaya variaaravaivee. ³⁷ Gioonna kiaapu vaa putuaiya kava diitaaraivaara Musiiva tuu kuaivo vainno ti kua ti mmivaivee. Nnaaru ivo yatari kiisaivaki ikiavo tooduu hama yatari apuuvo taa tamooqoovaara ivo fafaara roo Udaangaivaara tunoo: Ni nnaakukiaiya Aaparahaamo Isaako Yakoopainna Anutuuqovee, tiravai. ³⁸ Anutuuqo gioonna kiaapu vaa eeyaara putuaiya hama iya Anutuuqovee. Gioonna kiaapu variaya Anutuuqovee. Gioonna kiaapu homo mmatayaa variayaata vaa putuaiyaatama Anutuuqaa avuuvau homo variaano, ³⁹ tuduu rikiada kua mmaanna kua mmira vaidi vooya inna tunoo: Vitaira-o, a yoketaamainna iya sai kiannano, ⁴⁰ tuduu iya hama kava vo kuavaara yopeema inna yaparairavai.

Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara Yisuuva tiravai

(Matai 22:41-46; Marakaa 12:35-37)

⁴¹ Hama inna yaparauduu Yisuuva gioonna kiaapuuya tunoo: Mo dataama kiada gioonna kiaapuuya kiaanoo: Vaidi Anutuuqo mmataama kioovo Davuitiinna oyai tuanaivakidiri diitaivaivee, kiaanee? ⁴² Davuitiiva ariinoo yanaivaa nnutuuvo Saama ivau fafaara roo tunoo:

Udaanga Anutuuqoono ni Udaangaivaa tunoo:

A ni yaaku yaadudainningiaa

vaidi nnoonnavai varianee.

⁴³ Varia ree vinanai na tinai

fai a ai nnammutuayi yaatara kiaanaravaivee,
tiravai.

⁴⁴ Davuitiivaano Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara fafaara roo itaa kua tunoo: Ni Udaangaivovee, tuu-vaara hama Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo Davuitiinna oyaivakidiri nnaasu diiteeravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Sa kua mmaanna kiaa mmiraiya iikiaiuvunugiataama iikiatee

(Matai 23:1-36; Marakaa 12:38-40)

⁴⁵ Yisuuva itaa kua tuduu gioonna kiaapu kaayauya inna kuaivaa rikiada varuduu iva ari nnaagiai nuairaiya tunoo: ⁴⁶ Kua mmaanna kiaa mmira vaidiia iira aataruuvaa teeda tuqinnama haitatuuda sa iya roosiima iikiatee. Iya buruqa hokobaiyauvaa rau varada gioonna kiaapuuya yeenna yookaira mmatuuyaiyauvaki nuaiikai gioonna kiaapuuya iya teeda iyara vaidi nnoonnayavee kiateeraivaara nookiaavai. Iya nuunaira nnauyauvaki vida mmaata yoketaiyauvunu nnaasu variaavai. Iya buusaiyauvaa nneera suaiyauvaki kieetaiya varira mmaataiyauvunu nnaasu variaavai. ⁴⁷ Iya oro muaada gioonnaiya unnakua nnammari kuaivaa tida iya mminnamminnaiyauvaa ngiariyara kati vara kiada nnaagiai oro mmanna avaiyauvakidiri hokobama yaaku varaavai. Iya itaama iikiaivaara ngiari irisai pinaa maisaivo vainaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Gioonna muaadaivo taara sikau kiisaivaitana yapeeravai

(Matai 12:41-44)

21 Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki dioo vainno reeti tooduu gioonna kiaapu kaayau hoona suvuauya numa ngiari sikauyauvaa kati Anutuuqaara yapeera sikau nnaamuruuvaki yapada variravai. ² Yapada varuduu Yisuuva tooduu mmanna haipu gioonna muaada voovoono sikau kiisa kookee taarakiatatana numa sikau nnaamuruuvaki yapeeravai. ³ Yapa kiooduu too Yisuuva tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Aa gioonna muaada mmanna haipu gioonna aavo yapa kiai sikau kiisaikiatatanano mmuakiaa gioonna kiaapuuya yapa kiaa sikauyauvaa yaataravai. ⁴ Gioonna kiaapu kaayau hoona suvuaiya kaayau sikau vaiyauvakidiri vooyauvai nnaasu varada yapa kiaavo gioonnaivo hama sikaunnaataivo mmuakiaa sikau innasi vaivaitana eeyaavaitana varoo yapa kiaivai. Iva ari yeenna varaanee tii sikau eeyaakiatatanana varoo sikau nnaammuruuvaki yapa kiaivaara inna sikauvaitanaano gioonna kiaapuuya yapa kiaa sikauyauvaa yaataravaivee, tiravai.

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaa havarataaraivaara tiravai

(Matai 24:1-2; Marakaa 13:1-2)

⁵ Tuduu Yisuunna nnaagiai nuaira vooyaano nuunaira nnau pinaivaara kua tida tunoo: Yoketaa ari vookarai sikau yapakiaiyouvaata mminnaiyauvaa vaidiia kati Anutuuqaara ivaki yapakiaiyouvaatama ta taunnano ti yoketaano, tuuvaa Yisuuva rikioo tunoo: ⁶ Aa ngia taa mminnaa mmuakiaa aayauvaa fai suai voovai nninai vaidiia mmuakiaa aa nnau aayauvaa havarata taika kikio rikioo fai hama seena sikau voovai ari seena sikau voovai mmaataivau tasipama vainaravai. Fai mmuakiaavai havarata taikaanaravaivee, tiravai.

Maisa mmooriivo nninaraivaara Yisuuva tiravai

(Matai 24:3-14; Marakaa 13:3-13)

⁷ Tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Vitaira-o, a kiannaivo दौरा sui vainarannee? Dee ari vookarai aataruvai vainai rikiada fai ta ivaudiri teeda mmuakiaa kua a kiannaivaara yaata utida kiaara: Vainima vainaravee, kiarannee? ⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaidi voovoono ngii unnakua kiaa kioo aataru maisavau ngii vita yapeenoora tuqinnama haitatuukiatee. Fai kaayau vaidiia mmuaavai mmuaavai nnida ni nnutuuvaa ngiariyara tida voovoono tinara: Aanna na Anutuuqo mmataama kioo vaidi ivoona na ngiaunoo, tino fai voovoono tinara: Ngiau mmata taikaanara suaivo vainima nninoo, tinai sa ivaa rikiada kiatee: Kutaa kuavaivee, kiatee. ⁹ Fai yoosinna voovaki variaya diitada yoosinna voovaki variayaatama rapuai mmayaayaivaa rikiada mmuaa yoosinnaivaki variaya diitada ngiari kieetaiyaatama rapuai mmayaayaivaa rikiada ivaara sa aatuukiatee. Rapiraivonnaadee tauraa vaino too ngiau mmata taikaera suaivo fai hama makee tino nninaravaivee, kiaa kioo vo kuavai iya tunoo: ¹⁰ Fai gioonna kiaapu voovaki variaya diitada gioonna kiaapu voovaki variayaatama rapuaaravai. Fai vo kieeta voovoono diitoo vo kieetavaata rapinara iinai rikiada fai ngiari gioonna kiaapuuya rapuaaravai. ¹¹ Fai kaayau mmataa kuaruuvo utino vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki aarareeraivo vaino kaayau nniitareeraivo vaino fai ngiau aapuuvau teekio kaayau ari vookarai mminnaiyauvo vainaraivaara gioonna kiaapuuya aatuukiaaravai.

¹² Ii na kiau kua iyauvo fai nnaagiai vainaravai. Tauraa vaidi vooya ngii vitada mmoori maisaivaa ngii mida ngiari nuunaira nnauyauvakiaata oovi nnauyauvakiaatama ngii vitada kiada ngia niyara kutaavaivee kiaivaara iya ngii vitada vaidi kieetaiyasi vida kua pinaana ngii yapa kiaaravai. ¹³ Yapa kikio ii suai iyauvaki inna ni mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiaara suaivai. ¹⁴ Sa mmuaanaa ngia sai kua kiaaraiyauvaara kaayauma yaata utikio ivaara ngii mmuaarakiaivee. ¹⁵ Na kuaiyauvaa ngii giaa ngii miee tinni yoketaiyauvaa ngii minai fai ngii nnammutuiaiya hama ngii yaatarada ngii kuaiyauvaa hatokaaravai. ¹⁶ Ngii kaano kooyaatama ngii gata vayaiyaata ngii seena tuanaiyaatama ngii vitada vo vaidiyya mmikiai fai iya ngiikidiri vooya rupertikiai putuaaravai. ¹⁷ Ngia niyara kutaavaivee kiaivaara gioonna kiaapu kaayauya ngii teeda hama ngiyyara mmuduuya ruaravaivee. ¹⁸ Sa yaata utuatee. Fai iya hama yopeema eeyaara ngii rupertuaaravaivee. ¹⁹ Fai ngia mmannamman-na yaagueeqama varidada tupatupaa variraivaa varaaravaivee.

Yisuuva Yerusareema nnauyauvaa havarataaravaara tiravai

(Matai 24:15-21; Marakaa 13:14-19)

²⁰ Ngiari voopinnaa rapira vaidiyya numa yoosinna Yerusareemaivaa ututuuma kikiai ngia teeda kiaara: Fai kiisa suai nnao yoosinnaivaa havarataaravaivee, kiaaravai. ²¹ Kiaa kiada ngia Yutayaa variayya ngiingii yaatu aatuda taapiivaura seenada kuatee. Gioonna kiaapu yoosinna Yerusareema variayya seenada mmaanai vikiai mmooriyauvaki variayya sa kava yoosinnaivaki ngiatee. ²² Ii suai ivaki Anutuuqo irisai maisa mmooriivaa ngii minaravaivee. Anutuuqaa kua fafaara mmuakiaavai roovaa kaanaivo vainaraivaara irisai maisa mmooriivaa ngii minaravaivee. ²³ Boo, iqii suai ivaki gioonna nnaakara sunnaakiaiyaaata gioonna nnaakara meedi ruaiyaatama kuaaravo iya mmuaararainaravaivee. Anutuuqo aa gioonna kiaapu mmuakiaa aayara nnannateeno rikioo mmoori maisaiyauvaa iya mminaravaivee. ²⁴ Fai ngiari voopinnaa vaidiyya ngiari paipa avakaraiyauvaadiri varada numa vooya rutakakiai putikiai vooya yaakuuyauvaa ranaa rau kiada vitada ngiari yoosinnaiyauvakira kuaaravai. Fai iya yoosinna Yerusareema variayyara dikiokio Anutuuqo tinai iya pikiaaravaivee.

Yisuuva kava mmatayaa tiinaraivaara tiravai

(Matai 24:29-31; Marakaa 13:24-27)

²⁵ Iqii suai ivaki ari vookarai mminnamminnaiyauvo suaivakiaata kuraagaivakiaata aakiapuuyauvakiaatama vainaravai. Vainai gioonna kiaapu mmuakiaa mmatayaa variayya ngiari ausa mmuaararai tasipama varida nnoori akuaivaaraata nnooriivo pinaama korokoroovaaaraatama kaayauma aatuda variaaravai. ²⁶ Yaagueeqa mminnamminnaa ngiau aapuuvaki vaiyauvo ngiari aataru nuairaiyauvaa pikiada sabisaabi kuaaravaaraata ari vookarai aataruuyauvo mmuakiaa mmataivau nninaraivaaraatama yaata utida faannaida aatuda varida fai ngiengie vo vuayaata rikiada variaaravai. ²⁷ Itaama vainai rikiada Na Vaidiivaa Mmaapuuvooona nama aaki-aidaadiri ni yaagueeqaivoota kaayau ari vookarai mmeekiaivootama ni tasipanai na tiinaraivaa fai iya taaravai. ²⁸ Aa na kiau kua aavo iinara iinno varinai diitada vararu reeri taatee. Anutuuqo ngii vitoo yoketaivau ngii yapaanaravo vainima nninaraivaara diitada vararu reeri taatee, tiravai.

Yisuuva nnaammuayaivaudiri mmataama kioo tiravai

(Matai 24:32-35; Marakaa 13:28-31)

²⁹ Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo iya kiaa mmioo tunoo: Yatari nnaammuayaivaaraata mmuakiaa yatariyauvaaraatama yaata utuatee. ³⁰ Ii yatari iyauvo mmunni raikiai ngia teeda kiaanoo: Nuanuovo vainima nnikioonno mmunni rainoo, kiaavai. ³¹ Mmuakiaa ii na ngii giaa ngii miao kua iyauvaa kaanaiyauvaa ngia teeda kiaara: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo nninarainno iinoo, kiaaravee.

³² Na Kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu aanna makee variaa aaya hama putiraida homo varikio suaivo nnino ii aataru iyauvo fai vainaravai. ³³ Ngiau mmataivo fai taikaanaravaivee. Ni kuaivo fai hama taikaanaravai. Fai tupatupaa vainaravaivee.

Yisuuva ari tiinaraivaara tuqinnama haitatuukiateera tiravai

³⁴ Ngiengie mmatayaa variaivaara tuqinnama yaata utuatee. Pinaa yeenna nnaaraivaaraatama nnoori kapikaravaa nnaaraivaaraatama mmatayaa diaa mminnaiyauvaa varaaravaaraatama ngia kaayauma yaata utivoora ngiengie variaivaara tuqinnama yaata utuatee. Fai ngia ii mminnamminnaa iyauvaara nnaasu yaata utikiokio ii suai ivo fai akiiraama ngiisi nninaravai. ³⁵ Iqii suai ivaki kobevo haisarineema fai mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variayyasi akiiraama nninaravai. ³⁶ Mmuakiaa suai tuqinnama haitatuuda varida yaaku varatee. Ii mmuaararai iyauvo ngiisi nninai rikiada yaagueeqama varida iyauvaa yaatara kiada Na Vaidiivaa

Mmaapuuvo suai nnaagjai kava na tiinai ngia ni avuuvau yoketaama diaaraivaara tuqinnama haitatuuda varida yaaku varaatee. Yisuuva itaa kua tiravai.

³⁷ Mmuakiaa suai ivo nuunaira nnau pinaivaki kua mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Suai ikianna iya kiaa mmuduu rikioo upisipisiinno varuduu ivo vioo taapi Oriveeta oro ivau vuru vairavai. ³⁸ Vauvo patauduu diitoo heenanaanna tuanaa kava nuunaira nnauvaki nnuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya inna kuaivaa rikiaaraivaara innasi nnida nuunairavai.

Vaidiyya Yisunna mmaara kua kiaa yeena rairavai

(Matai 26:1-5; Marakaa 14:1-2; Yuvuaano 11:45-53)

22 Buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nneera suaivaki gioonna kiaapu Yutayaiya bereetaivaa hama puuqaira yeennaivaa tasipama hudooyauvaa nneeravai. Ii suai ivo vainima vauduu ² vaidi Anutuuqara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama Yisunna ruputuaara aataruuvaara buaidada tooduu kaayau gioonna kiaapuuya innara mmuduuya ruuvaara aaturavai.

Yutaaso Yisunna vitainara kuaivaa yeena rairavai

(Matai 26:14-16; Marakaa 14:10-11)

³ Aatuuduu Yisunna ngiaammuuu yaakuuvaitana yukukidiri taaramaakidiri voovai nnutuuvo Yutaaso Isariootaa aakiaivaki Sataango numa hara kioo variravai. ⁴ Varuduu Yutaaso vioo Anutuuqara kati puara hudeera kieetaiyaata nuunaira nnau pinaivaara dira kieetaiyaatama Yisunna kooyaa vitainaraivaara iyaatama kua tiravai. ⁵ Kua tuduu rikiaada iya kaayauma sirigaida irisai sikauyauvaa inna mmiaaraivaara kua yeena rairavai. ⁶ Iya kua yeena rau kioodoo rikioo Yutaaso ee-oo kiaa kioo ii suai ivakidiri iva faannama roo varia roo vioo varioo dee suai tuanaavai nnino rikioo iva Yisunna kooyaa iya vitainaraivaara faannainno varioo gioonna kiaapuuya hama inna tasipaara suaivaara haitaturavai.

Yisuuva buusa Varaigiataivaa nnaaraivaara teerama kieeravai

(Matai 26:17-25; Marakaa 14:12-21; Yuvuaano 13:21-30)

⁷ Gioonna kiaapu Yutayaiya buusaivaa nneeda hama puuqaira yeennaivaata bereetaivaa tasipama huda nneera suaivo nniravai. Ii suai ivaki iya puara sipisiipa nnaakaraiyauvaa ruputu kiada buusa Varaigiataivaa nneeravai. ⁸ Iqii suai ivaki Yisuuva ari ngiaammuaavaitana Yuvuaanaya Petoroosaya kiaa mmioo tunoo: Oro buusa Varaigiataivaa tiini teerama kiki ai ta nnaaravaivee, ⁹ tuduu rikiaada ivaitana inna sai tunoo: Ta dee nnauvaki vida buusaivaa teerakiaunannee? ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva ivaitana sai tunoo: Rikiaatee. Ngia vidada oro yoosinna pinaivaki teekio vaidi voovoono nnoori tooriivaa apu varoo ngii saidi nninai teeda inna nnaagjai vida teekio ivo nnauvaki vinai teeda ivo kuaivaki kuatee. ¹¹ Vida nnau nakaaravaa kiatee: Ti Vitairaivo tinoo: Dee nnauvaki na ni ngiaammuaayaatama buusa Varaigiataivaa nnaarannee? tiivaivee, ¹² tikio rikioo ivoono nnau pinaivaa verenoovau vo nnau voovai vaa mmaataiyauvaa ivaki teerama kiaivaa ngii vitainai ngia ivaki buusaivaa teerama kiaatee, ¹³ tuduu rikiaada ivaitana oro Yisuuva tuuvaa teeda buusaivaa teerama kieeravai.

Yisuuva bereetaivaata vuainaivaatama ari ngiaammuauya mmiravai

(Matai 26:26-30; Marakaa 14:22-26; 1 Koridii 11:23-25)

¹⁴ Teerama kioodoo buusa nnaara suaivo nnuduu Yisuuva ari kua varada nuaira ngiaammuaayaatama buusaivaa nnaaraivaara varioo tunoo: ¹⁵ Ni putira suaivo vainima nninoo. Tauraa hama mmuaararivo niiki nninai na aa buusa Varaigiataa aavaa ngii tasipama nnaanaraivaara ni yoketaivaa. ¹⁶ Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai aa buusa aavaa hama na kava nnaanaravai. Yapooma Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki buusaivaa oyaivo kooyaa vainai na nnaanaravaivee, ¹⁷ kiaa kioo Yisuuva nnoori tooriivaa tu kioo vainno Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaa kioo tunoo: Aavaa vara kiada mmuaavai mmuaavai nnaatee. ¹⁸ Na ngii giaa ngii miaunoo. Aa suai aavakidiri varia ree viee viee hama na kava vuaina suuyaivaa nneeraatainaravai. Fai yapooma Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira suaivo nninai na kava nnaanaravaivee, ¹⁹ kiaa kioo ivo bereetaivaa tu kioo vainno Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaa kioo kusii kioo ari ngiaammuauya mmioo tunoo: Anna ni mmatiivaivee. Na ngiiyara tiee ivaa ngii miaunoo. Aavaa nneeda varida niyara yaata utuatee, ²⁰ tuduu yeennaivaa nnaa taika kioodoo iva vuaina suuya tooriivaa varoo mmuaikaraama tu kioo vainno iya mmioo tunoo: Aa vuaina suuya toori aavo inna ni kiauvo ngiiyara tusaanaravovee. Ivaudiri fai Anutuuqo kua yeena rau kiai karaasa aataruuvo kooyaa vainaravaivee, tuduu nneeravai. ²¹ Nnaa kioodoo tunoo: Rikiaatee. Vaidi voovoono kooyaa ni nnammutuuiya ni vitainarivo aa makee ni tasipama yeenna nnainoo. ²² Na Vaidiivaa Mmaapu-

voono fai putinaravai. Anutuuqaa yanaivau fafaaraivo vainno ivaara tiivo aanna makee vainoo. Vaidi voovoono kooyaa ni nnammutuainya ni vitainaraivo fai irisai maisaivaa varaanaravaivee, ²³ tuduu rikiaada ari ngiaam-muauya ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Fai tiikidiri deevoono kooyaa ari nnammutuainya inna vitainaran-nee? tiravai.

Inna ngiaammuauya kietaya variaaraivaara Yisuuva tiravai

²⁴ Kiaa kiada yaagueeqama ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Fai deevoono tiikidiri ti tauraanaavai vari-narannee? ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Ngiari voo-pinnaa kieeta vaidiyya ngiari seenaiyara yaagueeqama di-aanoo. Iya iyara diaivaara ngiari nnoonnaiyara yoketaa kua kiaavai. ²⁶ Iya itaama iikiaa aataruuvo sa ngiisi vaki-avee. Ngiiikidiri vaidi voovoono ngii kietavai variivo fai aduoo varioo ngii nnaagiainnaa tuanaavai roosiima variaivee. Ngiiikidiri vaidi voovoono ngii tauraavai variivo mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima variaivee. ²⁷ Dee vaidivoono tauraanaavai variinnee? Vaidiivo kati varioo yeennaivaa nnaivonnee? Vara vaidiivo inna yeen-naivaa varoo inna mmiivonnee? Na rikiauko vaidiivo kati varioo yeenna nnaivoono tauraanaavai varinoo. Mo neenoo ngii tasipama mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima variaunoo.

²⁸ Gioonna kiaapuuya mmoori maisaivaa ni uduu hama ngia ni pikieerida mmannammanna aanna ngia ni tasipama variaano. ²⁹ Ni Napoova tikiai na gioonna kiaapuuyara diauneema na tinai ngieetama gioonna kиа-
pu vooyara diaaravai. ³⁰ Dida vaidi na gioonna kiaapuuyara dinara suaivaki ngieeta ni tasipama yeenna nneeda nnoori nneeda ngiingii mmaataiyauvunu varida Isarairaa oyaiya yaakuuvaitana yukukidiri taaramaara kua pinaara dira kietaya iyara diaaravai.

Petorooso hamavee tinaravaara Yisuuva kooyaa inna kиа mmiravai

(Matai 26:31-35; Marakaa 14:27-31; Yuvuaano 13:36-38)

³¹ Simoono, vaa a rikiaannanee? Vaidiivo yeenna vuuitavaa varoo kaanaivaa voovau yapoo nnabaivaa voovau yapaineema Sataango ngii iinno taanaraivaara vaa Anutuuqaa yaparaikio ee-oo tiivai. ³² Sataango i iinno taa-naraivo vaikai a niyara yaagueeqakiannaivo sa taikaiveera na aiyara yaaku varaunoo. A haruruennaata kava hanigiee ni kuaivaara yaagueeqainna i seenaiya tasipanai fai iya yaagueeqama variaaravaivee, ³³ tuduu rikioo Petorooso tunoo: Udaanga-o, vaidiyya oovi nnauvaki i yapaara iikiai fai neetaatama i tasipama kuanaravai. Fai i rupertikiai a putinai fai niitaatama rupertikiai neetama putinaravaivee, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Petorooso, na i kиа i mmiaunoo. Aanna makee fai hama kakaraivo akua tirainno kinai rikiee fai a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, tiravai.

Yisuuva mminnaiyauvaa varada kuateeraivaara iya tiravai

³⁵ Kiaa kioo Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Tauraa na ngii titaaduu ngia ni mmayaayaivaa varada nuau suaivaki ngia sikau rira utuaiyauvaatama yeenna vara rira utuaiyauvaata yuku nnaba vooyauvaatama pikiada nuauduu mminnaa vooyauvai ngiisi vaunnee? Vara hama ngiisi vaunnee? tuduu rikiaada iya inna sai tunoo: Ai, mo tiisi vairavaivee, ³⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Aanna makee vaidi voovoono sikau rira utuaivo vaivaata varoo yeenna vara rira utuaivo innasi vaivaatama varoo kuaivee. Vaidi voovoono hama paipaataino ari yaa-paivaadiri varoo oro paipa avaikarai voovai yookaama kioo varaivee. ³⁷ Na ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Iya inna vitada vaidi maisaiya tasipama kиаavaivee. Anutuuqaa kua fafaaraivo ni-iyara itaa kua tuuvo makee kaanaivo vakiaivee. Mmuakiaa kuavai niyara fafaara roovo kaanaivo vakiaivee, ³⁸ tuduu rikiaada ari ngiaammuauya tunoo: Udaanga-o, taanee. Aakara ari vookarai paipa taaravaitana tiisi vain-oo, tuduu rikioo ivo iya tunoo: Inna aikioo, kua taikainoo, tiravai.

Yisuuva taapiivau vioo yaaku vareeravai

(Matai 26:36-46; Marakaa 14:32-42)

³⁹ Kiaa kioo ivo yoosinnaivaa pikioo viravai. Vioo taapi Oriveeta ivau tupaa ari virayaama vuduu ari ngiaam-muauya inna nnaagiavai viravai. ⁴⁰ Vuduu ivo oro ivau varuduu ari ngiaammuauya vuduu rikioo ivo iya tunoo: Iin-no teeraivo ngii iinno taanaraivo ngiisi nninarainnoo tida yaaku varaatee, ⁴¹ kиа kioo oro kiisama vo kam-munnivau toorivu yau haroo yaaku vareeravai. ⁴² Yaaku varoo varioo tunoo: Napoo-o, i iikiatainai mmuaararai-vo aa nnoori toori kapikarai aavaa roosiivo niisi nninaravaara ooqoo tino pikiavee. Inna aikioovai. Ni iikiataivaa sa iikiane. Ai iikiataivaa iikiane, ⁴³ tuduu rikioo ngiau aapuuvakidiri aangeraa voovoono tuoo inna tasipooduu ivo yaagueeqauduu ⁴⁴ inna pinaama mmuaararooduu inna yaata utiraivo ari vookaraduu yaaku varoo varuduu kaayauma inna kausaivo kiauva roosiima tuoo mmataivau viravai.

⁴⁵ Vuduu iva yaaku vara taika kioo diitoo ari ngiaammuauyasi kava vara ranoo numa tooduu iya ausaiyauvo mmuaararoovaa iya vuru vaidā variravai. ⁴⁶ Vuru vaidā varuduu Yisuuva iya tunoo: Ngia aaniiraida vuru vaki-
aannee? Diitada yaaku varaatee. Iinno teeraivo ngii iinno taanaraivo ngiisi nninarainnoo tida yaaku varaatee,
tiravai.

Vaidiyya Yisuunna utida ruputuaara iiravai

(Matai 26:47-56; Marakaa 14:43-50; Yuvuaano 18:3-11)

⁴⁷ Yisuuva homo kua tioo varuduu kaayau vaidiyya innasi nniravai. Nnida varuduu Yisuunna ngiaammua
yaakuuvaitana yukukidiri taaramaakidiri voovai nnutuuvo Yutaaso iya tauraa ngioo aataruuvaa iya vitaama roo
nniravai. Ngioo ngioo oro Yisuunna vainima duoo vainno inna mmootaanara uduu too ⁴⁸ Yisuuva inna tunoo:
Yutaaso, a ni mmootaannaivaudiri Na Vaidiivaa Mmaapuuva ni nnammutuaiya kooyaa ni vitaakiaannanee?
⁴⁹ tuduu rikiada inna tasipama duuya iya inna iikiaaravaa teeda inna yaparaida tunoo: Udaanga-o, ti paipa
avaikaraiyauvaadiri ta iya ruputuaarannee? ⁵⁰ Itaa kua tida rikiada iyakidiri voovoono ari paipaivaadiri Anutu-
uqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa ngiaammua voovai yaata yaadudainniivaa rutaka kieeravai. ⁵¹ Ru-
taka kiooduu rikioo Yisuuva tunoo: Aikioo pikiaanee, kiasa kioo ngiaammuaavaa yaataivaa utuoo tuqinnee-
ravai. ⁵² Tuqinnama kioo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaatama nuunaira nnauvaara haitatuura
vaidiyyaata vaidi yokovaiyaatama Yisuunna utuaara numa ivaki duuya ivo iya tunoo: Ngia niyara mmuararai
vaidivaivee, kiada paipa avaikaraiyauvaata tipaiyauvaatama utida ni mmaara ngiaannanee? ⁵³ Mmuakiaa suai na
ngii tasipama nuunaira nnau pinaivaki variee mmayaayiyauvaa ngii giaa ngii miaaduu hama ngia ni utiravai.
Mo inna aikioo, inna aanna ngii suaivovee. Aqaa suai aavaki inna maisai upisiivo rummua apinai iikiaara
suaivovee, tiravai.

Peterooso Yisuunnara hama na inna tauvaivee tiravai

(Matai 26:57-58,69-75; Marakaa 14:53-54,66-72; Yuvuaano 18:12-18,25-27)

⁵⁴ Yisuuva itaa kua tuduu rikiada vaidiyya inna puaisakama utu kiada vaidā vitada vida vaidi Anutuuqaara kati
puara hudeera kieeta tuanaivaa nnauvaki viravai. Vida varuduu Peterooso ngeeradiri inna nnaagiai vioo
varuduu ⁵⁵ gioonna kiaapu vooya vaidi kieeta tuanaivaa vagiaamunna aakiaivaki vida ikiaivaa vuutaivaki hara
kiada ivaki varuduu Peteroosootama ivaki iya tasipama variravai. ⁵⁶ Varuduu mmoori vareera kiaatanna
voovoono Peterooso ikiaivaara hara kioo varuduu inna puaisakama too nnaasu vainno tunoo: Aa vaidi
aavootama inna tasipama nuaivaivee, ⁵⁷ tuduu rikioo Peterooso yaagueeqama oooqoo tioo tunoo: Ai, gioonna-
o, hama na inna tauvaivee, ⁵⁸ tuduu nnaagiai kava vaidi voovootama inna too tunoo: Ai, a inna ngiaam-
muaukuavee, tuduu rikioo tunoo: Ai, vaidi aakua-o, hama na inna ngiaammuaivaivee, ⁵⁹ tuduu rikioo nnaagiai
kava vaidi voovootama inna too yaagueeqama innara tunoo: Kutaa tuanaa aa vaidi aavoota inna tasipama nu-
aivaivee. Ivo Karirayaa diaa vaidivaivee, ⁶⁰ tuduu rikioo Peterooso inna sai tunoo: Ai, vaidi aakua-o, a kianna
kuaivaa hama na arinaima rikiaivaivee. Ivo homo kua tioo varuu saivaata kakaraivo akua tiravai. ⁶¹ Akua tuduu
Udaangaivo hanigia Peteroosaa tooduu tauraa ivo inna kiasa mmuu kuaivaa vaa taunnu kioovaa kava yaata
utuoo rikieeravai. Tauraa Udaangaivo inna kiasa mmioo tunoo: Turau hama kakaraa akua tirainno kinai rikiee fai
a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee. ⁶² Iva itaa kua kiasa mmuu kuaivaa ka-
va Peterooso yaata utuoo rikioo mmaanai vioo pinaama rateeravai.

Vaidiyya Yisuunnara raida inna ruputiravai

(Matai 26:67-68; Marakaa 14:65)

⁶³ Ratooduu vaidiyya Yisuunna utu kiada vaidā vooyaano innara raida inna ruputida ⁶⁴ buruqaivaadiri inna oori
nnikiivaki hauma utida inna yaparaida tunoo: A mmuakiaa kuavai rikiaannaiyauvaa ti kiasa ti mmianee.
Gioonoonno i ruputiinne? ⁶⁵ kiasa kiada kaayauma inna rakanoo raaranoo tida maisa kua inna tiravai.

Vaidiyya kua pinaivaa Yisuunnaki yapeeravai

(Matai 26:59-66; Marakaa 14:55-64; Yuvuaano 18:19-24)

⁶⁶ Itaa kua tuduu heenanaanna suaivo reera kiooduu Yutayaa vaidi yokovaa mmuakiaaya nuunaida iyakidiri
vooya Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaata vooya kua mmaanna kiasa mmiraiyaatama nnida nuu-
naida inna vitada kua pinaana inna yapeeravai. Yapa kiada iya inna tunoo: ⁶⁷ A Anutuuqo mmataama kioo
vaidikuavee tiee ti kiasa ti mmianee, tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Mo fai na ngii giaa ngii minai ngia hama ni
kuaivaa rikiaaravaivee. ⁶⁸ Fai na kua voovai ngii yaparainai ngia hama ni kua saivaa kiaravai. ⁶⁹ Aanna na varira

suaivoota nnaagiai na varinara suaivaki Na Vaidiivaa Mmaapuuvu Anutuuqo mmuakiaa yaagueeqaivaa yaataravvaa yaaku yaadudainningiaa hara kiee varinaravaivee, ⁷⁰ tuduu rikiada mmuakiaaya tunoo: Mo a Anutuuqaa mmaapukuannee? tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Yo, ngia niyyaraida inna safuuma inna mmaapu-vaivee kiaanoo, ⁷¹ tuduu rikiada iya tunoo: Vaa ari avaiakidiri ivo safuuma tinoo: Na Anutuuqaa mmaapu-vaivee, tiivaa vaa teenoo rikiaunnvai. Sa vaidi vooya kava numa innaki kua pinaa yapaaraivaara yaata utuatee, tiravai.

Yisuuva Piratuusaa avuuvau diravai

(Matai 27:1-2,11-14; Marakaa 15:1-5; Yuvuaano 18:28-38)

23 Kiaa kiada iya mmuakiaaya inna vitada oro Roomaaya kieetaivaa Piratuusaa avuuvau dida vaidi ² kua pinaivaki inna yapaaraivaara innara tunoo: Ta taunnano aa vaidi aavo gioonna kiaapuuya unnakua tioo Roomaa kieetaivaa sikau takiisaivaa mmiaivaara ooqoo tioo ariiyara na vaidi kieetavaivee kiau kioo ariiyara tinoo: Na Anutuuqo mmataama kioo vaidivaivee, tiivaivee, ³ tuduu rikioo Piratuuso Yisuunna yaparainno tunoo: Mo a Yutayaiya kieetakuannee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Inna a kutaavai kiannano, ⁴ tuduu rikioo Piratuuso Anutuuqaara kati puara hudeera kieeta vaidiyyaata gioonna kiaapu kaayau ivaki suvuai kiada varu-uyaata tunoo: Na rikiakoo aa vaidi aavo hama vaidi aannoo vaidivaaraida ta inna rupuutaara iikiaunnaano, ⁵ tuduu rikiada kieeta vaidiyya yaagueeqama Piratuusaa vuavi tida tunoo: Ivo kua mmayaayaivaa gioonna kiau-puuya kiau mmiaa roo nuainnonno Karirayaiya kiau mmioo tuma mmuakiaa yoosinnaiyauvo Yutayaa mmataivau vaiyauvaki variaiyaatama kiau mmioo aanna makee tuma gioonna kiaapu aayaatama kiau mminoo. Ivo iya kiau mmikiai rikiada ivaara kaayauma kumimakaida ngiari rapu ngiari rapuukiaara iikiaano, tiravai.

Vaidiyya Yisuunna vitada Herootaasi viravai

⁶ Iya itaa kua tuduu rikioo Piratuuso iya yaparainno tunoo: Aa vaidi aavo Karirayaa diaa vaidivainnee? ⁷ kiau kioo kieeta vaidi Herooto Yisuuva varuu mmataivaara haitatuuvaara Piratuuso rikioo innasi inna titaa kioodoo viravai. Ii suai ivaki Herooto Yerusareema varuduu iya Yisuunna vitada innasi vuduu ⁸ Herooto inna too kaayau-ma innara sirigairavai. Iva hokoba suai varioo Yisuuva uu mmoori aataruuvaa mmayaayaivaa rikioo Yisuuva Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa uuyauvaa taanaraivaara ivo inna taanaree kiau iinno varuduu iya inna vitada innasi nnuduu too ivo kaayauma innara sirigairavai. ⁹ Sirigainno kaayau kua kaayau kuaivaa Yisuunna yaparauduu rikioo hama ivo inna kua sai tirainno kua seemuaa variravai. ¹⁰ Kua seemuaa varuduu Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaatama vaidi kua mmaanna kiau mmiraiyaatama diitaa kaayau kua pinaivaa innaki yapeeravai. ¹¹ Yapa kioodoo rikiada Herootoota ari ngiaammuu rapiraiyaatama Yisuunnara nniki rakaida kuasi tududada innara raida variravai. Itaida varida yaapa yoketaivaa innayaa apu kiada kava Piratuusaasi titoodoo viravai. ¹² Tauraa Herootaya Piratuusooya ngiariiyara ngiariiyara nnannatoovaitana iqii suai ivaki ariiyara ariiyaraida yoketaama variravai.

Piratuuso Yisuunna rupuutaaraivaara ee-oo tiravai

(Matai 27:15-26; Marakaa 15:6-15; Yuvuaano 18:39-19:16)

¹³ Yoketaama varuduu Piratuuso Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaraatama kieeta vaidi gioonna kiau-puuyara diraiyaraata mmuakiaa gioonna kiaapuuyaraatama aayanna tuduu innasi nnida nuunauduu ¹⁴ iya tunoo: Aa vaidi aavaa ngia vitada niisi nnida kiaanoo: Gioonna kiaapuuya unnakua tii vaidivaivee, kiau na ngii avuuvau aa vaidi aavaa yaparaina rikiakai ngia ivo maisa mmooriivaa iivaivee kiau kiada innaki kua pinaivaa yapa kiau hama oyaivootainoo. ¹⁵ Herootoota inna yaparainno rikiakio hama kua oyaivootaikio pikioo kava tisi titaa kiau nninoo. Aa vaidi aavo hama maisa mmooriivaa iivaaraida ta kuminayaa inna rupuutikio putu-aiveera iikiaunnaano. ¹⁶ Kati na ni ngiaammuauya tinai inna ripiima kikai na sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuaivee, tiravai.

¹⁷ (Vo nuanu vo nuanu buusa Varaigiataivaa nneera suaivaki Piratuuso vaidi voovai oovi nnauvaki varuuvaa titoodoo mmaanai viravai.) ¹⁸ Ii aataru ivo itaama vauvaara gioonna kiaapuuya mmuaavaugiataama aayanna reeda tunoo: Yisuunna rupuutino putuavee. Paravaasaa mmaanai titano tuoo kuaivee, tiravai. ¹⁹ Tauraa Paravaaso ngiari kieetaiyata rapuoo vaidi vooya rupuutuduu putuuvaa vaidiyya inna vitada oovi nnauvaki yapa kioodoo variravai. ²⁰ Varuduu Piratuuso Yisuunna mmaanai kuaiveera inna titaatuu kava gioonna kiaapu-uyaata kua tuduu rikiada ²¹ iya puaisakama aayanna reeda tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiatee, ²² tuduu rikioo Piratuuso kava vooneetu iya tunoo: Mo datainnee? Aanii tomedavai ivo iivainnee? Na tauko hama vaidi aannoo vaidivai ngia innara ni kiaanoo: Rupuutino putuaveeraida kiaanoo. Ivaara na kati tinai ni

ngiaammuauya inna ripiima kiki ai sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuaivee, ²³ tuduu rikiada gionna kiaapuuya yaagueeqama mmannammanna aayanna reeda tunoo: A tinai rikiada iya yatari sagaivau inna haara kiaatee, tuduu iya kua pinaama tuuvoono Piratuusaa yaatarooduu ²⁴ ivo iya inna yaparau kuaivaa rikioo ee-oo tioo Yisuunna rupuuteera tiravai. ²⁵ Paravaaso ngiari kieetaiyaatama rapuoo vaidi vooya rupuuduu putuuvaa vaidiia inna vitada oovi nnauvaki yapa kioodoo varuu vaidiivaara gionna kiaapuuya Piratuusaa yapa-raududuu titooduu mmaanai tiiravai. Tuuduu Piratuuso iya tuuvaugiataama rikioo Yisuunna vitoo oro iya mmi-ravai.

Vaidiia Yisuunna yatari sagaivau haara kieeravai

(Matai 27:32-44; Marakaa 15:21-32; Yuvuaano 19:17-27)

²⁶ Mmuduu Yisuunna vitada vida varida tooduu Kureenaivakinnaa vaidiivaa nnutuuvo Simoono saidi ngioo aataruuvugiataa yoosinnaivakira nninaree kuaa nnuduu teeda ravaataa inna utida yatari sagaivaa inna kumaata apu kioodoo rikioo Yisuunna nnaagiavau viravai.

²⁷ Vuduu kaayau gionna kiaapuuya inna vata rada vuduu rikiada gionnainnibaro aataruuvau vida varida isi kuaru kuaa rada rata rada viravai. ²⁸ Vuduu rikioo Yisuuva hanigia iya tunoo: Yerusaremaa gionnasoo, sa ni-iyara rataatee. Ngiingiiyaraata ngiingii nnaakaraiyaraatama rataatee. ²⁹ Fai sui voovai nninai gionna kiaapuuya kuaara: Gionna hama nnaakaraataiya iya yoketaama variaano, ³⁰ kuaa kiada fai oora taapiiyauvaata kua tida kuaara: Havataama rada ti rupuutee, kua kiada taapi kiisaiyauvaata kua tida kuaara: Mumunu utua rada ti rummua apu kuaatee, kuaaravai. ³¹ Na yatari karaasivaa roosiikiauua vaidiia ni rupuuaavaivee. Fai ngia yatari aasannaiyauvaa roosiikiaya fai iya ngii dataakiaaravainnee? Mo fai ngiita ngii rupuuaaravaivee, tiravai.

³² Iya vaidi taaravaitana mmuara nnaamuruuvaitanaatama vitada Yisuunna tasipama rupuuaara viravai. ³³ Vidadada oro yoosinnaivaa nnutuuvo Kieeta Mmuyai ivaki vau yoosinnaivaki oro Yisuunna yatari sagaivau haara kieeravai. Haara kioodoo vaidi maisaivaitanaatama yatari sagaivaitanau haara kiada vuaivaa vitada inna yaaku yaadudainningiaa haara kiada vuaivaa vitada inna yaaku geedainningiaa haara kieeravai. ³⁴ Haara kioodoo Yisuuva tunoo: Ni Napoo-o, iya ni iikiaa aataru iva hama arinaima teeda rikieerama kiada ni iikiaa iva rugaane, tuduu rikiada rapira vaidiia isareeda yaatareera mminnaiyauvaa rootu rootuuda varida yaatarooyano mmuaavai mmuaavai inna uyira rairaiyauvaa vareeravai. ³⁵ Varooduu gionna kiaapuuya vainima duuyaano Yisuunna teeda nnaasu vauduu vaidi Yutayaiya kieetaiyano innara raida tunoo: Ivo ari vo gionna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaivee. Ivo kutaa tuanaa Anutuuoqo mmataama kioo vaidivai varioo mo kii ariinoo ari vitoo yoketaivau yapaivee, ³⁶ tuduu rikiada rapira vaidiiaatama innara raida numa inna vainima dida vaida ari vookarau kapikaroo nnooriivaa nnutuuvo vinikaivaa inna mmiaaree kua kiada ³⁷ tunoo: A Yutayaiya kieetakuavee tiee ai vatee yoketaivau yapaanee, tiravai. ³⁸ Fafaara roovo Yisuunna kieetainningiaa vauvo tunoo: Inna Yutayaiya kieetaivovee, tiravai.

³⁹ Vaidi maisa voovai Yisuunna sainainnigiataa haara kioovoona kaayauma Yisuunna rakanoo raaranoo tioo tunoo: A vaidi Anutuuoqo mmataama kioo vaidikuavee tiee aitaata tiitaatama ti vatee yoketaivau yapaanee, ⁴⁰ tuduu rikioo vuaivo inna kua sai yaagueeqama tioo tunoo: Hama a Anutuuoqara aatutaama kiee kiannano. Eeta mmuaakarai irisaivaa varaannano. ⁴¹ Ta tete mmoori maisaivaa iikiaunnaivaaraida irisaivaa ta aikiooma varaunnaano. Aa vaidi aavo kuminayainno varainoo, ⁴² kua kioo Yisuunna tunoo: Yisuu-o, a vaidi kieetavai varieennainna kava tieennainna niyara yaata utuane, ⁴³ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Na kua kutaavai i kua i mmiaunoo. Fai makee eetama yoosinna yoketaivau ni tasipama varinaravaivee, tiravai.

Yisuuva putiravai

(Matai 27:45-56; Marakaa 15:33-41; Yuvuaano 19:28-30)

⁴⁴ Tuduu suaivo ikianna tammauduu mmuakiaa mmatavai heenama kioo vaududuu suaivo hanigioduu taikeeravai. ⁴⁵ Taikaanara uuduu rikioo buruqa pinaivo nuunaira nnau pinaivaki hiruuvo tammaa kereetu varoo saivai sainai vuduu saivai sainai viravai. ⁴⁶ Vuduu Yisuuva puaisakama aayanna roo tunoo: Ni Napoo-o, na ni mmannasaivaa titauko aisi kuainoo, kua kioo putiravai. ⁴⁷ Putuduu vaidi rapiraiya kieetaivo Yisuuva putuuvaa too Anutuuoqara kua yoketaivaa tioo tunoo: Na tauko aa vaidi aavo yoketaa vaidi tuanaavaivee, ⁴⁸ tuduu rikiada mmuakiaa gionna kiaapuuya iva taara nuunauya Yisuuva putuuvaa tooduu iya ausaiyauvo pinaama mmuaararooduu vara ranada ngiari nnauyauvakira viravai. ⁴⁹ Mmuakiaa gionna kiaapuuya Yisuunna nnaagiai nuayaata gionnaiya Karirayaadiri inna nnaagiai nnuuyaataama ngieeradiri dida vaida ii mmuakiaa aataru inna uu iyauvaa teeravai.

Vaidiyya Yisuunna hau kieeravai

(*Matai 27:57-61; Marakaa 15:42-47; Yuvuaano 19:38-42*)

⁵⁰ Yutayaiya yoosinna voovai nnutuuvo Arimateyaa diaa vaidiivaa nnutuuvo Yoosiipo yoketaama safuuma varioo Anutuuqo gionna kiaapuuyara diraivaara faannainno variravai. Varuuvoono tauraa vaidiyya Yisuunna ruputuaara kuaivaa yeena rau kiada uu suaivaki iya tasipama varioo hama ee-oo tiravai. ⁵² Ivo hama ee-oo tuuvoono Piratuusaasi vioo Yisuunna nnabaivaara yaparairavai. ⁵³ Yaparauduu ee-oo tuduu vioo Yisuunna nnabaivaa hitu varoo vioo buruqa poosaivaadiri rurauma varoo oro vaidiyya putikiyai hakuaaree kiaa oonauvaa hatata teerama kioovaki inna hairavai. Hama vaidi nnaba voovai ivaki yapeeravaki inna hairavai. ⁵⁴ Ivo inna hau suaivo kati varira suaivaara teerama kioo suaivai. Kiisama heenauduu ngiari kati varira suaivo nniravai.

⁵⁵ Nnuuvaara gionnaiya Karirayaadiri Yisuunna tasipama nnuuyaano Yoosiipaa vata rada Yisuunna mmata nnauvaa teeda aakiaivaki ivo Yisuunna nnabaivaa yapa kioovaata teeda ⁵⁶ kava vara ranada vida heenna suuya suuda yoketaa vuuyauvaata kupu takua suuda yoketaa vuuyauvaatama inna nnabaivau siika kiaraiyauvaa teerairavai. Teerama kiooduu kati varira suaivo nnuduu teeda ngiari kua mmaanna tuu kuaiyauvaara yaata utida kati variravai,

Yisuuva kava diiteeravai

(*Matai 28:1-10; Marakaa 16:1-8; Yuvuaano 20:1-10*)

24 Kati varida vauya patauduu Sudaqaki suaivo reera kiooduu gionnaiya suuda yoketaa vuu mmin-naiyauvaa vaa teerama kiooyauvaa varada Yisuunna mmata nnauvakira viravai. ² Vidada oro tooduu sikau pinaivaadiri mmata nnau keegiaivaki rau kioovaa vaa feena kiooduu mmatayaa vairavai. ³ Vauduu teeda mmata nnauvaki oro tooduu hama Udaanga Yisuu Kirisiinna nnabaivootauduu iya ivaara ⁴ dida vaidi kaayau-ma yaata utida varida tooduu vaidiivaitana iya buruqaivaitana mmannaammannauvaitana iya vainima dida vauduu ⁵ gionnaiya kaayauma aatuuda biribiriida ngiari avuuyauvaa mmataivaki kookama kiada teeda vauduu vaidiivaitana iya tunoo: Mo vaidiyya putuaani haira mmata nnauyauvakidiri vaidiivo vaa diitoo kuaivaara ngia aaniira buaama rada nookiaannee? ⁶ Ivo hama aavaki vainoo. Vaa diitaivaivee. Ivo Karirayaa varuu suaivaki ngii giaa ngii muu kuaivaara kava rikiaatee. ⁷ Ivo ngii tunoo: Vaidiyya Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni vitada vaidi maisaiya mmikiyai iya yatari sagaivau ni haara kikio rikioo taara suai taikanai voovaki na putuauvakidiri keenaa diitaanaravaivee, tuuvaa kava rikiaatee. ⁸ Vaidiivaitana itaa kua tuuvaara iya yaataiyauvo arinaima rikieeravai. ⁹ Rikiooduu gionnaiya mmata nnauvakidiri pikiada nnida Yisuunna ngiaammuuu yaakuuvaitana yukukidiri mmuaavoota seena gionna kiaapuuyaataama ngiari teeda rikioo kuaivaa kiaa mmiravai. ¹⁰ Ii gionna iya voovai Makataraa diaa gionnaivaa nnutuuvo Mariaavaata voovai nnutuuvo Yoqaanootama voovai Yakoopaa kaanaa nnutuuvo Mariaavaata ngiari seena gionnaiyaatama Yisuunna kua varada nuaira vaidiyya kuaa mmiravai. ¹¹ Kiaa mmuduu rikiaada iya gionnaiya kuaiyauvaara sabi kuayauvaivee kiaa kiada rikiaadaata pikieeravai. ¹² Pikiooduu Petorooso diitoo seenoo vioo vioo oro mmata nnauvaki mmaanaidiri kookama reeta tooduu mmanna buruqa poosa saabaivo nnaasu ivaki vairavai. Vauduu too kava vara ranoo ngioo itaama vauvaa too rikioovaara ivo pinaama yaata utiravai.

Taaravaitana Emausa vida Yisuunna teeravai

(*Marakaa 16:12-13*)

¹³ Mmuai suaivaki Yisuunna nnaagiai nuairavaitana yoosinnaivaa nnutuuvo Emausa Yerusareema vainima vauvakira vida varida ¹⁴ Yisuuva putuuvaara ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiima rada vuduu ¹⁵ Yisuuva ivaitana vainima ngioo ivaitana tasipama viravai. ¹⁶ Vuduu ivaitana inna taa ruvuyauvuyama teeravai. ¹⁷ Tooduu rikioo Yisuuva ivaitana tunoo: Ngia aaniivaaraida ngiingii kiaa mmi ngiingii kiaa mmiima rada nookiaannee? tuduu rikiaada ivau dida vauduu ivaitana ausaivaitana kaayauma mmuaararooduu ¹⁸ voovai nnutuuvo Kerioopaava inna yaparainno tunoo: A mmuaavoono Yerusareema numa variee aataru mmuaararaiyauvaa naura ditara vaidiyya ivaki iikiaiuvaa hama a tee rikiaannavainnee? ¹⁹ tuduu rikioo iva sai ivaitana yaparainno tunoo: Mo dee aataruyauvai iya iikiaannee? tuduu rikiaada inna sai tunoo: Mo maisa mmooriivaa iya Nasareeta diaa vaidi Yisuunna iikiaavai. Ii vaidi ivo forofetaa tuanaavai. Anutuuqaa avuuvau mmoori ari vookara ari vookaraiyauvaa iinno kua yoketaivaa ti kiaa ti mmuduu ta mmuakiaaya teeda rikieeravai. ²⁰ Rikiooduu ti kieeta vaidiyyaata Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama inna vitada Roomaa vaidi kieetaivo ruputuaiveera mmuduu ivo ee-oo tuduu rikiaada vaidiyya yatari sagaivau inna haara kieeravai. ²¹ Ivo ta Isarairaiya ti kieetavai varinaree tioo ti nnammutuuiya yaataranai ta kati hara kiada variaaraivaara ta yaata utiravai. Vo kua voovootama vainoo. Iya in-

na ruputuuvo vaa taara suaivaitana taikaikio aanna voomaivo vainoo. ²² Ti seena gioonna vooya ti kiaa ti mmi-aa kuaivaara kaayauma ta nnikiaraakiaunnavaivee. Heenanaanna iya vida taavo ²³ Yisuunna mmata nnauvaki hama inna nnabaivo vaivai. Hama vaikia teeda iya kava vara ranada nnida kiaanoo: Vaa ta taunnani aangeraiya ti kiaanoo: Vaa ivo diitoo varinoo, kiaavaivee, kiaani ²⁴ ti seena vaidi vooya mmata nnauvaki vida taavo gioon- naiya kiaa kuaivo kutaa tuanaavai vaikia hama inna taavaivee, tiravai.

²⁵ Tudu rikioo Yisuuva ivaitana tunoo: Mo ngia taaravaitana hama ngii yaataataivaitanavee. Nnaaruaa vaidi forofetaiya tuu kua mmuakiaa iyauvaara hama ngia akiairaikia rikiada kutaavaivee kiaavai. ²⁶ Anutuuoqo mmataama kioo vaidiivo mmamma mmuaararo varoovaudiri yaagueeqa yoketaa ari vookaraivaa varoo vari- naraivaara hama ngia arinaima rikiaavaitanannee? ²⁷ kiaa kioo Yisuuva Anutuuoqaa kua mmuakiaayauvai ivai- tana kiaa mmioo tauraa Musiiva fafaara roo kuaivakidiriata nnaagiai forofetaiya fafaara roo kuaivakidiriata- ma innara tuuvaara taaravaitana kiaa mmiaa roo viravai.

²⁸ Vida varuduu ivaitana vuu yoosinnaivo vainima vauduu too Yisuuva yoosinnaivaa yaataroo kuanee kiaa uuduu ²⁹ taaravaitana inna ravaataida tunoo: Vaa suaivo haatapaikio heenainara iinoo. Tuma ti tasipama vuru vakianee, tuduu rikioo ivaitana tasipama nnauvaki viravai. ³⁰ Vioo ivaitana tasipama varioo yeenna nnaaree kiaa bereetaivaa tu kioo vainno yaaku vara kioo kusii kioo iya mmuduu teeda ³¹ arinaima inna tooduu ivo akiaira- ma vioo tukaama kieeravai. ³² Vioo tukaama kioodoo ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Ivo aataruuvau tiitaata kua tioo varioo Anutuuoqaa kua mmayaayaivaa ti kiaa ti mmikio rikioo mo ti ausaiyauvo ari vookarainoo, ³³ kiaa kiada mmuai suaivaki diitada Yerusareema kava vara ranada vida tooduu Yisuunna ngiaammuuu yaaku- uvaitana yukukidiri mmuaavai gioonna kiaapu vooyaata nuunaida varida ³⁴ tunoo: Kutaa tuanaavai Yisuuva vaa diitaivai. Vaa Simoono inna taivaivee, ³⁵ tuduu rikiada taaravaitana aataruuvau nuaida Yisuunna teeda vita- da oro ngiari nnauvaki varuduu Yisuuva bereetaivaa kusii utuu suaivaki ivaitana inna arinaima too mmayaayaivaa iya kiaa mmiravai.

Yisuuva ari ngiaammuauyaata kooyaa kua tiravai

(Matai 28:16-20; Marakaa 16:14-18; Yuvuaano 20:19-23; Aposoroo 1:6-8)

³⁶ Kiaa mmida varuduu Yisuuva ariinoo iya tammaivaki dioo vainno tunoo: Ngii ausaiyauvo nuufama vaki- aivee, ³⁷ tuduu rikiada iya inna teeda yaata utida tunoo: Vaidi mmagiavaivee, kiaa kiada nnikiaraida aatuuravai. ³⁸ Aatuuda varuduu Yisuuva iya tunoo: Ngia aaniira pinaama yaata utuaannee? Ngia aaniira niyara taara yaata utuaannee? ³⁹ Ni yaakuuvaitana teeda ni yukuuvaitana teeda kiatee: Kutaa ivovee, kiatee. Niiyaa utida taatee. Ngia taavo hama vaidi mmagiavo itaama vaivaivee. Ni mmuyaivoota mmammaivootama vainoo, ⁴⁰ kiaa kioo ari yuku yaakuuyauvaa iya vitauduu ⁴¹ teeda pinaama innara sirigauvaara hama innara Yisuuvee tida homo pinaama yaata utida varuduu Yisuuva iya yaparainno tunoo: Mo ngii yeennaivo aavaki vainnee? ⁴² tuduu rikiada iya vaa tavauvaa hudoovaa inna mmuduu rikioo ⁴³ iya avuuyauvunu varoo nneeravai.

⁴⁴ Nnaa kioo iya tunoo: Na homo ngii tasipama varuu suaivaki aa kua aavaa na ngii giaa ngii miravaivee. Na kiaanoo: Mmuakiaa kua fafaarivo Anutuuoqaa mmaanna kuaivakiaatama forofetaiya kuaivakiaata Saama kuaivakiaatama niyara tuu kuaivaa kaanaivo vainaravaivee, kiaa kiee na ngii giaa ngii miravaivee. ⁴⁵ Ivo iya itaa kua kiaa mmuduu rikiooduu iya tinniiyauvo rusituddu Anutuuoqaa kua fafaarivaa arinaima rikieeravai.

⁴⁶ Rikiooduu Yisuuva vo kuavai iya tunoo: Anutuuoqaa kua fafaarivo vainno tinoo: Fai Anutuuoqo mmataama kioo vaidiivo mmamma nniitareeraivaa varoo putuoo taara suaivaitana taikano vooma suaivaki keenaa diitaa- naravai. ⁴⁷ Diitanai fai gioonna kiaapuuya inna nnutuuvaa rikiaiya inna mmayaayaivaa varada tauraa gioonna kiaapu Yerusareemaiya kiaa mmida nnaagiai vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki variaya kiaa mmida kiatee: Ngi- ingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ausa hanigiakio Anutuuoqo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee, kiatee. Anutuuoqaa kuaivo itaa kua tiivai. ⁴⁸ Aa kua fafaara aavaa kaanaivaa vaa ngiengieenoo taavaivee.

⁴⁹ Ni Napoova ngiini kua kiaa teerama kiaivaa fai neenoo titano ngiisi tiinaravai. Aa ngia yoosinna pinaa aavaki varida faannaikio ngiau aapuuvakidiri yaagueeqa ari vookarivo ngiyyaa tiinaravaivee, tiravai.

Anutuuoqo Yisuunna vitoo ngiau aapu viravai

(Marakaa 16:19-20; Aposoroo 1:9-11)

⁵⁰ Kiaa kioo Yisuuva iyaatama vitoo oro Betaniaa kioo ari yaakuuvaitana vararu utuoo iyara kua yoketaivaa tiravai. ⁵¹ Kua tuoo varuu saivaata Anutuuoqo inna vitooduu ivo iya pikioo ngiau aapu viravai. ⁵² Vuduu teeda iya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida innara kaayauma sirigama rada Yerusareema nniravai. ⁵³ Nnida iya makemakee nuunaira nnau pinaivaki varida Anutuuoqaa kua yoketaivaa tiravai.

Yuvuaano

Anutuuqaara kua kua kookieera vaidivai variravai

¹ Nnaaru hama ngiau mmata uu suaivaki Anutuuqaa tinniivaudiri kuaivaa vara kua kookieeraivoono variravai. Kua kua kookieeraivoono Anutuuqaa tasipama varioo inna Anutuuqovee. ² Ari nnaaru tuanaa ivo Anutuuqaa tasipama variravai. ³ Anutuuqo tuduu kua kua kookieeraivoono mmuakiaa mminnamminnaayauvai iiravai. Hama mminnamminnaa vooyauvai ari voovoono iiravai. Ivoono nnaasu iiravai. ⁴ Variraivo innaki vairavai. Innaki vauvo tooba roosiima gioonna kiaapuuyani mmeekiaivo teeravai. ⁵ Mmeekiaivoono heenaivaata mmeekia mmuduu hama heenaivo mmeekiaivaa rummua apiravai.

⁶ Anutuuqoono vaidiivaa nnutuuvo Yuvuaanaa titooduu ⁷ gioonna kiaapuuya mmeekiaivaara kua kookieeraivaara nniravai. Iya ivo tuu kuaivaa rikiada kutaavaivee kiateeraivaara nniravai. ⁸ Ivo hama mmeekiaivai. Ivo mmeekiaivaara kua kookieeraivaara nniravai. ⁹ Ivo nnuu suaivaki mmeekia tuanaivoono gioonna kiaapuuya mmeekiaivaa mmnaraivo tuoo variravai.

¹⁰ Ivo mmataivaa ariinoo iima kioovau tuma ivau varuduu hama gioonna kiaapuuya inna arinaima teeravai. ¹¹ Ivo ari mmata tuanaivau tuduu hama ari oyaiya innara tuqinneeraida innara ooqoo tiravai. ¹² Ooqoo tuduu vooyaano innara tuqinnada innara kutaavaivee tuuya Anutuuqo ari yaagueeqaivaa iya mmioo iyara ni naunna mmaapu tuanaayavee tiravai. ¹³ Gioonna kiaapuuya nnaakara mmataaneema hama Anutuuqo ari raunna mmaapuuya itaama mmateeravai. Vaidi mmatayaa diaivo ari iivaugiataama nnaakaraivaa mmataineema hama Anutuuqo ari raunna mmaapuuya mmateeravai. Hameetavee. Anutuuqo ariinoo ari vookaraama iiravai.

¹⁴ Anutuuqaa kuaivaa kua kookieeraivo tuma ti tasipama vaidivai hara kioo variravai. Varuduu ta inna oyai ari vookarauvaa taannaduu ari vookarau oyaivaa ari Koovaano ari Mmaapu mmuaavaara tioo mmiravai. Mmuduu kati gioonna kiaapuuyara tuqinneeraivootama kua kutaa tiraivootama innaki suvuairavai.

¹⁵ Yuvuaano nnoori apiraivoono innara tioo aayanna roo tunoo: Ii vaidi ivaara na tauraa ngii giaa ngii miee kiaanoo: Na hama variaaduu varuuvo ni nnaagiai nninaraivoono vaa ni yaataraivaivee, tiravai. Yuvuaano itaa kua tiravaivee.

¹⁶ Kati tiyara tuqinneera oyaivo ariiki vaivaara ivo mmuakiaa suai mmannammanna mmuakiaaya tiyara bootioo nnaasu varivai. ¹⁷ Mmaanna tuu kuaivaa Anutuuqo Musiinna kua mmuduu Musiivaano gioonna kiaapuuya kua mmiravai. Yisuu Kirisiivaano Anutuuqo kati tiyara yaata utiraivaata kua kutaa tiraivaatama ti vitaivai.

¹⁸ Hama gioonna kiaapu voovoono Anutuuqaa taivaivee. Ari Mmaapu mmuaavoono ari Koonnanikaraama mmuaavau inna tasipama variivoono innara kooyaa ti kua ti mmioo ti vitaivaivee.

Yuvuaano nnoori apiraivoono mmayaayaivaa tiravai

(Matai 3:1-12; Marakaa 1:1-8; Rukaaso 3:1-18)

¹⁹ Yutayaa vaidi vooya Yerusareemadiri Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiyyaata Riviinnakidiri diitoo vaidiyyaatama titooduu Yuvuaano nnoori apiraivaasi numa inna yaparaduu rikioo ivo Yisuunnara ataa kua tiravai. Iya inna yaparaida tunoo: A gioononnee? ²⁰ tuduu hama Yuvuaano kua seemuaa varirainno kooyaa iya kua mmioo tunoo: Hama na Misiaa vaidi Anutuuqo mmataama kioo vaidiivovee, ²¹ tuduu rikiada kava inna yaparaida tunoo: Ai, mo a dee vaidikuannee? A aanna Irayaavannee? tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Hama na Irayaavavee, tuduu rikiada iya inna tunoo: A forofetaa vaidi ta aiyara faannairaiquannee? tuduu rikioo ivo sai tunoo: Hamavee, ²² tuduu rikiada tunoo: Vaidi ti titaani ta ngiaunnaiya ta kava oo kua mmiaara kuaivaa ti kua ti mmianee. A dee vaidikuannee? Aiyara a dataa kuainna kiannannee? ²³ tuduu rikioo Yuvuaano iya sai tunoo:

Na koo mmuyai gaanga voovau diee vaina
aayanna ree kiaunoo:
Udaangaivo ngiaiveera
aataruuvaa safuukiateeraivaara na kiaunoo.

Nnaaruaa forofetaa vaidi Yisayaava fafaara roo kuaivaa Yuvuaano itaa kua tiravai. ²⁴ Farisaiyaano vaidi vooya titooduu nnuuyaano ²⁵ Yuvuaanaa yaparaida tunoo:

A aiyara kiannano: Na hama Misiaavaivee. Na hama Irayaavavee. Na hama forofetaa ngia niyara faan-nairavovee, kiasa kiee mo aaniira a gionna kiaapuuya nnoori apuannanee? ²⁶ tuduu rikioo Yuvuaano iya sai tunoo: Na mmanna nnooriivaadiri gionna kiaapuuya apuauvaivee. Ngiiikidiri nnii vaidiivaa hama ngia taavaivee. ²⁷ Ivo ni nnaagiai nninaraivoono vaidi nnoonnavai. Na mmanna vaidi kiisavai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammuauya roosiima inna yuku nnabaivaitana yeenaivaitana rakuasaa kiee utu radaanaravaivee, tiravai.

²⁸ Yuvuaano nnoori Yorotaanaivaadiri gionna kiaapuuya apuuvaa sainai yoosinna Betaniaa ivaki iya itaa kua tiravai.

Yisuuva Anutuuqaa Puara Sipisiipa Nnaakaraivovee

²⁹ Vauya patauduu Yuvuaano diitoo dionno vainno tooduu Yisuuva innasi ngioo varuduu Yuvuaano innara tunoo: Aavaa Anutuuqaa Puara Sipisiipa Nnaakaraivo nninoo. Gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaanaravovee. ³⁰ Aqaa vaidi aavaara na tauraa ngii giaa ngii miee kiaanoo: Na hama variaaduu varuuvono ni nnaagiai nninaraivoono vaa ni yaataravaivee. ³¹ Na itaa kua kiasa kiee inna oyaivaa hama na tee rikieeravai. Ngia gionna kiaapu Isarairaa variaya na inna kooyaa ngii vitainaraivaara na mmanna nnooriivaadiri numa ngii apiravaivee, ³² kiasa kioo Yisuunnara kiasa kookieenno tunoo: Na taaduu Mmannasa Yoketaivo ngiau aapuuvakidiri ngiaamma mirunnaivaa roosuuvono tuoo tuoo innayaa variravai. ³³ Anutuuqo gionna kiaapuuya nnooriivaadiri iya apuaneera ni titoovono tauraa ni tunoo: Fai a teeno Mmannasa Yoketaivo tuma vaidiivaayaa varinaraivo inna ivoono Mmannasa Yoketaivaa gionna kiaapuuya mminaravovee, tuuvaa na rikiee homo Yisuunna oyaivaara kumimakama kiee tee ³⁴ iva tuuvaa kaanaivaa kooyaa teeravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Ivo Anutuuqaa Mmaapu tuanaivovee. Yuvuaano itaa kua tiravai.

Yisuuva ari ngiaammuau tauraiyara tiravai

³⁵ Kiasa kioo vauvo patauduu Yuvuaano diitoo kava numa ivau ari ngiaammuauvaitana tasipama dionno vainno ³⁶ tooduu Yisuuva ngioo taroo viravai. Ngioo taroo vuduu Yuvuaano inna too vainno innara tunoo: Taatee. Anutuuqaa Puara Sipisiipa Nnaakaraivo aa ngioo kuainoo, ³⁷ tuduu rikiada ari ngiaammuauvaitana iva tuu kuaivaa rikiada Yisuunna vata rada inna nnaagiaivau viravai. ³⁸ Vuduu too Yisuuva hanigia ivaitana inna nnaagiai vuvuvaa too ivaitana yapara ruoo tunoo: Mo ngia aaniivaaraida buaama rada ngiaannee? tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: Ravai-o, a dee nnauvakiinna variannanee? tiravai. Ii nnutu Ravaiavavee kiasa nnutu iva oyaivo tunoo: Vitaira-o, tiravai. ³⁹ Tuduu rikioo Yisuuva ivaitana sai tunoo: Numa taatee, tuduu rikiada ivaitana numa ivo varuuvaki teeda inna tasipama varuduu suaivo haatapoo hannauduu rikiada inna tasipama vairavai.

⁴⁰ Ngiaammuau taaravaivaitana Yuvuaanaa kuaivaa rikiada Yisuunna nnaagiai vuvuvaitana vuaivaa nnutuuo Adiriaaso. Ivoono Simoono Petoroosaa kataivovee. ⁴¹ Vauya patauduu Adiriaaso tauraa makee tuduu ari vayaanna Simoonara buaama roo tooduu inna too vauduu too tunoo: Anutuuqo mmataama kiai vaidi Misiaivaa vaa ta taunnano ti too vainoo, tiravai. Misiaa nnutuuvoota Kirisii nnutuuvootama mmuaa oyaivai. ⁴² Adiriaaso itaa kua kiasa kioo Simoonaa vitoo Yisuunnasi vuduu Yisuuva inna too tunoo: Anna a Simoono a Yuvuaanaa mmaapukuavee. I nnutu karaasivo Kipaasovee. Yisuuvaano itaa kua tiravai. Yutayaiya kuaivakidiri kiasa nnutuuo Kipaasovee. Ari vo kua Ereengaivakidiri kiasa nnutuuo Petoroosovee. Nnutu Petorooso kiasa oyaivoonno sikau ooravai.

Yisuuva Piriipaya Nataneerayara tiravai

⁴³ Vauya patauduu Yisuuva Karirayaa kuane kiasa vioo tooduu Piriipo inna too vauduu too tunoo: Ni nnaagiai ngianee, tiravai. ⁴⁴ Piriipo Betesaita diaa vaidivai. Ivo Adiriaasooya Petoroosaya yoosinnaivakinnaavai. ⁴⁵ Piriipo oro Nataneeraara buaama roo tooduu inna too vauduu too inna tunoo: Musiiva mmaanna tuu kuaivaki fafaara rooduu vaidi forofetaa vooyaatama fafaara roo vaidiivaa vaa ta taunnano. Inna nnutuuo Yisuuvaivee. Nasareeta diaa vaidivai. Yoosiipaa mmaapuvavee, ⁴⁶ tuduu rikioo Nataneero inna yaparainno tunoo: Mo datai mminnaa yoketaavai Nasareetadiri nniivainnee? tuduu rikioo Piriipo tunoo: Ai, numa taanee, tiravai.

⁴⁷ Kiasa kioo inna vitoo nnuuvaa Yisuuva too Nataneeraara tunoo: Aa vaidi aavo Isarairaa vaidi tuanaavaivee. Hama unnakuavo innaki vaivaivee, ⁴⁸ tuduu rikioo Nataneero Yisuunna yaparainno tunoo: Ai, dataama kiee ni taannanee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A nnaammuayaivaa oyaivaki variannano hama Piriipo aita kua tirama kiaikiai neenanaa i tauvaivee, ⁴⁹ tuduu rikioo Nataneero inna sai tunoo: Vitaira-o, a Anutuuqaa

Mmaapukuavee. A Isarairaiya kieetaikuavee, ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A nnaammuayaivaa oyaivaki variannani na i tauvaara i kiaa i mmiauukainna a niyara kutaavaivee kiannanoo. A makee taannaivaa kiisavai taannanoo. Fai yapooma nnaagiai a kaayau pinaa ari vookaraiyauvaa taanaravaivee, ⁵¹ kiaa kioo tunoo: Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Fai a teeno ngiauvo vioo sai ngioo sainai idadiri Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa niyara aangeraiya oro teeda tuma teeda kiaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Yoosinna Kenaa diaa ngiaammuauvaayaa nnaataivaa ruu kieeravai

2 Yapooma taara suaivaitana taika kioodoo vooma suaivaki Karirayaa aakiaivaki vau kiisa yoosinnaivaa nnu-tuuvo Kenaa ivaki iya ngiaammuauvaa nnaataivaa varada rummuaara iiravai. Rummuaara iida varuduu Yisuunna kaano ivaki variravai. ² Ivaki varuduu iya Yisuunnaata ari ngiaammuauyaatama aayanna tuduu yeenna nnaara nniravai. Nnida gioonna kiaapuuya tasipama varida nuunaida yeennaiyauvaa nneedada ³ vuaina suuyaivaa nnaa taika kioodoo rikioo Yisuunna kaano inna tunoo: Vaa iya vuaina suuyaivo taikaivavee, ⁴ tuduu rikioo inna sai tunoo: Ai, mo aanna a gioononna itaa kua ni kiannanee? Hama i mmooriavaivee. Na mmoori nakaaravovee. Hama ni suaivo nninoo, ⁵ tuduu rikioo kaanoona yeenna mmira ngiaammuauya tunoo: Ivo tiivaugiataama rikiada iikiatee, tiravai.

⁶ Yutayaa gioonna kiaapuuya ngiari mmammaiyauvaa finira mmaanna aataruuyauvo airi airi aataruyauvai vairavai. Ivaara pinaa kuu yavaiyauvo yaaku saivai karasaidiri mmuaavai ivau vairavai. Yavaiyauvo hama kiisa paanna yavaayauvai. Hokoba pinaa yavaayauvaivee. ⁷ Yisuuva yeennara haitatuuda mmiraiya tunoo: Nnoori-ivaa vita rada aa yavaa aayauvaki tusaatee, tuduu rikiada vita rada tusooduduu yavaiyauvaa sannaiyauvunu roberobeeduu ⁸ Yisuuva iya tunoo: Inna aikioo, vita rada oro yeennaiyauvaara haitatuura vaidiivaa mmiatee, tuduu rikiada vita rada oro inna mmuduu ⁹ nnoo rikiooduu nnoori tuanaivo vaa hanigioo vuaina suuya tuanaavai vauduu ivo iya vitoovakira hama arinaima teerama kioodoo yeennara haitatuuda mmiraiya arinaima teeravai. Ivo iya vitoovakira hama arinaima toovaara ivo kieevatiivaara aayanna tuduu ¹⁰ nnuduu inna tunoo: Mmuakiaa vaidiia tauraa yoketaa vuaina suuyaivaa yapa kiaani rikiada nneedada nnaa ausa rasiti varada vari-aani teeda nnaagiai maisai vuaina suuyaivaa yapaavai. Hama a itaama yapaannanoo. Aanna makee nnaagiaina a yoketaa vuaina suuyaivaa yapaannanoo, tiravai.

¹¹ Yisuuva Anutuuqaa mmoori ari vookaravuaa Karirayaa aakiaivaki vau yoosinna kiisa Kenaa ivaki tauraa toosa hara iiravai. Ivo ivaki toosa hara uu mmooriivaa uduu teeda ari ngiaammuauya ivo uu mmooriivaa oyai tuanaa yoketaivaa teeda innara kutaavaivee tiravai.

¹² Ivo uu mmooriivo taika kioodoo ivo ari kaanootama ari kataidoota ari ngiaammuadootama oro kiisa suai Kapanauma variravai.

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki viravai

(Matai 21:12-13; Marakaa 11:15-17; Rukaaso 19:45-46)

¹³ Yutayaiya buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa iya nneera suaivo vainima nnuduu rikioo Yisuuva Yerusa-reemara viravai. ¹⁴ Vioo vioo oro nuunaira nnau pinaivaki tooduu ivaki vaidiia puara burimakau sipisiipaiyauvaata ngiaamma mirunnaiyauvaatama vooya mmida irisai sikauyauvaa varooya hara kiada varida inna tooduu vaidi sikau yanaiyauvaa kioodoo irisai sikau mmuyaiyauvaa mmuuyaataama hara kiada varida inna teeravai.

¹⁵ Inna tooduu rikioo Yisuuva iibanna fiyama kioovaadiri utuoo iya ripiinno iya puara burimakau sipisiipaiyauvaata ivakidiri ruputuoo vatooduu mmaanai tiida viravai. Vuduu rikioo ivo irisai sikau mmuyaiyauvaa mmuuya parapaarayauvaa rauru sereguatiima kieeravai. ¹⁶ Sereguatiima kioo vaidiia ngiaamma mirunnaiyauvaa kiada irisai sikauyauvaa varooya tunoo: Iyauvaa varada mmaanai kuatee. Sa ngia ni Napoonna nnauvaki irisai irisai vareera aataruuvaa iikiatee, ¹⁷ tuduu rikiada ari ngiaammuauya yaata utida Anutuuqaa kua fafaara voovai vauvaara iya yaata utida rikieeravai. Fafaarivo vainno Anutuuqaa nnauvaara tinoo: I nnauvaara ni mmuduuya riraivo ni aakiaivaki kaayauma suvuainoo. Fafaarivo vainno itaa kua tiivai.

¹⁸ Yisuuva itaama uuvaara Yutayaa vaidi vooya inna yaparaida tunoo: Gioono i tikiai a iikiannanee? Dee mmoori ari vookaravuaa fai a iino yoketaivai teeda kiaara: Anutuuqo inna tasipaikio rikioo iivaivee, kiarannee? ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Aa nnau aavaa ngia havarata kikiyai fai na kava taaravooma suai heeka kiaanaravaivee, ²⁰ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ai, hama yopeemavee. Aa nnau aavaa heekoo aataruuvaa vaa ta taunnavai. Taara vaidivaitana yuku yaaku taika kiada vo vaidivai yaaku saivai karasaidiri mmuaa nuuvai (46) iya heeka taika kieeravai. Fai a aikiooma taaravooma suai heekaanannee? tiravai.

²¹ Yisuuva hama nuunaira nnau pinaivaara itaa kua tiravai. Ivo ariiyara tiravai. ²² Ivaara ivo nnaagiai Anutuuqo inna tuduu putuuvakidiri diitoo suaivaki ari ngiaammuauya iva itaa kua tuu kuaivaa arinaima rikieeravai. Rikioodu Anutuuqaa kua fafaaraivaaraata Yisuuva tuu kuaivaaraatama kutaavaivee tiravai.

Yisuuva gionna kiaapuuya aakiaiyauvaki teeravai

²³ Yisuuva buusa Varaigiataivaa nneera suaivaki Yerusareema nuainno varuduu rikiada iva Anutuuqaa mmoori ari vookarauyuvaa uuyauvaara kaayau gionna kiaapuuya innara kutaavaivee tiravai. ²⁴ Tuduu Yisuuva gionna kiaapu mmatayaiya aakiaiyauvaki toovaara iya innara yoketaida kutaavaivee tuuvaara hama iyara inna yoketairavai. ²⁵ Hama vaidi voovoono gionna kiaapuuya aakiaiyauvaki vau kuaiyuvaa inna kiasa mmiravai. Ivo ariinoo arinaima iya aakiaiyauvaki teeravai.

Yisuuva Nikotimaasaatama kua tiravai

3 Farisai vaidi voovai nnutuuvo Nikotimaaso ivoota Yutayaiyaki kieetavai varuuvo ² heenaki Yisuunnasi vioo tunoo: Vitaira-o, vaa ta taunnavai. Anutuuqo i titaa kiaikiai a tummuannaikua a vitaira mmooriivaa iikian-nanoo. Fai vaidi mmatayaa voovoono hama Anutuuqaa yaagueeqaivo inna tasipano rikioo hama Anutuuqaa mmoori ari vookaravaa a iikiannaneema iinaravaivee, ³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na kua kutaavai i kiasa i mmiaunoo. Fai hama vaidi voovoono hanigioo nnaakara meedi roosiima karaasavai varioo fai hama Anutuuqo gionna kiaapuuyara diravai taanaravaivee, ⁴ tuduu rikioo Nikotimaaso inna sai tunoo: Mo dataama vaidi vaa yokovaa kiaivo kava hanigioo nnaakara meedi roosiima karaasavai varinaranee? Fai ivo kava ari kaanaa ausaivaki varino mmata kino too karaasavai varinaranee? ⁵ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na kua kutaavai i kiasa i mmiaunoo. Fai hama vaidi voovoono nnooriivoota mmannasaivootama mmata kiaivo hama Anutuuqo gionna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaravai. ⁶ Mmammaivo iikiatai mmooriivo mmammaivaa mmaraavai. Anutuuqaa Mmannaivaivo iikiatai mmooriivo Anutuuqaa Mmannaivaiva mmaraavai. ⁷ Anutuuqaa Mmannaivaivo i mmata kinai rikiee hanigiee nnaakara meedi roosiima varianeera na i kiasa i mmiau kua ivaara sa nnikiaraakianee. ⁸ Yuunnaivo ari ngiatai suaivaki ivo korokorooma roo nuaikiai a mmanna akuavaa rikiee hama ivo kuai nniivaa taannanoo. Iva roosiima Anutuuqaa Mmannaivaivo vaidiivaa iikioo too hanigioo karaasavai variivaa hama ta taunnavavee, ⁹ tuduu rikioo Nikotimaaso inna yaparainno tunoo: Mo datainnee? ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A vaidi nnoonakuavee. A Isarairaa gionna kiaapuuya vitaira vaidikuavee. Mo aaniira aa kua aavaa oyaivaa hama a tuqinnama rikiaannanee? ¹¹ Na kua kutaavai i kiasa i mmiaunoo. Ti yaatana vai kuaivaata ti avu tai kuaivaatama ta kiaunnani ngia mmuakiaaya hama ti kuaivaa rikiaanoo. ¹² Na mmatayaa vai mminnaiyauvaara ngii giaa ngii miaukai hama ngia rikiaanoo. Ngiau aapu vai mminnaiyauvaara na ngii giaa ngii minai fai ngia dataama rikiaannanee? ¹³ Hama vaidi voovoono ngiau aapuuvaki kuaivaivee. Na Vaidiivaa Mmaapuuvoono ivakidiri tummuavoovoo vaa neneenoo nnaasu ivaki tauvaivee. ¹⁴ Nnaaru vaidi Musiiva koo mmuyai gaanga yoosinnaivaki unnakua yapaivaa kapaaqaivaadiri iima kioo ngiauvau yatari sagaivau haara kiooneema vaidiiva Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ngiauvau yatari sagaivau ni haara ki-aaravai. ¹⁵ Haara kikio rikioo fai gionna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tioo fai tupatupaa variraivaa varaannaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

¹⁶ Anutuuqo mmuakiaa gionna kiaapu mmatayaiyara pinaama mmuduuya ruoo ari Mmaapu mmuaa tuanaa ivaa titooduu tiiravai. Gionna kiaapu innara kutaavaivee kiaiya eeyaara putida taikieevoora titooduu tiiravai. Iya tupatupaa variraivaa varaateeraivaara titooduu tiiravai. ¹⁷ Ivo ari Mmaapuuvaa mmatayaa titooduu tuoo hama gionna kiaapu kua pinaivaki yapaanaraivaara tiiravai. Iya vitoo aataru yoketaivau yapaanaraivaara tiiravai.

¹⁸ Gionna kiaapu voovoono innara kutaavaivee tiivaaki hama kua pinaivo innaki vaivai. Gionna kiaapu voovoono hama innara kutaavaivee tiivaaki vaa kua pinaivo innaki vaivai. Ivo hama innara Anutuuqaa Mmaapu mmuaa tuanaivoovee tiivaara kua pinaivo innaki vaivai. ¹⁹ Kua pinaivo vaivaa aataruuvoo ataama vainoo. Mmekiivo vaa mmatayaiyasi tiikiannaataida iya hama innara mmuduuya ruaanoo. Iya maisa aataruuvaa vaa iida taivaara upisiivaki vai aataruuvaa mmuduuya ruaanoo. ²⁰ Gionna kiaapu voovoono vaa maisa aataruuvaa iivoonoo hama mmeekiaivaara mmuduuya ruoo hama innasi nniivai. Mmekiivoonoo ivo maisa aataru iivaa kookieevoora kiasa hama mmeekiaivaasi nniivai. ²¹ Gionna kiaapu voovoono kua kutaivaara yaata utuoo iivoonoo mmeekiaivaasi nniivai. Hama arinaidiri iirainno Anutuuqo tiivaugiataama iivai. Mmekiivoonoo ivo ii mmooriivaa kookieekiaiveera mmeekiaivaasi nniivaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Yuvuaano Yisunna oyaivaara kooyaa tiravai

²² Ii suai ivo taika kioodoo Yisuuva ari ngiaammuauyaatama yoosinna Yutayaivakira viravai. Vidada oro ivakinaiya tasipama varidada iya nnoori apiravai. ²³ Ii mmuai suai ivaki Yuvuaano vo yoosinna Sareema vainima vau yoosinnaivaa nnutuuvo Ainoona ivaki varioo gioonna kiaapuuya nnoori apiravai. Nnoori haruunga pinaivo ivaki vauvaara ivo ivaki iya nnoori apiravai. Gioonna kiaapuuya ivo iya nnoori apuaiveeraivaara mmannammanna innasi nnuuuvo ivo ivaki iya nnoori apiravai. ²⁴ Hama oovi nnauvaki inna yapaara suaivo nnuuuvo iiravai.

²⁵ Yutayaa vaidiiya mmamma finira mmaanna aataruuyauvaara Yuvuaanaa ngiaammuau vooyaata Yutayaa vaidi voovaatama pinaama kua yaagueeqama tiravai. ²⁶ Itaa kua tuuvaara iya Yuvuaanaasi oro inna kiaa mmida tunoo: Vitaira-o, nnaaru vaidi voovai nnoori Yorotaanaa siri saini i tasipama dion vaudu a innara iqii vaidi tuanaa ivovee tunnaivo aanna makee ivoono gioonna kiaapuuya nnoori apuoo varinoo. Apuoo varikiai mmuakiaa gioonna kiaapuuya i pikiada innasi kuaano, ²⁷ tuduu rikioo Yuvuaano iya sai tunoo: Hama giaasidiri gioonna kiaapu voovono mmannaivaa varaivai. Anutuuqoono mmikio varaivai. ²⁸ Na kiaadu vaa ngiengienoo rikieeravai. Na kuaano: Hama neeno vaidi Misiaa Anutuuqo mmataama kioovovee. Anutuuqo inna tauraa niinnaadee titoodoo na nniravaivee. Na itaa kua tiravai. ²⁹ Nnaata vaati vareera suaivaki vaatiivo safuuma ari nnaataivaa varaivai. Vaatiivaa seena ngiaammuau voovono oro inna tasipama diivo innara faannainno varioo kati inna kuaivaa rikiaikio inna yoketaivai. Itaama iivaara ni sirigairavo niiki vaivo vaa pinaavai vainoo. ³⁰ Fai ivoono tauraa varino inna nnutuuvo pinaavai kuanaravai. Vinai fai na nnaagiai varino ni nnutuuvo hameetainaravaivee. Yuvuaano itaa kua tiravai.

Vaidi voovono ngiau aapuuvakidiri tiiravai

³¹ Ivoono ngiau aapuuvakidiri tuuvono mmuakiaaya yaataravai. Mmatayaa diaa vaidi voovono mmata aavau varioo mmata aavau vai mminnamminnaiyauvaara nnaasu kua tiivai. Ngiau aapuuvakidiri tuuvono mmuakiaaya yaataroo ³² ari toovaaraata ari rikioovaraatama tikiai hama gioonna kiaapu voovono rikiaivai. ³³ Fai gioonna kiaapu voovono inna kuaivaa tuqinnama rikioo puaisa utino mmoori kaanaivo vainai teeda seena gioonna kiaapuuya kiaara: Anutuuqo kua tiivo kua kutaavai vaivaivee, kiaravai. ³⁴ Anutuuqo titooovono Anutuuqaa kuaivaa tiivaara iya itaa kua kiaravai. Anutuuqo Mmannasa Yoketaivaa inna mmikio innaki suvuaikio Anutuuqaa kuaivaa tiivai. ³⁵ Ari Koovaano ari Mmaapuuvaa kaayauma mmuduuya ruoo inna tinoo: Mmuakiaa mminnaiyauvaara na diauneema eenoo dianee, tiivai. ³⁶ Gioonna kiaapu voovono inna Mmaapuuvaa kutaavaivee tiivoono vaa tupatupaa variraivaa varaivai. Gioonna kiaapu voovono inna Mmaapuuvaa kuaivaa hama rikiaivoono fai hama tupatupaa variraivaa varaanaravai. Anutuuqaa nnannateeraivo fai tupatupaa innayaa vainaravaivee.

Yisuuva gioonna Samariaivaatama kua tiravai

4 Yisuuva gioonna kiaapuuya nnoori apuduu inna nnaagiai nuauyaano Yuvuaanaa nnaagiai nuu gioonna kiaapuuya yaataroo kuaivaa Farisaiya rikieeravai. ² Mo hama Yisuuva ariinoo nnoori apiravai. Ari ngiaammuauyaano nnaasu nnoori apiravai. ³ Iva uu mmooriivaa Farisaiya rikioovaa Yisuuva rikioo diitoo ari ngiaammuauyaatama Yutayaa mmataivaa pikiada kava vara ranada Karirayaa mmataivakira viravai. ⁴ Iya Karirayaa vuu aataruuvau kuaaree kiaa kiada Samariaa mmataivaa vuutaidadiri viravai.

⁵ Vidada oro ivaki vau yoosinna voovai nnutuuvo Sukaraa ivaki viravai. Nnaaru Yakoopo ari mmaapuuvaa Yoosiipaa mmu mmataivo vainima vaudu ⁶ Yakoopo hanuu kioo doofa nnooriivo ivaki vaudu ikianna tammaudu Yisuuva aataru hokobaivau nnuudu inna pirsauduu doofa nnooriivaa siriivau hara kioo variravai.

⁷ Vaa ari ngiaammuauya nnida tarada yoosinnaivaki vida sikaunnaadiri yeennaiyauvaa yookaakiaara vida kieeravai. Vida kioodoo Yisuuva ivau hara kioo varioo tooduu gioonna Samariaa voovai nnooriivaa vitaanara nnuuuvo too Yisuuva inna tunoo: Nnooriivaa vita niita ni mianee, ⁹ tuduu rikioo Samariaa gioonnaivo inna sai tunoo: Ai, a voopinnaa Yutayaakuavee. Nene vo Samariaa gioonnava. Anna a dataama kiennainna nnoorira ni yaparakiannanee? tiravai. Yutayaa gioonna kiaapuuyaata Samariaa gioonna kiaapuuyaatama makemakee ngiariiyara ngiariiyara nnannateera tasipama varuuvaara gioonnaivo itaa kua tiravai. ¹⁰ Yisuuva inna kua sai tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuya kati mmii aataruuvaa vaa a arinaima tee rikiee na nnoorira i yaparakiavua ni oyaivaa arinaima tee ni yaparakiannatiri. Na nnoori ari vookaravaa i mmiautiri. A ivaa nnee tupatupaa variraivaa varaannatirivee, ¹¹ tuduu rikioo inna sai tunoo: Yokeera-o, hama a nnoori toori vitaanaravootainoo. Nnooriivo hokoba soopavaki varinoo. A deevakidiri tupatupaa hara kioo varii nnooriivaa vitaanarannee? ¹² Ti nnaakuva Yakoopoono aa doofa nnoori aavaa hanuu kioo ivo ari mmaapuudoota ari puaraidootama nneeda

kioovaa ti mmiravai. Iva nnoonna vaidivai variravai. A inna yaataraannakuannee? ¹³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Gioonna kiaapu voovoono aa nnoori aavaa nnaa kino fai kava inna nnoori rainaravai. ¹⁴ Gioonna kiaapu voovoono na inna mminara nnooriivaa nnaa kino fai hama kava inna nnoori rainaravai. Nnoori na inna mminaraivo fai inna aakiaivaki nnoori rumuruuma roosiima tupatupaa varinono fai ivo tupatupaa variraivaa varaanaavaivee, ¹⁵ tuduu rikioo gioonnaivo inna sai tunoo: Yokeera-o, mo aa nnoori aavaa ni mianee. A ni minai na nnaa kieve fai hama kava ni nnoori rainai hama kava aavakidiri na numa vita ree nnaanaravaivee, tiravai.

¹⁶ Yisuuva inna kiasa mmioo tunoo: Mo oro ai vaatiivaara aayanna tino i tasipama ngiaivee, ¹⁷ tuduu rikioo gioonnaivo inna sai tunoo: Hama na vaatiaataivaivee, tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A hama na vaatiaataivaivee kiannaivo kutaavai kiannanoo. ¹⁸ Vaa a yaaku saineetu vaati varaannavai. Anna a makee vaidiivaa tasipama variannaivo hama i vaativai. A kutaavai kiannavaivee, ¹⁹ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Yokeera-o, vaa na tauvai. A forofetaakuavee. ²⁰ Ni nnaakukiaiya aa taapi aavaudiri ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutu-uqaa mmiravai. Ngia Yutayaa vaidiiva kiaanoo: Yerusareema nuunaira nnau pinaivaki nnaasu ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa Anutu-uqaa mmiatee, kiasaivee, ²¹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Rikiaanee. Fai suai voovai nninai hama ngia gioonna kiaapuuya aa taapi aavaunnaata Yerusareemaivakiriaatama ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa ni Napoonna mmiaaravai. Fai sabisaabi mmuakiaa yoosinnaiyauvakidiri inna mmiaara-vaivee. ²² Ngia gioonna kiaapu Samariaiya hama ngia ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmiraivaa oyaivaa ari-naima teeda rikiaavai. Ta gioonna kiaapu Yutayaiya titi ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaunnaivaa oyaivaa aikiooma ta teeda rikiaunnvai. Titiikidiri Anutu-uqo tino gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanaraivo nni-ivai. ²³ Gioonna kiaapuuya kutaa tuanaa ni Napoonna ausa mmuduuya mmiraiya ngiari ausaiyauvakidiri kua kutaa tida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaara suaivo fai nninaravai. Ai, vaa nninoo. Ni Napoova gioonna kiaapuuya kua kutaa tida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaaraiyara buainno varinoo. ²⁴ Anutu-uqo inna mmannasavai. Fai gioonna kiaapuuya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutu-uqaa mmiaaraiya ngiari ausaiyauvakidiri kua kutaa tida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiatee, tiravai.

²⁵ Tuduu rikioo Samariaa gioonnaivo inna sai tunoo: Vaa na rikiauvai. Misiaa vaidivai Anutu-uqo inna mmataama kioovo fai nninaravai. Iya innara Kirisiivavee kiaivo fai nninaravai. Ivoono ngioo mmuakiaa mmooriivaara ti kiasa ti mminaravaivee, ²⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mo na aita kua kiau aavo inna na ivoona iiki-aunoo, tiravai.

²⁷ Yisuuva itaa kua tuu saivaata ari ngiaammuauya kava vara ranada nnida tooduu Yisuuva gioonnaivaata kua tiao varuduu teeda nnikiarairavai. Nnikiaraida hama voovoono gioonnaivaa tunoo: Aaniira a ngiannanee? tuduu hama voovoono Yisunna tunoo: Aaniira innaata kua kiannanee? tiravai.

²⁸ Hama itaa kua tuduu rikioo gioonnaivo ari nnoori tooriivaa pikioo kava vara ranoo vioo vioo oro yoosin-naivaki gioonna kiaapuuya kiasa mmioo tunoo: ²⁹ Vaidi voovoono mmuakiaa mmoori na iikiauavaa kooyaa ni giaa ni miivaa numa taatee. Ivo Misiaivonnee? ³⁰ tuduu rikiada gioonna kiaapuuya yoosinnaivaa pikiada Yisunna taara nniravai.

³¹ Iya nnida varuduu Yisunna ngiaammuauya inna vuavi tida tunoo: Vitaira-o, yeenna nnaanee, ³² tuduu iva iya sai tunoo: Na nnaanara yeennaivaa hama ngia taanoo, ³³ tuduu ari ngiaammuauya ngiari yapara ngiari yapa-paraidda tunoo: Vaa vaidi voovoono yeennaivaa varoo inna mmiinnee? ³⁴ tuduu Yisuuva iya tunoo: Ni titeeraivoono niyara tii kuaivaa na rikiee ivo mmoori ni muuvaa na iinana taika kino rikioo inna ni yeennavai.

³⁵ Ngia mmuakiaaya kiaanoo: Fai kuraaga taarama taarama taikanai yeenna kaanaivo nneeravaata vainai ta varaaravaivee, kiasavai. Na ngii giaa ngii miee kiauunoo. Yeenna mmooriyauvaki tuqinnama haitatuuma taatee. Ngia varaateeraiyauvo vaa aikiooma kaanainno nneeravaata vainoo. ³⁶ Mmoori vareera vaidiivo ari mmoori varaivaa irisai kaanaivaa safuuma varoo sirigaivai. Ivaa roosiima ta gioonna kiaapuuya tupatupaa variraivaa varaateeraivaara ta iya vitada sirigakiaunnvai. Yeenna kaanaivaa vareera suaivaki yeenna hauvaa utiraiyaata yeenna kaanaivaa vareeraiyaatama mmuaavaugijataama sirigakiaaravai. ³⁷ Ivaara nnaaru tuu kua voovai tunoo: Vaidi voovoono mmooriivaki yeenna hauvaa utikio voovoono kaanaivaa varaivaivee. Itaa kua tuuvo kutaa kuavai. ³⁸ Ngia hama mmoori vareeraivaki na ngii titaukai ngia yeenna kaanaivaa vareeraiyavee. Ngiari vooy-aano ivaki mmoori varoovakidiri ngia iya mmoori kaanaivaa varooyavee. Yisuuva mmatayaa diaa mmin-naivaudiri mmataama kioo itaa kua tiravai.

³⁹ Samariaa gioonna kiaapuuya yoosinna Sukaraa varuuya ii gioonna ivo tauraa vaa iya kiasa mmioo tunoo: Mmuakiaa mmoori na iikiauavaa ivo kooyaa ni giaa ni mivaivee, tuuvaara kaayau gioonna kiaapuuya ngiari ausaiyauvaa hanigiada Yisunna kutaavaivee tiravai. ⁴⁰ Itaa kua tuuvaara iya innasi nnuu suaivaki yaagueeqa-ma inna tunoo: Ti tasipama varianee, tuduu Yisuuva iya tasipama taara suai variravai.

⁴¹ Varuduu ivo iyaata kua tuu kuaivaara kaayau vooyaano ngiari ausaiyauvaa hanigiada innara kutaavaivee tida ⁴² gioonnaivaa tunoo: Anna vaa ta ausa hanigiada innara kutaavaivee kiaunnvai. Hama a kiannaivaara ta

iikiaunnaano. Iva kuaivaa ti kiasa ti mmikiai ta rikiaunnaivaara iikiaunnaano. Vaa ta rikiaunnavai. Iva kutaa mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variraiya vitoo yoketaivau yapaanaraivovee, tiravai.

Yisuuva vaidi kieetaivaa mmaapuuvaa tuqinneeravai

⁴³ Yisuuva iya tasipama varuu suaivaitana taika kioodoo ivo diitoo Karirayaara viravai. ⁴⁴ Vaa ivo tauraa ari-iyara tunoo: Vaidi forofetaivaara mmuakiaa yoosinnaiya innara yoketaakiaani ari yoosinna tuanaia hama innara yoketaakiaavaivee, tiravai. ⁴⁵ Ivo Karirayaara vioo vioo oro tooduu gioonna kiaapuuya innara sirigairavai. Vaa iyaata Yerusareemaivaki vida buusaivaa nnutuuvo Varaigiatavaa nneera suaivaki iva uu mmooriivaa taa kioovaara iya innara sirigairavai.

⁴⁶ Innara sirigaida varuduu Yisuuva yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Kenaa tauraa ivo ivaki nnoori tuanaivaadiri vuaina suuyaivaa uuvakira kava viravai. Vioo vioo oro varuduu Kapanauvaa vaidi kieeta voovoono ivaki hara kioo varuduu ari mmaapuuvoo nniitaroo homo Kapanauva variravai. ⁴⁷ Ii kieeta vaidi ivo Yisuuva Yutayaa mmataivaa pikioo Karirayaa mmataivaki nnuu kuaivaa rikioo oro inna yaparainno tunoo: Kapanauva ivaki tiee ni maapuuvoo kiisa suai putinara iivaa tuqinnaanee, ⁴⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Fai ngia mmuakiaaya hama mmoori ari vookara ari vookaravaa teeda hama ngia niyara kutaavaivee kiaravaivee, ⁴⁹ tuduu rikioo vaidi kieetaivo tunoo: Yokeera-o, ni maapuuvoo putivoora tiee akiairainai ni tasipama tummuane, ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Kuane. Fai i mmaapuuvoo diitoo kati hara kioo varinaravaivee, tuduu ivo Yisuuva kuaivaara kutaavaivee kiasa kioo vioo vioo ⁵¹ oro tooduu ari mmoori varoo ngiaammuaaya saidi nnida inna tunoo: Vaa i mmaapuuvoo diitoo kati hara kioo varinoo, ⁵² tuduu rikioo iva iya yaparainno tunoo: Dee suaivau inna nniitaraivo pikiaivainnee? tuduu rikiaada iya inna sai tunoo: Nau ikianna tammaa i mmaapuuvaa ikiyanaivo taikaivaivee, tiravai. ⁵³ Iqii suai ivau Yisuuva tunoo: Fai i mmaapuuvoo diitoo kati hara kioo varinaravaivee, tuuvaa koova rikieeravai. Rikioo ivoota ari mmuaa nnauvaki varuuyaata inna kutaavaivee tiravai.

⁵⁴ Yisuuva Yutayaa mmataivaa pikioo numa Karirayaa mmataivaki varuuvo Anutuuaa mmoori ari vookarau voovai vaa tauraa iima kioo ivaa nnaagiaivau iqii mmoori ivaa iiravai.

Yisuuva vaidi nnoori siriivau vauvaa tuqinneeravai

5 Yutayaiya buusa nneera suaivo vainima vauvaara Yisuuva Yerusareemara viravai. ² Yerusareema vagiaa-munna keegia voovai nnutuuvo Puara Sipisiipaiya keegiavai vairavai. Ii keegia ivaa vainima vau nnoori haruungaivaa nnutuuvo Yutayaiya kuaivakidiri Betasataa vauduu nnau haaya yaaku saivai ivaa siriivau vairavai. ³ Vauduu kaayau gioonna kiaapu mmammaiyauvo maisauya iyauvaki vairavai. Gioonna kiaapu avu huruuta-yaataata mmudanna rauyaata yuku yaaku putuuyaata iyauvaki vairavai. (Iyauvaki vaida varida nnooriivo korokoroonaraivaara faannaida variravai. ⁴ Varuduu vo suai vo suai Udaangaivaa aangeraa voovoono tuoo nnooriivaki vuduu nnooriivo korokorooduu vaidiivaa mmammaivo maisauvo tauraa nnooriivaki vuvaa mmammaivo yoketauduu nniravai.) ⁵ Iya nnau haayaiyauvaki vauduu vaidi voovoono kaayau nuanu (38) nniitaroo nnaasu varuu mmanna mmuyai vaidiivootama iyauvaki vauduu too ⁶ Yisuuva Yerusareema vioo ivaki inna too ivo kaayau suai ivaki varuuvaara arinaima rikioo inna yapara ruoo tunoo: I nniitaraivo taikaanaraivaara i yoketainnonnee? ⁷ tuduu rikioo inna sai tunoo: Yokeera-o, nnooriivo korokorookiai rikiee kiaunoo: Dee vaidi voovoono ni sootu utuoo nnoori haruunga korokoroovaki ni yapaanarannee? kiasa kiee tauko hameetainoo. Na airineetu kuanaree tiee iina variee taukai vaidiia ni yaatarada ngiari nnaasu nnoori haruungaivaki makemakee kuaavaivee, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Diitee ai kegeennaivaata varee kuane, ⁹ tuduu rikioo makee tuduu inna nniitaroovo taikooduu diitoo ari kegeennaivaata varoo viravai. Ii suai ivaki Yutayaiya kati varuu suai-vo vairavai.

¹⁰ Vauduu Yutayaa vaidiia nookiannaivaara mmamma tuqinnoo vaidiivaa tunoo: Anna ta kati varira suaivai. Ai kegeennaivaata varee vaa a ti mmaanna tira kua aataru voovai hatokaannano, ¹¹ tuduu rikioo iya sai tunoo: Vaidi ni tuqinnaivoonoo ni tinoo: Ai kegeennaivaata varee kuane, tikiai na varee ngiaunoo, ¹² tuduu rikiaada iya inna yaparaida tunoo: Mo gioonno i tinoo: Ai kegeennaivaata varee kuane, tikiai a varee ngiannannee? ¹³ Iya itaa kua tuduu rikioo mmamma tuqinnoo vaidiivo Yisuuva yaata vuennameeravai. Gioonna kiaapuuya ivaki suvuua kioovaara Yisuuva ari voodaa vioo kioodoo vaidiivo innara yaata vuennamea kieravai.

¹⁴ Nnaagiai Yisuuva nuunaira nnau pinaivaa aakiaivaki tooduu mmamma tuqinnoo vaidiivo inna too vauduu too inna tunoo: Taanee. Vaa i mmammaivo yoketaunoo. Tauraa a maisama variannavai. Nnaagiai maisa aataru pinaivo ivaa yaataravoonoo aisi vainoora sa kava mminnamminnaa maisaivaa varaanee, ¹⁵ tuduu rikioo ivaki pikioo vioo Yutayaa vaidiia kiasa mmioo tunoo: Vaidiivaa nnutuuvo Yisuuvaano ni tuqinnaivaivee, ¹⁶ tuduu vaidi

Yutayaiya ngiari kati varira suaivaki Yisuuva Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa uuvaara ii suai ivaki toosa hara inna mmaara iiravai.

¹⁷ Iida varuduu Yisuuva iya tunoo: Ni Napoova mmoori varoo varikiai neeta mmoori varee variaunoo, tiravai. ¹⁸ Ivo itaa kua tuuvaara iya kaayauma inna ruputu kiaara iiravai. Vaa ivo tauraa iya kati varira suaivaki aataru voovai hatokoo nnaagiai Anutuuqaa ni Napoovavee tiao Anutuuqaa roosiima mmuaakaraama varuuvaara iya inna ruputu kiaara iiravai.

Yisuuva ari Koova tuduu mmooriivaa iiravai

¹⁹ Inna ruputu kiaara uuduu Yisuuva iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Na inna Mmaapuvai variee hama na yopeema nenenaideri mmoori vooyauvai iikiauvasi. Ni Napoova iinno varii mmooriyauvaa na tee iyauvaa nnaasu na iikiauvasi. Ni Napoova ii mmooriyauvaa na inna Mmaapuuvootama iikiauvasi. ²⁰ Ni Napoova niyara mmuduuya riivaara mmuakiaa mmoori ari iyauvaa ni vitaivai. Ngia teeda nnikiraakiateera ivo vo mmoori vooyauvai tauraa ni vitai mmooriyauvaa yaataraanara mmooriyauvaa fai ni vitainaravai. ²¹ Ni Napoova vaa putuuya tiki ai diitada hara kiada variaaneema na inna Mmaapuuvootama ni iikiatainai gioonna kiaapuuya na iinai fai iya tupatupaa variaaravai. ²² Hama ni Napoova ariinoo gioonna kiaapu voovai kua pinaana yapa kioo yaparavai. Kua pinaana yapa kioo yaparaira mmoori aataru mmuakiaavai vaa ari Mmaapuuvaa ni mivaivee. ²³ Gioonna kiaapuuya kua yoketaivaa ni Napoovana kiaaneema na inna Mmaapuuvaa ni iyaraatama kua yoketaivaa kiatera ni Napoova kua pinaana yaparaira aataruuvaa ni mivaivee. Hama gioonna kiaapu voovoono na inna Mmaapuuvaa niyara kua yoketaivaa tiao hama ni Napoova ni titoovaraatama kua yoketaivaa tiivai.

²⁴ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoono ni kuaivaa tuqinnama rikioo ni titoovaa kutaavaivee tiivoono tupatupaa variraivaa vaa varaivaivee. Fai hama ivo kua pinaivaki varinaraivaivee. Vaa aikiooma putiraivaa iva yaatara kioo tupatupaa variraivaa varaivaivee. ²⁵ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Suai voovai fai nninaravai. Ai, mo vaa aavaa nninoo. Fai hama ausa hanigieeraida putiraiva roosiima variaya na Anutuuqaa Mmaapuuvaa ni kuaivaa rikiada arinaima rikiaiyano fai aikiooma tupatupaa variraivaa varaaravai. ²⁶ Tupatupaa variraivaa oyaivo ni Napoova ni mikio innaki vaineema na inna Mmaapuuvaa ni iki vaivai. ²⁷ Na Vaidiivaa Mmaapuvai variauvaa ivo kua pinaivaa dianeera ni tiki ai na diauvai. ²⁸ Sa ivaara ngia nnikiraakiatee. Ii suai ivo nninai rikiada vaa putuduu hau kiooya ni kuaivaa rikiada ²⁹ mmata nnauvakideri diitaaravai. Vooya vaa yoketaa mmoori varooya diitada tupatupaa variaaravai. Vooya maisa mmoori varooya diitakio kua pinaivaki iya yapa kinai ngiari mmoori maisaiyauvaa irisaiyauvaa varaaravai.

Vaidi vooyaano Yisuunna oyaivaa kooyaa tiravai

³⁰ Hama na yopeema nenenaideri mmooriivaa iikiaunoo. Anutuuqo kua ni giaa ni miivaugiataama na kua pinaivaa diee vaina iikiaunoo. Hama nini iikiatai mmooriivaa na iikiaunoo. Ivo ni titoovaa inna iikiatai mmooriivaa na iikiaunoo. Ivaara kua pinaivaki ni kuaivo safu tuanaavai vainoo.

³¹ Fai neneeno nenenaideri niniyara kua voovai tino fai ni kuaivo hama kaanainaravai. ³² Ari voovoono niyara kuaivaa tiivo varinoo. Vaa na rikiunoo. Ivo niyara tii kuaivo kutaavai vainoo. ³³ Ngia Yuvuaanaa kuaivaa rikiaraivaa vaidiiva titoodu innasi vuduu ivo niyara kua kutaivaa tuuvaa vaa ngia rikieeravai. ³⁴ Vaidi mmatayaa voovoono niyara kua kutaivaa tiivaa hama ni rikiatainoo. Anutuuqo ngii vitoo aataru yoketaivau ngii yapa kiaiveeraivaraina Yuvuaano niyara kua kutaivaa tiivaara kati na itaa kua kiaunoo. ³⁵ Yuvuaano ngia toobaivaa subi kiaavo too ruvaaheeraivaa roosiima varuduu ngia innara aikioovaivee tida inna mmeekiaivau kiisa suai varida inna kuaivaa sirigairavai. ³⁶ Ni mmooriyauvoono Yuvuaano niyara tuu kuaivaa yaataraivai. Ni mmooriyauvaa ni Napoova ni muduu na iima taika kiaa mmooriyauvoono ni oyaivaa kooyaa vitaikiai teeda gioonna kiaapuuya kuaano: Ari Koovaano inna titaa kiaikio tiivaivee, kiaavai. ³⁷ Ni Napoova ni titoovoono ariinoo niyara tiivai. Ngia hama inna kuaivaa rikiada hama inna viri nnikiivaa taavai. ³⁸ Ivo ni titoodu na tummuivaara ngia hama kutaavaivee kiaivaa hama inna kuaivo ngiiki vainoo. ³⁹ Ngia Anutuuqaa kua fafaaravaa makemakee yaarida yaata utida kuaano: Ta iva yaarida tupatupaa variraivaa varaaravee, kiaa iiki-aano. Ii kua fafaara ivo niyara tikiainnaata ⁴⁰ mo ngia tupatupaa variraivaa varaaravaa hama niyara kutaavaivee kiaa kiada hama niisi nnida iva varaano.

⁴¹ Vaidiiva niyara yoketaavee kuaivaa hama na rikiavai. ⁴² Vaa na ngii tauvaivee. Ngia hama Anutuuqaa mmuduuya ruuvaa vaa na tauvaivee. ⁴³ Na ni Napoovaa ni titoodu na tummuivaava hama ngii ausaiyauvo ni varinoo. Fai ari vo vaidi voovoono arinaideri tiivoono nnino fai ngii ausaiyauvo inna varaanaravai.

⁴⁴ Ngia ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaavaivee kiaivaa sirigakiaano. Anutuuqo mmuaavoono ngiinyara

yoketaavee tiivaa hama ngia ivaa varaara iikiaano. Itaama vaikai mo ngia dataama innara kutaavaivee ki-aarannee? Hama yopeemavee. ⁴⁵ Ngia sa yaata utuatee. Hama na ngii mmaara kuaivaa ni Napoonnaata kua tinaravai. Nnaaru varuu vaidi Musiiva ngii tuqinnaanaraivaara ngia yaata utida ivaa puaisakama utuaano. Fai ivoono ngii mmaara kuaivaa tinaravai. ⁴⁶ Ngia ivo tuu kuaivaa rikiada kutaavaivee tutiri. Ni kuaivaaraatama rikiada kutaavaivee kiaatirivee. Ivoono niyara fafaara reeravai. ⁴⁷ Ngia hama ivo fafaara roo kuaivaa rikiada kutaavaivee kiaatiri. Dataama kiada ni kuaivaaraatama rikiada kutaavaivee kiaatirinnee? Yisuuvaano Yutayaiyaata itaa kua tiravai.

Yisuuva vaidi kaayau (5000) yeenna mmiravai

(Matai 14:13-21; Marakaa 6:30-44; Rukaaso 9:10-17)

6 Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioodoo nnaagiai vo suai voovaki ari ngiaammuauyaatama kanuuvaki karada nnoori Karirayaa vuai nnutuuvo Tiperiaa nnoori haruungaivaa karada sainai viravai. ² Vuduu teeda kaayau gioonna kiaapuuya Yisuuva nnaagiai viravai. Iva Anutuuga mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa iinno nniitarooya tuqinnooduu toovaara iya inna nnaagiai viravai. ³ Vuduu Yisuuva ari ngiaammuauyaatama nnoori sainai taapiivau karada ivau variravai. ⁴ Ii suai ivaki Yutayaiya buusa Varaigiatavaa nneera suaivo vainima vairavai. ⁵ Vauduu Yisuuva tooduu kaayau gioonna kiaapuuya innasi nnida varuduu ivo Piriipaa tunoo: Aa gioonna kiaapu kaayau aaya yeenna nnaaravaa ta deevakidiri varaunannee? tiravai. ⁶ Yisuuva Piriipaa iinno taanaree kiaa inna itaa kua tiravai. Vaa ivo iinaraivaa ariinoo too rikieeravai.

⁷ Piriipo inna kua sai tunoo: Fai ta kaayau sikauyauvaadiri yaaku vaidivaitana yuku yaaku taika kiada (200) yookaama kiada yeennaiyauvaa varada kikai iya kiisa kiisama nnaasu nnaaravavee, ⁸ tuduu ari ngiaammuu voovai Simoono Petoroosaa kataivaa nnutuuvo Adiriaaso Yisuuva tunoo: ⁹ Aa ngiaammuu aavau dioo vai aavo bereeta yaaku saivai utu kioo tavau taaravaitanaatama utinoo. Dataama mmuakiaa gioonna kiaapu aavaki variaa aaya iyauvaa nnaarannee? ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Gioonna kiaapuuya tikiai variatee, tuduu rikiaada kaayau ferefuruunnaiyauvo ivau vauyauvunu hara kiada variravai. Varuduu teeda vaidiia nnaasu jaaruduu kaayau (5000) ivau variravai. ¹¹ Varuduu Yisuuva bereetaiyauvaa tu kioo vainno Anutuugaata kua yoketaivaa kiaa kioo ari ngiaammuauya mmuduu gioonna kiaapuuya hara kiada varuuya mmiravai. Mmi kioodoo Yisuuva tavauvaitanaatama mmuaikaraama kioo iya mmuduu iya nnaataama utuuvaara nneeravai. ¹² Nnooduduu iya ausaiyauvo rasiiduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Yeenna nneeda kiaa arai yatiiyauvaa rupi nuunama yapaatee. Iya yeenna saiyaavai nnaa unaageenama pikiaarainoo, ¹³ tuduu rikiaada iyauvaa rupi nuunama kiada yeenna bereeta yaaku saivai nneeda kioo arai yatiiyauvaa rupi nuunama utua yaakuuvaitana yukukidiri taarama rummua yapa kieeravai.

¹⁴ Yapa kioodoo teeda Yisuuva Anutuuga mmoori ari vookaravua uuvaa gioonna kiaapu ivaki varuuya teeda tunoo: Forofetaa voovai mmatayaa tiinaraivo kutaa tuanaa aanna ii vaidi ivovee, ¹⁵ tuduu Yisuuva too rikiooduu iya nnida inna puaisa utida vitada kieeta vaidivai inna yapaaree kiaa uuduu rikioo ivo arivana taapiivaura keenaa viravai.

Yisuuva nnoori veraivau nuairavai

(Matai 14:22-23; Marakaa 6:45-52)

¹⁶ Vuduu hannainno varuduu rikiada ari ngiaammuauya nnoori haruungaivakira tiida ¹⁷ siriivaudiri ngiari kanuuvaa varada nnoori sainai kava vara ranada Kapanaumara nniravai. Nnida varuduu heenauduu Yisuuva hama akiiraama kioo iyasi nniravai. ¹⁸ Hama nnuduu yuunna yaamurukaivo nnooriivaa rummua ketekaa-tooduu ¹⁹ ari ngiaammuauya yatari sagaiyauvaa utida nnooriivaa ruvuatia rada nnoori vuutaivau nnida varida tooduu Yisuuva nnoori verenoovau raa roo iyasi ngioo ngioo kanuuvaa vainima nnuduu teeda ari ngiaammuauya kaayauma aaturavai. ²⁰ Aatuuda varuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Sa aatuukiatee. Na ngiaunoo, ²¹ tuduu rikiaada iya innara sirigaida tunoo: Mo kanuu aavaki karee ngianee, tuduu ivaki karoo varinee tuu saivaata vaa iya yaata utua rada kuaaree kiaa vuu yoosinnaivaki kanuuvo numa diravai.

Gioonna kiaapuuya Yisuuva buairavai

²² Vauya patauduu kaayau gioonna kiaapuuya homo nnoori haruunga siri sainai hara kiada varuuya yaata utida kiaanoo: Nau ta taunnano mmuaa kanuuvai nnaasu ivau vaivai. Yisuuva hama ivaki karoo ari ngiaammuauya tasipama kuaivaivee, kiaa kiada ivara vaa iya arinaima teeda rikieeravai. Ari ngiaammuauya inna pikiaada iyananaa vuuvaa vaa iya arinaima teeda rikieeravai. ²³ Teeda rikiaada varida tooduu vaidiia yoosinna Tiperiaadiri ngiari kanuuyauvaa varada nniravai. Nnida Udaanga Yisuuva yeenna bereetaiyauvaa Anutuugaata kua

nnaivoono fai tupatupaa varinaravai. Aa yeenna aavaa na inna mminaraivo inna ni mmammavai. Gioonna kiaapu mmuakiaaya tupatupaa variateera fai na putuee ni mmammaivaa iya mminaravaivee, tiravai.

⁵² Tudu rikiada Yutayaa vaidiyya yaagueeqama ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Mo dataama kioo aa vaidi aavo ari mmammaivaa ti mminai ta nnaarannee? tiravai. ⁵³ Yisuuva iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia hama Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni mmammaivaata ni kiauvaatama nneekio rikioo fai hama tupatupaa variraivo ngiiki vainaravai. ⁵⁴ Gioonna kiaapu voovoono ni mmammaivaata ni kiauvaatama nnaivoono vaa tupatupaa variraivaa varaivaivee. Fai itainnonno yapooma suai nnaagiai na tino kava diitaanaravai. ⁵⁵ Ni mmammaivo inna yeenna tuanaa nneeraivoovee. Ni kiauvo inna nnoori tuanaa nneeraivoovee. ⁵⁶ Gioonna kiaapu voovoono ni mmammaivaa nnoo ni kiauva nnaivoono ni tasipama varikiyai na innaki variaunoo. ⁵⁷ Ni Napoova tupatupaa variraivoono ni titooduu na tiiravai. Ivo varikiaira tiee na variaunoo. Na variauvaara fai gioonna kiaapu voovoono ni nnaivo fai tupatupaa varinaravai. ⁵⁸ Mo aa yeenna aavo ngiau aapuuvakidiri tiivo inna neenoovee. Aa yeenna aavo hama ngii taato nnaakukiaiyya nnoo yeennaivaa roosiivaivee. Iya ivaa nneeda nnaagiai putiravai. Fai gioonna kiaapu voovoono aa yeenna aavaa nnoo fai tupatupaa varinaravaivee, tiravai. ⁵⁹ Yisuuva Kapanauma nuunaira nnauvaki gioonna kiaapuuya kua mmayaayaivaa kiaa mmuu suaivaki ari putinaraivaara ivo itaa kua tiravai.

Yisuuva tupatupaa variraivaara tiravai

⁶⁰ Yisunna nnaagiai nuau gioonna kiaapu kaayauya iva tuu kuaivaa rikiada tunoo: Aa kua aavaa ta rikiaunano mmuaararai kuavai. Mo deeyaano aikiooma rikiaarannee? Hama ta yopeema rikiaaravaivee, ⁶¹ kiaa kiada Yisunna kuaivaara iya itaama yaata utida hanigiaanigieera kuaivaa tuduu inna aakiaivo vaa rikieeravai. Rikioo ivo iya tunoo: Ii na kiau kua ivaa ngia rikiaavo ngii pikiataainnee? ⁶² Fai itaikiai Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo keenaa nene tummuavakira vinai rikiada fai ngia teeda dataakiaarannee? Fai ni kuaivaara kutaavaivee kiaarannee? ⁶³ Anutuuqaa Mmannasaivoono vaidi variraivaa vaidiivaa mmiivaivee. Nnabaivoono mmanna nnabavaivee. Na kiau kua aavo Mmannasaivaa roosiivai. Fai tupatupaa variraivaa ngii minaravai. ⁶⁴ Na itaa kua kiakiai rikiada ngia hama vooya niyara kutaavaivee kiaavaivee. Yisuuva itaa kua tiravai. Vooya hama innara kutaavaivee kiaraayara vaa Yisuuva tauraa rikieeravai. Vaidi voovoono inna nnammutuuiya kooyaa iya inna vi-tainaraivaaraatama vaa tauraa ivo arinaima rikieeravai. ⁶⁵ Yisuuva vo kua voovaata iya kiaa mmioo tunoo: Ivaaraina vaa na ngii giaa ngii miee kiaunoo: Fai Anutuuqo hama gioonna kiaapu voovai aakiaivaa yuruuno too fai hama niisi nninaravaivee, kiaunoo, tiravai.

⁶⁶ Yisuuva itaa kua tuuvaara inna nnaagiai gioonna kiaapu kaayau nuauya inna pikiada ngiari toovau viravai. ⁶⁷ Vudu Yisuuva iya vuvaa too ari nnaagiai nuaira ngiaammuuu yaakuuvaitana yukukidiri taarama tunoo: Ngieeta ni pikiada ngii kuataainnee? ⁶⁸ tuduu Simoono Petoorooso inna sai tunoo: Udaanga-o, mo ta deevaasi kuaarannee? I kua kutaivo tupatupaa varira aataruuvaa kooyaa ti vitaivai. ⁶⁹ Anna makee ta aiyara kutaavaivee kiaa kiada a Yoketaa Tuanaikua Anutuuqaasidiri tuuvaara ta rikiaunnonoo, ⁷⁰ tuduu Yisuuva iya sai tunoo: Na yaakuuvaitana yukukidiri taarama ngii mmataama kiau vai. Mo ngiikidiri voovai mmagia maisavai varinoo, tiravai. ⁷¹ Simoono vuai nnutuuvo Isariootaa mmaapuuvaa Yutaasaara Yisuuva itaa kua tiravai. Yisunna ngiaammuuu yaakuuvaitana yukukidiri taarama varuuvakidiri Yutaasoono Yisunna nnammutuuiya kooyaa inna vi-tainaraivoovee.

Yisunna kataunniya hama innara kutaavaivee tiravai

7 Yisuuva iyaata kuaivaa kiaa taika kioo Karirayaa mmataivau nuairavai. Yutayaa vaidiyya inna ruputu kiaara uuvaara hama Yutayaa mmataivau inna kuatauduu Karirayaa mmataivau nnaasu nuairavai. ² Ii suai ivaki Yutayaiya buusa voovai nneera suaivo vainima nniravai. Ii buusa ivaa nnutuuvo Unnakua Nnauvaa buusavai. Ngiari taato nnaakukiaiyya koo mmuyai gaangaivau nuaida varida unnakua nnauyauvaki varuuvaara yaata utida buusaivaa nneeravai. Iqii buusa ivo vainima nnuduu ³ Yisunna kataido inna tunoo: Aa mmata aavau pikiee Yutayaa mmataivaki kuane. Gioonna kiaapuuya i nnaagiai nuairaiya ee iira mmooriyauvaa taateeraivaara kuane. ⁴ Vaidi voovai ari nnutuuvo ngiau aapu kuanaraivaara hama ari mmooriivaa hatainaravai. Ii mmoori ee iikianna iyauvaa iinaree tiee iinna mmuakiaa gioonna kiaapuuya vitaakianee. ⁵ Ari kataido itaa kua kiaa kiada hama innara kutaavaivee tiravai. ⁶ Yisuuva iya tunoo: Na kuanara suaivo hama nninoo. Ngia kuaara suaivo sabi suaivai. ⁷ Gioonna kiaapu mmataiyaa diaiyya ngiyyara mmuduuya ruaavai. Mo hama niyara mmuduuya ruaavai. Na kooyaa ngiari mmoori maisaiyauvaa iya vitaakiauvaara iya niyara nnannataavai. ⁸ Ngiengie buusa nnaara kuatee. Ni suaivo hama vaama nniivaara hama na ii buusa ivakira kuanaravaivee. ⁹ Ivo itaa kua kiaa kioo Karirayaa ivaki hara kioo variravai.

Unnakua Nnauvaa buusaivaa Yisuuva oro teeravai

¹⁰ Hara kioo varuduu ari kataido buusa nnaara vida kiooduu Yisuuva varioo ivootama nnaagiai viravai. Hama ivo kooyaa virama kioo hatauma viravai. ¹¹ Buusa nneera aakiaivaki Yutayaa vaidiyya innara buaama rada nuaida tunoo: Deevakiinno variinnee? ¹² tuduu gionna kiaapuuya innara ngiari avuki ngiari avukiida murumuru tuduu vooyaano tunoo: Yoketaa vaidivaivee, tuduu vooyaano tunoo: Hamavee. Ivo gionna kiaapuuya unnakua tioo varivaivee, ¹³ tuduu Yutayaa vaidiyyara iya aatuuvaara hama gionna kiaapu voovoona kooyaa innara tiravai.

¹⁴ Hama kooyaa innara tuduu buusa nneera suai saivai homo vauduu Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki vioo gionna kiaapuuya kua kua mmioo variravai. ¹⁵ Kiaa mmioo varuduu rikiada Yutayaa kieetaiya kaayauma nnikiaraida tunoo: Aa vaidi aavaa hama vitaira voovoona inna vitaivai. Mo dataama kioo ari vo kua ari vo kuaivaa ti kua ti mmiinnee? ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Aa na ngii giaa ngii miao kua aavo hama ni kuavai. Anutuuqo ni titoovaa kuavai. ¹⁷ Na ngii giaa ngii miao kuaivaa nenenaidiri yaata utuee ngii giaa ngii mi-
aunnee? Vara Anutuuqo ni giaa ni mii kuavaina na ngii giaa ngii miaunnee? Ngia ivaara yaata utuaano. Rikiaa-
tee. Fai gionna kiaapu voovoona Anutuuqaa yaata utivaugataama mmooriivaa iinaree tioo fai ivo niyara ari-
naima too rikioo tinara: Ivo Anutuuqo inna kua mmuu kuaivaa tiivaivee, tinaravai. ¹⁸ Vaidi voovoona arinaidiri
kuaivaa tioo ariyara yaata utuoo ni nnutuuvo ngiau aapu vakiaiveera tiivai. Neenoo ni titoovaara yaata utuee
ni titoovaa nnutuuvo ngiau aapu vakiaiveera tiee kutaa kuaivaa nnaasu tiee hama unnakuaivaa kiauvasi.
¹⁹ Nnaaru Musiiva mmaanna tuu kuaivaa vaa ngii giaa ngii miravai. Mo ngia mmuaavai mmuaavai ivaa riki-
adaata hatoka kiada hama safuuma variaavai. Ngia aaniira ni ruputu kiaara iikiaannee? ²⁰ tuduu rikiada gion-
na kiaapu ivaki nuunauya inna tunoo: Mmagia maisaivo i aakiaivaki hara kioo varinoo. Hama ta i ruputu kiaara
iikiaunnaano, ²¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na mmuaa mmoori ari vookaraivaa kati varira suaivaki iiki-
aukai ngia teeda nnikiarakiaavai. ²² Musiiva mmamma hatokoo aataruuvaa ngii miravai. Ai, hama Musiinna-
sidiri nniivai. Ngii rubu tabeeyakidiri nniivai. Mo mmaanna tuu aataruuvaidiri ngia ngii nnaakara meedi mmaa-
puuya suai yaaku saivai karasaidiri taaravooma suaivo nnikiai iya mmammaiyauvaa kati varira suaivaki ha-
tokaavai. ²³ Musiiva tuu kuaivaa hatokeevoora kati varira suaivakiaatama ngia nnaakaraiya mmammaiyauvaa
hatokaavai. Ngia itaama iikiaani na kati varira suaivaki vaidiivaa mmamma eyommaavai tuqinnauvaara aaniira
niyara ngii ausaiyauvo nnannatainnee? ²⁴ Sa kuminayaa vaidiivaa teeda vaidi kua pinaivaa innaki yapaatee.
Kua oyaivaara tuqinnama yaata utida safuuma kiada innaki kua pinaivaa yapaatee, tiravai.

Iya tunoo: Anna Anutuuqo mmataama kioo

vaidi Misiavonnee? tiravai

²⁵ Tuduu rikiada Yerusareema diaa gionna kiaapu vooyaano tunoo: Aa vaidi aavaa iya ruputu kiaara iikiaa
vaidiivonnee? ²⁶ Ai, taatee. Ivo kooyaa iya tasipama kua tioo varikiai hama iya inna kuaano. Vaa ti kieetaiya ari-
naima inna teeda kuaano: Anna Anutuuqo mmataama kioo vaidiivovee, kuaannee? ²⁷ Anutuuqo mmataama
kioo vaidiivo nnino rikioo hama gionna kiaapu voovoona ivo nniivaki taanaravai. Aa vaidi aavo nniivaki vaa ta
taunnavavee, tiravai.

²⁸ Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki homo kuaivaa iya kua mmioo varioo kooyaa tunoo: Vaa ngia kutaa tuanaa
ni taayannee? Vaa ngia na tummuua yoosinnaivaki taayannee? Hama na nenenaidiri tiiravai. Ni titoovoona inna
kutaavai. Hama ngia inna taavai. ²⁹ Vaa na inna tauvai. Ivo ni titooduu na innasidiri tummuvaivaa vaa na inna
tauvaivee, ³⁰ tuduu rikiada vaidiyya inna utuaara uduu inna suaivo hama nnuuvaara hama vaidi voovoona inna
utiravai. ³¹ Hama utuduu iya nuunauvaki varuu gionna kiaapu vooyaano innara kutaavaivee kua kiada tunoo:
Anutuuqo mmataama kioo vaidi nninaraivoona aa vaidi aavo Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookaraiyau-
vaa iiyauvaa hama yopeema yaataraanaravaivee. Anna ii vaidi ivovee, tiravai.

Vaidi kieetaiyaano ngiaammuauya Yisuunna utuateera titeeravai

³² Tuduu rikiada Farisai vaidiyya gionna kiaapuuya Yisuunnara itaa kua murumuru tuu kuaivaa rikiada iyaata-
ma Anutuuqaara puara kati hudeera vaidi kieetaiyaatama nuunaira nnauvaara dira vaidiyya titooduu Yisuunna
utuaara iiravai. ³³ Yisuuva vaidi Farisaiya tunoo: Fai na homo kiisama ngii tasipama vari kiee ni titoovaasi kava
kuanaravai. ³⁴ Fai na vinai ngia niyara buaidada teekiai hama na ngii tee vainaravai. Na oro varinaravai hama
ngia yopeema kuaarivaara ngia niyara buaidada teekiai hama na ngii tee vainaravaivee, ³⁵ tuduu rikiada Yu-
tayaa vaidiyya ngiari kua mmi ngiari kua mmiida tunoo: Hama ta inna taateera tiivo ivo deenataa kuanarainno

tiinnee? Ivo Yutayaa gionna kiaapuuya ari voopinnaa Ereenga yoosinnaivaki variaiyasi vioo Ereengaiya kias mminara kuanarannee? ³⁶ Ivo tinoo: Ngia niyara buaidada teekiai hama na ngii tee vainaravai. Na oro vari-naraivaki hama ngia yoypeema kuaaravaivee, tiivo ari dee kuavainno tiinnee? tiravai.

Mmannasa Yoketaivo nnoori rumuruumaivaa roosiiravai

³⁷ Iya Unnakua Nnauvaa buusaivaa nneera suaiyauvo vakia roo vioo vioo taikaanara suaivo pinaa suaivai vairavai. Ii suai ivaki Yisuuva diitoo puaisakama tunoo: Gionna kiaapu voovoono inna nnoori raino niisi ngioo nnoori nnaivee. ³⁸ Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gionna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee ti-ivaakidiri nnoori rumuruumaivo tiineema fai yoketaa nnooriivaa vaidiivo nnoo tupatupaa varira nnooriivo fai innakidiri mmannammanna tiinaravaivee. Fafaaraivo itaa kua tiivaivee. ³⁹ Yisuuva gionna kiaapuuya innara kutaavaivee kiaiya Mmannasa Yoketaivaa varaaraivaara itaa kua tiravai. Ii suai ivaki Anutuuqo ari yoosinna ari vookarauvaki hama Yisuunna vita yapoovaara hama Mmannasa Yoketaivaa titooduu tiiravai.

Gionna kiaapuuya Yisuunnara taara yaata utiravai

⁴⁰ Gionna kiaapu vooyaano iva tuu kuaivaa rikiada tunoo: Aa vaidi aavo kutaa forofetaa vaidi ta innara faan-nairavovee, ⁴¹ tuduu vooyaano tunoo: Ivo Anutuuqo mmataama kioo vaidiivovee, tuduu vooyaano tunoo: Ai, hama Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo Karirayaivakidiri nninoo. ⁴² Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Fai Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo Davuitinna oyaivakidiri diitaanaravai. Davuitiiva varuu yoosinnaivaa nnutuuvo Pitiriheemaivaki kaano ivaki variivoonno inna mmataanaravaivee. Fafaaraivo itaa kua tiivaivee, ⁴³ tuduu rikiada Yisuunnara vooyaano vo yaata utiravai yaata utuduu vooyaano ngiari voovaugiataama yaata utiravai. ⁴⁴ Itaama uuvakidiri vooyaano inna utuaaree kias uuduu hama voovoono inna utiravai.

Vaidi kieetaiya hama Yisuunnara kutaavaivee tiravai

⁴⁵ Hama inna utuduu rikiada nuunaira nnauvaara dira vaidiiva kava vara ranada Anutuuqaara kati puara hudeera kieeta vaidiivaata Farisaiyaatama iyasi vuduu teeda iya yaparaida tunoo: Mo ngia aaniira hama inna utu kiada vaidi vitada aapi ngiaannee? ⁴⁶ tuduu rikiada iya sai tunoo: Ai, mo ta rikiaunnano tauraa hama vaidi voovoono aa vaidi aavo tii kua aavaa roosiima tiivaivee, ⁴⁷ tuduu rikiada Farisaiya iya tunoo: Ivo ngiitaata ngii unnakuainno tiinnee? ⁴⁸ Ti nnoonnaiyakidiriyaata Farisaiyakidiriyaatama dee vaidi voovoono innara kutaavaivee tiinnee? Hameetavee. ⁴⁹ Aa kumina gionna kiaapu aaya kua mmaanna tuu kuaivaa hama rikiaiya Anutuuqo iri-sai maisaivaa iya mmiivaivee, ⁵⁰ tuduu rikioo Farisaiyakidiri duu vaidi voovai nnutuuvo Nikotimaaso vaa tauraa Yisuunnaata kua tira vaidivoonno iya tunoo: ⁵¹ Ta titi kua mmaanna tiraivaudiri hama vaidi voovoono tomeda iiraivaa irisaivaa tauraananaa kati inna mmaara kua yeena rau kiada inna mmiaaravai. Ta kua pinaana inna yapa kiada kua oyaivaara arinaima inna rikiada inna tomedaivaa irisaivaara kua yeena rau kiada inna mmiaara-vaivee, ⁵² tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo eetaata Karirayaa diaa vaidikuannee? Anutuuqaa kuaivaa jaaruee tuqinnama rikiaanee. Fai a teeno hama kaanainaravai. Hama vaidi forofetaa voovoono Karirayaadiri nniivaivee. Farisaiyaano itaa kua tiravai.

Gionna vaati ruaivo ari vo vaidivai tasipooduu teeravai

8 (Mmuakiaaya ngiari nnauki vida tara kioodoo Yisuuva taapi Oriveetaivaura viravai. ² Vioo vioo ivaki vauvo patauduu kava vara ranoo nuunaira nnau pinaivakira nniravai. Ivaki nnuduu teeda gionna kiaapu mmuakiaa ivaki duuya innasi nuunauduu Yisuuva hara kioo varioo kuaivaa iya kias mmiravai. ³ Kias mmioo varuduu Anutuuqaa kua mmaanna kias mmiraiyaata Farisaiyaatama gionna sabi nuairaivaa vitada Yisuunnasi nniravai. Ii gionna ivo ari vo vaidi voovai tasipooduu tooya inna vitada Anutuuqaa kua mmaanna kias mmiraiyaata Farisaiyaatama iyasi nnuduu teeda vitada Yisuunnasi nniravai. Numa gionna kiaapuuya avuuvau ari mmaraa voovau kiada ⁴ Yisuunna tunoo: Vitaira-o, aa gionna vaati ruua aavo ari vo vaidiiva tasipaikiai teeda vitada tiisi ngiaani ta vitada iisi ngiaunnano. ⁵ Aa gionna aavaa roosiivaara Musiiva ti mmaanna kua voovai ti kias ti mmioo tunoo: Sikauyauvaa habati kiada innayaa kagaarikio putuaivee. Musiivaano itaa kua tiravai. Eenoo aavaara dataa kuainna kiannanee? tiravai. ⁶ Iya inna iida teekio ivo koonnama tinai kua pinaivaa innaki yapaaraivaara iya itaa kua tiravai. Itaa kua tuduu rikioo Yisuuva hama iya kua sai tirainno kookama kioo varioo ari yaaku oopuuvaadiri mmataivau fafaara reeravai.

⁷ Fafaarainno varuduu iya sai ti kias ti mmianeeraivaara kava kava inna yaparauduu rikioo ivo diitoo iya tunoo: Ngia hama mminnamminnaa maisaatai voovoono ivonnaadee sikauvaa habati kioo tauraa innayaa kagaariaivee, ⁸ kias kioo kava kookama kioo varioo ari yaaku oopuuvaadiri mmataivau fafaara reeravai. ⁹ Yisuuva

itaa kua tuduu rikiada mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai yokovaiya tauraa Yisuunna pikiada tiida viravai. Tiida vida kioodoo Yisuuva arivai nnaasu homo ivau kookama kioo varuduu gioonnaivo homo ivau dioo vairavai. ¹⁰ Dioo vauduu Yisuuva diitoo inna yaparainno tunoo: Gioonna-o, iya deepiida kuaannee? Hama voovoono mmannammanna aavau dioo vainno kua pinaivaa aiki yapainnee? ¹¹ tuduu rikioo inna sai tunoo: Nnoonna-o, hameeta kiaanoo, tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Neetama hama kua pinaivaa aiki yapaunoo. Kati kuane. Sa keenaa mminnamminnaa maisaivaa varaanee, tiravai.)

Yisuuva gioonna kiaapu mmatayaa diaiya mmeekiavai

¹² Yisuuva kava nuunaira nnau pinaivaki gioonna kiaapuuyaata kua tioo tunoo: Tooba subiaavo mmeekiai-vo taineema na gioonna kiaapu mmatayaa diaiya mmeekiavai variaunoo. Gioonna kiaapu voovoono ni nnaagiai nniivo fai mmeekia taivau nnaasu kati hara kioo varioo hama upisiivaki kuanaravaivee, ¹³ tuduu rikiada Farisaiya inna tunoo: Eenaidiri aiyara itaa kua kianna kua ivo unnakuavai kiannano, ¹⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ai, hama na unnakuavai kiaunoo. Na niniyara kiau kuaivo kutaavaivee. Na ivakidiri tummuai-vaata na kuanaraivaatama vaa na tauvaara ni kuaivo kutaavaivee. Na ivakidiri tummuai-vaata na kuanaraivaatama hama ngia taavai. Vaa na tauvai. ¹⁵ Ngia mmanna mmatayaa diaiya roosiima kuaivaa niiki yapaunoo. Hama na vaidi voovai kuaivaa innaki yapaunoo. ¹⁶ Fai na vaidi voovaaki kuaivaa yapaanaree tiee ni kuaivo kutaavai vainai na innaki yapaanaravai. Fai hama neneenoo iinaravai. Ni Napoova ni titoovoono ni tasipama iinarai-vaara na kua kutaavai innaki yapaanaravai. ¹⁷ Ngii kua mmaanna tuu kua voovai vainno tinoo: Fai taara vaidivaitana vaidi voovaaki kuaivaa yapa kikio mmuaavau vainai ivaara ngia kiaara: Kutaavaivee, kiaravee. Ngii mmaanna tuu kua voovai itaa kua tiivai. ¹⁸ Na neneenoo niniyara kiauko ni Napoova ni titoovo niyaraatama tiivaivee, ¹⁹ tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: I koova deevaunno variinnee? tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Hama ngia ni teeda hama ni Napoonnaata taanoo. Ngia aikiooma ni taatiri. Aikiooma ni Napoonnaata taatirivee, tiravai.

²⁰ Yisuuva nuunaira nnau pinaivaa aakiaivaki vo nnau sikau yapeeraivaki dioo vainno ii kua iyauvaa iya kua mmuduu hama voovoono numa inna utiravai. Hama inna suaivo nnuuvaara hama inna utiravai.

Ngia hama na kuanaravaki yopeema kuaravee

²¹ Hama inna utuduu Yisuuva yapooma keenaa iyaata kua tioo tunoo: Fai na ngii pikiee kuanaravai. Fai ngia niyara buaidada teekiai hama na ngii teenai ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa tasipama putuaaravai. Na kuanaravaki ngia hama yopeema kuaravee, ²² tuduu rikiada Yutayaa vaidiia innara tunoo: Dee kuavainno ivo tinoo: Na kuanaravaki ngia hama yopeema kuaravee, tiinnee? Ivo ariinoo ari rupu kioo puti-narai-vaara itaa kua tiinnee? tiravai. ²³ Tuduu rikioo Yisuuva vo kua vooyauvaatama iya tunoo: Ngia aa aduoo yoosinna aavaudiri diitaayavee. Na ngiau aapuuvakidiri diitauvaivee. Ngia aa mmata aavaudiri diitaayavee. Hama na aa mmata aavaudiri diitauvaivee. ²⁴ Ivaaraina na ngii giaa ngii miee kiaunoo: Ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa tasipama putuaaravaivee, kiaunoo. Na ngii giaa ngii miauvo neenoovee kiauvaara fai ngia hama kutaavaivee tiraida fai ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa tasipama putuaaravaivee, ²⁵ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo a gioononnee? tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na tauraa ngii giaa ngii miau kuaivakidiri na niniyara kua kuaivaa kooyaa ngii giaa ngii miauvaivee. ²⁶ Na ngiyyaraata ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaaraatama tinara kuaivo airi kuayavai vainoo. Ivo ni titoovoono kutaa tuanaavaivee. Na ivo tii kuaivaa nnaasu gioonna kiaapuuya kua kookieema kiaunoo, ²⁷ tuduu rikiada ivo ari koonnara tuuvaa hama iya rikieeravai. ²⁸ Hama rikiooduu Yisuuva iya tunoo: Ngia Vaidiivaa Mmaapuuvaa ngiau aapu haara kikio rikioo ngii tinniyauvo rusitina na ngii giaa ngii miauvo neenoovee kiauvaara fai ngia arinaima rikiaaravai. Hama neneenoo yopeema nenenaidiri mmooriivaa iirama kiee ni Napoova ni giaa ni muu kuaivaa nnaasu kiauvaara fai ngia arinaima rikiaaravai. ²⁹ Ni titoovoono ni tasipama varinoo. Ivo ari mmuduuya ruai mmooriivaa ni mikiai na iikiau koova ivo ni tasipama varinoo. Hama ni pikiaikiai nenevana variaunoo, ³⁰ tuduu rikiada gioonna kiaapu kaayauya ivo itaa kua tuuvaa rikiada innara kutaavaivee tiravai.

Vaidiia ngiari yaata utiraivaugiataama

fai kati kuaravai

³¹ Tuduu Yisuuva innara kutaavaivee tuuya tunoo: Fai ngia ni kuaivaa rikiada iidada ngia ni nnaagiai nuaira tuanaaya variaaravai. ³² Fai ngia itaida ngia kua kutaivaa arinaima rikiaiko ivaara ngii ausaiyauvo takuasanai ngia mmamma dummukiara yoketai aataruuvaa iima rada kati kuaravaivee, ³³ tuduu rikiada vooyaano Yisuunna sai tunoo: Anna ta Aaparahaamaa sidinnaidiya variaunoo. Hama vaidi voovoono sikaunnaadiri yookaama

kioo ti vitaivaivee. Mo aaniirainna a kiannanoo: Fai ngii ausaiyauvo takuasanai ngia mmamma dummukiara yoketai aataruuvaa iima rada kati kuaaravee, kiannanee? ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Mminnamminnaa maisa varaivoono ataama varinoo. Mmoori nakaaravo vaidi voovai sikaunnaadiri yookaama kioo vitoo puaisa utineema mminnamminnaa maisaivo ivaa varaivaa puaisa utivai. ³⁵ Vaidi voovoono sikaunnaadiri yookaama kioo vitai ngiaammuauvo hama inna mmaapu tuanaavoono inna oyaivaki tupatupaa varinaravai. Ari mmaapu tuanaavoono nnaasu ari oyaivaki tupatupaa varinaravai. Fai ari mmaapuvo ari sikaunnaadiri yookaama kioo vitai ngiaammuauya utuoo iya tinai teeda fai iya ngiari yaata utiraiyauvunugiataama kati kuaaravee. ³⁶ Ivaara fai na Anutuuga Mmaapuvoono ngii utino ngii ausaiyauvo takuasanai ngia kutaa tuanaa mmamma dummukiara yoketai aataruuvaa iima rada kati kuaaravee. ³⁷ Mo vaa na rikiauvai. Ngia Aparahaamaa sidinnadiiya variaano. Mo ngia aaniivaara ni ruputu kiaara iikiaannee? Ngia hama ni kuaivaa rikiaavaaraida ni mmaara ni ruputu kiaara iikiaano. ³⁸ Neenoo ni Napoova ni vitaikiai tauvaara kiaukai ngia ngii gioova ngii giaa ngii miivaugiataama iikiaano, tiravai.

³⁹ Tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo Aparahaamo ti rubuungovee, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia kutaa tuanaa Aparahaamaa sidinnadi tuanaaya variaatiri. Ngia iva uuneema mmooriyauvaa iiki-aatirivee. ⁴⁰ Na Anutuugaasidiri kua kutaivaa rikiee ngii giaa ngii miee variauvai vaidiivaa ngia ni ruputu kiaara iikiaano. Nnaaru Aparahaamo hama itau mmooriivaa iiravai. ⁴¹ Ngia ngii gioova uuneema iikiaano, tuduu rikiada inna sai tunoo: Hama ta maraasoo nnaakaraya variaunnayavee. Ti Koova mmuaavai Anutuuga varinoo, ⁴² tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Anutuuga kutaa ngii Gioova varitiri. Ngia niyara mmuduuya ruaatirivee. Na Anutuuga ni oyaivaasidiri tummuavoona aavau na variaukai ngia hama niyara mmuduuya ruaano. Hama na nenenaidiri tiiravai. Ivoono ni titaa kioodoo tiiravai. ⁴³ Mo ngia aaniira na kiau kuaivaa hama rikiaannee? Ngia ni kuaivaa rikiaavo hama ngii iikiataikiaida hama tuqinnama rikiaano. ⁴⁴ Ngia aanna Sataangaa uru nnaakarayavee. Ngii gioonna ausaivo iikiataivau ngiita ngii iikiataino. Ivo nnaaru nnaaru varia roo ngioo vario vaidiiva ruputikiai putuaa vaidivai varivai. Hama kua kutaivo innaki vaivaara hama kua kutaa mmooriivaa iivai. Ivo unnakua tioo unnakua tira oyaivo innaki vaivaara makemakee ari unnakua tiraivaugiataama tiivai. ⁴⁵ Mo na kua kutaavai ngii giaa ngii miauvaara ngia hama ni kuaivaa rikiaano. ⁴⁶ Mo ngiikiidiri vaa gioono ni taikiai na mminnamminnaa maisaivaa varauvaara ngia ni kiaanee? Ai, hameetavee. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaukai ngia aaniira hama ni kuaivaa rikiaannee? ⁴⁷ Gioonna kiaapu voovoono Anutuuga mmuduuya ruaivoono inna kuaivaa arinaima rikiaivai. Ngia hama kutaa Anutuuga mmuduuya ruaayara tidaida hama inna kuaivaa tuqinnama rikiaavaivee, tiravai.

Yisuuva Aparahaamaara tiravai

⁴⁸ Tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Ta aiyara kiaunnaano: A Samariaa vaidi kumimakakuavee. Mmagia maisaivo i aakiaivaki vari vaidikuavee, kiaunnaivo ta kua kutaavaida aiyara kiaunnaane? ⁴⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo na hama mmagia maisaivo ni aakiaivaki vari vaidivaivee. Na ni Napoonna mmooriivaa yoketaama varauko inna nnutuuvoo ngiau aapu kuaikai ngiengieenooda niyara maisa vaidivaivee kiaanoo. ⁵⁰ Na nini nnutuuvaa ngiau aapu yapaanaraivaara hama na iikiaano. Mmuaavoono ni nnutuuvaa ngiau aapu yapaanaravo varinoo. Ivoono kua pinaivaara diravovee. ⁵¹ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu voovoono ni kuaivaa rikioo puaisakama utuoo iinnonno fai hama putinaravaivee, tiravai.

⁵² Tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Anna vaa ta taunnaano. A kutaa mmagia maisaivo i aakiaivaki vari vaidikuavee. Vaa Aparahaamo putuduu vaidi forofetaiyaatama putiravai. Mo a kiannanoo: Fai gioonna kiaapu voovoono ni kuaivaa rikioo puaisakama utuoo iinnonno fai hama putinaravaivee, kiannanoo. ⁵³ Vaa nnaaru ti rubuungo Aparahaamo putiravai. A innara kiannanoo: Vaa na inna yaataraunoo, kiannanee? Vaa forofetaiyaatama putiravai. A yaata utuee giaa roosiima varinarainna kiannanee? ⁵⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na nini nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiautiri. Kuminavai vaitirivee. Ni nnutuuvaa ngiau aapu yapaivo inna ni Napoova Anutuugaovee. Ngia innaraida ti Anutuugaovee tidaida ⁵⁵ mo ngia hama inna teeda rikiaavai. Vaa na inna tee rikiauvai. Fai na hama inna tee rikiauvaivee tiee ngii roosiima unnakua vaidivai varinaravai. Vaa na inna tee rikieenaina na inna kuaivaa rikiee puaisakama utuee iikiaano. ⁵⁶ Na mmatayaa tiee varinara suaivaa ngii rubuungo Aparahaamo ivaa taanaraivaara sirigairavai. Vaa ivo ivaa too sirigairavaivee, tiravai.

⁵⁷ Tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Hama i nuanuuvo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana (50) vaivaivee. Aa a nau karaasa a variannaikuainna kiannanoo: Vaa na Aparahaamaa tauvaivee, kiannanoo, ⁵⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Aparahaamo hama varuu suaivaki neenanaa variravai. Variaivoona aanna homo na variaunoo, ⁵⁹ tuduu rikiada iya

sikauyauvaa habati kiada innayaa kagaariaara uudu rikioo Yisuuva hataumakinaadiri nuunaira nnau pinaivaa pikioo mmaanai vioo kieeravai.

Vaidi avu huruutauvaa Yisuuva tuqinneeravai

9 Yisuuva ari ngiaammuauyaataama vidada oro tooduu vaidiivo ari kaanaa ausaivakidiri avu huruutauvo iya too vauduu teeda ² ari ngiaammuauya inna tunoo: Vitaira-o, gioono mminnamminnaa maisaivaa varaivaara aa vaidi aavo ari kaanaa ausaivakidiri avuuvu huruutainnee? Vara ariinoo mminnamminnaa maisaivaa varaivaara inna avuuvu huruutainnee? Vara ari kaano koovaitanaano mminnamminnaa maisaivaa varaivaara inna avuuvu huruutainnee? ³ tuduu rikioo Yisuuva iya kuaivaa sai tunoo: Hama ariinoo mminnamminnaa maisaivaa varooduu inna avuuvu huruutairavai. Hama ari kaano koovaitana mminnamminnaa maisaivaa varooduu inna avuuvu huruutairavai. Anutuuoqo inna tino rikioo inna avuuvu kava teeno inna variraivaki Anutuuoqaa yaagueeqaivo kooyaa vakiaiveeraivaara ari kaanaa ausaivakidiri inna avuuvu huruutairavai. ⁴ Suaivo homo ikiannavai vaikiyai ivo ni titooduu na tummuavavaa mmooriyauvaa ta iikiaravai. Heenaivo ngioo varinoo. Heenaivo nnino rikioo hama gioonna kiaapu voovoona fai mmooriivaa iinaravai. ⁵ Homo na mmatayaa variau suaivaki tooba subiaavo mmeekiaivo taineema na gioonna kiaapu mmatayaa diaiya mmeekiavai variaunoo. ⁶ Yisuuva itaa kua kua kioo mmataivau kuaanuuvaa visi kioo mmataivaata kuaanuuvataama hanigiaanigieema kioo habara kioo vaidiivaa avuuvaitanau siikairavai. ⁷ Siikama kioo inna tunoo: Vee vee oro nnoori haruunga Siruaama ivakidiri ai avuuvaitana finianee, tiravai. Nnoori haruunga Siruaama nnutuuvaa oyaivo tunoo: Titeera-vaivee, tiravai. Yisuuva inna tuduu rikioo oro nnoori haruungavakidiri ari avuuvaitana fini kiooduu inna avuuvaitana yoketauduu kati taa roo kava vara ranoo nniravai.

⁸ Nnudu ari seenaiyaatama vaa tauraa ivo ngiaaru tuduu tooyaataama innara tunoo: Ai, aa vaidi aavo tauraa ngiaaru tira vaidiivonnee? ⁹ tuduu vooyaano tunoo: Iovee, tuduu vooyaano tunoo: Ai, hama iovee. Kati in-nanikaraivaivee, tuduu rikioo vaidiivo ariinoo tunoo: Mo aanna na ivoona iikiaunoo, ¹⁰ tuduu rikiada iya inna yapa-paraida tunoo: Ai, mo a dataama kiaannanoo i avuuvu tainnee? ¹¹ tuduu rikioo ivo tunoo: Vaidiivaa nnutuu-vo Yisuuva ivaano mmataivaata ari kuaanuuvataama hanigiaanigieema kioo ni avuuvaitanau siikama kioo ni tinoo: Oro nnoori haruunga Siruaamadiri ai avuuvaitana finianee, tikiai na oro nnooriivakidiri fini kiauko ni avu-uvo taivaivee, ¹² tuduu rikiada iya inna yapa-paraida tunoo: Mo ivo deevakiinno variinnee? tuduu rikioo sai tunoo: Hama neeta tauvaivee, tiravai.

Yisuuva avu huruutauvaa tuqinnoovaa Farisaiya tiravai

¹³ Tuduu vaa tauraa inna avu huruutauvaa Yisuuva tuqinnoovaa ari seenaiya vitada Farisaiyasi viravai. ¹⁴ Ii suai ivaki Yisuuva mmataivaadiri vaidiivaa avuuvaitanau siikauduu inna avuuvu too suaivaki Yutayaiya kati vari-ra suaivai vairavai. ¹⁵ Vauvaara Farisaiya vaidiivaa yapa-paraida tunoo: Dataama kieenna ai avuuvaa yoketaama taannanee? tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ivoona mmataivaa ni avuuvaitanau siikama kiooduu na fini ki-aaduu ni avuuvu teeravaivee, ¹⁶ tuduu rikiada Farisai vooyaano tunoo: Aa vaidi aavo hama kati varira suai aataruuyauvaa arinaima too iivaara ivo hama Anutuuoqaasidiri tiivaivee, tuduu vooyaano tunoo: Hama mm-innamminnaa maisa varai vaidivoona Anutuuoqaa mmoori ari vookarai atai aayauvaa iinoo. Iya itaa kua kua kiada vooyaano vo yaata utiravai yaata utuduu vooyaano vo yaata utiravai voovaugiataama yaata utiravai.

¹⁷ Ivaara Farisaiya kava inna yapa-paraida tunoo: A kiannanoo: Iva ni avuuvaa tuqinnaivaivee, kiaa innara dataa kuainna kiannanee? tuduu rikioo iya sai tunoo: Ivo forofetaavaivee, ¹⁸ tuduu Yutayaa vaidiiva tauraa ivo avu huruutavai varioo nnaagiai yoketaama varuuvaa hama kutaavaivee kiaa kiada ari kaano koovaitanaara aayanna tuduu nnudu ¹⁹ ivaitana yapa-paraida tunoo: Aanna ngii maapuvainnee? Ngia innara kuaano: Ta avu huruutavai mmataunnavavee, kiaavainnee? Mo dataakiaavo aanna inna avuuvu tainnee? ²⁰ tuduu rikiada ivai-tana iya sai tunoo: Vaa ta taunnanoo. Aanna ti maapuvai. Ta avu huruutavai inna mmata kieeravai. ²¹ Makee inna avuuvu taivaara hama teeta teeda rikiaunnavavee. Ari deevonoo inna avuuvaa tuqinnaivaa hama teeta teeda rikiaunnavavee. Inna yapa-paraitee. Vaa ivo yokeevaivee. Fai ivo ariinoo ngii giaa ngii minaravaivee. ²² Yu-tayaiyara aatuuda kaano koovaitana itaa kua tiravai. Vaa Yutayaa vaidiiva kua yeena rau kiada tunoo: Fai gioon-na kiaapu voovoona Yisunnara kooyaa Anutuuoqo mmataama kioo vaidiivovee tinai fai itaa kua tii gioonna ki-aapuuvo nuunaira nnauvaki vivoora kiaa ta ooqoo kiaravaivee. ²³ Iya itaa kua tuuvaara ari kaano koovaitana quivaqaivaa tida tunoo: Vaa ivo yokeevaivee. Inna yapa-paraitee, tiravai.

²⁴ Kava vooneetu Farisaiya vaa tauraa avu huruutauvaara aayanna rooduu nnudu inna tunoo: Anutuuoqaa kua kutaivaa tinarivaara kutaavaivee kianee. Vaa ta taunnavai. Ii vaidi ivo vaa mminnamminnaa maisaivaa varaivaivee, ²⁵ tuduu rikioo iya sai tunoo: Ivo mminnamminnaa maisaivaa varaivainnee? Vara hama varaivain-

nee? Hama neeta tauvaivee. Mmuaa mmoorivai vaa na tauvai. Tauraa na avu huruutavai variauvai. Aanna makee ni avuuvaa na yoketaama taunoo, ²⁶ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ivo aaniivai i iivainnee? Dataama kioo i avuuvaa iikiainna a taannanoo, ²⁷ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Mo vaa na ngii giaa ngii miaukai hama ngia rikiaanoo. Mo aaniira ngia kava ivaa rikiaaraida ni yaparakiaannee? Mo ngieeta inna nnaagiaivau ngii nooki-atainnee? Ngia ivaaraida ni yaparakiaannee? ²⁸ tuduu rikiada innara nnannatooduu tunoo: A inna nnaagiai nu-airaikuavee. Ta Musiinna nnaagiai nuairaiyavee. ²⁹ Anutuuqo Musiinnaata kua tuuvaa vaa ta rikiaunnava. Aa vaidi aavaara ta kiaunnanoo: Deedaadiri nniivainnee? kiaunnanoo, ³⁰ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ni noon-naata mmaapuvee. Na rikiauko ngii kuaivo ari vookarainoo. Iva vaa ni avuuvaa tuqinnaikai na ni avuuvaa taukai ngia iva ii mmoori oyaivaa hama tuqinnama taanoo. ³¹ Vaa ta rikiaunnava. Vaidi kaayau mminnamminnaa maisa varaivaa hama Anutuuqo inna kuaivaa rikiaivai. Vaidi voovoono ari ausa mmuduuyavaa Anutuuqaa mmioo inna kuaivaa tuqinnama rikioo iivaa Anutuuqo inna kuaivaa rikiaivai. ³² Ngiau mmataivaa uu suaivakidiri ngioo ngioo numa aanna makee ta variaunna suaivaki vaidi voovai mmatoo suaivakidiri avu huruutavai varuuvaa vaidi voovoono inna avuuvaa tuqinneeraivaara hama ta rikiaunnanoo. ³³ Aa vaidi aavo hama Anutuuqaa-sidiri tiitiri. Vo mmoori vo mmooriivaa hama yopeema iitirivee, ³⁴ tuduu rikiada Yutayaa vaidiyya inna sai tunoo: I kaano koovaitana mminnamminnaa maisa suvuauvaitanaano meediyya i mmata kiookuaano a yokeenna mminnamminnaa maisavaa tasipama variee aanna makee a ti vitainarannee? Hama yopeema ti vitainaravee, kiaa kiada nuunaira nnau pinaivakidiri inna vitada mmaanai kiada ivaki kava nuaivoora inna ooqoo tiravai.

Hama ausa hanigieeraiya avu huruutaiya roosiima variaavai

³⁵ Iya inna mmaanai titoo kuaivaa Yisuuva rikioo innara buaama roo tooduu inna too vauduu too inna tunoo: A Vaidiivaa Mmaapuuvaa kutaavaivee kiannanee? ³⁶ tuduu rikioo vaidiivo inna sai tunoo: Nnoonna-o, inna gioononnee? Innara ni giaa ni minai fai na innara kutaavaivee tinaravee, ³⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Vaa a inna taannakuavee. Na aanna ivoono aita kua kiaunoo, ³⁸ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Ni Udaanga-o, na aiyara kutaavaivee kiaunoo, kiaa kioo pinaama innara mmuduuya ruoo innara yoketairavai.

³⁹ Innara yoketauduu Yisuuva tunoo: Gioonna kiaapu mmatayaa variaya yaparainaraivaara na tiiravai. Avu huruutaiya fai tuqinnama teekiai avu tuqinnama taiya avu huruutaiya roosiima variateeraivaara na iya yaparainaraivaara tiiravaivee, ⁴⁰ tuduu rikiada Farisai vaidi vooya inna tasipama duuyaano inna kuaivaa rikiada inna yapara rida tunoo: A tiyarainna kiannanee? Teeta avu huruuta kiaunnaya variaunnannee? ⁴¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia avu huruuta kiaaya variaatiri. Hama mminnamminnaa maisaiyauvaara mmannammanna ngii mmuaararaitirivee. Ngia kiaanoo: Ta tuqinnama taunnanoo, kiaivaaraida mminnamminnaa maisaiyauvaara homo ngii mmuaararainoo, tiravai.

Yisuuva sipisiipa hanikiaivaudiri mmataama kioo tiravai

10 Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Vaidi voovoono hama puara sipisiipaiya hanikia keegiaidaadiri virainno hanikia vovaatadaadiri karoo kuaivoono inna mmuara vareera vaidivaivee. ² Keegiaidaadiri kuai vaidiivoono inna puarara haitatuura vaidivai. ³ Puarara haitatuuraivoono nnikio sipura haitatuura vaidiivo innara sipuuvaa hatuaa kiaikio ivo ari sipisiipaiya nnutuuyauvaa tikiai rikiada inna avaivaa arinaima rikiada innasi ngiaavo ivo iya vitoo mmaanai kuaivai. ⁴ Vioo ari sipisiipa mmuakiaayara tikiai mmaanai kuaavo ivo iya tauraa kuaikai iya inna avaivaa arinaima rikiaivaara inna nnaagiai kuaavai. ⁵ Hama ari vo vaidi voovoono tikiai rikiada inna nnaagiai kuaavai. Hama iya inna avaivaa arinaima rikiaivaara iya innara aatuuda ngiari taivau kuaavaivee, tiravai.

⁶ Yisuuva ii kua ivaudiri mmataama kioo tuduu iya hama oyaivaa arinaima rikieeravai.

Yisuuva sipisiipaiyara yoketaama haitatuuraivovee

⁷ Hama rikiooduu Yisuuva kava iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Neenoo puara sipisiipaiya hanikiaivaa keegia sipuuvuona iikiaunoo. ⁸ Ni tauraa varuu vaidiyya tuduu hama puara sipisiipaiya iya avaiyauvaa rikieeravai. Iya mmuara vareera vaidiyya roosuuvaa hama iya avaiyauvaa rikieeravai. ⁹ Neenoo sipuvai. Fai gioonna kiaapu voovoono niikinaadiri nnino Anutuuqo inna vitoo yoketaivau yapaanaravai. Fai ivo aakiaana vioo kava mmaanai yeennaivaara vioo ngioonno varioo yeennaivaa nnaanaravai. ¹⁰ Mmuara vareera vaidiivoono numa mmuara varoo rupunai putikio maisamaisai mmooriivaa iya iinaraivaara nniivai. Neenoo iya tupatupaa variraivaa varada yoketayoketaama variateeraivaara ngiauvavee.

¹¹ Sipisiipaiyara yoketaama haitatuuraivo neenoovee. Yoketaama haitatuuraivoono ari sipisiipaiyauvaara yaa-ta utuoo iyara putinarivaara hama aatuunaravai. Fai putinaravai. ¹² Fai vaidi voovoono sipisiipara haitatuura

mmooriivaara sikau irisaivaa vareeraivoono hama sipisiipara haitatuura tuanaavai varioo hama ivo sipisiipa nakaaraavoonora tuoo fai mmararaa avaikaraivo fai nnino rikioo ari taivau aatu kuanaravai. Vioo kino rikioo fai mmararaa avaikaraivo ngioo sipisiipaiya guaraatino gutinai vida raubiriikiaravai. ¹³ Vaidiivo sikau irisai varaanaraivaara nnaasu sipisiipaiyara haitatuunno hama sipisiipaiyara mmuduuya ruaivaara ari taivau aatu kuaivai. ¹⁴ Sipisiipaiyara yoketaama haitatuuraivo neenoovee. Ni Napoova arinaima ni taikiai na arinaima inna tauneema na ni sipisiipaiya arinaima taukai iya arinaima ni taavai. Fai na iyara putinaravai. ¹⁶ Na ni sipisiipa vooyauvai aa hanikia aavaki hama variaiyaatama fai na iyaatama vitee nninai iya ni avaiavaa rikiada iyaatama mmuaavau varikiai neenoo mmuaavoono haitatuuraivoono iyara haitatuunaravai.

¹⁷ Na putinaraivaara ee-oo kiauvaara ni Napoova niyara mmuduuya ruaivai. Na putuee kava diitee varinaraivaara na aikiooma putinaraivaara ee-oo kiauunoo. ¹⁸ Hama vaidi voovoono ni tinai na putinaravai. Neenenoo tiee putinaravai. Putinaraivaara ee-oo tiee kava diitee varinaraivaara ee-oo tira yaagueueqaivo niiki vainoo. Aa kua aavaa ni Napoova tikiai na rikiauvaivee, tiravai.

¹⁹ Yisuuva itaa kua tuuvaara kava Yutayaa vaidi vooyaano vo yaata utiravai yaata utuduu vooyaano vo yaata utiravai voovaugiataama yaata utiravai. ²⁰ Vooyaano tunoo: Mmagia maisaivo inna aakiaaki hara kioo varinoo. Ivo yaata duunavai. Ngia aaniira inna kuaivaa rikiaannee? ²¹ tuduu vooyaano tunoo: Mo mmagia maisaivo vaidi aakiaana varitiri. Hama itaa kua tiitirivee. Mo dataama mmagia maisaivo vaidi avu huruutaivaa tino rikioo avuvua taanarannee? Hama yopeemavee. Iya itaa kua tiravai.

Yutayaiya Yisuunna kuaivaa rikiada unnakuavaivee tiravai

²² Yutayaa gioonna kiaapuuya Yerusareemaivaki buusa voovai nnaara suaivo vainima nninoo. Ii buusa ivaa nnutuuvo Anutuuqaa Nnauvaara Yoketaira buusavai. Ii suai ivo vati rira suaivai. ²³ Nuunaira nnau pinaivaa haayaivaa nnutuuvo Soromoonaa Nnau Haayaivaki Yisuuva nuainno varuduu ²⁴ Yutayaa vaidi vooya numa inna ututuuma kiada inna yaparaida tunoo: Ta ti rikiaatai kuaivaa a homoonna hokobama hatauma kiee iikiannanee? Nnaaru Yutayaiyara Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo aanna a ikuannee? Kooyaa ti kuaa ti mminai ta rikiaaravaivee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaa na ngii giaa ngii miaukai ngia hama ivaraa kua kutaavaivee kiauunoo. Ni Napoova ni giaa ni muuvaugiataama na ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa iiki-aunoo. Inna ni mmooriyauvoono niyara kooyaa ngii vitainoo. ²⁶ Ngia hama ni puara sipisiipa tuanaaya variaivaaraida hama ngia niyara kutaavaivee kiauunoo. ²⁷ Ni puara sipisiipaiya ni kuaivaa rikiyai na tuqinnama taukai ni nnaagiai ngiaavai. ²⁸ Ngiaani na tupatupaa variraivaa iya mminai fai hama ikiaivaki kuaaravai. Hama vaidi voovoono yopeema niisidiri guaraatino iya ravisi vitaanaravai. ²⁹ Ni Napoovaano iya ni miivoono mmuuki-aaya yaataravai. Ivaara hama vaidi voovoono yopeema numa ni Napoonnasidiri iya ravisi vitaanaravai. ³⁰ Ni Napoovaata neetama mmuaavaitanavee, tiravai.

³¹ Tuduu rikiada Yutayaa vaidiiva kava sikauyauvaa habati kiada innasi kagaariaara uduu ³² Yisuuva iya tunoo: Na kaayau yoketaa mmooriyauvaa ni Napoova ni muduu iikiyaiyauvaina iiki-aunoo. Mo ngia ivaki taavo datai mmoorivaara ngia yaata utida sikauyauvaa habati kiada niisi kagaariaara iiki-aannee? ³³ tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Hama iqii mmoori yoketaa iyauvaa a iikiannaiyauvaara ta sikauyauvaa habati kiada aiyaa kagaariaara iiki-aunoo. A Anutuuqaara kua maisaivaa kiannaivaara ta sikauyauvaa habati kiada aiyaa kagaariaara iiki-aunoo. A mmanna vaidi aakuaanoonna eenoo aiyara kiannano: Neenoo Anutuuqovee, kiannano. Ivaaraida ta sikauyauvaa habati kiada aiyaa kagaariaara iiki-aunoo, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngii mmaanna tuu kuaivaki kua fafaara voovai vainoo. Anutuuqo kua pinaivaara dira kieeta vaidi-iyara tunoo: Ngia anutuuya variaano, tiravai. ³⁵ Vaa ta rikiaunoo. Anutuuqaa kua fafaara roo kuaivaki vai kuaivo tupatupaa kutaa kuavai vaivai. Nnaaru Anutuuqo ari kuaivaa kuaa mmuuyara tunoo: Anutuuyavee, tiravai. ³⁶ Mo niyara ngia dataikiada kiauunoo? Anutuuqoono ni mmataama kioo ni titooduu na mmatayaa tiiravai. Na niniyara Anutuuqaa Mmaapuvaivee kiauvaaraida ngia niyara kiauunoo: A Anutuuqaara kua maisaivaa kiannano, kiauunoo? ³⁷ Na hama ni Napoonna mmooriyauvaa iinai ngia sa niyara kutaavaivee kiatee. ³⁸ Fai na kuta ni Napoonna mmooriyauvaa iinai ngia hama niyara kutaavaivee ngii kiatainai ni mmooriyauvaara inna aikioo kutaavaivee kiatee. Ni Napoova niiki varikiai na innaki variaivaara arinaima teeda rikiaateeraivaara na iiki-iau mmooriyauvaa teeda kutaavaivee kiatee, ³⁹ tuduu rikiada iya keenaa inna utuaara uduu ivo hataumakinaa ari toovau viravai.

⁴⁰ Nnoori Yorotaana sainai tauraa Yuvuaano gioonna kiaapuuya nnoori apuu yoosinnaivaki Yisuuva oro ivaki hara kioo variravai. ⁴¹ Ivaki hara kioo varuduu kaayau gioonna kiaapuuya innasi nniravai. Numa varida ngiariita ngiariita kua tida tunoo: Hama Yuvuaano Anutuuqaa mmoori ari vookarauyauvaa iiravai. Aa vaidi aavaara Yu-

vuaano mmuakiaa kuavai tuuvoono kutaavai vainoo. ⁴² Iya itaa kua tuduu kaayau gioonna kiaapu ivaki varuuya Yisuunnara kutaavaivee tiravai.

Rasaruuso putuuvakidiri Yisuuva tuduu diiteeravai

11 Vaidi voovai nnutuuvo Rasaruuso yoosinna Betaniaa diaa vaidivai varuuvoono pinaa nniitareeravai va-reeravai. Mariaaya Mataaya nunna nnayoovaitana ii yoosinna Betaniaa ivaki variravai. ² Ii gioonna Mariaava ivoono heenna suuya suuda yoketaa vuuvaara pinaa sikau kagaari kioo varoo Yisuunna yukuuvaitanau tusaa siikama kioo ari kieeta yaasiivaadiri rugoovoota ari nnayaavaatama ii yoosinna ivaki variravai. Ngjari vayaava Rasaruuso pinaa nniitareeraivaa varooduu teeda ³ nunna nnayoovaitana ngiaammuaa voovai titada tunoo: Oro Yisuunna kianee: Udaanga-o, vaa a vaidi innara pinaama mmuduuya riraivo pinaa nniitareeraivaa varainoo, kianee, ⁴ tuduu rikioo oro Yisuunna kiaa mmuduuy rikioo tunoo: Ii nniitarai ivaa varaivo fai inna raputi-no hama eeyaara putinaravai. Ivo putinaraivo hama kati putinaravaivee. Gioonna kiaapuuya Anutuuqaara kua yoketaivaa tida inna Mmaapuuvaaatama kua yoketaivaa kiaaraivaara fai ivo putinaravaivee, tiravai.

⁵ Yisuuva Mataannaraatama ari nunnaivaa Mariaannaraata Rasaruusaaraatama pinaama mmuduuya riraivai. ⁶ Mmuduuya ruoo Rasaruuso pinaa nniitaroo kuaivaa rikioonnaata ari varuu yoosinnaivaki varuduu taara suaivaitana taikeravai. ⁷ Taika kiooduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Nnikiai ta kava vara ranada Yutayaa yoosinnaivaki kuaaravee, ⁸ tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna sai tunoo: Vitaira-o, aa heena Yutayaiya sikau habati aiyaa kagaariaara kuaipinnainni a kava kuanarainna kiannanee? ⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo mmuaa suaivau yaakuuvaitana yukukidiri taarama suaivo vainoo. Ii suai iyauvunu suaivo mman-nammanna taikiokio yapooma heenaivai. Itaama vaivaara gioonna kiaapu voovoona suaivau nuainno fai hama harurinaravai. Ivo mmataivo koo pataivau avuuvaa taa roo nuaivaara hama harurinaravai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovoona heenaivaki nuainno fai harurinaravai. Hama mmataivo koo pataivau nuaivaara harurinaravaivee. Yisuuva ari putinara suaivo hama vainima vauvaara itaa kua tiravai. ¹¹ Kiaa kioo kava ivo iya tunoo: Ti seena Rasaruuso vaa vuru vaivaivee. Fai na viee inna yuruunaravaivee, ¹² tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna tunoo: Udaanga-o, ivo ari kati vuru vainno fai ariinoo diitoo hara kioo varinaravaivee, ¹³ kiaa kiada Yisuuva Rasaruuso vaa putuu kuaivaa iya kiaa mmuuvaa hama tuqinnama rikieeraida iya yaata utida tunoo: Ari kati ivo vuru vaivaarainno aavo itaa kua tinoo. ¹⁴ Iya itaama yaata utida tuduu rikioo Yisuuva kooyaa iya kiaa mmioo tunoo: Kutaa vaa Rasaruuso putivai. ¹⁵ Itaama vaikai na ngiiyara yaata utuee hama na inna tasipama variauvaara ni yoketaivoo. Ngia niyara kutaavaivee kiateeraivaara na hama inna tasipama variauvaara ni yoketaivoo. Nnikiai ta innasi kuaaravaivee, ¹⁶ tuduu Tumaasaa ari seenaiyaano innara tuu nnutu vuaivo Gaabivaano ari seena ngiaammuauya tunoo: Nnikiai teetama vida ti vitairaivaa tasipama putuuraivaara kuaaravee, tiravai.

Putuaiya diiteeraivaaraata tupatupaa variraivaaraatama Yisuuva tiravai

¹⁷ Yisuuva yoosinnaivaki ngioo varioo rikiooduu vaa Rasaruuso putuoo mmata nnauvaki taarama taarama suai vauvaara iya inna kiaa mmuduuy rikieeravai. ¹⁸ Ii yoosinna ivaa nnutuuvo Betaniaa ivo Yerusareema vaini-ma kiisama oro ngieerama vaira yoosinnavai. ¹⁹ Kiisama ngieerama vauvaara kaayau Yutayaa gioonna kiaapu-uya Mataaya Mariaayasi viravai. Innidana ausaivaitana mmuaararoovo taikaiveera ivaitanaasi viravai.

²⁰ Mataava Yisuuva nninara kuaivaa rikioo inna sunanara vuduu Mariaava nnauvaki hara kioo variravai. ²¹ Varuduu Mataava oro Yisuunna tunoo: Udaanga-o, e aavaki variannatiri. Hama ni vaavova putitirivee. ²² Mo vaa na taunoo. Fai makee eenoo Anutuuqaa yaparaino fai ivoono a yaparakiannaivaa i mmunaravaivee, ²³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Fai i vayaava kava diitaanaravaivee, ²⁴ tuduu rikioo Mataava inna sai tunoo: Vaa na rikiaunoo. Fai suai nnaagjai gioonna kiaapu putuaiya kava diitaara suaivaki ivootama iya tasipama kava diitaanaravaivee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Gioonna kiaapu voovoona putuoo kava diitaanaravaia na nakaaravovee. Gioonna kiaapu voovoona tupatupaa variraivaa varaanaravaia na nakaaravovee. Fai gioon-na kiaapu voovoona niyara kutaavaivee tiivo putino vaidi kaanaivo tupatupaa varinaravai. ²⁶ Fai gioonna kuaapu voovoona hama putirainno hara kioo varioo niyara kutaavaivee tiivo fai tupatupaa varinaravai. A ivaara kua kutaavaiveenna kiannanee? Vara a ivaara unnakuavaiveenna kiannanee? ²⁷ tuduu rikioo Mataava inna sai tunoo: Yo, Udaanga-o, nnaaru Anutuuqo ari Mmaapuuvaa mmataama kioo mmatayaa kuane tuuvo aanna ivoonna a iikiannano. Na ivaaraina kutaavaivee kuaunoo, tiravai.

Yisuuva rateeravai

²⁸ Mataava kiaa kioo kava vara ranoo numa ari nunna Mariaannaata vitoo oro mmaraa tonai voovau dioo vainno tunoo: Vitairaivo vaa aavaki nniivo aiyara tinoo, ²⁹ tuduu rikioo akiairauduu innasi viravai. ³⁰ Vuduu Yisu-

uva hama vaama kioo yoosinnaivaki nnirama kioo homo Mataava innaata kua tuuvaki dioo vairavai. ³¹ Dioo vauduu Yutayaa gioonna kiaapuuya Mariaanna nnauvaki inna ausa mmuaararai vo taikaiveera inna tasipama varuuya tooduu ivo makee tuduu diitoo mmaanai vuduu teeda iyaatama diitada inna nnaagiaivau viravai. Mariaava diitoo vuuvaara iya yaata utida tunoo: Rasaruusaa mmata nnauvau rataanarainno ivo kuainoo, kiaa kiada iyaatama inna nnaagiaivau viravai.

³² Yisuuva duuvaki Mariaava oro too vioo varoo inna yuku oyaivaki vairavai. Vainno tunoo: Udaanga-o, boo, mo a aavaki varunnatiri. Ni vaavova hama pututirivee, ³³ tuduu rikioo Yisuuva Mariaava ratoo varuuvaa too Yutayaa gioonna kiaapu inna tasipama nnuuyaataama ratada varuuvaa tooduu inna ausa vuatinniivo hanigioo ari vo ausa vuatinnivai vairavai. ³⁴ Vauduu ivo iya yaparainno tunoo: Mo ngia deevaki inna haukieeravainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Udaanga-o, a numa taanee, ³⁵ tuduu Yisuuva rateeravai. ³⁶ Ratooduu teeda gioonna kiaapu Yutayaiya tunoo: Ai, inna taatee. Ivo pinaama Rasaruusaara mmuduuya ruoo innara ratainoo, ³⁷ tuduu rikiada vooyaano tunoo: Iva inna aikiooma vaidi avu maisaivaa tuqinnooduu rikioo ivo avuuvaa teeravai. Iva aavau hara kioo varutiri. Rasaruuso hama pututirivee, tiravai.

Yisuuva Rasaruusaa tuduu kava diiteeravai

³⁸ Tuduu Yisuunna ausa vuatinniivo kava hanigioo ari vo ausa vuatinnivai vairavai. Vauduu rikioo ivo vioo vioo oro mmata nnauvaki tooduu vaa iya Rasaruusaa oonauvaki hau kiada sikau sipuuvaadiri rau kieeravai. ³⁹ Rau kiooduu too tunoo: Sikau sipuuvaa hatuaa kiatee, tuduu rikioo vaidi putuuvaa nnunna Mataavaano Yisuunna sai tunoo: Ai, Udaanga-o, vaa maisa suudaivo kuaivaivee. Vaa ivo putii suaivo taarama taarama suai heena taika kiaivaivee, ⁴⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Vaa na i kiaa i mmiauvaivee. A niyara kutaavaivee tiee fai Anutuuqaa mmoori ari vookaraivaa a taanaravaivee, ⁴¹ tuduu iya sikau sipuuvaa hatuaa kiooduu Yisuuva ngiauaapu reeri too vainno tunoo: Ni Napoo-o, a ni kuaivaa rikiaannaivaara na aiyara yoketaavaivee kiaunoo. ⁴² Vaa na rikiaunoo. A mmuakiaa suai ni kuaivaa rikiaannavai. Aa na tinara kua aavaa hama niniyara tinaravai. Gioonna kiaapu aavaki diaiya a ni titoovaara kutaavaivee kiateeraivaara na tinaravaivee, ⁴³ kiaa kioo kuaivaa pinaama aayanna roo tunoo: Rasaruuso tummuane, ⁴⁴ tuduu rikioo vaa putuuvo diitoo ivakidiri tiiravai. Inna yuku yaakuuvaa buruqa yeenaivaadiri purupuruuma kioovaata tinniivau buruqa rummua apu kioovaatama diitoo tiiravai. Tuuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Innayaadiri yeenaanaiyauvaa rukusaa kikio kuaivee, tiravai.

Vaidiyya Yisuunna mmaara kua kiaa yeena rairavai

(Matai 26:1-5; Marakaa 14:1-2; Rukaaso 22:1-2)

⁴⁵ Tuduu rikiada gioonna kiaapu Yutayaa vooya vaa Mariaanna tasipama nnuuya Yisuuva uu mmooriivaa teeda innara kutaavaivee tiravai. ⁴⁶ Tuduu vooya vaidi Farisaiyasi vida Yisuuva uu mmooriivaara iya kiaa mmiravai. ⁴⁷ Kiaa mmudu rikiada vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata Farisaiyaatama nuunaida vaidi kua yeena rairaiyasi vida nuunaida varida kuakuaakuaiyauvaa tida tunoo: Mo ta dataama iikiaarannee? Aqaa vaidi aavo kaayau Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookaraiyauvaa iivaivee. ⁴⁸ Fai ta teeda pikikio aa mmoori aavaa mmannammanna yaagueeqama kioo iinai rikiada fai mmuakiaa gioonna kiaapuuya innara kutaavaivee kiaravai. Fai ta itaikiai rikiada ti kieeta nnoonna yoosinna Rooma variaya ngiari ngiaammua rapiraiya titakiai nnida fai ti nuunaira nnau pinaivaa havarata raubiriima kiada tiita ruputu taika kikio fai hama ti nnutuaatinaravaivee, ⁴⁹ tuduu rikioo ivakidiri ii nuanu ivaki Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieeta tuanaivaa nnutuuvo Kayapaava tunoo: Ngia kumimakayavee. ⁵⁰ Hama ngia arinaima rikiaano. Mmuakiaa Yutayaa gioonna kiaapuuyaata putu taika kiarainnoo. Mmuuaa vaidivai mmuakiaa gioonna kiaapuuya tiyara putinaraivo inna yoke-taavaivee, ⁵¹ kiaa kioo tuuvo hama arinaidiri tiravai. Anutuuqoono kiaa mmuu kuaivaa tiravai. Ii nuanu ivaki Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieeta tuanaavai variravoonora tuoo Yutayaa gioonna kiaapuuyara Yisuuva putinaraivaara ivo mmuaanaa itaa kua tiravai. ⁵² Yisuuva hama Yutayaa gioonna kiaapuuyara nnaasu fai putinaravai. Mmuakiaa mmatavau variaa Anutuuqaa nnaakara tuanaa variaya rupi nuunainaraivaara putinaravai. Kayapaava ivaara kiaa kioo hama oyaivaa arinaima rikieeravai. ⁵³ Ii suai ivakidiri Yutayaa kieetaiya Yisuunna ruputikio putuaiveeraivaara kua yeena rairavai. ⁵⁴ Kua yeena rauduu rikioo hama Yisuuva Yutayaa mmataivau kooyaa nuairavai. Ivo ivaki pikioo oro koo mmuyai gaanga yoosinna voovai vainima vau yoosinnaivaa nnutuuvo Eparaima ivaki ivo ari ngiaammuauya tasipama variravai.

⁵⁵ Varuduu Yutayaiya buusa Varaijiataivaa nneera suaivo vainima vauduu gioonna kiaapuuya vo yoosinna vo yoosinnadiri Yerusareema vida iya Anutuuqaara mmamma finira aataruuvaa iida nnaagiai buusaivaa nnaaraivaara viravai. ⁵⁶ Iya oro varida Yisuunnara buaama rada nuaida oro nuunaira nnau pinaivaki nuunaida dida vaidi ngiari yapara ngiari yaparaida voovoono voovai tunoo: A dataamainna yaata utuannanee? Vo fai

ivo buusaivaa nnaanaraivaara nninarannee? Vo hama nninarannee? tiravai. ⁵⁷ Iya itaa kua tuu suaivaki vaa Anutuugaara kati puara hudeera vaidiiyaata Farisiyaatama teerama kioo kuaivaa yaagueeqama tida tunoo: Gioonna kiaapu voovoono ivo variivaki taivoono ti kiaa ti mmiaivee, tiravai. Iya Yisuunna utuaaraivaara itaa kua tiravai.

Gioonnaivo Yisuunnayaa heenna suuya

suuda yoketaa vuvuaa apiravai

(Matai 26:6-13; Marakaa 14:3-9)

12 Buusa Varaigiataivaa nneera suaivo vainima vauduu yaaku sai suaivai karasaidiri mmuaa suaivo homo vauduu too Yisuuva diitoo yoosinna Betaniaa viravai. Vaidi Rasaruuso vaa putuduu Yisuuva inna tuduu diitooovoono ivaki variravai. ² Ivaki varuduu ari seenaiya Yisuunnani yeennaiyauvaa huda teerama kiooduu Mataava yeennaiyauvaa iya mmuduu nneeda varuduu Rasaruuso Yisuunna tasipama yeenna nnoo variravai. ³ Iya yeenna nneeda varuduu Mariaava heenna suuya suuda yoketaa vuu toori kiisaivaa sikau pinaivaadiri yookaama kioovaa varoo numa Yisuunna yukuuvaitanau tusaa kioo ari kieeta yausiivaadiri rugeeravai. Ruga kiooduu suuyaivaa suuda yoketaivo nnauvaki suvuairavai. ⁴ Suvuau kiooduu Yisuunna ngiaammuaau voovai nnutuuvo Yutaaso Isariooto ivo Yisuunna nnammutuaiya fai kooyaa inna vitainara ngiaammuaauvoono tunoo: Ta aaniira hama aa heenna suuya suuda yoketaa kuai aavaa vaidiia mmida irisai sikau pinaiyauvaa (300) vara da gioonna kiaapu mmanna haipuuuya mmiaunannee? ⁶ Iva hama mmanna haipuuuyara boo tioo itaa kua tiravai. Iva ari mmuara vareeraivaara yaata utuoo itaa kua tiravai. Iva iya sikau utuaivaa varoo nuainno varioo ariyara ivakidiri vareeravai. ⁷ Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Sa Mariaanna itaa kua kianee. Pikino iikiaevee. Mmanna haipu gioonna kiaapuuya tupatupaa ngii tasipama varikiai ngia iyara tuqinnaaravai. Hama na tupatupaa ngii tasipama varinaravai. Ivo heenna suuya suuda yoketaa kuaivaa ni mmammayaa tusaa apuoo varioo na putinai ni hakuaraivaara mmuaanaa teerainno varinoo, tiravai.

Rasaruusaa mmaaraa kua tiravai

⁹ Yisuuva Betaniaa nnuuvaara kaayau gioonna kiaapu Yutayaiya rikiada ivakira nniravai. Hama Yisuunna nnaasu taara nniravai. Yisuuva tuduu rikioo Rasaruuso putuuvakidiri diitooavaaratama taara nniravai. ¹⁰ Ivaara Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiia vaa Yisuunnara kua kiaa teerama kiaiia Rasaruusaatama ruputikio putuaiveera kua tida yeena rairavai. ¹¹ Yisuuva tuduu Rasaruuso diitooavaara kaayau gioonna kiaapu Yutayaiya ngiari kieetaiia pikiada Yisuunnara kua kutaa vaidivaivee tiravai. Tuuvaara kati Anutuugaara puara hudeera vaidi kieetaiia Rasaruusaatama ruputikio putuaiveera kua tida yeena rairavai.

Yisuuva Yerusareema vuduu iya innara sirigairavai

(Matai 21:1-11; Marakaa 11:1-11; Rukaaso 19:28-40)

¹² Vauya patauduu kaayau gioonna kiaapuuya Varaigiataa buusaivaa nnaara Yerusareema vaa nnuuya Yisuuva ivaki nninara kuaivaa rikieeravai. ¹³ Rikiada innara sirigaida muusa apu roosuuyauvaa rakau utida inna sunaara saidi vida varida aayanna kiaa rada tunoo: Anutuugo yoketaivoovee. Udaanga Anutuugo inna titooduu tuuvo nninaraivaara ivo innara yoketaakiaevee. Isairairaaya kieetaivaara Anutuugo innara yoketaakiaevee. ¹⁴ Iya itaa kua tida varuduu Yisuuva puara togii karaasaivaara buaama kioo tooduu inna too vauduu too inna mmookaivau karoo varuduu inna vitoo nniravai. ¹⁵ Nnaaru Anutuugaa yanaivaki forofetaivo ivaara reeravai. Ivo ivaara kua fafaara roovo tunoo:

Yoosinna Sioonaa gioonna kiaapuuya
sa aatuukiatee. Taatee.

Ngii kieetaivo puara togii karaasaivaa
mmookaivau varikio vitoo nninoo.

Fafaaraivo vauvaugiataa ii suai ivaki kaanaivo vairavai. ¹⁶ Iqii suai ivaki Yisuunna ngiaammuauya hama arinaima kua oyaivaa rikieeravai. Yapooma Yisuuva putuoo kava diitoo ari Koonnasi vira suaivaki iya arinaima rikieeravai. Ii kua ivo innara fafaara roo kua ivaaraatama gioonna kiaapuuya innara itaama uvaaraatama arinaima rikieeravai.

¹⁷ Yisuuva Rasaruusaa tuduu putuuvakidiri diitoo suaivaki gioonna kiaapu iva tooya ivaara ngiari seenaiya kua mmiaa rada nuairavai. ¹⁸ Kiaa mmiaa rada nuauduu rikiada Yisuuva ari vookarau mmooriivaa itaama uuvaa rikioovaara kaayau gioonna kiaapuuya nuunaida ivo ngioo varuu suaivaki inna sunaara viravai. ¹⁹ Iya inna saidi

vuduu teeda vaidi Farisaiya ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Mo taatee. Hama ta yopeema vo mmoorivai inna iikiaravee. Vaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya inna nnaagiai kuaavaivee, tiravai.

Ereengaa vaidi vooyaano Yisuunnasi nniravai

²⁰ Gioonna kiaapuuya Yerusareema buusa nnaara vida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmi-
aaraivaara vuduu Ereengaa kua tira vaidi vooyaatama iya tasipama viravai. ²¹ Vida tooduu Karirayaa diaa vaidii-
vo kiisa yoosinnaivaa nnutuuvo Betesaitaa diaa vaidiivaa nnutuuvo Piriipoota Yerusareema varuduu Ereen-
gaiya innasi vida tunoo: Ti vaidi-o, ta Yisuunna taara ngiaunnao, ²² tuduu rikioo Piriipo oro Adiriaasaa iya
kuaivaa kiaa mmi kioo innaata sunoo oro Yisuunna kiaa mmiravai. ²³ Kiaa mmuduuyaiyauvaa Yisuuva iya sai tunoo:
Suaivo vaa nninoo. Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni nnutuuvo ngiau aapu kuanara suaivo vaa nninoo. ²⁴ Na kua
kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Yeenna vuuitaivaa uruuvo ari mmuaavai vainno hama iiraatainaravai. Fai
mmataki vainno rusitioo raubiriinno uruoo iiraiyauvo kaayauyauvai vainaravai. ²⁵ Fai gioonna kiaapu voovoono
ari mmatayaa varinaraivaara mmuduuya ruoo ruoo fai inna variraivo raubiriinno taikaanaravai. Fai mmatayaa
varira suaivaki gioonna kiaapu voovoono hama ari mmatayaa variraivaara mmuduuya rirainno fai inna varirai-
vo hama raubiriinno fai tupatupaa vainaravai. ²⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono ni mmooriivaa varaanaree
tioo ni nnaagiai ngiaivee. Na varinaraivaki ivoota ni tasipama varinaraivaara ni nnaagiai ngiaivee. Fai ivo ni
mmooriivaa varano ni Napoova irisai inna nnutuuvaa ngiau aapu yapaanaravai.

Yisuuva ari putinaraivaara tiravai

²⁷ Anna na rikiauko ni yaata vuatinniivo hanigioo ari vo yaata vuatinnivai vainoo. Na ivaara dataa kua
tinarannee? Fai na tinara: Ni Napoo-o, aa suai aavaki a mmuaararavaa ni minaraivaa eenoo ooqoo kianee,
tinarannee? Fai na hama itaa kua tinaravai. Aqaa suai aavaki na mmuaararavaa varaanaraivaara tiiravaivee.
²⁸ Ni Napoo-o, a mmuaararavaa ni mino i nnutuuvo ngiau aapu vakiaivee, tuduu rikioo ngiau aapuuvakidiri
kuaivo tioo tunoo: Vaa na iikiauko ni nnutuuvo ngiau aapu vainoo. Fai na kava iino ni nnutuuvo fai kava ngiau
aapu vainaravaivee, tiravai.

²⁹ Gioonna kiaapuuya iya tasipama duuya ii kua ivo ngiau aapuuvakidiri tuu kua ivaa rikiaada vooyaano tunoo:
Ngiaarunno akua tinoo, tuduu vooyaano tunoo: Angeraa voovoono innaata kua tinoo, tiravai. ³⁰ Tuduu rikioo
Yisuuva iya sai tunoo: Neenoo kuaivaa rikiee Anutuuqaara kutaavaivee tinaraivaara hama kuaivo ngiau aapu-
vakidiri tiivai. Ngiengieenoo kuaivaa rikiaada Anutuuqaara kutaavaivee kiateeraivaara kuaivo ngiau aapu-
vakidiri tiivai. ³¹ Anna makee Anutuuqo gioonna kiaapu mmatayaa variayaki kua pinaivaa iyaki yapaanaravai.
Fai na gioonna kiaapu mmatayaa diaiyara geedai dira vaidiivaa yaataanaravai. ³² Iya ngiauvau ni haara kikio
rikioo na iina rikinai teeda mmuakiaa gioonna kiaapuuya iya ausaiyauvo niisi ngiatangiataivaara varida yaata
utuaaravaivee, tiravai. ³³ Iya dataama inna iikio iva putinaraivo kooyaa vainaraivaara ivo itaa kua tiravai. ³⁴ Ivo
itaa kua tuduu gioonna kiaapuuya inna sai tunoo: Vaa ta rikiaunnao. Ti mmaanna tuu kua voovai tinoo: Anu-
tuuqo mmataama kioo vaidiivo fai tupatupaa varinaravaivee, tiivai. Mo ivo itaa kua tiivaara a dataama kiee
kiannanoo: Vaidiivaa Mmaapuuvaa iya ngiauvau haara kiaaravaivee, kiannannee? Mo ii Vaidiivaa Mmaapu ivo
inna gioononnee? ³⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Tooba mmeekiaivo homo kiisa suai ngii tasipama vain-
oo. Ngii upisiinoora tida toobaivo mmeekia tai suaivaungiaa nuaida varida variatee. Gioonna kiaapu voovoono
upisiivaki nuainno hama ari nuainara aataruuvaa taivai. ³⁶ Ngia mmeekiaivau varira gioonna kiaapu tuanaaya
variateera mmeekiaivo ngii tasipama vai suaivaki ivaara kutaavaivee kiatee, tiravai.

Yutayaiya hama Yisuunnara kutaavaivee tiravai

Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo iya pikioo iya inna teevoora hataumannigiataa varia roo nuairavai. ³⁷ Vaa
tauraa ivo iya avuuyauvunu kaayau Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa uuduu iya iyauvaa
teedaata hama innara kutaavaivee tiravai. ³⁸ Nnaaruaa vaidi forofetaivaa nnutuuvo Yisayaava tuu kuaivaa
kaanaivo vakiaiveera iya itaama iiravai. Yisayaava tuu kuaivo tunoo:

Udaanga-o, hama gioonna kiaapu voovoono
ta kiaunna kua mmayaayaivaara
kua kutaavaivee tiivaivee.
Udaangaivo ari vookara ari vookarai
mmooriyauvaa iikio
hama voovoono arinaima too rikiaivaivee.

³⁹ Yisayaava itaa kua tuuvaara Yisuuva uuvaa iya teeda rikiadaata hama innara kutaavaivee tiravai. Yisayaava vo kua voovai tuuvaaraatama iya Yisuuva uuvaa teeda rikiadaata hama innara kutaavaivee tiravai. Yisayaava Anutuuqo tuu kua voovai fafaara roo tunoo:

⁴⁰ Iya ngiari avuuyauvaa teeda
iya yaata tinniiyauvaa rikiada
ausaiyauvaa hanigiakiai na iya tuqinnevoora kiaa
na iya avuuyauvaa iikiauuko upisiikiai
na iya yaata tinniiyauvaa iikiauuko
yaagueeqaivaivee.

⁴¹ Yisuuuna mmeekia ari vookaraivaa Yisayaava too innara kua tuuvaara ii kua ivaa fafaara roo tiravai.

⁴² Yisayaava tuu kuaivo itaama vauduaata Yutayaa vaidi kieeta kaayauya Yisuuunara kutaavaivee tiravai. Iya kutaavaivee kiaa kiadaata vaidi Farisaiyara aatuuda hama iya kooyaa Yisuuunara kutaavaivee tiravai. Iya nuunaira nnauyauvaki vikiai vaidi Farisaiya iya ooqoo tivoora kiaa hama kooyaa Yisuuunara kutaavaivee tiravai.

⁴³ Vaidiyya iyara vaidi yoketaayavee kiaaraivaara iya ausaiyauvo pinaama yoketairavai. Anutuuqo iyara vaidi yoketaayavee tinaraiivaara iya ausaiyauvo kiisama yoketairavai. Ivaara hama iya kooyaa Yisuuunara kutaavaivee tiravai.

Yisuuva tuu kuaivoono iyaki kua pinaivaa yapaanaravai

⁴⁴ Yapooma Yisuuva gioonna kiaapuuyaki puaisakama kuaivaa tiao tunoo: Gioonna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tiivo hama niyara nnaasu itaa kua tiivai. Ni titoovaraatama itaa kua tiivai. ⁴⁵ Gioonna kiaapu voovoono ni taivoono ni titoovaatama tainoo. ⁴⁶ Tooba subiaavo mmeekiaivo taineema na mmatayaa tiee gioonna kiaapuuya mmeekiavai tiiravai. Gioonna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tiivoono upisiivaki varinoora kiaa na mmeekiavai tiiravai. ⁴⁷ Hama na kua pinaivaa gioonna kiaapuuyaki yapaanaraivaara na tiiravai. Iya vitee aataru yoketaivau yapaanaraivaara na tiiravai. Fai gioonna kiaapu voovoono ni mmayaayaivaa rikioo mmanna yaata nnaasu rikioo hama iinai tee hama na kua pinaana inna yapaanaravai. ⁴⁸ Fai ivo hama ni mmayaayaivaa rikieerainno niyara ooqoo tino rikioo kua pinaana inna yapaanaravai. ⁴⁹ Hama nenenaidiri kuaivaa yaata utuee ngii giaa ngii miauvaivee. Ni Napoova ni titoovoono ariinoo kuaivaa ni giaa ni mioo itaqitaama iya kiaa mmianee tiivaugiataama na ngii giaa ngii miauvaivee. Ivaara fai yapooma suai nnaagiai na kiau kuaivaa hama rikiaivaa ni kuaivoono kua pinaana inna yapaanaravai. ⁵⁰ Vaa na rikiauvai. Ni Napoova tii kuaivaa fai gioonna kiaapu voovoono rikioo iinnonno fai tupatupaa variraivaa varaanaravai. Ivaaraina ivo ni giaa ni mii kuaivaa na ngii giaa ngii miaunoo, tiravai.

Yisuuva ari ngiaammuauya yukuuyauvaa finiravai

13 Buusa Varaigiataivaa nneera suaivo vainima vauduu mmuaa suaivai homo vauduu Yisuuva mmatayaa pikioo ari Koonnasi kuanara suaivo vaa vainima nnuuvaa vaa ivo rikieeravai. Ivo ari gioonna kiaapu mmatayaa varuuyara mmannammanna mmuduuya ruuvo ari suaivo taikaanaraivakiaatama mmannammanna iyara mmuduuya riravai.

² Hannauduu too Yisuuva ari ngiaammuauyaataama yeenna nneeda variravai. Iyakidiri ngiaammuaui voovai Simoonaa mmaapuuvaa nnutuuvo Yutaaso Isariooto ivo Yisuuuna nnammutuuiya kooyaa inna vitainara kuaivaa vaa Sataango inna yaataivaki yapeeravai. ³ Yisuuuna ari Koova mmuakiaa mminnaivaara Dianeera yaagueeqaivaa inna mmuuvaa vaa ivo rikieeravai. Iva Anutuuqaasidiri tuuvo kava innasi kuanaraivaaraatama vaa ivo rikieeravai. ⁴ Ivo itaama rikioo yeenna nnoovaata pikioo diitoo ari yaapa veraayaa diaivaa rabara kioo tauravaa vara ari tammaivaki rairavai. ⁵ Rau kioo nnooriivaa vara kioo pereeta voovaki tusaa kioo ari ngiaammuauya yukuuyauvunu finia roo nuainno varioo tauravaa ari tammaivaki rauvaadiri iya yukuuyauvunudiri ruga kioo ⁶ Simoono Petoroosaasi ngioo inna yukuuvaitanau fininara uduu Petorooso inna tunoo: Udaanga-o, a ni yukuuvaitanau fininaranee? ⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Anna na iikiauua hama a rikiee taananoo. Fai yapooma a arinaima rikiee taanaravaivee, ⁸ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Hameetavee. A vaidi nnoonakuavee. A mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima ni yukuuvaitanau fininarainnoo. Annaata nnaagiai suaiyauvakiatama sa ni yukuuvaitanau finianee, tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Fai na hama i yukuuvaitanau fininai hama a ni ngiaammuaukua varinaravaivee, ⁹ tuduu rikioo Simoono Petorooso inna sai tunoo: Udaanga-o, sa ni yukuuvaitanau nnaasu finianee. Ni yaakuuvaitanaata ni kieetaivaatama finianee, ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Gioonna kiaapu voovoono ari mmamma eyommaavai fini kuaivoono ari

mmammaivo yoketaivaara hama kava eyommaavai fininaravai. Ari kainaama rii yukuuvaitanaudiri nnaasu fininaravai. Ngia mmuakiaaya hama kainaamaataikiai yoketaama variaavo ngiikidiri mmuaavoono hama yoke-taavai varinoo, tiravai. ¹¹ (Vaidi voovoono Yisuunna nnammutuuiya kooyaa inna vitainaraivaa vaa Yisuuva arinaima too rikieeravai. Ivaara ivo tunoo: Ngia mmuakiaaya yoketaama variaavo ngiikidiri mmuaavoono hama yoketaavai varinoo, tiravai.) ¹² Ivo iya yukuuyauvunudiri fini taika kioo ari yaapa veraayaa diaivaa kava vara yuu kioo ari yeenna nnoo varuu mmaataivau variravai. Varioo iya yaparainno tunoo: Aa mmoori na ngii iikiau aavaa oyaivaa vaa ngia teeda rikiaannee? ¹³ Ngia niyara Vitaira-o, Udaanga-o, kiaanoo. Na kutaa itaama variauvaara ngia safuumaida itaa kua kiaanoo. ¹⁴ Na ngii udaangavai variee ngii vitairavai variauvoono mmoori vareera ngiaammuaavuaa mmoorivai na varee ngii yukuuyauvunu finiaunoo. Ivaara ngieetama mmoori vareera ngiaammuaavuaa roosiima ngiingii yuku ngiingii yukuuyauvunu finiatee. ¹⁵ Na ngiiyara iikiauavaa ngieetama iiki-ateera na mmoori vareera ngiaammuaavuaa mmooriivaa mmataama kiee iikiauunoo. ¹⁶ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Hama sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammuaavo ari haitatuura nakaaraivaa yaataravai. Kua varoo nuairaivoono hama ari titeeraivaa yaataravai. ¹⁷ Ngia ii kua ivaa oyaivaa arinaima teeda rikiaada fai iikiokio ngii ausaiyauvo yoketainaravai.

¹⁸ Hama na ngii mmuakiaayara itaa kua kiauunoo. Na mmataama kiauya vaa na taunoo. Anutuuqaa kua fafaara voovai vaivaa kaanaivo aanna makee vainaravai. Kua fafaaraivo tinoo: Vaidi voovoono ni tasipama yeenna nnaivoono mmooka hanigia ni mivaivee, tiivai. ¹⁹ Vaidiivo ngiikidiri aataru maisaivaa ni minaraivaara na aanna makee mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo. Yapooma ivo aataru maisaivaa ni minai teeda ngia niyara kutaavaivee kiateeraivaara na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqo mmataama kiai vaidiivo neenoovee kiauvaara fai ngia niyara kutaavaivee kiaaravai. ²⁰ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoono na innasi titauko kuai gioonna kiaapuuvaa yoketaivoono niyaraatama yoketaunoo. Niyara yoketaivoono ni titoovaraatama yoketaunoo, tiravai.

Yutaaso inna kooyaa vitainaraivaara Yisuuva tiravai

(Matai 26:20-25; Marakaa 14:17-21; Rukaaso 22:21-23)

²¹ Yisuuva itaa kua kiasa taika kioo rikioodu inna ausaivo pinaama mmuaararooduu rikioo ivo kooyaa tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngiikidiri mmuaavoono ni nnammutuuiya kooyaa ni vitainaraivaivee, ²² tuduu rikiaada ari ngiaammuauya ngiari avuki ngiari avukiida tunoo: Ivo giaarainno itaa kua tiinnee, kiasa kaayauma kumimakairavai. ²³ Kumimakauduu Yisuuva na inna ngiaammuaui ivo niyara mmuduuya ruuvo na inna vainima hara kiee variaaduu ²⁴ Simoono Petorooso niyara yaaku mmayaayau ruoo ni tunoo: Deevaarainno tiinnee? Inna yaparakianee, ²⁵ tuduu rikiee na Yisuunna rainnaa utuee inna yaparainna kiaanoo: Udaanga-o, a giaarainna itaa kua kiannanee? ²⁶ kiaaduu rikioo Yisuuva ni kuaivaa sai tunoo: Na bereetaivaa nnoori suukaivakidiri rabuuma kiee inna mminaraivo inna ivovee, kiasa kioo bereetaivaa rakau utuoo nnoori suukaivakidiri rabuuma kioo Simoonaa mmaapuuvaa Yutaaso Isariootaa mmiravai. ²⁷ Mmuduu varoo saivaata Sataango inna aakiaivaki viravai. Vuduu Yisuuva Yutaasaa tunoo: A iinaraivaa akiairaama iikianee. ²⁸ Ivo itaa kua tuduu rikiaada ivaki varida yeenna nnooya hama ivo tuu kua oyaivaa arinaima rikieeravai. ²⁹ Hama arinaima rikiaada vooyaano yaata utida tunoo: Yutaaso sikau utuaivaa haitatuuvaara Yisuuva inna tinoo: Ta turau buusa nnaara yeennaiyauvaa sikaunnaadiri yookaama kiee varaanee, tiinnee? Vara sikauyauvaa varee mmanna haipuuva mmianeerainno tiinnee? tiravai. ³⁰ Iya itaama yaata utida varuduu Yutaaso bereetaivaa varoo makee tuduu mmaanai viravai. Ivo heenaanausi viravai.

Yisuuva karaasa mmaanna kua voovai tiravai

³¹ Yutaaso mmaanai vioo kioodu Yisuuva tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvo ni nnutuuvo ngiau aapu kuanara suaivo vaa nninoo. Na iinaraivaara Anutuuqaa nnutuuvootama ngiau aapu kuanara suaivo vaa nninoo. ³² Na iinaraivaara fai Anutuuqaa nnutuuvo ngiau aapu vino fai ariinoo niyara iino ni nnutuuvootama ngiau aapu kuanaravai. Fai ivo itaama iinno fai akiairaama iinaravai. ³³ Ni ngiaammuauso, na ngii tasipama variaa suaivo paannama vainoo. Fai ngia niyara buaama rada nookiaaravai. Ivaara Yutayaa vaidiiva kiasa mmiaa kuaivaa ngii-ita ngii giaa ngii miee kiauunoo: Na kuanaraivaki fai hama ngia yopeema kuaaravaivee, kiauunoo. ³⁴ Na karaasa mmaanna kua aavaa tinai rikiaatee. Ngia ariiyara ariiyara mmuduuya ruatee. Na ngiiyara mmuduuya ru-auneema ngia itaama ariiyara ariiyara mmuduuya ruatee. ³⁵ Fai ngia ariiyara ariiyara mmuduuya rikiai gioonna kiaapuuya ngii teeda ngiiyara kiaara: Yisuunna nnaagiai nuaira tuanaayavee, kiaaravaivee, tiravai.

Petorooso hamavee tinaravaara Yisuuva kooyaa ari kiaa mmiravai

(Matai 26:31-35; Marakaa 14:27-31; Rukaaso 22:31-34)

³⁶ Tuduu rikioo Simoono Petorooso inna yaparainno tunoo: Udaanga-o, a deevaki kuanarainna kiannanee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na kuanaravaki aanna makee hama a yopeema ni nnaagiai kuanaravai. Yapooma fai a ni nnaagiai kuanaravaivee, ³⁷ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Udaanga-o, mo aanna makee aaniira hama na i nnaagiai kuanarannee? Fai na aiyara putinaravaivee, ³⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A kutaa tuanaa niyara putinaravaara ee-oo kiannanee? Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Hama kakaraivo akua tirainno kinai rikiee a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, tiravai.

Yisuuva ari Koonnasi vira aataruuvaa nakaaravovee

14 Yisuuva kiaa kioo ari ngiaammuauya tunoo: Sa ngii ausa mmuaarareera tasipama variatee. Anutu-uqaara kutaavaivee tida niyaraatama kutaavaivee kiatee. ² Ni Napoonna yoosinnaivo pinaavai vaikio kaayau nnauyauvo ivaki vainoo. Hama itaama vaitiri. Hama na ngii giaa ngii miautirivee. Ngia variaaravaa neenoo vee teerama kiaanaravai. ³ Fai na vee ngia variaaravaa teerama kiee fai na kava vara ranee tiee ngii vitee nene variauvaki ngia ni tasipama variateeraivaara na ngii vitaanaravai. ⁴ Na oro varinara aataruuvaa vaa ngia taavaivee, ⁵ tuduu rikioo Tumaaso inna tunoo: Udaanga-o, yoosinna a kuanaravaki hama ta taunnao. Dataama kiada ii yoosinna ivakira vira aataruuvaa ta taaranee? ⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Neenoo aataruuvaa nakaaravovee. Neenoo kua kutaavaa nakaaravovee. Neenoo tupatupaa variravaa nakaaravovee. Fai hama gioonna kiaapu voovoono niikinaadiri ngioo fai hama ni Napoonnasi kuanaravai. ⁷ Ngia arinaima ni taatiri. Ni Napoonnaatama arinaima taatirivee. Aqaa suai aavakidiri vaa ngia arinaima ni Napoonna teeda rikia-da arinaima inna taanoo, ⁸ tuduu rikioo Piriipo inna tunoo: Udaanga-o, ai Koonna ti vitainai fai ta teeda kiaara: Inna aikioovaivee, kiaravee, ⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Piriipo, na hokoba suai ngii tasipama vari-aukai a hama arinaima ni taannanee? Gioonna kiaapu voovoono ni taivoono ni Napoonnaatama taivaivee. Mo a dataama kieenna kiannano: Ai Koonna ti vitaakianee, kiannanee? ¹⁰ Ni Napoova niiki varikiai na innaki vari-avaara hama a kutaavaivee kiannanee? Na kiau kuaivaa hama nenenaidiri yaata utuee ngii giaa ngii mi-aunoo. Hameetavee. Ni Napoova niiki variivoono ari mmooriivaa varaivai. ¹¹ Ni Napoova niiki varikiai na innaki variauvaara kutaavaivee kiatee. Fai ngia hama ivaara ngii kutaavaivee kiatainai na mmoori varauyauvo kooyaa vaiyauvaa teedama niyara kutaavaivee kiatee. ¹² Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tiivoono fai na iikiau mmooriyauvaa ivootama iinaravai. Na ni Napoonnasi kua-naravaara ivo ii mmooriivoono na iikiau yauvaa yaataaranaravai. ¹³ Fai ngia niyara yaata utida vo kuavaara ni Napoonna yaparaikiai fai na iinaravai. Ni Napoonnara kua yoketaivaa kiateeraivaara neenoo ari Mmaapuuvooon na iinaravai. ¹⁴ Fai ngia niyara yaata utida vo kuavaara ni yaparaikiai fai na iinaravaivee, tiravai.

Yisuuva Mmannasa Kua Kutaa Tiraivaa titaanaravaara tiravai

¹⁵ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Fai ngia niyara mmuduuya ridaida mmaanna kua na kiauyauvaa fai ngia rikiaada puaisakama utida iikiaravai. ¹⁶ Fai neenoo ni Napoonna yaparaino ivoono niinikaraama Ngiiyara Kua Tira Mmannasa Kua Kutaa Tiraivaa titano tuoo ngii tasipama tupatupaa varinaravai. ¹⁷ Gioonna kiaapu mmatayaa kumimakama variraiya hama Anutu-uqaa Mmannasa Kua Kutaa Tiraivaa teeda rikiaano. Hama inna teeda rikiaavaara hama inna varaano. Vaa ngia inna teeda rikiaano. Ivo aanna ngii tasipama varioo fai yapooma ngii aakiaana varinaravaara ngia inna teeda rikiaano.

¹⁸ Fai na hama ngii pikiee eeyaara vinai ngia viina nnaakara roosiima variaaravai. Fai na kava vara ranee ngiisi tiinaravai. ¹⁹ Fai kiisa suaivo taikanai gioonna kiaapu mmatayaa kumimakama variaya hama kava ni taaravai. Fai ngieenoo kava ni taaravai. Na tupatupaa hara kiee variauvaara ngieeta itaama tupatupaa hara kiada varia-aravai. ²⁰ Ii suai ivaki na kava diitee varinara suaivaki na ni Napoonnaki variauvaara fai ngia arinaima rikiaaravai. Ngia niiki variaani na ngiiki variauvaaraatama fai ngia arinaima rikiaaravai.

²¹ Gioonna kiaapu voovoono na kua mmaanna kiauyauvaa rikioo iivoono niyara mmuduuya ruainoo. Ivo ni-yara mmuduuya ruaivaa ni Napoova innara mmuduuya rinaravai. Neetaatama fai innara mmuduuya ruee na inna tasipama varinaravaara kooyaa inna vitainaravaivee, ²² tuduu rikioo Yutaaso Isariootaa ferengaava Yutaasoona Yisuuva yaparainno tunoo: Udaanga-o, mo dataama kiee fai a aiyara kooyaa ti vitainna mmatayaa kumimakama variaya fai hama aiyara kooyaa vitainarannee? ²³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Ai, mo gioonna kiaapu voovoono niyara mmuduuya ruoo ni kuaivaa rikioo puaisakama utuoo iino fai ni Napoova innara

mmuduuya rinaravai. Mmuduuya rinai fai neeta ni Napoovaatama innasi tiida inna tasipama variaaravai. ²⁴ Fai gioonna kiaapu voovoono hama niyara mmuduuya ruoo fai hama ni kuaiyauvaa rikioo puaisakama utuoo iinaravai. Aa kua aavaa ngia rikiaa aavo hama ni kuavai. Ni Napoova ni titoovaasidiri tii kuavai.

²⁵ Na homo ngii tasipama variaua suaivaki ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miauvaivee. ²⁶ Fai yapooma Ngiiyara Kua Tira Mmannasa Yoketaivaa ni Napoovaano na kiauvaugiataama titano tiinaraivoono fai mmuakiaa kuaiyauvaa ngii giaa ngii minaravai. Ngii giaa ngii mioo ngii tinai rikiada vaa na ngii giaa ngii miaukai rikiada vueennama kiaa kuaiyauvaa fai ngia keenaa rikiaaravai.

²⁷ Na vee ausa nuufa tasipama varira aataruuvaa ngii mi kiee kuanaravai. Hama gioonna kiaapu mmatayaa variaya ausa nuufa mmirayaama ngii minaravai. Na neneeno nini ausa nuufa tuanaivaa ngii mi kiee na ngii pikiee kuanaravai. Sa ngii ausa mmuaarareera tasipama varida sa aatu aatuukiatee. ²⁸ Na ngii pikiee vee yapooma kava vara ranee ngiisi tiinara kuaivaa na ngii giaa ngii miauvaa vaa ngia rikiaavai. Fai ngia niyara mmuduuya rida fai na ni Napoonnasi kuanara kiau kuaivaa ngia rikiada sirigakiaaravai. Ni Napoova ni yaataraiavaara ngia itaama sirigakiaaravai. ²⁹ Ii kua na ngii giaa ngii miao ivaa kaanaivo hama vainara suaivaki na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo. Fai yapooma kaanaivo vainai teeda ngia niyara kutaavaivee kia-teeraivaara na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo. ³⁰ Gioonna kiaapu mmatayaa diaiyara geedai dira vaidi-ivoono nninara iinno variavaara na hama hokobama ngiita kua tinaravai. Inna yaagueeqaivo hama yopeema ni yaataravai. ³¹ Na ni Napoonnara mmuduuya ruauvaara gioonna kiaapu mmatayaa diaiya teeda rikiaa-teeraivaara mmuakiaa kuavai ivo ni tiivaugiataama na iikiaunoo. Diitada aavaki piklada vikiai ta kuaravee, tiravai.

Yisuuva yeena vuainaivaudiri mmataama kioo tiravai

15 Yisuuva tunoo: Neeno yeena vuaina tuanaivaa roosiima variaunoo. Ni Napoova mmoori nakaaravo varinoo. ² Ni hammara hama iira vaivaa ni Napoova fai hatoka kagaari kioo hammara iira vainno aasananaivaa hatoka kino too fai iiraivo oyaivakidiri kaayauma suvai kioo vainaravai. Kaayau iiraiyauvo vaki-aveeraivaara ni Napoova itaama iivai. ³ Na ni kua mmayaayavaa ngii giaa ngii muuvaaraida vaa ngia yoke-taaya variaano. ⁴ Ngia niiki varikiai na ngiiki varinai fai ta mmuaavau variaaravai. Hammaraivo fai hama oyaivaa tasipama vaino fai hama yopeema iiraivo vainaravai. Itaama vaineema ngia hama fai niiki varikio fai hama yopeema iiraivo vainaravai.

⁵ Neeno yeena vuaina oyaivaa roosiima variaukai ngieeno hammaraivaa roosiima variaano. Gioonna kiaapu voovoono niiki varinai na innaki varino kaayau iiraiyauvo suvuainaravai. Ivaara fai gioonna kiaapu voovoono hama ni tasipama varirainno arinaidiri mmooriivaa iino rikioo fai hama kaanainaravai. ⁶ Gioonna kiaapu voovoono hama niiki varino hammara hama iira vaivaa rakau kagaari kiaavo aasannaivaa roosiima varinoo. Yapooma hammaraiyauvaa itaineema iya iyauvaa rupi nuunama kiada ikiaivaki kagaari kikio ikiaivo taanaravai. ⁷ Fai ngia niiki varikio ni kuaivo ngiiki vainai vo kua vo kuayauvaara ngii iikiataiyauvaara Anutuuaqaa yaparaikio fai ivo ngiini iinaravai. ⁸ Yeena vuainaivaki kaayau iiraiyauvo vaineema ngia ni mmooriivaa iikio iiraiyauvo vainoono ni Napoonna nnutuuvo ngiau aapu kuanaravai. Fai ngia itaama iidada ni nnaagiai nuaira tuanaaya vari-aiyarainno ni Napoonna nnutuuvo ngiau aapu kuanaravai. ⁹ Ni Napoova niyara mmuduuya ruaineema na ngii-yara mmuaikaraama mmuduuya ruaunoo. Na mmannammanna kiee ngiiyara mmuduuya ruauvaara ni mmuduuya rira aakiaivaki variatee. ¹⁰ Na ni Napoonna kua mmaanna iyauvaa rikiee iina inna mmuduuya rira aakiaivaki mmannammanna variaunoo. Itaama vaineema fai ngia ni kua mmaanna iyauvaa rikiada puaisakama utida iida na ngiiyara mmuduuya rira aakiaivaki mmannammanna variaaravai.

¹¹ Ni sirigairaivo ngiiki vainno pinaavai vakiaiveeraivaara na ii kua ivaa ngii giaa ngii miauvaivee. ¹² Aa mmaanna kua na tinara aavo ataama vainoo. Na ngiiyara mmuduuya ruauneema ngia ngiingiiyara ngiingii-yara mmuduuya ruatee. ¹³ Vaidi voovoono ari seenaiyara mmuduuya ruoo hama ari mmammaivaara yaata uti-rainno pinaama iyara mmuduuya ruaivaara putivai. Ii mmuduuya rira ivo mmuakiaa mmuduuya riraiyauvaa yaataravai. ¹⁴ Fai ngia ni kua mmaanna iyauvaa rikiada iidaida ni seena tuanaaya variaaravai. ¹⁵ Sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammuauvo hama ari haitatuura vaidiivaa yaata tinniyaa vai kuaivaa rikiaivai. Ivaaraina na hama mmannammanna ngiiyara ni mmoori vareera ngiaammuauyavee tinaravai. Hamavee. Na ngiiyara kiaunoo: Ni seena tuanaayavee, kiauvaivee. Na ni Napoova ni giaa ni muu kua mmuakiaayauvai ngii giaa ngii miaiyauvaara na ngiiyara ni seena tuanaayavee kiauvaivee. ¹⁶ Hama ngieeno ni mmataama kieeravai. Neeno nnaasu ngii mmataama kiaaduu ngia ni mmooriivaa varakio iiraivo kaayau vakiaiveeraivaara na ngii mmataama kieeravai. Ngii mmoori varaivaa iiraivo tupatupaa vainaraivaara na ngii mmataama kieeravai.

Fai ngia itaama iida dee aataru mminnaa voovaara ni Napoonna yaparaikio fai ngii minaravai. ¹⁷ Ivaaraina aa kua aavaa na ngii giaa ngii miee kiaunoo: Ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee, kiaunoo.

Gioonna kiaapu mmatayaiya hama Yisuunnara mmuduuya riravai

¹⁸ Fai gioonna kiaapu mmatayaa diaiya hama ngiiyara mmuduuya rikiai ivaudiri arinaima rikiaatee. Iya tauraa hama niyara mmuduuya ruaaneemaida hama ngiiyara mmuduuya ruaanoo. ¹⁹ Fai ngia kutaa tuanaa gioonna kiaapu mmatayaa diaiya roosiima varikiai fai iya ngiiyara ti seena tuanaayavee kua kiada ngiiyara mmuduuya ruaravaivee. Hama ngia itaa kiaiya roosiima variaano. Neenoo iyakidiri ngii mmataama kiukai ngia hama iya roosiima variaano. Ivaaraida iya hama ngiiyara mmuduuya ruaanoo. ²⁰ Na tauraa ngii giaa ngii miaaduu ngia taunnu kioo kuaivaa kava rikiaatee. Na tauraa kuaanoo: Hama sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammuaavo ari haitatuura vaidiivaa yaataroo ari vookaraama varinaravaivee, kiaivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Fai iya mmoori maisaivaa ni mida fai ngiitaatama ngii miaaravai. Fai iya ni kuaivaa rikiaada puaisakama utida iida fai ngii kuaivaatama rikiaada puaisakama utida iikiaravai. ²¹ Ngia niyara kutaavaivee kiaivaaraida iya mmoori maisa mmuakiaavai ngii miaaravai. Hama ni titoovaa teeda rikiaivaaraida mmoori maisaivaa ngii miaaravai. ²² Na hama tuma iyaata kua kiatiri. Hama iya niyara mmoori maisaivaa iikiaaraivaara yaata utida mminnamminnaa maisaivaa varotirivee. Vaa na tuma kooyaa iya kua mmiaivaara hama iya yopeema unnakua kuaara: Hama ta rikiaunnaano, kuaaravaivee. ²³ Gioonna kiaapu voovono hama niyara mmuduuya ruoo hama ni Napoonnaraatama mmuduuya rinoo. ²⁴ Mmatayaa diaiya hama iida too mmoori ari vookaravuaa na hama iyaki nuaina iikiatiri. Hama iya niyara mmoori maisaivaa iikiaaraivaara yaata utida mminnamminnaa maisaivaa varotirivee. Vaa na ivaa iyaki nuaina variee iikiaaduu teeda rikiaadaata iya hama niyara mmuduuya rida hama ni Napoonnaraatama mmuduuya ruaanoo. ²⁵ Anutuuqaa mmaanna tuu kua voovai kaanaivo vaki-aveeraivaara iya tiyara itaama iikiaano. Kua mmaanna tuu kuaivo tunoo: Iya kumina kieemaida hama niyara mmuduuya ruaanoo, tiravai.

²⁶ Ngiiyara Kua Tiraivo fai ni Napoonnasidiri tiinaravai. Na ii Mmannasa Kua Kutaa Tira ivaa fai ni Napoonnasidiri na titano too tuoo fai niyara kua tinaravai. ²⁷ Na toosa hara mmoori varaaduu ngia ni tasipama varuuya aanna homo variaivaaraida fai ngieetama niyara kua kiaravai.

16 Ngia niyara kutaavaivee tiraivaara taara yaata utivoora kua na ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miauvaivee. ² Fai vaidiiva nuunaira nnauyauvakidiri ngii oooqoo tida ngii titakiai fai ngia pikiada kuaravai. Fai yapooma suai nnaagiai suaivo nnina i rikiaada iya ngii ruputikiai putuaaraivaara kuaara: Ta Anutuuqaa mmoori yoketaivaa iikiaunnayavee, kua kiada ngii ruputuaaravai. ³ Iya hama ni Napoonna teeda rikiaada hama niitaatama teeda rikiaavaara fai iya ii aataru ivaa iikiaaravaivee. ⁴ Vaa na aanna makee ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miaunoo. Fai yapooma ii na kiau kua iyauvaa iya iikio rikioo kaanaivo vainara suaivaki ngia kava rikiaaraivaara na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo.

Mmannasa Yoketaivaa mmooriivaara Yisuuva tiravai

Tauraa na ngii tasipama variaa suaivaki na ngii tasipama variauvaara hama na ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miravai. ⁵ Aa kiisa suai fai na ivo ni titoovaasi kuanaravee. Na kuanara iino rikioo hama vaidi voovono ngiikidiri diivoono ni yaparainno tinara: A deepinna kuannanee? tinaravee.

⁶ Na ii kua iyauvaa vaa mmuaanaa ngii giaa ngii miauvaara ngii ausaiyauvo pinaama mmuaararainoo. ⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Na ngiiyara yaata utuee ngia yoketaama variaaraivaara na kuanaravee. Hama fai na vino fai Ngiiyara Kua Tiraivo hama ngiisi tiinaravai. Fai na viee titano fai ivo ngiisi tiinaravai. ⁸ Fai ivoono tuoo mmatayaa variaa gioonna [SB7]kiaapuuya iinai rikiaada fai ngiari mminnamminnaa maisa [SB9]iira oyaivaa arinaima teeda rikiaada safuuma variraivaa oyaivaa arinaima teeda rikiaada kua pinaa iira aataruuvaa oyaivaa arinaima teeda rikiaaravai. ⁹ Iya mminnamminnaa maisa iira oyaivo ataama vainoo. Hama iya niyara kutaavaivee kiaivaara ngiari mminnamminnaa maisa iira oyaivo kooyaa vainoo. ¹⁰ Iya safuuma variraivaa oyaivo ataama vainoo. Na ni Napoonnasi vinai ngia hama kava ni taaraivaara fai iya safuuma variaaraivaa oyaivo kooyaa vainaravai. ¹¹ Kua pinaa iira aataruuvaa oyaivo ataama vainoo. Gioonna kiaapuuyara geedainni dira kieetaivaa vaa Anutuuqo kua pinaivaki inna yapa kioo inna yaatara kioovaara iya kua pinaa iira aataruuvaa oyaivo kooyaa vainaravai.

¹² Na niiki kaayau kua vaikiai na ngii giaa ngii minaravai fai na ngii giaa ngii minai makee hama ngia yopeema rikiaada varaaravaivee. ¹³ Fai Mmannasa Kua Kutaa Tiraivo tuoo fai ivoono mmuakiaa kua kutaiyauvaa ngii giaa ngii mioo ngii vita vitinaravai. Fai ivo kua voovai hama arinaidiri yaata utuoo tinaravai. Kua ivo rikiaivaa nnaasu tinaravai. Tuoo fai ivo mminnaa vooyauvai nnaagiai nninaraiyauvaara ngii giaa ngii minaravaivee. ¹⁴ Fai ivo

ni kuaivaa rikioo ivaa nnaasu varoo ngii giaa ngii minaraivaara fai ni nnutuuvo ngiau aapu kuanaravaivee.
¹⁵ Mmuakiaa ni Napoonna mminnaiyauvo inna niiniyauvaivee. Ivaara na kiaunoo: Fai Mmannasa Kua Kutaa Tiraivo ni kuaivaa rikioo ivaa nnaasu ngii giaa ngii minai ngia rikiaravaivee, kiaunoo, tiravai.

Ausa mmuaarareeraivaaraata ausa

sirigairavaaraatama Yisuuva tiravai

¹⁶ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Kiisa suai fai hama ngia kava ni taaravaivee, kiaa kioo tunoo: Fai kava nnaagiai kiisa suai ngia ni taaravaivee, ¹⁷ tuduu rikiada ari ngiaammua vooyaano ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Aanii kua oyaivainno ivo tiita itaa kua tiinnee? Ivo tinoo: Kiisa suai fai ngia hama ni taaravai. Fai ngia kava kiisa suai nnaagiai ni taaravaivee, kiaa kioo vo kuavai tinoo: Na ni Napoonnasi kuanaraivaara itaa kua kiaunoo, tinoo. ¹⁸ Ivo kiisa suaivee tiivo inna datai kuavainnee? Hama ivo itaa kua tii kua oyaivaa ta rikiaunnao, ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya inna yaparakiaree kiaa uu kuaivaa vaa ivo too rikieeravai. Rikioo iya tunoo: Vo ngia aa na kiau kua aavaa oyaivaaraida ngiingii yapara ngiingii yapara kiaannee? Na ataa kua kiaunoo: Kiisa suai fai ngia hama ni teeraida kava fai kiisa suai nnaagiai ni taaravaivee, kiaunoo. ²⁰ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia pinaama ratada boo tira tasipama variaaravai. Ratada varikiai fai gioonna kiaapu kumimakama mmatayaa variaya pinaama sirigakiaaravee. Ngia ausa mmuaararai tasipama variaivo fai hanigioo yoketainaravaivee. ²¹ Gioonnaivo taikio nnaakara mmateera suaivo nnikio too ari mmammaivo nniitaraanaraivaara ausa mmuaararai tasipama mmataivai. Nnaakaraivaa mmata kioo hama kava nnaagiai mmamma nniitaraivaara pinaama yaata utivai. Nnaakaraivo kooyaa hara kioo variivaara sirigainno hama ari mmamma nniitaraivaara yaata utivai. ²² Itaama vaineema aanna makee ngiita ngii ausaiyauvo mmuaararainoo. Fai na kava ngii taanara suaivaki ngii ausaiyauvo sirigainaravai. Itaino fai hama yopeema vaidi voovoono mmoori maisaivaa ngii iino ngii ausa sirigairavo taikaanaravaivee.

²³ Fai ii suai ivo nninai ngia hama aataru mmoori mminnaa voovaara ni yaparakiaravai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai iqii suai ivaki ngia ni nnutuuvaa tida aataru mmoori voovaara ni Napoonnaata kua tida yaparaikio rikioo fai ivo ngia inna yaparakiavaa ngii minaravai. ²⁴ Tauraa varuu suaivaki varia rada nnidada aanna makee variaa suaivakiaatama ngia hama ni nnutuuvaa tida ni Napoonna yaparakiavai. Yaparakiatee. Fai yaparaikio ngii sirigairavo ngiiki vaivo pinaavai vakiaiveera fai ni Napoova ngii minaravaivee.

Yisuuva mmatayaa diaa mmoori aataruuyauvaa yaatareeravai

²⁵ Na aanna ii kua iyauvaa mminnaa vooyauvunudiri mmataama kiee ngii giaa ngii miaunoo. Fai suai nnaagiai suaivo nninai hama na kava mmataira kua ngii giaa ngii minaravaivee. Fai na ni Napoonnara kua kooyaa ngii giaa ngii minaravaivee. ²⁶ Fai iqii suai ivaki ngia niyara yaata utida inna yaparakiaravai. Hama na ngii giaa ngii miee kiaunoo: Fai neenoo innaata ngiyyara yaaku varee kua tinaravee. Hama na itaama ngii giaa ngii miaunoo. ²⁷ Anutuuqo ariinoo ngiyyara mmuduuya ruaivaara na hama innaata ngiyyara kua tinaravee. Ngia niyara mmuduuya rida na Anutuuqaasidiri tummuauvaara ngia kutaavaivee kiaivaara Anutuuqo ariinoo ngiyyara mmuduuya ruaivai. ²⁸ Na ni Napoonnasidiri aapi mmatayaa tummuauvai. Fai na mmata aavau pikiee kava ni Napoonnasi kuanaravaivee, ²⁹ tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna sai tunoo: Anna vaa a kuaivaa kooyaa kiannani ta rikiaunnao. Hama a mminnaa voovaudiri mmataama kiee kiannano. ³⁰ Vaa ta rikiaunnao. A mmuakiaa mmoori aataruuyauvaata mmuakiaa mminnaiyauvaatama tee rikiaannano. Fai gioonna kiaapu voovoono hama vo kua vooyauvaara aita kua tiao i yaparainaravai. Vaa a mmoori aataru mmuakiaayauvai tee rikiaannaivaara ta kiaunnao: A Anutuuqaasidiri tummuannakuavee, kiaunnao. ³¹ Yisunna ngiaammuauya itaa kua tuduu rikioo iva iya sai tunoo: Mo aanna makee ngia niyara kutaavaivee kiaannee? ³² Fai kiisa suai ii suai ivo nninai teeda ngia mmuakiaaya aatuuda raubiriida mmuaavai mmuaavai ngiingii nauyauvaki vida ni pikikiai nenevana varinaravee. Mo hama kutaa nenevana variaunoo. Ni Napoova ni tasipama varinoo. Ai, ii suai ivo aavaa nninoo. ³³ Ni mmannasaivoota ngii mmannasaiya tasipama mmuaavau variivaara ngii ausaiyauvo nuufama vakiaiveeraivaara na ii kua ivaa ngii giaa ngii miaunoo. Ngia mmatayaa varikiai fai gioonna kiaapuuya mmoori maisa mmamma nniitaraera mmooriyauvaa ngii miaaravee. Sa ivaara yaata utiraida niyara yaata utida yaagueeqama variatee. Vaa na mmatayaa diaiya mmoori maisaiyauvaa yaataunoo, tiravai.

Yisuuva ari ngiaammuauyara yaaku vareeravai

17 Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo avuuvaa ngiau reeri too tunoo: Ni Napoo-o, ii suai ivo vaa nninoo. Na i Mmaapuuvono i oyai ari vookaraivaa iya vitaakiaiveeraivaara eenoo ni oyai ari vookaraivaa iya vitaakia-

nee. ² Eenoo gionna kiaapu ni miannaiya na tupatupaa variraivaa iya mmiaiveeraivaara a mmuakiaa gionna kiaapuuyara dira aataruuvaa vaa ni miannavai. ³ Tupatupaa varira aataruuvo ataama vainoo. E Anutuuoqo mmuaa tuanaavai kutaa variannaivaa gionna kiaapuuya arinaima i teeda rikiada na Yisuu Kirisiinna a ni mmataama kiee ni titaannaivaata iya arinaima ni teeda rikiada fai tupatupaa variraivaa varaaravai. ⁴ Na mmatayaa variaa suaivaki a mmuakiaa mmoori ni miannaiyauvaa vaa na iima taika kiauvi. Na iina variaa suaivaki i oyai ari vookaraivaa vaa na iya vitaakiauvi. ⁵ Boo, ni Napoo-o, tauraa a hama ngiau mmata uunna suaivaki na i tasipama variee ari vookaraama variravai. Aa paanna suai na kava i tasipama varinara suaivaki ii tauraa ari vookaraama varira ivaa a ni munnaivaa kava ni mianee.

⁶ Vaidi mmatayaa diaiyakidiri a ni miannaiya vaa na aiyara kooyaa iya kiasa kookieema kiauvi. A mmataama kiee haitatuukianna vaidiia ni miannani iya i kuaivaa rikiada puaisakama utida iikiaavai. ⁷ Mmuakiaa kuaiyauvaa a ni giaa ni miannaiyauvaa na iya kiasa mmiaukai iya rikiada varaavai. Na aisidiri tummuaiivaa iya teeda rikiada kutaavaivee kiaanoo. Anutuuoqo eenoo ni titooduu na tummuaiivaaraatama iya teeda rikiada kutaavaivee kiaanoo. Iya itaa kua kiasa kiada variaivaara vo kuavaatama rikiaanoo. Eenoo mmuakiaa mminnaayauvai ni miannaiyauvo aisidiri nniyauvaivee. Aanna makee vaa ivaara iya arinaima rikiaanoo.

⁹ Na iyara yaaku varaunoo. Eenoo iya mmataama kiee haitatuukiannaivaara na iyara yaaku varaunoo. Gionna kiaapu mmatayaa kumimakama variaiyara hama na iyara yaaku varaunoo. Vaidiia a ni miannaiyara na yaaku varaunoo. ¹⁰ Na utuau vaidi mmuakiaaya ainiyavee. A utuanna vaidi mmuakiaaya niiniyavee. Iya varida ni mmooriivaa varaavo ni oyai ari vookaraivo kooyaa vainoo. ¹¹ Fai na aisi kuanaravai. Na paanna suai mmata aavaudiri pikiee vinai fai iyaata ni nnutuuvaatama mmata aavau variaaravai. Ni Napoo-o, a yoketaa tuanaa ari vookaraakiannakuavee. Vaa ai yaagueueqaivaata ni nnutuuvaatama a ni miannano ni nnutuuvo vaivaara iyara haitatuunna iya atuu ruanee. Ta mmuaavaugiataama variaunnaneema iyaatama mmuaavaugiataama variaateeraivaara iyara haitatuunna atuu ruanee. ¹² Na iya tasipama variaa suaivaki ai yaagueueqaivaata ni nnutuuvaatama a ni miannaivaara na yaata utuee iya haitatuuna atuu ruauvai. Na iya vara hiri diaukai hama mmuakiaaya haparaida tiida kuaavo mmuaavoono nnaasu tuoo kuaivai. Ivo tuoo kuaivaara Anutuuoqaa yanaivau vai kua fafaaraivo vaa kaanainoo. ¹³ Aa paanna suai fai na aisi kuanaravai. Ni sirigairavo iyaki vainno pinaavai vakiaveeraivaara na mmatayaa variee ii kua iyauvaa iya kiasa mmiaunoo. ¹⁴ Vaa na i kua mmayaayaivaa iya kiasa mmiaukai rikiada iya hama mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utuaavai. Iya ni roosiima hama mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utuaivaara gionna kiaapu homoraiya hama iyara mmuduuya ruaavai. ¹⁵ Hama aa mmata aavaudiri e aaya vatee kuanaraivaara na yaaku varaunoo. Sataango iya utinoora tiee eenoo iya vara hiri Dianeera na i kiasa i mmiee yaaku varaunoo. ¹⁶ Na hama mmatayaa aataruuyauvaara yaata utuauneema ni roosiima hama iyaata mmatayaa aataruuyauvaara yaata utuaavai. ¹⁷ Iya yoketaama vaidi tuanaaya variaateeraivaara ai kua kutaivaa iya kiasa mmiee iya tasipama varianee. ¹⁸ Eenoo mmatayaa diaa gionna kiaapuuyara ni titoneema neenoo ni mmayaayaivaa gionna kiaapu homoraiya kiasa mmiateeraivaara iya titaavai. ¹⁹ Iya yoketaama vaidi tuanaaya variateeraivaara na iyara yaata utuee na nini mmamma mmuyai mmuakiaavai i mmiaunoo. Iya kua kutaa tuanaa i mmaapu tuanaaya variateeraivaara na nini mmamma mmuyai mmuakiaavai i mmiaunoo.

²⁰ Na hama iyara nnaasu yaaku varee aita kua kiaunoo. Iya ai mmayaayaivaa gionna kiaapuuya kiasa mmikiai niyara kutaavaivee kiaraiyaraatama yaaku varee aita kua kiaunoo. ²¹ Niiyara kutaavaivee kiasa mmuakiaaya mmuaa tinni mmuaa ausavai varada mmuaakaraama variateeraivaara na yaaku varaunoo. Eenoo niiki varian-nani na aiki variaunoo. Ni Napoo-o, ta mmuaavau itaama variaunnaneema eenoo iya tasipanai iya ti tasipama variaaravai. Eenoo kutaa ni titooduu na tummuaiivaara gionna kiaapu homoraiya kutaavaivee kiasaivaara vaa niyara kutaavaivee kiasa mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaaravai. ²² Eenoo ni nnutuuvaa ngiau aapu yapaannani neenoo mmuakikaraama iya nnutuuyauvaa ngiau aapu yapauvai. Ta mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaunnaneema iyaatama mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variateeraivaara na iya nnutuuyauvaa ngiau aapu yapauvai. ²³ Iya kutaa tuanaa mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaaraivaara eenoo niiki varian-nani neenoo iyaki variauvai. Eenoo ni titooduu na tummuaiivaara gionna kiaapu homoraiya kutaavaivee kiasaivaara iya mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaaravai. Eenoo niyara mmuduuya ruannaneema iyaraatama mmuduuya ruannaivaara gionna kiaapu homoraiya kutaavaivee kiasaivaara iya mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaaravai.

²⁴ Ni Napoo-o, hama a ngiau mmata uunna suaivaki eenoo niyara pinaama mmuduuya runnaivaara oyai ari vookarauvaa ni miravai. Niiyara kutaavaivee tiraiya vaa eenoo ni miannavai. Iya ni oyai ari vookaraivaa taaraivaara na varinaraivaki ni tasipama iya variaaravai. Iya itaama ni tasipama variaaraivaara ni yoketaunoo. ²⁵ Ni Napoo-o, a safuuma variraikuavee. Gionna kiaapu mmatayaa diaiya hama aiyara arinaima teeda rikiaanoo. Neenoo aiyara vaa arinaima tee rikiaanoo. Eenoo ni titooduu na tummuaiivaa vaa niyara kutaavaivee

kiaya arinaima teeda rikiaano. ²⁶ Eenoo niyara mmuduuya ruannaneema iyaatama mmuaakaraama gionna kiaapuuyara mmuduuya rikiai na iyaki varinaraivaara na aiyara iya kiasa kookieema kiee makemakee na aiyara iya kiasa kookieenaravaivee, tiravai.

Vaidiyya Yisuunna utida ruputuaara iiravai

(Matai 26:47-56; Marakaa 14:43-50; Rukaaso 22:47-53)

18 Yisuuva ii kua ivaa kiasa taika kioo ari ngiaammuauya vitoo vioo ivaki pikioo nnoori kiisa voovai nnutuuvo Ketaroonaa vioo karoo sainai viravai. ² Ii mmoori ivaki Yisuuva ari ngiaammuauyaataama mmuakiaa suai nuunaida varuuvaara vaa Yutaaso rikieeravai. Yutaaso Yisuunna nnammutuaiya fai kooyaa inna vitainaraivaara kua yeena raira vaidivai. ³ Vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata Farisaiyaatama vaidi nuunaira nnau pinaivaara haitatuura vaidi vooya titooduu iya rapira vaidiyyaatama sunada ngiari yau mmataiyauvaata ngiari toobaiyauvaatama varada nnuduu Yutaasoono iyaata vitoo Yisuuva ari ngiaammuauyaataama varuu mmoori-ivaki viravai. ⁴ Vida tooduu Yisuuva vaa iya inna iikiaara mmoori mmuakiaavai rikioovoona iya saidiri numa iya too tunoo: Mo ngia giaaraida buaakiaannee? ⁵ tuduu rikiaada iya inna sai tunoo: Mo ta Nasareetaa vaidi Yisuunnaraida buaakiaannanoo, tuduu rikioo iva iya tunoo: Mo na aanna ivovee, tiravai.

Yutaaso Yisuunna nnammutuaiya fai kooyaa inna vitainaravoona iya tasipama ivaki diravai. ⁶ Yisuuva iya tunoo: Mo na aanna ivovee, tuuvaara iya hayida oro ngieerama vau mmataivau vida varada vairavai. ⁷ Vauduu rikioo Yisuuva kava iya tunoo: Mo ngia giaaraida buaakiaannee? tuduu rikiaada iya kava tunoo: Mo ta Nasareetaa vaidi Yisuunnaraida buaakiaannanoo, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Vaa na ngii giaa ngii miauvaivee. Na aanna ivovee. Fai ngia kutaa niyara buaida varida aa ni ngiaammuaa aadaa pikikiai kuatee, tiravai. ⁹ Ivo tauraa ari Koonnara yaaku varoo tunoo: Ni Napoo-o, a mmuakiaa ngiaammuaudaa ni miannaiyakidiri hama voovai raubiriinoo. Ivo itaa kua tuuvaara kaanaivo vauduu Yisuuva rapira vaidiyya tunoo: Ni ngiaammuaudaa pikikiai kuatee, ¹⁰ tuduu rikioo ari ngiaammuaa voovai nnutuuvo Simoono Petorooso ari paipa avaikaravaa nnaamuru-uvakidiri utu rada kioo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa mmoori vareera ngiaammuaa voovai yaata yaadudainniivaa rutaka kieeravai. Ii ngiaammuaa ivaa nnutuuvo Marakuusovee. ¹¹ Yisuuva Petoroosaa tunoo: Ai paipaivaa kava ari nnaamuruuvaki uyuaanee. Aa na tinara kua aavaara a dataamainna yaata utuannanee? Mmuaraaravaa roosii nnoori toori kapikaroovaa ni Napoova ni muuvaa na nnaanarannee? Vara hama na nnaanarannee? Fai na nnaanaravaivee, tiravai.

Rapira vaidiyya Yisuunna vitada Anaasaasi viravai

¹² Tuduu rikiaada kaayau rapira vaidiyyaatama ngiari kieetaivoota Yutayaiya nuunaira nnau pinaivaara haitatuura vaidiyyaatama Yisuunna puaisa utu kiada vida yeenaivaadiri inna yaakuuvaitanau rau kiada ¹³ vitada Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiivaa nnutuuvo Anaasaasi tauraa viravai. Vaidi voovai nnutuuvo Kayapaanna nniraangioo inna Anaasovee. Ii suai ivaki Kayapaava Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiyya kieeta tuanaavai variravai. ¹⁴ Vaa ivo tauraa ari yaata tinniyaa vau kuaivaa vaidi Yutayaiya kiasa mmioo tunoo: Fai mmuaa vaidivai mmuakiaa Yutayaa gionna kiaapuuya tiyara putinaraivo inna yoketaavaivee. Ivo vaa tauraa ii kua ivaa itaa kua tiravai.

Petorooso Yisuunnara hama na inna tauvaivee tiravai

(Matai 26:69-70; Marakaa 14:66-68; Rukaaso 22:55-57)

¹⁵ Vaidiyya Yisuunna vitada vuduu Simoono Petoroosoota na Yisuunna ngiaammuaavo neetama inna nnaagiai tadadama rada viravai. Vuduu Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivo arinaima vaa ni teeravai. Vaa ivo arinaima ni toovaara neetama Yisuunna tasipama vaidi kieetaivaa nnauvaa vagiaamunna aakiaivaki viravai. ¹⁶ Vuduu rikioo Petorooso mmaanai nnau vagiaamunna keegianniivau duoo vauduu neenoo kieeta vaidiivo vaa arinaima ni toovoona kava vara ranee tuma keegiaivaara duu kiatannaivaata kua tiee Petoroosaa vitee nnau vagiaamunna aakiaivaki viravai. ¹⁷ Vuduu too kiatannaivo keegiaivaara duuvo Petoroosaa tunoo: A iqii vaidi ivaa ngiaammuaa voovainna iikiannanee? tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Ai, hama na inna ngiaammuaavaivee, tiravai.

¹⁸ Ii suai ivaki mmoori vareera ngiaammuauyaata rapira vaidiyyaatama iya ririkia utuduu rikiaada ikiaivaa hara kiada ututuuma dida vida totookairavai. Iya totookaida varuduu Petorooso oro iya tasipama dioo vainno ivaa-ta totookairavai.

Vaidi kieetaivo Yisuunna yaparairavai

(Matai 26:59-66; Marakaa 14:55-64; Rukaaso 22:66-71)

¹⁹ Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieeta tuanaivo Yisuunna ari ngiaammuauyaraata ari kua mmayaayaivaaraatama yaparairavai. ²⁰ Yaparauduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na mmuakiaa suai mmuakiaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu variee nini kuaivaa iya kiaa mmiauuvai. Gioonna kiaapu Yutayaiya nuunaira nnau kiisaiyauvakiaata nnoonnavakiaatama na ni kua mmayaaya mmuakiaavai iya kooyaa kiaa mmiauuvai. Hama na vo kua voovai hataumakinaa iya kiaa mmiauuvai. ²¹ Mo na itaa kiaukainna a aaniira ni yaparakiannanee? Gioonna kiaapuuya ni kuaivaa rikiaiya yaparakianee. Vaa iya ni kuaivaa rikiaavai. Na iya kiaa mmiaa kuaivaara iya yaparakianee, ²² tuduu rikioo nuunaira nnau pinaivaara dira vaidi voovoona inna kueennaivaa rudaunno inna tunoo: A vaidi kieetakuaanoonna Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaivaa itaa kua kiannanee? ²³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mo ngia dataamaida yaata utuaanee? Na koonnama kiaunnee? Vara na kutaa kuavai kiaunnee? Na kuaivaa kutaa koonnama kiau kuaivaa aa gioonna kiaapu aavaki variaa aaya kiaa kookieenai iyaatama rikiaatee. Na safuuma kutaa kuaivaa kiaukai mo aaniira kuminayaa ni ruputuananee? tiravai.

²⁴ Yisuunna yaakuuvaitanau yeenaivo vauduaata kuaivaa kiaa taika kioodoo Anaaso inna titoodoo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa Kayapaannasi viravai.

Petorooso kava Yisuunnara hama na inna tauvaivee tiravai

(Matai 26:71-75; Marakaa 14:69-72; Rukaaso 22:58-62)

²⁵ Vuduu Simoono Petorooso homo dioo vainno ikiaivaara totookainno varuduu vaidi vooya ivaki varuuya inna tunoo: A inna ngiaammuaui voovainna iikiannanee? tuduu rikioo Petorooso ooqoo tioo tunoo: Hama na inna ngiaammuaui vaivee, ²⁶ tuduu rikioo vaidi kieetaivaa ngiaammuaui voovoona Petorooso vaa inna seena tuanaivaa yaataivaa rutakoovoona tunoo: Vaa na i tauvaivee. A inna tasipama yatari oriipa mmooriivaki hara kiee variannaivaivee, ²⁷ tuduu rikioo Petorooso kava ooqoo tuoo tunoo: Hameetavee, tuduu rikioo tuu saivaata kakaraivo akua tiravai.

Yisuuva Roomaiya kieeta Piratuusaa avuuvau diravai

(Matai 27:1-2, 11-14; Marakaa 15:1-5; Rukaaso 23:1-5)

²⁸ Heenanaanna suaivo reera kioodoo Yutayaa vaidi Yisuunna Kayapaanna nnauvakidiri vitada vidada vaidi Roomaiya kieetaivaa nnauvaki oro kioodoo ivo ivaki varuduu iya mmaanaivau diravai. Yutayaiyaano ngiari busa Varaigiataivaa iya nnaataikiai iya ngiari voopinnaiya nnau aakiaivaki vida ngiari mmaanna aataruuvaa hatokeevoora kiaa kiada oro mmaanaivau diravai. ²⁹ Iya hama nnauvaki vuduu too Piratuuso mmaanai tuoo iya yaparainno tunoo: Mo ngia dee tomedavaaraida kua pinaivaa aqaa vaidi aavaaki yapaanee? ³⁰ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ivo hama maisai aataruuvaa iitiri. Hama ta aisi vitada ngiaunnatirivee, ³¹ tuduu rikioo Piratuuso iya tunoo: Ngiengieenoo ngiingii kua mmaanna tuu aataruuvaa inna vitada kua pinaivaki inna yapa kiada inna yaparakiatee, tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Ta Yutayaiya gioonna kiaapuuya ruputikiai putuaraivaara ngia Roomaiya ti ooqoo kiaavaivee, tiravai. ³² Vaa tauraa Yisuuva iya inna yatari sagaivau haara kikio iva putinara aataruuvaa kooyaa iya kiaa mmiravai. Kooyaa iya kiaa mmuu kuaivaa kaanaivo vaki-aiveeraivaara vaidi Yutayaiya itaa kua tiravai.

³³ Piratuuso kava vara ranoo ari nnauvaki vioo Yisuunna yaparainno tunoo: A Yutayaiya kieetakuannee? ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Vara eenoonna aa kua aavaa ni yaparakiannanee? Vara ari vo vaidiyaano niyara i kiaa i mmiaaniinna a ni yaparakiannanee? ³⁵ tuduu rikioo Piratuuso inna sai tunoo: Hama na Yutayaa vaidivai. Sa niyara kianee: Eenoo niiki kuaivaa yapaannanoo, kianee. Ai seena mmuaa yoosinaiyaata Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama i vitada niisi ngiaavai. E aanii tomeda aataruvai iikiannani iya i vitada niisi ngiaanee? ³⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na gioonna kiaapuuyara diee iya kiaukai iya sai niyara yoketaa kiaa aataruuvo hama mmata aavau vaivai. Mmata aavau vitiri. Ni nnaagjai nuairaiya niyara rapida vaidi voovoona vaidi Yutayaiya ni iya mminaraivaara ooqoo kiaatirivee. Mo na gioonna kiaapuuyara dira aataruuvo hama mmata aavau vaivaivee, ³⁷ tuduu rikioo Piratuuso inna sai yaparainno tunoo: Mo a gioonna kiaapuuyara diraiquannee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Yo, a niyara itaa kua kianna kuaivo kutaavaivee. Na gioonna kiaapuuya kua kutaivaa kiaa mminara na mmatayaa tummuuaduu ni noova ni mmata kieeravai. Gioonna kiaapu voovoona kua kutaivaa rikiaivoona ni kuaivaata rikiaivaivee, ³⁸ tuduu rikioo Piratuuso inna sai yaparainno tunoo: Kua kutaivo inna dee kuavainnee? tiravai.

Piratuuso Yisuunna ruputuaaraivaara ee-oo tiravai

(*Matai 27:15-31; Marakaa 15:6-20; Rukaaso 23:13-25*)

Piratuuso itaa kua kiaa kioo kava vara ranoo mmaanai vioo vaidi Yutayaiya tunoo: Na tauko hama ivo aannoo vaidivai varinoo. ³⁹ Ngiengie iira aataruuvo vainoo. Mmuakiaa nuanuuyauvaki ngia buusa Varaigiataivaa nneera suaivaki oovi nnauvaki varii vaidi voovaara ngia yaparakiavaara na sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuanaravai. Ngia gioonna kiaapu Yutayaiya ngiijara dira vaidi kieetaivaa na innani sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuanarannee? ⁴⁰ tuduu rikiada iya puaisakama aayanna reeda tunoo: Hamavee. Sa inna titano kuaivee. Paravaasaa titano tuoo kuaivee, tiravai. Paravaaso inna kua yaatareera mmuara furai vaidivai variravai.

19 Itaama vauduu too Piratuuso Yisuunna vitoo ari ngiaammuauya mmuduu utida inna ripiiravai. ² Ripuuduu rapira vaidi vooyaano yeena ooviyaavua varada hovekama kiada inna kieetaivau ruvuyu kiada yapa kookeevaa varada innayaa apu kieeravai. ³ Innayaa apu kiada innasi vida rakuana nnida rakuanaida varida inna tunoo: Gioonna kiaapu Yutayaiya kieetakuavee. Tupatupaa varianee. Iya itaa kua kiaa kiada inna kuen-naivaa rudaauravai.

⁴ Rudauma kiooduu Piratuuso kava mmaanai vioo gioonna kiaapu kaayau nuunauya tunoo: Rikiaatee. Aa vaidi aavo na tauko hama vaidi aannoo vaidivai varinoo. Na itaama tee rikiauvaara ngieetama teeda rikiaateera na inna vatee aapi ngiisi ngiaunoo. ⁵ Ivo itaa kua kiaa taika kiooduu Yisuuva mmaanai tuuduu yeena ooviiva hovekama kiada inna kieetaivau yapa kioovo vauduu yaapa kookee kuauvaa innayaa apu kioovo vairavai. Vauduu too Piratuuso iya tunoo: Taatee. Aa ii vaidiivoovee, ⁶ tuduu rikiada vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata nuunaira nnauvaara dira vaidiiaatama Yisuunna teeda vaidi puaisakama aayanna reeda varida tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiaatee, tuduu rikioo Piratuuso iya sai tunoo: Ngia itaa kua tida ngiengieenoo ivaa vitada yatari sagaivau haara kiaatee. Na tauko hama ivo vaidi aannoo vaidivai varinoo. Mo dataama na irisai maisaivaa inna mminaravainnee? ⁷ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ivo ariiyara na Anutuuqaa mmaapuavee tuuvaara ti mmaanna tuu kua voovai hatokeeravai. Hatokoovaara kii inna aikiooma ivo putuaivee, tiravai.

⁸ Tuduu Piratuuso ii kua ivaa rikioo kaayauma aatuunoo ⁹ kava Yisuunna vitoo ari nnauvaki vioo vaidiyyaki kua pinaa yapeera nnauvaki vioo Yisuunna yaparainno tunoo: A deepinnaakuainna ngiannanee? tuduu rikioo Yisuuva hama inna kua sai tiravai. ¹⁰ Hama inna kua sai tuduu rikioo Piratuuso inna tunoo: Aaniira hama a ni kua sai kiannanee? Na vaidi nnoonnavai. Neenoo tinai fai a mmaanai kuanaravai. Neenoo tinai fai vaidiyya yatari sagaivau i haara kiaravai. Hama a ivaa tuqinnama rikiaannanee? ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Ngiau aapu variivoono hama kieetavai i yapaitiri. Hama a niyara itaa kua kiannatirivee. Itaama vaikio vaidi voovoono ni vitoo aisi nniivo mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Tauraa ni vitoo aisi nnii vaidiivaa mminnamminnaa maisaivoono i mminnamminnaa maisaivaa yaatarakiavaivee, ¹² tuduu rikioo Piratuuso dee aataruvai Yisuunna mmino ivo kati mmaanai kuanaraivaara yaata utuoo iinno varuduu vaidi Yutayaiya puaisakama aayanna reeda tunoo: Fai a tino aa vaidi aavo mmaanai tiinai a hama ti kieeta yoosinna Rooma variivaa seena tuanaakuavee. Vaidi voovoono ariiyara tinara: Na kieetavaivee, kua variivoono ti kieeta Rooma variivaa nnammutuaavaivee, ¹³ tuduu rikioo Piratuuso ii kua ivaa yaata utuoo rikioo Yisuunna nnauvakidiri vitoo numa mmaanai sikau terenaivau inna yapa kioo oro kua radudeera mmaataivau hara kioo variravai. Ii sikau terena ivaa Eporai kuaivakidiri tuu nnutuuvo Kapataa tiravai.

¹⁴ Ii sui ivaki iya buusa Varaigiataivaa turau nnaaraivaara teerada varuduu ikianna tammauduu Piratuuso vaidi Yutayaiya tunoo: Anna ngii kieetavaivee, ¹⁵ tuduu rikiada iya puaisakama aayanna reeda tunoo: Inna vatee ruputino putuaivee. A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiaatee, tuduu rikioo Piratuuso iya yaparainno tunoo: Ngii kieetavaivee. Fai na tinai iya yatari sagaivau inna haara kiarannee? tuduu rikiada Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaano inna sai tunoo: Hama ti kieeta voovootaivaivee. Ti kieeta mmuaavai yoosinna Rooma hara kioo varinoo, ¹⁶ tuduu rikioo inna aikioo Piratuuso Yisuunna iya mmiravai. Iya inna vitada yatari sagaivau haara kiaravaara iya mmiravai.

Vaidiyya Yisuunna yatari sagaivau haara kieeravai

(*Matai 27:32-44; Marakaa 15:21-32; Rukaaso 23:26-43*)

Iya tuduu rapira vaidiyya Yisuunna vitada viravai. ¹⁷ Vuduu Yisuuva ariinoo ari yatari sagaivaa apu varoo ivaki pikioo yoosinna voovai nnutuuvo Kieeta Mmuyai ivaki vau yoosinnaivakira viravai. Ii nnutu ivaa Eporai kuaivakidiri kua nnutuuvo Korokataa. ¹⁸ Yisuuva ivaki vuduu vaidi rapiraiya inna vitada yatari sagaivau haara kieeravai. Haara kiada vaidi taaravaitanaatama yatari sagaivaitanau haara kiada vuaivaa vitada inna yaaku

yaadudainningiaa haara kiada vuaivaa vitada inna yaaku geedainningiaa haara kioodoo Yisuuva ivaitana tam-
maivaki diravai. ¹⁹ Duoo vauduu yanaivaa Piratuuso fafaara roovaa iya varada Yisuunna yatari saga mmutuu-
vau haara kieeravai. Ii yanaa ivo tunoo: Anna Nasareetaa vaidi Yisuuvavee. Ivo Yutayaiya kieetavaivee.

²⁰ Fafaaraivo itaa kua tuduu Yisuunna yatari sagaivau haara kioo yoosinnaivo Yerusareema vainima vauvaara
kaayau gionna kiaapu Yutayaiya vida nnidaida varida ii yanaa ivaa yaariravai. Piratuuso taaravooma
kuaivakidiri yanaivau reeravai. Eporai kuaivakidiriaatama Roomaiya kuaivakidiriaata Ereengaiya kuaivakidiri-
aatama reeravai. ²¹ Ivo roo suaivaki Anutuuqaa kati puara hudeera kieetaiyaano Piratuusaa tunoo: Sa fafaara
ree kianee: Anna Yutayaiya kieetavaivee, kianee. Fafaara ree kianee: Aa vaidi aavo ariiyara tinoo: Na Yutayaiya
kieetavaivee, tiivaivee, kianee. ²² Iya itaa kua tuduu Piratuuso iya kua sai tunoo: Na fafaara rau kuaivo inna
aikioo kuavai na rauvaivee, tiravai.

²³ Piratuuso itaa kua tuduu rapira vaidiiya vaa Yisuunna yatari sagaivau haara kaiya inna uyira rairaiyauvaa
varada ivaadiri taarama taarama mmuruooda yapa kiada iya mmuaavai mmuaavai duuyama vareeravai. Vara
kiada inna yaapa varaayaa diaivo hama raubaatama funniraivootauvaa mmuaavai vauvaara tida varada ²⁴ ngia-
ri kuaa mmi ngiari kuaa mmiida tunoo: Kii fai ta hama aavaa rapasiaaravaivee. Ivau kii ta peperovaa roosiivaa
kagaari kagaariida teekio voovoono yaataraivoono ivaa varaivee, tiravai. Nnaaruaa vaidiivo Anutuuqaa
yanaivau kua fafaara roovo tuuvaugiataa iya itaama uuvaara kaanaivo vairavai. Ii kua ivo tunoo:

Iya ni uyira rairaiyauvaa
mmuaavai mmuaavai duuyama varada
ni yaapa varaayaa diaivaara
peperovaa kagaari kagaariida taavo
voovoono yaataraivoono ivaa varaivaivee.

Fafaaraivo itaa kua tuuvaa kaanaivaa rapira vaidiiya itaama iiravai.

²⁵ Yisuunna yatari sagaivaa vainiihavu gionnaiya dida vaidi Yisuunna kaanootama Yisuunna kaanaa nunnai-
vo Koropaana nnaataivo Mariaavaatama Makataraa gionnaiivo Mariaavaatama dida vairavai. ²⁶ Dida vauduu
too Yisuuva toduu ari kaano dioo vauduu na inna ngiaammuu ivo niyara mmuduuya riraivootama diee vaki-
aadu too ari kaanaa tunoo: Gionna-o, aa suai aavakidiri aa ngiaammuu aavo i mmaapuvai varinaravaivee,
²⁷ kuaa kioo ni tunoo: Aa suai aavakidiri aa gionna aavo i kaano varinaravaivee, tuduu rikiee na ii suai ivakidiri
inna kaanaa vatee nini nnauki yapeeravai.

Yisuuva putiravai

(Matai 27:45-56; Marakaa 15:33-41; Rukaaso 23:44-49)

²⁸ Yisuuva itaa kua kuaa kioo rikiooduu ari mmoori mmuakiaayauvai taika kioodoo rikioo ivo tunoo: Ni nnoori
rainoo, tiravai. Nnaaru Anutuuqaa kua fafaara roo kuaivaudiri kaanaivo itaama vairavai. ²⁹ Yisuuva itaa kua
tuduu yavaivaki nnoori kapikaroo ari vookaruvaa nnutuuvo vinikaivo ivaki vauduu vaidiiya kapuka roosuu
mminnaivaa nnooriivakidiri rabuuma kiada yatari seera hokobaivaa nnutuuvo hisoopavau kuru kiada rooru
utida Yisuunna kuasiivau yapa kioodoo ³⁰ Yisuuva nnoo tunoo: Vaa ni mmooriivo taikainoo, kuaa kioo vaaveevo
tagiruduu putiravai.

Yisuunna yaaneevaki vaidiiya haara kieeravai

³¹ Putuduu Yutayaa vaidiiya kati varira suaivo vainima vauvaara ngiari mminnamminnaiyauvaa teerairavai.
Turau ngiari kati varira suai yoketaa ari vookaravo vainaraivaara iya yaata utida ngiari mminnamminnaiyauvaa
teerairavai. Ngiari kati varira suaivaki vaidi putuaiya mmammaiyauvo yatari sagaiyauvunu sa vakiaiveera iya
yaata utida numa Roomaa kieetaivaa Piratuusaa yaparaida tunoo: A ee-oo tinai i ngiaammuu yavaivo vaidi yatari
sagaiyauvunu haara kaiya yukuuyauvaa ruaimi kiada yatari sagaiyauvunudiri hituaaravainnee? ³² tuduu kiee-
taivo ee-oo tuduu ari rapira vaidiiya oro teeda vuai vaidiivaa Yisuunna tasipama yatari sagaivau hiri kioovaa
yukuuvaitana ruaimi kiada vida vuaivaa yukuuvaitanaatama ruaimi kieeravai. ³³ Ruaimi kiada nnida Yisuunna
tooduu vaa putuduu hama inna yukuuvaitana ruaimirama kiada ³⁴ rapira vaidi voovoono ari mmataivaata Yisu-
unna yaaneevaki hara rada kioodoo akiairaama kiauvoota nnooriivootama innakidiri tiiravai. ³⁵ Tuuduu neenoo
ivaa taivoono ivaara vaa na tiravai. Vaa na rikiaunoo. Na kuaa kuaivo kutaa kuavai. Ngieetama Yisuunnara ku-
taavaivee kiateeraivaara na kuaa kuaivaa neneeta rikiauuko kutaa kuavai vainoo. ³⁶ Nnaaru Anutuuqaa yanaivaki
kua fafaaraivo vainno tuu kuaivaa kaanaivo vauvaudiri Yisuunnara iya itaama iiravai. Ivaara Anutuuqaa kua
fafaaraivo vainno tunoo: Hama inna mmuyai voovai ruaimiaaravaivee, tiravai. ³⁷ Anutuuqaa kua fafaara voovai
vainno tunoo: Iya mmataivaata haara kuaa vaidiivaa gionna kiaapuuya taaravaivee, tiravai.

Vaidiyya Yisuunna hau kieeravai

(*Matai 27:57-61; Marakaa 15:42-47; Rukaaso 23:50-56*)

³⁸ Nnaagiai yoosinnaivaa nnutuuvo Arimateyaa diaa vaidiivaa nnutuuvo Yoosiipo numa Yisuunna nnabaivaa varoo kuanaraivaara Piratuusaa yaparairavai. Yoosiipo Yisuunna nnaagiai nuaira vaidivai. Yutayaa vaidiyyara aatuunno haumaki ivo Yisuunna nnaagiai nuairavai. Ivo Piratuusaa yaparauduu rikioo ee-oo tuduu Yisuunna nnabaivaa oro varoo viravai. ³⁹ Vaa heenaki Yisuunnasi vuu vaidiivo Nikotimaaso suuda yoketaa vuu suuyaivaa varoo ngioo Yoosiipaa sunoo viravai. Ivo yatari rana suuda yoketaa vuvuaa nnutuuvo aroosaivaatama kupuu-vaa roosuuvaa nnutuuvo miiraivaatama hanigiaanigieema mmuaavaki kioo kaayau mmuaararoovaa varoo viravai. ⁴⁰ Ii vaidi ivaitana Yisuunna nnabaivaa varada suuda yoketaa vuu suuyaivaa buruqa poosa rapasi kioovau siikama kiada inna nnabaivaa purupuruuma kieeravai. Yutayaa vaidiyya vaidi putiraiya nnabayauvaa teerairayaama ivaitana Yisuunna nnabaivaa itaama teerama kieeravai. ⁴¹ Yisuuva putuu mmataivau kati yatari hau utira mmataivai vairavai. Vauvaki karaasa mmata nnauvaa sikauvaki hatata kioovaki hama vaidi nnaba voovai ivaki yapooivo ivaki vairavai. ⁴² Vauduu rikiada ngiari kati varira suaivo vainima vauvaara yaata utida ngiari mminnamminnaiyauvaa safuuma teerakiaaraivaara mmata nnau hama vaidi hauvo vainima vau ivaki Yisuunna nnabaivaa varada ivaki hau kieeravai.

Yisuunna mmata nnauvo mmannavai vairavai

(*Matai 28:1-8; Marakaa 16:1-8; Rukaaso 24:1-12*)

20 Sudaaqaki heenanaanna hama ruvuuaayerainno homo upisiinno vauduu Makataraa diaa gioonnaivaa nnutuuvo Mariaava Yisuunna mmata nnauvakira kuanaree kiaa oro tooduu vaa mmata nnau keegiaivaki vau sikau pinaivaa ivakidiri feena kiooduu too ² ivo seenoo vioo Simoono Petoroosaata Yisuuva niyyara pinaama mmuduuya rira ngiaammuauvaa niitama kiaa mmioo tunoo: Vaa iya ti Udaangaivaa nnabaivaa mmata nnauvakidiri varada iya yapa kiaipinnainni hama ta taunnaano, ³ tuduu rikiada Petoroosoota neetama ivau pikiada mmata nnauvakira viravai. ⁴ Seenada vida na Petoroosaa yaatara kiese neenanaa mmata nnauvaa taanaree kiaa ⁵ viee viee oro kookama reeti taaduu buruqa poosaiyauvo vauduu tee hama ivaki virama kiaaduu ⁶ Simoono Petorooso ni nnaagiidiri vioo ni yaatara kioo ivaki viravai. ⁷ Vioo tooduu buruqa poosa purupuruuma kiooyauvoota Yisuunna kieetaivau rau kioo buruqaivoootama ivaki vairavai. Hama Yisuunna kieetaivau rau buruqaivo purupuruuma kioo buruqaivau tasipama vairama kioo ari voovau rapugiaa yoketaama kioo vairavai. ⁸ Vauduu tee na vaa tauraa mmata nnauvaa taivo neetama aakiaivaki oro tee kutaavaivee tiravai. ⁹ Yisuuva putuuvakidiri kava diitaanara kuaivaa nnaaru Anutuuqaa yanaivaki roo kua fafaaraivo tuuvaa ta homo ivaara kumimakama iikiaunnavai. ¹⁰ Ta ivaa teeda pikiada kava vara ranada titi nnaukira nniravai.

Yisuuva Makataraa gioonna Mariaanna avuuvau kooyaa diravai

(*Matai 28:9-10; Marakaa 16:9-11*)

¹¹ Ta ngiaannaduu Mariaava mmata nnau mmaanaivau dioo vainno rateeravai. Ratoo varioo kookama kioo aakiaivaki taanee kiaa tooduu ¹² aangeravaitana poosa buruqa uyuuvaitana Yisuunna nnabaivaa yapa kioovau hara kiada variravai. Vuaivo kieetaivaa yapa kioonningiaa varuduu vuaivo yukuuvaa yapa kioonningiaa hara kioo variravai.

¹³ Ivaitanaano Mariaanna tunoo: Gioonna-o, e aaniira rataannanee? tuduu rikioo ivo ivaitana sai tunoo: Vaa ni Udaangaivaa nnabaivaa iya varada kuaavai. Iya yapa kiaipinnainni hama na tauvaara rataunoo, ¹⁴ kiaa kioo hanigia tooduu Yisuuva ivau dioo vauduu hama inna Yisuuvaivee kiaa arinaima teeravai. ¹⁵ Hama arinaima tooduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Gioonna-o, e aaniira rataannanee? A giaara buaakiannanee? tuduu rikioo yaata utuoo tunoo: Anna yatari mmoorira haitatuura vaidivoono tinoo, kiaa inna kua sai tunoo: Ni vaidi-o, vaa eenoo inna varee viee inna yapa kiaannaivaara ni giaa ni minai na viee inna varaanaravaivee, ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mariaa-o, tuduu rikioo hanigia inna too Eporai kuaivakidiri inna tunoo: Rovonii, tiravai. Ivo itaa kua tuu kuaivaa oyaivo Vitaira-o, tiravai. ¹⁷ Yisuuva gioonnaivaa tunoo: Hama na ni Napoonnasi kava kuaivaara sa ni utu kiese vakianee. Viee ni ngiaammuauya niyyara kiaa mmiee kianee: Ni Napoova ngii Gioovavee. Ni Anutuuqo ngii Anutuuqovee. Na kava innasi kuanaravee. Iya itaa kua kiaa mmianee, ¹⁸ tuduu rikioo Makataraa gioonna Mariaava vioo inna ngiaammuauya kiaa mmioo tunoo: Vaa na Udaangaivaa tauvaivee, kiaa kioo iva tuu kuaivaa iya kiaa mmiravai.

Yisuuva ari ngiaammuauyaata kooyaa kua tiravai

(Matai 28:16-20; Marakaa 16:14-18; Rukaaso 24:36-49)

¹⁹ Ii Sudaaga suai ivaki heenauduu Yisuunna ngiaammuauya nnau voovaki nuunaida vaidi Yutayaiyara aatuu-da sipuuyauvaa rau kioodoo Yisuuva numa iya tammaivaki dioo vainno tunoo: Ausa nuufaivo ngiiki vakiaivee, ²⁰ kiasa kioo ari yaakuuvaitanaata ari yaaneevaata iya vitairavai. ²¹ Vitauduu iya ngiari Udaangaivaa teeda siri-gairavai. Sirigaida varuduu Yisuuva keenaa iya tunoo: Ausa nuufaivo ngiiki vakiaivee. Ni Napoova ni titoneema na ngii titaunoo, ²² kiasa kioo ari yaikiaivaa iyayaa fuu tioo tunoo: Mmannasa Yoketaivaa varaatee. ²³ Fai ngia vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaara taikaivee tikio fai taikaanaravai. Fai ngia vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaara mmannammanna vakiaivee tikio fai mmannammanna vainaravaivee, tiravai.

Tumaaso Yisuunna teeravai

²⁴ Yisuunna ngiaammuaui yaakuuvaitana yukukidi taarama varuuyakidiri mmuaavai nnutuuvo Tumaaso vuai nnutuuvo Gaabivaano Yisuuva nnuu suaivaki hama iya tasipama variravai. ²⁵ Hama iya tasipama varuduu ari saiyaano inna kiasa mmida tunoo: Vaa ta Udaangaivaa taunnanoo, tuduu rikioo Tumaaso iya tunoo: Fai na hama inna yaakuuvaitana pirima hoo kuaruuvaitana tee hama na ni yaaku oopuuvaa pirima kuaruuvaitanaki uyuee hama na ni yaakuuvaa inna yaaneevaki uyuee fai hama na ivo diitainoo kiaivaara kutaavaivee tinara-vaivee, tiravai.

²⁶ Yapooma yaaku sai suaivai karasaidiri taaravooma suaivo taika kioodoo Yisuunna ngiaammuauya keenaa nnauvaki varuduu Tumaaso iya tasipama variravai. Varuduu vaa iya sipuuvaa rau kiooduaata Yisuuva kati numaa iya tasipama dioo vainno tunoo: Ausa nuufaivo ngiiki vakiaivee, ²⁷ kiasa kioo Tumaasaa tunoo: Ai yaaku oopuuvaa rooru aavau yapa kiese ni yaakuuvaitana taanee. Ai yaakuuvaa rooru ni yaaneevaki yapaanee. Sa taara yaata utirainna niyara kutaavaivee kianee, ²⁸ tuduu rikioo Tumaaso inna kua sai tunoo: Ni Udaangakuavee. Ni Anutuuqovee, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A vaa ni taannaivaara niyara kutaavaivee kiannanoo. Gioonna kiaapu hama ni taiya niyara kutaavaivee kiaivaara Anutuuqo iyara yoketainoo, tiravai.

Aa yanaa aavaa roo kua oyaivovee

³⁰ Yisuuva ari vookara ari vookarau mmoori kaayauyauvaa ari ngiaammuauya avuuyauvunu uduu teeravai. Iyauvaa mmuakiaayauvai hama na aa yanaa aavau rauvai. Na vooyauvai nnaasu rauvai. ³¹ Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo Yisuuvavee. Anutuuqaa Mmaapu tuanaivo Yisuuvavee. Ngia ivaara kutaavaivee kiaaraivaara na aa yanaa aavau Yisuuva uu mmoori vooyauvai rauvai. Ngia itaama innara kutaavaivee kiasa kiada tupatupaa variraivaa varaaraivaaraataama na aa yanaa aavau ivo uu mmoori vooyauvai rauvai.

Yisuuva ari ngiaammuauya avuuyauvunu kooyaa diravai

21 Yisuuva nnaagiai numa nnoori haruungaivaa nnutuuvo Tiperiaa vainiivau ngioo kava vooneetu ari mmammaivaa kooyaa ari ngiaammuauya vitauduu inna teeravai. Ivo ataama ari mmammaivaa iya vitauduu teeravai. ² Ari ngiaammuaui voovai Simoono Petorooso ari seena ngiaammuaui voovai Tumaasootama ivaki variravai. Gioonna kiaapuuya innara Gaabi-o, tira vaidivai. Ngiaammuaui voovai Nataneerootama variravai. Ivo Karirayaa ivaki vau yoosinna voovai nnutuuvo Kenaa ivakinnaa vaidivai. Sevetainna mmaapuuvaitanootama seena ngiaammuaui taaravaitanootama ivaki nuunaida variravai. ³ Varuduu Simoono Petorooso iya kiasa mmioo tunoo: Na tavau varaanara kuanaravee, tuduu rikiada iya inna kiasa mmida tunoo: Fai teetaatama kuaaravee, kiasa kiada vida kanuuvaa varada ivaki karada heenagieena tavaura puridada hama tavau voovai vareravai. ⁴ Hama varooduu rikioo suaivo reera kioovakinnaiataa Yisuuva nnoori haruunga siriivau dioo vauduu hama ari ngiaammuauya arinaima inna teeravai. ⁵ Hama inna arinaima tooduu rikioo Yisuuva iyara aayanna roo tunoo: Ngiaammuauso, vaa ngia tavau vooyauvai varadanee? tuduu rikiada iya inna kuaivaa sai tunoo: Ai, hameeta ta tavau voovai varaunnao, ⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia utua vaaheevaa vara kanuuvaa sainai yaaku yaadudainningiaa kagaari kiada fai ngia tavau vooyauvai varaaravaivee, tuduu rikiada iya utua vaaheevaa vara iva tuupinnainningiaa kagaari kioodoo tavauyauvo utua vaaheevaki nnida vidada suvai kiada vauduu iya hama yopeema vaaheevaa utu raririima rada kanuuvaki yapeeravai. ⁷ Iya vaaheevaa utu raririida varuduu Yisuuva niyara mmuduuya rira ngiaammuauvo neenoo Petoroosaa kiaanoo: Inna Udaangaivovee, tuduu Simoono Petorooso Udaangavee tuu kuaivaa rikioo ivo taguaada dioo vauvaara ari yaapa varaayaa diaivaa ariyaa rau varoo nnooriivaki suairoommu kioo viravai. ⁸ Vuduu ari saido kanuuvaa varada siriivau vida vaaheevaa aakiaivaki kaayau tavauyauvo suvai kioo vauyauvaa utu raririima rada viravai. Hama iya

ngieera nnoori vuutaivaki variravai. Iya nnoori siri vainiivau variravai. ⁹Iya kanuuvakidiri vida siriivau reemi rada dida vaid tooduu ikia hauru toovo iya too vauduu tavauvoota bereetaivootama ivau vairavai. ¹⁰Vauduu Yisuuva iya tunoo: Ngia aa ikiataa varaa tavau vooyauvai varada ngiatee, ¹¹tuduu Simoono Petorooso kanuuvau karoo vaaheevaa aakiaivaki kaayau tavau pinaiyauvo suvuai kioo vauyauvaa utu raririima roo numa siriivau yapa kieeravai. Yapa kiooduu yaaku sai vaidivai karasaidiri taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana yukukidiri taaravooma (153) tavauyauvo vaaheevaki vairavai. Kaayau tavauyauvo itaama vaudu-aata hama vaaheevo tavarateeravai. ¹²Yisuuva iya tunoo: Numa nnaatee, tuduu rikiada vaa iya arinaima inna teeda yaata utida tunoo: Ti Udaangaivovee, tuuvaara iya aatuuda hama inna yaparaida tunoo: A gioononnee? tiravai. ¹³Yisuuva oo bereetaivaa habati kioo iya mmioo tavauyauvaatama habati kioo iya mmiravai.

¹⁴Yisuuva putuuvakidiri diitoo nuainno varioo ari ngiaammuauya avuuyauvunu tauraa taaraneetu iya too ii suai tavau hudoo suai ivaki kava nnaagiai vooneetu iya teeravai.

Yisuuva Petoroosaata kua tiravai

¹⁵Iya yeennaiyauvaa nnaa taika kiooduu Yisuuva Simoono Petoroosaa tunoo: Simoono, Yuvuaanaa mmaapukuavee. A niyara mmuduuya ruannaivoono aa i seena aaya niyara mmuduuya riraivaa yaatarainnee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Yo, Udaanga-o, na aiyara mmuduuya ruauvaa vaa a tee rikiaannanoo, tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ni puara sipisiipa nnaakaraiya yeennaiyauvaa mmianee, ¹⁶kiaa kioo kava vooneetu inna tunoo: Simoono, Yuvuaanaa mmaapukuavee. A niyara mmuduuya ruannannee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Yo, Udaanga-o, na aiyara mmuduuya ruauvaa vaa a tee rikiaannanoo, tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ni puara sipisiipaiyara haitatuukianee, ¹⁷kiaa kioo kava nnaagiai vooneetu inna tunoo: Simoono, Yuvuaanaa mmaapukuavee. A niyara mmuduuya ruannannee? tiravai. Yisuuva itaama taaravoomaneetu Petoroosaa tunoo: A niyara mmuduuya ruannannee? tuuvaara Petorooso ausa mmuaarainno inna sai tunoo: Udaanga-o, mmuakiaa mmoori aataruuvaa vaa a tee rikiaannanoo. Na aiyara mmuduuya ruauvaaraatama vaa a tee rikiaannanoo, tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ni puara sipisiipaiya yeennaiyauvaa mmianee. ¹⁸Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. A vaidi karaasavai varianna suaivaki ai uyira rairaiyauvaa eenoo uyuee rainna ee yaata utuanna aataruuvau kuannavai. Fai yapooma a ngiaabai kiee variee i yaakuuvaitana raduda kiee varino vaidi voovoono i uyira rairaiyauvaa aiyaa uyu rau kioo i vitoo hama a kuane kianna aataruuvau kuanaravaivee, tiravai. ¹⁹Vaidiia Petoroosaa rupertikio Anutuuqaara ari vookaraama putinaraivaa Yisuuva itaa kua tiravai. Petorooso putinaraivaa gioonaa kiaapuuya teeda Anutuuqaara kua yoke-taivaa kiaraiivaa itaa kua tiravai. Yisuuva Petoroosaa tunoo: Ni nnaagiai ngianee, tiravai.

Yisuuva niyara kua tiravai

²⁰Kiaa kioo vuduu Yisuuva niyara mmuduuya rira ngiaammuauvo neetama iya nnaagiai nniravai. Tauraa ta yeenna nneera suaivaki neenoo Yisuuva rainnaa utuee inna kiaanoo: I nnammutuaiya i vitainara vaidiivo gioononnee? kiaivoono na iya nnaagiai nniravai. ²¹Na iya nnaagiai ngiee variaaduu too Petorooso hanigia ni too niyara Yisuuva tunoo: Udaanga-o, aa vaidi aavaara a dataakuinna kiannannee? ²²tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Fai na innara tinara: Ivo varinanai fai na kava vara ranee mmatayaa tiinaravaivee, tinara kuaivo mo datainne? E aaniivaa ivaara yaata utuannannee? Hama ainivai. Eenoo ni nnaagiai ngianee, tiravai. ²³Ivo itaa kua tuu kuaivaa inna nnaagiai nuairaiya rikiada tunoo: Ivo tinoo: Ii vaidi ivo hama putinaravaivee, tiivaivee. Iya itaa kua tiravai. Hama Yisuuva tunoo: Hama ivo putinaravaivee, tiravai. Ivo tunoo: Fai na innara tinara: Ivo varinanai fai na kava vara ranee tiinaravaivee, tinara kuaivo mo datainne? E aaniivaa ivaara yaata utuannannee? Hama ainivaivee. Ivo itaa kua tiravai.

²⁴Ii vaidi ivaara iya itaa kua tuuvo neenovee. Na ii kua mmayaaya iyauvaa tiee variee fafaara raunoo. Vaa ta rikiaunnavai. Neenoo kua kutaa tira vaidivai variaunoo.

Yuvuaano kuaivaa raa taikeeravai

²⁵Yisuuva uu mmooriivo kaayauma vauduu na vooyauvaara nnaasu fafaara rauvai. Na yaata utuaunoo. Fai vaidiia Yisuuva uu mmoori mmuakiaayauvai mmuaavai mmuaavai fafaara reekio ii yanaa iyauvaa mmatayaa yapaara mmaataiyauvo hameetainaravaivee.

Aposoroo

¹ Boo Tioopiri-o, ni yanaa tauravau Yisuuva mmuakiaa mmooriyauvai tauraa uuyauvaatama mmuakiaa kua ti kiaa ti mmuuyauvaatama na fafaara reeravai. Yisuuva toosa hara kioo uu mmooriivaaraatama iima roo vioo vioo ² nnaagiai Anutuuqo inna vitoo ngiau aapu vuuvaaraatama na fafaara reeravai. Yisuuva homo mmatayaa varuu suaivaki Mmannasa Yoketaivaa yaagueeqaivo inna tasipooduu ari kua kutaivaa varada nuau vaidiiya ngiari mmooriyauvaa iikiateera kuaivaa iya kiaa mmiravai. ³ Yisuuva ari putuuvakidiri kava diitoo varioo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo (40) suaivaki nuainno varioo ari kua varada nuau vaidiiya ari mmammaivaa kaayauneetu kooyaa iya vitairavai. Fai iya kiaara: Kutaa Yisuuva kava diitoo hara kioo varinoo, kiaraivaara ivo ari mmammaivaa iya vitairavai. Ivo nuainno varioo ari mmammaivaa iya vitau suaivaki ivo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaara iyaata kua tiravai. ⁴ Vo suai voovaki iya mmuaavau nuunama varida yeenna nneeda varuduu too Yisuuva iya tasipama varioo iya kiaa mmioo tunoo: Sa Yerusareema pikiada kuatee. Aavaki varida ni Napoova kua kiaa teerama kioo kati ngii minara tuu mminnaivaara faannakiatee. Vaa na ivaara ngii giaa ngii miravai. ⁵ Yuvuaano mmanna nnooriivaadiri ngii apiravai. Fai kiisa suai Mmannasa Yoketaivoono nnoori apiravaa roosiima ngiiki tiinaravaivee, tiravai.

Anutuuqo Yisunna vitoo ngiau aapu viravai

⁶ Kava vo suai voovaki iya nuunaida varuduu too Yisuuva iya tasipama varuduu iya inna yaparaida tunoo: Nnaaru ta Isarairaa gioonna kiaapuuya ta titiiyara haitatuuda yoketaama variaannaneema aanna a makee ti iyara itaama dinarannee? A itaama diee ngiari voopinna iya ti haitatuukiaiya yaataree tiyara dinarannee? ⁷ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Vaa ni Napoova ari iikiatai suaivaa mmataama kiaivai. Fai hama ivo ivaara ngii giaa ngii minai ngia hama ivaara rikiaaravee. Aa kua aavaa na ngii giaa ngii minai fai ngia rikiaaravee. ⁸ Mmannasa Yoketaivo ngiiyaa tiino too inna yaagueeqaivo ngii suvuainaravai. Ngii suvuau kinai ngia niyaraata ni mmayaayaivaaraatama Yerusareema gioonna kiaapuuya kiaa mmida mmuakiaa gioonna kiaapu Yutayaiyaata Samariaiyaatama kiaa mmida vo yoosinna vo yoosinna suai raari reeraipinnai suai haatapeeraipinnai tooya sai tooya sainai ngieera variayaatama kiaa mmiaaravaivee, tiravai. ⁹ Ivo itaa kua kiaa taika kioodoo rikiada iya inna teeda vauduu Anutuuqo ngiau aapu inna vitoo vuduu namai-vo inna rummua apu kioodoo iya hama inna teeravai.

¹⁰ Iya ngiau aapu Yisuuva vuuvaki homo puaisakama teeda vauduu vaidi taaravaitana mmammayaa uyirana poosa kuavaitana uyu kioovaitana akiiraama iya vainiivau dida vaidi ¹¹ tunoo: Vaidi Karirayaayaso, ngia aani-ira aavaki dida vaidi mmannammanna ngiau aapu teeda nnaasu vakiaannee? Aa ngia taavo Anutuuqo Yisunna vitoo ngiau aapu kuaineema fai kava mmuaikaraama tiinaravaivee, tiravai.

Yutaasaa mmaata varaanaravaa

mmataama kieeravai

¹² Ivaitana itaa kua kiaa kioodoo Yisunna kua varada nuairaiya taapi Oriveeta Yerusareema mmatama vauvakidiri pikiada Yerusareema kava vara ranada viravai. ¹³ Vida ivaki ngiari varira nnauvaa veraayaa vau tere-naivau vau nnauvaki viravai. Ivaki vida varuuya nnutuuyauvo ataama vairavai. Voovai nnutuuvo Petooso voovai nnutuuvo Yuvuaano voovai nnutuuvo Yakoopo voovai nnutuuvo Adiriaaso voovai nnutuuvo Piriipo voovai nnutuuvo Tumaaso voovai nnutuuvo Batoromaiva voovai nnutuuvo Mataiva voovai Arapainna mmaapu-uvaa nnutuuvo Yakoopo voovai vaidi voovoona inna mmataivaa varoovaara kaayau rapira vaidiivaa nnutuuvo Simoono voovai Yakoopaa mmaapuuvaa nnutuuvo Yutaasovee. ¹⁴ Iyaano mmuaavau nuunaida mmuaavau-giaatama makemakee yaaku vareeravai. Gioonna vooyaata Yisunna kaano Mariaavaata Yisunna kataidootama iya tasipama nuunaida yaaku vareeravai.

¹⁵ Ii suai ivaki kaayau gioonna kiaapu yaaku saivai sainaidiri mmuaa vaidivai yuku yaaku taika kioo (120) gioonna kiaapuuya Yisuunnara kutaavaivee tuuya nuunaida varuduu iyakidiri Petorooso diitoo iya avuuvau dioo vainno tunoo: ¹⁶ Ni seenayaso, nnaaru Mmannasa Yoketaivoono ti rubuungaa Davuitinna yaataivaki kiaa mmuu kuaivaa Anutuuqaa yanaivau fafaara raa kioovo vaivai. Yutaaso kooyaa Yisuunna ari nnammutuuiya inna vitainai teeda iya inna utuaara kuaivaa fafaara raa kioovo vauvaa kaanaivo vaa vairavai. ¹⁷ Vaa tauraa Yisuuva Yutaasaa mmataama kioodoo ti tasipama mmoori varoo ti tasipama nuairavai.

¹⁸ Yutaaso ari mmoori maisaivaa irisai sikau varoovaadiri mmata voovaara yookaama kioo ivaki maisama putuoo vauduu inna ausaivo rusitia roo vuduu inna naaraivo mmaanai tioo viravai. ¹⁹ Tioo vuduu mmuakiaa gioonna kiaapu Yerusareema varuuya rikiada ngiari kua tuanaivakidiri mmataivaa nnutuuvaa tunoo: Ak-eredamavee, tiravai. Ii nnutu ivaa oyaivo tunoo: Kiauvo vau sikauvaadiri yookaama kieera mmatavaivee, tiravai.

²⁰ Anutuuqaa kua yanaa voovai nnutuuvo Saama ivaki vai kuaivo vainno tinoo:

Inna nnauvo mmanna nnauvai vakiaivee.

Sa vaidi voovoona ivaki variaivee, tiivai.

Kua fafaara voovai vainno tinoo:

Kii ari vo vaidi voovoona

ari mmoori vareera mmaataivaa varaivee, tiivai.

²¹ Kua fafaaraivoono itaa kua tiivaara kii ta vo vaidi voovai mmataama kikio inna mmaataivaa varoo ti tasipama ti Udaanga Yisuuva kava diitoo kuaivaara gioonna kiaapuuya kiaa mmiaivee. Mmuakiaa suai Yisuuva ti tasipama vioo ngioonno varuu suaivaki ti tasipama nuaira vaidi voovoona inna mmaataivaa varaivee. Yuvuaano gioonna kiaapuuya nnoori apuu suaivakidiri vioo vioo tuma Anutuuqo Yisuunna vitoo ngiau aapu vuu suaivaki-aatama ivootama ti tasipama nuairaivoono Yutaasaa mmaataivaa varaivee. ²³ Petorooso itaa kua tuduu rikiada gioonna kiaapuuya taara vaidivaitana nnutuuvaitana tiravai. Vaidi voovai nnutuuvaa Yoosiipo tiravai. Inna nnutu voovai Parasaapo vauduu voovai Yusutuuvaa vairavai. Iya vuai vaidiivaa nnutuuvaa Matiaavavee tiravai. ²⁴ Iya vaidiivaitana nnutuuvaitana kiaa taika kiada yaaku varada tunoo: Udaanga-o, vaa a mmuakiaa gioonna kiaapuuya ausa vuatinniiyauvaa taa taika kiaannano. Itaama vaiki ai taara vaidi aavaitana a tee a mmataama kianna voovai ti vitaakianee. ²⁵ Ti vitainai ta teekio rikioo fai ivo vaidi aposoroo Yutaasaa mmaataivaa varoo inna mmooriivaa varaanaravai. Vaa Yutaaso ari mmooriivaa pikioo ari uu aataruuvaa irisavaki viravaivee. ²⁶ Iya itaa kua kiaa yaaku vara taika kiada vaidiivaitana nnutuuvaitana kooyaa vauduu rikiada iya vaidi nnutu vau sikauvaitana tooriivaki uyu kiada fuarau kiada tooduu Matiaasaa nnutuuvo kooyaa vairavai. Vauduu ivo Yisuunna kua varada nuaira vaidi aposorooya yaakuuvaitana yukukidiri mmuaavai tasipama nuairavai.

Mmannasa Yoketaivo tiiravaivee

2 Yutayaiya nnaagiai buusa nneera suaivaa nnutuuvo Pedikoosa suaivaki gioonna kiaapu mmuakiaaya Yisuunnara kutaavaivee tiraiya nuunaida mmuaavau variravai. ² Varuduu akiairauduu ngiau aapuuvakidiri akuavo pinaa akuavai tuoo yuunna yaamuruka akua roosiima kiaa roo tuoo iya varuu nnauvaa aakiaivaki vioo pinaa akuavai tuoo varuduu ³ gioonna kiaapuuya tooduu ikia hauruuvaa roosiima raubiriinno mmuakiaa ivaki varuuyayaa vairavai. ⁴ Vauduu Mmannasa Yoketaivo iya aakiaiyauvaki suvuainno Mmannasaivo iya avaiyauvaa tasipooduu ari vo kua vo kuaiyauvaa hama tauraa rikiooyauvakidiri tiravai.

⁵ Itaama uu suaivaki Yutayaa vaidi vooya mmuakiaa vo mmata vo mmata varuuya kati ngiari tinniyaadiri Anutuuqaa yaata utira vaidiiaa numa Yerusareema variravai. ⁶ Kaayau gioonna kiaapuuya ivaki varida rikiooduu akua pinaivo vuduu rikiada nnida nuunaida rikiooduu Yisuunnara kutaavaivee tira gioonna kiaapu mmuakiaa iya mmuaavai mmuaavai ngiari kua tuanaa vo kua vo kuaiyauvakidiri tuuyauvaara iya pinaama nnikiarairavai. ⁷ Iya nnikiaraida yaaku vuatavuataida tunoo: Mo aa kua kiaa gioonna kiaapu aaya Karirayaa diaa gioonna kiaapuyavee. ⁸ Mo iya dataama kiadaida kuaivaa kiaani ta rikiaunnano vo kua vo kuaiyauvo ti kua tuanaayauvai vainnee? ⁹ Mo ta mmuakiaaya vo mmata vo mmataivakidiri ngiaunnava. Ta Parataadiri ngiaunnaiyaata ta Meteediri ngiaunnaiyaata ta Iramitiidiri ngiaunnaiyaata ta Mesopotamiaadiri ngiaunnaiyaata ta Yutayaadiri ngiaunnaiyaata ta Kapatokiaadiri ngiaunnaiyaata ta Podoodiri ngiaunnaiyaata ta Asiaadiri ngiaunnaiyaata ¹⁰ ta Purukiaadiri ngiaunnaiyaata ta Paburiaadiri ngiaunnaiyaata ta Iyiipadiri ngiaunnaiyaata ta Kureena yoosinna vainima nnutuuvo Ripuaadiri ngiaunnaiyaata ta Rooma yoosinnaivau variaunnaiyaata ngiaunnava. ¹¹ Ta Roomadiri ngiaunna vooya vaidi Yutayaa tuanaiyaata ta vooya voopinnaa kumimakaiya hanigiada Yutayaiya aataruuvau kuaunnaiyaata ngiaunnava. Ta Kereteediri ngiaunnaiyaata ta Arapiaadiri ngiaunnaiyaata ngiaunnava. Nnida ta mmuakiaaya rikiaunnani iya vo kua vo kuaiyauvaa kiayauvo ti kua tuanaayauvaida kiaanoo. Anutuuqo ari vookara ari vookarai mmooriuyauvaa iivaaraida iya ti

kuaiyauvakidiri kiaanoo, ¹² kiasa kiada varida pinaama nnikiaraida kaayau kumimakaida varida ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Mo oyaivo dataamainno vainnee? tiravai. ¹³ Tuduu rikiada vooyaano Yisuunnara kutaavaivee tuuyara raida tunoo: Iya kapikarai nnooriivaa nnaa kiada kumimakaida varidaida itaa kua kiaanoo, tiravai.

Petorooso kua mmayaayaivaa tiravai

¹⁴ Tuduu rikioo Petorooso ari seena vaidi kua kutaivaa varada nuairiyaatama diitoo iya vuutaivaki dioo vainno kuaivaa kaayau gioonna kiaapu nuunauyaki pinaama kuaivaa tioo tunoo: Ni seena Yutayaiyaata ngia Yerusareema variaiyaatama ni kuaivaa rikiaatee. Aa na kua tinara aavaa tuqinnama rikiaatee. ¹⁵ Aa ta aavau di-aunnaiyara ngia tiyara yaata utida kiaanoo: Vaa kapikarai nnooriivaa nnaa kiada kumimakakiaanoo. Ngia itaa kua kiasa kua ivo inna unnakuavaida kiaanoo. Aanna makee suaivo ikiatainno nninoo. Hama kapikarai nnooriivaa nnaa suaivo nniivaaraida ngia unnakuavaida kiaanoo. ¹⁶ Nnaaruaa vaidi forofetaivaa nnutuuvo Yuvueero aa ta makee iikiaunna kua aavaara tunoo:

¹⁷ Anutuuqo tinoo:

Fai suai nnaagiayauvaki na ataama iinaravaivee.

Fai na ni Mmannasa Yoketaivaa

mmuakiasa gioonna kiaapuuya

kaayauma mminaravai.

Mminai fai ngii raunna mmaapuuya ni kuaivaa

kooyaa forofetaiya roosiima kiasa mmiaaravai.

Fai vaidi karaasaiya

ngiari avu tinniyauvo hanigianai

ari vookarai aataruuyauvaa teekiai

yokovaiya ruvuataiyauvaa taaravaivee.

¹⁸ Kutaa, fai ii suai ivaki

na ni mmoori vareera kiatanna ngiaammuauya

ni Mmannasa Yoketaivaa mminai teeda

fai iyaatama ni kuaivaa kooyaa kiaravaivee.

¹⁹ Fai na ngiau aapu ari vookara

ari vookarai mmooriyauvaa iina

mmataivaunnaata iinai taaravai.

Fai na iino too kiauvootama ikiaivoota

kaayau kioosuuvootama vainaravaivee.

²⁰ Fai suaivo upisiino

kuraagaivo kiau roosiima kookee kuinaravai.

Aa mminnaa aayauvaa na tauraa iino too

nnaagiiai na Udaangaivaa

ni suai pinaa ari vookaraivo nninaravaivee.

²¹ Ii suai ivo nnino too

fai gioonna kiaapu voovoono

na Udaangaivaa niyara aayanna tinai

fai na inna vitee

yoketaivau yapaanaravaivee, tiivaivee.

Forofetaa Yuvueero itaa kua tiravai.

²² Ngia vaidi Isarairaayaso, aa kua aavaa rikiaatee. Vaa ngiengieenoo ivaa rikiada taavai. Yisuuva Nasareeta diaa vaidivai Anutuuqo ari yaagueeqaivaa inna mmuduu ivo Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa ngii avuuyauvunu iinno Anutuuqo inna mmuduu uu mmooriivaa kooyaa ngii vitairavai. ²³ Vaidi vooyaano Yisuunna vitada ngii muduu ngia inna ruputuuteera ee-oo tida vaidi maisaiya mmuduu iya inna vitada yatari sagaivau haara kieeravai. Vaa Anutuuqo mmuaanaa tauraa ivara yaata utuoo teerama kieeravai. ²⁴ Ngia itaama inna ruputu kioodoo Anutuuqo putuuvakidiri inna tuduu kava diiteeravai. Anutuuqo tuduu mmamma nniitareeraivaata putiraivaatama pikioo kava diiteeravai. Putiraivo hama yopeema inna puaisa utuuvaara kava diiteeravai. ²⁵ Nnaaruaa vaidi Davutiivaano Yisuuva Anutuuqaata kua tuu kuaivaa tunoo:

Na tauko ni Udaangaivo

tupatupaa ni tasipama varivai.
 Gioonna kiaapuuya maisa mmooriyauvaa
 sa ni iikiateeraivaara
 ivo ni yaaku yaadudainningiaa ni vainima varivai.

²⁶ Ivaara ni ausaivo yoketaikiai
 na sirigaira kuaivaa kiaunoo.
 Vaidiia putida oro varira yoosinnaivaki
 fai a hama ni vaidi kaanaivaa pikiee kuanaravai.
 Na aiyara mmuduuya ruee
 i mmoori vareera ngiaammuaavua
 fai a hama ni pikinai
 na ivaki vaina uudainaravai.
 Ivaara na vaidivai na putinaraivaara
 hama yaata utirainna
 na kava diitaanaraivaara
 fai na faannaina varinaravaivee.

²⁸ Vaa a tupatupaa varira aataruuvaa
 ni vitaakiannavai.
 Fai na i tasipama varino
 ni ausaivo kaayauma yoketaikai
 na sirigainaravaivee.

Yisuuva itaa kua tuuvaa Davuitiivaano tiravai.

²⁹ Petorooso itaa kua kua kioo kava tunoo: Ni seenayaso, na ti rubuungaa Davuitiinnara kutaa kuavai kooyaa ngii giaa ngii minaravee. Ivo putuduu vaidiia inna hau kieeravai. Aanna makee inna mmata nnauvo homo aa vainoo. ³⁰ Ivoono forofetaa vaidivai varioo Anutuuqo kua kua teerama kioo kuaivaa yaagueeqa kuaivaa tasipama tuuvaa rikieeravai. Anutuuqoono Davuitiinna oyaivakidiri diitaanaraivaa fai Davuitiinna roosiima kieetavai yapaanaraivaara kua yeena rau kieeravai. ³¹ Kua yeena rau kioodoo Davuitiiva Anutuuqo nnaagiai iinaraivaa too Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo kava diitaanaraivaara tunoo:

Vaidiia putida oro varira yoosinnaivaki
 ivo hama inna vaidi kaanaivaa pikioo kuaivai.
 Inna mmammaivo hama uudaivaivee.

Davuitiivaano itaa kua tiravai. ³² Anutuuqo ii vaidi ivaa Yisuunna mmata nnauvakidiri tuduu kava diitooduu vaa ta mmuakiaaya teeravai. ³³ Tooduu Anutuuqo inna vitoo ngiau aapu ari yaaku yaadudainningiaa yapa kioo Mmannasa Yoketaivaa inna mmiravai. Ari Koova vaa kua kua teerama kioo kuaivaa iinno ari Mmannasa Yoke-taivaa inna mmuduu vareeravai. Aanna makee ngia taivoota ngia rikiaivootama inna Yisuuvaano tuduu tiiravai.

³⁴ Davuitiiva ariinoo hama ngiau aapu virainno tunoo:

Udaanga Anutuuqo ni Udaangaivaa tunoo:
 A ni yaaku yaadudainningiaa
 vaidi nnoonnavai varianee.

³⁵ Varia ree vinanai na tinai
 a ai nnammutuaiya yaatara kiaanaravaivee.

Davuitiiva itaa kua tiravai.

³⁶ Aa kua aavaa ta mmuakiaa gioonna kiaapu Isarairaiya tuqinnama rikiaaravai. Ii vaidi ivaa Yisuunna ngia yatari sagaivau haara kioo ivaa Anutuuqoono tikio rikioo ivo Anutuuqo mmataama kioo vaidivai varioo ivo ti Udaangavai varinoo.

³⁷ Petorooso itaa kua kua taika kioodoo gioonna kiaapuuya rikiooduu iya ausaiyauvo kaayauma mmuaara-rooduu pinaama iya yaata utida Petoroosaata inna seena vaidi aposorooyaataama tunoo: Ti seenayaso, fai ta dataakiaarannee? ³⁸ tuduu rikioo Petorooso iya sai tunoo: Anutuuqo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara ngiengieenoo mmuaavai mmuaavai ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiattee. Hanigiada Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kua kiada nnooriivaa varaatee. Fai ngia itaama iikio rikioo fai Anutuuqo Mmannasa Yoketaivaa kati ngii minaravai. ³⁹ Nnaaru Anutuuqo ivaara ari kuaivaa ngiiyaraatama ngii nnaakaraiyaraatama mmuakiaa vo yoosinna vo yoosinna variayaraatama kua kua teerama kieeravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya ti Udaanga Anutuuqo niisi ngiateera tiraiyara ivo ari kuaivaa kua teerama kieeravaivee, tiravai.

⁴⁰ Petorooso kaayau ari vo kua vo kuaiyauvaatama vara nuunama kioo iya kiaa mmioo yamaa kua yamaa kua iya kiaa mmioo tunoo: Anna makee koonnama variaa gioonna kiaapuuya ngiari irisai maisaiyauvo vainaravai. Ngiengieenoo ngiingii aataru maisaiyauvaa pikiada iya irisai maisaiyauvaa varaaraivaa sa ngieeta varaatee, ⁴¹ tuduu rikiada kaayau gioonna kiaapu inna kuaivaara kutaavaivee tuuya nnooriivaa vareeravai. Ii suai ivaki kaayau gioonna kiaapuuya (3000) Yisuunnara kutaavaivee tuuya tauraanaia tasipama nuunama variravai. ⁴² Varida iya mmuakiaa suai vaidi aposorooya tasipama varida iya kuaivaa rikiada iya tasipama yeenna nneeda varida iyaatama yaaku vareeravai.

Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya ataama variravai

⁴³ Anutuuqoono tuduu rikiada vaidi aposorooya kaayau ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa uduu rikia-da gioonna kiaapuuya kaayau ngiari vo vuayaata rikiada variravai. ⁴⁴ Varuduu Yisuunnara kutaavaivee tuuya mmuaavau nuunama vaidi aposorooya tasipama varida ngiari hoonahaanaiyauvaa mmuaavau nuunama yapa kiada ngiari mmu ngiari mmuuda variravai. ⁴⁵ Varida ngiari mmataivaatama ngiari hoonahaanaiyauvaatama vaidi vooya mmi kiada irisai sikauyauvaa varada eyommaaya duuyama mmiravai. Gioonna kiaapuuya hama iyasi mminnaa vooyauvai vauya iya sikauyauvaa duuyama iya mmiravai. ⁴⁶ Duuyama mmi kiada varida mmuakiaa suai iya nuunaira nnau pinaivaki mmuaavau nuunama variravai. Vari kiada kava vara ranada nnida vo nnau vo nnauyauvaki vida iya mmuaavau varida yeenna nneeda varuduu kaayau iya ausaiyauvo sirigauduu hama ngiariyara mannaka tiraida adida variravai. ⁴⁷ Iya adida varida Anutuuqaara kua yoketaivaa tida varuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya iya teeda iyara kua yoketaivaa tiravai. Tuduu rikioo mmuakiaa suai Anutuuqo tuduu gioonna kiaapu vooya vaa ngiari ausaiyauvaa hanigia kiada Yisuunnara kutaavaivee tuuya mmuaavau nuunama iya tasipama variravai.

Petoroosooya Yuvuaanaya vaidi voovai tuqinneeravai

3 Yaaku vareera suai voovaki suaivo hanigioduu Petoroosooya Yuvuaanaya nuunaira nnau pinaivakira viravai. ² Vida tooduu vaidi nnaaru ari kaanaa ausaivakidiri yuku maisau vaidiivaa vooya inna vitada nuunaira nnau pinaivaa keegia voovai nnutuuvo Keegia Yoketaa ivaki yapa kiooduu hara kioo varuuvo iya too vairavai. Vaidiia mmuakiaa suai makemakee inna vitada nnida nuunaira nnau pinaa oyaivaki yapa kiooduu varioo vaidi-
iya nuunaira nnau pinaivaki vuuya sikaura ngiaaru tioo variravai. ³ Ivo ivau hara kioo varioo tooduu Petoroosooya Yuvuaanaya nuunaira nnau pinaivaki kuaaree kiaa vuduu too sikaura ivaitana ngiaaru tiravai. ⁴ Ngiaaru tuduu Petoroosooya Yuvuaanaya inna teeda nnaasu vaidi Petoroosoono tunoo: A reeri ti taanee, ⁵ tuduu ivaitana sikauyauvaa ni mmiaaravee kiaa sai ivaitana too vairavai. ⁶ Too vauduu Petorooso tunoo: Hama na sikaunnaatainoo. Niiki vaivaa fai na i mmimaravai. Na vaidi Nasareeta Yisuu Kirisiinna nnutuuva tinai inna yaagueeqaivaura diitee nookianee, ⁷ kiaa kioo inna yaaku yaadudaivau utuoo inna vararu utu saivaata inna yuku ataiyauvo tadudoo yaagueeqauduu ⁸ rikioo nnikiarainno ngiau diitoo nuairavai. Nuainno varioo nuunaira nnau pinaivaki ivaitana tasipama vioo suaireera reerama roo nuainno varioo Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaa roo nuairavai. ⁹ Nuainno varioo Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaa roo nuauduu gioonna kiaapu mmuakiaaya inna teeda tunoo: ¹⁰ Makemakee aa vaidi aavo nuunaira nnau pinaivaa Keegia Yoketaa oyaivaki hara kioo varioo vaidiia sikaura ngiaaru tira vaidivaivee, kiaa kiada nnikiaraida ivo keenaa nuauvaara yaaku vuatavuatairavai.

Petorooso nuunaira nnau pinaivaki mmayaayaivaa tiravai

¹¹ Yaaku vuatavuataida varuduu vaidi yuku maisauvaa tuqinnama kioovo Petoroosaya Yuvuaanaya utu kioo vauduu gioonna kiaapu mmuakiaaya ivaa teeda nnikiaraida seenada iyasi nnida nnau haayaivaa nnutuuvo Soromoonaa Haaya ivaki nuunaida teeravai. ¹² Tooduu iya nnuuvaa Petorooso too iya tunoo: Gioonna kiaapu Isarairaayaso, ngia aaniira aavaara nnikiaraida ti teeda nnaasu vakiaannee? Ta safuuma varida titi yaagueeqaivaudiri aa vaidi aavaa iikiaunnano diitoo nuaivaaraida ngia ti teeda nnaasu vakiaannee? Ai hameetavee. ¹³ Ti rubuungainna Aparahaamo Isaako Yakoopainna Udaanga Anutuuqo ari mmoori vareera ngiaammuaavaa Yisuunna nnutuuva ngiau aapu yapa kiooduu ngia inna vitada vaidi kieetaiyasi vuduu Piratuuso inna yaparainno inna mmaanai titaanaree kiaa uduu ngia Piratuusaa avuuvau innara ooqoo tiravai. ¹⁴ Ngia vaidi yoketaa tuanaa hama mminnamminnaa maisaatauvaa ooqoo tida vaidi maisaivo vaidiia rputuduu putuuvono mmaanai kuaiveera Piratuusaa yaparairavai. ¹⁵ Gioonna kiaapuuya yoketaama varira aataruuvaa nakaaraivaa ngia rputuduu putuduu Anutuuqo iva putuuvakidiri inna tuduu diiteeravai. Vaa ta ivaa teeda ivaara ngii giaa ngii miaunnano. ¹⁶ Aa ngia taa vaidi aavo yuku maisauvaa tuqinnama kioovo Yisuu Kirisiin-

na nnutuuvaara kutaavaivee kiaa kioo diitoo yaagueeqama varivai. Vaa ngia inna teeda rikiaavai. Ivo Yisuunara kutaavaivee kiaa kioo diitoo yoketaama ari vookaraama ngii avuuvau nuaivai.

¹⁷ Ni seenayaso, vaa na makee rikiaunoo. Ngieeta ngii kieetaiyaatama hama Yisuunna arinaima teerama kida maisa aataruuvaa inna iiravai. ¹⁸ Nnaaru Anutuuqo ari forofetaa mmuakiaaya kiaa mmioo tunoo: Fai na mmataama kiaa vaidiivo fai mmamma nniitareeraivaa varaanaravaivee, tuduu forofetaiya gioonna kiaapuuya kiaa mmuuvaugiataama kaanaivo vairavai. ¹⁹ Itaama vaikiyai Anutuuqo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaiveeraivaara ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiaatee. ²⁰ Yaagueeqaivo Udaanga Anutuuqaasidiri tuoo ngiisi vaino ngii yoketaakiaiveeraivaara ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiaatee. Anutuuqo vaa ngiyyara mmataama kioo vaidiivaa Yisuu Kirisiinna titano ngiisi tiinaraivaara ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiaatee. ²¹ Ivo ngiau aapu mmannammanna hara kioo varioo suai nnaagiai Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa karaasa iinara suaivaki fai kava tiinaravee. Nnaaru Anutuuqo ivaara ari forofetaa yoketaiya kua kiaa teerama kioovaa iya kiaa mmuduu rikiaada gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. ²² Ari forofetaa voovai Musiiva tunoo: Ngii Udaanga Anutuuqo ni titoneema fai ngiini forofetaa voovai titano tiinaravai. Ivo fai ngii oyaivakidiri diitaanaravai. Diitanai ngia iva tii kua mmuakiaavai rikiaatee. ²³ Gioonna kiaapu voovai ii forofetaa ivo tii kuaivaa hama rikiai voovai fai Anutuuqo inna kuaivaa rikiaiyakidiri inna vitoo voovau kioo inna rupuutu kino putinaravaivee. Musiiva itaa kua tiravai. ²⁴ Mmuakiaa forofetaa Anutuuqaa kuaivaa kiaa mmiraiya Samueeraakidiri ngioo ngioo inna nnaagiai varuu forofetaiyaatama aa ta variaunna suai aavaara tiravai. ²⁵ Anutuuqo ari kua kutaivaa ngiyyara ari forofetaiya kiaa mmuuvaa ngieeta rikiaada varaavai. Anutuuqo kua yeena rau kioo kuaivaa ngii rubuungainna rikioovaa ngieeta rikiaada varaavai. Nnaaru Anutuuqo Aparahaamaa tunoo: Fai i sidinnaidiyyakidiri fai na tinai mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variaya yoketaama variaaravaivee. Anutuuqo Aparahaamaa itaa kua tiravai. ²⁶ Ivaara Anutuuqo ari mmoori vaareera ngiaammuuvaava mmataama kioo ngiyyarannaadee titooduu tiiravai. Ngiiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada yoketaama variateeraivaara inna titooduu tiiravaivee. Petorooso Isarairaiyaata kuaivaa itaa kua tiravai.

Vaidiyya kuaivaa Petoroosaya Yuvuaanayaki yapeeravai

4 Petoroosooya Yuvuaanaya gioonna kiaapuuya mmayaayaivaa kiaa mmida varuduu Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiyyaatama nuunaira nnau pinaivaara dira vaidi kieetaivoota vaidi Satuukaiyaatama ivaitanaasi nniravai. ² Nnida ivaitanaara iya nnannateeravai. Yisuuva putuduu Anutuuqo tuduu kava diitoo mmayaayaivaa ivaitana gioonna kiaapuuya kiaa mmuuvaa iya nnannateeravai. Yisuuva putuuvakidiri diitoo mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya rikiaada yaata utida tunoo: Yisuuva vaa diiteeravaara tida mmuakiaa gioonna kiaapu putuaiya fai diitaaravaivee, tuuvaara iya nnannateeravai. ³ Iya nnannatooduu rikiaada Petoroosaya Yuvuaanaya vitada kati oovi nnauvaki yapeeravai. Yapa kiooduu iya tooduu suaivo vaa haatapooduu rikiaada ivaitanaaki kua yapaara suaivo hameetauduu turauvee kiaa kiada kati oovi nnauvaki ivaitana yapa kieeravai. ⁴ Ivaitana Yisuuva kava diitoo mmayaayaivaa tuuvaa vaa kaayau gioonna kiaapuuya rikiaada kutaavaivee kiaa kiada ngiari ausaiyauvaa hanigieeravai. Hanigioduu iya vaidiyya nnaasu jaaruduu kaayau (5000) variravai.

⁵ Vauya patauduu Yutayaiya kieetaiyaatama yokovaiyaata kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama Yerusareema nuunaida variravai. ⁶ Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaivaa nnutuuvo Anaasoota inna seena Kaya-paavaatama Yuvuaanoota Aresadereevaataama Anutuuqaara kati puara hudeera kieeta vaidiivaa kata vayaa vooyaataama iya tasipama nuunaida variravai. ⁷ Nuunaida varida Yisuunna kua varada nuairaivaitanaara tuduu numa iya tammaivaki dida vauduu ivaitana yaparaida tunoo: Ngia dataama kiada vaidi yuku maisauvaa tuqinneeravainnee? Datai yaagueeqavai ngiisi vainnee? Giaa nnutuvai ngia tuduunno inna tuqinneeravainnee? tiravai.

⁸ Tuduu rikioo Petoroosaa aakiaivaki Mmannasa Yoketaivo suvuauduu rikioo iya kuaivaa sai tunoo: Isarairaa kieetaiyaata yokovaiyaatama ni kuaivaa rikiaatee. ⁹ Vaidi yuku maisauvo kati ivo yoketaama hara kioo varioo nuaivaaraida ngia ti yaparakaannee? Ivo dataama kioo safuuma itaama variivaaraida ngia ivaaraida ti yaparakaannee? ¹⁰ Mo fai ngia kutaa tuanaa ivaara ti yaparaida ngia mmuakiaayaata mmuakiaa Isarairaa gioonna kiaapuuyaatama aa kua aavaa rikiaravai. Nasareeta diaa vaidi Yisuu Kirisiinna ngia yatari sagaivau haara kioovaa Anutuuqo tuduu kava diitoovaa nnutuuvaa kiaannaduu inna yaagueeqaivaura aa vaidi yuku maisa aavo diiteeravai. Diitoovono aa ivo ngii avuuyauvunu dioo vaikio inna yukuuvo yoketaano. ¹¹ Anutuuqaa kua fafaara voovai vainno Yisuunnara tunoo:

Ngia vaidiyya sikau nnau heekeeraiyaano
sikau voovai teeda

maisavaivee kiaa kiada pikiaavai.
 Yaagueeqa yatariivaa pupukiaivaa mmaara
 hara kiaa kuabaivaa roosiima
 ii sikau ivo nnau ipunnaivaki vaivo
 inna yoketaavaivee.

Anutuuqaa kua fafaaraivo itaa kua tiivai. ¹² Ivoono nnaasu ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravai. Hama gioonna kiaapu voovono mmuakiaa mmatayaa variayakidiri Anutuuqo inna nnutuuvaa ti kiaa ti mmiivoono ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravaivee, tiravai.

¹³ Tuduu rikiada kua yeena rau kioo vaidiiaano Petoroosoya Yuvuaanaya hama aatuurama kiada kuaivaa yaagueeqama kiaa mmuuvaa teeda nnikiarairavai. Ivaitana hama yanaa taavaitana mmanna kumina vaidivaitana varuuvaaara kieeta vaidiia rikiada nnikiarairavai. Nnikiaraida ngiari yaata utiraivaki arinaima rikiada kiaanoo: Ivaitana Yisuunna tasipama nuaira vaidivaitanavee, kiaanoo. ¹⁴ Vaidiivaa Petoroosoya Yuvuaanaya tuqinnoovono ivaitana tasipama dioo vauvaa iya teeda hama ivaitana sai kiaara kuaivootairavai. ¹⁵ Hama ivaitana sai kiaara kuaivootauduu iya Petoroosaya Yuvuaanaya tuduu ivaitana nuunauvakidiri pikiada mmaanai vuduu ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: ¹⁶ Aa vaidi aavaitanaara ta aaniivai iikiaarannee? Ivaitana Anutuuqaa mmoori ari vookaraivaa iikiaivaa vaa mmuakiaa gioonna kiaapu Yerusareema variaya taavaivee. Hama ta yopeema ivaara kiaara: Hama iya iikiaavaivee, kiaravee. ¹⁷ Sa gioonna kiaapu vooya ivaitana iikiaa mmoori-ivaara rikiateeraivaara kii ta ivaitana yaagueeqama kiaa mmida kiaara: Sa kava inna nnutuuvaa tasipama gioonna kiaapuuya kuaivaa kiaa mmiatee, kiaravee.

¹⁸ Iya itaa kua kiaa kiada Petoroosaya Yuvuaanayara tuduu kava iyasi nnuduu rikiada iya yaagueeqama tunoo: Sa gioonna kiaapuuya inna nnutuuvaa tasipama inna kuaivaa kiaa mmida sa inna mmayaayaivaa iya kuaa kookieekiatee, tiravai. ¹⁹ Tuduu rikiada Petoroosoya Yuvuaanaya iya kuaivaa sai tunoo: Ngiengieenoo aa kua aavaa yaata utida rikiatee. Dee kuavainno safuunnee? Ta Anutuuqaa avuuvau ngii kuaivaa rikiada iikiaunnaivo inna yoketaavainnee? Vara ta inna avuuvau inna kuaivaa rikiada iikiaunnaivo inna yoketaavainnee? ²⁰ Ta titi avuuyauvaa teeda titi yaataiyauvaadiri rikioo kuaivaara hama ta yopeema pikiada kua seemuaa variaara-vaivee, ²¹ tuduu rikiada vaidiia nuunaida kua yeena rauya vo kua vo kuaiyauvaa kava yaagueeqama iya kiaa kiada mmaanai titooduu viravai. Gioonna kiaapuuya ivaitana uu mmooriivaa rikiada Anutuuqaara kua yoke-taivaa tuuvaara kua yeena rau vaidiia ivaitana rupuuaara aataruuvaa buauduu hameetairavai. ²² Vaidiivaa ivaitana Anutuuqaa mmoori ari vookarauvaa iida inna tuqinnoo vaidiivaa nuanuuvo taara vaidi yuku yaaku taika kioodoo (40) kogoga variravai.

Gioonna kiaapuuya yaagueeqama variaaraivaara yaaku vareeravai

²³ Vaidiia nuunaida kua yeena rauya Petoroosaya Yuvuaanaya mmaanai titooduu vida ivaitana ngiari seenaiyasi kava vara ranada vida Anutuuqaara puara kati hudeera kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama ivaitana kiaa mmu kuaivaa ngiari seenaiyaata kiaa mmiravai. ²⁴ Kiaa mmuduu rikiada mmuakiaaya nuunaida varida yaaku varada Anutuuqaata tunoo: Udaanga-o, a mmuakiaa ngiau mmataivaa iima kiee nnoori sorovuaravaa iima kiee mmuakiaa mminnamminnaayauvai ivaki vaiyauvaa iima kiee iyauvaara diannakuavee. ²⁵ A Mmannasa Yoketaivaa tuduu tuuvono i mmoori vareera vaidi ti rubuungaa Davuitiinna yaataivaki kiaa mmuduu fafaara roo tunoo:

Mo aaniira ngiari voopinnaa vaidiia
 pinaama nnannateeravainnee?
 Mo aaniira gioonna kiaapuuya
 inna mmaarau kua tida kua yeena rau kioodoo
 hama kaanaivootairavainnee?

²⁶ Mmatayaa diaa kieetaiya teerama kioodoo
 gioonna kiaapuuyara diraiya nuunama kiada
 Udaangaivaata ari mmataama kioo vaidiivaatama
 rapuaara iiravaivee.

Davuitiiva itaa kua tiravai. ²⁷ Kutaa tuanaavee. Herootoota Podii Piratuusootama ngiari voopinnaiyaata gioonna kiaapu Isarairiyaatama aa yoosinna aavaki Yisuunna mmaara nuunairavai. Yisuuva i mmoori vareera vaidi yoketaa tuanaavai vaa eenoo inna mmataama kieeravai. Iya inna mmaara nuunairavai. ²⁸ Anutuuqo eenoo tau-raa inna rupuuateera mmataama kioovaugiataama iya nuunaida iiravai. Hama a yaagueeqainna ivaara ee-oo kiannatiri. Hama iya nuunaida Yisuunna rupuuaatirivee. ²⁹ Udaanga-o, aanna makee vaidiia avaiakarai kuaivaa

tiiki yapa kiaivaa a arinaima rikiee ivaara yaata utuee ta i mmoori vareera vaidiia a ti tinai ta hama aatuuraida yaagueeqama i mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiaaravee. ³⁰ Ai yaagueeqaivaa ti mmiee a tinai i mmoori vareera vaidi yoketaa tuanaa Yisuunna nnutuuvaa ta tida inna yaagueeqaivaura gioonna kiaapu nni-itaraiya utikiai diitaaravai. Fai ta ari vookara ari vookarai mmooriyauvaatama itaama iikiaaravee.

³¹ Iya itaama yaaku vara taika kioodoo rikioo iya nuunaida varuu nnauvo korokorooduu Mmannasa Yoketaivo mmuakiaayaki suvuau kioodoo iya hama aatutauma kiada Anutuuqaa mmayaayaivaa tiravai. Iya yaagueeqama kiada tiravai.

Gioonna kiaapuuya ngiari mminnaiyauvaa mmuaavau yapeeravai

³² Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya mmuaa ausavai varada mmuaa yaata tinnivai vareeravai. Varooduu gioonna kiaapu voovono hama ariiyara yaata utuoo ari mminnamminnaiyauvaa ari nnaasu vareeravai. Mmuakiaaya ngiari mminnamminnaiyauvaa ngiari mmi ngiari mmiiravai. ³³ Yisuunna kua varada nuaira vaidi aposorooya Anutuuqaa yaagueeqa ari vookarauvo iya tasipooduu iya Udaanga Yisuu Kirisiiva kava diitoovaara gioonna kiaapuuya yaagueeqama kiasa mmuduu Anutuuqo kati iyara kaayauma yoketauduu iya yoketaama variravai. ³⁴ Varuduu hama gioonna kiaapu voovono kati varioo ariisi vau mminnaiyauvaara buairavai. Aikiooma vairavai. Gioonna kiaapuuyasi nnauyauvoota mmataiyauvoota vauyaano iyauvaa ngiari vo vaidiia mmi kiada irisai sikauyauvaa varada ³⁵ aposoroo vaidiia mmuduu teeda varada gioonna kiaapuuya hama mminnaatauya duuyama mmiravai.

³⁶ Itaama vauduu vaidiivo Rivinna oyaivakidiri diitoovaa nnutuuvo Yoosiipo ari mmataivaa nnutuuvo Kuporoo ivakidiri pikioo nniravai. Nnudu aposoroo vaidiia ari vo nnutu voovai Panapaaso innara tiravai. Ii nnutu ivaa oyaivo tunoo: Yamaa kua yamaa kua tira vaidivaivee, tiravai. ³⁷ Ivoono vo vaidivai ari mmata saivai mmi kioo irisai sikauyauvaa varoo aposoroo vaidiia mmiravai.

Ananiaasaya Safiraaya unnakua tiravai

5 Vaidi voovai nnutuuvo Ananiaaso ari nnaataivaa Safiraanna tasipama varioo ngiari mmata saivai ngiari vo vaidiia mmi kioo irisai sikauyauvaa vareeravai. ² Varoo ari nnaataivaa kiasa mmioo ariyara saiyauvai utuoo aposoroo vaidiia saiyauvai mmiravai. ³ Mmuduu rikioo Petorooso inna tunoo: Ananiaaso, a ai mmata saivaara sikauyauvaa a varoonnaiyauvaa saiyauvai aini kiee saiyauvai ti mmiannanoo. A ee-oo kiannano Sataango i aaki-avaki suvuaikiai a ivaara Mmannasa Yoketaivaa unnakua kiannanoo. Aaniira a itaakiannanee? ⁴ Tauraa hama a vo vaidiia mmataivaa mmianna suaivaki inna ai mmata tuanaavai. A nnaagiai ivaa vo vaidiia mmiannani iya irisai sikauyauvaa i mmiaiyauvo inna ai sikauyauvaivee. Mo aaniira ai ausa tinniivakidiri unnakua kiasa kiee sikau saiyauvai yapa kiee saiyauvai ee varaannanee? Hama a mmanna vaidiia tiyara nnaasu unnakua kiannanoo. A Anutuuqaaraatama unnakua kiannanoo. ⁵ Ivo itaa kua tuu saivaata Ananiaaso putuoo taikiapoo mmataivau vairavai. Vauduu rikiada gioonna kiaapu ivaara rikiooya kaayauma aatuuravai. ⁶ Vaidi karaasaiyaano numa buruqaivaadiri Ananiaasaa nnabaivaa rurauma kiada varada oto hau kieravai.

⁷ Hau kiada iida hokobaida tooduu ari nnaataivo numa Yisuunna kua varada nuauyaatama kua tinaree kiasa kioo hama ari vaatiivo putuuvaa rikieravai. ⁸ Hama rikiooduu Petorooso inna tunoo: Ni giaa ni mianee. Aa sikau aayauvaa ngiingii mmataivaa irisai sikau varada inna aikioovaida ti mmiaannee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Yo, ti mmata irisai sikaudaa vaa ta ngii miaunnavavee, ⁹ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Mo ngia aaniira i vaatiivootama ngia kua yeena raida Anutuuqaa Mmannasaivaa iida taara iikiaavainnee? Vaidiia i vaatiivaa nnabaivaa varada hau kiaiya aa mmiaa sipu oyaivaki dida vakiaanoo. Fai iya i nnabaivaatama varada hakuaaravee. ¹⁰ Ivo itaa kua tuu saivaata Safiraava Petoroosaa yuku oyaivaki putuoo taikiapoo vairavai. Vauduu teeda vaidi karaasaiya numa tooduu vaa putuduu varada ari vaatiivaa hau kioovaa vainiivau hairavai. ¹¹ Hau kioodoo vaa mmuakiaa ausa hanigiooyaata homoraiyaatama ivaara rikiada kaayauma aatuuravai.

Aposorooya Anutuuqaa mmoori

ari vookarauyauvaa iiravai

¹² Aposoroo vaidiia gioonna kiaapuuya avuuyauvunu Anutuuqaa mmoori kaayau ari vookara ari vookarauyauvaa iiravai. Uuduu rikiada vaa mmuakiaa ausa hanigiooya iya tasipama nuunaira nnau pinaivaa haayaivaa nnutuuvo Soromoonaa Haayaivaki makemakee nuunaida variravai. ¹³ Varuduu rikiada homoraiya aatuuda hama iya tasipama variravai. Iya itaama iidaata iyara kua yoketaivaa tiravai. ¹⁴ Tuduu gioonna kiaapu kaayau vooyaataama ausa hanigiada Udaangaivaara kutaavaivee tuuya numa iya tasipama variravai. ¹⁵ Varuduu

aposoeroo vaidiiya uu mmooriivaa gioonna kiaapuuya teeda rikiada nniitarooya vitada yoosinna vuutaivau mmaataiyauvaa hooti kiada iyauvunu yapa kieeravai. Petrooso nniitarooya vainiivau nuainno varino inna mmannammannaivo iyayaa kuaiveeraivaara gioonna kiaapuuya iya vitada yoosinna vuutaivau yapa kieeravai. ¹⁶ Kaayau gioonna kiaapu Yerusareema vainima varuuyaano ngiari seena nniitarooyaata mmagia maisaiyauvo vooya aakiaana varuuyaata vitada nnuduu Yisuunna kua varada nuairaiyaano mmuakiaaya tuqinneeravai.

Vaidi kieetaiyaano aposorooya maisama iiravai

¹⁷ Tuqinnooduu vaidi kati Anutuuqaara puara hudeera kieetaivoota mmuakiaa ari seena Satuukaiya aataruu-vau nuauyaatama iya aposorooyanikaraama iikiaaree kiasa iyara kaayauma iya nnannatooduu iya utuaaraivaara kua yeena rairavai. ¹⁸ Kua yeena rau kiada ngiari ngiaammuauya tuduu oro iya utida iya vitada oovi nnauvaki yapa kieeravai. ¹⁹ Yapa kioodoo heena tammauduu Udaanga Anutuuqaa aangeraa voovoono oovi nnauvaa sipuuyauvaa hatuaa kioo aposoroo vaidiiya vitoo mmaanai yapa kioo sipuuyauvaa rau kioo iya tunoo: ²⁰ Vida nuunaira nnau pinaivaki oro dida vaidi aa karaasa varira aataru aavaara kua mmuakiaayavai gioonna kiaapu-uya kiasa mmiattee, ²¹ tuduu rikiada patauduu nuunaira nnau pinaivaki vida karaasa varira aataruuvaa kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai.

Kiasa mmida varuduu Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaivoota ari seenaiyaatama nnida nuunaida kua yeena raira vaidiiyaata Yutayaa yokovaiyaatama nuunakiateera tiravai. Tuduu numa varida aposoroo vaidiiya oovi nnauvakidiri vitada nnida ngiari avuuyauvunu yapaaraivaara ngiari ngiaammuauya titeeravai. ²² Titooduu oro oovi nnauvaki tooduu hama aposorooya ivaki varuduu teeda kava vara ranada nnida kua yeena raira vaidii-ya kiasa mmida tunoo: ²³ Ai, ta oovi nnauvaki vida taunnano sipuuyauvo vaa yaagueeqama rau kioo vaikiai vaidi sipuuyauvaara diraiya homo mmuakiaaya sipu oyaiyauvaki dida vakiaani ta oro sipuuyauvaa hatuaa kiada taunnano hama vaidi voovai ivaki varinoo, ²⁴ tuduu rikiada nuunaira nnau pinaivara dira kieetaivoota Anutu-uqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama iya kuaivaara nnikiaraida yaata utida tunoo: Yisuunna kua varada nuaira vaidiiya deedaadiri kuaavainnee? kiasa kiada pinaama ivaara yaata utida kumimakairavai.

²⁵ Kumimakaida varuduu vaidi voovoono numa iya tunoo: Rikiatee. Vaidiiya ngia oovi nnauvaki yapa kaiya vaa nuunaira nnau pinaivaki dida vaidi mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmida variaano, ²⁶ tuduu rikioo nuunaira nnauvaara dira kieetaivo ari seenaiya vitoo vioo aposoroo vaidiiya vitada kava vara ranada nni-ravai. Hama iya yaakuuyauvunu yeena rairaida pikiada gioonna kiaapuuya sikauyauvaa habati kagaari kiada ti rivoo kiasa kiada aatuuda kati yaagueeqama iya utida tadadama vitada kava vara ranada nniravai.

²⁷ Iya aposorooya vitada numa kua yeena raira vaidiiya avuuyauvunu yapa kioodoo Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaivoono iya yaparainno tunoo: ²⁸ Ta yaagueeqama ngii kiaannano: Sa ii vaidi ivaa kua mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiattee, kiaannaduu vaa ngia mmuakiaa gioonna kiaapu Yerusa-reema variaya kiasa mmiravai. Ngia ii vaidi ivo putuuvaa kuaivaa tiiki yapaaree kiasa iya kiasa mmiravaivee, ²⁹ tuduu rikioo Petroosoono ari seena vaidi aposorooyaraatama inna kuaivaa sai tunoo: Ta Anutuuqaa kuaivaa nnaasu rikiada iikiaaravee. Hama fai ta mmatayaa diaa vaidiiya kuaivaa rikiada iikiaaravee. ³⁰ Ngia Yisuunna yatari sagaivau haara kioodoo ti rubuungainna Anutuuqoono inna tuduu putuuvakidiri kava diiteeravai. ³¹ Di-itooduu Anutuuqo inna vitoo ari yaaku yaadudainningiaa yapa kioodoo ti kieetavai varioo ti vitoo yoketaivau yapaanaravo variravai. Gioonna kiaapu Isarairaiya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiakio Anutuuqo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara Yisuunna vitoo ari yaaku yaadudainningiaa ya-pa kieeravai. ³² Vaa ta teeda arinaima rikiada ngii kiasa kookieekiaunnano. Gioonna kiaapu Anutuuqaa kuaivaa rikiada iikiaiya Anutuuqo ari Mmannasa Yoketaivaa kati iya mmikio varii Mmannasaivootama ii kua ivaa ngii ki-aa kookieekiaunnano, tiravai.

³³ Tuduu rikiada kua yeena rairaiya iya kuaivaa rikiada pinaama iya ausaiyauvo nnannatooduu teeda iya rupertuuaara uduu teeda ³⁴ iyakidiri Farisai vaidi voovai nnutuuvoo Kamarieero diiteeravai. Ivo kua mmaanna ki-aa mmira vaidivai gioonna kiaapuuya innara yoketaavaivee tuuvoono diitoo tunoo: Aa vaidi aaya kiisa sui mmaanai titakiai kuatee, ³⁵ tuduu rikiada mmaanai titaa kioodoo vida kioodoo Kamarieero kua yeena rairaiya tunoo: Isarairaa vaidiso, ii vaidi iyara ngia iikiaaraivaara tuqinnama yaata utuatee. ³⁶ Nnaaruaa vaidi voovai nnutuuvoo Tiutaaso diitoo tunoo: Na vaidi yokovaa kieetavaivee, tuduu vaidi kaayau (400) inna nnaagiai nu-airavai. Nuauduu vaidiiya inna rupertuduu putuduu inna nnaagiai nuairaiya raubiriiravai. Raubiruuduu inna nnutuuvoota inna mmooriivootama taikeravai. ³⁷ Taikooduu nnaagiai gioonna kiaapuuya nnutuuyauvaa fafaara roo suaivaki Karirayaa vaidi voovai nnutuuvoo Yutaaso ivo kieeta vaidiiyara oooqoo tuuvoono diitoo vaidi vooya inna nnaagiai nookiateera kiasa vitoo nuauduu vaidiiya inna rupertuduu putuduu inna nnaagiai nuauya raubiriima kieeravai. ³⁸ Ivaara aanna makee ta kiaunna aavaara na ngii giaa ngii minai rikiatee. Sa iya utuatee.

Iya pikiaatee. Fai iya mmoori oyaivo mmatayaiyakidiri nnino fai taikaanaravee. Fai iya mmoori oyaivo Anutu-uqaasidiri tiinai hama ngia yopeema iya yaataaraavaivee. ³⁹ Fai iya mmoori oyaivo Anutu-uqaasidiri kutaa tiinai fai ngia mmoori maisaivaa iyara iikiaaree kiaa fai ngia Anutu-uqaaraatama iikiaravee, tiravai.

⁴⁰ Iya Kamarieero itaa kua tuuvaugiataama rikiada aposoroo vaidiiyara tuduu nnuduu teeda ngiari ngiaam-muauya tuduu iya ripiima kioodoo teeda yaagueeqama tunoo: Sa ngia ii vaidi ivaa Yisuunna nnutuuvaa kiaa kookieeda kua mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, kiaa kiada mmaanai titeeravai. ⁴¹ Titoodoo rikiada aposoroo vaidiiya nuunauvakidiri pikiada mmaanai vida iya Anutu-uqaa mmooriivaara yaagueeqauduu too Anutu-uqo iyara yoketauduu teeda vaidiiya Yisuunnara kiaa kookieeda tuuvaara iya ripuuvaara hama iya mmamma maisairaida kaayauma sirigairavai. ⁴² Mmuakiaa suai iya nuunaira nnau pinaivakiaata gioonna kiaapuuya nnauyauvakiaatama varida Yisuunna kua mmayaayaivaa iya makemakee kiaa mmida tunoo: Anutu-uqo mmataama kioo vaidiiyo Yisuuvavee, tiravai.

Vaidi vooya iya tasipama mmoori vareeravai

6 Suai nnaagiai voovaki gioonna kiaapu vooya aposoroo vaidiiya kuaivaa rikiada ausa hanigiada iya tasipama varuduu iyakidiri Yutayaa gioonna kiaapu vooya Ereengaa kuaivaa tuuyaano Yutayaa gioonna kiaapu mmaayootaa vooyara nunuraanurai tiravai. Iya muaada gionnaiya mmuaa suai mmuaa suai makemakee sikauyauvaa mmida Ereengaa kua tuu gioonna muaadaiya vo suai mmida vo suai pikioovaara nunuraanurai tiravai. ² Tuduu rikiada aposoroo vaidiiya yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana vaa ausa hanigioo gioonna kiaapu mmuakiaayara aayanna tuduu rikiada nnuduu teeda iya tunoo: Ta Anutu-uqaa mmayaayaivaa kiaa mmira mmooriivaa pikiada sikauyauvaa jaarida duuyama muaada gionnaiya mmira mmooriivaki kuaaraivo inna hama yoketaivai. ³ Ti seenayaso, itaama vainai ngiengieenoo ngiingiiikidiri vaidi yaaku saivai karasaidiri taaravaitana mmataama kikiyai teeda ta sikauyauvaa duuyama mmira mmooriivaa iya mmiaaravai. Vaidi tinni yoke-taakiaiya yoketaama variaavo Mmannasa Yoketaivo iyaki variiya mmataama kiada ti kiaa ti mmikiai ta sikauyauvaa duuyama mmira mmooriivaa iya mmiaaravai. ⁴ Mmi kiada fai teteenoo yaaku vareera mmooriivaaraatama Anutu-uqaa kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmira mmooriivaaraatama nnaasu yaata utida iikiaravaivee, tiravai.

⁵ Aposoroo vaidiiya itaa kua tuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya iya yoketauduu rikiada vaidi yaaku saivai karasaidiri taaravaitana mmataama kieeravai. Vaidi voovai nnutuuvo Sitipaano Yisuunnara yaagueeqama kutaavaivee tuduu Anutu-uqaa Mmannasaivo inna suvuauduu variravai. Iya inna mmataama kiada voovai nnutuuvo Piriipaa mmataama kiada voovai nnutuuvo Porokoroonna mmataama kiada voovai nnutuuvo Nikonoraa mmataama kiada voovai nnutuuvo Timoonaa mmataama kiada voovai nnutuuvo Paramenaasaa mmataama kiada voovai yoosinna Adiookiaa diaa vaidiiivaa nnutuuvo Nikoraasaa mmataama kieeravai. Ivo tauraa ari voopin-naavai kumimakama varioo nnaagiai Yutayaiya uu aataruuvaa too ivoota inna kuatauduu too iya uu aataruuvau viravai. ⁶ Vaa ausa hanigiooya ii vaidi iya vitada nnuduu aposoroo vaidiiya sikauyauvaa duuyama mmira mmooriivaa vaa iya mmataama kioovaara iyara yaaku varada iyayaa yaakuuyauvaa utiravai.

⁷ Gioonna kiaapuuya Anutu-uqaa kuaivaa ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida varuduu kaayauya rikiada ausa hanigieeravai. Yerusareemaivaki varuu vooya rikiada ausa hanigiooduu kava vooya rikiada ausa hanigiooduu mmannammanna itaama rada ausa hanigia rada Yisuunna aataruuvau viravai. Vuduu kaayau vaidi Anutu-uqaa kati puara hudeeraiyaatama rikiada ausa hanigiada mmuai aataruuvau viravai.

Vaidiiya Sitipaanaa vitada kua pinaana yapeeravai

⁸ Anutu-uqo Sitipaanaara kati yoketaama innara yaata utuoo ari yaagueeqaivaa inna mmuduu ivo Anutu-uqaa mmoori ari vookara ari vookaruyauvaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu iinno variravai. ⁹ Iinno varuduu teeda vaidi vooya yaagueeqama inna ooqoo tiravai. Sitipaanaara ooqoo tuu vaidiiya mmuaa nuunaira nnauvaki vira vaidiiyavee. Iya nuunaira nnauvaa nnutuuvo tunoo: Sikaunnaadiri yookaama kiada viteera gioonna kiaapuuya ngiari yaata utiraiyauvunugiataama kati nookiaaraivaara irisai sikauyauvaadiri vaa yookaama kiaya inna iya nuunaira nnauvovee, tiravai. Iya Yutayaa vaidiyavee. Vooya yoosinna voovai nnutuuvo Kureenadiri nnuduu vooya yoosinna voovai nnutuuvo Aresadiriaadiri nniravai. Iyaatama vaidi vooya mmata voovai nnutuuvo Kiriki-aadiri nnuuyaataama vooya mmata voovai nnutuuvo Asiaadiri nnuuyaataama Sitipaanaata kua yaagueeqama tiravai. ¹⁰ Tuduu rikioo Mmannasa Yoketaivo tinni yoketaa ari vookaruvaa inna mmuduu rikioo kuaivaa tuduu rikiada hama yopeema inna kuaivaa yaatareeravai.

¹¹ Hama yopeema inna kuaivaa yaatarada oro vaidi vooya hataumaki nammari kua nammari kuaiyauvaa kua mmida tunoo: Ngieenoo nuaida varida gioonna kiaapuuya ataa kua kua mmida kiatee: Ta rikiaunnano ivo

Musiinnaraata Anutuuqaaraatama koonnama kua tiivaivee, kiatee. ¹² Iya itaa kua tuduu rikiada oro kiasa mmida varuduu gioonna kiaapuuyaata vadi yokovaiyaata kua mmaanna kiasa mmira vaidiiaataama ii kua ivaa rikiooduu pinaama iya ausaiyauvo nnannateeravai. Nnannatooduu rikiada iya numa Sitipaanaa puaisa utida vitada oro kua yeena raira vaidiia avuuyauvunu yapa kieeravai. ¹³ Yapa kiada vadi vooya innara unnakua tira vaidiia maavee tuduu nnida innara unnakua tida tunoo: Aa vadi aavo makemakee ti nuunaira nnau pinaa yoketaa tuanaivaaraata Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaaraatama koonnama kua tiivai. ¹⁴ Vaa ta inna kuaivaa rikiaannaduu ivo tunoo: Nasareetaa vadi Yisuuva fai ti nuunaira nnau pinaivaa havaratoo Musiiva nnaaru aataru ti mmuuyauvaa hanigiano ari vookaraama vainaravaivee, tiravai. ¹⁵ Iya itaa kua unnakua tuduu rikiada mmuakiasa ivaki varuu gioonna kiaapuuya Sitipaanaa teeda nnaasu vauduu too inna oori nnikiivo hanigioo ari vookarainno aangeravaa oori nniki roosiima vairavai.

Sitipaano vadi kieetaiya kuaivaa kiasa mmiravai

7 Vauduu too Anutuuqaara kati puara hudeera kieeta vadi voovoono Sitipaanaa yaparainno tunoo: Iya kiasa kuaivo kutaa kuavainnee? Vara unnakuavainnee? ² tuduu rikioo ivo sai tunoo: Ni gata vayaa ni koo vayaiyaso, ni kuaivaa rikiaatee. Nnaaru ti rubuungo Aparahaamo hama yoosinna Haraana virama kioo homo Mesopotamiaa varuu suaivaki Anutuuqo inna oyaivo ari vookarauvono tuma innaata kua tiao ³ tunoo: Ai seenaiyaata ai mmataivaatama pikiee yoosinna voovai na i vitainai oro ivaki varianee, ⁴ tuduu rikioo Aparahaamo mmata Karatiaa pikioo oro yoosinna Haraana varududuu inna koova putuduu rikioo Anutuuqo inna titooduu aanna makee aa ta variaunna mmata aavakira nniravai. ⁵ Ngioo ngioo numa aavaki varuduu ii suai ivaki hama Anutuuqo mmata vovaata kiisa vookiata inna mmiravai. Ivo hama nnaakara mmateerama kioo kati varuduaata Anutuuqo kua kiasa teerama kioovaa inna kiasa mmioo tunoo: Fai yapooma na aa mmata aavaa i mmiee i uru nnaakaraiyaatama mminaravee, ⁶ kiasa kioo vo kuavai inna kiasa mmioo tunoo: Fai tauraa i uru nnaakaraiya ngiari voopinaiya mmataivaki oto varikiai fai iya mmuaararai mmooriivaa iya mmida hama sikau irisaiyauvaa iya mmiraida mmamma nniitaraiyauvaa iya mmiaaravai. Fai iya itaama iima rada varia rada vikioo voo kaayau nuanu (400) taikaanaravai. ⁷ Iya mmoori mmiaa gioonna kiaapuuya fai na irisai maisaivaa iya mmiai fai i uru nnaakaraiya ngiari yaatu ii mmata ivaki pikiada kava vara ranada numa aa mmata aavaki varida ngiari ausa mmuduuya mmuakiaayauvai ni miaaravaivee. ⁸ Anutuuqo itaa kua kiasa taika kioo mmamma hatokeera aataruuvaa Aparahaamaa vitainno kua yeena rainno tunoo: Fai ngia ivaa teeda kiasa: Anutuuqo kutaa tuanaa ari kua yeena rau kioovaa iikioo kaanainoo, kiasaravee, tuduu nnaagiai Aparahaamo mmaapu Isaakaa mmata kiooduu yaaku saivai karasaidiri taaravooma suaivo taika kiooduu inna mmammaivaa hatokeeravai. Hatoka kiooduu nnaagiai Isaako Yakoopa mmata kioo inna mmammaivaata hatoka kiooduu nnaagiai Yakoopoono ti rubuungainna yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana mmata kioo iya mmammaiyauvaatama hatokeeravai.

⁹ Hatoka kiooduu iya ngiari kataivaa Yoosiipaara ngiari gioova innara mmuduuya ruuvaara iya nnannatooduu vitada ngiari voopinnaa vaidiia mmida sikau irisaiyauvaa vareeravai. Varooduu rikiada iya Yoosiipaa vitada oro Iyiipa kiooduu varioo ari vo vaidiivaa mmooriivaa varooduu hama irisaivaa inna mmiravai. Hama mmiraida maisa mmooriivaa inna mmudu Anutuuqo inna tasipama varioo ¹⁰ inna vitoo yoketaivau inna yapeeravai. Yapa kiooduu Yoosiipo Iyiipa kieetaivaa Farauuna tasipama varuduu Anutuuqo tinni yoketauvaata yoketaama variraivaatama inna mmiravai. Mmudu rikioo Farauva Iyiipa mmataivaaraata ari yoosinna mmuakiasa mminaiyauvaaraatama tuduu Yoosiipoono haitatuuravai.

¹¹ Haitatuunno varuduu mmuakiasa mmata Iyiipaivakiaata Kanaanaivakiaatama aarareera suaivo nnuduu gioonna kiaapuuya pinaama yeenna rauduu ti rubuungainnaatama hama yeennaatairavai. ¹² Hama yeennaataduu rikioo Yakoopa tunoo: Vaa na rikiaunoo. Iyiipa kaayau yeennaiyauvaa yapa kaiyauvo vainoo, kiasa kioo ari mmaapuuya ti rubuungainna titooduu iya tauraa mmuaaneetu ivaki yeennara viravai. ¹³ Oro varada numa nneeda varida kava nnaagiai vuduu rikioo Yoosiipo numa iyaata kua tiao tunoo: Hama aanna ngia ni taavai. Na aanna Yoosiipovee, tuduu rikioo Farauva Yoosiipaa seenaiyara arinaima rikioo iya teeravai. ¹⁴ Tooduu rikioo Yoosiipo ari koonna Yakoopaara tiao tunoo: Vida tikio ari seenaiyaatama vitoo aapi niisi ngiaivee, tuduu rikiada vida kiasa mmudu rikioo Yakoopa ari seenaiya kaayau (75) vitoo nniravai. ¹⁵ Ngioo ngioo numa Iyiipa ivaki varioo putuduu ti rubuungainnaatama putiravai. ¹⁶ Putuduu iya uru nnaakaraiya iya nnabaiyauvaa varada kava vara ranada oro ngiari mmata Sikeema ivaki hau kieeravai. Nnaaru vaa Aparahaamo sikauyauvaadiri yookaama kioo Amoroonna oyaivakidiri mmata nnauvaa varoovaki iya nnabaiyauvaa hau kieeravai.

¹⁷ Hau kiooduu Anutuuqo Aparahaamaa ari kua kiasa teerama kioo kiasa mmu kuaivaa kaanaivo vainara suaivo vainima vauduu iya tafaayoovainna Iyiipa kaayau variravai. ¹⁸ Varuduu nnaagiai ari vo kieeta voovoono

tauraa Yoosiipo yoketaama uu mmooriivaa hama rikioovoono gioonna kiaapu Iyiipa varuuyara diravai. ¹⁹ Dioo vainno iya tafaayoovainna unnakua tioo mmoori maisaivaa iya mmioo iya tuduu ngiari nnaakara meedi ikiataa mmata kiooyauvaa vitada mmaanai kagaari kiooduu putiravai. ²⁰ Iyauvaa kagaaru suavaki Musiinna kaano inna mmata kioo tooduu yoketaira nnaakaravai uduu rikioo vitoo hatauma ari nnauvaki yapa kiooduu taaravooma kuraaga taika kiooduu ²¹ vitoo mmaanai yapa kiooduu Faraunna raunnaivo inna too ariyara vitoo ari mmaapuvai roosiima viriravai. ²² Virududuu yokooduu Iyiipa vitaira vaidiia ngiari tinni yoketaa mmuakiaayauvai inna kiaa mmuduu ivo kieetavai roosiima varioo kuaivaa yoketayoketaama kua tioo ari mmooriivaa ari vookaraama iiravai.

²³ Musiinna nuanuuvo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kiooduu rikioo (40) ivo ari seena Isarairaiya taanaree kiaa vioo ²⁴ tooduu Iyiipaa vaidi voovoono inna seena voovai ruputuoo varuduu innara kiaa kioo Iyiipaa vaidiivaa sai ruputu kiooduu putiravai. ²⁵ Putuduu Musiiva yaata utuoo tunoo: Anutuuoqoono kieetavai ni mmataama kinai na gioonna kiaapuuya Iyiipaiyasidiri iya vitee yoketaa yoosinnaivaki yapaaneera ni mmataama kioo kuaivaa iya arinaima rikiaaravee. Na mmoori iikiau aavaa arinaima teeda rikiaaravee, kiaa kioo varioo rikiooduu hama iya arinaima rikieeravai. ²⁶ Hama iya arinaima rikiooduu vauvo patauduu numa tooduu Isarairaa vaidiivaitana rapuduu rikioo iya rapiraivaa uuda raineeravee kiaa iya tunoo: Vaidiso, rikiaatee. Ngia mmuaa yoosinnaayavee. Ngia aaniira ngiingiita ngiingiitama rapuaannee? ²⁷ tuduu rikioo vaidiivo inna seenaivaa puaisa ruputuovoona numa Musiinna feenoo inna yaparainno tunoo: Mo gioono i tikiainna a tiyara haitatuunna diannaikua a numa kua pinaivaa tiiki yapaannanee? ²⁸ A nau Iyiipaa vaidiivaa ruputuduu putuneema ni ruputinarainna kiannanee? ²⁹ tuduu rikioo Musiiva aatuunno iya pikioo Iyiipa mmataivaata pikioo vioo vioo oro mmata Mitiaana variravai. Ari voopinnaa vaidivai oro ivaki varioonnonno mmaapu taarama ivakidiri mmaateeravai.

³⁰ Mmata kioo varududuu nuanuuvo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kiooduu (40) Musiiva mmanna gaanga yoosinnaivaa vainima taapiivaa nnutuuvo Sinai ivaki dioo vainno tooduu yatariivaa apuuyauvakidiri ikaivo tooduu haitatuunnonno tooduu hama yatariivaa apuuyauvaa ikaivo tooduu aasannauduu rikioo aangeravo ivakidiri inna too vairavai. ³¹ Inna too vauduu too nnikiarainno vainidiri oro taanee kiaa vuduu rikioo Udaanga Anutuuoqaa kuaivo ivakidiri tunoo: ³² Na i rubuungainna Aparahaamo Isaako Yakoopainna Anutuuoqovee, tuduu rikioo Musiiva aatuunno biribiriinno ivaki hama inna taatauduu rikioo hama teeravai. ³³ Hama tooduu rikioo Udaangaivo inna tunoo: Vaa na aavaki diauvaara aa mmata a dianna aavo ari vookarai yoketaa tua-naavai vainoo. Ivaara ai yukuuvaitana uyuannaivaitana utu rada kiee kati dianee. ³⁴ Vaa na taukai Iyiipaiya ni gioonna kiaapuuya ruputuaani na iya rateera akuavaa rikiee iya vitee yoketaivau yapaanara tummuauvai. Aanna makee na i titanai diitee mmata Iyiipara kuaneeravee. Udaangaivoono Musiinnaata itaa kua tiravai.

³⁵ Ti vaidi Musiinna ivaa gioonna kiaapu Isarairaiya ooqoo tida inna yaparaida tunoo: Gioono i tikiainna a gioonna kiaapuuyara haitatuunna diannaikua a kua pinaivaa iyaki yapaannanee? tuuvaa vaa Anutuuoqoono tuduu iyara dira kieetavai varioo iya vitoo yoketaa yoosinnaivaki yapaanara variravai. Anutuuoqo tuduu yatariivaa apuuyauvakidiri ikaivo too varuduu apuuvo hama aasannauvakidiri aangeravo ivaara innaata kua tioo kua kookieema kieeravai. ³⁶ Ivoono gioonna kiaapuuya Iyiipaivakidiri vitoo vioo ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa Iyiipaivakidiriaatama nnoori sorovuaraivaa nnutuuvo Kookee Nnoori ivakidiriaatama mmanna gaanga yoosinnaivakidiriaatama iiravai. Ivo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo nuanuuvaa (40) mmanna gaanga yoosinnaivaki itaama iiravai. ³⁷ Ii vaidi Musiiva ivoono gioonna kiaapu Isarairaiya kiaa mmioo tunoo: Anutuuoqoono ni titaikiai na forofetaa vaidivai diauneema fai nnaagiai vaidi voovai titano tuoo ngiikidiri diitaa-naravaivee, tiravai. ³⁸ Ivoono Isarairaa gioonna kiaapuuya nuunaida mmanna gaanga yoosinnaivaki varuuya tasipama variravai. Ivoono ti rubuungainna tasipama varioo taapi Sinaivaudiri aangeravo innaata kua tioo Anutuuoqaa kuaivaa inna kiaa mmuuvataama tasipama variravai. Ii kua iyauvo vaiyauvaa ta rikiada iida ta yokeetaama variaarayauvaa Musiiva ti kiaa ti mminaraivaara vareeravai.

³⁹ Musiiva Anutuuoqaa kuaivaa rikioo ti rubuungainna kiaa mmuduu iya ooqoo tida mmooka hanigia inna mmida kava vararanada Iyiipa kuaaraivaara yaata utiravai. ⁴⁰ Yaata utida varida Musiinna vayaanna Aroonaa tunoo: Tiini unnakua anutuu vooyauvai iima kinai iyauvoono ti maavee tiki ai ta iya kiaivaugiataama kuaaravee. Musiiva Iyiipadiri ti vitoo nnuuvo mo deepiinno kuainnee? Ivo datainno varikiai ta hama inna taunnaano, ⁴¹ kiaa kiada unnakua anutuuvaa puara burimakau nnaakara roosiima iima kiada innara puarayauvaa huda kiada ngiari yaakukidiri iima kioovaara buusa nneeravai. ⁴² Nnooduu rikioo Anutuuoqo mmooka hanigia iya mmioo iya pikioo uduu rikiada iya suai kuraaga aakiapuayauvaa ngiari ausa mmuduuyayauvaa mmida iyauvaara tunoo: Ti anutuuyauvaivee, tiravai. Ivaara nnaaruaa forofetaiya yanaiyauvunu fafaara reeda tunoo:

Gioonna kiaapu Isarairaayaso,

ngia taara vaidi yuku yaaku taika kioo nuanuuyauvaki (40)

mmanna gaanga yoosinnaivaki varida
 puaraiyauvaa ruputu kiada
 hudada varuu suaiyauvaki
 hama ngia niiyara iiravai.

⁴³ Ngia ngii unnakua anutuuvaana nnutuuvo Morokaa
 buruqa nnauvaa apu varada nuairavai.

Ngii unnakua anutuu voovai nnutuuvo Robaanaa
 mmannammannaivaa aakiapuaa roosiima
 iima kiada apu varada nuairavai.

Ii unnakua anutuu ivaitana mmannammannaivaitana
 ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaaraivaara
 ngia iima kieeravai.

Ivaara fai na ngii titaa kinai
 ari ngieera voopi eeyaara vida

yoosinna Bapuroona yaatarada mmookaki kuatee.

Forofetaiya fafaara reeda itaa kua tiravai.

⁴⁴ Nnaaru mmanna gaanga yoosinnaivaki ti rubuungainna buruqa nnauvaki Anutuuqaa Mmannasaivo ivaki varuu nnauvaa heeka kiada ivaata apu varada nuairavai. Tauraa vaa Anutuuqo Musiinna buruqa nnauvaara kiana mmioo vitauvaugiataama ii nnau iva heekeeravai. ⁴⁵ Nnaagii ti rubuungainna ngiari kieetaivaa Yosuaanna tasipama mmata yoketaivaa nnutuuvo Kanaanara vida ngiari giokiaiia buruqa nnauvaa iya mmuuvaa apu varada viravai. Vuduu too Anutuuqo yoosinna mmaayootaa gioonna kiaapuuya ruputu vatooduu ngieera vuduu teeda ti rubuungainna iya mmataiyauvaa ravisi varada ivaki variravai. Varuduu buruqa nnauvo iya tasi-pama vainnonno numa Davuitiiva varuu suaivaki homo vairavai. ⁴⁶ Vauduu too Anutuuqo pinaama Davuitiinara yoketauduu rikioo ivo inna yaparainno tunoo: Fai neenoo Yakoopaa Anutuuqaara nuunaira nnau tuanaivaa heekaanarannee? Vara hama na heekaanarannee? ⁴⁷ tuduu rikioo Anutuuqo inna ooqoo tuduu nnaagii inna mmaapu Soromoonono heekeeravai.

⁴⁸ Mo Anutuuqo ngiau aapu variivoo hama vaidiia heekeera nnauyauvaki varivai. Nnaaruaa vaidi forofetaa voovoo ivaara safuuma fafaara roo tunoo:

⁴⁹ Udaangaivoo tinoo:

Ngiau aapu inna na variaa mmaataivovee.

Mmataivo inna ni yuku reemi reeraivovee.

Datai nnauvai a niini heekaanarannee?

Dee mmaatavau na kati hara kiee varinarannee?

⁵⁰ Mo aa mmuakiaa mminnaa aayauvaa
 neenoo iima kiauyauvaivee, tiivaivee.

Forofetaivoo fafaara roo itaa kua tiravai.

⁵¹ Ngia tinni yakee vaidiyavee. Hama ngiingii ausaiyauvaa hanigiaavai. Ngia Anutuuqaa kuaivaa rikiada yaata duunaiya roosiima iikiaayavee. Ngia ngiingii rubuungainna roosiima haunninniida Mmannasa Yoketaivaa mmooka hanigia mmiaayavee. ⁵² Mo ngii rubuungainnaano dee forofetaayaida hama maisa mmooriyauvaa iya mmuunnee? Mo mmuakiaaya mmiravai. Mo iya vaidi yoketaa tuanaa safuuvo tiinaraivaara kiana kookieema kiada tuuya ruputuduu putiravai. Aa suai aavaki ngieenoo vaidi yoketaa safuuraivaa inna nnammutuaiya kooyaa inna vitaida inna ruputuduu putiravai. ⁵³ Mo Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa aangeraiya tuduu ngia rikiadaata hama iva iikiaavaivee. Sitipaano itaa kua tiravai.

Vaidiia sikauyauvaadiri Sitipaanaa ruputuduu putiravai

⁵⁴ Tuduu rikiada vaidi kua yeena rauya pinaama innara ausa nnannatooduu avai girikairavai. ⁵⁵ Avai girikaida varuduu too Mmannasa Yoketaivo Sitipaanaa suvuuduu too reeri ngiau aapuuvaki too vainno tooduu Anutuuqaa mmeekia ari vookaravoo inna tooduu Yisuva Anutuuqaa yaaku yaadudainningiaa duoo vauvo inna too vairavai. ⁵⁶ Inna too vauduu tunoo: Taatee. Na reeri taako ngiauvo rusitia roo vioo sai ngioo saikio Vaidiivaa Mmaapuvo Anutuuqaa yaaku yaadudainningiaa dioo vainoo, tiravai. ⁵⁷ Ivo itaa kua tuduu rikiada iya puaisakama kai kai tida varida ngiari yaataiyauvaa ramuunnaida akiairauduu seenada vida inna suvai kieeravai. ⁵⁸ Suvuai kiada utu kiada vaidi utu raririima rada vida yoosinna tooyavaki kagaari kiada sikauyauvaa habati kiada innayaa kagaariravai. Kagaarida varida vaidiia inna unnakua tuuya ngiari uyira raira veraayaa uyuuyauvaa ra-

da kiada vaidi karaasaivaa nnutuuvo Sauruusaa yuku oyai vainiivau yapeeravai. ⁵⁹ Yapa kiada Sitipaanaa sikauyauvaa habati kiada kagaari kagaariida mmannaana utida ruputida varuduu Sitipaano yaaku varoo tunoo: Udaanga Yisuu Kirisii-o, ni mmannasaivaa ee varaanee, ⁶⁰ kiaa kioo taikiapa roo toorivu yau haroo pinaama aayanna roo tunoo: Udaanga-o, sa iya mmoori maisaivaa ni iikiaivaara yaata utuee iyaki kua pinaivaa yapaanee. Sitipaano itaa kua kiaa kioo putiravai.

8 Ivo putuuvaara Sauruuso aikioovaivee kiaa kioo ivaara yoketairavai.

Sauruuso ausa hanigieeraiya mmoori maisaivaa iiravai

Vaidi Anutuuqaa yaagueeqaayaano Sitipaanaa nnabaivaa varada hau kiada innara kaayauma rateeravai. Ii suai ivakidiri Sitipaanaa ruputuuya mmuakiaa gionna kiaapu vaa ausa hanigia kiada Yerusareema varuuya mmoori maisaiyauvaa iiravai. Iida varuduu vaa ausa hanigieera gionna kiaapuuya vida raubiriida vooya mma-ta Yutayaivau vuduu vooya mmata Samariaivau viravai. Vuduu rikiada aposorooya nnaasu homo Yerusareema variravai.

³ Varuduu Sauruuso gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya ruputu taikaanaree kiaa iya nnauyauvaki reeri te reeri teema roo nuainno varioo gioonnaiyaata vaidiiaatama iyauvakidiri utu raririinno oro oovi nnauvaki yapeeravai.

Vaa ausa hanigiooyaano mmayaaya yoketaivaa Samariaiya kiaa mmiravai

⁴ Oovi nnauvaki yapa kiooduu vaa ausa hanigioo vooya raubiriida vuuya vo yosinna vo yosinnaiyauvaki nu-aida varida Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kiaa mmiravai. ⁵ Kiaa mmida varuduu Piriipo yosinna Samariaivaki vioo Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara kooyaa iya kiaa mmiravai. ⁶ Kiaa mmuduu rikiada kaayau gionna kiaapuuya Piriipaa kuaivaa rikiada ivo Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa uuvaa teeda mmuaavaugiataama inna kuaivaa arinaima rikieeravai. ⁷ Ivo mmagia maisaiyauvo vaidi aaki-aiyauvaki varuuyauvaa tuduu pinaama kai kai tida mmaanai tiida viravai. Vuduu ivo kaayau gionna kiaapu yuku yaaku putuuya tuqinnoo yuku mmudanna hanipooyaatama tuqinneeravai. ⁸ Piriipo Anutuuqaa mmoori ari vookaravua itaama uuvaara gionna kiaapu yosinna Samariaivaki varuuya pinaama sirigairavai.

⁹ Sirigauduu ivaki varuu vaidi voovai nnutuuvo Simoono vaa hokoba suai ivaki varioo saaka pieera aataruuvaa uududuu gionna kiaapuuya ivaa teeda pinaama nnikiarairavai. ¹⁰ Nnikiarauduu ivo ariiyara unnakua kiaa kioo tunoo: Na udaanga vaidi ari vookaraakiau vaidivaivee, tuduu rikiada ivaki varuu gionna kiaapu yoketaa maisaiya inna mmooriivaa teeda nnaasu vaidi tunoo: Ii vaidi ivo Anutuuqaa yaagueeqa ari vookaravai varaivaivee. Ii yaagueeqa ivaa nnutuuvo tinoo: Pinaa Yaagueeqavaivee, tiivaivee, ¹¹ kiaa kiada inna mmoori ari vookaravuaara airi suai nnikiaravuaara iya rikiaatainno nnaasu varuduu inna nnaagiai viravai. ¹² Nnaagiai Piriipo Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmuduu rikiada kutaavaivee tuduu rikioo nnoori iya apiravai. Piriipo Anutuuqo gionna kiaapuuyara diravaaraatama Yisuu Kirisiinna nnutuuvaaraatama iya kiaa mmuduu rikiada gioonnaiyaata vaidiiaatama kutaavaivee tuduu rikioo nnoori iya apiravai. ¹³ Simoonootama Piriipaa kuaivaa rikioo kutaavaivee tuduu rikioo innaatama nnoori apiravai. Apu kiooduu iva Piriipaa tasipa vainima nuainno varioo tooduu Piriipo Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa iinno varuduu too ikiee kiaa kioo yaaku vuatavuatainno variravai.

¹⁴ Nnaagiai aposoroo vaidi Yerusareema varuuya rikiooduu Samariaa varuu gionna kiaapuuya Anutuuqaa mmayaayaivaa rikiada varooduu rikiada iya Petoroosaya Yuvuaanaya iyasi titooduu viravai. ¹⁵ Vidada oto varida vaa ausa hanigieera gionna kiaapuuya Mmannasa Yoketaivaa varaaraivaara iya yaaku vareeravai. ¹⁶ Piriipo iya nnoori apuu suaivaki Udaanga Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa nnaasu tioo iya nnoori apuduu hama Mmannasa Yoketaivo iyayaa tiiravai. ¹⁷ Petoroosooya Yuvuaanaya ngiari yaakuuvaitana iyayaa utuduu Mmannasa Yoketaivo iyaki tuoo viravai.

¹⁸ Iyayaa yaaku utuduu Mmannasaivo iyaki tuoo vuvua Simoono too oro sikauyauvaa varoo numa Petoroosaya Yuvuaanaya mminaree kiaa ¹⁹ tunoo: Aa yaagueeqa aavaa niita ni miatee. Ni mikiai fai na vaidi voovaayaa ni yaakuuvaa yapano Mmannasa Yoketaivo innaki variaivee, ²⁰ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: A yaata utuee Anutuuqaa yaagueeqaivaa kati mmiraivaara sikaunnaadiri yookaama kiee varaannarainna kiannano. Ivaara inna aikioo ai sikauyauvaa tasipama ikiaivaki kuanee. ²¹ Hama i ausa tinniivo Anutuuqaa avuuvau safuuma vaivaara hama a ti tasipama aa mmoori aavaa varaannano. ²² Na i tauko i seenaiya i yaataraivaara pinaama i nnannataikio i ausaivo kapikaraikio mminnamminnaa maisaivo i utu kioo vainoo. Ii a kianna kua ivaara a koonnama yaata utuannaivaara yaata utuee pikiee ai ausaivaa hanigiee Udaangaivaara yaaku varano fai a itaama koonnama yaata utuannaivaa ivo rugaanaravaivee, ²⁴ tuduu rikioo Simoonono

Petoroosaya Yuvuaanaya sai tunoo: Udaangaivaata niyara yaaku varaatee. Ngia kiaa kuaivo sa niisi ngiaiveeraivaara niyara yaaku varaatee, tiravai. ²⁵ Petoroosooya Yuvuaanaya Udaangaivaa mmayaayaivaatama Yisuunna tasipama nuaira mmayaayaivaatama ivaki variaiya kiaa mmi kiada kava vara ranada Yerusareema aataruuvau vida vo yoosinna vo yoosinna mmata Samariaivaki vau yoosinnaiyauvaki mmayaaya yoketaivaa kua mmiaa rada viravai.

Piriipo kua yoketaivaa Itoopiaa vaidiivaata tiravai

²⁶ Vuduu Udaangaivaa aangeraivo Piriipaa tunoo: Ai mminnamminnaiyauvaa teerainna viee aataruuvo Yerusareema pikioo yoosinna Kasaa kuai ivau oto ree tooya sainai kuanee, tiravai. Ii aataru ivo mmanna gaanga hama vaidiaatau mmataivau vira aataruvai. ²⁷ Aangeraivo itaa kua tuduu Piriipo diitoo ari mminnamminnaiyauvaa teerainno viravai. Vioo vioo oto tooduu Itoopiaa vaidi mmoori vareeraivo ivau tiiravai. Ivo Itoopiaa kieeta gioonnaivaa nnutuuvo Kadakeenna sikau nnauvaara haitatuura kieeta vaidivai tiiravai. Ivo Yerusareema oro Anutuuqaa ari ausa mmuduuyaivaa mmi kioo kava vara ranoo ari kaaraivaa puara hoosaivo utu raririiravai ki varioo forofetaa Yisayaava fafaara roo yanaivau jaaruaa roo tuoo varuduu ²⁹ Mmannasa Yoketaivo Piriipaa tunoo: Oro inna kaaraivaa vainima nookianee, ³⁰ tuduu rikioo seenoo kaaraivaa vainima vioo rikiooduu Itoopiaa vaidiivo forofetaa Yisayaava fafaara roo yanaivau jaaruaa roo tuoduu rikioo inna yaparainno tunoo: A jaaruannaivaa oyaivaa a rikieennanee? ³¹ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Mo na dataama rikiaunnee? Vaidi voovoono ni giaa ni minai fai na rikiaanaravee, kiaa kioo Piriipaa maavee tuduu rikioo kaaraivau karoo inna tasipama varioo rikieeravai. ³² Rikiooduu Itoopiaa vaidiivo Anutuuqaa kua fafaara voovai jaaruoo tunoo:

Vaidiyya puara sipisiipaivaa vitada
ruputuaara iiraivaa roosiima
iya inna vitada viravai.

Iya puara sipisiipa nnaakaraivaa yausiivaa
hatokaavo hama akua tiraivaa roosiima
ivo hama kua tira kua seemuaa variravai.

³³ Vaidiyya kumina vaidivaivee kiaa kiada uduu
hama inna seena inna tasipama
kuatinaraivootauduu rikiada
hama kua pinaivaa kiaa safuurama kiada
unnakua kiaa inna rupertiravai.
Vaidiyya inna rupertuduu
ivo mmatayaa varuu suaivo taikoovaara
hama kava voovoono inna sidinnaidiyyara
vo kua voovai tiravai.

³⁴ Itoopiaa vaidiivo jaarummua taika kioo Piriipaa tunoo: Ni giaa ni mianee. Porofetaivoono giaara tiivainnee? Ariiyara tiivainnee? Vara ari voovaara tiivainnee? ³⁵ tuduu rikioo Itoopiaa vaidiivo jaaruuvaidiri Piriipo mmayaaya yoketaivaa Yisuunnara inna kiaa mmiravai. ³⁶ Kiaa mmiaa roo vioo vioo oro tooduu nnooriivo iya too vauduu Itoopiaa vaidiivo tunoo: Nnooriivo aa vainoo. Mo hama vo aataru voovoono ni suvuaravai. Inna aikioo na nnoori varaanarannee? ³⁷ (tuduu rikioo Piriipo inna sai tunoo: Fai a ai ausa mmuduuya mmuakiaavai Yisuunnara kutaavaivee tinai na nnooriivaa i apinaravaivee, tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Na Yisuu Kirisiinnara kiaunoo: Kutaa Anutuuqaa Mmaapuavaivee, kiaunoo.) ³⁸ Ivo itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuauvaa kaaraivaa utuanee tuduu utu kioo vauduu reemi rada Itoopiaa vaidiivootama Piriipaya nnooriivaki vida Piriipo nnooriivakidiri inna apiravai. ³⁹ Apu kiooduu nnooriivaa pikiada nnuu saivaata Mmannasa Yoketaivo Piriipaa vi-too vioo kieeravai. Vioo kiooduu Itoopiaa vaidiivo buaama tooduu kuminauduu ari aataruuvau vioo sirigainno viravai. ⁴⁰ Vuduu Piriipo oro yoosinna Asotoo varuuvaa gioonna kiaapuuya nnaagiai rikieeravai. Rikiooduu ivaki varioo mmuakiaa yoosinnaiyauvaki nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaa roo ngioo ngioo numa nnaagiai yoosinna Kaisariaa ivaki taikeravai.

Sauruuso ari ausaivaa hanigioo vaidi karaasavai variravai

(Aposoroo 22:6-16; 26:12-18)

9 Piriipo mmayaaya yoketaivaa kiaa mmioo varuu suaivaki homo Sauruuso Udaanga Yisuunna gioonna kiapu vaa ausa hanigieeraiya buaaru tuo iya rupertinara iiravai. Inno varioo Anutuuqaa kati puara hudeera vaidi kieetaivaasi oro ² yanaiyauvaara yaparairavai. Ii yanaa iyauvaa fai ivo varoo oro Yutayaa gioonna

kiaapuuya Damasakuusa nuunaira nnauyauvaki variaiya mminai teeda iya inna tasipakio gioonna kiaapu vaa Udaangaivaa aataruuvau nuairaiyara buaama roo nuainno teenai vaidiiyaata gioonniyaatama inna teeda vaikio too vitoo kava vara ranoo numa Yerusareema oovi nnauvaki yapaanaraivaara viravai.

³ Ivo yanaiyauvaa varoo vioo vioo yoosinna Damasakuusa vainima vuduu mmeekiaivo ngiau aapuuvakidiri inayaa makee tuduu saneetu roosiima ruvuahoo inna suvuauduu ⁴ vioo varoo mmataivau vainno rikiooduu Yisuuva innaata kua tioo tunoo: Sauruuso, e aaniira maisa mmoori mmamma nniitareera aataruuvaa ni iikiannavainnee? ⁵ tuduu rikioo Sauruuso inna sai tunoo: Udaanga-o, a gioonoonna kiannanee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Na Yisuuvavee. A mmoori maisaivaa ni iikiannanoo. ⁶ Inna aikioovai. Diitee yoosinnaivaki kuane. Vino fai vaidi voovono a iinara aataruuvaara fai i kiaa i mminaravee, tiravai. ⁷ Tuduu vaidi Sauruusaa tasipama vuuya dida vaidi iya ausaiyauvo nnikiarauvaara iya hama kua tiraida mmanna kuaivaa rikiada hama vaidi kaanaivaa teeravai. ⁸ Hama tooduu Sauruuso mmataivaudiri diitoo reeti reeri tooduu avuuvo upisuuduu inna tasipama vuu vaidiiya inna yaakuuvaudiri utida Damasakuusa oro kiooduu ⁹ ivaki varioo taaravooma suai varuduu hama avuuvo arinaima tooduu hama yeenna nnooriivaa nneeravai.

¹⁰ Damasakuusa ivaki vaa ausa hanigieera vaidi voovai nnutuuvo Ananiaaso varioo inna tinni avuuvo hani-giooduu Udaanga Yisuu Kirisiiva innaata kua tioo tunoo: Ananiaaso, tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Udaanga-o, na aavaki variaunoo, ¹¹ tuduu rikioo inna tunoo: Diitee viee yoosinna vuutaivau vai aataruuvaa nnutuuvo Safu Aataruvai ivaugiataa viee vaidiivaa nnutuuvo Yutaasaa nnauvaki viee yoosinna Tarasaa diaa vaidi Sauruusaara yaparakanee. Ivo ivaki yaaku varoo varinoo. ¹² Ivo vaa inna tinni avuuvo hanigiaikio aiyaa ari vookarai aataruuvaa taivai. Taikiai kava ari avuuvaa taiveeraivaara eenoo numa ai yaakuuvaitana innayaa utuan-navaivee, tiravai.

¹³ Tuduu rikioo Ananiaaso inna sai tunoo: Ai, Udaanga-o, kaayau gioonna kiaapuuya ii vaidi ivaara vaa ni giaa ni miaavai. Ivo i gioonna kiaapu Yerusareema variaiya kaayau ari vookara ari vookarau maisau mmooriivauvaa iya uuvaara vaa ni giaa ni miaavai. ¹⁴ Anna makee ivo Damasakuusa ngioo Anutuugaara kati puara hudeeraiyasidiri yanaiyauvaa varoo i nnutuuvaa rikieera gioonna kiaapuuya vitoo Yerusareema oovi nnauvaki yapaanaraivaara nniivaivee, ¹⁵ tuduu rikioo Udaangaivo inna sai tunoo: Diitee kuane. Vaa na ii vaidi ivaa mmataama kiau vai. Fai ivo ni mmooriivaa varoo ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuyaataa vaidi kieetaiyaata ni gioonna kiaapu Isarairaiyaatama niyara kiaa kookieenaraivaara na inna mmataama kiau vai. ¹⁶ Fai ivo ni mmooriivaa varoo irisai mmamma nniitaraivaa varaanaraivaara fai neenoo inna vitainaravaivee, tiravai.

¹⁷ Tuduu rikioo Ananiaaso vioo vioo ii nnau ivaa Udaangaivo tuu nnauvaa aakiaivaki vioo ari yaakuuvaitana Sauruusaayaa utuoo tunoo: Sauruuso, ni seena-o, a aataruuvau aapi nninee kiaa ngiee toonnaivoono Udaanga Yisuu Kirisiiva ivoono ni titaikiai na ngiaunoo. A avuuvaa tuqinnama teeno Mmannasa Yoketaivo i suvuakuaiveera ni titaikiai na aisi ngiaunoo, ¹⁸ tuduu tuu saivaata mminnaa tavau nnaba karaabaivaa roosuuyauvo Sauruusaa avuuvaki rummua apu kioo vauyauvo tuoo vuduu kava avuuvaa tuqinnama teeravai. Tuqinnama too diitooduu vaidiivo inna nnoori apiravai. ¹⁹ Apu kiooduu ivo yeenna nnoo varuduu inna yaagueeqaivo kava vairavai.

Sauruuso mmayaaya yoketaivaa Damasakuusaiya kiaa mmiravai

Sauruuso kiisa suai ausa hanigieera gioonna kiaapu Damasakuusa varuuya tasipama variravai. ²⁰ Varioo iya tasipama varuu suaivaki akiirauduu Yutayaiya nuunaira nnauyauvaki vioo Yisuunnara kooyaa iya kiaa mmioo varioo tunoo: Ivo kutaa Anutuugaa Mmaapuuvovee, ²¹ tuduu rikiada gioonna kiaapu inna kuaivaa rikiooya nnikiaraida ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Mo aa vaidi aavo gioonna kiaapu Yisuunna nnutuuvaa rikiooya Yerusareema hara kiada varuuya maisa mmooriivaa iinno iya rupertuuvonnee? Mo ivo aapi ngioo iya utuoo vitoo kava vara ranoo vioo Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya mminara nniivainnee? ²² tuduu rikioo Sauruuso Yisuunnara yaagueeqainno yaagueeqama kioo iya kiaa mmioo tunoo: Kutaa Yisuuva Anutu-uqo mmataama kioo vaidiivovee, tuuvaara Yutayaa vaidi Damasakuusa varuuya hama yopeema inna kuaivaa sai tiravai.

²³ Hama inna kuaivaa sai tuduu vo suai vooyauvai taika kiooduu iya nuunaida Sauruusaa rupertikioo putu-aveeraivaara kua yeenna rairavai. ²⁴ Kua yeena rauduu gioonna kiaapu vooya iya inna iikiaara kuaivaa numa inna kiaa mmuduu rikieeravai. Rikiooduu heenagieena ikiannagisanna Yutayaa vaidiiya vagiaamunnaivaa keegaiyauvaki diaa rada nuaida inna rupertikioo putuaveeraivaara iiravai. ²⁵ Iida varuduu rikiada vo heenavaki Sauruusaa nnaagiai nuairaiya sookuya utua pinaa voovaki inna rummua kiada tapuka yeenaivaa haru kiada utida vagiaamunnaivaa tabaangaidaadiri vitada oto yoketaama mmaanai reemma kiooduu mmataivau tuma ruoo ari toovau viravai.

Sauruuso Yerusareema variravai

²⁶ Sauruuso Yerusareema vioo ausa hanigieeraiya tasipama varinaree kiasa vuduu iya inna teeda aatuuda ivo vaa ari ausaivaa hanigia kioovaara tunoo: Unnakua kiasa iinoo, ²⁷ tuduu rikioo Panapaaso innasi vioo inna vi-too aposoroo vaidiiyasi vioo innara iya kiasa mmiravai. Sauruuso aataruuvau vioo Udaanga Yisuu Kirisiinna tooduu innaata kua tuuvaara iya kiasa mmioo Sauruuso Damasakuusaa gioonna kiaapuuya Yisuunnara yaagueeqama kiasa mmuuvaaatama iya kiasa mmiravai. ²⁸ Iya kiasa mmuduu Sauruuso iya tasipama varioo Yerusareema yoosinnaivaki kati nuainno varioo yaagueeqama kioo Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. ²⁹ Kiasa mmioo varioo Yutayaa vaidi Ereengaa kua rikiooyaata kua yaagueeqama tuduu sai iya innaata yaagueeqama tida inna ruputuaara iiravai. ³⁰ Ruputuaara uduu vaa ausa hanigieeraiya ivaa rikiada inna vitada oto yoosinna Kaisariaa kiada inna titooduu yoosinna Tarasaa viravai.

³¹ Vuduu rikiada gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada Anutuuqaara nuunauya vooya Yutayaivaki varuduu vooya Karirayaa ivaki varuduu vooya Samariaa ivaki varuuya yoketaama varuduu hama vaidiiya iya rapuaara iiravai. Hama iya rapuaara uduu yaagueeqama varida Udaanga Yisuu Kirisiinna mmemmana vuduu Mmanasa Yoketaivo iya tasipooduu vo gioonna kiaapu vooya nnida iya ausa hanigioo aataruuvaki vida iyaatama ausa hanigieeravai.

Petorooso yoosinna Rutaa Yopaa ivaitanaki mmooriivaa iiravai

³² Petorooso vo yoosinna vo yoosinnaivaki nuainno varioo vo suai voovaki Anutuuqaa gioonna kiaapuuya yoosinna Rutaa ivaki varuuyasi viravai. ³³ Oto ivaki varioo tooduu vaidi voovai yuku yaakuuyauvo putuuvaa nnutuuvo Ainiaava ari mmaataivau vainno varuduu vaa yaaku saivai karasaidiri taaravooma nuunuvo taika kiooduu ivo homo ari mmaataivau nnaasu vainno variravai. ³⁴ Vainno varuduu Petorooso oto inna too tunoo: Ainiaava-o, Yisuu Kirisiiva i tuqinnainoo. Diitee ai mmaataivaa safuuma yapaanee, tuduu tuu saivaata Ainiaava diitoo ivaki variravai. ³⁵ Varuduu teeda mmuakiasa gioonna kiaapu Rutaa ivaki varuuyaata Saraanga ivaki varuuyaata inna tooduu iya ausaiyauvo hanigioduu Udaanga Yisuu Kirisiinna aataruuvau viravai.

³⁶ Yoosinna Yopaa ivaki varuu gioonnaivaa nnutuuvo Tavitaava vaa ausa hanigieeravai. Inna nnutuuvo Eeengaa kuaivakidiri tuuvo Dorokaasovee. Ii nnutu ivaa oyaivo fayaiyo hayoovaa roosiivo yoketaa fayai. Ii gioonna ivo makemakee mmoori yoketaivaa iinno mmanna haipuuyara boo tioo iya tasipama mmooriivaa iinno variravai. ³⁷ Iinno varuduu rikioo nniitaraivo inna varooduu putiravai. Putuduu gioonnaiya inna nnabaivaa fini kiada varada nnau voovai veraivau vauvaki yapa kieeravai. ³⁸ Yoosinna Yopaa ivo yoosinna Rutaa vainima vauduu rikiada gioonna kiaapu vaa ausa hanigieera Yopaa varuuya Petorooso Rutaa ivaki varuu mmayaayaivaa rikiada taara vaidivaitana innasi titooduu vida yaagueeqama inna kiasa mmida tunoo: Makee tinai tiisi ngianee, ³⁹ tuduu rikioo Petorooso makee tuduu ari mminnaiyauvaa teerainno varoo iya tasipama nniravai. Ngioo ngioo numa Dorokaaso putuu nnauvaki ngioo vuduu gioonna kiaapuuya inna vitada oro nnau voovai veraivau vauvaki vuduu mmuakiasa muaada gioonnaiya inna suvai kiada varida ratada Dorokaaso varuu suaivaki iva uyira raira uuyauvaa inna vitairavai.

⁴⁰ Inna vitaida varuduu too Petorooso iya titooduu mmaanai tuuduu rikioo toorivu yau haroo yaaku varoo hanigioo gioonnaivaa nnabaivaa tunoo: Tavitaava-o, diitaanee, tuduu rikioo avuuvaa reeti Petoroosaa too vauduu kiisama diitooduu ⁴¹ Petorooso reeti ari yaakuuvaa inna yaakuuvau utuduu diiteeravai. Diitooduu rikioo Petorooso vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuyaraata gioonna muaadaiyaraatama aayanna tuduu innasi nnuduu rikioo Dorokaaso diitoo hara kioo varuuvaa iya vitairavai. ⁴² Iya vitauduu kaayau gioonna kiaapu Yopaa ivaki varuuya ii kua ivaa rikiada ausa hanigiada Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiravai. ⁴³ Tuduu Petorooso kaayau suai yoosinna Yopaivaki varioo vaidiiava nnutuuvo Simoonaa tasipama variravai. Ii vaidi ivaa mmooriivo fayai nnabaivaa rabanika kioo suai haarura vaidivai variravai.

Petoroosooya Koneriiva kua tiravai

10 Vaidi voovono yoosinna Kaisariaa varuuvaa nnutuuvo Koneriiva kaayau (100) rapira vaidi Rooma varuuya kieetavai variravai. Vaidi rapiraiya nnutuuvo Itariaa vaidi rapiraiyavee. ² Koneriiva ari tinniyaadiri Anutuuqaara yaata utira vaidivai varioo ari seena mmuua nnauvaki varuuyaata Yutayaiya Anutuuqaara ausa mmuduuya mmiravai. Ivo mmanna haipu gioonna kiaapuuya sikauyauvaa mmioo makemakee Anutuuqaara yaaku vareeravai. ³ Vo suai voovaki suaivo hanigioduu ivo yaaku varoo varuduu inna tinni avuuvo hanigioduu Anutuuqaa aangeraiivo tuma innaata kua tioo tunoo: Konerii-o, tiravai. ⁴ Tuduu rikioo Koneriiva aatunno aangeraiivaa too nnaasu vainno inna tunoo: Udaanga-o, e aaniivaarainna ni kiannanee? tuduu rikioo

aangeraivo inna sai tunoo: Anutuuqo i yaaku vareeraivaa rikioo a sikau mmira mmooriivaa taikio inna yoke-taikio aiyara yaata utinoo. ⁵ Makee vaidi vooya titanai yoosinna Yopaa vida vaidi voovai nnutuuvo Simoono Petoroosaara maavee tikio ngiaivee. ⁶ Ivo fayai nnabaivaa tuqinneera vaidiivaa nnutuuvo Simoonaa nnauvo nnoori sorovuaravaa vainima vaivaki varivaivee, ⁷ kiasa kioo aangeraivo inna tasipama kua tuuvo inna pikioo vioo kioodoo too Koneriiva ari nnauvaki mmoori vareera ngiaammuaavaitanaata ari rapira ngiaammua voovai vaa Anutuuqaara arinaima rikioo inna nnaagiai nuairaivaatama tuduu ⁸ innasi nnuuduu rikioo aangeraivo inna tuu kuaivaa kiasa mmi kioo titoodoo yoosinna Yopaa viravai.

⁹ Vauya patauduu vidada vainima Yopaa yoosinna ivaki vuduu rikioo Petorooso nnau veraa tuanaivau karoo oro ivau varioo ikianna tammaa tuanaa yaaku vareeravai. ¹⁰ Yaaku varoo varuduu inna yeenna rauduu yeennaivaa nnaanara uduu gioonniya yeennaivaa teeraida varuduu ivo yaakuuvaa varoo varioo inna yoketauduu rikioo inna tinni avuuvu hanigooduu ivo ari vookaravuaa teeravai. ¹¹ Tooduu rikioo ngiau aapuuvu rusitia roo vuduu ivakidiri mminnaivo buruqa pinaivaa roosiima araiyauvaa kugunama utirayaama tuoo tuoo tuma mmataivau vairavai. ¹² Vauduu Petorooso tooduu mmatayaa nuaira fayai ari vookara ari vookarayauvootama mmatayaa varira yanayapaiyauvoota ngiaammaiyauvootama ivaki variravai. ¹³ Varuduu rikiooduu Anutuuqaa kuaivo innaata kua tioo tunoo: Petorooso, diitee iyauvaa ruputu kiee huda nnaanee, ¹⁴ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Udaanga-o, hameetavee. Anutuuqo ooqoo tira haipa mminnaiyauvaa hama na nnauvaivee, ¹⁵ tuduu rikioo kava innaata kua tioo tunoo: Vasingiaa mminnaa voovaara Anutuuqo yoketaavaivee tiivaara sa eenoo ivaara haipavee kianee, ¹⁶ tuduu rikioo taaravoomaneetu itaama vauduu too Anutuuqo tuduu buruqa pinaivaa kugunama kioovo kava ngiau aapu akiiraama viravai.

¹⁷ Vuduu rikioo Petorooso inna tinni avuuvu hanigooduu ari vookaravuaa ivo toovaa oyaivaara ariyara yaata utuoo varuduu vaidiiva Koneriiva titoodoo vuuya Simoonaa nnauvaara yapara ruua rada nnidada numa keegiaivaki dida vaida ¹⁸ aayanna tida yaparaida tunoo: Vaidi voovai nnutuuvo Simoono Petorooso aavaki variinne? ¹⁹ tuduu rikioo Petorooso homo ari toovaa oyaivaara yaata utuoo varuduu Mmannaivaivo inna kiasa mmioo tunoo: Rikiaanee. Taaravooma vaididoono aavaki aiyara buaama rada nookiaanoo. ²⁰ Ai mminnaivaa teerainna reemi ree tiee sa taara yaata utirainna viee iya sunee kuane. Vaa na aiyara ngianeera iya titaukai ngiaavaivee, ²¹ tuduu rikioo Petorooso reemi roo iya tasipama kua tioo tunoo: Vaidi ngia buaama rada nookiaivo na aanna ivovee. Aaniira ngia niisi ngiaannee? ²² tuduu rikiaida iya inna sai tunoo: Ti kieeta vaidi Koneriivaano aiyara ti titaikiai ta ngiaunnaano. Ivo safu vaidivai varioo Anutuuqaara yaagueeqaikiai mmuakiaa Yutayaa gioonna kua puuya innara kua yoketaivaa kiaavai. Anutuuqaa aangeraivoonoo innaata kuaivaa tioo tunoo: Petoroosaa tino aisi ngiaivee, tuuvaara tikiada ta ngiaunnaano. Kua vooyauvai a tino i kuaivaa rikiaanara ti tikiada ta ngiaunnaano, ²³ tuduu rikioo Petorooso iya maavee tuduu nnida heenaivaki inna tasipama vairavai.

Vauya patauduu diitada ngiari mminnaiyauvaa teerauduu Petorooso ari mminnaiyauvaa teerainno iya tasipama vuduu vaidi Yopaa vooya vaa ausa hanigiooya iya tasipama viravai. ²⁴ Vidada aataru tammaivau vauya patauduu vidada yoosinna Kaisariaa vida varuduu Koneriiva ari seenaiyaraatama ivo iyara mmuduuya ruu voo-yaraatama aayanna tuduu innasi nnida inna tasipama iyara faannairavai. ²⁵ Iyara faannaida varuduu Petorooso inna nnauvaki kuanara vuduu Koneriiva inna sunoo inna yuku oyaivaki vioo varoo vainno ari ausa mmuduuyaivaa inna mmuduu ²⁶ Petorooso inna vararu utuoo varioo tunoo: Sa itaa kianee. Na mmanna vaidivaivee. Diitaanee, ²⁷ kiasa kioo Koneriinnaata kua kiasa roo inna nnauvaki viravai. Vioo tooduu kaayau gioonna kua puuya ivaki suvui kiada varuduu ²⁸ Petorooso iya tunoo: Vaa ngiengieenoo taavai. Vaidi Yutayaivo ngiari voopinaiya nnauyauvaki vioo iya tasipama variivaara ti mmaanna tira kuaivo ooqoo tiivai. Ooqoo tikiainnaata na hama vaidi voovaara haipa vaidivaivee tinaraivaara vaa Anutuuqo ni vitaivai. ²⁹ Ivaara ngia ni maavee kiaani na hama ooqoo tiraina makee tikiaki ngiisi ngiaunoo. Ivaara na ngii yaparaina kiaunoo: Aaniira ngia niyara kiaani na aapi ngiauvainnee? kiaunoo.

³⁰ Petorooso itaa kua tuduu rikioo Koneriiva inna sai tunoo: Taarama taarama varuu suaivo taika kioodoo iqii suai ivaki suaivo hanigooduu aa ta variaunna suai aavaa roosuuduu na nini nnauvaki variee yaaku varee variaaduu makee tuduu vaidi voovai uyira rairaiyauvo mmannaammannaavo ni avuuvau dioo vainno ³¹ tunoo: Konerii-o, vaa i yaaku vareeraivaa Anutuuqo rikioo a gioonna kuaapu mmanna haipuuya sikau mmira mmooriyauvaara yaata utivaivee. ³² Vaidi voovai titano yoosinna Yopaa ivaki vioo vaidi voovai nnutuuvo Simoono Petoroosaara yaparainno maavee tino ngiaivee. Ivo fayai nnaba tuqinneera vaidiivaa nnutuuvo Simoonaa nnauvo nnoori sorovuaravaa vainiivau vaivaki varivaivee. ³³ Aangeraivo itaa kua tuduu na akiairauduu vaidiiva titaaduu aisi viravai. Vuduunna aanna makee a vaidi yoketaakuainna tiisi ngiannano. Ta aanna makee nuunama Udaanga Anutuuqaa avuuvau varida ivo i kiasa i mmuu kuaivaa rikiaaraida ta faannakiaunnaano. Koneriiva itaa kua tiravai.

Petorooso mmayaaya yoketaivaa

iya kiaa mmiravai

³⁴ Tuduu rikioo Petorooso iya kiaa mmioo tunoo: Anna makee vaa na arinaima rikiaunoo. Anutuuqo mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmuaa aataruvai mmiivo inna kutaavai. ³⁵ Mmuakiaa mmataiyauvunudiri voovoono Anutuuqaa nnoonnavavee tioo inna mmemmaana vioo mmoori yoketaivaa iivaara Anutuuqo in-nara inna yoketaivoo. ³⁶ Anutuuqo ta gioonna kiaapu Isarairaiya ti kiaa ti mmuuvaa vaa ngia rikiaavai. Ivo tuduu Yisuu Kirisiivaano ausa nuufaivaa vareera mmayaaya yoketaivaa ti kiaa ti mmiravai. Mo Yisuu Kirisiiva mmuakiaa gioonna kiaapuya udaangavai varivai. ³⁷ Yisuu Kirisiinna aataruuvaa vaa ngia taavai. Yuvuaano inna nnoori apu kioodoo ivo Karirayaadiri tuma Yutayaa mmata mmuakiaavaki nuainno ari mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiravai. ³⁸ Vaa ngia taavai. Anutuuqo ari yaagueeqaivaata Mmannasa Yoketaivaatama Nasareetaa vaidi Yisuunna mmiravai. Mmioo ivo inna tasipoovaa Yisuuva vo yosinna vo yosinnaiyauvaki nuainno mmoori yoketaivaa iinno mmannasa maisaivoono puaisa utuuya tuqinneeravai.

³⁹ Mmuakiaa mmooriyauvaa Yutayaa mmataivakiaata Yerusareemaivakiaatama iva uuvaa teenoo taannaduu iya yatari sagaivau inna haara kioodoo putuduu ⁴⁰ taaravooma suaivaki Anutuuqo inna tuduu putuuvakidiri di-itoo ti avuuyauvunu nuairavai. ⁴¹ Hama mmuakiaa gioonna kiaapuuya inna tooduu Anutuuqo ti mmataama kiooya teenoo nnaasu inna teeravai. Anutuuqo inna tuduu diitoo suaivaki ta inna tasipama yeenna nnoori nnaannaiya teenoo nnaasu inna teeravai. ⁴² Ivo yaagueeqama ti kiaa ti mmioo tunoo: Ngia mmayaaya yoke-taivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmida Anutuuqo vaa inna mmataama kioovoono gioonna kiaapu vaa putu-aiyaata hama putuaiyaatama kua pinaivaki iya yapa kioo iya yaparainaraivaara iya kiaa mmiateera ti tiravai. ⁴³ Vaa nnaaruaa vaidi forofetaa mmuakiaaya innara tida tunoo: Gioonna kiaapu voovoono innara kutaavaivee tino fai Anutuuqo Yisuunna yaagueeqaivaura inna mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee, tiravai. Petorooso iya kiaa mmioo itaa kua tiravai.

Ngari voopinaiya Mmannasa Yoketaivaa vareeravai

⁴⁴ Petorooso itaa kua tioo varuu saivaata Mmannasa Yoketaivo mmuakiaa inna kuaivaa rikiooyaki tuoo viravai. ⁴⁵ Tuoo vuduu hama Anutuuqo Yutayaiya nnaasu ari Mmannasa Yoketaivaa kati iya mmirama kioo ngari voopinaiyaatama mmiravai. Mmuuvaara Yutayaa vaidi vaa ausa hanigioo Yopaa ivakidiri Petoroosaa tasipama nnuuya ivaara nnikiarairavai. ⁴⁶ Nnikiaraida rikiooduu iya ngari vo kua vo kua hama tauraa rikiooyauvakidiri tida Anutuuqaa kua yoketaivaa tiravai. ⁴⁷ Tuduu rikioo Petorooso Yutayaa vaidiia tunoo: Aa gioonna kiaapu aaya tiinikaraama Mmannasa Yoketaivaa varaanoo. Gioono iya ooqoo tinai fai ta hama iya nnoori apuaaran-nee? ⁴⁸ kiaa kioo tuduu iya Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa tasipama iya nnoori apiravai. Nnoori apu kioodoo Petorooso kiisa suai iya tasipama varinaraivaara iya inna yaparairavai.

Petorooso Yerusareema vaa ausa hanigiooya

mmayaayaivaa kiaa mmiravai

11 Ngari voopinaiyaatama Anutuuqaa kuaivaa rikiada varoovaa aposoroo vaidiiaatama mmuakiaa Yutayaiyavai varuu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooyaatama rikieeravai. ² Ivaara nnaagiai Petorooso ngioo Yerusareema vuduu rikiada gioonna kiaapu ngari voopinaiyaatama mmamma hatokaatee tuuyaano innara iya nnannatooduu tunoo: ³ Ai, vaa a ngari voopinnaa vaidi hama ngari mmamma hatokeeraiya nnau voovaki viee yeennaivaa iya tasipama nnaannakuavee, tiravai.

⁴ Tuduu rikioo Petorooso mmuakiaa kuavai ngari voopinaiya tasipama uuvaa toosa haroovakidiri iya kiaa mmioo tunoo: ⁵ Na yosinna Yopaa ivaki variee yaaku varee variee taaduu ni tinni avuuvo hanigiooduu ari vookaravua na teeravai. Taaduu mminnaivo buruqa pinaivaa roosiima araiyauvaa kugunama utirayaama tuoo tuoo ni vainiivau vairavai. ⁶ Vauduu tee na tuqinnama aakiaivaki taaduu ari vookarau fayai mmatayaa nu-airaiyauvoota fai mmaraara roosuuyauvootama yanayapaiyauvoota ngiaammaiyauvootama ivaki variravai. ⁷ Varuduu tee na rikiaaduu Anutuuqaa kuaivo niita kua tioo tunoo: Petorooso, diitee iyauvaa ruputu kiee huda nnaanee, ⁸ tuduu rikiee na sai kiaanoo: Udaanga-o, hameetavee. Hama na haipa yeenna fayaiyauvaa Anutuuqo ooqoo tiraiyauvaa ni avai aavaki na nnauvaivee, ⁹ kiaaduu rikioo keenaa Anutuuqaa kuaivo ngiau aapuuvakidiri tuoo ni tunoo: Vasingiaa mminnaa voovaa Anutuuqo yoketaavaivee tiivaara sa eenoo ivaara haipavee kianee,

¹⁰ tuduu rikiee taaravoomaneetu itaama vauduu taaduu ii mminnaa iyauvo mmuakiaayauvai kava ngiau aapuu-vaki vioo kieeravai. ¹¹ Vuu saivaata taaravooma vaidiia Kaisariaadiri niisi titaa kioodoo nnuuyaano numa nnau na hara kiee varuuvaki nniravai. ¹² Nnudu rikioo Mmannasa Yoketaivoonoo ni giaa ni mioo tunoo: Sa taara yaa-ta utirainna iya tasipama kuane, tuduu aa vaidi vaa ausa hanigioo yaaku saivai sainadiri mmuaa vaidi aadootama ni tasipama Kaisariaa vidada Koneriinna nnauvaki viravai. ¹³ Kuaannaduu too aangeraiivo inna nnauvaki tuoo innaata kua tuuvaara ti kiaa ti mmiravai. Aangeraiivo inna kiaa mmioo tunoo: Vaidiia titaa kinai Yopaa ivaki vida vaidiiva nnutuuvo Simoono Petoroosaa sunada aapi ngiatee. ¹⁴ Fai ivoonoo kua mmayaaya voovai kooyaa i kiaa i mminai mmuakiaa ai seenaiyaatama rikikio Anutuuqo ngii vitaanaravaivee, tiravai.

¹⁵ Na kua tinaree kiaa saivaata Mmannasa Yoketaivo tauraa tiyaa tuuneema iyayaa tiiravai. ¹⁶ Tuuduu rikiee ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tauraa ti kiaa ti mmu kuaivaa na kava rikieeravai. Ivo tunoo: Yuvuaano nnoori apira vaidiivo mmanna nnooriivaadiri ngii apiravai. Fai kiisa suai Mmannasa Yoketaivo nnoori apirayaama ngiiaa ti-inaravaivee, tiravai. ¹⁷ Vaa na tauvai. Ta ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaannaduu Anutuuqo Mmannasa Yoketaivaa kati ti mmuneema ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuya mmiravai. Na mmanna vaidivaivee. Mo, na hama yopeema Anutuuqaa mmooriivaa uuda rairavaivee, ¹⁸ tuduu rikioo iya nnannatoo kuaivo taika kioodoo Anutuuqaara kua yoketaivaa tida tunoo: Vaa ta itaama vaivaara rikiaunnavai. Anutuuqo tuduu ngiari voopinnaiaatama ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ngiari ausaiyauvaa hanigiada tupatupaa vari-raivaa vareeravaivee, tiravai.

Vaa ausa hanigiada Adiookiaa varuuya mmooriivaa iiravai

¹⁹ Vaidiia Sitipaanaa ruputuu suaivaki gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyaatama mmoori maisaivaa uuduu iya raubiriiravai. Raubiriida vooya mmata Ponikii vuduu vooya mmata Kuporoo vuduu vooya yoosinna Adiookiaa vida gioonna kiaapu Yutayaiya nnaasu mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiravai. ²⁰ Kiaa mmuduu iyakidiri Kuporoo diaa vooyaata Kureena diaa vooyaata oro Adiookiaa varida ngiari voopinnaiaatama Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiravai. ²¹ Kiaa mmuduu rikioo Udaanga Anutuuqaa yaagueeqaivo iya tasipooduu kaayau gioonna kiaapuuya ausa hanigiada Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiravai.

²² Tuduu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiada Yerusareema varuuya ii kua ivaa rikiada Panapaasaa titooduu Adiookiaa viravai. ²³ Vioo vioo oro varioo tooduu Anutuuqo gioonna kiaapu Adiookiaayara inna yoketauduu too Panapaaso iyara sirigainno yaagueeqama iya kiaa mmioo tunoo: Udaanga Yisuu Kirisiinna nnutuuva puaisakama utida sa pikieerama kiada yaagueeqama nnaasu variatee, tiravai. ²⁴ Panapaaso vaidi yoketaavai varioo yaagueeqama kioo Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuduu Mmannasa Yoketaivo inna aakiaivaki suvuuduu variravai. Varuduu kaayau gioonna kiaapuuya inna kuaivaa rikiada ausa hanigiada Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiravai.

²⁵ Tuduu rikioo Panapaaso vioo yoosinna Tarasaa nuainno Sauruusaara buaama roo nuainnonno tooduu ²⁶ in-na too vauduu sunoo Adiookiaa viravai. Ivaitana oro mmuaa nuuvai ivaki varida kaayau gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya ivaitanaasi nuunauduu mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiravai. Vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu Adiookiaa varuuya iyananaa tauraa Yisuu Kirisiinna nnaagiai nuaira nnutuuva vareeravai.

²⁷ Varooduu ii suai ivaki vaidi vaa ausa hanigioo forofetaa vooya Yerusareemaivakidiri pikiada Adiookiaara viravai. ²⁸ Vidada oo varuduu iyakidiri vaidi voovai nnutuuvo Akapaaso diitooduu Mmannasa Yoketaivaa yaagueeqaivo inna tasipooduu aarareera suaivo nnaagiai mmuakiaa mmatavau vainaraivaara kooyaa iya kiaa mmiravai. Nnaagiai vaidi voovai nnutuuvo Karautiiva Roomaiya kieetavai varuu suaivaki aarareeraivo vairavai.

²⁹ Ivaara vaa ausa hanigieeraiya ngiariyara ngiariyara yaata utida ngiariisi vau sikauyauvakidiri saiyaavai yapa kiada saiyaavai ngiari seena vaa ausa hanigiada Yutayaa mmataivaki varuuyani yapaaraivaara kua yeena rairavai. ³⁰ Kua yeena rau kiada sikauyauvaa yapa kiada Panapaasaya Sauruusaya titooduu varada oro vaa ausa hanigieeraiya kieetaiya mmiravai.

Herooto mmoori maisaivaa vaa ausa hanigieeraiya mmiravai

12 Ii suai ivaki Yutayaiya kieetaivaa nnutuuvo Herooto vaidiia tuduu vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu vooya utida maisamaisai mmoori ari vookarauyauvaa iya mmiravai. ² Ivoonoo tuduu ari rapira ngiaam-muauya aposoroo vaidi Yuvuaanaa vayaanna Yakoopaa utida paipa avakarauvaadiri inna nnuunaivaa rutaka kioodoo putiravai. ³ Putuduu too Herooto tooduu Yutayaa vaidiia ivaara iya yoketauduu ivo tuduu ari ngiaam-muauya Petoroosaa utu raririima roo oovi nnauvaki yapa kieeravai. Yutayaiya bereetaivaa hama puuqairavaa tasipama huda kiada buusa nneera suaivaki ⁴ ivo tuduu Petoroosaa oovi nnauvaki yapa kioodoo ari rapira

ngiaammua u vooya tuduu taarama taarama numa innara dida vaidada vuduu kava taarama taaramada numa iya mmaataidaa varada kava innara ivau diravai. Dida vaidada vuduu kava voodooona numa dida vaidada vuduu kava voodooona numa ivau diravai. Itaama rada vududuu Herooto buusa Varaigiataivaa nneera suaivo taika kiono rikioo Petoroosaa vitoo Yutayaiya avuuyauvunudiri ruputinaree kiasa yaata utuoo faannairavai. ⁵ Faannauduu rikioo Petorooso oovi nnauvaki varuduu gioonna kiasapu vaa ausa hanigieeraiya innara pinaama Anuuqaata kua tida yaaku vareeravai.

Aangeraivo oovi nnauvakidiri Petoroosaa vitoo mmaanai viravai

⁶ Yaaku varada varuduu Herooto turau Petoroosaa vitoo gioonna kiasapuuya avuuyauvunu yapa kioo kua pinaivaa innaki yapaanaree kiasa uduu heenaivaki rapira vaidi taaravaitana vuaivo Petoroosaa sainai duduu vuaivo sainai duduu Petorooso tammaivaki vuru vairavai. Vauduu yeena taaravaitanaadiri inna yaakuuvaitanau ranaa rau kiooduu vauduu rapira vaidiia sipuuyauvo vaunavauneema mmuaavai mmuaavai dida vairavai. ⁷ Dida vauduu too Udaangaivaa aangeraivo akiairauduu Petorooso vuru vainno varuu nnauvaki tuuduu mmeekiaivo ruvaaahooduu aangeraivo inna yaapusaivaudiri utu korokoroonno inna yuruunno tunoo: Makee tinai diitane, tuduu rikioo yeenaivaitana inna yaakuuvaitanaudiri takuasaa roo tuoo vuduu ⁸ aangeraivo inna tunoo: Ai uyira rairaiyauvaa vara uyuee rainna ai yuku nnabaivaitana vara uyuee, tuduu rikioo ivo tuuvaugiataama iima kiooduu tunoo: Ai yaapa veraayaa uyiraivaa vara uyuee ni nnaagiai ngianee, ⁹ tuduu rikioo Petorooso inna nnaagiai oovi nnauvakidiri viravai. Vioo varioo aangeraivo kutaa inna vitoo mmaanai vuuvaara hama tuqinna rikiierama kioo vuenname kioo yaata utuoo tunoo: Ni tinni avuuvo hanigiaikiai na taunoo, ¹⁰ kiasa vida rapira ngiaammua u tauravaa yaatarada vida nnaagiaivaa yaatarada vida tooduu yaagueeqa sipuuvaa hatuaa kiada yoosinnaivaki viraivo vaa ari mmaara hatuaa kioo vauduu teeda mmaanai viravai. Ivaitana yoosinna vuu-taivaki aataru voovai vida yaatara kiada ivaudiri aangeraivo akiairauduu Petoroosaa pikioo vioo kieeravai.

¹¹ Vioo kiooduu Petorooso aangeraivo inna vitoo nnuuvaara nnikiarainno arinaima rikioo tunoo: Aanna vaa makee na taunoo. Kutaa Udaangaivo ari aangeraivaa titaikio tuoo Herootaa oovi nnauvakidiri ni vitoo nnino. Yutayaa vaidiia ni iikiaaree kiasa aataruuvakidiri ni vitoo aapi nnino, ¹² kiasa kioo arinaima rikioo vioo ngiaammua u voovai nnutuuvo Yuvuaano vuai nnutuuvo Marakaanna kaanaa nnutuuvo Mariaanna nnauvaki vuduu kaayau gioonna kiasapuuya ivaki nuunaida innara yaaku varada varuduu ¹³ oro mmaanadiri sipuuvau ruduu rikioo mmoori vareera kiasatanna voovai nnutuuvo Roteeva seenoo tuma sipuuvaa hatuaanaree kiasa ¹⁴ rikiooduu Petoroosaa kuavai vuduu arinaima rikioo hama sipuuvaa hatueerainno sirigainno seenoo kava vara ranoo vioo gioonna kiasapuuya kiasa mmioo tunoo: Ai, aa mmiaa Petorooso mmaanai aammiauvau duoo vainoo, ¹⁵ tuduu rikiada inna tunoo: A yaata duunakua unnakuainna kiannanoo, tuduu rikioo ivo yaagueeqama tunoo: Kutaa Petoroosovee, tuduu rikiada gioonna kiasapuuya tunoo: Inna aangeraavoono kua tinoo. ¹⁶ Itaa kua kiasa kiada varuduu Petorooso mmannammanna sipuuvau ruoo nnaasu varuduu iya nnaagiai tuma sipuuvaa hatuaa kiada inna teeda nnikiarairavai. ¹⁷ Nnikiarauduu rikioo Petorooso ari yaakuuvaadiri sa kua kiateera iya ruvaaatanno Udaangaivo oovi nnauvakidiri inna vitoo mmaanai yapoovaara iya kiasa mmiravai. Kiasa mmi kioo tunoo: Oro Yakoopaata ti seena vaa ausa hanigieeraiyaatama kiasa mmiatee, kiasa kioo ivaki iya pikioo ari vo yoosinna voovakira vioo kieeravai.

¹⁸ Vioo kiooduu vauya patauduu heenanaanna innara duu rapira vaidiia pinaama nnikiaraida tunoo: Petorooso deepiinno kuainnee? ¹⁹ tuduu rikioo Herooto tuduu Petoroosaara buaama rada nuaidada tooduu hama iya too vairavai. Hama iya too vauduu too Herooto pinaama iya yaparainno kua pinaivaa iyaki yapa kioo ngiari vooya tuduu iya ruputuduu putiravai.

Putuduu rikioo ii suai ivaki Herooto Yutayaa mmataivaa pikioo tuma yoosinna Kaisariaa variravai.

Herooto putiravai

²⁰ Herooto gioonna kiasapu Turu Sitoona varuuyara inna ausaivo nnannatooduu mmuakiaaya mmuaavau nuunaida innasi kua kiasa viravai. Vidada tauraa vaidi voovai Herootaa nnauvaara haitatuura vaidiivaa nnutuuvo Parasataasaasi vida innaata kua tuduu iya kuaivaa rikiooduu Herootaasi vida inna tunoo: Fai ta hama rapiraida mmuaavau yoketaama variaaravaivee, tiravai. Ii yoosinna ivaitana Herootaa mmataivakidiri makemakee iya yeenna varada nnoovaara iya itaa kua tiravai.

²¹ Nnaagiai suaivaa Herooto mmataama kioovaki ari kieeta varira uyira rairaiyauvaa uyu rau kioo kieeta varira mmaataivau oro varioo kuaivaa hokobavai gioonna kiasapuuya kiasa mmiravai. Kiasa mmuduu rikiada iya aayan-na tida rabarisoora kuaivaata innara tunoo: ²² Ivo hama mmanna vaidivoono kua tinoo. Ivo anutuuvono kua

tinoo. ²³ Iya itaa kua tuu saivaata Herooto hama Anutuuqaa nnutuuvaa ngiau aapu yapoovaara Udaangaivaa aangeraiivo inna uduu mmimmiyauvo inna aakiaivaki nuainno varioo inna gutududuu putiravai.

²⁴ Putuduu gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kuaivaa varada nuaida varida mmuakiaa yoosinnaiyauvaki varuuya kua mmuduu rikieeravai.

²⁵ Rikiooduu Panapaasaya Sauruusooya ngiari mmooriivaa iima taika kiada ngiaammuuvo voovai nnutuuvo Yuvuaano vuai nnutuuvo Marakaannaatama vitada vida Yerusareema pikiada viravai.

Mmannasa Yoketaivo Panapaasaya Sauruusaya mmatairavai

13 Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiada Adiookiaa varuuyakidiri vooya forofetaa vaidiya varuduu vooya vitaira vaidiya variravai. Iya nnutuuyauvo voovai nnutuuvo Panapaaso vo vaidi voovai nnutuuvo Simioono vuai nnutuuvo Naisiaava yoosinna Kureena diaa vaidi voovai nnutuuvo Rukiiva voovai tauraa kieeta vaidi Heroootaa ferengaanna tasipama varuuvaa nnutuuvo Manaino voovai nnutuuvo Sauruusootama variravai.

² Iyaano Anutuuqaata kua kiaaraivaara ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo kua kiada ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Udaanga Anutuuqaa mmida varuduu Mmannasa Yoketaivo iya tunoo: Panapaasaya Sauruusaya niini mmataama kikiia mmoori na ivaitana mmiauvaa varaatee, ³ tuduu ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo tuuvoota ngiari yaaku vareeraivootama taika kioodoo iya ngiari yaakuuyauvaa ivaitanaayaa utida titaa kioodoo viravai.

Panapaasaya Sauruusooya mmata Kuporoo ivaki viravai

⁴ Mmannasa Yoketaivoon Panapaasaya Sauruusaya mmataama kioo titovaitana Adiookiaa pikiada yoosinna Saraikiaa vida ivakidiri siipaivaa varada nnooriivau vidada mmata voovai nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Kuporoo ⁵ ivaki vau yoosinnaivaa nnutuuvo Saramii kuaaree kua siipaivakidiri reemi rada ivaki viravai. Ivaki vida Yutayaiya nuunaira nnauyauvaki nuaida varida Anutuuqaa mmayaayaivaa iya kua mmiravai. Kiaa mmida varuduu Yuvuaano Marakaava iya tasipama mmoori vareeravai.

⁶ Iya vida Kuporoo mmataivaugiataa vidada oto yoosinnaivaa nnutuuvo Papoo variravai. Ivaki varida toduu Yutayaa vaidi saaka nnaamuruuvaa nnutuuvo Parayisuuva varioo ariiyara tunoo: Na forofetaivovee, tiravai. ⁷ Ii mmata Kuporoo ivaa kieeta vaidiivaa nnutuuvo Serekiiva vuai nnutuuvo Pauruuso tinni yoketaa vaidivai varioo Parayisuunna seena vaidivai variravai. Varioo ivo Anutuuqaa mmayaayaivaa inna rikiaatauduu Panapaasaya Sauruusayara aayanna tuduu innasi nniravai. ⁸ Nnudu saaka nnaamuru vaidiivaa nnutuuvo Ereengaa kuaivakidiri tunoo: Eromaavavee, tuu vaidiivoono ivaitana kuaivaa hatoka kioo kieeta vaidiivo Yisuunnara kutaavaivee tinarainnoo kua inna yaata utiraivaa hanigiaanara iiravai. ⁹ Hanigiaanara uduu Mmannasa Yoketaivo Sauruusaa nnutu vuai Pauruusaa aakiaivaki suvuau kioodoo ivo saaka nnaamuru vaidiivaa puaisakama too nnaasu vainno ¹⁰ tunoo: A Sataangaa mmaapukuavee. Mmoori yoketaiyauvaara a ooqoo kiannano unakuvaivee a tinarainna iikiannano. ¹¹ Aanna makee Anutuuqo irisavaa i mmiravai. I mmino i avuuvo huurutainno fai kiisa suai homo upisivai nnaasu vainai a hama reeti reeri taanaravai. Fai vo suai kava i avuuvo tuqinnama taanaravee, tuduu tuu saivaata saaka nnaamuru vaidiivaa avuuvo upisiinno sooniruuduu ivo kumimakama roo nuainno varioo gioonna kiaapu voovoono inna yaakuuvaudiri utu varoo kuaiveeraivaara buairavai. ¹² Buama roo nuauduu kieeta vaidiivo Anutuuqo itaama uvuaa too Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tioo inna mmayaayaivaa Pauruuso iya kua mmuuvaara ivo kaayauma nnikiariravai.

Pauruuso mmata Pisitaa vau yoosinna Adiookiaa variravai

¹³ Pauruusaa ari tasipama nuairaiyaatama yoosinna Papoo pikiada ivakidiri siipaivaki karada nnidada mmataivaa nnutuuvo Paburiaa ivaki vau yoosinna voovai nnutuuvo Perekee varuduu rikioo Yuvuaano Marakaava iya pikioo kava vara ranoo Yerusareema viravai. ¹⁴ Vuduu rikiada iya Perekee pikiada nnidada mmataivaa nnutuuvo Pisitaa ivaki vau yoosinna voovai nnutuuvo Adiookiaa varida kati varira suai voovaki Yutayaiya nuunaira nnauvaki vida hara kiada variravai. ¹⁵ Hara kiada varuduu vaidiiva Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaata forofetaiya kuaivaatama jaarummua taika kioodoo nuunaira nnauvaara dira kieetaiyaano vaidi voovai tuduu diitoo oro Pauruusaata inna tasipama nuayaatama tunoo: Ti seenayaso, kuaivo ngiiki vainai ngieetama nnida gioonna kiaapuuya kua mmiatee. Kiaa mmikio iya ausaiyauvo yoketaakiaivee, tiravai.

¹⁶ Tuduu rikioo Pauruuso diitoo ari yaakuuvaudiri sa kua kiatera iya ruvuaatanno iya tunoo: Ni seena Isarairaiyaata ngia ngiari voopinaiya aavaki varida Anutuuqaara ngiingii ausa mmuduuya mmiraiyaatama ni kuaivaa rikiaatee. ¹⁷ Aa gioonna kiaapu Isarairaa aaya Anutuuqo tauraa ti rubuungainna mmataama kioodoo

iya ngiari voopinaiya mmataivaa nnutuuvo Iyiipa varida kaayau gioonna kiaapuuya suvuauduu Anutuuqo ari yaagueeqaivadiiri Iyiipaivakidiri iya vitoo ¹⁸ koo mmuyai gaanga yoosinnaivaki yapa kioodoo taara vaidi yuku yaaku taika kioo nuanuuvaki (40) nuaida varida Anutuuqaaata nunuraanurai kiasa rada nuauduu hama ivo iyara inna nnannateeravai. ¹⁹ Hama ivo Isarairaiyara inna nnannateerama kioo mmata Kanaana ivaki varuu oyai yaaku saivai karasaidiri taara oyaiya tuduu iya yaatara kiada iya mmataivaa varada ivau variravai. ²⁰ Kaayau nu-anu (450) iya itaama variravai.

Varuduu ivo iyara haitatuura kieeta vaidiia mmataama kioodoo varia rada nnidada numa forofetaivaa nnutuuvo Samueero varuu suaivaki taika kieeravai. ²¹ Taika kioodoo iya kieeta voovaa Anutuuqaa yapaarauduu rikioo vaidiiva nnutuuvo Kisiinna mmaapuuvo Sauruuso Piniomiinaa oyaivakidiri diitoovaa iya kieetavai yapa kioodoo ivo taara vaidi yuku yaaku taika kioo nuanuuvaa (40) iya kieetavai variravai. ²² Varuduu rikioo nnaagiai Anutuuqo inna pikioo ari vo vaidi voovai Davuitiinna iya kieetavai yapa kieeravai. Yapa kioo innara tunoo: Na tauko Isainna mmaapuuvaa Davuitiinnara ni mmuduuya ruainoo. Mmuakiaa kua niiki vaiyauvaa fai na inna kiasa mmimo ivoono yoketaama iinaravaivee. Anutuuqo itaa kua tiravai. ²³ Ii vaidi Davuitiinna ivaa uru nnaakaraiyakidiri voovai nnutuuvo Yisuunna Anutuuqo tuduu diiteeravai. Vaa ivo innara tauraa ari kua kiasa teerama kioovaugiataama inna tuduu diiteeravai. Gioonna kiaapu Isarairaiya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara inna tuduu diiteeravai. ²⁴ Hama Yisuuva diitoo suaivaki Yuvuaano mmuakiaa gioonna kiaapu Isarairaiya tunoo: Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada yoketaama varikiai na nnooriivaa ngii apinara-vaivee, ²⁵ kiasa kioo kiisa suai ari mmooriivo taikaanara uuduu ivo iya tunoo: Ngia yaata utuaani na gioononnee? Hama na vaidi ngia innara faannairavovee. Hameetavee. Ni nnaagiai nninaraivo fai vaidi nnoonnavai nninara-vaivai. Na vaidi kiisavai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammuauya roosiima inna yuku nnabaivaitana yeenaivaitana rakuasaa kiee utu radaanaravaivee. Yuvuaano itaa kua tiravai.

²⁶ Ni seenayaso, ngia Aparahaamaa sidinnaidiiaatama ngia ngiengie voopinaiya aavaki varida Anutuuqaa ngiingii ausa mmuduuya mmiraiyaatama rikiaatee. Anutuuqo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanara mmayaayaivo tiisi nniivaivee. ²⁷ Gioonna kiaapu Yerusareema varuuyaata ngiari kieetaiyaatama ivo ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaara hama teeda rikieerama kiada forofetaiya kuaiyauvaa makemakee kati varira suaiyauvaki yaariraivaara hama tuqinnama rikieeravai. Hama rikieeraida iya kua pinaivaki Yisuunna yapa kioodoo putuuvaara forofetaiya tuu kuaivo kaanaivo vairavai. ²⁸ Iya Yisuuva kuaivaa koonnama kiainaaree kiasa buaida varida ivadiiri inna ruputuaaree kiasa buaidada tooduu kuminauduu rikiada Piratusaa tunoo: Eenoo tinai iya inna ruputuatee, ²⁹ kiasa kiada Anutuuqaa kua fafaara innara roovaa iya iima taika kioodoo yatari sagaivadiiri inna nnabaivaa hitua rada oto oonau mmata nnauvaki hau kieeravai. ³⁰ Hau kioodoo Anutuuqo inna tuduu ivo putuuvakidiri diitoo ³¹ kaayau suai mmatayaa nuauduu iya Karirayaivakidiri makemakee inna tasi-pama Yerusareemara vida nnidauya inna teeravai. Inna tooyaano aanna makee gioonna kiaapu Isarairaiya innara iya kiasa mmiaavai. ³² Iya kiasa mmiaani ta aavaki varida aa mmayaaya yoketaa aavaa fai ngii giaa ngii mmi-aaravee. Anutuuqo nnaaru ti rubuungainna ari kua kiasa teerama kioo kuaivaa iya kiasa mmuuvaa ³³ aanna makee iya sidinnaidiiaa tiyara iivai. Ivo Yisuuva putuuvakidiri tuduu diitoovaara ivo tiyara itaama iivai. Kua fafaaraivo Saama nnaagiai vau kuaivaki Anutuuqo tunoo:

A ni Mmaapukuavee.

Aanna makee na i Koova variaunoo, tiravai.

³⁴ Ivo putuuvakidiri inna tuduu kava diitooduu hama inna mmammaivo uudainaraivaara ivo aa kua aavaa tunoo:

Na nnaaru Davuitiinnaata
kua kiasa teerama kiasa kua ivaa
ari vookarau yoketaa tuanaa ivaa
fai na ngii minaravaivee.

³⁵ Kiasa kioo Saama kuaivaki vau kua voovai ivaara tunoo:

Fai a tino i mmoori vareera vaidiivo
aiyara mmuduuya riraivaa mmammaivo
fai hama uudainaravee, tiravai.

³⁶ Davuitiiva varioo Anutuuqaa mmooriivaa iima taika kioo putuduu inna nnabaivaa varada oro ari rubuungainna mmata nnau vainivau hau kioodoo vainno nnabaivo uudairavai. ³⁷ Ivaara ii kua fafaara ivo hama innara tiivai. Vaidiiva Anutuuqo tuduu putuuvakidiri diitoovaa nnabaivo hama uudauvaara tiivai. ³⁸ Ni seenayaso, itaama vainai ngia Yisuunnara kutaavaivee tikio ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara ngia mmuakiaaya arinaima rikiaateera ii kua ivaa ta ngii giaa ngii miaunnao. Gioonna kiaapu voovoono innara kutaavaivee tino ivo mminnamminnaa maisaivaa varaikio inna mmuaararavai fai taikano rikioo mmamma

dummukiara kati hara kioo varinaravai. Anutuuqo Musiinna mmaanna kiasa mmuu kuaivaudiri fai hama ngia itaama yopeema variaaravai. Ngia ivaara rikiaateera ta ngii giaa ngii miaunnaanoo. ⁴⁰ Itaama vainai aa na tinara kua aavaa nnaaru forofetaiya tuu kuaivo ngiisi nninarainnoo kiasa ngiingii variraiyauvaa tuqinnama haitatuuki-atee. ⁴¹ Iya tunoo:

Ngia vaidi nniki rakaida puruuka tiraiyaso, taatee.

Ngia pinaama nnikiaraida

airi yaata utida putuatee.

Ngia variaa suaivaki na mmooriivaa iikiaukai

hama ngia ivaara kutaavaivee kiaavai.

Fai vaidi voovoono ivaara ngii giaa ngii minai

hama ngia ivaara kutaavaivee kiaravee.

Ivaara ngia pinaama nnikiaraida

airi yaata utida putuatee.

Forofetaiya tuu kuaivo itaa kua tiravaivee.

⁴² Pauruuso ii kua ivaa kiasa taika kioo Pauruusooya Panapaasaya nuunaira nnauvaa pikiada mmaanai kuaara uudu gioonna kiaapuuya ivaitana tunoo: Vo kati varira suai voovaki kava nnida ii kua ivaa sai kuayauvaatama ti kiasa ti mmiatee, ⁴³ kiasa kiada nuunaira nnauvaa pikiada mmaanai vudu gioonna kiaapu Yutayaiyaata ngiari voopinnaiya vaa Yutayaiya aataruuvaa teeda iya tasipama nuauyaatama ivaitana vata rada viravai. Vudu rikia-da ivaitana iyaata yamaa kua yamaa kua tida tunoo: Anutuuqo ngiiyara yoketairavaa ngii minai yaagueeqama inna aataruuvau kuatee, tiravai.

⁴⁴ Iva nnaagiai suai kati varira suaivaki mmuakiasa gioonna kiaapu ii yoosinna ivaki varuuya numa varida Anutuuqaa kuaivaa rikiaara nniravai. ⁴⁵ Nnudu teeda vaidi Yutayaiya ti kuaivaa rikiaateeraivaara kiasa iya nnan-natooduu Pauruusaa kuaivaa hatokada innara rakanoo raaranoo tiravai. ⁴⁶ Tudu rikiaada Pauruusooya Panapaasaya hama aatuurama kiada yaagueeqama sai iyaata kua tida tunoo: Ta tauraa Anutuuqaa kuaivaa ngii giaa ngii miaunnava. Ngii giaa ngii mmiaunnani ngia rikiaada pikiada tupatupaa variraivaara ooqoo kiaavai. Ooqoo kiaivaara ta ngii pikiada ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuyasi kuaaravai. ⁴⁷ Kua fafaara roovaudiri aa kua aavaa Udaanga Anutuuqo ti kiasa ti mmioo tunoo:

Vaa na ngii mmataama kiauya

ngieenoo ngiari voopinnaiya

tooba roosiima ni kuaivaa kiasa kookieekiatee.

Na iya vatee aataru yoketaivau yapaanara kuaivaa

fai ngia mmuakiasa gioonna kiaapu

mmuakiasa mmataavau variaya

kiasa mmikiai rikiaatee, tiravaivee.

⁴⁸ Pauruuso ii kua ivaa kiasa taika kioodoo ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuya rikiaada sirigaida Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaara iya yoketairavai. Yoketauduu Anutuuqo mmataama kioo gioonna kiaapuuya fai tupatupaa variraivaa varaaraiyaano ausa hanigiada Yisuunnara kutaavaivee tiravai.

⁴⁹ Tudu rikiaada Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa gioonna kiaapuuya ii mmata ivau varuuya kiasa mmudu rikieeravai. ⁵⁰ Rikiooduu vaidi Yutayaiyaano kieeta vaidiyyaatama ngiari voopinnaa nnutu ruua gioonniya Anutuuqaara ausa mmuduuya mmiraiyaatama tuduu iya ngiari seenaiyaata kiasa mmudu rikiaada vida Pauruusaya Panapaasaya mmoori maisaivaa iida ngiari mmataivaudiri ivaitana utu raririida feena rada vida titooduu viravai. ⁵¹ Vida varida hama iya ivaitana kuaivaa rikioovaara ngiari yukuuvaitanaudiri kufukuufaiyauvaa hatu-tuooma kiada yoosinna Ikonii viravai. ⁵² Vudu Adiookiasa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya Mmannasa Yoketaivo iya suvuauudu kaayauma sirigairavai.

Pauruusooya Panapaasaya yoosinna Ikonii variravai

14 Pauruusooya Panapaasaya yoosinna Ikonii vida ivaitana tauraa uunaquuneema oro ivaki iida Yutayaiya nuunaira nnauvaki vida yaagueeqama ari vookarau mmayaayaivaa iya kiasa mmudu rikiaada Yutayaa gioonna kiaapu vooyaata ngiari voopinnaa gioonna kiaapu vooyaata ausa hanigiada Yisuunnara kutaavaivee tiravai. ² Tudu Yutayaa vaidi vooya hama Yisuunnara kutaavaivee tuuya ngiari voopinnaa vaidiyyaata kuaivaa murumuru tida Pauruusaya Panapaasayara kua maisaivaa tida ivaitanaara iya nnannateeravai. ³ Iya nnannatooduu ivaitana hokoba suai ivaki varida yaagueeqama Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa kiasa mmida variravai. Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yoketauvaara iya kiasa mmida varudu Anutuuqo ari yaaguee-

qaivaa ivaitana mmuduu ari vookara ari vookarau mmooriiyauvaa iiravai. Uuduu teeda Anutuuqo iyara yoketau aataruuvo kooyaa vairavai. ⁴Vauduu gioonna kiaapu ii yoosinna ivaki varuuya vooyaano voovaugiataa yaata utida Yutayaa vaidiiyara yoketauduu vooyaano voovaugiataama yaata utida aposoroo vaidiivaitanaara yoke-tairavai.

⁵Yoketauduu vaidi ngiari voopinnaiyaata vaidi Yutayaiyaatama ngiari kieetaiyasi nuunaida Pauruusaya Panapaasaya mmaara kuaivaa tida sikauyauvaa habati ivaitanaayaa kagaariaaraivaara iya kua yeena rairavai. ⁶Kua yeena rau kioodoo ivaitana iya tuu kuaivaa rikiada ngiari toovau vida mmataivaa nnutuuvo Rukauniaa vau yoosinnaivaitana vuaivaa nnutuuvo Rusutaraa vuaivaa nnutuuvo Derevee vida mmata vainiivau vau yoosinnaiyauvakiaatama vida ⁷mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kuaa mmiaa rada viravai.

Pauruusooya Panapaasaya yoosinna Rusutaraa variravai

⁸Vaidi voovoona Rusutaraa hara kioo varuuvo ari kaanaa ausaivakidiri inna yukuuvaitana maisauduu hama nuaira kogoga nnaasu hara kioo varuuvoono ⁹Pauruuso kua tuoo varuduu inna kuaivaa rikieeravai. Rikioo varuduu Pauruuso tooduu vaa ivo ari yaataivaki yaagueeqama tunoo: Fai ivo ni tuqinnaanaravee, kuaa varuduu Pauruuso ivo itaama yaata utuuvaa rikioo inna too nnaasu vainno ¹⁰pinaama innaata kua tioo tunoo: Diitee ai yukuuvaitanaudiri safuuma ngiau diee vakianee, tuduu rikioo akiairaama diitoo nuairavai.

¹¹Nuuduu teeda gioonna kiaapuuya Pauruuso uuvaa teeda ngiari kua Rukauniaa kuaivakidiri aayanna reeda varida tunoo: Ti anutuuya hanigiada vaidi kiada tiisi tummuaano, ¹²kuaa kiada Panapaasaara ngiari anutuu voovai nnutuuvaa innara tunoo: Suuso, kuaa kiada Pauruuso kaayau kua tuuvaara innara tunoo: Homiiso, tiravai. ¹³Tuduu ngiari anutuu Suusaara kati puara hudeera vaidiiivo ngiari nuunaira nnau pinaivo yoosinna tooyavaki vauvakidiri ngioo varioo puara burimakauyauvaata mauriyauvaatama varoo vagiaamunna keegiaivaki yapa kioo ivo gioonna kiaapuuyaatama Pauruusaya Panapaasayara burimakauyauvaa kati iyara ruputu hudaara iiravai.

¹⁴Ruputu hudaara uuduu rikiada aposoroo vaidiivaitana Panapaasooya Pauruusaya iya iikiaaraivaara rikiada iya iida Anutuuqaara rakanoo raaranoo kiaarainnoo kuaa vida ngiari ausaivaitana maisauvaara iya ngiari uyira rairiyauvaa rapasi kiada gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivaki seenada vida aayanna reeda tunoo: ¹⁵Vaidiso, ngia aaniira itaama iikiaara iikiaannee? Ta ngii roosiima mmanna vaidivaitanavee. Ta aapi ngiisi nnida mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii mikiai unnakua anutuu aayauvaa pikiada Anutuuqaa tuanaivaara kutaavaivee kiateera ta ngiaunnvai. Anutuuqo kutaa variivoono mmuakiaa ngiau mmata nnoori sorovuaraivaa iima kioo mmuakiaa mminnaa ivaki vauyauvaatama iima kieeravai. ¹⁶Tauraa varuu gioonna kiaapuuya ngiari yaata utuu aataruuyauvunugiataama iikiatauduu Anutuuqo ee-oo tuduu iiravai. ¹⁷Ivo ngiau aapuuvakidiri tikio vatiivo rikio mmuakiaa ngii yeennaiauvo uruoo kaanaiyauvo vaikiyai ngia iyauvaa nneeda kaayauma sirigaki-aavai. Ivo itai mminnaa yoketaiyauvaa ngii miivaara ngia teeda rikiada innara kutaa varivaivee kiateera iivaivee. ¹⁸Ivaitana itaa kua tuduaata gioonna kiaapuuya yaagueeqama kiada iyara puara burimakauyauvaa kati ruputu hudaara uuduu ivaitana yaagueeqama ooqoo tiravai.

¹⁹Ooqoo tuduu vaidi Yutayaa vooya mmata Pisitiaa vau yoosinna Adiookiaadiri nnuuyaata yoosinna Ikoniidiri nnuuyaatama gioonna kiaapuuya tasipa kua tuduu mmuaa ausa mmuaa yaatavai utida sikauyauvaa habati utida Pauruusaa mmannana utida ruputududuu ivo hanaanainno vauduu iya ivo putinoo kuaa inna nnabaivaa utu raririida yoosinna tooyavaki yapa kiada viravai. ²⁰Vuduu vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuya nnida inna utu-tuuma kioodoo kava diitoo yoosinnaivaki viravai. Oro vauvo patauduu Panapaasaya diitada yoosinna Derevee viravai.

Ivaitana Suriaa vau yoosinna Adiookiaa

kava vara ranada nniravai

²¹Pauruusooya Panapaasaya mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapu Derevee varuuya kuaa mmuduu kaayau gioonna kiaapuuya iya ausaiyauvo hanigieeravai. Hanigiooduu ivaitana yoosinna Rusutaraa kava vara ranada nnida vaidi varida ivaki pikiada yoosinna Ikoniidiri nnida vaidi varida ivaki pikiada numa Pisitiaa vau yoosinnaivaa nnutuuvo Adiookiaa variravai. ²²Ii yoosinna iyauvaki itaama nuaida varida iyauvaki varuu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya mmayaayaivaa kuaa mmiaa rada nuaida varida yamaa kua yamaa kua tida tunoo: Anutuuqaara kutaavaivee tida yaagueeqama variatee. Ta Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaki kuaaree kuaa iikio kaayau mmuaararaiyauvo tiisi nninai fai ta iyauvaa yaatarada ivaki kuaaravaivee, tiravai. ²³Pauruusooya Panapaasaya ii yoosinna iyauvaki vaa ausa hanigiooya ngiari nuunauyauvakidiri kieetaiya mmataama kiada Anutu-

uqaata kua kiaaraivaara ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo tida iyara yaaku vareeravai. Vaa iya Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuuvaara ivaitana innaata kua tida ivo yaagueeqaivaa iya mmiaiveera ivaara kua tida yaaku vareeravai.

²⁴ Yaaku vara kiada ivaki pikiada ivaitana mmuakiaa mmata Pisitiaivaa yaatarada numa mmata Paburiaa vau ²⁵ yoosinnaivaa nnutuuvo Perekee ivaki varida mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmi kiada tuma yoosinna Atariaa nnoori sorovuaraa siriivau vauvaki varida ²⁶ ivakidiri siipaivaki karada kava vara ranada Adiookiaa viravai. Ii yoosinna ivakidiri gioonna kiaapuuya ii mmoori ivaara ivaitana mmataama kiada yaaku varada tunoo: Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utivai. Ivaara yaata utida yaagueeqama kiada yoketaama vida mmooriivaa varaatee, tuuvaitanaano nuaida ii mmoori iyauvaa iima rada nuaidada taika kiada kava vara ranada nniravai.

²⁷ Ivaitana Adiookiaa nnida gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya rupi nuunama kiada Anutuuqo ivaitana tuduu uu mmooriyauvaaraatama Anutuuqo aataruuvaa ivaitana vitauduu ngiari voopinnaia tuduu Yisuunnara kutaavaivee tuuvaaraatama iya kiasa mmiravai. ²⁸ Iya kiasa mmi taika kiada hokoba suai ivaitana iya tasipama variravai.

Vaa ausa hanigiooya Yerusareema nuunaida kua tiravai

15 Varuduu vaidi vooya Yutayaivakidiri nnida Adiookiaa varida vaa ausa hanigiooya kiasa mmida tunoo: Musiiva mmaanna tuu kua ivau mmamma hatokeera aataruuvaa fai ngia pikiakio hama Anutuuqo ngii vitoo yoketaivau ngii yapaanaravee, ² tuduu rikiada Pauruusooya Panapaasaya iya kuaivaara ivaitana nnannatooduu iyaatama kua yaagueeqama tuduu iya sai ivaitanaatama kua yaagueeqama tiravai. Tuduu rikiada gioonna kiaapu Adiookiaa varuuya Pauruusaya Panapaasaya tasipama vaidi vooya Adiookiaa varuuyaatama mmataama kioodoo iya vida Yerusareema variaa vaidi aposorooyaata vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaatama ii kua ivaara kua tida kiasa radudaaraivaara viravai.

³ Vaa ausa hanigiooya iya titooduu vidada mmata Ponikiivakiaata Samariaivakiaatama nuaida varida ngiari voopinnaia Anutuuqaa kuaivaa rikiada ausa hanigioovaara vaa ausa hanigiooya ivaki varuuya kiasa mmuduu ii kua ivaa rikiada sirigairavai. ⁴ Sirigauduu iya vidada Yerusareema vuduu vaa ausa hanigieeraiyaata vaidi aposorooyaata vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaatama iyara kua yoketaivaa tuduu Pauruusooya Panapaasaya Anutuuqo mmooriivaa ivaitana mmuduu uvaara iya kiasa mmiravai. ⁵ Kiasa mmi taika kioodoo ivakidiri vaa ausa hanigiada Farisaiya uu aataruuyauvaa uu vooyaano diitada iya tunoo: Ngiari voopinnaia vaa ausa hanigia kiaiya tikiyai Musiiva mmaanna tuu kuaivaa rikiada iida ngiari mmammaiyauvaa hatokaateera iya kiasa mmiatee, tiravai.

⁶ Tuduu rikiada vaidi aposorooyaata vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaatama ii kua ivaara nuunaida yaata utida kua tiravai. ⁷ Yaata utida hokoba suai mmuai kuaivaa nnaasu tududuu rikioo Petrooso diitoo iya tunoo: Ni seenayaso, vaa ngia taanoo. Nnaaru Anutuuqo ngiikidiri ni mmataama kioodoo na viee ngiari voopinnaia mmayaaya yoketaivaa iya kiasa mminai iya rikiada hanigiada yoketaama variateera ni mmataama kieeravai. ⁸ Anutuuqo gioonna kiaapuuya aakiaiyauvaki toovoono Mmannasa Yoketaivaa ti mmuneema iya mmiravai. Mmioo ivo iyara yoketauvaara kooyaa ti vitairavai. ⁹ Ivo hama ari vookarau aataruuvaa iya mmioo ari vookairaa aataruvai ti mmiravai. Mmuaa aataruvai nnaasu iyaata tiitama ti mmiravai. Iya Yisuunnara kutaavaivee tuuvaara ivo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kioodoo iya yoketaama viravai. ¹⁰ Itaama vaiki-ai ngia aaniira mmuaararavaa aanna ausa hanigiooya mmiaaraivaara Anutuuqaa iida taara iikiaannee? Ii mmuaararoo aataru ivaa nnaaru ti rubuungainna mmuaarareeravai. Aanna ta variaunnaiya tiita ti mmuaararavai. ¹¹ Pikiatee. Ngiari voopinnaia Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kuaivaara ivo kati iyara yoketaainno iya vitoo yoketaivau yapaineema teeta innara kutaavaivee kiaunnano ivo tiitama kati tiiyara yoketaainno ti vitoo yoketaivau yapaivaara kutaavaivee kiaunnano, tiravai.

¹² Tuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya kua seemuaa hara kiada varida rikiooduu Panapaasooya Pauruusaya Anutuuqo ari vookarau mmooriyauvaa ivaitana tuduu ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuyasi uuyauvaara iya kiasa mmiravai. ¹³ Kiasa mmi taika kioodoo Yakoopo tunoo: Ni seenayaso, ni kuaivaa rikiatee. ¹⁴ Anutuuqo ngiari voopinnaiyara mmuduuya ruoo ivakidiri vooya niisi ngiateera tuduu ivaara Simoono Anutuuqo ikiataa toosa haroo mmooriivaara ti kiasa ti mmiravai. ¹⁵ Forofetaiya fafaara roo kuaivo vainno mmuai kuaivaa tiravai. Kua fafaaraivo tinoo:

¹⁶ Udaangaivo tinoo:

Fai nnaagiai na mmatayaa kava vara ranee tiee
Davuitinna nnauvaa havarata kioovaa

kava na heekanaravai.
Mmatayaa havarata kioovaa
kava na tuqinnama kiee
kava na heekaanaravai.

¹⁷ Heekanai fai ngiari voopinnaiya
niiyara buaama rada nookiaaravai.
Mmuakiaa ngiari voopinnaiya
na niisi ngiateera tinai
fai niisi ngiaaravee.

¹⁸ Udaangaivo nnaaru ii kua ivaa tuuvaa
mmuai kuaivaa aanna makee tiivaivee.

¹⁹ Kua fafaaraivoono itaa kua tiivaaraina na nenenaidiri yaata utuee ngii giaa ngii miaunoo. Ta ngiari voopin-
naa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya mmuaararai mmooriivaa iya mmiaarainnoo. ²⁰ Fai ta yanaa voovai
fafaara reeda iya kiaa mmida kiaara: Unnakua anutuuyauvaa mmiaa haipa yeenna fayaiyauvaa sa nnaatee. Sa
sabi nuaira aataruuvaa iikiatee. Fayaiyauvaa nnuunaiyauvaki puaisa hadauma utuaavo putiiyauvaa sa nnaatee.
Sa fayai kiauyauvaa nnaatee. Ta yanaivaa itaa kua kiaa iyani fafaara kiaravee. ²¹ Mo nnaaru varuuyaata
varia rada nnidada aanna makee variayaatama Musiiva mmaanna tuu kuaivaa fafaara roovaa makemakee kati
varira suaiyauvaki vaidiia nuunaira nnauyauvaki jaarida vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki gioonna kiaapuuya
kiaa mmiravaivee. Yakoopoono itaa kua tiravai.

Yerusareema varuu vaa ausa hanigiooyaano yanaivaa fafaarairavai

²² Aposoroo vaidiiaatama vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaata mmuakiaa ausa hanigieeraiyaatama nuu-
naida kua yeena raida ngiariikidiri vaidi vooya mmataama kiada Pauruusaya Panapaasaya tasipama Adiookiaa
kuateera mmatairavai. Gioonna kiaapuuya ivaitanaara kua yoketaivaa tuuvaitana iya mmataama kiada voovai
nnutuuvo Yutaaso vuai nnutuuvo Parasaapaa mmataama kiada voovai nnutuuvo Siraasaa mmataama kieera-
vai. ²³ Mmataama kioodoo ivaitana varada vuu yanaivo tunoo: Ta ngii seena aposoroo vaidiiaata vaidi vaa ausa
hanigieeraiya kieetaiyaatama ngiiyara kua yoketaivaa kiaunnaano. Ngia vaa ausa hanigiada ngiari voopi
Adiookiaadiri ngiaani Suriaadiri ngiaani Kirikiaadiri ngiayia ta ngiini yanaivaa fafaara raunnaano. ²⁴ Vaa ta riki-
aunnava. Tiikidiri vaidi vooya ngiisi vida airi kua airi kua tuduu ngia iya kuaiyauvaara kaayauma yaata utuduu
ngii ausaiyauvo pinaama mmuaarareeravai. Hama teenoo iya kiaa mmiaannaduu iya oro itaama iiravai. Ngiari-
naidiri itaama iiravai. ²⁵ Ta ivaara rikiada nuunaida yaata utida kua tida rikiannano ti ausaiyauvo yoketaikiai
vaidiivaitana ngiisi kuateera mmataama kiaunnavai. Fai ivaitana ti seena ta mmuduuya ruaunnavaitana Pana-
paasaya Pauruusaya tasipama ngiisi kuaravai. ²⁶ Panapaasooya Pauruusaya ti Udaanga Yisuu Kirisiinna
mmooriivaa iida hama mmatayaa ngiari variraivaara yaata utuaavai. ²⁷ Teenoo Yutaasaya Siraasaya titakiai ngii-
isi kuaaravaitanaano fai ta fafaara raunna mmuai kuaivaa avakidiri ngii giaa ngii miaravaivee. ²⁸ Mmannasa
Yoketaivootama teeta ti yoketaikiai ta kuaivaa yeena rau kiada hama ari vo mmuaararai kuaivaa ngii giaa ngii
miraida aa kua aavaa nnaasu ngii giaa ngii mida kiaunnaano: ²⁹ Unnakua anutuuyauvaa mmiaa haipa yeenna
fayaiyauvaa sa nnaatee. Sa fayai kiauyauvaa nnaatee. Sa fayaiyauvaa nnuunaiyauvaki puaisa hadauma utuaavo
putiiyauvaa nnaatee. Sa sabi nuaira aataruuvaa iikiatee. Ta itaa kua kiaunnavai fai ngia iida yoketaama vari-
aaravaivee. Inna aikioo kuavaivee. Iya yanaivaa itaa kua kiaa kiada fafaara reeravai.

³⁰ Fafaarama kiada ivaitana mmida titaa kioodoo ivaitanaatama Panapaasaya Pauruusooya tasipama Adiooki-
aa vida ivaitana vaa ausa hanigioo mmuakiaaya rupi nuunama kiada yanaivaa iya mmudu ³¹ jaarida rikiada
iya yamaa kua yamaa kuaivaa roovaara sirigairavai. ³² Sirigauduu Yutaasooya Siraasaya forofetaavaitana varuu-
vaitana hokoba suai iya tasipama varida yamaa kua yamaa kuaivaa iyaata kua tuduu iya yoketauduu yaaguee-
qama variravai. ³³ Varuduu ii taara vaidi ivaitana hokoba suai ivaki varuduu vaa ausa hanigiooya ivaitana titada
tunoo: Ausa nuufaivaa tasipama kuatee, tuduu Yutaaso kava vara ranoo inna titoodoo vuuyasi nnuduu ³⁴ (Sir-
aaso ari yaata utuuvugiataama yaata utuoo ipi variravai.)

³⁵ Varuduu Pauruusooya Panapaasaya hokoba suai Adiookiaa varida ngiari vo vaidiia tasipama gioonna kiaa-
puuya Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa iya kiaa mmida variravai.

Pauruusooya Panapaasaya ngiari mmarammaraama viravai

³⁶ Nnaagiai suai voovaki Pauruuso Panapaasaa tunoo: Nninai ta vida vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nnaaru
ta Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa kiaa mmiaannaiyauvaki yaagueeqama variinaara vida taaravee,

³⁷ tuduu rikioo Panapaasoono vaidi voovai Yuvuaano Marakaannaata vitoo kuanara uduu ³⁸ tauraa iya vuu suaivaki Marakaava Paburiaa mmataivaki iya pikioo vioo hama iya tasipama mmooriivaa vara taikooavaara Pauruuso yaata utuoo innara ooqoo tiravai. ³⁹ Ooqoo tuduu rikioo innara kiasa Pauruusaata buaaru tuoo ngiari mmarammaraa yaata utuuvugiataama viravai. Panapaaso Marakaannaata vitoo vo siipa voovaki karada mmatata Kuporoovakira viravai. ⁴⁰ Vuduu Pauruuso Siraasaa mmataama kiooduu vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuyua ivaitanaara yaaku varada tunoo: Udaanga Anutuuqo kati ngiyyara yoketaama yaata utivai. Ivaara yaata utida yaagueeqama kiada yoketaama vida mmooriivaa varaatee, tuduu rikiada vida kieeravai. ⁴¹ Vidada mmata Suriaivakiaata Kirikiaivakiaatama varuu vaa ausa hanigiada Anutuuqaara nuunakiaiya yamaa kua yamaa kua tida tunoo: Yaagueeqama variatee, tiravai.

Timotiiva Pauruusaya Siraasaya tasipama nuairavai

16 Pauruusooya Siraasaya yoosinnaivaitana Derevee Rusutaraa viravai. Vida tooduu ngiaammuu voovai vaa ausa hanigioovaa nnutuuvo Timotiiva ivaki variravai. Inna kaano Yutayaa gioonnavai. Vaa ivo ausa hanigieeravai. Inna koova Ereengaa vaidivai. ² Mmuakiasa gioonna kiaapu ausa hanigiada Rusutaravakiaata Ikoniivakiaatama varuuya Timotiinnara kua yoketaivaa tiravai. ³ Tuduu Pauruuso Timotiiva inna tasipama kuaiveera inna vitoo inna mmammaivaa hatokeeravai. Timotiinna koova ari voopinnaa Ereengaa vaidivai varuvaara mmuakiasa Yutayaiya ivaki varuuya vaa rikieeravai. Iya rikioovaara Pauruuso Timotiinna mmammaivaa hatokeeravai. ⁴ Iya vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki vida nnaaru vaidi aposorooyaata vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaatama Yerusareema varuuya yanaivaa fafaarama iya mmuu kuaivaa vaa ausa hanigieeraiya ii mmoori ivaa iikiateera kiasa mmiravai. ⁵ Kiasa mmuduu rikiada iya mmannammanna yaagueeqama kiada Yisuunnara kutaavaivee kiasa kiada varuduu vo suai vo suai vo gioonna kiaapu vooya ausa hanigieeravai.

Pauruuso Toruaasa varuduu inna tinni avuuvo

hanigiooduu ari vookarau aataruuvaa teeravai

⁶ Pauruuso ari tasipooyaataama mmata Purukiaivakiaata Garatiaivakiaatama nuaida varida mmata Asiaivaki mmayaayaivaa kiasa mmiaaree kiasa kuaara uduu Mmannasa Yoketaivo iya ooqoo tiravai. ⁷ Ooqoo tuduu pikiaada iya nuaidada Musiaa mmataivaa araivaudiri nnida mmata Bituniaa kuaaree tida rikiooduu Yisuunna Mmannasaivo iya ooqoo tiravai. ⁸ Ooqoo tuduu rikiada iya pikiada vida Musiaa mmataivaa yaatarada vidada oto yoosinna Toruaasa nnoori sorovuaara siriivau vauvaki variravai. ⁹ Varuduu heenaki Pauruusaa tinni avuuvo hanigiooduu ari vookarau aataruuvaa tooduu Maketoniaa mmataivaki varuu vaidi voovoona dioo vainno yaagueeqama innaata kua tioo tunoo: Numa mmata Maketoniaa aavau ti tasipama variee mmooriivaa iikianee, ¹⁰ tuduu too Pauruuso patauduu diitoo ti kiasa ti mmuduu rikiada ta mminnamminnaiyauvaa teeraida varida mmata Maketoniaa kuaara iiravai. Iida varida ta ivaara yaata utida kiaannanoo: Vaa ta rikiaunnavaa. Anutuuqoono ti maavee tiivai. Ta mmayaaya yoketaivaa mmata Maketoniaa variaiya kiasa mmiateera Anutuuqo ti maavee tiivaivee, tiravai.

Ta mmayaaya yoketaivaa gioonna Rutiaanna

kiasa mmiravai

¹¹ Ta itaa kua kiasa kiada yoosinna Toruaasadiri siipaivaa varada safuuma vidada yoosinna Samotaraakee vakiannaiya patauduu vidada yoosinna Niaaporoo viravai. ¹² Vida siipaivaa pikiada yoosinnaivaa nnutuuvo Piriipiira viravai. Maketoniaa mmata pinaivaa vuutaivaki ii yoosinna pinaa ivo vauvaa nnutuuvo Piriipii. Ii yoosinna ivaki Roomaa vaidiiya diravai. Ta ivaki suai vooyauvai vari kiada ¹³ Yutayaiya kati varira suaivaki ta yoosinnaivaa pikiaada nnoori siriivau vida yaata utida kiaannanoo: Gioonna kiaapu Yutayaiya ivaki nuunaida yaaku varaara variaannoo, kiasa kiada ivaki viravai. Vida taannaduu gioonna voonnibara ivaki nuunauya ti teeda vauduu ta iya tasipama varida iyaata kua tiravai. ¹⁴ Kua tida variaannaduu Tuaataira yoosinnaivakinnaa gioonna voovai nnutuuvo Rutiaava ivaki hara kioo varioo rikieeravai. Ivoono ari mmaraa sikau vareera mmoorivai haboonna roosuu mminnaivaa varoo buruqaiyauvunu siikaira mmooriivaa iiravai. Ivoono Anutuuqaa ari ausa mmuduuyaivaa mmira gioonnavai variravai. Varioo Pauruuso tuu kuaivaa rikiooduu Udaanga Yisuu Kirisiiva inna hanigiooduu inna tinniivo rusitiravai. ¹⁵ Rusituduu inna tasipama mmuaa nnauvaki varuuyaatama hanigiada nnoori vareera-

vai. Nnoori vara taika kioodoo rikioo ivo ti tunoo: Mo ngii yaata utiraiyauvaki ngia niyara kiaara: Vaa Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tii gioonnavavee, kiaa kiada ni nnauvaki inna aikioo numa variatee. Ivo itaa kua yaagueeqama tuduu rikiada inna nnauvaki ta viravai.

Pauruusooya Siraasaya Piripii ivaki oovi nnauvaki variravai

¹⁶ Vo suai voovaki ta yaaku varaara vida variaannaduu sikaunnaadiri yookaama kioo vitoo kiaatannaivo ti saidiri nniravai. Ii kiaatanna ivaa aakiaivaki mmagia maisaivo hara kioo varuduu gioonna kiaapuuya nnaagiai mmoori varaaraivaara kiaa kookieema kioodoo ivaara iya irisai kaayau sikauyauvaa innara sikau kagaaruu vaidiia mmiravai. ¹⁷ Ta Pauruusootama kuaannaduu ivoono ti vata roo aayanna kiaa roo tunoo: Aa vaidi aaya Anutuuoqo ngiau aapu variivaa mmooriivaa varada Anutuuoqo ngii vitoo aataru yoketaivau yapaanara kuaivaa ngii gaa ngii miaanoo, ¹⁸ kiaa kioo makemakee kaayau suai mmuai kuaivaa nnaasu tududuu rikioo nnaagiai Pauruuso rikiooduu inna nnannatooduu hanigia mmagia maisaivo kiaatannaivaa aakiaana varuuvaa tunoo: Na Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa tasipama tinai inna aakiaivakidiri pikiee tiee mmaanai kuanee, tuduu rikioo tuu saivaata inna aakiaivakidiri pikioo tuoo mmaanai viravai. ¹⁹ Vuduu innara sikau kagaaruu vaidiia ivaa tooduu kiaatannaivo yoketaama varuduu hama inna mmooriivaara keenaa sikauyauvaa varaaraivaara iya nnannatooduu Pauruusaata Siraasaatama utu kiada vaidi utu raririida yookaira mmatuuyaivau ngiari kieetaiya avuuyauvunu yapa kioodoo ²⁰ iya ivaitana vitada Roomaa kieetaiyasi viravai. Vida tunoo: Aa vaidi aavaitana Yutayaa vaidivaitana mmoori maisaivaa ti yoosinnaivaki iikiaani gioonna kiaapuuya pinaama kaayau kua kiaanoo. ²¹ Aavaitana ti aataruuvaa hatokada aataru karaasayauvaara gioonna kiaapuuya kiaa mmiaavai. Ta yoosinna Rooma tiyara diraiya kuaiyauvaa rikiaunnayara tida hama ivaitana kuaivaa ta rikiada iikiaunnavee, ²² tuduu rikiada gioonna kiaapu nuunauya ivaitana ututuuma kiada rupertida varuduu Roomaa kieetaiya ngiari ngiaammuauya tuduu ivaitana uyira rairaiyauvaa rapasi kiada ivaitana ripiiravai. ²³ Kaayauma ripiidada pikiada oovi nnauvaki utu raririima kagaari kiada oovi nnauvaara haitatuura vaidiivaa kiaa mmida tunoo: ²⁴ Tuqinnama sipuuvaa rau kiee aavaitana haitatuukianee, tuduu rikioo utu raririima roo oovi nnau aakiaa tuanaivaki yapa kioo ivaitana yukuuvaitana varoo yatari aataru rukiaa kiooyauvaki uyu kioo yaagueeqama rau kioodoo variravai.

²⁵ Varuduu heena tammaaki Pauruusooya Siraasaya yaaku varada pinaama Anutuuoqara kuaru tida varuduu oovi nnauyauvaki varuuya rikiada variravai. ²⁶ Rikiada varuduu akiairauduu mmataa kuaru pinaivo utuduu oovi nnauvaa kuabaiyauvo haatapooduu haatopoo saivaata sipuuyauvo ngiari mmaara hatuaa taika kioodoo mmuakiaa ivaki varuuya yukuyaa yeena rau kiooyauvo ngiari mmaara takuasaa rada tiida viravai. ²⁷ Vuduu oovi nnauvaara haitatuura vaidiivo diitoo tooduu sipuuyauvo vaa hatuaa taika kioodoo yaata utuoo tunoo: Vaa aakiaana variaya vida tara kiaanoo, kiaa kioo ari paipa avaikaravaa utu rada kioo ari hara raputinara teerama utu kioo vauduu ²⁸ rikioo Pauruuso puaisakama aayanna roo tunoo: Sa ai hara raputuanee. Ta mmuakiaaya aavaki variaunnaanoo, ²⁹ tuduu rikioo toobaiyauvaara aayanna roo seenoo nnau aakiaivaki ngioo Pauruusaya Siraasaya yuku oyaivaki ngioo varoo vainno biribiriinno vairavai. ³⁰ Vainno diitoo ivaitana vitoo mmaanai yapa kioo ivaitana yaparainno tunoo: Yokeeraso, na aanii aataru mmoorivai iino Anutuuoqo ni vitoo aataru yoketaivau yapaanaranee? ³¹ tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tino fai Anutuuoqo iitama i tasipama mmuaa nnauvaki variaiyaatama vitoo yoketaivau ngii yapaanaravee, ³² kiaa kiada Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa inna kiaa mmida ari seena inna nnauvaki varuuyaataama kiaa mmiravai. ³³ Kiaa mmi taika kioodoo ii heena tammaa ivaki oovi nnauvaara haitatuura vaidiivo ivaitana vitoo iya uudaidda fini kioo mmuai suaivau ivootama ari seena mmuaa nnauvaki varuuyaataama nnoori vareeravai. ³⁴ Nnoori varooduu rikioo ivo Pauruusaya Siraasaya vitoo ari nnauvaki kioo yeenna mmuduu nneeda varuduu ivoota ari seena mmuaa nnauvaki varuuyaataama Anutuuoqara kutaavaivee tuuvaara kaayauma sirigairavai.

³⁵ Vauya patauduu Roomaa kieetaiya aataru safuuvaara dira vaidiia titooduu nnida oovi nnauvaara dira vaidiivaa tunoo: Aa vaidi aavaitana titanai kuatee, ³⁶ tuduu rikioo oovi nnauvaara dira kieetaivo Pauruusaa tunoo: Roomaa kieetaiya ngii titakiai kuateera aataru safuuvaara dira vaidiia titaani ngiaanoo. Inna aikioo ngia mmaanai tiida ausa nuufaivaa varada kuatee, ³⁷ tuduu rikioo Pauruuso aataru safuuvaara dira vaidiia tunoo: Hama ta aataru voovai hatokaunnaivaara ngia kua pinaivaki ti yapa kiada ti utu raririida yoosinna vuu-taivaki ti yapa kiada ti ripiikiaavai. Ripiima kiada oovi nnauvaki ti yapa kiaavai. Ta vaa Roomadiri yanaivaa varanna vaidiyavee. Anna makee iya ti titakiai ta haumakinaa kuateera kiaanoo. Ta hama itaama ti kuatainoo. Tikiai Roomaa kieetaiya ngiariinoo tuma tiini sipuuvaa hatuaa kiki ai ta kuaravee, ³⁸ tuduu rikiada aataru safuuvaa dira vaidiia vara ranada vida Roomaa kieetaiya ivo tuu kuaivaa kiaa mmuduu ivaitana vaa Roomadiri yanaivaa varada Roomaa vaidivaitana varuuvaara kieetaiya rikiada pinaama aatuuravai. ³⁹ Aatuuda varida oto yamaa kua tida ivaitanaara boo tida ivaitana vitada mmaanai kiada tunoo: Ti yoosinna aavakidiri pikiada kua-

tee. ⁴⁰ Tuduu rikiada Pauruusooya Siraasaya oovi nnauvakidiri pikiada oto Rutiaanna nnauvaki varida ivaki nuunau gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooyaataama yamaa kua tida tunoo: Mmannammanna yaagueeqama kiada variatee, kiaa kiada iya pikiada viravai.

Pauruusooya Siraasaya Tesoronikii variravai

17 Pauruusooya Siraasaya vida yoosinnaivaitana Abiporoo Aporonii yaatarada vidada yoosinna Tesoronikii ivaki Yutayaiya nuunaira nnau voovai vauvakira viravai. ² Ivaki vida Pauruuso Yutayaiya nuunaira nnauvaki ari virayaama oro ivaki variravai. Ivo ivaki varuduu taaravooma suai kati varira suaiyauvo nnuduu Anutuuqaa kua fafaara roo kuaivaara ivaki gioonna kiaapuuyaata kua tiravai. ³ Kua tuoo varioo oyaivaa iya kiaa mmioo tunoo: Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo mmamma nniitaroovaa varoo putuuvakidiri kava diitoovo inna Anutuuqo tuuvaugiaataama iiravaivee, kiaa kioo tunoo: Ii vaidi Yisuunnara na ngii giaa ngii miao ivo inna Anutuuqo mmataama kioo vaidiivovee, ⁴ tuduu rikiada vooyaano inna kuaivaara kutaavaivee tida ausa hanigiada Pauruusooya Siraasaya tasipama nuauduu kaayau Ereengaa gioonna kiaapu kati ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmuuyaataama ivaitana tasipama nuauduu kaayau gioonna ngiari nnutu vauyaataama ivaitana tasipama nuairavai.

⁵ Nuauduu teeda Yutayaa vaidiyya iya teeda ti nnaagiai nookiateera kiaa iya nnannatooduu maisama varira vaidiyya yookaira mmatuuyaivakidiri rupi nuunaida iyaatama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida rapuaara viravai. Vuduu mmuakiaa gioonna kiaapu ivaki varuuyaataama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida vaidiivaa nnutuuvo Yasoonaa nnauvaa ututuuma kiada ivaki Pauruusooya Siraasayara buaidada teeda ivaitana vitada gioonna kiaapuuya avuuyauvunu yapaaraivaara buairavai. ⁶ Buaidada tooduu hama iya teeda vauduu Yasoonaa vaa ausa hanigioo vooyaataama utu raririida yoosinnaa kieetaiyasi vida aayanna reeda tunoo: Ii vaidi iya mmuakiaa yoosinnaiyauvaki nuaida varida ngiari kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaani iya kuaivaara iya nnikiaraida vo aataru vo aataruuvaa iikiaavo mmuakiaa mmatavai maisainoo. Makee itaa kiaa vaidiyya ti yoosinnaivaki ngiaavo ⁷ Yasoono ari nnauvaki iya yapa kiaikiai iyaata aayaataama Roomaa kieeta tuanaivaa kuaivaa hatokada kiaanoo: Ti kieeta ari voovai nnutuuvo Yisuuvavee, kiaavaivee, ⁸ tuduu rikiada gioonna kiaapuuyaata yoosinna kieetaiyaatama ivaara pinaama yaata utida ngiari yaparaida varida ⁹ kieetaiya Yasoonaa ausa hanigieera vaidiyyaatama tuduu mmaanai vida yoketaama variaaraivaara kua yeena rau kiada sikauyauvaa iya mmi kiada mmaanai viravai.

Pauruuso ari tasipama nuauyaataama yoosinna Beriaa variravai

¹⁰ Vuduu akiairauduu ii heena ivaki vaa ausa hanigieera gioonna kiaapuuya Pauruusooya Siraasaya titooduu yoosinna Beriaa viravai. Vidada oo ivaki varida Yutayaiya kati varira suaivaki nuunaira nnauvaki ¹¹ vuduu ivaki varuu gioonna kiaapuuya hama Tesoronikiya roosiiraida iya yoketaama ivaitana kuaivaa rikiada iya rikiaatainno nnaasu varuduu vo suai vo suai Anutuuqaa kua fafaara roo kuaivaa tuqinnama jaarida tunoo: Pauruuso tuu kuaivo kutaavainnee? Vara unnakuavainnee? ¹² tida rikiada kaayau gioonna kiaapu vooyaano Yisuunnara kutaavaivee tuduu Ereengaa gioonna vooya nnutu vauyaataama Ereengaa vaidi vooyaataama Yisuunnara kutaavaivee tiravai.

¹³ Tuduu rikiada Yutayaa vaidi vooya Tesoronikii hara kiada varuuyaano Pauruuso Beriaa varuu gioonna kiaapuuyaata Anutuuqaa kuaivaa kiaa mmuuvaa rikiada seenada nnida gioonna kiaapuuya rupi nuunama kiada iyaata kua tuduu rikiada sabi kua sabi kua ruairata ruairata tiravai. ¹⁴ Tuduu rikiada vaidi vaa ausa hanigioo vooyaano Pauruusaata seena vaidiyyaatama titooduu nnoori sorovuaraa siriivau vuduu Siraasaya Timotiiya homo Beriaa variravai. ¹⁵ Varuduu vaidi vooya Pauruusaa vitooya aataruuvau vida yoosinna Ateena Pauruusaa tasipama vida kieeravai. Vidada oto ivaki kiada vara ranada nnida Pauruusaa kuaivaa Timotiiya Siraasaya kiaa mmida tunoo: Akiiraama Pauruusaasi kuatee, tiravai.

Pauruuso yoosinna Ateena variravai

¹⁶ Pauruuso yoosinna Ateena hara kioo varioo Siraasaya Timotiiyara faannairavai. Ivaki faannainno varioo tooduu ivakinnaa gioonna kiaapuuya kaayau unnakua anutuuyauvaara ausa mmuduuya mmuduu too Pauruuso ivaara kaayau pinaama yaata utuduu inna ausaivo maisairavai. ¹⁷ Maisauduu rikioo oro nuunaira nnauvaki Yutayaiyaata ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuya kati Anutuuqaa ngiari ausa mmuduuya mmiraiyaataama ivaara yaagueeqama kua tiravai. Mmuakiaa suai yookaira mmatuuyaivau gioonna kiaapuuya vida nnidairaiyaataama ivaara yaagueeqama kua tiravai. ¹⁸ Kua tuduu rikiada vaidiyya Epikurii aataruuvaa yaagueeqairaiyaata Sotokiaa aataruuvaa yaagueeqairaiyaataama ivaara numa innaata yaagueeqama kua tiravai. Kua

tida varuduu vooya tunoo: Aa vaidi sabi kua tira nnaamuru aavo tii kuaivaa oyaivo dataamainno vainnee? tuduu vooyaano tunoo: Ta yaata utida kiaunnaanoo: Ngiari voopinaaya anutuuyauvaarainno tinoo, kiaunnaanoo. Pauruuso Yisuunnara tira kuaivaaraata ivo putuoo kava diitoo kuaivaaraatama tuuvaara iya itaa kua tiravai. ¹⁹ Pauruuso itaa kua tuuvaara iya inna vitada oro ngiari kieetaiya nuunaida kua safuura nuunaivaa nnutuuvo Arioopakoona ivaki yapa kiada inna tunoo: Karaasa kua aataru a kiannaivaa ha tinai teeta rikiaunnaanee? ²⁰ A ari vookarai aataruuyauvaara kiannaivaa ta rikiaunnano hama oyaiyauvootainoo. Kava tinai oyaiyauvaa ta ari-naima rikiaaravee. Iya itaa kua tiravai. ²¹ (Yoosinna Ateena varuuyaata ngiari vo yoosinnaiya numa ivaki varu-uyaata hama nnaaruaa kuaivaara yaata utiraida karaasa kuaivaara nnaasu makemakee nuunaida yaata utida kua tiravai.)

²² Kua tuduu Pauruuso iya nuunaivaa nnutuuvo Arioopakoona ivakidiri diitoo tunoo: Ateena variaa vaidiiyaso, rikiaatee. Vaa na tauvai. Ngiengie ausa mmuduuya mmira mmooriivaara ngia yaagueeqakiaayavee. ²³ Na ngii yooqeeyauvaki nuaina variee taukai ngia iima kiada ausa mmuduuya mmira mminnaiyauvaa na tauvai. Tauko vo yeena tapi ngiaunnuma vaivau fafaaraivo vaivo ni too vaiki ai na jaaruee rikiau ko fafaaraivo ivau vaivo tinoo: Aa mminnaa aavo hama ta taunna rikiaunna anutuuvaara yapa kieera mminnaavaivee. Fafaaraivo itaama vaiki ai ngia hama rikiaa taa anutuuvaara ausa mmuduuya mmiaivaaraina na makee kooyaa ngii gaa ngii minaravee.

²⁴ Anutuuoqoono ngiau mmataivaa iima kioo mmuakiaa mminnaa ngiau mmataivaki vai mminnaiyauvaa iima kioovo ngiau mmataivaa oyai nakaaraivo varinoo. Itaama vaikio too vaidi mmatayaiya ngiari yaakuaadiri heeka kiaa nuunaira nnauyauvaki hama ivo hara kioo varivai. ²⁵ Hama Anutuuoqo mmoori voovaara kumimakaikio vaidi voovoono inna tasipama mmoori vareeraataivai. Ariinoo yaikiaivaata variraivaata mmuakiaa mminnaiyauvaatama vaidi mmatayaiya mmiravaivee. ²⁶ Ivo mmuaa vaidivai iima kioovaakidiri gioonna kiaapu mmuakiaa oyaiya diitada raubiriida mmuakiaa mmatavau variaano. Ariinoo mmuaanaa iya suaivaa teerama kioo iya variaara mmataivaa ataa rummua kieeravai. ²⁷ Iya innara buaakiateeraivaara ivo itaama iiravai. Iya buaama rada nuaidada kutaa inna teekio ivo iya taivaannee? Hama ivo iya taivaannee? Mo ivo hama mmuaavai mmuaavai ti ngieera varikiada ta variaunnaanoo. Ti vaini varikiada ta variaunnaanoo. ²⁸ Ivaara kua voovai vainno tinoo:

Inna yaagueeqaivaura ta yaikiaivaa varada nuaida variaunnaanoo.

Kuaivo itaa kua tiivai. Ngiikidiri ngii seena fafaara reera vaidi vooyaata ivaara kiaanoo:

Kutaa teeta inna nnaakarayaida variaunnaanoo, kiaavai.

²⁹ Ta kutaa inna nnaakaraiya varida hama ta yaata utida Anutuuoqara kiaara: Sikau gooraivaannee sikau sirivuaivaannee sikau tuanaivaa mmannammannaiyauvaa vaidiiya ngiari tinniyadiri yaata utida hatata kiaa mminnaiyauvaa roosiima Anutuuoqo itaivai varinoo, kiaravee. ³⁰ Nnaaru vaidiiya hama rikieerama kiada koonnama varuuvaara hama Anutuuoqo yaata utivai. Anna makee mmuakiaa gioonna kiaapu mmuakiaa yoosinna variyaiya Anutuuoqoono tinoo: Ngiingii aataru maisaiyauvaara yaata utida pikiada hanigiaatee, tiivai. ³¹ Vaa ivo mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiya kua pinaana yapeera suaivaa teerama kiaivaara ivo tinoo: Hanigiaatee, tiivai. Vaa ivo vaidi voovai kua pinaana ngii yapa kioo safuuma ngii yaparainarivaa mmataama kiaivai. Ivo inna tuduu putuuvakidiri kava diitoo vaara mmuakiaa gioonna kiaapuuya rikiaavo ivo itaa kua kutaavai tiivo vaa kooyaa vainoo, tiravai.

³² Pauruuso itaa kua tuduu rikiada vaidiiivo putuuvakidiri diitoo kuaivaa rikiada vooyaano innara raida puruuka tuduu vooyaano tunoo: Fai vo suai ivaara a kava tinai ta rikiaaravee. ³³ Iya itaa kua tuduu rikioo Pauruuso iya nuunaivaa pikioo vuduu ³⁴ gioonna kiaapu vooyaano inna tasipama vida ausa hanigiada Yisuunnara kutaavaivee tiravai. Iyakidiri iya nuunaivaa nnutuuvo Arioopakoona varuu vaidi kieetaivaa nnutuuvo Dioonususuaata gioonna voovai nnutuuvo Damariisoo vaata gioonna kiaapu vooyaata inna tasipama vida Yisuunnara kutaavaivee tiravai.

Pauruuso yoosinna Koridii variravai

18 Pauruuso Ateena gioonna kiaapuuya kua kiaa mmi taika kioo ivaki pikioo ngioo ngioo numa yoosinna Koridii variravai. ² Varioo tooduu Yutayaa vaidi voovai nnutuuvo Akuiraava ivaki variravai. Inna kaano mmata Podoodiri inna mmata kioovoono ari nnaata Piriiskaunna tasipama mmata Itariaa ivakidiri aa ikiataanni yoosinna Koridii nniravai. Itariaa kieetaivaa nnutuuvo Karautiiva mmuakiaa gioonna kiaapu Yutayaiya ari yoosinna Roomaivakidiri titooduu Akuiraaya Piriiskauya ivaki pikiada diitada nnidada Koridii numa variravai. Varuduu too Pauruuso ivaitana taanara viravai. ³ Oro tooduu ivaitana ivo varoo mmuai sikau mmooriivaa vara-

da buruqa nnau heekeeraiyauvaa iiravai. Iwaitana mmuai mmooriivaa uuvaara ivo iwaitana tasipama hara kioo varioo iwaitana tasipama mmooriivaa iiravai. ⁴ Iinno varioo makemakee kati varira suaiyauvaki nuunaira nnauvaki vioo gioonna kiaapu Yutayaiyaata Ereengaiyaatama kua tioo iya Yisuunnara kutaavaivee kiateeraivaara iyaata kua tuduu rikieeravai.

⁵ Yapooma Siraasooya Timotiia Maketoniaadiri numa tooduu Pauruuso mmuakiaa suaiyauvaki mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapu Yutayaiya kua mmioo varioo tunoo: Yisuuva kutaa Anutuuqo mmataama kioo vaidi-ivovee. ⁶ Ivo itaa kua tuduu rikiada iya inna kuaivaara puruuka tida innara maisa kua tuduu rikioo ivo iya mmooka hanigia mmioo ari uyira rairaiyauvunudiri hatutuooma kioo iya tunoo: Fai Anutuuqo hama ngii vitoo yoketaivau ngii yapaanaraivo hama niiki vainoo. Ngiingiiiki vainoo. Aqaa suai aavakidiri fai na viee ngiari voop-innaa gioonna kiaapuuya kuaivaa kua mminaravaivee, ⁷ kua kioo iya pikioo oro ari voopinnaa vaidi voovai nnutuuvo Titiiva vuai nnutuuvo Yusutuunna nnauvaki mmayaayaivaa makemakee gioonna kiaapuuya kua mmiravai. Ii vaidi ivo ari ausa mmuduuyaivaa Anutuuqaa mmuduu inna nnauvo nuunaira nnauvaa vainiivau vairavai. ⁸ Vauduu nuunaira nnauvaara dira kieetaivaa nnutuuvo Kirisipiiva ari ausaivaa hanigioo Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuduu ari seena mmuaa nnauvaki varuuyaataama ausa hanigiada kutaavaivee tuduu kaayau gioonna kiaapu Koridii varuuyaataama Pauruusaa kuaivaa rikiada Yisuunnara kutaavaivee kua ki-ada nnoori vareeravai.

⁹ Vo heena voovaki Pauruusaa tinni avuuvo hanigiooduu ari vookarauvaa tooduu Udaanga Yisuu Kirisiiva inna tunoo: Sa aatuukianee. Na i tasipauvaara mmannammanna ni kuaivaa iya kua mmiee nnaasu varianee. Sa pikiaanee. ¹⁰ Kaayau gioonna kiaapuuya aavaki varida ni kuaivaa rikiaivaara hama yopeema vaidiia i ruputuaaravee, ¹¹ tuduu rikioo Pauruuso mmuaa nuanuvai ivaki varioo vo nuanuvai tammaa saivaki iya tasipama varioo Anutuuqaa mmayaayaivaa iya kua mmiravai.

¹² Ii suai ivaki Roomaiya ngiariikidiri vaidi voovai nnutuuvo Garioonna titooduu mmata Ereengaivaki oro kua radudeera kieetavai variravai. Varuduu Yutayaa vaidiia nuunaida Pauruusaa utu raririida kua radudeera nnauvaki viravai. ¹³ Vida kieeta vaidi Garioonna tunoo: Aa vaidi aavo yamaa kua yamaa kua tioo Anutuuqaa ausa mmuduuya mmira aataru ari vookaravaa gioonna kiaapuuya kua mmikia i aataruuvaa hatokada ari vo aataruvai iikiaano, ¹⁴ tuduu rikioo Pauruuso iya kua sai tinara uduu rikioo kieeta vaidi Garioova Yutayaa vaidi-ia tunoo: Yutayaa vaidiiaso, aa vaidi aavo koonnama mmooriivaa iinno pinaama tomeda iinai fai na inna aikiooma ngii kuaivaa arinaima rikiaanaravai. ¹⁵ Ngia ngiingii kuaivaaraatama ngiingii nnutuuyauvaaraata ngiingii aataruuyauvaaraatama ngia innara pinaama yaagueeqa kua kiaanoo. Ivaara inna aikioo ngiengieenoo radudaatee. Hama na atai kua aavaa ni radudaatainoo, ¹⁶ kua kioo ivakidiri iya haara vatoo titooduu mmaanai viravai. ¹⁷ Vuduu vaidiia Yutayaiya nuunaira nnauvaara dira kieeta vaidi voovai nnutuuvo Sosoteenaa utida kua radudeera nnauvaa keegiainniivau inna ripiida ruputuduu Garioova rikioonnaata hama ivaara kua tiravai.

Pauruuso kava vara ranoo numa Adiookiaa variravai

¹⁸ Pauruuso kaayau suai Koridiivaki gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya tasipama varioonnonno iya pikioo Akuiraaya Pisisikauyaatama vitoo kuanara iinno varioo oro yoosinna Kegeriaa varioo vaa vo kuavai Anutuuqaa-ta kua teerama kioo ari kieeta yausiiyauvaa yumuku mmanna mmuyai utu kioo ngioo iwaitanaata vitoo si-ipaivaki karoo mmata Suriaivaura viravai. ¹⁹ Vioo vioo yoosinna Epesiisa ivaki siipaivaa pikioo ivaki Akuiraaya Pisisikauyaatama pikioo ivo nuunaira nnauvaki vioo Yutayaa vaidiia tasipama kua tuduu rikiada iya irisaqirisai kuaivaa innaki yapooduu ivo mmannammanna iya kua mmioo variravai. ²⁰ Varuduu rikiada tunoo: Ti tasipama hokoba suai variee tiita kua kianee, tuduu rikioo iya ooqoo kua kioo ²¹ iya pikioo kuanara iinno iya tunoo: Fai Anutuuqo ari yaata utiraivaugiataama ni titanai fai na kava nnaagiai ngiee ngii taanaravaivee, kua kioo ivakidiri siipaivaa varoo Epesiisa pikioo viravai.

²² Vioo vioo Kaisariaa ivaki siipaivaa pikioo vioo vioo oro Yerusareema ivaki gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyaata yamaa kuaivaa kua kioo kava vara ranoo tuoo Adiookiaa oto variravai. ²³ Varioo hokoba suai ivo iya tasipama varioonnonno kava vara ranoo ngioo Garatiaa mmataivau nuainno varioo Purukiaa mmataivau nuainno varioo vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuainno varioo vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuya kua kua mmiaa roo nuauduu yaagueeqama kiada variravai.

Aporoova yoosinnaitana Epesiisa Koridii variravai

²⁴ Yutayaa vaidi voovai nnutuuvo Aporoova yoosinna Aresadiriaa diaa vaidivai yoketaama kuaivaa tioo Anutuuqaa kua fafaaraivaa yoketaama too arinaima rikioovoona numa yoosinna Epesiisa variravai. ²⁵ Varuduu gioon-na kiaapu vooya Udaanga Yisuu Kirisiinna aataruuvaa inna kua mmuduu ivo ivaara kaayauma sirigainno

Yisuunnara safuuma gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Kiaa mmioo ivo Yuvuaano nnoori apuu aataruuvaa nnaasu rikioo hama Yisuunnara kutaavaivee tioo nnoori apira aataruuvaa rikieeravai. ²⁶ Ivo nuunaira nnauvaki vioo yaagueeqama kuaivaa tuduu Pirisikauya Akuiraaaya inna kuaivaa rikiada inna vitada ngiari nnauki kiada Anutuuqaa aataruuvaa safuuma inna kiaa mmuduu rikieeravai. ²⁷ Rikioo mmata Ereengaivaki kuanara uduu vaa ausa hanigiooya innaata yamaa kua yamaa kua tida yanaivaa fafaarama kiada inna mmikio varoo oro ngiari seena gioonna kiaapu Ereenga variaiya mminai teeda inna tuqinnaateera fafaarama mmuduu varoo viravai. Vioo vioo oro ivaki varioo gioonna kiaapu Anutuuqo iyara yoketauduu vaa ausa hanigiooya tasipama mmoori vareeravai. ²⁸ Mmoori varoo varioo Yutayaa gioonna kiaapuuya avuuyavunu iyaata kua tioo iya irisai ranaanaira kua tuuvaa yaataroo Anutuuqaa kua fafaara roo kuaivaa kooyaa iya kiaa mmioo tunoo: Kutaa Yisuuva Anutuuqo mmataama kioo vaidiivovee, tiravai.

Pauruuso Epesiisa variravai

19 Aporoova homo Koridii varuu suaivaki Pauruuso mmata vuutaivaki nuainno varioo numa yoosinna Epesiisa variravai. Epesiisa varioo tooduu gioonna kiaapu vaa ausa hanigioo vooya inna teeda vauduu ² iya yaparainno tunoo: Ngia ausa hanigioo suaivaki Mmannasa Yoketaivaa vareeravainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo Mmannasa Yoketaivo variivaara hama ta rikiaunnano, ³ tuduu rikioo Pauruuso kava iya yaparainno tunoo: Mo ngia dee nnoori apira aataruvai vareeravainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo ta Yuvuaano nnoori apira aataruuvaa varaunnavavee, ⁴ tuduu rikioo Pauruuso kava iya tunoo: Nnaaru gioonna kiaapuuya ngiari mminnamminnaa maisaiyavuaa pikioovaara Yuvuaano iya nnoori apiravai. Ivo gioonna kiaapu Isarairaiya kiaa mmioo tunoo: Vaidi voovai ni nnaagiai nninaraivaara ausa hanigiada kutaavaivee kiatee. Ivo itaa kua tuuvo inna Yisuunnara tiravaivee. ⁵ Pauruuso itaa kua tuduu iya rikiada Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada nnoori vareeravai. ⁶ Varooduu Pauruuso ari yaakuuvaitana iyayaa utuduu Mmannasa Yoketaivo iyaki varuduu iya ari vo kua vo kua hama tauraa rikieeraiyauvakidiri tida Anutuuqo tuu kua ari vookaravuaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. ⁷ Vaidi yaakuuvaitana yukukidiri taaramadoono itaama iiravai.

⁸ Uduu too Pauruuso taaravooma kuraaga ivaki varioo makemakee Yutayaiya ngiari nuunaira nnauvaki vioo gioonna kiaapuuyaata yaagueeqama kuaivaa tioo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaara iyaata kuaivaa tioo iya ivaara kutaavaivee kiateeraivaara yamaa kua yamaa kua tiravai. ⁹ Tuduu rikiada vooyaano tinni yaagueeqaida inna kuaivaara nniki rakaida gioonna kiaapuuya avuuyavunu Udaangaivaa aataruuvaa maisa kua tiravai. Itaa kua tuduu rikioo Pauruuso iya pikioo vaa ausa hanigioo vooyaataa vitoo vaidiivaa nnutuuvo Turanaana vitaira nnauvaki mmuakiaa suai makemakee gioonna kiaapuuyaata Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaara kua tiravai. ¹⁰ Taara nuanu itaama uududuu mmuakiaa gioonna kiaapu Yutayaiyaata ngiari voopinaiyaataa mmata Asiaivau varuuyaano Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikieeravai.

Savevaanna mmaapuuyaano mmagia maisaiya titooduu hama viravai

¹¹ Anutuuqo ari yaagueeqaivaa Pauruusa mmuduu ari vookara ari vookarau mmooriyavuaa uduu pinaa ari vookarairayavuai vairavai. ¹² Vauduu teeda gioonna kiaapuuya buruqaiyavuaa varada Pauruusa mmammaivau yapa kiada varada nniitarooya mmuduu iya nniitarooyauvo taikooduu mmagia maisaiyauvo gioonna kiaapuuya aakiaiyavuai varuuyauvo mmaanai tiida viravai.

¹³ Vuduu rikiada Yutayaa vaidi vooya nuaida varida mmagia maisaiyavuaa vaidiiaa aakiaiyauvakidiri titooya iida varida mmagia maisaiyavuaa titaaree kiaa Udaanga Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa tiravai. Iya mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai mmagia maisaivaa tunoo: Na Pauruuso ti kiaa ti mmii vaidi Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa tasipama i titanai mmaanai tiee kuanee, tiravai. ¹⁴ Tuduu Yutayaa vaidi voovai nnutuuvo Savevaava ivo Anutuuqaa kati puara hudeera kieetavai inna mmaapuudo yaaku saivai sainaidiri taarama iyaata itaama iiravai. ¹⁵ Uduu rikioo mmagia maisaivo vaidiivaa aakiaana varuuvo iya tunoo: Vaa na Yisuunna tee Pauruuso ii mmayaayaivaa vaa na rikiauvai. Mo ngia aanna deeyannee? ¹⁶ kiaa kioo mmagia maisaivo vaidiivaa aakiaivaki varuuvono diitoo iya puaisakama rupuutoo vara reemi kioo iya uyira rairaiyavuaa kerekaareno iya mmuakiaaya yaatara kioodoo inna nnauvaa pikiaada taguaadaya iya kiau vitiikaiyauvo ari vookaraama tuuduu ngiari toovau vida kieeravai.

¹⁷ Itaama kioodoo ngiari voopinaiyaata Yutayaiyaataa Epesiisa ivaki varuuyaano ii kua ivaa rikiada aatuuda Udaanga Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa vararu utiravai. ¹⁸ Utuduu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooyaano numa gioonna kiaapuuya avuuyavunu ngiari saaka sifaa iira aataruuyavuaara kiaa kookieeravai. ¹⁹ Kiaa kookieema kioodoo vooyaano ngiari yanaa saaka sifaa kua vau yanaiyavuaa nuunama kiada iya avuuyavunu ikia mmuturiravai. Ikia mmuturuu yanaiyavuaara yookaama kioo sikauyavuaa iya jaarida rikiooduu vaa iya kuminayaa

pinaa sikau yanaiyauvaa (50,000) kagaari kieeravai. ²⁰ Iya itaama uuvaara kaayau gioonna kiaapuuya Udaanga Anutuqaa mmayaayaivaa rikiada yaagueeqama variravai.

Gioonna kiaapu Epesiisaiya kuaivaa

ruairata ruairata tiravai

²¹ Iya itaama uuyauvo taika kioodoo Mmannasa Yoketaivoono Pauruusaa yaata utiraivaki kiaa mmuduu yaata utuoo tunoo: Fai na Maketoniaa viee nuaina Ereengaa mmataivaugiataa viee yaataree kava vara ranee ngiee Yerusareema kuanaravai. Fai na oro Yerusareemannaadee nuaina nnaagiai tiee yoosinna Rooma kuanaravee, ²² kiaa kioo ivo ari tasipama nuaira vaidiivaitana Timotiya Erasataaya titaa kioodoo Maketoniaa ivaitana vuduu homo ivo mmata Asiaivau hara kioo variravai.

²³ Ii suai ivaki gioonna kiaapu Epesiisaiya Udaangaivaa aataruuvaa pinaama ari vookaraama kua tuduu hama yoketairavai. ²⁴ Vaidi voovai nnutuuvo Demetiriiva varioo sikau mmannaammannau sirivuaivaa utu ru-aataru kioo ngiari unnakua anutuu gioonnaivaa nnutuuvo Aratemiisaa nuunaira nnauvaa mmannamman-naiyauvaa iiravai. Iinno iyauvaa gioonna kiaapuuya mmuduu sikau irisaiyauvaa pinaama inna mmuduu ari seena mmoori varooyaatama mmiravai. ²⁵ Vo suai Demetiriiva iyaatama ari seena mmuaa mmooriivaa uuyaatama rupi nuunama kioo iya tunoo: Vaidiso, vaa ngia taanoo. Ta aa mmoori aavaa iikiaunnani gioonna kiaapuuya irisai sikauyauvaa ti mmiaanoo. ²⁶ Ii vaidi Pauruuso ii mmooriivaa vaa ngiengieenoo teeda riki-aavai. Pauruuso tinoo: Vaidiia ngiari yaakukidiri iikiaa anutuuyauvo hama kutaa anutuuyauvaivee, tikiyai rikia-da kaayau gioonna kiaapu Epesiisa aavaki variayaata mmuakiaa mmata Asiaivaki variayaatama vaa inna kuaivaa rikiada kutaavaivee kiaavai. ²⁷ Titiiyara yaata utuatee. Fai gioonna kiaapuuya itaa kua tida ti mmoori-ivaara unnakuvaivee kiaa kiada hama ta iikiaunnaiyauvaa varada irisai sikauyauvaa ti mmiaaravai. Na hama ivaara nnaasu kua kiaunoo. Aa ti anutuu gioonna Aratemiisaara mmuakiaa gioonna kiaapu Asiaiyaata mmuakiaa mmata variayaatama ausa mmuduuya mmiaavai. Fai gioonna kiaapuuya Pauruusaa kuaivaa rikikio fai Aratemiisaa nuunaira nnauvo rupusavai vaino fai inna nnutuuvo mmataki tuoo kuanaravaivee, tiravai.

²⁸ Ivo itaa kua tuduu rikiada mmuakiaa vaidiia ii kua ivaara ausaiyauvo pinaama nnannatooduu pinaama aayanna tida tunoo: Ta Epesiisaiya ti anutuu gioonna Aratemiisaa nnutuuvo ngiau aapu vakiaivee, ²⁹ tududuu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapu ivaki varuuyaatama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida Pauruusaa tasi-pama nuau vaidi Maketoniaa diaa vaidi taaravaitana Gaiyaasaya Arisarakaaya utu raririida seenada vida nuunama varida kua tira nnauvakira viravai. ³⁰ Vuduu rikioo Pauruuso arinaidiri iya nuunaivaki kuanee kiaa uduu vaa ausa hanigiooyaano inna rubuuduu ³¹ mmata kieeta vaidi vooya Pauruusaara yoketauyaano ngiaam-muauya titaa kioodoo oro yaagueeqama inna kiaa mmida tunoo: Sa kooyaa iya nuunaivaki viee ai viriivaa iya vitaakianee, ³² tuduu nuunau gioonna kiaapuuya sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida varida vooyaano ari vo kua voovai tuduu vooyaano ari vo kua voovai tida hama ngiari nuunau kua oyaivaara tuqinnama rikieeravai. ³³ Hama rikiooduu Yutayaa vaidi vooyaano ngiari seena vaidiivaa nnutuuvo Aresadereenna vitada gioonna kiaapuuya avu teeda vau koovau yapa kieeravai. Yapa kioovaa gioonna kiaapu vooyaano yaata utida innara tunoo: Aresadereeva kua oyaivoovee. Kuaivo innaki vainoo, tuduu rikioo Aresadereeva diitoo ariiyara ooqoo tioo iya kuaivaa ariiyaadiri kiaa hatokaanee kiaa iya yaaku ruvuaatairavai. ³⁴ Ivo yaaku ruvuaatauduu rikiada gioon-na kiaapuuya vara inna tooduu ivo Yutayaa vaidivai uduu teeda hama innara yoketairaida hokoba suai mmuai kuaivaa nuunama mmuaivaugiataama aayanna tida varida tunoo: Ta Epesiisaaya ti anutuu gioonna Aratemiisaa nnutuuvo ngiau aapu vakiaivee, tiravai.

³⁵ Tududuu rikioo yoosinnaivakinnaa kieeta vaidi kua fafaaraira voovoona diitoo iya hai tioo tunoo: Epesiisaa vaidiso, vaa mmuakiaaya taavai. Ti anutuu gioonna Aratemiisaara nuunaira nnauvoota ari sikau mmannam-mannaivo ngiau aapuuvakidiri tiivootama ti yoosinna aavaki vainoo. ³⁶ Hama gioonna kiaapu voovoona aa kua aavaa hatokaanaravaivee. Ivaara sa pinaama kua tiraida tirooma varida sa ivaara vuavi tida varida mmoori iiki-atee. ³⁷ Aa vaidi aavaitana hama ti nuunaira nnauyauvakidiri mminnaiyauvaa mmuara varada hama ti anutuu gioonnaivaara nniiki rakaida maisa kua kiaavaaraida ngia ivaitana vitada aa kua pinaa aavaki yapaano.

³⁸ Demetiriivaata ari seena mmoori vareeraiyaatama kua pinaivaa vo vaidivaaki yapaaree kiaavo kua radudeera suaiyauvo vaikiyai kua rikieera vaidiia variaano. Iya ivaki vida ngiariiki ngiariiki kua pinaivaa yapaatee. ³⁹ Fai vo kua voovai ngiiki vainai kua tira suaivaki ngia mmuakiaaya safuuma nuunaida kua kiatee. ⁴⁰ Anna makee ta nuunaida sabi kua sabi kua ruairata ruairata kiaunna kua aavaara fai Roomaa kieetaiya kua pinaivaki ti ya-paarannee? Vara hama ti yapaaranee? Hama ta rikiaunnano. Anna makee ta iikiaunna kua aavaa oyaivo

hama vaivaara fai Roomaa kieetaiya kua pinaivaki ti yaparaikiai ta dee kuavai iya sai kiarannee? Hama kua sai kiaravootainoo, ⁴¹ kua taika kioo kua fafaaraira vaidiivo iya titooduu vida raubiriiravai.

Pauruuso Maketoniaivakiaata Ereengaivakiaatama nuairavai

20 Raubiriida tirooma varuduu Pauruuso vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuyara aayanna tuduu innasi nnuduu yamaa kua yamaa kua iyaata kua tioo tioo kuaivaa kua taika kioo tunoo: Inna aikioo, na kuanaravee, kua kioo iya pikioo mmata Maketoniaa viravai. ² Vioo ivaki nuainno varioo vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuyaataama yamaa kua yamaa kua kua roo nuainnonno iya pikioo oto mmata Ereengaivau varuduu ³ taaravooma kuraaga taika kiooduu siipaivaki karoo kava vara ranoo mmata Suriaa kuanaree kua rikiooduu vaidi Yutayaiya inna rputuaara kua yeena rauduu rikioo ipi kuane tuuvaa pikioo kava vara ranoo Maketoniaa nniiravai. ⁴ Nnudu too Beriaa diaa vaidi Puraanna mmaapuuvaa nnutuuvo Sopataraava inna tasipama kuanara uudu Tesoronikii diaa vaidi voovaitana nnutuuvaitana Arisarakaaya Sekuduuya iya tasipama kuaara uudu Derevee diaa vaidi voovai nnutuuvo Gaiyaaso iya tasipama kuanara uudu Timotiivaata iya tasipama kuanara uudu mmata Asiaa diaa vaidi voovaitana nnutuuvaitana Tukikiya Toropimooya iya tasipama kuaara iiravai. ⁵ Iyannaadee vidada oro yoosinna Toruaasa varida Pauruusooya tiyara faannairavai. ⁶ Faannauduu bereeta hama puuqaira yeennaivaa tasipama hudeera buusaivaa nneera suaivo taika kiooduu ta yoosinna Piriipii pikiaada siipaivaki karada vidada variaannaduu yaaku sai suaivo taika kiooduu vidada yoosinna Toruaasa oro tiyara faannauya tasipama ivaki variaannaduu mmuaa Sudaqavai taikeeravai.

Nnaagiai suaivaki Pauruuso yoosinna Toruaasa variravai

⁷ Sudaqa heenaivaki ta vaa ausa hanigieeraiya nuunama varida yeenna nneeravai. Nnaa taika kiooduu Pauruuso pataino iya pikioo kuanaraivaara yaata utuoo mmayaayaivaa iya kuaa mmioo varududuu heena tam-mairavai. ⁸ Ta nnau aruovaki varida kua tida variaannaduu kaayau toobaiyauvaa subi hara kiooduu too varuduu ⁹ vaidi karaasa voovai nnutuuvo Aitukuuva tabaanga keegiaivaki varuduu Pauruuso kuaivaa mmanammanna hokobama tududuu Aitukuuva vuru rauduu ivo varioo vurura rusirusiinnonno puisakama vuru vainno rikioo ngiauvakidiri taikiapa roo tuoo vioo mmataivaudiri ari rputu kioo ivau putuoo vairavai. Vauduu gioonna kiaapuuya reemi rada oto inna vararu utida tooduu vaa putuduu ¹⁰ Pauruuso reemi roo vioo varoo inayaa vainno inna varau utu kioo vainno tunoo: Sa pinaama yaata utuatee. Inna yaikiaivo homo innaki vainoo, ¹¹ kua kioo kava vara ranoo verepi gioonna kiaapuuyaataama ngiari varuuvaki vioo yeennaivaa kusii kioo nneeravai. Nnaa kioo kava ivaki varioo iyaata kua tududuu suaivo reera kiooduu iya pikioo viravai. ¹² Vioo kiooduu iya vaidi karaasaivo kava diitoo varuuvaa vitada ari nnauvaki yapa kiooduu ivo kava diitoo varuuvaa iya au-saiyauvo kaayauma yoketairavai.

Pauruuso yoosinna Miretee viravai

¹³ Pauruuso Toruaasadiri yukuyaa Asosoo kuanarainno mmuaanaa ti kuaa ti mmioo tunoo: Vidada Asosoo niyara faannakiatee, kua kiooduu teennaadee vida siipaivaki karada vidada oro yoosinna Asosoo vainiivau si-ipaivo duduu ta ivaki Pauruusaara faannairavai. ¹⁴ Faannakiaannaduduu ivo ngioo ngioo Asosoo ivakidiri ngioo ti sunoo siipaivaki karoo ti tasipama varuduu ta vidada yoosinna Miturenee viravai. ¹⁵ Ta ii yoosinna ivaa pikiada vidada vakiaannaiya patauduu vidada yoosinna Kioosaa vainima vauvaa vida yaatarada vakiaannaiya patauduu vidada yoosinna Samosoo vida teeda yaatarada vakiaannaiya patauduu vidada yoosinna Mireteera viravai. ¹⁶ Vaa Pauruuso yaata utuoo tunoo: Hama hokoba suai mmata Asiaivaki ni variataikiai vida ta Epesiisa yoosinaivaa yaatarada Mireteera kuaravee, kua kioo Mireteera viravai. Pauruuso buusa Pedikoosa nneera suaivo vainima vaino rikioo Yerusareema seenoo kuanaraivaara yaata utuoo itaa kua tiravai.

Pauruuso Epesiisa varuuya ari kuanara kuaivaa kuaa mmiravai

¹⁷ Pauruuso numa yoosinna Miretee varioo ngiaammuauya titooduu Epesiisa varuu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooyara haitatuura vaidiia tummyateera tuduu iya innasi tiiravai. ¹⁸ Tuuduu too ivo iya tunoo: Vaa ngia taavai. Na ikiataa Asiaa mmataivau numa hara kiee variaa suaiyauvakidiri varia ree viee variee mmuakiaa suai ngii tasipama variravai. ¹⁹ Na Udaanga Yisuu Kirisiinna mmoori vareera ngiaammuauvai variee rateeraivaa tasipama mmoori vareenana hama niniyara mannaka tiraina na adiee variravai. Vaidi Yutayaiya ni mmaarau kua tida mmuaararavaa ni muuvo niyaa vauduaata na Udaangaivaa mmooriivaa vareeravai. ²⁰ Vaa ngia taavai. Na ngii nuunaiyauvaki kooyaa mmayaayaivaa ngii giaa ngii miee ngiingii nnauyauvakiaatama kooyaa ngii giaa ngii miravai. Niiki vai kuaivo ngiiki vainai ngia yoketaama variaaravaa hama na voovai hatairavai. Na kooyaa ngii

giaa ngii miravai. ²¹ Na Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ausa hanigiada ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiateeraivaara mmannammanna iya kiasa mmiravai. ²² Aanna makee Mmannasa Yoketaivoono ni giaa ni mioo kuaneera ni tikiai na Yerusareema kuanaravai. Ivaki vai mmuaararavo niisi nninaraivaa hama na rikieerama kiee kuanaravai. ²³ Aa kua aavaa vaa na rikiauvai. Mmuakiaa yoosinnaiyauvaki na nuaina variaaduu Mmannasa Yoketaivoono ni giaa ni mioo tunoo: Iya i mmaara oovi nnauvaa teeraida mmuaararai mminnaivaatama i mmaara teerama kiada variaano. Ivo itaa kua tuuvaa vaa na rikiauvai. ²⁴ Na mmata aavau variaa mmammaivaara kiaunoo: Kumina mminnaavaivee, kiasa kiee hama na ivaara yaata utuaunoo. Na ni mmoori Udaanga Yisuu Kirisiiva ni muuvaa iima taika kiaanaraivaara hama nini mmammaivaara na yaata utuaunoo. Anutuuqo ari Mmaapuuvaa kati ti mmuu mmayaaya yoketaivaa na kiasa kookieema kiee kiaunoo. Ii mmoori ivaa Udaanga Yisuu Kirisiiva ni miravai.

²⁵ Na makemakee ngii tasipama variaa suaivaki Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaara ngii kiasa kookieema ngii giaa ngii miravai. Aanna makee vaa na rikiaunoo. Na itaama ngii kiasa kookieema ngii giaa ngii miaa mmuakiaaya fai ngia hama kava ni tinniivaa taaravai. ²⁶ Ivaaraina aa suai aavaki na yaagueeqama ngii giaa ngii miee kiaunoo: Fai ngiikidiri gioonna kiaapu voovoono na kiasa kuaivaa hama rikioo hama ausa hanigieerama kino kuaivo fai hama niiki vainaravaivee, kiaunoo. ²⁷ Hama na vo kuavai hatairama kiee Anutuuqo ngiiyara uu mmoori eyommaavai vaa na kooyaa ngii giaa ngii miaivaara na itaa kua kiaunoo. ²⁸ Ngiengieenoo ngiingiiyara tuqinnama haitatuukiatee. Puara sipisiipara haitaturayaama Mmannasa Yoketaivoono gioonna kiaapu vooya haitatuukiatee ngii tuuyaraatama tuqinnama haitatuukiatee. Anutuuqaa gioonna kiaapuuya vaa ari Mmaapuuvaa kiauvaadiri yookaama kioo viteeraiyaraatama haitatuukiatee. ²⁹ Vaa na rikiauvai. Fai mmaraara avaikaraiya puara sipisiipaiya nuuna kiasa aakiaivaki nnida iya gutuaani raubiriikiaaneema na ngii pikiee vinai vaidiyya ngii nuuna aakiaivaki nnida maisa mmooriyauvaa ngii iikiaaravai. ³⁰ Mo fai ngiikidiri vaidi vooyaano vaa ausa hanigieera vooya unnakua unnakua kiasa kuaiyauvaa haubayama tikiai fai iya nnaagiai kuaaravai. ³¹ Ivaaraida tuqinnama haitatuukiatee. Na taaravooma nuanu heenagieena ikiannagisanna hama na pikieeraina na rateera boo tiraivaa tasipama yamaa kua yamaa kua tiee variee mmuaavai mmuaavai kuaiyauvaa ngii giaa ngii miauyauvaa sa taunnuatee.

³² Aanna makee Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utuuvaa na innaata ngiiyara yamaa kua yamaa kua tiee kiaunoo: A iya puaisa utuane, kiaunoo. Ivoono aikiooma ngii utinanai ngia yaagueeqama varia rada vidada koovayaida varikio kua yoketaivaa ariinnee tii gioonna kiaapuuya kiasa mminaraivaa fai ngiita ngii giaa ngii minaravai. ³³ Na ngii tasipama variaa suaivaki sikau goora sirivuaiyauvaannee uyira rairaiyauvaa taaduu hama ni varaatairavai. ³⁴ Vaa ngiengieenoo taavai. Na nini yaakuuvakidiri mmoori vareenana niniiniaata ni tasipama nuairaiyanaatama tiisi hameetau mminnaiyauvaa vareeravai. ³⁵ Na mmuakiaa mmoori iikiaiyyavunudiri ngii vitaama kiee kiaunoo: Ta itaama mmooriyauvaa yaagueeqama kiada iidada gioonna kiaapu muaraagama variaiyaraatama mmooriyauvaa iikiai iyaatama yoketaama variatee. Na itaa kua kiasa kiee Udaanga Yisuu Kirisiiva tuu kuaivaara yaata utuee tiravai. Ivo tunoo: Vaidi voovoono mminnaiyauvaa kati vakiaa seenaiya mmikio too kaayauma inna ausaivo yoketaivoo. Vaidi voovoono mminnaiyauvaa ariinnee kiasa varaikio kiisama inna ausaivo yoketaivoo. Mminnaiyauvaa kati vakiaa seenaiya mmira aataruuvoono mminnaiyauvaa ariinnee kiasa vareera aataruuvaa yaataravaivee. Yisuuva itaa kua tiravaivee.

³⁶ Pauruuso itaa kua kiasa taika kioo iya tasipama toorivu yau haroo yaaku vareeravai. ³⁷ Yaaku vara taika kiooduu mmuakiaaya kaayauma innara ratada varida inna varau utu kiada vaidi inna mmooteeravai. ³⁸ Ivo vaa iya tunoo: Fai ngia hama kava ni tinniivaa taaravaivee, tuuvaara kaayauma iya ausaiyauvo mmuaarareeravai. Mmuaararooduu iya inna vitada siipaivakira viravai.

Pauruuso Yerusareema viravai

21 Iya Pauruusa vitada oro ivau kiooduu teeda ta iyara boo ikiee kiasa kiada ta iya pikiada siipaivaki karada safuuma vidada yoosinna Kosoo yaatarada vakiaannaiya patauduu vidada yoosinna Rotoo yaatarada vidada yoosinna Pataravaki siipaivakidiri reemi rada ² nuaidada taannaduu siipa voovai mmata Ponikii kuanara uduu teeda teeta ivaki karada viravai. ³ Vidada taannaduu mmata Kuporoo ti vainima vauduu teeda inna saigiataadiri vidada mmata Suriaa viravai. Ivaki vau yoosinna voovai nnutuuvo Turu ivaki siipaivaki vau hoona-haanaiyauvaa ivau yapaara uduu ta ivakidiri reemi rada ⁴ nuaidada taannaduu vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu vooya ivaki ti teeda vauduu ta iya tasipama mmuaa Sudaqavai ivaki variravai. Variaannaduu Mmannasa Yoketaivo iya kiasa mmuu kuaivaa Pauruusa kiasa mmida tunoo: Sa Yerusareema kuane, ⁵ tuduata ta iya tasipama variaanna suaivo taikooduu iya pikiada kuaara iikiaannaduu iya mmuakiaa ngiari nnaata nnaakaraiyaatama ti sunada yoosinnaivakidiri nnoori siriivau viravai. Ta oro dida vaidi toorivu yau harada

yaaku vareeravai. ⁶Yaaku vara taika kiada titiyyara titiyyara boo kiaa kiada ta iya pikiada siipaivaki karada variaannaduu iya ngiari nnauyauvakira viravai.

⁷Vuduu ta Turudiri pikiada vidada yoosinna Potoromai siipaivakidiri reemi rada taannaduu vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu vooya ti teeda ti sunada vuduu oro iya nnauyauvaki mmuaa heena ⁸vakiaannaiya patauduu iya pikiada vidada oro yoosinna Kaisariaa varida taannaduu vaidi voovai Anutuuqaa mmayaaya tiraivaa nnutuuvo Piriipo ti too vauduu ta inna tasipama inna nnauvaki variravai. Ivoono nnaaru Yerusareema varuduu gioonna kiaapuuya Anutuuqaa mmooori varoo vaidi yaaku saivai sainaidiri taaravaitana mmatau suaivaki inna tasipama mmataama kieeravai. ⁹Ivo numa yoosinna Kaisariaa varuduu ari raunnaapu taarama taarama hama vaati varooya inna tasipama varida Anutuuqo iya kiaa mmuu kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai.

¹⁰Kiaa mmuuya varuduu teeta iya tasipama variaannaduu kaayau suaiauvo taika kioodoo forofetaa vaidi voovai nnutuuvo Akapaava Yutayaivakidiri nniravai. ¹¹Numa ti tasipama varioo Pauruusaa vausaava vara kioo ari yuku yaakuuyauvaa ranaa rau kioo iya kiaa mmioo tunoo: Mmannasa Yoketaivoono aa kua aavaa tinoo: Aa vausa aavaa nakaaravo fai Yerusareema vinai fai vaidi Yutayaia inna yuku yaakuuyauvunu ataama ranaa rau kiada ngiari voopinnaia mmiaaravaivee, tiivai. ¹²Ivo itaa kua tuduu rikiada teetaata mmuakiaa gioonna kiaapu ivakinnaiyaatama yaagueeqama Pauruusaa kiaannanoo: Sa Yerusareema kuanee, ¹³kiaannaduu rikioo ivo ti kuaivaa sai tunoo: Ngia aaniira ratada variaannee? Na ngii tauko kaayauma ni ausaivo mmuaararainoo. Fai na Yerusareema vinai iya ni ranaa rammuaara iikiai fai na hama aatuunaravai. Iya tikiai fai na Udaanga Yisuu Kirisiinnara putinaraivo inna aikioovee, ¹⁴tuduu rikiada ta hama inna kuaivaa hatokeeraida pikiada innara kiaannanoo: Inna aikioo, kii ti Udaanga Anutuuqaa yaata utiraivaugiataama iikiaivee, tiravai.

¹⁵Ta Pauruusaa tasipama nuairaiya ivakinnaiya tasipama variaanna suaivo taika kioodoo teeda ta titi mminaiyauvaa teeraida Yerusareema viravai. ¹⁶Kuaannaduu vaa ausa hanigioo gioonna kiaapu vooya Kaisariaa varuuya ti tasipama vida vaidi ta inna nnauvaki variaaravaa nnutuuvo Manasaava Yerusareema varuuvaa nnauvakira ti vitada viravai. Ivo Kuporoo diaa vaidivai. Vaa ivo tauraa Yisuunnara kutaavaivee tiravai.

Pauruuso Yakoopaata kua tiravai

¹⁷Ta Yerusareema kuaanna suaivaki vaa ausa hanigieera vaidiyya ti teeda tiyyara kaayauma yoketairavai. ¹⁸Tiyyara yoketauduu vakiaannaiya patauduu ta Pauruusaa tasipama Yakoopaasi kuaannaduu vaa ausa hanigioo kieetaiya ivaki inna tasipama variravai. ¹⁹Varuduu Pauruuso iyasi vioo iyara kiaa kioo Anutuuqo inna mmuu mmooiriivaa ivo ngiari voopinnaiyasi nuainno varioo vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki uu mmayaayiyauvaa iya kiaa mmiravai.

²⁰Ivo itaama iya kiaa mmi taika kioodoo rikiada iya Anutuuqaara kua yoketaivaa tiravai. Kiaa kiada Pauruusaa tunoo: Ti seena-o, vaa a taannavai. Aavaki kaayakaayau ari vookarau gioonna kiaapu Yutayaia vaa Yisuunnara kutaavaivee tida Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvaa hama pikiaavai. Yaagueeqama iikiaavai. ²¹Vaidi vooya vaa iya kiaa mmida tunoo: Pauruuso ngiari voopinnaia yoosinnaiyauvaki nuainno varioo Yutayaa gioonna kiaapu iyauvaki variaya tinoo: Musiiva mmaanna tuu kuaivaa pikiada sa ngiingii nnaakaraiya mmammaiyauvaa hatokaatee. Sa Yutayaia aataruuyauvaa iikiatee. A itaa kua kiannaivaara vaidi vooyaano tiravai. ²²Aavaki variaya a ngiannaivaara iya rikikio hama iya nnannataivaannee? Vara iya nnannataivaannee? Iya nnannateenai fai ta dataakiaarannee? ²³Inna aikioo, ta i kiaa i mmiaara kuaivaa iikiane. Aavaki variaa vaidi taarama taaramada mmaanna tuu kuaivaa vaa hatokoovaara Anutuuqaata kua kiaa teerama kioo kua kutaivaa tida irisavaa iida variaano. ²⁴Eenoo viee iyaata vatee oro mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaara irisai iira aataruuvaa iima kiada idaraatama eenoo sikaunnaadiri yookaama kinai teeda fai iya ngiari kieeta yausiiyauvaa yumukuaravee. A itaama taika kinai fai mmuakiaaya i teeda kiaara: Nnaaru iya innara tuu kuaivo unnakuavaivee. Ivo Anutuuqaa mmaanna tuu kua aataruuvaa ariinoo iinoo, kiaaravee. ²⁵Mo ngiari voopinnaia vaa Yisuunnara kutaavaivee tiraiyara teenoo yaata utida iyani yanaa voovai fafaara reeda ta kua yeena rau kiaanna kuaivaa nnaasu iikiateera kiaa mmiravai. Ta iya kiaa mmida kiaannanoo: Unnakua anutuuyauvaa mmiaa haipa yeenna fayaiyauvaa sa nnaatee. Sa fayai kiauyauvaa nnaatee. Sa fayaiyauvaa nnuunaiyauvaki hadauma utuaavo putiiyauvaa nnaatee. Sa sabi nuaira aataruuvaa iikiatee, tiravai.

²⁶Iya itaa kua tuduu vauvo patauduu Pauruuso iya tuu kuaivaa iinno vaidi taarama taaramada vitoo mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaara irisai iira aataruuvaa iya tasipama iiravai. Iima taika kioo nuunaira nnau pinaivaki vioo mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaara irisai iira aataruuvaa iikiaa suaivo taika kinai iya puariyauvaa mmuaavai mmuaavai varada kati Anutuuqaara hudaarivaara kieeta vaidiyya kiaa mmiravai.

Nuunaira nnau pinaivaki iya Pauruusaa utiravai

²⁷ Pauruuso vaidiia mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaara irisai iira aataruuvaa uu suaivo yaaku saivai kara-saidiri taarama kiisama taikaanara uduu vaidi Yutayaa vooya Asiaa mmataivakidiri nnuuya nuunaira nnau pinaivaki Pauruusaa teeravai. Teeda gioonna kiaapu ivaki nuunauya sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida inna utu kiada vaidi ²⁸ pinaama aayanna reeda tunoo: Vaidi Isarairaayaso, numa ti tasipama iikiatee. Aa vaidi aavo vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuainno varioo ta gioonna kiaapu Isarairaiya tiyaraatama Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaaraata aa nnau aavaaraatama maisa kua tiao oooqoo tiivai. Anna makee ivo ngiari voop-innaiya ti nuunaira nnau pinaa aavaki vitoo nnikio nnau yoketaa tuanaivo maisainoo, tiravai. ²⁹ Epesiisaa vaidi-ivaa nnutuuvo Toropimo tauraa kati Pauruusaa tasipama yoosinnaivaki nuauvaa iya teeda yaata utida tunoo: Pauruuso inna vitoo nuunaira nnau pinaivaki viravaivee, kua yaata utuuvaara iya itaa kua tiravai.

³⁰ Mmuakiaa gioonna kiaapu yoosinnaivaki varuuyaata iyaatama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida mmuaavaugiataama seenada vida Pauruusaa utu kiada vaidi inna utu raririima rada nuunaira nnau mmaanaivau viravai. Mmaanaivau vuu saivaata vooyaano sipuuvaa makee tuduu rau kieeravai. ³¹ Rau kioodoo iya Pauruusaa rupuutaara uduu rikioo Roomaa rapira vaidiia kieetaivo mmuakiaa gioonna kiaapu Yerusa-reemaiya sabi kua sabi kua ruairata ruairata tuuvaa rikioo ³² akiiraama ari rapira vaidiiaata iyara haitatuu-raiyaatama vitoo seenoo gioonna kiaapuuyasi viravai. Vuduu gioonna kiaapuuya innaatama rapira vaidiiaatama teeda Pauruusaa ripiida rupuutuuva piki eeravai.

³³ Pikioodu kieeta vaidiivo Pauruusaa vainiivau dioo vainno ari rapira vaidiia tuduu iya yaagueeqa yeena taaravaitana varada inna ranaa rau kioodoo kieeta vaidiivo Pauruusaara gioonna kiaapuuya yaparainno tunoo: Anna giononnee? Ivo dee mmoori maisavai iivainnee? ³⁴ tuduu rikiada vooyaano nuunaida ngiari vo kuavai puaisakama aayanna reeda tuduu vooyaano ngiari vo kuavai tiravai. Iya puaisakama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tuuvaara kieeta vaidiivo hama Pauruuso uu kua oyaivaara arinaima rikieerama kioo ari rapira vaidiia tuduu iya Pauruusaa vitada rapira vaidiia nnauvakira viravai. ³⁵ Vida iriivaa rooru kioovau kuaara uduu gionna kiaapuuya ututuuma kiada tukikaakama kiada inna rupuuta kiara uuvaara rapira vaidiia inna taina raida ngiari nnauvakira viravai. ³⁶ Vuduu mmuakiaa gioonna kiaapu inna vata rada vuuya puaisakama aayanna reeda varida tunoo: Rupuuta kioo putuaivee, tiravai.

Pauruusaa kua pinaaki yapooduu irisai kuaivaa tiravai

³⁷ Tida varuduu rapira vaidiia Pauruusaa vitada ngiari rapira nnauvaki kuaaree kua uduu Pauruuso iya kieeta vaidiivaa tunoo: Na aita kua kiaunnee? tuduu rikioo kieeta vaidiivo inna sai tunoo: Mo a Ereengaa kua kiannakuunnee? ³⁸ Hama a Iyiipaa vaidikuunnee? Vo suai vaidi Iyiipa voovono kaayau gioonna kiaapu (4000) kua tuduu iya Roomaa kieetaivaara nnannatooduu iya kaayau rapira yau suruuyauvaa utuuvaara iya vitoo koo mmuyai gaanga yoosinnaivaki viravai. Anna a ii vaidiikuunnee? ³⁹ tuduu rikioo Pauruuso inna sai tunoo: Hameetavee. Na Yutayaa vaidivai. Ni noova Kirikiaa mmataivau vau yoosinna Tarasaadiri ni mmateeravai. Na yoosinna pinaivakidiri ngiauvai. A tinai fai na gioonna kiaapuuyaatama kua tinarannee? ⁴⁰ tuduu rikioo ee-oo tuduu Pauruuso iriivaa rooru kioovau dioo vainno gioonna kiaapuuya kua pikiaateeraivaara ari yaakuuvaitanaadiri ruvuaatauduu iya kua pikioodu ivo ngiari kua Eporaivakidiri iya kua mmioo tunoo:

22 Vaidi ni gata vayaa ni koo vayaiyaso, kua pinaivaa niiki yapaivaa irisaivaa na kua tinai ngia rikiaatee, ² kua kioo ngiari kua tuanaa Eporaivakidiri tuduu rikioodu yoketauduu hama kua tiraida kua seemuaa varuduu Pauruuso kava iya tunoo:

³ Na Yutayaa vaidivai. Ni noova mmata Kirikiaa vau yoosinna Tarasaadiri ni mmateeravai. Na ivaki pikiee numa aa Yerusareema aavaki hara kiee varieenana vaidi nnoonna Kamarieeraasi kuaaduu ivo ni vitairavai. Vitainno ti rubuungainna mmaanna tuu kuaivaa yaagueeqama ni giaa ni muduu na aanna makee ngia variaya ngii roosiima Anutuuqaara yaagueeqaina inna kuaivaa rikiee puaisakama utiravai. ⁴ Utuee gioonna kiaapu Yisuunna aataruuvau nuauya mmoori maisaivaa iya mmiee iya rupuutina iiravai. Rupuutina iina variee gionnaiyaa-ta vaidiiaatama utu raririina oovi nnauvaki yapeeravai. ⁵ Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivoota kua yeena raira vaidiiaatama aa na ataa kua kiau aavaara kutaavaivee kiaavai. Ngia oro iya yaparaida rikikiai fai iya kutaavaivee kiaaravee. Nnaaru iya yanaiyauvaa ngiari seena vaidi Yutayaa vooya Damasakuusa varuuyani ni mida ni titooduu na varee viee gioonna kiaapuuya utu raririima kiee yeenaivaadiri ranaa rau kiee iya vitee kava vara ranee numa Yerusareema yapa kinai iya rupuuteeraivaara na viravai.

Pauruuso ari hanigioo karaasavai varuu kuaivaa iya kiaa mmiravai

(Aposoroo 9:1-19; 26:12-18)

⁶ Na viee viee yoosinna Damasakuusa vainima kuaaduu ikianna tammaa tuanaa ngiau aapuuvakidiri mmeekia ari vookarauvo niyaa ruvuahooduu ⁷ na viee varee mmataivau vaina rikiaaduu Yisuuva niita kua tioo tunoo: Sauruuso, e aaniira maisa mmooriivaa ni iinarainna iikiannanee? ⁸ tuduu rikiee na sai inna yaparaina kiaanoo: Udaanga-o, a gioononna kiannanee? kiaaduu rikioo ivo ni kuaivaa sai tunoo: Na Nasareetaa vaidi Yisuuvaano aita kua kuaunoo. A mmoori maisaivaa ni iinarainna iikiannanoo, ⁹ tuduu rikiaada vaidiia ni tasipama vuuya mmeekiaivaa nnaasu teeda ivo niita kua tuu kuaivaata inna nnuunaivaatama hama arinaima rikieeravai. ¹⁰ Hama rikiooduu na yaparaina kiaanoo: Udaanga-o, na dee mmoorivai iikiaunnee? kiaaduu rikioo ivo ni sai tunoo: Diitee oro yoosinna Damasakuusa varianee. Ivaki a varinai na nene yaata utuauvaugiataama i mminara mmoori mmuakiaayauvai vaidi voovai kiaa mmimo too ivoono fai i kiaa i mminaravee, ¹¹ tuduu rikioo mmeekia ari vookarauvo niyaa ruvuahooavaara ni avuuvo upisuuduu ni tasipama vuuyaano ni yaakuuvaudiri utida ni vitada Damasakuusa viravai.

¹² Vaidi voovai nnutuuvo Ananiaaso Anutuugaara yaagueeqaira vaidivai varioo ti mmaanna tuu kuaivaa uuduu vaidi Yutayaa Damasakuusa varuuya innara yoketaa vaidivaivee tiravai. ¹³ Tuu vaidi ivoono niisi ngioo ni vainima dioo vainno ni tunoo: Sauruuso, ni seena-o, kava ai avuuvaa taanee, tuduu tuu saivaata ni avuuvaa kava tuqinnama tee reeri inna taaduu ¹⁴ ivo ni tunoo: Ti rubuungainna Anutuugo vaa i mmataama kiaivai. A inna yaata utira kuaivaa tee rikiee inna mmoori vareera Vaidi Safuuma Variraivaa tee inna kua tuanaivaa rikiaannaivaara i mmataama kiaivai. ¹⁵ Fai a inna mmayaayaivaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiee a taanna rikiaannaivaaraatama fai iya kiaa mminaravee. ¹⁶ Anna makee aaniira a faannainna variannanee? Diitee nnooriivaa varaanee. Nnooriivaa varee inna nnutuuvaa tino rikioo Anutuugo i mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee, tuduu rikiee na iiravai.

Pauruuso ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuyasi viravai

¹⁷ Na kava vara ranee numa Yerusareema variee oro nuunaira nnau pinaivaki variee yaaku varee variaaduu ni tinni avuuvo hanigiooduu ari vookarauvaa taaduu ¹⁸ Udaanga Yisuu Kirisiiva ni too vainno ni tunoo: Makee tinai diitee kuane. Gioonna kiaapu aavaki variaya a niyara tinai rikiaada hama rikiaaraivaara diitee Yerusareema pikiee vo yoosinnavaki kuane, ¹⁹ tuduu rikiee na sai kiaanoo: Udaanga-o, vaa aavakinnaiya na iikiauva teeda rikiaavai. Nnaaru iya nuunaira nnauyauvaki mmuakiaaya aiyara kutaavaivee tuuya na utu raririima mmaanai kiee iya ripiiravai. ²⁰ Iya aiyara kua tira vaidi Sitipaanaa ruputuduu putuu suaivaki na inna ruputuu vaidiia uyira raira varaayaa uyuuyauvaa utu kiee diee vaina ee-oo kiaaduu iya inna ruputuduu putiravaivee. Na itaa kiaivaa rikiaadaata fai iya ni kuaivaa rikiaaravee, ²¹ kiaaduu rikioo Udaangaivo ni tunoo: Kuane. Na i titanai ngieera ngiari voopi variaa gioonna kiaapuuyasi kuane, tiravaivee.

²² Pauruuso itaa kua tuduu iya rikiaatauduu rikiadada aa nnaagiai aavaa ivo tuu kuaivaara iya nnannatooduu pinaa kua tida tunoo: Vitada kuatee. Ruputu kikio putuaivee. Sa itai vaidi ivo mmatayaa ti tasipama variaivee, ²³ kiaa kiada iya nnannatoovaara iya puaisakama aayanna reeda ngiari uyira raira varaayaa uyuuyauvaa rabara kiada panupanuuda kufukuufaiyauvaa habara ngiauvau reera kagaari kagaariida variravai.

²⁴ Kagaari kagaariida varuduu Roomaa rapira kieetaivo ari ngiaammuauya tuduu inna vitada ngiari nnauvakira viravai. Vida ngiari nnauvaki yapa kioodoo iya kieetaivo iya tunoo: Inna ripiikio Yutayaiya innara pinaa kua kua oyaivaa ariinoo tinai ta rikiaaravee, ²⁵ tuduu yeenaivaadiri inna ranaa rau kiada ripiikiaara uuduu Pauruuso rapira vaidi kieeta voovai ivaki duuvaa tunoo: Ngia vaidi voovoono Roomaa yanaivaa utiivaa ripiikiaavainnee? Ngia vaidiia hama kua pinaaki yapeeraida sabi ripiikiaavainnee? Ngia iikiaa mmoori aataruuvo itaivainnee? ²⁶ tuduu rikioo ii vaidi ivo ari kieeta tuanaivaasi vioo tunoo: E aaniivai iinarainna iikiannanee? Aa vaidi aavo Roomaa yanaivaa varai vaidivaivee, ²⁷ tuduu rikioo kieeta vaidiivo Pauruusaasi vioo inna yaparainno tunoo: Ni giaa ni mianee. A kutaa Roomaa yanaivaa varaanna vaidikuannee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Kutaa na varauvaivee, ²⁸ tuduu rikioo kieeta vaidiivo tunoo: Na pinaa sikauyauvaa kagaari kiee Roomaa yanaivaa varauvaivee, tuduu rikioo Pauruuso tunoo: Ni napoovaano Roomaa yanaivaa varoovoono ni mmata kioodoo na variee yanaivaa varaivaara na Roomaa vaidivai variauvai. Na ivaa varauvaara aanna i yaatarauvaivee, ²⁹ tuduu rikiaada ivo itaa kua tuu saivaata vaidiia inna ututuuma kiada inna yaparaida ripiikiaara uuya hayida oro ngieerayaa diravai. Duduu kieeta vaidiivootama aatuuravai. Pauruuso Roomaa vaidivai vaa iya yeenaivaadiri inna ranaa rau kiovaara kieeta vaidiivootama aatuuravai.

Pauruuso kua yeena raira vaidiiya avuuyauvunu diravai

³⁰ Vauya patauduu kieeta vaidiivo Yutayaiya Pauruusaa kua pinaana yapoo kua oyaivaa rikiaanaraivaara ari ngiaammuauya tuduu iya Pauruusaa ranaa rau kioo yeenaiyauvaa rukuasaa kiooduu Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua yeena raira vaidiiyaatama tuduu nuunauduu Pauruusaa vitoo tuma iya avuuyauvunu kiooduu dioo vairavai.

23 Pauruuso dioo vainno kua yeena raira vaidiiya too nnaasu vainno iya tunoo: Ni seenayaso, na yaata utuee na mmannammannama kiese Anutuuqaa avuuvau yoketaama nnaasu varia ree ngiee ngiee aanna makee homo na yoketaama variauvee, ² tuduu rikioo vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaivaa nnutuuvo Ananiaaso vaidiiya Pauruusaa vainima dida vauya inna kuasiivaa rutuukiateera tuduu ³ rikioo Pauruuso inna tunoo: Fai Anutuuqo sai i ruputinaravaivee. A sikau hanikia maisavau poosa nnoori yoketaivaa siikakiavava roosiikiannakuavee. I aakiaivaki maisainoo. A variee Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaara kua pinaivaki ni yapa kiaannanoo. Mo vaidiiya ni ruputuateraivaara a tiee Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa hatokaannanoo, ⁴ tuduu rikiaada vaidiiya inna vainima dida vauya Pauruusaa tunoo: Mo a Anutuuqaara kati puara hudeera kieeta tuanaivaa maisa kua kiannanoo, ⁵ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ni seenayaso, ivo Anutuuqaara kati puara hudeera kieeta tuanaavai variivaa hama na tee rikiauvai. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno ivaara tinoo: Sa ai seenaiya kieeta vaidiivaara kua maisavava kianee, tiivaivee.

⁶ Pauruuso itaa kua kua kioo kua yeena raira vaidiiya arinaima tooduu vooya Satuukaiya varuduu vooya Farisaiya variravai. Varuduu ivo pinaama iya tunoo: Ni seenayaso, na Farisai vaidivai. Ni kookiaiya Farisai vaidiya mmaapuvai na variaunoo. Anutuuqo tinai vaidi putuaiya kava diitaaraivaara na yaagueeqama kiauvaara aanna makee vaidiiya kua pinaivaki ni yapaano, ⁷ tuduu tuu saivaata Farisaiyaata Satuukaiyaatama ngiariiyara ngiariiyara airi kua airi kua tida vooyaano ngiari voovaugiataama yaata utuduu vooyaano ngiari voovaugiataama yaata utiravai. ⁸ Satuukai vaidiiya makemakee tunoo: Anutuuqo tinai putuaiya hama kava diitaaravee, kua kiada vo kuavai keenaa tunoo: Hama mmannasaiyaata aangeraiyaatama variaano, tuduu makemakee Farisaiyaano tunoo: Fai putuaiya kava diitaaravee, kua kiada aangeraiyaraata mmannasaiyaaraatama tunoo: Vari-aano, tiravai. ⁹ Ivaara iya sabi kua sabi kua ruairata ruairata tuduu Farisaiyakidiri vooya kua mmaanna kua mmiraiya dida vaidi yaagueeqama tunoo: Ta taunnano aa vaidi aavo hama koonnama varinoo. Mman-na-saivonnee aangeraiivo innaata kua tiivo mo inna datavainnee? ¹⁰ kua kiada iya pinaama buaaru tida varuduu Pauruusaa utu ratokakiaara uvaara rapira vaidiiya kieetaivo yaata utuoo aatuunoo ari rapira ngiaammuauya tuduu vida gionna kiaapuuya nuuna aakiaivakidiri Pauruusaa utu raririima rada ngiari nnauvaki yapeeravai.

¹¹ Yapa kiooduu heenaki Udaanga Yisuu Kirisiiva Pauruusaa vainima duoo vainno inna tunoo: Yaagueeqama varianee. Vaa a aavakinnaa gionna kiaapu Yerusareemaiya niyara yaagueeqama kua mmiannavai. Fai a viee mmuaikaraama yoosinna Rooma ivaki variyaiya kua mmunaravaivee, tiravai.

Vaidiiya Pauruusaa mmaara kua yeena rairavai

¹² Patauduu vaidi Yutayaiya nuunaida Pauruusaa mmaara kuaivaa tida kua kutaivaa tasipama kua kua teerama kieeravai. Hama iya yeenna nnooriivaa nneerama kiada Pauruusaa ruputu kiada nnaagiai yeenna nnoori nnaara kuaivaa kua kutaivaa tasipama tiravai. ¹³ Vaidi itaa kua tuuya taara vaidi yuku yaaku taika kiooyaano (40) nuunaida kua kutaivaa tasipama tiravai. ¹⁴ Kua kutaivaa tida Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama vida tunoo: Ta nuunaida hama yeenna nnooriivaa nneerama kiada Pauruusaa ruputu kiada nnaagiai yeenna nnoori nnaara kuaivaa yaagueeqama kutaavaivee kiaunnavai. ¹⁵ Ngieenoo kua yeena raira vaidi kieetaiyaata Rooma rapira kieetaivaatama unnakua tida kiatee: Pauruusaa vatee tiisi nninai ta inna yaparaida kua oyaivaa tuqinnama rikiaaravee, tikiai vitada vainima nnikiai ta inna ruputuaaravaivee, tiravai.

¹⁶ Iya itaa kua tuduu rikioo Pauruusaa nnaudiivo iya kua kutaavai tuu kuaivaa rikioo vioo vioo rapira vaidiiya nnauvaki oro Pauruusaa kua mmiravai. ¹⁷ Kiaa mmuduu rikioo Pauruuso kieeta vaidi voovai aayanna tuduu in-nasi nnuduu rikioo inna tunoo: Aa ngiaammuau aavaa vatee kieeta tuanaivaasi kuane. Vino iva kua voovai in-na kua mmunaravaivee, ¹⁸ tuduu rikioo kieeta vaidiivo inna vitoo kieeta tuanaivaasi vioo inna tunoo: Oovi nnauvaki varii vaidi Pauruuso niyara tikiai na numa rikiauko tinoo: Aa ngiaammuau aavaa vatee kieeta vaidiivaasi kuane. Vino iva kua voovai inna kua mmunaravaivee, tikiai rikiee na inna vatee aisi ngiaunoo, ¹⁹ tuduu rikioo kieeta vaidi tuanaivo ngiaammuauvaa yaakuuvau utuoo inna vitoo ngieera voovau vioo inna yaparainno tunoo: A aanii kuavai ni gaa ni minarainna kiannannee? ²⁰ tuduu rikioo inna sai tunoo: Yutayaa vaidiiya turau i yaparakiaraivaara vaa kua kutaa yeena rau kiaavai. Fai iya turau unnakua tida i yaparaida kiara: Pauruusaa vatee tiisi nninai ta inna yaparaida kua oyaivaa tuqinnama rikiaaravee, kiaravai. ²¹ Ai yaatu sa iya kuaivaa rikiaa-

nee. Taara vaidi yuku yaaku taika kaiya (40) haumaki varida Pauruusaa mmaara faannaida variaivaara sa iya kuaivaa rikiaanee. Iya yeenna nnooriivaa hama nneerida Pauruusaa ruputu kiada nnaagiai yeenna nnoori nnaaraivaara ngiari kua kutaivaa kiaavai. Vaa iya teerama kiada a ee-oo kianeera faannaida variaavaivee, ²² tuduu rikioo kieeta vaidiivo inna tunoo: A ni giaa ni mianna aavaara sa vaidi voovai kiane: Na inna kiaa mmi-
auvaivee, kiane, kiaa kioo inna titooduu viravai.

Rusiiva Pauruusaa titooduu mmata kieeta Perekiinnasi viravai

²³ Vuduu kieeta tuanaivoono rapira vaidiia kieetaivaitana aayanna rooduu innasi nnuduu ivaitana tunoo: Rapira vaidi kaayau (200) tida puara hoosayaa kareera vaidi vooya (70) tida mmataa utira vaidi kaayau (200) tiki-
ai iya heenaki yoosinna Kaisariaa kuatee. ²⁴ Puara hoosa vooyavai Pauruuso kuanaraivaara teerida safuuma inna vitada mmata kieetaivaa nnutuuvo Perekiinnasi kuatee, ²⁵ kiaa kioo kieeta vaidiivaa Perekiinnani yanaivaa fafaara roo tunoo:

²⁶ Na Karautii Rusiivaano a ti kieeta vaidi yoketaivaa Perekiinna na aini aa yanaa aavaa fafaara raunoo. A yoketaamainna variannanee? ²⁷ Vaidi Yutayaiya aa vaidi aavaa utu kiada vaidi inna ruputuduu putinara uduu na rikiaaduu ivo Roomaa yanaivaa varai vaidivai varuuvaa na nini rapira vaidiiaata viee inna vitee inna yoke-
taama yapa kieeravai. ²⁸ Yapa kiee kua pinaivaki inna yapa kioovaa na rikiaanaree kiaa inna vitee ngiari kua yeena raira vaidiiasi viravai. ²⁹ Viee rikiaaduu iya ngiari kua mmaanna tuu kuaivaara yaata utida kua pinaivaa innaki yapeeravai. Yapoovaa na yaata utuee kiaanoo: Ivo dee mmoori maisavai iiravaara ta oovi nnauvaki in-
na yapaaranee? Vara ta inna ruputikio putinaranee? kiaa kiee rikiaaduu hama ivo mmoori maisa voovai uu-
vootairavai. ³⁰ Ngiaammuaivo ni giaa ni muu kuaivaa na rikiaaduu iya inna mmaara kua kiaa yeena rau kieera-
vai. Na rikiee akiairauduu inna titaaduu aisi viravai. Vuduu na kua pinaivaki inna yapa kieera vaidiia kiaanoo: Perekiinnasi vida kua pinaivaki Pauruusaa yapaatee, tiravaivee. Karautii Rusiiva yanaivaa fafaara roo itaa kua tiravai.

³¹ Fafaara rooduu rikiaada rapira vaidiia ivo iya kiaa mmuuvugiataama iida heenaki Pauruusaa vitada vidada yoosinna Adipatirii yapa kiada ³² vauya patauduu yukuyaa nuaira rapira vaidiia kava vara ranada ngiari nnau-
vakira nnuduu hoosayaa nuairaiya Pauruusaa vitada ³³ yoosinna Kaisariaa ivaki vida mmatayaa reemi rada Ka-
rautii Rusiiva roo yanaivaa vaidi kieetaivaa mmida Pauruusaa vitada inna mmiravai. ³⁴ Mmuduu too yanaivaa yaarummua kioo Pauruusaa tunoo: Dee mmatavakidiri a ngiannanee? tuduu rikioo Pauruuso tunoo: Kirikiaa mmataivakidiri ni noova ni mmateeravaivee, ³⁵ tuduu rikioo Perekiiva tunoo: Kua pinaivaa aiki yapa kieera vaidiia nnikiai rikiee fai na i kuaivaa rikiaanaravaivee, kiaa kioo tuduu ari ngiaammuaiva Pauruusaa vitada He-
rootaa nnau pinaivaki yapa kioodoo vooya innara haitatuuravai.

Yutayaa vaidiia kua pinaivaa Pauruusaaki yapeeravai

24 Yaaku sai suaivai taika kioodoo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa nnutuuvo Ananiaaso vaidi yokovaa vooyaatama vaidi voovai kua mmaanna oyai arinaima rikioovaa nnutuuvo Tereturuun-
naatama vitoo Kaisariaa viravai. Oro vaidi kieeta Perekiinna avuuvau dida vaidi kua pinaivaa Pauruusaaki yapoo kuaivaa inna kiaa mmiravai. ² Inna kiaa mmuduu rikioo Perekiiva tuduu Pauruuso nnuduu Tereturuuva diitoo kua pinaivaa Pauruusaaki yapoo Perekiinna tunoo:

Ti kieeta yoketaakuavee. A tinni yoketaa vaidikua ti haitatuukiannani hama ta vo yoosinnaiyaata rapuaun-
navai. A yaata yoketaakua mmoori yoketaivaa iinna variannano ti mmataivo yoketaivo. ³ Ta vo yoosinna vo yoosinna variaunnaiya mmuakiaa suai a iikiannaivaara ta sirigaida aiyara kua yoketaivaa kiaunnanoo. ⁴ I piri-
sainoora hama na hokoba suaivaa aita kua tinaravee. Na paanna kuavai tinai a tiyara boo tiee ni kuaivaa riki-
aanee. ⁵ Ta taunnano aa vaidi aavo vuennavai. Ivo mmuakiaa yoosinnaiyavai nuainno varioo ari kuaivaa Yu-
tayaa gioonna kiaapuuya kiaa mmuduu innara oooqoo tida sabi kua sabi kua ruirata ruirata tiravai. Ivo Nasa-
reetaa vaidiivaa aataruuvau nuairaiya kieetaivo. ⁶ Ivo ari voopinnaa vaidiivaa vitoo ti nuunaira nnau pinaiva-
ki yapano ti nnauvo maisainoora tida ta inna utiravai. (Utida ti mmaanna tuu kuaivaara inna yaparakiara uduu ⁷ rapiraiya kieeta Rusiiva tuoo pinaama ti ruputu kioo inna vitoo viravai. ⁸ Vitoo vioo ti tunoo: Perekiin-
nasi vida kua pinaivaa Pauruusaaki yapaatee. Ivo itaa kua tiravai.) Fai eenoo aa vaidi aavaa yaparainna rikiano mmuakiaa kuavai ta innaki yapaunnaivo kutaavai vainaravaivee, ⁹ tuduu rikiaada Yutayaa vaidi ivaki varuuyaata-
ma Tereturuuva itaa tuu kuaivaara kutaavaivee tiravai.

Pauruuso Perekiinna avuuvau diravai

¹⁰ Tuduu vaidi kieetaivo Pauruuso kua kiaiveera kieetaivaa nnuyau ruduu rikioo Pauruuso tunoo:

Vaa na tauvai. A kaayau nuanu aa mmata aavau variaiyara diraiquavee. Ivaara neneeno kua pinaivaa niiki yapa kiaa irisai kuaivaa i kiaa i mmiauuko ni yoketaiwoo. ¹¹ Fai a iya yaparainai i kiaa i mmiaaravee. Na Yerusa-reema Anutuuaqaa ni ausa mmuduuyaivaa mminara kuaaduu yaakuuvaitana yukukidiri taara suai nnaasu taikeravai. ¹² Ti suai ivaki vaidi Yutayaiya ni tooduu hama na nuunaira nnau pinaivaki kaayau kua gioonna kuaapuuyaata tiee hama na iya nuunaira nnauyauvakiaata yoosinnaiyauvakiaatama gioonna kuaapuuya kuaaduu sabi kua sabi kua ruairata ruairata tiravai. ¹³ Kua pinaivaa makee iya niiki yapaivo inna hama oyainnaataivai. Hama fai iya ivaa oyaivaa kooyaa i vitaakiaaravai. ¹⁴ Na aa kua aavaa kooyaa i kiaa i mminaravee. Iya Yisuunna aataruuvaidiri unnakua kiaa haubayama iikiaa aataru ivau na nookiauvai. Ti rubuungainna Anutuuaqaa tua-naivaa na ni ausa mmuduuyaivaa mmiauuvai. Mmuakiaa kuaiyauvo Anutuuaqaa mmaanna tuu kuaivaki vaiyauvaata forofetaiya kuaivaki vaiyauvaatama na rikiee kiaunoo: Kutaavaivee, kiauuvai. ¹⁵ Aa vaidi kua pinaana ni yapa kiaa aaya faannaida yaata utida kiaanoo: Mmuakiaa vaidi yoketaiyaata maisaiyaatama putuivakidiri fai Anutuuaqaa tinai diitaaravee. Iya itaa kua kiaa kiada yaata utida faannakiaivaugiataama neetaata yaata utuee faannakiauuvai. ¹⁶ Ivaara na Anutuuaqaa avuuvauunnaata gioonna kuaapuuya avuuyauvunuaatama mmannamanna yoketaama iikiauukoko hama maisama variraivo ni yaatana vaivai.

¹⁷ Na kaayau nuanu vooyauvai vo yoosinnayauvaki variee kava vara ranee ngiee sikauyauvaa kati mmanna haipuuyani kiaiayuvaa ni seena gioonna kuaapuuya mmiee Anutuuaqaa kati puaraivaa hudaanara nniravai. ¹⁸ Na mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaara irisai iira aataruuvaa iima taika kiee puaraivaa hudee variaaduu vaidi Yutayaiya nuunaira nnau pinaivaki ni teeravai. Ni too suaivaki hama gioonna kuaapuuya ni suvuaida sabi kua sabi kua ruairata ruairata tiravai. ¹⁹ Vaidi Yutayaiya mmata Asiaivakidiri nnuuya nnaasu ivaki varida ni teeravai. Iya na koonnama iikiaivaa tootiri. Iyaano numa i avuuvau kua pinaivaa niiki yapaatirivee. ²⁰ Na kua yeena raira vaidiyya avuuyauvunu diee vakiaa suaivaki kutaa mmoori maisaivaa na uuvaa iya teeda kua yeena rautiri. Vaa tooya makee aavaki varida i kiaa i mmiaatirivee. ²¹ Na iya avuuyauvunu diee vakiaa suaivaki mmuaa kuavai nnaasu na aayanna ree kiaanoo: Anutuuaqaa tinai vaidi putuuiya kava diitaaraivaara na kutaavaivee kiauvaara aanna makee ngia kua pinaivaa niiki yapaano, tiravai. Ii na kiaa kua ivaa nnaasu fai iya i kiaa i mmiaaravee.

²² Pauruuso itaa kua tuduu rikioo Perekiiva vaa Yisuunna aataruuvau nuu mmayaayaivaa arinaima rikioo iya kava kua kuaaraivaara iya oooqoo tioo tunoo: Rapira kieeta Rusiiva nninai tee fai na ngii kuaivaa radudaanaravee, ²³ kiaa kioo vaidiivo Pauruusaa haitatuuvaa tunoo: Oovi nnauvaki inna yapa kiee kati yoketaama inna haitatuunna sa inna yuku yaakuuyauvunu yeena rairama kiee inna seenaiya hama innasi vai mminnaiyauvaa varada numa inna mmiaaraivaara sa oooqoo kianee, tiravai.

Pauruuso Perekiiya Durusirooya avuuvaitanau diravai

²⁴ Vo suai voovaki Perekiiva ari nnaata Yutayaa gioonnaivaa nnutuuvo Durusiroonna vitoo numa varioo Pauruusaara tuduu innasi ngioo Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuu kuaivaa ivaitana kiaa mmudu rikeeravai.

²⁵ Rikiooduu Pauruuso safuuma variraivaara tioo vaidiyya ngiari mmamma iira aataruuvaara oooqoo tiraivaara tioo Anutuuaqaa gioonna kuaapuuya yaparaira suaivo nninaraivaara tuduu rikiooduu Perekiinna aatuuduu tunoo: Anna makee kuanee. Na yapooma teeno suai voovai kati vainai fai na aiyara tinai ngianee, ²⁶ kiaa kioo Pauruuso ari kati mmaanai kuanaraivaara sikau vooyauvai inna mminaraivaara yaata utuoo faannainno variravai. Ivo itaama yaata utuuvaara makemakee Pauruusaara tuduu innasi nnudu innaata kua tiravai.

²⁷ Iya itaama iida varuduu taara nuanu taika kiooduu vaidiivaa nnutuuvo Porikii Peseteeva kieeta vaidi Perekiinna mmaataivaa vareeravai. Varooduu rikioo Perekiiva Yutayaa vaidiyyara mmoori yoketaivaa iinree kiaa Pauruusaa pikiooduu oovi nnauvaki homo variravai.

Rooma kieetaivaasi Pauruuso na kuanaravee tiravai

25 Peseteeva iya kieetavai numa varuduu taaravooma suaivo taika kiooduu ari yoosinna Kaisariaa pikioo Yerusa-reema viravai. ² Oro varuduu Anutuuaqaa kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi Yutayaiya kieetaiyaatama innasi nnida kava kua pinaivaki Pauruusaa yapoo kuaivaa inna kiaa mmiravai. ³ Kiaa mmi taika kiada yamaa kua yamaa kuaivaa tida inna yaparaida tunoo: A ee-oo tino Pauruuso Yerusa-reema nnino ti yoke-taakiaivee, tiravai. Pauruuso aataru tammaivau nninai iya inna rputuaraivaara iya kua yeena raida itaa kua tiravai. ⁴ Tuduu rikioo Peseteeva iya sai tunoo: Pauruuso homo Kaisariaa oovi nnauvaki varinoo. Kiisa suai fai na kava vara ranee ipi kuanaravai. ⁵ Tikiai ngiikidiri kieetaiyaata ni tasipama vida teekio Pauruuso mmoori maisaivaa uuvo vainai iya kava kua pinaivaki inna yapaatee, tiravai.

⁶ Peseteeva itaa kua kiaa kioo yaaku saivai sainaidiri taaravoomannee vara yaakuuvaitana suaivaa iya tasipama varuduu taika kiooduu kava vara ranoo Kaisariaa viravai. Vauvo patauduu kua radudeera nnauvaki oro ivaki

varioo vaidiia tuduu Pauruusaa vitada ⁷ innasi nnuduu vaidi Yutayaiya Yerusareemadiri nnuuya kua pinaa kaayau ari vookarauyauvaa innaki yapada rikiooduu hama oyaiyauvootairavai. ⁸ Hama oyaiyauvootauduu Pauruuso iya kuaivaa irisaivaa tunoo: Hama na Yutayaiya mmaanna tuu kuaivaa hatokeeravai. Hama na nuunaira nnau pinaivaki mmoori maisaivaa iiravai. Hama na Roomaa kieeta tuanaivaa kua aataruuvaa hatokeeravaivee, ⁹ tuduu rikioo Yutayaa vaidiyyara Peseteeva mmoori yoketaivaa iinaree kiaa ivo Pauruusaa yaparainno tunoo: A Yerusareema i kuatainnee? Fai a ivaki vinai aa kua aavaa kava aiki yapakiai fai na rikiaanarannee? ¹⁰ tuduu rikioo Pauruuso inna kuaivaa sai tunoo: Roomaa kieeta tuanaivaa kua pinaivaa radudeera nnauvo aanna ivovee. Vaa na aikiooma i avuuvau diaukai iya kua pinaivaa niiki yapaano. Eenoo ni kuaivaa radudaannaivo inna yoketaavai. Vaa a taannavai. Hama na Yutayaiya aataruuvaa hatokeeravai. ¹¹ Na kua aataruuvaa hatokee mmoori maisaivaa iikautiri. Eenoo kiannani iya ni ruputuaatirivee. Hama na putinaraivaara ooqoo kiauvasi. Iya kua pinaivaa niiki yapaivo hama kutaavai vainoo. Hama vaidi voovoono yopeema ni vitoo iya mminaravai. Na Roomaa kieeta tuanaivaasi vino ni kuaivaa radudaanaravee, ¹² tuduu rikioo Peseteeva ari vaidi tinni yoketaiya tasipama kua kiaa kioo Pauruusaa tunoo: Inna aikioovee. A Roomaa kieeta tuanaivaasi kuanee tinai fai na i titanai kuanaravaivee, tiravai.

Pauruuso Akiripaaya Berenikiooya avuuvaitanau diravai

¹³ Suai nnaagiai voovaki Yutayaiya kieetaivaa nnutuuvo Akiripaava ari nnaataivo Berenikiooya yoosinna Kaisariaa tiida Peseteeva kieetavai varuuvaara innara kua yoketaivaa kiaaraivaara tiiravai. ¹⁴ Tuma varida rikiooduu Peseteeva Akiripaanna Pauruuso oovi nnauvaki varuu kuaivaa kiaa mmioo tunoo: Vaidi voovai oovi nnau aavaki variivaa Perekiiva pikiaikio homo hara kioo varinoo. ¹⁵ Na Yerusareema variaa suaivaki vaidi Anutu-uqaara kati puara hudeera kieetaiyaata Yutayaa yokovaiyaatama kua pinaivaki inna yapa kiada inna ruputuaneera ni yaparairavai. ¹⁶ Yaparauduu na iya kiaanoo: Vaidiivaai vaidi vooya kua pinaana inna yapaivaa hama ta Roomaiya tauraa inna ruputuaneera kiaunnava. Vaidi vooyaano numa kua pinaivaa vaidi voovaaki yapa kiaikio ivo iya kuaivaa irisai tikiai rikiaada ta iya kuaivaa radudaunnava. Roomaiya aataruuvo itaama vaivaivee, ¹⁷ kiaaduu rikiaada iya mmuakiaaya numa aavaki vauya patauduu na akiairaama kua radudeera nnauvaki oro variee kiaaduu iya Pauruusaa vitada nniravai.

¹⁸ Nnuduu kua pinaivaki inna yapeera vaidiia diitooduu iya ari vookarau mmoori maisaivaki inna yapa kioovaara na yaata utuaaduu ¹⁹ ngiari Anutu-uqaara iira aataruuvaa nnaasu innara iya nnannatooduu kua pinaivaki inna yapeeravai. Vaidi putuuvaa nnutuuvo Yisuunnara Pauruuso tunoo: Varinoo, tuuvaara innara iya nnannatooduu kua pinaivaki inna yapeeravai. ²⁰ Yapa kiooduu rikiee na kua oyaivaa rikiaanaraivaara kumimakama kiee Pauruusaa yaparaina kiaanoo: A Yerusareema i kuatainnee? Fai a ivaki vinai aa kua aavaa kava na rikiaanarannee? ²¹ kiaaduu rikioo Pauruuso ooqoo tiao ni yaparainno tunoo: Fai vaidiia ni haitatuukiai na Roomaa kieetaivaasi vino ni kuaivaa radudaanaravaivee, tuduu rikiee na haitatuura vaidiia kiaanoo: Inna haitatuukio yapooma aataruuvo kooyaa vainai na Roomaa kieeta tuanaivaasi titano kuanaravaivee, ²² tuduu rikioo Akiripaava tunoo: Aa vaidi aavaa kuaivaa ni rikiaatainoo. Neenoo inna kuaivaa rikiaanaravee, tuduu rikioo Peseteeva inna sai tunoo: Fai a turau inna kuaivaa rikiaanaravee, tiravai.

²³ Vauya patauduu Akiripaaya Berenikiooya ngiari uyira raira yoketauyauvaa vara uyu rau varada rapira vaidi kieetaiyaata yoosinna kieetaiyaatama tadadama nnida varuduu gioonna kiaapuuya iya teeda nnaasu vauduu kua radudeera nnauvaki nnida viravai. Oro varuduu Peseteeva ari ngiaammuauya tuduu Pauruusaa vitada nniravai. ²⁴ Nnuduu rikioo Peseteeva tunoo: Kieeta vaidi Akiripaavaata mmuakiaa gioonna kiaapu aavaki variayaatama rikiaatee. Vaa ngia aa vaidi aavaa taavai. Mmuakiaa Yutayaa gioonna kiaapu aavaki variayaata Yerusareema variayaatama kua pinaivaa innaki yapaaraivaara niita kua tiravai. Kua tida varida aayanna reeda tunoo: Ruputu kikio putuaivee, tiravai. ²⁵ Tuduu na iya kuaivaa rikiaaduu hama ivo mmoori maisa iiravaara tida na kiaaduu hama inna ruputuduu putiravai. Ariinoo tunoo: Na Roomaa kieeta tuanaivaasi kuanaravee, tuuvaara na inna titaanarivaara ee-oo tiravai. ²⁶ Na ivaara Roomaa kieetaivaani yanaivaa fafaara raanaree kiauko hama kua oyaivootainoo. Kieeta Akiripaa-o, itaama vainai na i avuuvauunnaata aavaki variaya ngii avuuyauvunuaatama inna vatee yapa kinai ngia inna kuaivaa rikiaada oyaivaa ni giaa ni mikiai na Roomaa kieetaivaani yanaivaa fafaara raanaravai. ²⁷ Vaidi oovi nnauvaki variivo hama tomeda ivo uu oyaivootaivaara na kati titano vino hama safuunaravaivee, tiravai.

Pauruuso Akiripaanna avuuvau ari kua irisaivaa tiravai

26 Tudu rikiio Akiripaava Pauruusa tunoo: Kua pinaivaa aiki yapaivaa irisaivaa eenoo aiyara yaata utuee kuaivaa ni giaa ni mianee, tudu rikiio Pauruuso ari yaakuuvaa raduda utuoo irisai kuaivaa inna kiaa mmioo tunoo:

² Ti kieeta Akiripaa-o, Yutayaa vaidiia mmuakiaa kua pinaivaki ni yapaivaa irisai kuaivaa makee na i kiaa i mmnaraivaara rikiauko ni yoketainoo. ³ A mmuakiaa Yutayaiya iikiaa aataruuyauvaa arinaima rikiaannaivaara na i kiaa i mmnaraivaara ni yoketainoo. Ivaara na yamaa kuavai i yaparaina kiaunoo: Tirooma variee ni kuaivaa rikiaanee, kiaunoo.

⁴ Na kiisayaa nini yoosinnaivakiaata Yerusareemaivakiaatama varia ree ngiee ngiee variauvaa vaa mmuakiaa vaidi Yutayaiya teeda rikieeravai. ⁵ Na variee vaidi Farisaiya aataruuvaa iiravai. Ta vaidi Farisaiya Anutuuqaara uu aataruuvaa iiravai. Ta vaidi Farisaiya Anutuuqaara uu aataruuvaa safuuma iida mmuakiaa gioonna kiaapuuya Anutuuqaara uu aataruuvaa yaatareeravai. Na Farisaiya aataruuvaa tuqinnama uvuaa hokoba suai vaa vaidi Yutayaiya taavai. Ivaara iya kooyaa kiatainai aikiooma fai ivaara kiaravai. ⁶ Nnaaru Anutuuqo ti rubuungainna ari kua kiaa teerama kioo kuaivaa iya mmuuvaaara na yaagueeqama yaata utuee faannakiauvaara aanna makee na aavau diee vakiaukai iya kua pinaivaa niiki yapaanoo. ⁷ Ii kua kiaa teerama kioo kua ivaa ti oyai yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitanaakidiri diaunnaiya ta ivaa varaaraivaara yaata utida heenagieena ikianagisanna Anutuuqaa ti ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaunnvai. Ti kieeta Akiripaa-o, na ii kua kiaa teerama kioo kua ivaa puaisa utuee faannakiauvaara Yutayaa vaidiia kua pinaivaa niiki yapaanoo. ⁸ Anutuuqo tinai vaidi putuaiya kava diitaaraivaara ngia Yutayaiya kutaavaivee kiataama vaikiainnaata unnakuavee kiaanoo. Ngia aaniiraida itaa kua kiaanree? Kutaa kuavaivee.

⁹ Nnaaru neneenoo yaata utuaaduu nini yaataivoono tunoo: Nasareetaa vaidi Yisuunna aataruuvau nuairiia maisa mmooriivaa iikiane, ¹⁰ tudu na Yerusareema maisa mmooriivaa yaagueeqama iya iiravai. Uduu Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiia ee-oo tuu yanaiyauvaa ni muduu na varee Anutuuqaa gioonna kiaapuuya vatee oovi nnauvaki yapa kiaaduu varuduu vaidi vooya iya ruputikiai putuateera tudu neeta kiaanoo: Ruputikiai putuatee, tiravai. ¹¹ Kiaa kiee na kaayauneetu iya nuunaira nnauyauvaki nuaina iya Yisuunnara maisa kua kiateera na iya ripiina iya ruputuateera tiravai. Kiaaduu ni ausaivo kaayau iyara kapikaroovaara na ngieera vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki iya ruputinara viravai.

Pauruuso ari ausa hanigioovaara iya kiaa mmiravai

(Aposoroo 9:1-19; 22:6-16)

¹² Ti kieeta Akiripaa-o, ivaara na Damasakuusa viee Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiya yanaiyauvaa varee viee variaaduu ¹³ ikianna tammaaduu mmeekia ari vookarauvo suaivaa mmeekiaivaa yaataroovo ngiau aapuuvakidiri niyaa ruvuahoo ni tasipama vuuyayaatama ruvuahaeravai. ¹⁴ Ruvuaahooduu ta mmuakiaaya mmataivaki vida varada vaida na rikiaaduu kua voovai Eporai kuaivakidiri niita kuaivaa tioo tunoo: Sauruuso, e aaniira mmoori maisa mmamma nniitareera aataruuvaa ni iikiannanee? Nakaaraivo puara burimakauvaa yau avaikaraivaadiri ruaikio rikioo ariinoo ari yukuuvaadiri hatookio pinaa nniitaraivo innaki vaineema a mmamma nniitaraivaa ni iikiannaivo hama giaaki vainoo. Aiki vainoo, ¹⁵ tudu rikiee na sai kiaanoo: Udaanga-o, a gioononna kiannanee? kiaaduu rikioo ivo ni sai tunoo: Na Yisuuvavee. A mmoori maisaivaa ni iikiannano. ¹⁶ Diitee ngiau dianee. A ni mmoori vareera ngiaammuvai na i mmataama kiaanaraivaara na aita kua ki-aunoo. Makee a ni tee rikiaannaivaaraata yapooma na i vitainaraivaaraatama gioonna kiaapuuya kiaa mmiane. ¹⁷ Na i titanai a gioonna kiaapu Isarairiyasiaata ngiari voopinaiyasiaatama kuanaravai. A viee iya tinai arinaima rikiaada upisi aataruuvau pikiada mmeekia tai aataruuvau vida Sataangaa yaagueeqaivaa pikiada Anutuuqaa yaagueeqaivaa varaaraivaara na i titanai kuanaravai. A viee iya tinai iya niyara kutaavaivee tikiai na iya mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kinai iya Anutuuqo ariiniee tii gioonna kiaapuuya tasipama variaaraivaara na i titanai kuanaravai. A vinai vooya aiyara nnannateekiai fai na i vatee yoketaivau i yapaanaravai.

Pauruuso ari mmooriivaara iya kiaa mmiravai

¹⁹ Ti kieeta Akiripaa-o, na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri kua ni giaa ni muuvaara hama na pikieeravai. Na iiravai. ²⁰ Iina tauraa Damasakuusa viee nnaagiai Yerusareema viee nnaagiai mmata Yutayaivakiaata ngiari voopinaiya mmataiyauvakiaatama viravai. Viee na iya kiaa mmiee kiaanoo: Ngiingii ausaiyauvaa hanigiada ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmida mmoori yoke-taivaa iikiai fai gioonna kiaapuuya teeda kiaara: Vaa kutaa ausa hanigiaano, kiaravai. ²¹ Na itaa kua kiaivaara

na nuunaira nnau pinaivaki kuaaduu Yutayaa vaidiia ni utu raririima rada ni ruputuaara iiravai. ²² Ni ruputu-aara uu suaivakidiri Anutuuqo ni tasipama varia roo ngioo ngioo aanna makee homo ni tasipama varinoo. Ivaara hama aaniivaara na aavaki diee vaina vaidi nnoonniyaata vaidi kuminaiyaatama kuaivaa kiaunoo. Musi-ivaata porofetaiyaatama fai yapooma vainaraivaara fafaara roo kuaivaa nnaasu na kiaunoo. ²³ Musiivaata forofetaiyaatama Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara kiaanoo: Fai ivo mmamma nniitaraivaa varoo putiivakidiri ivannaadee kava diitaanaravai. Diitaivoono mmeekia tai aataruuvaa gioonna kiaapu Yutayaiyaata ngiari voo-pinnaiyaatama kiasa mminai rikiada ausa hanigiakio iya vitoo yoketaivau yapaanaravaivee. Musiivaata forofetaiyaatama itaa kua tuu kuaivaa neeta mmuai kuaivaa kiauvaivee.

²⁴ Pauruuso ari tuu kuaivaa irisaivaa itaa kua tuoo varuduu rikioo Peseteeva puaisakama inna tunoo: Pauruuso, a yaata duunakuavee. A kaayau yanaiyuvaa yaaruannanono i yaataivo duunainoo, ²⁵ tuduu rikioo Pauruuso inna sai tunoo: Ti kieeta yoketaa-o, hama na yaata duunavaivee. Na kiau kuaivo safuuma kutaa kuavai kiaunoo. ²⁶ Ti kieeta Akiripaava na kiau kua aavaara safuuma rikiaivaara na yaagueeqama innaata itaa kua kiaunoo. Vaa na tauvai. Hama na hataumaki ni mmooriivaa iikiaivaara ivo mmuakiaavai too rikiaivaivee. ²⁷ Ti kieeta Akiripaa-o, a ti forofetaiya kuaivaara kutaavaivee kiannanee? Vaa na tauvai. A kutaavaivee kianavaivee, ²⁸ tuduu rikioo Akiripaava Pauruusa sai tunoo: Anna makee a kiisa suai niita kua tiee yaata utuee kiannanoo: Ivo ausa hanigioo Yisuunna aataruuvau kuaiveenna kiannanee? ²⁹ tuduu rikioo Pauruuso inna sai tunoo: Mo kiisa suai na aita kua tinai a ausa hanigiaanarannee? Vara hokoba suai na aita kua tinai a ausa hanigiaanarannee? Hama neeta taunoo. Eetama gioonna kiaapu makee ni kuaivaa rikiaiyaatama ausa hanigiada ni roosiima variateeraivaara na Anutuuqaata kua tiee yaaku varaunoo. Aa ni ranaa rau kioo yeenaiyauvaara hama na itaa kua kiaunoo. Na ausa hanigiauvaara itaa kua kiaunoo.

³⁰ Pauruuso itaa kua tuduu rikiada Yutayaiya kieetaivoota mmata kieetaivootama Berenikioovaata gioonna kiaapu vooyaataama diitada ³¹ mmaanai vida ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida tunoo: Aa vaidi aavo hama mmoori maisavai iikiai teeda rikiadaata iya inna oovi nnauvaki yapa kiada inna ruputikio putuaiveeraivaara iikiaanoo, ³² kiasa kiada Akiripaava Peseteenna tunoo: Hama aa vaidi aavo na Roomaa kieeta tuanaivaasi kuanaravee tutiri. Vaa oovi nnauvakidiri mmaanai tuoo vutirivee. Akiripaava itaa kua tiravai.

Pauruuso siipaivaki karoo Rooma viravai

27 Ta mmata Itariaa kuaara kuaivaa kiasa yeena rau kiaannaduu rikiada vaidi haitatuuraiyaano Pauruusaata ngiari vo vaidi oovi nnauvaki varuuyaataama vaidiivaa nnutuuvo Yuriinna mmuduu haitatuuravai. Ivoono Roomaa kieeta tuanaivaa rapira vaidi vooya kieetavai variravai. ² Varuduu ta yoosinnaivaa nnutuuvo Ataramutuu ivaki vida siipaivaki kareeravai. Ii siipa ivo mmata Asiaivau vau yoosinnaiyauvo nnoori siriivau vauvakira kuanara uduu ivaki ta karada viravai. Maketoniaa mmataivau vau yoosinna Tesoronikii diaa vaidiivaa nnutuuvo Arisarakaava ti tasipama viravai. ³ Vududuu heenauduu siipa aakiaivaki vakiaannaiya patauduu numa yoosinna Sitoona reemi raannaduu Yuriiva Pauruusaara yoketaimno innara ee-oo tuduu ari seenaiyasi vioo iya-sidiri hama innasi vau mminnaiyauvaa vareeravai. ⁴ Varoo kava vara ranoo siipaivaki karoo vududuu siipaivo vuupinnainnidiri yuunnaivo nnuuvaara mmata nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Kuporoo hama yuunnai-vo nnuupinnainningiaadiri viravai.

⁵ Vududuu mmata Kirikiaivaata Paburiaivaata yaatarada vidada oro mmataivaa nnutuuvo Rukiaa vau yoosinnaivaa nnutuuvo Mura ivaki siipaivakidiri reemi reeravai. ⁶ Reemi raannaduu Pauruusaanna haitatuura kieetaivoono nuainnonno tooduu yoosinna Aresadiriaa vaidiivaa siipaivo Itariaa kuanara uuvo inna too vauduu too tuduu ta ivaki karada viravai.

⁷ Kuaannaduu yuunnaivo utuduu hama ta seenada viraida tadadama kuaannaduduu suai vooyavai taika kiooduu ta yoosinna Naitaasa vainiivau vida taannaduu yuunnaivo pinaama utuduu ta kuaara kuaannaipinnai hama yopeema viraida ta mmata voovai nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Keretee hama yuunnaivo nnu-pinnainningiaa vidada mmata araivaa nnutuuvo Saramoona yaatareeravai. ⁸ Yaatarada nnoori tooyaidaa tadadama vidada oro yoosinnaivaa nnutuuvo Yoketaa Yoosinnavai vainima vau yoosinnaivaa nnutuuvo Rasiaa ivaki viravai.

⁹ Vida rikiaannaduu vaa hokoba suaivo taika kieeravai. Yutayaiya Anutuuqaata kua kiarivaara ngiari yeenna nneeraivaara oooqo tuu suaivo vaa taika kieeravai. Ta rikiaannaduu iqii suai ivaki yuunnaivo pinaama utuduu nnooriivo ketekaateenno varuuvaara Pauruuso ari yaata utuu kuaivaa iya kiasa mmioo tunoo: ¹⁰ Vaidiso, vaa na rikiauvai. Ta siipaivaki karada vikio pinaa mmuuararivo tiisi nnino hoonahaana mmuakiaa mminnaiyauvo siipaivaki vaiyauvo fai maisaino siipaivoota maisainai vaidiiaata putuaaravaivee, ¹¹ tuduu rikioo Pauruusaanna haitatuura kieetaivo hama Pauruusa kuaivaa rikieerainno siipa utuu vaidiivaa kuaivaata siipa nakaaravaa

kuaivaatama nnaasu rikieeravai. ¹² Rikiooduu iya varuu yoosinnaivaki yuunna utuu suaivo hama yoketauvaara vaidi kaayaunnaano siipaivaki karada yoosinna Ponikaa kuaara iiravai. Ponikaa yoosinna yoketaivo mmata Keretee vauduu ivaki siipaivo oro dira mmaataivo yoketaavai vauvaara iya ipira kuaara iiravai. Iya ipi vida pinaa yuunna utira suaivo nninainnaata hatauma vaupinnai vara hiri variaaraivaara yaata utiravai.

Yuunna yaamurukaivo siipaivaa utiravai

¹³ Tooya saivakidiri yuunna kiisaivo utuduu vaidiiya yoosinna Ponikaa kuaaraivaara yaata utida tunoo: Fai aikiooma ta kuaaravaivee, kiaa kiada siipaivaa utira ainaivaa nnukaivakidiri rada kiada siipaivaki yapa kioodoo mmata Keretee siriivau viravai. ¹⁴ Vuduu yuunna yaamuruka pinaivaa nnutuuvo Urakuroona mmataivakidiri ¹⁵ tuoo siipaivaa utuduu hama yopeema siipaivo yuunna nnuupinnainningiaa vuduu siipa utuu vaidiiivo siipaivaa utira yauvaa pikiooduu yuunnaivo siipaivaa utuduu yuunna vuupinnainningiaa viravai. ¹⁶ Vuduu mmata kiisa vovaatavai nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Karauta hama yuunna utuupinnainningiaa vida kanuuvo siipaivaa araivau vauvaa utu raririima siipa aakiaivaki yapaara iikiaannaduu ti mmuaararooduaata ¹⁷ utu raririima aakiaivaki yapa kiada yeena yaagueeqaiyauvaa varada siipaivo havarataanarainnoo kiaa yeenaiyauvaadiri rairavai. Iya Ripuaa mmata siriivau nnooriivo rubaayoo siri nnuka muaraagaivaki siipaivo puaisakama uyu kioo dioo vaivoora kiaa aatuuda siipa buruqa pinaivaa rukuasaa kiada rapugiaa aakiaivaki yapa kioodoo yuunnaivo siipaivaa kati varoo viravai. ¹⁸ Vuduu yuunna yaamuruka pinaivo utududuu vakiaannaiya patauduu siipaivo nnoori aakiaana vivoora kiaa kiada hoona mmuaararooyauvaa vara kagaari kagaariida variravai. ¹⁹ Itaidada vakiaannaiya patauduu siipa mmoori vareera vaidiiya ngiari siipa iira mminnaa mmuakiaayauvai vara kagaari kieeravai. ²⁰ Kagaari kioodoo kaayau suaivaki ta taannaduu hama suaivootama aakiapuaivootairavai. Hameetauduu yuunna yaamuruka pinaivo utududuu ta yoketaama vida aikiooma yoosinnaivaki kuaaraivaara hama yaata utiraida pikieeravai.

²¹ Pikiooduu vaidiiya vaa hokoba suai yeennaivaa pikiooduu too Pauruuso numa iya avuuyauvunu dioo vainno tunoo: Vaidiso, ta Keretee mmataivau varuu suaivaki ngia ni kuaivaa rikiaataama kiadaata hama ngia ni kuaivaa rikiada Keretee pikieeravai. Ngia tauraa ni kuaivaa rikiaatiri. Hama mmuakiaa ngii hoona mminnaiyauvo maisaitiri. Hama ngia koonnama variaatirivee. ²² Inna aikioo, ni kuaivaa rikiaatee. Sa ausa mmuaararakiatee. Fai hama vaidi voovoono putinaravai. Fai siipaivo nnaasu maisainaravai. ²³ Aa heena aavaki na vaina tauko ni Anutuuqaa na ni ausa mmuduuyauvaa inna mmiauvaa aangeraa voovoono tuma ni tinoo: ²⁴ Pauruuso, sa aatunna varianee. Fai a Roomaa kieeta tuanaivaa avuuvau dinaravee. Rikiaanee. Anutuuqo kati aiyara yoketaama yaata utiivaara ivo vaa aini iya mmataama kioo i mmuu mmuakiaaya i tasipama siipaivaki variaya fai yoketaama variaaravaivee, tiivai. ²⁵ Vaidiso, aangeravo itaa kua tiivaara sa ngii mmuaararakiavee. Anutuuqo ni giaa ni miivaara na kiaunoo: Fai kutaa ivo iinaravaivee, kiauvai. ²⁶ Itaama vainainnaata fai ta hama safuuma kuaaravee. Fai yuunnaivo ti utinanai ta mmata nnooriivo ututuuma kiaivaa siriivau kuaaravaivee, tiravai.

²⁷ Suai yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama suaivo taika kioodoo heenaki yuunna yaamuruka pinaivo ti utuduu ta nnoori sorovuaravaa nnutuuvo Atiriivau kuaannaduu heena tammaivaki siipa mmoori vareera vaidiiya yaata utida rikiooduu siipaivo mmataivaa vainima viravai. ²⁸ Vuduu rikiada yaata utida aina mmuaararoovaa yeenaivaa haru kiada nnooriivaki kagaari kioodoo vuduu utu rada kiada tooduu nnooriivaki nnukaivo hokobavai (120) vairavai. Vauduu teeda vida kiisa suai kava mmataida tooduu nnooriivaki nnukaivo paannama (90) vairavai. ²⁹ Vauduu teeda sikau kaayau siriivau suvuuvau siipaivo vioo havarateenoora aatuuda siipa rakanaivaki aina mmuaararooyauvaa taarama taarama vara kagaari kiada pataakiaiveera yaaku vareeravai. ³⁰ Yaaku vara taika kiada siipa mmoori vareera vaidiiya ngiari toovau siipaivaa pikiaada kuaaree kiaa iida kanuuva yeenaiyauvunudiri nnoori verenoovau reemi yapa kiada iya kanuuvaki reemi raaree kiaa unnakua tida aina mmuaararoo vooyauvai siipa kieetaivakidiri vara kagaari kuaaraivaara unnakua tiravai. ³¹ Unnakua tuduu rikioo Pauruuso rapira vaidiiyaata iya kieetaivaatama tunoo: Siipa mmoori vareera vaidiiya hama siipaivaki varikiyai fai hama ngia mmuakiaaya yoketaama kuaaravee, ³² tuduu rikiada rapira vaidiiya kanuuvaa yeenaiyauvaa hatoka kioodoo vioo kieeravai.

³³ Vioo kioodoo patainara uduu Pauruuso mmuakiaaya yeennaivaa nnaateera yaagueeqama kua tioo tunoo: Ngia yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama suaivaa yuunna yaamurukaivo taikaanaravara faannaida varida hama yeenna nneeravai. ³⁴ Ivaara na yaagueeqama kiaunoo. Ngii yeenaiyauvaa nnaatee. Nneekio ngii yaagueeqainai yoketaama kuaaravai. Ngia vida hama koonnama kuaaravai. Yoketaama kuaaravee, ³⁵ kiaa kioo Pauruuso yeenna bereetaivaa varoo iya avuuvau Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaa kioo kusii kioo nneeravai.

³⁶ Nnoo varuduu teeda mmuakiaaya kiisama iya yoketauduu iyaatama yeennaivaa nneeravai. ³⁷ Ta siipaivaki

variaanna vaidiia kaayau (276) varida yeenna nneeravai. ³⁸ Nnaa taika kiada iya kaayau yeenna vuitaiyauvaa vara kagaari kioodoo siipaivo papakaanauduu viravai.

Nnooriivo siipaivaa rummua ruvuvarata kieeravai

³⁹ Vududuu patauduu siipa mmoori vareera vaidiia mmataivaa reeti teeda kumimakaida tooduu mmataivo nnooriivaa sainai sainai vauduu teeda ivaki siipaivo siriivau oro duoo vainaraivaara yaata utida ⁴⁰ aina mmuaararooyauvo nnooriivaki vauyauvaa yeenaiyauvaa hatoka kiada nnooriivaki pikiada nnoori ruvuaseera yatari sagaiyauvunu yeena rau kiooyauvaa rukuasaa kiada siipa kieetaivaki buruqa vauvaa vara ngiau haru kioodoo yuunnaivo utuduu siipaivo safuuma nnoori siriivakira viravai. ⁴¹ Nnoori siriivau kuanaree kiasa vioo vioo nnoori aakiaivaki nnuka muaraagauvaki siipa kieetaivo puaisakama uyu kioo dioo vainno hama hanigiaataama kioo vauduu nnooriivo pinaama ketekaateenno siipa rakanaivaa varoo sainai ruoo sainai ruoo ruoo siipa rakanaivaa rummua ruvuvarata kieeravai.

⁴² Ruvuarata kioodoo siipa aakiaivaki oovi nnauvaki varuu vaidiia nnooriivaki suai roommu kiada ivaa karada ngiari toovau vivoora rapira vaidiia iya rupertuduu putuuaara uudu ⁴³ rapira vaidiia kieetaivo Pauruusaara yoketainno inna rupertivoora iya oooqoo tiravai. Oooqoo kiasa kioo vaidi nnoori kareera aataruuvaa tuqinnama tooya tuduu nnooriivaki suai roommu kiada nnooriivaa karada kati nau viravai. ⁴⁴ Vuduu nnaagiasa hama nnoori kareera aataruuvaa tooya siipa araiyauvo nnooriivau vauyauvaa utida nnooriivaa karada kati nau viravai. Vuduu ta eyommaaya itaama kati yoketaama mmataivau viravai.

Ta yoosinna Meretee viravai

28 Vida rikiaannaduu mmata nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Meretee vauduu ² gioonna kiaapu mmaayootaiya tiyara pinaama yoketauduu vati ruduu ririkia utuduu iya ikia tiini hara kiada tiyara tuqinneeravai. ³ Tuqinnooduu Pauruuso ikia aangangariyauvaa porooma utuoo numa ikiaivaki kioodoo too inna tootokauduu ivakidiri yapai quaiha roosuuvo Pauruusaa yaakuuvau unnu kioo vairavai. ⁴ Unnu kioo vauduu mmaayootaa gioonna kiaapuuya ivaa teeda ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida tunoo: Kutaa, aa vaidi aavo vaidiia rupertikiai putuaa vaidivai. Irisai hama inna variraivootainoo. Ivo nnooriivau ngioo hama putivai. Aa yapai aavoono inna gutu kino putinaravee, ⁵ tuduu rikioo Pauruuso yapaivaa ari yaakuuvaidiri rummua ruvuasa ikiaivaki kioodoo hama kiisama inna yaakuuvo nniitareravai. ⁶ Hama nniitarooduu gioonna kiaapuuya inna mmammaivo yootano ivo putuainaaree kiasa kiada hokoba suai faannaida varuduu hama inna mmammaivo yootooduu hama ivo putuduu keenaa innara yaata utida tunoo: Ivo anutuuvovee, tiravai.

⁷ Tuduu ta nnoori siriivau variaannaduu mmata kieetaivaa nnutuuvo Pupiriinna mmataivo vainima ivau vairavai. Vauduu ta innasi kuaannaduu ivo tiyara yoketaama tuqinnooduu taaravooma suai ta inna tasipama variravai. ⁸ Varida taannaduu Pupiriinna koova nniitarooduu ari mmaataivau nnaasu vainno varuduu inna mmammaivo ikiyanaa tooduu naara duduuduu rikioo Pauruuso inna nnauvaki vioo innara yaaku vara kioo ari yaakuuvaitana innayaa utuduu inna nniitaroovo taikeravai. ⁹ Taikooduu rikiada mmuakiasa gioonna kiaapu nniitarooya ii mmata nnoori ututuuma kioo mmata ivaki varuuya nnuduu iyaatama iya nniitarooyauvaa tuqinneeravai. ¹⁰ Tuqinnooduu iya mminnaa vooyauvai kati ti mmuduu yapooma ta siipa voovaki karaara iikiaannaduu iya hama tiisi vau mminnaiyauvaatama kati ti mmiravai.

Pauruuso Meretee pikioo Rooma viravai

¹¹ Taaravooma kuraaga taika kioodoo siipa yoosinna Aresadiriaadiri nnuuvaa nnutuuvo Unnakua Anutuu Gaabiivaitana nniravai. Tauraa yuunna utuu suaivaki ii siipa ivo mmata Meretee varioo faannairavai. ¹² Faannaududuu suaivo yoketauduu tiisi nnuduu ta karada vidada yoosinna Surakusu ivaki reemi rada taaravooma suai variravai. ¹³ Vari kiada kava siipaivaki karada vidada yoosinna Rekii vakiaannaiya patauduu yuunnaivo sai tooyannidiri utuduu kuaannaduduu taara suaivaitana taika kioodoo yoosinna Potioori viravai. ¹⁴ Oro reemi rada nuaida taannaduu vaa ausa hanigieera gioonna kiaapuuya ti teeda vauduu rikiaannaduu tunoo: Tiisi nnida mmuaa Sudaacaqavai ti tasipama varida kuatee, tuduu rikiada oro mmuaa Sudaacaqavai iya tasipama vari kiada Rooma aataruuvau viravai. ¹⁵ Vida variaannaduu Roomaa vaidi vaa ausa hanigiooya ta ngiaannaivaa rikiada tumma yoosinna Apiporoo yookaira mmatuuyaivaki vida nnida vaira nnau taaravoomaiyauvaki ti sunaara saidiri nniravai. Nnuduu Pauruuso iya too Anutuugaara yoketaavaivee tuduu inna ausa mmuaararoovo yoketairavai.

Pauruuso Rooma variravai

¹⁶ Yoketauduu ta vidada oro Rooma hara kiada variaannaduu nnau voovaki Pauruuso hara kioo varuduu rapira vaidi voovoono inna haitatuuravai.

¹⁷ Haitatuuduu taaravooma suaivo taika kioodoo Pauruuso Yutayaa vaidi ivaki varuuya kieetaiya tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Ni seenayaso, hama na ti seenaiyara mmoori maisaivaa iiravai. Hama na aataruuyauvaa ti rubuungainna ti mmuuyauvaa hatokeeravai. Hama hatokaaduu Yerusareema varuu vaidiiya kati ni utu rariri-ima rada Rooma rapira vaidiiya mmuduu iya oovi nnauvaki ni yapeeravai. ¹⁸ Yapa kiada ni yaparaida tooduu iya ni ruputuaara kua oyaivo hameetauduu iya mmaanai ni titaara uduu ¹⁹ Yutayaa vaidiiya oooqoo tiravai. Oooqoo tuduu hama vo aataruuvootauvaara na Roomaa kieeta tuanaivaasi nninaraivaara yaparairavai. Hama na nini seena tuanaiyaki kua pinaivaa yapaanaraivaara aapi nninara tiravai. Kua pinaivaa niiki yapooavaa radudaanara na aapi nninara tiravai. ²⁰ Ii kua ivaara na ngii tee ngiita kua tinaravee kiaukai ngiaavai. Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara Isarairaa gioonna kiaapuuya faannaida variaaraivaara vaidiiya aa yeena aavaadiri ni rau kieera-vaivee, ²¹ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Hama ti seena Yutayaiya aiyara yanaiyauvaa tiini fafaara kiaavo tiisi nniivai. Ti seena vooya hama ivakidiri nnida aiyara maisai mmayaayaivaa ti kiaa ti mmiaavai. ²² Vaa ta rikiaunnavai. Aa iya Anutuuqaayaadiri unnakua kiaa haubayama kiaa aataru aavaara mmuakiaa gioonna kiaapuuya vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki maisa kua kiaavai. A ivaara yaata utuee tinara kuaivaa ti rikiaatainoo.

²³ Iya itaa kua kiaa kiada kava innaata kua kiaara suaivaa mmataama kiada oro varida tooduu iya mmataama kioo suaivo nnuduu kaayau vaidi Yutayaiya Pauruuso varuuvaki nniravai. Numa ivaki varuduu Pauruuso heenanaanna Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmayaayaivaa iya kiaa mmududuu heenairavai. Iya Yisuunnara kutaavaivee kiateeraivaara Pauruuso Musiiva mmaanna kuaivaa fafaara roovakidiriata forofetaiya roo kuaivakidiriata Yisuunnara iya kiaa mmiravai. ²⁴ Kiaa mmuduu rikiada vooyaano tunoo: Kutaavaivee, tuduu vooyaano tunoo: Unnakuavaivee, tiravai. ²⁵ Kiaa kiada Pauruuso aa kua aavaa nnaagiai tinara kua aavaa rikiada hama mmuaa yaatavai utiraida pikiada vida kieeravai. Aa kua aavaa Pauruuso tuuvo ataama vainoo. Ivo tunoo: Nnaaru Mmannasa Yoketaivoono forofetaa vaidi Yisayaanna kiaa mmuu kuaivaa Yisayaava ngii rubuungainna kiaa mmuuvo inna kua kutaa kuavaivee. ²⁶ Mmannasa Yoketaivoono tunoo:

Viee aa gioonna kiaapu aaya kiaa mmiee kianee:

Ngia rikiadada hama arinaima rikiaravai.

Ngia teedada hama tuqinnama taaravai.

²⁷ Iya ngiari avuuyauvaa teeda

iya yaata tinniiyauvaa rikiada

ausa tinniiyauvaa hanigiakiai

na iya tuqinnevoora kiaa

iya tinniiyauvo yaagueeqaikiai

ngiari yaataiyauvaa ramuunnaama kiada

ngiari avuuyauvaa tasuuma kiada variaavaivee, kianee.

Mmannasa Yoketaivo Yisayaanna itaa kua kiaa mmuduu reeravai.

²⁸ Ivaara ngia arinaima rikiaatee. Anutuuqo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanara mmayaayaivaa vaidiiyaano ngiari voopinnaiyaata vaa kiaa mmiaavai. Fai iya rikiaravaivee. ²⁹ (Pauruuso itaa kua tuduu rikiada vaidi Yutayaiya yaagueeqama ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiima rada pikiada vida kieeravai.)

³⁰ Pauruuso ii yoosinna ivaki taara nuanu hara kioo varioo ariinoo nnau voovaara yookaama kioo ivaki variravai. Varuduu mmuakiaa gioonna kiaapu innasi nnuuyara ivo yoketaivau yamaa kua tiravai. ³¹ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaaraata Udaanga Yisuu Kirisiinnaraatama yaagueeqama iya kiaa mmuduu hama vaidi vooya inna oooqoo tiravai.

Rooma

¹ Na Pauruusoono Yisuu Kirisiinna mmooriivaa varau vaidivoono aa yanaa aavaa kiauko Teretiivaano ngiini fafaarainoo. Na kua varee nuaira aposoroo vaidivai variauvaara Anutuuqo ni maavee tiravai. Ari mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiaiveeraivaara ni mmataama kieeravai.

² Ii mmayaaya yoketaa ivaa Anutuuqo nnaaru kua kiasa teerama kioovaa forofetaiya kiasa mmuduu rikiada ari yanaivau fafaara reeravai. ³ Ii mmayaaya yoketaa ivo ari Mmaapu ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara tira mmayaayavai. Mmatayaa diaa gionnaivoono inna mmata kiooduu ivo vaidivai varuuvoono Davuitiinna oy-aivakidiri diiteeravai. ⁴ Varia roo ngioo ngioo nnuduu rikiada ruputu kiooduu putuduu Anutuuqo ari yaagueeqa ari vookaravuaa inna mmuduu diiteeravoonora tuoo ivo yaagueeqama Anutuuqaa Mmaapu tuanaavai varuuvo kooyaa vairavai. Mmannasa Yoketaivaa yaagueeqaivo innaki vauvaara ivo Anutuuqaa Mmaapu tuanaavai varuuvo kooyaa vairavai. ⁵ Yisuuva putuuvakidiri kava diitoovaara Anutuuqo kati niyara yoketaama yaata utuoo ari kuaivaa varee nookianeera vaidivai ni mmataama kieeravai. Na innaroo tiee mmoori varee variee mmuakiasa gioonna kiaapu vo yoosinna vo yoosinna variaya mmayaaya yoketaivaa iya kiasa mminai Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiasa kiada inna mmooriivaa varaateeraivaara ivo ni mmataama kieeravai. ⁶ Ngia Rooma variayaatama na mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii minai ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variateeraivaara vaa Anutuuqo ngii maavee tiravaivee.

⁷ Ngia inna gioonna kiaapuya variateeraivaara ivo ngii maavee tiao ngiiyara mmuduuya ruoo varinoo. Ngia Rooma itaama hara kiada variayara na yaata utuee kiauko aa yanaa aavaa Teretiiva ngiini fafaarainoo.

Ti Napoova Anutuuqoota Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuu-faivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Pauruuso yaaku varoo kua yoketaivaa tiravai

⁸ Na toosa hara kiasa kuaivaa ataama ngii giaa ngii minaravee. Ngia Yisuunnara kutaavaivee kiaivaara gioonna kiaapu mmuakiasa yoosinnaiyauvaki variaya ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida variaano. Itaama vaikiai na mmuakiasa ngiiyara kua yoketaivaa Yisuu Kirisiinna kiasa mmiauuko ivo Anutuuqaa kiasa mmiivai. ⁹ Na ni mmamma mmuyai mmuakiasavai Anutuuqaa mmiee inna mmooriivaa yaagueeqama varee inna Mmaapuuvaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiee variaunoo. Anutuuqoono na itaama iikiauavaa taivoono mmuakiasa suai na yaaku varau suaiyauvaki makemakee ngiiyara yaaku varauvaatama vaa arinaima too rikiavai. ¹⁰ Ivo ee-oo tuoo aataruuvaa kooyaa ni vitainai rikiee na makee ngiisi aikiooma kuanaraivaara innaata kua tiee yaaku varaunoo. ¹¹ Mmannasaivo kua voovai ni giaa ni miivaa na ngii giaa ngii minai ngia yaagueeqama variateeraivaara na ngii taanaree kiasa iikiaunoo. ¹² Na itaa kua kiauavaa oyaivo ataama vainoo. Na Yisuunnara kutaavaivee kiauvaara ngiita ngii giaa ngii minai rikiada ngia Yisuunnara kutaavaivee kiaivaara niita ni gi-aa ni mikiai ta yaagueeqama variaaravai.

¹³ Ni seenayaso, aa kua aavaa arinaima rikiaatee. Na airineetu ngiisi kuanaree kiasa iikiauko hama ni aataru na kuanaraivootaikio mmoori vooyauvoono ni suvuaiikai hama na kuavai. Vaidiia ngiari yeenna iiraiyauvo apuukiai rasukuaivaa roosiima vaa na ngiari voopinnaa vooya mmayaaya yoketaivaa iya kiasa mmiaaduu arinaima rikieeravai. Ngia voopinnaa vooya ngieetama arinaima rikiaateeraivaara na ngiisi kuanaree kiasa iikiauko hama ni aataruuvootainoo. ¹⁴ Anutuuqo ni mmataama kioovaara na mmuakiasa kiasa mminara mmooriivo vainoo. Ereengaa kuaivaa tiraiyaata ngiari vo kua vo kuaiyauvaa tiraiyaatama tinni vaiyaata yaata duunaiyaatama na iya kiasa mminaraivo inna ni mmoorivai. ¹⁵ Ivaaraina ngia Rooma variayaatama mmayaaya yoketaivaa na ngiita ngii giaa ngii minaraivaara ni iikiatano.

Mmayaaya yoketaivo inna Anutuuqaa yaagueeqa tuanaavai

¹⁶ Itaama vaikio mmayaaya yoketaivaara hama ni mmamma maisainoo. Ii mmayaaya yoketaa ivo inna Anutuuqaa mmayaaya yoketaa yaagueeqavai. Ii mmayaaya yaagueeqa ivaadiri gioonna kiaapu Yisuunnara ku-

taavaivee kiaiya Anutuuqo vitoo yoketaivau yapaivai. Tauraa ivo Yutayaiyannaadee vitoo yoketaivau yapa kioo nnaagiai ngiari voopinnaiyaatama vitoo mmuai yoketaivau yapaivai. ¹⁷ Anutuuqo tinai rikiada gioonna kiaapuuya inna avuuvau safuuma variaaravai. Ii aataru ivaa Yisuunna mmayaaya yoketaivoono kooyaa ti vitaivai. Gioonna kiaapuuya toosa hareera suaivaki Yisuunnara kutaavaivee kiasa kiada safuuma varia rada vidada mmannammanna kutaavaivee kiasa kiada variaavai. Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kuaapu voovoono Anutuuqaa kutaavaivee kivaivoono fai inna avuuvau safuuma varioo tupatupaa variraivaa varaanaravaivee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivai.

Gioonna kiaapuuya Anutuuqaa mmooka hanigia mmiaavai

¹⁸ Vaa ta taunnavai. Gioonna kuaapu mmuakiaaya hama innara mmuduuya riraida mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeraiyara Anutuuqo ngiau aapu variivoono iyara inna nnannataikio irisai maisaiyauvaa iya mmii-vo kooyaa vainoo. Iya maisama iikiasa aataruuvoono Anutuuqaa aataru kutaivaa uuda raivai. ¹⁹ Anutuuqaa aataruuvo kooyaa vaivaa vaa iya teeda rikiadaata maisama variaivaara Anutuuqo irisai maisaiyauvaa iya mmiivai. Anutuuqo ariinoo ari aataruuvaa kooyaa iya vitaivaivee. ²⁰ Ivo ngiau mmataivaa uu suaivakidiri vakia roo ngioo ngioo aanna makee ta variaunna suaivakiaatama ivo hataumaki varuu aataru taaravaitana kooyaa vaivai. Ivo tupatupaa yaagueeqama variraivo kooyaa vaikio ivo ari vookarai Anutuuqo tuanaavai variivootama kooyaa vaivai. Ivo mmuakiasa mminnamminnaiyauvaa uuyauvaa gioonna kiaapuuya taavo ivo hataumaki varuu aataru taaravaitana kooyaa vaivai. Vaa kooyaa vaivaara hama yopeema gioonna kiaapuuya ruvuakavaakai kua tida ki-aara: Hama ta teeda rikiaunnavaivee, kiaravai.

²¹ Anutuuqo variivaa vaa iya teeda rikiadaata hama innara kiaanoo: Inna Anutuuqovee, kiasa kiada inna nnutu-uvaa ngiau aapu yapa kiada hama innara yoketaavaivee kivaivai. Hama itaa tiraida ngiari yaata vuatinniiyau-vunudiri iya sabi kua sabi kua tida varida variaavo iya aakiaiyauvo mmanna tuanaa upisiyauvai vaivai. ²² Iya ngiariyara ta tinni yoketaayavee kiaiya unnakua kiasa kiada yaata duunaya variaavai. ²³ Anutuuqo tupatupaa variivaa hama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiraida pikiada mmatayaa diaa mminnaiyauvaa mman-nammannaiyauvaa iima kiada iyauvaa nnaasu ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaavai. Ii mminnaa iyauvaa vaidiia roosiima iima kiada vasingaammaiya roosiima iima kiada yanayapaiyauvaatama roosiima iikiaavai.

²⁴ Vaidiia itaama kumimakaida yaata duunaya variaivaara Anutuuqo iya pikioo tinoo: Inna aikioo, ngiingii mi-araavai. Iikiatee. Anutuuqo itaa kua tikiai ngiari ausa tinniiyauvaki vai aataru maisaiyauvaa iya iikiata iiki-atayauvaa iikiaavai. Iida varida vaidiia ngiari mmamma ngiari mmammaiyauvaa ngiari tasipa ngiari tasipama iikiasa aataruuyauvo inna mmamma maisai aataruyauvai iikiaavai. ²⁵ Iya Anutuuqo varii aataruuvaa kutaavaivee tira aataruuvaa pikiada unnakua tira aataruuvaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaivaara iya itaa-ma iikiaavai. Anutuuqo mmuakiasa mminnaayauvai ii nakaaravaa hama iya inna ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmirama kiada ivo iima kiai mminnaiyauvaa nnaasu ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida iqii mminnaa iyau-vaara mmoori varaavai. Gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kua yoketaivaa tupatupaa kiaravaivee. Kua kutaa.

²⁶ Vaidiia koonnama itaama varida iikiaivaara Anutuuqo iya pikiaikiai iya ngiari mmammaiyauvo iya iikiataira aataruuyauvaa iikiaiuyauvo inna mmamma maisai aataruyauvai iikiaavai. Mo gioonnaiya ngiari vaidiia tasipeera aataruuvaa pikiada ngiari tasipa ngiari tasipama nookiaavai. ²⁷ Mmuai karaama vaidiia ngiari gion-naiya tasipeera aataruuvaa pikiada ngiari tasipa ngiari tasipakiaaraivaara iya ausaiyauvo yoketaikiai ngiari tasi-pa ngiari tasipama nookiaavai. Iya itaama mmamma maisai aataruuyauvaa iida koonnama variaivaara irisai maisaiyauvo safuuma ngiariiki vaiyauvaa varaavai.

²⁸ Ivaaraida itaama iikiasa gioonna kiaapuuya hama Anutuuqaa yaata utida kutaavaivee kivaivaara ivo iya pikiaikiai ngiari yaata vuatinniiyauvunudiri yaata utida maisamaisai aataru ari vookaraiyauvaa iida varida hama iya iikiataama kiadaata iikiaavai. ²⁹ Iya itaama iikiaivo maisamaisaira aataru mmuakiaayauvai iya aakiaiyauvaki suvuavai. Iya koonnama varida iya ngiari seenaiya mminnamminnaiyauvaa taavo iya varaata varaataikiai vari-da ngiari seenaiyara nniki tomedaida maisai mmooriivaa iya iikiaaraivaara yaata utuaavai. Yaata utida ngiari seenaiyara kiaanoo: Ngia ti yaataarivaara ti nnannatainoo, kiasa kiada varida iya ruputuaani putuaa aataruuvaa iida ngiari rapu ngiari rapuuda varida ngiari seenaiya unnakua unnakua kivaivai. Iya hama ngiari seenaiyara mmuduuya riraida unnakua unnakuaiyauvaa reeti kia reeri kiaama rada nookiaavai. Iya ngiari seenaiyara mu-rumuru tida ³⁰ iyayaadiri koonnama yaata utida unnakuavaa tida hama Anutuuqaa mmuduuya riraida tinni yaagueeqaiya varida ngiariyara mannaka tida airi airi maisamaisai aataruuyauvaara yaata utida varida ngiari kaano kooya avaiyauvaa hatokada yaataaravai. ³¹ Iya yaata duunaya varida ngiari mmooriuyauvo vaikiainnaata teeda rikiada pikiavai. Hama iya ngiari seenaiyara mmuduuya rida hama iyara tuqinneerama kiada pikiada su-vikaravee kivaivai. ³² Gioonna kiaapuuya itaama variaiyara Anutuuqaa kua aataruuvoono vainno iyara tinoo: Fai

itaama variaya inna iya irisaivoonno putuaaraivo vainoo, tiivaa vaa iya rikiaavai. Rikiadaata ngiari iikiaa aataru maisaiyauvaa iida varida ngiari seenaiya mmuai aataruuyauvaa iikiyaiyara kiaanoo: Yoketaayavee, kiaavai.

Anutuuqo gioonna kiaapuuyaki kua pinaivaa yapaanaravai

2 A dee gioonna kiaapuuvono a yaata utuee i seenaivaaki kua pinaivaa yapaannanee? Hama i kuaatainoo. A innaki kua pinaivaa yapaannano mo a ivo iineema mmuaikaraama eeta iikiannaivo aiki vainoo. Mo eenoo itaama iikiannaivaara kua pinaivaa aiki yapaannano. ² Vaa ta rikiaunnvai. Gioonna kiaapuuya ii maisamaisai aataru iyauvaa iikiyaiya Anutuuqo kua pinaivaa iyaki yapa kioo ngiari irisai maisaiyauvaa safuuma ngiari mminaraivo inna ivo safu tuanaavai. ³ Ni seena-o, iya iikiaa aataruuyauvaara a kua pinaivaa iyaki yapaannaikua mo eeta itaama iikiannvai. Mo a yaata utuee kiannano: Anutuuqo kua pinaivakidiri irisai maisaiyauvaa mmira suaivaki fai na aikiooma yaataaranaravee, kiannanee? ⁴ Mo Anutuuqo iyara pinaama tuqinnoo hokoba suai i haitatuunno varioo i mminnamminnaa maisaiyauvaa toonnaata aiyara faannainno varinoo. A ivaa tee rikieennaatainna nniiki rakammuannee? Mo hama a rikiaannanee? Anutuuqo i tinai a ai ausaivaa hanigiee ai mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiaaneera ivo iyara tuqinnoo haitatuunno varinoo. ⁵ Ivo itaama i iikio i tinniivo yaagueeqaikio hama a i hanigia variatainoo. Ivaarainna eenoo ai mmaara irisai maisaiyauvainna iikiannano. Iima ree viee vino suai nnaagiai Anutuuqo i mminnamminnaa maisaiyauvaara inna nnanteeno ivo safuuma ti yaparainara suaivo fai kooyaa nnino irisai maisaivo pinaavai aiki vainaravai. ⁶ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiari iikiaa aataruuyauvaa irisaivauvaa mmuaavai mmuaavai Anutuuqo safuuma ngiari mminaravai. ⁷ Vooyaano mmooi yoketaivaa iya pirisaikiainnaata mmannammanna yaagueeqama iida varida Anutuuqaa yoosinna yoketaivaki tupatupaa varikio ivo iyara kua yoketaivaa tinaraivaara yaata utida mmooi varada variaavai. Anutuuqo itaama iikiyaiya tupatupaa variraivaa mminaravai. ⁸ Vooyaano ngiariiyara nnaasu yaata utida safuuma varira aataruuvaa oooqoo kiaa kiada maisa aataruuvau nnaasu nookiaavai. Itaama iikiyaiyara Anutuuqaa pinaama nnannateeno rikioo irisai maisaiyauvaa iya mminaravai. ⁹ Mmuakiaaya maisa aataruuvaa iikiyaiya fai mmamma nniitareeraiyauvaa varada ausa mmuaarareera tasipama variaaravai. Fai Yutayaiyannaadee itaama varikiai ngiari voopinaiyaatama mmuaikaraama itaama variaaravai. ¹⁰ Mmuakiaaya yoketaa aataruuvaa iikiyaiya fai Anutuuqo ari vookaraama variraivaa iya mmioo ngiari nnutuuyauvaa ngiau aapu yapa kioo ausa nuufaivaatama iya mminaravai. Fai ivo Yutayaiyannaadee itaama mmioo ngiari voopinaiyaatama mminaravai. ¹¹ Anutuuqo itaama iyara iinno mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmuaikaraama safuuma irisaivauvaa iya mminaravai.

¹² Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa Musiinna kiaa mmuuvaa hama ngiari voopinaiya rikiaada varaavai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa hama iya rikieerama kiada mminnamminnaa maisaiyauvaa varaivaara ikia aakiavaki kuaaravai. Yutayaa gioonna kiaapuuya Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa varaavai. Iya varada rikiaadaata mminnamminnaa maisaiyauvaa varada rikikio mmaanna tuu kuaivaudiri fai Anutuuqo iya yaparainno irisaivauvaa iya mminaravai. ¹³ Itaama vaikai rikiaada Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa mmanna yaata nnaasu rikieeraiya hama inna avuuvau safuuma variaaravai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa arinaima rikiaada iikiyaiya fai inna avuuvau safuuma variaaravai. ¹⁴ Ngiari voopinnaa vooyaano hama Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa varada rikieerama kiada ivaki vai kua mmaanna oyaivaa kati ngiari yaata tinniyauvunudiri rikiaada iikiaavo ngiari mmaanna tira kua yoketaiyauvo vaivai. Hama Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa rikiaa vooyaano itaama iikiavai. ¹⁵ Iya itaama iida varida Anutuuqaa mmaanna tuu kua oyaivo ngiari yaata tinniyauvunu vaivaa gioonna kiaapuuya kooyaa vitaakiaavai. Ngiari yaata utiraiyauvono airi airi yaata utuoo vo suai tinoo: Na yoketaama iikiaunoo, kiaa kioo vo suai tinoo: Na maisama iikiaunoo, tiivai. Ngiari yaata utiraiyauvono itaa kua tikiai iya Anutuuqaa mmaanna tuu kua oyaivo ngiari yaata tinniyauvunu kutaa vaivaa kooyaa vitaakiaavai. ¹⁶ Ii kua iyauvaa fai yapooma Anutuuqo gioonna kiaapuuyaki kua pinaivaa yapeera suaivaki Yisuu Kirisiinna tino too gioonna kiaapuuya ngiari yaata tinniyauvaki hatauma iikiaa aataruuyauvaara iya yaparainaravai. Na mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiauvaki ii kua iyauvo vaivai.

Yutayaiya hama Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa arinaima rikieeravai

¹⁷ Mo ngia Yutayaiya vaa Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa varaiya ngia ngiingiiyara kiaanoo: Ta Yutayaa vaidiyavee, kiaiya mo aanna ngia dataamaida variaannee? Ngia Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa puaisa utida ngiingiiyara kiaanoo: Ta aanna inna vaidiyavee, kiaa kiada ngiingii mannaka kiaanoo. ¹⁸ Anutuuqo yaata utivaugiataama ngiengie iikiaara aataru mmooiiyauvaa vaa ngiengieenoo teeda rikiaavai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaki safuuma vai kuaiyauvaa vaa ngiengieenoo iyauvaa iida arinaima teeda rikiaavai. ¹⁹ Gioonna kiaapu avura kiaiya nookiaaneema nnookiaiya ngia Yutayaiya iira aataruuyauvaa vitaakiaivaara ngia kiaanoo: Vaa ta

aikiooma vita vitaakiaunnavaivee, kiaavai. Upisiivaki variaiyara ngia ngiingiiyara kiaanoo: Ta iya mmeeki-aiyavee, kiaavai. ²⁰ Kumimakama variaiyara ngia kiaanoo: Teenoo iya safuukiaaraiya ta variaunnaano, kiaavai. Nnaakaraiya variaaneema variaiyara ngia kiaanoo: Ta iya vitaira vaidiyavee, kiaavai. Anutuuaqaa mmaanna tuu kuaivaa ngia rikiada kiaanoo: Vaa ta kua kutaivaata mmuakiaa kuavai oyaivaatama arinaima rikiaunnaano, ki-aavai. ²¹ A Yutayaakua a vooya vitaakiannaneema mo aaniira hama eeta arinaima rikiee iikiannannee? Mo a yaagueeqama gioonna kiaapuuya kiaa mmiee kiannano: Sa ai seenaiya mminnaiyauvaa mmuara varaanee, kiannaivo mo eeta mmuara varaannannee? ²² Mo a kiannano: A vaa nnaata vaati varaannaikea sa mmuara heera aataruuvaa iikiane, kiannaivo mo eeta sabi mmuara haannannee? Mo gioonna kiaapuuya kumina mminnaiyauvaara Anutuuoqovee kiaa kiada ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa iyauvaa mmiaa aataruuvaa a oooqoo kiannavai. Mo a iyauvaa yapa kiaa nnauvaki viee mminnaiyauvaa mmuara varaannannee? ²³ Anutuuaqaa mmaanna tuu kuaivaara a aiyaara mannaka tiee kiannano: Vaa na varauvaivee, kiannaivo mo a ii aataru ivaa hatokaannano Anutuuaqaa nnutuuvo maisainnee? Vaa na rikiauvai. A Anutuuaqaa aataruuvaa koonnama iikian-nano Anutuuaqaa nnutuuvo maisainoo. ²⁴ Ivaara Anutuuaqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ngia iikiaa mmoori-iyauvaa ngiari voopinaiya teeda ivaara Anutuuaqaa maisa kua kiaanoo. Kua fafaaraivo itaa kua tiivai.

²⁵ Fai a Anutuuaqaa mmaanna tuu kuaivaa rikiee iinna mmamma hatokeera aataruuvaaatama iikiannano inna yoketaavai. Fai a Anutuuaqaa mmaanna tuu kuaivaa hama rikiee iirama kiee mmamma hatokeera aataruuvaa iikiannaivo inna kuminayaa iikiannavai. ²⁶ Mo fai vaidi voopinna voovoono hama ari mmammaivaa ha-tokaivoonoo Anutuuaqaa mmaanna tuu kuaivaa rikioo iino fai Anutuuoqo inna too tinara: Inna mmamma ha-tokeera vaidi Yutayaiya roosiivaivee, tinaravai. ²⁷ Itaama vaino vaidi voovoono hama mmamma hatokeera aataru-uvaa iirama kioo Anutuuaqaa mmaanna tuu kuaivaa rikioo iivoono fai kua pinaivaa iiki yapa kino rikioo irisai maisaivo vainaravai. A Anutuuaqaa mmaanna tuu kuaivaa hatokaannaivaara fai itaama vainaravai. A Anutuuaqaa mmaanna tuu kua fafaaraivo vaivaa a varee mmamma hatokeera aataruuvaaatama vareennaatainna a mmaan-na tuu aataruuvaa hatokaannano. ²⁸ Mo dee vaidivoonoo Yutayaa vaidi tuanaavainnee? Ari mmammaivaa ha-tokaivo inna hama vaidi Yutayaa tuanaivovee. Ii aataru ivo mmanna mmamma mmaanavau hatokeera aataru-vai. ²⁹ Yutayaa vaidi tuanaivoonoo ari aakiaivo hanigioo mmamma hatokeeraivaa roosiima inna yaataivo vaikio rikioo Anutuuaqaa kutaavaivee tiivai. Vaidiivaa aakiaivaa hanigiai aataruuvo inna Anutuuaqaa Mmanasaivaa mmoori tuanaavai. Ii aataru ivo inna hama mmaanna tuu kuaivaa fafaara roovaudiri mmamma nnabaivaa ha-tokeera mmoorivai. Itaama inna aakiaivo hanigioo vaidiivo kua yoketaivaa Anutuuaqasidiri varaivai. Hama ivo vaidiiasidiri varaivai.

3 Mo Yutayaiya dee aataruyauvai iida ngiari voopinaiya yaataraannee? Mo mmamma hatokeeraivo aanii aataru yoketaavainno ngii vitainnee? ² Mo airi aataru yoketaiyauvaa ti vitaivai. Tauraa aataruuvo ataama vainoo. Anutuuoqo ta Yutayaiya ari kua yoketaivaa ti mmiravai. Ta ivaa varada gioonna kiaapuuya kiaa mmia-teeraivaara ti mmiravai. ³ Yutayaa vooyaano hama tuqinnama rikieeraida pikieeravai. Iya itaama uuvaara mo Anutuuoqo ari kua kutaivaa kua yeena rau kioovaa pikiaivainnee? ⁴ Ai hameetavee. Fai mmuakiaa gioonna kiaa-puuya unnakua unnakua tida varikio Anutuuoqo mmannammanna kua kutaivaa tioo nnaasu varioo hara kioo varinaravai. Ivaara ari kua fafaaraivo vainno Anutuuaqaa ariiyara tinoo: Fai a kuaivaa tino i kuaivo kutaavai vainaravai. Vaidiyya kua pinaivaa aiki yapakiai rikiee a kua pinaivaa yaataraanaravaivee. Kua fafaaraivoonoo itaa kua tiivai.

⁵ Mo fai ta maisama iida varikio rikioo Anutuuoqo safuuma iinno variivo kooyaa vainaraivo inna yoketaavain-nee? Vara hama yoketaavainnee? Ta ivaara dataa kuaida kiaunnaannee? Ta maisama variaunnano Anutuuoqo iri-sai maisaivaa ti mmiivaara ta ivaara maisama iinoo kiarannee? Ai hameetavee. Na itaa kua kiauvo na vaidi-voonoo vaidiyya kua tiraivaugjataama kua kiaunoo. ⁶ Mo nnikiai hama ta itaa kua kiaravee. Mo Anutuuoqo hama safuuma iinno varitiri. Mo dataama kioo gioonna kiaapuuya ivo yaparaitirinne?

⁷ Gioonna kiaapu voovoono tinoo: Mo na unnakua tino rikioo Anutuuoqo ari vookaraama variivoonoo kua ku-taivaa tinaravo kooyaa vakiaiveeraivaara na aikiooma unnakua unnakua tiee variaunoo. Na aikiooma itaa kua kiauvaara mo aaniira Anutuuoqo niyara mminnamminnaa maisa vareera vaidivaivee tiinne? tiivai. ⁸ Mo kutaa itaama vaiki ai mo aaniira hama ta kiaunnaano: Yoketaa aataruuvo kooyaa vakiaiveeraivaara kii ta maisa aataruuvaa iikiaravaivee, kiaunnavainnee? Gioonna kiaapu vooyaano niyara unnakua kiaa kiada kiaanoo: Vaa ivo itaa kua tiivaivee, kiaavai. Itaa kua kiaya fai ngiari irisai maisaiyauvaa ngiari varaaraivo inna yoketaavai.

Hama gioonna kiaapu voovoono Anutuuqaa avuuvau safuuma varivai

⁹ Mo itaama vaikio ta Yutayaiya ti variraivoono ngiari voopinaiya variraivaa yaataraivainnee? Ai mo hamee-tavee. Vaa na ngii vitaina ngii giaa ngii miauvaivee. Ta Yutayaiyaata ngiari voopinaiyaatama mminnamminnaa maisaiyauvo mmuaakaraama iyaata tiita utivai. ¹⁰ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Hama gioonna kiaapu voovoono
Anutuuqaa avuuvau safuuma varivai.

¹¹ Hama gioonna kiaapu voovoono
Anutuuqaara arinaima too rikioo
innara buainno varivai.

¹² Mmuakiaaya Anutuuqaa mmooka hanigia mmida
koonnama variaavai.
Hama voovoono yoketa yoketai aataruuvaa
iinno varivai.

¹³ Mmata nnauvaa hanuu fakita kiaavo
ivakidiri suuda nniraivaa roosiima
iya unnakua unnakua kiaavai.
Yapai quaihaivo vaidiivaa gutikio
inna kuaanuu maisaivo innaki kuaikio
putiraivaa roosiima iya ari vookara ari vookarai
maisai kuaivaa kiaavai.

¹⁴ Iya ausaiyauvo kapikaraikiai
ngiari seenaiya kua kuaaru kiaavai.

¹⁵ Iya makee tikiyai
ngiari seenaiya rputuaani putuaavai.

¹⁶ Iya nuaida varida ngiari seenaiyaki
maisamaisai aataruuyauvaa iikiaavo
iya ausaiyauvo mmuaararavai.

¹⁷ Ausa nuufa vareera aataruuvaa
hama iya rikiada iikiaavaivee.

¹⁸ Anutuuqaa kuaivaa rikiada
inna mmemmaana kuaaraivaara
hama iya teeda rikiada iikiaavaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

¹⁹ Aanna makee vaa ta rikiaunnavai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa gioonna kiaapu Yutayaiya kiaa mmiravai. Iya kiaa mmuuvaudiri iya rikiada iida varida variaavai. Iyaata mmuakiaa gioonna kiaapuuyaataama sa sai Anutuuqaaki vo kua vooyauvai kiatee: Hama ta maisama variaunnavaivee, kiateeraivaara ivo mmuaanaa iya kua mmiravai. Mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variaiya Anutuuqaa avuuvau mminnamminnaa maisaiyauvaa iikiaivaara kua pinaivo vaivaa arinaima rikiada taateeraivaara ivo mmuaanaa iya kiaa mmiravai. ²⁰ Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa gioonna kiaapu voovoono rikioo iinno hama yopeema mmaanna tuu kuaivaudiri Anutuuqaa avuuvau safuuma varinaravai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaudiri mmuakiaaya ti mminnamminnaa maisaiyauvo kooyaa vaivaa vaa ta arinaima teeda rikiaunnavai.

Anutuuqaa avuuvau safuuma variateera kuavai

²¹ Aanna makee Anutuuqo tinai gioonna kiaapuuya safuuma variaara aataruuvo kooyaa vainoo. Iya Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvaa iida fai hama yopeema safuuma variaaravai. Safuuma variateera aataruuvo nnaagiai vainaraivaara Musiivaata forofetaiyaatama ivaara tiravai. ²² Gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaiya fai Anutuuqo tinai safuuma variaaravai. Anutuuqo ii aataru iva hama vooyara vo aataruvai iivai. ²³ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaivaara ivo iyara mmuaa aataruvai iivai. Ta mmuakiaaya mminnamminnaa maisaiyauvaa varada Anutuuqaa mmeekia ari vookaraivaa varaaraivaara ta fanniikiaunnavai. ²⁴ Anutuuqo mmuakiaa gioonna kiaapuuyara kati iyara yoketaama yaata utuoo Yisuu Kirisiinna tuduu kati iyara putuoo ari kiauvaadiri iya yookaama kieeravai. ²⁵ Anutuuqo Yisuunna iya mmuduu ivo putuduu inna kiauvo tuuvaara iya mminnamminnaa maisa irisaiyauvo hama iyasi nninara aataru-

uvo vairavai. Fai mmuakiaaya ivo itaama putuuvaara kutaavaivee tikio rikioo Anutuuqo fai hama iya mminnamminnaa maisa irisaiyauvaa iya mmimaravai. Anutuuqo itaama uuvo ari safu tuanaavai varuuvo kooyaa vakiaiveeraivaara iiravai. Tauraa gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvo vauduaata Anutuuqo yaata utuoo faannainno varioo hama akiiraama irisaiyauvaa iya mmiravai. ²⁶ Anna makee vaa Yisuuva gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara putuu aataruuvaa irisaivo kooyaa vainoo. Anutuuqo ari safuuma varuuvo kooyaa vakiaiveeraivaara itaama vainoo. Anutuuqo itaama uuvaugiataama aanna makee ivo safuuma variraivo kooyaa vainoo. Gioonna kiaapuuya Yisuunnara kutaavaivee tiraiya Anutuuqo tikio safuuma variavootama kooyaa vainoo.

²⁷ Mo ta aaniivai iikiaunnavaaraida titiyara mannaka kiaunnannee? Hama titiyara mannaka tira aataruuvootainoo. Mo ta dee aataruvai iida safuuma variaarannee? Ta mmaanna tuu kuaivaa iida safuuma variaarannee? Ai hameetavee. Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiada fai ta safuuma variaaravai. ²⁸ Ivaara vaa ta rikiada kua kiaunnava. Gioonna kiaapu voovoono mmaanna tuu aataruuvaa iivo inna hama safuuma variraivovee. Ivo Yisuunnara kutaavaivee tiivaudiri safuuma varivai. ²⁹ Mo Anutuuqo Yutayaiyara nnaasuunno variinnee? Mo hama ngiari vooipinnaiyaraatama Anutuuqo variinnee? Ai mo ngiari vooipinnaiyaata iya Anutuuqovee. ³⁰ Anutuuqo mmuaa tuanaavai varivai. Mo Yutayaiya innara kutaavaivee kiaivaara ivo iya tinai ari avuuvau safuuma variaaravai. Mmuakaraama ngiari vooipinnaiyaatama innara kutaavaivee kiaivaara ivo iya tinai ari avuuvau safuuma variaaravai. ³¹ Itaama vaikio ta Yisuunnara kutaavaivee kiaunnaivo mmaanna tuu aataruuvaa yaatara kiakio taikaivainnee? Mo hameetavee. Ta Yisuunnara kutaavaivee kiaunnaivaara mmaanna tuu aataruuvo vaivaaraatama ta safuuma rikiada iikiaunnava.

Aaparahaamo varuuvaara Pauruuso

mmataama kioo tiravai

4 Itaama vaikiai ta ti rubuungaa Aaparahaamaara dataa kua kiaarannee? Dataama ivo Anutuuqaa avuuvau safuuma variravainnee? ² Ivo ari mmoori varoovaa Anutuuqaa avuuvau safuuma varutiri. Inna aikiooma ivo ariiyara mannaka tutirivee. Hama ivo yopeema Anutuuqaa avuuvau ari mannaka tiravai. ³ Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Aaparahaamo Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiravai. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

⁴ Mmoori varai vaidi voovoono ari mmoori varaivaa irisaivaa ari safuuma varaivai. Mmoori nakaaraivo hama kati sikauyauvaa inna mmiivai. Inna mmoori varaivaara inna mmiivai. ⁵ Hama Anutuuqaa aataruuvo itaama vaivai. Anutuuqo koonnama variaya tinai iya safuuma variateera tira nakaaravovee. Gioonna kiaapu voovoono inna avuuvau safuuma varinaraivaara hama mmoori vareerama kioo kati innara kutaavaivee tiivaa Anutuuqo inna too iva itaa kua tiivaara innara tinoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiivai. ⁶ Nnaaru varuu vaidi Davuitiiva ii kua ivaara tiravai. Vaidi voovoono Anutuuqaa avuuvau safuuma varinaraivaara hama mmoori vareerama kioo kati innara kutaavaivee tuuvaa Anutuuqo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tuu vaidivaara Davuitiiva tunoo: Iqii vaidi ivo sirigainno vari vaidivaivee, tiravai. ⁷ Davuitiiva ivaara fafaara roo tunoo:

Anutuuqo gioonna kiaapuuya
mminnamminnaa maisaiyauvaa rugakiaiyara
ivo iyara yoketaivo.
Vaa Anutuuqo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa
rummua apu kiaivai.

⁸ Udaanga Anutuuqo vaidi voovai
mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kioo
vueennama kioo
hama kava iyauvaara yaata utinaravai.
Anutuuqo ivaara innara yoketaivo.
Davuitiiva fafaara roo itaa kua tiravai.

⁹ Anutuuqo innara yoketaivo sirigainno varuu kuaivaa Davuitiiva itaa kua tuu kuaivo mmamma hatokeera vaidiyara nnaasu tiravainnee? Vara hama mmamma hatokeera vaidiyaraatama tiravainnee? Mo iyaraatama tiravaivee. Anutuuqaa kua fafaarau kua voovai vaa ta ivaara kiaunnava. Ii kua ivo tinoo: Aaparahaamo Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiravai. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁰ Mo dee suaivaki Anutuuqo Aaparahaamaara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tuunnee? Vara hama ari mmammaivaa hatokooduu itaa kua tuunnee? Vara vaa hatoka kooduu itaa kua tuunnee? Iya

hama inna mmammaivaa hatokoo suaivaki Anutuuqo itaa kua tiravai. ¹¹ Nnaagiai iya inna mmammaivaa hatokeeravai. Hama inna mmammaivaa hatokoo suaivaki Aaparahaamo Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiravai. Anutuuqo itaa kua tuuvaara ivo mmamma hatokeera aataruuvaa Aaparahaamaa mmiravai. Mmamma hatokoo puruuvaudiri Aaparahaamo safuuma varuuvo kooyaa vairavai. Ivaara mmuakiaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya gioova Aaparahaamovee. Iya hama ngiari mmammaiyauvaa hatokeerama kiada kati Anutuuqaara kutaavaivee kiaivaara Anutuuqo iyara tinoo: Inna iya safuuma variaa gioonna kiaapuyavee, tiivai. ¹² Vaa mmamma hatokeeraiyaatama inna iya gioova Aaparahaamovee. Ngiari mmammaiyauvaa hatokeeraivaara hama Aaparahaamo iya gioovavee. Hama Aaparahaamaa mmammaivaa hatokoo suaivaki ivo Anutuuqaara kutaavaivee tuneema iya Anutuuqaara kutaavaivee kiaivaara Aaparahaamo iya gioovavee.

¹³ Aaparahaamaa ari sidinnaidiyyaatama Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kuaivaa kiaa mmioo tunoo: Fai ngia mmuakiaa mmatavai varaaravaivee, tiravai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa Aaparahaamo rikioovaa hama Anutuuqo kua kiaa teerama kioovaa inna kiaa mmioo itaa kua tiravai. Aaparahaamo Anutuuqaara kutaavaivee tuduu rikioo Anutuuqo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tuuvaara Anutuuqo kua kiaa teerama kioovaa inna kiaa mmioo itaa kua tiravai. ¹⁴ Anutuuqo ari kua kiaa teerama kioo kuaivaa tunoo: Fai ngia mmuakiaa mmatavai varaaravaivee, tuu kuaivaa ivo ari mmaanna tuu kuaivaa rikiada iiraiya kiaa mmutiri. Innara kutaavaivee tira aataruuvo kuminayaa vaitiri. Ivo kua kiaa teerama kioo kuaivootama kuminayaa vaitirivee. ¹⁵ Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa hatokeeraiyara ivo iyara inna nnannataivai. Mo hama mmaanna tuu aataruuvo vaitiri. Hama ivaa hatokeera aataruuvootama vaitirivee.

¹⁶ Itaama vaino Aaparahaamaa sidinnaidiyya Anutuuqo kua kiaa teerama kioovaa kati iyara yokeetaama yaata utuoo iya kiaa mmiaiveeraivaara iya Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kiada kati ivaa vareera aataruuvo vainoo. Hama Aaparahaamaa sidinnaidiyya Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa rikieeraiyara nnaasu ii kua ivo itaa kua tiivai. Aaparahaamo tuneema iya Anutuuqaara kutaavaivee kaiyaraatama ii kua ivo itaa kua tiivai. Ta mmuakiaaya Anutuuqaara kutaavaivee kiaunnaiya Aaparahaamo ti napoova variivaara ii kua ivo itaa kua tiivai. ¹⁷ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno Aaparahaamaara tinoo: Mmuakiaa mmatavau variaya gioovavee kiaa kiee na i yapa kiauvaivee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivo Anutuuqaa avuuvau kutaavai vaivai. Aaparahaamo vaa innara kutaavaivee tiravai. Mmuai Anutuuqoono vaa putuaiya tikiyai diitaavai. Ivo hama tauraa vau mminnaiyauvaara tino too fai vainaravai.

¹⁸ Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: I sidinnaidiyya fai kaayau variaaravaivee, tiivai. Aaparahaamo ivaara kutaavaivee kiaa kioo hama aataruuvo kooyaa vauduu rikioo ivo mmannammanna fai iinaravaivee kiaa kioo faannainno variravai. Faannainno varududuu kaanaivo vauduu ivo mmuakiaa mmatavau varuuya gioova variiravai. ¹⁹ Itaama varuduu inna nuanuuvo yaaku sai vaidivai yuku yaaku taika kiooduu rikioo (100) ngiaabai kiooduu inna mmammaivo taminnuunnuudu ari nnaataivo Saraava vaa nnaakara mmateera suaivo taika kiooduaata hama ivo ivaara yaata utirainno ivo yaagueeqama tunoo: Fai iinaravaivee, tiravai. ²⁰ Ivo ivaara yaagueeqama nnaasu yaata utuoo varioo Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kuaivaara mmannammanna kutaavaivee tiravai. Ivo itaa kua tuuvaara yaagueeqa ari vookarauvo innaki suvuau kiooduu ivo Anutuuqaara kua yoketaivaa tiravai. ²¹ Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kuaivaa Aaparahaamo yaagueeqama tunoo: Fai aikiooma iinaravaivee, kiaa kioo Anutuuqaara kua yoketaivaa tiravai. ²² Aaparahaamo itaa kua kiaa kioo Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiravai. ²³ Anutuuqo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tuu kuaivaa hama Aaparahaamaara nnaasu Musiiva fafaara reeravai. ²⁴ Ta Anutuuqaara kutaavaivee kiaunnaiyaraatama Musiiva fafaara reeravai. Anutuuqo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tuduu putuuvakidiri diiteeravai. Ivo itaama uuvaara ta innara kutaavaivee kiaunnaiyara fai ivo tiyara tinara: Inna safuuma variraiyavee, tinaravai. ²⁵ Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaara putinaraivaara Anutuuqo eeo tiravai. Ee-oo tuduu putuduu ta Anutuuqaa avuuvau safuuma variaaraivaara Anutuuqo inna tuduu putuuvakidiri kava diiteeravai.

Yisuuva putuuvaara ta Anutuuqaa avuuvau safuuma variaunnava

5 Itaama vaikio vaa ta Yisuunnara kutaavaivee kiaunnaiyara Anutuuqo tiyara tinoo: Inna safuuma variiraiyavee, tiivai. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiyara putuuvaara Anutuuqo tiyara safuuma variraiyavee tikiyai da ta inna tasipama variaunnano inna ausa nuufaivo tiiki vainoo. ² Anutuuqo itaama kati tiyara yoketaama yaata utiivaara vaa ta rikiada inna avuuvau ta yoketaama variaunnano. Ta Yisuunnara kutaavaivee kiaunnaivaara Yisuuva ti vitoo inna avuuvau ti yapa kiaikiai ta yoketaama variaunnano. Yoketaama varidada ta yapooma Anutuuqaa tasipama yoketayoketaama ari vookaraama variaaraivaara ta ivaara nnaasu yaata utu kiada vaid

faannaida varida sirigakiaunnanoo. ³ Hama ta ivaara nnaasu sirigakiaunnanoo. Mmuaararai aataruuyauvo tiisi vaiyauvaaraatamaida ta sirigakiaunnanoo. Vaa ta rikiaunnavai. Mmuaararai aataruuyauvo tiisi vainai rikiada ta iyauvaa yaatara kiada fai yaagueeqama variaaravai. ⁴ Mmuaararai aataruuyauvo tiisi vaikiainnaata ta mman-nammanna yaagueeqama varidada yaatara kikio rikioo Anutuuqo tiyara mannakainaravai. Ivo tiyara man-nakainaraivaara ta yaata utida inna tasipama variaaraivaara faannakiaunnanoo. ⁵ Ta ivaara faannakiaun-naivaara fai ta faannaikiokio kaanaivo fai kutaa vainaravai. Aa ta faannakiaunna aavaara fai hama ta fanniiki-aaravai. Vaa Anutuuqo Mmannasa Yoketaivaa kati ti mmikio ivo ti aakiaiyauvaki varikio Anutuuqaa mmuduuya riraivo ti aakiaiyauvaki suvuivaara fai hama ta fanniikiaaravai.

⁶ Ta homo muaraagama variaannaduu Anutuuqo mmataama kioo suaivaki gioonna kiaapu kaayau mmin-namminnaa maisaiyauvo suvuuyara Yisuu Kirisiiva putiravai. ⁷ Ta mmatayaa variaunnaiya tiikidiri safuuma varira vaidiivaara fai vaidi voovoono innara kuminayaa putinaraivo inna mmuaararavai. Vaidi yoketaama vari-ivaara fai vaidi voovoono innara kutaa putinaranee? Vara hama putinaranee? Hama ta rikiaunnanoo. ⁸ Homo mminnamminnaa maisaiyauvo ti suvuau kioo vau suaivaki Yisuu Kirisiiva tiyara putiravai. Yisuuva itaama putu-uvaara Anutuuqo pinaama tiyara mmuduuya ruaivo kooyaa vainoo.

⁹ Yisuuva tiyara putuduu inna kiauvo tuuvaara Anutuuqo tiyara tinoo: Inna safuuma variraiyavee, tiivai. Yisu-uva itaama uuvaara fai yapooma Anutuuqaa nnannateeno irisai maisaivaa ti mminara iino too ivo ooqoo tioo ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravaivee. Inna ivo itaama ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravai ta Anutuuqaa avuuvau safuuma variraivaa yaataravai. ¹⁰ Ta Anutuuqaa nnammutuaaya variaannaduduu ari Mmaapuuvu putuuvaara ta numa inna tasipama mmuaa ausavai varada variaunnavavee. Anna makee vaa ta mmuaa ausavai varada inna tasipama variaunna suaivaki Yisuu Kirisiiva kava diitoo hara kioo varuuvaara fai ivo ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravai. Inna ivo itaama iinaraivo inna yaatarai aataruvai vaivai. ¹¹ Hama itaama nnaasu vainoo. Ta Anu-tuuqaa pinaama sirigakiaunnanoo. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva putuuvaara ta mmuaa ausavai varada Anutu-uqaa tasipama variaunnaivaara ta innara sirigakiaunnanoo.

Ataamo uu aataruuvaa Yisuuvaano yaatareeravai

¹² Aa kua aavaata rikiaatee. Mmuaa vaidivaakidiri mminnamminnaa maisa vareera oyaivo mmata aavau vaira-vai. Ivo mminnamminnaa maisaivaa varoovaara putira aataruuvo vairavai. Putira aataruuvo itaama vauvakidiri mmuakiaa gioonna kiaapuuya vareeravai. Iya mminnamminnaa maisaivaa varoovaara putira aataruuvaa va-reeravai. ¹³ Anutuuqo hama Musiinnaata kua tioo mmaanna kuaivaa inna kiaa mmirama kioo suaivaki mmin-namminnaa maisaivo mmata aavau vairavai. Hama Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo kooyaa vauvaara gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varada hama iyauvaara arinaima mmuaavai mmuaavai yaariravai. ¹⁴ Itaama vauduaata Ataamo varuu suaivakidiri ngioo ngioo Musiiva varuu suaivaki gioonna kiaapuuya putira-vai. Ataamo Anutuuqaa avaivaa hatokoo mminnamminnaa maisaivaa varoneema vooya hama itaama uuyaata-ma putiravai.

Ataamoono itaama uuvaara inna nnaagiai nninara vaidiivaara mmataama kioo tira kuavai. ¹⁵ Inna nnaagiai nnuuvo Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara vakiaa putuuvaara Anutuuqo iyara tunoo: Inna safuuma vari-raiyavee, tuu aataruuvo hama Ataamo mminnamminnaa maisaivaa varoovaa roosiivai. Ataamo mmuaavoono mminnamminnaa maisaivaa varoovaara kaayau gioonna kiaapuuya putiravai. Ii kua ivo kutaa kuavai. Anutu-uqo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ari vookarai pinaavai vaivai. Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara vakiaa putuuvaara Anutuuqo iyara tunoo: Inna safuuma variraiyavee, tuuvootama ari vookarai pinaavai vaivai. Yisuu Kirisiiva mmuaa vaidivoono kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivoono kaayau gioonna kiaapuuyara kati vakiaa putiravai. ¹⁶ Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara vakiaa putuuvaara Anutuuqo iyara tunoo: Inna safuuma variraiyavee, tuu aataruuvo hama mmuaa vaidi Ataamo mminnammin-naa maisaivaa varoovaa roosiivai. Ari vookaravai. Ataamo mminnamminnaa maisaivaa varoovaara Anutuuqo putira aataruuvaa irisaivaa Ataamaa mmioo mmuakiaayaatama mmiravai. Kaayau gioonna kiaapuuya mmin-namminnaa maisaiyauvaa varada varuduu Yisuu Kirisiiva nnaagiai iyara putuduu safuuma varira aataruuvo kooyaa vairavai. ¹⁷ Mmuaa vaidivoono mminnamminnaa maisaivaa varoovaara putira aataruuvo mmuakiaayaki vaivai. Mo Yisuu Kirisiiva ari mmuaavoono uu aataruuvo Ataamo uu aataruuvaa yaataroo ari vookaravai vaivai. Anutuuqo gioonna kiaapuuyara kati yoketaama yaata utuoo iyara tinoo: Inna safuuma variraiyavee, tii gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara fai inna tasipama kieetaya tupatupaa variaaravai.

¹⁸ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Vaidi voovoono mmuaa mminnamminnaa maisaivaa varooduu mmuaki-aa gioonna kiaapuuya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara kua pinaiyauvo iyaki vauduu irisai vareera aataruuvo vairavai. Mmuakaraama vaidi voovoono yoketaa aataru mmuaavai uduu mmuakiaa gioonna kiaa-

puuya kua pinaivaa yaatarada kati mmamma dummukiara vida tupatupaa variraivaa vareera aataruuvo vairaivai. ¹⁹ Mmuaa vaidivoono Anutuuqaa avaiava yaataroo mminnamminnaa maisaivaa varooduu kaayau gioonna kiaapuuya mmuaavaugiataama mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeravai. Mmuaikaraama mmuaa vaidivoono Anutuuqaa avaiava arinaima rikioo uuvaara kaayau gioonna kiaapuuya fai Anutuuqo tinai rikiada safuuma variaaravai.

²⁰ Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo nnuduu rikiada gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvo vauduu mmaanna tuu kuaivaa hatokoo aataruuvo kaayauma vairavai. Itaama vauduaata Anutuuqo kati iyara yoketaama yaata utiraivo kaayau ari vookaraama vairavai. ²¹ Itaama vauvaara gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisa vareera aataruuvo iya utinanai fai iya putuaaravai. Gioonna kiaapu safuuma variaya Anutuuqo kati iyara yoketaama yaata utivaara fai tupatupaa variaaravai. Iya ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiavaara tupatupaa variaaravai.

Yisuuva putuuvaa roosiima teeta putuaunnvai

6 Ivaara ta dataa kua kiarannee? Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata utuoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanarivo pinaavai vakiaiveera ta mminnamminnaa maisaiyauvaa mmannammanna varaaranee? ² Ai hameetavee. Vaa ta mminnamminnaa maisaivara vaidi putiraiya roosiima putuaunnvai. Mo ta dataama kiada ivaa mmannammanna varada nnaasu variaaranee? Vaa taikaivaivee. ³ Aa na tinara kua aavaa vaa ngia arinaima rikiaavai. Ta mmuakiaaya Yisuu Kirisiinnara nnoori varaannaiya nnoori varaanna suaivaki ivo tiiki varuuvaa ivo putuuvaa roosiima teeta putiravai. ⁴ Yisuu Kirisiiva putuoo mmata nnauvaki vauneema ta nnoori varaanna suaivaki ta mmata nnauvaki vairaivaa roosiima ta nnooriivaa varaunnvai. Anutuuqo yoketaa ari vookarai yaagueeqaivaadiri uudu Yisuu Kirisiiva diitoneema teetama putuaannaivakidiri diitada karaasa aataruuvau hara kiada variateeraivaara ta inna roosiima putiravai.

⁵ Ivo putuneema ta kutaa mmuaikaraama putida Anutuuqo inna tuduu diitoneema ta kutaa tuanaa diitada inna tasipama mmuaikaraama fai tupatupaa hara kiada variaaravai. ⁶ Aa na tinara kua aavaa vaa ta rikiaunnvai. Ti mmammaivoono mminnamminnaa maisa iira aataruuvaa ti mmiivaa Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvoo ruputino taikaiveeraivaara ti mmamma iira aataru eenaivo Yisuu Kirisiinna tasipama vaa yatari sagaivau putivaivee. Mminnamminnaa maisaivo sa ti utinai ta hama inna mmooriivaa varaaraivaara itaama ti mmamma iira aataru eenaivo putivaivee. ⁷ Gioonna kiaapu voovoo vaa putiivaa hama mminnamminnaa maisaivo yopeema kava inna utivai.

⁸ Ta kutaa Yisuu Kirisiinna tasipama putuaunnaiya fai ta inna tasipama hara kiada variaaraivaara kutaavaivee kiaravai. ⁹ Vaa ta rikiaunnvai. Anutuuqo tuduu Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri diitoovo hama keenaa putinaraivai. Fai putira aataruuvo hama kava inna utinaravai. ¹⁰ Ivo mmuaaneetu nnaasu mminnamminnaa maisaivara putiravai. Anna makee ivo hara kioo variivo Anutuuqo yaata utivaugiataama mmannammanna hara kioo variivoo. ¹¹ Mmuaikaraama ngieetama ngiingiiyara yaata utida kiatee: Vaa ta mminnamminnaa maisaiyauvaara putuaunnvai. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta Anutuuqo yaata utivaugiataama hara kiada variaunnavaivee, kiatee.

¹² Ngii mmammaiyauvo maisa aataruuvaa iikiateera ngii tino ngii iikiatainai sa iikiatee. Ivaara ooqoo kiatee. Mminnamminnaa maisaiyauvo ngii mmammaiyauvaa mmannammanna utiyauvaara ooqoo kiatee. ¹³ Ngii yaata utiraiyauvo ngii tikio ngii mmammaiyauvo mminnamminnaa maisaiyauvaa varoo maisa aataru iiraiyauvaara ngii tinai sa ee-oo kiatee. Ii aataru ivaa pikiada ngiingii mmamma mmuakiaayauvai Anutuuqaa mmiatee. Ngia vaidiia putuaivakidiri diitada hara kiada variaya safu aataruuvau nookiaaraivaara ngiingii mmamma mmuyai mmuakiaayauvai Anutuuqaa mmiatee. ¹⁴ Anutuuqaa mmaanna tuu aataru ivau hama ngia hara kiada variivoo. Anutuuqo kati ngiyyara yoketaama yaata utiraivau ngia hara kiada variaano. Ivaara sa mminnamminnaa maisaivo ngii haitatuunno ngii utuaivee.

Safuuma varira aataruuvo ngii utikiai

inna mmooriivaa varaavai

¹⁵ Mo ivaara ngia dataa kuaida kiarannee? Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvau hama ta hara kiada varirama kiada Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata utiraivau hara kiada variaannaivaara fai ta mminnamminnaa maisaiyauvaa varaaranee? Ai hameetavee. ¹⁶ Aa na tinara kua aavaa vaa ngia arinaima rikiaavai. Mmatayaa diaa vaidi voovoo vaidi voovai ni mmoori varaaneera kua vitaanaraivaara ivo ee-oo tikio inna viteeraivoono inna puaisa utuoo innara diivai. Ivaava roosiima fai mminnamminnaa maisaivara ngia ee-oo tikio ivo ngii puaisa uti-

nai fai ngia putiraivaa varaaravai. Fai ngia kua yoketaivaa arinaima rikiada iikiaa aataruuvooonoo ngii puaisa utinai ngia Anutuuqaa avuuvau safuuma variaaravai. ¹⁷ Anutuuqaata kua yoketaivaa kiatee. Tauraa mminnamminnaa maisaivoonoo ngii puaisa utuduu ngia inna mmooriivaa varada varida variravai. Aanna makee vaa ngia mmayaaya yoketaivaa varada ngiingii ausaiyauvaa hanigiada ii kua kutaa ivaara kutaa tuanaavee kua kiada mmooriivaa varada varida variaavai. ¹⁸ Mminnamminnaa maisaivo yeena roosiima ngii rau kiaivaa Anutuuqoonoo rukuasaa kiaikiai ngia mmamma dummukiara kati kuaavai. Kuaavo safuuma varira aataruuvo ngii puaisa utikiai ngia inna mmooriivaa nnaasu varada varida variaavai. ¹⁹ Ngia mmatayaa mmanna gioonna kuaapuya muaraagama variaivaara na mmatayaiya yaata utiraivaugiataama yaata utuee itaama ngii giaa ngii mi-aunoo. Ngia tauraa ngiingii mmamma vovaatayauvai ee-oo tuduu maisamaisau aataruuyauvo ngii puaisa utuduu ngia inna mmoori vareeraya variravai. Varia rada vidada kaayau maisama ari vookaraama variravai. Aanna makee mmuaikaraama ngiingii mmamma mmuyai mmuakiaayauvaara ee-oo tikio safu aataru yoketaivo ngii puaisa utinai ngia safuuma nuaida Anutuuqaara yoketa yoketaida nnaasu variatee.

²⁰ Mminnamminnaa maisaiyauvo ngii puaisa utuu suaivaki hama safu aataruuvo ngii utuduu ngia kati ngiengie yaata utiraivaugiataama vida mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeravai. ²¹ Ngia itaama uu aataruuyauvaara makee ngia ivaara yaata utida ngii mmamma maisai aataruuyauvunudiri mo dee irisaivada varaannee? Ii aataru iyauvaa ngia iidada fai irisai putuaaravai. ²² Aanna makee mminnamminnaa maisaivo yeena roosiima ngii rau kiaivaa Anutuuqoonoo rukuasaa kiaikiai mmamma dummukiara kati kuaavo Anutuuqo ngii puaisa utikiai ngia inna mmoori vareera gioonna kuaapuya variaavai. Fai ngia itaama inna gioonna kuaapu tuanaaya yoke-taama nnaasu varidada fai irisaivaa tupatupaa variraivaa varada variaaravai. ²³ Gioonna kuaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaiya inna iyauvaa irisaivo putiraivovee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva gioonna kuaapuuyaki variivaara Anutuuqo kati tupatupaa variraivaa iya mminai fai iya ivaa varada tupatupaa variaaravai.

Pauruuso nnaata vaati vareera aataruuvudiri mmataama kioo tiravai

7 Ni seenayaso, ngia mmaanna kua aataruuvaa rikiaiya aa na tinara kua aavaa vaa ngia arinaima rikiaavai. Mmaanna kua aataruuvo gioonna kuaapuuya utua roo vioo vioo iya putira suaivaki taikaanaravai. ² Mmaanna kua voovai vaivaudiri aa kua aavaa rikiaatee. Gioonnaivo vaatiivaa varaikio inna vaatiivo hara kioo varii suaivaki mmaanna kua aataruuvo yaagueeqama tinoo: Inna i vaativaivee, tiivai. Fai vaatiivo putino too mmaanna kua aataruuvo itaa kua tiivo hama inna utinaravai. ³ Itaama vaivaara vaatiivo varikioonnaata sabi vo vaativai oro varaivo inna mmuara vareera aataruvai. Itaama ii gioonnaivaara gioonna kuaapuuya kiaara: Inna mmuara vareera gioonnavaivee, kuaaravai. Fai inna vaatiivo putino hama mmaanna kua aataruuvo mmannammanna inna utino kati hara kioo varioo vaidi voovai varaivo inna hama mmuara vareera aataruvai. ⁴ Ni seenayaso, ngia ivaa roosiima variaanoo. Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvaa ngia Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaara putiravai. Hama mmaanna tuu aataruuvo mmannammanna ngii utinoo. Ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kuaapuya variateeraivaara ngia mmaanna tuu kuaivaara putiravai. Anutuuqo inna tuduu putuuvakidiri di-itoovaa gioonna kuaapuya ngia variaanoo. Ta Anutuuqaa mmooriivaa varada varikio iiraivo vakiaiveeraivaara ngia Yisunna gioonna kuaapuya variaanoo. ⁵ Ti mmammaiyauvo ti iikiataira aataruuvaa ta iira suaivaki mminnamminnaa maisaiyauvaa ti iikiataira aataruuvo ti puaisa utiravai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo mminnamminnaa maisaiyauvaa kooyaa ti vitauduu ti iikiatairavai. Yaagueeqama ti iikiatauduu ta mminnamminnaa maisaiyauvaa iidada ivaa irisaivaara ta putuaara iiravai. ⁶ Aanna makee Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo hama mmannammanna ti utinoo. Vaa tauraa ii aataru ivo ti utuuvaa ti aakiaiyauvo putivai. Ta hama Anutuuqaa mmaanna tuu kua fafaara roo aataru eenanaivau varida mmoori varaunnavai. Ta Mmannasa Yoketaivaa aataru karaasaivau varida mmoori varaunnavai.

Anutuuqaa mmaanna kua tuuvaudiri

mminnamminnaa maisaivo kooyaa vairavai

⁷ Ta ivaara dataa kua kuaannee? Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvo mminnamminnaa maisa vai aataru-vaivee ta kuaannee? Ai hameetavee. Mo Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvooonoo mminnamminnaa maisa va-reera aataruuvaa kooyaa ti vitairavai. Mo Anutuuqaa mmaanna tuu kua ivaki vau kua voovai tunoo: Ai seenaiya mminnamminnaiyauvaa teeno i varaatainai sa iyauvaa varaanaraivaara yaata utuane, tiravai. Hama ii kua ivo itaa kua tutiri. Hama na ni seenaiya mminnamminnaiyauvaa teeno ni varaatainai na iyauvaa varaanaraivaara yaata utuaatirivee. ⁸ Ii mmaanna tuu kua ivaa na rikiee ivaara pinaama na yaata utuaaduu mminnamminnaa maisaivo ni aakiaivaki vauvaara na ari vookara ari vookarau mminnamminnaiyauvaa taaduu pinaama ni

varaatairavai. Hama Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo vaitiri. Hama mmিন্নamminnaa maisa vareera aataruuvo kooyaa vaitirivee. ⁹ Neenoo hama mmaanna tuu kuaivaa na rikiaa suaivaki na kati kumimakama hara kiee variravai. Na mmaanna tuu kuaivaa rikiaa suaivaki na mmিন্নamminnaa maisaivaa varauvo kooyaa vauduu na rikieeravai. ¹⁰ Na rikiaa suaivaki ni aakiaivo vaidi putiraivaa roosiima putiravai. Anutuuqaa mmaanna tuu aataru voovaaara na tauraa kiau kuaivaa gioonna kiaapuuya rikiada yoketaama hara kiada variateera aataru ivaa neenoo rikiee hama na yoketaama hara kiee variravai. Na rikiaaduu ni mmিন্নamminnaa maisaivo kooyaa vauduu ni aakiaivo vaidi putiraivaa roosiima putuduu na maisama hara kiee variravai. ¹¹ Ii mmaanna tuu kua ivaa na rikiee ivaara pinaama na yaata utuaaduu ni unnakua tuduu mmিন্নamminnaa maisaivo ni aakiaivaki vauvaara na mmuaararoo maisaivaa varee vaidi putiraivaa roosiima na putiravai.

¹² Itaama vaikio Anutuuqaa mmaanna tuu kua mmuakiaayuvai yoketaa tuanaayuvai vaikio na tauraa kiaa mmaanna kuaivootama yoketaavai vainno safu tuanaavai nnaasu vainoo. ¹³ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainnee? Mo yoketaa aataruuvooonoo niiki vauduu ni aakiaivo putiravainnee? Ai hameetavee. Mmিন্নamminnaa maisaivoonoo niiki vauduu ni aakiaivo putiravaivee. Mmিন্নamminnaa maisaivo mmaanna tuu yoketaa aataruuvau na variaaduaata mmannammanna niiki vauduu rikioo ni aakiaivo putiravai. Ivoonoo kutaa tuanaa mmিন্নamminnaa maisaivo kooyaa sueerapato vakiaiveeraivaara mmিন্নamminnaa maisaivo niiki vauduu rikioo ni aakiaivo putiravai. Na rikiaa mmaanna kua voovaudiri mmিন্নamminnaa maisaivo kaayau ari vookara ari vookaraama maisamaisama vakiaiveeraivaara mmিন্নamminnaa maisaivo niiki vauduu ni aakiaivo putiravai.

Taara aataruvaitana gioonna kiaapuuyaki vainoo

¹⁴ Vaa ta rikiaunnvai. Mmaanna tuu kuaivo Anutuuqaasidiri tiira kuavai. Na vaidi mmatayaavoonora tiee mmিন্নamminnaa maisaivo mmannammanna ni puaisa utikiai na hama yopeema pikiauvai. ¹⁵ Na iikiau aataruuvaa hama na arinaima rikiauvai. Na ni iikiatai aataruuvaa hama na iikiauuvai. Na hama ni mmuduuya ruai aataruuvaa na iikiauuvai. ¹⁶ Na hama ni iikiatai aataruuvaa iikiauuko rikioo Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvo safuuma vaivaara na ee-oo kiauvo kooyaa vainoo. ¹⁷ Ivaara hama neneenoo ii na hama ni iikiatai aataru ivaa iikiauuvai. Mmিন্নamminnaa maisaivo ni aakiaivaki vaivoonoo ii aataru ivaa iivai. ¹⁸ Vaa na rikiauvai. Hama yoketaa aataruuvo niiki vainoo. Na itaa kua kiau kuaivo ataama vainoo. Hama yoketaa aataruuvo ni mmammaivau utivai. Ni aakiaivoonoo yoketaa aataruuvaa inna iikiataikiainnaata hama na yopeema iikiauuvai. ¹⁹ Na yoketaa aataruuvaa ni iikiataikiainnaata hama na iikiauuvai. Maisa aataruuvaa hama ni iikiataikiainnaata na iikiauuvai. ²⁰ Hama ni iikiatai aataruuvaa na iikiauuko rikioo mmিন্নamminnaa maisaivo ni aakiaana vaivoonoo iivai. Hama neneenoo iikiauuvai.

²¹ Na itaama iikiauvaara vaa na rikiauvai. Aataru voovoono ni aakiaivaki ataama iinoo. Na yoketaa aataruuvaa ni iikiataikio rikioo maisa aataruuvo ni atau ruainoo. ²² Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaara ni aakiaivaki ni yoketaainoo. ²³ Itaama vaikioonnaata ari vo aataru voovoono ni mmammaivaki iinno varinoo. Ii aataru ivoonoo ni yaatana vai kua yoketaivaa atau ruainoo. Atau ruoo ivaa nnammutuaa iinoo. Iinno varioo mmিন্নamminnaa maisaivo ni aakiaivaki vaivaara ni ravaatau utinoo. ²⁴ Boo, na ari vookarai ausa tinni mmuaararavai varau vaidivai variaunoo. Ni mmammaivoonoo putira aataruuvakira ni utu raririima roo yapaanara iinoo. Fai gioono ii aataru ivakidiri ni vita yoketaivau ni yapaanarannee? ²⁵ Na Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaunoo. Ivo tino ti Udaanga Yisuu Kirisiivaano fai ni vitaanaravai.

Na ataama variaunoo. Na nini yaata tinniivaki rikiauuko Anutuuqaa aataruuvo ni puaisa utikiai na iikiaunoo. Ni mmammaivo maisama iira aataruuvaaara na rikiauuko mmিন্নamminnaa maisa iira aataruuvo ni puaisa utikiai na iikiauuvai.

Mmannasa Yoketaivoonoo tupatupaa variraivaa

ti mmivaivee

8 Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapuuyaki variivaara hama ngiari mmিন্নamminnaa maisa vareeraiyuvaa irisaiyauvootainoo. ² Yisuu Kirisiiva niiki variivaara Mmannasa Yoketaivoonoo tupatupaa variraivaa ni mmivai. Mmিন্নamminnaa maisaivoota putira aataruuvootama yeena roosiima ni rau kiaivaa ii Mmannasa Yoketaa ivoonoo rukuasaa kiaikiai na mmamma dummukiara kati hara kiee variauvavee. Ivaara hama ni mmিন্নamminnaa maisa vareeraiyuvaa irisaiyauvootainoo. ³ Ta mmatayaa muaraagama variaunnaivaara Anutuuqaa mmaanna tuu kua aataruuvo iinaree kiaa kioo iima fanniima kiaikio Anutuuqoonoo aikiooma iima kiaivai. Ivo ari Mmaapuuvaa mmatayaa titooduu tuoo mmিন্নamminnaa maisaivo vaidi mmammaiyuvaki utuuvaa atau rinaraivaara tiiravai. Gioonna kiaapuuya mmিন্নamminnaa maisaivaa irisaiivaa

varaiveeraivaara Anutuuqo ari Mmaapuuva titooduu tuoo ta vaidi mmatayaiya mminnamminnaa maisaivaa vareera mmammaivaa roosiima vareeravai. ⁴ Ta Mmannasa Yoketaivaa aataruuvau variaunnaiya Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo safuuma vauvaa aikiooma iikiateeraivaara Anutuuqo itaama iiravai. Mmamma iira aataruuvau variayara Anutuuqo hama itaama iiravai. Mmannasa Yoketaivaa aataruuvau variayara iiravai.

⁵ Mo ngiari mmammaiyauvo ngiari iikiataivaara iya tikiai rikiada hara kiada variayara ngiari mmammaiyauvoono iya yaatana yapoo varii kuaivaa nnaasu rikiada iida varida variaavai. Mo Mmannasa Yoketaivo iya tikiai rikiada hara kiada variayara Mmannasaivoono iya yaatana yapoo varii kuaivaa nnaasu rikiada iida varida variaavai. ⁶ Ngiari mmammaiyauvoono ngiari iikiatai aataruuyauvaara iya yaatana yapoo varinai rikiada iida varida fai putuaaravai. Mmannasa Yoketaivoono ari iikiatai aataruuyauvaara iya yaatana yapoo varinai rikiada iida varida fai ausa nuufaivaa varada tupatupaa variaaravai. ⁷ Gioonna kiaapu voovoono ari mmammaivoono ari iikiatai aataruuyauvaara inna yaatana yapoo varii kuaivaa rikiavoono Anutuuqaa nnammutuaavai variivaara iya itaama iida varida variaaravai. Ivo yaata utiivo hama Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvaa rikiavaara ivo itaama varivai. Hama ivo yopeema Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvaa rikiavai. ⁸ Gioonna kiaapuuya ngiari mmammaiyauvoono iya kiasa mmikiai iikiayara hama yopeema yoketaa aataruuvaa iikiava too Anutuuqaa yoke-taivaivee.

⁹ Mo hama ngiingii mmammaiyauvoono ngii giaa ngii miivaugiataama ngia hara kiada variaano. Mmannasa Yoketaivoono ngii giaa ngii miivaugiataamada ngia hara kiada variaano. Mo Mmannasa Yoketaivoono ngii aakiayauvaki hara kioo variyaa nnaasu itaama hara kiada variaano. Gioonna kiaapu voovoono hama Yisuu Kirisiinna Mmannasaivo innaki hara kioo variivoono hama inna gioonna kiaapuvai varinoo. ¹⁰ Mminnamminnaa maisaivo ngii mmammaiyauvaki vaivaara vaidi putiraiya roosiima ngii nnabayauvo putivai. Mo itaama vaikiainnaata Yisuu Kirisiiva ngiiki varikiai ngia safuuma variaivaara ngii mmanasaiyauvo hara kioo varivai. ¹¹ Mo fai Anutuuqo Yisunna tuduu putuuvakidiri diitoovaa Mmannasaivoono ngiiki varino fai Yisuu Kirisiiva putuduu diitaanee tuuvoono ngii mmammaiyauvaa tupatupaa variraivaa mminaravai. Ari Mmannasaivo ngiiki variivaara ngii nnabayauvo putuaara iikiayara fai tupatupaa variraivaa ngii minai varada variaaravai.

¹² Ni seenayaso, ivaara ti mmamma iira aataruuvaa ta ti iikiatino ti yoketainnainnaata ta rikiada pikiaravai. Sa ii aataru ivo ti utuaivee. ¹³ Fai ngia mmamma iira aataruuvaa iidada putuaaravai. Fai Mmannasa Yoketaivo ngii tasipanai ngia mmamma iira aataruuvaa eeyaara pikiada fai ngia tupatupaa variaaravai. ¹⁴ Gioonna kiaapu Anutuuqaa Mmannasaivaa kuaivaa rikiada iikiava mmuakiaaya iya Anutuuqaa raunna mmaapuya variaano. ¹⁵ Ngia itaama varida hama ngia sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiya roosiikiaaya varida aatuuda variaano. ¹⁶ Ta Anutuuqaa kuaunnaano: Ti Napoovavee, kuaunnaivo inna Anutuuqaa Mmannasaivo ti mmanna-saivaa tasipaikiai ta rikiada kuaunnaano: Ta Anutuuqaa raunna mmaapuya variaunnaano, kuaunnavai. ¹⁷ Ta inna raunna mmaapuya variaunnaivaara innasi yoketaa aataru vaiyauvaa ari gioonna kiaapuuyani yapa kaiyauvaa ta varaaravai. Anutuuqo Yisuu Kirisiinnani yapa kaiyauvaatama fai ta inna tasipama nuunama varaaravai. Ivo mmamma nniitaraovaa varoneema mo fai teetaatama mmuaikaraama varada iva ngiau aapu yoketaa ari vookaraama varineema fai teetaatama variaaravai.

Fai yapooma ta yoketaama ari vookaraama variaaravai

¹⁸ Na yaata utuaunoo. Aa ta variaunna suai aavaki Anutuuqaa aataruuvaa mmamma nniitaraivaa varaunnaivo hama pinaa mmuaaravai vaivai. Fai yapooma hama ta ivaara yaata utiraida kati ta ngiau aapu vikio yoketayoketaa ari vookaraivaa oyaivo kooyaa vainai taaraivaara yaata utuaaravai. ¹⁹ Anutuuqaa raunna mmaapu tuanaaya variayara fai Yisuuva kava tiinara suaivau kooyaa iya taaraivaara mmuakiaa mminnaayauvai Anutuuqo iima kiooyauvoono sirigaida faannaida variaano. ²⁰ Anutuuqo mmuakiaa puara fai vasingiaamma mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa ariinnee kiasa iima kioo yapeeravai. Yapa kioo iya iikiatee tuu aataruuvaa fanniima iiravai. Anutuuqo ariinoo ee-oo tuuvaugiataama fanniima iiravai. Fanniima iida eeyaara taikaarivaara hama iya vareerada yoketaama variaarivaara faannaida variaaravai. ²¹ Fai yapooma iya fanniima iikiava aataru-uvauudiri aasannaida putida uudaira aataruuvo iya puaisa utiivaa Anutuuqo tino rikioo taikanai rikiada Anutuuqaa raunna mmaapuya kati mmamma dummukiara yoketaama variaivaa roosiima iyaata itaama yoketaama variaaravai.

²² Vaa ta rikiunnavai. Tauraa varia rada nnidada aa ta variaunna suai aavaki gioonnaivo nnaakara mmataa-narivaara kararuoo kai kiririingairivaa roosiima mmuakiaa mminnaiyauvaa Anutuuqo iima kiooyauvo kararu-aavai. ²³ Hama iqii mminnaa mmuakiaa iyauvo nnaasu itaama iida variaavai. Anutuuqo tauraa Mmannasa Yoke-taivaa ti mmuuya teetaatama itaama iida variaunnavai. Anutuuqo ti utii aataruuvaa rakuasaa kinai rikiada ta eeyaara kati mmamma dummukiara inna raunna mmaapu tuanaaya varida mmamma karaasaivaa varada vari-

aaraivaara ta faannaida varida rikiaunnano mminnamminnaa maisaivo ti utiivaara ti aakiaiyauvaki pinaama maisaikiai variaunnava. ²⁴ Ta ausa hanigieera suaivaki Anutuuqo ti vitaanaraivaara faannaida varida kutaavaivee kiaunnava. Fai ta faannakiaunnaava avuuvaa ta teeda hama ivaara mmannammanna ta faannakiaaravai. Inna ii aataru ivo hama faannaira aataruvai. Mo deevono vaa too varaivaara kava faannainno variinne? Mo vaa too varaivaivee. ²⁵ Mo fai hama ta teeda varaunnaivaara faannaida varida fai ta mmannammanna faannaida varikio ti pirisainainnaata ta mmannammanna faannakiaaravai.

²⁶ Mmuaikaraama ta faannaida varida muaraagakiaunnaiya Mmannasa Yoketaivoono ti tasipaivai. Ta dataama yaaku varaunna kua vueennama kiada variaunnano ti aakiaiyauvo pinaama mmuaararaiyai ta hama yopeema yaaku varaunnano Mmannasa Yoketaivo ariinoo ti aakiaiyauvakidiri Anutuuqaata yamaa kua yamaa kua tioo tiyara yaaku varaivai. ²⁷ Anutuuqo vaa gioonna kiaapuuya aakiaiyauvaki arinaima taivoono Mmannasa Yoketaivo yaata utira kuaivaa vaa rikiaivai. Anutuuqo yaata utiraivaugiataama Mmannasaivo Anutuuqaa gioonna kiaapuuyara yaaku varaivaara Anutuuqo inna yaata utira kuaivaa vaa rikiaivai.

²⁸ Vaa ta rikiaunnava. Gioonna kiaapuuya Anutuuqaa mmuduuya ruaiya yoketaama variateeraivaara Anutuuqo mmuakiaa mmoori aataruuyauvaki iya tasipama mmooriivaa varaivai. Ivo ari yaata utiraivaugiataama iya maavee tiraiya ivo iya tasipama mmooriivaa varaivai. ²⁹ Anutuuqo vaa iya arinaima tooya ari Mmaapuuvaa roosiima variateeraivaara vaa iya nnaaru mmataama kieeravai. Ari Mmaapu ngaruuvo varinai kaayau gioonna kiaapuuya innara mmuduuya ruaiya inna nnunna kataunnaiya variateeraivaara Anutuuqo nnaaru iya mmataama kieeravai. ³⁰ Anutuuqo vaa mmataama kiooya maavee tiravai. Iya maavee kua kioo iya uduu inna avuuvau safuuma variravai. Ivo itaama iinno ari oyai ari vookarau yoketaivaa iyaatama mmiravai.

Yisuuva uvaara Anutuuqo tiyara

mmuduuya riravai

³¹ Itaama vaivaara ta dataa kua kiarannee? Anutuuqo tiyara ni seenayavee tikio mo gionoonno tiyara ni nnammutuaayavee kua kioo mmoori maisaivaa ti mmiinne? Ai hama yopeema vardi voovono itaa kua tiyara tinaravee. ³² Anutuuqoota hama itaa kua tinaravee. Ivo hama ari Mmaapu tuanaivaara yaata utirainno mmuakiaaya tiyara putinaraivaara ee-oo tiravai. Ee-oo kua kioo ari Mmaapuuvaa kati ti mmiravai. Ivo itaama ti mmuuvono mmuakiaaya tiyara yoketainno Yisunnaata mmuakiaa aataru yoketaiyauvaatama fai kati ti mminarannee? Fai kati ti mminaravee. ³³ Mo dee gioonna kiaapuvoono Anutuuqo ariinnee kua mmataama kiooyaki aikiooma kua pinaivaa iyaki yapaanannee? Ai hameetavee. Anutuuqo ariinoo iyara tinoo: Hama ngia kuaataiyavee, ³⁴ tiivaara mo gioonna kiaapu voovono fai iyara tinara: Kuaivo ngiiki vainai ngia irisai maisaivaa varaaravee, tinarannee? Ai mo hama fai itaa kua tinaravee. Yisuu Kirisiivaano putuduu Anutuuqo tuduu kava diitoovono Anutuuqaa yaaku yaadudainningiaa hara kioo varioo tiyara Anutuuqaata yamaa kua yamaa kua tioo varinoo. ³⁵ Ivaara Yisuu Kirisiiva tiyara mmuduuya rira aataruuvaa fai dee aataruuvono aikiooma ivaa hatokaanannee? Vara mmuaararai aataruuvonnee? Vara ti nuaira variraiyauvo maisaikiai variaunna aataruuvonnee? Vara vooyaano mmamma mmuaararavaa ti mmiaani koonnama variaunna aataruuvonnee? Vara aarareeravonnee? Vara hama uyira rairaiyauvo tiisi vaira aataruuvonnee? Vara avaikarai aataruuvo tiisi nnikio ti aaturavonnee? Vara rapiraivo tiisi nnira aaturavonnee? Fai ii aataru iyaivo tiisi nnino rikioonnaata Yisuu Kirisiiva mmannammanna fai tiyara mmuduuya ruoo nnaasu varinaravai. ³⁶ Ivaara Anutuuqaa kua fafaarivo vainno innara tinoo:

Ta aiyara yaagueeqakiaunnani
suaivo raari raikiai
iya ti rputuaara iikiaavo
vioo vioo suaivo haatapaivai.
Iya puara sipisiipaiyauvaa rputuaara iikiaaneema
ivaa roosiima ti rputuaara iikiaavaivee.

Kua fafaarivoono itaa kua tiivai. ³⁷ Ii mmuakiaa aataru avaikarai iyaivo ti mmammaiyauvunu karaanara iino Yisuu Kirisiiva tiyara pinaama mmuduuya ruaivoono ti tasipaivaara ta aikiooma iyaivaa yaatara kiaunnaivee. ³⁸ Vaa na rapisiima rikiauvai. Fai hama vo aataru voovono Yisuuva tiyara mmuduuya riraivaa atau rinaravai. Putiraivoota mmata aavau hara kiada varira aaturuuvootama hama yopeema ivaa atau rinaravai. Ngiau aapu aangeraiyaata ari vookaraama yaagueeqama dira mmagia maisaiyaatama fai hama yopeema atau ruaaravai. Anna makee tiisi vaivaara aaturavootama yapooma tiisi nninaraivaara aaturavootama hama yopeema atau ruaaravai. ³⁹ Ngiau aapu vai yaagueeqaiyauvoota aa mmata aavau vai yaagueeqaiyauvootama hama

yopeema atau ruaaravai. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiyara pinaama mmuduuya ruaivaara hama Anutuuqo iima kioo mminnaa voovai yopeema Anutuuqo tiyara mmuduuya riraivaa atau rinaravaivee.

Anutuuqo Isarairaiya ariiniee kiaa

mmataama kieeravai

⁹ Aa na tinara kua aavo kua kutaavai na kiaunoo. Na Yisuu Kirisiinna vaidivai variee hama na unnakua kiaunoo. Nene yaata utuau kuaivoota Mmannasa Yoketaivo ni giaa ni mii kuaivaatama na rikiauuko nene kiau kuaivo kutaa kuavai na kiau vai. ² Ni seena ni mmuaa oyaivakidiri diitaiyara ni ausaivo mmuaararaikiai na mmannammanna koonnama variaunoo. ³ Na iyaroo tie fai Anutuuqo ni maisa kua tioo na Yisuu Kirisiinna tasi-pama variauvaa atau rinaravaara na kiaunoo: Inna yoketaavaivee, kiaunoo. ⁴ Ii Isarairaa gioonna kiaapu iya Anutuuqo mmataama kioo gioonna kiaapu tuanaiyavee. Ivo iyara ni naunna maapuyavee kiaa kioo ari oyai ari vookarau yoketaivaa iya mmiravai. Ivo ari kua yeena rau kiooyauvaatama ari mmaanna tuu kuaiyauvaatama iya kiaa mmiravai. Anutuuqaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmira aataru tuanaivaa vaa iya teeda rikieeravai. Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kuaiyauvaa iya kiaa mmudu riekeeravai. ⁵ Iya rubuungainna ari vookairayavee. Gioonna voovoono mmuai oyaivakidiri diitoo Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaa Yisuu Kirisiinna vaidivai mmata kieeravai. Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara diraivaara gioonna kiaapuuya tupatupaa innara kua yoketaivaa kiateeraivaara na yaata utuaunoo. Kua kutaa.

⁶ Na itaa kua kiauvaara na ataa kua kiaunoo: Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kuaiyauvo fanniima tiyauvaivee, na kiaunnee? Ai hama na itaa kua kiaunoo. Gioonna kiaapu Isarairaa mmuakiaaya hama Anutuuqaa gioonna kiaapu tuanaaya variaivaara hama na itaa kua kiaunoo. ⁷ Aparahaamaa sidinnai dii mmuakiaaya hama Anutuuqaa raunna mmaapuyavee. Anutuuqo Aparahaamaa tunoo: Isaakaa sidinnai dii inna i sidinnai dii tuanaayavee, tiravai. ⁸ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Aparahaamaakidiri mmatoosidinnai dii mmuakiaaya hama Anutuuqaa raunna mmaapuyavee. Anutuuqo kua kiaa teerama kioovaudiri varuuya inna Aparahaamaa sidinnai dii tuanaayavee. ⁹ Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kuaivaa Aparahaamaata ataa kua tunoo: Fai suaivaa mmataama kioovo nninai rikiee na kava vararanee nnino rikioo Saraava fai mmaapuvai mmataanaravaivee, tiravai.

¹⁰ Ii kua ivaa sai kuavai rikiaatee. Ii mmaapu Isaako ivo yokeenno nnaataivaa varooduu ari nnaataivo Revekaava mmaapu taaravaitana sunnaama kioo variravai. ¹¹ Varuduu Anutuuqo ari yaata utuuvaugiataama vuaivaa pikioo vuaivaa ariiniee kiaa mmataama kioo aataruuvo vakiaiveeraivaara ivo Revekaanna tunoo: I mmaapu ngaruuvoono ari kata nnaagiaivaa mmoori varaanaravaivee, tiravai. Tauraa hama taaravaitana mmatoosuaivaki Anutuuqo itaa kua tiravai. Ivaitana hama varida mmoori yoketaivaa iida mmoori maisaivaa uu suaivaki ivo itaa kua tiravai. Ivaitana hama varida mmoori uuvaara hama ivo ivaitana mmoori uuvaudiri too vuaivaa mmataama kieeravai. Ari yaata utuuvaugiataama vuaivaa mmataama kieeravai. ¹³ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Na Yakoopaara mmuduuya ruaunoo. Isaunnara hama na mmuduuya ruaunoo. Kua fafaaraivoonoo itaa kua tiivai.

¹⁴ Ivaara mo ta dataa kua kiarannee? Fai ta kiaara: Anutuuqo gioonna kiaapu vooyara maisayavee tioo vooyara yoketaayavee tiivaivee, kiarannee? Hameetavee. Hama Anutuuqo itaa kua tiivaivee. ¹⁵ Vaa Anutuuqo Musiinna tunoo: Na ni boo kiataiyara fai na boo tinaravaivee. Na ni tuqinnaataakiaiyara fai na tuqinnaanaravaivee, tiravai. ¹⁶ Itaama vai kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Gioonna kiaapu voovoono inna iikiataino mmoori-ivaa iinonno tinara: Fai na iinono rikioo Anutuuqo niyara pinaama boo tioo ni vitaanaravaivee, tii aataru ivo hama kaanaatai aataruvai. Anutuuqo ariinoo innara boo kiataino fai innara boo tinaravai. ¹⁷ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vauvaki Anutuuqo Faraunna ataa kua tunoo: A mmoori varoonnaivaudiri ni yaagueeqaivo kooyaa vakiaiveeraivaara na kieetavai i yapa kieeravai. Mmuakiaa mmataavau variaya ni nnutuuvaa rikiaateeraivaara na kieetavai i yapa kieeravaivee. Anutuuqo Faraunna itaa kua tiravai. ¹⁸ Ivaara Anutuuqo vooyara ari boo kiataiyara boo tiivai. Vooyaki ivo ausa tinni yakeevaa iyaki yapaataikio yapaivai.

Anutuuqo vooyara nnannatoo vooyara boo tiravai

¹⁹ Ivaara fai ngiikidiri mmuaavoono ni yaparainno tinara: Itaama vaino fai Anutuuqo mo aaniira tiyara tinara: Ngia iikiaa aataruuyauvo hama yoketaiyauvaivee, tinarannee? Mo gioonno Anutuuqo tiyara ii aataruuvaa hataokaanarannee? Hama yopeemavee. Fai ivo itaa kua tinaravai. ²⁰ Ni seena-o, a Anutuuqaa kua sai itaa kua kian-naikua a gioononnee? Kuu yavaivo vaidi kuaivaa roosiima hama ari ruaatarii nakaaraivaa tinoo: Aaniira ni ataa-ma ruaataruannavainnee? Hama ivo itaa kua tiivai. ²¹ Kuu yavaivaa ruaatarii nakaaraivo yavaa mmataivaadiri

ari iikiataikio hanuu kioo ruaatarivai. Yavaa mmataivaa mmuaa saabavai hanuu saabama kiaivaadiri taara yavaavaitana inna ruaataruataino taaravaitana ruaatarinaravai. Fai inna ruaataruataino voovai ari yoketaa mmooriivaa iinaraivaa ruaataruoo mmuakiaa suai sabi mmoori iinaraivaatama ruaatarinaravai.

²² Anutuuqo iima kiai aataruuvo itaama mmuaakaraivai vainoo. Ivo inna nnannateeraivoota yaaguee-qaivootama kooyaa vakiaiveeraivaara ivo ataama iiravai. Kuu yavaa sabi mmooriyauvaa iinara iima kiooyauvaa roosii gioonna kiaapuuya inna nnannatai gioonna kiaapuuya fai kiisa suai putu taikaarayara ivo mmannam-manna iyara yaata utuoo hokoba suai faannainno variravai. ²³ Ta gioonna kiaapu ivo tiyara boo tiraiya inna oyai ari vookarai yoketaivaa taateeraivaara ivo itaama iiravai. Kuu yavaa yoketaa mmooriivaa iinara iima kiooyauvaa roosiikiaunnaya ta inna oyai ari vookarai yoketaivaa taateera aataruuvaa vaa ivo tauraa mmuaanaa teerama kieeravai. ²⁴ Ta Yutayaiya tiikidiri vooyaatama ngia ngiari voopinnyakidiri vooyaatama vaa ivo ivaara ti maavee tiravai. ²⁵ Ivaara forofetaa vaidi voovai nnutuuvo Hosiaavaano Anutuuqo tuu kuaivaa fafaara roo ataa kua tunoo:

Hama ni gioonna kiaapu tuanaiyara

fai na tinara:

Ni gioonna kiaapuyavee, tinaravee.

Hama na tauraa ni mmuduuya ruaiyara

fai na tinara:

Inna ni mmuduuya ruaiyavee, tinaravee.

²⁶ Yoosinna voovakinnaiya

vaa na tauraa iya kiasa mmiee kiaunoo:

Hama ngia ni gioonna kiaapuyavee, kiauyara

fai yapooma ngiari seenaiya iyara kiaara:

Anutuuqo hara kioo variivaa

raunna mmaapuyavee, kiaravee.

Hosiaava itaa kua tiravai. ²⁷ Forofetaa voovai Yisayaavaano Isarairaiyara kooyaa kua voovai ataa kua tunoo: Nnukaivo nnoori mmaagaivau vaikiyai hama yopeema yaariraivaa roosiima fai gioonna kiaapu Isarairaiya kaayakaayau hara kiada varikio rikioo fai Anutuuqo raati raari kiisaya nnaasu rupi yoketaivau yapaanaravaivee. ²⁸ Fai Anutuuqo gioonna kiaapu mmatayaa variyaiya irisai maisaivaa akiairaama iya mmimo rikioo taikaanaravaivee. Yisayaava itaa kua tiravai. ²⁹ Kava vo kua voovai vaa tauraa Yisayaava ataa kua tunoo: Udaanga Anutuuqo Yaagueeqa Tuanaivoono hama Isarairaiya sidinnaidi vooya viteerama kioo pikiotiri. Sutuuma Kumuaraa varuuya roosiima ta putu taika kiaannatirivee. Yisayaava itaa kua tiravai.

Isarairaiya ngiarinaidiri aataru voovai iiravai

³⁰ Ivaara ta dataa kua kiarannee? Fai ta ataa kua kiaravee. Ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuya ngiariyara ta Anutuuqaa avuuvau safuuma variaaravee kiasa kiada hama ivaara mmooriivaa iirama kiada variyaiya iya kati Anutuuqaara kutaavaivee kiasa kiada hara kiada varuduu Anutuuqo iyara tunoo: Inna safuuma variraiyavee, tiravai. ³¹ Isarairaa gioonna kiaapuuya Anutuuqo mmataama kiooya tunoo: Anutuuqaa avuuvau fai ta safuuma variaaravee, kiasa kiada mmaanna tuu aataruuvaa iidada fanniima kieeravai. ³² Mo aaniira iya fanniima kieeravainnee? Mo iya ngiari uu aataru mmooriivaa iida varida hama Anutuuqaara iya kutaavaivee tiravai. Iya harurira sikauvaudiri haruriravai. ³³ Ivaara Anutuuqaa kua fafaarivo vainno Yisuunnara tinoo:

Taatee. Na yoosinna Sioona ivaki

gioonna kiaapuuya ivaayaadiri haruruateera

sikau voovai na yapa kieeravai.

Fai iya ivaayaadiri haruruaaravai.

Gioonna kiaapu voovoono

innara kutaavaivee kiaivoono

hama inna mmamma maisainaravaivee.

Kua fafaarivoono itaa kua tiivai.

10 Ni seenayaso, ni seena gioonna kiaapu Yutayaiya Anutuuqo iya vita yoketaivau yapaiveeraivaara ni aaki-aivo yaagueeqama aikioovee tinoo. Anutuuqo itaama iikiaveeraivaara na pinaama yaaku varaunoo. ² Vaa na arinaima tee ngii giaa ngii miauvai. Iya Anutuuqaara pinaama mmuduuya ruaavai. Mmuduuya ridaata hama oyai tuanaivaa rikiavaara fanniikiaavai. ³ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara tinoo: Inna safuuma vari-raiyavee, tii aataruuvaa hama iya arinaima rikiada taavai. Anutuuqaa avuuvau ta safuuma variaaravee kiasa

kiada ngiarinaidiri vo aataru vooyauvai iida varida variaavai. Anutuuqaa aataru safuuma variraivaara hama iya ivaara ee-oo tida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmiaavai. ⁴ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada Anutuuqaa avuuvau safuuma variateeraivaara Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa Yisuu Kirisiivaano atau riravai.

Fai Anutuuqo aikiooma mmuakiaaya vitoo yoketaivau yapaanaravai

⁵ Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa rikiada iidada Anutuuqaa avuuvau safuuma variaaravee kiaa uu aataru-vaara Musiiva ataa kua tunoo: Vaidi voovoono Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa rikioo iinnonno fai ii aataru ivau hara kioo varinaravaivee, tiravai. ⁶ Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kiada inna avuuvau safuuma variaa aataru-vaara kua voovoono vainno ataa kua tinoo: Sa ai tinniivaudiri yaata utuee ataa kua kianee: Mo gioonno ngiau aapuuvaki kuanarannee? kianee. Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Ivo ngiau apuuvaki vioo Yisuu Kirisiinna vitoo tiinaravee. ⁷ Sa ataa kua kianee: Mo gioonno mmeepi vaidi putiraiya variraivaki kuanarannee? kianee. Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Ivo mmeepi vioo Yisuu Kirisiinna vitoo nninaravee. Kua voovoono itaa kua ti-ivai. ⁸ Ii kua ivaa itaama yaata utinoora tiee pikiee Musiiva tuu kua voovaa ataa yaata utuee kianee: Mmayaayaivo i vainima vainno i aakiaivaki vainno mmaakiriivau vainoo, kianee. Ii mmayaaya ivo Anutuuqaara kutaavaivee tira mmayaayaivaa ta gioonna kiaapuuya kiaa mmiaunnava. ⁹ Fai a ai avaivakidiri kuaivaa kooyaa ai seenaiya kiaa mmiee tinara: Yisuuva ni Udaangavaivee, tino rikioo i aakiaivoono tinara: Yisuuva putuduu rikioo Anutuuqo inna tuduu putuuvakidiri diitoovo inna kutaa tuanaavaivee, tino rikioo fai Anutuuqo i vitoo yoketaivau i yapaanaravaivee. ¹⁰ Ta ti aakiaiyauvakidiri Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaunnano Anutuuqo ti-iyara tinoo: Inna safuuma variraiyavee, tiivai. Ta ti avaiyauvakidiri ivaara kiaa kookieekiaunnano Anutuuqo ti vitoo yoketaivau yapaivai. ¹¹ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivo fai hama inna mmamma maisainaravaivee, tiivai. ¹² Ii kua ivo hama mmuaa taaravaara tiivai. Mmuakiaayara tiivai. Yutayaiya hama ngiari vookaraama variaani ngiari vooinnaiya ngiari vookaraama variaavai. Anutuuqo iya Udaanga mmuaa tuanaavai mmuakiaaya innara kiaya ari yaagueeqa yoketaiyauvaa iya mmiivai. ¹³ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno Yisunnara tinoo: Gioonna kiaapu voovoono Udaangaivaara tino rikioo fai ivo inna vitoo yoketaivau inna yapaanaravaivee, tiivai.

¹⁴ Iya hama innara kutaavaivee kiaya mo dataama innara kiarannee? Hama yopeemavee. Hama inna mmayaayaivaa rikiaiya mo dataama kiada innara kutaavaivee kiarannee? Hama yopeemavee. Gioonna kiaapu vooyaano hama mmayaayaivaa iya kiaa mmirama kikiyai mo dataama iya rikiarannee? Hama yopeema rikiaaravai. ¹⁵ Gioonna kiaapu vooyaano gioonna kiaapu vooya hama titakiai mo dataama kiada vida mmayaayaivaa gioonna kiaapu vooya kiaa mmiaarannee? Hama yopeema vida kiaa mmiaaravaivee. Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiaara nuairaivo inna yoketaa ari vookaraivaivee, tiivai. ¹⁶ Hama kaayau gioonna kiaapuuya mmayaaya yoketaivaa rikiada varaavaivee. Ivaara Yisayaava fafaara roo kua voovai vainno tunoo: Udaanga-o, deovoono ti mmayaayaivaa rikioo ivaara kutaavaivee tiivainnee? Hameetavee, tiravai. ¹⁷ Itaama vaikiai vaa mmayaayaivaa rikiaiyaano fai ivaara kutaavaivee kiaravai. Gioonna kiaapu vooyaano Yisuu Kirisiinnara iya kiaa mmikio mmayaayaivo kooyaa vainai rikiada fai ivaara iya kutaavaivee kiaravai.

¹⁸ Na ivaara ngii yaparaina kiaunoo: Mo Isarairaa gioonna kiaapuuya hama rikiaavainnee? kiauuvai. Ai mo vaa iya rikiaavaivee. Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Mmayaaya kiaa mmiraiya kuaivo
mmuakiaa mmatavau variayasi kuaivai.
Iya kuaivo tooya sainai sainai
vaa nuai taika kiaivaivee, tiivai.

¹⁹ Na vo kuavai ngii yaparaina kiaunoo: Mo Isarairaa gioonna kiaapuuya ii kua ivaa rikiadaata hama arinaima rikiaavainnee? kiauuvai. Musiivaano tauraa kua ivaa sai kuavai Anutuuqaara ataa kua tunoo:

Ngari vooinnaiyara
na yoketayoketaama iinai rikiada
Isairaiyaano iyara kiaara:
Teenoo itaama variataavaivee,
kiaa kiada iyara nnannataaravai.
Kumimakama variaya na mmoori iinai rikiada
Isairaiyaano iyara nnannataaravaivee.

Anutuuqo tuu kuaivaa Musiivaano itaa kua tiravai. ²⁰ Yisayaava vo kua voovai ivaara yaagueeqama Anutu-uqaara tunoo:

Hama niyara buaakiaiya
vaa ni taani na iya tauvai.
Hama niyara yaparakiaiya
vaa na kooyaa iya tasipama variauvaivee.

Anutuuqo tuu kuaivaa Yisayaavaano itaa kua tiravai. ²¹ Mo Isarairaiyara Anutuuqo tunoo: Iya ni kuaivaa riki-adaata hatokada niyara oooqoo tiraiyara na mmannammanna iyara yaaku mmayaayau ruee variee ngiateera kiauvaivee. Anutuuqo itaa kua tiravai.

Anutuuqo gioonna kiaapu Isarairaiyara boo tiravai

11 Na ivaara vo kuavai ngii yaparaina kiaunoo: Mo Anutuuqo ari gioonna kiaapuuya mmooka hanigia mmioo iya pikiaivainnee? kiauvai. Ai mo hameeta iya pikiaivai. Neenoo Isarairaa vaidivai variauvo Aa-parahaamaa sidinnaidivai variauvai. Variauvo Piniomiinaa oyaivakidiri na diitee variauvai. ² Tauraa Anutuuqo ari gioonna kiaapu ivo mmataama kiooya arinaima too rikioovaara hama ivo mmooka hanigia iya mmioo iya pikiaivai. Vaa Anutuuqaa kua fafaara voovai ngia rikiaavai. Irayaavaano Anutuuqaata yaagueeqama kua tioo Isarairaiyaki kua pinaivaa yapoo tunoo: ³ Udaanga-o, vaa iya i forofetaiya ruputuaani putu taika kiaani aiyara ausa mmuduuya mmira yeena tapiiyauvaata vaa iya rummua raubiriima kiaani nenevai nnaasu hara kiee variaunoo. Variakai iya ni ruputuaara iida variaano. ⁴ Irayaava itaa kua tuuvaara Anutuuqo mo dee kuavainno inna kua sai tuunnee? Anutuuqo inna kua sai tunoo: Unnakua anutuuvaa nnutuuvo Baarannara hama ngiari ausa mmuduuya mmira vaidiia kaayau (7000) na niniinee kiaa mmataama kiauua variauvaivee, tiravai. ⁵ Aanna makeennaata itaama Anutuuqo ariinee kiaa mmataama kioo gioonna kiaapuuya kiisa vookiangii variaano. Ivo kati iyara yoketaama yaata utuuvaara iya mmataama kieeravai. ⁶ Hama iya mmoori varooaara Anutuuqo iyara yaata utuoo iya mmatairavai. Kati iyara yoketaama yaata utuuvaara iya mmataama kieeravai. Anutuuqo gioonna kiaapuuya mmooriyauvunudiri too iya mmataama kioo vitotiri. Ivo iyara kati yoketaama yaata utiraivo hama kutaa tuanaa vaitirivee.

⁷ Ivaara Isarairaa gioonna kiaapuuya dataamaida variaannee? Iya Anutuuqaa aataru safuuma variraivaara buaama rada nuaidada tooduu hama iya too vairavai. Anutuuqo ariinee kiaa mmataama kioo gioonna kiaapu kiisa vooyaano nnaasu tooduu iya too vairavai. Homoraiya kumimakaida varuduu Anutuuqo tinni yaagueeqauvaa iya mmiravai. ⁸ Ivaara Anutuuqaa kua fafaarivo vainno tinoo:

Anutuuqo iya aakiaiyauvaata
tinniyauvaatama tuduu kumimakairavai.
Kumimakama rada varia rada nnidada
aanna makee ngiari avuuyauvaadiri
hama tuqinnama taavai.
Ngiari yaataiyauvaadiri
hama arinaima rikiaavaivee, tiivai.

⁹ Anutuuqaa kua fafaara voovaki Davuitiinna kuaivo vainno tunoo:

Iya pinaa buusaivaa nneeda varida
ngiari mannaka tida sirigakiaivaara
ngiari buusa nneeraivaadiri iya haruruaavai.
Kii ngiari haruriraivo
kobeava roosiima iya utuaiveera na kiaunoo.
Kii iya harurida irisaivaa varaateera na kiaunoo.

¹⁰ Iya avuuyauvo upisiinai
sa tuqinnama taateera na kiaunoo.
Ngiari koonnama variaivaara
mmuaararivo iya utinai
mmannammanna kookama utida nookiaateera
na kiaunoo.

Davuitiivaano itaa kua tiravai.

¹¹ Ivaara na kava ngii yaparaina kiaunoo: Yutayaa gioonna kiaapuuya haruruu suaivaki iya harurida eeyaara maisairavainnee? kiauvai. Hama iya harurida eeyaara maisairavaivee. Iya mminnamminnaa maisaiyauvaa va-

roovaara Anutuuqo iya pikioo ngiari voopinnaia vitoo yoketaivau yapeeravai. Yutayaiya iya teeda kiatee: Teeta itaama yoketaama variataavaivee, kiateeraivaara Anutuuqo ngiari voopinnaia vitoo yoketaivau yapeeravai. ¹² Yutayaiya mminnamminnaa maisaiyauvaa varoovaara Anutuuqo yaagueeqa yoketaa ari vookaraiyauvaa mmuakiaa mmatavau varuuya mmiravai. Iya Anutuuqaa kumimakaida varuuvaara Anutuuqo yaagueeqa yoketaa ari vookaraiyauvaa ngiari voopinnaiaaataama mmiravai. Mo fai Yutayaa gioonna kiaapu mmuakiaaya Anutuuqaa aataruuvaara arinaima rikiakio Anutuuqo iya vitano rikioo inna yaagueeqa yoketaa ari vookaraiyauvo fai iyasi ari vookaraama pinaavai vainaravaivee.

Anutuuqo ngiari voopinnaia vita yapaanara aataruuvo kooyaa vaivai

¹³ Ngia voopinnaia na ngiita aanna makee kua kiaunoo. Na voopinnaia ngiiyara kua kiaa mmiaaree nuaira vaidivai variauvonora tiee na nini mmooriivaa yaagueeqama iina ivaara nini mannaka tinaravai. ¹⁴ Nini seena Yutayaa gioonna kiaapuuya ivaa teeda ivaara kiatee: Teeta itaama iikiataavaivee, kiateeraivaara na nini mmooriivaa yaagueeqama iina ivaara nini mannaka tinaravai. Fai iya itaa kua tida nnaagiai ausa hanigiakio Anutuuqo iyaatama vitoo yoketaivau yapaanaraivaara na faannaina variaunoo. ¹⁵ Yutayaiya hama Anutuuqaa kutaavaivee kiaivaara ivo iya pikioo mmuakiaa mmatavau variaya vitanai inna tasipama mmuaavau variaara aataruuvo kooyaa vairavai. Fai Anutuuqo kava Yutayaiya vitanai dataama fai iya variaarannee? Vaidiia putida kava diitada variraivaa roosiima fai iya yoketaama ari vookaraama variaaravee.

¹⁶ Ta Yutayaiya iira aataruuvo ataama vainoo. Mmuua saabavakidiri tauraa hudoo yeenna bereetaivaa ta Anutuuqaanee kiaa yapaannadu rikioo nnaagiai hudoo yeenna bereetaiyavootama innaniyauvai vairavai. Yatari tuukaiyauvo Anutuuqaaniyauvai vauduu rikioo nnaa hammaraiyavootama innaniyauvai vairavai. ¹⁷ Yutayaiya yatari oriipaivaa nnaa hammaraiyauvaa roosiima variravai. Yatari giaina oriipaivaa nnaa hammara vooyauvai Anutuuqo vaa utu rakau kieeravai. Yatari oriipa mmaraivaa hammara voovai varoo giainaivaa nnabaivaa rabanika kioo ivaki utu kioodoo rikioo ivaa nnamariivaa oyai tuukaivakidiri varoo uriravai. Ngia voopinnaia mmaraa yatari oriipaivaa hammarivaa roosiima varida Anutuuqaa yaagueeqaivaa vaa ngieetama varada Yutayaiya yoketaama variraivaatama vaa ngia varaavai. ¹⁸ Ivaaraida yatari nnaa hammara vooyauvai vaa utu rakau kioovaa roosiima variaa gioonna kiaapu Yutayaiyara sa a voopinnaa voovoono nniiki rakainna iya maisa kua kianee. A dataama variannakuaanoonna ivaara aiyara mannaka kiaannanee? A mmanna hammarakuavee. Hama eenoo nnamariivaa tuukaivaa mmiannavai. Tuukaivoono nnamariivaa i mmivaivee.

¹⁹ Fai a tinara: Mo ni mmaataivaa teerama kioovaara ivo nnaa hammaraiyauvaa utu rakau kieeravaivee. ²⁰ A itaa kua tinaraivo kutaa kuavai. Iya hama Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara ivo iya utu rakau kieeravai. A inara kutaavaivee kiannaivaara a iya mmaataivaa varee variannavai. Sa ivaara ai mannaka kianee. Aatuuma kiee varianee. ²¹ Yatari hammara tuanaiyauvaa hama Anutuuqo too pikieeravai. Utu rakau kagaari kieeravai. Itaama vaivaara rikiaanee. Hama ivo i too pikiaanaravaivee. ²² A ii kua ivaudiri Anutuuqo boo tioo tuqinneera aataruuvaa tee ivo nnannataikio irisai mmira aataruuvaatama taannavai. Vaa haruruaiyara ivo nnannataivai. Aiyara ivo boo tioo tuqinnaivai. Anutuuqo iiyara boo tiivaara fai a mmannammanna yaata utuee varino fai ivo iiyara mmannammanna boo tinaravai. Mo fai a inna pikino fai ivo yatari hammaraiyauvaa utu rakairayaama i utu rakainaravai. ²³ Fai Yutayaiya innara kutaavaivee tikio rikioo fai ivo iya vita ngiari mmaataiyavunu kava yapaa naravai. Anutuuqo aikiooma iya vita kava yapeeraivonora tuoo fai iya vita ngiari mmaataiyavunu kava yapaa naravai. ²⁴ A voopinnaikua yatari oriipa mmaraivaa hammarivaa roosiima variannano Anutuuqo vaa i utu rakau kioo giaina yatari oriipaivaki hama i mmaata tuanaavaki i utu kiaivai. Giaina yatariivaa roosiima Yutayaiya hara kiada variaavai. Vaa ii yatari ivaa nnaa hammaraiyauvaa utu rakau kaiyauvaa Anutuuqo kava iya vita ngiari mmaata tuanaivaki yapaarivo inna hama inna mmuaararainaravai.

Anutuuqo mmuakiaayara boo tiivai

²⁵ Ni seenayaso, hatauma kua voovai kua kutaa kuavai vaivaa na ngii giaa ngii minai ngia rikiaatee. Ngia ngiingiiyara kiaanoo: Ta tinni yoketaayavee, kiaa kiada ivaara yaata utivoora na aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Isarairaa gioonna kiaapu vooya Anutuuqaa ausa vuatinni yaagueeqairaivo hama tupatupaa vainaravai. Gioonna kiaapu voopinna voopinnaia Anutuuqaa kutaavaivee kiaa kiada ausa hanigia kikio Anutuuqo aikiooma jaarummua kino fai Isarairaa vooya ausa vuatinni yaagueeqairaivo taikaanaravai. ²⁶ Itaama vaino rikioo Anutuuqo fai gioonna kiaapu Isarairaiya vita yoketaivau iya yapaanaravai. Ivaara Anutuuqaa kua fafaarivo vainno tinoo:

Yoosinna Sioonadiri fai ti vitaanarivo nninaravai.

Fai ivo ngioo Yakoopaa sidinnaidiia

iira aataru mmoori maisamaisaiyauvaa
ruga taika kiaanaravai.

²⁷ Na iya mminnamminnaa maisaiyauvaa
rugaanara suaivaki na nnaaru
kua yeena rau kiee kiasa kuaivaa kaanaivo
kooyaa vainaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ²⁸ Anutuuqo nnaaru vaa Yutayaiya ariinnee kiasa mmataama kieerayara tuoo iyara tunoo: Ni seenayavee, tiravai. Nnaaru varuu vadi Aparahaamainnara yaata utuoo itaa kua tiravai. Yutayaiya mmayaaya yoketaivaara oooqoo tuuvaara nnaagiai Anutuuqo iyara tunoo: Ni nnammutuaayavee, tiravai. Anutuuqo ngia voopinaiya ngiiyara yaata utuoo itaa kua tiravai. ²⁹ Vaa tauraa Anutuuqo ariini mmataama kioo gioonna kiaapuuya maavee tuu kuaivaata ari yaagueueqavaa iya mminara tuu kuaivaatama hama pikioo vo kua voovai tiravai. ³⁰ Mo nnaaru ngiengie voopinna voopinaiya Anutuuqaa kuaivaa ngia hatokeeravai. Yutayaiya Anutuuqaa kuaivaa hatokoovaa aanna makee Anutuuqo ngiiyara boo tiivai. ³¹ Mmuakaraama aanna makee Yutayaiya Anutuuqaa kuaivaa hatokaavai. Anutuuqo ngiiyara boo tiivaara fai ivo iyaraatama boo tinaravai. ³² Mmuakiasa gioonna kiaapuuyara Anutuuqo iyara boo tiraivo kooyaa vakiaiveeraivaara ivo iya tunoo: Inna aikioo, ni kuaivaa hatokaatee, tiravai.

Pauruusoono Anutuuqaa kua yoketaivaa tiravai

³³ Anutuuqaa yaagueueqaa yoketa yoketaiyauvo kaayau ari vookariyauvai vaivai. Ari yaata tinniivudiri utii kuaivootama kaayau ari vookaravai vaivai. Mo ivo yaata utii kuaivaa deevono fai aikiooma rikioo kooyaa ti kiasa ti mminarannee? Hama yopeemavee. Mo deevono ivo iivaa arinaima too rikiaarannee? Hama yopeemavee. ³⁴ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Udaangaivaa yaata tinniivau vai kuaivaa
mo gioono rikiaivainnee?
Hama yopeema rikiaivaivee.
Mo gioono aikiooma inna kiasa mmikio
mmooriivaa ivo iivainnee?
Hama yopeemavee.

³⁵ Mo gioono ivo irisai
mminnaa voovai inna mmiaiveera
mminnaa voovai inna mmiiivainnee?
Hama yopeemavee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ³⁶ Mmuakiasa mminnaayauvai Anutuuqoono iiravai. Ivo aanna makee mmuakiasa mminnaayauvai tikio vainoo. Ii mminnaa mmuakiasa iyauvo ariiniyauvai vainoo. Inna nnutuuvo ngiau aapu tupatupaa itavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Ta Anutuuqaa mmoori vareera aataruuvaa safuuma iikiaravee

12 Ni seenayaso, itaama vainai Anutuuqo pinaama tiyara boo tiivaara na aa kua aavaa yamaama ngii giaa ngii minaravee. Nnaaru vaidiia puara sipisiipaiyauvaa Anutuuqaa kati huda mmuneema ngiingii mmamma mmuyai mmuakiaayauvai inna mmida inna mmooriivaara nnaasu yaata utida iikio rikioo inna yoke-taakiaivee. Ngia itaama iida inna Anutuuqaa ausa mmuduuya mmira mmoori tuanaavaida iikiaanoo. ² Sa mmatayaa diaa aataruuyauvaa mmatayaa diaiya iikiaaneema ngieetama iikiatee. Ngia Anutuuqaa kua tida ee-oo tikio rikioo ngii aakiaiyauvaa hanigioo karaasa ausa vuatinniyauvaa ngii miaivee. Ngia itaama iida fai Anutuuqaa yaata tinniivau vai kuaivaa arinaima teeda rikiaaravai. Anutuuqaa yaata tinniivau vai kuaivo yoke-tayoketaa kua nnaasu vainoo. Hama kiisama koonnainoo. Ngia rikiada iikio fai pinaama inna yoketinaravai.

³ Anutuuqo niyara kati yoketaama yaata utuoo tinoo: Ni mmayaayaivaa varee nuainna variee kiasa mmianee, tiivaaraina na ngii mmuakiaaya ngiita ngii giaa ngii miee ataa kua tinaravee. Ngiengie variaiyauvunugiataama variatee. Safuuma ivaugiataama varida sa ngiingiiyara yaata utida ngiingii nnutuuyauvaa ngiau aapu ya-paaraivaara iikiatee. Ngia mmuakiaaya Anutuuqaa kutaavaivee kiasa yaagueueqavaa Anutuuqo ngii miivau-giataama mmuaavai mmuaavai ngiengie variaa aataruuvaa tirooma yaata utida ivaugiataama variatee. ⁴ Vaa ta taunnava. Vaidiivaa mmammaivau vai mminnaiyauvo ari ari mminnaayauvai vaivai. Yuku yaaku avu yaataiyauvo vaikio hama iyauvo mmuaa mmoorivai iikiaavai. Ngjari miaramiaraa mmooriyauvaa safuuma iiki-

aavai. ⁵ Ivaanikaraama ta kaayauma variaunnano Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara mmuaa mmammavai vaivaa roosiima ta varida ta mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai titi seenaiyaniya ta variaunnavaai.

⁶ Ivaaraida Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata utuoo vo mmoori vo mmooriyauvaa iikiateera yaagueeqaivaa ti mmiivaugiataamaida mmuaavai mmuaavai fai ta iikiaravai. Fai Anutuuqo vo vaidi vooya Anutuuqo tii kuaivaa kiaa mmiaara mmooriivaa iya mminai teeda innara kutaavaivee kiaa yaagueeqaivaugiataama safuuma ivaa iikiatee. ⁷ Fai Anutuuqo vo vaidi vooya ngiari seenaiya tasipama mmoori vareera mmooriivaa iya mminai teeda safuuma ivaa iikiatee. Fai Anutuuqo ari vitaira mmooriivaa vo vaidi vooya mminai teeda safuuma ivaa iikiatee. ⁸ Fai Anutuuqo vaidi vooya ngiari seenaiyaata yamaa kua yamaa kua tida itaqitaama iikiateera tii mmooriivaa mminai teeda safuuma itaama iikiatee. Fai vaidi vooya ngiari mminnaa mmuakiaa ngiariisi vaiyauvaa ngiari seenaiya mmiaaree kiaa sa iyauvaara yaata utida puaisa utirama kiada kati mmiatee. Fai vaidi vooya gioonna kiaapuuyara diaaree kiaa yaagueeqama kiada dida vaidi iikiatee. Fai vaidi vooya ngiari seena gioonna kiaapuuyara yaata utida tuqinnaaree kiaa ausa sirigairavaa tasipama iikiatee.

⁹ Fai ngia ngiingii seenaiyara mmuduuya rida sa ausa mmuduuya unnakuavaa tasipama mmuduuya ruatee. Ausa mmuduuya kutaa tuanaivaa tasipama mmuduuya ruatee. Maisa mmoori aataruuvaa sa yaata utiraida mmooka hanigia mmida aataru safuuvaa nnaasu yaata utida puaisa utuutee. ¹⁰ Ngia vaa ausa hanigieeraiya ngia ngiingii kata vayaiyara mmuduuya ruaaneema mmuaavai mmuaavai ngiingiiyara ngiingiiyara pinaama mmuduuya ruatee. Ngia ausa mmuduuya mmira aataruuvaa iida ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaama yaata utida ngiingii kua ngiingii kuaivaa tuqinnama rikiatee. ¹¹ Ngia ngiingii mmooriyauvaa yaagueeqama kiada varakio sa ngii pirisakiaivee. Mmannasa Yoketaivo ngii tasipama variivaara yaata utida Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa itaama yaagueeqama kiada iikiatee. ¹² Anutuuqo tupatupaa variravaa ngii mmiivaara yaata utida faannaida sirigaida variatee. Varikio mmuaararai aataruuvo ngiisi vainai teeda rikiaata yaagueeqama varida yaaku varavaa sa pikieeraida mmannammanna yaaku varaatee. ¹³ Ngii seena Anutuuqaa gioonna kiaapu vooya hama iyasi mminnaatainai ngieenoo iyara boo tida ngiingii mminnamminnaa yapaiyauvakidiri vooyavai iya mmiatee. Voopidiri ngiayia hama yeenna nnaunnaatainai ngieenoo iyara boo tida iya mmiatee.

¹⁴ Gioonna kiaapuuya mmoori maisiyauvaa ngii mikiai sa iyauvaara yaata utiraida Anutuuqaata kua tida yaaku varakio rikioo ivaano iyara yoketaakiaiveera kiatee. Sa ngia Anutuuqaata kua tida mmoori maisivaa iya mmiaiveera kiatee. ¹⁵ Gioonna kiaapuuya sirigaida varikiai ngieetaatama iya tasipama sirigakiatee. Gioonna kiaapuuya ausa mmuaarareeda ratada varikiai ngieetaatama iya tasipama rataatee. ¹⁶ Ngii seena mmuakiaayara yaata utida mmuaakaraama mmuaavaugiataama iyara tuqinnaatee. Sa ngiingiiyara mannaka tida ta nnoonna vaidiyavee kiaa kiada variatee. Ta mmanna vaidiyavee kiaa kiada inna aikioo mmanna vaidiyya tasipama varida mmoori varaatee. Sa ngiingiiyara yaata utida kiatee: Ta tinni yoketaayavee, kiatee.

¹⁷ Fai gioonna kiaapu voovoono aataru maisivaa ngii iinai teeda sa irisai aataru maisivaa inna iikiatee. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu vai aataru yoketaiyauvaara yaata utida iyauvaa nnaasu iikiatee.

¹⁸ Ngiengieenoo mmannammanna yoketaama variravaa puaisa utida teekio ausa nuufa tasipama varira aataruuvo kooyaa vainai gioonna kiaapu mmuakiaaya tasipama itaama tirooma variatee. ¹⁹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruayaso, gioonna kiaapu vooya aataru maisivaa ngii iikiai teeda sa ngiingiiyara yaata utida ngiengieenoo irisai maisivaa iya mmiatee. Pikikio too fai Anutuuqo ariinoo iyara inna nnannateeno too irisai maisivaa iya mminaravai. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno ivaara tinoo: Udaanga Anutuuqo tinoo: Maisa mmooriivaa irisaivaa mminaraivo inna niinivai. Fai neenoo irisai maisivaa iya mminaravaivee, tiivaivee. ²⁰ Kua fafaaraivo itaa kua tiivaara yaata utida aa kua aavaaraatama yaata utida iikiatee. Kua fafaaraivo vainno tinoo: Fai i nnammutuaivo yeenna rainai yeennaiyauvaa inna mmianee. I nnammutuaivo nnoori rainai nnooriivaa inna mmianee. Fai a inna itaino ivo ausa mmuaararavaa varoo mmamma maisainaravaivee. Kua fafaaraivoonoo itaa kua tiivai. ²¹ Aataru maisaivo ngii yaatareevoora ooqoo kiatee. Aataru yoketaivaa iida aataru maisivaa yaatara kiatee.

Ngiingii kieeta ngiiyara diraiya avaiyauvaa safuuma rikiatee

13 Mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiari kieeta iyara diraiya avaiyauvaa rikiaada iikiatee. Hama gioono tikiai iya kieetaya variaavai. Anutuuqoono tikiai iya kieetaya variaavai. Ti kieeta makee variayia Anutuuqoono tikiai variaavai. Ivaara iya avaiyauvaa rikiaada iikiatee. ² Gioonna kiaapu voovoono ari kieetaiyavaiyauvaa hatokoo hama iyauvaa nnaasu hatokaivai. Anutuuqo iya mmataama kiaikio vai aataruuvaaatama hatokaivai. Fai gioonna kiaapu voovoono itaama iino too kua pinaivo innaki vainaravai. ³ Yoketaa mmooriivaa iikiaiyya hama ngiari kieetaiyara aatuukiaavai. Maisa mmooriivaa iikiaiyya iyara aatuukiaavai. Ngia vaidi ngiiyara haitatuu-raivaa aatuuravaa ngii pikiaatainnee? Mo fai ngia yoketaa mmooriivaa iikio too ivo ngiiyara kua yoketaivaa

tinai rikiada hama innara aatuukiaaravai. ⁴ Ngia yoketaama variateeraivaara ivo Anutuuqaa mmoori vareera vaidivai varivai. Ivaara mmoori yoketaivaa iikiatee. Mo ngia mmoori maisaivaa iida innara aatuukiatee. Mmoori maisaivaa irisai mmira yaagueeqaivo kutaa tuanaa innasi vaivaara aatuukiatee. Ivo Anutuuqaa mmoori vareera vaidivai varioo mmoori maisa iikiaya Anutuuqaa nnannateera irisaivaa iya mmiivai. ⁵ Ivaaraida ngiingii kieeta ngiyyara diraiya avaiyauvaa rikiaatee. Sa Anutuuqaa nnannateeraivo ngiisi nninaraivaara nnaasu yaata utida iya avaiyauvaa rikiaatee. Ngii yaata utira yoketaiyauvo ngii giaa ngii miivaugiataama yaata utida iya avaiyauvaa rikiaatee.

⁶ Ii itaama vai aataru ivaara ngia takiisa sikauyauvaa yapaavai. Kieeta vaidiyya gioonna kiaapuuyara iikiaa mmooriivaa Anutuuqoono iya mmuuvaa iikiaivaara ngia takiisa sikauyauvaa yapaavai. ⁷ Ivaaraida takiisa ari vookara ari vookariyauvaa ngia iya mmiraiyauvaa safuuma iya mmiatee. Ngii kieetaiya kiaivaugiataama safuuma mmiatee. Itaama iida iya kuaiyauvaa rikiada iya nnutuuyauvaa ngiau aapu yapaatee.

Ngiingii seenaiyara mmuduuya rida iyara yoketaakiatee

⁸ Vaidi voovoono irisai ree kiasa mminnaivaa ngii mino too sa mmannammanna ngiiki hokoba suai vakiaivee. Makee tinai irisaivaa mmiatee. Ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya rira aataru ivo inna mmuaa aataruvai nnaasu ngiiki mmannammanna vakiaivee. Gioonna kiaapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya riraivoono Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa aikiooma iivai. ⁹ Anutuuqaa mmaanna tuu kua vooyauvai vainno ataa kua tunoo: A vaa nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikianee. Sa gioonna kiaapu voovai ruputino putuaivee. Sa ai seenaiya mminnaiyauvaa mmuara varaanee. Ai seenaiya mminnamminnaiyauvaa teeno i varaatainai sa iyauvaa varaanaraivaara yaata utuane, tuu kuaivaata vo mmaanna tuu kuaiyauvaatama nuunama vai oyaivo ataama vainno tinoo: A aiyara mmuduuya ruannaneema ai seenaiyaraatama mmuduuya ruanee, tiivai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya riraivoono hama iyara mmoori maisaivaa iinaravai. Ivo itaama ari seenaiyara mmuduuya riraivoono fai Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaki vau kua kaanaivaa iinaravai.

¹¹ Ngia variaa suaivaa arinaima teeda rikiavaara itaama iikiatee. Ii suai ivo hama vuru vaira suaivai. Ngiau di-itada avu nnaasu teeda vaidi variaa suaivai. Tauraa tuanaa ta Yisuunnara kutaavaivee tuu suaivaki Anutuuqo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Anna makee ivo ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaa kaanavo ti vainima vainoo. ¹² Heenaivo kiisa suai taikaanara iikio patairaivo aa nninoo. Ivaara nnikiai ta upisiivaara iira maisa aataruuyauvaa pikiada suaivau Anutuuqaa rapira mminnaiyauvaa uyu rau kiada yaagueeqama diaaravai. ¹³ Kooyaa suaivau varirayaama nnikiai ta yoketaama variaaravee. Hama ta nuunaida varida kaayau isareera maisaivaa tasipama varida hama ta kapikarai nnooriivaa nneeda kumimakama varida hama ta titi mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida sabi nuaira aataruuvaa iida hama ta vaidiyya avuuyauvunu tomedaivaa iida ti mmamma maisainai variaaravai. Nnikiai ta hama buaaru tida rapida varida hama ti seenaiya teeda kiaara: Teeta itaama variataavaivee, kiasa ta iyara nnannataaravai. ¹⁴ Ngia sa itaama iirama kiada ngii Udaanga Yisuu Kirisiinna yaagueeqaivaa varaatee. Ngiingii mmamma iira aataruuvo ngii iikiatainai ngia mminnamminnaa maisaiyauvaa varaaraivaara sa yaata utirama kiada pikiaatee.

Sa ngii seenaiyara yaata utida kiatee:

Maisama variaanoo, kiatee

14 Vaidi voovoono vaa ausa hanigia kioo muaraagama variivo ngia nuunakiaivaki varinai teeda ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida ivo yaata utii kuaivaara sa airi kua tida ivaara inna yapara yaparaida innaki kuaivaa yapaatee. ² Vaidi voovoono Anutuuqaara pinaama yaagueeqainno kutaavaivee kiasa kioo ari vookara ari vookarai yeenna fayaiyauvaa sabi nnaivai. Vaidi voovoono Anutuuqaara kutaavaivee kiasa kioo muaraagama variivoono mmanna yeennaiyauvaa nnaasu nnaivai. ³ Vaidi ari vookara ari vookarai yeenna fayaiyauvaa sabi nnaivoono sa vuai vaidiivo hama fayai nnaivaara nniki rakammuaivee. Vaidi hama fayai nnaivoono sa vuai vaidi ari vookara ari vookarai yeenna fayaiyauvaa nnaivaara too kiaivee: Inna a mminnamminnaa maisaivaa varaannanoo, kiaivee. Vaa Anutuuqo innaata maavee kiasa vitaivaara sa itaa kua kiaivee. ⁴ Ari vo vaidivai ngiaammuaivai varioo inna mmoori varaivaara a gioonoonna inna kiannanoo: A maisama varianakuavee, kiannanee? Ari haitatuura vaidiivoono ivo yaagueeqama varioo muaraagama variivaa taivaivee. Ari Udaanga Yisuu Kirisiiva aikiooma yaagueeqaivaa inna mmimo too fai ivo yaagueeqama varinaravai.

⁵ Vaidi voovoono tinoo: Mmuua suaivai inna pinaa suaivai mmuakiaa suaiyauvaa yaataravaivee, tikio vo vaidiivoono tinoo: Mmuakiaa suaiyauvai mmuaa karaiyauvaivee, tiivai. Ngia mmuakiaaaya mmuaavai mmuaavai ii

aataru ivaitanaara ngii yaata utiraiyauvo yoketaivaaraata maisaivaaraatama ngii giaa ngii miivaugiataama ari-naima rikiada puaisa utida iikiatee. ⁶Vaidi voovoono mmuaa suaivaara pinaa suaivaivee tiivo inna Udaanga Yisuunnara yaata utuoo itaa kua tiivai. Vaidi voovoono ari vookara ari vookarai yeenna fayaiyauvaa nnaivo inna Udaanga Yisuunnara yaata utuoo nnaivai. Ivo hama sabi nnaivai. Ivo Anutuuqaara kua yoketaivaa kiasa kioo nnaivai. Vaidi voovoono fayaiyauvaara ooqoo tiivo inna Udaanga Yisuunnara yaata utuoo ooqoo tiivai. Ivoota Anutuuqaara kua yoketaivaa tiivai.

⁷ Gioonna kiaapu voovoono ari variraivaara yaata utuoo hama ariiyara nnaasu varivai. Hama ariiyara nnaasu putivai. ⁸ Fai ta variaaraivo Udaanga Yisuu Kirisiinnara nnaasu variaaravai. Fai ta putuaaraivo innara nnaasu putuaaravai. Ta variaarannee? Vara ta putuaarannee? Inna ta Udaanga Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuyavee. ⁹ Ivaara gioonna kiaapu variayaraata putuaiyaraatama iya Udaangavai varioo iyara haitatuukiaiveeraivaara Yisuu Kirisiiva putuoo keenaa diitoo variravai. ¹⁰ Mo aaniira a ai seenaivaaki kua pinaivaa yapa kiese maisa kuaivaa inna kiannanee? Mo aaniira a ai seenaivaara nniki rakammuannanee? Fai ta mmuakiaaya Anutuuqaa avuuvau kua pinaivaki dikio ivo ti yaparainaravai. ¹¹ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Udaangaivo tunoo: Na variaukaira tida
mmuakiaa gioonna kiaapuuya
ni yuku oyaivaki toorivu yau harada
niiyara kooyaa kiaara:

Inna Anutuuqovee, kiaravaivee, tiravai.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

¹² Itaama vaino Anutuuqo ti yaparainara suaivaki ta mmuakiaaya titi variraivaara fai inna kiasa kookieekiaaravee.

Sa mmoori maisaivaa iikiai ngii seenaiya ivaara haruruatee

¹³ Ivaaraida nnikiai titiyara titiyara yaata utida kiaara: Maisama variaanoo, tiraivaa pikiaaravee. Ta ii aataru ivaa pikiada aa kua aavaara ta iikiaaravee kiasa kiada iikiaaravai. Ti seena ausa hanigiai voovai haruruoo mminnamminnaa maisaivaa vareevoora tida hama ta vo aataru voovai iikiaaravee. ¹⁴ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva niiki varikiaira tiee na aa kua aavaa arinaima rikiauvi. Hama yeenna fayai voovai ari mmaara haipavai vaivai. Vaidi voovoono yaata utuoo tinara: Ii yeenna fayai ivo haipavaivee, kiasa kioo ivaa nnoo fai mminnamminnaa maisaivaa varaanaaravai. ¹⁵ Fai a vo yeenna fayai voovai nnaivaara i seena ausa hanigiai voovoono ivaara yaata utuoo haipa mminnaavaivee kiasa kioo ausa mmuaararavai varano ivaara fai hama a innara mmuduuya riraivo aiki vainaravai. I seena ausa hanigiaivaara Yisuu Kirisiiva putuovaara yaata utuee sa yeenna fayai vooyauvai nneeno rikioo ivo iyauvaara haruruoo koonnama variaivee. ¹⁶ Aataru voovaara a yaata utuee kiannanoo: Inna yoketaa aataruvaivee, kiasa kiese iinai gioonna kiaapuuya koonnama yaata utida kiaara: Inna maisa aataruvaivee, tivoora sa iikianee. ¹⁷ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diravai variaya hama yeenna nnooriivaa nnaarivaara variaavai. Iya safuuma varida ausa nuufaivaa tasipama varida sirigaida hara kiada variaaraivaara variaavai. Ii sirigaira aataru ivaa Mmannasa Yoketaivoono iya mmiivai. ¹⁸ Gioonna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiinna aataruuvaa itaama iivaara Anutuuqo innara tinara: Na inna tauko ni yoketaivo, tinai gioonna kiaapuuyaata innara yoketaavaivee kiaravai.

¹⁹ Ivaaraida nnikiai ta ausa nuufaira aataruuvaa purida titiyara titiyara tuqinnada varida yaagueeqama variaaravee. ²⁰ Sa yeennaivaara vo aataru vo aataruuyauvaa iikio ivaara Anutuuqo ii mmooriivo maisakiaivee. Mmuakiaa yeenna fayaiyauvaa vaidiyya nnaayauvaivee. Itaama vainai ngia yeenna fayai voovai nneekio too gioonna kiaapu voovoono ivaara haruruoo mminnamminnaa maisaivaa varanaravai inna koonnai aataruvai.

²¹ Ngii seena gioonna kiaapu vaa ausa hanigieera voovoono ngia iikiaivaara harurivoora sa fayaiivaa nneeda sa vuainaivaa nneeda sa vo aataru vo aataruuyauvaa iikiatee. Fai ngia hama itaama iiraida kati varikio inna yoketaa aataruvai. ²² Ii aataru ngiengie iikiaa iyauvaara ngia ngiingii yaatana rikiasa kuaivaa ngia mmuaavai mmuaavai ngiengie nnaasu rikikio Anutuuqootama nnaasu rikiaivee. Vo aataru voovaara gioonna kiaapu voovoono ari yaataivaudiri tinoo: Yoketaa aataruvaivee, kiasa kioo hama ivaara ariiyara tinoo: Na maisama iiki-aunoo, tiivaara Anutuuqo innara yoketaivo. ²³ Fai ivo ari nnai yeenna fayaiivaara taara yaata utino ivaa nnai suaivaki Anutuuqo irisai maisaivaa mmiraivo vainoo. Ivo hama Anutuuqaara yaagueeqama kutaavaivee tiivaara Anutuuqo irisai maisaivaa inna mminaravai. Gioonna kiaapu voovoono hama Anutuuqaara kutaavaivee tiraino vo aataru voovai iivaara ivo iya mminnamminnaa maisaivaa varaivai.

Sa ngiingiiyara yaata utiraida ngii seenaiyara yaata utuatee

15 Ta yaagueeqama variaunnaiya hama titiyara nnaasu yaata utiraida ti seena muaraagama variyaiya mmuaararaiyauvaa teeta varaaravee. ² Ti seena voovai yoketaama variaiveera ta mmuaavai mmuaavai innara yoketaama iikiokio fai ivo varia roo vioo vioo yaagueeqama varinaravaivee. ³ Mo Yisuu Kirisiiva hama ariiyara yaata utuoo variravai. Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapuuya Anutuuqaa rakanoo raaranoo kiaa kuaiyauvo vaa niyaa vaivaivee, tiivai. ⁴ Ta Anutuuqaa kua fafaaraivaa rikiada yoketaama variateeraivaara nnaaru vaidiiya Anutuuqaa kuaivaa fafaara reeravai. Ta ii kua iyauvaa yaarida arinaima rikiada variaunnano mmuaararaiivo tiisi nnikiainnaata ta yaagueeqama varida ivaki vai kuaiyauvaara sirigaida varida kaanaivaara faannaida variateeraivaara vaidiiya nnaaru Anutuuqaa kuaivaa fafaara reeravai. ⁵ Mmuaararaiivo tiisi nnikiainnaata ta yaagueeqama variaunna aataruuvaata Anutuuqaa kuaivaara ti yoketai aataruuvaatama oyaiivo Anutuuqovee. Ivoono ngii tasipama iinai ngia ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaama yaata utida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada Yisuu Kirisiiva ngii vita vitaivaugiataama variateeraivaara na ngiiyara yaaku varaunoo. ⁶ Ngia mmuakiaaya mmuaavaugiataama ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutuuqaara kua yoke-taivaa kiateeraivaaraatama na ngiiyara yaaku varaunoo.

Ngiiari voopinnaiyata mmayaaya yoketaivaa rikiaaravai

⁷ Yisuu Kirisiiva ngiiyara yoketaimoo ngii tuqinnaineema ngia ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaida tuqinnaate. Anutuuqaa nnutuuvo ngiau aapu vakiaiveera itaama iikiatee. ⁸ Ivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqo kua kiaa teerama kiooyauvaa nnaaruaa vaidi Aparahaamainna kiaa mmuuvo kutaavai vainai kooyaa taateeraivaara Yisuu Kirisiiva Yutayaa vaidiiya mmoori vareera vaidivai variravai. ⁹ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara boo tiraivaara ngiiari voopinnaiyata Anutuuqaara kua yoketaivaa kiateeraivaara ivo Yutayaiya mmoori vareera vaidivai variravai. Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno Anutuuqaara tinoo:

Ivaara na ngiiari voopinnaiyaki nuaina
aiyara kua yoketaivaa tinaravai.
I nnutuuvo ngiau aapuuvaki vaivaara
na kuaru tinaravaivee.

¹⁰ Anutuuqaa kua fafaaraivo itaa kua tiao vo kuavai tinoo:

Ngia ngiengie voopinnaiyaso,
Anutuuqo mmataama kioo gioonna kiaapu
Yutayaiya tasipama sirigakiatee.

¹¹ Kua fafaaraivo itaa kua tiao kava vo kuavai tinoo:

Ngia voopinnaa mmuakiaaya
Udaanga Anutuuqaara kua yoketaivaa kiatee.
Mmuakiaa gioonna kiaapuuya
innara kua yoketaivaa kiatee.

¹² Kua fafaaraivo itaa kua tikio kava ivaki Yisayaavaano tuu kua voovai vainno tinoo:

Yesiinna oyaivakidiri
fai vaidi voovai diitaanaravai.
Ivo nnino too Anutuuqo inna tino too
ngiiari voopinnaiyara dinaravai.
Iyara dinai teeda
ivo iya tuqinnaanaraivaara
faannaida variaaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

¹³ Ta yoketaama variraivaara faannaira oyaivo Anutuuqovee. Ngia innara kutaavaivee kiaivaara ivo ausa nuu-faivaata sirigairivaatama ngii aakiyauvaki yapano suvuakuaiveera na ngiiyara yaaku varaunoo. Mmannasa Yoketaivoono ari yaagueeqaivaa ngii mino too ngia Anutuuqaara faannairaivo ngii aakiyauvaki vakia roo vioo vioo pinaavai vakiaiveera na ngiiyara yaaku varaunoo.

Pauruuso hama aatuurama kioo kuaivaa

yaagueeqama iya kiaa mmiravai

¹⁴ Ni seenayaso, vaa na aikiooma ngiiyara yaata utuee rikiauvai. Ngia yoketaama variaavo yoketaa aataruuvo ngiiiki suvuaikio yaata tinni yoketaivootama ngiiiki suvuainno vaikiai ngiengieenoo aikiooma ngiingii vita vi-taakiaavai. ¹⁵ Itaama vaikiainnaata hama na aatuurama kiee aa yanaa aavaki vaa ngia rikiaa kuaiyauvaa kava ngia rikiaateeraivaara na yaagueeqama vo kua vooyauvaara ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqo niiyara yoketaama yaata utuoo ni mmataama kiooduu na Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai variee ngiari voopinnaiyara mmoori varoovaara hama na aatuurama kiee vo kua vooyauvaatama na ngii giaa ngii miaunoo. Nnaaru vaidi-ya Anutuuqaani puara sipisiipaiyauvaa hudooduu inna yoketauneema ngiari voopinnaiya ausa hanigiakio Anutuuqo iyara inna yoketaakiaiveeraivaara na iyara mmoori varee mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiauvai. Mmannasa Yoketaivo iya aakiaiyauvaki variivaara iya Anutuuqaaniya variaavai. ¹⁷ Itaama vaikio Yisuu Kirisiiva niiki variivaara na Anutuuqaa mmooriivaa varee niniyara mannaka tinee tiee aikiooma nini mannaka tinaravai. ¹⁸ Hama giaa yaagueeqavaura na mmoori varee variee ivaara ngii giaa ngii miee variaunoo. Yisuu Kirisiiva niiki varikiai na ngiari voopinnaiya kuaivaa kiaa mmiee mmooriivaa iikiakui iya Anutuuqaa kuaivaa rikiada iikiavai. ¹⁹ Na nuaina variee iya yoosinnaiyauvaki Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarayauvaa iikiaduu Mmannasa Yoketaivaa yaagueeqaivo kooyaa vauduu iya Anutuuqaa kuaivaa rikiada iiravai. Na itaama iina Yerusa-reema pikiee viee variee mmayaayaivaa kiaa mmiaaree viee viee mmata Irurikii ivaki oro Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa eeyaara kiaa kookieema kieeravai. ²⁰ Hama Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa rikieeraiyasi na viee mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmnaraivaara na mmannammanna ivaara yaata utuauko ni yoketaunoo. Vaidi voovoono vaa toosa hara iya kiaa mmikiai na kava iya kiaa mmivoora na hama rikieeraiyasi kuanaraivaara ni yoketaunoo. ²¹ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Hama vooyaano innara iya kiaa mmiraiya
fai inna taaravai.

Hama inna kuaivaa rikiaiya
fai arinaima rikiaaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

Pauruuso yoosinna Rooma kuanara iiravai

²² Na airineetu ngiisi kuanaree kiaa iikiaduu hama Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa rikiaiyesi kuanara mmooriivoono ni atau ruduu hama na ngiisi viravai. ²³ Anna makee aa mmata aayauvaki ni mmooriivo taikaikiai na airi nuanu ngiisi kuanaree kiaivaara na ngiisi kuanara iina variee faannakiauvai. ²⁴ Na mmata Sipaniaa kuanaree kiau suaivaki fai na kati viee aataruyaa ngii tee kuanara iikiaunoo. Fai na ngiisi viee kiisa suai ngii tasipama yoketaama varinai ngia niiyara tuqinnada ni titakiai na aikiooma Sipaniaa kuanaravai. ²⁵ Anna makee na Yerusareema viee Anutuuqaa gioonna kiaapuuya ivaki variaiyani sikauyauvaatama varee kuanaravai. ²⁶ Maketoniaa variaa ausa hanigieeraiyaata Akaiya variaa ausa hanigieeraiyaatama kua yeena rau kiada sikauyauvaa Anutuuqaa gioonna kiaapu Yerusareema varuuya hama mminnammnnaatauyani kati yapeeravai. ²⁷ Ngiariinoo ivaara itaama kua yeena rau kiada iiravai. Itaama vaikiai iya hama mmnnaataiya tuqinnaara aataruuvo ngiariiki vaivai. Yutayaiya Anutuuqaa kua mmayaayaivaa ngiari voopinnaiyaatama kiaa mmiaivaara ngiari voopinnaiya ngiari mmatayaa diaa mmnnaiyauvaa irisai Yutayaiya mmiaaraivo inna yoketaa aataruvai. ²⁸ Na aa mmoori aavaa iima taika kiee sikauyauvaa iyani yapidaa varee iya mmi kiee na Yerusareema pikiee Sipaniaa kuanara viee fai aataruyaa na ngii taanaravai. ²⁹ Vaa na rikiauvai. Fai na ngiisi viee hama na kati kuanaravai. Yisuu Kirisiiva niiyara inna yoketaikio inna yaagueeqaivo ni suvuaikiai na ngiisi kuanaravai.

³⁰ Ni seenayaso, ngia yaaku vareera suaivaki ni tasipama mmuaavaugiataama niiyara yaagueeqama Anutuuqaata kua kiateraivaara na yaagueeqama ngii giaa ngii miaunoo. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti tasi-paivaaraatama Mmannasa Yoketaivo ti tasi-paikiai ta gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruaunnaivaaraatama na yaagueeqama ngii giaa ngii miaunoo. ³¹ Na Yutayaa yoosinnaiyauvaki vinai hama ausa hanigieeraiya ni mmaara iikiainnaata na kati kuanaraivaara yaaku varaatee. Yerusareema variaa ausa hanigieeraiyani na sikauyauvaa varee iya mmnaini teeda iya ngiari ausaiyauvaa ni mida aikioovaivee kiaravaara yaaku varaatee. ³² Iya itaama iikiiai Anutuuqo yaata utiivaugiataama na iya pikiee sirigama ree ngiisi vinai teeda ngia yoketaama ni tasipama varikiai na ngii tasipama sirigainaraivaara yaaku varaatee. ³³ Anutuuqo ausa nuufaivaa mmi-raivoono ngii tasipama variaiveera na yaata utuunoo. Kua kutaa.

Pauruuso ari seenaiyara yaata utuoo boo tiravai

16 Ti seena gioonna voovai nnutuuvo Piibiinnara na ngii giaa ngii miaunoo. Ivo Segeriaa yoosinnaivaki variaa vaa ausa hanigiada Anutuuqaa nuunakiaiya tasipama varioo Anutuuqaa mmoori varaivai. ² Udaanga Yisuu Kirisiiva innaki variivaara Anutuuqaa gioonna kiaapuuya iikiaaneema innara iida tuqinnaatee. Ivo kaayau gioonna kiaapuuya tuqinnoo niyaraatama tuqinnaivaara fai ivo ngiiyara mmoori varano rikioo inna mmuaaranai inna tasipama iikiatee.

³ Ni tasipama Yisuu Kirisiinna mmoori vareera gioonna kiaapuuvaitana nnutuuvaitana Pirisikauya Akuraayara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaitana kiaa mmiatee. ⁴ Ivaitana hama ngiari mmammaivaitanaara yaata utiraida niyara pinaama yaata utuaivaara ivaitana putida fanniima kiaavai. Ivaitanaara pinaama ni yoketaunoo. Hama nene nnaasu ivaitanaara kua yoketaivaa kiauvai. Ngiari voopinnaa vaa ausa hanigieeraiyaatama ivaitanaara kua yoketaivaa kiaavai. ⁵ Vaa ausa hanigieeraiya ivaitana nnauvaki Anutuuqaa nuunakiaiyaraatama na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee.

Ni seena vaidi na innara mmuduuya ruauvaa nnutuuvo Epainitiinnara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Ivannaadee Asiaa mmataivaki Yisuu Kirisiinnara toosa hara kutaavaivee tiravai. ⁶ Na Mariaannara yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Ivo ngiiyara pinaama mmoori vareeravaivee. ⁷ Adaronikiya Yuniiyara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaitana kiaa mmiatee. Ivaitana ni seena Yutayaa vaidivaitana ni tasipama oovi nnauvaki hara kiada variravai. Ivaitanannaadee ni tauraa ngiari ausaivaitana hanigiada Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiravai. Vaa kua varada nuaira vaidiyya ivaitana arinaima tooduu vaidi nnoonnavaitana variravai.

⁸ Abiriataannara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Udaanga Yisuu Kirisiiva innaki variivaara na innara pinaama mmuduuya ruaunoo. ⁹ Ti tasipama Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai Uruupaanaara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Ni seena na innara mmuduuya ruau vaidivai Setekiinnara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. ¹⁰ Apereennara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Mmuaararaiivo innasi vauvaa ivo yaataroo Yisuu Kirisiinnara yaagueeqama duuvo kooyaa vaivaivee. Arisoburuunna nnauvaki hara kiada variaiyara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee. ¹¹ Ni seena Yutayaa vaidi Herotioonaara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Narasisiinna nnauvaki variaa vaa ausa hanigieeraiyara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee.

¹² Udaanga Yisuu Kirisiiva Turupainaya Turupoosayaki varikiyai ivaitana inna mmoori varaivaara na ivaitanaara yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaitana kiaa mmiatee. Ti seena gioonna voovai ta innara mmuduuya ruaunnaivaa nnutuuvo Peresiinnara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Vaa ivo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa yaagueeqama kioo iivaivee. ¹³ Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa yaagueeqama iira vaidi Rupuunnaraata inna kaano niyara ni maapuuee kiaa tuqinnoovaraatama na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaitana kiaa mmiatee. ¹⁴ Asukiritiiva Perekoova Heremeeva Patoropaava Heremaavainnaraata iya tasipama variaa vaa ausa hanigaiyaraatama na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee. ¹⁵ Pirorokaaso Yuriaava Neriaavainnaraata Neriaanna nnunnaivaaraatama Oribaannaata Anutuuqaa gioonna kiaapuuya iya tasipama variaiyaraatama na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee.

¹⁶ Ngiingii teeda ngiingii teeda kiai suaivaki ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaida yaaku rumisiatee. Yisuu Kirisiinnara vaa ausa hanigieeraiya vo yoosinna vo yoosinna Anutuuqaa nuunakiaiya ngiiyara yaata utida boo kiaavai.

Pauruuso nnaagiai tuanaa kuaivaa

iya kiaa mmiravai

¹⁷ Ni seenayaso, na yaagueeqama kua tiee ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu vooya ngii nuuna aakiaivaki vo yaata utiravai yaata utuduu vooyaano ngiari voovaugiataama yaata utiravai. Iya itaama iikiyai ngia koonnana varivoora tuqinnama iya haitatuukiatee. Vaa Yisuunnara kutaavaivee kaiyaata iya itaa kua kiaani airi yaata utuaavai. Neeta ni seenaiyaatama ngii giaa ngii miaanna kua vooyauvaara iya ooqoo kiaavai. Sa iya kuaivaa rikiaatee. Ngiingii yaatu pikiaatee. ¹⁸ Itaama iikiyai hama Udaanga Yisuu Kirisiinnara mmoori varaavai. Iya ngiari mmammaiyauvo iya iikiataivaara yaata utida mmoori varaavai. Iya yamaa kua yamaa kua kiaa rada memeyayaa vakia rada unnakua unnakua kiaani teeda vuennekiaa gioonna kiaapuuya rikiaada kutaavaivee kiaavai. ¹⁹ Ngia mmayaaya yoketaivaa rikiaada Yisuunna mmooriivaa yaagueeqama iida variaani ivaara mmuakiaa gioonna kiaapuuya rikiaivaara na ngiiyara pinaama sirigakiaunoo. Ngia yoketaa aataruuyauvaara tinni yoke-

taiyauvaa varada maisa aataruuyauvaara yaata vueennakiateeraivaara na ngiiyara yaata utuauko inna yoke-taivai. ²⁰ Anutuuqo ausa nuufaivaa mmiraivoono fai kiisa suai Sataangaa raa raputu kinai ngia innayaa nooki-aaravai.

Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee.

²¹ Ni tasipama mmoori vareera vaidi Timotiivaata ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Rukiiva Yasoono Sospataraavainna ni seena vaidi Yutayaiyaatama ngiiyara yaata utida boo kiaavai.

²² Pauruuso ni tikiyai na Teretiivaano aa yanaa aavaa rauvoono ta mmuaakaraama ausa hanigiaunnaivaara neetama ngiiyara yaata utuee boo kiaunoo.

²³ Aavakinnaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigiaiya Gaiyaasaa nnauvaki Anutuuqaara nuunakiaavai. Ivoono niyaraata iyaraatama tuqinnaivoono ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Aa yoosinna aavakinnaya sikauyauvaa haitatuura vaidi Erasataavaata ti seena vaidi Kuarataavaatama ngiiyara yaata utida boo kiaavai. ²⁴ (Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee. Kua kutaa.)

Nnaagiai tuanaa Pauruuso Anutuuqaara kua

yoketaivaa tuoo yaaku vareeravai

²⁵ Anutuuqaa nnutuuvaa ta ngiau aapu yapaaravee. Na Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiee variaunoo. Ngia ii kua ivaa rikiada ivaara kutaavaivee kiaa kiada yaagueeqama diaaraivaara Anutuuqo yaagueeqaivaa aikiooma ngii minaravai. Nnaaru hokoba suai ii mmayaaya ivo hataumaki vauvo aanna makee kooyaa vaivaa ngia rikiada ivaara kutaavaivee kiaa kiada yaagueeqama diaaraivaara Anutuuqo yaagueeqaivaa aikiooma ngii minaravai. ²⁶ Forofetaiya fafaara rovaudiri aanna makee ii kua kutaa ivo kooyaa vainoo. Mmuakiaaya ii kua ivaa rikiada ivaara kutaavaivee kiaa iikiaaraivaara Anutuuqo tupatupaa variraivoono tikiyai mmuakiaa mmatavau variaya rikiaavai.

²⁷ Anutuuqo ari mmuaavoono nnaasu tinni yoketaa ari vookaraivaa varaivai. Yisuu Kirisiiva uuvaara ta mmuakiaa gioonna kiaapuuya Anutuuqaa nnutuuvaa tupatupaa ngiau aapu yapaaravee. Kua kutaa.

1 Koridii

¹ Na Pauruusoona aa kua aavaa kiauko ni seena vaidi voovoono ngiini fafaarainoo. Anutuuqoono ari yaata utiivaugiataama ni mmataama kiaikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo. Ti seena vaidi Sosoteenoono ni tasipama varikiai na aa kua aavaa kiauko vaidi voovoono ngiini fafaarainoo.

² Ngia vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu Koridii variaya Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia Anutuuqaa gioonna kiaapuya variaano. Vaa Anutuuqoono ngii maavee tikiai ngia inna gioonna kiaapuya variaano. Ngieetama mmuakiaa yoosinnaiyauvaki variaa gioonna kiaapu mmuakiaaya ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaya Anutuuqaa gioonna kiaapuya variaano. Iya Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiita tiita ti Udaangavai varinoo.

³ Ti Napoova Anutuuqoota Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia yoketaama variaano

⁴ Ngia ausa hanigieera suaivaki Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utivai. Ivo itaama iivaara na makemakee innaata kua tiee ngiiyara yoketaayavee kiaunoo. ⁵ Yisuu Kirisiiva ngiiki varikiai ngia inna yaagueeqa ari vookaravaura variaivaara mmuakiaa tinni yoketaiyauvo ngiiki vaikai ngia ivaara kiaa kookieeda variaano. ⁶ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kooyaa tiinaraivaara ngia faannaida variaano. Ngia itaama variaa suaivaki Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivo yaagueeqama ngii aakiaana vaivaara Mman-nasa Yoketaivoono yoketaa aataruuyauvaa kati ti mmiiyauvaara hama ngia buaakiaano. Vaa ii aataru iyauvo ngiisi vainoo. ⁸ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti yaparaira suaivaki sa mminnamminnaa maisa vooguta ngiiki vaki-aveeraivaara ivo mmuakiaa sui yaagueeqama ngii utua roo vioo vioo ngia taikeera suaivaki fai ivo mman-nammanna ngii utinaravai. ⁹ Ngia Anutuuqaa Mmaapuuvaa ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tasipama yoketaama variateeraivaara ivo ariinoo ngii maavee tiravai. Ngii maavee tuuvoono hama ngii pikieerainno fai mmannam-manna ngii utinaravai.

Ausa hanigiaiya mmuaavau variateeraivaara Pauruuso tiravai

¹⁰ Ni seenayaso, na ti Udaanga Yisuunna mmoori varauvoonora tiee na yamayamaa kuaivaa ngii giaa ngii mi-aunoo. Ngia mmuakiaaya mmuaa yaata mmuaa tinnivai varada mmuaa kuavai kiatee. Sa ngiikidiri vooya vo yaata vo yaataivaa utida voovau varikiai vooya voovau variatee. Ngia mmuaavaugiataama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada ngia iikiaaree kiaa aataruuvaara mmuaavaugiataama yaata utida iikiatee. ¹¹ Ni seenayaso, gioonnavaa nnutuuvo Koroqiinna nnauvaki variaya ngia iikiaa kuaivaa vaa kooyaa ni giaa ni miaani na riki-avai. Ngiiikidiri vooyaano ngiariiki ngiariiki buaaru kiaivo vainoo. ¹² Na itaa kua kiau kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Ngia mmuaavai mmuaavai ari vo yaata vo yaataivaa utida kiaano. Voovoono tinoo: Na Pauruusaa vaidivai variaunoo, tikio voovoono tinoo: Na Aporoonna vaidivai variaunoo, tikio voovoono tinoo: Na Petoroosaa vaidivai variaunoo, tikio voovoono tinoo: Na Yisuu Kirisiinna vaidivai variaunoo, tiivai. ¹³ Mo ngia dataama yaata utidaida kiaannee? Yisuu Kirisiiva hapaunno airi vaidivainno variinnee? Ai hameetavee. Vo na Pauruusoona ngiiyara yatari sagaivau putuaannee? Ai hameetavee. Vo ngia Pauruusaa ni gioonna kiaapuya varuduuda iya nnooriivaa ngii apuunnee? Ai hameetavee. ¹⁴ Hama na vooya vooya nnoori apuivaara na rikiauko ni yoketaunoo. Na taaravaitana Kirisipiya Gaiya nnaasu nnoori apiravaivee. ¹⁵ Gioonna kiaapu voovoono ngiiyara tinara: Pauruusaa gioonna kiaapuya varuduuda iya nnooriivaa ngii apiravaivee, tivoora hama na vooyaata nnoori apiravai. ¹⁶ O vaa na Sitipaanaata inna nnauki varuuyaata nnoori apiravaivee. Na vooyaata vaa nnoori apiravainnee? Vara hama na nnoori apiravainnee? Vaa na vueennama kiaunoo. ¹⁷ Hama nnoori apuaneeraivaara Yisuu Kirisiiva ni titeeravai. Ari mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmianeeraivaara ni titeeravai. Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuu kuaivo kuminayaa vaivoora hama na vaidi tinni

ruaiya ari vookaraama tiraivaugiataama mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miauvai. Na mmanna vaidivoono ngii giaa ngii miauvai.

Anutuuqaa yaagueeqaivoota tinniivootama Yisuunnaki vaivai

¹⁸ Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuu kuaivaara ikiana kuaaraiyaano ivaara kiaanoo: Sabi kuavaivee, kiaavai. Anutuuqo ari yaagueeqaivaadiri ti vitoo yoketaivau yapa kiaikiai variaunnaiya yapooma ta mmannammanna variaaraiyaano ivaara kiaunnaano: Anutuuqaa yaagueeqa tuanaavaivee, kiaunnavai. ¹⁹ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno Anutuuqo tuu kuaivaa tinoo:

Tinni ruaiya tinniyauvunu
kua yoketaiyauvo vaiyauvaa
fai na rugaanaravai.

Yanaa teeraiya kua arinaima rikiaiyauvaa
na tino too kuminayaa vainaravaivee.

²⁰ Kua fafaaraivoono itaa kua tiivaara mo tinni ruaiya deevakiida variaannee? Mo yanaa taiya deevakiida variaannee? Aa mmata aavau varida ngiari yaatara ngiari yaatarama kua kiaiya deevakiida variaannee? Iya hameeta variaavai. Tinni ruaiya mmanna mmatayaa diaa kuaiyauvo iya tinniyauvunu vaiyauvo mmanna kumina kuayauvai vaivaara vaa Anutuuqo ti vitaivaivee.

²¹ Anutuuqo tinni vairivoono tuduu vaidiia ngiari tinniyauvakidiri hama yopeema inna teeda rikiaaraivootairavai. Itaama vauvaara Anutuuqaara kutaavaivee tiraiya ivo iya vitoo yoketaivau yapoo aataruvaara inna yoketauduu kooyaa yapeeravai. Mmayaaya yoketaivaara vooya unnakuavaivee kuaa mmayaayaivaa ta vooya kuaa mmiaunnani rikiaada kutaavaivee kiaiya Anutuuqo iya vitoo yoketaivau yapaivai. ²² Yutayaa gioonna kiaapuuya Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookaraivaa ti taataikiai taaravaivee kiaavai. Ereengaa gioonna kiaapuuya tinni yoketaivaa varaaraivaara kiaavai. ²³ Mo teenoo Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuu kuaivaa gioonna kiaapuuya kuaa mmiaunnaano. Ii mmayaaya yoketaivaara Yutayaiya kiaanoo: Ti mmamma maisai kuavaivee, kiaani Ereengaiya ivaara kiaanoo: Sabi kuavaivee, kiaavai. ²⁴ Anutuuqo iya maavee tira gioonna kiaapu Yutayaiyaata Ereengaiyaatama ii mmayaaya ivaara iya kiaanoo: Yisuu Kirisiiva inna Anutuuqaa yaagueeqaivovee. Ivoono inna Anutuuqaa tinni yoketaivovee, kiaavai. ²⁵ Anutuuqaara kumimakavaivee kiaivo tinni yoketaavai vainno vaidiia tinniyauvaa yaataraivai. Anutuuqaara muaraagavaivee kiaivo yaagueeqavai vainno vaidiia yaagueeqaivaa yaataraivai.

²⁶ Ni seenayaso, Anutuuqo ngii maavee tuu suaivaki ngii variraivo datainne? Mmatayaa diaiya ngii taani ngia patakiangioono tinni yoketaa ruaaya variaani patakiangioono yaagueeqa kietaya variaani patakiangioono ngiari kieeta udaangaivaa oyaivakidiri diitaavai. ²⁷ Gioonna kiaapu tinni vairaiya mmamma maisakiateeraivaara gioonna kiaapu mmatayaiya iyara tinni kumimakayavee kiaiya Anutuuqo iya mmataama kiaivai. Gioonna kiaapu yaagueeqama variaya mmamma maisakiateeraivaara Anutuuqo iya muaraagayavee kiaiya mmataama kiaivai. ²⁸ Mmatayaa diaa gioonna kiaapuuya yaata utida kiaanoo: Yoketaavaivee, kiaivo taikaiveeraivaara iya maisayavee kuaa kumina hama ngii nnutuataainoo kiaiya Anutuuqo mmataama kiaivai. ²⁹ Sa gioonna kiaapu voovoono Anutuuqaa avuuvau ariiyara mannaka kiaiveeraivaara ivo ivaara itaama iivai. Ii kua ivaa oyaivo atama vainoo. ³⁰ Anutuuqoono tikio Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia karaasaya variaavai. Anutuuqoono tikio Yisuu Kirisiinna tinni yoketaivo tiiki vaikiai ta tinni yoketaivaa varaunnavai. Yisuu Kirisiiva putuuvaara ta Anutuuqaa avuuvau safuuma varida inna gioonna kiaapu tuanaaya variaunnano Yisuuva ari kiauvaadiri ti mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiaikiai ta kati mmamma dummukiara variaunnavai. ³¹ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoono ariiyara mannaka tinaree kua sa ariiyara mannaka kiaivee. Udaanga Anutuuqaara nnaasu mannaka kiaivee, tiivai.

Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvaara Pauruuso tiravai

2 Ni seenayaso, na ngiisi kuaa suaivaki Anutuuqaa kua mmayaayaivaa na ngii kuaa kookieena ngii giaa ngii minaree kuaa hama na vaidi tinni vairivaanikaraama mmuaararoo kuaivaa hama ngia rikiaivaa ngii giaa ngii miravai. ² Na ngiisi variaa suaivaki vaa na yaata utuee teerama kiaivaugiataama nnaasu yaata utiravai. Hama na vo mminnaavaara yaata utirama kiee Yisuu Kirisiinnaraata ivo yatari sagaivau putuuvaaraatama nnaasu yaata utiravai. ³ Na ngiisi kuaa suaivaki na muaraagaina kaayauma aatuuna biribiriiravai. ⁴ Na biribiriina hama nini kuaivaata nini mmayaayaivaatama vaidi tinni vauvaanikaraama yaagueeqama ngii giaa ngii miravai. Hameetavee. Anutuuqaa Mmanasaivoono yaagueeqaivaa ni muduu na ngii giaa ngii miaaduu oyaivo

kooyaa vauduu ngia arinaima rikieeravai. ⁵ Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaivo hama vaidiiya tinniiyau-vunudiri vairainno Anutuuqaa yaagueeqaivaura vakiaiveeraivaara na itaama ngii giaa ngii miravai.

Anutuuqaa Mmannasaivo tinni yoketaivaa

ti mmivaivee

⁶ Gioonna kiaapu Anutuuqaa kuaivaa rikiadada koovayakiaiya ti tinniki vai kuaivaa ta iya kiaa mmiaunnvai. Hama mmatayaa diaiyasidiri ii tinniki vai kua ivaa ta varada iya kiaa mmiaunnvai. Mmatayaayara diraiyasidiri hama ta ivaa varada iya kiaa mmiaunnvai. Mmatayaayara diraiya yaagueeqaivo fai taikaanaravai. ⁷ Hama ta itaama iya kiaa mmirama kiada Anutuuqaa tinniki vai kuaivo hataumaki vaivaa iya kiaa mmiaunnvai. Hama ngiau mmataivaa uu suaivaki ta yoketaama inna tasipama variateeraivaara Anutuuqo ii kua hataumaki vau kua ivaa mmuaanaa tiyara mmataama kioo tiravai. ⁸ Aa mmata aavau diaa gioonna kiaapuuyara duuyaano hama Anutuuqaa tinniki vau kuaivaa rikieeravai. Iya ii kua ivaa vaa rikiotiri. Hama iya Udaanga Yisuu Kirisiiva Anutuuqaa yaagueeqa ari vookaraivaa varoovaa yatari sagaivau hootirivee. ⁹ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Hama avuuvaadiri teeda
hama yaataivaadiri rikieera aataruuvaatama
hama vaidiiya ivaara yaata utida kiaanoo:
Fai vainaravaivee, kiaa aataruuvaatama
Anutuuqaara mmuduuya riraiyara
ivo iyara ivaa teerama kieeravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁰ Ii kua ivo hataumaki vauvaa Anutuuqoono tuduu Mmannasa Yoke-taivoono kooyaa ti kiaa ti mmiravai. Mmannasa Yoketaivoono mmuakiaa kua mmoori aataruuvaa arinaima taivai. Anutuuqaa aakiaa tuanaivaki ari yaata utiraivo hataumaki vaivaatama vaa taivai. ¹¹ Gioonna kiaapu mmatayaa diaivo ari yaata utii kuaivaa ari mmannasaivoono nnaasu rikiavai. Hama voovootama rikiavai. Mmuaikaraama Anutuuqo yaata utii kuaivaa ari Mmannasaivoono nnaasu rikiavai. ¹² Hama ta mmata aavau diaa mmannasavai varaunnvai. Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata utuoo kati tiyara iivaara ta arinaima rikiaateeraivaara ivoono Mmannasaivaa titaa kioodoo tuuvaa ta varaunnvai.

¹³ Ivaaraida gioonna kiaapu vaa Anutuuqaa Mmannasa Yoketaivaa varaiya ta Anutuuqaa kua kutaivaa iya kiaa mmira suaivaki hama ta vaidiiya ngiari tinniki vai kuaivaa ti kiaa ti mmiaivaa iya kiaa mmiaunnvai. Anutuuqaa Mmannasa Yoketaivoono ti kiaa ti mmira kuaivaa nnaasu iya kiaa mmiaunnvai. ¹⁴ Hama Mmannasa Yoketaivo inna aakiaana variivo hama yopeema Anutuuqaa Mmannasaivo inna kiaa mmii kuaivaa rikioo too varaivai. Hama Mmannasa Yoketaivo innaki variivaara hama arinaima too rikiavai. Ivo ivaara tinoo: Sabi kuavaivee, ti-ivai. ¹⁵ Mmannasa Yoketaivo innaki variivoono mmuakiaa kua mmoori aataruuvaa oyaivaara arinaima too rikiavai. Hama kumina gioonna kiaapu voovoono yopeema ivo ii aataruuvaa arinaima too rikioo ivaara inna yoke-taavaivee tioo maisavaivee tinaravai. ¹⁶ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Mo gioono Udaanga Anutuuqaa
yaata tinniki vai kuaivaa too rikioo
aikiooma kua voovai inna kiaa mminarannee?
Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. Mo ta Yisuu Kirisiinna yaata tinniki vai kuaivaa varaunnvai.

Vaa ausa hanigieeraiya inna iya Anutuuqaa mmoori vareeraiyavee

3 Ni seenayaso, na ngii tasipama variaa suaivaki Mmannasa Yoketaivo iyaki varuuyaata na kua kiaaneema hama na ngiiita itaama kiee kua tiravai. Ngia homo mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utiraiyavee kaa kiee na ari vookaraama ngiiita kua tiravai. Ngia ii suai ivaki Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuu suaivaki ngia varuuvo nnaakara meediya roosiima variravai. ² Hama ngia yopeema rikiaaraivaara nnaamma suuyaivaa nneeraivaa roosiima na tadadama kuaivaa ngii giaa ngii miravai. Hama na yaagueeqa yeennaivaa nneeraivaa roosiima kua kaanaivaa ngii giaa ngii miravai. Ngia homooda itavai nnaasu variaano. ³ Ngia homo mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utida iida variaivaara aanna makee fai hama ngia yopeema rikiaaravai. Ngia vo vaidi vo vaidiiya iikaa mmooriiyauvaa taavo ngii iikiataivai vaikai iyauvaara ngiingiiyara ngiingiiyara nnannateeda varida ngiingiita ngiingiita buuru tida variaavai. Ivaara ngia homo mmatayaa diaa gioonna kaaapuya varida mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utu kiada vaidi iikiaivo kooyaa vainoo. ⁴ Mo ngiikidiri

voovoono tinoo: Na Pauruusaa vaidivai variaunoo, tikio voovoono tinoo: Na Aporoonna vaidivai variaunoo, tii kuaivaara ngia homo mmatayaa diaa gioonna kiaapuya variaano.

⁵ Mo Aporoova dee vaidivainnee? Na Pauruuso dee vaidivainnee? Mo ta kati Anutuuqaa mmoori vareera vaidivaitana variaunnao. Teenoo mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaannaduu ngia Anutuuqaa ku-taavaivee tiravai. Ta Anutuuqaa mmoori varaunnaivaitana ta mmuaavai mmuaavai Udaanga Anutuuqo ti mmuuvaugiataama mmoori varaunnava. ⁶ Anutuuqaa kuaivaa neenoo yeenna uruvaa roosiima hau utuauko Aporoovaano nnooriivaa vita roo tusaikio Anutuuqooneo iikio uruoo kaanaivai. ⁷ Hauvaa utira vaidiivo mmanna vaidivai. Nnooriivaa tuseera vaidiivo mmanna vaidivai. Anutuuqooneo iikio yeennaivo uruoo kaanaivo vaivai. ⁸ Hauvaa utiraivoota nnooriivaa tuseeraivootama hama ari vookaraivaitana variaavai. Mmuaakaraivaitana variaavai. Ivaitana mmuaavai mmuaavai mmooriivaa iikiaivaugiataama Anutuuqo irisaivaa safuuma ivaitana mminaravai. ⁹ Teenoo nuunama Anutuuqaa mmoori mmuaavai vareera vaidivaitana variaunnani ngieenoo Anutuuqaa mmataivaa roosiikiaaya variaano.

Ngieenoo Anutuuqaa nnauvaa roosiikiaaya variaano. ¹⁰ Anutuuqooneo ari yaagueeqaivaa ni mikiai na ivaudiri hara viee mmooriivaa varee safuuma nnauvaa heekeera vaidivai roosiima na kuabaivaa hara kiauko vaidi voovoono ivaudiri nnauvaa heeka kioo varivai. Itaama vaineema vaidiyya mmuaavai mmuaavai ivaudiri ari heekaanaravaa tuqinnama too rikioo heekaivee. ¹¹ Vaa Anutuuqo mmuaa kuabaivai nnaasu Yisuu Kirisiinna hara kieeravai. Hama vaidi voovoono yopeema vo kuabai voovai kava haraanaravai. ¹² Mo ii kuabai ivaudiri vooya yaagueeqa sikau gooraivaadiri nnauvaa heekakiai vooya yaagueeqa sikau sirivuaivaadiri nnauvaa heekakiai vooya kaayau sikaunnaadiri yookaama kiada vareera yaagueeqa sikau ari vookarayauvaadiri nnauvaa heekakiai vooya yatariiyauvaadiri nnauvaa heekakiai vooya tausiiyauvaadiri nnauvaa heekakiai vooya kangugia apuuyauvaadiri nnauvaa heekaaravai. ¹³ Yisuu Kirisiiva ti yaparaira suaivaki gioonna kiaapuuya mmuaavai mmuaavai ngiari iikiaa mmooriyauvaa kaanaiyauvo fai kooyaa vainaravai. Fai ikaivo taa taika kioo teeno ngiari mmooriyauvaa kaanaiyauvo yoketaayauvainnee vara maisaiyauvai fai kooyaa vainaravai. ¹⁴ Mo fai vaidi voovoono kuabaivaadiri nnau heekeera mmooriivaa ikaivo teeno hama taikeera homo vaino too fai Anutuuqo irisai yoketaivaa inna mminaravai. ¹⁵ Mo fai vaidi voovai mmooriivaa ikaivo taa taika kino too fai ivo hama irisai yoketaivaa varano Anutuuqo kati inna vitoo yoketaivau yapaanaravai. Vaidi voovoono vaidi voovai ikaivakidiri utu raririima kati naatau yapeeraivaa roosiima Anutuuqo fai kati inna vitoo yoketaivau yapaanaravai.

¹⁶ Vaa ngia rikiaavai. Anutuuqaa nnau pinna nuunairaivaa roosiikiaiya ngia variaavo inna Mmannasaivo ngiiki varivai. ¹⁷ Fai gioonna kiaapu voovoono Anutuuqaa nnau pinna nuunairaivaa maisa mmooriivaa iino fai Anutuuqo inna ruputino putinaravai. Anutuuqaa nnau pinna nuunairaivo yoketaa tuanaavai vaivara ivo itaama iinaravai. Mo ngieenoo inna nnau pinna nuunairaivaa roosiikiaaya variaano.

¹⁸ Sa gioonna kiaapu voovoono ariyara unnakua tioo variaivee. Fai ngiikidiri gioonna kiaapu voovoono mmatayaa diaa aataruuvugiataama iinno ariyara yaata utuoo tinara: Na tinni vairaivovee, tinaraivo mmatayaa diai yaavuyuvunu yaata duunavai variaivee. Fai kutaa tuanaa tinni ruaavai varinaraivaara itaama variaivee. ¹⁹ Mmatayaa diaa aataruuyauvaara mmatayaa diaiyaano kiaanoo: Tinni ruaivovee, kua aataruuyauvo Anutuuqaa avuvau yaata duunaiya iira aataruyauvai vaivai. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno ivaara tinoo: Tinni ruaiya unnakua aataruuyauvaa hatauma kiadaata iida varida ngiariyara kiaanoo: Ta tinni ruaayavee, kua iya fai Anutuuqo kobeava roosiima iya utinaravaivee, ²⁰ tikio kua fafaara voovai vainno tinoo: Vaa Udaangaivo rikiaivai. Ngariyara ta tinni ruaayavee kua iya yaata utira kuaivo kumina kuavaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ²¹ Itaama vainai sa gioonna kiaapu voovoono vaidiyya iikiaivaara iya mannaka kiaivee. Vaidiyyaata mmuakiaa kua mmoori aataruuyauvootama ngiiniyauvaivee. ²² Na Pauruusoota Aporoovaatama Petoroosoota aa mmata ta variaunna avootama variraivoota putiraivootama aanna makee vaiyauvoota nnaagiai vainarayauvootama ngiiniyauvaivee. ²³ Ngia Yisuu Kirisiinnaniya variaavo Yisuu Kirisiiva Anutuuqaanivai varinoo.

Pauruusainna Yisuu Kirisiinna kua varada nuaira vaidiyyavee

4 Ngia ti teeda tiyara ataa kua kiatee: Anutuuqo hauma kioo kuaivaara haitatuuda Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidiyavee, kiatee. ² Fai vaidi voovoono haitatuura vaidivai varinee tioo ari mmoori nakaarivo ti-ivaugiataama sa pikieerama kioo safuuma haitatuuma taa roo vioo varioo mmooriivaa iikiaivee. ³ Mo fai ngieetaata vo gioonna kiaapuuyaataama niyara yaata utida kiaara: Yoketaa mmoorivai iivaivee, kiarannee? Vara niyara yaata utida kiaara: Maisa mmoorivai iivaivee, kiarannee? Ngieetaata iyaatama itaa kua kiaravaara hama na ivaara yaata utuaunoo. Mo neneenoo hama nini variraivaara maisavaivee yoketaavaivee kiaunoo.

⁴ Mo na rikiauko hama ni yaata utiraivo na koonnama variauo kua voovaara niita kua tiivai. Itaama vaikiainnaata hama na neneenoo niniiyara yaata utuee kiaunoo: Na Anutuuqaa avuuvau yoketaama variaunoo, kiauvai. Yoketaa mmooriivaa vareeraivaaraata maisa mmooriivaa vareeraivaaraatama yaparainaraivo inna Udaanga Yisuu Kirisiivavee. ⁵ Ivaara sa ngiengieenoo nnaammaratu gioonna kiaapu voovai yoketaa mmooriivaa vareeraivaaraata maisa mmooriivaa vareeraivaaraatama yaparakiatee. Udaanga Yisuu Kirisiiva suai nnaagiai tinara suaivaki ivoono yaparainaraivaara nnaasu faannakiatee. Fai ivaano gioonna kiaapuuya hatauma upisiivaki iikiaa mmooriyauvaata yapooma iya iikiaara mmooriyauvaara yaata utuaa kuaiyauvaatama kooyaa yapaa-naravai. Ii suai ivakiinno fai Anutuuqo gioonna kiaapuuya ngiari mmoori iikiaivaugiataama safuuma kua yoke-taivaa iyara tinaravai.

⁶ Ni seenayaso, ngiiyaroo tieena na ii kua ivaa niniyaraata Aporoonnaraatama kiaunoo. Ngia tiyaadiri ari-naima teeda Anutuuqaa kua fafaaraivo vaivaa tuqinnama rikiaateeraivaara na itaa kua kiaunoo. Sa ngien-gieenoo ngiingiiyara yaata utida ngiingii seena voovaara yoketaavaivee kiaa kiada innara nnaasu mannaka tida voovaara maisavaivee kiaa kiada innara nniiki rakammuateeraivaara na itaa kua kiaunoo. ⁷ Mo gioonno ngii tikiyai ngia ngii seenaiya yaataraara iikiaannee? Ngia mmuaakaraama variaunoo. Ngiiisi vai mminnaa mmuaki-aayauvai gioonno ngii mivainnee? Anutuuqoono ngii mivaivee. Ngia kutaa iyauvaa innasidiri kati varaivaara ngia aaniira ngiingii mannaka tida kiaanoo: Ta teteenoo iikiaunnavavee, kiaannee? Inna ngia koonnai kuavaida itaa kua kiaanoo.

⁸ Ngia Koridii variyaiya yaata utida kiaanoo: Vaa Anutuuqaa aataruuvaa aikiooma ta taa taika kiaunnaano, ki-aavai. Ngia itaa kua kiaa kiada kieeta nnoonnaya varida ti yaataraannee? Hama yopeemavee. Ngia kutaa kieeta nnoonnaya variaatiri. Ta ngii tasipama kieetaya variaaraivaara ni yoketaitirivee. ⁹ Na yaata utuee rikiauko ta kua varada nuaira vaidiyya Anutuuqo nnaagiai aduooma ti yapaivai. Vaidiyya vaa kua yeena rau kiaani putuaara iikiaa vaidiyya roosiima ta variaunnaano. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunuaata aangeraiya avuuyau-vunuaatama iya ti ruputuaara iikiaiya ta variaunnaano. ¹⁰ Ta Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidiyara tidaida ta inna mmooriivaa varaunnani gioonna kiaapuuya tiyara kumimakayavee kiaavai. Ngia Yisuu Kirisiinna gioon-na kiaapuya variaivaara ngia ngiingiiyara tinni ruaayavee kiaavai. Ta muaraagama variaunnani ngia yaaguee-qama variaavaivee kiaavai. Iya tiyara nniiki rakaida ngii nnutuuyauvaa ngiau aapu yapaavai. ¹¹ Ta varia rada nnidada aa suai aavaki ti yeenna raikio ti nnoori raikio ti uyira rairaiyauvo vaa tapasioo nnisiikiai iya ti vata rada ti ruputua rada kuaavo hama ti nnaunnaataikiai ta sabi varia rada nuaida varida variaunnaano. ¹² Ta titi yaaku-uyauvaadiri yaagueeqama kiada mmooriivaa varaunnaano. Iya ti rakanoo raaranoo kiaaniaata teenoo iyara yoketaa kuaivaa kiaunnaano. Iya mmuaararai aataruuyauvaa ti mmiaaniaata ta mmannammanna yaagueeqa-ma variaunnaano. ¹³ Iya tiyara unnakuavaa kiaaniaata teenoo iyara yoketaa kuaivaa sai kiaunnaano. Aa mma-ta aavau diaa aayaa tiyara kiaanoo: Ngia yaapasiiyauvaa roosiima kuminaya variaunoo, kiaa kiada mmoori maisaiyauvaa ti iima rada nnidada aanna makee homo itaama nnaasu iikiaano.

¹⁴ Hama ngia mmamma maisakiaaraivaara na itaa kua kiau kua ivaa itaama ngiini fafaarakiaunoo. Vaidiivo ari nnaakaraiyara mmuduuya ruaineema ngia ni nnaakaraiya na ngiiyara mmuduuya ruee ngii giaa ngii miau-vaara itaama ngiini fafaarakiaunoo. ¹⁵ Kaayau gioonna kiaapuuyaano Yisuu Kirisiinna kuaivaa ngii giaa ngii mi-da ngiiyara haitatuuda variaunoo. Mo ngii ghookiaiya hama kaayauma variaunoo. Na tauraa toosa hara Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaaduu ngia rikioovaara na ngii gioova mmuaavai variaunoo. ¹⁶ Ivaaraina na yamaa kua yamaa kuaivaa yaagueeqama ngii giaa ngii mmiee kiaunoo: Na variauvaadiri teeda ngieeta itaama iikiateera kiaunoo. ¹⁷ Ngia itaama variateeraivaara na Timotiinna ngiiisi kuaiveera titee vari-aunoo. Na Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa inna kiaa mmiaaduu ivo rikioovaara ni maapu tuanaavai roosiima varikiai na innara pinaama mmuduuya ruauvai. Ivo Yisuu Kirisiinna mmooriivaa hama pikieerainno yaagueeqama varai ngiaammuaavai varivai. Yisuu Kirisiinna aataru karaasaivaa na iina variee gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya mmuakiaa yoosinnaiyauvaki variyaiya kiaa mmiau mmayaayaivaa fai ivo kava ngii giaa ngii minaravai.

¹⁸ Ngiiikidiri vooyaano yaata utida kiaanoo: Pauruuso hama tiisi nninaravaivee, kiaa kiada ngiariiyara manna-ka tida variaavai. ¹⁹ Fai Udaanga Anutuuqoono ni tinai na kiisa suai ngiiisi kuanaravaivee. Fai na viee neneenoo ngiariiyara mannaka kaiya kuaivaa hama na ivaa nnaasu rikiaananaravai. Fai na viee iya iikiaa yaagueeqaiyau-vaatama tee rikiaananaravai. ²⁰ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraiivo hama mmanna kuavaivee. Inna yaaguee-qa aataru tuanaavaivee. Fai ta yaagueeqama iidada ta ivaa varaaravai. ²¹ Ngia dee aataruvai na ngii iikiaiveerai-da kiaannee? Vara na yauvaa varee ivaadiri ngii ruputuee ngii safuunaraivaara ngiiisi kuanarannee? Vara na ngiiyara mmuduuya ruee ausa nuufaivaa tasipama ngiiisi kuanarannee?

Ausa hanigiaiya nuuna aakiaivaki sabi heera aataruuvo vaivai

5 Ngia sabi heera aataruuvaa iikiaivaara vaa gionna kiaapu vooyaano kua kiaa rada nookiaani na rikiauvai. Itaama iikiaa aataru maisa ivo ari vookarai aataruvai vainno hama vaidi kumimaka vooyasi vaivai. Vaa na rikiauko vaidi voovoono ari konna nammariivo vai gionnaivaa sabi vitoo nuavai. ² Ivaaraida mo ngia aaniira ngiingii mannaka kiaanee? Ngia ivaara kaayau ausa mmuaarareeraivaa tasipama variataivaataida ngia ngiingii mannaka kiaanoo. Vaidiivo itaama konna variivo ngii nuunaivaki variivaa oqoo kiataivaataida pikiaavo varinoo. ³ Mo na ngieera variauvoota hama na ngii pikieeraina na ngiyyara nnaasu yaata utu kiee vakiauvai. Na ngii tasipama variauvai roosiima kiee vaidiivo itaama konna iivaara vaa na kua pinaivaa innaki yapauvaivee. ⁴ Ngia ipi varida nuunakiaani rikiee na ngii vainima variauvai roosiima ngii tasipama nuunakiaukai ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti tasipama variivaa yaagueeqaivaadiri ⁵ ii vaidi ivaa ngii nuuna aakiaivakidiri mmaanai Sataangaa mmikio ivoono fai inna ruputino inna mmamma iira aataruuvo taikaanaravai. Taikano Yisuu Kirisiiva ti yaparainara suaivaki Anutuuoqo ii vaidi ivaa mmannasaivaa vitoo yoketaivau yapaanaraivaara Sataangaa inna mmiatee.

⁶ Ngia ngiingiiyara mannaka kiaa ivo inna hama aataru yoketaavai. Vaa ngia taavai. Puuqaira yeenna kiis-aguta paravuaivaki yapa kiaavo too yootaivai. ⁷ Mminnamminnaa maisaivo ngiiki vairaivo puuqaira yeennaivaa roosiivai. Ngia karaasa yoketaa tuanaaya variateeraivaara ii puuqaira yeenna maisa ivaa utu rada kagaari kiatee. Fai ngia itaama iida paravuaa karaasaivo hama puuqaira yeennaivootaikio kati vairaivaa roosiima ngia variaaravai. Vaa na tee rikiauvai. Vaa ngia safu tuanaaya itaama variaavai. Nnaaruaa vaidiyya buusa Varaigiataivaa nneera suaivaki puara sipisiipa nnaakaraiyauvaa ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara ruputuduu putuneema vaa Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaara putiravai. ⁸ Ivaara nnikiai Yutayaiya buusa Varaigiataivaa nnoo suaivaki hama puuqaira yeennaivaa tasipama yeennaivaa hudoovaa nnooneema ta itaama nnaaravee. Puuqaira yeennaivo inna mminnamminnaa maisa tuanaa iira aataruuvaa roosiivai. Ta ivaa pikiada kua kutaivaa tida yoketaama nnaasu variaaravee.

⁹ Na yanaa voovai ngiini fafaarama kiee kiaanoo: Sa sabi heera aataruuvaa iikiaiya tasipama variatee. ¹⁰ Na itaa kua kiaa ivaa hama na kumimakama variayara itaa kua tiravai. Iya sabi heera aataruuvaa iida ngiari seenaiya mminnamminnaiyauvaa teekio iya varaata varaatainai varida ngiari seenaiya mminnamminnaiyauvaa mmuara varaara iida varida vaidiyya ruputida unnakua anutuuyauvaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida variaavai. Hama na iyara ngiita kua tiee itaama ngii giaa ngii miravai. Fai ngia ii kumimakama variaa iya pikiaada iyara oqoo tida hama yopeema aa ta variaunna mmata aavau variaaravai. ¹¹ Na itaa kua kiaa kua ivaa oyai-vo ataama vainoo. Vaidi voovoono ariyyara tinoo: Vaa na ausa hanigiee i seena tuanaavai variaunoo, kiaa kioo maisa aataruuvaa iivaara na kiaanoo: Sa inna tasipama variatee, tiravai. Ivo sabi heera aataruuvaa iinno ari seenaiya mminnamminnaiyauvaa teeno inna varaata varaataino varioo unnakua anutuuyauvaara ausa mmuduuya mmioo ari seenaiyara maisa kua tioo kapikarai nnooriivaa nnoo kumimakainno varioo ari seenaiya mminnamminnaiyauvaa mmuara varaivai. Itai vaidiivaa pikiada sa inna tasipama oro varida yeennaivaa nnaatee. ¹² Hama ausa hanigieeraida mmaanai variayaki kua pinaivaa yapaanaraivo inna ni mmoorivainnee? Hama ni mmoorivaivee. Anutuuoqaa mmoorivaivee. Ngia ausa hanigiaiya ngii nuunairaivakidiri konna variirayaki kua pinaivaa yapaaravai inna ngii mmoorivai. Ii vaidi ivo maisa aataruuvaa iivaa ngiengienoo ngiingiiikidiri titakio kuaivee.

Vaa ausa hanigieeraiya ngiariiki ngiariiki

kua pinaivaa yapeeravai

6 Ngiikidiri vaidi voovoono ari seena vaidiivaata buaaru tiivo aaniira ivaa safuunaraivaara hama ari seena Anutuuoqaa gionna kiaapuuyasi virama kioo ngiari voopinnaa kumimakama varida kua pinaivaara diraiyasi kuainnee? ² Hama ngia aa kua aavaa rikiaannee? Fai yapooma Anutuuoqaa gionna kiaapuuyaano mmatayaa kumimakama variayaki kua pinaivaa iyaki yapaaravee. Mo fai ngia itaa kiaara aataruuvo vaikiainnaata ngia aaniira ngiingiiiki kiisa tomeda vaiyauvaara hama aikiooma iyauvaara tida safuukiaannee? Fai ngia aikiooma safuukiaaravaivee. ³ Hama ngia aa kua aavaa rikiaannee? Vara vaa ngia rikiaannee? Fai yapooma ta ausa hanigieeraiyaano aangeriyaki kua pinaivaa yapaaravee. Mo fai ngia itaa kiaara aataruuvo vaikiiai ngia ii aataru ivaa yaatarada mmatayaa diaa aataruuyauvaara aikiooma kua pinaivaki iyauvaa safuukiaaravai. ⁴ Fai mmatayaa diaa mminnaiyauvaara kua pinaivo vainai ngia aaniira iyauvaa safuukiaaravaara vaa ausa hanigieeraiyaano homoraayavee kiayasira kuaarannee? ⁵ Na ngii mmamma maisakiaiveera ii kua ivaa kiaunoo.

Ngia vaa ausa hanigieeraiya ngiikidiri vaidi voovono ari seena vaidiivaaki kua pinaivaa yapa kiaivaa ngiikidiri kua safuunara vaidi tinni ruaivo variinnee? Mo na yaata utuauko ivo varinoo. ⁶ Ngia hama innasi kuaavai. Vaa ausa hanigieera vaidi voovono ari seena ausa hanigieera vaidiivaaki kua pinaivaa yapa kioo ivaa safuunaraivaa vaidi hama ausa hanigieeraiya nuunaivaki kuaivai.

⁷ Ngiingiiiki ngiingiiiki ngia kua pinaivaa yapaa ivo inna ngia ivaara haruruavai. Vaa ausa hanigieera vaidi voovono fai ari seena vaa ausa hanigiaivaa maisa mmooriivaa iinno inna mminnaiyauvaa mmuara varano too hama sai innara maisa mmooriivaa iirainno kati varii aataruuvono kua pinaivaa innaki yapai aataruuvaa yaataraanaravai. ⁸ Hama ngia itaama variraida ngiengieenoo ngiingiiiki ngiingiiiki maisa mmooriivaa iida ngiingiiiki ngiingiiiki mmuara vareera aataruuvaa iikiaavai. Ngia ngii seena vaa ausa hanigiaiyara itaama iikiaavai. ⁹ Vaa ngia rikiaannee? Vo vara hama ngia rikiaannee? Mminnamminnaa maisaivaa vareeraiya Anutuuoqo gioon-na kiaapuuyara diraivaki hama kuaaravai. Ngiengie variaara aataruuyauvaara yaata utida sa fanniima variatee. Kiaatanna ngiaammuauya sabi heera aataruuvaa iiraiyaatama unnakua anutuuyauvaara ausa mmuduuya mmiraiyaatama nnaata vaatiya sabi mmuara heeraiyaatama sabi vaidiia ngiari seena vaidiia tasipaani sabi gioonaiya ngiari seena gioonaiya tasipeera aataruuvaa iiraiyaatama Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diraivaki fai hama yopeema kuaaravai. ¹⁰ Mmuara vareeraiyaatama ngiari seenaiya mminnaiyauvaa teekio iya varaata varaatairaiyaatama kapikarai nnooriivaa nneeda kumimakairaiyaatama ngiari seenaiyara maisa kua maisa kua tiraiyaatama mmuara varaara iida varida vaidiia ruputiraiyaatama Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diraivaki fai hama yopeema kuaaravai. ¹¹ Ngia tauraa itaama uu gioonna kiaapu vooya varirayavee. Ngia itaama tauraa varuduu Anutuuoqoono ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiooduu ngia inna gioonna kiaapu tuanaaya yoketaama varida Udaanga Yisuu Kirisiiva putuuvaaaraata ti Anutuuoqo ari Mmannasaivaa ngii mmuuvaaaraata ma ngia Anutuuoqaa avuuvau safuuma variravaivee.

Ngiingii mmammaiyauvaa Anutuuoqaa mmida yoketaama variatee

¹² Gioonna kiaapu voovono tinara: Mmuakiaa aataruvai ni iikiataivaa fai na aikiooma iinaravaivee, tinaravai. Inna aikioovai. A iinaraivo vaikioonno fai hama mmuakiaa aataruuyauvunudiri yoketaama varira aataruuyauvo vooyakiaatama vainaravai. Fai na tinara: Mmuakiaa aataruvai ni iikiataivaa fai na aikiooma iinaravaivee, kiaa kioo vo aataru voovai iina hama na ee-oo tino hama ii aataru ivoonno ni puaisa utinai na ivaara nnaasu yaata utuee iinaravai. Fai na pikiaanaravai. ¹³ Fai gioonna kiaapu voovono tinara: Yeennaivo ausaivaa mmaraavai. Ausaivo yeennaivaa mmaraavaivee, tinaravai. Inna aikioovai. Fai Anutuuoqoono tinai taaravaitana taikaaravai. Hama ivo gioonna kiaapuuya mmammaiyauvaa sabi haateeraiyaara iiravai. Udaanga Yisuu Kirisiinnani iiravai. Udaanga Yisuu Kirisiiva vaidiyaki varinaraivaa iiravai. ¹⁴ Anutuuoqo tuduu Yisuuva putuuvakidiri diiteeravai. Fai ivo ari yaagueueqaivadiri tiita tinai teeda ta putuuaunnavakidiri teeta kava diitaaravai.

¹⁵ Hama ngia aa kua aavaa rikiaannee? Vara vaa ngia rikiaannee? Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngii mmammaiyauvo inna yuku yaaku mmammayauvai vaivai. Yisuu Kirisiinna mmamma vareera vaidiia ngia inna mmammaivaa varada sabi heera gioonnaivaa tasipama varida inna mmiaarannee? Fai hama yopeema ngia itaama iikiaaravee. ¹⁶ Anutuuoqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Nnaata vaatiivaitana mmuaakaraivaitana variaano, tiivai. Ivaara hama ngia rikiaannee? Vaidi voovono ari mmammaivaa varoo oro sabi heera gioonnaivaa tasipama varioo inna mmi kioo mmuaakarai mmammavaitana variaano. ¹⁷ Vaidi voovono Yisunna tasipama variivaara Yisunna Mmannasaivoonno innaki variivaara mmannasaivaitana mmuaakaraivaitana variaano.

¹⁸ Sabi heera aataruuvaa mmooka hanigia mmida sa iikiatee. Mmuakiaa mminnamminnaa maisa iira aataruuyauvaa vaidiivo iikio inna mmammaivaa mmaanai vaikio hama inna mmammaivo maisaivai. Vaidiivo sabi heera aataruuvaa iinno mminnamminnaa maisaivaa varaivo inna ari mmammaivaa iikio maisaivai. ¹⁹ Hama ngia rikiaannee? Anutuuoqoono Mmannasa Yoketaivaa i mmikio i aakiaivo nuunaira nnau yoketaivaa roosiivaki hara kioo varinoo. Hama a ainikuavee. E Anutuuoqaanikuavee. ²⁰ Anutuuoqo ariinoo pinaa irisaivaadiri kioo i yookaama kieeravai. Ivaara ai mmammaivaara tuqinnano inna nnutuuvo ngiau aapu yoketaavai vakiaivee.

Pauruso nnaata vaati vareera aataruuvaa tiravai

⁷ Ngia yanaivau fafaara reeda kua vooyauvaara ni yaparakiaiyauvaa na ngii giaa ngii minai ngia rikiaatee. Hama vaidi voovono gioonnaivaa vareerainno kati hara kioo varira aataruuvo inna yoketaavai. ² Sabi heera aataruuvo ngiisi vaivaara ngia vaidiia mmuaavai mmuaavai ngii nnaataiya safuuma varaatee. Ngia gioonnaiyaata mmuaikaraama ngii vaatiya safuuma varaatee. ³ Vaidiivo ari nnaataivaa tasipaanaara iino sa nnaataivo ooqoo kiaivee. Gioonnaivo ari vaatiivaa tasipaanaara iino sa vaatiivo ooqoo kiaivee. Fai ivaitana itaama varida hama voovaa voovaa yaata utiraida yoketaama variaaravai. ⁴ Gioonnaivo hama ari mmam-

maivaa ariinoo haitatuuvai. Ari vaatiivootama ivaara haitatuuvai. Mmuaikaraama vaidiivo hama ariinoo ari mmammaivaara haitatuuvai. Ari nnaataivootama ivaara haitatuuvai. ⁵ Sa ngia nnaata vaatiya ngiingiiyara ngiingiiyara ooqoo kiatee. Mmuaa aataruvaara nnaasu ngiingii tasipeeraivaara ooqoo kiatee. Yaaku varaaraivaara nnaasu mmuaanaa tauraa kua kua teerida kiisa suai yaaku varaaraivaara varida ngiingii tasipeeraivaara ooqoo kiatee. Kiisama itaama varida ngiingii tasipeeraivaa kava iikiatee. Ngiingii mmammaivaitanaara ooqoo kiaivaa pikiada Sataango ngii iinno taanaraivaara rikiada harurivoora ngiingii tasipeeraivaa kava iikiatee.

⁶ Hama kua aataru voovoono vainno iikiatee tii kuavai na kiaunoo. Na kati neneenoo yaata utuee inna aikioovaivee tiee itaa kua kiaunoo. ⁷ Na hama nnaata vareera kati variauneema mmuakiaaya itaama varia-teeraivaara ni yoketainoo. Mo Anutuuqo gioonna kiaapu vooya tikiai mmuaavai mmuaavai nnaata vaati vareera aataruuvaa varaavai. Ivo vooya tikiai mmuaavai mmuaavai kati varira aataruuvau variaavai.

⁸ Na aa kua aavaa kiaatanna ngiaammuuu hama nnaata vaati vareeraiyaraata muaada gioonnaiyaraatama tinaravee. Na mmuaavai nenevai variauneema ngieeta itaama mmuaavai mmuaavai hara kiada variaaraivo inna yoketaavai. ⁹ Fai hama ngia yopeema ngiingii mmammaiyauvaara ooqoo tikio ngii yaata ausaiyauvo nnaata vaati vareeraivaara ngii varaatainai inna aikioo varaatee. Nnaata vaati vareera aataruuvoo inna yoketaa aataruvai. Sabi gioonnavoota vaidiivootama ngiari ta ngiari taavo iya varaatai aataruuvoo inna hama yoketai aataruvai.

¹⁰ Gioonna kiaapu vaa nnaata vaati vareeraiyara na yaagueeqama aa kua aavaa tinai rikiaatee. Hama neneenoo tinaravee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiivaano tii kuavai na tinaravee. Vaa vaati vareera gioonnavoo sa ari vaatiivaa pikiaivee. ¹¹ Mo ivo inna pikioo aritanna nnaasu safuuma variaivee. Hama ivo aritanna inna variatano kava ari vaatiivaasi vioo inna tasipama mmuaavau yoketaama variaivee. Vaidiivo sa ari nnaataivaa ooqoo tioo titano too kuaivee.

¹² Na homoraa vooyara ataa kua tinaravee. Hama ti Udaanga Yisuu Kirisiivaano ni giaa ni miivaa tinaravee. Na neneenoo yaata utuee tinaravee. Vaidi voovoono vaa ausa hanigiaivo ari nnaataivo hama ausa hanigieerainno kati variivo inna tinoo: Inna aikioo, na i tasipama varinaravee, tiivaa sa ivaara ooqoo tioo titano too kuaivee.

¹³ Gioonna voovoono vaa ausa hanigiaivo ari vaatiivo hama ausa hanigieerainno kati variivo inna tinoo: Inna aikioo, na i tasipama varinaravee, tiivaa sa ivaara ooqoo tioo titano too kuaivee. ¹⁴ Vaatiivo hama ausa hanigiaivo ari nnaataivo vaa ausa hanigiaivaa tasipama mmuaavau yoketaama variaivaara Anutuuqo vaidiivaa too innara inna aikioovaivee tiivai. Nnaataivo hama ausa hanigiaivo ari vaatiivo vaa ausa hanigiaivaa tasipama mmuaavau yoketaama variaivaara Anutuuqo gioonnavaa too innara inna aikioovaivee tiivai. Fai hama itaikiai iya nnaakaraiya gioonna kiaapu kumimakaiya nnaakaraiya roosiima variaaravai. Vaa itaama vaivaara iya nnaakaraiya Anutuuqo too tinara: Inna aikioovaivee, tinaravai.

¹⁵ Mo vaatiivo hama ausa hanigieera kati variivo ari nnaataivo vaa ausa hanigiaivaa pikiaanaree tioo inna aikioo pikino kuaivee. Mo nnaataivo hama ausa hanigieera kati variivo ari vaatiivo vaa ausa hanigiaivaa pikiaanaree tioo inna aikioo pikino kuaivee. Vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu itaakiaya sa puaisa utuatee. Kii inna aikioo ngiari kuatee. Sa buaaru tiraida ausa nuufa tasipama yoketaama variateeraivaara Anutuuqo ngii maavee tiivai. Ivaara itaakiaya kii inna aikioo ngiari kuatee. ¹⁶ Hama ngia teeda rikiaavai. Fai a gioonnavoo ai vaatiivaa tuqinnama haitatuuno ivo ari ausaivaa hanigiano Anutuuqo inna vitoo yoketaivau yapaanarannee? Vara hama itaama iinarannee? Fai a vaidiivo ai nnaataivaa tuqinnama haitatuuno ivo ari ausaivaa hanigiano Anutuuqo inna vitoo yoketaivau yapaanarannee? Vara hama itaama iinarannee?

Anutuuqo ngiiyara maavee tii suaivaki ngiengie

variaivau nnaasu variatee

¹⁷ Vaa na tauraa kiau kua voovaata kiaunoo. Gioonna kiaapu voovoono Anutuuqo inna mmii mmooriivaa ivo iinno variivo Anutuuqo inna maavee tii suaivaki iinno nnaasu variaivee. Gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya ngiari nuuna mmuakiaayavaki variaiyara na ii aataru ivaa itaama yapauvai. ¹⁸ Vaidi voovoono vaa ari mmammaivaa hatokoovo Anutuuqo inna maavee tii suaivaki sa ivaa puruuvaa rugaanara iikiaivee. Vaidi voovoono hama ari mmammaivaa hatokaivo Anutuuqo inna maavee tii suaivaki sa ivo ee-oo tinai iya inna mmammaivaa hatokaatee. ¹⁹ Mmamma hatokeeraivoota hama mmamma hatokeeraivootama mmanna aataru kuminaavaitana vaivai. Anutuuqo tuu kuaivaa arinaima rikiada iikiaivo inna aataru tuanaavai. ²⁰ Gioonna kiaapu voovoono ari hara kioo varii aataruuvau Anutuuqo inna maavee tii suaivaki ivau nnaasu variaivee. ²¹ Anutuuqo inna maavee tii suaivaki sikaunnaadiri yookaama kioo vitai vaidivai a variannaikua sa ee variannaivaara pinaama yaata utuane. A mmoori vareera aataruuvau varino fai i haitatuuraivo a mmamma dummukiara kati vira

aataruuvau ee-oo tioo i titanai rikiee ivaugiataama kuane. ²² Sikaunnaadiri yookaama kioo viteera vaidiiva ti Udaanga Yisuu Kirisiiva inna maavee tii suaivaki ivo mmamma dummukiara Yisuu Kirisiinna aataruuvau kati nuaivai. Iva roosiima vaidi voovoono mmamma dummukiara kati ari nuaivaa ti Udaanga Yisuu Kirisiiva inna maavee tii suaivaki ivo Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai varivai. ²³ Anutuuoqo vaa ngiiyara pinaa irisaivaadiri kioo ngii yookaama kieeravai. Ivaara sa vaidi mmatayaa diaa vooyasi vikiai iya ngii puaisa utikiai ngia Anutuuoqaa aataruuvaa pikiaatee. ²⁴ Ni seenayaso, ivaara Anutuuoqo mmuaavai mmuaavai ngii maavee tii suaivaki ngii mmii aataruuyauvunu nnaasu varida inna tasipama variatee.

Pauruuso hama nnaata vaati vareeraiyara tiravai

²⁵ Kiaatanna ngiaammuaui hama nnaata vaati vareeraiyara na aa kua aavaa ataa kua tinaravee. Hama ti Udaanga Yisuu Kirisiivaano ni giaa ni mi kuavai na tinaravee. Na neneeno na yaata utuee tinaravee. Anutuuoqo niyara boo tiivaara na ivaara tinai ngia aikiooma rikiaada ivaara kutaavaivee kiatee.

²⁶ Pinaa mmuaararaiivo vaa tiisi nniivaara ngiengie variaivaugiataama nnaasu variateeraivaara na yaata utuauko inna yoketaavai. ²⁷ Vaa a nnaata varaannanee? Inna aikioo, sa iva titano kuaiveeraivaara yaata utuane. Hama a nnaata varaannanee? Inna aikioo, sa nnaata varaanarivaara buaakianee. ²⁸ Fai a nnaataiva vatee hama mminnamminnaa maisaiva varaanaravai. Fai kiaatanna voovoono vaatiiva varoo hama mminnamminnaa maisaiva varaanaravai. Nnaata vaati vareeraiyasi fai mmatayaa diaa mmoori vareera mmuaararaiyauvo iyasi nninaravai. Ii mmuaararaiyauvo ngiisi nnino ngii ausaiyauvo mmuaarareenoora ivaaraina na ngii giaa ngii miaunoo.

²⁹ Ni seenayaso, na itaa kiau kua iva oyaivo ataama vainoo. Ta mmatayaa variaunna suaivo vaa paannainoo. Aa suai aavakidiri vaidi vaa nnaata varaiya vaidi hama nnaata vareeraiya roosiima variatee. ³⁰ Gioonna kiaapu ausa mmuaarariva varaiya gioonna kiaapu hama ausa mmuaarareeraiya roosiima variatee. Gioonna kiaapu sirigaida variaya gioonna kiaapu hama sirigaida variraiya roosiima variatee. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaiyauvaara sikaunnaadiri yookaida vareeraiya gioonna kiaapu hama mminnamminnaataiya roosiima variatee. ³¹ Gioonna kiaapuuya mmatayaa diaa aataruuyauvaa iiraiya inna aikioovai iyauvaa iida sa iyauvaa puaisakama utu kiada variatee. Aa ta variaunna mmata aavo taikaanara iinno variivaara sa mmatayaa diaa mminnaiyauvaa iira aataruuyauvaa puaisakama utu kiada variatee.

³² Ngia mmatayaa varirivaara sa pinaama yaata utuateeraivaara na rikiau ni yoketaano. Vaidi hama nnaata vareeraivo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaara nnaasu yaata utivai. Ivo itaama iino too Yisuu Kirisiiva innara yoketaakiaiveeraivaara ivo itaama iivai. ³³ Vaidi vaa nnaata vareeraivo mmatayaa diaa mminnaiyauvaara yaata utino too ari nnaataivo inna too innara yoketaakiaiveeraivaara iivai. ³⁴ Ivo itaama iivo taara ausa varoo taara aataruvaitana inna iikiataikio iivai. Gioonna kiaatanna hama vaati varai voovoono ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaara nnaasu yaata utivai. Ari mmammaivaara ari mmannasaivaatama Anutuuoqaa mmioo yoketaama varinaraivaara itaama iivai. Gioonna vaa vaati varaivoonoo mmatayaa diaa mminnaiyauvaara yaata utino ari vaatiivo inna too innara yoketaakiaiveeraivaara iivai.

³⁵ Na ii kua iva ngiiyaroo tiee itaa kua kiaunoo. Hama ngia iikaa aataruuyauvaa na atuu rinaraina itaa kua kiaunoo. Ngia safuuma yoketaama varida ngiingii ausa mmamma mmuyai mmuakiaayauvai ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmida inna mmooriivaara varaateeraivaaraina na ngiiyaroo tiee itaa kua kiaunoo.

³⁶ Ngiaammuaui voovoono kiaatanna voovaa kua kua yeena rau kiaivaara koonnama yaata utuoo iinno hama ari mmammaivaara tuqinnama haitatuurama kioo muaraagainno varaanarivaara yaata utuoo inna aikioo safuuma inna varaivee. Ivo itaama iinno fai hama mminnamminnaa maisaiva varaanaravai. ³⁷ Fai ngiaammuaui voovoono kiaatanna voovaa kua kua yeena rau kiaivaara yaagueeqama varioo ari yaataivaadiri yaata utino too hama inna nnaata vaati vareera aataruuvaa inna varaatano ari mmammaivaara tuqinnama haitatuuma too hama inna varaivo inna yoketaavai. ³⁸ Ngiaammuaui ari kua kua kua kiaatannaivaara varaivo inna yoketaavai. Ngiaammuaui hama inna vareerama kioo kati variivo inna yoketaa tuanaa ari vookaravai.

³⁹ Gioonna vaa vaati vareeraivo ari vaatiivo mmatayaa hara kioo varii suaivaki inna tasipama nnaasu hara kioo variaivee. Ari vaatiivo putino kava vaati inna varaatano inna aikioo varaivee. Ivo itaama inna iikiatano ausa hanigieera vaidiiva nnaasu varaivee. ⁴⁰ Mo na neneeno vo kuavai yaata utuee tinaravee. Fai ivo mmannammanna muaadavai kati hara kioo varino fai inna sirigairaiyo yaatarano yoketaama varinaravai. Na yaata utuauko Anutuuoqaa Mmannasaivo niiki varikiai na ii kua iva itaa kua kiaunoo.

Pauruusoono unnakua anutuuyauvaara fayaiavaa nneeraivaara tiravai

8 Na vo kuavai tinaravee. Unnakua anutuuyauvaara fayaiavaa ruputuaivaara na kooyaa ngii giaa ngii minaravee. Gioonna kiaapuuya kiaanoo: Ta mmuakiaaya tinni yoketaivaa varaunnavaivee, kiaivo inna kua kutaavai. Ii tinni yoketaa ivaa varaivoono ariiyara mannaka tinaree kiaa kioo varaivai. Mo ta titiyyara titiyyara mmuduuya rida varia rada vidada fai yaagueeqama variaaravai. ² Gioonna kiaapu voovoono ariiyara yaata utuoo tinara: Vaa na aikiooma tee rikiauvaivee, tiivo hama kutaa tuqinnama eeyaavai too rikiaivai. ³ Gioonna kiaapu voovoono Anutuugaara mmuduuya ruaivaa vaa Anutuugo inna too rikiaivai.

⁴ Ivaaraida unnakua anutuuyauvaara fayaiavaa ruputu kiada nnaivaara na ataa kua tinaravee. Vaa ta rikiaunnavai. Iya ngiari yaakuuyauvakidiri unnakua anutuuyauvaa hatata hara kiaiyauvo inna hama kutaa iyauvaa variraiyauvootaivaivee. Mmanna mmannammannaayauvaivee. Vaa ta rikiaunnavai. Hama kaayau anutuuyauvo variaavai. Mmuaa Anutuugo nnaasu hara kioo varivai. ⁵ Kaayau unnakua anutuuyauvo ngiau apuuvakiaata mmataivaunnaatama vaiyauvaara gioonna kiaapuuya kiaanoo: Ti anutuuyavee, kiaa kiada kiaanoo: Ti udaanga iyauvovee, kiaavai. ⁶ Iya itaa kua kianaata teenoo vaa ta rikiaunnavai. Ti Napoova Anutuugo mmuaa tuanaavai hara kioo varinoo. Innasidiri mmuakiaa mminnaayauvai vaikiai ta innaniya nnaasu hara kiada variaunnaano. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva mmuaa tuanaavai hara kioo varinoo. Anutuugo inna tuduu rikioo ivo mmuakiaa mminnaayauvai iima taika kieeravai. Ivo ti tasipama variivaara ta hara kiada variaunnaano.

⁷ Hama mmuakiaaya ii kua ivaa arinaima rikiaavai. Vooyaano tauraa unnakua anutuuyauvaara fayaiyauvaa ruputu nneeda varia rada nnidada aanna makee vaa ausa hanigia kiada varida ivaa nneeda mmannammanna yaata utida kiaanoo: Ta nneeda mminnamminnaa maisaivaa vaa varaunnavaivee, kiaa kiada muaraagama variaavai. ⁸ Yeenna fayai nneeraivaara ngiariiyara ooqoo kiaiyara hama iyara Anutuugo maisayavee tiivai. Yeenna fayai nnaiyara hama ivo iyara yoketaayavee tiivai. Mo ta yeenna fayaiavaa nnaunna aataru ivaara hama ta Anutuuga vainiivau variaunnavai.

⁹ Ivaara vaa ngia yaagueeqama variaya aikiooma ta nnaaravee kaiya nnaani ngii seenaiya muaraagaida harurivoora ngia iikiaa aataruuyauvaa tuqinnama haitatuukiatee. ¹⁰ Anutuugo fayai nneeraivaara hama ooqoo tiraivaa arinaima rikiaannaikuaano a unnakua anutuuvaa hatatau yapa kiaa nnauvaki viee fayaiavaa nneeno too i seena voovoono taara yaata utiraivoono i too ivaara tinara: Neeta nnaanaravee, kiaa yaata utivai. Ivo hama tuqinnama too rikiaivaara fayaiavaa nnoo mminnamminnaa maisaivaa varaivainnee? ¹¹ A vaidi vaa arinaima rikiaannaikuaano itaama inna vitaakiannaivaara i seena taara yaata utiraivoono haruruoo pinaama koonnama varivai. Yisuu Kirisiiva ii vaidi ivaa vitoo yoketaivau yapaanarivaara putiravai. ¹² Taara yaata utira vaidiivaara a itaama koonnama iinna mminnamminnaa maisaivaa varaannaneema a Yisuu Kirisiinnaraatama koonnama iinna mminnamminnaa maisaivaa varaannavai. ¹³ Itaama vainai fai na yeenna fayaiavaa nneeno ni seena vaa ausa hanigieeraivo ivaara harurinai fai na hama kava fayaiavaa nnaanaravai. Ivo ni taa roo niyaadiri haruruoo mminnamminnaa maisaivaa vareenoora na hama kava nnaanaravai.

Kua varoo nuaira vaidiivaa mmooriivovee

9 Hama aataru voovoono ni puaisa utivaivee. Na kua varee nuaira vaidi aposoroovai variauvaivee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna na tauvaivee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa na ngii giaa ngii miaaduu ngia ivaara kutaavaivee tiravai. ² Gioonna kiaapu vooyaano niyara kiaanoo: Hama aposoroovaivee, kianaata ngieenoo kiaanoo: Kutaa aposoroo vaidivaivee, kiaavai. Ngiengieenoo ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada yoketaama variaivaara na aposoroo vaidivai variauvo kooyaa vainoo.

³ Gioonna kiaapu vooyaano kua pinaivaki ni yapa kikiari rikiee na ataa kua iya tinaravai. ⁴ Ta Anutuuga mmooriivaa ngiini iikiaunnaivaara ngia kati yeenna nnooriivaa ti mmiaaraivo inna aikioovai. ⁵ Ti seena aposoroo vaidiyyaatama ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kataidoota Petoroosootama ngiari nnaataiyaatama vitada nuaida varida Anutuuga mmooriivaa iikiaavai. Mo tee mo? Kutaa ti iikiatainai inna aikioovai fai ta itaama iikiaravai. ⁶ Anutuuga mmoori vareeraiya ngia kati yeennaiyauvaa iya mmiaavai. Mo ta Panapaasooyaano nnaasu titi variraivaara titi yaakukidiri mmooriivaa varaunnavai. Inna yoketaavainnee? ⁷ Dee rapira vaidivoono rapira mmooriivaara ari sikauvaadiri yookama kioo ivaa varaanarannee? Dee vaidivoono yeenna hau utivoono hama yeenna kaanaivaa nnaanarannee? Dee vaidivoono puara burimakauvaara haitatuuraivo hama ari puara burimakauvaa nnaamma suuyaivaa nnaanarannee? Iya ngiari mmooriyauvaara irisaiyauvaa fai aikiooma varaaravai.

⁸ Hama na vaidiyya yaata utiraivaugiataama yaata utuee itaama ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuga mmaanna tuu kuaivoota na ngii giaa ngii miau kuaivootama mmuaa karai kuavai. ⁹ Anutuuga mmaanna tuu kuaivaa

Musiinna kiasa mmuu kua voovai vainno tinoo: Puara burimakauvo yeenna vuuitaiyauvaa mmataivau hatoka ki-aavo vaiyauvaa yukuaadiri raa raudodoono too uruuyauvo rusitioo mmataivau vaino too nneenai sa inna avaiavau yeena rammuanee. Pikino nnaivee. Anutuuqo Musiinna kiasa mmuduu fafaarama kioo kuaivo itaa kua tiivai. Ivaara yaata utuatee. Anutuuqo puara burimakauvaara nnaasu yaata utuoo itaa kua tuunnee? ¹⁰ Vo vara ivo tiyaraata yaata utuoo itaa kua tuunnee? Kutaa ivo tiyaraata yaata utuoo tuduu fafaara reeravai. Vaidi voovoono ari mmooriivaki yeenna hauvaa utuoo tinoo: Fai na aavakidiri yeenna kaanaivaa nnaanaravee, tiivo fai ariitama inna tasipama mmoori varaivootama kaanaivaa nnaaraivaara mmoori varaavai. ¹¹ Yeenna hauvaa varada utiraivaa roosiima ta Anutuuqaa kuaivaa ngii giaa ngii mida variaunnano iiraivo vainoo. Ta itaama ngii-iyara iikiaunnaivaara ngia irisai yeenna mminnaiyauvaa ti mmiaani ta varaunnaivo inna aikioo yoketaavai.

¹² Ngari vooyaano ngiisidiri varaivo yoketaavai vainainnaata ta ngiisidiri varaaraivo inna pinaama yoketaavai.

Ta taaravaitana hama ngia tiyara tuqinnaateeraivaara kua kuaunnaano. Hameetavee. Ta kati varidaataida mmoori yoketaivaa mmannammanna iida variaunnaano. Ngia tiyara ooqoo tida Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa atuu rivoora kii inna aikioo mmuaararai aataruuvoo vainainnaata mmoori yoketaivaa mmannammanna iida variaaravee. ¹³ Vaa ngia rikiaavai. Anutuuqaa nnau pinaa nuunairaivaki mmoori vareeraiya ivakidiri nnaasu yeennaiyauvaa nnaavai. Anutuuqaani yeena tapiivaki puara sipisiipaiyauvaa ruputu kiada hudeeraiya iyauvaa saiyaavai ngiari nnaavai. ¹⁴ Mmuaikaraama ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kua tii aataru voovai ataama vainoo. Mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiraiya irisai iyara tuqinnada yeennaiyauvaa iya mmiatee.

¹⁵ Mo ngia itaama niyara tuqinnaaraivo vaikiainnaata hama na ivaara ngii kiauavai. Fai yapooma na faannainai ngia niyara tuqinnaaraivaara hama na aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Hameetavee. Ni yeenna rainai na putinara iina fai hama na ngii yeennaiyauvaara ngii yaparainaravai. Na ngii yaparakiutiri. Na nini mmoori-ivaara aikiooma yoketaavaivee tinara kuaivo hameetaitirivee. ¹⁶ Na mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiauvaara na aikiooma niniyara mannaka kiaunnee? Ai hameetavee. Vaa Anutuuqoono ii mmoori ivaa ni mioo tinoo: Iikianee, tiivaivee. Na mmayaaya yoketaivaa hama gioonna kiaapuuya kiasa mmirama kino fai irisai mmuaararai ari vookaraivo niisi nninaravai. ¹⁷ Fai na neneenoo ii mmoori ivaa nini tinniivaudiri iina na aikiooma irisai yoketaivaa varaanaravai. Mo na Anutuuqaa mmoori vareera vaidi tuanaavoonora tiee Anutuuqoono ni giaa ni muuvaugiataama na kati ii mmoori ivaa iikiaunoo. ¹⁸ Ivaara mo na dee irisai yoketaavai varaunnee? Na mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiauvaara irisavaa na varaanaraivo vaikiainnaata hama na varauvai. Ni mmooriivaa irisavoo ataama vainoo. Na mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kati kiasa mmiauuko ni yoketaunoo.

¹⁹ Na hama sikaunnaadiri yookaama kioo viteera vaidivai variauko vaidi voovoono ni utivai. Na kati nene yaata utuauvaugiataama nookiaunoo. Kaayau gioonna kiaapuuya ausa hanigiada yoketaama variateeraivaara na iya sikaunnaadiri yookaama kiada viteera vaidivai roosiima na iyara variaunoo. ²⁰ Yutayaa gioonna kiaapuuya ausa hanigiada safuuma variateeraivaara na iya tasipama mmooriivaa varau suaivaki na iya roosiima hara kiee variaunoo. Hama na Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaara variauvoo Yutayaa gioonna kiaapuuya ii aataru ivaa iikiaya ausa hanigiada safuuma variateeraivaara na iya tasipama mmooriivaa varau suaivaki na iya mmaanna tuu kuaivaugiataama iikiaunoo. ²¹ Mmuaikaraama na ngiari vopinnaiya tasipama variauvoo suaivaki na iya roosiima hara kiee variaunoo. Iya ausa hanigiada safuuma variateeraivaara na mmaanna tuu aataruuvaa pikiee iya roosiima hara kiee variaunoo. Na itaama variauvo hama na Anutuuqaa aataruuvaa pikiauavai. Vaa na Yisuu Kirisiinna aataruuvau variauvai. ²² Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiada muaraagama variaya yaagueeqama safuuma variaateeraivaara na iya tasipama variauvoo suaivaki iya variaivaa roosiima na variaunoo. Na itaama variauvauvaugiataama na variee mmuakiaa gioonna kiaapuuya variaivaa roosiima variaunoo. Ngari varira mmuakiaa aataru yoketaiyauvaa iya iikiaaneema na iinai rikida vooyaano ausa hanigiakio Anutuuqo iya vitoo yoketaivau yapaiveeraivaara na itaama iikiauvai. ²³ Gioonna kiaapuuya Yisunna mmayaaya yoketaivaa rikida safuuma variateeraivaara na ii aataru mmuakiaa iyauvaa itaama iikiauvai. Iyaatama neetama ta sirigaida yoketaama variaaraivaara na itaama iikiauvai.

²⁴ Vaa ngia rikiaavai. Vaidiyya isareera aataruuvaa iida ngiari yaatara ngiari yaatara kiasa suaivaki mmuakiaaya kuaavo too mmuaavoono seenoo vioo yaatara kioo irisai yoketaivaa kati varaivai. Ngia irisai yoketaivaa varaaraivaara iya seenada kuaaneema Anutuuqaa mmooriivaara ngieetama itaama yaagueeqama seenada kuatee. ²⁵ Mmuakiaa vaidi seeneeraiya seenaraivaara ngiari mmamma mmuyaiyauvaa iida rikiaavo aikiooma vaikiyai seenada kuaavai. Iya aikiooma seenada kuaaraivaara iidada irisai yoketaa mauraivaa hovekama kuaivaa vara ngiari kieetaiyauvunu yapaaraivaara iikiaavai. Ii maura ivo akiiraama aasannainno maisaivaara iya itaama iikiaavai. Mo ta varaara iikiaunnaivo tupatupaa vairavaara iikiaunnavai. ²⁶ Ivaara na ni mmooriivaara hama na sabisaabi seenee kuavai. Na safuuma viee iikiauvai. Vaidiyya isareera aataruuvaa iida ngiariyya ngiariyya yaaku kagaariaani vooyaano kuminayaa sabisaabi kagaariaavai. Vooyaano safuuma vaidiyaa kagaariaavai. Iya

itaama iikiaivaa roosiima na ni mmooriivaara hama na sabisaabi kuminayaa iikiauvai. Na safuuma iikiauvai.
²⁷ Na ni mmammaivo ni iikiataikainnaata na rikiennaata nini yaatu yaagueeqama kиеe variauvai. Na gioonna kiaapuuya Yisunna mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiauvaatama Anutuuqo niitama ni ooqoo tivoora kiaa na ni iikiataikiai rikiennaata nini yaatu yaagueeqama kиеe variauvai.

Sa unnakua anutuuyauvaa ausa mmuduuyaiyauvaa mmiatee

10 Ni seenayaso, nnaaru ti rubu tabeeya uuyauvaara sa ngii yaataiyauvo taunnu kiaivee. Iya ngiari kieeta vaidiivaa Musiinna tasipama mmata Iyiipa pikiada vududu Anutuuqoono tuduu yoketaama namaivo iya rummua apu kioodoo vida ngiari nnammutuaiya pikiada aikiooma yoketaama viravai. Iya nnoori sorovuaraa siriivau oro duduu Anutuuqo tuduu nnooriivo vioo sai ngioo sauduu tammaivo kuminauduu mmanna nnukavai vauduu ivaugiataa siri sainai yoketaama viravai. ² Namaivo iya rummua apuu suaivakiaata nnoori tammaivau vuu suaivakiaatama nnoori vareeraivaa roosiima vida Musiinna mmemmaaki vida inna kuaivaa rikieeravai. ³ Rikiada iya mmuakiaaya Anutuuqo ngiau aapuuvakidiri kioodoo tuu yeennaivaa nneeravai. ⁴ Nneeda mmuaa nnoorivai Anutuuqoono tuduu sikau aataruuvakidiri tuuvaa nneeravai. Ii sikau ivaa roosiima Yisuu Kirisiiva ngiau aapuuvakidiri tuuvo iya tasipama nuairavai. ⁵ Anutuuqo itaama iyara tuqinnooduu rikiada teedaata kaayau vooya hama innara sai tuqinnooduu hama Anutuuqo iyara yoketairavai. Hama ivo iyara yoke-
 tauduu rikiada iya mmanna gaanga yoosinnaivaki nuaidada putiravai.

⁶ Maisa aataruuyauvaa iya iikiatauyauvaa roosiima sa maisa aataruuyauvaa teetama ti iikiataakiaiveeraivaara Anutuuqo iya uu mmooriivaudiri mmataama kioo ti kiaa ti mmiravai. ⁷ Vooyaano unnakua anutuuyauvaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmuuvaa roosiima sa ngieeta ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa iyauvaa mmiatee. Un-
 nakua anutuuyauvaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmuuyara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno ataa kua tinoo: Gioonna kiaapuuya varida yeenna nneeda nnoori nneeda diitada kuaru raavaivee, tiivai. ⁸ Vooyaano sabi heera aataruuvaa uuvaa roosiima hama teeta itaama iikiaravee. Iya itaama uuvaa irisaivaa gioonna kiaapu kaayakaayau (23,000) mmuaa suaivaki putiravai. ⁹ Vooyaano Udaanga Anutuuqaa iida taaree kiaa uuvaa roosi-
 ima hama teeta itaama iikiaravee. Iya itaama uuvaa irisaivaa yapaiyauvo iya gutuduu putiravai. ¹⁰ Vooyaano Anutuuqaara nunuraanurai tuuvaa roosiima sa ngieeta itaama iikiatee. Anutuuqaa aangeraa voovoono vaidiyya
 ruputikiai putira aangeravoono iya nunuraanurai tuuvaara iya ruputuduu putiravai.

¹¹ Iya itaama uu aataru iyauvaa vooya teeda arinaima rikiaateeraivaara vairavai. Tiita ti ooqoo kiaaraivaara vaidi vooya iya uu aataruuyauvaara fafaara reeravai. Anna makee ta variaunna suai aavaki ngiau mmataivo taikaanara suaivo vainima nniivaara ta ii kua ivaa rikiaunnvai.

¹² Ivaara gioonna kiaapu voovoono ariiyara yaata utuoo tinara: Na yaagueeqama yoketaama variaunoo, tiivo ari variraivaara tuqinnama haitatuukiaivee. Iinno harurinarainnoo. ¹³ Mmuakiaa iinno taanarayauvo vaa ngiisi nniyauvo mmuakiaa gioonna kiaapuuyasi mmuaakaraivai ngioo iivai. Anutuuqo kua kutaivaa tiraivoono hama ngii pikieerainno ngii tasipano rikioo ngii iinno taanaraivo ngiisi nninai rikiada ngia yaagueeqama varikio rikioo hama ngii yaataraanaravai. Ngii iinno taanara suaivaki fai Anutuuqoono yaagueeqaivaa aikiooma ngii mino ngii iinno taanaraivo nninai rikiadaata pikiada Anutuuqo kooyaa ngii vitainara aataruuvau kuaravai.

¹⁴ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruayaso, ivaara ngia unnakua anutuuyauvaara ausa mmuduuya mmira aataruuvaa pikiaatee. ¹⁵ Ngia yaata tinni yoketaa utiraiyavee kiaina na ngiita kua kiaunoo. Na kiau kuaivaara ngiengieenoo yaata utida rikiaatee. ¹⁶ Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaivaara kati putuuvaa ta yaata utuaunna suaivaki ta vuaina suuyaivaa varada nneeda ivaara ta Anutuuqaata kua yoketaivaa tida yaata utida kiaunnaano: Tiyara Yisuu Kirisiinna kiauvo tuuvaara ta inna tasipama variaunnaano, kiaunnvai. Ta yeenna bereetaivaa varada nneeda yaata utida kiaunnaano: Tiyara Yisuu Kirisiinna mmammaivo nniitaroovaara ta in-
 na tasipama variaunnaano, kiaunnvai. ¹⁷ Ta mmuaa yeenna bereetaivo vaivaa varada nnaunnaivaara ta kaayauyaano mmuaa ausa mmuaa tinnivai varaunnayaida variaunnaano.

¹⁸ Ngia Isarairaa gioonna kiaapuuyara yaata utuatee. Anutuuqaani yeena tapiivaki fayaiyauvaa yapa kiada nneeraiya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmiaavai. ¹⁹ Na itaa kiau kua oyaivo ataama vainoo. Un-
 nakua anutuuyauvo hama kutaa mminnaayauvaivee. Unnakua anutuuyauvaani yapa kieera yeenna fayaiyauvo mmanna yeenna fayaiyauvaivee. ²⁰ Ngari voopinaiya ngiari yeena tapiivaki yapa kieera yeenna fayaiyauvaa hama Anutuuqaani yapaavai. Mmagia maisaiyani yapaavai. Ngia ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmagia mai-
 saiya mmivoo kiaina na ngiiyara yaata utuaunoo. ²¹ Ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaata utida innara vuaina suuyaivaa nneeda mmagia maisaiyaraatama yaata utida nnooriivaa nnaivo inna konnaivai. Ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaata utida innara yeenna bereetaivaa nneeda mmagia maisaiyaraatama yaata utida yeen-
 naivaa nnaivo inna konnaivai. ²² Fai ta itaama iikio ti Udaanga Anutuuqo tiyara inna nnannataanaravaaraata

ta itaama iikiaaranee? Ta yaata utida kiaunnaanoo: Ta yaagueeqama varida inna yaataraunnavavee, kiaunnaanee? Hama yopeemavee.

²³ Gionna kiaapu vooya kiaanoo: Mmuakiaa aataruvai ti iikiataivaa fai ta aikiooma iikiaaravaivee, kiaavai. Inna aikioovai. Ngia iikiaaraivo vaikioonno fai hama mmuakiaa aataruuyauvunudiri yoketaama varira aataruuyauvo vooyakiaatama vainaravai. Ngia kiaanoo: Mmuakiaa aataruvai ti iikiataivaa fai ta aikiooma iikiaaravaivee, kiaiya hama ngii seenaiyara yaata utiraida iikiai fai hama iya yaagueeqama varia rada vidada safuuma variaaravai. ²⁴ Sa gionna kiaapu voovoono ariiyara yaata utuoo iikiaivee. Ari seenaiyaraatama yaata utuoo iikiaivee.

²⁵ Fayai yapeera nnauvakidiri fayaiavaa yookaama kiada varada kati sabi nnaatee. Sa pinaama yaata utida ivaara unnakua anutuuyara iikiaa fayaiavaivee kua vo kua vo kua tida yapara yaparakiatee. ²⁶ Ivaara Anutuuga kua fafaaraivo vainno tinoo: Mmataivoota mmuakiaa mminnaayauvai mmata aavau vaiyauvootama Udaanga Anutuuga mminnaayauvai nnaasu vaivaivee, tiivai.

²⁷ Fai hama ausa hanigieera gionna kiaapu voovoono ngii tinara: Numa ni tasipama yeenna nnaatee, tinai rikiakio ngii kuatainai vida teekio ariinoo yaakuyaa ngii mii yeenna fayaiyauvaa nnaatee. Sa pinaama yaata utida ivaara vo kua vo kua tida inna yaparaida kiatee: Deevakidiri aayauvaa varaannavainnee? kiatee. ²⁸ Fai vaidi voovoono ngii giaa ngii mioo tinara: Ai mo vaa ii fayai ivaara unnakua anutuuyauvaara yapa kuaa fayaiavaivee, tinai rikiada sa nnaatee. Ngii giaa ngii mii vaidiivo koonnama yaata utivoora kua yaata utida innaroo tida sa nnaatee. ²⁹ Ngia nnaaraivo inna aikioo vaikioonno itaa kua tii vaidiivaaroo tida sa nnaatee.

Mo gionna kiaapu voovoono tinoo: Yo, inna aikioo na nnaanavee. Aaniira vaidi voovoono na yaata utuee nnaanaree kiauvaara ni ooqoo tiinnee? ³⁰ Na yeenna fayaiavaara Anutuuga kua yoketaivaa kua kiee nnauvai. Mo aaniira vaidi voovoono na Anutuuga kua yoketaivaa kua kiee nnau yeenna fayaiavaara ni ooqoo tiinnee? tiivai.

³¹ Vara ngia yeenna fayaiavaa nneedanee? Vara ngia nnooriivaa nneedanee? Vara ngia datadataama vari-danee? Ngia itaama iikiaivo inna ngia Anutuuga iikio inna nnutuuvo ngiau aapu kuaivee. ³² Ngia varida vo aataru mmoori voovai iikiai teeda Yutayaiyaata ngiari voopinaiyaatama Anutuuga gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyatama ivaudiri harurivoora tida ngia Anutuuga nnaasu varida aataru mmooriivaa iikio inna nnutuuvo ngiau aapu kuaivee. ³³ Na itaama iinaree kua iikiauvaugiataama iikiatee. Hama na yoketaama vari-naraivaara niniyara itaama iikiauvai. Mmuakiaa gionna kiaapu na iikiau aataru mmooriivaa arinaima teeda yoketaama variateeraivaara na iyara yaata utuee iikiauvai. Anutuugo iya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara na iyara yaata utuee iikiauvai.

11 Yisuu Kirisiiva varuuvaugiataama na variauneema ngieeta na variauvaugiataama variatee.

Ngari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuga mmira

aataruuvaa Pauruuso tiravai

² Ngia makemakee niyara yaata utida variaani na ausa hanigieeraiya uu aataruuyauvaa ngii giaa ngii mi-aaduu ngia puaisa utuuvaa na ngiiyara kua yoketaivaa kiaunoo. ³ Itaama vainai ngia arinaima rikiaa-teeraivaara na aa kua aavaa ataa kua ngii giaa ngii minaravee. Yisuu Kirisiiva mmuakiaa vaidiyara dikiai vaidi-iyara ngiari nnaataiyara diaavo Anutuugo Yisuu Kirisiinna diivai. ⁴ Ivaara fai vaidi voovoono gionna kiaapu avuuyauvunu yaaku varoo Anutuuga mmayaayaivaa tii suaivaki ari kieetaivau rummua apu kioo fai Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa aduoma yapa kiaanaravai. ⁵ Fai gionna voovoono hama ari kieetaivau rummua apirain-no kati gionna kiaapu avuuyauvunu yaaku varoo Anutuuga mmayaayaivaa tii suaivaki ivo ari vaatiivaa nnutuuvaa aduoma yapa kiaanaravai. Itaama ii gionnaivoonoo gionna voovai ari kieetaivaa hatoka taika ki-aiikio mmanna mmuyaivai vaavaa roosiima varioo mmamma maisaivaa varaivai. ⁶ Fai gionna voovoono hama ari kieetaivau apuataino ari kieeta yausiivaa hatoka paannavai kuaivee. Fai gionnaivo ari kieetaivaa hatoka taika kino mmanna mmuyaivai vainaranee vara ari kieeta yausiivaa hatoka paannavai kiaanaraivo inna mmamma maisaira aataruvai. Inna aikioo itaama vaivaara ivo ari kieetaivau rummua apuaivee. ⁷ Nnaaru Anutuugo ari yaata tinniivo ariki vauvaa roosiima vaidiivaa iima kioodoo ivo mmuakiaa mminnaiyauvaa yaatarooduu innayaadiri Anutuuga nnutuuvo ngiau aapu vauvaara sa ivo ari kieetaivaa rummua apuaivee. Gionnaivo ari kieetaivau apiivaara vaidiivo innara dira aataruuvo kooyaa vaivai. ⁸ Hama Anutuugo gionnaivaadiri vaidiivaa iiravai. Ivo vaidiivaadiri gionnaivaa iiravai. ⁹ Hama Anutuugo gionnaivaaroo tioo vaidiivaa iiravai. Vaidiivaaroo tioo gionnaivaa iiravai. ¹⁰ Ari vaatiivo innara diivaara aangeriia taateeraivaara gionnaiya ngiari kieetaiyauvunu rummua apuatee. ¹¹ Ta ti Udaanga Yisuu Kirisiinna aataruuvau variaunnaiya gionnaiya hama ngiari mi-

araama variaani vaidiyya hama ngiari miaraama variaavai. Gioonnaiya vaidiyyani variaani vaidiyya gioonnaiyani variaavai. ¹² Anutuuqo vaidiivaadiri gioonnaivaa iima kioovauraida aanna makee gioonnaiyaano vaidiyya mmataanoo. Mmuakiaa mminnaiyauvo Anutuuqaasidiri tiivai.

¹³ Ngiengieenoo yaata utida ivaara rikiaatee. Gioonna voovoono gioonna kiaapuuya avuuyauvunu hama ari kieetaivau rummua apirainno kati yaaku varoo Anutuuqaata kua tiivo inna ii aataru ivo yoketaavainnee? Vara maisavainnee? ¹⁴ Vaa ngia ngiingii aataru voovaudiri arinaima teeda rikiaavai. Vaidiyya ngiari kieeta yausiyyauvo hokobavai vaivaara iya mmamma maisaivai. ¹⁵ Mo gioonnaiya kieeta yausiyyauvo hokobayauvai vaivaara iya rikiaavo iya yoketaivai. Anutuuqoono iya kieeta yausi hokobaiyauvaa iya mmiiyauvo ngiari kieetaiyauvunu rummua apiiyauvaara iya rikiaavo iya yoketaivai. ¹⁶ Na itaa kua kiau kua mmuakiaayauvaara fai gioonna kiaapu voovoono kua yaagueeqa kuaivaa tiiki yapaanaree tiivaara na ataa kua tinaravee. Teetama vaa ausa hanigiada Anutuuqaara nuunakiaunnaiyaatama hama ari vo aataruvai iikiaunnvai.

Yisuu Kirisiinnara yaata utida bereeta vuainaivaa nneeravai

¹⁷ Na aqaa aataru aayauvaa kuayauvai ngii giaa ngii minaraina varieena hama na ngiiyara yoketaayavee ki-aunoo. Ngia Anutuuqaara nuunaira suaivaki ngii nuunairaivo maisaivai. Hama yoketaivai. Ivaara hama na ngii-iyara yoketaayavee kiaunoo. ¹⁸ Tauraanaa kua voovai rikiaatee. Ngia Anutuuqaara nuunaira suaivyauvaki vooyaano voovaugiataama yaata utida kua kiaani vooyaano voovaugiataama yaata utida sai kua kiaavai. Na ivaa rikiee ivaara kiisama kutaavaivee kiaunoo. ¹⁹ Ngiiikidiri gioonna kiaapu vooya kutaa tuanaa Anutuuqaa avuu-vau safuuma variaivo kooyaa vakiaiveeraivaara inna aikiooma ngiiikidiri vooya yaata utiraivo voovaugiataama vaikio vooya yaata utiraivo voovaugiataama vaivai. ²⁰ Itaama vaikiai Anutuuqaara nuunaida bereeta vuainaivaa nneera suaivaki hama ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaata utida nnaavai. ²¹ Ngia mmuaavai mmuaavai ngiengie varada ngiaa yeennaivyauvaa makemaakee tikiai nneeda varida hama ngii seenaiyara faannakiaavai. Ngia itaama nneeda variaavo voovoono inna yeenna raikio kati varikio voovoono kaayauma vuaina suuyaivaa nnoo kumimakainno varivai. ²² Mo ngii nnauyauvo vainoo. Ngia ivaki varida yeenna nneeda nnoori nnaatee. Ngia Anutuuqaa nnauvaki yeenna nneera suaivaki ngia ngii seenaiya vaa ausa hanigieeraiyara koonnama iiki-aani hama yeennaataikiai iya mmamma maisaikiai variaavai. Mo ivaara na dee kuavai ngiiyara tinarannee? Fai na ngiiyara kua yoketaivaa tinarannee? Ai hameetavee.

²³ Ivaara aa na tinara kua aavaa vaa tauraa na ngii giaa ngii miaivaa Udaanga Yisuu Kirisiinnasidiri na vareeravai. Yutaaso Yisuunna ari nnammutuuiya vitau heenaivaki Udaanga Yisuu Kirisiiva yeenna bereetaivaa utu kioo vainno ²⁴ Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaa kioo kusii kioo tunoo: Anna ni mmatiivovee. Na ngiiyara tiee aavaa ngii miaunoo. Aavaa nneeda varida niyara yaata utuatee, ²⁵ tuduu yeennaivaa nnaa taika kiooduu mmuaikaraama ivo vuaina suuya tooriivaa vara tu kioo vainno tunoo: Aa vuaina suuya toori aavo Anutuuqo kua yeena rau kiai karaasa aataruuvaara vaivai. Ngia aavaa makemakee nneera suaivaki nneeda varida niyara yaata utuatee. Yisuuva itaa kua tiravai. ²⁶ Ngia mmuakiaa suai makemakee aa yeenna aavaata vuaina su-uyaiyaatama nneeda varida Udaanga Yisuu Kirisiiva putuuvaara gioonna kiaapuuya vitaikio kooyaa vainaravai. Ngia itaama iima rada varia rada vikiokio Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki taikaanaravai.

²⁷ Itaama vaikiai gioonna kiaapuuya Udaanga Yisuu Kirisiinnara yeenna bereetaivaata vuaina suuyaivaatama nneera suaivaki hama iya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara yaata utiraida sabi kumimakama nneeda in-na mmatiivaaraata inna kiauvaaraatama koonnama iida mminnamminnaa maisaivaa varaavai. ²⁸ Itaama vainai ngia mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai ngiingii ausaiyauvaki tuqinnama haitatuuma teeda rikiaa kiada yeenna bereetaivaata vuaina suuyaivaatama safuuma nnaatee. ²⁹ Fai ngia hama itairaida Udaanga Yisuu Kirisiinna mmammaivo vaa tiyara yatari sagaivau vauvaara hama ngia tuqinnama yaata utiraida nnaa kikio fai tomedai-vo ngiingiiiki vainaravai. ³⁰ Ngia sabi koonnama yeenna bereetaivaata vuaina suuyaivaatama nnaivaara vooya muaraagama variaani vooya nniitaraani vooya vaa putuaavai. ³¹ Fai ta teteenoo titi ausaiyauvaki mmuaanaa tuqinnama haitatuuma teeda rikiakio mmanna tuanaavai vaino fai Anutuuqo hama kua pinaivaa tiiki yapaanaravai. ³² Gioonna kiaapu mmatayaa kumimakama variaya kua pinaivaki variaara suaivaki teeta iya roosiima iri-sai maisaivaa vareevoora Udaanga Anutuuqo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa taikio koonnama vaivaara ivo mmuaararavai ti mmioo ti safuuvai.

³³ Ni seenayaso, ivaaraida ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnara nuunaida yeenna nneera suaivaki ngiingii seenai-yara faannaida varida mmuaavaugiataama nnaatee. ³⁴ Fai gioonna kiaapu voovoono inna yeenna raino ari nnauvaki varioo safuuma yeenna nnaivee. Ngia nuunaida yeenna nneera suaivaki Anutuuqo sa irisai maisaivaa ngii miaiveeraivaara ngii yeenna rainai ngiingii nnauvaki varida safuuma yeennaivaa nnaatee. Ngia tauraa vo kua voovai ni yaparakiaivaara fai yapooma na ngiisi viee safuunaravai.

Mmannasa Yoketaivoono vo mmoori vo mmooriyauvaa gioonna kiaapuuya mmiivai

12 Ni seenayaso, Anutuuqaa mmooriivaa iikiateera tinniiyauvaa Mmannasa Yoketaivoono kati ti mmiiyauvaara na safuuma kua kutaivaa ngii giaa ngii minai rikiaatee. Ngia ivaara hama tuqinnama rikieevoora na aanna makee safuuma ngii giaa ngii minai rikiaatee. ²Vaa ngia taavai. Nnaaru ngia kumimakama varuu suaivaki unnakua anutuuyauvo hama kua tuuyauvaa ngia ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmuduu mmagia maisaiya ngii uduu ngia iya aataruuvaura nnaasu kumimakama viravai. ³Ivaara aa kua aavaa tuqinnama rikiaatee. Anutuuqaa Mmannasa Yoketaivo gioonna kiaapu voovaaki varino fai hama ivo yopeema tinara: Yisuuva maisama variaivee, tinaravai. Fai gioonna kiaapu voovoono hama Mmannasa Yoketaivo innaki variivoono fai hama yopeema tinara: Yisuuva inna Udaangaivoovee, tinaravai.

⁴Anutuuqaa mmooriivaa iikiateera tinniiyauvaa kati ti mmiiyauvo ari vookara ari vookaraiyauvai vaivai. Mmannasa Yoketaivo iyauvaa kati ti mmiivo ivo mmuaa tuanaavai varivai. ⁵Anutuuqaa mmooriivaa iira aataruuyauvo ari vookara ari vookaraiyauvai vaivai. Gioonna kiaapuuya Udaanga Yisuu Kirisiinna mmuaavaara ii aataru iyauvaa iikiaavai. ⁶Anutuuqaa mmooriivaa iikiateera tinniiyauvo ari vookara ari vookaraiyauvai vaivai. Anutuuqo mmuaavoono ari mmooriivaa iikiateera yaagueeqaiyauvaa mmuakiaaya mmiivai.

⁷Ta mmuakiaaya yoketaama variateeraivaara Mmannasa Yoketaivo mmuaavai mmuaavai ti aakiaiyauvaki varikiai ta mmooriyauvaa iikiaunnano Anutuuqaa yaagueeqaivo kooyaa vaivai. ⁸Mmannasa Yoketaivo voovai tasipaikio tinni ruaivaa kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiivai. Voovoono ari yaata tinnivakidiri arinaima rikiai kuaivaa mmuai Mmannasa Yoketaivoono vaa oyaivaa inna kiaa mmiivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiivai. ⁹Voovoono Anutuuqo fai kutaa iinaravaivee kiaa yaata utira tinniivaa mmuai Mmannasa Yoketaivoono inna mmiivai. Mmuai Mmannasa Yoketaivoono yaagueeqaivaa voovai mmikio rikioo nniitareeraiya tuqinnaivai. ¹⁰Mmuai Mmannasa Yoketaivoono voovai yaagueeqaivaa mmikio rikioo Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookaravai iivai. Mmuai Mmannasa Yoketaivoono tinni yoketaivaa voovai mmikio rikioo Anutuuqo tii kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiivai. Mmuai Mmannasa Yoketaivoono tinni yoketaivaa voovai mmikio rikioo Mmannasa Yoketaivaasidiri tii aataruuvataama hama innasidiri tii aataruuvataama arinaima too rikiaivai. Mmuai Mmannasa Yoketaivoono tinni yoketaivaa voovai mmikio rikioo ari vo kua vo kuayauvai hama tauraa rikiaiyauvaa tiivai. Mmuai Mmannasa Yoketaivoono tinni yoketaivaa voovai mmikio rikioo itaama ari vo kua vo kua tii kuaivaa oyaivaa arinaima rikioo gioonna kiaapuuya kooyaa kiaa mmiivai. ¹¹Mmuai Mmannasa Yoketaivoono ari yaata utivaugiataama itaama yaagueeqaivaata tinni yoketaivaatama voovai voovai duuyama reeti reeri mmikiai rikiaada vo mmoori vo mmooriyauvaa itaama iikiaavai.

Mmuua mmammavau kaayau vaatayauvai

vaiyauvaa roosiikiaunnaya ta variaunnaanoo

¹²Vaidi voovai mmammaivo mmuaa mmammavai vaivai. Vaikio ivau kaayau airi airi vaatayauvai vaikai ta taunnano mmuaa mmammavai vaivai. Itaama vaivaa roosiima Yisuu Kirisiiva varikiai innara ausa hanigieeraiya airi airi gioonna kiaapuya variaavai. ¹³Mmuai karaama ta mmuakiaa Yutayaiyaata ngiari voopinaiyaatama sikaunnaadiri yookaama kioo viteeraiyaata kati mmamma dummukiara ngiari yaata utivaugiataama nuairaiyaatama ta Yisuu Kirisiinnara ta nnoori varada mmuaakaraiya variaunnano mmuaa Mmannasa Yoketaivoono tiiki varivai. Ta ausa hanigieera mmuakiaaya Mmannasa Yoketaivo tiiki suvuaivaara ta mmuaakaraiya variaunnaanoo.

¹⁴Vaidi voovai mmammaivau hama mmuaa vaatavai vaivai. Airi airi vaatayauvai vaivai. ¹⁵Fai vaidiivaa yukuuvo hanigioo vaidivai roosiima varioo kua tiao tinara: Hama na yaakuvai variauvaara hama na aa mmamma aavau variaunoo, tinaravo itaa kua tiivaugiataama hama mmammaivau pikiaivai. Homo ivau vaivai. ¹⁶Fai vaidiivaa yaataivo hanigioo vaidivai roosiima varioo kua tiao tinara: Hama na avuvai variauvaara hama na aa mmamma aavau variaunoo, tinaravo itaa kua tiivaugiataama hama mmammaivau pikiaivai. Homo ivau vaivai. ¹⁷Fai vaidiivaa mmammaivo avuvai nnaasu vainno dee yaatavaadiri rikiaanarannee? Hameetaatainoo. Fai vaidiivaa mmammaivo yaatavai nnaasu vainno dee nnikivaadiri suudaivaa rikiaanarannee? ¹⁸Hama itaama vainoo. Anutuuqo ari yaata utivaugiataama vaidiivaa mmammaivaa mmuakiaa vaatayauvai mmuaavai mmuaavai mmammaraama yapaivai. ¹⁹Fai mmuaa vaatavai nnaasu yapa kino hama safuuma vaidiivaa mmammaivo vainaravai. ²⁰Vaa ta taunnano kaayau vaataiyauvo vaikio too mmammaivo mmuaa mmammavai vainoo.

²¹Ivaara hama avuuvo hanigioo vaidivai roosiima varioo yaakuuvaata kua tiao tinara: Na nene nnaasu variauvo inna aikiooma variaunoo. Ni pikiaanee, tinaravai. Hama kieetaivo hanigioo vaidivai roosiima varioo yukuu-

vaitanaata kua tiao tinara: Na nene nnaasu variauvo inna aikiooma variaunoo. Ni pikiaatee, tinaravai. ²² Hama itaama vainoo. Ta yaata utuaunnano ti mmamma vo vaatayauvai muaraagai vaatayauvo hama vaira kuminainai fai ta hama variaaravai. Fai ta putuaaravai. ²³ Ta yaata utuaunnano ti mmammaiyauvunu vai vaataiyauvo kumina vaatayauvai vaiyauvaara ta tuqinnama haitatuuda funnukakiaunnava. Ti mmammaiyauvunu vai vaata vooyauvaara ti mmamma maisaira vaataiyauvaa ta uyira rairaiyauvaa uyida raida hatauma kiaunnava. ²⁴ Hama ti mmamma maisaira vaataiyauvo aikiooma kooyaa vaivai. Anutuuqo ariinoo ti mmammaiyauvunu vai vaataiyauvaa safuuma yapa kiaikiai ta vooyauvaara maisaiyauvaivee kiaunnaiyauvaara Anutuuqo taikio yoketa vaatayauvai vaivai. ²⁵ Inna aikioo mmuakiaa vaataiyauvo mmuaa mmammavau vaiyauvo hama hannapabauma kioo mmarammaraama vaivai. Mmuakiaa vaatayauvai ngiariiyara ngiariiyara haitatuukiaavai. ²⁶ Vo vaata voovono inna mmammaivau vaivono inna nniitaraikio mmuakiaa vaatayauvai nniitaraivai. Vo vaata voovai inna mmammaivau vaivaara vaidiia kua yoketaivaa kiaavo inna mmamma mmuakiaavai sirigaivai.

²⁷ Itaama vaikia ngia mmuakiaaya Yisuu Kirisiinna mmammavai roosiima varida mmuaa vaata mmuaa vaata mmammaivau vairaiyauvaa roosiima variaano. ²⁸ Vaa ausa hanigieera gionna kiaapuuya Anutuuqara nuunakiaiya vaa Anutuuqo vo mmoori vo mmooriyauvaa jaarummua kioo iya mmataama kieeravai. Mmuakiaa mmooriyauvaa yaatareera mmooriivaa ivo tauraananaa kua varada nuairaiyannaadee mmataama kieeravai. Kava iya inanoo ivo forofetaiya mmataama kioo kava iya tammaana vitairiya mmataama kieeravai. Nnaagiai ivo Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookaruyauvaa iiraiya mmataama kioo nniitareeraiya tuqinneeraiya mmataama kioo ngiari seenaiyara boo tida iya tasipama mmoori vareeraiya mmataama kioo gionna kiaapuuyara haitaturaiya mmataama kioo ngiari vo kua vo kua hama tauraa rikieeraiyauvakidiri tiraiya nnaagiai tuanaa mmataama kieeravai. ²⁹ Hama mmuakiaayaano kua varada nuairaya variaani hama mmuakiaayaano forofetaaya variaani hama mmuakiaayaano vitairaya variaavai. Hama mmuakiaayaano Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookaraiyauvaa iikiaani ³⁰ hama mmuakiaayaano nniitareeraiya tuqinneera yaagueeqaivaa varaani hama mmuakiaayaano ngiari vo kua vo kua hama tauraa rikieeraiyauvakidiri kiaani hama mmuakiaayaano itaa kua kua kuaiyauvaa oyaiyauvaa hanigia kooyaa kua mmiaavai. ³¹ Anutuuqo vo mmoori vo mmooriyauvaa iikiateera tinniyauvaa ngii miyauvaara ngii iikiata iikiatai yaataivaa utida variatee. Tauraananaa mmataama kiooduu yaatareera mmooriyauvaa ngia iikiaaraivaara yaata utida variatee. Mmuakiaa mmooriyauvai itaama vaikia nnaagiai mmuakiaa mmooriyauvai yaatareera aataruuvaa na ngii giaa ngii minai rikiaatee.

Mmuduuya rira aataruuvono mmuakiaa aataruyauvai yaataravai

13 Fai na aikiooma ngiari voopinna voopinnaaya kua hama na tauraa rikiauyauvakidiri arinaima tiee aangeraiya kuaivaatama na arinaima tiee mo na hama gionna kiaapuuyara mmuduuya rirama kino fai ni kuaivo giringa akuaivaa sabisaabi ruaivaa roosiima tiao subabaivaa sabisaabi ruaivaa akuaivaa roosiima tinaravai. ² Fai na forofetaiya iira aataruuvaugiataama iina ari vookaraama kuaivaa gionna kiaapuuya kua mmiee Anutuuqaa yaata tinniivaki hatauma vau kuaivaa na rikiee ivaudiri kua kookieera kua aataruuyauvaa na arinaima tee rikiee mo na hama gionna kiaapuuyara mmuduuya rirama kiee fai na kumina tuanaavai varinaravai. Fai na taapiivaa tinara: Hayee oro voovau vakianeera tino rikioo Anutuuqo aikiooma iinaraivaara na kutaavaivee kua kiee mo na hama gionna kiaapuuyara mmuduuya rirama kiee fai na kumina tuanaavai varinaravai. ³ Fai na nini mminnamminnaa mmuakiaayauvai gionna kiaapuuya vakiaa mmiee ni mmammaivaa iya ikia mmuturuaree kua ni tikiai na ee-oo tiee mo na hama gionna kiaapuuyara mmuduuya rirama kiee fai na kuminayaa itaama iinaravai.

⁴ Mmuduuya rira gionna kiaapuuvono mmuaararavaa too rikioonnaata yaagueeqama varioo ari seenaiya tuqinnaivai. Ivo hama ari seenaiya uu aataruuyauvaa too tinoo: Niita ni varaatai aataruyauvaivee, tiivai. Hama ivo ariiyara mannaka tiao tinoo: Na vaidi nnoonnavavee, kua kioo iya aruoo varivai. Ivo aduooma hara kioo varivai. ⁵ Mmuduuya riraivono hama vueennama kioo vo aataru vo aataruuvaa hatokoo hama ivo ariiyara nnaasu yaata utuoo ari mminnamminnaa mmuakiaayauvai puaisa utivai. Hama ivo makee tikio nnannataivai. Tomedai mmooriivaa vaidiia inna mmiaivaara hama ivo ivaara mmannammanna yaata utivai. Ivo ivaa pikioo taunnu kuaivai. ⁶ Tomedaira aataruuvaa hama inna yoketaivai. Kua kutaa tira aataruuvaa inna yoketaivai. ⁷ Hama ivo iikio inna pirisaikio ivo mmuduuya rira aataru yoketaivaa pikiaivai. Mmannammanna ivo iinno nnaasu varivai. Mmannammanna ivo Anutuuqaa kuaivaara kutaavaivee kua kioo puaisa utivai. Ivo mmannammanna yoketaama varinaraivaara sirigainno varioo faannaivai. Mmuararai aataruuvo innasi nnikio rikioonnaata hama ivo muaraagama varivai. Ivo mmannammanna yaagueeqama nnaasu varivai.

⁸ Mmuduuya rira aataruuvo fai tupatupaa vainnonno hama inna taikeraivootainaravai. Fai forofetaiya ari vookaraama tira kua aataruuvo kiisama vainno taikaanaravai. Ngiari voopinna voopinnaaya kua hama tauraa

rikieeraiyauvakidiri tira aataruuvo vainno fai taikaanaravai. Ti tinniki vaira kuaiyauvo vainno fai taikaanaravai. ⁹Ti tinniki vaira kuaiyauvo kiisakiangii vaikai Anutuuaqasidiri tii kuaivaa ta kiisa kiisama kiasa mmiaunnaivaara ii aataru iyauvo fai taikaanaravai. ¹⁰Fai yapooma eeyaara kua kutaa ari vookaraivo nnino rikioo aanna makee kua kiisa kiisama ta rikiada kiaunnaivo fai taikaanaravai.

¹¹Na nnaakaravai variaa suaivaki nnaakaraiya tirayaama na tiravai. Nnaakaraiya yaata utirayaama na yaata utiravai. Nnaakaraiya ausa vuatinniiyauvaki vau kuaiyauvaa iya rikioneema na rikieeravai. Vaa na nnaagiai yokeena vaidivai variee nnaakaraiya iira aataruuyauvaa na iikiyaiyauvaa vaa na pikiauuvai. ¹²Aanna makee ta taunnaiyauvaa pinumaivaki teerayaama ta kiisama taunnava. Ii nnaagiai suai ivaki ta kooyaa Anutuuaqaa vu-atinniivaa teekio ivo ti vuatinniiyauvaa taanaravai. Aanna makee na rikiau kuaivaa kiisa kuavai nnaasu na rikiauuvai. Anutuuaqaa arinaima ni taa taika kiaineema fai yapooma na arinaima inna tee mmuakiasa kuavai rikiasa taikaanaravai.

¹³Taaravooma aataruuda aanna homo vainno fai tupatupaa vainaravai. Anutuuaqaa kutaavaivee tira aataruuvootama Anutuuaqaa faannaira aataruuvootama mmuduuya rira aataruuvootama vainoo. Ii taaravooma aataru ido vaikio mmuduuya rira aataruuvootama taara aataruuvaitana yaataravaivee.

Mmannasa Yoketaivo kava vo mmoori vo

mmooriyauvaa iikiateera tinniiyauvaa

iya mmiivai

14 Itaama vainai ngia mmuduuya ruaaraivaara yaagueeqama mmuduuya ruaaree kiasa kiada iikiatee. Anutuuaqaa vo mmoori vo mmooriyauvaa iikiateera tinniiyauvaa ngii miyaiyauvaara ngii iikiata iikiatai yaataivaa utida nnaasu variatee. Anutuuaqaa tii kuaivaa kiasa mmiaara tinniivaa varaaraivaara yaata utida ivaa varaara yaagueeqama iikiatee. ²Gioonna kiaapu voovoono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiayauvakidiri tiivoono hama gionna kiaapuuyaata kua tiivai. Anutuuaqaa nnaasu kua tiivai. Vaidiia hama inna kuaivaa yopeema rikiaivaara Anutuuaqaa nnaasu kua tiivai. Mmannasa Yoketaivoono inna mmannasaivaa tasipaikio ivo hataumaki vai kuaivaa tiivai. ³Gioonna kiaapu voovoono Anutuuaqaa tii kuaivaa kiasa mmiraivoono vaidiiaata kua tiivai. Ivo Anutuuaqaa kuaivaa gionna kiaapuuya kiasa mminai rikiada iya yaagueeqama variateeraivaara iyaata kua tiivai. Ivo iyaata yamaa kua yamaa kua tino iya ausaiyauvo yoketaakiaiveera iyaata kua tiivai. ⁴Gioonna kiaapu voovoono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiayauvakidiri tiivoono ariyara nnaasu itaama iivai. Anutuuaqaa tii kuaivaa kiasa mmiraivoono mmuakiasa vaa ausa hanigieeraiyara mmooriivaa iivai.

⁵Mo ngia mmuakiasa ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiayauvakidiri kaaaraivaara na rikiauuko inna yoketaivo. Anutuuaqaa tii kuaivaa kiasa mmiaara tinniivaa ngia mmuakiasa varaaraivaara na rikiauuko pinaama yoketaivo. Vaidiivo Anutuuaqaa tii kuaivaa kiasa mmiivoono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiayauvaa tii vaidiivaa yaataravai. Vaa ngia mmuakiasa ausa hanigia kiada ivaki variaiya rikiada yoketaama variateeraivaara fai vaidi voovoono ivaki varioo vaidi voovai ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaivakidiri tiivaa kuaivaa rikioo hanigia oyaivaa kiasa mminaraivo inna yoketaivo. Fai hama hanigia oyaivaa kiasa mmii vaidiivo varino rikioo vaidiivo Anutuuaqaa tii kuaivaa kiasa mmiivoono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaivakidiri tii vaidiivaa yaataanaravai. ⁶Ni seenayaso, ivaaraina na fai yapooma ngiisi vieena ari vo kua vo kuayauvai hama na tauraa rikiauyauvakidiri tinai fai ngia dataama arinaima rikiada yoketaama variaarannee? Ai hameetavee. Fai Anutuuaqaa Mmannasaivoono ni giaa ni mii kuaivaa na ngii giaa ngii minai ngia ivaa arinaima rikiada fai yoketaama variaaravai. Fai Anutuuaqaa tinniiyauvau vaira kuaivaatama ngii giaa ngii minai ngia arinaima rikiada fai yoketaama variaaravai.

⁷Fai vaidiia kumina mminnaa akua tiraiyauvaa siringaivaannee kafuraivaa koonnama rikiai dataama vaidiia fai akuaivaa arinaima rikiaarannee? Hameetavee. ⁸Fai noomaivaa koonnama puu puu tikiai dataama akuaivaa vaidiia rikiada nuunaida rapiraivaara teerakiaarannee? Hameetavee. ⁹Ivaa roosiima fai ngia ngiari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiayauvakidiri tikiai dataama fai gionna kiaapuuya ngii kuaiyauvaa oyaiyauvaa arinaima rikiaarannee? Fai hama arinaima rikiaaravai. Fai ngii kua kiaiayauvo kuminayaa vioo raubiriinaravai. ¹⁰Aa mmata aavau kaayau kua ari vookara ari vookariyauvo vainoo. Iyauvo hama sabi kuayauvai vaivai. Oyaiyauvo vaivai.

¹¹Fai ari voopinnaa vaidi voovoono ari kua tuanaivaa hama na tauraa rikiauvakidiri tinai fai na oyaivaa hama arinaima rikieeraina na innara tinara: Inna ari voopinnaavaivee, tino rikioo ivo niyara tinara: Inna ari voopinnaavaivee, tinaravai. ¹²Mo ivaara ngiingiiikiatama rikiaatee. Mmannasa Yoketaivo ngii tasipaikiai vo mmoori vo mmooriivaa iira tinniivaa ngii varaataino Anutuuaqaa ngii minai varada gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya yaagueeqama variateeraivaara iyara mmooriivaa iikiatee.

¹³ Vaidi voovoono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiyauvakidiri tiivoono ari kua tii oyaivaa kooyaa hanigia kua mminara tinniivaa varaanaraivaara Anutuuqaata kua tiao yaaku varaivee. ¹⁴ Fai na yaaku varee ari vo kua vo kuaivakidiri Anutuuqaata kua tino rikioo ni mmannasaivoono yaaku varoo kua tino rikioo hama ni yaataivo ivo tii kuaivaa oyaivaa rikiaanaravai. Ni mmannasaivo kati Anutuuqaata kua tinaravai. ¹⁵ Itaama vainai rikiee mo na dataama iinarannee? Fai ni mmannasaivo Anutuuqaata kua tiao varinai na nini yaata tinniivau vai kuaivaata-ma innaata kua tiee yaaku varaanaravai. Fai ni mmannasaivo kuaru tiao varinai na nini yaata tinniivau vai kuaruuvataama na yaata utuee tinaravai. ¹⁶ Fai hama ngia rikieerama kikio ngii mmannasaiyauvo nnaasu Anutuuqaata kua yoketaivaa tino mo fai dataama kuminaa vaidi voovoono ngia itaa kua kua kiada yaaku varaivaara kua kutaavee tinarannee? Hama ivo ngii kuaivaa oyaivaa arinaima rikiaivaara hama ivo kua kutaavee tinaravai. ¹⁷ Ngia Anutuuqaata kua yoketaivaa tida yoketaama yaaku varaivo fai aikiooma vaino mo hama ivo arinaima rikiaivaara fai hama ivo Anutuuqaara yaagueeqainaravai.

¹⁸ Na ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiyauvakidiri kiauvoono ngieeta itaama kiaiya na ngii yaatarauvai. Ivaara na Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaunoo. ¹⁹ Itaama vaikiainnaata ngia Anutuuqaara nuunairavaki nini tinniivakidiri kooyaa vai kua kiisaiyauvaa nnaasu na ngii giaa ngii minai ngia arinaima rikiaarivo inna na rikiau-ko ni yoketaivo. Ngia nuunairavaki ari vo kua vo kuaivaa hama na tauraa rikiauvakidiri na kaayauma ngii giaa ngii minai ngia hama arinaima rikiaarivo inna na rikiau-ko hama ni yoketaivo.

²⁰ Ni seenayaso, ii kua ivaara sa nnaakaraiya tinni yaataiyauvaa roosiima varida yaata utuatee. Vaa yokeeda arinaima kua rikiaiya roosiima ngiingii yaata tinniuyauvakidiri arinaima rikiaada variatee. Nnaakaraiya mminnamminnaa maisaiyauvaara vueennama kiada yoketaama variaavai. Iya itaama variraivaa roosiima variatee. Sa iya tinniuyauvo kumimakaikiai variraivauvaa roosiima variatee. ²¹ Anutuuqaa kua fafaarivo vainno tinoo:

Udaangaivo tunoo:

Na aa gioonna kiaapu aayaata kua tinaravai.

Na ngiari vo kua vo kua tiraiya kua mminai

iyaano ngiari kuaiyauvakidiri iya kua mmiaaravai.

Kiaa mmikiai rikiaada teedaata

haunninniida hama iya rikiaataivaivee, tiravai.

Kua fafaarivoono itaa kua tiivai. ²² Mmannasa Yoketaivo vaidi voovai tasipaikio rikioo ivo ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiyauvakidiri tii aataruuvaa Anutuuqo giaara ii aataru iva iivainnee? Vaa ausa hanigieeraiyara iivainnee? Ai hameetavee. Hama ausa hanigieeraiyaano Anutuuqo ari vookaraama variivaa kooyaa rikiaateeraivaara ivo iyara iivaivee. Mo Mmannasa Yoketaivoono vaidi voovai tasipaikio rikioo Anutuuqo tii kuaivaa kua mmii aataruuvaa Anutuuqo giaara iivainnee? Gioonna kiaapu hama ausa hanigieeraiyara iivainnee? Ai hameetavee. Vaa ausa hanigieeraiyara iivaivee.

²³ Itaama vainai fai ngia vaa ausa hanigieeraiya nuunaida mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiyauvakidiri tikiai fai gioonna kiaapu ii aataru ivaara vueennakiaiannee vara hama ausa hanigieeraiya ngii nuunaiyauvaki nnida fai iya ngiiyara yaata duunayavee kuaaravai. ²⁴ Fai ngia mmuakiaaya Anutuuqo tii kuaivaa tikio rikioo fai gioonna kiaapu hama ausa hanigieera voovoononnee vara kumimakama varii gioonna kiaapu voovoono ngii nuunaiyauvaki ngioo ngii kuaivaa rikioo ari mminnamminnaa maisaivo ariiki vaivaara arinaima rikiaanaravai. ²⁵ Ngia kua tikio rikioo hatauma ari yaata utii kuaivo kooyaa vaino ivaara rikioo kookainno ari ausa mmuduuyaivaa Anutuuqaa mmioo innara kooyaa kua tiao tinara: Kua kutaa Anutuuqo aavaki ngii tasipama varivaivee, tinaravai.

Anutuuqaara nuunairaiyauvaki mmuaanna nnaakaraya variatee

²⁶ Ni seenayaso, na itaa kua kiau kuaivaa oyaivaa rikiaatee. Ngia Anutuuqaara nuunaira suaivaki ngiikidiri vadi voovoono kuaru voovai tikio vaidi voovoono kua vooyauvai kua mmikio vaidi voovoono Anutuuqo inna kua mmii kua vooyauvai kua mmikio vaidi voovoono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiyauvakidiri tikio voovoono ivo tii kuaiyauvaa oyaivauvaa hanigia kua mmiivai. Gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya tuqinnama rikiaada yaagueeqama variateeraivaara itaama iikiatee. ²⁷ Fai ngia ari vo kua vo kua hama ngia tauraa rikiaiyauvakidiri kuaaree kua taaramannee taaravoomaano nnaasu kua kiatee. Mmuaavai mmuaavai kua tikio gioonna kiaapu hanigia kua mmiraivoono kooyaa oyaivaa kua mmiaivee. ²⁸ Fai hama kua hanigia kua mmira gioonna kiaapu voovoono varino too ari vo kua vo kua tiivoono sa kuaiyauvaa kooyaa kua kookieekiaivee. Mmanna yaataivaadiri nnaasu yaata utuoo Anutuuqaata kua kiaivee. ²⁹ Taaramannee taaravoomaano Mmannasa Yoke-taivo ngii tasipanai Anutuuqo tii kuaivaa gioonna kiaapuuya kua mmiatee. Kiaa mmikiai rikiaada variaya kati yaata utida rikioo iya kua kuaiyauvo safuuma kuaannee? Vara fanniima kuaannee? ³⁰ Anutuuqo gioonna kiaapu

voovai ngii nuunaivaki variivaa kua voovai kiaa mmino rikioo kua tinaree kiaa iino rikioo tauraa kua tiivo pikioo variaivee. ³¹ Mmuakiaaya tuqinnama rikiada yaagueeqama variateeraivaara ngia mmuakiaaya itaama mmuaavai mmuaavai Mmannasa Yoketaivo ngii tasipanai Anutuuqo tii kuaivaa ngii kiatainai kiaa mmiaaravai. ³² Vaidi voovoono Anutuuqo tii kuaivaa kiaa mmiivo ari kua tiivaara tuqinnama haitatuunno safuuma kua ki- aivee. ³³ Hama ta ruviraranda varida kaayau kua kaayau kua tiraida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada safu- uma variaaraivaara Anutuuqo ti maavee tiravai.

Vaa ausa hanigieeraiya Anutuuqaara nuunama varira mmuakiaayauvaki iya iikiaaneema ³⁴ gionnaiya Anutu- uqaara nuunairaivaki sa kua tiraida kua seemuaa variatee. Sa kieetaya roosiima varida kua kiateera tii kuaivo Yutayaiya kua mmaanna tuuvaki vaivai. Itaa kua tiivaara iya kua seemuaa variatee. ³⁵ Vo kua voovai oyaivaara iya rikiaatainai rikiada ngiari nnauyauvakidiri safuuma ngiari vaatiya yaparakiatee. Anutuuqaara nuunairaiyau- vaki gionnaiya diitada kua tikio rikioo fai iya mmamma maisainaravai.

³⁶ Na itaa kua kiauvaara ngia ni kuaivaa hatokaanee? Ngia Koridiiya ngia yaata utuaavo Anutuuqaa kuaivo ngi- iikidiri nniivainnee? Ai hameetavee. Mo ngiisi nnaasu inna kuaivo kuaivainnee? Ai hameetavee. ³⁷ Fai ngiikidiri voovoono ariiyara yaata utuoo tinara: Na Anutuuqo tii kuaivaa kiaa mmira vaidivaivee, kiaa kioo vara ivo tinara: Na Mmannasa Yoketaivoonoo ni tasipaiki na ari vookarai mmooriivaa iikiauvaivee, tinaraivo na fafaara ree ngii giaa ngii miao kuaivaa arinaima rikioo ivaara kutaa kuavaivee kiaivee. Ii kua ivaa Udaanga Yisuu Kirisiiva mmuai kuaivaa ni giaa ni mivai. ³⁸ Na fafaara ree ngii giaa ngii miao kuaivaa gionna kiaapu voovoono hama na rikiaanaravee tinai rikiada mmooka hanigia inna mmiatee.

³⁹ Ni seenayaso, ivaara Mmannasa Yoketaivo ngii tasipanai ngia Anutuuqaa mmayaayaivaa kiaa mmiaara aataruuvaa ngii iikiata iikiatainai iikiatee. Mmannasa Yoketaivo vooya tasipanai ngiari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiuvakidiri kiaravaara sa iya oooqo kiatee. ⁴⁰ Ngia Anutuuqaara nuunaira suaivaki tuqinnama varida safuuma iikiatee.

Yisuu Kirisiiva kava diitoovaara Pauruuso tiravai

15 Ni seenayaso, na nnaaru mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaaduu ngia rikiada puaisa utida yaagueeqama varuuvaaara na keenaa ngii giaa ngii minai rikiaatee. ² Ii mmayaaya yoketaa ivaa inna Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaavai na ngii giaa ngii miravai. Fai ngia ivaa rikiada puaisa utida varikiokio Anutuuqo ngii vitoo yoketaivau yapaanaravai. Vara ngia ivaara kutaavaivee kiaa kiada puaisa utuunnee? Vara ngia ivaa utu fanniima kionnee?

³ Na tauraa rikiee puaisa utuaa kuaivo mmuakiaa kuavai yaatareeraivaa na ngii giaa ngii miravai. Ii kua ivo Anutuuqaa yanaivaki vai kuavai rikiaatee. Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaara putiravai. Anutu- uqaa kua fafaaraivo vainno ivaara tiivai. ⁴ Ivo putuduu vaidiyya inna hau kioodoo taaravooma suaivaki Anutu- uqo tuduu diiteeravai. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno ivaara tiivai. ⁵ Ivo diitoo Petoroosaa avuuvau kooyaa diravai. Nnaagiai ari ngiaammuuu yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana avuuyauvunu kooyaa diravai. ⁶ Nna- gaii mmuaa suaivaki gionna kiaapu kaayau (500) inna nnaagiai nuairiya inna too vooya vaa putiravai. Anna vooya homo hara kiada variaano. ⁷ Iva Yakoopaa avuuvau kooyaa dioo nnaagiai ari kua varada nuaira vaidi aposoroo mmuakiaaya avuuyauvunu kooyaa diravai.

⁸ Nnaagiai tuanaa ivo ni avuuvauvaana kooyaa duduu Mmannasaivo ari vookaraama ni hanigiooduu na inna teeravai. ⁹ Mmuakiaa aposorooya ni yaataraani na iya aduooma variee kiisa vaidivai variaunoo. Vaa ausa hanigieera gionna kiaapuuya na maisa mmooriivaa iya mmiee iya ruputuaivaara gionna kiaapuuya niyara kiaanoo: Kua varoo nuaira vaidi aposoroovaivee, kiaa kuaivo inna hama yoketaa kuavai kiaanoo. ¹⁰ Anutuuqo kati niyara yoketaama yaata utiivaara na variauvoono aanna na variaunoo. Ivo kati niyara yoketaama yaata utuuvo hama fanniiravai. Iraivo vairavai. Na yaagueeqama kiee mmooriivaa varaivaara ni mmooriivo ngiari vo aposorooya mmooriyauvaa yaatareeravai. Itaama vauduaata hama na nini yaagueeqayaara iiravai. Anutuuqo kati niyara yoketaama yaata utuduu inna yaagueeqayaara iiravai. ¹¹ Neenoo yaagueeqama mmoori vareera- vainnee? Vara ngiari vo aposorooyaano yaagueeqama mmoori vareeravainnee? Sa ivaara yaata utuatee. Ta mmuakiaaya ii mmayaaya yoketaa ivaa ngii giaa ngii miaannaduu ngia ivaa rikiada kutaavaivee tiravai.

Ta kava diitaaravaara Pauruuso tiravai

¹² Yisuu Kirisiiva putuduu Anutuuqo tuduu putuuvakidiri kava diitoovaara ta ngii giaa ngii miaunnaano. Ivaara aaniira ngiikidiri vooyaano putuaiyara kiaanoo: Hama kava diitaaravaivee, kiaannee? ¹³ Iya itaa kua kiaa kuaivo kutaa kuavai vaitiri. Hama Anutuuqo Yisuu Kirisiinna tuduu kava diitotirivee. ¹⁴ Kua kutaa hama Yisuu Kirisiiva diitotiri. Ta ngii giaa ngii miaanna kuaivo kuminayaa vaitiri. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kuaivoota ku-

minayaa waitirivee. ¹⁵ Mo vo kuavaata rikiaatee. Vaa ta Anutuuqaara kiaannanoo: Ivo tuduu Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri kava diiteeravaivee, tiravai. Mo ivo hama diitotiri. Ta Anutuuqaara itaa kua kiaanna kuaivaa unakuavai kiaannatirivee. Mo putuaiya hama kava diitaaravaivee kiaa kuaivo kutaavai waitiri. Anutuuqo hama Yisuu Kirisiinna tuduu kava diitotirivee. ¹⁶ Anutuuqo tinai gioonna kiaapuuya diitaara kuaivo hama kutaavai waitiri. Hama Anutuuqo Yisuu Kirisiinna tuduu kava diitotirivee. ¹⁷ Anutuuqo hama Yisuu Kirisiinna tuduu diitotiri. Ngia innara kutaavaivee kiaa kuaivo kuminayaa waitiri. Ngia homo ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaatama variaatirivee. ¹⁸ Anutuuqo hama Yisuu Kirisiinna tuduu diitotiri. Vaa ausa hanigia kiada Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada putuaiya ikia aakiaana vutirivee. ¹⁹ Ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada innara faannakiaunnaano. Fai yapooma ta putuaaraiya hama Anutuuqo ti tinai ta kava diitaara kuaivo kutaavai waitiri. Ta mmata aavau tete yoketaama variaaraivaara nnaasu yaata utida variaunnatiri. Inna aikioo gioonna kiaapuuya pinaama tiyara raida boo tida kumimakayavee kiaatirivee.

²⁰ Anutuuqo tuduu Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri diitoovo inna kutaavai. Vaa ivo putuoo Anutuuqo tuduu tauraa tuanaa diiteeravaara tidaida mmuakiaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada putuaiya fai Anutuuqo tinai teeda kava diitaaravai. ²¹ Ari vo vaidi voovoono iiravaara tidaida gioonna kiaapuuya putiraivaa varaaravai. Ari vo vaidi voovoono iiravaara tidaida putiraivakidiri fai gioonna kiaapuuya kava diitaaravai. ²² Ataamo mmuakiaa gioonna kiaapuuya oyaivo varuuvaa mmuakiaaya fai putuaaravai. Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapuuyaki variivaara Anutuuqo tinai iya mmuakiaaya diitaaravai. ²³ Innara diiteera aataruuvo ataama vainoo. Vaa tauraa Yisuu Kirisiiva diiteeravai. Fai yapooma ivo tiinara suaivaki innara ausa hanigieeraiya fai diitaaravai. ²⁴ Nnaagiai mmuakiaa mminnaayauvai fai taikaanaravai. Ii suai ivaki Yisuu Kirisiiva mmuakiaa kieetaiya ngiau aapuuvaki variayaata mmata aavau variayaatama yaataroo mmuakiaa mmatayaa varida yaagueeqakiaiyaatama yaataraanaravai. Yaatara taika kioo mmuakiaa mminnaiyauvaara diraivaa ari Koonna Anutuuqaa mminaravai. ²⁵ Yisuu Kirisiiva kieetavai itaama dinono Anutuuqo inna nnammutuaiya yaatara kino rikioo Yisuuva fai iyaraatama mmannammanna dinaravai. ²⁶ Nnaagiai tuanaa nnammutuaivoono inna putira aataruuvaa fai Anutuuqo tino eeyaara taika kiaanaravai. ²⁷ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Vaa Anutuuqo tikio too ivo mmuakiaa mminnaayauvai yaataraivaivee, tiivai. Vaa ta rikiaunnano kooyaa vainoo. Kua fafaaraivo mmuakiaa mminnaayauvaara tii kuaivo hama Anutuuqaara tiivai. Ivaano tikio too Yisuu Kirisiiva mmuakiaa mminnaayauvai yaataraivai. ²⁸ Nnaagiai Anutuuqo tino too Yisuu Kirisiiva mmuakiaa mminnaayauvaara dinara suaivaki ari Mmaapuuvo ariinoo ari dinarayauvaatama varoo Anutuuqaa mmemmaivaki kuanaravai. Anutuuqo vaa tikio too ivo mmuakiaa mminnaayauvai yaataraivaara fai ivo Anutuuqaa mmemmaivaki vino too Anutuuqoono kieetavai varioo mmuakiaa mminnaayauvaara dinaravai.

²⁹ Gioonna kiaapu vooyaano vaa putuaiyara nnoori varada kiaanoo: Ta nnoori varakiai rikiaada fai iya yoketaama variaaravee, kiaavai. Fai kutaa tuanaa putuaiya hama kava diitakiai mo putuaiyara iya nnoori varaiya fai aaniivaara iikiaarannee? Vooyaano kiaanoo: Anutuuqo tinai gioonna kiaapu putuaiya kava diitaaravaivee, kiaa aataruuvo hama kutaa waitiri. Mo aaniivaara iya vaa putuaiyara nnoori varaatirinne? ³⁰ Mo tee mo? Yisuu Kirisiiva putuoo kava diitoo kuaivo hama kutaa waitiri. Mo aaniira ti mmaarau kua kiaa mmooriivaa mmuakiaa suai iikiaunnatirinne? ³¹ Ni seenayaso, makemakee mmuakiaa suai iya ni rupertikiai na putinaraivaara yaata utuee variaunoo. Ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaivaara na yaata utuee ngiiyara mannaka tiee itaa kua kiau kuaivo inna kutaavai vainoo. ³² Epesiisaa gioonna kiaapuuya fai mmararaa avakarauya roosiima varuuya na iya tasipama variee mmooriivaa varaaduu maisamaisau aataruuyauvaa ni miravai. Na putino Anutuuqo tinai na kava diitaanara aataruuvo hama kutaa waitiri. Nini variraivaara kuminayaa na iya tasipama mmoori varaatirivee. Gioonna kiaapu kumimaka vooya kiaanoo: Ta turau putuaaraivaara kii ta aanna makee variaunnaivaara nnaasu yaata utida yeenna nneeda nnoori nneeda sirigakiaaravee, kiaavai. Anutuuqo tinai vaa putuaiya kava diitaara aataruuvo hama kutaa waitiri. Inna aikioo na gioonna kiaapu itaa kua kiaiya kuaivaara kutaavaivee kiautirivee.

³³ Itaa kua kiaiya iida ngii unakua kiarainnoo. Fai ngia kumimakama variaya tasipama makemakee varikiai iyaano ngii safuuma variraivaa iikio maisainaravai. ³⁴ Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaata ngiingii tinni kumimakaiyauvaatama pikiada safu yaata tinniyauvaa varada variatee. Ngiiikidiri hama vooyaano Anutuuqaa arinaima teeda rikiaavai. Ngia mmamma maisakiateeraivaara na itaa kua kiauunoo.

Anutuuqo tinai ta ari vookarai mmammavai varaaravaivee

³⁵ Gioonna kiaapu voovoono fai tinara: Dataama putuaiya fai kava diitaarannee? Diitada datai mmammavai varaarannee? tinaravai. ³⁶ Mo a itaa kua kiannaikua a yaata duunakuavee. Uruuvaa a utu kiaannaivo nnabaivaa pikioo karaasa kaanaivaa varoo urivai. ³⁷ A uru vuitaivaannee vara uru ari vookaraivaa utuanna suaivaki hama

mmuyai apa yipi ruaavai utuannavai. Mmanna uruuvaa nnaasu nuiinaama kiee utuannavai. ³⁸ Anutuuqoono tikio uruuyauvakidiri ari vookara ari vookaraama urivai. Uruuyauvakidiri mmuaavai mmuaavai ngiari kaanaiyauvo safuuma urivai.

³⁹ Mmatayaa varira mminnaiyauvo hama mmuaakarai mmammavai varaavai. Vaidiyya ngiari vookarai [SB7]mmammavai varaani fayaiya ngiari vookarai mmammavai [SB9]varaani ngiaasukuaiya ngiari vookarai mmammavai varaani tavauya ngiari vookarai mmammavai varaavai.

⁴⁰ Ngiau aapu vai mminnaiyauvo vaikio matayaa vai mminnaiyauvootama vaivai. Ngiau aapu vai mminnaiyauvaa fafaariyauvo ari vookaraama vaikio mmatayaa vai mminnaiyauvaa fafaariyauvo ari vookariyauvai vaivai.

⁴¹ Suaivaa mmeekiaivo 'ari vookaraama taikio kuraagaivaa mmeekiaivo ari vookaraama taikio aakiapuuyauvaa mmeekiaiyauvo ari vookaraama taivai. Aakiapuaa vooyauvai mmeekiaiyauvo ari vookaraama taikio vooyauvai mmeekiaiyauvo ari vookaraama taivai.

⁴² Itaama vaineema vaidi putuaiya diitaara mmammaiyauvo ari vookaraivai vaivai. Vaa putuaiya kava diitaaraivo ataama vainoo. Mmatana hau kieera suaivaki raubiriira nnabaivo nnaasu vaivai. Anutuuqo tino kava diitaanara suaivaki ari vookarai mmamma hama yopeema taikaanaraivo diitaanaravai. ⁴³ Mmatana hau kieera suaivaki nnabaivo muaraagainno maisaivai. Anutuuqo tino kava diitaanara suaivaki fai yaagueeqai yoketaa mmammavai varoo diitaanaravai. ⁴⁴ Mmatana hau kieera suaivaki mmatayaa diaa mmamma mmuyaivai vaivai. Anutuuqo tino kava diitaanara suaivaki Anutuuqaa Mmannasaivo varira mmamma ari vookaraivaa varoo diitaanaraivo vaivai. Mmatayaa diaa mmamma mmuyaivo vaikio rikioo Anutuuqaa Mmannasaivo varira mmamma ari vookaraivootama vaivai. ⁴⁵ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Tauraa uu vaidiivaa Ataamaa Anutuuqo iima kioodoo avuuvaa too diitoo korooraivee, tiivai. Mmannasa Yoketaivo innaki varuu vaidiivo nnaagiai tuuvoono tupatupaa variraivaa ti mmivai. ⁴⁶ Mmatayaa varira mmammaivonnaadee tauraa vaikio Anutuuqaa Mmannasaivo varira mmamma ari vookaraivo nnaagiai vaivai. ⁴⁷ Anutuuqo tauraa uu vaidiivaa Ataamaa mmataivaadiri iiravai. Nnaagiai tuu vaidiivoono ngiau aapuuvakidiri tiiravai. ⁴⁸ Gioonna kiaapu mmatayaiya mmataivaadiri iima kioo vaidiivaa roosiya variaavai. Ngiau aapu variaiya ngiau aapuuvakidiri tuu vaidiivaa roosiya variaavai. ⁴⁹ Ta mmatayaa variaunnaiya mmataivaadiri iima kioo vaidiivaa mmammaivaa roosuuvaa varada variaunnaneema ta ngiau aapuuvakidiri tuu vaidiivaa mmammaivaa varada variaaravai.

⁵⁰ Ni seenayaso, na itaa kua kiau kuaivaa oyaivo ataama vainoo. Mmatayaa diaa mmamma mmuyaivo hama yopeema Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaki kuanaravai. Mmamma mmuyaivo uudainno raubiriiraivo hama yopeema tupatupaa variraivaa varaanaravai.

⁵¹ Na hatauma kiaa kua voovai ngii giaa ngii minai rikiaatee. Ta mmuakiaaya hama putuaaravai. Mo Anutuuqo tinai fai ta mmuakiaaya hanigiada ari vookarai mmammavai varaaravai. ⁵² Nnaagiai noomaivo akua tinai rikiaada avu tapuurayaama akiairainai ta hanigiada ari vookarai mmammavai varaaravai. Fai ii nooma ivo akua tino Anutuuqo tinai vaa putuaiya tupatupaa varira mmammaivaa varada diitakiai ta homo mmatayaa variaunnaiya hanigiada ari vookarai mmammavai varaaravai. ⁵³ Mmatayaa diaa mmamma mmuyaivo uudainno raubiriiraivo hanigioo tupatupaa varira mmammaivaa varaivee. Homo mmatayaa varii mmamma mmuyaivo hanigioo arivookarai mmammaivaa varaivee. ⁵⁴ Vaa putuaiya tupatupaa varira mmammaivaa varakiai homo mmatayaa variaiya hanigiada ari vookarai mmammavai vareera suaivaki Anutuuqaa kua fafaaraivaki vai kuaivaa kaanaivo kooyaa vainaravai. Kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapuuya putira aataruuvaa Anutuuqo vaa ruga kioo yaatara taika kiaivaivee, tiivai.

⁵⁵ Kua fafaara voovai vainno putira aataruuvaara tinoo:

Mo putiraivo deevau

i yaagueeqaivo vainnee?

Mo putiraivo deevau

a nniitareeraivaa mmira yaagueeqaivo vainnee?

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ⁵⁶ Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa hama yopeema ta iikiaunnaivaara ta mminnamminnaa maisaiyauvaa varaunnavai. Ta mminnamminnaa maisaiyauvaa varaunnaivaara irisaivaa ta putuaunnavai. ⁵⁷ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva putuuvaara ta putira aataruuvaa yaataraunnavai. Ivaara ta Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaunnavai.

⁵⁸ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, ta putira aataruuvaa yaataraunnaivaara Yisuunna aataruuvaa puaisa utida sa vo aataru voodaa kuaaraivaara yaata utuatee. Mmuakiaa suai mmannammanna ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaara nnaasu yaata tu kiada vaidi iikiatee. Vaa ngia rikiaavai. Ngia inna mmooriivaa varaivaa hama kuminayaa varaavai. Ivaaraida mmuakiaa suai mmannammanna iida nnaasu variatee.

Koridii variayi ausa hanigieera vooyani sikauyauvaa yapeeravai

16 Anutuuqaa gioonna kiaapu Yutayaa mmataivau variayani ngia sikauyauvaa yapa kiada kati iya mmiaaree kiaa kuaivaara aanna na tinai rikiaatee. Garatiaa mmataivaki Anutuuqaara mmarammaraama nuunakiaiya na kiaa mmiaa kuaivaa ngieeta ivaa iikiatee. ² Ngia mmuaavai mmuaavai mmoori varada irisai varaa sikauyauvaa jaarida yaata utida nnoonnama varaiya nnoonnama voovau yapaatee. Kiisama varaiya kiisama voovau yapaatee. Ngia Yutayaiya mmiaara sikauyauvo raubiriivoora mmuaa Sudaqa mmuaa Sudaqa ngii sikau vooyauvai itaama yapaatee. Fai ngia itaama mmuaanaa yapa kikiyai na ngiisi vira suaivaki hama ngia ni miaara yaata utuaaravai. Fai vaa ngia teerama kiaiyauvaa kati ni miaaravai. ³ Fai na ngiisi viee ngia mmataama kiaa vaidiiyara na yanaa voovai fafaarama kiese ivaata Yerusareema variayani sikauyauvaatama iya mminai teeda varada oto Yerusareema variayi mmiaaravai. ⁴ Fai ngia yaata utida rikikio ngii yoketainai ee-oo tikiai na vinai iya ni tasipama kuaravai.

Pauruuso ari kuanara aataruuvaa tiravai

⁵ Na Maketoniaa mmataivau kuanaree tiee fai tauraa viee ivaki variayi tee nnaagiai ngiisi kuanaravai. ⁶ Fai na ngiisi viee kiisama vootama ngii tasipama varinaravai. Fai variee teeno nuanu mmummuoono vati rinai rikiee hokobama ngii tasipama varinaravai. Na variee fai yapooma vo yosinna voovaki na kuanara iinai fai ngia niyara yoketa yoketaikiai na kuanaravai. ⁷ Hama na kiisama ngii tasipama ni variataivai. Na hokoba suai ngii tasipama ni variataivai. Fai ni Udaangaivoono tinaina na hokoba suai ngii tasipama varinaravai. ⁸ Na Epesiisa aavaki varieenana fai yapooma Yutayaiya buusa nneera suaivaa nnutuuvo Pedikoosa suaivo nniinai tee na ivaa taa kiese kuanaravai. ⁹ Aavaki na variee tauko iira vai mmooriivaa Udaanga Anutuuqo kooyaa ni vitaikiai na tauko vaivaara na vootama hokobama aavaki varinaravai. Mo ni nnammutuuiya kaayau variaaniaata na aavaki varinaravai. ¹⁰ Mo fai yapooma Timotiiva ngiisi nninai rikiada ngia innara yoketaakiatee. Ivo ni roosiima Udaanga Anutuuqaa mmooriivaa varaivaara ngia innara tuqinnaatee. ¹¹ Sa vaidi voovoono innara nniiki rakainno kumina vaidivaivee kiaivee. Fai yapooma ivo kava vara ranoo niisi nninaraivaara ngia innara yoketaikio rikioo ivo ari kuanaree tii aataruuvau ausa nuufa tasipama kuaivee. Ivo ari seena vaidi ausa hanigieeraiyaatama kava niisi vara ranada ngiaarivaara na iyara faannakiaunoo. ¹² Mo na ti seena vaidi Aporoonnaraata ngii giaa ngii minai rikiaatee. Ari seena vaidi ausa hanigieeraiyaatama ngiisi kuaiveera na makemakee inna titaaduu yaata utu kioo nnaasu vairavai. Aanna makee hama ivo kuataama vainoo. Fai yapooma ivo vira suaivo kooyaa vaino rikioo kuanaravai.

Pauruuso nnaagiai kuaivaa tiravai

¹³ Ngiengie variaaraivaara tuqinnama haitatuukiatee. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaivaa puaisakama utuatee. Ngia vaidiya varida yaagueeqama variatee. ¹⁴ Ngia mmuakiaa aataru mmoorivai varaaree kiaa mmuduuya riraivaa tasipama varaatee. ¹⁵ Ni seenayaso, vaa ngia rikiaavai. Akaiya mmataivau variaa vaidi Sitipanaasaata ari nnauvaki variayaatama tauraa toosa hara ausa hanigieeravai. Ausa hanigia kiada Anutuuqaa gioonna kiaapuuyara pinaama mmoori vareeravai. Ni seenayaso, na yamaa kua yamaa kuaivaa yaagueeqama ngii giaa ngii minai rikiaatee. ¹⁶ Iya roosiikiayaata iya tasipama mmoori vareeraiyaatama iikivaugiaataama iikiatee. ¹⁷ Sitipanaaso Potunataava Akayakaavainna vaa niisi ngiaivaara ni yoketaunoo. Ngia hama niisi ngiaara aataruuvootaikiai iya niisi ngiaivaara ni yoketaunoo. ¹⁸ Iya ngii tasipama variaavo ngii ausaiyauvo yoketaineema iya ni tasipama variaavo ni ausaivo yoketaunoo. Itaama iikiaa vaidiiyara kua yoketaivaa kiatee. ¹⁹ Asiaa mmataivau variayi Anutuuqaara mmarammaraama nuunakiaiya ngiiyara yaata utida boo kiaavai. Akuiraaya Pisisikauyaatama ngiari nnauvaki Anutuuqaara nuunakiaiyaaatama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa ngii mida ngiiyara boo kiaavai. Udaanga Yisuu Kirisiiva iyakiaata tiikiaatama variivaara iya itaama yaata utida kiaavai. ²⁰ Aavakinnaa vaa ausa hanigaiyaatama ngiiyara yaata utida boo kiaavai. Ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaida ngiingii yaaku rumisiatee. ²¹ Nini yaakukidiri aa na rau kua aavaa taatee. Na Pauruusoongo ngiiyara yaata utuee boo kiaunoo. ²² Fai gioonna kiaapu voovoono hama Udaanga Yisuu Kirisiinnara mmuduuya rino Anutuuqo tino maisama variaivee. Udaanga-o, tummuane. ²³ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee. ²⁴ Ngia Yisuu Kirisiinna tasipama variayi ni mmuduuya riraivo ngii mmuakiaaya tasipama vakiaivee.

2 Koridii

¹ Na Pauruusoona aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Anutuuqoono ari yaata utiivaugiataama ni mmataama kiaikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo. Ti seena vaidi Timotiiva ni tasipama varikiai na aa kua aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Ngia vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu Koridii variaiyaniaatama Anutuuqaa gioonna kiaapu Akaiya mmata mmuakiaavau variaiyaniaatama na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

² Ti Napoova Anutuuqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara ta yaata utuaunnaanoo.

Pauruuso Anutuuqaata kua yoketaivaa tiravai

³ Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutuuqaara ta kua yoketaivaa kiaunnaanoo. Ivo ti Napoova tiyara boo tiioo ti tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa mmiraivovee. ⁴ Mmuaararai aataru ari vookara ari vookariyauvo tiiki vaikio ivo ti tasipama yoketaama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mmivai. Ivo itaama ti tasipama varioo tiyara boo tiineema ti seena gioonna kiaapuuyaki mmuaararaiivo vainai rikiada ta iya tasipama yoketaama varida tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa iya vitaakiateeraivaara Anutuuqo itaama ti tasipama yoketaama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mmivai. ⁵ Yisuu Kirisiiva mmamma nniitaroovaa varoovaa roosiima teetaata mmamma nniitaraivaa varaunnava. Mmuaikaraama Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ivo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mmiivo fai vooyasiaatama kuanaravai. ⁶ Mo fai ta ngiiyara mmooriivaa varada mmamma nniitaraivaa varaaraiivo fai hama ta kuminayaa varaaravai. Anutuuqo ngii tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ngii mmioo ngii vitoo yoketaivau ngii yapaanaraiivaara fai ta mmamma nniitaraivaa varaaravai. Mo fai Anutuuqo ti tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mminaraivo fai hama kuminayaa vainaravai. Ta mmamma nniitaraivaa varadaata yaagueeqama variaunnaneema ngieetama mmamma nniitaraivaa varada yaagueeqama varikiai ta ngii tasipama varida boo tira kuaivaa ngiita kua kiaaraivaara Anutuuqo ti tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mminaraivo hama kuminayaa vainaravai. ⁷ Ta ngiiyara mmannammanna faannaida varida kiaunnaanoo: Fai iya yaagueeqama variaaravee, kua kiada hama pikieeraida mmannammanna ivaara nnaasu yaata utu kiada variaunnaanoo. Vaa ta rikiaunnava. Ta mmamma nniitaraivaa varaunnaneema ngieetama varaivaara Anutuuqo ti tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mmiivaa ngieetama varaaravai.

⁸ Ti seenayaso, ta Asiaa mmataivau variaanna suaivaki ta mmuaararoovaa varaannaivaara ta ngii giaa ngii mikiai rikiaatee. Kaayau mmuaararoo pinaa ari vookaravoo tiiki vauduu hama yopeema ta ivaa yaataaraivaara ta yaata utida ta tete variaanna suaiyauvo taikaanaravaivee kua kiada variravai. ⁹ Ta yaata utida rikiaannaduu Anutuuqo tuuvaugiataama tete variaanna suaiyauvo kutaa taikaivaivee kua kiada pinaama ti mmuaararooduu variravai. Hama ta titi yaagueeqaivaara mmoori vareerama kiada Anutuuqo tinai vaidi putu-aiya diitaaraivaa yaagueeqaivaara ta mmoori varaaraivaara ta itaama variravai. ¹⁰ Ta putuara iikiaannaivakidiri Anutuuqo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Fai yapooma ivo ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravai. Vaa ta ivaara yaagueeqama kiaunnaanoo: Fai ivo kava ti vitaanaravaivee, kua kiada faannaida variaunnaanoo. ¹¹ Ngieetama tiyara yaaku varada ti tasipama iikio fai itaama vai aataruuvo vainaravai. Fai kaayau gioonna kiaapuuya tiyara yaaku varaaraivaa Anutuuqo rikioo irisaivaa tiyara yoketaivai fai ta yoketaama varida mmoori varaaravai. Kaayau gioonna kiaapuuya tiyara kua yoketaivaa Anutuuqaa kua mmiateeraivaara ngieetama tiyara yaaku varada variatee.

Pauruuso Koridiiyasi kuanaree kua rikioo pikieeravai

¹² Aa na tinara kua aavaa inna titiyara mannaka tinara kuavai. Aa mmata aavau ta varida iikiaunna aataru mmooriyauvaara ti yaata utiraivoona ausa yoketaivaa ti mmivai. Ta ngii tasipama varida hama ta mmatayaiya

tinni vairaiyauvunudiri mmooriivaa iiravai. Ta Anutuuqo tiyara yoketaama yaata utiraivaugiataama yaaguee-qaivaa varada ti ausa mmuduuyaiyauvo ngiiyara yoketauduu Anutuuqo ti kiasa ti mmuuvaugiataama ta safu-uma ngiiyara mmooriivaa iiravai. Ivaara ta titiyara mannaka kiaunnaano. ¹³ Ta ngiini yanaiyauvunu fafaarakiaanna kuaiyauvaki ngia kooyaa jaarida arinaima rikioo kuaiyauvaa nnaasu ta fafaairavai. Ta varida iikiaunna aataru mmooriyauvaara ngia makee kiisama nnaasu teeda rikiaivaa ngia eeyaavai arinaima teeda rikiaa taika kiateeraivaara na faannaina variaunoo. Fai ngia itaikio ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti yaparainara suaivaki ta ngiiyara mannaka kiaarivaa roosiima ngia mmuaakaraama aikiooma tiyara mannaka kiaaravai.

¹⁵ Ngia itaa kua kiaarivaara vaa na rikiauvai. Ivaara na taaraneetu ngiisi vinai ngia taaraneetu yoketaama variateeraivaara na ngiisi kuanara suaivaitana mmatairavai. ¹⁶ Na ngiee ngii tee ngii pikiee numa Maketoniaa mmataivau nuaina variee mo kava vara ranee ngiisi viee kava ngii teenai ngia ni tuqinnada ni titakiai na Yutayaa mmataivau kuanarivaara na tauraa mmatairavai. ¹⁷ Na itaa kua kiasa kuanaree kiasa rikiee pikiee hama kuaivaara na aruoo kiasa aduoo kiasa tira vaidivai variaunnee? Ai hameetavee. Na kuanara nninara aataruuvaa mmataama kiee mo pikiee hara kiee variauvaara mmatayaa diaa vaidi kumimakaivaa roosiima na mmuai suaivau ee-oo na kuanaravaivee kiasa kiee hama na kuanaravee kiaunnee? Ai hameetavee. ¹⁸ Anutuuqo tira kuaivaa kua kutaavai nnaasu tiivai. Ivaa roosiima ta kua mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaunna kuaivaa hama ta ee-oo tida hamavee kiasa kiada ngii giaa ngii miaunnaivee. ¹⁹ Anutuuqaa Mmaapuuvaa Yisuu Kirisiinnara ta Siraaso Timotiivama innara ngii giaa ngii miaannaivo hama ivo taara yaata utuoo ee-oo tioo hamavee tira vaidivai variravai. Ivo ee-oo tioo na iinaravaivee tira vaidivai nnaasu variravai. Anna makee ivo homo itaavai nnaasu varivai. ²⁰ Nnaaru Anutuuqo kua kiasa teerama kioo kuaivaa kaanaivo innaki vairavai. Ivaaraida ta innara kuta tuanaavaivee kiasa kiada variaunnaano. Ta itaa kua kiauunaivaara Anutuuqaa nnutuuvo ngiau aapu vainoo. ²¹ Yisuu Kirisiiva ngiikiaata tiikiaatama variivaara Anutuuqo ariinoo yaagueeqama tiyara mmooriivaa iikiai ta yaagueeqama variaunnaano. Ivoono ariini ti mmataama kioo ²² ta yoketaama variateeraivaara ti aakiaiyauvaki ari Mmanasaivaa yapa kiaiikio varivai. Variivaara gioonna kiaapuuya teeda kiauunoo: Inna Anutuuqaaniyavee, kiauavai. Ivo tiini teerama kiaiikio vai aataruuyauvaa fai yapooma ta varaarivaara ivo ari Mmanasaivaa ti mmiivaivee. Ivo itaama tiyara iivaara ta hama taara yaata utida variaunnaano.

²³ Na Anutuuqaa avuuvaudiri kua kutaavai ngii giaa ngii miee ataa kua tinaravee. Ngia Koridii variaiya na viee ngia koonnama variaivaara ngii tino rikioo ngii ausaiyauvo mmuaarareevoo kiasa na hama viravai. ²⁴ Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiasa kiada yaagueeqama variaavai. Ivaara ta kava ngii tikiai ngia ti kuaiyauvaa rikiaada iikiateeraivaara hama ta mmoori varaunnavai. Ngia yoketaama sirigaida variateeraivaara ta ngii tasipama mmoori varaunnavai.

2 Sa ngii ausaiyauvo kava mmuaarakiaiveeraivaara na ngiisi kava kuanaree kiasa kiee iima rikiee pikieeravai. Neneeno itaama yaata utuee pikieeravai. ² Mo fai na ngiisi viee kua yaagueeqama ngii tinai ngia ausa mmuaarareera tasipama varikiai fai gioono ni tasipama varioo yamaa kua tinai na sirigaina varinarannee? Fai ngia mmuakiaaya ausa mmuaararada variaaraiya nnaasu ni tasipama variaaravai. ³ Ivaara na tauraa yanaivaa nnaasu fafaara kiaaduu ngiisi viravai. Na ngiisi vinai ngia ni tasipama sirigaida variataama vaikiainnaata ngia ausa mmuaararivaara ni miaarainnoo kiasa na tauraa yanaivaa nnaasu fafaara kiaaduu ngiisi viravai. Vaa na arinaima rikiauvai. Na sirigaina varinai fai ngieeta mmuakiaaya sirigaida variaaravai. ⁴ Na ngiini yanaivaa fafaara raa suaivaki ni ausaivo kaayauma mmuaararooduu na pinaama ratee variee ngiiyara yaata utuee yanaivaa reeravai. Hama na ngii ausaiyauvo mmuaarakiaiveeraivaara yanaivaa ngiini reeravai. Na mmuakiaaya ngiiyara pinaama mmuduuya ruauvaa ngia arinaima teeda rikiaateeraivaara na yanaivaa ngiini reeravai.

Maisa aataru iivaara inna aikioovaivee kiatee

⁵ Vaidi voovono ngii nuuna aakiaivaki maisa aataruuvaa iinno ausa mmuaararivaara ngiita niitama ti mmiinne? Vara hama ti mmiinne? Vaa kutaa itaama iivo hama ausa mmuaararivaara ni mivai. Mmuakiaaya ngii mivai. Na tinara: Mmuakiaaya ngii mivaivee, tino rikioo ivo pinaama mmamma maisaivoora na kava yaata utuee kiauunoo: Ivo ngiikidiri vooya nnaasu ausa mmuaararivaara mmiivaivee, kiauuvai. ⁶ Ivo itaama uvaara ngia nuunaida kua yeena rau kiada irisavaa inna mmuuvaa ngia mmuakiaa vooya ee-oo kiaivo inna aikioovai. ⁷ Anna makee sa ivaara yaata utiraida ngii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa innaata vitaakiatee. Ivo pinaama ausa mmuaararivaara varoo yoketaa aataruuvaa eeyaara pikieevoo kiasa innara yoketaida itaama iikiatee. ⁸ Ivaaraina ngia innara mmuduuya ruavaa kooyaa inna vitaakiateeraivaara na yaagueeqama ngii kiauunoo. ⁹ Ngia iikiainaaree kiasa na tauraa yanaivaa ngiini reeravai. Ngia ni kuaivaa eeyaavai rikiaada iikiarannee? Vara hama iikiarannee? Na ivaa taanarivaara yanaivaa raa kiee ngiini

kiaaduu viravai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovono maisa aataruuvaa iivaara ngia hama ivaara yaata utiraida ngii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaani rikiee neeta hama ivaara yaata utiraina ni ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiauvai. Vara ii vaidi ivo maisa aataruuvaa niyara iiravainnee? Vara hama niyara iiravainnee? Hama na ivaara yaata utuauvai. Na kati ni ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiauvai. Ngia yoketaama variateeraivaara na Yisuu Kirisiinna avuuvau itaama iikiauvali. ¹¹ Sataango ti yaatareevoora tiee na Yisuu Kirisiinna avuuvau itaama iikiauvali. Ivo ti iinno taanaraivaara vaa ta teeda rikiaunnvai.

Pauruuso Titiinnara pinaama yaata utiravai

¹² Na vee yoosinna Toruaasaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa kiasa mmiaa suaivaki na taaduu vaa Udaanga Anutuuoqo na mmoori varaanara aataruuvaa mmuaanaa teerama kieeravai. ¹³ Na ivaki vee buainana taaduu hama Titiiva ni too vauvaara na pinaama ivaara yaata utiravai. Yaata utuaivaara ivaki varuuyara na kua yoketaivaa kiasa kiee ivaki pikiee mmata Maketonaa ivakira viravai.

Yisuu Kirisiiva yaatara kioovaara teeta yaataraaravaivee

¹⁴ Ta Anutuuoqaara kua yoketaivaa kiaunnanoo. Vaidiia rapiraivaa yaatara kiada nnida kua aayanna tiraivaa roosiima Yisuu Kirisiiva vaa yaatara kioovono tiiki variivaara teeta yaataraunnano Anutuuoqo mmuakiaa suai ti vitoo kua aayanna tasipama nniivai. Suuda yoketaivo ngieera kuaikiai rikiaaneema Anutuuoqo tikiai ta Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa varada mmuakiaa yoosinnaiyauvaki variaya kiasa mmiaa rada nookiaunnani rikiaavai. ¹⁵ Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara suuda yoketaivo viraivaa roosiima Anutuuoqo ti taikiai ta variaunnanoo. Anutuuoqo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanariyaata ikia aakiaana kuaara iikiaiyaatama suuda yoketaivo viraivaa roosiima ta iya tasipama varida Yisuu Kirisiinna aataruuvaa iya vitaakiaunnano Anutuuoqo taivai. ¹⁶ Yisuu Kirisiinna aataruuvaa ikia aakiaana kuaara iikiaiyaano suudaivaa rikiaavo putiraiyakidiri vira suudaivaa roosiivo kuaikiai rikiada putuaara iikiaavai. Yoketaivau variaara iikiaiyaano rikiaavo yoketai suudaivo kuaikiai rikiada tupatupaa variaara iikiaavai. Mo deeyaano itaama aikiooma mmoori varaannee? ¹⁷ Mo teenoo hama ta vaidi vooya roosiima Anutuuoqaa mmooriivaa iikiaunnvai. Iya ngiariyara yaata utida sikau vararaivaara Anutuuoqaa mmooriivaa varaavai. Anutuuoqo ti titoovaara ta inna avuuvau titi ausaiyauvakidiri safuuma mmayaayaivaa tida Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidiya varida mmooriivaa iikiaunnvai.

Anutuuoqo karaasa kua yeena rau kioovaara tiravai

3 Ta itaa kua kiaunnaivaa ngia rikiakiai ta kava titi mannaka kiaunnannee? Hameetavee. Gioonna kiaapu vooya ngiari mmooriivaaraata ngiari variraivaaraatama vaidi vooya tikiai iyara yanaivau fafaara roovaa varada ngii miaani jaarida teeda rikiaavai. Ta iya roosiima titi mmooriivaaraata titi variraivaaraatama yanaivaa ngii miaarannee? Vara ngieenoo ti mmooriivaaraata ti variraivaaraatama yanaivaa ti mmiaarannee? ² Hama itaa kuaara aataruuvo vainoo. Yanaivau vai kuaivo kooyaa nakaaravaa variraivaa vitaineema ngia Koridii variaya ngiengieenoo ta yoketaama mmoori vareeraivaata ta yoketaama variraivaatama kooyaa gioonna kiaapuuya vitaakiaano. Ngia yanaivau jaarida rikieerayaama ngii aakiaiayuvaki kuaivo vaikiai ngia yoketaama variyaani mmuakiaa gioonna kiaapuuya ivaa teeda arinaima ti variraivaa teeda rikiaavai. ³ Ta ngiiyara mmooriivaa varaannaduu ngia Yisuu Kirisiinnasidiri fafaara raa yanaivaa roosiima kooyaa inna aataruuvaa gioonna kiaapuuya vitaakiaavai. Ii yanaa ivaa hama ivo sikau tayapoovaitanau Musiiva roovaitanau fafaara reeravai. Gioonna kiaapuuya aakiaiayuvaki fafaara reeravai. Hama ivo upisi nnooriivo varuu seeraivaadiri ivaa fafaara reeravai. Anutuuoqo tupatupaa variraivoono ari Mmanasaivaa gioonna kiaapuuya aakiaiayuvaki yapaivaa gioonna kiaapuuya yanaivau teerayaama iya taavai.

⁴ Yisuu Kirisiiva tiiki varikiai ta Anutuuoqaara yaagueeqakiaunnaivaara ii kua ivaa itaa kua kiaunnanoo. ⁵ Hama mminnaa voovono ti aakiaana vaivono yaagueeqaivaa ti mmikiai ta ngiiyara vai mmooriivaa iikiaunnano. Yaagueeqaivo aikiooma ti aakiaana vaivo Anutuuoqaasidiri tiivai. ⁶ Ivoono ari yaagueeqaivaa ti mmikiai ta ivo yeena rau kioo kua karaasaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiaunnanoo. Ivo karaasa yeena rau kioo kua aataruuvo hama tauraa Musiiva fafaara roo aataruuyauvaa roosiivai. Mmanasa Yoketaivaa aataruvai. Fai ta Musiiva fafaara roo aataruuyauvaa iidada fanniima kiada putida ikia aakiaana tupatupaa variaaravai. Mmanasa Yoke-taivaa aataruuvaa fai iidada putida tupatupaa Anutuuoqaa tasipama variaaravai.

⁷ Anutuuoqo ari mmaanna tuu kuaivaa Musiinna kiasa mmira suaivaki Musiiva sikau tayapoovaitanau fafaara rooduu Anutuuoqaa mmeekia ari vookarauvo inna tasipama vairavai. Mmeekiaivo kiisa suaivaa taikaanara iinno rikioo homo Musiinna oori nnikivaki yaagueeqama toovaara Isarairaa gioonna kiaapuuya hama inna teeda nnaasu vairaida ngiari voopi teeda vairavai. Anutuuoqaa mmaanna tuu kua aataruuyauvaa iidada fanniima kia-

da putida ikia aakiaana variaara aataruuvo itaama tuuduu rikioo pinaa mmeekia yoketauvo tasipama tiiravai. ⁸ Fai Mmannasa Yoketaivaa aataruuvo pinaa yoketayoketaa ari vookaraivo tasipama vaivo tauraa aataruuvaa yaataraanaravai. ⁹ Nnaaru Anutuuoqo mmuu aataruuvaa irisai putida ikia aakiaana variaaraivo pinaa yoketaivaa tasipama tiiravai. Safu aataru tupatupaa Anutuuoqaa tasipama variraivo pinaa yoketaa tuanaa ari vookaraivai vaivai. ¹⁰ Ta yaata utida kiaunnaano: Anna makee yoketai aataruuvo pinaa ari vookaraama vaivo nnaaru mmeekia kaayau pinaama ruvuahaovo tuuvaa yaatara kiaikio vaa taikaivaivee, kiaunnavai. ¹¹ Nnaaru mmeekia yoketaivo kiisa suai taikoovo yoketaavai. Makee pinaa yoketaa aataruuvo tupatupaa vaivo pinaa yoketaa tuanaa ari vookaraivai vaivai.

¹² Ta itaama yoketaama variraivaara faannakiaunnaivaaraida ta hama aatuurama kiada yaagueeqama kiada gioonna kiaapuuya kooyaa mmayaayaivaa kiasa mmiaunnavai. ¹³ Hama ta Musiinna roosiikiaunnavai. Gioonna kiaapu Isarairaiya mmeekiaivo Musiinna oori nnikiivau toovo taikaanara uuvaa teevo kiasa ivo ari oori nnikiivau buruqa kiisavaadiri rummua apu kieeravai. Gioonna kiaapu Isarairaiya ngiari tinniyauvo yaagueeqauduu hama kuaivaa rikieeraivaa roosiima variravai. Anna makee Isarairaiya nnaaru Anutuuoqo kua yeena rau kioo fafaaraivo vauvaa jaarida rikiaavo hama iya tinniyauvo rusitikiai hama arinaima rikiaano. Iya tinniyauvunu buruqa rau kiada variraivaa roosiima variaano. Fai gioonna kiaapu voovono Yisuu Kirisiiva inna tasipama varino fai inna tinniyaa vai buruqaivo takuasano rikioo arinaima rikiaanaravai. ¹⁵ Anna makee Isarairaiya Musiiva tuu kuaivaa jaaruaavo buruqaivo homo iya tinniyauvunu rummua apu kioo vainoo. ¹⁶ Fai vaidi voovono ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara ausa hanigiano rikioo ari ausa hanigiai aataruuvono buruqaivaa rabaraanaravai. ¹⁷ Na Udaanga Yisuu Kirisiinnara kiau kuaivo inna Mmannasaivaara na kiau kuavai. Fai inna Mmannasaivo gioonna kiaapu voovaaki varioo inna utii aataruuvaa rukuasaa kino mmamma dummukiara kati yoketaama hara kioo varinaravai. ¹⁸ Ta vaa ausa hanigieera mmuakiaaya hama nnaaru buruqaivo iya tinniyauvunu rummua apuuvaa roosiima variaunnaano. Ta pinumaivaa roosiima variaunnaano. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinnani yoketaa ari vookaraivo tiikidiri kooyaa vainoo. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Mmannasaivoono ti aakiaiyauvaki varioo ti hanigiananai ta kiisama yoketaama varida yapooma Yisuunna roosiima pinaama yoketaama variaaravai.

Mmataivaadiri kuu yavaiyauvaa iima kiaiyauvaa

roosiikiaunnaiya ta variaunnaano

4 Anutuuoqo tiyara boo tioo kua yeena rau kioo ii kua iyauvaa kiasa mmiateera mmooriivaa ti mmiravai. Ivo ti mmuu mmooriivaa ta iikiaunnano hama ti pirisaikiai pikiaunnavai. ² Ta hatauma iida mmamma maisaira aataru mmuakiaayauvai pikiada hama ta unnakua unnakua kiasa kiada mmooriivaa iida hama ta Anutuuoqaa kuaivaa unnakua unnakuaivaa tasipama tida varida iikiaunnaano. Ta kua kutaivaa nnaasu kooyaa gioonna kiaapuuya kiasa mmida Anutuuoqaa avuuvau safuuma variaunnani mmuakiaa gioonna kiaapuuya ta itaama variaunnaivaa teeda ngiari yaata utiraivaki ivaara kutaavaivee kiateraivaara ta itaama iikiaunnavai. ³ Ta mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa kookieema kiada kiasa mmiaunna kuaivo kutaa tuanaa hataumaki vaitiri. Gioonna kiaapu ikia aakiaana kuaaraiyaano nnaasu ivaara kiaanoo: Hama ta teeda rikiaunnavaivee, kiaatirivee. ⁴ Iya yaata tinniyauvo upisiyauvai vaivaara iya mmayaaya yoketaivaara hama kutaavaivee kiaavai. Aa mmata aavaara dira kieeta Sataango iya iikio iya yaata tinniyauvo upisiivai. Yisuu Kirisiinna oyai ari vookaraivo vaikio ivo Anutuuoqaa roosiima mmuaikaravai varivai. Inna mmayaaya yoketaivo mmeekiaivaa roosiima taivaa iya teevoora kiasa kioo Sataango iya iikio iya yaata tinniyauvo upisiivai. ⁵ Hama ta titiyara ngii giaa ngii miaunnaano. Yisuu Kirisiiva ti Udaanga tuanaivaara ta ngii giaa ngii miaunnaano. Ta Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidiyaanora tida ngiita ngii mmoori vareera vaidiya varida ngii giaa ngii miaunnaano. ⁶ Udaanga Anutuuoqo tunoo: Fai upisiivakidiri mmeekiaivo taanaravaivee, tuuvoono ari mmeekiaivaa ti aakiaana yapa kiaikio taivai. Yisuu Kirisiinna oori nnikiivaki mmeekiaivo too varinai ta Anutuuoqaa oyai ari vookaraivaa arinaima taarivaara ivo ari mmeekiaivaa ti aakiaana yapa kiaikio taivai.

⁷ Ii aataru yoketaa ivaa ta varaunnaiya vaidiia mmataivaadiri kuu yavaivaa iima kiaivaa roosiikiaunnaya ta variaunnaano. Kuu yavaivo kiisa suai nnaasu vainno taieeraivaa roosiima ta muaraagama variaunnaano. Hama titi yaagueeqayaara ta mmooriivaa iikiaunnaano. Anutuuoqaa yaagueeqa ari vookaraivaura ta mmooriivaa iikiaunnaano. Ii aataru ivo kooyaa vakiaiveeraivaara ta vaidiia mmataivaadiri kuu yavaivaa iima kiaivaa roosiima variaunnaano. ⁸ Mmuararai aataruuyauvo makemakee tiisi nnikiai ta teedaata pikiada variaunnano hama ti yaataraivai. Vo suai vo suai airi airi yaata utiraivo tiiki vaikiainnaata hama ta pinaama ivaara yaata utiraiva yaagueeqama variaunnaano. ⁹ Ti nnammutuiai koonnai aataruuyauvaa ti iikiaavoota ti Napoova hama

ti pikiaivai. Vaidiyya ti ruputuaaniaata ta hama putuaunnava. ¹⁰ Yisuu Kirisiinna variraivo tiiki vaivaa iya kooyaa taateeraivaara vaidiyya Yisunna ruputudu putuneema ta variaunnani iya ti ruputuaara iira aataruuvo make-makee tiisi vaivai. ¹¹ Ta mmatayaa variaunna suaivaki ta Yisunna mmooriivaa iikiaunnani gioonna kiaapuuya ivaara ti ruputuaara iikiaaniaata ta mmannammanna mmooriivaa iikiaunnano. Ivo tiiki varikiai ta variaunnaivaa ngia kooyaa taateeraivaara ta mmannammanna mmooriivaa iikiaunnano. ¹² Ii na kiau kua iva oyaivo ataama vainoo. Iya ti ruputuaara iikiaani ta mmooriivaa mmannammanna varada putuaara iikiaunnani ngia iva teeda ivaudiri tupatupaa variraivaa varada variaano.

¹³ Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Na Anutuuqaara kutaavaivee kiauvaara na kuaivaa kiauvaivee, ti-ivai. Nnaaruaa vaidi voovoono fafaara roo kua voovoono itaama kutaavaivee tuneema teeta Anutuuqaara kutaavaivee kiaunnaivaara ta kuaivaa kiaunnava. ¹⁴ Vaa ta rikiaunnava. Anutuuqo Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri tuduu diitoneema fai ta putuaunnavakidiri ivo ti tinai ta diitaaravai. Diitakio ivo tiita ngiitama vitoo Yisuuva varii yosinnaivaki kinai ta inna tasipama variaaravai. ¹⁵ Ta ngiiyaroo tida mmuaakiaa mmooriyauvaa itaama iikiaunnano mmuaararavai tiisi nniivai. Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivaa fai vooya vooya arinaima rikiada Anutuuqaara kua yoketaivaa tikio inna nnutuuvo ngiau aapu kuanaravai. Kaayauya itaama kiaavovo kua yoketaivo pinaavai innasi vainaravai. Itaama vakiaiveeraivaara ta ngiiyaroo tida mmooriyauvaa iikiaunnano.

Ta Anutuuqaara kutaavaivee kua kiada inna yaagueeqaivaura variaunnano

¹⁶ Ivaara ta rikiaunnano hama ti pikiaataivai. Ti nnabaiyauvo vakia roo vioo vioo yotera ngiaabai kieera mmammaivaa varaikio rikioo ti aakiaivaki varii vaidi tuanaivo makemakee mmuakiaa suai karaasavai nnaasu varivai. ¹⁷ Aa ta makee variaunna suai aavaki kiisa kiisa mmuaaravai fai taikaanaravaa ta varaunnava. Fai ta iva yaatarada yapooma tupatupaa yoketaama ari vookaraama variaaravai. ¹⁸ Hama ta aa kooyaa mminnaa aayauvaara yaata utida teeda nnaasu vaidi varirama kiada ta hama avu teera mminnaiyauvaara yaata utida teeda nnaasu vaidi variaunnaivaara ta tupatupaa yoketaama ari vookaraama variaaravai. Avu teera mminnaa aa kooyaa vai aayauvo fai taikaanaravai. Hama avu teera mminnaiyauvo fai tupatupaa vainaravai.

5 Itaama vaivara vaa ta rikiaunnava. Ta unnakua nnau heekeeraivaa roosiima ta mmatayaa hara kiada variaunna nnabaiyauvo vaivai. Fai iyauvo tavaratanai Anutuuqo karaasa nnabaiyauvaa nnau karaasavaa roosiima ariinoo heeka kiaiyauvaki ta hara kiada variaaravai. Ii nnaba iyauvaa ta varada ngiau aapu tupatupaa variaaravaivee. ² Ti nnau ngiau aapu vaiyauvaa ta varaataikiai ta varaaraivaara yaata utida varida aavau ratada variaunnano. ³ Fai yapooma uyira rairaiyauvaa roosiima Anutuuqo ii nnau iyauvaa ti uyu kinai hama ti mman-nasaiyauvo kuminaya variaaravai. ⁴ Aa ta ti nnabaiyauvaki variaunna suai aavaki ta pinaama yaata utida kaayau mmuaararavaa tasipama variaunnano. Itaama varidaata ta ngiau aapu varada variaara nnabaiyauvaa varaaraivaara yaata utida variaunnano. Mo hama ta titi nnaba mmatayaa variraiyauvaa pikiaaraivaara ti yoke-tainoo. Anutuuqo kati ti nnaba karaasaiyauvaa uyira raira roosiima ti uyu kinai ta varada tupatupaa vari-aaraivaara ti yoketaainoo. ⁵ Ta itaama variaaraivaara Anutuuqoono vaa mmuaanaa ti iima kioo ti teerama kieera-vai. Ta itaama yoketaama variaaravai kutaavai vainoo kua kiada ivaara rikiaaraivaara Anutuuqo Mmanasa Yoketaivaa ti mmiravai.

⁶ Itaama vaikai hama ti pikiaataikiai ta mmannammanna yaagueeqama variaunnava. Vaa ta rikiaunnava. Ta titi nnabaiyauvaki variaunna suaivaki ta ti Udaanga Yisuu Kirisiiva variraivaa ngieerama variaunnano. ⁷ Aa suai hama ti avuuvadiri inna teerama kiada ta kati innara yaagueeqama kutaavaivee kua kiada variaunnano. ⁸ Ta mmannammanna yaagueeqama variaunniya aa nnaba aayauvaa pikiaada ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tasipama variaaraivaara ti yoketaainoo. ⁹ Ta aa nnaba aayauvaki variaunnannee? Vara ta iyauvaa pikiaada inna tasipama variaunnannee? Ta varida mmooriivaa iikio rikioo ivo ti teeno inna yoketaakiaiveeraivaara ta iida varida variaunnano. ¹⁰ Fai Yisuu Kirisiiva kieeta varira mmaataivau varioo ti yaparainara iinai ta mmuakiaaya inna avuu-vau diaaravai. Ta mmatayaa variaunna suaivaki mmoori yoketaivaata mmoori maisaivaatama iikiaunnaivaara ivo ti yaparainai ta mmuaavai mmuaavai titi mmooriyauvaa irisaiyauvaa safuuma varaaraivaara ta inna avuu-vau diaaravai. Itaama vaivara ta mmooriivaa yaagueeqama iikio inna yoketaakiaiveeraivaara iikiaunnava.

Yisuuva putuuvaa ta Anutuuqaa seena tuanaaya variaunnano

¹¹ Ivaara ti Udaanga Anutuuqaara aatuukiaunnaivaa vaa ta rikiaunnava. Ta iva rikiaunnaivaara iya yoketaama variateeraivaara ta yamaa kua yamaa kua tida gioonna kiaapuuya kua mmida variaunnano. Vaa ta variaunna aataruuvaa Anutuuqo eeyaavai kooyaa too rikiaivai. Ngiingii yaata utiraivaki ngiengieetama na yoketaama variauvaa vaa kooyaa teeda rikiaavaivee kiauvi. ¹² Ta itaa kua tida hama ta titi mannaka kiaunnaivaara ka-

va ngiiita ngii giaa ngii miaunnaano. Hameetavee. Ngia tiyara mannaka kiaara aataruuvo kooyaa vaki-
aiveeraivaara ta itaa kua kiaunnaano. Vaidi vooyaano ngiari mmooriyauvaa kooyaa teeda iiraiyauvaara ngiari
mannaka kiaavai. Iya aakiaiyauvaki vaira mmooriyauvaara hama iya mannaka kiaavai. Fai itaa kiaiyaano ngii
tikiai rikiada ngia tiyara aikiooma sai kiateeraivaara ta itaama ngii giaa ngii miaunnaano. ¹³ Iya tiyara kiaanoo:
Yaata dunnayavee, kiaivo iya inna aikiooma kiaavai. Ta Anutuuqaara mmooriivaa iikiaunnaivaara iya itaa kua ki-
aivo inna aikiooma kiaavai. Iya ti kiaanoo: Yoketaama yaata utuaayavee, kiaivo iya inna aikiooma kiaavai. Ta
ngiiyaroo tida mmoori varaunnaivaara iya itaa kua kiaivo inna aikiooma kiaavai. ¹⁴ Yisuu Kirisiiva tiyara
mmuduuya ruaivaara ta innara mmoori varaunnaano. Vaa ta arinaima rikiaunnavai. Mmuaa vaidivoono
mmuakiaa gioonna kiaapuuyara putiravai. Putuduu ivaara mmuakiaaya teetama putiravai. ¹⁵ Ngia gioonna ki-
aapu vaa tupatupaa variraivaa varaiya sa ngiingiiyara yaata utida variraida ivo ngiiyara putuoo kava putuu-
vakidiri diitoovaara yaata utida variatee. Ngia itaama yaata utida innara variateeraivaara ivo mmuakiaayara
putiravai.

¹⁶ Ivaara aa suai aavakidiri hama ta mmatayaa diaa gioonna kiaapuya roosiima mmatayaa diai ya ngiari iikiaa
aataruuyauvaa teeda iyara maisayavee tida yoketaayavee kiaaravee. Nnaaru Yisuuva mmatayaa varuu suaivaki
ta inna teeda mmuaikaraama innara yaata utida itaa kua tiravai. Anna hama ta kava itaa kua kiaaravai.

¹⁷ Gioonna kiaapu voovoono vaa Yisuu Kirisiinnaki variivoono ivo vaa karaasavai varivai. Ivo tauraa varii aataru-
uvo taika kiaikio rikioo ivo vaa karaasavai varivai. ¹⁸ Ii aataru ivaa Anutuuqoono iivai. Yisuu Kirisiiva putuuvaa
hama ta mmannammanna Anutuuqaa nnammutuaaya variaunnaano. Ta inna seena tuanaaya variaunnaano.
Ti seenaiya homo inna nnammutuaaya variayara ta iyara mmooriivaa iikiai iyaatama inna seena tuanaaya vari-
ateera mmooriivaa Anutuuqo ti mmivai. ¹⁹ Ivo Yisuu Kirisiinnaki varioo gioonna kiaapuuya inna seena tuanaaya
variateeraivaara mmooriivaa iinno variravai. Iinno varioo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaiyauvaa iya
mminaraiyauvaara hama yaata utuoo variravai. Hama itaama yaata utirainno iya inna seena tuanaaya varia-
teera mmoori aataruuvaa ti mmiravai.

²⁰ Itaama vaikia ta aanna ngii tasipama varida Yisuu Kirisiivaano ngiiyara ti tikiai ta inna kuaivaa ngii giaa
ngii miaunnaano. Anutuuqo ariinoo yamaa kua ngiiita tinaravo tiikinaadiri ngiiita yamaa kua tiivai. Ngia Anutu-
uqaa nnammutuaaya variaya hanigiada inna seena tuanaaya variateeraivaara ta yamaa kua yamaa kua tida
ngii giaa ngii miaunnaano. Ta Yisuu Kirisiinna mmooriivaa varada inna yaata utiraivaugiataama yamaa kua ya-
maa kua tida ngii giaa ngii miaunnaano. ²¹ Anutuuqo tiyaroo tioo Yisuu Kirisiiva hama mminnamminnaa
maisatauvaa tuduu ti mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeravai. Yisuu Kirisiiva tiiki varino Anutuuqo safu-
uma variraivaa ti mmnaraivaara inna tuduu ti mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeravai.

6 Ta Anutuuqaa mmooriivaa inna tasipama iida varida yamaa kua yamaa kua tida ngii giaa ngii mida kiaun-
naano: Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utiraivaa vaa ngia varaivaa pikieevoora tida yoketaama
haitatuuda tuqinnama variatee, kiaunnaano. ² Anutuuqo tii kuaivaa rikiaatee. Ivo tinoo:

Na ngiiyara yoketaavee kiau suaivaki
na ngii kuaivaa rikiauvai.

Na ngii vita yoketaivau yapau suaivaki
na ngii tasipama variauvaivee.

Anutuuqo itaa kua tiivai. Rikiaatee. Anutuuqo tiyara yoketaavee tii suaivo aanna ii suai ivovee. Ivo iya vita
yoketaivau yapaanara tii suaivo aanna ii suai ivovee.

³ Ta Anutuuqaa mmoori iikiaunna aavaara sa vaidi voovoono too kiaivee: Maisa mmooriavaivee, kiaivee. Ta
hama ivaudiri vaidi voovoono haruruaiveera mmoorivai iikiaunnaano. ⁴ Hamavee. Ta Anutuuqaa mmooriivaa
varada inna mmoori vareera vaidi tuanaaya variaunnaivaa kooyaa gioonna kiaapuuya vitaakiaunnavai. Ta
mmoori varada variaunnano ari vookara ari vookarai mmoori mmuaararaiyauvo tiisi nnikiai ta hama iyauvaara
yaata utiraida rikiadaata mmannammanna yaagueeqararama iida variaunnaano. Mmamma mmuaararavoota
maisaa mmooriivootama tiisi nnikiai ta hama iyauvaara yaata utiraida rikiadaata mmannammanna yaagueeqa-
ma variaunnaano. ⁵ Iya ti ripiida oovi nnauvaki ti yapada tiisi nnida ti ututuuma kiada ti koonnakaannama kiada
ti rputiravai. Ti rputida kaayau mmoori hama ta yopeema iikiaaraiyauvaa ti mmudu hama ta vuru vaidi
hama ta yeenna nneeravai. ⁶ Iya ti itauduaata ta mmannammanna yoketa yoketau mmoori aataruuyauvaa iida
varida ta arinaima teeda rikiaanna tinniivaa varada hama ta makee tuduu ti nnannatooduu ta tirooma yoketaa-
ma varida gioonna kiaapuuya tasipama mmoori aataruuyauvaa ta iida variravai. Ta itaama varida ta Anutuuqaa
mmoori vareera vaidi tuanaaya variaunnaivaa ta gioonna kiaapuuya vitairavai. Mmannaasa Yoketaivoono ti
tasipooduu ta itaama iya vitaida ta kutaa tuanaa iyara mmuduuya rida iya vitairavai. ⁷ Ta kua kutaivaa tida iya
vitaakiaannadu Anutuuqaa yaagueeqaivo ti tasipooduu ta mmoori varada iya vitairavai. Anutuuqo ti mm-
namminnaa maisaiyauvaa vaa ruga kiaikiai ta safuuma variaunnaivaara rapira vaidiivo suru okoovaa hiri apu

kioo vairaiavaa roosiima ta dida vakiaunnanoo. ⁸ Gioonna kiaapu vooyaano ti mannaka kiaani vooyaano tiyara maisayavee kiaavai. Vooyaano tiyara mmoori koonnama iikiaayavee kiaani vooyaano tiyara kiaanoo: Mmoori yoketaama iikiaayavee, kiaavai. Vooyaano tiyara yaata utida kiaanoo: Unnakua kiaa kiada kiaayavee, kiaa kiada hama tiyara yoketaakiaaniaata ta kua kutaivaa kiaunnava. ⁹ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya vaa ti teeda riki-aiyaata vooyaano kiaanoo: Hama ta teeda rikiaunnavaivee, kiaavai. Vooyaano maisa mmooriivaa ti mmuduu ta putidada rikiadaata variaannaiya mo aanna ti taatee. Ta homo variaunnanoo. Vooyaano ti rputuaani hama ta putuaunnava. ¹⁰ Ta ausa mmuaararavaa tasipama varidaataida mmannammanna sirigakiaunnanoo. Ta hama mminnaatai vaidiyaano varida Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa kaayau gioonna kiaapuuya kiaa mmiaunnani rikiada yoketaama variaanoo. Ta mmanna haipu vaidiya hama ti mminnaataiyaanooda mmuakiaa mminnaa tu-anaiyauvo ngiau aapu vaiyauvaa varaunnanoo. Ta itaama varida Anutuuqaa mmoori vareera vaidi tuanaaya variaunnaivaa kooyaa gioonna kiaapuuya vitaakiaunnanoo.

¹¹ Ni seena tuanaa Koridii variayaso, ta tiiki vai kuaiyauvaa safuuma kooyaa ngii kiaa kookieema kiada ti ausa mmuduuya eeyaavai ngii mmiaunnava. ¹² Ta ti ausa mmuduuya mmira aataruuvaa hama puaisa utiraida ta ngii mmiaunnava. Mo ngieenoo ngiingii ausa mmuduuya mmira aataruuvaa puaisa utida hama ti mmiaavai. ¹³ Ngia ni uru nnaakaraya roosiima variaivara na ataa kua ngii giaa ngii minaravai. Ta ngiiyara iikiaunna-neema ngieeta itaama ngiingii ausa mmuduuya eeyaavai ti mmiatee.

Hama ausa hanigieeraiya sa iya tasipama mmoori varaatee

¹⁴ Sa vaa ausa hanigieeraiya hama ausa hanigieeraiya tasipama mmooriivaara kua yeena rau kiada mmuaakaraama varaatee. Dataama kioo safuuraivoota tomedairavootama mmuaavau nuunainno vainarannee? Hama yopeemavee. Dataama kioo mmeekiaivoota upisiivootama mmuaavau nuunainno vainarannee? Hama yopeemavee. ¹⁵ Dataama kioo Yisuu Kirisiivaata Sataangootama mmuaa tinnivai varaarannee? Hama yopeemavee. Dataama kioo vaa ausa hanigieeraivoota hama ausa hanigieeraivootama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varaarannee? Hama yopeemavee. ¹⁶ Dataama kioo Anutuuqaa nnau pinaivo unnakua anutuuyauvaa tasipama mmuaavau vainarannee? Hama yopeemavee. Hama ngia rikiaannee? Ti aakiaiyauvo Anutuuqo tupatupaa variravaa nnau yoketaayauvaivee. Ivaara Anutuuqo ataa kua tunoo:

Na iya aakiaana hara kiee variee
iya tasipama nuainaravee.
Na iya Anutuuqo varinai
iya ni gioonna kiaapuya variaaravee.

¹⁷ Anutuuqo itaa kua kiaa kioo vo kuavai ataa kua tunoo:

Hama ausa hanigieeraiya ngia iya pikiada
ari voovau variatee.
Iya iira aataru mmoori mminnaiyauvaa
na ooqoo tiraiyauvaa
sa iya tasipama iikiatee.
Ngia itaama iikiai na ngii vitaanaravai.

¹⁸ Fai na ngii Gioova varinai
ngia ni naunna mmaapuya variaaravee.
Neenoo mmuakiaa mminnaiyauvaa
yaataree diravoono itaa kua kiaunoo.
Anutuuqoono itaa kua tiravai.

7 Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruayaso, ii kua kiaa teerama kioo kua iyauvo tiyara tiivaaraida nnikiai ta mmuakiaa mminnamminnaa maisaiyauvo ti mmammayaa vaiyauvaata ti aakiaana vaiyauvaatama ooqoo tida pikiaaravee. Nnikiai Anutuuqaa kuaivaa rikiada inna mmemmaana vida yoketaama ari vookaraama varira aataruuvaa iida varida yaagueeqa gioonna kiaapu tuanaaya variaaravee.

Pauruusaa ausaivo kaayauma yoketairavai

² Tiyara mmuduuya ruatee. Hama ta vaidi voovara koonnama iikiaunnava. Hama ta voovai maisa aataruuvaa iikiaunnano ivo koonnama varivai. Hama ta voovai unnakua unnakua kiaa kiada inna mminnaiyauvaa varauunnava. ³ Hama na kumina kuaivaa ngiiki yapaanaravara itaa kua kiaunoo. Ta ngiiyara pinaama mmuduuya ruaunnanoo. Vaa na tauraa ngii giaa ngii miauvai. Ta ngiiyara pinaama mmuduuya ruaunnaivara ngia putikiai teetama ngii tasipama putuaaravai. Ngia varikiai teetama ngii tasipama variaaravai. ⁴ Na ngiiyara

yaagueeqama yoketaayavee kiaunoo. Ngia yoketaama iikiaivaara na pinaama ngiiyara mannaka kiaunoo. Pinaa mmuaararavo tiiki vaikiainnaata hama na ivaara yaata utiraina ni ausaivo pinaama ari vookaraama yoke-taikiai na ngiiyara pinaama kiese sirigakiaunoo.

⁵ Ta numa mmata Maketoniaa ivau varida hama vari hokobairama kiada varida rikiaannaduu airi airi tomeda iira aataruuyauvo ti suvuai kiooduu gioonna kiaapuuya tiita buaaru tuduu ti mmooriyauvaara ti ausaiyauvo ti mmuaarareeravai. ⁶ Ti mmuaararooduu too Anutuugo ausa mmuaarareeraiya tasipoo ausa nuufaivaa iya mmi-raivoono ti tasipoo tiyara boo tiio ti seena ngiaammuau voovai Titiinna titooduu tiisi nniravai. ⁷ Hama ivo numa ti tasipama varuuvaara nnaasu ti yoketairavai. Ngia inna tasipama varuu mmayaaya yoketaivaa ti kiaa ti mmuuvaaaraatama ti yoketairavai. Ngia ni taaraivaara pinaama ratada varuu mmayaayaivaa ti kiaa ti mmioo ngia koonnama variaivaara pinaa ausa mmuaarareera mmayaayaivaatama ti kiaa ti mmioo ngia niyara mmuduuya rida niyara vaitutuura kuaivaa tuu mmayaayaivaatama ti kiaa ti mmiravai. Ivaara na rikiaaduu pinaama ni yoketairavai.

⁸ Na yanaivaa fafaarama ngii miaaduu ngia jaarida rikiooduu ngii ausaiyauvo mmuaararoovo inna aikioovai. Hama na itaama fafaara rauvaara ni ausaivo mmuaarareeravai. Kiisama ngii ausaiyauvo mmuaararoovaara na rikiaaduu ni ausaivo kiisama mmuaararama kioo pikieeravai. ⁹ Anna makee ni ausaivo yoketaunoo. Na yanaa yaagueeqaivaa fafaara raaduu ngia jaarida rikiooduu ngii ausaiyauvo mmuaararoovaara hama ni yoketaunoo. Ngia ngii ausaiyauvo mmuaararoovaara hanigiada yoketaama varuuvaara ni yoketaunoo. Hama teenoo maisama ngii iiravai. Ngia hanigiada yoketaama variateeraivaara Anutuugo uduu mmuaararoovo ngiisi vairavai. ¹⁰ Fai Anutuugoona ausa mmuaararavaa gioonna kiaapu voovai mmino too hanigiano Anutuugo inna vi-too aataru yoketaivau yapa kino inna yoketainaravai. Hama ivo kava ausa mmuaararavaa yaata utinaravai. Fai gioonna kiaapu voovoono mmatayaa diaa mminnaivaara ausa mmuaararavaa varoonnonno hama hanigieerainno putuoo ikia aakiaana tupatupaa varinaravai. ¹¹ Ngii mmuaararoovaara Anutuugo uduu rikiaada ngia arinaima rikiaada kava yaagueeqararama kiada inna mmooriivaa iiravai. Itaida varida kuminayaa kua ngiiki vauvaa ngia kooyaa ngii seenaiya vitairavai. Vaa na rikiauvai. Mmuararoovo ngiisi vauduu Anutuugaa nnutuuvo aduoo vauvaara ngii nnannateeravai. Mmuararoovo ngiisi vauduu irisai maisaivo vauvaara ngia nnikiarairavai. Ngia tunoo: Niinoo ti toonnaata sa teeraa roosiima ti taanarainnoo, kiaa kiada niyara yoketairavai. Ngia pinaama Anutuugaa mmuduuya riravai. Ngia makee tuduu vaidi tomeda uuvaa ari irisaivaa mmiravai. Tomedaivo ngiiki vauvaa ngia kua tida safu saafuuma kiooduu rikioo hama kava ngiiki kuaivo vairavai.

¹² Ivaara na tauraa raa yanaivaa hama na tomeda uu vaidiivaani nnaasu reeravai. Hama na ivo inna tomeda uu vaidiivaaniaatama reeravai. Hameetavee. Ngia Anutuugaa avuuvau tiyara mmuduuya ruaivo kooyaa vainai taateeraivaara na mmuakiaaya ngiini reeravai. ¹³ Ngia itaama varuuvaara ta rikiaannaduu ti yoketairavai.

Hama ta ivaara nnaasu ti yoketairavai. Ngia mmuakiaaya Titiinna tuqinnooduu rikioo inna ausaivo yoke-tduu rikioo ivo numa ti kiaa ti mmudu teeta rikiaannaduu ti yoketairavai. ¹⁴ Vaa na tauraa ngiiyara mannaka kiaa kiese inna kiaa mmiravai. Kiaa mmiaivaa ivo tooduu kaanaivo kutaa vauvaara hama ni mmamma maisairavai. Ta mmuakiaa suaiyauvaki ngiita kua kutaiyauvaa tiravai. Ta mmuaikaraama Titiinnaata ngiiyara mannaka kiaanna kuaivo kutaa kuavai. ¹⁵ Ivo ngiisi vuu suaivaki ngia mmuakiaaya makee tuduu inna kuaivaa rikiaada innara aatuuda biribiriida innara tuqinnoovaara ivo ivaara yaata utuoo ngiiyara mmuduuya ruuvo vakia roo ngioo ngioo aanna makee pinaavai vainoo. ¹⁶ Na yaagueeqama ngiiyara kiaunoo: Fai ngia aikiooma mmuakiaa aataruvai iikiaravaivee, kiaa kiese na ivaara sirigakiaunoo.

Ausa hanigieeraiyaano sikauyauvaa kati vakiaa mmiaavai

8 Ni seenayaso, Maketoniaa vau yoosinnaiyauvaki vaa ausa hanigieeraiya nuuna variraiyauvaki Anutuugo kati iyara yoketaama yaata utuuvaara ta ngii giaa ngii mikiai rikiaatee. ² Mmuararoo ari vookaruyauvo iyasi ngioo iya iinno toduaata iya mmannammanna sirigama rada nnududuu pinaavai vauvaara kaayau sikauyauvaa Anutuugaa mmooriivaara kati mmiravai. Iya hama mminnaataya itaama kaayau sikauyauvaa Anutuugaa mmooriivaara kati mmiravai. ³ Na rikieena na ngii giaa ngii miaunoo. Iyasi vau sikauyauvaa aikiooma kati mmiaaree kiaa kiada aikiooma kati iya mmi kiada kava vo sikauyauvaatama kati mmiravai. Ngia-rinaidiri ngiari yaata utiraivaugiataama ⁴ yaagueeqama ti yaparaida tunoo: Tikiai Yutayaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyani yapeera sikauyauvaki teeta yapaarannee? tuduu rikiaada ee-oo tuduu yapeeravai. ⁵ Ta yaa-ta utida kiaannanoo: Iya hama yopeema yapaaravaivee, kiaa ta yaata utuaannaivau vauduu rikioo hayuuma itaama mmuuvaaara ti yoketaunoo. Iya tauraa ngiari mmamma mmuyai mmuakiaavai Udaanga Yisuu Kirisiinna mmi kiada nnaagiai Anutuugo yaata utuuvaugiataama tiita ngiari mmamma mmuyai mmuakiaavai ti mmiravai. ⁶ Titiiva ii mmoori ivaa ngii tasipama toosa hara uuvaa ta yaagueeqama kiaa mmida kiaannanoo: Iyasi viee

mmannammanna iya tasipama yaagueeqama varinai fai iya Yutayaiyara yoketaama yaata utida kati iyani vaki-aa sikauyauvaa yapakio vioo taikaanaravaivee, tiravai. ⁷Vaa ngia mmuakiaa aataruvai taa taika kiaavai. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaavo ngii kua tiraivootama ngii yaata vuatinniiyauvootama Anutuuqaa mmooriivaa ngii varaataikiai ngia yaagueeqama ivaara iikiaiivootama tiyara mmuduuya riraivootama vaikiyai vaa ngia taa taika kiaavai. Ngia iyauvaa taa taika kiaaneema ngia kati yoketaama yaata utida kati sikau mmira aataruuvaata- ma yaagueeqama iikiaaraivo inna yoketaavai.

⁸Hama na ivaara yaagueeqama ngii tinai iikiateera itaa kua kiaunoo. Ausa hanigieera vooya ii mmoori ivaara iya yoketaikiai rikiada iikiaavai. Ivaara na ngii giaa ngii minai rikiada ngii iikiatainai iikio rikioo ngiiitama ngii mmuduuya riraivo kooyaa vainai ta taaraivaara na ngii giaa ngii miaunoo. ⁹Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiiiyara kati yoketaama yaata utiraivo vaivaa vaa ngia teeda rikiaavai. Ivo ari vookaraama yoketaa tuanaama variivoono ngiiyaroo tioo ivo tuoo kumina mmanna vaidivai mmata aavau variravai. Ngia ari vookaraama yoketaama vari-ateeraivaara ivo kumina mmanna vaidivai mmata aavau variravai.

¹⁰Ii kua ivaara na neneenoo yaata utuee ataa kua ngii giaa ngii minaravee. Ii tauraa taikoo nuanu ivaki ngia toosa hara uu mmooriivaa aanna iima taika kiaatee. Ngiengieenoo tauraa ngii ausaiyauvo diitooduu sikauyau- vaa tauraa kati mmiravai. ¹¹Inna aikioovai. Mmidada taika kiaatee. Toosa hara ngii iikiataikiai yaagueeqama iikiaivaa mmannammanna iida taika kiaatee. Ngiiisi vai sikauyauvakidiri aikiooma iikiatee. ¹²Fai sikauyauvaa kati ngii miataino Anutuuqo ngiiisi vai sikauyauvaa too ngia miaa sikauyauvaatama too inna aikioovaivee tinar- avai. Hama ngiiisi sikauyauvo vaiyauvaa vaa Anutuuqo taivai. Hama ivo ivaara yaata utuoo vo kuannaa kua ti- ivai.

¹³Ngia pinaa mmooriivaa iida sikauyauvaa varada kati Yutayaiyani yapa kikiyai iya iyauvaa varada kati varia- teeraivaara hama na ivaara kiaunoo. ¹⁴Aa suai aavaki kaayau sikauyauvo ngiiisi vaiyauvakidiri iya mmida ngiee- ta iyaatama mmuaakaraama variateeraivaara na kiaunoo. Kaayau sikauyauvo ngiiisi vaiyauvakidiri hama sikaunnaata kiaa gioonna kiaapuuya mmiaaraivo inna yoketaavai. Itaama vaino fai yapooma hama sikauyauvo ngiiisi vainai rikiada kaayau sikauyauvo iyasi vaiyauvakidiri fai iya irisai kati ngii miaravai. Iyaata ngieetama itaama iida fai mmuaakaraama variaaravai. ¹⁵Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Gioonna kiaapu voovoono
yeennaivaa nnutuuvo menaivaa
kaayauma porooma roo yapooduu
hama innasi kaayauma suvuairama kioo
aikiooma vairavai.

Gioonna kiaapu voovoono
kiisama porooma roo yapooduu
aikiooma innasiaata vairavaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

Titiivaata ari seenaivaitanaatama Koridii viravai

¹⁶Anutuuqoono tikio rikioo Titiiva ti roosiima ngii tasipama mmooriivaa inna iikiataivaara ta Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaunnaano. ¹⁷Ngiiisi vida sikauyauvaa varaateera mmooriivaa ta inna yaparakiannano rikioo inna aikioovaivee kiaa kioo ivo kava ariinoo ari yaata vuatinniivaudiri yaata utikio ngiiisi kuataikio rikioo ngiiisi kua- nara iivai. ¹⁸Vaa ausa hanigioo vaidi voovoono Anutuuqaara nuunaira nnau mmuakiaayauvaki nuainno varioo Yisuunna mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaa roo nuauduu inna nnutuuvo ngiau aapu vairavai. Ii vaidi ivo Titiinna tasipama vioo mmoori varaiveeraivaara ta inna titada variaunnaano. ¹⁹Mmuduuya rida kati sikau mmiateera mmooriivaa ii vaidi ivo ti tasipama nuainno iikiaiveeraivaara gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya inna mmataama kieeravai. Ta ii mmoori ivaa yaagueeqama ti iikiataivaara gioonna kiaapuuya kooyaa teekio ti Udaanga Anutuuqaa nnutuuvo ngiau aapu vakiaiveeraivaara ta iikiaara iikiaunnaano.

²⁰Kati mmira sikau kaayau vaiyauvaa ta varada koonnama yapakiai rikiada gioonna kiaapuuya ivaara nunuraanurairi tivoora kiaa ta ii aataru ivaara tuqinnama haitatuukiaunnaano. ²¹Hama ta Udaanga Anutuuqaa avuuvau nnaasu safuuma sikaura haitatuura aataruuvaa iikiaunnaano. Anutuuqaa avuuvauvaatama gioonna ki- aapuuya avuuyauvunuaatama ta safuuma sikaura haitatuura aataruuvaa ti iikiatainoo.

²²Ivaara ta vaa ausa hanigieera vaidi voovaata vaidiivaitana tasipama mmoori varaiveeraivaara inna kua- neera tida variaunnaano. Vaa ta airineetu inna iida taaree kiaa rikiaunnaano ivo kutaa tuanaa vo mmoori vo mmooriivaa varaanaraivaara yaagueeqama iivai. Aanna makee ivo ngiiiyara yaata utuoo tinoo: Fai iya iikiaara- vaivee, kiaa kioo yaagueeqama ngiiisi kuanaraivaara iinno varinoo. ²³Titiinnara yaata utuatee. Ni vuai ni

mmuaa mmoori vareeraivo ngiiyara ni tasipama mmoori varaivai. Mo inna tasipama kuaaraivaitanaara yaata utuatee. Ivaitana vaa ausa hanigieeraiya nuuna variraiyauvaki mmoori vara rada nookiaavo Yisuu Kirisiinna nnutuuvo vaa ngiau aapu vaivai. ²⁴ Itaama vainai idaara mmuduuya ruatee. Vaa ausa hanigieeraiya nuuna mmuakiaayauvaki variraiya ngia Titiivainnara itaama mmuduuya ruaa kuaivaa kooyaa rikiaateeraivaara idaara mmuduuya ruatee. Fai ngia itaama iikio ta ngiiyara mannaka kiaunnaivo kooyaa vainai rikiaaravai.

Ngia Anutuuqaa gionna kiaapuuyara kati mmira mmooriivaa iikiatee

9 Vooyaano Anutuuqaa gionna kiaapu Yerusareema variayani sikauyauvaa kati yapaiyauvaara vaa ngia rikiaavai. Mo hama na kava ivaara fafaara ree ngii giaa ngii minaravee. Vaa ngia rikiaavai. ² Ngieetama ya-paaree kiasa iikiaivaa vaa na rikiaunoo. Vaa na Maketoniaa variaa gionna kiaapuuyaata ngiiyara mannaka kiau kuaivaa ataa kua kiaunoo: Vaa ausa hanigieeraiya mmata Akaiyaivaki variaya sikau yapaaraivaara vaa ii vo nu-anu taikoo ivaki mmuaanaa teerama kieeravaivee. Vaa na ngiiyara mannaka kiau kuaivaa itaa kua kiaunoo. Ngii yapaataikiai ngia yapaara iikiaani vo yoosinna vo yoosinna variaa kaayau vooyaano ii kua ivaa rikiada iyaatama iya ausaiyauvo diitaikiai rikiada yapaara iikiaavai. ³ Ta ngiiyara mannaka kiaunnaivo sa kuminayaa vakiaiveeraivaara aanna ti seena vaidi taaravoomada ngiisi kuateera na tiee variaunoo. Na kiaunoo: Vaa iya mmuaanaa teerama kieeravaivee, kiasa kuaivo kaanaivo vakiaiveeraivaara na vaidi taaravoomada ngiisi kua-teera tiee variaunoo. ⁴ Fai Maketoniaa gionna kiaapu vooyaano ti tasipama ngiisi vida teekiai hama ngia teerairama kikio ti mmamma maisainarainoo. Vaa ta ngiiyara kiaannano: Vaa mmuaanaa teerama kieera-vaivee, kiaanna kuaivo hama kaanaivo vaino ti mmamma maisainarainoo. Ngiiitama ngii mmamma mai-sainarainoo. ⁵ Taaravooma ido tauraannaadee kuaa ivaara inna na yaata utuauko yoketaavai. Na tauraa ni seena taaravooma idaa yaagueeqama kiese titanai iyannaadee ngiisi vida ngia kua kiasa teerama kiada kati mmira sikauyauvaa nuunama teerama yapaaraivaara kuaravai. Iya itaama vida teerama yapa kikiai na ngiisi vino fai aikiooma vainaravai. Fai aikiooma vainai tee na tinara: Ngiiari yaata tinniyaadiri kati yapaavaivee. Hama iya yapaataikiainnaata vooyaano iya vuavikiaani teeda yapaavaivee, tinaravai.

⁶ Sa aa kua aavaara taunnu kiaatee. Arinaima rikiaatee. Gionna kiaapu voovoona yeenna hauvaa kiisavai uti-ivo fai kaanaivaa kiisavai varaananaravai. Gionna kiaapu voovoona yeenna hauvaa kaayauma utiivo fai kaanaivaa kaayauma varaananaravai. ⁷ Itaama vainai rikiada ngiingii yaata utuaiyauvunugiataama ngia mmuaavai mmuaavai Anutuuqaa kati sikauyauvaa mmiatee. Hama ngii miatainainnaata mmiaarainoo. Vaidi-iyano ngii vuavi tida mmiateera ngii tikiyai rikiada ngia ausa mmuaarareera tasipama mmiaarainoo. Ngien-gieenoo yaata utida ngii ausa vuatinniiyauvo yoketainai rikiada kati mmiatee. Ngia itaama iikio rikioo Anutu-uqo ngiiyara mmuduuya ruoo fai yoketainaravai. ⁸ Anutuuqo ngii variraiyauvaara aikiooma ngiiyara kati yaata utuoo ngiiyara yoketainai rikiada ngia aikiooma variaaravai. Yoketaama varikio ngii variraiyauvaara mmin-naiyauvaa aikiooma ngii mioo oro hayuuma vooyauvaatama ngii minai varakio aikiooma ngiisi vainai fai ngii seenaiya tasipama vo mmoori vo mmooriivaa varaaree kiasa kiada teekio ngia ii mmoori ivaa iikiaara mmin-naiyauvo aikiooma ngiisi vainaravai. Ngia itaama variateeraivaara Anutuuqo aikiooma ngii minaravai. ⁹ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Ivoono hama mminnaatakiaya

mminnaiyauvaa kati mmiivai.

Ari koovayakieema kati mmira aataruuvo

tupatupaa innaki vaivaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁰ Anutuuqo vaidi yeenna hau utiraiya yeenna hauyauvaa iya mmioo nneera yeennaiyauvaatama iya mmiivoono kati mmira aataruuvo yeenna hauyauvaa roosiima ngii mikiai hau utikio uruoo ngioo vioo pinaa kioo iiraivo ngia kati mmira aataruuvaa roosiima vainaravai. Fai ngia itaama iikio kati mmira mminnaiyauvo ngiisi vainaravai. ¹¹ Anutuuqo ngii tasipama varinanai ngia yoketaama varidada teekio ngii seenaiya kati mmira aataruuvo kooyaa vainai teeda kati iya mmiaaraivaara ngia sikauyauvaa ti mmikiai ta iya mmikiai rikiada iya pinaama Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaaravai.

¹² Ngii seena ausa hanigieeraiya hama mminnaataiya ngia itaama kati mmira aataruuvaa kaanaivo hama iyasi nnaasu vaivai. Kaayau gionna kiaapuuya mmannammanna ivaara Anutuuqaata kua yoketaivaa kiauootama vaivai. ¹³ Fai ngia itaama kati mmiaivaara gionna kiaapu kaayauya ngiiyara kiaara: Vaa Anutuuqaara ku-taavaivee kiaavaivee, kiaaravai. Ngia ngiingii avaiyauvakidiri ta Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa iikiaun-navaivee kiaivaa kaanaivo vaivaara iya Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaaravai. Ngia kaayau sikauyauvaa iyaata gionna kiaapu voonaa mmuakiaayaatama kati mmiaivaara iya Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaaravai. ¹⁴ Itaama vainai pinaama Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utiivaara iya ngiiyara yaaku varada varida ngii-

iyara pinaama mmuduuya ruaaravai. ¹⁵ Anutuuqo ari Mmaapuuvaa kati ti mmuuvaara nnikiai ta innaata kua tida kua yoketaivaa kiaravee. Ivo itaama kati ti mmuuvo ari vookaraivai vaivaara hama yopeema ta ivaara kua kiaravee.

Pauruuso ari mmooriivaara kooyaa tiravai

10 Na Pauruuso neenoo yamaa kua yamaa kua tiee ataa kua ngii giaa ngii minaravee. Vooyaano niyara tunoo: Ivo ti tasipama varuu suaivaki pata kua tioo boo ikiee tira vaidivai variravaivee, tiravai. Vooyaano niyara tunoo: Ivo ngieera voopi varuu suaivaki yaagueeqa kua tioo avaiakaraira vaidivai variravaivee, tiravai. Iya itaa kua tuu vaidiivo neenoo Yisuu Kirisiiva nuufa vaidivai tirooma aduoo varuneema na yamaa kua yamaa kua tiee ataa kua ngii giaa ngii minaravee. ² Ngia ee-oo tikiai na ngiisi viee fai hama na kua yaagueeqaivaa ngii tinaravai. Gioonna kiaapu vooya tiyara kiaanoo: Mmatayaa diaa vaidiyaano mmatayaa diaa aataruuvaa mmoori iikiaanoo, kiaiya na aikiooma kua yaagueeqaivaa iya tinaravai. ³ Inna aikioo ta mmatayaa diai vari-daata hama ta mmatayaa diaa yaata utirivaugataama yaata utida yaagueeqama mmoori varaunnvai. ⁴ Vaidi mmatayaa diai rapuara iida varida ngiari suru veeva tipaa ganifaiyauvaa varada vida yoosinna yaagueeqama diraiyaata rapidada iya yaatara kiaavai. Iva roosiima ta Anutuuqaa mmooriivaa yaagueeqama iida varida hama ta mmatayaa diaa suru veeva tipaa ganifaiyauvaadiri iikiaunnvai. Ta Anutuuqaa yaagueeqa ari vookaraivaadiri iikiaunnvai. Ta ivaadiri iida maisa aataruuyauvo yaagueeqama diiyauvaa fai ta yaatara kikio taikaanaravai. ⁵ Unnakua unnakua kiaa kiada kooyaa ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiira aataruuyauvaa ta yaatara kikio taikaanaravai. Gioonna kiaapuuya Anutuuqaa arinaima rikiaa aataruuvaa vooyaano ngiariyara mannaka tida ivaa atau rira aataruuvaa ta aikiooma ooqoo tikio taikaanaravai. Mmuakiaa yaata utiraiyauvaa ta adida pikiada Yisuu Kirisiinna aataruuvaa nnaasu yaata utida iikiaunnvai. ⁶ Na kiau kuaivaa ngia arinaima rikiaada ngii iikiatani iima taika kikiai ngiikidiri vooya ni kuaivaa rikiaada yaataraiya ta irisai maisaivaa iya mmiaaraivaara teerakiaunnano.

⁷ Ngia mmaanai kooyaa ngii avuuyauvunu vaiyauvaa nnaasu taavaivee. Ngiikidiri vaidi voovono ariyara yaata utuoo tinoo: Na Yisuu Kirisiinna vaidivai variaunoo, tiinne? Itaama yaata utii vaidiivo kava ariyara tuqin-nama yaata utuoo rikiaivee. Hama ivo nnaasu Yisuu Kirisiinna vaidivai varivai. Teetaatama Yisuu Kirisiinna vaidiya variaunnano. ⁸ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ari mmooriivaara yaata utuoo nnutu varada iira yaagueeqaivaa ti mmiravai. Ngia innara iidada koovayaida variateeraivaara ti mmiravai. Hama ta ngiiyara ooqoo tikiai ngia maisama variateeraivaara ti mmiravai. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva yaagueeqaivaa itaama ti mmiivaara na pinaama titiyara mannaka kiauvaara hama na ni mmamma maisainoo. ⁹ Na yanaiyauvaa ngiini fafaaraki-aaduu vuuyauvaa hama ngia iyauvaa jaarida aatuukiateeraivaara na fafaarairavai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovono fai tinara: Pauruuso yanaiyauvaa fafaaraikeo tiisi nniyauvo avaiakarai kuayauvai tiisi nniivai. Ivo numa ti tasipama varikiai rikiaada ta taunnano muaraagai vaidivai varikio inna kuaivo mmanna kuavaivee, tinaravai. ¹¹ Fai itaa kua tinara vaidiivo arinaima rikiaivee. Ta ngieeradii varida yanaiyauvaa fafaarakiannano kuaiyauvootama ta ngii tasipama varida iikiaraiyauvootama mmuaakaraivai vaivai. Hama ari vookaraivai vaivai.

¹² Gioonna kiaapu vooya itaama ngiariyara ta yoketaayavee kiaa kiada ngiari nnutuuyauvaa ngiau yapaa-neema ta iya roosiima titiyara yaata utida variaunnanne? Ai mo hama iya ti roosiima mmuaakaraama variaavai. Iya ngiari varivaugataama varida ivaa teeda kiaanoo: Ta aikiooma variaunnano, kiaiya hama tinni ru-aaya iya kumimaka tuanaaya variaavai. ¹³ Hama mo ta titiyara mannaka kiaunnaivo fai yaatarama vainaravai. Anutuuqo ni mmoori varaateera ti mmataama kioo tuu mmooriivaa ta varada ivaara nnaasu fai ta titiyara mannaka kiaravai. Ii mmoori ivaa ta iikiaannaivo vaa ngiisiaatama viravai. ¹⁴ Ta ngiisi kuaanna suaivaki Anutuuqo tiyara atau yapa kioovaa hama ta hederaida vida titiyara mannaka tiravai. Ta Anutuuqo ti mmataama kioovaki toosa hara ngiisi vida Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miravai. ¹⁵ Anutuuqo tiyara atau yapa kioovaa hama ta vida hederaida ivaki vau mmooriyauvaa vooya uuyauvaara ta titiyara mannaka ki-aunnvai. Hameetavee. Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivo vakia roo vioo vioo pinaavai vakiaiveera ta faannaida varida ngiiyara mmoori varaunnvai. Anutuuqo atau yapa kioovaa aakiaivaki ta mmoori varaunnai-vo vakia roo vioo vioo pinaavai vainai ¹⁶ ta ngii pikiada vo mmata vo mmata variayasi vida mmayaaya yoke-taivaa iya kiaa mmiaaravai. Ta itaama iida ari vo vaidi voovono tauraa vaa mmoori iivaki hama ta ivaki vida mmoori varada ivo vaa ii mmooriivaara titiyara mannaka kiaravai. ¹⁷ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraiivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovono ariyara mannaka tinaree kiaa sa ariyara mannaka kiaivee. Udaanga Anutuuqaa nnaasu mannaka kiaivee. Kua fafaaraiivoo itaa kua tiivai. ¹⁸ Udaanga Anutuuqo vaidi voovaa inna aikiooma vari vaidivaivee tiivo inna Anutuuqaa avuuvau yoketaa vaidivai varivai. Vaidi voovono arinadiri ariyara na yoketaa vaidivaivee tiivo Anutuuqaa avuuvau hama yoketaivai varivai.

Pauruuso unnakua aposorooya yaatareeravai

11 Na kiisama yaata duunaano kua tirayaama tinai rikiada sa ni reeroo reemmoo tiraida teeda rikiadaata tirooma variatee. Tirooma varida ni kuaivaa rikiaatee. ² Anutuuqo ngii haitatuuma too kaayauma ngiiyara yoketairavaa roosiima na ngii haitatuuma tee kaayauma ngiiyara yoketaakiaunoo. Kiaatanna yoketaa tuanaa hama sabi nuairaivaa vaidiyya ngiaammua yoketaa voovai mmiaaraivaara kua kuaa teerama kieeraivaa roosiima na ngiiyara kua kuaa teerama kiee Yisuu Kirisiinna mmuaa tuanaivaa ngii mmataama kieeravai. ³ Na pinaama yaata utuaunoo. Yapaivo Evaanna iinno taanaree kuaa unnakua kuaa uuvaa roosiima vaidi vooya ngii unnakua kuaa ngii iida taaree kuaa tikiai ngia safuuma varida Yisuu Kirisiinnara yoketaama yaata utiraivaa pikieevoraivaara na yaata utuauko ni mmuaarainoo. ⁴ Ta Yisuu Kirisiinnara kua kutaivaa ngii giaa ngii miaannaivaa roosiima ari vo vaidi voovoono Yisuunnayaadiri mmataama kioo unnakua vooyauvai ngii giaa ngii muduu rikiada ngia makee tuduu ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida inna kuaivaara kutaavaivee tiravai. Ta Mmannasa Yoketaivaaraata Yisuunna mmayaaya yoketaivaaraatama ngii giaa ngii miaanna kuaivaa roosiima ari vo vaidi voovoono ari vo mmannasaivaaraata ari vo mmayaayaivaaraatama ngii giaa ngii muduu rikiada ngia makee tuduu ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida inna kuaivaara kutaavaivee tiravai. Ngia itaama iikiaivaara na ngiiyara yaata utuauko ni mmuaarainoo.

⁵ Itaa kua tira vaidiyyara ngia ngii yoketaikiai ti aposorooyavee tiraiyara na yaata utuauko hama ni yaatareeravai. ⁶ Na niniyyara yaata utuauko kutaa ni tinniivo aikiooma kua oyaivaa varaikio ni avaiakidiri na kua oyaivaa kiauvo kuaa fannifaanniima kiauvai. Ni tinniivo aikiooma kua oyaivaa varaivaara mmuakiaa suai na nuaina variee ita ataama ngii giaa ngii miao suaiyauvaki vaa ta kooyaa ngii vitaakiaunnavaai.

⁷ Na mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaa suaiyauvaki hama na irisai mminnaiyauvaa vareeravai. Ngii nnutuuyauvo ngiau aapu vakiaiveeraivaara na adiee variee mmoori vareeravai. Na itaama iikiau aataruuvo koonnai aataruvai na iiravainnee? ⁸ Na ngii tasipama mmoori varee variaa suaivaki ngiari voopinnaa vaa ausa hanigieeraiya sikauyauvaa ni miravai. Hama na iya mmoori varaivaara iya sikauyauvaa ni miravai. Na ngii tasipama mmoori varaivaara iya sikauyauvaa kati ni muduu na mmuara vareeraivaa roosiima iya sikauyauvaa varee ngii mmoori vareeravai. ⁹ Na ngii tasipama variaa suaivaki hama niisi vau mminnaiyauvaara hama na ngii yaparairavai. Maketonina varuu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooyaano sikauyauvaa ni muduu na iyauvaadiri hama niisi vau mminnaiyauvaa vareeravai. Itaama hama na ngii yaparaira variaaneema fai yapooma mmuaikaraama hama na ngii yapara rinaravai. Na ngii yaparaino ngii mmuaarareevora hama na ngii yapara rinaravai. ¹⁰ Yisuu Kirisiinna kua kutaivo ni aakiaivaki vaivaara na kua kutaavai ataa kua tiee ngii giaa ngii minaravee. Na itaama variee hama mminnaara ngii yaparairaina kati mmoori varaivaara na niniyyara mannaka kiaunoo. Na itaama niniyyara mannaka kiau kuaivaa Akaiya mmataivau variaa gioonna kiaapuuya rikikio hama vaidi voovoono yopeema ataa rinaravai. ¹¹ Mo na aaniira itaa kua kiaunnee? Hama na ngiiyara mmuduuya ruauvaaraina itaa kua kiaunnee? Hameetavee. Na ngiiyara mmuduuya ruauvaa Anutuuqo vaa taivai.

¹² Vaidi vooya ngiariyyara ta aposorooyavee tira vaidiyya sa iya ngiariyyara mannaka tida kiatee: Ta Pauruusainna mmooriivaa iikiaaneema iikiaunnavaivee, kiatee. Sa iya itaa kua kiateeraivaara fai na nini mmooriivaa na makee kati ngiiyara iikiauneema mmannammanna itavai iina nnaasu varinaravai. ¹³ Ii vaidi iya hama kua kutaa aposorooya variaavai. Unnakua aposorooya variaavai. Iya ngiari mmooriyauvaara unnakua kua kiada ngiari vookaraama mmooriyauvaa iida varida Yisuunnayaadiri yaadata rummua kiada kiaanoo: Ta Yisuu Kirisiinna aposoro tuanaayavee, kiaavai. ¹⁴ Iya itaama iikiaivaara hama na nnikiaraakiaunoo. Mo Sataango ariinoo aikiooma aangeraa mmeekia teeraivaa hababainno mmooriivaa iivai. ¹⁵ Ivaara fai inna mmoori vareera vaidiyya safuuma varira vaidiyya roosiima mmooriyauvaa iida kiaara: Ta safuuma mmoori vareera vaidiyavee, kiaaravo inna hama nnikiaraakiateera kuavai. Iya taikera suaivaki ngiari iikiaa mmooriyauvaa irisai maisaiyauvaa fai safuuma ngiari varaaravai.

Pauruuso aposoro vaidivoonora tuoo kaayau mmuaararovaava vareeravai

¹⁶ Na tauraa kiau kua voovai na kava tinaravee. Sa gioonna kiaapu voovoono niyyara yaata utuoo kiaivee: Ivo yaata duuna vaidivaivee, kiaivee. Fai ngia itaa kua tida seeda mmooka hanigia ni miatee. Niyyara yoketaakiatee. Fai ngia niyyara yoketaikiai na kiisama niniyyara mannaka tinaravo vainaravai. ¹⁷ Na itaa kua kiau kuaivaa hama Udaanga Yisuuvaano ni giaa ni mikiai kiaunoo. Yaata duunaano kua tirayaama na neneeno kua kiaunoo.

¹⁸ Kaayau vaidiyya ngiari mmoori mmatayaa diaa iiraiyauvaara ngiari mannaka kiaaneema na niniyyara mannaka kiaunoo. ¹⁹ Ngia ngiingiiyyara ta tinni yoketaayavee kua kiada koonnai kuaivaa ngii giaa ngii miaiya kuaiyauvaara ngii yoketaikiai iya tasipama variaavai. ²⁰ Vooya ti mmoori varaateera ngii vitaaree kua kiada ngii mmin-

naiyauvunudiri mmuara aataruuvaa iima rada ngii unnakua unnakua kiaa rada ngia iikiainaaree kiaa ngii iida teeda ngiiyara nniki rakaida ngii yaata rudauda varikiai teeda rikiadaata inna aikioovaivee kiaa kiada variaavai. ²¹ Ngia itaama iikiaivaara kua voovai na niniyara mmataama kiee kiaunoo: Ni mmama maisainoo. Ta ngii tasi-pama variaanna suaivaki ta muaraagama varidara tida hama yopeema itaama ngiiyara iiravaivee, kiaunoo.

Iya hama aatuuraida vo aataru voovaara ngiariiyara mannaka tikiai mo neetama ivaara aikiooma niniyara mannaka tinaravai. Na itaa kua kiauvo yaata duunaira vaidiaano tirayaama na kiaunoo. ²² Iya ngiariiyara ta Eporai kuaivaa kiaunnayavee kiaannee? Mo neeta Eporai kuaivaa kiau vaidivai. Iya ngiariiyara ta Isarairaa vaidiyavee kiaannee? Mo neeta Isarairaa vaidivai. Iya ngiariiyara ta Aparahaamaa oyaivakidiri diitaunnayavee kiaannee? Mo neeta Aparahaamaa oyaivakinnaa vaidivai. ²³ Iya Yisuu Kirisiinna mmoori varaa vaidiyannee? Mo na yaata duuna vaidiivaa roosiima ataa kua tinaravee. Na Yisuu Kirisiinna mmooriivaa varauvoono iya yaatarauvai. Na yaagueeqama kiee mmooriivaa varaivo na iya mmoori varaivaa yaatareeravai. Vaidiia na Yisuu unna mmoori varaivaara kiaa kiada oovi nnauvaki airineetu ni yapa kioodoo na varaivoono iya varuuyauvaa yaatareeravai. Vooyaano kaayauneetu ni ripuuduu vooyaano kaayauneetu ni ruputuduu na putueenana rikieennaata variravai. Na itaama variaivo iya itaama varuuvaa yaatareeravai. ²⁴ Yaaku saineetu Yutayaa vaidiia yeenaivaadiri ni ripiikiai vo vaidivai yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana yuku saivai saivakidiri taarama taaramaneetu (39) vairavai. ²⁵ Roomaa vaidiia taaravoomaneetu buaagaivaadiri ni ripiiravai. Mmuaneetu vaidiia sikauyauvaadiri habati kiada ni riravai. Taaravoomaneetu siipaiyauvaki na variaaduu nnooriivo siipaiyauvaa rummua ruvuarata kioodoo nnoori varaivau variravai. Vo suai ikiannaivaata heenaivaata vara kuainnama kiee na nnoori varaivau siipa sagaivau variaaduu sabisaabi ni varoo nuairavai. ²⁶ Makemakee na ngieera vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaina variaa suaiyauvaki nnooriyauvo hainno ni ruputu fannifaannuuduu mmuara furai vaidiia ni ruputida ni mminnaiyauvaa mmuara varaaree kiaa uduu ni seena Yutayaiya ni ruputuaara uduu ngiari voopinnaiyaatama mmuaikaraama ni ruputuaara iiravai. Na nnau yoosinna pinaa aakiai yauvaki nookiaaduu vaidiia ni mmaara kuaivaa tida ni ruputuaara uduu na mmanna mmata hama vaidiaatauyauvunu nookiaaduu maisa aataruuvo niisi nnuuduu ni putuatauduu na maisama nuaina variravai. Na siipaivaki karee nnoori pinaivau viee variaaduu nnooriivo ni ruputuataama uduu gioonna kiaapuuya unnakua unnakua tida tunoo: Ti seenavaivee, kiaa kiada ni ruputuaara iiravai. ²⁷ Na pinaa mmooriivaa nniki vata vatama kiee yaagueeqama kiee varee airineetu na mmoori varee variee heenaiyauvaki hama na vuru vairavai. Vo suai vo suai ni yeenna rauduu ni nnoori rauduu airineetu hama ni yeennaatauduu hama ni nnaunnaatauduu hama ni uyira rairaatauduu na kati variravai. ²⁸ Itaama vauduaata vo yoosinna vo yoosinna vaa ausa hanigiada Anutuuqaara nuunakiai yara na haitatuunaraivaara mmuakiaa suai na iyara yaata utuauko ni mmuaararainoo. ²⁹ Fai gioonna kiaapu voovoono Anutuuqaa aataruuvaa inna mmuaararano pinaama muaraagama varinai neeta innara boo tiee inna mmuaararavaa varaanaravai. Fai gioonna kiaapu voovoono haruruo mminnamminnaa maisaivaa varano ni ausaivo pinaama mmuaararaanaravai.

³⁰ Fai na niniyara mannaka tinaree tiee na Anutuuqaa mmooriivaa varaukai ni nnammutuiai ni nnutuuvaa varadu yapa kiada niyara muaraagavaivee kiaivaara na niniyara mannaka tinaravai. ³¹ Udaanga Yisuu Koonna Anutuuqaara ta tupatupaa kiaunnaano: Ivo yoketaavaivee, kiaunnaivoono arinaima too rikiaivai. Na itaa kua kiauvo hama na unnakua kiaunoo. ³² Na Damasakuusa variaa suaivaki kieeta vaidiivaa Ariteenna nnoonna vaidiivoono ari rapira ngiaammuauya titooduu sikau vagiaamunna keegiai yauvaki ni mmaara suriravai. ³³ Surida varuduu ni seenaiya vagiaamunna tabaangaidaadiri sookuya utua pinaa voovaki ni rummua kiada tapuka yeenaivaa haru kiada utida mmaanai reemma kioodoo mmataivau tuma ruee na nene taivau viravai.

Pauruusoono ari avu tinniivo hanigioduu toovaara tiravai

12 Na yaata utuee rikiauko niniyara na mannaka tiraivo hama yoketaikio hama kaanaivo vaivai. Itaama vaikiainnaata na vootama kava niniyara mannaka kiaunoo. Ni variraivaara ngia arinaima teeda rikiaateeraivaara na niniyara mannaka kiaunoo. Aa kua aavaa na ngii giaa ngii minaravee. Na ni avu tinniivo hanigioduu na tee rikiaa kuaivaatama Udaanga Yisuu Kirisiiva ivakidiri ni giaa ni muduu na tee rikiaa kuaivaatama ngii giaa ngii minai rikiaatee. ² Vaa na ausa hanigia kiee Yisuu Kirisiinna vaidivai variaaduu rikioo Anutuuqo ni vitoo ngiau aapu aruoo tuanaivaki ni yapa kieeravai. Ii suai ivakidiri na jaaruauko nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama nuanuudo vaa taika kiaivai. Iqii suai ivaki na kooyaa ni mmammaivaata ngiau aapuuvaki viravainnee? Vara ni avu tinniivo hanigioduu na taivaa roosiima ngiau aapuuvaki viravainnee? Hama na tauvai. Anutuuqoono nnaasu taivai. ³ Na kava ngii giaa ngii minai rikiaatee. Vaa na tauvai. Anutuuqoono ni vitoo ngiau aapu yoosinnaivaa nnutuuvo Paratiisa ivaki ni yapa kieeravai. Na kava tinai rikiaatee. Na kutaa ngiau aapuuvaki viravainnee? Vara ni avu tinniivo hanigioduu na taivaa roosiima ngiau aapuuvaki viravain-

nee? Hama na tauvaivee. Anutuuqoono nnaasu taivaivee. ⁴ Na ngiau aapuuvaki viee ari vookarau kuaivaa hama yopeema kooyaa tinara kuaivaa na rikieeravai. Hama yopeema vaidiivo rikioo kiataira kuavai na rikieeravai. ⁵ Na itaama ngiau aapu viee taivaara fai na aikiooma niniiyara mannaka tinaravai. Fai hama na nene iikiauvaara niniiyara mannaka tinaravai. Hama aaniivaara na niniiyara mannaka tinaravai. Na Anutuuqaa mmoori-ivaa varaukai ni nnammutuaiya ni nnutuuvaa varadu kiaivaara nnaasu fai na niniiyara mannaka tinaravai. ⁶ Kutta na niniiyara mannaka tinaree tiee na kua kutaivaa ngii giaa ngii minaraivaara hama na yaata duuna vaidivai variauvai. Gioonna kiaapuuya safuuma na iikiauva teeda na kua kiauva rikiada na iikiauvaugiataama na kua kiauvaugiataama safuuma niyara yaata utuateeraivaara na hama niniiyara mannaka tinaravai.

⁷ Na ari vookara ari vookarayauvaa tauvaara na niniiyara nnoonnavavee kiataavai. Anutuuqoono sa na itaa kua kiaiveeraivaara mmamma nniitareera maisauvo niyaa vauvaara ee-oo tiravai. Ii nniitareera maisa ivaa Sataango ni mmammaivau yapa kiooduu vaududuu na hama niniiyara mannaka tinaraivaara Anutuuqaa avavau-ra niisi vairavai. Vauvo mmannammanna homo niisi vainoo. ⁸ Na taaravoomaneetu Udaanga Yisuu Kirisiinnaata kua tiee yaaku varee mmuaararova niyaaadiri rugaveeraivaara na yaaku vareeravai. ⁹ Yaaku varaaduu ivo sai ni tunoo: Na i tasipama variee aiyara kati yoketaama yaata utuee varinai a aikiooma varinaravai. A muaraagama varianna suaivaki na yaagueeqama i tasipama varino ni yaagueeqaivaa kaanaivo kooyaa vainaraivaara na itaa kua kiaunoo. Ivo itaa kua tuuvaara mmuaararavai niisi vaikai na muaraagama variauvaara na niniiyara mannaka tiee sirigakiaunoo. Yisuu Kirisiinna yaagueeqaivo niyaa rummua apu kioo vainno ni tuqinnanai na ivaa rikiaanaraivaara na niniiyara mannaka tiee sirigakiaunoo. ¹⁰ Na Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivonora tiee na ni mmammaivo muaraagaikiainnaata variaukai iya maisa kua ni kiani na variauko ni mmuaararavai iya ni ruputida itaida variaavo ari vookara ari vookarai mmuaararayauvo niisi vaikiainnaata na inna aikioovavee kua kie yoketaama variauvai. Na ni mmammaivo muaraagaikiainnaata variauvai suaivaki na yaagueeqama variauvaara na itaa kua kiaunoo.

Koridii variayara Pauruuso pinaama yaata utuoo tiravai

¹¹ Ngieenoo niyara mannaka kiataavai vaikiainnaata na neneenoo niniiyara mannaka kiauvo inna yaata duunaano tirayaama na kiauvi. Ngieenoo hama niyara mannaka kiaivaara na itaa kua kiauvi. Na kutaa kumina vaidivai variaukai rikiada ngia vo vaidi vooyara ngii yoketaikai ti aposoroovavee kaiya na yaata utuaukai hama iya ni yaataraavai. ¹² Aposoroo tuanaia iira mmooriyauvaa na ngii nuuna aakiyauvaki yaaagueeqama kiee iikiaaduduu rikiada ngia tooduu kooyaa vairavai. Na Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarau yoketauyauvaa iikiaaduu ngii avuuyauvunu diitoduu ngia tooduu kooyaa vairavai. ¹³ Ngia aaniira ngiari voopinna voopinnaaya Anutuuqaa nuunama varirayauvaara yaata utida kiaanoo: Ti yaataraavaivee, kiaanee? Mo na iya tasipama mmoori varaa suaivaki iya sikauyauvaa ni muduu na vareeravai. Na ngii tasipama mmoori varaa suaivaki hama na ngii sikauyauvaa varaivaara ngia itaa kua kiaanee? Boo, na hama ngii yaparakiavaara na koonnama iiravainnee? Sa ivaara yaata utiraida ngii ausaiyauvaa ni miatee.

¹⁴ Na taaraneetu ngiisi viee aanna na taaravoomaneetuuva ngiisi kuanara teerataarina variaunoo. Fai na ngiisi viee mminnaara ngii yaparaino ngii mmuaararevoora hama na ngii yaparainaravai. Hama na ngii sikauyauvaa varaanaraivaara mmoori varauvai. Ngia yoketaama variateeraivaara na mmoori varauvai. Mo kutaa kuavai. Hama nnaakaraiya mmoori varada sikau mminnaiyauvaa varada ngiari kaano kooya mmiaavai. Ngari kaano kooyaano mmoori varada sikau yeenna mminnamminnaiyauvaa ngiari nnaakaraiya mmiaavai.

¹⁵ Ngia ausa hanigiada yoketaama variateeraivaara na niisi vai mminnaa mmuakiaayauvai kati ngiiyara ni yoketaivaara kagaari kiee ni variraivaatama ngiiyara yapaanaravai inna ni yoketaunoo. Fai na itaama iina ngiiyara pinaama mmuduuya rinai ngia irisai kiisama niyara mmuduuya ruarannee?

¹⁶ Inna aikioo itaama vaikai vaa ngia rikiaavai. Na ngiisi kua suaivaki hama na mminnaiyauvaara ngii yaparakiavaara hama ngii mmuaarareeravai. Mo vooyaano kiaanoo: Ivo ti unnakua kua kioo ti iinno taanaree kua kioo ta sikauyauvaa yapaateera tiravaivee, kiaavai. ¹⁷ Ai mo dataama na itaama iiravainnee? Na vaidi vooya ngiisi titaaduu vuuyaano ngii unnakua kua kiada itaama iiravainnee? ¹⁸ Mo na yamaa kua yamaa kua Titiinna kuaaduu ngiisi viravai. Na inna seena vaidi ausa hanigioo voovaatama inna tasipama titaaduu viravai. Mo Titiiva ngiisidiri ngii unnakua kua kioo mminnaiyauvaa vareeravainnee? Hameetavee. Neeta ivootama mmuaa ausa mmuaa vuatinnivai varada mmuaavaugiataama mmoori vareeravai.

¹⁹ Ti seena ta ngiiyara mmuduuya ruannaiyaso, ta yanaivau fafaara raanna kuaivaara ngia yaata utida tunoo: Ti avuuyauvunu ngiariyaroo tida itaa kua kiaavaivee, kua ngia yaata utuaanee? Ai hameetavee. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ivo tiine tiineema nnaasu ta kuaivaa tida Anutuuqaa avuuvau mmuakiaa mmoorivai ta iikiaunnaiyauvaa ta ngiiyaroo tida iikiaunnaiyauvaa. Ngia yoketaama varia rada vidada nnaagiai ngia yaagueeqama

variaaraivaara ta iikiaunnavai. ²⁰ Ngia yoketaama variaaraivaara ni taatainai na ngiisi viee ngii teenai ngia koonnama ari vookaraama varivoora na pinaama yaata utuauko ni pirisainoo. Na ngiisi viee ngii tasipama yoketaama varinaraivaara na ni ngii taatainai na ngiisi viee ngii tee ngii tino ngii maisaivoora na pinaama yaata utuauko ni pirisainoo. Na ngiisi viee ngii teenai rikiada ngia ngiingiita ngiingiita buaru tida varida ngiingii yaatara ngiingii yaatara kiaivaara ngii nnannateenai varida ngiingiiyara ngiingiiyara nnaasu yaata utuaaravai. Yaata utida varida ngiingii seenaiyaaadiri koonnama yaata utida unnakua tida varida iyara murumuru tida varida ngiingiiyara mannaka tida koonnakaannama varivoora na pinaama yaata utuauko ni pirisainoo. ²¹ Fai na kava ngiisi vino Udaanga Anutuuoqo ni tinai ngii avuuyauvunu ni mmamma maisaivoora na pinaama yaata utuauko ni pirisainoo. Ngiiikidiri vooyaano nnaaru mmminnamminnaa maisaiyauvaa varaiya homo maisama yaata utida sabi nuaida ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi nuaira aataruuvaa iida varida ngiari yaata utiraiyauvunugiataama nnaasu varida hama ii aataru iyauvaara yaata utida mmooka hani-gia mmida variayara na yaata utuaunoo. Na ngiisi viee iya teeno ni ausaivo kaayauma ni mmuaarareevoora na pinaama yaata utuauko ni pirisainoo.

Pauruuso nnaagiai kua tiao yaagueeqama variateera tiravai

13 Na taaraneetu ngiisi viee aanna na taaravoomaneetuuvau ngiisi kuanara iikiaunoo. Anutuuoqaa kua fafaaraivo vainno tino: A kua pinaana vaidiivaa yapaanaree tiee taaramannee taaravooma vaidiido vaa ivo tomeda iivaa taidaatama vitee kiee inna yaparaxianee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivai. ² Ngia nnaaru mmminnamminnaa maisaiyauvaa varooyaatama ngia mmuakiaa voonaatama na taaraneetu ngiisi kuaa suaivaki ngii giaa ngii miaa kuaivaa aanna na ngieeradiri variee kava ngii giaa ngii miee ataa kua tinai rikiaatee. Fai na kava ngiisi viee ngii mmminnamminnaa maisaiyauvaara ngii tinai rikiada ngiiikidiri tomeda iikiaiya fai kutaa irisai maisaiyauvaa varaaravaivee. ³ Fai na itaama iino rikioo Yisuu Kirisiiva ni giaa ni mikiai na kua kiauvo kooyaa vainaravai. Yisuu Kirisiiva ngii mmminnamminnaa maisaiyauvaara safuuma irisaiyauvaa ngii minaree tuoo hama muaraagama iinno ngii mivai. Ngii nuuna aakiaiayuvaki yaagueeqama iinno varivai. ⁴ Kutaa nnaaru ivo vaidivai varioo muaraagama uudu rikiada iya yatari sagaivau inna haara kieeravai. Anna makee Anutuuoqaa yaagueeqaivaura hara kioo varinoo. Teeta ivo tiiki vari vaidiyara tida mmuaikaraama muaraagama variaunnao. Aanna ta inna tasipama Anutuuoqaa yaagueeqaivaura hara kiada varida ngiinyara mmooriivaa iikiaaravai.

⁵ Ngia ngiingii aakiaiayuvaki tuqinnama taatee. Ngia Anutuuoqaa kutaavaivee kiaa aataruuvaa ngia hara kiada variaannee? Tuqinnama ngiingiiyara yaata utida rikiaatee. Mo vaa ngia rikiaavai. Yisuu Kirisiiva ngii aakiaiayuvaki varinoo. Mo vara ngia ngii aakiaiayuvaki taavo hama variinnee? Vara ngia kati unnakua kiaa kiada kutaavaivee kiaanee? ⁶ Fai ngia ngiingii aakiaiayuvaki itaama teekio too Yisuu Kirisiiva kutaa varinai ta inna mmooriivaa kutaa varaunnaivaa kaanaivo kooyaa vainai ngia ivaa taaraivaara ta yaata utuaunnao. ⁷ Sa ngia koonnama variateeraivaara ta Anutuuoqaa kua tida yaaku varaunnao. Ti mmooriivaa kaanaivo kooyaa vainaraivaara hama ta itaama yaaku varaunnao. Ngiiikidiri vooyaano kiaanoo: Iya mmooriivo fanniinaravee, kianaiaata ngia safuuma variateeraivaara ta Anutuuoqaa kua tida yaaku varaunnao. ⁸ Hama yopeema ta vo aataru vo aataruvaadiri iida kua kutaa aataruuvaa uuda rammuaaravai. Ta kua kutaa aataruuvaa nnaasu iida variaaravai. ⁹ Ta muaraagama variaunnani ngia yaagueeqama variaivaara ti yoketaunoo. Ngia Anutuuoqaa aataruuvaa iidada arinaima teeda koovayama kiada variateeraivaara ta yaaku varaunnao. ¹⁰ Ivaara na ngieeradiri variee aa kua aayauvaa fafaarakiaunoo. Ngia koonnama variaivaara na ngiisi viee Udaanga Yisuu Kirisiiva ni tiki ai na inna yaagueeqaivaura ngii tino ngii ausa mmuaarareevoora na ngieeradiri variee aa kua aayauvaa fafaarakiaunoo. Yisuu Kirisiiva ni tiki ai na inna yaagueeqaivaura kiau kuaivaa na kiau vai. Na hama ngia Anutuuoqaa aataruuvaa pikiaateera kuavai kiau vai. Ngia inna aataruuvaa iidada koovayaida variateera kuavai na kiau vai.

¹¹ Ni seenayaso, ni kua nnaagiaivaa na tinai rikiaatee. Yoketaama variatee. Ngia Anutuuoqaa aataruuvaa iidada arinaima koovayaida variaaraivaara yaagueeqama mmoori varaatee. Na ngii giaa ngii miau kuaiyauvaa arinaima rikiaatee. Ngiiingiiyara ngiingiiyara mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada ausa nuufa tasipama variatee. Fai ngia itaama iikio Anutuuoqo mmuduuya rira ausa nuufa nakaaravoona ngii tasipama varinaravai.

¹² Ngia ngiingii seenaiya yaaku rumisida iyara yoketaakiatee.

¹³ Anutuuoqaa gioonna kiaapu aavakinnaa mmuakiaaya ngiinyara yaata utida boo kiaavai.

¹⁴ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivootama Anutuuoqaa mmuduuya riraivootama Mmannasa Yoketaivo ngii aakiaiayuvaki variki ai vaa ngia ivara arinaima rikiaivootama mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee.

Garatiaa

¹ Na Pauruusoono aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Na kua varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo. Hama vaidi vooyaano kuaivaa ni giaa ni muduu na varee nuairavai. Yisuu Kirisiivaatama ti Napoova Anutu-uqo inna tuduu putuuvakidiri diitoovootama kuaivaa ni giaa ni muduu na mmooriivaa vareeravai. ² Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada ni tasipama variaiyaatama ngiiyara yaata utida kiaani tee na aa yanaa aavaa ngia vaa ausa hanigia kiada Garatiaa mmataivau variaiya ngiini fafaarakiaunoo.

³ Ti Napoova Anutu-uqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

⁴ Ti Napoova Anutu-uqo yaata utuuvugiataama Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaara ee-oo tioo putiravai. Aa suai aavaki gioonna kiaapuuya maisama variaivakidiri Yisuuva ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaara putiravai. ⁵ Anutu-uqaa nnutuuvo tupatupaa ngiau aapu vakiaivee. Kua kutaa.

Yisuunna mmayaaya yoketaa mmuaa tuanaavai vainoo

⁶ Yisuu Kirisiiva kati ngiiyara yoketaama yaata utiivaara Anutu-uqo ngii maavee tiravai. Ngia makee tikiai ari vo mmayaaya yoketaa voovai rikiaaraivaara Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa pikiada kuaavai. Na ivaara pinaama nnikiaraakiaunoo. ⁷ Hama ari vo mmayaaya yoketaa voovai vainoo. Gioonna kiaapu vooyaano Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivo hakuatarama ari voovaugiataama vakiaiveeraivaara ari vookarai kua yoketaivaa ngii giaa ngii mmiaavo ngii ausaiyauvo mmuaararavai. ⁸ Ta tauraa ngii giaa ngii miaanna mmayaaya yoke-taivaa fai tiikidiri voovoononnee vara ngiau aapuuvakidiri tii aangeraa voovoono hama ivaa roosiima ngii giaa ngii mirainno ari vookarai kuavai ngii giaa ngii mino too Anutu-uqo tino rikioo ikia aakiaivaki kuanaravai. ⁹ Vaa ta ivaara tauraa ngii giaa ngii miravai. Aanna na kava ngii giaa ngii miaunoo. Ngia tauraa rikiada varaa mmayaaya yoketaivaa fai gioonna kiaapu voovoono hama ivaa roosiima ngii giaa ngii mirainno ari vookarai kuaivaa ngii giaa ngii mino too fai Anutu-uqo tino rikioo ikia aakiaivaki kuanaravai.

¹⁰ Mo na itaa kua kiauvaara yaata utuatee. Vaidiyya niyara yoketaavee kiaaraivaara na itaa kua kiaunnee? Vara Anutu-uqoono niyara kua yoketaivaa tinaraiivaara na itaa kua kiaunnee? Mo Anutu-uqo niyara kua yoketaivaa tinaraiivaara na itaa kua kiaunoo. Vaidiyya niyara mannaka kiateeraivaara na itaa kua kiaunnee? Vaidiyya niyara mannaka kiateeraivaara na mmoori varautiri. Na hama Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai variautirivee.

Pauruusaa Anutu-uqo aposoroo vaidivai mmataama kieeravai

¹¹ Ni seenayaso, nnikiai na aqaa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Kua mmayaaya yoketaivaa na ngii giaa ngii miaivo hama vaidiyyaano tira kuavai. ¹² Hama vaidi voovoono ivaa ni giaa ni muduu na rikieeravai. Hama vaidi voovoono ivaa ni giaa ni minaraivaara ni vita vitairavai. Hameetavee. Yisuu Kirisiiva ariinoo kooyaa ni giaa ni mioo ni vitairavai.

¹³ Vaa ngia rikiaavai. Gioonna kiaapu Yutayaiya ngiari Anutu-uqaara uu aataruuvaa neeta iiravai. Na iina variee gioonna kiaapu Anutu-uqaara vaa ausa hanigiooyara hama na boo tiraina na iya ruputu raubiriinai iya Anutu-uqaara uu aataruuvo taikaiveeraivaara na maisa mmooriivaa iya iiravai. ¹⁴ Ti taato nnaakukiaiya tupatupaa uu aataruuvaa na yaagueeqama kiee iikiaivaara ni mmuaa vayanaiya na yaatara kiee Yutayaiya ngiari Anutu-uqaara uu aataruuvaa yaagueeqama iiravai.

¹⁵ Ni noonna ausavakidiri hama na kooyaa variaa suaivaki Anutu-uqo ni mmataama kieeravai. Ivo kati niyara yoketaama yaata utuoo na inna mmooriivaa iinaraivaara ni maavee tiravai. ¹⁶ Na ngiari voopinaiya Yisuunna mmayaaya yoketaivaa kua mmiaiveeraivaara Anutu-uqo ari Mmaapuuvaa kooyaa ni vitairavai. Iva kooyaa ni vitau suaivaki hama na vaidiyyasi viee iyaata kua tiee vo kuavaara iya yaparairavai. ¹⁷ Hama na Yerusareema viee ni tauraa varuu aposorooyaata kua tiee vo kuavaara iya yaparairavai. Hameetavee. Na safuuma viee mmanna mmataivaa nnutuuvo Arapiaa ivaki hara kiee kiisa suai variee kava vara ranee Damasakuusa nniravai. ¹⁸ Na iva-ki hara kiee variaaduu nuanu taaravooma taika kioodoo na Yerusareema viee Petorooso ivaki varuuvasidiri

kuaivaa rikiaanara ivaki variaaduu yaakuuvaitana yuku sai suaivai taikeeravai. ¹⁹ Hama na sai aposorooya teeravai. Na ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kataivaa Yakoopaa nnaasu teeravai. ²⁰ Aa na fafaara rau kua aavo kutaa kuavai vainoo. Hama na unnakuavai kiaunoo. Anutuuqaa avuuvauvadi na kua kutaavai kiaunoo.

²¹ Nnaagiai na mmataivaitana nnutuuvaitana Suriaa Kirikiaa mmataivaitanaki viravai. ²² Na itaama varia ree nookiaa suaivaki Yutayaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigiada Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuuya kati na nookiaa kuaivaa rikiada hama ni teeravai. ²³ Gioonna kiaapu vooyaano iya tunoo: Yisuunnara kutaavaivee tira aataruuvo eeyaara taikaiveera ii vaidi ivo tauraa ti ruputuoo maisa mmooriivaa tiyara iiravai. Mo aanna makee ta taunnano ii vaidi ivoonoonno Yisuunna kua mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiaa roo nuainoo, tuduu ivaa nnaasu rikiada ²⁴ niyara Anutuuqaata kua yoketaivaa tiravai.

Pauruuso ngiari vo aposorooyaata kua tiravai

2 Nnaagiai nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama taika kioodoo na kava Yerusareema kuaaduu Panapaaso ni tasipama viravai. Ta vida vaidi Titiinnaata vitada viravai. ² Anutuuqoono ni tuduu na viravai. Na viee viee oro ivaki hara kiee variee ivaki varuu kieetaiya vatee iya tasipama oro vo kammu voovau variee Yisuunna mmayaaya yoketaivaa na ngiari voopinnaiaa kiaa mmiaa ree nookiaa kuaivaa kooyaa iya kiaa mmiravai. Ni mmoori tauraa na iikiyaiyauvoota nnaagiai iinaraiyauvootama kuminayaa vaivoora na kooyaa iya kiaa mmiravai. ³ Titiiva ni tasipama varuu vaidiivo Ereengaa vaidivai varuduaata hama vaidi vooyaano inna mmammaivaa hatokaateeraivaara ti tarikua tiravai. ⁴ Vaidi vooyaano unnakua kiaa tunoo: Ta ngii seenayavee, kiaa kiada ti tasipama varuuya inna mmammaivaa hatokaaree kiaa iidada hama hatokeeravai. Ii vaidi iyaano ta Yisuu Kirisiinna aataruuvau varida iikiaannaivaa taaree kiaa unnakua unnakua kiaa rada ta iikiaanna aataruuvaa teeda ngiari kieetaiya kiaa mmiaaraivaara teeravai. Hama mmaanna tuu aataruuvo mmannammanna ti ravaatau utuduu ta Yisuunna aataruuvau kati tete yaata utuaannaivau viravai. Iya mmaanna tuu aataruuvauvadi ti ravaatau utuaaraivaara iya itaama iiravai. ⁵ Yisuu Kirisiinna mmayaayaivo yaagueeqama kutaavai vainai rikiada ngia yoketaama variateeraivaara ta hama iya kuaivaa rikiada muaraagaida iiravai.

⁶ Mo ngiari kieeta vaidiiva mmataama kiiooya dataama variaannee? Iya aruooma variaannee? Vara adida variaannee? Hama na ivaara yaata utuaunoo. Anutuuqo iyaata niitama taikiai ta mmuaakaraama variaunnaano. Ii vaidi kieeta iya hama karaasa kua voovai ni giaa ni miravai. ⁷ Hameetavee. Vaa iya taavai. Yutayaa gioonna kiaapuuya Yisuunna mmayaaya yoketaivaa kiaa mmianeera aataruuvaa Anutuuqoono Petoroosaa mmiravai. Inna roosiima na ngiari voopinnaiaa kiaa mmianeera aataruuvaa Anutuuqoono ni miravai. ⁸ Anutuuqoono Petorooso aikiooma Yutayaa gioonna kiaapuuyaki aposoroo mmooriivaa iikiaveera kiaa kioo ari yaagueeqaivaa inna mmioo inna tasipooduu iiravai. Iva roosiima Anutuuqoono tuduu na ngiari voopinnaiyaki aposoroo mmooriivaa varaaduu ivo ari yaagueeqaivaa ni mioo ni tasipooduu na iiravai. ⁹ Yakooopo Petorooso Yuvuaanainna iya kieeta nnutuuvaa varoodoono Anutuuqo ii mmoori yoketaa ari vookarau ivaa ni muuvaa iya arinaima rikieeravai. Rikiada niita Panapaasaatama ti yaaku rumisiravai. Ivaara iyaata teetama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada iya Yutayaiyaki mmooriivaa varooduu ta ngiari voopinnaiyaki mmooriivaa vareeravai. ¹⁰ Iya mmuaa mmooriivaara nnaasu ti kiaa ti mmiravai. Ta mmanna haipuuvara yaata utida tuqinnaateeraivaara ti kiaa ti mmiravai. Vaa na ivaara yaata utuee na makemakee yaagueeqama mmoori vareeravai.

Pauruusoono Petoroosaa tiravai

¹¹ Na oto Adiookiaa variaaduu Petorooso nnuduu ivo koonnama uvaara na gioonna kiaapuuya avuuyauvunu safuuma ari tinniivau ivaara inna tiravai. ¹² Ngiari voopinnaa vaa ausa hanigiooyasi Petorooso makemakee iya tasipama yeenna nneeravai. Yapooma nnaagiai Yakooopoono vaidi vooya titaa kioodoo nnuuya innasi nnuduu rikioo Petorooso ngiari voopinnaiaa pikioo hama kava iya tasipama yeenna nneeravai. Vaidi vooyaano ngiari voopinnaiaa ngiari mmammaiyauvuaa hatokaateera tuuvaara ivo aatuunno hama iya tasipama yeenna nneeravai. ¹³ Petorooso itaama aatuunno hanigioo varuneema ari seena Yutayaa vaidiivaata Panapaasootama iva varuneema itaama variravai. ¹⁴ Yisuunna mmayaaya yoketaivo kua kutaavai vauvaa iya hama ivaa safuuma uvaara na tee iya avuuyauvunu na Petoroosaa kiaano: A Yutayaa vaidi tuanaakua varieennaatainna ngiari voopinnaiaa roosiima hara kiee variannano. Hama Yutayaiya roosiima a hara kiee variannano. Itaama vaiki mo dataama kiee a ngiari voopinnaiaa kiannano: Yutayaiya roosiima hara kiada variatee, kiannannee? tiravai.

Yutayaiyaata ngiari voopinnaiaatama Yisuunnara kutaavaivee kiaavai

¹⁵ Ta Yutayaiya ti kaano kooya Yutayaa gioonna kiaapuyaano ti mmateeravai. Ta hama ngiari voopinnaiaa mminnamminnaa maisa vareeraiyakidiri diitaunnayavee. ¹⁶ Itaama vaiki vaa ta rikiaunnavai. Gioonna kiaapu

voovoono Anutuuga avuuvau safuuma varinaree tioo ivoono Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kioo safuuma varinaravai. Ivo hama mmaanna tuu aataruuyauvaa iivaara safuuma Anutuuga avuuvau varinaravai. Ta Yutayaiya teetama Anutuuga avuuvau safuuma variaaraivaara Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiravai. Hama ta mmaanna tuu aataruuvaa iikiaannaivaara Anutuuga avuuvau ta safuuma variaunnava. Hama yopeema gioonna kiaapu voovoono mmaanna tuu aataruuvaa iinno Anutuuga avuuvau safuuma varinaravai. ¹⁷ Itaama vaikiat ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada Anutuuga avuuvau safuuma ta variataama kiadaata ta ngiari vooipinnaiya roosiima mminnamminnaa maisaiyauvaa varada mmaanna tuu aataruuvaa hatokaunnaivo kooyaa vaivaudiri ta kiaara: Yisuu Kirisiivaano ti tikiai ta mminnamminnaa maisaiyauvaa varaunnavaivee, ki-aarannee? Ai hama fai ta itaa kua kiaraavaivee. ¹⁸ Mmaanna tuu kuaivaa vaa na pikiaivaa fai na keenaa iinaree kiaa iina teeno hama yopeenai teeda fai ngia na mminnamminnaa maisaivaa varaanaraivaa kooyaa taaravai. ¹⁹ Hama na aikiooma mmaanna tuu kuaivaa iirama kiee na vaidi putiraiya roosiima putuauvai variaunoo. Na Anutuuga nnaasu yaata utu kiee vaina variraivaa varee variaunoo. Na itaama varinaraivaara na vaidi putiraiya roosiima putuauvai variaunoo. ²⁰ Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuneema neeta mmuaikaraama maisa aataruuvaa putuauko hama kava ni utivaivee. Anna makee na variauvo hama nene variaunoo. Yisuu Kirisiiva niiki variivaara na variaunoo. Na mmata aavau variauo suaivaki na Anutuuga Mmaapuuvaa kutaavaivee ki- auvaara na hara kiee variaunoo. Ivoono niyara mmuduuya ruoo putiravai. ²¹ Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utiraivaara hama na kiaunoo: Kuminavaivee, kiaunoo. Ta mmaanna tuu aataruuvau hara kiada varida ki- aunnano: Ta Anutuuga avuuvau safuuma variaunnano, kiaa kiada variaunnatiri. Yisuu Kirisiiva putuuvo ku- minayaa vaitirivee.

Mmaanna tuu aataruuvaa pikiada Yisuunnara kutaavaivee kiatee

3 Ngia Garatiaa variaya kumimakayavee. Vaidi vooyaano ngii unnakua kiaani rikiada ngia iya mmemmaana kuaavaivee. Mo ngia ivaara dataamaida yaata utuaannee? Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvaa vaa ta kooyaa ngii giaa ngii miaannadu ngia yatari sagaivaa arinaima kooyaa teeda rikieeravaara roosiima ngia arinaima rikieeravai. ² Na vo kuavaaraata ngii yaparainaravee. Mo vara ngia mmaanna tuu aataruuvau iida Anutuuga Mmannasaivaa vareeravainnee? Vara ngia Yisuunna mmayaaya yoketaivaa rikiada ivaara kutaavaivee kiaa kiada Anutuuga Mmannasaivaa vareeravainnee? Ngia Yisuunna mmayaaya yoketaivaara kutaavaivee kiaa kiada vareeravaivee. ³ Mo dataama vaikiada ngia ivaara kumimakaida variaannee? Ngia tauraa Anutuuga Mmannasaivaa vara kiada ivaara yaata utu kiada vaidi iikaa aataruuvaa pikiada ngiengie yaata utuaivaugiataama iikiaano. ⁴ Ngia Mmannasa yoketaivaa vara kiada safu aataruuvau varuuvaa vaa ngia taunnuuda kianne? Ngia itaama varuu aataruuvo hama kumina mminnaavai. ⁵ Anutuugo Mmannasa Yoketaivaa ngii mi kioo ngii nuuna aakiaiyauvaki mmoori ari vookara ari vookariyauvaa iira suaivaki ngia mmaanna tuu kuaivaa rikiada iikiaivaara ivo itaama iinnee? Vara ngia Yisuunna mmayaaya yoketaivaa rikiada ivaara kutaavaivee kiaivaara ivo iinnee? Mo ngia Yisuunna mmayaaya yoketaivaara kutaavaivee kiaivaara ivo iivaivee.

⁶ Ngia Aaparahaamaara yaata utuatee. Ivo varuuvaa Anutuuga kua fafaaraivo vainno tinoo: Ivoono Anutuuga kutaavaivee tiravai. Ivo yaagueeqama kutaavaivee tuuvaara Anutuugo innara tunoo: Safuuma varira vaidivaivee, tiravai. Kua fafaaraivo vainno itaa kua tiivai. ⁷ Itaama vaivaara arinaima rikiatee. Aaparahaamo Anutuuga kutaavaivee tuneema gioonna kiaapuuya Yisuunnara kutaavaivee kiayara Anutuugo tinoo: Aaparahaama uru nnaakara tuanaayavee, tiivai. ⁸ Ngari vooipinna gioonna kiaapuuya Yisuunnara kutaavaivee kiayara Anutuugo tinara: Inna safuuma varira gioonna kiaapuyavee, tinara kuaivaa vaa Anutuugo tauraa kiaa kiooduu vauvaa vaidiiva iva fafaarairavai. Ivaarainno mmayaaya yoketaivaara Anutuugo mmuaanaa Aaparahaama kiaa mmioo tunoo: A Anutuuga kutaavaivee kiannaivaara mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variaya fai yoketaama variaaravaivee, tiravai. ⁹ Aaparahaamo Anutuuga kutaavaivee tuuvaara Anutuugo innara yoketairavai. Innanikaraama mmuakiaa gioonna kiaapuuya Anutuuga kutaavaivee kiayara ivo iyara yoketairavai.

¹⁰ Gioonna kiaapuuya mmaanna tuu kuaivaudiri ngiari yoketaama variaaraivaara iida ngiari irisai maisaiyauvo pinaayauvai vaikiainnaata iya variaavai. Ivaara kua fafaara voovai vainno tinoo: Mmaanna tuu kua yanaivaki vai kua mmuakiaayauvai gioonna kiaapu voovoono hama makemakee iyauvaa rikioo iino Anutuugo irisai maisaivaa pinaavai inna mminnaraivo vaikioonnaata iivaivee, tiivai. ¹¹ Kua fafaara voovai vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoono Anutuuga kutaavaivee kiaa kioo inna avuuvau safuuma variivoono fai tupatupaa variraivaa varoo hara kioo varinaravaivee, tiivaara vaa ta rikiaunnava. Itaama vaikio gioonna kiaapu voovoono mmaanna tuu aataruuvau variivoono hama Anutuuga avuuvau safuuma varivai. ¹² Ivaara kua fafaara voovai vainno

tinoo: Gioonna kiaapu voovoono Anutuuqo mmaanna tuu kuaivaa iinno fai ii aataru ivau nnaasu varinara-vaivee, tiivai. Gioonna kiaapu voovoono Anutuuqo mmaanna tuu aataruuvaa iivoono hama Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kioo iivai.

¹³ Rikiaatee Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaa irisai maisaivaa pinaavai vareeravai. Gioonna kiaapuuya mmaanna tuu aataruuvaa uuya irisai maisaiyauvo pinaayauvai vauduaata uu aataruuvakidiri Yisuu Kirisiiva ari kiauvaadiri ti yookaama kieeravai. Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Vaidi vooya vaidi voovai utu raririima rada yatariyaa inna nnuunaivaa mmaana heerayaama rau rasotaama kiaavo too putiivoono fai Anutuuqaasidiri irisai maisaivaa pinaavai ari varaanaravaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁴ Aaparahaamo Anutuuqaa kuaivaara kutaavaivee tuuvaara ivo innara yoketairavai. Ngari voopinnaiyaatama Yisuunnara kutaavaivee kiaaraivaara ivo iyaraatama yoketairavai. Ivo iyaraatama yoketaakiaiveeraivaara Yisuu Kirisiiva ti yookainaraivaara ee-oo tiravai. Nnaaru Anutuuqo Mmannasa Yoketaivaa ti mminaraivaara kua kiaa teerama kieeravai. Ta Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiada Mmannasaivaa varaaraivaara Yisuu Kirisiiva ti yookainaraivaara ee-oo tiravai.

Kua kiaa teerama kioo kuaivo mmaanna tuu kuaivaa yaataravai

¹⁵ Ni seenayaso, na mmatayaa diaa aataru voovaudiri mmataama kiee ngii giaa ngii minaravee. Fai vaidi taaravaitanaano kua tida kuaivaa oyaivaa kiaa yeena rau kiada ngari nnutuuvaitanaatama yaagueeqai kuavai fafaara raa yapa kiaivaa fai hama vaidi voovoono yopeema ivaa hatokoo vo kuavai ivaa tasipama raanaravai.

¹⁶ Aikioovai. Anutuuqo ari kua kiaa teerama kiooyauvaa Aaparahaamaata inna sidinnaidiivaatama kiaa mmiravai. Hama ii kua ivo tunoo: Inna sidinnaidiivaatama kiaa mmiravaivee, tiravai. Itaa kua tuu kuaivo hama kaayau sidinnaidiivara tiravai. Ii kua ivo tunoo: Inna sidinnaidiivaatama kiaa mmiravaivee, tuuvo mmuaa sidinnaidivaara tiravai. Ii vaidi ivo Yisuu Kirisiivavee. ¹⁷ Na kiau kuaivaa oyaivaa arinaima rikiaatee. Anutuuqo kua kiaa teerama kioo yeena rau kioo kuaivaa Aaparahaamaa kiaa mmioo tunoo: Kua kutaa fai na iinaravaivee, tiravai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaiyauvo kaayau nuanu (430) nnaagiai nnuuvoono hama yopeema Anutuuqo kua kiaa yeena rau kiooduu tauraa vauvaa hatokaivai. Ivo kua kiaa teerama kioo kua kutaivaa tuuvaa hama yopeema rugavai. ¹⁸ Gioonna kiaapuuya Anutuuqaa mmaanna tuu kuaiyauvaa iidada Anutuuqaa avuuvau safuuma variaaree kiaa kiada variaatiri. Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kua kutaivaa Aaparahaamaa kiaa mmuuvaa hatokaatirivee. Hama itaama vainoo. Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kua kutaivaa Aaparahaamaa kiaa mmuuvaa kua kiaa yeena rau kioovaa kaanaivaa inna mmiravai.

¹⁹ Itaama vauduu aaniira Anutuuqaa mmaanna tuu kuaiyauvaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravainnee? Mminnamminnaa maisa vareera aataruuyauvo kooyaa vakiaiveeraivaara Anutuuqo gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo vainnonno nnaagiai ivo taikeeravai. Yisuuva Aaparahaamaa sidinnaidiivo tuu suaivaki taikeeravai. Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kuaivaa innara Aaparahaamaa kiaa mmiravai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaiyauvaa aangeraiyaano vaidi tammaivaki duuvaa Musiinna kiaa mmuduu ivoono gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. ²⁰ Fai vaidi mmuaavoono vaidi voovaata kua tinaree kiaa safuuma innaata kua tinaravai. Fai hama vaidi voovoono tammaivaki dinaravai. Anutuuqo Aaparahaamaata kua tuu suaivaki ari mmuaavoono innaata kua tiravai.

Mmaanna tuu kuaivo ataama vaivai

²¹ Mo Anutuuqaa mmaanna tuu kuaiyauvo Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kuaiyauvaa hatokaivainnee? Hama hatokaivaivee. Anutuuqo mmaanna tuu kua voovai gioonna kiaapuuya mmuuvaudiri iya tupatupaa variaivaa varaatiri. Iya mmaanna tuu aataruuvaa iida ivaudiri Anutuuqaa avuuvau safuuma variaatirivee. Hama itaama vainoo. ²² Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu mmuakiaa mmatayaa variaiya mminnamminnaa maisaiyauvo iya puaisa utivaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. Mminnamminnaa maisaiyauvo iya puaisa utivaara gioonna kiaapu Yisuunnara kutaavaivee kiaiya Anutuuqo kua kiaa teerama kioovaa kati ivaa iya mmiivai.

²³ Hama ta Yisuunnara kutaavaivee kiaanna suaivaki Anutuuqaa mmaanna tuu kuaiyauvo oovi nnauvaa roosiima ti puaisa utiravai. Ti utuoonnonno Yisuunnara kutaavaivee tuu aataruuvo kooyaa vau suaivaki taikeeravai.

²⁴ Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivoono ti haitatuududuu Yisuu Kirisiiva tuu suaivaki taikeeravai. Ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada Anutuuqaa avuuvau safuuma variateeraivaara ti haitatuududuu Yisuu Kirisiiva tuu suaivaki taikeeravai. ²⁵ Aanna Yisuunnara kutaavaivee tira suaivo vaa kooyaa nniivaara ti haitatuaivoono hama kava ti haitatuunno ti utivai.

²⁶ Ngia mmuakiaaya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaiya ivo ngiiki variivaara ngia Anutuuqaa raunna mmaapu tuanaaya variaano. ²⁷ Ngia ausa hanigiaavo Yisuuva ngiiki varikiai ngia nnoori varaiya ngii mmammayaa uyira rairaiyauvaa yapaaneema vaa ngia Yisuu Kirisiinna varaavai. ²⁸ Yisuu Kirisiiva ngiiki variiya ngia mmuaakaraiya variaano. Anutuuqo ngii taikiai hama ngia ari vookaraiya variaano. Hama Yutayaiyaata Ereen-gaiyaatama variaano. Mmuaakaraiya variaano. Sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiyaatama kati ngiari yaata utiraivaugiataama nuairaiyaatama hama itaa kiaaya variaano. Mmuaakaraiya variaano. Hama vaidiyya variaani gioonniya variaano. Mmuaakaraiya variaano. Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia mmuaakaraiya nnaasu variaano. ²⁹ Fai ngia Yisuu Kirisiinna gionna kiaapuya varida ngia Aparahaamaa uru nnaakaraya variaaravai. Ngia Aparahaamaa uru nnaakaraya varida Anutuuqo kua kaaa teerama kioo inna kaaa mmuuvaa ngieetama varaaravai.

4 Ii kua ivaara na ataa kua kiaunoo. Mmaapuuvoo ari konna mminnamminnaa mmuakiaayuvai varaa-naraivoono kiisavai varii suaivaki sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammuvaa roosiima varivai. Ivo mmuakiaa mminnamminnaiyuvaa nakaaravo varikiainnaata iya innara kiaanoo: Mmooi vareera ngiaammuvavee, kiaavai. ² Ivo kiisavai varii suaivaki vaidi vooyaano innaatama inna mminnamminnaa mmuakiaayavaaraatama haitatuuma rada kuaavovo ari koova mmataama kiai suaivaki ariinoo haitatuuvai. ³ Ta itaama mmuaikaraama variaunnano. Ta hama ausa hanigieerama kiada nnaakaraiya roosiima variaanna suaivaki varida sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiyanikaraama ta variaannaduu mmatayaa diaa mminnaa saaka sifaa moomeera iira aataruuyavoo ti haitatuuvai. ⁴ Ii aataru ivo itaama vauduu Anutuuqo ariinoo yaata utuoo mmataama kioo suaivaki ari Mmaapuuvaa titooduu tiiravai. Mmatayaa diaa gionna Yutayaivoono inna mmata kiooduu Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvaa Yutayaiya mmuuvaa ivoota iiravai. ⁵ Mmaanna tuu aataruuvoo gionna kiaapuuya utuuvakidiri ivo ari kiauvaadiri yookaama kinai iya kati mmamma dummukiara kuaaraivaara ivo tiiravai. Ta viina nnaakaraiya vaidiyya viriraiya roosiima Anutuuqaa raunna mmaapuya varia-teeraivaara ivo tiiravai.

⁶ Ngia inna raunna mmaapuya variaivo kooyaa vakiaiveeraivaara Anutuuqo ari Mmaapuuvaa Mmannasa Yoketaivaa tikio ti aakiaiyavaki tioo ti tikiai ta kai tida kiuannano: Napoo-o, kiuannavai. ⁷ Ivaaraida hama ngia mmuaavai mmuaavai sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiyanikaraama variaano. Ngia inna raunna mmaapuya variaivaara Anutuuqo ari raunna mmaapuuyani teerama kiaiuvaa fai ngii minaravai.

Pauruuso Garatiaa varuu gionna kiaapuuyara pinaama yaata utiravai

⁸ Ngia nnaaru Anutuuqaara vueennama kiada varuu suaivaki ngia mmata aavau diaa kumina mminnaa saaka sifaa moomeera iira aataruuyavaa iida varuduu iyauvo ngii haitatuuda ngii ravaatau utuduu ngia iya mmooi vareeravai. ⁹ Anna makee vaa ngia arinaima Anutuuqaa teeda rikiaanoo. Na ngii giaa ngii miataa kuaivo vaiki-ai na fanniima vo kuavai kiaunoo. Anutuuqo vaa ngii too rikiaivai. Itaama vaiki ai mo aaniira ngia kava hanigia-da ngiingii ausaiyuvaa kumina mminnaa saaka sifaa moomee hama yaagueeqaataiya mmiaannee? Mo aani-ira iyauvo kava ngii haitatuukiai ngia iya mmooiivaa varaarivaara ngii ee-oo kiatainne? ¹⁰ Ngia suai vooyauvaaraata kuraaga vooyauvaaraatama buusa nneera suai vooyauvaaraata nuanu vooyauvaaraatama pinaa suaiyuvavee kaaa kiada kati variaavai. ¹¹ Ngia itaama iikiaivaara na pinaama ngiyyara yaata utuaunoo. Na ngii-iyara mmooi varauvo kuminayaa vaivoora na pinaama ngiyyara yaata utuaunoo.

¹² Ni seenayaso, na yaagueeqama ngii giaa ngii miee ataa kua tinaravee. Na aanna makee variauneema ni roosiima variatee. Tauraa mmaanna tuu aataruuvoo ni ravaatau utuuvaa vaa na pikiee aanna makee ngii roosi-ima variaunoo. Hama ngia vo mmooi vo mmooi maisaivaa niyara iiravai. ¹³ Vaa ngia teeda rikiaavai. Na vo yoosinnaivaki kuanaree kaaa iikiaaduu ni niitarooduu ngii tasipama variaivaara Yisuunna mmayaaya yoketaivaa toosa hara ngii giaa ngii miaaduu ngia rikieeravai. ¹⁴ Ni niitaroovo niiki vauduu ni mmammaivo maisauduaata hama ngia niyara nniki rakaida ni oooqoo tiraida ngia ni tuqinneeravai. Aangeraa voovoo ngiisi nninai ngia ivaara tuqinnaara iikiaaravee kaaa iikiaaneema vaa ngia itaama niyara iiravai. Fai Yisuu Kirisiiva ngiisi nninai ngia innara tuqinnaara iikiaaravee kaaa iikiaaneema vaa ngia itaama niyara iiravai. ¹⁵ Ii suai ivaki ngii ausa vu-atinniyauvo niyara pinaama yoketauduu ngia sirigaida variravai. Anna makee ngii tinniyauvo dataama vaiki-aida ngia ari vookarai aataruuyavaara yaata utuaannee? Vaa na tavai. Ngia niyara yoketauvaara ngiingii avuuyuvaa ranigaama kiada ni miatauduu hama yopeema ranigaama kiada ni miravai. ¹⁶ Itaama vaiki ai na kua kutaivaa ngii giaa ngii miee variauvaara ngia niyara ti nnammutuaavaivee kiaanee?

¹⁷ Vo aataru vo aataruuvaa ngii miraiya unnakua unnakua kaaa rada memeyayaa vakia rada maisa aataruuvaa ngii iikiaara iikiaanoo. Iya ngiari mmuduuya riravaa ngiiki yapa kikio ngii mmuduuya riravo mmuaavau vainai niisidiri fai ngii utu rada ngiariisi yapaaravai. ¹⁸ Mo ngia yoketaa aataruuvau kuatereivaara vaidiyya yamaya-

maa kua kiaivo inna yoketaivai vaivai. Mmuakiaa suai itaama iivo inna yoketaivai vaivai. Hama na ngii tasipama variauu suaiyauvaki nnaasu yoketaivai vaivai. Mmuakiaa suaiyauvaki yoketaiyauvai nnaasu vaivai. ¹⁹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, rikiatee. Gioonnaivo nnaakara mmataanara iinno varioo nniitareeraivaa varoonnonno nnaagiai mmataivai. Ivaa roosiima na tauraa iikiauneema na kava ngiiyara yaata utuauko ni nitaraikiokio Yisuu Kirisiiva ngiiki suvuai kino ni niitaraivo pikiaanaravai. ²⁰ Ngia iikia aataruuvaa hama ni yoketaivo. Na itaama ngiiyara yaata utuuvaa pikiee yoketaa yaataivaa ngiiyara utuee yoketaa kuaivaa tinaraivaa aanna na ngii tasipama ni variataikiainnaata aavau hara kiee variee pinaama ngiiyara yaata utu-aunoo.

Hekaaya Saraaya varida iira kuavai

²¹ Aa kua aavaara ni giaa ni miatee. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa mmemmaana ngii variataiya vaa ngia mmuakiaa kuaiyauvaa Musiiva fafaara rooyauvaa arinaima rikiaannee? ²² Musiiva fafaara roo kuaivo Aapara-haamaara tii kuavai. Aaparahaamo mmaapu taaravaitana mmata kioo mmoori vareera gioonnaivauidiri voovai mmata kioo ariyaadiaivauidiri voovai mmata kieeravai. Ii mmoori vareera gioonna ivo sikaunnaadiri yookaama kioo viteera gioonnava. Ariyaadiaa gioonnaivo kati ari yaata utuuvau nuaira gioonnava. ²³ Mmoori vareera gioonnaivo mmuakiaa mmatayaa gioonnaiya mmateerayaama kati mmaapuuvaa mmateeravai. Ariyaadiaivo Anutuuqo kua kiaa teerama kioovaudiri mmaapuuvaa mmateeravai. ²⁴ Ii kua ivo mmataira kuavai. Anutuuqo kua yeena rau kioo aataruuvaitana ii gioonna ivaitanauidiri kooyaa vairavai. Voovai mmoori vareera gioonnaivaa nnutuuvo Hekaava uu aataruuvaudiri kooyaa vairavai. Hekaanna sikaunnaadiri yookaama kioo viteera gioonnava variravai. Inna nnaakaraiyaatama mmuaikaraama yookaira nnaakaraya variravai. Ii kua yeena rau kioo aataru ivo taapiivaa nnutuuvo Sinai ivaudiri nniivai. Ii aataru ivaa mmemmaana variraiya Hekaanna uru nnaakaraiya roosiima sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraya variaavai. ²⁵ Sinai taapiivo Arapiaa mmataivau vaivauidiri nnii aataruuvau inna Yerusareema makee ivaki variaa gioonna kiaapuuyaata ngiari uru nnaakaraiyaatama sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiya roosiima variaavai. ²⁶ Aaparahaamo ariyaadiaa gioonnaivo uu aataruuvaudiri Anutuuqo kua yeena rau kioo aataru voovai kooyaa vairavai. Ivo kati ari yaata utuuvaugiataama nuainno varuuvaa roosiima ngiau aapu vai Yerusareema ivaki variaaraiya ngiari yaata utu-aiyauvunugiataama nuaida variaavai. Ngiau aapu vai Yerusareemaivo inna ti noova roosiima vaivai. ²⁷ Ivaara Anutuuqaa kua fafaarivo vainno Saraaya Hekaayara tinoo:

Gioonna hama nnaakara mmateerama kiee

kati variannaikua sirigakianee.

Hama nnaakara mmatee

hama nniitaraivaa tainnaikuaano

sirigainna raikianee.

Gioonnaivaa ari vaatiivo inna pikioovono

gioonnaivo ari vaatiivo hama inna pikiaivaa yaataroo

kaayau nnaakaraiya mmataanaravaivee.

Kua fafaarivoono itaa kua tiivai.

²⁸ Ni seenayaso, ta Saraanna mmaapu Isaakaanikaraama variaunnaano. Anutuuqo kua kiaa teerama kioovau-giataama inna uru nnaakaraiya ta variaunnaano. ²⁹ Isaako varuu suaivaki Hekaava mmaapuuvaa mmuakiaa gioonnaiya mmateeraivaugiataama mmata kioovono Isaakaa maisa mmooriivaa iiravai. Isaakaa Anutuuqaa Mmannasaivo tuuvaugiataama mmatoovaa ivo maisa mmooriivaa inna iiravai. Anna makee mmaanna tuu aataruuvau kuaiya Anutuuqaa Mmannasaivaa aataruuvau nookiaiya maisa mmooriivaa iikiaavai. ³⁰ Anutuuqaa kua fafaarivo vainno ivaara tinoo: Gioonna sikaunnaadiri yookaama kioo viteeraivaa ari mmaapuuvaaatama titakiai kuatee. Inna mmaapuuvau ari yaata utuuvaugiataama nuuvaa mmaapuuvaa tasipama ngiari konna mminnamminnaiyauvaa vareevoora titakiai kuatee. Kua fafaarivoono itaa kua tiivai. ³¹ Ni seenayaso, ivaaraida hama ta sikaunnaadiri yookaama kioo vitoovaa uru nnaakaraya variaunnaano. Ari yaata utuuvaugiataama nu-uvaa uru nnaakaraya ta variaunnaano.

Yisuu Kirisiinna aataru ngiengie yaata utiraivau kati nookiatee

5 Ta kati tete yaata utiraivau nuairaiya ta variaunnaano. Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaara putuuvaa tida ta kati mmamma dummukiara tete yaata utuunnaivau itaama variaunnaano. Ivaaraida ivau nnaasu yaagueeqama dida vaidia variatee. Sa sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiya roosiima variatee.

² Rikiaatee. Na Pauruusoona aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Yutayaa vaidiia ngii kiaanoo: Mo fai ngia ti roosiima yoketaama variaaraivaara ngiingii mmammaiyauvaa hatokaatee, kiaivaara ee-oo tikio fai Yisuu Kirisiiva ngiiyara putuuvo kuminayaa vainaravai. ³ Na kava ii kua ivaa yaagueeqama ngii giaa ngii minai ari-naima rikiaatee. Fai vaidi voovoono ari mmammaivaa hatokaanaraivaara ee-oo tiivoono Anutuuqaa mmaanna tuu aataru mmuakiaayauvai rikioo iikiaivee. ⁴ Ngia Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuyauvaa iida kiaanoo: Ta in-na avuuvau safuuma variaunnaano, kiaa variaiya vaa Yisuu Kirisiiva uu aataruuvaa pikiaavai. Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utiraivo vaikiainnaata ngia pikiada ngieera kuaavai. ⁵ Mo ta aanna makee ataama variaunnaano. Yapooma Anutuuqo ariinoo ti tinai ta inna avuuvau safuuma variaaraivaara ta faannaida variaunnaano. Anutuuqaa Mmannasa Yoketaivo ti aakiaana varikiai ta yaagueeqama kutaavaivee kiaa kiada faannaida variaunnaano. ⁶ Mo Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta hama mmamma hatokeera aataruuvaara yaata utuaunnaano. Vaidi vooyaano ngiari mmamma hatokeeraiyaraatama vooya hama ngiari mmamma hatokeeraiyaraatama sa iyara yaata utuatee. Ii aataru ivo hama aataruvai. Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada ngiingii seenaiyara mmuduuya riraivo inna Anutuuqaa avuuvau safuuma varira aataruvai.

⁷ Tauraa ngia yoketaama variaiya mo gioono ngii tikiai ngia kua kutaivaa pikiaannee? Mo ivo dee kuavai ngii giaa ngii mikiaida ngia rikiaannee? ⁸ Anutuuqo ngii maavee tiivoono hama ii kua ivaa ngii giaa ngii mikiai ngia rikiaano. ⁹ Mmaanna tuu aataruuvaa iikiaaraivaara tii kuaivaa rikiaatee. Iya kiaanoo: Kiisa puuqaira yeennaivo bereeta aakiaivaki vainno too yootaikio mmuakiaavai pinaavai vaivaivee, kiaavai. ¹⁰ Ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada mmuaakaraama variaunnaivaara na yaagueeqama ngiiyara yaata utuee kiaunoo: Fai ngia hama muaraagama varida ari vo kuavai rikiaaravai. Vaidi voovoono ngii mmammayaadiri ikiatainnaa kua tikio ngii tinniiyauvo raubiriivo inna giononnee? Hama na taunoo. Fai Anutuuqoono ivara inna yaparainno irisai maisaivaa inna mminaravaivee. Na yaata utuee itaa kua kiaunoo.

¹¹ Ni seenayaso, na homo mmannammanna mmamma hatokeera aataruuvaara ngii iikiateera kiautiri. Mo aaniira Yutayaa vaidiia ni utu raririida oovi nnauvaki ni yapaatirinnee? Na hama iikiaunoo. Mo na kutaa iikiau-tiri. Na Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuu kuaivaa ngii giaa ngii miaivaara hama iya maisa mmooriivaa ni mi-aatirivee. ¹² Vaidiia ngii mmammayaadiri ikiatainnaa kua kiaavo ngii tinniiyauvo raubirii vaidi iyara na kiaunoo: Inna aikioo, kii ngiari mmamma eeyaavai hatokakio maisakiaivee, kiaunoo.

¹³ Ni seenayaso, mo ngiengieenoo ngiingii yaata utiraivau kati nookiateeraivaara Anutuuqo ngii maavee tiivai. Inna aikioovai. Sa ngiengie yaata utiraivau kati nookiaaraivaara kiatee: Inna aikioo, ti yoketaano. Ti mmammaiyauvo ti iikiataivaa fai ta iikiaaravaivee. Sa itaa kua kiatee. Fai ngia itaa kua tikio ngiingii mmammaiyauvo ngiiyara haitatuunaravai. Sa itaama yaata utida variatee. Ngiingii seenaiyara mmuduuya rida iyara mmoori varaatee. ¹⁴ Anutuuqaa mmaanna tuu kua mmuakiaayauvai kaanaivo ataama vainoo. E aiyara tuqinnaanna-neema ai seenaiyaraatama tuqinnee mmuduuya ruanee. Mmaanna tuu kua kaanaivo itaama vainoo. ¹⁵ Itaama vainai ngia ngiingiiyara ngiingiiyara buaaru tida nnannateeda koonnama varida ngiingii variraivaara tuqinna-ma teeda rikiaatee. Ngiingii variraivo eeyara maisaivoora tuqinnama teeda rikiaatee.

Mmannasaivaa aataruuvaaraata mmamma iira

aataruuvaaraatama Pauruuso tiravai

¹⁶ Na aa kua aavaa tinai rikiaatee. Ngia varida Mmannasa Yoketaivo ngii giaa ngii miivaugiataama hara kiada variatee. Fai ngia itaama iikio mmammaiyauvo iikiataira aataruuvaa ngii iikiatainai rikiada fai ngia hama iikiaaravai. ¹⁷ Ti mmammaivo ari iikiatai aataruuvaara Mmannasa Yoketaivaa tikio rikioo Mmannasa Yoketaivo ooqoo tiivai. Mmannasa Yoketaivo ari iikiatai aataruuvaara mmammaivaa tikio rikioo mmammaivo ooqoo tiivai. Taaravaitana ngiari hanigiaanigiee kiaavaitana ngii aakiaana nnammutuaavaitana variaavai. Fai itaa kiaivaitana ngiiki vaiki ai yoketaa aataruuvaa ngia ngii iikiatainai fai hama ngia yopeema iikiaaravai. ¹⁸ Mmannasa Yoketaivo fai ngii maavee maavee tinai rikiada ngia inna aataruuvau nuaikio fai Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvo hama ngii utinaravai.

¹⁹ Mmamma iira aataruuyauvo kooyaa vainoo. Ii aataru iyauvo ataama vainoo. Sabi heera aataruuvoota maisama yaata utira aataruuvootama vainoo. Gioonna kiaapuuya ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi nuaira aataruuvootama vainoo. ²⁰ Iya unnakua anutuuyauvaa iima kiada iyauvaara ti anutuuqovee kiaa aataruuvoota saaka pieera aataruuvootama vainoo. Iya kaayauma ngiari seenaiyara nnammutu-annammutuaa iira aataruuvoota rapira aataruuvootama iya ngiari seenaiya iya yaataravaara iya nnannateera aataruuvoota buaaru tira aataruuvootama ngiariyara nnaasu yaata utira aataruuvootama vainoo. Hama iya mmuaa yaatavai utida varida iya ngiari seenaiya kuaivaara haunninniida mmarammaraama varida kua kiaa

aataruuvootama vainoo. ²¹ Iya ngiari seenaiya iikiaivaa teeda iya varaataira aataruuvootama vainoo. Iya kapikarai nnooriivaa nnaa kiada kumimakaida varida nuunaida varida kaayau isareera maisaiyauvaa tasipama varida vo aataru vo aataru maisamaisaiyauvaa iida varida variaa aataruuvootama vainoo. Yaagueeqa kuavai na tauraa ngii giaa ngii miauvaa na keenaa ngii giaa ngii minaravee. Gioonna kiaapuuya itaama iida variaya hama Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaki innasi kuaaravaivee.

²² Mmannasa Yoketaivo iira aataruuvo ataama vainoo. Mmannasa Yoketaivo varii gioonna kiaapuuya mmudu-uya rida sirigaida varida ausa nuufa tasipama variaavai. Iya seenaiya maisa kuaivaa iya kiaaniaata rikiadaata yaagueeqama variaavai. Iya ngiari seenaiyara tuqinnada yoketa yoketai aataru mmooriyauvaa iida ngiari kiasa kuaiyauvaa hama pikieeraida safuuma iida ²³ tirooma adida variaavai. Iya ngiari mmammaiyauvo iya iiki-ataivaara tuqinnama haitatuuda varida hama iikiaavai. Iya itaama iikiyaiyauvaara hama kuaataivaivee. ²⁴ Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapu tuanaiya vaa ngiari mmamma iira aataru eenanaiyauvaa pikiada ngiari mmammaiyauvo iikiata iikiataira aataruuyauvaatama yaagueeqama mmooriivaa iida pikiaavo vaidi putiraiya roosiima vaa taikaivai. ²⁵ Mmannasa Yoketaivoono karaasa variraivaa vaa ti mmivaivee. Itaama vaivaara ivo ti kiasa ti mmii aataruuvungiaa nnaasu ta nookiaaravai. ²⁶ Hama ta titiyyara mannaka tida hama ta ti seenaiya mmammayaadiri ikiatainnaa kua tida varida iya ti yaatairaivaara hama ti nnannateenai variaaravee.

Ta ti seenaiya mmuaararavaa teeta varaaravee

6 Ni seenayaso, fai gioonna kiaapu voovoono mminnamminnaa maisaivaa iinno varinai rikiada fai ngia vaidi vooya vaa Yisunna Mmannasaivo ngii aakiaana variiya inna teeda safu aataruuvaa tirooma inna kiasa mmikio rikioo ivau kava varinaravai. Ngieeta mmuaavai mmuaavai ngiingii variraivaaraatama tuqinnama haitatuukiatee. Ngii iinno taanaravo ngii mmookai vainainnaata ngia iida variaarainnoo. Tuqinnama haitatuukiatee. ² Ngiingii seenaiya tasipama varida teekio data datai aataru mmuaararavo iyaki vainai rikiada ngieetama iya mmuaararavaa varaatee. Fai ngia itaama iida Yisuu Kirisiinna aataruuvaa safuuma iikiaaravai. ³ Fai gioonna kiaapu voovoono hama inna nnutuaataivoono ariiyara tinara: Na vaidi tuanaavaivee, tiivo itaa kua kiasa fanni-ima kiaanaravai. ⁴ Gioonna kiaapuuya mmuaavai mmuaavai ngiari mmarammaraa nuaira aataruuvaa ngiari-inoo ivaara tuqinnama haitatuukiaaravai. Fai voovoono ari ii mmooriivaa teeno too yoketaino rikioo ari mannaka tinaraivo ariiki vaivai. Vaa ari mmooriivo yoketaivaara sa ivo ari seenaiya mmooriivaa too ivaara yaata utuaivee. ⁵ Gioonna kiaapu mmuakiaaya ngiari mmoori vareeraivaata ngiari variraivaatama mmuaavai mmuaavai ngiariinoo haitatuukiaaraivaara itaama iikiatee.

⁶ Fai Anutuuqaa mmayaayaivaa kiasa mmiraivo vaidi voovai kiasa mmimo fai ivo mminnaa vooyavai kati inna mminaravai.

⁷ Sa ngiingiiyara koonnama yaata utuatee. Hama gioonna kiaapu voovoono yopeema Anutuuqaa unnakua unnakua tioo iinaravai. Fai vaidi voovoono yeenna hauvaa utu kioo ari ii yeennaivaa kaanaivaa safuuma varaanaravai. Ivaa roosiima ivo ari variraivaadiri too fai safuuma irisaivaa varaanaravai. ⁸ Fai ari mmammaivo iiki-ataira aataruuvaa nnaasu yaata utuoo mmooriivaa iinnonno fai ivakidiri irisai putiraivaa varaanaravai. Ivo Mmannasa Yoketaivaa mmooriivaa iinnonno fai ivakidiri irisai tupatupaa variraivaa varaanaravai. ⁹ Ivaaraida nnikiai yoketaa mmooriyauvaa iikiaunniyauvo sa ti pirisakiaivee. Fai ta hama ivaa pikieerama kiada yapooma suaivo nninai yeennaivo nneeravaata vaikiai vareerayaama fai irisai yoketaiyauvaa varaaravai. ¹⁰ Ivaaraida ta mmuakiaa gioonna kiaapuuyara yoketaa mmooriivaa iikiaara aataruuvo kooyaa vainai makemakee iikiatee. Ti seena ausa hanigieeraiyara itaama yoketaama mmooriivaa pinaama iikiatee.

Pauruuso yaagueeqama kioo iya tioo

iyara boo tiravai

¹¹ Na kiuko vaidi voovoono tauraa aa yanaa aavaa fafaara raikiai nnaagiai na neneenoo pinaa fafaaravai ngiini rauvaa taatee. ¹² Vaidi vooyaano ngia ngiingii mmammaiyauvaa hatokaateeraivaara ngii tarikua kaiya ngiari seena Yutayaiya ti mannaka kiateeraivaara itaa kua kiaavai. Iya Yisuu Kirisiiva putuuvaa kutaavaivee kiaivaara ngiari seena Yutayaiya sa ti rupuuteeraivaara itaa kua kiaavai. ¹³ Vaa ngiari mmammaiyauvaa hatoka kiada ngii kaiya hama mmaanna tuu kuaivaa rikiada iikiaavai. Iya ngii tikiai ngiingii mmammaiyauvaa hatokakiai iya ngiari mannaka kiaaraivaara ngii kiaavai. ¹⁴ Mo neenoo ti Udaanga Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvaa nnaasu na mannaka tinaravai. Yisuu Kirisiiva ni mminnamminnaa maisaiyauvaara putuduu na ivaara kutaavaivee kiaivaara mmatayaa diaa aataruuyauvaara hama na yaata utuavai. Vaidi putiraiya roosiima vaa taikaivai. Mmatayaa diaa aataruuyauvo hama yopeema ni utivai. Vaidi putiraiya roosiima vaa na ivaara putuau-

vai. ¹⁵ Ngia vooya ngiingii mmamma hatoka kiada variaani vooya hama ngiari mmammaiyauvaa hatokeeraida variaa aataru ivaitana inna hama aataru tuanaavaitana vaivai. Ngia ngiingii ausaiyauvaa hanigia kiada karaasaya variaa aataruuvo inna aataru tuanaavai. ¹⁶ Gioonna kiaapuuya ii aataru ivaa puaisa utiraiyara na ki-aunoo: Anutuuqo iyara boo tiao ari ausa nuufaivaa iya mmioo nnaasu variaivee. Na iyara itaa kua kiaunoo. Anutuuqo tauraa Isarairaiya mmataama kiooya iyaano iya roosiima variayaano Anutuuqaa gioonna kiaapu tu-anaayavee.

¹⁷ Nnaagiai sa vaidi voovono mmoori mmuaararavaa ni miaivee. Na Yisuunna mmooriivaa varauvaara vaidi- iya ni ruputuaa puruuyauvo ni mmammaivau kooyaa vaiyauvaara sa mmoori mmuaararavaa ni miaivee.

¹⁸ Ni seenayaso, ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee. Kua kutaa.

Epesiisa

1 Na Pauruusoona aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Anutuuqoono ari yaata utiivaugiataama ni mmataama kiaikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo.

Ngia Anutuuqaa gioonna kiaapu Epesiisa variaya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tida yaagueeqama kiada variayani na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

² Ti Napoova Anutuuqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Ta Yisuunnara kutaavaivee kiaunnaivaara Anutuuqo ari yaagueeqa yoketaivaa ti mmivai

³ Nnikiai ta ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaaravee. Ta Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaunnaivaara ivo tiyara yoketainno ari yaagueeqaivaura mmuakiaa aataru yoketaiyauvo ngiau aapu vaiyauvaa vaa ti mmivaivee. Ivaara ta innara kua yoketaivaa kiaaravee. ⁴ Anutuuqo hama ngiau mmataivaa uu suaivaki ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tida inna gioonna kiaapuya variateeraivaara vaa ivo ti mmataama kieeravai. Ta yoketaa tuanaaya varida inna avuuvau sa maisama varirama kiada safuuma variateeraivaara vaa ivo ti mmataama kieeravai. ⁵ Ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaaraivaara ivo ti vitoo ari raunna mmaapu tuanaaya ti yapaanaraivaara vaa ivo mmuaanaa yaata utuoo teerama kieeravai. Ivo tauraa tiyara mmuduuya ruuvaara mmuaanaa ivo itaama teerama kieeravai. Ivo ari yaata utuuvau vau kua yoketaivaa iino inna yoketainaraivaara vaa ivo mmuaanaa itaama yaata utuoo teerama kieeravai. ⁶ Anutuuqo ari Mmaapu innara mmuduuya ruoo nnaasu variraivaa kati ti mmiravai. Ti mmuuvaura ivo kati tiyara yaata yoketaama ari vookaraama utiravai. Ivaaraida nnikiai ta innara kua yoketaivaa kiaaravee.

⁷ Mminnamminnaa maisaiyauvo ti utiivaa Anutuuqo Yisuu Kirisiinna kiauvaadiri ivaa ruga kiaikiai ta kati mmamma dummukiara variaunnava. Ivaaraida ta kiaunnaano: Anutuuqo kati tiyara yaata yoketaama ari vookaraama utiivo pinaavai vainoo, kiaunnaano. ⁸ Vaa Anutuuqo tiyara itaama ari vookaraama iiravai. Ivo ari tinni yoketaivaki vauvakidiriaatama mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa ivo tauraa taa taika kioovakidiriaatama tauraa ivo kiaa teerama kioo kuaivaugiataama iiravai. Ii kua ivaa tauraa kiaa teerama kioo haumaki yapa kioovaa vaa kooyaa ti vitairavai. Ii kua ivaa kaanaivo Yisuu Kirisiivavee. ¹⁰ Anutuuqo ari kua kiaa teerama kioovaa iinara suaivo nnino rikioo fai iima taikaanaravaivee. Fai ivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvo ngiau aapu vaiyauvaatama mmatayaa vaiyauvaatama nuunama kioo Yisuu Kirisiinna iyauvaa kieetavai yapa kiaanaravaivee.

¹¹ Anutuuqo ari yaata utiivaugiataama vaa tauraa teerama kiai kua mmuakiaayauvai iivai. Ivoona nnaaru toosa haroo suaivaki tiyara yaata utuivaugiataama tiyara inna iikiatauvaa iiravai. Ivo itaama tiyara inna iikiatauvaara Yisuu Kirisiiva tiiki varinai ta Anutuuqaa gioonna kiaapuya variateeraivaara ivo ti mmataama kieeravai. ¹² Ivaara ta tauraa titi ausaiyauvaa hanigiada Yisuu Kirisiinnara faannakiaunnaiya nnikiai ta Anutuuqaa nnutu yoketaivo ngiau aapu vaivaara kua yoketaivaa kiaaravee.

¹³ Vaa ngieetama itaama variravai. Ngia Yisuunna mmayaaya kua kutaivaa arinaima rikioo suaivaki ngia ausa hanigia kiada Yisuunnara kutaavaivee tiravai. Ngia ii mmayaaya yoketaa ivaa rikioovaara Anutuuqo ngii vitoo yoketaivau yapeeravai. Yapa kioo Mmannasa Yoketaivaa vaa ivo kua kiaa teerama kiaivaa ngii mioo tunoo: Iya ni gioonna kiaapuyavee, tiravai. ¹⁴ Anutuuqo ari Mmannasa Yoketaivaa ti mmuuvaura ta kiaunnaano: Fai ta ngiau aapu vikio ivo kua kiaa teerama kiaikio vaivaa ti mminaravai. Ivo ari Mmaapuvaa kiauvaadiri vaa ti yookaama kieeravai. Ivaara ivo ti vitoo kinai ta inna tasipama variaaravaivee, kiaunnava. Ivaaraida inna nnutu-uvo ngiau aapu vaivaara nnikiai ta kua yoketaivaa kiaaravee.

Pauruuso Anutuuqaara yaaku vareeravai

¹⁵ Ivaara Ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaaraatama Anutuuqaa gioonna kiaapu mmuakiaa-yara mmuduuya ruaivaaraatama na rikiau suaivaki ngia itaama variaivaara ¹⁶ na ngiiyara yaaku varee mman-

nammanna Anutuuqaata ngiiyara kua yoketaivaa tiee variaunoo. ¹⁷ Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutu-uqaa nnutuuvo ngiau aapu vaivoo Mmannasa Yoketaivaa ngii minaraivaara na yaaku varee innaata kua kiaunoo. Fai ivoono Mmannasa Yoketaivaa ngii mino ivoono fai tinni yoketaivaa ngii mioo Anutuuqaa aataruuvaa kooyaa ngii vitainaravai. Ngia arinaima Anutuuqaara rikiada taateeraivaara itaama ngii vitainaravai. ¹⁸ Ngii tinni-yauvo rusitinai ngia arinaima innara rikiaateeraivaara na yaaku varee innaata kua kiaunoo. Ngia inna tasipama variateeraivaara Anutuuqo vaa ngii maavee tiivai. Vaa ngia rikiada ivaara faannaida variaano. Ngia gioon-na kiaapuuya Anutuuqaara kutaavaivee kiaiyani Anutuuqo ari yaagueeqa yoketaa ari vookaraivaa vaa kua kiaa teerama kieeravai. Fai ivo iva ngii minaraivaara ngia tuqinnama rikiaateeraivaara na yaaku varee innaata kua kiaunoo. ¹⁹ Ta innara kutaavaivee kiaunnaiya ti aakiaana inna yaagueeqa ari vookaraivo yaagueeqama vaivaara ngia tuqinnama rikiaateeraivaara na yaaku varee innaata kua kiaunoo. Anutuuqo ari yaagueeqa tuanaa ari vookarauvaadiri Yisuuva putuuvakidiri tuduu diitooduu ari yaaku yaadudainningiaa ngiau aapu inna yapa kiooduu variravai. Ii yaagueeqa ivo ti aakiaana vaivo inna mmuai yaagueeqaivo vainoo. ²¹ Yisuu Kirisiiva ngiau aapu varioo mmuakiaa ngiau aapu variaa kieetaiyaraata mmatayaa variaa kieetaiyaraatama dioo vainoo. Vaidi-iyia ngiari nnutuuyauvo ngiau aapu vaiyaraatama makee variayaraata nnaagiai variaarayaraatama vaa ivo yaatara kioo iyara dinoo. ²² Anutuuqoono Yisunna mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara kieetavai dianeeraivaara inna yapa kieeravai. Mmuakiaa mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaara kieetavai Dianeera inna yapa kioo gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyara yaata utuoo itaama kieetavai inna yapa kieeravai. ²³ Gioon-na kiaapu vaa ausa hanigieeraiya Yisuu Kirisiiva iya kieetaivo varikiai iya inna yuku yaaku mmammaivaa roosi-ima variaano. Yisuu Kirisiiva mmuakiaa mminnaa mmata aavau vaiyauvakiaata variayauvakiaatama suvuai kioo varikiai inna yaagueeqaivaara vai mminnaiyauvo vakiaani variaa mminnaiyauvo variaavai. Iyauvaki suvuaineema gioonna kiaapuuya vaa ausa hanigiai yakiaatama suvuai kioo varivai.

Ta putiraiya roosiima variaunnano Anutuuqo kati

tupatupaa variraivaa ti mmivai

2 Ngia tauraa varuu suaivaki ngia hama Anutuuqaa kuaivaa rikiada iida mminnamminnaa maisaiyauvaa va-roovaara ngia vaidi putiraiya roosiima variravai. ² Ii suai ivaki ngia mmatayaa diaa aataru maisaiyauvunu vida varida ngiau aapuuvaki nuainno varuu mmagia maisaiya kieetaivaa kuaivaa rikiada iiravai. Anna makee ii kieeta ivo gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kuaivaa rikiadaata hatokaiyara dioo vainoo. ³ Ta mmuakiaaya iyanikaraama varida ti iikiatau aataruuyauvaa iida ti yaata utuaannaivaugiataama ti mmammaiyauvo iikiatau aataruuyauvaatama iiravai. Ta itaama iida mmuakiaa gioonna kiaapuuya uvaugiataama iyanikaraama iidada Anutuuqo iyara nnannatoo irisai maisaivaa iya mmuuvauugiataama teeta varaivaara variravai.

⁴ Ta itaama variaannaduaata Anutuuqaa boo tiraivo pinaavai vauduu ivo pinaama tiyara mmuduuya riravai. ⁵ Mmuduuya ruuvaara ta inna kuaivaa hama rikiada iirama kiada ta vaidi putiraiya roosiima variaannaduu ivo tuduu Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri diitooaanikaraama teetaata vaidi putiraiya roosiima variaannaivakidiri in-nanikaraama diitada karaasaya inna tasipama variravai. Anutuuqo ariinoo kati ngiiyara yoketaama yaata utuu-vaara ngii vitoo yoketaivau ngii yapeeravai. ⁶ Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara Anutuuqo ti vitoo ngiau aapu inna tasipama kieetaya diateeraivaara ivo tuduu ta diitada karaasaya inna tasipama variravai. ⁷ Yisuu Kirisiiva putuu-vaadiri Anutuuqo ari mmuduuya riraivo vauvaa kooyaa ti vitairavai. Ivo tiyara mmuduuya ruoo tiyara yoketaa-ma yaata utuuvo pinaama ari vookaraivai vauvo nnaagiai mmuakiaa suaiyauvakiaatama kooyaa vainaraivaara itaama uduu ta inna tasipama karaasaya variravai. ⁸ Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuduu Anutuuqo ari-inoo kati ngiiyara yoketaama yaata utuuvaara ngii vitoo yoketaivau ngii yapeeravai. Hama ngiengieenoo ivaara mmoori vareeravai. Anutuuqoono kati ngii miravai. ⁹ Hama ngia ivaara mmoori varaivaaraida hama ngia ngiingiiyara mannaka tiraivootainoo. ¹⁰ Anutuuqo ariinoo ti iima kieeravai. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta karaasaya varida vaa ivo tauraa teerama kioo mmoori yoketaivaa ta iida yoketaama variateeraivaara Anutuuqo ti iima kieeravai.

Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama nuunama mmuaakaraama variravai

¹¹ Ngiingii mmatoo suaivaki hama ngii kaano kooya Yutayaiya oyaivakidiri ngii mmateeravai. Yutayaa vaidiyya ngiiyara kiaanoo: Aqaa vaidi aaya hama ngiari mmammaiyauvaa hatokeeraiyavee, kiaa kiada ngiariyara kii-aaano: Ta titi mmammaiyauvaa hatokeeraiyavee, kiaavai. Ngiari yaakuuyauvaadiri ngiari mmammaiyauvaa ha-tokaivaara iya itaa kua kiaavai. Ngia hama Yutayaiya oyaivakidiri diitaavai. Tuqinnama ivaara yaata utuatee.

¹² Ngia tauraa itaama varuu suaivaki ngia Yisuu Kirisiinna ngieerama variravai. Ngia voopinnaiya hama Anutu-

uqo mmataama kioo gioonna kiaapu Isarairaiya tasipama variravai. Nnaaru Anutuuqo ari gioonna kiaapuuyara kuaivaa kiaa teerama kioo yeena rau kioovaa hama ngiiyaraatama tiravai. Ngia aa mmata aavau varuduu hama Anutuuqo ngii tasipama varuduu hama ngia inna tasipama variaaraivaara faannaida variravai. ¹³ Aanna makee Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia tauraa inna ngieerama variaiya ivo putuduu inna kiauvo tuuvaara Anutuuqo ngii vitoo inna vainima ngii yapa kiaivai.

¹⁴ Yisuu Kirisiiva ariinoo itaama uuvaara aanna makee ta Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama ta mmuaakaraama ausa nuufaivaa tasipama variaunnaano. Ta nnammutuannammutuaa variaanna suaivaki ivo putuuvaara hanikia pinaavai roosiima ti tammaivaki vauvaa ivo havarata kioodoo hama ta kava nnammutuan-nammutuaa roosiima variraida ta mmuaakaraama yoketaama variravai. ¹⁵ Gioonna kiaapu Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama mmuaakaraama yoketaama variateeraivaara ivo Yutayaiya mmaanna tuu kuaivaa yaataroo ivakidiri kiisa kiisa aataruuyauvaa iya uuyauvaa ruga kieeravai. Ruga kioo iya tuduu mmuaakaraama ausa nuufaivaa tasipama yoketaama varida iya innara kutaavaivee tuuvaara mmuaakaraama itaama variravai. ¹⁶ Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvaara Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama nnammutuaa kieema varuu aataru-uva rugeeravai. Ruga kioo Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama nuunama mmuaakaraama iya yapa kioo Anutuuqaasi kuaara aataruuvaa kooyaa iya vitairavai. ¹⁷ Ngia voopinnaiya Anutuuqaa ngieera variaiyaatama ta Yutayaiya inna vainima variaunnaiyaatama ivo tuoo ausa nuufaivaa varada varira mmayaaya yoketaivaa ti kiaa ti mmiravai. ¹⁸ Yisuu Kirisiiva putuuvaara ta mmuakiaaya Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama Anutuuqo mmuaa Mmannasavai ti mmivai. Ti mmiivaara ta ti Koonna Anutuuqaa avuuvau nnida innaata aikiooma kua ki-aunnava.

¹⁹ Itaama vaikiyai ngia voopinnaiya hama ngiari voopinnaaya roosiima vooya mmataivaki variaano. Ngia Anutuuqaa gioonna kiaapuuya tasipama mmaayootaaya varida Anutuuqaa raunna mmaapu tuanaaya variaano. ²⁰ Anutuuqoono nnau heekeeraivaa roosiima heekainoo. Ivo Yisuu Kirisiinna vuuta kuabai pinaa kuaivaa roosiivaa yapa kioo tooyataayavau kiisa kuabaiyauvaa yapaivai. Ii kuabai iyauvo inna Anutuuqaa kua varada nuairaiyaatama forofetaiyaatamavee. Ngiitaata Anutuuqo ngii vitoo iyayaa nnau roosiima heekainoo. ²¹ Kuabai pinaivaa tauraa toosa hara hanuu hara kiaivau mmuakiaa yatarivai hirikiokio vioo nnau pinaavai vaivai. Kuabai pinaivo nnauvaa hara taa utiivaa roosiima Yisuu Kirisiivaano ngii utivai. Ngia yatariyauvaa roosiima vida nuunaira nnau pinaa ari vookaravaa roosiima Udaanga Anutuuqaara variaavai. ²² Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara Anutuuqo ngiitaata ngiari vo gioonna kiaapuuyaatama vitoo nnau pinaivaa heekeerayaama ngii yapa kioo ivaki ivo Mmannasavai hara kioo varivai.

Pauruuso ngiari voopinnaiya kuaivaa kiaa mmiravai

3 Ivaaraina na yaaku varaunoo. Na Pauruusoona Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa varee ngia voopi voopi hara kiada variaiya ngii giaa ngii miaaree nookiauvaara na oovi nnauvaki hara kiee variee yaaku varaunoo. ² Vaa ngia rikiaavai. Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utira safu mmooriivaa kati ngiiyara ni miravaivee. ³ Anutuuqo ari yaata utuu kua hataumaki vauvaa kooyaa ni giaa ni miravaivee. Vaa na ii kua ivaa kisama fafaara ree ngii giaa ngii miauvaivee. ⁴ Fai ngia ivaa jaarida rikiakio Anutuuqo Yisuu Kirisiinnara hatauma kua tuuvaa ni giaa ni mikiai na arinaima rikiauvaara fai ngia kooyaa rikiaaravai. ⁵ Nnaaru tauraa suai hama Anutuuqo ari gioonna kiaapuuya ii hatauma kua ivaa kooyaa iya kiaa mmiravai. Aanna makee Anutuuqo ari Mmannasavaa kiaa mmikio ivo ari kua varada nuairaiyaatama kua kiaa kookieera vaidi forofetaiyaatama kooyaa kiaa mmiivai. ⁶ Ii hatauma kua ivo ataama vainoo. Ngiari voopinnaiya Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa vaa arinaima rikiaivaara iyaraata Yutayaiyaraatama Anutuuqo iyara yoketaivaa ivo mmuaavaugiataama iyara yoketaivaa iya mmiivai. Ngiari voopinnaiya mmayaaya yoketaivaa rikiada Yutayaiya tasipama Anutuuqaa gioonna kiaapu tuanaaya mmuaakaraama variaavai. Anutuuqo Yisuu Kirisiinnara kua kiaa teerama kioo kuaivaa Yutayaiya kiaa mmuuvaa ngiari voopinnaiyaatama rikiada iyaata Yutayaiyaatama ii kua ivaa kaanaivaa mmuaakaraama varaavai.

⁷ Ii mmayaaya yoketaa ivaa na gioonna kiaapuuya kiaa mmnaraivaara Anutuuqo ni mmataama kioodoo na inna mmoori vareera vaidivai variravai. Ivo ari yaagueeqaivaura ii mmoori ivaa kati niyara yoketaama yaata utuuvaara kati ni miravai. ⁸ Anutuuqaa gioonna kiaapu mmuakiaaya ni yaataraavai. Ivaara hama Anutuuqo yaata utirainno kati niyara yoketaama yaata utuoo ii mmoori ivaa ni mioo gioonna kiaapu ngiari voopinnaiya Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa kiaa mmianeeraivaara ni mmataama kieeravai. Yisuu Kirisiinna yaagueeqaivaura kaayau ari vookara ari vookarai aataru yoketaiyauvo vaiyauvaara iya kiaa mmianeeraivaara ni mmataama kieeravai. ⁹ Anutuuqo ari yaata utuu kua hataumaki vauvo kooyaa kaanaivo vainaraivaara gioonna kiaapu mmuakiaaya kooyaa kiaa mmianeeraivaara ni mmataama kieeravai. Anutuuqo mmuakiaa mmnariyau-

vaa iiraivoono tauraa varuu mmuakiaa suaiyauvaki ii hatauma kua ivaa hatauma kieeravai. ¹⁰ Anna makee ta variaunna suai aavaki ta ausa hanigieeraiya Anutuuqaa tinni yoketaa ari vookaraivo vaivaa kooyaa aangeraiya kieetaiya yaagueeqama ngiau aapu variyai vitaikiai arinaima teeda rikiaateeraivaara Anutuuqo tauraa ii hatauma kua ivaa hatauma kieeravai. Ta vaa ausa hanigiaunna gioonna kiaapuuya iikiaunnaivauvadi iya teeda arinaima rikiaaravai. ¹¹ Tupatupaa ari yaata utira kuaivo kooyaa vakiaiveera ivo itaama iiravai. Ivo ari yaata utuu kua kaanaivaa ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmatayaa titaa kioodoo tuoo kooyaa variravai. ¹² Ta inna tasipama varida innara kutaavaivee kiaunnaivaara hama ta aatuuraida kati Anutuuqaata yaagueeqama kua kiaunnaano. ¹³ Ivaaraina na yaagueeqama ngii giaa ngii miee kiaunoo: Na ngiiyara mmamma nniitaraivaa varauvaara Anutuuqaa kuaivaara sa ngii pirisainai ngia yaata utida kiatee: Ta pikiaaravee, kiatee. Na ngiiyaroo tiee mmamma nniitaraivaa varee aavaki variaunoo. Na itaa kua kiaunoo.

Ngia Epesiisaiya Yisuu Kirisiiva ngiiyara mmuduuya ruaivai

¹⁴ Anutuuqo itaama tiyara yoketaama uuvaara ni ausa mmuduuyaivo hanigiaikiai na ti Napoonnaata kua tiee yaaku varaunoo. ¹⁵ Mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variyaiyaata ngiau aapu variyaiyaatama iya oyaiyauvo Anutuuqaasidiri tiiravai. ¹⁶ Ivo ari oyai yoketaa ari vookaraivakidiri ari Mmannaivaara tino too ngii aakiaiyauvaki yaagueeqama suvuai kioo varinai rikiada ngia yaagueeqama ari vookaraama variaaraivaara na yaaku varaunoo. ¹⁷ Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara ivo ngii aakiaana nnau roosiima hara kioo variaveeraivaara na yaaku varaunoo. Anutuuqaa mmuduuya rira oyaivo yaagueeqama ngii aakiaana vainai ngia ivau yaagueeqama variateeraivaara na yaaku varaunoo. ¹⁸ Yisuu Kirisiinna mmuduuya riraivo pinaa ari vookaraivai vakia roo saivai saivai hokobavai vioo verepi hokobavai vioo mmeepi hokobavai hama araivootainaravai. Ngieetama mmuakiaa Anutuuqaa gioonna kiaapuyaatama ivaa tuqinnama teeda rikiaaraivaara na yaaku varaunoo. ¹⁹ Ta gioonna kiaapu mmatayaa diaa mmuakiaaya hama ta yopeema Yisuu Kirisiinna mmuduuya rira oyai pinaa ari vookaraivaa tuqinnama teeda rikiaunnvai. Ngiengieenoo ivaa tuqinnama teeda rikiaaraivaara na yaaku varaunoo. Fai itaikio yaagueeqa yoketaivo Anutuuqaaki suvuai kioo vaivo ngii aakiaa mmuakiaayauvaki suvuainaraivaaraatama na yaaku varaunoo.

²⁰ Anutuuqo ari vookaraivai varinoo. Ta yaata utira kuaivaatama ta inna yaparaira kuaivaatama ivo rikioo iyauvaa iinno tiyara yaata utuoo vooyauvaatama iva iinaree kua fai aikiooma iinaravai. Inna yaagueeqaivo ti aakiaiyauvaki iinno varivai. Ii yaagueeqa ivaadiri ivo fai aikiooma iinaravai. ²¹ Anutuuqo Yisuu Kirisiinna tuduu gioonna kiaapuuyara putuuvaara vaa ausa hanigieeraiya tupatupaa Anutuuqaa nnutuuvaara ngiau aapu yapa kikio itaavai nnaasu vakia roo vioo vioo mmannammanna vakiaivee. Kua kutaa.

Yisuuva ti kieetavai varikiai ta inna yuku yaaku mmammaya variaunnvai

4 Na Udaanga Yisuunna mmoori varaivaara iya oovi nnauvaki ni yapooovoono aa na tinara kua aavaa na yaagueeqama tinai rikiaatee. Anutuuqo ngii maavee tuu suaivaki yoketaa aataru safuuma ivo ngii vitauvau safuuma ivau nookiatee. ² Sa ngiingiiyara mannaka tida variatee. Mmannammanna tirooma adida varida ngii seenaiyara tuqinnada yamaa kua yamaa kua iyaata tida maisa kuaivaa ngii tikiainnaata rikiadaata yaagueeqama variatee. Ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruaivaara ngiingii tasipa ngiingii tasipama mmoori varaa-tee. ³ Mmannasa Yoketaivoono ngii tasipama varikiai ngia mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada yoketaama variavai. Ngia itaama ausa nuufaivaa tasipama varida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varaa aataruuvaara yaata utida mmannammanna iikiatee. ⁴ Ngia vaa ausa hanigieeraiya Anutuuqo taikiai mmuaakaraakiaaya variaano. Mmuaa Mmannasa Yoketaivoono ngii aakiaana varinoo. Anutuuqo ngii maavee tikiai ngia innasi kuaaree kua faannakiaa aataruuvo mmuaa aataruvai vainoo. ⁵ Mmuaa Udaanga Yisuu Kirisiiva varinoo. Ngia innara kutaavaivee kiaivo mmuaa aataruvai vainoo. Nnoori apira aataruuvo mmuaavai vainoo. ⁶ Anutuuqo ari mmuaavai variivoono ta mmuakiaa gioonna kiaapuuya ti Napooova varinoo. Ivoono Udaangavai varioo mmuakiaayara haitatuunoo varioo ari yaagueeqaivaa iya mmiivaara iya inna mmooriivaa iikiaano. Inna Mmannasaivo mmuakiaaya aakiaiyauvaki varinoo.

⁷ Itaama vaikio Anutuuqo vo mmoori vo mmooriyauvaa varaateera yaagueeqa ari vookaraivaa mmuaavai mmuaavai ti mmivai. Yisuu Kirisiinnasi vai yaagueeqa yoketaivakidiri ivo ti mmiataikio kati ti mmivai. ⁸ Ivaara Anutuuqaa kua fafaarivo vainno tinoo:

Ivo ngiau aapu vuu suaivaki
gioonna kiaapu tauraa oovi nnauvaki yapa kiooya
vitoo ari tasipama kioo
ari yaagueeqa yoketaivaa

gioonna kiaapuuya kati mmiravaivee.

Anutuuqaa kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ⁹ Ivo ngiau aapu kuainoo kua kua oyaivo dee kuavainno vainnee? Oyaivo ataama vainoo. Ngiau aapu vuuvoono vaa tauraa ngiau aapuuvakidiri tiiravai. Ivo ta mmatayaiya maisama variaanna aakiaivaki tiiravai. ¹⁰ Mmatayaa tuuvoono kava vara ranoo ngiau aapu viravai. Vioo ngiau aapuuvaa yaataroo ngiau aapu tuanaivaki viravai. Ari yaagueeqaivo ngiau mmata mmuakiaavai suvuakuaiveeraivaara ivo ngiau aapu tuanaivaki viravai. ¹¹ Ivoono yaagueeqa yoketaivaa gioonna kiaapuuya kati mmiravai. Ivo yaagueeqaivaa vooya mmi kioodoo kua varada nuaira aataruuvaa iiravai. Vooya yaagueeqaivaa mmi kioodoo kua kua kookieera forofetaiya aataruuvaa iiravai. Vooya yaagueeqaivaa mmi kioodoo mmayaaya yoketaivaa varada vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida kua mmira aataruuvaa iiravai. Vooya yaagueeqaivaa mmi kioodoo gioonna kiaapuuya tasipama varida kua kua mmira aataruuvaa iiravai. Vooya yaagueeqaivaa mmi kioodoo vitaira aataruuvaa iiravai. ¹² Anutuuqaa gioonna kiaapu mmuakiaaya teerama kiada iya Anutuuqaa mmooriivaa varaaraivaara Yisuuva yaagueeqaivaa itaama iya mmiravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaiya yaagueeqama variaaraivaara ivo yaagueeqaivaa itaama iya mmiravai. ¹³ Ta itaama inna yaagueeqaivaura mmooriyyauvaa iima rada vidada mmuaa ausavai varada Anutuuqaa Mmaapuuvaa kutaavaivee kiaravai. Kiaa kiada innara mmuaa yaatavai utuaaravai. Ta itaama mmooriyyauvaa iima rada vidada koovayaida Yisuu Kirisiiva yoketaama varineema teeta itaama innanikaraama variaaraivaara iiki-aaravai. ¹⁴ Ta koovayaida itaama innanikaraama varida hama ta nnaakara kiisaiya roosiima variaaravai. Ta hama iya roosiima muaraagaida unnakua tira vaidiyya unnakua kuaivaa rikiaaravai. Unnakua tira vaidiyya gioonna kiaapu vooya ngiari yaata utuaa kua nammari kuaivaa kuaani iya rikiaada haruruaavai. Nnoori pinaivo rubaayoonno vioo kanuuvaa hanigiaanigieeraivaa roosiima iya unnakua tiraiya kuaiyauvaa rikiaada iya nnaagiaivau kuaavai. Yuunna pinaivo sainaidi sainaidiri ngioo kanuuvaa utu koroono feeneeraivaa roosiima iya unnakua tiraiya kuaiyauvaa rikiaada haruruaavai. ¹⁵ Ta mmoori yoketaiyauvaa iima rada vidada ta hama iya roosiima muaraagama variaaravai. Ta gioonna kiaapuuyara mmuduuya rida kua kutaivaa iyaata tida Yisuu Kirisiiva ti kieetavai variivaa roosiima ta innanikaraama varida inna aataru mmuakiaavai iima rada vidada yokeekiaaravai. ¹⁶ Ivo kieetavai roosiima varikiai ta inna yuku yaaku inna avu yaata mmuakiaa mmammavai roosiima mmuaannannuuma variaunnava. Ti yuku yaaku ataiyauvo nuunainno mmuaakarai mmammavai vaineema vaa ta ausa hanigieeraiya itaama variaunnava. Ti yuku yaaku ataiyauvo yoketaama vaikai ta yokeekiaunnaneema vaa ta ausa hanigieeraiya titiyyara titiyyara mmuduuya rida yoketaama varida yaagueeqakiaunnava.

Vaa ausa hanigieeraiya karaasa aataruuvau variatee

¹⁷ Itaama vaikio Udaanga Yisuuva ni tikiai na yaagueeqama ngiita kua tiee ngiita ataa kua tinaravee. Ngia sa sabi kava vaidi voopinaiya kumimakama rada nuairaiya roosiima nookiatee. Iya yaata utiraivo kuminayaa mmanna yaata utuaavai. ¹⁸ Iya yaata tinniiyauvo heenaivaki nuaida aatarura kumimakairaivaa roosiima vainoo. Iya hama tuqinnama teeda rikiaavo iya ausaiyauvo yaagueeqaivaara hama iya Anutuuqaasidiri yoketaama variivaa vareerama kiada variaavai. ¹⁹ Iya mminnamminnaa maisa vareeraivakira nnaasu vida ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi nuaira aataruuvaa iida ari vookara ari vookara maisai aataruuyauvaa nnaasu iikiaavai. Iida varida hama iyauvaara iya mmamma maisakiaavai.

²⁰ Iya itaama iikiaa aataruuyauvaa hama ngia Yisuu Kirisiinnasidiri rikiaada iikiaavai. Yisuuunna aataru ari vookaraivaa ngia iikiaavai. ²¹ Vaa ngia innara rikiaada inna nnaagiai vira gioonna kiaapuuya varuduu vooyaano vaa Yisuuunaki vau kua kutaivaa ngii giaa ngii muduu ngia rikieeravai. ²² Ivaara ngiingii mmamma iira eenanaa aataruuvaa pikiaatee. Ii aataru ivo ngii puaisa utuduu ngia tauraa varuu aataruuvo ari vookarairavai. Ngii mmamma eenanaivo iikiatairaivo ngii unnakua tuduu ngia vaidi putiraiya roosiima putuaara iida variravai.

²³ Ngii aakiaiyauvaata ngii yaata tinniiyauvaatama hanigia kiada karaasaya variatee. ²⁴ Vaidi karaasavaa Anutuuqo ari roosiima iima kuaikio vaivaa vara uyu kiada vaidi tuanaaya variatee. Fai ngia itaida ngii seenaiya tasipama yoketaa safu tuanaa ari vookaraiya variaaravee.

²⁵ Ngia itaama variaivaara sa unnakua kiatee. Ngia mmuaakaraama Anutuuqaa raunna mmaapu tuanaaya variaivaara ngii seenaiyaatama kua kuaaree kua kua kutaivaa kiatee. ²⁶ Fai ngii ausaiyauvo ngii nnannateenai sa ivaudiri mminnamminnaa maisaiyauvaa varaatee. Sa ngii seenaiyara ngii ausaiyauvo nnannateenono suaivo haatapaivee. Akiiraama iyaata kua yoketaama kiatee. ²⁷ Sa Sataangaa kuaivaara muaraagakiatee. ²⁸ Tauraa varioo mmuara raira vaidiivoono mmuara raira aataruuvaa pikiaivee. Pikioo ari yaakuuvaitanaadiri yaagueeqama mmoori varano mminnamminnaiyauvo innasi suvuaino too ari seena kumina hama mminnaataiya saivai mmiaivee. ²⁹ Sa ngii avaiyauvakidiri kua maisa vooyauvai kiatee. Kua yoketaiyauvaa nnaasu kiatee. Gioonna kiaapu muaraagama variaya yaagueeqama variaaraivaara yamaa kua yamaa kua iyaata tida kua yoketaiyauvaa

nnaasu kiatee. Gioonna kiaapuuya ngii kuaivaa rikiada yoketaama variaaraivaara kua yoketaiyauvaa nnaasu kiatee. ³⁰ Sa ngia vo mmoori mmuaararai voovai iida varida Anutuuqaa Mmannasa Yoketaivaa mmuaararavaa mmiatee. Vaa Anutuuqo ngii mmataama kiaivaara ivo Mmannasa Yoketaivaa ngii mivai. Fai suai nnaagiai ivo ngii vitanai ngia inna gioonna kiaapu tuanaaya mmamma dummukiara variaaraivaara ivo Mmannasa Yoke-taivaa ngii mivai. ³¹ Ngia ngiingii ausa kapikarai mmuakiaayauvai pikiada ausa nniitareera buaru tiraivaatama pikiada kua yaagueueqa tida tomedaira kuaivaa tiraivaatama pikiada nniki tomedaida variraivaatama pikiaatee. ³² Ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmoori yoketaivaa iida ngiingiiyara ngiingiiyara boo kiatee. Anutuuqoono Yisuu Kirisiiva putuuvaaara ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara hama yaata utirainno rugaivaivee. Ivaa roosi-ima ngiingii seenaiya mminnamminnaa maisaiyauvaara sa yaata utiraida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa ngiingii mmi ngiingii mmiikiatee.

Ta mmeekiaivau nnaasu hara kiada variaaravee

5 Anutuuqo ngiingiiyara mmuduuya ruaivaaraida ngia inna uru nnaakaraya variaano. Ngia itaama inna nnaakaraya variaavaara ivo varineema ngieetama itaama hara kiada variatee. ² Ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya rida variatee. Nnaaruaiya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara puara sipisiipaiyauvaa kati Anutuuqaa hudooduu suuda yoketaivo vuvvaa Anutuuqo rikiooduu inna yoketairavai. Yisuu Kirisiiva tiyara mmuduuya ruoo kati ti mminnamminnaa maisaiyauvaara putuduu Anutuuqo tooduu inna yoketairavai. Itaama vaivaara Yisuu Kirisiiva tiyara mmuduuya ruaineema ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya rida varida variatee. ³ Ngia Anutuuqaa gioonna kiaapuya variaavaara sa maisa aataruuvaa iikiaaraivaara ngiingii kuaa mmi ngiingii kuaa mmiida varida kua kiatee. Sa sabi nuaira aataruuvaaaraata maisama yaata utiraivaaraatama kua tida sa ari vo gioonna kiaapuuya mminnamminnaiyauvaara ngii varaata varaataira aataruuvaaaraatama kua kiatee. ⁴ Sa kua kuaaru tomedaira kuaivaa tida sa sabi kuaivaatama tida sa isareera kua maisaivaatama kiatee. Anutuuqaa gioonna kiaapuuya hama itaama kua kiaavai. Ngia iqitaa kua kuaa aataru ivaa pikiada Anutuuqaa kua yoketaivaa kiatee. ⁵ Vaa ngia aa kua aavaa arinaima rikiaavai. Gioonna kiaapu voovoono sabi nuaira aataruuvaa iinno maisama yaata utuoo ari vo gioonna kiaapuuya mminnamminnaiyauvaara inna varaataivoono fai hama Anutuuqoota Yisuu Kirisiivaatama gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki vioo innani teerama kiaiayuvaa varaanaaravai. Ari vo gioonna kiaapuuya mminnamminnaiyauvaa taikio inna varaataira aataruuvo inna unnakua anutuuvaaara ausa mmuduuya mmiraivaa roosiivai. ⁶ Gioonna kiaapu vooya sabi kuaivaa tida ngii unnakua tikiai sa iya itaa kua kuaivaa rikiaatee. Gioonna kiaapuuya itai kuaiyauvaa rikiada Anutuuqaa kuaivaa rikiadaata hatokaivaara fai inna nnannateeraivo iyasi nninaravaivee. ⁷ Itaama iikiaa gioonna kiaapuuya sa iya tasipama nuaida iikiatee. Iya pikiaatee.

⁸ Ngia nnaaru upisiivaki variravai. Aanna makee ngia Udaanga Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaavaara ngia mmeekiaivau hara kiada variaano. Ivaara gioonna kiaapuuya mmeekiaivaki variraiyanikaraama hara kiada variatee. ⁹ Fai ngia mmeekiaivau varikioonno ari vookarai variraivo ngiisi vainai teeda fai ngia yoketaama varida aataru safuuvau nuaida kua kutaivaa kiaaravaivee. ¹⁰ Ngia ngiingii variraiyauvaara yaata utida Udaanga Yisuu Kirisiinna yoketai aataruuvaa iikiaavo inna yoketairaivaara arinaima teeda rikiada ivaa nnaasu iikiatee. ¹¹ Gioonna kiaapu vooya kumina mminnaa upisiivaki vai mmooriyauvaa iikiaiya sa ngia iya tasipama iikiatee. Iya itaama iikiaa aataruuvaa ngieenoo mmeekiaivau yapa kikio kooyaa vakiaivee. ¹² Iya haumaki itaama iikiaa aataru maisaiyauvaara hama ta ivaara ti kua kiatainoo. Fai ta ivaara tikio too ti mmamma maisainaravai. ¹³ Mmuakiaa aataruuyauvo mmeekiaivaki vaino fai oyaiyauvo kooyaa vainaravai. Kooyaa vaino too fai iyauvakidiri mmeekiaivo aikiooma taanaravai. ¹⁴ Ivaara vaidi voovoono tauraa tunoo:

Vuru nnaamuru-o, diitaanee.

Putuannaivakidiri diitaanee.

Diitano Yisuu Kirisiinna mmeekiaivo

iiyaa taanaravaivee.

Ivooono itaa kua tiravai.

¹⁵ Ivaaraida ngiingii variraivaara tuqinnama haitatuukiatee. Sa vaidi kumimakaiya roosiima hara kiada variatee. Vaidi tinni ruaiya roosiima hara kiada variatee. ¹⁶ Aa suai ta variaunna suai aavaki kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo ti suvuainoo. Ivaaraida Anutuuqo aataruuvaa ngii vitanai rikiada inna mmooriivaa makee tinai iikiatee. Sa pikiaatee. ¹⁷ Itaama vai aataruuvo vainai sa ngia ivaara kumimakaida variatee. Anutuuqo yaata utuoo ngii miaramiaraa ngii mii mmooriivaa tuqinnama teeda rikiaaraivaara mmoori varaatee.

¹⁸ Sa kapika nnoori vuainaivaa nneeda kumimakaida variatee. Fai ngia itaikio ngii variraivo koonnainaravai. Ii aataru ivaa pikiada Mmannasa Yoketaivaara iikio ivo ngii aakiaana suvuakuaivee. ¹⁹ Anutuuqaa kuaivaata inna

kuaruuvaatama ngiingii kiaa mmi ngiingii kiaa mmiikiatee. Ngiingii ausaiyauvaki Udaanga Yisuu Kirisiinnara ngii yoketaivai kua yoketaivo ngiiki vaivaa tasipama innara kuaruuvaa kiatee. ²⁰ Mmuakiaa suai mmuakiaa aataru mmoori mminnamminnaiyauvaara yoketaayauvaivee nnaasu kiaa kiada ngii Gioonna Anutuuqaa kiaa mmiatee. Ngii Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaata utida itaama kiaa mmiatee.

Pauruuso nnaata vaatiiyara tiravai

²¹ Vaa ngia Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada inna mmemmaana kuaivaara ngia ausa hanigieeraiya ngiingiiyara ngiingiiyara yaata utida ngiingii kuaiyauvaa rikiada iikiatee.

²² Ngia gioonna vaa vaati vareeraiyaso, ngia Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada inna mmemmaana kuaaneema ngiingii vaatiiya kuaiyauvaa rikiada iikiatee. ²³ Yisuu Kirisiiva vaa ausa hanigieeraiyara dirayaama vaidiiya ngiari nnaataiyara dida vakiaavai. Yisuu Kirisiiva ariinoo gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya vitoo yoketaivau yapaivai. Vaa iya inna yuku yaaku inna mmamma mmuyai mmuakiaavai roosiikiaavai. ²⁴ Ivaaraida vaa ausa hanigieeraiya Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada iikiaaneema gioonna vaa vaati vareeraiya ngiari vaatiiya kua mmuakiaayauvai rikiada iikiatee.

²⁵ Vaidi vaa nnaata vareeraiyaso, Yisuu Kirisiiva vaa ausa hanigieeraiyara mmuduuya ruaineema ngiingii nnaataiyara mmuduuya ruatee. Yisuu Kirisiiva vaa ausa hanigieeraiyara pinaama mmuduuya ruo iya putiravai. ²⁶ Ivo itaama uvaara gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya nnooriivoono iya mmammaiyauvaa finirayama Anutuuqaa kuaivoono iya aakiaiyauvaki fini kioodoo iya yoketaama varida Anutuuqaa gioonna kiaapu tuanaaya variravai. ²⁷ Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya teenai iya yoketaa tuanaaya inna avuu-vau variateeraivaara ivo iya putiravai. Iya mmammaiyauvunu teeganaaganainno taminnumaunnuunno vairaiyauvoota ari vookarai mminnaa itaiyauvootama iyayaa vaiyauvaa roosiima iya aakiaiyauvaki sa mminnamminnaa maisaiyauvo vakiaiveeraivaara ivo iya putiravai. Vaa ausa hanigieeraiya yoketaa tuanaa hama mminnamminnaa maisaataiya varikio sa maisa mminnamminnaa vooyauvai iyasi vakiaiveeraivaara ivo iya putiravai. ²⁸ Ivaara vaidiiya ngiari mmammaiyauvaara tuqinnaaneema ngiari nnaataiyaraatama tuqinnada iya mmuduuya ruatee. Vaidi voovoono ari nnaataivaara mmuduuya ruaivoono inna ariiyaraata tuqinnoo mmuduuya ruavai. ²⁹ Hama vaidi voovoono ari mmammaivaara inna pirisaivai. Ivo makemakee varioo yeenna nnoo ari mmammaivaara tuqinnaivai. Mmuakaraama Yisuu Kirisiiva vaa ausa hanigieeraiyara tuqinnaivai. ³⁰ Ta Yisuu Kirisiinna yuku yaaku mmamma mmuyai mmuakiaavai roosiikiaunnaivaara ivo ti tuqinnaivai. ³¹ Nnaata vaati vareera aataruuvaa Anutuuqaa kua fafaarivo vainno tinoo: Ivaara fai vaidiivo ari kaano koovaitana pikioo nnaataivaa varoo inna tasipama mmuaakaraivaitana variaaravaivee. Kua fafaarivoono itaa kua tiivai. ³² Ii kua fafaara ivaki kua kutaa ari vookaraivo haumaki vainoo. Na oyaivaara yaata utuee rikiaunoo. Ii kua ivo Yisuu Kirisiinnaraata vaa ausa hanigieeraiyaraatama tiivai. ³³ Ii kua ivo ngiyyaraatama tiivai. Mmuakiaa vaidi nnaata vareeraiya ngiingiiyara tuqinnaaneema ngiingii nnaataiyaraatama tuqinnada mmuduuya ruatee. Mmuakiaa gioonna vaa vaati vareeraiya ngiingii vaatiiya avaiyauvaa rikiatee.

Pauruuso nnaakaraiyaraata ngiari kaano kooyaraatama tiravai

6 Nnaakaraso, ngia ngii Udaanga Yisuu Kirisiinnara mmuduuya ruaivaara ngii kaano kooya avaiyauvaa rikiada iikiatee. Ii aataru ivo yoketaa aataruvai. ² Anutuuqo mmaanna tuu kua voovai tunoo: Ai kaano koovaitana avavaitana arinaima rikiee iikiane. ³ Ivo tauraa mmaanna tuu kuaivaa itaa kua tioo kua kiaa teerama kioovaatama ataa kua tunoo: A mmatayaa yoketaama variee hokobama varinaraivaara ai kaano koovaitana avavaitana arinaima rikiee iikiane. Ivo itaa kua tiravai.

⁴ Ngia kaano kooyaso, sa kuminayaa ngiingii nnaakaraiya tikiai iya ngiyyara nnannataatee. Tuqinnama iya haitatuuda Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa iya kiaa mmiatee.

Pauruusoona sikaunnaadiri yookairaiyaraata ngiari haitatuurayaraatama tiravai

⁵ Sikaunnaadiri yookaama kiaani mmoori vareera gioonna kiaapuuyaso, mmatayaa diaa vaidi ngii haitatuurayara avaiyauvaa tuqinnama rikiada iikiatee. Ngia koonnama mmooriyauvaa iivoora tida ivaara yaata utida aatuuda biribiriira tasipama iya avaiyauvaa rikiada iikiatee. Ngia Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada iikiaaneema iya kuaivaa mmuaa yaatavai rikiada iikiatee. ⁶ Sa iya ngiyyara yoketaa kuaivaa kiaraiya nnaasu iya avuuyauvunu mmooriivaa iikiatee. Yisuu Kirisiinna mmoori vareera gioonna kiaapuya varida Anutuuqo yaata utiraivau-giataama ngiingii mmamma mmuyai mmuakiaayauvai inna mmida iikiatee. ⁷ Sa vaidiiyara nnaasu yaata utida iikiatee. Udaanga Yisuu Kirisiinnara sirigaida varida inna mmooriivaa iikiaaneema ngiingii mmooriyauvaa iikiatee. ⁸ Vaa ngia rikiaavai. Udaanga Yisuu Kirisiiva mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai yoketaa mmooriyauvaa

iikiaiyouvaa irisaiyouvaa iya mminaravai. Fai ivo sikaunnaadiri yookaama kiada viteera gionna kiaapuuya mmioo kati ngiari yaata utiraivaugiataama nuairaiyaatama mmuaakaraama mminaravai.

⁹ Mmooi vareeraiya haitaturaiyaso, ngii mmooi vareeraiya ngiiyara yoketaakiateera aataruuvaa iikiaivaara yaata utida ngieeta iyara yoketai aataruuvaa iida iyara yoketaakiatee. Sa iya aatuukiateera kuaivaa iya kiatee. Sa iyara ngii nnannateenai iikiatee. Vaa ngia rikiaavai. Mmuaa haitaturavoono ngiau aapu variivoono ngiitaa-ta ngii mmooi vareera gionna kiaapuuyaatama haitatuuvai. Ivoono mmuakiaa gionna kiaapuuyara mmuaa aataruvai iivai.

Anutuuqaa rapira mminnaa mmuakiaayuvai varaatee

¹⁰ Aa nnaagiai kua aavaata rikiaatee. Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiiiki variivaara yaagueeqama varia rada vidada yaagueeqama nnaasu variatee. Ivo yaagueeqa ari vookaravaa ngii minai varada yaagueeqama variatee.

¹¹ Mmuakiaa rapira mminnaiyouvaa Anutuuqo ngii miyouvaa varada uyuatee. Varada uyida raida fai ngia Sataangaa unnakua mmooi maisaiyouvaa hama iirama kiada yaagueeqama diaaravai. ¹² Hama ta vaidi mmatayaiyaata rapuaunnao. Ta Sataangaa mmagia maisaiya ngiau aapu variayaata rapida iya kieetaiyaatama rapida ari vo kieetaya aa upisiivo vai suai aavaki variayaatama rapuaunnao. ¹³ Ivaara Anutuuqaa rapira mminnaiyouvaa aanna makee varaatee. Fai ngia itaama teeraikio maisa suaivo nninai teeda fai ngia ngii nnammutuayaata rapida yaagueeqama dida vakiaaravai. Fai ngia iyaata rapidada rikikio ngii pirisainainnaata fai homo ngia yaagueeqama dida vakiaaravai.

¹⁴ Ivaara teerada yaagueeqama diatee. Ngii ootitaiyuvunu vausa roosiima kua kutaivaa rammuatee. Ngii nniriyuvunu yaagueeqa kapaaqaivaadiri iima kioovaa roosiima safuuma variravaa yapaatee. ¹⁵ Ngii yukuuvaitanau yuku nnaba roosiima mmayaaya yoketaivaadiri ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa teerama kiada nuaida varida kiaa mmiaaravaa uyuatee. Ivaa uyida yaagueeqama diatee. ¹⁶ Mmuakiaa suai okoovaa rau hiri kiada vairavaa roosiima Anutuuqaa kutaavaivee kiatee. Fai ngia itaikio mmuakiaa kua maisaiyouvaa vaidi maisaivo ikia tai veevavaa roosiima ngiiyaa haanara iinai ngia iyaadiri rasuuma kiaaravai. ¹⁷ Ngii kieetaivau tommeekavaa yapeeravaa roosiima Anutuuqo ngii vitoo yoketaivau yapaanara kuaivaa rikida varaatee. Ngia rapira paipa avakaravaa Mmannasa Yoketaivo ngii miivaa varaatee. Anutuuqaa kuaivo inna ngii paipayauvaivee. ¹⁸ Anutuuqaa rapira mminnaiyouvaa varada yaaku vareeraivaatama tasipama iikiatee. Anutuuqo ngii tasipaiveeraivaara yaaku varada inna yaparakiatee. Mmuakiaa suai Mmannasa Yoketaivo ngii giaa ngii miivau-giataama yaaku varaatee. Ivaara tuqinnama haitatuuda sa Anutuuqaa mmooiivaa pikiaatee. Anutuuqaa gionna kiaapu mmuakiaayara makemakee yaaku varaatee. ¹⁹ Ngia niyaraatama yaaku varaatee. Yaaku varakio Anutuuqo kuaivaa ni avavaki yapa kinai fai na hama aatuurama kiee yaagueeqama kiee mmayaaya yoketaivo haumaki vaivaa kooyaa tinaravai. ²⁰ Na ii mmayaaya yoketaa ivaa kiaa kookieema kiee kiauvoono aanna makee na oovi nnauvaki variaunoo. Itaama vainai na aatuuvoora kiaa yaaku varakiai na yaagueeqama kiee mmayaaya yoketaivaa tinaravaivee.

Pauruso gionna kiaapuuya nnaagiai boo tiraivaa kiaa mmiravai

²¹ Tukikiiva ti seena tuanaa ta innara mmuduuya ruaunnaivovee. Ivo Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooiivaa yaagueeqama iivoono mmuakiaa mmooiivai na datadataama variee iikiauvaava ngieetaatama rikiaateeraivaara ivo ngiisi vioo ngii giaa ngii minaravai. ²² Ivaara na inna titano ngiisi kuanaravee. Ngiiisi vioo ta mmuakiaaya yoketaama variaunnaivaara ngii giaa ngii minai rikida ngii ausaiyauvo yoketai ngia yaagueeqama varia-teeraivaara na inna titano ngiisi kuanaravee.

²³ Ti Napoova Anutuuqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama ngiari ausa nuufaivaitanaata ngiari mmuduuya riraivaitanaatama mmuakiaa vaa ausa hanigieeraiya mmikiai ivaitanaara kutaavaivee kiateraivaara na yaata utuaunoo. ²⁴ Mmuakiaa gionna kiaapuuya ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara pinaama mmuduuya rida hama mmuduuya riraivaa pikiaiya Anutuuqo kati gionna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo iya tasipama vaki-avee.

Piripii

¹ Na Pauruusoona aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Ti seena vaidi Timotiiva ni tasipama varikiai na fafaarakiaunoo. Ta taaravaitanaano Yisuu Kirisiinna mmooriivaa vareera vaidivaitana variaunnaano. Mmuakiaa Anutuuqaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada yoosinna Piripii variayani na aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Ngiiniaatama ngiiyara haitatuura vaidiyaniaatama iya tasipama mmoori variyaniaatama na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

² Ti Napoova Anutuuqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara ta yaata utuaunnaano.

Pauruuso gioonna kiaapu Piripii varuuyara

yaaku vareeravai

³ Mmuakiaa suai na ngiiyara yaata utuee ngiiyara yaaku varee ni Anutuuqaara yoketaavee kiau vai. ⁴ Mmuakiaa suaivaki na ngii mmuakiaayara yaaku varauko ni ausaivo kaayauma sirigaivai. ⁵ Na tauraa ngii tasipama mmooriivaa varee mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaa suaivakidiri ngieeta neetama vara rada nnidada aanna makeennaata varaunnaivaara na ngiiyara yaaku varauko ni ausaivo pinaama sirigaivai. ⁶ Vaa na aa kua aavaa arinaima tee rikiau vai. Anutuuqo tauraa mmoori yoketaivaa ngii aakiaiyauvaki iivoono fai mman-nammanna iinnonno Yisuu Kirisiiva kava tiinara suaivaki fai iima taikaanaravai. ⁷ Na mmanammanna ngiiyara pinaama mmuduuya ruaavaara na itaama ngiiyara yaata utuaavo inna safuuvai. Mo na kati nuaina mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya yaagueeqama kiaa mmiaaduu rikiada vooyaano ivaara kutaavaivee kiaa kiada yaagueeqama varuduu vooyaano ivaara ooqoo tuduu na safuuma iya kua irisaivaa tiravai. Ii suai ivakiaatama na makee oovi nnauvaki variaa suaivakiaatama ngia mmuakiaaya ni tasipama mmoori varaavai. Ivaara Anutuuqo kati niyara yoketaama yaata utuoo ngiiyaraatama kati yoketaama yaata utivai. ⁸ Boo, ngia mmuakiaaya ngiiyara na pinaama ni ngiiyaraikio ni ausaivo pinaama ngiiyara ratainoo. Ni aakiaivaki itaama vaivo Yisuu Kirisiinnakidiri nniivai. Na kua kutaivaa itaa kua kiau vaa vaa Anutuuqo ni taivai.

⁹ Na aa kua aavaa ngiiyara ataama yaaku varaanaravee. Ngii mmuduuya riraivo fai vioo vioo pinaavai vainai ngia mmuakiaa aataru kuaiyauvaa tuqinnama teeda rikiada ivaara safuuma yaata utuaaravee. ¹⁰ Ngia yoketaama varira aataruuvaa arinaima teeda rikiada yoketaavaivee kiateeraivaara na itaama ngiiyara yaaku varaunoo. Fai ngia itaama varida iidada Yisuu Kirisiiva kava tiinara suaivaki ngia yoketaama varida hama ngii haruriravaa irisaivootainaravai. ¹¹ Fai ngia itaikiokio aataru safu tuanaivaa Yisuu Kirisiiva ariinoo ngii miivo fai ngii aakiaiyauvaki suvunai rikiada ngia iikiaravee. Fai ngia itaama iikio Anutuuqaa nnutuuvo ngiau aapu vinai gioonna kiaapuuya innara kua yoketaivaa kiaravaivee.

Ta Yisuu Kirisiinnara nnaasu yaata utida variaaravai

¹² Ni seenayaso, vaa mmuaararai aataruuyauvo niisi nniivaara Yisuunna mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapu vooyaata rikaavai. Ngia ivaa rikiaateeraivaara na ngii giaa ngii miaunoo. ¹³ Yisuu Kirisiinna kua mmayaayaivo kooyaa vakiaiveeraivaara na oovi nnauvaki variauvaara kieeta vaidiivaa rapira vaidi mmuakiaayaatama mmuakiaa gioonna kiaapu aavaki vida nnida kiaiyaatama vaa ivaara teeda rikaavai. ¹⁴ Na oovi nnauvaki variauvaara kaayau ti seenaiya Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kaiya tauraa kiisama muaraa-gakiaivaa pikiada nnaagiai pinaama innara yaagueeqakiaavai. Yaagueeqama kiada iida hama aatuuraida Anutuuqaa kuaivaa kooyaa kiaa kookieekiaavai.

¹⁵ Vooyaano na nnutu ruaavai variauvaara iya niyara iya nnannataikiai ni yaataraaree kiaa Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa kiaa mmiaavai. Vooyaano niyara yoketaida inna mmayaayaivaa kiaa mmiaavai. ¹⁶ Ii niyara yoketaa kiaa iya niyara mmuduuya ruaivaara mmayaayaivaa kiaa kookieekiaavai. Vaa iya rikiaavai. Na aavaki variee mmayaaya yoketaivaa yaagueeqama gioonna kiaapuuya kiaa mmiaiveeraivaara Anutuuqoono ee-oo tu-

uvaara na aavaki variaunoo. ¹⁷ Niiyara nniki apida variaya hama yoketaama yaata utiraida ngiari seenaiya iyara mannaka kiateeraivaara nnaasu yaata utida Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa kiaa kookieekiaavai. Na oovi nnauvaki variee iya iikiaa aataruuvaara na rikiee pinaa ari vookarai mmuaaraivaara varaiveeraivaara iya yaata utida itaama iikiaavai.

¹⁸ Hama na ivaara yaata utuaunoo. Mmuakiaaya yoketaama yaata utiraiyaatama maisama yaata utiraiyaatama Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa kiaa kookieekiaivaara ni yoketaunoo. Fai mmannammanna ivaara ni yoke-tainaravai. ¹⁹ Vaa na tauvai. Ngia niiyara yaaku varaivaaraatama Yisuu Kirisiinna Mmannasaivo ni tasipama variivaaraatama fai Anutuuoqo tinai tee na oovi nnauvaa pikiee kati mmaanai kuanaravai. Ivaara fai mmannammanna ni yoketainaravai. ²⁰ Ni iikiatai aataruuvaara na faannaina hara kiee variauvaa rikiaatee. Na Yisuunna kuaivaa pikiee nini mmooriivaara ni mmamma maisaivoo kiaa na mmuakiaa suai yaagueeqama variauneema mmuaikaraama varinarivaara na faannaina hara kiee variaunoo. Vara na varinarannee? Vara na putinarannee? Mmuakiaa suaiyauvakiaata aa suai aavakiaatama ni variraivakiaata ni putiraivakiaatama gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kua yoketaivaa kiateeraivaara na faannaina hara kiee variaunoo. ²¹ Mmatayaa variraivo datainnee? Yisuu Kirisiiva ni tasipama varikiai na hara kiee variaunoo. Fai na putuee nnaagiai na varinaravo aanna makee na variauvaa yaataaranaravaivee. ²² Fai na homo mmatayaa variee kaayau mmoori yoketaiyauvaa iinaravai. Mo na datainarannee? Vo vara putiraivaara ni yoketainarannee? Vo vara variraivaara ni yoke-tainarannee? Hama neeta taunoo. ²³ Na taara aataruvaitanaara pinaama yaata utuaunoo. Na putuee Yisuu Kirisiinna tasipama varinarivaara na pinaama ni yoketaunoo. Ii aataru ivo pinaama yoketai aataruvai. ²⁴ Na ngiiyara yaata utuauko na ngii tasipama varinaravo putinara aataruuvaa yaataravai. ²⁵ Vaa na arinaima rikiauvai. Fai na ngii tasipama varinaravai. Fai na mmuakiaaya ngii tasipama variee mmoori varanai ngia Anutuuoqaa kuaivakidiri yokeema rada vida varida Yisuunnara kutaavaivee kiaivaara sirigakiaaravai. ²⁶ Fai na kava vara rane ngiisi nninai rikiada ngia niiyara pinaama sirigaida Yisuu Kirisiinnara kua yoketaivaa kiaaraivaara na itaama ngii tasipama variee mmoori varaanaravai.

²⁷ Gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaara kua yoketaivaa kiateeraivaara tuqinnama variatee. Fai na ngiisi kuanarannee? Vara hama na kuanarannee? Sa ivaara yaata utuatee. Ngia mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada mmoori yoketaivaa iikiaara kuaivaa na rikiaanarivaara yaata utida tuqinnama variatee. Ngia mmuaa ausavai varada mmooriivaa yaagueeqama mmuaavaugiataama iida fai mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmikiai iya Yisuunnara kutaavaivee kiaaravai. Ngia itaama iikiaara kuaivaa na rikiaanarivaara tuqinnama variatee. ²⁸ Fai ngia itaama iida ngiingii nnammutuuiyara sa aatuurama kiada yaagueeqama nnaasu mmooriivaa iikiatee. Fai ngia yaagueeqama iikiokio ngia iya yaataraarivo kooyaa vainai iya taaravai. Fai iya eeyara putida taikaarivo kooyaa vaino Anutuuoqo ngii vitoo yoketaama kinai ngia variaaravootama kooyaa vainai iya taaravai. ²⁹ Hama ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara nnaasu Anutuuoqo ee-oo tikiai ngia Yisuunna mmooriivaa varaavai. Ngia innara mmamma nniitareeraivaa varaaraivaaraatama Anutuuoqo ee-oo tikiai ngia inna mmooriivaa varaavai. ³⁰ Na nnaaru Yisuu Kirisiinna mmooriivaa rapira roosiima na iina variee mmuaararovaava varaivaa vaa ngia teeravai. Na makee mmuaikaraama mmuaararivaava varauvaara vaa ngia rikiaavai. Aanna makee ngieeta ni tasipama ii mmoori ivaa rapira roosiima iikiaravee.

Yisuuva aduoo varuduu Anutuuoqo ngiau aapu

inna vitoo yapeeravai

2 Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia yaagueeqama variaano? Ivo ngiiyara mmuduuya ruaivaara ngia yoketaama variaano? Mmannasa Yoketaivo ngiiki varikiai ngia inna tasipama mmuaavau varida inna kuaivaa rikiaano? Ngia ngiingiiyara ngiingiiyara boo tida ngiingiiyara ngiingiiyara tuqinnada variaano? ² Fai ngia itaama iikiaara iida varida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada ngiingiiyara ngiingiiyara mmuaakaraama mmuduuya rida mmuaavau varikiai na tauraa ngiiyara sirigakiaaneema fai na kava ngiiyara pinaama sirigainaravaivee. Ivaaraida ivaugiataama iikiatee. ³ Ngia mmoori voovai voovai iida varida sa ngiingiiyara nnaasu yaata utida ngiingiiyara mannaka kiatee. Adida varida ngii seenaiyara yaata utida kiatee: Iya yoketaama varida ti yaataraiyavee, kiatee. ⁴ Sa ngiingii variraivaara nnaasu yaata utida iikiatee. Ngiiingii seenaiya variraivaaraatama yaata utida iikiatee. ⁵ Yisuu Kirisiiva yaata utuuvauugiataama mmuaikaraama ngiingiiyara ngiingiiyara yaata utuatee.

⁶ Nnaaru ivo mmannammanna itavai nnaasu Anutuuoqo varuduu Anutuuoqaa yaata tinniivo innaki vairavai. Ivo itaama Anutuuoqo varuuvaara

hama pinaama ivaara yaata utuoo
iva puaisa utiravai.

⁷ Hama iva puaisa utirainno
ariinoo ari variraiva pikiervavai.
Pikiooduu mmatayaa gionnaivo
inna mmata kiooduu
hanigioo vaidi mmatayaiya mmammaivaa varoo
sikaunnaadiri yookaama kioo
viteera vaidiivaanikaraama variravai.

⁸ Ivo vaidivai varioo
hama ariiyara mannaka tirainno
aduo varioo
Anutuuqaa avaivaa nnaasu rikioonnonno
ari putinaraivaara ee-oo tioo putiravai.
Hama kati putirainno
maisama yatari sagaivau putiravai.

⁹ Ivaara Anutuuqo inna vitoo
ngiau aapu tuanaivau inna yapa kieervavai.
Yapa kioo nnutu voovai inna mmuuvo
mmuakiaa nnutuuyauvaa yaataroovaa
inna mmiravai.

¹⁰ Itaama vauvaara
fai mmuakiaa ngiau aapu variyaiyaatama
mmatayaa variyaiyaata
vaa putuaiya mmannasaiyaatama
Yisuunna nnutuuvo ngiau aapu pinaavai vauvaara
innara toorivu yau haraaravai.

¹¹ Itaama vauvaara
fai mmuakiaaya Yisuu Kirisiinnara
Udaangaivovee kiaa kiada kiaa kookieekiaaravai.
Fai iya itaa kua tikio rikioo
ti Napoonna Anutuuqaa nnutuuvootama
ngiau aapu vainaravaivee.

Ngia ausa hanigieeraiyaano mmeekiavai roosiima variaaravai

¹² Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, ivaara na ngii tasipama varuu suaivaki ngia ni kuaivaa rikiada uuneema aanna makee hama na ngii tasipama variaa suaivaki ni kuaivaa arinaima rikiada yaagueeqama iiki-araivo inna yoketaavai. Anutuuqo ngii vitoo yoketaivau yapaanaraivaara yaata utida inna mmooriivaa iikiokio taikaanaravai. Ngia innara aatuuda itaama yaagueeqama mmooriivaa iida vara taika kiaatee. ¹³ Ngia Anutuuqaa tasipama mmuaa yaatavai varada ivo yaata utiraivaugiataama ngia rikiaa rada iikiateeraivaara ivo mman-nammanna ngiiki mmoori varaivai.

¹⁴ Sa mminnamminnaa maisaivaa vareerama kiada yoketaa tuanaaya variateeraivaara mmuakiaa mmooriivaa ngia iida varida sa nunuraanurai tida buaaru tida varida iikiatee. Ngia itaama iidada gionna kiaapu mmatayaiya tomedama maisamaisama variaya tasipama hara kiada variaa suaivaki ngia Anutuuqaa raunna mmaapu yoketaa tuanaaya variaaravai. Aakiapuuyauvo ngiau aapuuvau mmeekia taineema ngia iya tasipama varikio mmeekiaivo taanaravai. ¹⁶ Ngia tupatupaa variaara mmayaayaivaa puaisakama utida iya kiaa mmida varida mmeekia roosiima variaaravai. Fai ngia itaama iikiakiaa Yisuu Kirisiiva gionna kiaapuuya yaparaira suaivaki fai na ngii mannaka tinaravai. Na mmoori iikiuavo hama kuminayaa kuaikiai na hama kumina mmoori-vai iikiuavai. Na iikiau mmooriivo kooyaa vainaraivaara ngia itaama iikiai na ngii mannaka tinaravai.

¹⁷ Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivo nnaaruaa vaidiia yeena tapiivaa kiisama ngiaunnannuma iima kioovaa roosiima vainoo. Iya yeena tapiivau puara sipisiipa kiauva kati Anutuuqaara tusoneema na ngiiyara ni kiauva tusee putinarannee? Vara hama na putinarannee? Fai kutaa na ngiiyara putinaraivaara ni ausaivo

yoketaikiai na ngii tasipama sirigaina variauvai. ¹⁸ Mmuaakaraama ngieeta ngii ausaiyauvo yoketainai ni tasipama sirigakiatee.

Pauruuso Timotiya Epaporotitiyara tiravai

¹⁹ Na yaaku varee rikino Udaanga Yisuu Kirisiiva ee-oo tinai na kiisa suai Timotiinna titano ngiisi kuanaravai. Ngia yoketaama variaavaa na rikino ni yoketainaraivaara na inna titano ngiisi kuanaravai. ²⁰ Ari mmuaavoona ni tasipama mmuaa ausavai varoo ngiyyara pinaama mmuduuya ruaivai. ²¹ Vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu vooya aavaki variaya ngiari mmooriivaara nnaasu yaata utida varida hama Yisuu Kirisiinna mmooriivaara yaata utuaavai. ²² Vaa ngia taavai. Timotiiva ari vookaraama yoketaama mmooriivaa varoo ni maapuvai roosiima varuduu na inna koova roosiima varida ta mmayaaya yoketaivaara mmuaavaugiataama mmoori vareeravai. ²³ Ivaara kiisa suai vaidiyya niyyara data datai aataruuvaa iikiaaraivo kooyaa vainai tee na inna titano ngiisi kuanaraivaara na yaata utuaunoo. ²⁴ Neetaata na kiisa suai ngiisi kuanaraivaaraatama na yaata utuee kutaavaivee tino Udaanga Yisuu Kirisiiva aataruuvaa ni vitainai na kuanaravai.

²⁵ Ngia Epaporotitiiva ni haitatuukiaiveera inna titooduu niisi nriiravai. Na inna titano kava vara ranoo ngiisi kuanaraivaara na yaata utuauko inna ni yoketainoo. Ivo ni seenavai varioo ni tasipama mmoori varoo yaagueeqama iiravai. ²⁶ Ivo nniitaroovaa ngia mmuakiaaya rikioovaara ivo ivaara pinaama yaata utuoo ngiisi vioo ngii taanaraivaara inna yoketainoo. ²⁷ Kutaavai. Ivo tauraa pinaama inna nniitarooduu rikioo putuoo fanniiravai. Anutuuoqo innara boo tuduu hama putiravai. Anutuuoqo hama innara nnaasu boo tirainno niyyaraatama boo tiravai. Inna nniitaroovaara vaa na mmuaararavaa vara kieve kava pinaa mmuaararavaa vareevoo kaaa Anutuuoqo niyyaraatama boo tiravai. ²⁸ Ivaara na inna titano ngiisi kuanaraivaara kaayauma ni yoketainoo. Ngia kava inna teeda sirigaikiai na hama pinaama innara yaata utinaraivaara ni yoketainoo. ²⁹ Ivo ti seenavai varioo Udaangaivaa mmooriivaa varaivaara inna teeda pinaama sirigaida inna tuqinnaatee. Itai vaidiyyara kua yoke-taivaa tida iya kuaivaa rikiaatee. ³⁰ Ivo Yisuu Kirisiinna mmooriivaa iinno hama ari variraivaara yaata utirainno Yisuunna mmooriivaara putuoo fanniivaara innara kua yoketaivaa tida inna kuaivaa rikiaatee. Ngia mmoori yoketaivaa niyyara ngii iikiatikiai ngieera variaivaara hama iikiaavo ivo ivaa iinno putuoo fanniivaara kua yoke-taivaa innara tida inna kuaivaa rikiaatee.

Safuuma varira aataru tuanaivaa vareeraivaara Pauruuso tiravai

3 Ni seenayaso, na nnaagiai kua voovai ngii giaa ngii minaravee. Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiyyara yoke-taivaara innara sirigaida variatee. Na tauraa fafaara raa kuaivaa kava ngii giaa ngii miauvaara hama ni maisainoo. Fai ngia ivaa rikiada yoketaama variaaravai. ² Vaidiyya koonnama varida maisa mmooriyauvaa iida ngii mmammaiyauvaa hatokaaraivaara yaagueeqakiaiyara tuqinnama haitatuukiatee. ³ Teteenoo Anutuuoqaa Mmannasaivaa varaunnaivaara ti ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaunnvai. Ta Yisuu Kirisiinna tasipama variaunnaivaara ta sirigakiaunnvai. Ivaara teenoo mmamma hatokeera tuanaaya variaunnvai. Hama ta kati mmaanai mmamma hatokeeraiya roosiima titiyyara mannaka tida varida ivaara yaagueeqakiaunnvai. ⁴ Na kuta tuanaa iya ni mmamma hatokoovaara neneenoo niniyyara ni mannaka kiatainai fai na aikiooma niniyyara mannaka tiee ivaara yaagueeqainaravai. Fai vaidi voovoono ari mmamma hatokaivaara ariyyara yaata utuoo tinara: Na aikiooma variaunoo, tinai neenoo inna yaataraanaravai. ⁵ Ni noova ni mmata kiooduu na mmuaa su-daaqavai nnaasu variaaduu iya ni mmammaivaa hatokeeravai. Isarairaa gioonna kiaapuvaitanaano ni mmata kiooduu na Piyamiinaa oyaivakidiri diitee Eporai kua tuanaa tuuyakidiri diiteeravai. Diitee yokeena Yutayaiya mmaanna tuu kuaivaa uvaara na Farisaivoono yaagueeqama iiravai. ⁶ Na yaagueeqama iinana gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyyara maisa mmooriivaa iiravai. Vaidi voovoono mmaanna tuu kuaivaa rikioo iinno safuuma varitiri. Neenoo itaama variee hama mminnamminnaa maisaivaa varautirivee.

⁷ Na tauraa ii aataru iyauvaara rikiaaduu ni yoketairavai. Aanna makee na Yisuu Kirisiinna varauvaaraina na innara yaata utuee ii aataru iyauvaara rikiauko ni maisaikiai na kiaunoo: Kuminayaa na iiravaivee, kiauvai. ⁸ Hama na iyauvaara nnaasu ni maisaikiai itaa kua kiauvai. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna na arinaima tee rikiauvo inna yoketaa ari vookarai tuanaavai tauraa na iikiaivaa yaataravai. Na Yisuu Kirisiinna arinaima tee rikiaa-naraivaara mmuakiaa aataru mmoorivai tauraa na iikiaiyyauvaara ni maisaikiai na kiaunoo: Kumina mminnaayauvai na iikiauvaivee, kiauvai. Mmuakiaa aataru koonnakaannama iiraiyauvaa na Yisuunnaroo tiee kaa-gaari kiauvai. Na Yisuu Kirisiinna varaanaraivaara na ii aataru iyauvaara kumina mminnaa yaapasiiyauvaivee kiau-vai. ⁹ Na Yisuu Kirisiinna eeyaara varee inna tasipama varinaraivaara iyauvaara kiaunoo: Yaapasiiyauvaivee, kiau-vai. Hama na mmannammanna Anutuuoqaa mmaanna tuu kuaivaa rikiee ivaa iina variee nene safuuma variraivaa varauvai. Na Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiauvaara Anutuuoqo niyyara tinoo: Safuuma variraivovee,

tiivaa vaa na ivaa varauvai. ¹⁰ Na Yisuu Kirisiiva varii aataruuvaa arinaima tee rikiee Anutuuoqo inna tuduu putu-uvakidiri diitoo yaagueeqaivaa varaanaraivaara ni yoketaainoo. Ivo mmamma mmuaararoovaa varoneema neeta varee ivo putinara uudu iya maisa mmooriivaa inna mmuuvaa neeta varee itaama varinaraivaara ni yoketaainoo. ¹¹ Fai na putino too Anutuuoqo ni tinai na putuuvakidiri diitee kava varinaraivaara na faannaina variee itaa kua kiaunoo.

Anutuuoqaa atauvaa yaatararaivaara seenada vida varaatee

¹² Hama na niniyara kiaunoo: Vaa na aikiooma itaama iina koovayama variauvee, kiau vai. Yisuu Kirisiiva vaa ni varaivaara na yoketaama variraivaa varaanaraivaara mmannammanna mmooriivaa yaagueeqama kiee varee variaunoo. ¹³ Ni seenayaso, hama na yaata utuee kiaunoo: Vaa na varauvaivee, kiau vai. Aa na tinara kua aavaa nnaasu na iina variee variaunoo. Vaa na tauraa iikiaa mmooriivaa taunnu kiee aanna makee karaasa mmooriivaa nnaasu na yaata utuee mmannammanna yaagueeqama kiee ivaara iina variee variaunoo. ¹⁴ Vaidi-iyaa seenada vida atauvaa yaatarada irisaivaa varaaneema na safuuma seeneenana atauvaa yaatara kiee irisaivaa varaanaraivaara mmoori varauvai. Anutuuoqo irisaivaa tupatupaa variraivo ngiau aapu vaivaa ni minaraivaara na mmoori varauvai. Yisuu Kirisiiva putuuvaa Anutuuoqo ii irisai ivaa ti minaraivaara ti maavee tivai.

¹⁵ Ta mmuakiaaya Anutuuoqaa aataruuvaa iida rapisiima taunnaiaa ii kua ivaara mmuaa yaata mmuaa tinnivai varaavee. Fai ngia vooya ari vo yaata tinnivai varakio fai Anutuuoqo ivaara kooyaa ngii vitainaravai. ¹⁶ Fai itaama vainai sa ngia ivaara yaata utuatee. Vaa ta tauraa aikiooma iikiaunna aataruuyauvaa fai ta mmannammanna yaagueeqama kiada iikiaravai.

¹⁷ Ni seenayaso, ngia mmuakiaaya na iikiauneema iikiatee. Ta safu aataruuvaa iida ngii vitaakiaunnaivaara gionna kiaapu ivaugiataama kuaiya tuqinnama taatee. ¹⁸ Na kaayauneetu aa kua aavaa ngii giaa ngii miravai. Aanna makee na rateera tasipama kava ngii giaa ngii miaunoo. Kaayau gionna kiaapuuya maisama variaivaara iya Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuu aataruuvaa nnammutuaaya variaano. ¹⁹ Ngiaari mmamma iira aataruuvo iya anutuuvovee. Maisa mmooriivaa iya iikiaivaara hama ivaara iya mmamma maisairama kiada ivaara ngiariiyara mannaka kiaavai. Iya mmatayaa diaa mminnaiyauvaara nnaasu yaata utida variaano. Iya itaama variaivaara fai iya ikia aakiaivaki kuaaravee. ²⁰ Mo teenoo ngiau aapuvakinnaiyavee. Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau ti yapaivoono ngiau aapuvakidiri tiinaraivaara ta faannaida variaunnaano. ²¹ Ti mmamma mmatayaa diaa muaraagayauvaa fai ivo ari mmamma ngiau aapu diaa yoketaa ari vookarivaa roosiima hanigia kiaanaravai. Ivo aikiooma mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataroo dira yaagueeqaivadiri fai iinaravaivee.

Pauruuso Piripii varuuya kuaivaa kiaa mmiravai

4 Ni seenayaso, itaama vaikiia na ngiiyara mmuduuya ruee ngii tasipama ni variatainoo. Ngia ni mmooriivaa kaanaiya na ngiiyaadiri Anutuuoqaasidiri irisaivaa varaanaraivaara variaani na ngiiyara yaata utuauko ni ausaivo yoketaainoo. Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, ngia yaagueeqama variaaneema Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaagueeqama kiada iida varida variatee.

² Evotiaaya Sidikiya ngia gionnavaitana na yaagueeqama ngiita kua tiee ngii giaa ngii miaunoo. Sa ngiingiiyara ngiingiiyara nnannateerama kiada Udaanga Yisuu Kirisiinna raunnavaitana varida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada variatee. ³ A vaidi hama ni pikieerainna yaagueeqama ni tasipama mmoori varaannaikua eetaatama ii gionna innidanaa tasipama mmoori varanai sa ngiariiyara ngiariiyara nnannataateeraivaara na i yaparakiaunoo. Ii gionna innidanaano ni tasipama mmayaaya yoketaivaa yaagueeqama kiaa kookieema kiavaara eeta iya tasipama mmoori varaanee. Vaidi voovai nnutuuvo Keremeenootama ngiari vo gionna kiaapu ni tasipama mmoori varaiya tupatupaa variraivaa varaavo iya nnutuuyauvo Anutuuoqaa yanaivau vaiyaatama ivaitana tasipama mmoori varada mmayaaya yoketaivaa kiaa kookieema kieeravai.

⁴ Ngia mmuakiaa suai Udaanga Yisuu Kirisiinnara sirigaida variatee. Na kava ngii giaa ngii miee kiaunoo: Sirigakiatee, kiaunoo.

⁵ Mmuakiaa gionna kiaapuuya tasipama tirooma variatee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva fai kiisa suai kava tiinaravai. ⁶ Ngia datadataama variaaraivaara sa pinaama yaata utuatee. Ivaara yaaku varada varida ngiingii nuaira variraivaki teekio hama ngiisi vai mminnaiyauvaara Anutuuoqaata kua tida kiaa mmiatee. Kiaa mmida ivaara yoketaavee kiatee. ⁷ Fai ngia itaama iikio Anutuuoqaa ausa nuufa ari vookarivaa hama ta mmatayaiya yopeema taunnaivo ngiiki vainaravai. Fai Anutuuoqo ivaa ti mmimai ta Yisuu Kirisiinna gionna kiaapuya variaunnaivaara ti ausa tinniiyauvo yoketaama vainaravai.

⁸ Ni seenayaso, aa na nnaagiai kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Kua kutaivaaraata gioonna kiaapuuya aataruuvaa kua yoketaa ari vookaraivaa tiraivaaraatama safu yoketaa aataruuvaa hama mminnamminnaa maisaatai aataruuvaaatama yoketaama vai mminnaiyauvaaatama mmooi yoketaivaaraatama yaata utua-tee. Itaama vai aataru yoketaiyauvaa gioonna kiaapuuya kua yoketaivaa tiraiyauvo ngii yaatana suvuakuaivee. ⁹ Kuaivaa na ngii giaa ngii miaaduu ngia rikiada varooyauvaa iida mmooiyyauvaa na iikiaaduu ngia tooyauvaa iikiatee. Fai ngia itaikio Anutuuoqo ausa nuufaivaa gioonna kiaapuuya mmioo variivooonoo ngii tasipama varinaravai.

Piripii varuuya mminnaiyauvaa Pauruusaa mmuduu

yoketaavee tiravai

¹⁰ Ngia hokoba suai kati varidada aanna makee ngia kava niyara yaata utida ni tuqinnaivaara na rikiau ko ni yoketaikiai kaayauma sirigakiaunoo. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ni tasipaikiai ngia itaama iikiaivaara na sirigakiaunoo. Vaa ngia tauraa pinaama niyara yaata utida ni tuqinnaara aataruuvo hama kooyaa vairavai. ¹¹ Mminnaiyauvo hama niisi vaivaara na hama ivaara kua kiau vai. Vaa na arinaima rikiau vai. Mminnaiyauvo niisi vainnee? Hama niisi vainnee? Hama na iyauvaa yaata utiraina iyauvaa kati aikioovee tiee hara kiee variaa aataruuvaa vaa na iina tauvai. ¹² Mminnaiyauvo hama niisi vai aataruuvaaatama kaayau mminnaiyauvo ni suvuai aataruuvaaatama vaa na tee rikiau vai. Mmuakiaa yoosinnaiyauvaki na variauyauvakiata mmuakiaa suaiyauvakiata na nene variauvaa ni aakiaivaki inna aikioovee kiau vai. Vo suai na yeenna nnaa ausa rasiti kiee variee vo suai ni yeenna raikiai variee vo suai kaayau mminnaiyauvaa varee vo suai kiisa mminnaiyauvaa varuuvaa na arinaima tee rikiee inna aikioovee kiau vai. ¹³ Mmuakiaa aataru mmooiivaa na iikiau vaa Yisuu Kirisiiva ari yaagueeqaivaa ni mikiai na aikiooma iikiau vai.

¹⁴ Mmuaararavo niisi nnuu suaivaki ngia niyara tuqinnoovaa ni yoketaunoo. ¹⁵ Ngia gioonna kiaapu Piripii variaya vaa ngia teeda rikiaavai. Na tauraa tuanaa mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii mi kiee ngii mmata Maketonaa pikiaaduu ngia vaa ausa hanigieeraia nnaasu ni tasipama sikau mmira aataruuvaa iiravai. Mmuakiaa vaa ausa hanigieera gioonna kiaapuuyakidiri ngeenoo nnaasu sikauyauvaa ni muduu ivaara Anutuuoqo irisai yoketaama variraivaa ngii miravai. ¹⁶ Na Tesoronikii variaa suaivaki hama mminnaataaduu ngia airineetu mminnaiyauvaa niini kioodoo viravai. ¹⁷ Na mminnaiyauvaa kati ngiisidiri varaanaraivaara hama iyauvaa nnaasu ni yoketaunoo. Anutuuoqo irisai ngiiki mmooiivaa iino kaanaivo vakia roo vioo vioo pinaavai vainai na taanaraivaaraatama ni yoketaunoo. ¹⁸ Vaa ngia kaayau mminnaiyauvaa ni muduu kaayauma ni suvuairavai. Epaporotitiiva mmuakiaa mminnaiyauvaa ngia kati ni muuvaa varoo ni muduu kaayau mminnaiyauvo niisi vairavai. Nnaaru vaidiia kati Anutuuoqaa puara sipisiipaiyauvaa hudoodoo suudaivaa rikioo iyara yoketaayavee kua iyara yoketauvaa roosiima ngia ii mminnaa iyauvaa kati ni muuyauvaa Anutuuoqo tunoo: Inna aikioovee. Ni yoketaunoo, tiravai. ¹⁹ Ni Anutuuoqo ari yaagueeqa yoketaa ari vookaravo Yisuu Kirisiinnaki suvuaikio vaivakidiri ngii minai ngia ngiingii nuaira variraivaki teekio hama ngiisi vai mminnaiyauvaa fai hama ngia buaakiaaravai. Vaa aikiooma ngia varaavai. ²⁰ Ti Napoonna Anutuuoqaa nnutuuvo tupatupaa ngiau aapu itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Pauruuso nnaagiai tuanaa boo tira kuavai

²¹ Anutuuoqaa gioonna kiaapu mmuakiaaya Yisuu Kirisiinnaki variayara ta yaata utida boo kiaunnaivaara iya kua mmiatee. Ni seena aa ni tasipama variaa aaya ngiyyara yaata utida boo kiaavai. ²² Mmuakiaa Anutuuoqaa gioonna kiaapu aavaki variaya ngiyyara yaata utida boo kiaavai. Anutuuoqaa gioonna kiaapu Roomaa vaidi kieetaivaa nnauvaki variayaatama ngiyyara yaata utida boo kiaavai.

²³ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee.

Korosii

1 Na Pauruusoona aa kua aavaa kiauko ni seena vaidi voovoono ngiini fafaarainoo. Anutuuqoono ari yaata utiivaugiataama ni mmataama kiaikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai vari-aunoo. Ti seena vaidi Timotiiva ni tasipama varikiai na aa kua aavaa kiauko ni seena vaidiivo ngiini fafaarainoo. **2** Ngia ti seena Anutuuqaa gioonna kiaapu Korosii variaya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tida hama pikieeraida yaagueeqama variayani na aa yanaa aavaa kiauko fafaara rainoo.

Ti Napoova Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuufaivaa ngii miao nnaasu vari-aiveeraivaara ta yaata utuaunnao.

Pauruuso yaaku varoo Anutuuqaata

kua yoketaivaa tiravai

3 Ta mmuakiaa suai ngiiyara yaaku vareera suaiyauvaki ta kua yoketaivaa ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutuuqaa kiaa mmiaunnava. **4** Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada Anutuuqaa gioonna kiaapu mmuakiaayara mmuduuya ruaivaa vaa ta rikiaunnava. Ngia itaama variaivaara ta kua yoketaivaa Anutuuqaa kiaa mmiaunnava. **5** Toosa hara kiada uu suaivaki vaidiyya Yisuunna mmayaaya kua kutaa tuanaivaa varada ngii giaa ngii muduu rikiada ngia ivaa kaanaivaa varaaraivaara faannairavai. Ngia ivaara faannaida variaivaara ngia Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiada gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruaavai. Ngia ivaara kutaavee kiaa faannaira oyaivaa Anutuuqo ngiini teerama kiaivo aikiooma ngiau aapu vainoo. **6** Ngia yeennaivaa hau utu ki-aavo uruoo ngioo vioo pinaa kioo iiraivo vaineema mmuakiaa yoosinnaiyauvaki variaya Anutuuqaa kua yoke-taivaa rikiaavo iiraivo vainno pinaavai vaivai. Ngia toosa hara uu suaivakidiri ivaa roosiima mmuaakaraama Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utiivaa ngia kutaa tuanaa ivaa rikiada taavo iiraivo vainno pinaavai vaivai. **7** Ti tasipama mmoori vareera vaidi ta innara mmuduuya ruaunna Ipaparaaso Anutuuqaa kua yoketaivaa ngii giaa ngii muduu rikieeravai. Ivoono Yisuu Kirisiinna mmooriivaa tiyara yaagueeqararama kioo iinno varioo hama pikiaivai. **8** Mmannasa Yoketaivo mmuduuya rira aataruuvaa ngii muuvaara ivoono ti kiaa ti mmivaivee.

9 Ngia itaama variaa mmayaayaivaa ta rikiaunna suaivaki ngia itaama variaivaara ta mmannammanna ngii-yara yaaku varada variaunnao. Anutuuqo ari yaata utiraivaa kooyaa ngii giaa ngii minai ngia arinaima riki-aateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnao. Mmannasa Yoketaivo ngii tasipanai ngia arinaima teeda rikiada tinni yoketaivaa varada yoketaama variateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnao. **10** Fai ngia itaama varida Udaanga Yisuu Kirisiiva yaata utira mmooriivaa ngia aikiooma iikio too ivo ivaa too ngiiyara sirigaki-aiveeraivaara ngia makemakee itaama nnaasu iikiateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnao. Fai ngia itaama varida mmannammanna mmoori yoketaivaa iikiokio kaanaivo vainai ngia Anutuuqo yaata utiraivaugiataama varia rada vidada arinaima teeda rikiaaravai. **11** Anutuuqaa ari yaagueeqa ari vookaraivo ngiau aapuuvakidiri ti-ivaa ngii minai teeda ngia yaagueeqama nnaasu variateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnao. Mmuaararai mmoori maisaivo ngiisi nninai teeda rikiadaata ngia mmannammanna yaagueeqama kiada variateeraivaara ivo ari yaagueeqaivaa ngii miaiveeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnao. **12** Ti Napoova Anutuuqo ari gioon-na kiaapu mmeekiaivaki variayani teerama kiai yoosinnaivaki ivo ngii safuunai ngieetama variateeraivaara vaa ivo ee-oo kiaa kiaivaara innara kua yoketaivaa tida sirigakiatee. Ta ivaara ngiiyara yaaku varaunnao. **13** Vaa ivo upisiivaa yaagueeqaivakidiri ti utu raririima kioo kati naatau ari Mmaapu tuanaa innara mmuduuya riraivo variavau ti yapaivaivee. **14** Mminnamminnaa maisaiyauvo ti utiivaa ivo ari Mmaapuuvaa kiauvaadiri ivaa ruga ki-aikiai ta kati mmamma dummukiara variaunnava.

Yisuuva varuuvaaraata iva uu mmooriivaaraatama

Pauruuso tiravai

¹⁵ Anutuuqo haumaki variivaa Yisuu Kirisiivaano ivo variivaa kooyaa ti vitaivai. Anutuuqo hama ngiau mmataivaa uu suaivaki vaa ari Mmaapuuvu Yisuuva inna tasipama tauraa variravai. Tauraa tuanaa ivo varioo mmuakiaa mminnaiyauvo ngiauvakiaata mmataivaunnaatama varuu vau mminnaiyauvaa iima kiooyauvaa yaatareeravai. ¹⁶ Anutuuqo iyauvaa uu suaivaki Yisuuvaatama mmuaavau varida Anutuuqo Yisuunna tuduu iiravai. Gioonna kiaapuuya teera mminnaiyauvaata hama iya teera mminnaiyauvaatama iiravai. Hama teera mminnaa aangeraiyaatama iya kieetaiyaata iya uru nnaakaraiyaatama iiravai. Anutuuqo mmuakiaa mminnaayauvai Yisuuvaatama iima kiooyauvaa Yisuunnani yapa kieeravai. ¹⁷ Hama mmuakiaa mminnaatau suaivaki Yisuuva variravai. Fai hama Yisuuvaatano mmuakiaa mminnaiyauvo raubiriinaravai. Yisuuva hara kioo variivaara mmuakiaa mminnaayauvai Anutuuqo ngiari mmaataiyauvunu yapa kaiiyauvo vaivai. ¹⁸ Anutuuqaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya Yisuunna yuku yaaku mmamma mmuyai mmuakiaavai roosiima variaavo ivo kieetaivaa roosiima varinoo. Kieetaivo hama vaitiri. Hama mmamma mmuakiaavai korootirivee. Yisuuva variivaara vaa ausa hanigieeraiya yoketaama variaavai. Ivo Anutuuqaa Mmaapuuvono mmuakiaa mminnaayauvai yaatara kioo tauraa variaiveeraivaara Anutuuqo inna tuduu putuuvakidiri diitoo kieetavai variravai. ¹⁹ Anutuuqaa yaata tinniivo innaki vakiaiveeraivaara Anutuuqo ari yaata utuuvaugiataama uduu innaki suvuairavai. ²⁰ Gioonna kiaapu mmatayaiya Yisuunnakinaadiri ariisi ngiateeraivaara Anutuuqo yaata utuoo itaama iiravai. Ari Mmaapuuvu yatari sagaivau putuuvaa Anutuuqo tuduu gioonna kiaapuuya inna tasipama mmuaavau variaara aataruuvu kooyaa vairavai. Ivo itaama iima kioovaara mmuakiaa mminnaiyauvo ngiauvakiaata mmataivaunnaatama varii vai mminnaiyauvo innasi vira aataruuvu kooyaa vainoo.

²¹ Ngia tauraa maisa yaataivaa utida mmoori maisaiyauvaa iida Anutuuqaa nnammutuaaya inna ngieera variravai. ²² Anna makee inna Mmaapuuvu putuuvaa Anutuuqo ngiiyara ni seena tuanaayavee tiivai. Ngia nuna inna tasipama mmuaavau yoketaa tuanaaya varikio hama mminnamminnaa maisaiyauvo ngiiki vainai sa gioonna kiaapuuya ngiiyara maisa kua kiateeraivaara Anutuuqo ngiiyara ni seena tuanaayavee tiivai. ²³ Ngia itaama ngii variatainai mmannammanna Yisuunnara kutaavaivee tida ivo vuutayaa dira yaagueeqa kuabaivaa roosiima diivaayaa dida vaidaa sa pikieeraida yaagueeqama nnaasu variatee. Ngia tauraa Yisuunna mmayaaya yoketaivaa rikiada yoketaama variaaraivaara faannaida variaaneema varida ngii iinno taanara iivaara sa muaraagakiatee. Yaagueeqama nnaasu variatee. Na Pauruuso ii mmayaaya yoketaa ivaara mmoori vareera vaidivai variaunoo. Ii mmayaaya yoketaa ivaa vaa vaidi vooyaano mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variaya kiaa mmi kieeravai.

Pauruuso vaa ausa hanigieeraiyara

mmoori vareeravai

²⁴ Na ngiiyaraata ngiari voopinaiyaraatama mmamma nniitäreeraivaa varauvaara na rikiauuko ni yoketaunoo. Yisuu Kirisiiva ari yuku yaaku mmamma mmuyai roosii kiaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada varuuyara mmamma nniitaroovaa vareeravai. Varoovo homo tiiki vaivaa na innanikaraama mmamma nniitäreeraivaa vareenana fai taika kiaanaravai. ²⁵ Na gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyara mmoori varaanaraivaara vaa Anutuuqo ariinoo ni mmataama kiaikiai na inna mmoori vareera vaidivai variaunoo. Na Anutuuqaa mmayaaya mmuakiaayauvai ngii giaa ngii miaiveeraivaara ngiiyaroo tioo ni mmataama kieeravai. ²⁶ Ari mmayaaya oyavaa ivo nnaaru varia rada nnuuyara hataumaki iiravai. Anna makee ari gioonna kiaapuuyani kooyaa kiaa kookieema kiaivai. ²⁷ Ii kua ivo Anutuuqaa ariiki vairavai. Yoketayoketaa kua hatauma kiaivo mmuakiaa gioonna kiaapuuyani teerama kioovaa ivo ngiari voopinaiyaraatama kooyaa kiaa kookieema kiaanaravaivee tuuvonno aanna makee kooyaa vainoo. Ii kua ivaa ivo hatauma kioo kuaivoonno inna Yisuu Kirisiiva ngiiki varinoo. Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Fai ngia yapooma Anutuuqaa tasipama yoketaama ari vookaraama variaaravai. ²⁸ Ivaaraida ta Yisuu Kirisiinnara kooyaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaunnaano. Iya haruruarainnoo kiaa kiada ta titi tinni safuuma vaivaudiri iya oooqoo kiaa kiada yoketaa aataruuvaa iya kiaa mmiaunnaano. Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapu mmuakiaayaki mmuaavai mmuaavai varinai iya inna aataruuvaa iida rapisiima teekiai ta iya vita Anutuuqaa avuuvau safuuma yapaaraivaara ta iya kiaa mmiaunnaano. ²⁹ Ii mmoori ivaa kaanaivo vakiaiveera na yaagueeqararama kiee iikiaunoo. Yisuu Kirisiiva yaagueeqa ari vookaraivaa ti mmiivo ni aakiaivaki vaivaaraina na yaagueeqararama kiee iikiaunoo.

² Na ngiiyaraatama gioonna kiaapu Rautikiaa variaiyaraatama hama ni tinniivaa teera gioonna kiaapuu- yaraatama pinaama boo tiee yaagueeqama mmoori varauvaara na ngii giaa ngii minaravee. ² Ngieeta iyaatama mmannammanna mmuaa ausa tinni yoketaivaa tasipama varida mmuaavaugiataama mmuduuya ri- da Anutuuqaa kuaivaa arinaima rikiada yaagueeqama ivaara kutaavaivee kiaa kiada Anutuuqo hatauma kioo kuaivaatama tuqinnama rikiaateeraivaara na pinaa mmoorivai varauvai. Anutuuqo hatauma kioo kuaivaa oyai- vo Yisuu Kirisiivavee. ³ Anutuuqaa tinni yaatayaa vau kua yoketaiyauvo ramuunnaama kioo vauyauvaa Yisuu Kirisiivaano hatuaa kioo kooyaa ti vitaikiai ta taunnavai.

⁴ Sa gioonna kiaapu voovono ngii unnakua kiaa kioo nammari kuaivaa ngiiki yapanai ngia itaida ivaa rikiaa rada iivoora na ii kua ivaa ngii giaa ngii miaunoo. ⁵ Na hama ngii tasipama hara kiee variaunoo. Na ngieera variauko ni yaata utiraivo ngiiyara nnaasu vaikiai variaunoo. Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada mmuaa tinni mmuaa yaatavai varada yaagueeqama hara kiada variaivaara na sirigakiaunoo.

Ta Yisuunna tasipama varida yoketaama variraivaa varaunnavai

⁶ Ngia Yisuu Kirisiinna varaavo too ivo ngii Udaangavai varinoo. Ngia inna varaivaara ivo ngiiki varinai ngia yoketaama hara kiada variatee. ⁷ Ngia yatariivo yaagueeqama diivaa roosiima Yisuu Kirisiinnara yaagueeqakia- tee. Yaagueeqa kuabaivau nnau kaanaivaa heeka kiaaneema ngia Yisuunnara kutaavaivee kiaivo itaama pinaavai vainno yaagueeqavai vakiaivee. Iparaaso vaa ii kua ivaa ngii giaa ngii muduu ngia rikieeravai. Ngia itaama iida mmannammanna Anutuuqaa kua yoketaivaa kiatee.

⁸ Vaidi voovono ari tinniivaudiri mmanna kuaivaa ngii unnakua unnakua tinai ngia inna mmemmaana vivoo- ra tuqinnama taatee. Ii kua ivo hama Yisuu Kirisiinnasidiri nnii kuavai. Mmanna vaidi mmatayaiyakidiri nnii kuavai. Iya mmatayaa diaa saaka sifaa moomeera iira aataruuyauvaara yaata utida kiaa kuayauvai. ⁹ Anutu- uqaa yaata tinni yoketaa mmuakiaayauvai Yisuu Kirisiinna mmammaivaki suvainno vaivai. ¹⁰ Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara Anutuuqaa yaata tinniivo ngiikiaatama suvuaikiai ngia yoketaama hara kiada variaano. Mmatayaa variaa kieetaiyaata ngiau aapu variaa kieetaiyaatama mmagia maisaiyaata moomee sakuaiyaatama vaa Yisuu Kirisiivaano iya yaatara kioo kieetavai varivai.

¹¹ Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara vaidiia ngiari mmammaiyauvaa hatokaaneema hama ivo ngii mmam- maiyauvaa hatokaivai. Mminnamminnaa maisaiyauvoono ngii mmammaiyauvaa yeena roosiima faungama uti- ivaa ivoono hatoka kiaikiai ngia mmamma dummukiara yoketaama variaavai. ¹² Ngia nnoori vareera suaivaki vaidi putiraivo mmata nnauvaki virayaama ngia Yisuu Kirisiinna tasipama kuaavai. Anutuuqo Yisuunna tuduu diitoneema nnoori vareera suaivaki ivo ngii tikiai ngieetama diitaavai. Ngia diitada eenanaa mmamma iira aataru mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvai pikiada karaasaya diitada variaavai. Anutuuqo ari yaaguee- qaivaadiri aikiooma Yisuunna tuduu diitoovaara ngia kutaavaivee kiaivaara karaasaya diitada variaavai. ¹³ Ngia tauraa varuu suaivaki ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvo vauduu ngiengie voopinnaaya varida hama Anu- tuuqaa yaata utida inna mmaanna tuu aataruuvaa uuvaara ngia vaidi putiraiya roosiima variravai. Itaama vaikio aanna makee Anutuuqo tikiai ngia Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri diitoovaanikaraama ngieetaata diitada karaasaya inna tasipama hara kiada variaano. Anutuuqoono ti mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvai ruga kiaikiai ta diitada karaasaya variaunnavai. ¹⁴ Gioonna kiaapuuya kua mmaanna tuu aataruuyauvaa iya koonna- ma uuvaara kua pinaivo iyaki vainno iya mmuaararooavaa vaa Anutuuqoono ruga taika kieeravai. Iya koonnama uuvaa irisaivo vauvaa ivo ruga taika kiaanaraivaara tuduu Yisuuva yatari sagaivau putuduu ruga kieeravai. ¹⁵ Mmuakiaa moomee sakuaiyaata mmagia maisaiyaatama yaatarada tauraa varuuya Yisuuva yatari sagaivau putuu suaivaki ivoono mmuakiaaya yaatara kiooduu nnaagiai variravai. Rapiraivaa yaatara kiada kua aayanna tirayaama Yisuuva mmuakiaaya avuuvau iya yaatara kioo ngioo kua aayanna tiravai.

¹⁶ Ivaara vaidi voovono ari tinniivaudiri vo aataru vo aataruuyauvaara tinai rikiada sa inna kuaivaa rikiaatee. Ivo yeenna nneeraivaaraata nnoori nneeraivaaraatama ngia kati variateera suaivaaraatama ngii tinai rikiada sa inna kuaivaa rikiaatee. Kuraaga karaasivo nninai nuunakiateeraivaaraatama tauraanaa vaidiia kati varuu suaivaaraatama ngii tinai rikiada sa inna kuaivaa rikiaatee. ¹⁷ Ii aataru iyauvo mmanna mmataira aataruyauvai vaivai. Fai yapooma kaanaiyauvo nninaraivaara ti vitaivai. Kaanaa tuanaivo inna Yisuu Kirisiivavee. ¹⁸ Gioonna kiaapu voovono inna avu tinniivo hanigiano ari vookaraiyauvaa too tinara: Ngia mmanna vaidiyavee. Vaa neenoo ngii yaatarauunoo, tiivaara sa ngii ausaiyauvo mmuaarakiaivee. Ivo itaama taivaara ngii tinara: Ngia adida varida aangeraiyara mmuduuya ruatee, tiivaa sa rikiaatee. Itaa kua tii gioonna kiaapu ivo ari tinniyaadiri ariinoo ari mmammaivaara yaata utuoo unnakua itaa kua tiivo kuminayaa ari mannaka tiivai. ¹⁹ Ivo itaa kua tii- vo Yisuu Kirisiiva ti kieetavai variivaara vaa vueennama kiaivai. Vaidi voovai mmuyaiyauvaa ataiyauvaki nninnu- unaiyauvo saangama kiaikio yokeenno varikio mmuyaiyauvootama rayota roo voo pinaavai vaivai. Kieetaivo

vaivaara vaidiivo yokeenno rayotoo pinaavai varivai. Itaama vaivaa roosiima ausa hanigieera gioonna kiaapu-yuki ti kieeta Yisuuva varikio Anutuuqo ari yaata utiivaugiataama tikiai yokeeda pinaaya variaavai.

Ta vaidi putiraiya roosiima putida kava diitada

karaasaya variaunnaano

²⁰ Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiasa suaivaki saaka sifaa moomeeyara iira aataruuyauvo hama kava ngii puaisakama utivai. Vaidi putiraiya roosiima vaa ngia ivaara putuaavai. Itaama vaikai ngia aaniira ii mmatayaa diaa aataru iyauvaara mmuduuya ruannee? Vo aataru vo aataruuyauvo vaivaara ngia aaniira iyauvaara rikiada vaidi iikiaavainnee? ²¹ Vo aataru voovai vainno tinoo: Sa aayauvaa utida nnaatee, tikio vo aataru voovai vainno tinoo: Sa iyauvaa nneeda taatee, tikio vo aataru voovai vainno tinoo: Sa ii mminnaa iyauvaa utuatee, tiivai. ²² Ita itai mminnaa iyauvaa vaidiia iima kiaavo taikeraiyauvovee. Ii kua aataru iyauvaa vaidiia ngiari tinniiyauvunudiri kiasa kiada ngii giaa ngii miaayauvaivee. ²³ Vaidi ii aataru iyauvaa iikiayaano aangeraiyara ngiari au-saiyauvaa mmiateera yaagueeqama tida adida variaaraivaara unnakua kiasa iida ngiari mmammaiyauvaa ruputida variaavai. Iya itaama iikiayaara ngia iya teeda kiaanoo: Tinni pinaa vara vaaidiyavee, kiaavai. Kati mmanna vaidiyaano unnakua kiasa itaama iikiaano. Iya itaama iida hama yopeema ngiari mmamma iira aataruuyauvaara haitatuukiaavai.

3 Anutuuqo ngii tikiai vaa ngia diitada karaasaya Yisuu Kirisiinna tasipama variaavai. Ivaara ngiau aapu vai mminnaa yoketaiyauvaara mmuduuya rida mmoori varaatee. Ngiau aapu ivaki Yisuu Kirisiiva Anutuuqaa yaaku yaadudainningiaa ari mmaata yoketaivau hara kioo varivai. ² Ivaki vai mminnaiyauvaara mmannamman-na yaata utida mmuduuya ruatee. Sa aa mmata aavau diaa mminnamminnaiyauvaara yaata utida mmuduuya ruatee. ³ Vaidi putiraiya roosiima mmatayaa diaa mminnaiyauvaara ngii aakiyauvo vaa putivai. Vaa Yisuu Kirisiiva ngiiki varikiai ngia Anutuuqaa tasipama variaavo ngii varira tuanaivo hataumaki vaivai. ⁴ Yisuu Kirisiiva ngiiki varikiai ngia variaya ngiau aapuuvakidiri ivo tiira suaivaki ngieetama vida inna tasipama yosinna yoke-taa ari vookaravai variaavai.

Eenanaa mmamma iira aataruuyauvaa pikiada karaasaya variatee

⁵ Ngia itaama variaivaara ngii aakiyauvaki mmatayaa diaa mmuakiaa aataruuyauvai ngii iikiatairaiyauvaa ngiengieenoo ruputu kikiio vaidi putiraiya roosiima vakiaivee. Ii aataru iyauvo ataama vainoo. Sabi nuaira aataruuvoota maisama yaata utiraivootama avuuvaa taikio ausaivo diitaikio varaataira aataruuvootama ari mmammaivaara inna varaataira maisa aataruuvootama vaidi voovai mminnaivaa taikio inna varaataira aataru-uvootama vainoo. Ii nnaagiai aataru ivo unnakua anutuvaara mmuduuya rira aataruuvaa roosiivai. ⁶ Ii aataru iyauvaa iida varida Anutuuqaa kuaivaa rikiadaata yaatareeraiya fai Anutuuqo tinai irisai maisaivaa varaaravai. ⁷ Ngia nnaaru itaama iida varida varuu suaivaki ii aataru iyauvoonoo ngii puaisa utiravai.

⁸ Ngii aakiyauvaki ngii iikiataira aataru vooyauvai ruputu kikiio vaidi putiraiya roosiima vakiaivee. Ii aataru iyauvo ataama vainoo. Nnannateera aataruuvoota buaaru tira aataruuvootama ngiingii seenaiya mmoori mai-saivaa iikiara yaata utiraivootama seena vaiddiivaadiri koonnama yaata utuoo unnakua tiraivootama vainoo. Ii aataru iyauvaa eeyaa pikiatee. Ngii seenaiyara kua maisaivaa tida kuaaru tira aataruuvootama pikiaa-tee. ⁹ Sa ngiingiiiki ngiingiiiki unnakua kiatee. Vaa ngia eenanaa mmammaivaara iira aataruuyauvaa pikiada karaasaya variaivaara sa ngiingiiiki ngiingiiiki unnakua kiatee. Ngia Anutuuqaa arinaima rikiateeraivaara ivo ngii iima kioovoono ii karaasa varira ivaa mmannammanna ngiiki yapoo varinoo. Ii karaasa varira ivo ari-inikaraama variraivaa ivo mmannammanna ngiiki yapoo varinoo. ¹¹ Ivo itaama iinno varii ivaara ngia tauraa Ereengaiya voovau variaani Yutayaiya voovau varida ngiengie vookaraama iikiaa aataru ivo inna hama aataru-vai. Ngia mmamma hatokeeraiya voovau variaani hama mmamma hatokeeraiya voovau varida ngiengie vookaraama iikiaa aataru ivo inna hama aataruvai. Ngia vooyara kiaanoo: Hama ivo Ereengaa vaividai. Ivo ari voopinnaa kumimaka vaiddiavee, kiasa ivo inna hama aataruvai. Ngia vooya kiaanoo: Ta sikaunnaadiri yookaa-ma kiada viteeraiyavee, kiasa ivo inna hama aataruvai. Ngia vooya kiaanoo: Ta kati titi yaata utiraivaugiataama nookiaunnayavee, kiasa kiada iikiaa aataru ivo inna hama aataruvai. Yisuu Kirisiiva mmuakiaa gioonna kiaapu itaama variaya aakiyauvaki hara kioo variivaara ii aataru iyauvo hama aataruuyauvai. Yisuu Kirisiiva iivo inna aataru tuanaavai.

¹² Ngia Anutuuqaa gioonna kiaapuyavee. Ivoonoo ngiiyara mmuduuya ruoo ariinnee kiasa ngii mmataama kieeravai. Ivaara ngia ngii seenaiyara boo tida iyara tuqinnada tirooma adida varida yamayamaa kua iyaata tida maisa mmooriivaa ngii tikiai iikiai rikiadaata yaagueeqama variatee. ¹³ Ngia teekiai ngii seenaiya datadataa-ma varikiai teedaata iyara mmuduuya ruatee. Ngiiikidiri voovoono voovaara koonnama iino too sa ivo ivaara

pinaama yaata utuoo airi kua airi kua kiaivee. Ivo ivaara ari ausa mmuduuyaivaa inna mmiaivee. Udaanga Anutuuoqo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara hama yaata utirainno ruga kiaivaa roosiima ngieeta ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaara sa yaata utiraida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa ngiingii mmi ngiingii mmi-ikiatee. ¹⁴ Ii aataru mmuakiaa iyauvaa iida ngiingii seenaiyara mmuduuya ruatee. Mmuakiaa mmoori aataru ngia iikiaa idaa oyaivo mmuduuya riraivovee. Fai ngia itaama iidaida aikiooma mmuaavau variaaravaivee.

¹⁵ Kii Yisuu Kirisiinna ausa nuufaivo mmannammanna ngiiki vakiaivee. Ii aataru ivaa iida mmuaavau nuuna ma yoketaama variateeraivaara Anutuuoqo ngii mmataama kieeravai. Ngia itaama iyauvaa iida Anutuuoqara kua yoketaivaa kiatee. ¹⁶ Kii Yisuu Kirisiinna kua mmayaaya yoketaa ari vookaraiyauvo ngii aakiyauvaki vakiaivee. Vaidiyya tinni pinaa vareeraiya roosiima ngia Yisuu Kirisiinna kua mmayaayaivaa ngiingii kua mmi ngiingii kua mmiida variatee. Itaama vaino ngii ausaiyauvaki Anutuuoqara ngii yoketainai innara kuaru kiatee. ¹⁷ Mmuakiaa mmoori aataruuvaa iida mmuakiaa kuavai tida Udaanga Yisuu Kirisiiva variivaara yaata utida iikiatee. Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ti Napoonna Anutuuoqata kua yoketaivaa tida varida itaama iikiatee.

Ngia karaasa aataruuvau variaya ngiengie variaaraivaara

tuqinnama rikiaatee

¹⁸ Ngia gioonniya ngiingii vaatiya kuaiyauvaa rikiaada iikiatee. Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara itaama iikiatee.

¹⁹ Ngia vaidiyya ngiingii nnaataiyara mmuduuya ruatee. Sa ngii ausaiyauvo iyara maisainai yaagueeqa kua tida maisayavee kiatee.

²⁰ Ngia nnaakaraiya mmuakiaa mmoori aataruuyauvaara ngiingii kaano kooya avaiyauvaa tuqinnama rikiaada iikiatee. Ngia itaama iikiaivaara Udaanga Anutuuoqo ngiyyara inna yoketainoo.

²¹ Ngia kaano kooya ngii nnaakaraiya yoketai aataruuyauvaa iikiaara iikiai sa iyauvaara iya oooqoo kiatee. Ngia itaikioo iya ausaiyauvo mmuaararaanarainnoo kua pikiaatee.

²² Ngia gionna kiaapu sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiya mmuakiaa mmoori aataruuyauvaara ngii haitatuuraiya kuaiyauvaa tuqinnama rikiaada iikiatee. Iya ngiyyara yoketaayavee kiateeraivaara sa iya ngii teera suaiyauvaki nnaasu iya mmooriyauvaa iikiatee. Ngia Udaanga Anutuuoqaa kuaivaa rikiaada inna mmemmaana kuaivaara mmuakiaa suaivaki katiataa iya mmooriyauvaa iikiatee. ²³ Ngia mmuakiaa mmoorivai vareera suaivaki ngia ataa kua kiatee: Ta hama mmanna vaidivai mmoori varaunnaano. Ta Udaanga Anutuuoqaa mmoorivai varaunnaano, kua kiada yaagueeqararama kiada mmooriivaa varaatee. ²⁴ Vaa ngia rikiaavai. Anutuuoqo irisai yoketaiyauvaa ari gionna kiaapuuyani yapa kaiyauvaa fai ngii minai ngia varaaravai. Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii haitatuura tuanaivaa mmoorivaida ngia varaano. ²⁵ Anutuuoqo mmuakiaa gionna kiaapuuya mmuaikaraama safuuma irisaiyauvaa iya mminaraivaara fai ivo koonnama variivaa ari koonnama iivaugiataama irisai maisaivaa safuuma ari mminaravai.

4 Ngia ngiingii mmoori vareeraiya haitatuuraiyaso, ngiengie sikaunnaadiri yookaama kiada viteera gionna kiaapuuyara tuqinnama haitatuuda ngiari mmoori varaivaugiataama safuuma irisaiyauvaa mmiatee. Sa koonnama mmiatee. Vaa ngia rikiaavai. Ngiiita ngii haitatuuraivo ngiau aapu varivai.

Yaagueeqama yaaku varada safuuma variatee

² Mmannammanna yaaku vareera aataruuvaa puaisa utida yaaku varada varida sa ngii yaata utiraiyauvo voodaa vinai yaaku varaatee. Itaama iida Anutuuoqata kua yoketaivaa kiatee. ³ Ngia itaama iikivaugiataa ti iyaraatama yaaku varaatee. Ta mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kua mmiaara aataruuvaa Anutuuoqo kooyaa ti vitaakiaiveeraivaara tiyaraatama yaaku varaatee. Ii mmayaaya ivo inna Yisuu Kirisiinnara vai mmayaayaivo hatauma kioo vaivaa ta gionna kiaapuuya kua mmiaaraivaara tiyaraatama yaaku varaatee. Na ii mmayaaya ivaa iya kua mmiauvaara oovi nnauvaki hara kiee variaunoo. ⁴ Na ii mmayaaya ivaa kooyaa iya kua mminaraivaara niyara yaaku varaatee. Kooyaa iya kua mmiraivo inna ni mmoorivai.

⁵ Ngia ausa hanigieeraiya hama ausa hanigieeraiya avuuyauvunu ngiingii variraivaara tuqinnama haitatuuda tinni ruaiya roosiima variatee. Itaama varida iya tasipama iida teekiai iya Anutuuoqaa mmayaayaivaa rikiaara iikiai makee tii kua mmiatee. ⁶ Gionna kiaapu voovoono ngii yaparainai rikiaada ngia inna sai kiara kuaivo yoketaavai nnaasu vakiaiveeraivaara yorokuuvaa yeennaivaki haata kiada nnaavo yoketairivaa roosiima mmuakiaa suai ngia kua kuaivo yoketaavai nnaasu vakiaivee.

Ngii seenaiya ngiiyara yaata utuaavai

⁷ Ti seena vaidi Tukikiinna ta innara mmuduuya ruaunnaivo ti tasipama Udaanga Anutuuqaa mmoori vareera vaidivai yaagueeqama mmoori varaivai. Hama ivo pikiaivai. Fai ivoono na iikiau mmayaayaivaa ngii giaa ngii minaravai. ⁸ Ta mmuakiaa aavaki variaunnaiya yoketaama variaunnaivaara fai ivo ngii giaa ngii minai rikiada ngia sirigakiateeraivaara na inna titano ngiisi kuanaravai. ⁹ Ngii mmuaa yoosinnaa vaidi voovai nnutuuvo Onesimuuso fai inna tasipama kuanaravai. Ivo yaagueeqama mmoori vareera vaidivai varikiai ta innara mmuduuya ruaunnava. Fai ivaitanaano aavaki ta datadataama variaunna mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaaravai.

¹⁰ Vaidi voovai nnutuuvo Arisarakaava ni tasipama oovi nnauvaki hara kioo variivo ngiiyara ivoota yaata utuoo boo tiivai. Panapaasaa kataivo Marakaavaata ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Fai ivo ngiisi vinai ngia innara tuqinnaateeraivaara vaa na mmuaanaa ngii giaa ngii miauvai. ¹¹ Vaidi voovai nnutuuvo Yisuuva vuai nnutuuvo Yusutuuva ivootama ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Ii taaravooma vaidi ido Yutayaa vaidiya vaa ngiari aataru tauraivaa pikiaada Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmooriivaa varaavai. Yutayaiyakidiri aa vaidi taaravooma aado nnaasu ni tasipama tumugia kiada mmooriivaa varada yaagueeqama variaavai.

¹² Ngii nuunairaivakinnaa vaidi voovai nnutuuvo Ipaparaaso ivootama ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Ivo Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai. Ivo makemakee ngiiyara pinaama yaaku varaivai. Anutuuqaa yaata utiraivaugiataama ngia mmooriivaa varada iidada koovayaida yaagueeqama nnaasu hara kiada varida inna aataruuvaara kutaavaivee kiaa kiada variateeraivaara ivo ngiiyara yaaku varaivai. ¹³ Ivo ngiiyaraatama Rautikiaa variaa gioonna kiaapuuyaraatama Hiraporoo variaa gioonna kiaapuuyaraatama pinaa mmooriivai varaivaa vaa na tauvai. ¹⁴ Ti mmuduuya ruai vaidi voovai Rukaaso nniitareeraiya tuqinneeraivoono ivootama ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Vaidi voovai nnutuuvo Dimaaso ivootama ngiiyara yaata utuoo boo tiivai.

¹⁵ Ti seena vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu Rautikiaa variaiyaraatama gioonnaivaa nnutuuvo Nibaannaraatama inna nnauvaki Anutuuqaara nuunakiaiyaraatama na yaata utuee iyara boo kiau kuaivaa kiaa mmiatee. ¹⁶ Ngia aa yanaa aavaa jaarummua taika kiada vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu Rautikiaa variaiya mmikiai jaaruatee. Iyaano ngiariisi vai yanaivaa ngii mikiai ngia ivaatama jaaruatee. ¹⁷ Vaidi Arikipiinna kiaa mmida kiatee: Udaanga Anutuuqo mmooriivaa i mmiivaa yaagueeqama iinnanna taika kiaaneera inna kiaa mmiatee.

¹⁸ Aa nnaagiai na neneenoofafaara kiau aavaa taatee. Na Pauruusoovaano ngiiyara yaata utuee boo ki-aunoo. Na oovi nnauvaki variauvaara sa taunniraida ivaara yaata utuatee.

Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee.

1 Tesoronikii

Pauruusoona aa tauraa yanaa aavaa Tesoronikii varuuyani reeravai

1 Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiada Tesoronikii variaiyaso, na Pauruusoona aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Siraasooya Timotiiya ni tasipama variaani na aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Vaa ngia ausa hanigiaya ti Napoonna Anutuuqaa gioonna kiaapuya varida ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tasipama variaano.

Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuufaivaa ngii mioo nnaasu variaiveeraivaara ta yaa-ta utuaunnaano.

Tesoronikiya Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kiada

yoketaama variravai

² Ta yaaku vareera suaivaki ta Anutuuqaata makemakee ngiiyara kua tida tupatupaa mmuakiaa sui ngiiyara kua yoketaivaa kiaunnava. ³ Ngia Yisuunnara kutaavaivee kiaivaaraida ngia inna mmooriivaa yoketaama iiki-aano. Ngia ngii seena gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruaivaaraida ngia yaagueeqama mmoori yoketaivaa iikiaano. Ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiiva fai kutaa tiinaravee kiaivaaraida mmannammanna yaagueeqama kiada faannakiaano. Ngia itaama variaivaara ta yaata utida ti Napoonna Anutuuqaata makemakee kua kiaunnava. ⁴ Ni seenayaso, vaa ta rikiaunnava. Anutuuqo ngiiyara mmuduuya ruoo ari gioonna kiaapu tuanaaya ariinnee kiaa ngii mmataama kiaivai. ⁵ Hama ta tetenaidiri yaata utida mmanna kuavai ngii giaa ngii miravai. Anutuuqaasidiri inna yaagueeqaivoota inna Mmannasa Yoketaivootama ti tasipooduu ta mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaannaduu ngia rikieeravai. Ta ivaara yaagueeqama kiaannano: Kutaavaivee, kiaa kiada ngii giaa ngii miaannaduu ngia rikieeravai. Ta ngii tasipama variaanna suaivaki ta ngiiyara yaata utida iikiaanna aataruuvaa vaa ngia teeravai. ⁶ Teeda ta uunaquuneema iida Udaanga Yisuu Kirisiiva uuvaatama ngia iiravai. Uuvaara kaayau mmuaararoovo ngiiiki vauduaata hama ngia ivaara yaata utiraida Anutuuqaa kuaivaa varooduu Mmannasa Yoketaivoono ngii tasipooduu rikiada ngia sirigairavai. ⁷ Ngia itaama uunaquuneema mmuakiaa ausa hanigieera gioonna kiaapu Maketoniaa varuuyaata Akaiya varuuyaata teeda rikiada itaama mmuaikaraama iiravai. ⁸ Hama Maketoniaa varuuyaata Akaiya varuuyaata nnaasu Anutuuqaa kua mmayaayaivo ngiisidiri vuvvaa rikieeravai. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kiada yaagueeqama varuuvaa mmuakiaa yoosinna varuuya rikieeravai. Itaama vaikiai ngia tauraa varida uu mmayaayaivaa hama ta kava varada gioonna kiaapuuya kiaa mmiaaravai. ⁹ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya ta ngiisi kuaanna suaivaki ngia tiyara tuqinnoovaraida iya kua yoketaivaa ngiiyara kiaavai. Ngia unnakua anutuuyauvaa pikiada hanigiada Anutuuqo hara kioo varioo kua kutaa tiraivaa mmooriyauvaa varaivaara iya kua yoketaivaa ngiiyara kiaavai. Ari Mmaapu Yisuuva vaa putuduu rikioo Anutuuqo tuduu kava putuuvakidiri diiteeravai. Ivo putuoo kava diiteeravoonora tuoo vaa ti utu raririima yoketaivau yapa kioo aataruuvo vainoo. Ivaara fai yapooma nnaagjai Anutuuqo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara iya yaparainara suaivaki hama ti mminnamminnaa maisaiyauvaara ti yaparainaravai. Fai Yisuuva kava ngiau aapuuvakidiri tiinaraivaara ngia faannaida variaivaara gioonna kiaapuuya ngiiyara kua yoketaivaa kiaavai.

Pauruuso Tesoronikii varioo Anutuuqaa mmooriivaa iiravai

2 Ni seenayaso, ta ngii tasipama mmooriivaa iikiaannaivo hama ti maisavai. Vaa kaanaivo vauvaara ngiengeenoo teeravai. ² Ta tauraa yoosinna Piripii ivaki nookiaannaduu rikiada maisamaisau mmoori aataruuyauvaa ti mmuduu rikiada ta hama yoketaama variaannaivaara vaa ngia rikieeravai. Itaama vauduaata ta ngii yoosinna Tesoronikii ngiaannaduu Anutuuqo ari yaagueeqaivaa ti mmuduu rikiada ta inna kua mmayaayaivaa

kooyaa ngii giaa ngii mida hama ta aatuuravai. Vooyaano ti ooqoo tuduaata ta iikiaannaduu ti mmuaararoodu-aata iiravai. ³ Ta mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaannaivo hama unnakuaivaa tasipama ngii giaa ngii miravai. Hama ta sabi reeti utu kiada reeri utu kiadairayaano mmayaayaivaa ngii giaa ngii miravai. Hama ta ngii yokeki-aa kiada ngii iida taaree kiasa kiada mmayaayaivaa ngii giaa ngii miravai. Hamavee. ⁴ Vaa Anutuuqo mmooriivaa ti mmioo tooduu ta iikiaannaduu aikiooma vauvaara ta mmayaaya yoketaivaa varada nuaida ivo tiivaugiataama nnaasu makemakee iikiaunnano. Hama vaidiyya numa ta iikiaunna mmooriivaa teeda yoketaavaivee ki-aaraivaara iikiaunnano. Anutuuqoono ti mmooriivaara yoketaavaivee tinarivaara ta iikiaunnano. Ta aani-ivaara mmooriivaa iikiaunnaivaa oyaivo ti aakiaana vaivaa vaa Anutuuqo too rikiaivai. ⁵ Vaa ngia rikiaavai. Hama ta titi kuaivaadiri ruvuakavaakai kua kiasa rada ngii giaa ngii miravai. Hama ta ti aakiaiyauvakidiri mminnamminnaiyauvaa ti varaatainoo kiasa kiada yoketaa kuaivaa ngii giaa ngii miravai. Anutuuqoono ti taivai. ⁶ Hama vaidi voovoono mmooriivaa iikiaunnaivaara ti too ti mannaka kiaiveeraivaara ta iiravai. Ngieeta vaidi vooyaataama tiyara mannaka kiateeraivaara hama ta iiravai. ⁷ Ta Yisuu Kirisiinna kua varada nuairayara tida ngia ti mmoori varaateeraivaara ngii yaparakiataama vauduaata hama ta ngii yaparairavai. Gioonnaivo ari nnaakaraiyara tirooma kioo haitatuuneema ta ngii tasipama hara kiada variaanna suaivaki ta tirooma hara kiada variravai. ⁸ Ta ngiiyara pinaama mmuduuya ruaannaivaara ta kooyaa Anutuuqaa kua mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaannaivaara ti yoketairavai. Hama ta ivaara nnaasu ti yoketairavai. Gioonna kiaapuuya ti ruputikia ta ngiiyara putuaraivaaraatama ti yoketairavai. Hama ti aatuuravai. Ta ngiiyara pinaama ti au-saiyauvo yoketauvaara hama ti aatuuravai. ⁹ Ti seenayaso, ta titi mmamma mmuyai mmutu rikiada tete variaara mmooriivaa varaannaivaara vaa ngia taunnuuda kiaannee? Ta Anutuuqaa kua mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaa rada variaanna suaivaki hama ngia ti mmooriivaa varada yeenna mminnamminnaiyauvaa ti mmiateeraivaara ta heenaivaa ikiannaivaa vara kuainnama kiada tete variaara mmooriivaa iiravai.

¹⁰ Ngia vaa ausa hanigieeraiya ta yoketaama safuuma ngii tasipama varida hama koonnama variravai. Vaa ngia ivaa tooduu Anutuuqootama vaa teeravai. ¹¹ Vaa ngia taavai. Vaidiivo ari nnaakaraivaa tuqinnama haitatu-uneema ta ngii tasipama hara kiada varida mmuaavai mmuaavai ngii haitatuuravai. ¹² Ta ngii tasipama hara kiada varida yamaa kua yamaa kua tida ngia Anutuuqaa aataruuvau yoketaama nookiateeraivaara ta kua yoketaivaa tasipama ngii giaa ngii miravai. Anutuuqo ari varii yoosinna ari vookaraivaki ngieeta yoketaama varia-teeraivaara ngii maavee tioo varinoo. Ngia ivaara yaata utida safuuma variateeraivaara ta ngii giaa ngii miravai.

¹³ Ta Anutuuqaa kua mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaannaduu rikiada ngia puaisakama utiravai. Hama ngia ivaara tunoo: Mmanna vaidivai mmayaayavaivee, kiasa kiada pikieeravai. Ngia tunoo: Kutaa Anutuuqaa mmayaayavaivee, kiasa kiada puaisakama utiravai. Ngia itaa kua tida puaisa utuuvaa ta mmannammanna Anutuuqaata kua tida kua yoketaivaa kiaunnava. Ta ngii giaa ngii miaanna mmayaayaivo kutaa Anutuuqaa mmayaayavaivee. Vaa ngia ausa hanigaiiya ngii aakiaiyauvaki ivo yaagueeqama vaivai. ¹⁴ Ti seenayaso, Yutayaa yoosinnaivaki variaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiasa kiada Anutuuqaa gioonna kiaapu tuanaaya varuuya roosiima ngia variravai. Ngia seena Yutayaiya maisa mmooriivaa iya mmuneema ngii seenaiya maisa mmooriivaa ngii miravai. ¹⁵ Yutayaa vooyaano Udaanga Yisuunnaata forofetiaaata ruputuduu putiravai. Vooyaano tiitaatama makemakee maisa mmooriivaa ti mmiravai. Itaama uuvaa Anutuuqo hama iyara yoketairavai. Iya mmuakiaa vaidiyya nnammutuaaya variravai. ¹⁶ Anutuuqo ari voopinna voopinnaivaa yoketaivau yapaiveera kiasa kiada ta kua yoketaivaa iya kiasa mmiaannaduu rikiada iya ti ooqoo tiravai. Itaama vauduu iya makemakee mminnamminnaa maisaiyauvaa varoovo vainno suvuairavai. Suvuu kioovaara Anutuuqaa ausa nnannateeraivo aanna makee vaa iyasi vainoo.

Pauruuso kava vararanoo vioo iya taanaree kiasa iiravai

¹⁷ Ti seenayaso, ta kiisama ngii pikiada aapi ngiaanna suaivaki ti yaata utiraivo homo ngiisi vauduu ta aapi nniravai. Ta aapi nnida ngiiyara pinaama yaata utida kava vara ranada vida ngii taaree kiasa yaagueeqararama kiada iiravai. ¹⁸ Ta ngiisi kava vara ranada kuaaree tida variaannaduu Sataango ti ooqoo tiravai. Na Pauruuso airineetu kava vara ranee kuanaree tiee variaaduu Sataango ni ooqoo tiravai. ¹⁹ Fai yapooma ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki ta inna avuuvau diaaravai. Ii suai ivaki hama aaniivai varaaraivaara ta faannaida variaunnano. Ta ngiiyara yaata utida faannaida variaunnano. Hama aaniivaara ta sirigaida variaunnano. Ta ngiiyara sirigaida variaunnano. Hama aaniivaara ta mannaka kiaunnano. Ta ngiiyara mannaka kiaunnano. ²⁰ Kutaa ta ngiiyara mannaka tida sirigaida variaunnano.

³ Ta ngiiyara pinaama yaata utuaannaduu ngia voopi varuduu ta aapi variaannaivaara yaata utuaannaduu ti pirisairavai. Itaama vauduu tetevaitana aa yoosinna Ateena aavaki hara kiada varida ² Timotiinna titaa ki-

aannaduu ngiisi viravai. Timotiiva ti seena tuanaavai varioo ti tasipama mmoori varoo Anutuuqaa kua mmayaaya yoketaivaa varoo nuainno varioo gioonna kiaapuuya kuaa mmioo Yisuu Kirisiinnara kooyaa iya kuaa mmiravai. Ngia yaagueeqama varida Anutuuqaara kutaavaivee kuaa kiada puaisa utuateeraivaara ta inna titaannaduu ngiisi viravai. ³ Gioonna kiaapuuya ngii mmaarau kua tuu mmoori maisaivaa ngii muuvaara Anutuuqaa mmooriivaa pikieevoora kuaa ta inna titaannaduu ngiisi viravai. Vaa ngia rikiaavai. Anutuuqo ee-oo tuduu ii mmoori maisa iyauvo ngiisiaata tiisiaatama nniravai. ⁴ Ta ngii tasipama variaanna suaivaki vaa ta ngii giaa ngii mida kiaannanoo: Mmoori maisaivo tiisi nninaravaivee, kiaannaivaa kaanaivo vaa kutaa kooyaa vairavai. Vaa ngia ivaara rikieeravai. ⁵ Itaama vauduu ngia voopi varuduu na voopi varuuvaara na yaata utuaaduu ni mmuaararoovaa Timotiinna titaaduu ngiisi viravai. Ngia Anutuuqaara kutaavee kuaa kiada datadataama variaa aataruuvaa taiveera na inna titaaduu ngiisi viravai. Sataango vaa ngii iinno taanaree kuaa uduu vaa ngia inna kuaivaara ee-oo tuuvaara na yaata utuee mo ta kuminayaa ngii tasipama mmoori varaannaivaara yaata utuee Timotiinna titaaduu ngiisi viravai.

⁶ Vaa ivo ngiisi vuuvo kava vara ranoo ngioo ngia Anutuuqaara yaagueeqaida varida mmuduuya rida varuuvaa ivo numa ti kuaa ti mmiravai. Ngia makemakee tiyara yoketaama yaata utida ta ngii taaree kuaa yaagueeqama kiada iikiaannaneema ngia ti taaree kuaa uuvaara ivo ti kuaa ti mmiravai. ⁷ Ti seenayaso, ngia itaama varuuvaa ti mmaarau kua tuuya maisamaisau mmoori mmuaararooyauvaa ti mmuu suaivaki ta ngiiyara yaata utuaannaduu ti yoketairavai. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kuaa kiada yaagueeqama varuuvaa ti yoketairavai. ⁸ Ngia Anutuuqaara yaagueeqararama kiada iida varikiai fai ta yoketaama hara kiada variaaravai. ⁹ Ngia yaagueeqama variaivaara ta ngiiyara Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaannanoo. Ta inna avuuvau pinaama kiada ngiiyara sirigakiaunnaivaara ta innaata kua yoketaivaa kiaannanoo. ¹⁰ Ta ngii taaree kuaa kiada heenaivaa ikiannaivaa vara kuainnama kiada ta Anutuuqaata ivaara yaagueeqama kiada kua kiaannanoo. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kuaivo muaraagainno kiisavai vainoora tida ta ngiiyaroona tida ngii teeda ngii tasipama mmooriivaa iikiaaraivaara ta Anutuuqaata kua kiaannanoo.

¹¹ Ti Napoova Anutuuqo ariita ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama ta ngiisi kuaara aataruuvaa kooyaa ti vitaakiateeraivaara ta yaaku varaunnanoo. ¹² Ta ngiiyara pinaama mmuduuya ruaunnaneema Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii iinai fai ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya rida mmuakiaa gioonna kiaapuuyara mmuduuya rikio pinaavai vakiaiveeraivaara ta yaaku varaunnanoo. ¹³ Itaama vaino Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii aakiaiyauvaki yaagueeqama iinai rikiaada yapooma ivoota ari gioonna kiaapu inna tasipama variaaataama tiikiai rikiaada fai ngia ti Napoonna Anutuuqaa avuuvau yoketaa tuanaa gioonna kiaapuya varikio hama ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaiyauvootainaravai.

Ari vookaraama variaaraivaara Anutuuqaa yoketaivai

4 Ti seenayaso, aa nnaagiai kua vooyauvaatama rikiaatee. Anutuuqo ngii too ngiiyara yoketaakiaiveera tete variaunnaivaa ta ngii vitaakiaunnava. Ngia ivaa teeda ta variaunnaneema variateeraivaara ta ngii vitaakiaunnava. Anna makee vaa ngia teeda mmuaakaraama variaano. Yisuu Kirisiiva ti aakiaiyauvaki variivaara ta makemakee yaagueeqama ngii kiaannanoo: Mmannammanna itaama nnaasu variatee, kiaunnava. ² Udaanga Yisuu Kirisiiva ti kuaa ti mmuuvaa ta ngii giaa ngii miaanna kua aataruuvaa vaa ngia rikiaavai. ³ Aa na tinara kua aavo Anutuuqaa yaata tinniivau vai kuavai ngia iikio rikioo Anutuuqo fai ngiiyara yoketairavai. Ngia yoketaa tuanaaya variatee. Sa sabi heera aataruuvaa iikiatee. ⁴ Ngia vaidiia mmuaavai mmuaavai ngii mmammaivaara tuqinnama haitatuuda ngiingii nnaataiya tasipama safuuma yoketaama variatee. ⁵ Hama ausa hanigiada Anutuuqaa kuaivaa rikieeraiyanikaraama ngii mmammaiyauvoono yaagueeqama ngii iikiatee tinai rikiaada sa iikiatee. ⁶ Anutuuqaa aataruuvo itaama vaivaara vaidi voovoona arinaima yaata utuee sa i seena vaidiivaara koonnai aataruuvaa iima kiee ivo ariyara ii aataruuvaa sa hatokaanee. Ngia itaama koonnama iikiaivaara ta tauraa yaagueeqama ngii giaa ngii mida kiaannanoo: Sa ii aataru ivaa iikiatee. Mo fai gioonna kiaapuuya maisa mmoori itaama vaiyauvaa iikio Udaangaivo fai irisai mmuaararavaa iya mmunaravaivee. Ta itaama yaagueeqama kiada tiravai. ⁷ Ta gioonna kiaapuuya sabi nuaida koonnama variateeraivaara hama Anutuuqo ti maavee tiravai. Ta safuuma yoketaama variateeraivaara ti maavee tiravai. ⁸ Ivaarainno ii ta ngii giaa ngii miaunna kua iyauvaa gioonna kiaapu voovoona rikioo mmooka hanigia mmiivoono hama vaidi mmatayaivaa mmooka hanigia mmiivai. Anutuuqo Mmannasa Yoketaivaa ngii miivaa mmooka hanigia mmiivai.

⁹ Ngia ngii seena vaa ausa hanigieeraiyara mmuduuya ruateeraivaara hama na ivaara yanaivaa fafaarainaravootainoo. Vaa Anutuuqo ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruateeraivaara ngii vitaama kiavai. ¹⁰ Vaa ngia Maketonaa variaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieera mmuakiaayara mmuduuya ruaavai. Ti seenayaso, itaama vaikiainnaata ta yaagueeqama ngii giaa ngii mida kiaannanoo: Mmannammanna yaaguee-

gama nnaasu ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee, kiaunnaano. ¹¹ Ngia tirooma hara kiada variaaraivaara yaagueeqama kiada iikiatee. Ngiengie hara kiada variraivaara ngiengieenoo ivaara haitatuuda variatee. Sa ngii seenaiya hara kiada variraivaara ngiingii avuki avukiida murumuru tida variatee. Ngiengie hara kiada variraivaara yaata utida ngiingii yaakuuyauvaadiri mmoori varada sikauyauvaa varaatee. Ta tauraa itaama ngii giaa ngii miaannaivaugiataama iikiatee. ¹² Gioonna kiaapu hama ausa hanigieeraiya ngii teeda kiaara: Yoketaama variaa gioonna kiaapuyavee, kiateeraivaara iikiatee. Fai ngia itaama iikio mmuakiaa mminnaavai ngii variraivau aikiooma vainai hama ngii seenaiya ngiaarukiaaravai.

Yisuuva suai nnaagjai tiinaravai

¹³ Ti seenayaso, gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada putuaani hau kiaiyyara ngia kumimakaida varida airi yaata utida variaavai. Hama ausa hanigiada Yisunnara faannairaida kati hara kiada variaya vaa putuaiyara kaayauma ausa mmuaarareeda iyara kaayauma yaata utida variaavai. Ngia itaida varida varivoora kaa ta aa kua aavaa ngii giaa ngii miaaravai. ¹⁴ Vaa ta Yisuuva putuoo kava diitooavaara kutaa kuavaivee kiaunnaano. Ta itaa kua kiaunnaivaaraata aa kua aavaaraatama kutaa kuavaivee kiaunnaano. Fai Yisuuva kooyaa tiinara suaivaki Anutuuqo tinai vaa ausa hanigia kiada putuaiyaata Yisuuvaatama innasi kuaaravai.

¹⁵ Aa ta ngii giaa ngii miaara kua aavaa Udaanga Yisuu Kirisiivaano tii kuavai. Ivo tiinara suaivaki fai ta homo mmatayaa variaunnaiya vaa ausa hanigia kiada putuaiya hama yaatarada tauraa kuaaravai. ¹⁶ Fai Udaanga Yisuu Kirisiivaano yaagueeqai kuavai tuoo varino aangeraa kieeta voovoono aayanna roo varino Anutuuqaa nooma akuaivo tuoo varino Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiauvakidiri tiinaravai. Yisuuva tuoo varinai vaa ausa hanigia kiada putuaiya diitada nnida tauraa vikiai ¹⁷ ii suai ivaki ta homo mmatayaa vaa ausa hanigia kiada variaunnaiya fai Anutuuqo nama aakiaivaki ti rupi nuunama kinai vaa tauraa kuaiya vida sunada Udaanga Yisuu Kirisiinna sunaara kuaaravai. Fai itaama vainai rikiada ta vida inna sunada inna tasipama tupatupaa variaaravai. ¹⁸ Ivaaraida ii kua ivaa ngiingii kaa mmi ngiingii kaa mmiida ausa yoketaivaa tasipama variatee.

Yisuuva tiinara suaivaara teerama kiada variatee

5 Ti seenayaso, Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaara ta hama kuminayaa ngiini yanaivaa fafaara reeda ngii giaa ngii miaaravee. ² Vaa ngiengieenoo rikiaavai. Gioonna kiaapuuya heenaivaki hama teeda rikieera suaivaki mmuara vareera vaidiivo nniivai. Ivaa roosiima fai Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaravai. ³ Gioonna kiaapuuya kaaara: Ta yoketaama ausa tinni nuufaivaa tasipamaida variaunnaano, kaa kiada varikio fai maisamaisai ari vookarai mmuaararai aataruuvo akiairaino iyasi nninaravai. Gioonnaivo nnaakaraivaa mmataanara suaivaki nniitareeraivo akiairaikio innaki nniivai. Ivaa roosiima maisamaisai ari vookarai mmuaararai aataruuvo iyasi nninaravai. Fai akiairaama nninai hama kuaara ngiaara aataruuvoottainaravai. ⁴ Mo ti seenayaso, ngia vaa ausa hanigiaya hama upisiivaki variaano. Ivaara mmuara vareera vaidiivo upisiivaki nninai nnikiaraakiaaneema ivaa roosiima Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinai rikiada ngia nnikiaraakiataama vainainnaata sa nnikiaraakiatee. ⁵ Ngia mmuakiaaya mmeekiaivaata ikiannaivaatama vara nuunama kiada variaavai. Ngieeta teetama hama upisiivaki variaunnava. ⁶ Ivaara hama ta gioonna kiaapu vooya roosiima vuru vakiaaravai. Vaidi voovai yaata tinnivo yoketaavai vairayaama ta avu teeda nnaasu mmuaavai mmuaavai titi variraivaara haitatuukiaaravee. ⁷ Gioonna kiaapu vuru vakiaiya upisiivaki vuru vakiaavai. Gioonna kiaapu nnoori kapikaraivaa nneeraiya upisiivaki nneeda kumimakakiaavai. ⁸ Ta hama iya roosiima variaunnaivaaraida ta ikiannaivau variaunnava. Ivaara ta titi variraivaa haitatuukiaaravee. Ta Anutuuqaara kutaavaivee kaa kiada puaisa utida gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruaunaivo inna rapira vaidiyya ngiari nniriyaa okoo roosiima hiri kaaavo vaivaa roosiivai. Ta Anutuuqo ti vitaanaraivaara faannaida variaunnaivo inna rapira vaidiyya ngiari kieetayaa apira mminnaivaa roosiivai. ⁹ Anutuuqo hama aataru maisaivaa irisaivaa ti mmnaraivaara ti mmataama kieeravai. Ta Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tikio aataru yoketaivau ti yapaanaraivaara ti mmataama kieeravai. ¹⁰ Ta inna tasipama variaaraivaara Yisuuva tiyyara putiravai. Ta homo mmatayaa variaunnaiyaata vaa putuaiyaatama ivo tiinai ta vida inna tasipama variaaraivaara ivo tiyyara putiravai. ¹¹ Ivaaraida ngiingiiita ngiingiiita yamaa kua yamaa kua tida ngiingii mmooriyauvaa ngiingii vara ravisii vara ravisiiida yoketaama varaatee. Vaa ngia itaama iida varida variaaneema iida varida variatee.

Pauruusainna vo kua vooyauvaara

iya kiasa mmiravai

¹² Ti seenayaso, vo kuavaara ta yaagueeqama ngii giaa ngii mmiaaravee. Vaidiia ngii tasipama mmoori varaiyara kua yoketaivaa tida iya kiasa kuaivaa rikiada iikiatee. Iya Udaanga Yisuu Kirisiinna mmoori varaayara tida safuuma varira aataruuvaa ngii vita vitaakiaanoo. ¹³ Iya ngiiyara mmoori varaivaara iyara kua yoketaivaa tida iyara mmuduuya ruatee. Ngiingiiyara ngiiyara yoketaida ausa nuufa tasipama variatee.

¹⁴ Ti seenayaso, vo kua vooyauvaara ta yamaa kua yamaa kua tida yaagueeqama ngii giaa ngii mmiaaravee. Gioonna kiaapu hama mmoori vareeraiyaata yaagueeqama iyaata kua tida safuukiatee. Iya aatuuda variaa gioonna kiaapuuyaata yamaa kua yamaa kua tida variatee. Gioonna kiaapu yoonoosupuaa variraiya tasipama mmoori varaatee. Mmuakiasa gioonna kiaapuuya muaraagama varikiainnaata iya tasipama mmannammanna tirooma varida mmoori varaatee. ¹⁵ Ngariiyara ngariiyara mmoori maisaivaa irisai irisaima iikiaaraivaara haitatuuda oooqo kiatee. Mmuakiasa suai ngiiyara ngiiyara mmoori yoketaivaa iida varida mmuakiasa gioonna kiaapuuyaraatama iida varida yaagueeqama kiada ivaara yaata utida iikiatee.

¹⁶ Mmuakiasa suai sirigaida varida variatee. ¹⁷ Mmuakiasa suai mmannammanna yaaku varada nnaasu variatee. ¹⁸ Mmuakiasa aataruuyauvo ngiisi nninai rikiada kua yoketaivaa Anutuuqaara kiatee. Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara itaama iida Anutuuqaa yaata tinniivau vai kuaivaa rikiada iikiaaravo inna Anutuuqaa yoketaivai.

¹⁹ Mmannasa Yoketaivo ngii giaa ngii mii kuaivaa sa hatokaatee. ²⁰ Vaidiia Anutuuqaasidiri tii kuaivaa ngii giaa ngii mikiai sa nniki rakaida puruukakiatee. ²¹ Mmuakiasa kua rikiaiyauvaa iida taivaa yoketaiyauvaa varada puaisakama utida ²² maisai kua mmoori mmuakiaayauvai pikiaatee.

²³ Anutuuqo ausa nuufa variraivaa oyai nakaaravovee. Ivo ariinoo ngii iino ngii aakiasa mmuakiaayauvai yoke-taakiaiveeraivaara ta yaaku varaunnao. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki Anutuuqoono iino ngii mmamma mmuyai mmannasa mmuakiaayauvaki mminnamminnaa maisaiyauvo sa vakiaiveeraivaara ta yaaku varaunnao. ²⁴ Ngii maavee tiraivo ngiiyara hama yaata vueennaivai. Fai ivoono itaama iinaravai.

²⁵ Ti seenayaso, tiyaraatama yaaku varaatee.

²⁶ Ti seena vaa ausa hanigieeraiyara yoketaida yaaku rumisiatee.

²⁷ Na Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nookiauoonora tiee na yaagueeqama ngii giaa ngii minai rikiatee. Aa yanaa aavaa jaarummua kiada mmuakiasa gioonna kiaapu ausa hanigieeraiya jaarida kiasa mmiatee.

²⁸ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee.

2 Tesoronikii

¹ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiada Tesoronikii variaiyaso, na Pauruusoono yanaivaa ngiini fafaaraki-aunoo. Siraasooya Timotiya ni tasipama variaani na yanaivaa ngiini fafaaraki-aunoo. Vaa ngia ausa hanigieeraiya ti Napoonna Anutuuqaa gioonna kiaapuya varida ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tasipama variaano.

² Ti Napoova Anutuuqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara ta yaata utuaunnaano.

Ti Udaanga Yisuuva tiinara suaivaki Anutuuqo

gioonna kiaapuuya yaparainaravai

³ Ti seenayaso, ta makemakee ngiiyara Anutuuqaa kua mmida kiaunnaano: Yoketaayavee, kiaunnaano. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kua kiada iikiaivo vaa yaagueeqavai vaivo fai vakia roo vioo vioo yaagueeqama pinaavai vainaravai. Ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruaivo vaa pinaavai vaivo fai vioo vioo pinaa ari vookaraivai vainaravai. Ngia itaama variaivaara ta aikiooma ngiiyara makemakee yoketaayavee kiaunnaano.

⁴ Ngia itaama variaivaara teenoo gioonna kiaapu vaa ausa hanigaiyaata kua tida ngiiyara mannaka kiaunnaano. Gioonna kiaapuuya maisa mmooriivaa ngii miaavo ngii mmamma nniitaraikiainnaata mmannamman-na yaagueeqama varida Anutuuqaara kutaavaivee kua kiada yaagueeqama variaivaara ta ngiiyara mannaka kiaunnaano.

⁵ Ngia itaama yaagueeqama variaivaara ta kooyaa rikiada kiaunnaano: Anutuuqoono fai mmuakiaaya yaparainno irisaiyauvaa safuuma iya mmimaravaivee, kiaunnaano. Itaama vaino too mmamma nniitareeraivaa ngia varada varidaata Anutuuqaara yaagueeqama variaivaara ivo gioonna kiaapuuyara diravai inna aikiooma ivaki kuateera fai ngii tinaravai. ⁶ Fai Anutuuqo ataama safuuma iinaravai. Mmoori maisaiyauvaa vaa ngii muuyauvaa fai ivo irisai maisaiyauvaa iya mmimaravai. ⁷ Ngii mmuaararivaata tiita ti mmuaararivaatama Anutuuqo iinai fai ta kati variaaravai. Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiauvakidiri kooyaa tiinara suaivaki fai Anutuuqo itaama iinaravai. Fai Udaanga Yisuu Kirisiiva aangeraa yaagueeqaiyaata ikia hauruuvo pinaama taivaatama tasipama tiinaravai. ⁸ Gioonna kiaapuuya hama Anutuuqaa kuaivaa rikiada arinaima taiyaatama ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kua mmayaaya yoketaivaa hama arinaima rikiada iikiaiyaatama irisai maisaiyauvaa iya mminaraivaara fai itaama tiinaravai. ⁹ Ivo tiinai rikiada iya irisai maisivaa varada tupatupaa koonnama varira yoosinnaivaki variaaravai. Fai iya hama Udaanga Yisuu Kirisiinna tasipama inna mmeekia ari vookaraivaki variaaravai. ¹⁰ Ii suai ivaki ivo tiinai rikiada fai ariinnee kua mmataama kiai gioonna kiaapuuya innara ari vookaraama yoketaa tuanaavee kiaravai. Innara kutaavaivee tira gioonna kiaapuuya kua yoketaivaa innara tida avai kurutooma kiada yaaku vuatavuatakiaravai. Ta kua mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaannaivaara ngia kutaavaivee tuuvaara ngieetama itaa kiaravai.

¹¹ Ivaaraida ta makemakee ngiiyara yaaku varada variaunnaano. Anutuuqo ngii iinai rikiada ngia ivo ngii maavee tiivaugiataama aikiooma yoketaama variateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnaano. Ivo ari yaagueeqaivaadiri ngii iinanai ngia inna mmoori yoketaivaa ngii iikiatani ngia innara kutaavaivee kua kiada inna mmooriivaa iidada taikaraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnaano. ¹² Ngia itaama iikio rikioo ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki inna nnutuuvo yaataroo ari vookaraama vainaravai. Vaino rikioo ivo ngii iinai rikiada fai ngieetama yoketaama ari vookaraama variaaravai. Ti Anutuuqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiivaaraida ngia itaama ari vookaraama variaaravai. Ngia itaama variaarivaara ta ngiiyara yaaku varaunnaano.

Vaidi mminnamminnaa maisa suvuairaivo

nninara kuavai

2 Ti seenayaso, ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaraivaaraata Anutuuqo ti rupi nuunama kinai ta Yisuunna tasi-pama hara kiada variaaraivaaraatama na kooyaa ngii giaa ngii minai rikiaatee. ² Na yaagueeqama ngii giaa ngii minai rikiaatee. Vooyaano kiaanoo: Vaa Yisuuva tiivaivee, kiaivaara sa akiairaama ngiengie vo vuayaata vo vuayaata utiraida sa ngii ausaiyauvo ari vookarai ausa tasipama variatee. Ta Anutuuqo ti kiasa ti mmii kuaivaa ta kiasa kookieema kiaunna suaivaki vaidi voovoono rikiai kuavai tiivainnee? Vara ta Anutuuqaa kua mmayaayaivaa kiasa kookieema kiaunna suaivaki rikiai kuavai tiivainnee? Vara yanaa voovai tiisidiri nniivaudiri yaaruoo rikiai kuavai tiivainnee? Hama teeta rikiaunnaano. ³ Vaidi vooyaano sabi kua sabi kuaivaa ngii giaa ngii miaivaa ngia rikieevooora aa kua aavaa na ngii giaa ngii minai rikiaatee. Yisuuva tiinara suaivaki fai hama ivo nnaammaratu tiinaravai. Tauraa gioonna kiaapuuya Anutuuqaara mmooka hanigia mmi kiada innara ooqoo kiasa kikio nnaa-giai mminnamminnaa maisa suvuaira vaidiivo ikia aakiaana kuanaraivoono kooyaa nninaravai. ⁴ Fai ivo ngioo gioonna kiaapuuya mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaara ti Anutuuqovee kiaiyauvaara ooqoo tioo mmuakiasa mminnamminnaiyauvaa iya ausa mmuduuya mmiraiyauvaaraatama fai ooqoo tinaravai. Ooqoo kiasa kioo tinara: Vaa na yaataree variaunoo, kiasa kioo fai Anutuuqaa nnau pinaivaki oro varioo ariiyara tinara: Na Anutuuqovee, tinaravaivee.

⁵ Ivo itaa kua tinaravaara na ngii tasipama variaa suaivaki na ivaara ngii giaa ngii miravaivee. Vara vaidi ngia ivaara taunnu kiaanoo? ⁶ Anna makee ii na kiau kua ivaa kaanaivo nnivoora kiasa kioo inna uuda raira yaagueeqaivoono inna uuda rainno varioo varinoo. Vaa ngia ivaa arinaima teeda rikiaavai. Anutuuqo tinara: Aikioovaivee. Ngianee, tinara suaivaki nnaasu fai mminnamminnaa maisa suvuaira vaidiivo nninaravai. ⁷ Mminnamminnaa maisa vareera aataruuvo vaa hataumaki vaivo aanna makee iinno varinoo. Mmannammanna iinono uuda rairaivoono uuda rairaivaa rabikiasa kino rikioo mminnamminnaa maisa vareera aataruuvo fai kooyaa vainaravai. ⁸ Kooyaa vaino too mminnamminnaa maisa suvuaira vaidiivoota fai kooyaa nninaravai. Ivo Sataangaa yaagueeqaivaa tasipama ngioo unnakuaivaa kiasa kaayau ari vookara ari vookarai unnakua mmoori-iyauvaa iinaravai. Fai iinno varioo gioonna kiaapu ikiana kuaaraiya maisai unnakua unnakuaiyauvaa arinaidiri kiasa roo iinaravai. Hama iya kua kutaivaara yoketaavaivee kiasa kiada hama ivaara mmuduuya ruaivaara Anutuuqo hama iya vitoo yoketaivau yapanai iya ikia aakiaana kuaaravai. Iya kua kutaivaara ooqoo kiaivaara Anutuuqo tino unnakua tiraivo iya aakiaiuvaki iinno varinai fai iya unnakua iira aataruuvaara kutaavaivee kiaaravai. Mmuakiaaya itaama kua kutaivaara ooqoo kiasa kiada mminnamminnaa maisaiyauvaara mmuduuya riraiya fai Anutuuqo iya yaparaira suaivaki irisai maisaivaa iya mminaravai. Tauraa fai mminnamminnaa maisa suvuaira vaidiivo nnino nnaagiai Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaravai. Fai mminnamminnaa maisa suvuaira vaidiivo kooyaa nnino rikioo Udaanga Yisuu Kirisiiva ari yaikiaivaadiri innayaa fuu tino putinaravai. Udaanga Yisuu Kirisiiva ari tiinara suaivaki fai mmeekia ari vookaraivaa tasipama tioo inna ruputino eeyaara taikaanaravaivee.

Anutuuqo ngii vitoo yoketaivau yapaanaraivaara

ngii mmataama kieeravai

¹³ Ti seenayaso, Anutuuqo ngiiiyara mmuduuya ruaiyara ta ngiiiyara innaata makemakee kua yoketaivaa kiaanunoo. Anutuuqoono tauraa ngii vitoo yoketaivau yapaanaraivaara ivo ngii mmataama kieeravai. Ngia Anutuuqaa kua kutaivaara kutaavaivee tikio ivo Mmannasa Yoketaivaa tino too ngii vitoo ari gioonna kiaapu tua-naaya ngii yapa kiaanaravai. Ivo itaama ngii mmataama kioovaara ta ngiiiyara innaata makemakee kua yoketaivaa kiaanunoo. ¹⁴ Ta mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaannaduu rikiada ngia ngiingii ausaiyauvaa hanigieeravai. Ngia ngiingii ausaiyauvaa hanigiada Udaanga Yisuu Kirisiinna oyai ari vookaraivaa varaa-teeraivaara Anutuuqo ngii maavee tiravai. ¹⁵ Ti seenayaso, ta kiaunna kuaivo itaama vaivaara rikiada yaagueeqama variatee. Ta avaikidiri ngii giaa ngii miaanna kua aataruuvaata ta yanaa fafaarama kiaanna kuaivaatama puaisa utuatee. ¹⁶ Ti Napoova Anutuuqo tiiyara mmuduuya ruoo kati tiiyara yoketaama yaata utuoo tupatupaa yamaa kua yamaa kua ti tikiai ta yoketaama variaaraivaara ta faannaida variaunnaano. Ivaata ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama ngii aakiaiuvaki iikiai ngia yaagueeqama varida mmuakiasa mmoori yoketaivaa iida mmuakiasa kua yoketaivaa kiateeraivaara ta ngiiiyara yaaku varaunnaano.

Pauruusainna tunoo: Tiiyara yaaku varaatee, tiravai

³ Ti seenayaso, aa ta nnaagiai vo kua voovaara ngii giaa ngii mikiai rikiaatee. Tiiyara yaaku varaatee. Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaayaivo makemaakee tikio nuainno varinai gioonna kiaapuuya rikiada ivaara kua yoketaivaa kiaaraivaara tiiyara yaaku varaatee. Vaa mmayaayaivo ngii yoosinna aakiaiyavaki itaama nuaivai.

² Vo kua voovaaraatama yaaku varaatee. Maisa vaidiia maisamaisai mmooriivaa iikiaiysidiri Anutuuqo ti vita yoketaivau yapaanaraivaara yaaku varaatee. Hama mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuunna mmayaayaivaara kutaavaivee kiaavai. Ivaara tiiyara yaaku varaatee.

³ Hama Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiiyara yaata vueennaivai. Vaidi maisaivo ngii utivoora kua Yisuuva ngii iinanai fai ngia yaagueeqama yoketaivau variaaravai. ⁴ Ta ngii giaa ngii miaunna kuaivaa ngia rikiada iidada fai ngia mmannammanna iikiaaraivaara ta ngiiyara kutaa iikiaaravaivee kiaunnanoo. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti yaata utiraivaki ti kua ti mmikiai ta ngiiyara kutaa iikiaaravaivee kiaunnanoo.

⁵ Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii aakiaiyavaki iinai ngia Anutuuqaara mmuduuya ruateeraivaara ta yaaku va-raunnanoo. Yisuu Kirisiiva ngii iinai ngia innara yaata utida mmannammanna yaagueeqama varia-teeraivaaraatama ta yaaku varaunnanoo.

Mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai

mmoori varaatee

⁶ Ti seenayaso, ta Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa varaunayara tida ta yaagueeqama ngii giaa ngii mikiai rikiaatee. Ngii seena vaa ausa hanigieeraiya ngiari hara kiada variraivaara hama yaata utida mmoori varada ta iya kua mmiaunna kuaivaa hama rikieerama kiada kati kumina varikiai sa iya tasipama variatee. Piki-aatee. ⁷ Vaa ngiengieenoo rikiaavai. Ta ngiisi kuaanna suaivaki ta hama vida kati hara kiada varirama kiada titi variraivaara ta yaata utida mmoori vareeravai. Ta itaama ngii vita vitaakiaannaivaa ngieeta teeta iikiaaravee.

⁸ Gioonna kiaapu voovono ti variraivaa too yeenna mminnaa vooyauvai ti mmuduu hama ta kati vareeravai. Ta irisai mmida vareeravai. Sa ngia ti mmooriivaa varada yeenna mminnamminnaiyauvaa ti mmiateeraivaara ta titi mmamma mmuyai utu rikiada ti mmooriivaa varada heenaivaa ikiannaivaa vara nuunama kiada mmoori vareeravai. ⁹ Ta ngiiyara mmooriivaa iikiaanna irisaivaara ta aikiooma ngii yaparakiataama vauduaata hama ta ngii yaparairavai. Ngia ti teeda tiinikaraama mmoori iikiateera ta yaagueeqama mmoori vareeravai. ¹⁰ Ta ngii tasipama variaanna suaivaki ta ngii giaa ngii mida kiaannanoo: Gioonna kiaapu voovono hama mmoori va-reerainno kati varinai inna tikio rikioo ivo sa yeenna nnaivee, tiravai.

¹¹ Ta rikiaannaduu ngii tasipama varuu vooya kati kuminaya varida ngiari seenaiya mmoori varooyauvaa taa kiada murumuru tida tunoo: Iya koonnama varaanoo, kua ngiariita hama mmoori vareera kati varuuvaara ta itaa kua tiravai. ¹² Udaanga Yisuu Kirisiinna mmoori varaunayara tida iya itaama varuuvaara ta yamaa kua yamaa kua tida mmannammanna yaagueeqama kiaunnanoo: Tirooma varida mmoori varaatee. Varada ngiingii mmooriyauvakinnaa yeennaiyauvaa nnaatee. Ta itaa kua kiaunnanoo.

¹³ Ti seenayaso, ngia mmoori yoketaivaa iikiaivaara sa ngii pirisakiaivee. ¹⁴ Aa yanaa aavaki vai kua aavaa ta ngii giaa ngii miaunnaivaa gioonna kiaapu ivaki variaa voovono ivaa rikioonnaata mmannammannainno varinai ivaa teeda tuqinnama ivaa taatee. Sa inna tasipama variatee. Ivo mmamma maisakiaiveeraivaara sa inna tasipama variatee. ¹⁵ Sa innara ti nnammutuaavaivee kua kiada pikiada oro voovau variatee. Ti seena tua-naavaivee kua kiada yamaa kua yamaa kua tida oro voovau variatee.

Kua arai voovai Pauruuso reeravai

¹⁶ Udaanga Yisuu Kirisiiva ausa nuufa variraivaa oyai nakaaravovee. Yoketaa suaivakiaata maisa suaivakiaata-iva ivo ariinoo ausa nuufaivaa ngii miaiveeraivaara ta yaaku varaunnanoo. Ivo mmuakiaaya ngii tasipama vaki-aveeraivaara ta yaata utuaunnanoo. ¹⁷ Na Pauruuso neenoo nini yaakukidiri nini nnutuuvaa tasipama fafaarakiau aavaa taatee. Na Pauruusoongo ngiiyara yaata utuee boo kiaunoo. Mmuakiaa yanaiyauvaa na fafaarakiauyauvunu itaama nini nnutuuvaa tasipama nnaasu fafaarakiauvai.

¹⁸ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngia mmuakiaaya ngii tasipa-ma vakiaivee.

1 Timotii

1 Na Pauruusoono aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo. Anutuuqo ti vitoo yoketaivau ti yapaivoota Yisuu Kirisiin-nara ta faannakiaunnaivoootama ni kiaani na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai vari-aunoo.

² Timotii-o, na Anutuuqaa kuaivaa i kiaa i mmiaaduu a Yisuunnara kutaavaivee tunnaivaara a ni maapu tua-naavai roosiima variannanoo. Na aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo.

Ti Napoova Anutuuqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati aiyara yoketaama yaata utida aiyara boo tida ngiari ausa nuufaivaitana i mmida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Vaidi unnakuaivaa kiaa mmiraiya ooqoo kianee

³ Na mmata Maketoniaa ivaki kuaa suaivaki na yaagueeqama kua tiee i kiaanoo: Yoosinna Epesiisa ivaki varia-nee, kiaaduu rikiee varunnaneema mmannammanna varianee. Variee gioonna kiaapu vooya ivaki varida hama safuuma Anutuuqaa kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmirama kiada unnakua tinniivaatama kiaa mmiaiya ooqoo kianee. ⁴ Iya uriyauvaaraata ngiari taato nnaakukiaiya nnutu kaayauyauvaa fafaara raiyauvaaraatama ooqoo kianee. Iya iyauvaara yaata utida sabi kua sabi kua tida buaaru kiaavai. Iya itaama iikiaiivoono hama Anutuuqaa aataruuvaa kooyaa iya vitaivai. Iya Anutuuqaa kutaavaivee kiaivoono inna Anutuuqaa aataruuvaa kooyaa iya vitaivai. ⁵ Na iya ooqoo kianeera kiau kua oyaivo ataama vainoo. Gioonna kiaapuuya ngiariiyara ngiariiyara mmuduuya ruateera kiauvai. Fai iya aakiaiyauvo yoketaa tuanaayauvai vaino iya yaata utiraiyauvo hama mmuaararavaa iya mminai iya Yisuunnara kutaavaivee tida fai iya ngiariiyara ngiariiyara mmuduuya ru-aaravai. ⁶ Vaidi vooya itaama yoketaama varira aataruuvaa pikiada mmanna kuaiyauvaara sabi kua sabi kuaiyauvaa ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida varida kumimakakiaavai. ⁷ Iya Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaara gioonna kiaapuuya kiaa mmida vitairaiya roosiima variaaree kiaa iida hama ngiari kiaa kuaivaa tuqinnama oyaivaa rikiada iya kuaivaa yaagueeqama kiaivaa hama tuqinnama oyaivaa rikiaavai.

⁸ Vaa ta taunnavai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo yoketaavai vaivai. Gioonna kiaapu voovoono ivaa ari-naima rikioo safuuma varioo iino too inna fai yoketaavai vainaravai. ⁹ Ivaara aa kua aavaa arinaima rikiaatee. Mmaanna tuu kuaiyauvo hama gioonna kiaapu safuuma varuuyara tiravai. Gioonna kiaapuuya mmaanna tuu kuaivaa hatokada Anutuuqaa kuaivaa rikiadaata yaatareeraiyara tiravai. Hama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmiraiyaraata mminnamminnaa maisa vareeraiyaraatama tiravai. Hama yoketaama variraiyaraata Anutuuqaa kuaivaara puruuka tiraiyaraatama gioonna kiaapuuya ngiari kaano kooyaata ngiari vo gioonna ki-aapuuyaatama Rupertuaani putuaiyaraatama Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo tiravai. ¹⁰ Gioonna kiaapu sabi heeraiyaraata vaidiiya ngiari tasipa ngiari tasipaani gioonnaiya ngiari tasipa ngiari tasipaiyaraatama vaidiiya sikau irisaiyauvaa varaaraivaara vaidi voovai mmuara hatauma kiada vitada viraiyaraata unnakua tiraiyaraata-ma kua radudeera suaivaki yaagueeqama unnakua tiraiyaraata Anutuuqaa kua kutaivaa hatokeeraiyaraatama Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo tiravai. ¹¹ Anutuuqaa kua kutaivo inna mmayaaya yoketaavai. Na gioonna ki-aapuuya ivaa kiaa mmiaiveera mmooriivaa Anutuuqo ni miravai. Ii mmayaaya yoketaa ivo inna ari vookarai mmayaayavai Anutuuqo yoketaa tuanaivaasidiri tiiravai.

Anutuuqo Paurusaara boo tuuvaara ivo innara yoketaavee tiravai

¹² Ni Udaanga Yisuu Kirisiiva ari yaagueeqaivaa ni muduu rikiee na aikiooma mmoori varoovaara na innara yoketaavee kiaunoo. Ivo ni mmataama kioo niyara aikiooma iinaravee kiaa kioo mmooriivaa ni muuvaara na innara yoketaavee kiaunoo. ¹³ Tauraa na innara maisa kua tiee innara maisa mmooriivaa iina inna kuaivaara haunninniina maisamaisama variaivaara hama ivo yaata utuoo ni ooqoo tiravai. Na hama innara arinaima rikiee kutaavaivee kiaa kiee kumimakama variaivaara ivo niyara kaayauma boo tioo hama ni ooqoo tiravai. ¹⁴ Ti Udaanga Anutuuqo ari vookaraama kati niyara yoketaama yaata utuduu na innara kutaavaivee tiee innara mmuduuya riravai. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta innara kutaavaivee tida innara mmuduuya ruaunnavai. ¹⁵ Aa

na tinara kua aavo inna kua kutaavai. Gioonna kiaapuuya ivaa arinaima rikiada ivaara kutaavaivee kiatee. Yisuu Kirisiiva mmatayaa tioo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeraiya vitoo aataru yoketaivau yapaanaraivaara mmatayaa tiiravai. Gioonna kiaapu mminnamminnaa maisa vareeraiya mminnamminnaa maisaiyauvo kiisavai vaivai. Ni mminnamminnaa maisa na varauyauvoono pinaavai vaivai. ¹⁶ Anutuuqo hama ivaara yaata utirainno niyara kaayauma boo tiravai. Na vaidi maisavai variaaduu Yisuu Kirisiiva hokobama niyara faannaududuu na innara kutaavaivee tiravai. Yisuu Kirisiiva niyara hokobama faannauvaara nnaagiai variaaraiya teeda rikiada iyaatama innara kutaavaivee tida tupatupaa variraivaa varaaraivaara Anutuuqo niyara kaayauma boo tiravai. ¹⁷ Anutuuqo hama putirainno mmuaa tuanaavai nnaasu varikio hama voovoono ari avuuvaadiri kooyaa inna taivai. Nnaaru varuuyaatama makee variayaata yapooma variaaraiyaatama ivo iya kieetavai varioo hama taikaanaravai. Gioonna kiaapuuya innara yoketaavee kua kuaivo tupatupaa vaino inna nnutuuvo ngiau aapu tupatupaa itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

¹⁸ Ni maapu Timotii-o, aa na tinara kua aavaa fai na yaagueeqama i kua i mminaravai. Nnaaruaa vaidiia ai-yara tuu kuaivaa kaanaivo na tinara kua ivaki vainoo. Iya tuu kuaivaara yaata utuee Anutuuqaa mmooriivaara rapira vaidivai roosiima yaagueeqama dianee. ¹⁹ Diee vainna Yisuunnara kutaavaivee kiannaivaa puaisa utuee i yaata utiraivau vai kua yoketaivaa nnaasu rikiee varianee. Vaidi vooya hama ngiari yaata utiraivau vai kua yoke-taiyauvaa rikieerama kiada iya Yisuunnara kutaavaivee tiraivaa vaa pikiada eeyaara haruruavai. ²⁰ Vaidiivaitana iyakidiri diaivaitana nnutuuvaitana Huminaiya Aresadereeya na Sataangaa mmi kiee pikiauko ivaitana yaagueeqama utivai. Ivaitana Anutuuqaara kua maisa kua aataruuvaa pikiaateeraivaara na ivaitana pikiauko Sataango ivaitana utivai.

Ngia Anutuuqaara nuunaira suaivaki ataama iikiatee

2 Itaama vainai na aa tauraanaa kua aavaa yaagueeqama ngii giaa ngii minai rikiaatee. Mmuakiaa gioonna kiaapuuyara ngia yaaku varada Anutuuqaata kua tida iyara inna yaparaida iyara yoketaayavee kiatee.

² Kieeta vaidiyyaraata mmuakiaa vaidi ti haitatuurayaraatama yaaku varaatee. Ta mmuakiaaya ausa nuufavaa varada tirooma varida Anutuuqaara yaata utida mmuakiaa mmooriivaa safuuma iikiaaraivaara ti kieetaiyara yaaku varaatee. ³ Ta iyara yaaku varaunnaivo inna yoketaa aataruvai. Anutuuqo ti vitoo yoketaivau ti ya-paivoono ta itaama iikiaunnaivaa taikio inna yoketaivoo. ⁴ Ivo mmuakiaa gioonna kiaapuuya inna kua kutaivaa arinaima rikiakio iya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara inna yoketaivoo. ⁵ Kua kutaa kuaivo ataama vainoo. Mmuua Anutuuqo nnaasu varinoo. Tammaaki dii vaidiivo gioonna kiaapuuya kuaivaa Anutuuqaa kua mmioo inna kuaivaa iya kua mmira mmuaavoono inna Yisuu Kirisiivavee. ⁶ Ivo hama ariiyara yaata utirainno mmuakiaa gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvo iya yeena rau kiaivaa roosiima utuuvaa rukuasaa-naraivaara yaata utuoo yatari sagaivau putiravai. Anutuuqo mmuakiaa gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanara aataruuvo kooyaa vakiaiveera ivo suai mmataama kioovaki Yisuuva putiravai. ⁷ Na Anutuuqaa kuaivaa varee nuaina gioonna kiaapuuya kua mminaraivaara Anutuuqo ni mmataama kieeravai. Na ngiari voopinaiya ari kua kutaivaata innara kutaavaivee tiraivaatama iya kua mminaraivaara ni mmataama kieeravai. Hama na ivaara unnakua kiaunoo. Na kua kutaavai kiaunoo.

⁸ Itaama vaikiyai vaidiia mmuakiaa yoosinnaiyauvaki yaaku varaaraivaara ni yoketaivoo. Vaidi Anutuuqaa mmooriivaara yaata utiraiya hama ausa nnannateera hama buaaru tirama kiada yoketaa tuanaaya varida yaaku varaaraivaara ni yoketaivoo.

⁹ Gioonnaiya ngiari uyira rairaiyauvaa hama koonnama uyida raida varirama kiada safuuma uyida tirooma variaaraivaara ni yoketaivoo. Iya hama ngiari kieeta yaasiyauvaa fiyama kiada hama mmannaammannai mminnaiyauvaata sikau seeta roosii yoketaiyauvaatama rutaku kiada kaayau sikau kiada varaa uyira rairaiyauvaa hama iyauvaa uyida variaaraivaara ni yoketaivoo. ¹⁰ Hama iya itaama iiraida gioonnaiya ngiariiyara kiaanoo: Vaa ta ausa hanigiaunnayavee, kua kiada mmoori yoketaivaa iikiaaneema iya mmoori yoketaivaa iikiaaraivaara ni yoketaivoo. ¹¹ Gioonnaiya kuaivaa rikiada kua seemuaa adida variaya inna iya yoketaayavee. ¹² Gioonnaiya Anutuuqaa kuaivaa vaidiia kua mmida iyara diaaraivaara na ooqoo kiaunoo. Gioonnaiya kua seemuaa varida kuaivaa nnaasu rikiaatee. ¹³ Nnaaru Anutuuqo Ataamaa tauraa iima kioo nnaagiai Evaanna iima kioovaara na itaa kua kiaunoo. ¹⁴ Hama Ataamo Sataangaa unnakuaivaa rikieeravai. Gioonnaivoono ivaa rikioo Anutuuqaa aataruuvaa hatokeeravai. ¹⁵ Fai gioonnaiya nnaakaraiya mmatada varida iya mmannamman-na Yisuunnara kutaavaivee tida ngiari seenaiyara mmuduuya rida tirooma yoketaa tuanaaya varikio Anutuuqo iya vitoo yoketaivau yapaanaravai.

Vaa ausa hanigieeraiyara haitatuura vaidiivaa variraivo ataama vaivai

3 Aa kua aavo kua kutaavai. Fai vaidi voovoono vaa ausa hanigieeraiyara haitatuura mmooriivaara inna yoketaikio too varaanaree kiaa ivo mmoori yoketaivaa varaanara iivai. ² Itaama haitatuura vaidiivaa variraivo safu tuanaavai vaino ivo mmuaa nnaatavai varoo ari mmammaivo inna iikiatairaivaara tuqinnama haitatuunno tuqinnama yaata utuoo ari seenaiya tasipama yoketaama varioo nnauvaata yeennaivaatama vo yoosinnaivakidiri ngiayia mmioo Anutuuqaa kuaivaa gioonna kiaapuuya tuqinnama kiaa mmira vaidivai varinaravai. ³ Ivo hama kapikarai nnooriivaa nnoo kumimakama varioo hama gioonna kiaapuuya ruputirama kioo tirooma varioo hama buaaru tioo hama sikauvaara pinaama mmuduuya rinaravai. ⁴ Ivo ari tasipama mmuaa nnauvaki variayara tuqinnama dioo vainno ari nnaakaraiyara haitatuunai rikiada iya inna kuaivaa rikiada iida mmuakiaa suai innara yoketaakiaaravai. ⁵ Fai vaidi voovoono ari nnaata nnaakaraiyara hama tuqinnama dioo vainno fai dataama kioo ivo Anutuuqaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyara tuqinnama haitatuunarannee? Hama yopeemavee. ⁶ Vaidi vaa ausa hanigieeraiyara haitatuura vaidiivo ivo vaa tauraa ausa hanigia kioo yaagueeqama vari vaidivai varivai. Fai ivo ariyara mannaka tioo mmannammanna itaama roo vioo vioo harurino too Anutuuqo Sataangaa irisai maisaivaa mmuneema sa inna mmiaiveeraivaara ivo itaama yaagueeqama vari vaidivai varivai. ⁷ Gioonna kiaapu hama ausa hanigiaiyaano innara yoketaavaivee kiaa vaidivai varivai. Sa ivo Sataangaa kuaivo kobeevaa roosiima vaivaa rikioo haruruoo mmamma maisaivaa varaiveeraivaara ivo itaama yaagueeqama vari vaidivai varivai.

Ausa hanigieeraiyara haitatuuraivaa tasipama

mmoori iira vaidiiva variraivo ataama vaivai

⁸ Vaa ausa hanigieeraiyara haitatuuraivaa tasipama mmoori iira vaidiiva fai mmuaikaraama yoketaama varida hama airi kua airi kua tiraida mmuaa kuavai nnaasu tida hama kaayau kapikarai nnooriivaa nneeda hama ngiaraiyara nnaasu yaata utida unnakua kiaa sikauyauvaa varaaravai. ⁹ Anutuuqaara kutaavaivee kiaa mmayaayaivo tauraa hataumaki vaivo aanna makee kooyaa vaivaa iya puaisa utida varida rikiakio iya yaata utiraiyauvaki yoketaavai nnaasu vainaravai. ¹⁰ Tauraa iya variraivaara iida taatee. Iida teekiai aikiooma varikiai ngia ee-oo tiki ai iya haitatuura vaidiivaa tasipama mmoori varaatee. ¹¹ Iya nnaataiya mmuaikaraama yoketaama variaani ngiari seenaiya iyara kiaanoo: Inna kua rikiaa gionnayavee, kiaavai. Iya hama ngiari seenaiyara maisa kua maisa kuaiyauvaa tida varida murumuru tiraida tirooma varida ngiari mmamma iira aataruuvo iya iikiatairaivaara tuqinnama haitatuuda varida mmuakiaa mmoori aataruuyauvaa hama unnakua kiaa iikiaravai. ¹² Vaidi vaa ausa hanigieeraiyara haitatuuraivaa tasipama mmoori varaa vaidiiva fai mmuaavai mmuaavai mmuaa nnaatavai varada ngiari nnaakaraiyaraatama iya tasipama mmuaa nnauvaki variayaraatama tuqinnama haitatuukiaaravai. ¹³ Itaa kiaa vaidiiva ngiari mmooriyauvaa yoketaama varakiai fai gioonna kiaapuuya teeda iyara yoketaayavee kiaaravai. Iya itaama mmooriivaa iida Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa aataruuvaa iya yaagueeqama gioonna kiaapuuya kiaa mmiaaravai.

Anutuuqaa kua voovai oyaivo hatauma vaivaa ta rikiaunnani vooya hama rikiaavai

¹⁴ Na kiisa suai aisi viee i taanara iina variee aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo. ¹⁵ Fai na hama akiiraama aisi vinai aa yanaa aavaudiri a tee Anutuuqaa raunna mmaapuuya datadataama variaaraivaara arinaima tee rikiaannaravai. Anutuuqo tupatupaa variraivaa raunna mmaapuuya vaa ausa hanigia kiada innara kutaavaivee kiaiya variaano. Iya inna kua kutaivaa rikiaiya nnau kuabai tuunniyauvaa roosiima yaagueeqama dida vaki-aavo inna kua kutaivo hirira roosiima iyayaa vainoo. ¹⁶ Anutuuqaa kua voovai oyaivo hataumaki pinaavai vainoo. Fai vaidi voovoono hama yopeema ii kua ivaa hatokaannaravai. Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo.

Ivo vaidi mmatayaiya mmammaivaa varoo
safuuma varuuvaa
Mmannasa Yoketaivoono
gioonna kiaapuuya vitauduu
aangeraiya inna toduu
vaidiiva inna kua mmayaayaivaa
mmuakiaa mmatavau varuuya kiaa mmudu
iya innara kutaavaivee tuduu
Anutuuqo inna vitoo ngiau aapu yapeeravaivee.

Unnakua vaidiyya iikiaara kuavai

4 Mmannasa Yoketaivo kooyaa tinoo: Fai suai nnaagiai vaidi vooya Yisuunnara kutaavaivee tiraivaa pikiada unnakua tira mmagia maisaiyakidiri nnii kuaiyauvaa rikiada iida iya kiasa aataruuvaugiataama kuaavaivee, tiivai. ²Ii aataru iyauvaa unnakua vaidiyya mmanna kuaiyauvo korookiai kiasavai. Vaa iya yaata utiraivo kuminaikiai hameeta ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara rikiavai. ³Ii vaidi iya gioonna kiaapuuya kiasa mmida kiaanoo: Sa nnaata vaati varaatee. Yeenna vooyauvai sa nnaatee, kiasavai. Gioonna kiaapuuya vaa kua kutaivaa rikiada Yisuunnara kutaavaivee kiaiyya ii yeenna iyauvaara Anutuuqaara yoketaavee kiasa kiada nnaateeraivaara Anutuuqo ii yeenna iyauvaa iiravai. ⁴Mmuakiasa yeenna fayaiyauvaa Anutuuqo uuyauvo yoke-taayauvaivee. Sa vo yeenna fayai voovaara haipavee kiatee. Mmuakiasa yeenna fayaiyauvaara yaaku varada yoketaavee kiasa kiada varada nnaarayauvaivee. ⁵Ngia itaama yaaku varada Anutuuqaa kuaivaara yaata utida yoketaavee kiasaivaara Anutuuqo iyauvaara inna aikioo yoketaayauvaivee tiivai.

Timotiiva Yisuu Kirisiinna mmoori vareera ngiaammuuu yoketaavai variravai

⁶Fai a ii kua iyauvaa vaa ausa hanigieeraiya kiasa mmiee fai a Yisuu Kirisiinna mmoori vareera ngiaammuuu yoketaavai varinaravai. Fai a itaama variee Yisuunnara kutaavaivee tira kuaivaa mmannammanna yeenna nneerayaama nnee nnee aataru yoketaivau vaa a kuannaivau mmannammanna kuanaraivo fai kooyaa vainaravai. ⁷Gioonna kiaapuuya hama Anutuuqaara tiraida sabi kuaiyauvaata uriiyauvaatama kiaiyyauvaa sa iyauvaa rikiaanee. Anutuuqaa aataru yoketaivau nuainna arinaima taanaraivaara iinnanna tee ivau yaagueeqama varianee. ⁸Vaidi voovoono ari mmammaivo yaagueeqama vakiaiveera vo mmoori vo mmooriivaa varaivo inna ivo kiisama yoketaivai. Ivo Anutuuqaa aataru yoketaivau yaagueeqama variivo inna ivo pinaama yoketaivai. Anutuuqo aanna ivo variivaa tuqinnoo yapooma ivo varinaravaatama tuqinnaanaraivaara inna ivo pinaama yoke-taivai. ⁹Ii kua ivo kua kutaa kuavai vaivai. Ta ivaa rikiada varada ivara kutaavaivee kiasaivaara inna yoketaavai. ¹⁰Anutuuqo tupatupaa variivoono mmuakiasa gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanaree kiasa tiivoono gioonna kiaapuuya innara kutaavaivee kiaiyya vitoo yoketaivau yapaanaravai. Ta innara kutaavaivee tida innara faannaida variaunnaivaara ta yaagueeqama kiada mmoori varada variaunnaano.

¹¹Ii kua iyauvaa iikiateera yaagueeqama kiee kua tiee gioonna kiaapuuya kiasa mmiee varianee. ¹²A ngiaammuuu karaasavai variannaivaara sa gioonna kiaapuuya aiyara maisavaivee kiateeraivaara ataama iikiane. Gioonna kiaapu Yisuunnara kutaavaivee kiaiyya aataru yoketaivaa iya vitaakiane. A kua kiannaivaata a iikian-naivaatama a gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruannaivaata Yisuunnara kutaavaivee kiannaivaatama yoketaama iinna variee hama sabi nuaira aataruivaara yaata utuee iikiannaivaatama iya vitainai fai iya i nnunneepa-neema iikiaravai. ¹³Anutuuqaa kua fafaarivaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu diitee iya rikiaateera yaaruee ivaa iya kiasa mmiee oyaivaa kiasa kookiee kiane. Mmannammanna itaama nnaasu variee iinanai na nnaagiai aisi kuanaravai. ¹⁴Mmannasa Yoketaivo kati i mmuu yaagueeqaivaa a varee mmooriivaa mmannammanna iikiane. Ii yaagueeqa ivara forofetaiya kua tuduu vaa ausa hanigieeraiya kieeta vaidiyya ngiari yaakuuyauvaa iiyaa utuu suaivaki a vareeravai. ¹⁵Ii na i kiasa i mmiau kua iyauvaara nnaasu yaata utuee mmooriivaa mmannammanna iikiane. A varia ree viee viee yaataranai mmuakiasa gioonna kiaapuuya taateeraivaara itaama iikiane. ¹⁶Aiyara tuqinnama haitatuumma tee kuaivaa a gioonna kiaapuuya kiasa mmiannaivaara tuqinnama yaata utuane. Ii mmoori yoketaa iyauvaa mmannammanna iikiane. Fai a aikiooma iino fai Anutuuqo i vitoo yoke-taivau i yapoo a kianna kuaivaa rikiaiyaaatama vitoo yoketaivau yapaanaravaivee.

Gioonna kiaapu Yisuunnara kutaavaivee kiaiyya

eenoo ataama iikiane.

5 Sa vaidi yokovaiyaata yaagueeqama kiee kua kiane. A ai koonna tuanaivaata yamaa kua kiannaneema iyaatama yamaa kua kiane. Vaidi karaasaiyara ni gata vayaiyavee kiasa iyaatama yamaa kua kiane. ²Gioonna vaa yokovakiyara ni noovainnavee kiasa iyaata yamaa kua kiane. Gioonna karaasaiyara ni nunna nayaayavee kiasa iyaatama yamaa kua kiane. Sa sabi aataruuvaa isareera kuaivaa tasipama kiee iyaata kiane. ³Gioonna muaadaiya hama seenaataiyara tuqinnaanee. ⁴Fai gioonna muaadaivaa nnaakaraiya varida iyaata inna nneediyyaatama tauraa Anutuuqaa aataruuvaugiataama ngiari kaanaara tuqinnaatee. Iya itaida ngiari kaano kooyaaat ngiari taato nnaakukiaiyya iyara uu mmooriivaa irisaivaa iikiaravai. Anutuuqo ivara iya teeno inna yoketainaravai. ⁵Gioonna muaada tuanaivo hama inna seena innara tuqinneeraataivoono tinoo: Anutuuqo ni tuqinnaanaravee, kiasa kioo mmannammanna yaaku varoo heenageena ikiannagisanna inna yaparain-

no tinoo: Anutuuqo, ni tasipama varianee, tiivai. ⁶ Gioonna muaadaivo mmamma iira aataruuvaa nnaasu yaa-
ta utuoo iivo inna variivo putiraivaa roosiima varivai. ⁷ Gioonna kiaapuuya sa muaada gioonnaiyara maisavee
kiateeraivaara ii kua ivaa yaagueeqama iyaata ngiari seenaiyaatama kiasa mmianee. ⁸ Gioonna kiaapu
voovoono hama ari mmuaa kiauyaraata ari seena nunna nnayaa kata vayaa kaano kooyaraatama tuqinna-
naraivo vaa ivo Yisuunnara kutaavaivee tii aataruuvaa pikioo hama ausa hanigieeraiya maisama varira aataruu-
vaa yaatara kioo maisa tuanaavai varivai.

⁹ Ausa hanigieeraiya muaada gioonnaiya tuqinnaateeraivaara iya nnutuuyauvaa yanaivau raanee. Yokovaa
gioonna muaadaivaa nuanuuvo taaravooma vaidi yuku yaaku taika kiaikio (60) varii gioonnaivo mmuaa vaati-
vai nnaasu varaikio putiivaa nnutuuvaa raanee. ¹⁰ Ii gioonna ivaara gioonna kiaapuuya kiaanoo: Ivo mmoori
yoketaivaa iivaivee, kiaivo vaa ivo ari nnaakaraiyara tuqinnama haitatuukiai iya yoketaama variaavai. Ivo ngiari
voopinnaiya ngiaavo ari nnauvakira iya maavee kiasa kioo iya tuqinnoo aduoo varioo Anutuuqaa gioonna kia-
puuyara tuqinnoo gioonna kiaapu mmuaararavaa varaiyara tuqinnoo mmuakiasa mmoori yoketaiyauvaa
mmannammanna iivai. Ii gioonna itaama iikiasa iya nnutuudaa raanee.

¹¹ Sa gioonna karaasa muaadaya variaya nnutuuyauvaa raanee. Iya vaati varaatainai fai iya Yisuu Kirisiinna
mmooka hanigia mmida vaatiya varaaravai. ¹² Ivaara iya tauraa Yisuunnaata kua yeena rau kioo kuaivaa ha-
tokakio fai koonnainaravai. ¹³ Iya mmoori vareeraivaara iya pirisaikiai kati varida mmuakiasa nnauyauvaki reeri
te reeri teema rada nookiaavai. Hama mmoori vareera kati varira aataruuvaa yaatareera maisai aataru voovaa-
ta iya iikiaavai. Iya maisa kuaivaa ngiari seenaiyara murumuru tida vooya kuaiyauvaa mmuararama rada tida
varida sabi kuaiyauvaa iya hama kua kiataama kiadaata kua kiaavai. ¹⁴ Itaama vainai gioonna karaasa muaa-
daya variaya vaatiya varada nnaakaraiya mmatada ngiari nnauyauvaa tuqinnaaraivaara ni yoketaivoo. Fai iya
itaikio ta vaa ausa hanigieeraiya hama ti nnammutuuiya tiyara maisa kua kiaara aataruuvootainaravai.

¹⁵ Gioonna muaada vooya vaa ausa hanigia kiada variaa aataruuvaa pikiada Sataangaa aataruuvau kuaivaara
na itaa kua kiaunoo. ¹⁶ Gioonna voovoono Yisuunnara kutaavaivee tiivoono ari mmuaa kiauyakidiri muaadaya
varikio ivoono iyara tuqinnaivee. Fai ivo itaama iinai gioonna kiaapu vaa ausa hanigiaiya ii gioonna muaada iya
tuqinnaaraivaara hama yaata utuaravai. Iyaano gioonna muaada hama seenaataiyara tuqinnaateeraivaara na
itaa kua kiaunoo.

¹⁷ Vaa ausa hanigiaiya kieeta vaidiiva yoketaama gioonna kiaapuuyara haitatuukiai yara yaata utida sikauyau-
vaa ngia makemakee iya mmiaiyauvaa kava vooneetu mmuaikaraama iya mmiaaraivaara yaata utuatee.
Iyakidiri vaidi vooya Anutuuqaa kuaivaa kiasa kookieema kiada kiasa mmiraivaara mmoori yaagueeqama varai-
yara tuqinnama yaata utida itaama iikiaaraivaara yaata utuatee. ¹⁸ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno
puara burimakauvo mmoori irisaivaa yeenna nnaiveeraivaara tioo tinoo: Puara burimakauvo yeenna vui-
itaiyauvaa mmataivau hatoka kiaavo vaiyauvaa yukuaadiri raa raudodoono too uruuyauvo rusitioo mmataivau
vaino too nneenai sa inna avaiyauvau yeena rammuanee. Pikino nnaivee, tikio rikioo vo kua voovoono tinoo: Vaidi-
ivo mmoori varaivaa irisaiyauvo vaiyauvaa inna mmikio varaivee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivai. ¹⁹ Fai vaidi
mmuaa voovoono vaa ausa hanigieeraiya kieeta vaidiivaaki kua pinaivaa yapanai sa inna kuaivaa rikiaanee. Fai
vaidi taaravaitanannee vara taaravoomaano kua pinaivaa innaki yapakiai inna aikioo iya kuaivaa rikiaanee.

²⁰ Vaa ausa hanigieeraiya kieeta vaidiiva fai mminnamminnaa maisaivaa mmannammanna varakiai yaagueeqa-
ma mmuakiasa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu kooyaa ivaara iya kianee. Tinai rikiada ivaara gioonna kiaapu-
uyaatama rikiada aatuukiateeraivaara itaama kooyaa iya kianee.

²¹ Anutuuqaa avuuvauunnaatama Yisuu Kirisiinna avuuvauunnaata aangeraa Anutuuqo ariinnee kiasa mmataa-
ma kiaiya avuuyauvunnaatama na yaagueeqama i kiasa i mmiee kiaunoo: Ii kua ivaa na i kiasa i mmiauvaa rikiee
iikianee. Iinna variee sa vo vaidivaara maisavee tiee voovaara yoketaavee kianee. Mmuakiasa mmoori a iikian-
naivaa sa mmuaavaara nnaasu yaata utuee iikianee, kiaunoo. ²² Anutuuqaa mmoori varaiveera kiasa sa akiiraa-
ma ai yaakuuvaitana vaidi voovaayaa yapa kiee inna mmataakianee. Ari vo vaidivoono mminnamminnaa maisa
varaivaa sa eetama varaanee. Yoketaama nnaasu varinarivaara mmoori varaanee.

²³ Sa nnooriivaa nnaasu nnaanee. A makemakee i nniitaraivaara tiee kiisama vuaina suuyaivaa nneeno i au-
saivo yoketaakiaivee.

²⁴ Hama Anutuuqo gioonna kiaapuuya yaparaira suaivo nnikio vaa tauraa gioonna kiaapu vooya mminnam-
minnaa maisaiyauvo kooyaa vainoo. Gioonna kiaapu vooya mminnamminnaa maisaiyauvo fai nnaagiai nnaasu
kooyaa vainaravai. ²⁵ Mmuakaraama gioonna kiaapu vooya mmoori yoketaiyauvaa iikiai yauvo kooyaa vainoo.
Vooya mmoori yoketaiyauvaa haumaki iikiai yauvo fai hama yopeema haumaki vainaravai. Fai kooyaa vainara-
vaivee.

6 Gioonna kiaapu sikaunnaadiri yookaama kiasa mmoori vareera mmuakiaaya ngii haitatuuraiyara kua
yoketaivaa tida iya nnutuuyauvaa ngiau aapu yapaateeraivaara yaata utida mmooriyauvaa iikiatee. Gioon-

na kiaapuuya Anutuuqaa nnutuuvaaraata inna kuaivaaraatama sa maisa kua kiateeraivaara itaama iikiatee. ² Ngii haitatuuraiya vaa ausa hanigiaiyara yaata utuatee. Ngia mmoori vareera gioonna kiaapuuyaata ngii haitatuuraiyaatama vaa Yisuunnara kutaavaivee kua kiada mmuaakaraama variaivaara sa iya kuaivaara haunniniikiatee. Iya hama Yisuunnara kutaavaivee tira suaivaki ngia kiisama mmoori yoketaivaa iyara iikiaavai. Anna makee ngia pinaama mmoori yoketaivaa iyara iikiatee. Anutuuqo iyara mmuduuya ruaikiai iya vaa Yisuunnara kutaavaivee kiaiara ngia mmooriivaa iikiaivaara pinaama mmoori yoketaivaa iyara iikiatee.

Pauruuso unnakua kuaivaa kua mmira

vaidiyyaraata yoketaa mminnaa

tuanaiyauvaaraatama tiravai

A ii na kiau kua iyauvaa gioonna kiaapuuya tuqinnama kiee kua kookieema kiee variee iya vita vitaakianee. ³ Vaidi voovoono ari vo kuavai gioonna kiaapuuya kua mmioo hama ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kua kutaivaata Anutuuqaa aataru yoketaivaatama iya kua mmiivo ⁴ ariiyara pinaama mannaka tioo hama kua voovai arinaima rikiaivai. Inna yaata tinniivo koonnama vaivaara ivo kuaivaa oyaivaara tuoo varioo inna kiatakiatainno nnaasu varikio rapiraivootama innaki yaagueeqama vaivai. Ivo itaama iikiai rikiaida vooyaata ivakidiri ngiari yaatara ngiari yaatarakiaivaara iya nnannataikiai varida ngiariiki ngiariiki yaagueeqa kuaivaa tida varida ngiariiyara ngiariiyara kua maisa tida ngiari seenaiyara maisama yaata utuaavai. Iya ngiari tinniiyauvunudiri yaata utida kiaanoo: Ta Anutuuqaa aataruuvau vida kaayau sikau hoonaiyauvaa varaaravee, kiaavai.

⁶ Mo fai gioonna kiaapu voovoono innasi vai mminnaiyauvaara aikioovaivee kua kioo Anutuuqaa aataruuvaa yaata utuoo ivaa iinno fai yoketaama ari vookaraama varinaravai. ⁷ Ti kaanokiaiya ti mmatoo suaivaki hama mminnamminnaiyauvaa tasipama ti mmateeravai. Ti putira suaivaki hama ta mminnamminnaiyauvaa tasipama varada kuaaravai. ⁸ Ivaaraida mo fai ta aikiooma yeenna nneeda ti mmammaiyauvunu aikiooma uyira rairaiyauvaa yapada fai ta tiisi vai mminnaiyauvaara inna aikioovaivee kuaaravai. ⁹ Vaidi vooya kaayauma mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaara iya mmuduuya rida ivaara nnaasu yaata utuaavo iya haruriraivo iya mmookaivaki vaikiainnaata iya mmannammanna itaida variaanoo. Iya itaa kua aataruuyauvo kobeevaki fayai-vo haanara iivaa roosiima iya mmamma iira aataru maisamaisaiyauvaa iya varaata varaataikiai iya yaata duunaiya iirayaama iikiaavai. Ii aataru iyauvoono iya puaisa utikiai maisama varida putuaavai. ¹⁰ Mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeraivaa oyaivoono sikau vareeraivaara mmuduuya riraivovee. Vaidi vooya sikauyauvaara ngiari ausaiyauvo diitoo iya varaataududuu Anutuuqaa kutaavaivee tira aataruuvaa vaa pikiada irisaivaa kaayau iya ausa mmuaararovaava vareeravai.

Pauruuso Timotiiva ataama variaiveeraivaara inna kua mmiravai

¹¹ A Anutuuqaa vaidi tuanaikua eenoo iya iikiaa maisa mmooriyauvaa mmooka hanigia mmianee. Anutuuqo variivaugiataama safuuma variee innara kutaavaivee tiee i seenaiyara mmuduuya ruee mmuaararavai aisi vainainnaata inna aataruuvau yaagueeqararama kiee variee tirooma varinarivaara yaagueeqama mmooriivaa iikianee. ¹² Vaidiyya isareeraivaara ngiari yaatara ngiari yaatara kiaaneema a Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kianaivaara Anutuuqaa mmooriivaa yaagueeqararama kiee iikianee. Iinnanna irisaivaa tupatupaa variraivaa ai-yara varaanee. A gioonna kiaapu kaayauya avuuyauvunu vaa na ausa hanigiauvaivee tira suaivaki tupatupaa variraivaa varaaneeraivaara Anutuuqo aiyara maavee tiravai. ¹³ Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa variraiyauvaa mmiraivaa avuuvuunnaata Yisuu Kirisiiva kieeta vaidi Podii Piratuusaasi vioo ari kuaiyauvaa safuuma inna kua mmiraivaa avuuvuunnaatama na yaagueeqama aiyara ataa kua kiauunoo: ¹⁴ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaara faannainna variee na i kua i mmiau kuaivaa rikiee iinna mmannammanna yoketaama variee sa mminnamminnaa maisaivaa varaanee, kiauunoo. ¹⁵ Anutuuqo ari mmataama kioo suaivau ari Mmaapuuvaa kooyaa ti vitainaravai. Anutuuqo nnaasu ti kieeta yoketaavai varioo mmuakiaa kieetaiyara kieeta tuanaavai varivai. Ivo ti Udaangavai varioo mmuakiaa udaangaiyara Udaanga tuanaavai varivai. ¹⁶ Ivo nnaasu hama putirainno mmeekia ari vookaravai varikiai hama gioonna kiaapuuya yopeema ivaki kuaavai. Hama gioonna kiaapu voovoono inna taivai. Fai hama yopeema gioonna kiaapu voovoono inna taanaravai. Inna nnu-tuuvo tupatupaa ngiau aapuuvaki vaino inna yaagueeqaivo tupatupaa itaavai nnaasu vaikiavee. Kua kutaa.

¹⁷ Gioonna kiaapuuya mmatayaa diaa mminnaiyauvo kaayau iya suvuiya yaagueeqama kiee kua mmiee kiane: Sa ngiingiiyara mannaka tida sikau hoono taikaanaraiyauvaara yaata utuatee. Iyauvaa varada mmataaavau yoketaama variaaraivaara sa ivaara faannaida variatee. Anutuuqo ngii tasipanai yoketaama vari-

aaraivaara nnaasu faannaida variatee. Ta yoketaama sirigaida variateeraivaara ivoono mmuakiaa mminnaiyauvaa kati ti mmivaivee, ¹⁸ kiasa kiese vo kuavai iya kiasa mmiee kianee: Mmooi yoketaivaa iikiatee. Iikio yoketaama iira aataruuvo ngii suvuainai mminnaiyauvaa ngii seenaiyaatama mmiaaraivaara teeraida variatee. Iya itaa kua kiasa mmiee kianee. ¹⁹ Fai iya itaama iida iya yoketaama iira aataruuvaa irisai yoketaivaa ngiariini yapakiokio mmannammanna yaagueeqama vainanai yapooma iya variaaraivakiaatama mmannammanna itaavai vainaravai. Iya varira tuanaivaa fai varaaraivaara fai iya itaama iikiaaravai.

²⁰ Timotii-o, mmuakiaa kua mmooi aataruuvaa Anutuuqo i mmiivaa tuqinnama haitatuuma taa kiese iikiane. Gioonna kiaapu vooya ngiariiyara unnakua tida kiaanoo: Ta mmuakiaa kuavai rikiaunnavaivee, kiasa kiada ivaara ngiariiki ngiariiki kua tida sabi kua tida varida maisa kua maisa kua tida varida kiaavai. Sa iya kuaivaa rikieerama kiese mmooka hanigia iya mmiane. ²¹ Iya kiaanoo: Vaa ta aikiooma rikiaunnavaivee, kiasa kiada Anutuuqara kutaavaivee tira aataruuvaa fanniikiaavai.

Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee.

2 Timotii

¹ Na Pauruusoona aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo. Anutuuqoono ari yaata utiivaugiataama ni mmataama kiaikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variauvai. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta tupatupaa variraivaa varaara kuaivaa vaa nnaaru Anutuuqo kua kiasa teerama kioovaa kiasa kookieenaraivaara ni mmataama kieeravai.

² Ni maapu Timotii-o, na aiyara mmuduuya ruauvaara aini aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

Ti Napoova Anutuuqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati aiyara yoketaama yaata utida aiyara boo tida ngiari ausa nuufaivaitana i mmida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Pauruuso Timotiinnara yamaa kua kiasa kioo

innara yoketaavee tiravai

³ Ni daato nnaakukiaiya Anutuuqaa mmooriivaa safuuma uuneema neeta itaama nnaasu iikiaunoo. Na yaata utuauko hama nini yaata utiraivo na koonnakaannama varira aataruuvaara ni giaa ni mii voovootainoo. Na kati yoketaama variee Anutuuqaa mmooriivaa varaunoo. Na yaaku vareera suaivaki na makemakee aiyara yaata utuee Anutuuqaa aiyara yoketaavee kiaunoo. ⁴ A niyara ratoonnaivaara na yaata utuee sirigairaiivo ni suvuakuaiveeraivaara na heenaivaata ikiannaivaatama i taanaree kiasa iikiaunoo. ⁵ A Yisuunnara kutaavaivee kiasa kiee hama mmanna kuasiivoono koroovaara na homo rikiee vakiaunoo. Tauraa i taatova Roqisoovaata i kaano Yunikiivaatama Yisuunnara mmuaakaraama kutaavaivee tuuvaara na homo rikiee vakiaunoo. A ivaitana roosiima kutaavaivee kiannaivaara vaa na tee rikiauvai. ⁶ Ivaara na kava i kiasa i mmiaunoo. Na ni yaakuuvaitana aiyaa yapa kiasa suaivaki Anutuuqo kati i mmuu yaagueeqaivaa varee mmannammanna mmooriivaa iikiane. ⁷ Anutuuqo ti mmuu Mmannasa Yoketaivoono ti tasipaikiai ta hama aatuurama kiada Anutuuqaa mmooriivaa yaagueeqama iikiaunnava. Anutuuqaa Mmannasaivoono yaagueeqaivaata mmuduuya riraivaatama titiyara tuqinnama haitatuura aataruuvatama ti mmikio ti suvuavai. Ivaara Anutuuqo i mmuu yaagueeqaivaa varee mmannammanna mmooriivaa iikiane.

⁸ Itaama vainai ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kua kiasa kookieenee kiasa sa mmamma maisakiane. Innara na oovi nnauvaki variauvaara sa niyara mmamma maisakiane. Anutuuqo ari yaagueeqaivaa i mminai tee a mmayaaya yoketaivaa kiasa kookieenai mmamma mmuaararavaa i mmiaaravara sa yaata utuane. ⁹ Hama ta titi mmooriivaa iikiaannaivaudiri Anutuuqo ari gioonna kiaapu yoketaa tuanaaya variaaravara ti maavee tioo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Hameetavee. Anutuuqo ariinoo tiyara kati inna iikiataivaa iinno tiyara yoketaama yaata utuuvaara ivo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Tauraa hama ngiau mmata uu suaivaki Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata utuoo Yisuu Kirisiiva tiyara iinaravara ivo teerairavai. ¹⁰ Anna makee Anutuuqo tiyara teeraira aataruuvo kooyaa vainoo. Vaa Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaanaravoono kooyaa tiiravai. Ta yapooma putu taikaara aataruuvaa vaa Yisuu Kirisiivaano yaatarooduu taikeravai. Ivo mmayaaya yoketaivo kooyaa vaivaudiri tupatupaa varira aataruuvaa kooyaa ti vitairavai.

¹¹ Na mmayaaya yoketaivaa varee nuaina gioonna kiaapuuya kiasa mmiee kiasa kookieena vitaakiaiveeraivaara Anutuuqo ni mmataama kieeravai. ¹² Ivaara aa na oovi nnau aavaki variee mmuaararavaa varaunoo. Hama na ivaara mmamma maisakiaunoo. Na innara kutaavaivee tira vaidiivaa vaa na tauvaara hama ni mmamma maisainoo. Ivo ni muu kua mmoori aataruuvaa ivo aikiooma haitatuunaraivaara vaa na tee rikiauvai. Ivo haitatuunono Anutuuqo gioonna kiaapuuya yaparaira suaivo nnino mmannammanna haitatuunaravai. Ivaara na yaagueeqama kiaunoo: Fai ivo iinaravavee, kiau. ¹³ Kua kutaivaa na i kiasa i mmuuvaa puaisa utuee a ivaudiri iikianeera na i kiasa i mmuuvaa iikiane. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta innara kutaavaivee tiraivaata innara mmuduuya riraivaatama a mmannammanna iikiane. ¹⁴ Mmannasa Yoketaivo ti aakiaiyauvaki variivoono yaagueeqaivaa i mminai kua kutaivaa Anutuuqo i kiasa i mmiivaa puaisa utuane.

¹⁵ Vaa a rikiaannavai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Asiaa mmataivau varuuya ni ooqoo tiravai. Iyakidiri vaidi-ivaitana nnutuuvaitana Pikereeya Heremokiniyaatama niyara ooqoo tiravai. ¹⁶ Kii Udaanga Anutuuqo Onesiporoona seenaiyara boo kiaivee. Onesiporoova kaayauneetu numa niita yamaa kua yamaa kua tuuvaara na itaa kua kiaunoo. Na oovi nnauvaki variaivara ivo hama mmamma maisairavai. ¹⁷ Hama mmamma maisairama kioo ivo yoosinna Roomaivaki ngioo niyara mmannammanna buainnonno ni teeravai. ¹⁸ Ivo mmuakiaa mmooriyauvaa niyara Epesiisaivaki uuvaa vaa a rikiaannavai. Ivo mmuakiaa mmoori uuvaara na kiaunoo: Udaanga Anutuuqo gioonna kiaapuuya yaparaira suaivaki innara boo kiaivee. Na itaa kua kiaunoo.

A Yisuu Kirisiinna rapira vaidi yaagueeqakua varianee

2 Ni maapu-o, Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata utivai. Ivo itaama kati ai-yara yoketaama yaata utiivaugiataama yaagueeqama varianee. ² Na kaayau gioonna kiaapuuya avuuyauvunu kiaa mmiaa kuaivaa a rikioovaa varee vaidi vooya a teenai hama pikieeraida yaagueeqama variaya kiaa mminai iyaata ari vo gioonna kiaapuuya kiaa mmida vitaakiatee.

³ Rapira ngiaammuauya ngiari kieetaivaa avaiavaa rikiada rapiraivara yaagueeqaida mmuaararavaa varadaata yaagueeqama mmannammanna iikiaivaa roosiima eenoo Yisuu Kirisiinna mmooriivaa yaagueeqama iikiane. ⁴ Rapira vaidiivo rapiraivaki vioo hama hanigia tauraa varioo ari ii mmooriivaara yaata utivai. Ari kieetaivo rapiraivara inna mmataama kioovoona innara yoketaavee tinaraivara ivo hama hanigia tauraa varioo ari ii mmooriivaara yaata utivai. ⁵ Vaidiiva seenada ngiari yaatara ngiari yaataraivara ngiari kieetaivo iya kiaa mmii aataruuyauvaa rikiada safuuma ii voovoona seeneeravaa yaatara kioo irisaivaa varaanaravai. Fai hama ivo ari kieetaivo tii kuaiyauvunugiataama iinno fai hama irisaivaa varaanaravai. ⁶ Vaidi yeenna mmooriivaa varaivoona yaagueeqama mmooriivaa iinono kaanaivo vaino ivo vaa yaagueeqama mmoori varaivara fai tauraa kaanaivaa nnaanaravai. ⁷ Na itaa kua kiauyauvaara yaata utuane. Udaanga Yisuuva i tasipanai a mmuakiaa kuayauvai oyaiyauvaa arinaima rikiaanaravara na itaa kua kiauyauvaara yaata utuane.

⁸ Yisuu Kirisiinnara yaata utuane. Ivo Davuitiinna oyaivakidiri diitoo hara kioo varioo putuduu Anutuuqo tuduu rikioo putuuvakidiri diiteeravai. Ii kua ivo mmayaaya yoketaavai vaivaa na makemakee gioonna kiaapuuya kiaa mmiauvai. ⁹ Na mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiauvaara na mmamma mmuaararavaa varauvai. Vaidiivo kaayau mmoori maisaiyauvaa iiraivaa roosiima vaidiiva yeenaivaadiri ni ranaa rau varada oovi nnauvaki ni yapa kiaani na mmamma mmuaararavaa varaunoo. Vaidiiva vaidiivaa yeenaivaadiri rairayaama hama iya yopeema Anutuuqaa kuaivaa ataa ruaavai. ¹⁰ Ivaara na Anutuuqo ariinnee kiaa mmataama kioo gioonna kiaapuuyaroo tiee hama mmuaararai mmooriivaara yaata utiraina kati varee varieennaatana mmannammanna yaagueeqama mmoori varaunoo. Anutuuqo ariinnee kiaa mmataama kioo gioonna kiaapuuyaata fai Yisuu Kirisiiva iyaatama vitoo yoketaivau yapoo tupatupaa yoketaa ari vookaraama variravaa iya mminaraivara na mmuaararavaa vareennaata yaagueeqama mmoori varaunoo. ¹¹ Aa na tinara kua aavo inna Yisuu Kirisiinnara tii kuaivo inna kutaa kuavai vainoo.

Mo fai ivo tiiki varino
ti mmamma eenanaivo vaidi putiraiya roosiima putinai
fai ta yapooma inna tasipama variaaravai.

¹² Mo fai ta mmamma mmuaararavaa
varadaata yaagueeqama varida
fai inna tasipama gioonna kiaapuuyara diaaravai.
Mo fai ta innara kiaara:
Hama ta taunnavavee, tikio
fai yapooma ivo tiyara tinara:
Hama na ngii tauyavee, tinaravai.

¹³ Mo fai ta innara kua kutaavaivee tiraivaa pikikio
fai ivo na safuuma iinaravee tiivaa fai kutaa iinaravee.
Ivo hama yopeema hanigioo
unnakua kiaa kioo ari voovaugiataama
varinaraivara fai kutaa iinaravee.

Ii kua ivo itaa kua tiivai.

Mmoori yoketaivaa iino fai Anutuuqo iyara yoketaavee tinaravai

¹⁴ Ti na kiau kua iyauvaa mmannammanna gioonna kiaapuuya kuaa mmianee. Kuaiyauvaara iya yaagueeqama tida buaaru kiarainnoo kuaa yaagueeqama Anutuuqaa avuuvau iya ooqoo kianee. Iya kuaiyauvaara buaaru ki-aavovo hama ivaara yoketairavootainoo. Gioonna kiaapu vooya iya itaama buaaru kiaivaa rikiaiya ivaara iya pirisaikiai Anutuuqaa kuaivaa pikiaavai. ¹⁵ Vaidi voovono ari mmooriivaa varaikio hama ivaara inna mmamma maisaivaa roosiima Anutuuqaa mmooriivaa iikianee. Inna kua kutaivaa safuuma gioonna kiaapuuya kuaa mmi- anee. Ivo aiyara yoketaavee tinaravaara inna avuuvau mmannammanna yaagueeqama mmooriivaa iikianee. ¹⁶ Gioonna kiaapuuya hama Anutuuqaa kua tiraيدا inna kuaivaara kumimakaida sabi kumina kuaiyauvaa ngiari kuaa mmi ngiari kuaa mmiira aataruuyauvaa sa eeta iikianee. Iya itaa kua kuaa aataruuvonookiai Anutu- uqaa aataruuvaa pikiaara iikiaavai. ¹⁷ Iya kua tiraivo uudaivo vaidiivaa yuku yaakuuvau havurirayaama tauraa kiisavai vainno nnaagiai pinaavai vaivai. Iyakidiri vaidiivaitana itaa kua tuuvaitana nnutuuvaitana Huminaiya Pireteeyavee. ¹⁸ Ivaitana vaa kua kutaivaa pikiaada unnakuavaa kiaanoo: Gioonna kiaapuuya putida fai hama kava diitaaravai. Ii aataru ivo vaa taikaivaivee, kiaavai. Gioonna kiaapu vooya vaa Yisuunnara kutaavaivee tiraiya ii kua ivaa rikiada taara yaata utida Anutuuqaa kuaivaa pikiaara iikiaavai. ¹⁹ Anutuuqaa kua aataruuvo nnau kuabaivaa roosiima yaagueeqama dinai hama vaidiyya yopeema utu korokorookiaaravai. Ivau yaagueeqa kua voovai vainno tinoo: Udaangaivo arinaima ari gioonna kiaapu tuanaiya taivaivee, tikio vo kua voovai vainno tinoo: Ngia gioonna kiaapuuya ngiingiiyara kiaanoo: Ta Udaanga Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuyavee, kaiya maisama iikiaa aataruuyauvaa pikiaatee, tiivai.

²⁰ Vaidi voovai nnau pinaa yoketaivaki kaayau yeenna yapeera yanaa ari vookara ari vookaraiyauvo vainoo. Vooyauvai vaidiyya sikau mmannaammannaiyauvaadiri iima kiooyauvo vainoo. Vooyauvai yatariiyauvaadiri iima kiooyauvoota vooyauvai mmata nnagaiyauvaadiri iima kiooyauvootama vainoo. Vooyauvai yoketaiyauvunudiri nakaaravo ari seenaiya tasipama vo suai vo suai yeennaiyauvaa nnaivai. Vooyauvunudiri makemakee ari nnaivai. ²¹ Vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu voovono ii nnaagiai yanaa maisa iyauvaa roosiima varivai. Mo fai ivo maisa aataruuvaa pikioo yoketaama varino too nnau nakaaravo yanaa yoketaiyauvaa hama tupatupaa iyauvunu yapa nnaiyauvaa varoo yapaineema fai Anutuuqo yoketaa ari vookarai mmooriivaa inna mmimo aikiooma iinno yoketaa mmooriivaa iinaraivaara teerainno varinaravai.

²² Karaasa vaidiivaanikaraama koonnama iira aataruuvaa i iikiatainai sa iikianee. Pikiaanee. Safuuma vari- raivaata Yisuunnara mmannammanna kutaavaivee tiraivaatama mmuduuya riraivaata ausa nuufaivaatama varaanaraivaara yaata utuee iikianee. Gioonna kiaapu vaa ngiari aakiai yauvo yamaama vaiya Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaaku varada kiaanoo: Ti tasipama varianee, kaiya tasipama itaama iikianee. ²³ Vaidiyya kumimakai- da sabi kumina kuaiyauvaa ngiari kuaa mmi ngiari kuaa mmiida variaa suaivaki sa iya tasipama ivaara kua tiee varianee. Vaa a taannavai. Iya itaa kua tidada buaaru kiaavai. ²⁴ Udaanga Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidi- ivo sa buaaru tioo rapuaivee. Ivo mmuakiaa gioonna kiaapuuya tasipama mmoori yoketaivaa iinno kua mmayaayaivaa yoketaama iya kuaa mmioo tirooma kioo vitaakiaivee. ²⁵ Iya inna kuaivaara tomedama kua tiraiya tasipama yoketayoketaa kuaiyauvaa tirooma iyaata kua tioo safuuma kiaivee. Fai ivo itaino Anutuuqo iya iinai iya ausa hanigiada kua kutaivaa rikiaaranee? Vara hama rikiaaranee? Hama teeta rikiaunnaanoo. ²⁶ Vaa Sataango iya utikiai iya ivo yaata utiivaugiataama kuaavai. Fai iya kua kutaivaa rikiada tuqinnama ngiari yaataiyauvaa utida Sataango kobeevaa roosiima iya utiivakidiri rayubu kiada kuaaravai.

Nnaagiai suaivaki mmuaararavo tiisi nninaravai

3 Aa kua aavaara yaata utuee arinaima rikiaanee. Fai nnaagiai suaivaki kaayau mmuaararavo tiisi nninara- vai. ² Fai gioonna kiaapuuya ngiariiyara nnaasu yaata utida sikauyauvaara mmuduuya rida ngiariiyara mannaka tida ngiariiyara ta yoketaayavee kuaaravai. Iya gioonna kiaapu vooyara kua maisaiyauvaa tida ngiari kaano kooya avaiyauvaa hatokada vaidiyya mminnaiyauvaa iya mmiaani hama iyara kua yoketaivaa tida hama Anutuuqaa yaata utuaaravai. ³ Iya hama ngiari seenaiya ausa mmuduuya mmida hama gioonna kiaapuuyara iya ausaiyauvo nuufaikiai homo nnannateeda varida iyayaadiri koonnama yaata utida iyara unnakua tida hama ngiari iikiataivaara tuqinnama haitatuuma kiada gioonna kiaapuuya ruputida avaikaraiya varida hama mmoori yoketaiyauvaara mmuduuya ruuaravai. ⁴ Iya ngiari seenaiya ngiari nnammutuaiya vitaida akiiraama maisa mmooriivaa iikio iya mannakaivo ngiau aapu vinai iya iikiataira aataruuvaa nnaasu mmuduuya rida hama Anutuuqaa mmuduuya ruuaravai. ⁵ Iya gioonna kiaapuuya avuuyauvunu kiara: Vaa ta Anutuuqaa aataruu- vaa iikiaunnayavee, kua kiada haumaki maisa mmooriivaa mmannammanna iida Anutuuqaa yaagueeqaivaara ooqoo kua kiada hama varaaravai. Sa itaama iikiaa gioonna kiaapuuya tasipama varianee.

⁶ Iyakidiri ngiaa vaidi vooya vo nnau vo nnauyauvaki vida gioonna muaraaga kiaiya ngiari unnakuaivaa kiaa mmiaani rikiaavai. Ii gioonna iya kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo iya suvuau kiaivaara iya mmuaararai- ai iya mmamma iira aataruuyauvaara pinaama yaata utuaavai. ⁷ Ii gioonna iya kua karaasaivaa iya rikiaataiki- ainnaata sabi kuaivaa nnaasu rikiaada hama yopeema kua kutaivaa arinaima rikiaavai. ⁸ Nnaaruaa vaidiivaitana nnutuuvaitana Yaneeya Yabereeya Musiinna kuaivaara ooqoo tuneema ii vaidi iya kua kutaivaara ooqoo ki- aavai. Iya koonnama yaata utida Yisuunnara kutaavaivee tira aataruuvaara mmanna kuasiivo korookiai ooqoo kiaavai. ⁹ Fai gioonna kiaapuuya kiisa suai nnaasu iya kuaivaa rikiaaravai. Nnaaru gioonna kiaapuuya Yaneeya Yabereeya varuuvaa tooneema fai gioonna kiaapuuya iya kumimakama variaivaa teeda kiisa suai nnaasu iya kuaivaa rikiaaravai.

Pauruuso nnaagjai kuaiyauvaa Timotiinna

kiaa mmiravai

¹⁰ Na kuaivaa i kiaa mmiaivaa vaa a rikiee na variaivaa vaa a tee na datadataama variaivaa vaa a tee ivau- giataama iirakuavee. Na Yisuunnara kutaavaivee tiee mmuaararoovo niisi vauduaata rikieennaata yaagueeqa- ma tirooma variee na ni seenaiyara mmuduuya ruee mmannammanna yaagueeqama nnaasu variaivaa vaa a tee ivaugiataama iirakuavee. ¹¹ Vaidiyya kaayau maisa mmooriyauvaa ni muduu na mmamma nniitaroovaa varaivaa vaa a tee rikieerakuavee. Gioonna kiaapuuya yoosinna Adiookiaa varuuyaata Ikonii varuuyaata Rusu- taraa varuuyaata kaayau mmoori maisaiyauvaa ni muduu na rikieennaata mmannammanna yaagueeqama variaivaa vaa a tee rikieerakuavee. Iya itaama uduu Udaanga Anutuuoqono mmuakiaa maisa mmooriyau- vakidiri ni vitoo yoketaivau yapeeravai. ¹² Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiiva iyaki variivaara Anutu- uqaa aataruuvugiataama kuaaree kiaa iikiaiya fai gioonna kiaapu vooya maisa mmooriyauvaa iya mmiaara- vai. ¹³ Fai vaidi maisaiyaata vaidi unnakua tiraiyaatama maisa mmooriyauvaa iida varia rada vikio fai nnaagjai ngiari mmooriyauvo kaayauma maisainaravai. Fai iya gioonna kiaapu vooya unnakua tikiai rikiaada iya kiaa kuaiyauvaara kutaavaivee kiaravai. Iya ngiariinoo ngiari unnakua kuaiyauvaa rikiaada kutaavaivee kiaravai. ¹⁴ Eenoo sa itaama iirama kiee kua kutaiyauvaa ta i kiaa i mmiaannaiyauvaara a yaagueeqama kutaavaivee tiraivaa puaisa utuee varianee. Vaa ta kua kutaiyauvaa i kiaa i mmiaannaiya a tuqinnama ti tee rikiaannaivaara ivaa puaisa utuee varianee. ¹⁵ Vaa a rikiaannavai. A nnaakara meedivai variee Anutuuoqaa kua fafaara yoke- taiyauvaa rikiaa ree viee viee aanna makee mmannammanna a homo rikiaannanoo. A ivaa jaaruee ivaudiri tin- ni yoketaivaa varee Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tino Anutuuoqo i vitoo yoketaivau yapaanara aataruuvaa vaa a rikiaannanoo. ¹⁶ Anutuuoqaa kua fafaara mmuakiaayauvai Anutuuoqaa Mmannasaivoono vaidiyya kiaa mmudu uduu fafaara reeravai. Ivaudiri vaidiyya aikiooma kua kutaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmida unnakua tiraivaara yaagueeqama ooqoo tida koonnama varira aataruuyauvaa safuuma kiada safuuma varira aataru- uyauvaa iya vitaakiaaravai. ¹⁷ Vaidi voovono Anutuuoqaa mmooriivaa varoonnonno koovayama kioo mmuakiaa mmoori yoketaiyauvaa yoketaama iinaraivaara teerakiaiveeraivaara Anutuuoqaa kua fafaaraivo vainoo.

4 Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapu makee variayaata vaa putuuyaata fai yaparainaravai. Inna avuuvau- naata Anutuuoqaa avuuvauunaatama vo kua voovai i kiaa i mminai rikiaanee. Yisuu Kirisiiva kava vararanoo tioo tiyara dinaraivaara na aa kua aavaa yaagueeqama i kiaa i mminai rikiaanee. ² Anutuuoqaa mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmianee. Sa iya rikiaatai suaivaki nnaasu iya kiaa mmianee. Mmuakiaa suaiyauvaki- aatama mmannammanna tirooma kiee variee iya kiaa mmiee varianee. Vooya mmannammanna kua kutaivaa kiaa mminanai rikiaatee. Vooya koonnama variaivaara yaagueeqama iyaata kua tiee vooya kiisama muaraaga- ma variaivaara yamaa kua yamaa kua tiee tirooma variee hokobama iya kiaa mmiee varianee. ³ Fai suai voovai nninai gioonna kiaapuuya hama kua kutaivaa iya rikiaatainai iya ngiari rikiaatai kuaiyauvaa nnaasu rikiaaravai. Vaidi vooya iya rikiaatai kuaiyauvaa nnaasu iya kiaa mmiraiya kuaiyauvaa rikiaada seena seena vaidiyya mmuaa kuayauvai tiraiya kuaiyauvaatama makemakee rikiaaravai. ⁴ Rikiaada fai hama kua kutaivaa rikieerida pikiada uriiyauvaara yaata utida rikiaaravai. ⁵ Eenoo sa itaama rikieerama kiee mmuakiaa suai tuqinnama ai vari- raivaara haitatuuma tee tirooma varianee. Fai vaidiyya mmoori maisaivaa i mmikiai rikiee mmamma mmuaararavaa vareennaata yaagueeqama varianee. Yisuunna mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiee variee mmuakiaa mmoorivai Anutuuoqo i mmuuvaa yaagueeqama iikianee.

⁶ Fai kiisa suai ni kiauvo kuminayaa tuoo kuanaravai. Ni suaivo paannainoo. ⁷ Na mmoori yoketaivaa yaaguee- qama varauvaa vaa na iima taika kiaunoo. Vaidiyya isareeda ngiari yaatara ngiari yaataraidaa atavakira kuaa- neema vaa na atavau viee ni mmooriivaa iima taika kiau vai. Na Yisuunnara kutaavaivee kiau vaa hama pikiau- vai. ⁸ Fai yapooma Udaanga Yisuu Kirisiiva ti yaparaira suaivaki na maisa aataruuvaa yaatara kiee aikiooma sa-

fuuma varira aataruuvau variraivaa irisaivaa niini teerama yapa kiaivaa fai ivo safuuma variraivoono ni minaravai. Hama ni nnaasu ni minaravai. Fai eyommaa gioonna kiaapuuya iva tiinara suaivaara faannaida ivaara mmuduuya ruaiyaatama mmimaravai.

Timotiiva innasi nninaraivaara Pauruuso tiravai

⁹ Kammannainai niisi nninaraivaara yaata utuee ngianee. ¹⁰ Vaidiivaa nnutuuvo Dimaaso aa mmata ta vari-
aunna aavau vai aataruuyauvaara pinaama mmuduuya ruoo ni pikioo yoosinna Tesoronikii vioo kieeravai. Vo
vaidivai nnutuuvo Keresekeeva mmata Garatiaa vioo kioodoo vuaivaa nnutuuvo Titiiva mmata Daramatiaa vioo
kieeravai. ¹¹ Rukaaso nnaasu ni tasipama varinoo. Marakaava ni tasipama mmoori varaanaraivaara innaata
sune ngianee. ¹² Vaa na Tukikiinna titaadu Epesiisa ivaki vioo kieeravai. ¹³ A niisi ngiee ni yaapaivaa na
yoosinna Toruaasaa vaidiivaa nnutuuvo Karapaanna nnauvaki kiaivaata varee ngianee. Ni yanaiyauvaa varee
fayai nnabaiyauvunu fafaara reeraiyauvaatama varee ngianee. Sa iyauvaara taunnu kiee pikiee ngianee. Iyau-
vaatama varee ngianee.

¹⁴ Vaidiivaa nnutuuvo Aresadereeva kapaaqaivaadiri mminnamminnaiyauvaa iiraivoono mmoori maisaiyau-
vaa ni miravai. Ivo ari uvaugiataama Udaanga Yisuu Kirisiiva safuuma irisaivauvaa fai inna mmimaravai. ¹⁵ Ivo
ta kiaanna mmayaayaivaara yaagueeqama ooqoo tuuvaara ivo aita mmoori maisaivaa iinoora tuqinnama hai-
tatuukianee.

¹⁶ Tauraa suaivaki iya kua pinaivaki ni yapa kioodoo na sai kiaadu hama vaidi voovoono ni tasipeeravai.
Mmuakiaaya ni pikieeravai. Ivaara Anutuuoqo fai hama iyara nnannataanaraivaara na yaaku varaunoo. ¹⁷ Iya
hama ni tasipeerama kioodoo Udaanga Yisuu Kirisiiva ni tasipoo ari yaagueeqaivaa ni miravai. Mmuakiaa
gioonna kiaapu ngiari voopinnaiya mmayaaya yoketaivaa mmuakiaavai na iya kiaa mminai rikiaateeraivaara
ivo ni tasipoo ari yaagueeqaivaa ni miravai. Fai raiyoonaivo vaidi voovai gutikio vaidi voovoono utu ravisirayaa-
ma vaidiia ni rupuuvakidiri Anutuuoqo ni vitoo yoketaivau ni yapeeravai. ¹⁸ Udaanga Yisuu Kirisiiva fai
mmuakiaa mmoori maisaiyauvakidiri ni vitoo yoketaama ari yoosinna ngiau aapuuvaki gioonna kiaapuuyara
dira yoosinnaivaki ni yapaanaravai. Inna nnutuuvo tupatupaa ngiau aapu itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Pauruuso nnaagiai gioonna kiaapuuyara

yaata utuoo boo tiravai

¹⁹ Na gioonna kiaapuuvaitana Pirisikauya Akuirayara yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaitana kiaa mmia-
nee. Onesiporoonna seenaiyaraatama na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmianee. ²⁰ Erasataava ari
yoosinna Koridii hara kioo varudu Toropimaa nniitarooduu na yoosinna Miretee ivaki inna pikieeravai. ²¹ Vati
rira suaivo nninaraivaara yaata utuee akiiraama niisi ngianee.

Upuruuva Pudeeva Riniiva Karautiaavainnaata mmuakiaa ti seena vaa ausa hanigieera vooyaataa aiyara
yaata utida boo kiaavai.

²² Udaanga Yisuu Kirisiiva aiki variaiveera na aiyara yaaku varaunoo. Anutuuoqo kati gioonna kiaapuuyara
yoketaama yaata utiraivo ngii mmuakiaaya tasipama vakiaivee.

Titii

1 Na Pauruuso Anutuuqaa mmoori vareera vaidivai variaunoo. Na Yisuu Kirisiinna kua varee nuaira aposoroo vaidivoono aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

Anutuuqo ni mmataama kioo ni titooduu na ivo ariiniee kiaa mmataama kioo gioonna kiaapuuyasi viravai. Ta Anutuuqaa kutaavaivee tiraivo pinaavai vakiaiveeraivaara na iyasi viravai. Anutuuqaa aataru yoketaivaara na kua kutaivaa iya kiaa mminai iya rikiaivo pinaavai vakiaiveeraivaara na iyasi viravai. ² Ta tupatupaa variraivaara faannakiaaraivaara na Anutuuqaa aataru yoketaivaara iya kiaa mminara viravai. Hama ngiau mmata uu suaivaki Anutuuqo hama unnakua tiraivoono ii tupatupaa varira ivaa tiyara kua kiaa teerama kieeravai. ³ Teerama kioo ivo mmataama kioo suaivaki ari mmayaayaivaudiri kooyaa ivaara ti kiaa ti mmiravai. Ii mmayaaya ivaa Anutuuqo ti vitoo yoketaivau yapeeraivoono ni giaa ni mioo tunoo: Gioonna kiaapuuya kiaa mmianee, tuduu na kiaa kookieema kieeravai.

⁴ Titii-o, na aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo. A niinikaraama Yisuunnara kutaavaivee kiannaivaara a ni maapu tuanaavai roosiima variannanoo.

Ti Napoova Anutuuqoota Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaivootama kati aiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana i mmida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Titiiva mmata Keretee ivaki mmoori vareeravai

⁵ Na hama mmooriivaa iima taikaivaa a safuuma iima taikaaneeraivaara na mmata Keretee ivaki i pikiee viravai. Na i kiaa i mmuuvangiataama vaa ausa hanigieeraiya kieetaiya vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki a mmataakianeeraivaara na ivaki i pikiee viravai. Na vaidi kieetaiyara i kiaa i mmiaa kuaivo ataama vainoo. ⁶ Kieeta vaidiivaa variraivo safu tuanaavai vaino ivo mmuaa nnaatavai varanai inna nnaakaraiya Yisuunnara kutaavaivee tiraiya variaaravai. Inna nnaakaraiyara hama gioonna kiaapuuya iyara kiaara: Vueennaida ngiari kaano koovaitana avavaitana hatokada variaayavee, kiaaravai. ⁷ Kieeta vaidiivo Anutuuqaa mmooriivaara haitatuuraivaara ivo variraivo safu tuanaavai vaino hama ari mannaka tioo hama makee tikio ausa nnannataikio hama kapikarai nnooriivaa nnoo kumimakainno varioo hama gioonna kiaapuuya ruputuoo hama ariiyara nnaasu yaata utuoo sikauyauvaa varaanaraivaara iivai. ⁸ Ivo nnauvaata yeennaiyauvaatama vo yoosinnaivakidiri ngiariya mmioo mmoori yoketaivaara mmuduuya ruoo ari mmammaivo inna iikiatairaivaara tuqin-nama haitatuunoo safuuma yoketaa tuanaavai varinaravai. ⁹ Ivo tupaa vaira kua kutaa tuanaivaa ari vitairaiya inna kiaa mmiaivaa puaisa utuaivee. Ivo safu kua aataruuvaa gioonna kiaapuuya kiaa mminaraivaara ivaa puaisa utuaivee. Vooya ii kua ivaara unnakuavee kaiya kua sai safuuma tinaraiyaara ivaa puaisa utuaivee.

¹⁰ Kaayau gioonna kiaapuuya haunninniida varida vooya ngiari sabi kuaiyauvaa kiaa mmiaani iya kutaavaivee kiaavai. Vaidi vooya Yutayaiya aataruuvaa pikiada Yisuunna aataruuvau viraiya itaama iikiaavai. ¹¹ Itaama iida haunninniiraiya kaayau gioonna kiaapuuyaata iya uru nnaakaraiyaatama ngiari kuaiyauvaa hama kiaa mmiataama kiadaata kiaa mmiaani iya haruruaavai. Iya ngiariiyara yaata utida kati sikauyauvaa varaaraivaara itaama iya kiaa mmiaavai. Ivaara fai ta iya ngiari avaiyauvaa ramuunnaakiateeraivaara kiaaravai. ¹² Ngiari seena Keretee vaidi forofetaa voovoono ariinoo iyara tinoo: Keretee gioonna kiaapuuya unnakuavaa mmannamman-na tida puara mmaraariya roosiima avakarama varida hama mmooriivaa vareerama kiada yeennaiyauvaa tarikama nnaaraivaara nnaasu yaata utida nnaavaivee. ¹³ Ivo itaama kua tiivo kutaavai tiivai. Ivaara yaagueeqama kiee iya ooqoo kianee. Iya Yisuunnara kutaavaivee kiaivo safuuma vakiaiveeraivaara itaama iya yaagueeqama kiee kianee. ¹⁴ Sa iya Yutayaiya uruiyauvaa mmannammanna rikiada vaidiia kua kutaiyauvaara ooqoo tiraiya iya tikiai sa iya kuaivaa rikiaateeraivaara iya yaagueeqama kiee kianee. ¹⁵ Gioonna kiaapu safuuma yoketaama variaya taavo mmuakiaa haipa mminnamminnaiyauvo yoketaayauvai vaivai. Gioonna kiaapu mminnamminnaa maisaiyauvaa varada Yisuunnara hama kutaavaivee tiraiya taavo iyauvo hama yoketaayauvai vaivai. Ngiari yaata tinniiyauvo vaa maisaikiai koonnama yaata utiraivaara itaama taavo hama yoketaayauvai vaivai. ¹⁶ Iya ngiariiyara kiaanoo: Vaa ta Anutuuqaa teeda rikiaunnavaivee, kiaavo too iya koonnama iikiaa

aataruuyauvaara iya kuaivo unnakuavai vaivai. Iya Anutuuqaa kuaivaa rikiadaata yaataraavo Anutuuqo taikiai iya maisamaisama varida tinni yaagueeqaida hama yopeema mmoori yoketaa voovai aikiooma iikiaavai.

Pauruuso kua kutaa tuanaivaara Titiinna tiravai

2 Eenoo Anutuuqaa kua kutaa tuanaivaudiri yaata utuee gioonna kiaapuuya safuuma variraivaara iya kiaa mmiee varianee. ²Vaidi yokovaiya kiaa mmiee kianee: Sa kapikarai nnooriivaa nneeda kumimakaida variatee. Tirooma varida tuqinnama yaata utida ngii iikiataa aataruuvaara haitatuukiatee. Ngia Yisuunnara mman-nammanna kutaavaivee tida ngiingii seenaiyara mmuduuya rida Anutuuqaa mmooriivaa ngii pikiaatainainnaa-ta mmanmannanna iikiatee, ³kiaa kiee gioonna yokeeraiya mmuaikaraama kiaa mmiee kianee: Gioonna yoke-taama safuuma variaya roosiima variatee. Sa ngiingii seenaiyara maisa kua murumuru tida varida sa vuaina nnooriivaa nnaaraivaara nnaasu yaata utida variatee. Gioonna karaasaiya mmoori yoketaiyauvaa vitaakiatee. ⁴Iya ngiari vaati nnaakaraiyara mmuduuya ruateeraivaara mmoori yoketaiyauvaa iya vitaakiatee. ⁵Iya mmamma iira aataruuvaara ooqoo tida safuuma varida ngiari nnauyauvaa tuqinnama haitatuuda varida mmoori yoketaivaa iida ngiari vaatiya kuaivaa rikiada iikiateeraivaara mmoori yoketaivaa iya vitaakiatee. Sa gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kuaivaara maisavee kiateeraivaara iya itaama vitaikiai yoketaama variatee. Gioonna yokeeraiya itaa kua kianee.

⁶Vaidi karaasaiya mmuaikaraama yaagueeqama kiaa mmiee kianee: Ngiingii mmammaiyauvo ngii iikiataira aataruuyauvaara tuqinnama haitatuuda safuuma variatee, ⁷kiaa kiee eenoo mmuakiaa mmoori yoketaiyauvaa iinai teeda iya mmuaakaraama a iikiannaneema iikiaaravai. A tirooma variee sa isareera safuuma kua kutaiyauvaa iya kiaa mmianee. ⁸A itaama safu kuaiyauvaa iinai i nnammutuaiya fai teekio too hama maisa aataruuvotainai hama maisa kuaiyauvaa tiyara kiaaravootaino iya mmamma maisakiateeraivaara itaama iikianee.

⁹Sikaunnaadiri yookaama kiaani mmoori vareeraiya ataama kiaa mmianee. Ngiingii haitatuuraiya kuaivaa rikiada iikiatee. Fai ngia mmuakiaa mmooriyauvai safuuma iikiai ngii haitatuuraiya ngiiyara yoketaakiaaravai. Sa ngii haitatuuraiya kua sai kiatee. ¹⁰Sa iya mminnaiyauvaa mmuara varaatee. Ngia mmanmannanna yoke-taama mmooriivaa iida sa pikieeraida yaagueeqama nnaasu iikiatee. Fai ngia mmuakiaa mmoorivai itaama iiki-ai gioonna kiaapuuya Anutuuqo ti vitoo yoketaivau yapaivaa kuaivaara kua yoketaivaa kiaaravaivee. Itaa kua iya kiaa mmianee.

¹¹Anutuuqo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara ivo kati iyara yoketaama yaata utiivaa iya mmuakiaaya rikiaavo kooyaa vaivai. ¹²Itaama vaivaudiri ta ataama iikiaara aataruuyauvootama kooyaa vaivai. Mmuakiaa aataruuyauvo hama Anutuuqaasidiri tiyauvaatama mmatayaiyasidiri nnii mmamma iira aataruuyauvaatama ta pikiada ti mmammaiyauvo ti iikiatairaiyauvaara tuqinnama haitatuuda tirooma safuuma variada aa ta mmatayaa variaunna suai aavaki Anutuuqaara nnaasu yaata utida variaaravai. ¹³Ta itaama varida ti Anutuuqo yaagueeqama variivoota Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaivootama ngiari mmeekiaivaa tasipama tummuuara suaivaki ta iya tasipama yoketaama variaaraivaara faannaida variaaravai. ¹⁴Yisuu Kirisiiva mmuakiaa mminnamminnaa maisaiyauvakidiri ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaara ivo ariinoo tiyara putuoo ari kiauvaadiri ti yookairavai. Ivo ti vitoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kinai ta inna gioonna kiaapu safu tuanaaya nnaasu varida inna mmoori yoketaivaa yaagueeqama iikiaaraivaara ivo tiyara putiravai.

¹⁵Ii kua iyauvaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiee varianee. Anutuuqo kieeta vaidivai i yapaivaara gioonna kиаapu vooya yamaa kua yamaa kua tiee vooya yaagueeqama kiee kiaa mmianee. Fai a itaino too gioonna kиаapu voovoono sa i kuaivaa rikioonnaata aiyara nniki rakammuaivee.

Gioonna kiaapuuya yoketaama variateeraivaara

Pauruuso Titiinna kiaa mmiravai

3 Gioonna kиаapu a haitatuukiannaiya ataa kua kiaa mmianee. Ngii kieeta ngiiyara diraiya mmemmaana vikiai ngii tikiai rikiaatee. Mmuakiaa mmoori yoketaiyauvaa iikiaaraivaara teerama kikiiai ngii tikiai rikiada makee tinai iikiatee. ²Sa gioonna kиаapu voovaara maisa kua tida sa buaaru tiraida tirooma varida mmuakiaa gioonna kиаapuuyara yoketaama yaata utida iyaata yamaa kua kiatee. ³Tauraa tete variaannaivaura yaata utuee itaama iya kiaa mmianee. Tauraa ta kumimakaida varida kuaivaa rikiadaata yaatarada koonnama variravai. Mmamma iira aataruuvo ti puaisa utuduu ta tete yoketaama uu aataruuyauvaara nnaasu yaata utiravai. Ta mmuakiaa suai ti seenaiyara nniki tomedaida mmoori maisaivaa iya iida iya ti yaataroovaara ti nnannatooduu variaannaduu iya hama tiyara mmuduuya ruduu ta hama iyara mmuduuya rivavai. ⁴Anutuuqo ti vitoo yoke-taivau yapooovoono tiyara yoketaivau mmuduuya ruoo ti tuqinnoo suaivaki ⁵ivo ti vitoo yoketaivau

yapeeravai. Hama ta teteenoo mmoori yoketaiyauvaa iikiaannaivaara ivo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Ari-inoo kati tiyara boo tuuvaara ivo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Ta karaasaya variateeraivaara ivo ti aaki-aiyauvakidiri ti mminnamminnaa maisaiyauvaa fini kiooduu Mmannasa Yoketaivoono ti tuduu ta karaasa vari-raivaa vareeravai. Ivo itaama uuvaara ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. ⁶ Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapooovono putuuvaara Anutuuqo Mmannasa Yoketaivaa ti mmuduu kaayauma ti suvuairavai. ⁷ Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata utuoo tiyara tinara: Safuuma variaayavee, tinaraivaara ivo Mmannasa Yoketaivaa ti mmiravai. Ta tupatupaa variraivaara faannaida variaannaivaa varaateeraivaara ivo Mmannasa Yoketaivaa ti mmiravai. ⁸ Ii kua iyauvo kua kutaayauvai vainoo.

Ii kua iyauvaa a gioonna kiaapuuya yaagueeqama kiaa mmianeeraivaara ni yoketainoo. Gioonna kiaapu Anutuuqaara kutaavaivee tiraiya mmoori yoketaiyauvaara yaata utida iikiateeraivaara yaagueeqama iya kiaa mmiane. Ii kua iyauvo yoketaimai fai gioonna kiaapuuya rikiada iida yoketaa tuanaaya variaaravai. ⁹ Vooyaano sabi kumimakaida Anutuuqaa kuaivaara ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida varida ngiari taato nnaakukiaiya nnutu-uyauvaara yaata utida buaaru tida Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaara kua tida buaaru kiaavai. Sa ii kua iyauvaa iya tikiai eeta kianee. Ii kua iyauvo maisainai fai gioonna kiaapuuya rikiada maisama varida hama mmoori yoketaivaa iikiaaraivaara sa eeta kianee. ¹⁰ Gioonna kiaapuuya vaidi voovono iya tikiai voovau voovau mmarammaraama variaa ivaara ii vaidi ivaa taaraneetu yaagueeqama tiee rikino hama i kuaivaa rikinaai pikiaanee. Sa kava inna tasipama kua kianee. ¹¹ Vaa a taannavai. Itai vaidi ivo koonnama yaata utuoo mminnamminnaa maisaivaa varaikiai ta teeda kiaunnaano: Inna kuaivo unnakuavaivee, kiaunnavai.

Pauruuso nnaagiai kuaivaa Titiinna kiaa mmiravai

¹² Fai na Atemaanna aisi titaanaranee? Vara na Tukikiinna aisi titaanaranee? Hama na rikiaunoo. Fai na voovai titano iisi vinai rikiee a niisi akiiraama yoosinna Nikoporoo ngianee. Fai vati rira suaivaki na Nikoporoo ivaki varinai niisi ngianee. ¹³ Kua mmoori aataru radudeera vaidiivaa nnutuuvo Sinaava ari vuaivaa nnutuuvo Aporoova aataruuvau kuaaraivaara eenoo ivaitana tuqinnama haitatuunna mmuakiaa mminnaa hama ivaitanaasi vaiyauvaa ivaitana mmiane. ¹⁴ Ti gioonna kiaapuuya mmoori yoketaiyauvaa iikiaaraivaara itaama iya vitaakianee. Iya hama kutaa mminnaataiya tasipama mmoori yoketaiyauvaa iida tuqinnaateeraivaara iya vitaakianee. Fai iya itaama iida hama kati kuminaya varikio iya iikiaiayauvaa kaanaiyauvo vainaravai.

¹⁵ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya ni tasipama variaiya ngiiyara yaata utida boo kiaavai. Mmuakiaa ti seena Yisuunnara kutaavaivee tida tiyara mmuduuya ruaiya ta iyara yaata utida boo kiaunnaivaa iya kiaa mmiane.

Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo mmannammanna mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee.

Pirimuuno

1 Pirimuuno, na Pauruusoona aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo. Na Yisuu Kirisiinna mmoori varauvaara oovi nnauvaki variaunoo. Ti seena vaidi Timotiiva numa ni tasipama varikiai na aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo. Ta aiyara mmuduuya ruaunna vaidi ti tasipama mmoori varaannaivaaniaata ² i nnauvaki Anutuuqaara nuunakiaiyaniaatama ti seena gioonna Apiaannaniaata ti seena vaidi Arikipiinnaniaatama na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo. Arikipiiva Anutuuqaa mmooriivaara rapira vaidiia roosiima yaagueeqama dioo vaivai.

³ Ti Napoova Anutuuqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Pirimuuno Yisuunnara kutaavaivee kiaa kioo

gioonna kiaapuuyara mmuduuya riravai

⁴ Pirimuuno, na yaaku vareera suaivaki aiyara yaata utuee makemakee Anutuuqaata kua tiee aiyara yoke-taavaivee kiaunoo. ⁵ Na rikiaukai a Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiee innara mmuduuya ruee Anutuuqaa gioonna kiaapuuyaraatama mmuduuya ruannakuavee. Na ivaa rikiauvaara na itaama Anutuuqaata aiyara kua kiaunoo. ⁶ Ta Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaunnaivaara ta innasidiri yaagueeqa ari vookaraiyauvaa varaunnava. Eeta teetama Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaunnaiya ta mmuaavaugiataama ii kua ivaa ari-naima rikiaaraivaara na yaaku varaunoo. ⁷ Ni seena na aiyara mmuduuya ruaukua a gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruannaivaara pinaama ni yoketaikiai na yaagueeqama variaunoo. A Anutuuqaa gioonna kiaapu mmuakiaaya tasipama variannano iya ausaiyauvo yoketaivaara ni yoketaunoo.

Pauruuso Pirimuuno mmoori yoketaivaa

Onesimuusaara iinaraivaara inna yaparairavai

⁸ Itaama vaikiiai na Yisuu Kirisiinna mmooriivaa varauvoonora tiee a vo mmoori voovai iikianeeraivaara na aikiooma yaagueeqama i tinaravai. ⁹ Ta ausa hanigieeraiya titiyara titiyara mmuduuya ruaunnaivaara hama na yaagueeqama tinaravai. Na yoketayoketaama aita kua tinaravai. Na Pauruuso vaa yokovaa vaidivai variee Yisuu Kirisiinna kuaivaa kiauvoono aanna makee na inna mmoori varauvaara oovi nnauvaki variee aita yoketaa kuaivaa tinaravai. ¹⁰ Na Onesimuusaa Yisuu Kirisiinnara kiaa mmiaaduu rikioo ausa hanigioovaara na innara ni maapu tuanaavaivee kiaunoo. Aanna na oovi nnauvaki variaa suaivaki na itaama inna kiaa mmiaivaara inna koova variaunoo. Na innara tiee yamaa kua yamaa kua aita kua kiaunoo. ¹¹ Nnaaru hama ivo i mmoori yoke-taiyauvaa yaagueeqama kioo vareeravai. Aanna makee fai ivo aiyaraata niyaraatama yoketaa mmooriyauvaa iinaravai.

¹² Aanna makee na inna titauko aisi kuainoo. Na innara ausa mmuduuya ruauvaa tasipama na inna titauko aisi kuainoo. ¹³ Na Yisuu Kirisiinna mmayaayavaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaivaara oovi nnauvaki variaunoo. Na aavaki variaa suaivaki ivo ni tasipama mmannammanna varinaraivaara ni yoketaunoo. Eenoo ni tasipama variee mmooriivaa iinara mmaataivaa ivo varoo ni tasipama varioo mmooriivaa iikiaiveera na inna niniyara ravaatainaravai. ¹⁴ A niyara yaata utuee mmooriivaa varaanaraivaara hama na yaagueeqama iikianeera i tinaravai. Eenoo ai yaata utuannaivaugiataama iinaraivaara ni yoketaunoo. Ivaara a hama ee-oo tinai na hama ni tasipama variaiveera inna vitaanaravai.

¹⁵ Na yaata utuauko ivo i pikioo vioo kiaivaa oyaivo ataama vainoo. Ivo i pikioo ngioo paanna suai numa ni tasipama varioo ari ausavaa hanigia kioo fai ivo kava vararanoo vioo i tasipama tupatupaa varinaravai. ¹⁶ Aanna makee hama ivo sikaunnaadiri yookaakianna ngiaammuaavai nnaasu varinoo. Vaa ii aataru ivaa ivo yaatara

kiaivai. Ivo Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiivaara ti seena vaidi ta innara mmuduuya ruaunnavaai varinoo. Na innara pinaama ni yoketaainoo. Fai eenoo innara ari vookaraama pinaama i yoketainaravai. Ivo Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiivaara i seena vaidi tuanaavai varioo i mmoori varaivaara a innara pinaama i yoketainaravai.

¹⁷ Na Yisuu Kirisiinna mmoori varauvaara a niyara ni mmuaa vayanaavaivee kiaa kiee a ai ausa mmuduuyaivaa ni mmiannaneema Onesimuusaa itaama ai ausa mmuduuyaivaa mmianee. ¹⁸ Ivo mmoori vooyauvai i tomeda iiravainnee? Vara sikauyauvaa hama irisaivaa i mmiravainnee? Sa ivaara inna yaparainaraivaara yaata utuane. Ivaara ni yaparainaraivaara yaata utuane. ¹⁹ Aavaa taanee. Na nini yaakuuvaadiri aa kua aavaa fafaara raunoo. Na Pauruusoona fai irisaivaa i mminaravaivee. Hama na aa kua aavaa ni kiataikiainnaata fai na tinaravai. Na Yisuu Kirisiinna kuaivaa i kiaa i mmiaaduu a ausa hanigiee yoketaama varunnaivaara niyara yoketainara irisaivo aiki vainoo. ²⁰ Ni seena-o, ivaara a Yisuu Kirisiinnara mmuduuya ruannaivaara fai na i yaparakiavuaa a iino ni yoketainaravai. Ta taaravaitana Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaunnaivaara a ni seena tuanaakua niyara yoketaino ni ausaivo yoketaakiaivee.

²¹ Na aa kua aavaa fafaara ree variee yaagueeqama yaata utuee kiaunoo: Fai na inna yaparakiavuaa ivo iinaravaivee, kiauvai. Vaa na rikiauvai. Na i yaparakiavuaa kuaivaata a iinna vo kuavaatama fai iinaravai. ²² A Onesimuusaa tuqinnaanaraivaara teerainna niini nnau voovaata teerakianee. Na ngiisi kuanaraivaara ngia mmuakiaaya yaaku varakio Anutuuoqo irisai ni titanai na ngiisi kuanaraivaara na faannaina variaunoo.

Pauruuso nnaagiai kuaivaa tiravai

²³ Ipaparaaso Yisuu Kirisiinna mmoori varaivaara ni tasipama oovi nnauvaki variivooonoo aiyara yaata utuoo boo tiivai. ²⁴ Ni tasipama mmoori varoo vaidiiya Marakaava Arisarakaava Dimaaso Rukaasoovainna aiyara yaata utida boo kiaavai.

²⁵ Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonaa kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee.

Eporai

Anutuuqaa ari Mmaapuuvoono inna kuaivaa

kooyaa ti kiaa ti mmivai

¹ Nnaaru Anutuuqo kaayauneetu airi aataru ari vookara ari vookarauyauvaadiri forofetaiyaata kua tuduu iyaano iva tuu kuaivaa ti rubuungainna kiaa mmiravai. ² Aa nnaagiai suai aavaki Anutuuqo ari Mmaapuuva mmatayaa titooduu tuuvoono inna kuaivaa ti kiaa ti mmivai. Ivo homo Anutuuqaa tasipama varuu suaivaki Anutuuqo tuduu ivaano ngiau mmataivaa iima kieeravai. Anutuuqoono inna mmataama kioo nnaagiai ivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa varaaneera inna tiravai. ³ Toobaivaudiri mmeekiaivo taineema innakidiri Anutuuqaa oyai ari vookaraivo kooyaa vaivai. Ivoono Anutuuqo ari vookaraama variivaa varoo kooyaa vitaivai. Ivo tiivaugiataama ngiau mmata mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa ari yaagueeqaivoono utikio vainoo. Mmuakiaaya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaiveeraivaara ivo iya mminnamminnaa maisaiyauvaara putuoo kava diitoo ngiau aapuuvaki vioo Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara haitatuura kieeta pinaavai variivaa yaaku yaadudainningiaa hara kioo varinoo.

Ari Mmaapuuvoono aangeraiya yaataravai

⁴ Anutuuqo ari Mmaapuuva nnutu ari vookaraivaa ngiau aapu yapa kiaivaara inna nnutuuvo aangeraiya nnutuuyauvaa yaataravai. Inna nnutuuvo aangeraiya nnutuuyauvaa yaataraineema Anutuuqo ari Mmaapuuva aruoo yapa kiaivoono aangeraiya yaataravai. ⁵ Anutuuqo hama aangeraa voovai tunoo:

A ni Maapukua
aanna makee na i Koova variauvaara
a variannavaivee.

Hama aangeraa voovaara ivo itaa kua tiravai. Vo kuavai hama Anutuuqo aangeraa voovai tunoo:

Na inna Koova varino
ivo ni Maapuvai varinaravaivee.

Hama aangeraa voovaara ivo itaa kua tiravai. ⁶ Anutuuqo ari Mmaapuuva mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara kieeta tuanaavai mmataama kioovaa mmatayaa titaanaree kiaa iinno varioo ivo innara vo kuavai ataa kua tunoo:

Anutuuqaa aangeraa mmuakiaaya
ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiatee.

Anutuuqo ari Mmaapuuvaara itaa kua tiravai. ⁷ Anutuuqo aa kua aavaa aangeraiyara tunoo:

Na ni aangeraiya kiaukai rikiada
akiiraama yuunna roosiima mmooriivaa varaavai.
Na ni mmoori vareeraiya kiaukai rikiada
makee tikiyai yaagueeqama
saneetu roosiima iikiaavaivee.

Ivo aangeraiyara itaa kua kiaa kioo ⁸ ari Mmaapuuvaara ataa kua tunoo:

Na Anutuuqo i oyaivovee.
A mmuakiaa gjoonna kiaapuuyara diraivo
tupatupaa vainaravai.

E gjoonna kiaapuuyara diraivaa
a safuuma haitatuukiannavai.

⁹ Safuuma varida iira aataruuvaa
i mmuduuya ruaivai.

Koonnama iira aataruuvaara hama
i mmuduuya ruaivai.
Itaama vaikiai na Anutuuqo
i Anutuuqo tuanaivoono
i mmataama kiee
i aruoo yapa kiee
i seenaiya aduoo yapa kiaukai rikiee
a ari vookaraama sirigainna variannavaivee.

¹⁰ Ivo ari Mmaapuuvaara itaa kua kua kioo nnaagjai vo kuavai innara ataa kua tunoo:
Udaanga-o, nnaaru hama mminnamminnaatauduu
a mmataivaa iima kioodoo yaagueeqama vairavai.
Vauduu a ngiauvaatama iima yapa kieeravai.

¹¹ Fai ii mminnaa iyauvo
taikoo raubiriinarayauvai vainaravai.
Eenoo fai tupatupaa varinaravai.
Uyira rairaiyauvo maisainara iiraivaa roosiima
iyauvo maisainara iinaravai.

¹² A buruqaivaa ranaa kiee yapaannaneema
a iyauvaa ranaa yapaanaravai.
A uyira rairaiyauvaa karaasa uyuee
rammuannaneema a tino rikioo
fai iyauvo karaasa ari vookaraiyauvai vainaravai.
Mo eenoo tupatupaa ee variraivaugiataama
itaavai nnaasu fai a varia ree kuanaravai.
Fai hama i variraivo taikaanaravaivee.

Anutuuqo ari Mmaapuuvaara itaa kua tiravai. ¹³ Hama ivo ari aangeraa voovai ataa kua tunoo:
A ni yaaku yaadudainningiaa
vaidi nnoonnavai varianee.
Varia ree vinanai na tinai
fai a ai nnammutuaiya yaatara kiaanaravaivee.

¹⁴ Hama Anutuuqo ari aangeraa voovai itaa kua tiravai. Itaama vaikiai aangeraiya aanii mminnaayannee? Iya mmannasayaano Anutuuqaa mmooriivaa varada variaavo ivo iya makemakee titaikiai iya ivo vitoo yoketaivau yapaanara gioonna kiaapuuya tasipama varida mmooriivaa varaavai.

Anutuuqo ti vitoo yoketaa ari vookaraivau yapaanaravai

2 Anutuuqaa Mmaapuuvo forofetaiyaata aangeraiyaatama itaama yaataraivaara kua kutaivaa ta rikiaun-naivaa ta arinaima rikiada puaisa utuaaravee. Ta iida ii kua ivaa pikieevoora tida nnikiai ta puaisa utuaaravee. ² Anutuuqaa aangeraiya ti rubuungainna kua mmuu kuaivo kutaa kuavai kooyaa vairavai. Gioonna kiaapu voovoono ii kua ivaa rikioonnaata yaataroovoono irisai maisaivaa ari uvaugiataama safuuma ari vareeravai. ³ Itaama varoovaara mo ta dataama kiada irisai maisaivaa pikiaarannee? Anutuuqo ti vitoo yoketaivau yapaanara aataru ari vookaraivaara rikiadaata kati varida dataama kiada ta irisai maisaivaa pikiaarannee? Fai ta varaaravaivee. Udaanga Yisuu Kirisiivaano ii Anutuuqo ti vitoo kua ivaa toosa hara gioonna kiaapuuya kua mmiravai. Kiaa mmuduu rikiada ii kua ivaa rikiada kutaavaivee kua kiada yoketaama varida kutaa kuavai vauvaara kooyaa ti vitairavai. ⁴ Ii kua ivo kutaavai vauvaara Anutuuqo ari uvaugiataama kooyaa ti vitairavai. Mmuai suaivaki Anutuuqo kaayau ari mmoori aataru ari vookara ari vookaruyauvaa iinno ari yaata utuuvau-giataama ari Mmannasa Yoketaivaa gioonna kiaapuuya mmuduu rikiada ivaa yaagueeqaivaura vo mmoori vo mmooriivaa iiravai.

Yisuuva ti vitoo yoketaivau yapaanara nakaaravovee

⁵ Yisuuva tuu suaivaki ari vookaraama varira aataru vo vairavai. Ii aataru ivo vauvo vakia roo vioo vioo yapooma vainara suaivaki hama Anutuuqo aangeraiya ii sui ivaki gioonna kiaapuuyara diaaraivaara tiravai. Ii aataru yapooma vainara ivaara ta yaata utida kiaunnaano. ⁶ Anutuuqaa kua fafaaravaki vau kua voovai vainno tunoo:

Vaidiivo kati inneennavaivee.
 A aaniivaara pinaama innara yaata utuannanee?
 Vaidiivo kati inneennavaivee.
 A innara tuqinnaannanee?

⁷ Paanna suai a tuduu
 aangeraiya aruoo varuduu
 ivo aduoo variravai.
 Vaa a innara yoketainna
 inna nnutuuvaa ngiau yapaannavai.

⁸ Yapa kiee mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara
 kiannano ivo iyauvaara diivaivee, tiravai.

Itaa kua tuu kuaivo tunoo: Ivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara diivaivee, tuu kuaivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara tiravai. Itaa kua tuu kuaivaara ta taunnani hama vaidiyya mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara diaavai. ⁹ Vaa ta taunnnavai. Paanna suai Anutuuqo tuduu aangeraiya aruoo varuduu Yisuuva mmatayaa tuoo aduoo variravai. Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata utuuvaugiataama inna tuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuyara putiravai. Ivaara Anutuuqo inna tuduu paanna suai aduoo variravai. Ivo yatari sagaivau mmamma nniitaroovaa varoo putuuvaara Anutuuqo innara yoketaainno inna nnutuuvaa ngiau yapeeravai. ¹⁰ Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa iima kioo iyauvaara haitatuura nakaaravovee. Inna raunna mmaapu kaayauya inna tasipama yoketaama variateeraivaara ivo inna aikiooma Yisunna tuduu mmamma nniitaraivaara vareeravai. Anutuuqo tuduu ivo mmamma nniitaroovaa varoo yaatara kioo yoketaama varioo gioonna kiaapuuya vita vitainno iya vitoo yoketaivau yapeeravovee.

¹¹ Ivo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiaikiai iya Anutuuqaa gioonna kiaapu tuanaaya variaavai. Ivoota iyaatama iya oyaivo mmuaa tuanaavai Anutuuqo varivai. Ivaara Yisuuva iyara ni nunna gatayavee tiivaara hama inna mmamma maisavai. ¹² Ivo ivaara tunoo:

Anutuuqo, na aiyara ni nunna gataiyaatama
 kooyaa kua tinaravee.

Gioonna kiaapuuya aiyara nuunairaivaki
 na aiyara kua yoketaivaa tinaravaivee.

¹³ Ivo itaa kua kiaa kioo vo kuavai ataa kua tunoo:

Na Anutuuqaa kuaivaa rikiee
 inna mmemmaana kuanaravaivee, tiravai.

Kiaa kioo vo kuavai tunoo:

Na aavau variaukai
 ni uru nnaakara Anutuuqo ni muuyaataama
 ni tasipama variaanoo, tiravai.

¹⁴ Ivo ni uru nnaakaravavee tuu kuaivo inna gioonna kiaapuuyara tiravai. Ivo ariinoo iya mmamma mmuyaivaa varoo iya variraivaa varoo vaidivai variravai. Varioonnonno yatari sagaivau putiravai. Sataango putira oyai nakaaravaa yaataroo inna yaagueeqaivaatama yaataanaraivaara ivo yatari sagaivau putiravai.

¹⁵ Gioonna kiaapuuya mmatayaa varira suaivaki putira aataruuvaara aaturaiivo yeena roosiima iya utuuvaa Yisuuva iyara putuoo yeenaivaa rakuasaa kiooduu yoketaama mmamma dummukiara variravai. ¹⁶ Vaa ta taunnnavai. Ivo itaama mmooriivaa varaivo hama aangeraiyara varaivai. Ta Aaparahaamaa sidinnaidiyya tiyara varaivai. Vaa ii kua ivo kooyaa vaivai. ¹⁷ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Anutuuqo tuduu ivo ari seenaiya roosiira tuanaavai variravai. Ivo ari seenaiyara boo tioo Anutuuqaa kati puara hudeera vaidiyya roosiima iyara tammaivaki yaagueeqama dionno vainno Anutuuqaa mmooriivaa yaagueeqama varaanaraivaara ivo ari seenaiya roosiira tuanaavai variravai. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisa irisaiyauvo hama iyasi nninaraivaara ivo itaama variravai. ¹⁸ Vaa Yisunnasi iinno teera aataruuvo nnuduu rikioo ivo mmamma nniitaroovaa varoo vaara gioonna kiaapuuyasi iinno taanara aataruuvo iyasi vaikio ivo aikiooma iya tasipaikiai rikiada hama haruruaravai.

Yisuuvaano Musiinna yaatareeravai

3 Ni seena yoketaa tuanaiyaso, Yisuuva itaama variivaara ngia Anutuuqaa tasipama ngiau aapu vari-
 aaraivaara vaa ivo ngiiyaraatama maavee tiravai. Yisunnara yaata utuatee. Ta karaasa aataruuva vari-
 aunna mmayaayaivaa ivo varoo nuainno ti kiaa ti mmioo Anutuuqaa kati puara hudeera vaidi kietaiya roosi-

ima karaasa aataruuvaara tiyara mmoori vareeravai. ² Anutuuqo ari mmooriivaa varaaneeraivaara inna mmataama kiooduu ivo hama pikieerainno yaagueeqama kioo iiravai. Nnaaru Musiiva Anutuuqo inna mmuu mmooriivaa hama pikieerainno gioonna kiaapuuyara yaagueeqararama uuneema Yisuuva hama pikieerainno yaagueeqama kioo iiravai. ³ Vaidi voovono nnau yoketaivaa heeka kinai nnauvaara gioonna kiaapuuya kisama kua yoketaivaa tida vaidiivaara kua yoketaivaa pinaama kiaravai. Ivaa roosiima Anutuuqo Musiinnara kiisama kua yoketaivaa tioo Yisuunnara pinaama kua yoketaivaa tiivai. ⁴ Mmuakiaa nnauyauvai vaidiiaano heekaavai. Anutuuqoono iya yaataroo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa iiravai. ⁵ Musiiva Anutuuqaa mmoori vareera vaidivai varioo Anutuuqo inna mmuu mmooriivaa hama pikieerainno gioonna kiaapuuyara yaagueeqama iiravai. Yisuuva yapooma kua tinara kuaiyauvaara Musiivannaadee tauraa mmooriivaa iinno mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tiravai. ⁶ Anutuuqaa Mmaapu tuanaa Yisuu Kirisiivaano ari Koonna Anutuuqaa gioonna kiaapuuyara dioo vainno haitatuunno hama pikieerainno yaagueeqama diivai. Ta innara kutaavaivee kiaa kiada innara yaagueeqama faannakiaunnaivaara sirigakiaunnaiya ta Anutuuqaa gioonna kiaapuya variaunnanoo.

Anutuuqaa gioonna kiaapuuya fai eeyaara

kati variaaravai

⁷ Ivaara Mmannasa Yoketaivoono tinoo:

Aanna makee ngia Anutuuqaa kuaivaa rikiada

⁸ sa nnaaru Anutuuqaara ooqoo tuuya roosiima tinni yakeevaa varada variatee.

Mmanna gaanga mmataivaki ngii rubuungainna Anutuuqaa iida taaree kiaa innara ooqoo tiravai.

⁹ Anutuuqo tunoo:

Iqivakidiri ngii rubuungainna ni iida taaree kiaa iiravaivee.

Taara vaidivaitana yuku yaaku taika kieve nuanuuvaa na iya tasipama

ari vookara ari vookarau mmooriivaa iyara iikiaaduu rikiada kutaavaivee kiatauduaata ni iida taaree kiaa iiravaivee.

¹⁰ Iya itaama uuvaara

na iyara ni nannatooduu kiaanoo:

Iya yaata utiraiyauvo

makemakee koonnama yaata utuaavai.

Iya na iikiau aataruuyauvaa

hama arinaima teeda iikiaavaivee, tiravai.

¹¹ Na iyara ni nannatooduu

fai na iinara kuaivaa

kiaa teerama kieve iyara kiaanoo:

Fai hama iya niisi nnida ni tasipama

eeyaara kati hara kiada variaaravee, tiravai.

Anutuuqo itaa kua tuuvaa Mmannasa Yoketaivoono tiivai.

¹² Ni seenayaso, tuqinnama haitatuukiatee. Ngiiikidiri vaidi voovono ausa tinni yakeevaa varoo hama ivo Anutuuqaara inna kutaavaivee kiataino rikioo ivo Anutuuqo tupatupaa variraivaa mmooka hanigia mmivoora tida tuqinnama haitatuukiatee. ¹³ Mminnamminnaa maisaivo ngiiikidiri vaidi voovai iinno taanaree kiaa iikio rikioo haruruoo tinni yakeevaa vareevoora mmuakiaa suai ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaida yaagueeqama variateeraivaara kua yoketaivaa kiatee. Aanna makee ngia varia rada vidada suai nnaagiaivakiaatama itaama nnaasu iida varida variatee. Anutuuqo hama atuu ruai suaivaki itaama iida varida variatee. ¹⁴ Vaa ta Yisuu Kirisi inna seena tuanaaya inna tasipama mmuaavau variaunnanoo. Ta toosa hara kiada innara kutaavaivee kiaunna kuaivaa mo fai ta mminnamminnaa puaisakama utua rada vidada taikeera suaivaki homo utida varida fai ta inna tasipama mmuaavau variaaravai.

¹⁵ Aa kua aavo Anutuuqaa kua fafaaraivaki vainno tinoo:

Aanna makee ngia Anutuuqaa kuaivaa rikiada
sa nnaaru Anutuuqaara ooqoo tuuya roosiima
tinni yakeevaa varada variatee.

Anutuuqaa kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁶ Deeyaano Anutuuqaa kuaivaa rikiada innara ooqoo tuunnee? Mmuakiaa gioonna kiaapuuya tauraa Anutuuqaa kuaivaara kutaavaivee tuuya Musiiva yoosinna Iyiipaivakidiri vitoo nnuuyaano itaa kua tida innara ooqoo tiravai. ¹⁷ Taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo nuanuuvaki Anutuuqo giaara inna nnannatoonnee? Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varada gaanga mmataivau putuuyara inna nnannateeravai. ¹⁸ Anutuuqo fai na kutaavai iinaravee kiaa kioo iyara tunoo: Fai iya hama niisi nnida ni tasipama eeyaara kati hara kiada variaaravee, tuu kuaivo deeyara tiravainnee? Gioonna kiaapuuya inna kuaivaa rikiadaata yaatarooyara itaa kua tiravai. ¹⁹ Ivaaraida vaa ta taunnavai. Hama iya innara kutaavaivee tuuvaara ivo iya variateera tuu mmataivaura hama viravai.

4 Ta innasi vida inna tasipama eeyaara kati hara kiada variaaraivaara Anutuuqo vaa kuaivaa kiaa teerama kioo fai na iinaravee tiravai. Ngiiikidiri vooya inna tasipama itaama variaaraivaara fanniikiarainnoo kiaa nnikiai ta aatuuda variaaravai. ² Ngii taato nnaakukiaiya mmayaaya yoketaivaa rikioneema vaa teeta rikiaunnavai. Iya mmayaayaivaa rikiadaata hama ivaara kutaavaivee tuuvaara hama yoketaama iya variravai. ³ Ta Anutuuqaara kutaavaivee kiaunnaiya ta innasi vida inna tasipama eeyaara kati hara kiada variaunnaano. Ivaara ivo Isarairiyara tunoo:

Na iyara ni nannatooduu
na kuaivaa kiaa teerama kiee
fai na iinaravee kiaa kiee iyara kiaanoo:
Fai hama iya niisi nnida ni tasipama
eeyaara kati hara kiada variaaravee, tiravai.

Vaa nnaaru ngiau mmata uu suaivaki ivo ari mmooriivaa iima taika kioodoo eeyaara kati hara kiada varira aataruuvo kooyaa vauduaata ivo itaa kua tiravai. ⁴ Anutuuqaa kua fafaaraivaki yaaku saivai karasaidiri taara suaivaitanaara kua voovai vainno ataa kua tunoo: Anutuuqo ari mmooriyauvaa iima taika kioo yaaku saivai karasaidiri taara suaivaitanaaki eeyaara kati hara kioo variravee, tiravai. ⁵ Mmuuaa kuavaara vo kua voovoono vainno tunoo: Fai hama iya niisi nnida ni tasipama eeyaara kati hara kiada variaaravee, tiravai. ⁶ Tauraa toosa hara mmayaaya yoketaivaa rikiooya rikiadaata yaataroovaara hama innasi vida inna tasipama eeyaara kati hara kiada variravai. Itaama vaino Anutuuqo vooya tinai innasi vida eeyaara kati hara kiada inna tasipama variaara aataruuvaa ivo teerama kioo mmatairavai. ⁷ Ivo vo suai voovai mmatainno ivaara tunoo: Aanna makee suai aavakivee, tiravai. Ii kua ivaa vaa kaayau nuanuuyauvo taika kioodoo nnaagiai ivo Davuitinna kiaa mmuduu rikioo tiravai. Ii kua ivaa vaa ta tauraa kiaunna kua ivo Anutuuqaa kua fafaaraivaki vai kuaivo ataa kua tinoo:

Aanna makee ngia Anutuuqaa kuaivaa rikiada
sa tinni yakeevaa varada variatee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

⁸ Nnaaru vaa Yosuaava gioonna kiaapuuya vitoo eeyaara kati varira yoosinnaivaki kioodoo varutiri. Nnaagiai hama Anutuuqo vo suai voovai mmatainno ivaara itaa kua tutirivee. ⁹ Itaama vaikiyai Anutuuqo ari mmooriyauvaa iima taika kioo yaaku saivai karasaidiri taara suaivaitanaaki eeyaara kati hara kioo varuuvaa roosiima Anutuuqaa gioonna kiaapuuya eeyaara kati hara kiada varira aataruuvo aanna makee homo vainoo. ¹⁰ Fai gioonna kiaapu voovoono hanigioo Anutuuqaa tasipama eeyaara kati hara kioo varioo Anutuuqo ari mmooriyauvaa iima taika kioo eeyaara kati hara kioo varuneema ivo ari mmooriyauvaa iima taika kioo kati varinaravai.

¹¹ Ivaara kii ta hanigiada inna tasipama eeyaara kati hara kiada variaaraivaara mmoori varaaravee. Nnaaru varuuya hama inna kuaivaara kutaavaivee tida hama inna tasipama eeyaara kati hara kiada varuuya roosiima tiikidiri voovoono fanniivoora kii ta ivaa varaaraivaara mmoori varaaravee.

¹² Anutuuqo hara kioo varineema inna kuaivoota itavai mmooriivaa vara roo nuaivai. Inna kuaivo paipaivaa avavaitana avakarama hatokaivaitana roosiima hatokaivai. Inna kuaivo vardi aakiaivaki avakarama vioo vardi kaanaivoota mmannasaivootama variraivaki vioo mmuyaivaa atavaki pinaaravo numa taikaivaki vioo hatokaivai. Inna kuaivo ta yaata utira kuaivaatama ti ausaiyauvaki ti iikiatairaivaatama kooyaa too rikiaivai. Ivo yoketaama vaivaata maisama vaivaata too rikiaivai. ¹³ Hama mminnamminnaa voovai Anutuuqaa avuuvau hataumaki vaivai. Mmuakiaa mminnamminnaayauvai ivo iima kiooyauvo inna avuuvau kooyaa nnaasu vaivai. Fai yapooma ivo ta tete variaunnaivaara ti yaparainai ta inna kuaivaa irisai kiaaravai.

Kati Anutuuqaara puara hudeeraiya kieeta

pinaivaa roosiivo inna Yisuuvaavee

¹⁴ Itaama vaivaara ta Anutuuqaara kutaavaivee kiaunna aataruuvaa nnikiai ta ivaa puaisa utuaaravee. Tiiyara mmoori varoovo kati Anutuuqaara puara hudeera kieetaiya roosiima varuu kieeta pinaivoono mmuakiaa gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara Anutuuqaasi viravai. Ivo itaama vuuvoono inna Yisuuvaavee. Ivo inna Anutuuqaa Mmaapuvaivee. Ivo itaama tiyara Anutuuqaasi vuuvaara nnikiai ta kutaavaivee tira aataruuvaa puaisa utuaaravee. ¹⁵ Kati Anutuuqaara puara hudeeraiya kieeta pinaivaa roosiivoono ta muaraagairavo tiiki vairaivaa vaa ivo taivai. Ta itaama iiraivaara ivo tiyara boo tioo varivai. Ti iinno taanara mmuakiaa aataruuyauvo tiiki vairaiyauvo vaa inna iinno taanaree kiaa uduu hama ivo mminnamminnaa maisaivaa vareeravai. ¹⁶ Ivaaraida ta muaraagaira suaivaki nnikiai ta hama aatuuraida Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata utira nakaaraivaara yaaku varakio ivo tiyara boo tioo ti tasipanai ta yaagueeqama variaaravaivee.

5 Nnaaru kati Anutuuqaara puara hudeeraiya kieeta vaidi mmuakiaaya Anutuuqoono mmuaavai mmuaavai vaidiiyakidiri iya mmataama kieeravai. Ii kieeta vaidi iya Anutuuqaa mmooriivaa gioonna kiaapuuyara varaateera Anutuuqo iya mmataama kieeravai. Anutuuqo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara iya kati mminnaiyauvaa inna mmida kati puara sipisiipaiyauvaa innara hudeeravai. ² Ii vaidi ivo vaidivai varioo muaraagama varuuvaara gioonna kiaapuuya kumimakama varida koonnama iida varuuyaa ta aikiooma tirooma iyaata kua tiravai. ³ Ivo muaraagama varuuvaara hama gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara nnaasu puaraiyauvaa Anutuuqaara kati hudeeravai. Ari mminnamminnaa maisaiyauvaaraatama kati puaraiyauvaa hudeeravai. ⁴ Hama vaidi voovoono ariyara na vaidi nnoonnavavee kiaa kioo arinaidiri kati Anutuuqaara puara hudeera kieeta vaidivai variravai. Hameetavee. Nnaaru Anutuuqoono Aroonaa maavee tuneema ivo inna maavee tuduu rikioo ivo kati puara hudeera kieeta vaidivai variravai.

⁵ Yisuu Kirisiiva mmuaikaraama hama ariyara na nnoonnavavee kiaa kioo arinaidiri kati Anutuuqaara puara hudeera kieeta vaidiia roosiima kieeta vaidivai variravai. Anutuuqoono inna mmataama kieeravai. Ivo innara tunoo:

A ni Maapukua
aanna makee na i Koova variauvaara
a variannavaivee,

⁶ kiaa kioo vo yanaavaki vau kua voovai ataa kua tunoo:

Merekisateeko kietavai varioo
Anutuuqaara kati puara hudeera
vaidivai varuneema
a tupatupaa Anutuuqaara
kati puara hudeera vaidivai varinaravaivee, tiravai.

⁷ Yisuuva mmatayaa varuu suaivaki Anutuuqo aikiooma tino too hama putinaraivaara innaata kua tioo yaaku varoo varioo hama inna putuatauduu pinaama aayanna tioo varioo rateeraivaa tasipama yaaku vareeravai. Ivo adioo varioo Anutuuqaa mmemmaana viravaara tuoo Anutuuqo inna yaaku vareeraivaa rikieeravai. ⁸ Ivo Anutuuqaa Mmaapu tuanaavai varioonnaata ivo mmuakiaa mmamma nniitareeraivaa varoovaudiri Anutuuqaa avaivaa rikiada iira aataruuvaa arinaima too rikieeravai. ⁹ Anutuuqo innara uduu rikioo ivo aikiooma yaatara kioo yoketaama ari vookaraama varioo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapa kinai tupatupaa variaara aataruuvaa oyaivo vairavai. Gioonna kiaapuuya inna avaivaa rikiada iikiyai nnaasu ivo vitoo yoketaivau kinai tupatupaa variaaravai. ¹⁰ Ivo itaama varuuvaa Merekisateeko kati Anutuuqaara puara hudeera kieeta vaidivai varuneema inna roosiima ivo kati puara hudeera kieeta vaidivai variaiveera Anutuuqo inna mmataama kioo tiravai.

Ngia Anutuuqaa aataruuvaa pikievoora tida tuqinnama variatee

¹¹ Ta itaama Merekisateekaara ngii giaa ngii miaunna kuaiyauvo kaayau kuayavai vainoo. Ngii yaataiyauvo duunaikiai ngia hama arinaima rikiavaara ta ngii giaa ngii miaaree kiaa iikiaunnano ti mmuaararainoo. ¹² Vaa ngia hokoba suai rikiadadaata ngia vitaira vaidiya variataama vaikiainnaata Anutuuqaa kuaiyauvaa toosa hara ta ngii giaa ngii mira kuaiyauvaa kava ngii giaa ngii miaara aataruuvo homo ngiiki vainoo. Hama ngia yakee yeennaiyauvaa nneerayaama variaanoo. Homo ngia nnaammaivaa nneerayaamaida variaanoo. ¹³ Gioonna kiapu voovoono homo nnaamma nnoo variivoono ivo nnaakara meedivai varioo hama yokeera varira tinniivaa

varoo safu aataruuvaara arinaima rikiavai. ¹⁴ Mo vaa yokeeraiyaano yakee yeennaiyauvaa nnaavai. Itaama varii gioonna kiaapu voovoono vaa ivo ari varia roo nniivaudiri arinaima maisa aataruuvaa too safu aataruuvaa taivai.

6 Ivaara kii ta Yisuu Kirisiinnara toosa hara kiasa mmira kuaiyauvaa adida pikiada yaagueeqa kua mmuyai tu-anaiyauvaa ta rikiada varia rada vidada koovayaida yaagueeqama variaaravai. Ngia Anutuuqaasi kuaaravee kiasa kumina mmoori iikiyaiyauvaa mmooka hanigia mmi kiada Anutuuqaara kutaavaivee tira kuaiyauvaa ta nnauvaa heekeera kuabaiyauvaa tauraa hareeraiyauvaa roosiima ta toosa hara ngii giaa ngii miravai. Ta kava ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miaarainnoo. ² Ta nnoori vareeraivaara ngii giaa ngii mida Anutuuqaa yaagueeqaivaava varada mmoori varaateeraivaara vaidiiyayaa yaaku utiraivaaraatama ta ngii giaa ngii miravai. Anutuuqo vaidi putuaiya tinai diitaaraivaaraatama ta ngii giaa ngii mida Anutuuqo ti mminnamminnaa maisaiyauvaara ti yaparainai rikiada irisai ikia aakiaana tupatupaa variaaraivaaraatama ta ngii giaa ngii miravai. ³ Anutuuqo tinai rikiada ta ii kua iyauvaa adida pikiada kua mmuyaiyauvaa arinaima rikiada varia rada vidada koovayaida variaaravee.

⁴ Anutuuqaa kuaivaa vaa rikiadaata harurida pikiyaiya dataama vaidiyya iya tikiai rikiada kava hanigiaarannee? Vaa iya tauraa Anutuuqaa mmeekiaivaki varida Anutuuqo iya vitoo yoketaivau yapaanara kuaivaara kiisama rikiooduu Mmannasa Yoketaivoono iyaki variravai. ⁵ Iya ngiari variraivaudiri teeda rikiooduu Anutuuqaa kuaivo yoketauduu nnaagiai varada ngiau aapu variaara yaagueeqaivaava vaa arinaima teeda rikiieravai. ⁶ Itaama rikiadadaata harurida pikiyaiya hama vaidiyya yopeema iya tikiai rikiada kava ausa hanigiada yoketaama variaaravai. Iya itaama iikiavo inna ngiari miaraavai. Iya Yisunnara yaata utida kiaanoo: Hama ta aiyara ti yoketainoo, kiasa kiada kava yatari sagaivau inna hiruvaa roosiima iya yaata utida itaa kua kiasavai. Iya itaama iikiyai rikiada gioonna kiaapu hama ausa hanigiaiyya teeda Yisunnara puruuka tida maisa kua kiasaravai.

⁷ Vatiivo ruoo mmataivau puutakio rikioo yeennaiyauvo yoketaama urikiai gioonna kiaapuuya iyauvaa nnaavai. Anutuuqo ivaa too ivaara yaata utuoo yoketaavaivee kiasa kioo ivaara yoketaama iivai. ⁸ Mmataivau an-naanna mmaguya oovi aakaraunna urii mmataivaara gioonna kiaapuuya kiaanoo: Inna hama yoketaavaivee, kiasavo Anutuuqootama yaata utuoo hama yoketaavaivee kiasa kioo ivaara maisama iinara yaata utivai. Itai mmataivaa fai nnaagiai ikiavo taanaravai.

⁹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, na ii kua ivaa kiasa kieennaata yaata utuee kiaunoo: Hama ngia mmata maisaiva roosiima variaaravee. Fai ngia Yisunnara kuaivaa rikiada yoketaama variaaravaivee, kiaunoo. Vaa na rikiauvasi. Yisuuva ngii vitoo yoketaivau yapa kioo ngii tasipama variivaara ngia yoketaama variaanoo. ¹⁰ Anutuuqo hama kumimakainno uruootara tuootarama irisaiyauvaa gioonna kiaapuuya mmiivai. Ivo safuuma ngiari mmoori varaivaugiataama mmiivai. Ngia mmoori varaiyauvaara hama ivo taunninaravai. Ngia innara yaata utida ngii seena Anutuuqaa gioonna kiaapuuyara mmuduuya rida iya tasipama mmoori varada variaivaara ivo hama ngiiyara taunninaravai. Ngia homo itaavai nnaasu variaavai. ¹¹ Ngia aanna makee mmuaavai mmuaavai ngii seenaiyara mmuduuya ruaaneema Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiasa kiada yaagueeqama iima rada vidada yapooma putuaara suaivaki ngia mmannammanna yaagueeqama iikiaraivaara ni yoketainoo. Fai yapooma ngia variaaraivaara faannakiaivo kutaa tuanaa vakiaiveeraivaara mmannammanna yaagueeqama iikiatee. ¹² Ngii pirisainaraivaara hama ni yoketainoo. Sa ngii pirisakiaivee. Anutuuqaa kutaavaivee kiaiyya yaagueeqama varidada iya pirisaikiainnaata mmannammanna yaagueeqama varida yapooma Anutuuqo kua kiasa teerama kioovaa varaaraiya roosiima variatee.

Anutuuqo kua kiasa teerama kioo kuaivo

kutaa kuavai

¹³ Anutuuqo Aaparahaamaata kua tuu kuaivaa kiasa teerama kioo tunoo: Fai na iinaravaivee, tiravai. Hama voovoono inna yaataraanaravootauvaara ivo ari nnutuuvaa tasipama Aaparahaamaa tuoo ¹⁴ tunoo: Na kua kutaa tiee aiyara yoketainai i nneeditunnaiyaata i sidinnaidiyyaatama fai kaayau variaaravaivee, tiravai. ¹⁵ Aaparahaamo ivaara kutaavaivee kiasa kioo yaagueeqama varia roo vioo vioo tooduu inna pirisauduaata mmannammanna yaagueeqama varuduu kuaivaa kiasa teerama kioo kaanaivo innasi vairavai. ¹⁶ Yutayaa vaidiyya iira aataruuvaa rikiaatee. Vaidi voovoono kua kutaa na iinaravee tii suaivaki ivo ari nnoonna vaidiivaa nnutuuvaa tasipama tiivai. Fai vaidi voovoono itaa kua tinai rikiada fai vaidiyya hama inna kuaivaara airi kua airi kua tida inna kuaivaa yaataraara iikiaravai. ¹⁷ Anutuuqo kua tuu kuaivaa kiasa teerama kioo tunoo: Fai na iinaravaivee, tuu suaivaki gioonna kiaapuuya ivo tuu kuaivaa rikiada kaanaivaa varaaraiya yaata utida kiasa: Ari vo yaata tinnivai varoo iinaravee, kiasarainnoo kiasa ivo ari nnutuuvaa tasipama na iinaravaivee tiravai. ¹⁸ Anutuuqo hama

unnakua tiraivoono itaama taara kuavaitana hama taikaanara kuaivaitana tunoo: Na nini nnutuuvaa tasipama kiaunoo, kiasa kioo tunoo: Fai na iinaravaivee, tuu kuaivaitana ti kiasa ti mmiravai. Ivaara ta Anutuuqaa vara hiri diaunna gioonna kiaapuuya fai ta yapooma yoketaama variaaraivaara ta faannaida varida puaisa utida kiaunnanoo: Fai ta varaaravaivee, kiaunnavai. ¹⁹ Ta itaama faannaida variaunnaivo yatarivo yaagueeqama diivaa roosiima ti aakiaiyauvaki vaivai. Vai ivoono aikiooma ti tinai fai buruqa roosiivo ngiau aapu Anutuuqo variivaki atau ruaivaa yaatarada ivaki fai ta aikiooma kuaaravai. ²⁰ Yisuuva tiyaroo tioo vaa tauraa ivaki viravai. Vioo Anutuuqaa kati puara hudeera vaidi Merekisateekaa roosiima tiyara kati puara hudeera kieeta vaidivai varioo fai tupatupaa itaavai nnaasu varinaravaivee.

Merekisateeko kati Anutuuqaa puara hudeera

vaidivai variravai

7 Ii vaidi Merekisateeko ivo yoosinna Sareema kieetavai varioo Anutuuqo mmuakiaaya yaataroo udaangai-vo varuuvaa mmooriivaa varoo kati innara puara hudeera vaidivai variravai. Nnaaru Aparahaamo ari nnammutuayia kieetaiyaatama rapuoonnonno yaatara kioo nnuduu Merekisateeko saidi vioo innaata kua tioo innara kua yoketaivaa tiravai. ² Tudu rikioo Aparahaamo rapuoonnonno ravisi varoo mminnaiyauvaa saaba yaakuuvaitana varoo duuyama kioo Merekisateekaa mmuaavai mmiravai. Merekisateekaa nnutuuvaa oyaivo ataama vainoo. Ivo safuuma variravaa arinaima teeravaa kieetavai variravai. Ivo ari yoosinna Sareemaiya kieetavai varuuvaa ari nnutuuvaa oyaivo kava ataama vainoo. Ivo ausa nuufaivaa varada variravaa kieetavai variravai. ³ Merekisateekaa kaano koovaitanaata taato nnaakukiaivaitanaatama iya varuu oyaiyauvaara hama fafaaraivo kooyaa vaivootainoo. Hama inna kaano inna mmatoovaara fafaaraivoota vainoo. Hama ivo putuuvaara fafaaraivoota vainoo. Ivo Anutuuqaa Mmaapuuvaa roosiima tupatupaa Anutuuqaa kati puara hudeera vaidivai variravai.

⁴ Ivo nnoonnavai varuuvaa tuqinnama rikiaatee. Ta Yutayaiya ti oyaivo Aparahaamo rapuoonnonno mminnamminnaa ravisi varooyauvaa saaba yaakuuvaitana varoo duuyama kioo Merekisateekaa mmuaavai mmiravai. ⁵ Aparahaamaa tafaayoova Riviiva variravai. Riviinnakidiri diitooya inna Anutuuqaa kati puara hudeera vaidiyavee. Anutuuqaa mmaanna tuu kua voovai tunoo: Gioonna kiaapuuya iyasi vai mminnamminnaiyauvaa saaba yaakuuvaitana vaivakidiri mmuaavai kati Riviivainna mmiatee, tiravai. Aparahaamo Riviinna tafaayoova varioo ivo Yutayaiya oyaivo variravai. Gioonna kiaapu Riviivainna seenaiya mminnamminnaiyauvaa saaba yaakuuvaitana yapa kioovakidiri Riviivainna kati ngiariyara mmuaa saabavai vareeravai. ⁶ Merekisateeko hama Riviinna oyaivakidiri variravai. Itaama varuuvoono Aparahaamo saaba yaakuuvaitana yapa kioovakidiri mmuaavai vareeravai. Aparahaamo Anutuuqaasidiri kuaivaa kiasa teerama kioovaa varoovaasidiri ivo mmuaa saabavai varoo Anutuuqo aiyara yoketaivoo kiasa kua yoketaivaa Aparahaamaa tiravai. ⁷ Ta Yutayaiya ti aataruuvaa vaa ta rikiaunnavai. Vaidi yaatareeraivoono inna aduoo variravaa kua yoketaivaa innara tiivai. Merekisateeko Aparahaamaa kua yoketaivaa tuuvaudiri vaa ta rikiaunnavai. Ivo Aparahaamaa yaatareeravai. ⁸ Anna makee Anutuuqaa kati puara hudeera vaidi Riviinna oyaivakidiri diiteeraiya saaba yaakuuvaitanaakidiri mmuaa saabavai vareeraiya putira nnaamuruyavee. Mo Merekisateeko hama ivo putuu aataruuvoo fafaaraivaki kooyaa vauvaara ta yaata utuaunnano Anutuuqaa kua fafaaraivo tinoo: Homo varinoo, tiivai. Ivoona saaba yaakuuvaitanaakidiri voovai vareeravai. ⁹ Na yaata utuauko oyaivo ataama vainoo. Aparahaamo Merekisateekaa mmuaa saabavai mmuu suaivaki Riviiva makemakee mmuaa saaba mmuaa saaba varoovaivoono ivootama Merekisateekaa mmuaa saabavai mmiravai. ¹⁰ Merekisateeko Aparahaamaa kua tuu suaivaki Riviiva hama kooyaa varirama kioo mmanna kiau nnammarivai ari tafaayoonnaki vauvootama Merekisateeko yaatareera vaidivaara tuoo mmuaa saabavai mmiravai.

¹¹ Riviivainna Anutuuqaa kati puara hudada varuu aataruuvoo vau suaivaki Anutuuqo mmaanna tuu kuaivaa Isairaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. Riviivainna Anutuuqaa kati puara hudeeraiya gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara makemakee puara sipisiipaiyauvaa hudeeravai. Iya uu aataruuvaugiataama gioonna kiaapuuya safuuma varutiri. Anutuuqaa kati puara hudeera vaidiivaa Merekisateeko uu aataruuvaugiataama iinaree kiasa ari vookarau vaidiivo diitaanara aataruuvoo hameetautirivee. Ivo hama Riviinna oyaivakidiri diiteera vaidivai. Hama Aroono uvaugiatama iinaravaa diiteeravai. Merekisateeko uvaugiatama iinaravaa diiteeravai. ¹² Riviivainna uu mmooriivo taika kioodoo rikioo karaasa uu aataruuvoo kookaraa mmaataivaa vareeravai. Mmuakaraama tauraa mmaanna tuu aataruuvoo taika kioodoo karaasa mmaanna aataruuvoo vairavai. ¹³ Ii kua ivo ti Udaanga Yisuunnara tii kuavai. Ivo hama Riviinna oyaivakidiri diiteeravai. Ari vo oyai Yutayaivakidiri diiteeravai. Nnaaru Musiiva Anutuuqaa kati puara hudeera vaidiyara tuu suaivaki

hama ivo Yutayaa vaidiiyara tiravai. Hama Yutayaa vaidiiya yeena tapiivo kiisama ngiaunnannuma vauvau Anutuugaara kati puara sipisiipaiyauvaa hudeeravai. Vaa ta ivaara arinaima rikiaunnvai.

Ari vo vaidivai kati Anutuugaara puara hudeera

vaidiivo Merekisateekaanikaraama varivai

¹⁵ Aa kua aavaudiri ii kua iva oyaivo kooyaa vainoo. Ari vo vaidivai Anutuugaara kati puara hudeeraivoono Merekisateekaanikaraama varivaivee. ¹⁶ Hama ivo mmatayaa vaidiiya nnaakukiaiya tuu aataruuvudiri Anutuugaara kati puara hudeera vaidivai variravai. Inna aakiaivaki tupatupaa varira yaagueueqaiivo vauvaara ivo Anutuugaara kati puara hudeera vaidivai variravai. ¹⁷ Ivaara Anutuugaara kua fafaaraivo vainno tinoo:

Merekisateeko kieetavai varioo
Anutuugaara kati puara hudeera
vaidivai varuneema
a tupatupaa Anutuugaara
kati puara hudeera vaidivai varinaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁸ Ivaara eenanaa aataruuvo muaraagainno hama kaanaatauvaara iya iva pikeeravai. ¹⁹ Anutuugaara mmaanna tuu kuaivakidiri hama gioonna kiaapuuya safuuma variraivaara varoovaara iya iva pikeeravai. Anna makee Anutuugaara mmaanna tuu aataruuvua yaatareera aataruuvaara ta faannaki-aunnaivo vaa kooyaa vaivai. Ivaudiri ta aikiooma Anutuugaara vaini kuaunnvai.

²⁰ Anutuugaara Yisuunna tiyara kati puara hudeera vaidivai mmatau suaivaki ivo ari nnutuuvua tasipama kioo kua kutaa na iinaravaivee kiaa kioo mmatairavai. ²¹ Nnaaru varuu vaidiiya Anutuugaara kati puara hudeera vaidiiya mmatau suaivaki hama vooyaano itaa kua tiravai. Anutuugaara kua kutaa na iinaravee kiaa kioo Yisuunna tiyara kati puara hudeera vaidivai mmataama kioo kuaivo Anutuugaara kua fafaaraivaki vainno innara tinoo:

Udaangaivoono kua kutaa na iinaravee kiaa kioo
fai hama taara yaata utinaravai.
Ivo i tinoo: A tupatupaa Anutuugaara
kati puara hudeera vaidivai varinaravaivee, tiivai.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ²² Kua oyaivo itaama vaivaudiri ta rikiaunnano Yisuuva karaasa kua yeena rau kioo na iinaravee tuu kuaivo yoketaavai. Ii kua ivoono tauraa tuu kuaivaa yaataravai.

²³ Mmatayaa diaa vaidiiya Anutuugaara kati puara hudeeraivaara mmuaavai mmuaavai ngiari mmooriyauvaa iima rada vida varida putuuvuaara kaayauya variravai. ²⁴ Yisuuva mmuaavoono tupatupaa variivaara Anutuugaara kati puara hudeera mmooriivaara mmannammanna tiyara iinno nnaasu varivai. Hama voovoono inna mmooriivaara ravisi varaivai. ²⁵ Ivo itaama variivaara mmuakiaa suai gioonna kiaapuuya innakinaadiri Anutuugaara kuaiya fai ivo aikiooma iya vitoo yoketaivau yapaanaravai. Ivo tupatupaa varioo iyara Anutuugaara kua tiao variivaara ivo aikiooma iya vitoo yoketaivau yapaanaravai.

²⁶ Ivaara Yisuuva Anutuugaara kati puara hudeera kieeta vaidivai tiyara tupatupaa dioo vaivo inna yokeetaavai. Ivo yoketaa tuanaavai nnaasu varivai. Hama mminnamminnaa maisaivo innaki vaivai. Inna aakiaivo kaayau yoketaa tuanaavai vaikio hama koonnai aataruuvo innaki vaivai. Vaa Anutuugaara mminnamminnaa maisa varaiyasidiri inna vitoo ngiau aapu yoketaa tuanaavau yapa kiaikio varivaivee. ²⁷ Vaidiiya kati Anutuugaara puara hudoooya makemakee mmuakiaa suai mminnamminnaa maisaiyauvaara puara sipisiipaiyauvaa hudeeravai. Tauraa ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara huda kiada nnaagiai gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara hudeeravai. Yisuuva hama itaama iinno variravai. Ivo mmuaaneetu ariinoo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara putinaraivaara ari mmammaivaa yapeeravai. ²⁸ Vaidiiya Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaara Anutuugaara mmaanna tuu kuaivaudiri iya mmatairavai. Ii vaidi iya muaraagayavee. Tauraa Anutuugaara mmaanna tuu kuaivo vauduu nnaagiai ivo tunoo: Kua kutaa fai na iinaravaivee, tiravai. Ivo itaa kua kiaa kioo ari Mmaapuuvaa mmataama kioo inna tuduu ivo yoketaa tuanaavai nnaasu variravai. Fai ivo tupatupaa yoketaa tuanaavai nnaasu varinaravai.

Yisuuva gioonna kiaapuuyara kati puara hudeera kieeta vaidivai varivai

8 Ii na kiau kua iva oyaivo ataama vainoo. Kati Anutuugaara puara hudeera kieetaivaara roosiivoono tiyara ngiau aapu hara kioo varinoo. Anutuugaara mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara haitatuura kieeta pinaivo mmaata yoketaivau variivaara yaaku yaadudainningiaa ivo hara kioo varinoo. ² Ivo Anutuugaara kati puara hudeera mmooriivaara ngiau aapuuvaki iinno varinoo. Nnaaru Anutuugaara seera nnau aakiaivaki vo atuu yoketaa

tuanaa voovai vau nnauvaa roosiivaki ivo ivaki vioo mmooriivaa iinno varinoo. Ii nnau ivaa hama vaidiaano heekeera nnauvai. Udaanga Anutuuqoono heekeera nnauvai.

³ Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiya yeennaiyauvaa Anutuuqaa mmida puara sipisiipaiyauvaatama huda inna mmiateeraivaara vaidiyya iya mmataama kiaavai. Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiya roosiivoono Yisuu Kirisiiva tiyara iiraivoono mminnaa yoketaa voovai vaivaa Anutuuqaa mminaraivo inna yoke-taavai. ⁴ Yisuuva mmatayaa varitiri. Hama ivo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidivai varioo yeenna puaraiyauvaa Anutuuqaa mmira mmooriivaa iitirivee. Yutayaiya mmaanna tuu aataruuvaidiri Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiyya yeenna puaraiyauvaa inna mmira mmooriivaa iikiaiya variaavai. ⁵ Iya Anutuuqaara kati puara hudeera mmooriivaa mmata aavau iya iikiaivo ngiau aapu vaira nnauvaki iikiaivaa mmannamman-naavai iikiaavai. Ii aataru ivo nnaaru Musiiva uu aataruuvaa roosiima mmuaakaraivai vainoo. Nnaaru Musiiva seera nnauvaa heekaanaree kiaa rikiooduu Anutuuqo ngiau aapu vaira nnauvaara inna kiaa mmioo tunoo: Na taapiyaadiri i kiaa i mmiaivaugiataama safuuma heekaanee, tiravai. ⁶ Mo Yisuuva ngiau aapuuvaki kati puara hudeera mmooriivoono iya kati puara hudeera mmooriivaa tauraa mmaanna tuu aataruuvaidiri iikiaivaa yaataravai. Anutuuqo karaasa yeena rau kioo ti mmuu kuaivoono tauraa kua kiaa teerama kioo ti mmuu kuaivaa yaataravai. Ivo karaasa yeena rau kioo kuaivaa tuu suaivaki ari vookarai yoketaa yaatareera aataruuvaa kua kutaa na iinaravaivee kiaa kioo tiravai. Ivaara karaasa yeena rau kioo kuaivo tauraa yeena rau kioo tuu kuaivaa yaataravai.

⁷ Tauraa yeena rau kioo kuaivaa aikiooma gioonna kiaapuuya rikiada uutiri. Nnaagiai karaasa yeena rau kioo kuaivo hameeta vaitirivee. ⁸ Anutuuqo ari gioonna kiaapuuya tooduu hama yoketaama varuuvaa ari kua fafaaraivaki vau kua voovai iyara tunoo:

Udaangaivoono tunoo:

Isarairaa mmataivau variayaatama

Yutayaa mmataivau variayaatama

kua karaasa yeena rau kieera kuaivaa

na iya kiaa mminara suaivo aa nninara iinoo.

⁹ Aa kua karaasa na yeena rammuaa kua aavo

hama nnaaru na yeena rammuaa kuaivaa roosiivai.

Nnaaru na Iyiipaivakidiri iya rubuungainna

vitaanara iikiaa suaivaki

na kua yeena rau kiaivaa iya kiaa mmiravai.

Kiaa mmiaaduu rikiada

hama mmannammanna ivaa iirama kiada

kuaivaa hatokoovaa

na iya tee pikieeravaivee, tiravai.

¹⁰ Anutuuqo itaa kua kiaa kioo vo kuavai tunoo:

Fai ii suai ivo taikanai

aa kua karaasa na yeena rau kiee

Isarairaiya kiaa mminara aavo ataama vainoo.

Fai na ni kua aataruuyauvaa

iya yaata tinniiyauvaki yapa kino

iya aakiaiyauvo rikianai

na iya Anutuuqo tuanaivo varinai

iya ni gioonna kiaapu tuanaaya variaaravai.

¹¹ Iya itaama varikio

hama vaidi voovoono ari seena vaidi voovaatanee

ari kata vayaa voovaatama kiaa mmioo tinara:

Udaanga Anutuuqaa tee rikiaanee, tinaravai.

Vaa tauraa yoketaa maisa mmuakiaaya

ni teeda rikiaivaara

hama ivo itaa kua tinaravai.

¹² Fai na iyara boo tiee

iya mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiee

hama keenaa ivaara yaata utinaravaivee, tiravai.

Anutuuqo ari kua fafaaraivaki vau kua voovai itaa kua tiravai. ¹³ Anutuuqo kua karaasa yeena rau kieera kuaivaara tunoo: Kua karaasavaivee, tuuvaara tauraa kua yeena rau kioo kuaivo vaa maisainno nnisi mminnaiyauvaa roosiima vairavai. Nnisi mminnaiyauvo maisainara iinno kiisa suai vainno taikaanaravai.

Ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmira aataruuvovee

9 Tauraa Anutuuqo kua yeena rau kioo kuaivaki gioonna kiaapuuya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiateera aataruuyauvo vairavai. Iya Anutuuqaa ausa mmuduuya mmiateera nnauvootama mmatayaa vairavai. ² Iya seera nnauvaa heeka kiada aakiaivaki vo nnau voovai heeka kiada ivaki atau voovai iima kiada ivaa nnutuuvaa Yoketaa Nnauvaivee tiravai. Ii nnau ivaki iya tooba voovai yapa kiada yeenna yapeera yaiheera voovai yapa kiada Anutuuqaani yapoo bereetaivaatama ivaki yapeeravai. ³ Nnaagiai atau ruu buruqa hokobaivaa mmookana vau nnauvaa nnutuuvo Yoketaa Tuanaa Nnauvaivee tiravai. ⁴ Ii nnau ivaki sikau mman-naammannai gooraivaadiri iima kioo yeena tapiivaa iya yapa kiada ivau suuda yoketaa vuu yatari ranaiyauvaa hudeeravai. Ii yeena tapi ivo iqii nnau ivaa mmaraavai. Iya nnaamuru voovai iima kiada gooraivaadiri ivaa ru-rauma kiada ii nnau ivaki ivaa yapa kiada mmataama kiada tunoo: Ta ivaa teeda rikiaunnanoo. Vaa Anutuuqo kua yeena rau kioo kuaivaa ti kaaa ti mmiravaivee, tiravai. Ii nnaamuru ivaa aakiaivaki gooraivaadiri iima kioo kuu yavaivaa yapa kiada ivaa aakiaivaki yeenna ngiau aapuuvakidiri tuuvaa nnutuuvo menaivaa yapa kioodoo vairavai. Nnaaru Aroono yau aasannaivaa nnau aakiaivaki yapa kioodoo siriivo ivadiri uruuvaara Anutuuqo inna mmataama kieeravai. Ii yau ivaa iya nnaamuruuvaki yapa kioodoo vaudu sikau tayapoovaitanau Anutuuqo mmaanna kuaivaa tuduu Musiiva fafaara roovaitanaatama ivaki yapa kioodoo vairavai. ⁵ Iqii nnaamuru ivaa veraivau iya aangeraa roosiira taara mminnaavaitana yapa kiada tunoo: Anutuuqaa oyai ari vookaraivaa mman-nammannaavaivee, tiravai. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeera mmaataivau ngiari haayaiyauvaadiri rummua apu kieeravai. Na itaama ngii giaa ngii miao kuaivaa hama na nnaa hammara kuaivaata aanna makee ngii giaa ngii miaunoo.

⁶ Iya itaama nnauvaa heeka kiada mminnaiyauvaa yapa taika kiada Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiia tauraa atau rummua kioo nnauvaki makemakee mmuakiaa suai vida ngiari mmooriivaa iiravai. ⁷ Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaivoono nnaasu atau rummua kioo buruqaivaa mmookana vau nnauvaki vioo mmuaa nuuvaki mmuaa suai nnaasu vioo mmuakiaa nuuvuyauvakiatama itaama mmuaa suai nnaasu ivaki viravai. Hama ivo kati ivaki viravai. Ivo puara kiauuaa varoo ivaki viravai. Ari mminnamminnaa maisaiyauvaata gioonna kiaapuuya vueennama kiada iira mminnamminnaa maisaiyauvaatama taikaiveeraivaara varoo vioo Anutuuqaa mmiravai. ⁸ Iya itaama iikiaa aataruuvaa Mmannasa Yoketaivoono kooyaa ataama ti vitaivai. Iya tauraa atau rummua kioo nnauvaki homo mmooriivaa iida varuuvaara atau rummua kioo buruqaivaa mmookana vau nnau ari vookarau yoketaa nnauvaki gioonna kiaapuuya kuaara aataruuvo hameetairavai. Buruqaivaa mmataama kioo tuu vaidi Yisuuva hama putuuvaara hama iya Anutuuqaa vainima kuaara aataruuvootairavai. ⁹ Tauraa atau rummua kioo nnauvaki homo mmooriivaa varoovo inna aanna ta variaunnaiya tiyara mmataama kioo iiravai. Iya ivaki yeenna puariyauvaa Anutuuqaanivee kaaa mmiraiyauvo hama yopeema gioonna kiaapuuya Anutuuqaa ngiari ausa mmuduuya mmiraiya aakiaiyauvaki tuqinneeravai. ¹⁰ Ii aataru iyauvo mmanna yeenna nnoori nneeraivaaraatama mmammayaadiri finiraivaaraatama tii kuaivo nnabaiya iira aataruuyauvaara tii kuavai. Iya ii aataru iyauvaa iida varuduu Yisuu Kirisiiva mmuakiaa aataruuyauvaa karaasa iira suaivaki ii aataru iyauvo taikeravai.

¹¹ Vaa Yisuu Kirisiiva tioo kati puara hudeera kieetaiya roosiima tiyara mmoori varoo ta yoketaama variateera aataruuvaa haitatuuvai. Nnaaru Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivo vaidi mmatayaiya nnauvaa heeka kioovaki mmooriivaa iiravai. Yisuuvaano hama itai nnauvaki vioo mmooriivaa iinno varinoo. Ari vookarai nnau yoketaivo mmatayaiya heeka kaaa nnauvaa yaatarai nnauvaki ivo mmooriivaa iinno varinoo. ¹² Yisuu Kirisiiva mmuaaneetu nnau pinaivaa aakiaivaki vo atau yoketaa tuanaa voovaki vuu suaivaki hama puara memee burimakau nnaakaraiya kiauyauvaa varoo Anutuuqaa mminara viravai. Ivo ari kiau tuanaivaa varoo Anutuuqaa mminara viravai. Ivo putuoo ari kiauuaa tiyara tusoo ti vitoo yoketaivau ti yapa kinai ta tupatupaa yoketaama variaara aataruuvaa kooyaa kieeravai. ¹³ Nnaaru iya puara memee burimakauya kiauyauvaatama puara burimakau nnaayee nnaakaraivaa hudooduu kaupaa kioovaatama gioonna kiaapu Anutuuqaa avuuvau koonnama varuuyayaa hatutuoovai. Iyayaa hatutuoovuu rikioo iya mmammaiyauvo yoketauduu Anutuuqaa avuuvau yoketaama variravai. ¹⁴ Itaama vaikiora tuoo Yisuu Kirisiinna kiauvoono puara burimakau kiauvaadiri iima kaaa aataruuvaa yaatara kiauivai. Yisuuva hama mminnamminnaa maisaatauvoono Mmannasa tupatupaa variraivo inna tasipooduu ivo hama ariyara yaata utirama kioo iya puara burimakauyauvaa kati Anutuuqaani rupuuduu kiauvo tuuneema ari mmammaivaa ivo Anutuuqaa kati mmiravai. Ivo ari kiauvaadiri ti aakiaiyau-

vakidiri fini kinai ta tauraa mmanna mmooriyauvaa kuminayaa iikiaunnaiyauvaa pikiaaravai. Ta Anutuuqo hara kioo variivaa mmooriivaa iikiaaraivaara Yisuuva ari kiauvaadiri ti aakiaiyauvakidiri fininaravai.

¹⁵ Ivaara Anutuuqo gioonna kiaapu mmataama kiaiya tupatupaa varira aataru ari vookaraiyauvaa vaa ivo kua kuaa teerama kioo fai na iinaravee tuuvaa varaateeraivaara Yisuu Kirisiiva kua yeena rau kieera aataru karaa-saivaa iiravai. Iya tauraa Anutuuqo kua yeena rau kioo aataruuvau varida mminnamminnaa maisaiyauvaa va-rooyara ivo putuoo ari kiauvaadiri iya yookaama kiooduu iya mmamma dummukiara kuateeraivaara ivo itaama iiravai.

¹⁶ Gioonna kiaapu voovoono ari putinaraivaara yaata utuoo ari mminnaiyauvaa deeya deeya mminaraivaara kua yeena rainno yanaivau fafaara raivai. Nakaaraivo hama putino ivo putii kuaivo hama kooyaa vainai rikiada iya hama yanaivaudiri teeda inna mminnaiyauvaa varaaravai. ¹⁷ Fai nakaaraivo homo hara kioo varino ii yanaa ivo mmanna yanaavai vainaravai. Fai nakaaraivo putinai rikiada iya yanaivaudiri teeda kaanaivaa varaaravai.

¹⁸ Ivaa roosiima Anutuuqo tauraa kua yeena rau kioo kuaivo mmanna kuavai vairavai. Musiiva puara buri-makauyauvaa ruputuoo iyauvaa kiaayauvaadiri mmooriivaa uudu rikioo Anutuuqaa aataruuvo aikiooma vairavai. ¹⁹ Anutuuqaa mmaanna tuu kua mmuakiaayauvai tauraa Musiiva mmuakiaa gioonna kiaapuuya kua mmi taika kioo puara memee burimakau nnaakaraiya kiauuyauvaa vita varoo nnooriivaa tasipama hani-giaanigieema kioo yatari seeraivaa nnutuovo hisoopavaa varoo ivaa aaruuvau kookee kua yeenaivaa rau kioo nnooriivaki kiauuvaa hanigiaanigieema kioovakidiri rabuuma kioo Anutuuqaa mmaanna tuu yanaivau rupiriri-ima kioo gioonna kiaapu ivaki varuuyaki rupiririiravai. ²⁰ Ivo itaama iinno varioo iya tunoo: Anutuuqo kua yeena rau kioo kuaivaa ngia rikiada iikiateeraivaara na kiauvaadiri ataama iikiaunoo, ²¹ kiaa kioo Anutuuqaa seera nnauvaunnaatama ivaki vau mminnaa mmuakiaayavunuaatama mmuaikaraama kiauvaadiri rupiririiravai. ²² Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaudiri ta rikiaunnano puara kiauuyauvaadiri mmuakiaa mminnaayavunu rupiririima kiaikio yoketaivai. Kiauvo tiivaara Anutuuqo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivai. Hama kiauvo tiitiri. Hama gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaitirivee.

Yisuu Kirisiiva mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara Anutuuqaa ari mmiravai

²³ Anutuuqaa ausa mmuduuya mmira nnauvootama ivaki vau mminnaiyauvootama ngiau aapu vai nnau yoosinna mminnaiyauvaa mmannammannaayauvaivee. Inna aikiooma iya mmatayaa nnau mminnaiyavunu puara kiauvaadiri rupiriruudu yoketairavai. Mo ngiau aapu vai nnau yoosinna mminnaa tuanaiyauvo yoke-taakiaiveera iira aataruuvo ari vookarai kiauvaadiri iira aataruvai. ²⁴ Ngiau aapu vai nnauvaa mmannamman-naivaa vaidiyya iima kioo nnauvaki hama Yisuuva ivaki viravai. Ivo ngiau aapu tuanaivaki viravai. Anna makee ivo ivaki varioo tiyara Anutuuqaa avuuvau iinno varinoo. ²⁵ Anutuuqaa kati puara hudeera kieeta vaidiivo nnau yoketaivaa aakiaivaki vau nnau yoketaa tuanaivaki mmuaa nuanuvaki mmuaa suai nnaasu vioo vo nu-anuvaki mmuaa suai makemakee puara kiauvaatama varoo viravai. Mo Yisuu Kirisiiva hama ngiau aapuuvaki vioo airineetu Anutuuqaa ari mminara viravai. ²⁶ Ivo itaama uutiri. Nnaaru Anutuuqo ngiau mmataivaa uu suaivakidiri ivo mmannammanna mmamma nniitareeraivaa vara roo nnuuvo ngioo ngioo aanna makee homo itaavai vaitirivee. Hama ivo itaama iiravai. Ngiau mmataivo taikaanara iira suaivaki gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara ivo mmuaa suai mmuaaneetu Anutuuqaa ari mmudu inna kiauvo tiiravai. ²⁷ Gioonna kiaapuuya mmuaavai mmuaavai mmuaaneetu nnaasu putida Anutuuqo iya yaparainaraiva-ki kuaavai. ²⁸ Ivaa roosiima mmuaaneetu Yisuu Kirisiiva Anutuuqaa ari mmiravai. Ivo kaayau gioonna kiaapu-uya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara Anutuuqaa ari mmiravai. Nnaagjai ivo kava vara ranoo ti-inaraivo fai hama gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara tiinaravai. Gioonna ki-aapuuya innara faannakiaiya vitanaraivaara tiinaravai.

10 Anutuuqo mmaanna tuu aataruuvo fai yapooma yoketaa aataruuvo nninaraivaa mmannammannaavai vaivai. Ta ivaa teeda hama kooyaa taunnavai. Mmanna mamanaaruuvaa nnaasu ta taunnavai. Ivaara hama ivoono yopeema Anutuuqaasi nnira gioonna kiaapuuya tuqinnaikiai safuuma variaavai. Anutuuqaa kati puara hudeera vaidiyya tupatupaa mmuaa nuanu mmuaa nuanu mmuaakaraama puaraiyauvaa huda kua-da Anutuuqaa mmida variaavai. Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvaudiri itaama puaraiyauvaa huda Anutu-uqaa mmira aataruuvo hama yopeema Anutuuqaasi nnira gioonna kiaapuuya tuqinnaikiai safuuma variaavai. ² Anutuuqaa ausa mmuduuya mmira gioonna kiaapuuya ii aataru ivaa uudu mmuaa suaivaki iya mminnam-minnaa maisaiyauvo vaa taikotiri. Hama iya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara rikiooduu mmannam-manna mmuaararoovo vutiri. Hama iya mmannammanna puaraiyauvaa huda Anutuuqaa mmutirivee. ³ Mo iya makemakee vo nuanu vo nuanu puaraiyauvaa huda Anutuuqaa mmudu rikiada ivaudiri iya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvo vaa taunnu kiouyauvaa kava rikiooduu iya yaata tinniiyauvaki vairavai. ⁴ Puara buri-

makau memeeeya kiauyauvoono hama yopeema mmিন্নamminnaa maisaiyauvaa rugoovaara iya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara makemakee vo nuanu vo nuanu kava rikieeravai.

⁵Ii aataru ivo itaama vauvaara Yisuu Kirisiiva mmatayaa tuu suaivaki ivo ari putinaraivaara Anutuuqaa tunoo:

Vaidiia yeennaiyauvaa kati i mmida
puaraiyauvaa huda i mmuuvaara
hama i yoketauduu hama i varaatairavai.
Vaa a mmatayaa varira mmammaivaa
niini teerama kieeravai.

⁶Iya kiisama ngiaunnannuma yeena tapiivau
puaraiyauvaa varada hudooduu
tamooqa taika kioovaara hama i yoketairavai.
Mminnamminnaa maisaiyauvo taikaiveera kiaa
puaraiyauvaa hudooyauvaara hama i yoketairavai.

⁷Itaama vauduu na kiaanoo:
Anutuuqo, vaa na ngiaunoo.
I yanaivaki kua voovai niyara vauvoona
aanna na ngiaunoo.
I yaata utira kuaivaugiataama
na mmoori iinaraivaara na ngiauvaivee.
Na itaa kua kiauvaivee, tiravai.

⁸Ivo tauraa tunoo: Vaidiia yeennaiyauvaa kati i mmida puaraiyauvaa huda i mmuuvaara hama i yoketauduu hama i varaatairavai. Iya kiisama ngiaunnannuma yeena tapiivau puaraiyauvaa varada hudooduu tamooqa taika kioovaara hama i yoketauduu hama i varaatairavai. Mminnamminnaa maisaiyauvo taikaiveera kiaa puaraiyauvaa huda kioovaaraatama hama i yoketauduu hama i varaatairavaivee, tiravai. Ii aataru iyauvaa iya Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaudiri iikiateera tuduaata ivo itaa kua tiravai. ⁹Nnaagjai ivo tunoo: Anutuuqo, vaa na ngiaunoo. I yaata utira kuaivaugiataama na mmoori iinaraivaara na ngiauvaivee, tiravai. Ivaara Anutuuqo puara huda mmira aataruuvaa kagaari kioo karaasa aataruuvaa Anutuuqo yaata utiraivaugiataama ta iikiateera aataruuvaa yapeeravai. ¹⁰Anutuuqo yaata utiraivaugiataama Yisuu Kirisiiva mmuaaneetu ari mmammaivaa inna mmioo putiravai. Ivo itaama uuvaara ti mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeera aataruuvaa iiravai. Itaama uuvaara ta Anutuuqaa gioonna kiaapu tuanaaya yoketaama variaunnvai.

¹¹Anutuuqaa kati puara hudeera vaidiia makemakee mmuakiaa suai mmuaakaraama airineetu ngiau dida vaidi puaraiyauvaa huda Anutuuqaa mmida variaavai. Ii puara huda mmiaa iyauvo hama yopeema vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaa rugavai. ¹²Yisuu Kirisiiva mminnamminnaa maisaiyauvaara mmuaaneetu Anutuuqaa ari mmi kioo oro inna yaaku yaadudainningiaa hara kioo variravai. Ivo mmuaaneetu itaama uu aataruuvo fai tupatupaa vainaravai. ¹³Ivo Anutuuqaa yaaku yaadudainningiaa hara kioo varioo Anutuuqo inna nnammutuiai yaatara kiaanaraivaara faannainno varinoo. ¹⁴Anutuuqo ari gioonna kiaapuuya iinno varikiai iya yoketaama variaano. Yisuu Kirisiiva mmuaaneetu aikiooma iya mminnamminnaa maisaiyauvaara Anutuuqaa ari mmuuvaara iya Anutuuqaa avuuvau yoketaa tuanaaya variaavaivee. Ii aataru ivo fai tupatupaa itaavai nnaasu vainaravai.

¹⁵Mmannasa Yoketaivootama ivaara kooyaa ti kiaa ti mmiravai. Ivo tuu kua voovai Anutuuqaa kua fafaaraivaki vainno ataa kua tunoo:

¹⁶Udaangaivo tunoo:
Fai ii suai iyauvo taikanai
aa kua karaasa na yeena rau kiee
iya kiaa mminara aavo ataama vainoo.
Fai na ni kua aataruuyauvaa
iya aakiaiyauvaki yapa kiee
iya yaata tinniiyauvakiaatama yapaanaravaivee, tiravai.

¹⁷Mmannasa Yoketaivo itaa kua kiaa kioo vo kuavai tunoo:

Fai na hama kava
iya mminnamminnaa maisaiyauvaara yaata utuee
na hama iya maisamaisama iikiai yauvaaraatama
yaata utinaravaivee, tiravai.

¹⁸ Anutuuqo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga taika kiaivaara ivo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaiveera ta puara huda inna mmira aataruuvaa hama kava iikiaaraivootainoo.

Nnikiai ta Anutuuqaa vainima kuaaravee

¹⁹ Ni seenayaso, Yisuuva putuduu inna kiauvo tiyara tuuvaara ngiau aapu Anutuuqaa nnauvaki vo atau yoke-taa tuanaa voovaki ta aikiooma kati kuaunnaivo kooyaa vainoo. ²⁰ Yisuuva putuu suaivaki buruqaivo Anutu-uqaanee kiasa kioo nnauvaki atau rummua kioovo tammaa kiraatu varoo tuoo viravai. Anutuuqaasi vira aataru-uvaki atau rummua kioo buruqaivo inna Yisunna mmammaivaa roosiiravai. Buruqaivo tammaa kiraatuu suaivaki Yisuuva Anutuuqaasi vira aataru karaasa variraivaa kooyaa ti vitairavai. ²¹ Anutuuqaara kati puara hudeeraiya roosii nnoonnaivoono ta Anutuuqaa gioonna kiaapuuyara tiyara dinoo. ²² Tiyara diivaara nnikiai ta Anutuuqaa vainima vida ti aakiaiyauvaki kua kutaa tuanaa innara mmuduuya rida innara kutaavaivee kiasa kia-da ivaa puaisa utida kuaaravai. Ta ti mmamma maisa tasipama varira aataruuvaa vaa Yisuuva ruga kiaikio ti yaata utiraiyauvo yoketaayauvai vaivaa tasipama innasi kuaaravai. Ta ti mmammaiyauvaa nnoori yoketaivaadiri finirayaama Yisuuva ti aakiaiyauvaki fini kinai rikiada ta yoketaaya innasi kuaaravai. ²³ Anutuuqo ari kuaivaa kiasa teerama kioo fai na iinaravee tuuvoono fai hama pikieerainno iinaravai. Ivo ivaa iinaraivaara nnikiai ta kutaavaivee kiasa kiada hama taara yaata utuaaravai. Ta innasi kuaaraivaara faannakiaunnaivaa nnikiai ta puaisa utida variaaravee. ²⁴ Nnikiai ta ariiyara ariiyara yaata utida ari tasipa ari tasipama mmuaavaugiataama mmoori varada ariiyara ariiyara mmuduuya rida yoketaama iikiaaravee. ²⁵ Anutuuqaara nuunaida varira aataruuvaa nnikiai hama ta pikiaaravee. Vooya vaa pikiaiyara roosiima ta pikiaarainnoo. Nnikiai ta titiita titiita yamaa kua yamaa kua tida mmuaavaugiataama yaagueeqama variaaravee. Yisuuva tiinara suaivo vainima vaivaara rikiada yaagueeqama kiada itaama variaaravee.

²⁶ Gioonna kiaapu vooya Yisuu Kirisiinna kua kutaivaa ti kiasa ti mmi kikiari rikiada ta ivara kutaavaivee kiasa kiadaata mmannammanna Anutuuqaa mmooka hanigia mmi kiada mminnamminnaa maisaiyauvaa varakio rikioo ti mminnamminnaa maisaiyauvaara ta kava puara huda Anutuuqaa mmira aataruuvo hameetainaravai. ²⁷ Hameetaikiai ta aatuuda varida kua pinaivaara nnaasu faannakiaaravai. Kua pinaivaaraatama ikia hauru too ari vookaraivo Anutuuqaa nnammutuuiya taa taika kiaanaraivaaraatama ta faannakiaaravai. ²⁸ Anutuuqo Musiin-na mmaanna kua kiasa mmu aataruuvaa hatokoo gioonna kiaapuuvaa iya inna ruputuduu putiravai. Kua pinaivaki taaramannee taaravoomadoono innara kutaa ivo iivaivee tuduu rikiada hama iya innara boo tiraida inna ruputuduu putiravai. ²⁹ Mo itaama vau aataruuvo inna kiisama mmuaaraveera aataruvai vairavai. Mo Anutuuqaa Mmaapuuvaa puruuka tioo mmooka hanigia mmira gioonna kiaapuuvo fai pinaa mmuaararai ari vookaraivaa varaananaravai. Anutuuqo kua yeena rau kioo kua kaanaivo Yisuuva putuduu inna kiauvo tuuvaara ii gioonna kiaapu ivaa vaa Anutuuqo innara niinivaivee tiivo fai ivo ivara kumina mminnaavaivee tioo fai pinaa mmuaararavaa varaananaravai. Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata utiraivaa Mmannasa Yoketaivoono ti mmiivaara ivo maisavaivee tiivoono fai pinaa mmuaararavaa varaananaravai. ³⁰ Aa kua aavaa tuu nakaaravaa vaa ta teeda rikiaunnava. Ivo tunoo: Maisa mmooriivaa irisai mminaravaa neenoo nakaaravovee. Fai neenoo irisai maisavaa gioonna kiaapuuya mminaravaivee, kiasa kioo vo kuavai tunoo: Fai na Udaangaivoono ni gioonna kiaapuuya kua pinaivakidiri iya yaparaina irisaiyauvaa duuyama kiese iya mminaravaivee, tiravai. ³¹ Anutuuqo tupatupaa variraivoono ti yaparainno safuuma irisaiyauvaa duuyama ti mminaravoo inna vaidi aatuu mmuaararai aataruavaivee.

³² Ngia nnaaru varuuvaa yaata utuatee. Ngia Anutuuqaa aataruuvaa ikiataa kooyaa too suaivaki ngia kaayau mmuaararavaa vareeravai. Varadaata yaagueeqama duduu hama ngii yaatareeravai. ³³ Vo suai suai vooyauvaki ngia gioonna kiaapuuya avuuyavunu duduu vooya ngii maisa kua tida ngiiyara koonnama uudu-aata ngia yaagueeqama diravai. Ari vo suai vooyauvaki ngii seenaiyara iya itaama mmuaikaraama uudu teeda ngia ngii seenaiya tasipama oro duduu ngiiyaraatama koonnama uudu-aata yaagueeqama diravai. ³⁴ Gioonna kiaapu oovi nnauvaki varuuyara ngia pinaama boo tiravai. Vaidi vooya numa ngii hoonahaanaiyauvaa ravisu va-rooduaata hama ngia iyauvaara yaata utiraida kati ngia sirigaida variravai. Vaa ngia rikieeravai. Tupatupaa vari-raivo iyauvaa yaatareeravaa vaa ngia varoovaa ngia sirigaida variravai. ³⁵ Ivaara ngia mmuaararavaa va-roovaa sa ngii pirisakiaivee. Fai ngia Anutuuqaa kutaavaivee kiasa kiada yaagueeqama varidada irisai yoke-taivaa varaaranaravai. ³⁶ Ngia Anutuuqo yaata utiraivaugiataama iida irisai kua kiasa teerama kioovaa varaaravaa mmuaararavaa varadaata makemakee yaagueeqama nnaasu variatee. ³⁷ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaravoo vainno tinoo:

Kiisa suaivo taikano

ivo tiinaraivo fai tiinaravaivee.

Fai ivo hama haunainaravai.

³⁸ Fai ni gioonna kiaapu safuuma varii voovoono niyara kutaavaivee tioo hara kioo varinaravai. Mo fai ivo niyara muaraagainno ni pikianai fai na hama innara yoketainaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ³⁹ Hama ta gioonna kiaapuuya muaraagaida Anutuuqaa mmooka hanigia mmiannayavee. Itaama iikiaya fai eeyara putu taikaaravai. Ta gioonna kiaapuuya innara kutaavaivee kiaunnano Anutuuqo ti vitoo yoketaivau ti yapa kiaiyavee.

Anutuuqaa kutaavaivee tira aataruvai

11 Ta yaagueeqama Anutuuqaa kutaavaivee kiaunna aataruuvo ataama vainoo. Anutuuqo tinoo: Na ngiini iinaravaivee, tii kuaivaara ta faannaida ti aakiaiyavaki kiaunnano: Fai ivo kutaa iinaravaivee, kiaa kiada fai ta varaaravai. Ivo iinaravaa hama ta titi avuuvadiri teerida ta ti aakiaiyavaki yaagueeqama kiaunnano: Fai ivo iinaravaivee, kiaa kiada fai taaravai. ² Nnaaru varuu gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kutaavaivee tuuyara ivo iyara yoketaayavee tiravai.

³ Nnaaru Anutuuqoono kua tioo ngiau mmataivaa iima kioovaara ta kutaavaivee kiaa kiada arinaima teeda rikiaunnava. Mmuakiaa mminnaa ta taunnaiyavua Anutuuqo hama vaidi teera mminnaivaadiri iima kiavaaraatama ta kutaavaivee kiaa kiada arinaima teeda rikaunnava.

⁴ Nnaaru varuu vaidi voovai nnutuuvo Aveero Anutuuqaa kutaavaivee kiaa kioo yoketaama varioo kati puara sipisiipa nnaakaraivaa ruputu kioo inna mmiravai. Ivo itaama mmu aataruuvo Kaingo Anutuuqaa kati mmu aataruuvaa yaataroovaa Anutuuqo tooduu yoketairavai. Aveero Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo inna tooduu safuuma varira vaidivai variravai. Ivo Anutuuqaa kati mmuuvaa Anutuuqo tooduu yoke-tauvaara ivo inna tooduu safuuma varira vaidivai variravai. Aveero vaa putuu vaidiivoono Anutuuqaa kutaavaivee tuu aataruuvo aanna homo kooyaa vaikiyai ta rikiaunnano.

⁵ Nnaaru varuu vaidi voovai nnutuuvo Inooko Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara sa ivo putiraivaa taiveera Anutuuqo ivo varuu mmammaivaata inna viteeravai. Anutuuqo ivo varuu mmammaivaata vitoovaara gioonna kiaapuuya innara buaidada tooduu hama iya too vairavai. Ivo homo mmatayaa varuu suaivaki Anutuuqaa kua fafaaraivo innara tunoo: Anutuuqo inna variraivaa tooduu inna yoketairavaivee, tiravai. ⁶ Gioonna kiaapu voovoono hama Anutuuqaa kutaavaivee tiivaara Anutuuqo inna taikio hama inna yoketaivai. Anutuuqaa vainima kuanarivoono Anutuuqo kutaa varinoo kiaa kuaivaara kutaavaivee kiaivee. Gioonna kiaapu yaagueeqama Anutuuqaa buaakiaaraiya ivo irisai yoketaivaa iya mminaraivaara vainima innasi kuanarivoono ivaara kutaavaivee kiaivee.

⁷ Nuvuaava hama too aataru voovai nnaagiai vainaraivaara Anutuuqo inna kiaa mmuduu rikioo Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara ivo tuu kuaivaa arinaima rikieeravai. Rikioo iinno nnooriyaa nuaira nnavuaa heeka taika kioo ari nnaata nnaakaraivaatama ivaki vida yoketaama hara kiada variravai. Nuvuaava itaama uduu rikiada mmatayaa varuu gioonna kiaapuuya ngiari mminnamminnaa maisaiyavuaa irisaiyavuaa vareeravai. Varooduu Nuvuaava Anutuuqaa kutaavaivee kiaa kioo itaama uuvaara ivo inna tunoo: A safuuma varira vaidikuavee, tiravai.

⁸ Aparahaamo Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo inna maavee tuu suaivaki ivo inna kuaivaa arinaima rikioo ari yoosinnaivaa pikioo hama ivo too mmata voovaki Anutuuqo innani mmataama kioo tunoo: Aa mmata aavaa na i mminaravaivee, tuu mmataivakira viravai. ⁹ Anutuuqo inna kiaa mmuuvaa kutaavaivee kiaa kioo na i mminaravaivee tuu mmataivaki oto varioo ngiari voopinnaaya mmatavaivee kiaa kioo taanna yoosinnaivaki varirayaama seera nnauyavuaa heeka kioo ivaki hara kioo varuduu ari mmaapu Isaakoota ivaki hara kioo varuduu ari nneedi Yakooopoota ivaki hara kioo variravai. Ivaitanaata Anutuuqo kua kiaa teerama mmataama kioo mmataivau variravai. ¹⁰ Aparahaamo ii mmata ivau varia roo nuainno varioo Anutuuqo yaata utuoo ngiau aapu iima kioo yoosinna pinaivaki varinarivaara faannainno hara kioo variravai. Ii yoosinna ivaki yaagueeqa kuabai hara teerama kiooyauvo tupatupaa vainaraivaki kuanarivaara faannainno hara kioo variravai.

¹¹ Aparahaamaa nnaataivo Saraava nnaakara mmatao suaivo taika kiooduaata yotera kioonnaata Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo ari yaagueeqaivaa inna mmuduu Aparahaamaa tasipama kioo mmaapuvai mmateeravai. Anutuuqo kua kiaa teerama kioo fai na iinaravaivee tuuvaara Saraava innara tunoo: Kutaa fai ivo iinaravaivee, tuuvaara Anutuuqo mmaapuvai inna mmuduu mmateeravai. ¹² Ivaara Aparahaamo ngiaabai kioo hokoba suai varia roo ngioo ngioo varuu suaivaki Saraanna tasipooduu mmaapuvai mmateera-

vai. Ii vaidi mmuaa Aparahaamaayaadiri kaayau nneeditunna sidinnaidiia variravai. Aakiapuiauvo ngiau-vau diaani nnukaiyauvo nnoori mmaagaivau vakiaani hama yopeema vaidiia jaariraivaa roosiima iya variravai.

¹³ Ii gionna kiaapu iya Anutuuqaara mmannammanna kutaavaivee kiaa rada vidada putiravai. Homo iya varuu suaivaki kooyaa iya tunoo: Ta aa mmata aavau variaunna suaivaki ta ngiari voopinnaia vida nnidaida variraiya roosiima variaunnaano, tiravai. Iya itaa kua tida Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kua kaanaiyauvaa hama vareeravai. Ii kaanaa iyauvo ngieera homo vauvaara iya mmanna kuaivaa rikiada kutaavaivee kiaa kiada ivaara sirigairavai. ¹⁴ Vaa ta arinaima rikiaunnavai. Itaa kua tuuya ngiari yoosinna tuanaiyauvunu variaaraivaara ngiari aakiayauvaki yaata utida variravai. ¹⁵ Iya nnaakuva Aparahaamo vaa pikioo mmataivaara hama yaata utiravai. Iya homo ivaara yaata ututiri. Iya kava vararanada vira aataruuvo voutirivee. ¹⁶ Hama iya ivaara yaata utirama kiada ii mmata ivaa yaatareera yoosinnaivo ngiau aapu vauvaara iya ivaki variatauduu ivaara iya yaata utida variravai. Ivaara iya Anutuuqaara ti Anutuuqovee tuuvaara hama ivo iyara inna mmamma maisairavai. Vaa ivo iyani pinaa yoosinnaivaa teerama kieeravai.

¹⁷ Anutuuqo Aparahaamaa iinno taanaree kiaa uu suaivaki Aparahaamo Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo inna kiaa mmuuvaugiataama ari mmaapu mmuaa tuanaivaa Isaakaa vitoo Anutuuqaa ruputu huda mminaree kiaa kioo iiravai. Vaa tauraa Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kuaivaa inna kiaa mmioo tunoo: Fai Isaakaakidiri i nneeditunna sidinnaidiia kaayauma variaaravaivee, tuu kuaivo vauduataa ivo Isaakaa vitoo Anutuuqaa ruputu huda mminaree kiaa kioo iiravai. ¹⁹ Aparahaamo ari mmaapuuvaa ruputinara uu suaivaki ivo yaata utuoo tunoo: Fai na inna ruputino putino Anutuuqo aikiooma tino rikioo kava diitaanaravaivee, tuuvaara kati ari ausa tinniivakidiri itaama yaata utuoo mmataama kioo tuu kuaivaudiri ari mmaapuuvo putuuvakidiri diiteeraivaa roosiima diitoo innasi nniravai.

²⁰ Isaakoono Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara ivo ngiaabai kioo putinara uu suaivaki ari mmaapuuvaitana Yakoopaya Isauya kua yoketaivaa kiaa mmiravai. Ivaitana yapooma yoketaama variaaraivaara ivo kua yoke-taivaa ivaitana kiaa mmiravai.

²¹ Yakoopo Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara ivo ngiaabai kioo putinara uu suaivaki ari mmaapuuvaa Yoosiipaa mmaapuuvaitanaara kua yoketaivaa tiravai. Ii suai ivaki ivo ari yauvau kuru tu kioo vainno kookainno ari ausa mmuduuyaivaa Anutuuqaa mmiravai. Ivo innara kutaavaivee tuuvaara itaama iiravai.

²² Yoosiipo Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara ivo ngiaabai kioo putinara uu suaivaki Isarairaa gionna kiaapuuya Iyiipa mmataivau varidada yapooma pikiada kuaaraivaara tiravai. Iya kuaara suaivaki ari mmuyai sagiayauvaa varada kuateeraivaara tiravai.

²³ Musiinna kaano koovaitana Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara Musiinna mmata kioodoo inna vitada hatauma kioodoo taaravooma kuraagaivo taika kieeravai. Ivaitana tooduu ngiari mmaapuuvo yoketauvaara hama ngiari kieetaivo nnaakaraiya ruputuatera tuu kuaivaara aatuurama kiada inna kuaivaa hatokada ngiari mmaapuuvaa vitada hatauma kieeravai.

²⁴ Musiiva Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara ivo yokoo suaivaki iya innara tunoo: A Faraunna raunnaivaa mmaapukuavee, tuuvaara ivo ooqoo tiravai. ²⁵ Ivoono Anutuuqaa gionna kiaapu ari seena Isarairaiya tasipama mmamma mmuaararooavaa varaanaraivaara inna yoketairavai. Ivo mminnamminnaa maisaivaa varoo ivaudiri kiisa suai sirigairavaa varaanaraivaara hama inna yoketairavai. ²⁶ Ivo yaata utuoo arinaima ataama rikieeravai. Anutuuqo mmataama kioo vaidi Misiavaa mmooriivaa ivo varaanaraivaara gionna kiaapuuya innara puruuka tida maisa kua tuu aataruuvo inna hama inna mmuaarareera aataruvai vairavai. Ii aataru ivo mmuakiaa yoketa yoketai mminnaa hoonahaanaiyauvo Iyiipa vauyauvaa yaatareera aataruvai vairavai. Ivo irisai yoketaivaa fai yapooma varaanaraivaara yaata utuoo itaama iiravai.

²⁷ Musiiva Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara Iyiipaa kieetaivo innara nnannatooduu rikioo hama ivaara aatuurama kioo Anutuuqo tuuvaugiatama Iyiipa pikioo viravai. Vaidiia hama Anutuuqaa teeraivaa Musiinna ari aakiavoono inna toovaara ivo diitoo vioo kieeravai. Vioo hama hanigiannanna kuagiannannairavai. Eyommaara vioo kieeravai. ²⁸ Ivo Iyiipa pikioo kuanara iinno varioo Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara buusa Varaigiataa iira aataruuvaa toosa hara iiravai. Ivo Isarairaa gionna kiaapuuya tuduu iya puara sipisiipaiyauvaa ruputu kiada kiauyauvaa varada nnau tipumaiyauvunu siikairavai. Vaidiia ruputinai putuara aangeravoono sa ngiari mmaapu ngaruuya ruputinai putuateraivaara iya nnau tipumaiyauvunu kiauyauvaa siikairavai. Aangeravo kiauvaa too pikioo varaigiataa kuaiveeraivaara siikairavai.

²⁹ Isarairaa gionna kiaapuuya Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara nnoori sorovuaraivaa nnutuuvo Kookee Nnoorivee tuu nnooriivaa Anutuuqo tuduu vioo sai ngioo sauduu sasakainno kumina mmatavai vauduu ivaugiataa sainai vida tara kieeravai. Vida tara kioodoo rikiada Iyiipaiya iya vata rada nnuuya ivau nnida varuduu rikioo nnooriivo kava ngioo iya ruputu taika kioodoo putiravai.

³⁰ Isarairaa gioonna kiaapuuya Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo tuuvaugiataama ngiari nnammutuuiya varuu yoosinna Yerikoo sikau vagiaamunnaivaa ututu nuaida varududuu yaaku sai suaivai karasaidiri taara suaivaitana taika kiooduu rikioo Anutuuqo mmataama kioo suaivau sikau vagiaamunnaivo ari mmaara havaratoo mumunu utu raubiriima kieeravai. ³¹ Tauraa sabi nuaira gioonnaivaa nnutuuvo Rahaapo Yerikoo variravai. Hama vagiaamunnaivo tavaratoo suaivaki Isarairaa vaidiivaitana numa hataumakidiri dida ivaki varuuya taaree kiaa uduu Rahaapo Anutuuqaara kutaavaivee tioo ivaitanaara yaata utuoo vita hatauma kieeravai. Hatauma kioovaara vagiaamunnaivo tavaratoo suaivaki Isarairaiya ivakinnaa gioonna kiaapu Anutuuqaa kuaivaa rikiadaata yaatarooya ruputu taika kiada Rahaapaa hama ruputiravai.

³² Gioonna kiaapu vooya Anutuuqaara kutaavaivee tuuya uu aataruuyauvaara ngii giaa ngii minaree kiaa na dataama ngii giaa ngii mi taikaanarannee? Hama na suai ngii giaa ngii minaraivootainoo. Vaidi vooya nnutuuyauvo Gitioono Baraako Samasoono Yepataava Davuitiiva Samueeroovainnaata forofetaiyaatama uu aataruuyauvaara ngii giaa ngii minaraiyauvo vai kiaikio hama suai ngii giaa ngii minaraivootainoo. ³³ Iya Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara iyakidiri vaidi vooyaano vo mmata vooyavunu variyaiya rapidada yaatara kieeravai. Iyakidiri vaidi vooyaano vo mmata vooyavunu variyaiya yamaa kua yamaa kua iyaatama tida iyara tuqinnama haitatuuda Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kuaiyavuaa kaanaiyavuaa vareeravai. Iyakidiri vaidi vooyaano fai mmaraara raiyoonaiya vuutaivaki duduu hama iya gutu nneeravai. ³⁴ Iyakidiri vaidi vooyaano ikiaiuyauvo pinaama hauru teeraiyavuaa rasuuma kieeravai. Ngiari nnammutuuiya iyakidiri vaidi vooya ruputuaaree kiaa iidada fanniima kiooduu kati yoketaama viravai. Muaraagama varuu vooyaano nnaagiai yaagueeqama variravai. Vooyaano rapuu suaivaki yaagueeqama rapidada ngiari voopinaiya yaatareeravai. ³⁵ Gioonna vooyaano Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara ngiari nnaakaraiya putuduu rikioo Anutuuqo tuduu kava diiteeravai.

Ngiari nnammutuuiya iyakidiri vooya vitada maisa mmooriivaa iya mmida tunoo: Ngia Anutuuqaa aataruuvaa pikikiai fai ta ngii tikiai rikiada sabi kati ngiengie yaata utuaivaugiataama kuaaravaivee, tuuvaara ooqoo tuduu rikiada maisa mmooriivaa iya mmududuu putiravai. Fai yapooma kava diitada yoketaama variaaraivaara iya yaata utida itaama putiravai. ³⁶ Ngiari nnammutuuiyaano vooya ruputida iya ripiida iyara nniki rakaida puruuka tida vooya yuku yaakuuyavunu yeena rau kiada oovi nnauvaki yapeeravai. ³⁷ Ngiari nnammutuuiyaano sikauyavuaa habati kiada vooya ruputida soonnaadiri vooya tammaa hatokada paipa avai karaivaadiri vooya rutaka kiooduu putiravai. Vooyaano puara sipisiipaiyavuaa nnabaiyauvaatama puara memeeuyavuaa nnabaiyauvaatama uyu kiada nuaida varida mmanna haipuya varuduu ngiari nnammutuuiya mmamma mmuaararooavaa iya mmida maisamaisa mmooriyavuaa iya mmiravai. ³⁸ Iya hama vaidiaatau mmanna mmata gaangaiyavunuaata taapiiyavunuaatama nuaida varida oonauyavukiaata soopaiyavukiaatama hara kiada variravai. Iya itaama varida fai yapooma Anutuuqaa tasipama yoketaama variaaraivaara yaata utida hama koonnama varuuya tasipama mmuaavau variravai.

³⁹ Ii mmuakiaa gioonna kiaapu iya Anutuuqaara yaagueeqama kutaavaivee tuuvaara ivo iyara inna yoketauvo kooyaa vairavai. Itaama ivo kooyaa vauduaata Anutuuqo gioonna kiaapuuya vita yoketaivau yapaanaraivaara ivo kua kiaa teerama kioo kua kaanaivaa hama iya teeda rikiada vareeravai. ⁴⁰ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Ta nnaagiai variaunnaiya Anutuuqo tiyara yaata utuoo yaatareera aataruuvaa teerama kieeravai. Ii aataru ivo tiyara teerama kioovau iyaata teetama mmuaavaugiataama nnaasu yoketaa tuanaaya variateeraivaara Anutuuqo tiiniaatama yaatareera aataruuvaa teerama kieeravai.

Ta Yisuu Kirisiinna teeda nnaasu vaidi innara kutaavaivee kiaravee

12 Ii kaayau gioonna kiaapu Anutuuqaara kutaavaivee tuu iya vaa putuduu iya uu aataruuyauvo aanna tiisiaata vaikiyai ta iyavunugiataama Anutuuqaara kutaavaivee kiaunna aataruuvo kooyaa vainoo. Ivaara nnikiyai tete iira aataru mmuakiaiuyauvo Anutuuqaa aataruuvaa uudarairaiyavuaa kagaari kiada mminnamminnaa maisaiyauvo ti puaisa utiraiyavuaa pikiaaravai. Vaidiyya yaagueeqama seenada vida ngiari yaatara ngiari yaatara kiaaree kiaa iikiaaneema Anutuuqo ari aataru kooyaa tiini teerama kioo yapa kiaivau nnikiyai ta ivau yaagueeqama nookiaaravee. ² Nnikiai Yisuunna nnaasu teeda vaidi variaaravee. Ivo ta yoketaama variraivaa oyai nakaaravovee. Ta tauraa innara kutaavaivee kiaa kiada mmannammanna varia rada vidada innara kutaavaivee nnaasu kiaravee. Yisuuva fai yapooma ari konna tasipama sirigainno yoketaama varinaraivaara yaata utuoo yatari sagaivau ari mmamma nniitaraanaraivaara hama ooqoo tiravai. Ivo ivau vainno mmamma maisainaraivaara hama yaata utirainno inna aikioovaivee tiravai. Ivaara aanna makee ivo Anutuuqo varira mmaataivaa yaaku yaadudainningiaa nnoonnavai hara kioo varinoo.

³ Gioonna kiaapu mminnamminnaa maisa suvuiraiya Yisuunnara nnannatooduu mmoori maisivaa uduu rikioo ivo yaagueeqama varuuvaa yaata utida rikiatee. Ivaara sa ngia muaraagakiatee. Ivaara sa ngii

pirisakiaivee. Ivo yaagueeqama varuuvaara yaata utida yaagueeqakiatee. ⁴ Ngiingii aakiaiyauvaki ngia mminnamminnaa maisaiyauvaara yaagueeqama ooqoo tida varida iikiaavai. Ngia itaama iikiaivaara koonnama vari-aiya ngii ruputida mmamma mmuaararaivaa ngii mmikiai Yisuunna roosiima hama ngii kiauvo tiikiai hama ngia putuaavai. ⁵ Anutuuqo ngiiyara ni naunna maapuyavee kiasa kioo ngia yaagueeqama variateera kua yoke-taivaa ngii giaa ngii muuyauvaa vaa ngia taunnuuda kiaannee? Ivo tunoo:

Ni maapu-o, na Udaangaivoono
a safuuma varianeeraivaara
mmuaararaivaa i mmiauvaara
tuqinnama yaata utuee rikiaanee.
Maisa aataruuvaa iivoora
na i ooqoo tinai rikiee
sa pinaama yaata utino
i ausaivo mmuaararakiaivee.

⁶ Na Udaangaivo ngiiyara mmuduuya riraiya
ngia safuuma variateeraivaara
na mmuaararaivaa ngii mmiauvai.
Na Udaangaivo ni gioonna kiaapuuyara
ni naunna maapuyavee kiauya
safuuma variateeraivaara
na mmuaararaivaa ngii miauvaivee, tiravai.

⁷ Anutuuqo mmuaararaivaa ngii minai rikiadaata mmannammanna yaagueeqama variatee. Anutuuqo ngii taikiai ngia inna raunna mmaapuya variaivaara ivo itaama ngii iivai. Dee nnaakaraya ngiari kookiaiya iya tuqin-nama variateeraivaara hama mmamma nniitareeraivaa iya mmiaannee? Mo mmuakiaaya ngiari nnaakaraiya tuqinnama variateeraivaara mmamma nniitareeraivaa iya mmiaavai. ⁸ Anutuuqo ari raunna mmaapu mmuaki-aaya itaama tuqinnaivaa roosiima ivo mmuaararaivaa hama ngii mitiri. Ngia hama inna raunna mmaapuya variaatiri. Ivo ngii taikiai ngia yapa nnaakaraya variaatirivee. ⁹ Na kua voovaata tinai rikiaatee. Vaa ta ti kookiai-yara rikiaunnava. Ta maisama variaannaduu iya mmamma nniitaroovaa ti mmuduu ta safuuma variaan-naivaara iya nnutuuyauvaa ngiau aapu yapeeravai. Itaama variaivaara inna yoketaavai. Ti Napoova Anutuuqo ti mmannasaiyauvaara haitatuuraivoono mmuaararaivaa ti mminai rikiada ta ivaara arinaima rikiada inna mmemmaana kuaarivo inna pinaama yoketaavai. Fai ta itaama iida yoketaama variaaravai. ¹⁰ Ti kookiaiya ta kiisaya variaanna suaivaki ta tuqinnama variateeraivaara ngiari yaata utiraivaugiataama mmamma nniita-reeraivaa ti mmiravai. Anutuuqo yoketaa tuanaavai varineema teeta yoketaa tuanaaya variaaraivaara ivo ti-iyara yaata utuoo mmuaararaivaa ti mmivai. ¹¹ Ivo mmuaararaivaa ti mmii suaivaki ta rikiaunnano ti maisavai. Hama ta sirigakiaunnava. Nnaagiai ivo mmuaararaivaa ti mmiivaara arinaima rikiada safuuma ta variaunnaiya ta irisai ausa nuufaivaa varada safuuma variaunnava.

Tuqinnama varida haitatuukiatee

¹² Itaama vaino rikioo Anutuuqaa mmoori aataruuvaara ngii yaakuuyauvo hama yaagueeqaatainai rikiada in-na aikioo mmuyai mmata kiada yaagueeqama kiada mmoori varaatee. Mo ngii yukuuyauvo maisainai sa ivaara yaata utuatee. Yaagueeqama diatee. ¹³ Safu aataruuyauvunu nuaida variatee. Ngii yukuuyauvaa raa tukagiaa-ma kikio vainno eeyaara maisaivoora tida yaagueeqama raa rada nuaikio yoketainaravai.

¹⁴ Ngia mmuakiaa gioonna kiaapuuya ausa nuufaivaa tasipama variaaraivaara mmannammanna iikiatee. Yoketaa tuanaaya variaaraivaara mmannammanna iikiatee. Gioonna kiaapu voovoono hama yoketaa tua-naavai variivoono hama Udaanga Anutuuqaa taanaravai. ¹⁵ Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivaa ngiikidiri gioonna kiaapu voovoono mmooka hanigia mminarainnoo kiasa ivaara tuqinnama hai-tatuukiatee. Yatari kagia iiraivo kapikaravaa roosiima ngiikidiri gioonna kiaapu voovai aakiaivo kapikarano kaayau gioonna kiaapuuya iinai koonnama varivoora tuqinnama innara haitatuukiatee. ¹⁶ Ngiikidiri gioonna ki-aapu voovoono nnaaruaa vaidi Isaunna roosiima sabi heera aataruuvaa iinno Anutuuqaa aataruuvaara inna pirisaivoora tuqinnama haitatuukiatee. Isauvaano ari koonna mminnaa mmuakiaayavai varaatauvaa ivo ivaadiri ari kataivaasidiri yeennaivaa yookaama kioo nneeravai. ¹⁷ Vaa ngia rikiaavai. Nnaagiai ari koova kua yoketaivaa innara tinaraivaa varaanaree kiasa rikiooduu ari koova innara ooqoo tiravai. Vaa ariinoo uu aataruu-voono inna atuu rummua kioodoo hama ivo ivaa kava varaanara aataruuvootairavai. Ivo kava ivaa varaa-naraivaara pinaama ratoo varioo aataruuvaara buainnonno tooduu hameetairavai.

¹⁸ Nnaaru Anutuuqo Isarairaa gioonna kiaapuuyaata kua tuu suaivaki iya taapiivaa nnutuuvo Sinai viravai. Ii taapi ivaa vaidiyya teeda ivau utiravai. Anna hama ngia iya roosiima mminnaa voovai aikiooma utuaaravo vaivaki kuaavai. Iya ikaivo pinaama hauru tooduu nama pinaivo rummua apu kioodoo upisuuduu yuunna pinaivo utuuvaki vida teeravai. Hama ngia ivaa roosiivaki kuaavai. ¹⁹ Sinai taapiivaudiri nooma akuavo vuduu kua voovai tuduu gioonna kiaapu ivaki varuuya ivaa rikiada pinaama yaata utida yaagueeqama Musiinna tunoo: Itaama ta kava vo kua vooyauvaata hama ti rikiaatainoo, tiravai. ²⁰ Iya rikioo kuaivaara iya ausaiyauvo pinaama mmuaararoovaara itaa kua tiravai. Vaa tauraa Anutuuqo iya tunoo: Fai gioonna kiaapu voovoonnee vara puara voovoono aa taapi aavau nninai rikiada ngia sikauyauvaa habati kiada inna rupertikio putuaivee, tuuvaara iya itaa kua tiravai. ²¹ Iya ivau dida too mminnaiyauvo ari vookaraama maisama vauvaara Musiivaano tunoo: Kaayau ni aatuukio ni biribiriinoo, tiravai.

²² Ngia hama itau taapiivaura viraida ngia taapi voovai nnutuuvo Sioona Anutuuqo tupatupaa variraivaki ngiaavaivee. Ii yoosinna ivo Yerusareema roosiima ngiau aapu vaivaki kaayakaayau aangeraiya sirigaida varida iikiaavai. ²³ Anutuuqo tauraa ni naunna maapuyavee tiraiya nnutuuyauvaa ngiau aapu fafaara raa kioodoo vauya nuunama varida iikiaiysi ngiaavaivee. Ngia Anutuuqo mmuakiaa gioonna kiaapuuya kua pinaana yapeeraivaasi nnida innasi ngiaiya mmannasaiyauvo ngiau aapu yoketaama variayiysi ngiaavaivee. ²⁴ Yisuuva karaasa kua yeena rau kioovaa iima kioo gioonna kiaapuuyara tammaana diraivaasi ngia ngiaavaivee. Aveeraa kiauvoono mmataivaudiri vainno maisa aataruuvaa kooyaa yapooava Yisuunna kiauvoono yoketaa aataruuvaa uvoono Aveeraa kiauvaava yaataravai. Ngia Yisuunnasi ngiaavaivee.

²⁵ Anutuuqo ngiita kua tinai rikiada ngia hama inna kuaivaa rikieerama kiada ooqoo tivoora tuqinnama haitatuukiatee. Nnaaru Musiiva mmatayaa varuu suaivaki Anutuuqo inna kuaa mmu kuaivaa gioonna kiaapuuya kua mmuduu rikiada mmanna kuavaivee kua kiada ooqoo tuuvaara hama iya irisai maisaivaara fanniiravai. Vaa vareeravai. Itaama vauvaara Anutuuqo ngiau aapuuvaki variivoono tiita kua tiivaa mo fai ta mmooka hanigia mmikio fai ivo irisai maisaivaa ti mminaraivaara ta dataama fanniikiaranee? Fai varaaravai. ²⁶ Nnaaru Anutuuqo kua tuduu rikioo mmataivo korokorooravai. Anna makee vai suaivaara ivo kua kuaa teerama kioo kuaivaa tunoo: Fai na kava tino hama mmataivo nnaasu korokoroonaravai. Fai ngiauvootama korokoroonaravaivee, tiravai. ²⁷ Ivo tunoo: Fai na kava tinaravee, tuu kua oyaivo ataama vainoo. Vaa ivo nnaaru iima kioo mminnaiyauvaara fai tino rikioo iyauvo korokorooda taika kiaravai. Taika kikio Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo hama korokorooda tupatupaa yaagueeqama nnaasu vainaravai.

²⁸ Ivaara Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo hama yopeema korokorooravaa ta varaunnaivaara nnikiai ta Anutuuqaa kua yoketaivaa kiaravee. Nnikiai ta inna mminnaana vida innara ti nnoonnavavee kua kiada titi ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaaravee. ²⁹ Ikaivo mmuakiaa mminnaiyauvaa too too taa taika kuaivaa roosiima Anutuuqo variivaara nnikiai ta itaama titi ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaaravee.

Ta titi seenaiyara mmuduuya ruaunnaivaara Anutuuqaa yoketainoo

13 Ngia ausa hanigieeraiya ngiingiiyara ngiingiiyara ti seenayavee tida mmuduuya rida nnaasu variatee. ² Ngiaari voopinnaa tuanaa hama ngia teeraiya ngiisi nnikiai nnau yeenna mmaataivaa iya mmira aataruuvaa sa pikiaatee. Gioonna kiaapu vooyaano ngiaari voopinnaa vooya nnau yeenna mmaataiyauvaa iya mmi kiada iyara mmanna vaidiyavee kua kumimakairavai. Mo itaama uu vaidi vooya inna Anutuuqaa aangerayavee. ³ Ngii seena vaa ausa hanigieeraiya oovi nnauvaki variayiara sa iyara taunnuatee. Ngia iya varaaneema mmuaararavaa varaivaara sa iyara taunnuatee. Vaidi vooya ngii seenaiya mmamma mmuaararavaa mmiai-yara sa taunnuatee. Ngia iya varaaneema mmamma nniitareeravaa varaivaara sa iyara taunnuatee.

⁴ Nnaata vaati vareera aataruuvoo inna yoketaa aataruvai vaivaara mmuakiaaya ivaara inna yoketaa aataru-vaivee kiatee. Itaama vaivaara vaatiivo sa sabi nuaino nnaataivo sa sabi nookiaivee. Sabi mmuara heera aataru-uvaa iikiaiyaatama mmuakiaaya sabi nuairiyaatama fai Anutuuqo kua pinaivakidiri iya yaparainno irisai mai-saiyauvaa safuuma iya mminaravai.

⁵ Ngiiisi vai mminnaiyauvaara inna aikiooyauvaivee kua kiada tirooma variatee. Sa varida sikaura mmuduuya ruatee. Vaa tauraa Anutuuqo tunoo: Fai hama na mmooka hanigia ngii miee ngii pikiaanaravaivee, tuuvaara itaama variatee. ⁶ Ivaara nnikiai Anutuuqaa kua fafaaravai vai kua voovaara ta mmuaavai mmuaavai yaagueeqama ataa kua kuaara:

Udaangaivoono ni tasipama varioo ni tuqinnaivai.

Hama na aatuunaravai.

Mo gioonna kiaapuuya

dee aataru maisavai ni iikiaaranee?

Hameetavee. Ta itaa kua kiaaravai.

⁷ Tauraa ngii haitaturaiya Anutuuqaa mmayaayaivaa ngii giaa ngii muuyara yaata utuatee. Iya variraivaaraa-ta iya putiraivaaraatama yaata utida iya Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kiada uunaquuneema iikiatee. ⁸ Yisuu Kirisiiva mmuaakaraivai heena variivo aanna makee varioo fai yapooma tupatupaa itaavai nnaasu varinaravai. ⁹ Ari vookara ari vookarai kuaiyauvo ngiisi nninai rikiada sa iyauvaa rikiada puaisa utida Anutuuqaa aataru safuuvaa pikiaatee. Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata utiivaara ta aikiooma rikiada teeda yaagueeqama utu-aunnaivaudiri ta yoketaama safuuma variaunnava. Iya yeenna vooyauvaara sa nnaatee kiaa kiada vooyauvai nnaatee tuu kuaivoono hama yopeema ti safuunaravai. Gioonna kiaapu vooya iya itaa kua kiaa aataruuyauvaa iida hama itaa kua kiaivaudiri safuuma yoketaama variaavai.

¹⁰ Ta ausa hanigieeraiya ti mmaraa puara hudeera yeena tapiivo vaikiat ta ivakidiri nnaunnava. Yutayaiya seera nnauvaki Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiia hama yopeema ii yeena tapi ivakidiri nnaavai. ¹¹ Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaivoono puaraiyauvaa kiauuvaa varoo nnau pinaa aakiaivaki vo atuu yoketaa tuanaa voovaki vioo mminnamminnaa maisaiyauvaara ivaki siikairavai. Puara kaanaiyauvaa iya varada vagiaamunna mmaanai ikiyaa mmuturu kiada hama nneeravai. ¹² Itaama vauvaara Yisuuva vagiaamunna mmaanai putiravai. Inna kiauvoono gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaiveeraivaara ivo vagiaamunna mmaanai putiravai. ¹³ Ivaara nnikiai ivo vagiaamunna mmaanai vioo mmamma maisauvaa varoovaara ta innasi vida ivo varoneema teeta varaaravai. ¹⁴ Aa ta variaunna mmata aavau hama tupatupaa varira yoosinnaivootainoo. Tupatupaa variaara yoosinnaivo yapooma vainaraivaara ta buaida variaunnaano. Ivaara ivo mmamma maisauvaa varoneema teeta varaaravai. ¹⁵ Itaama vainai Yisuuva tiyara putuuvaara nnikiai nnaaru kati Anutuuqaara puara hudoovaa roosiima ta Anutuuqaara makemakee kua yoketaivaa tida variaaravee. Ta itaama iida varida Yisunna nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiada innara gioonna kiaapuuya kiaa mmiaaravee. ¹⁶ Mmoori yoketaivaa gioonna kiaapuuyara iida ngiisi vai mminnaiyauvaa duuyama iya mmira aataruuvaitanaara sa taunuatee. Kati Anutuuqaara puara huda mmira aataruuvaa roosiima ii aataru ivaitana Anutuuqaani iikiaavo ivo yoketaivoo.

¹⁷ Ngii kieetaiya avaiyauvaa rikiada iya mmemmaana vida iikiatee. Fai yapooma iya ngiari mmooriiyauvaara Anutuuqaa kiaa mmiaaraivaara iya mmannammanna ngii vaidi kaanaiyara haitatuuda nnaasu variaaravai. Mo fai ngia iya avaiyauvaa rikiada iikio fai iya ausaiyauvo yoketaivai ngiari mmooriiyauvaa aikiooma iida varida hama ausa mmuaarareera tasipama iikiaaravai. Ivaara iya avaiyauvaa rikiada iikiatee. Mo fai ngia hama itaama iikiai fai iya ausa mmuaarareera tasipama varikiai hama ngia yoketaama variaaravai.

¹⁸ Tiyara makemakee yaaku varada variatee. Vaa ta rikiaunnava. Ti aakiaiyauvaki ta rikiaunnano ti variraiyauvo Anutuuqaa avuuvau aikiooma vaivai. Mmannammanna yoketaama safuuma varira aataruuvaura ti variatavoo. ¹⁹ Na akiiraama kava vara ranee ngiisi kuanaraivaara Anutuuqaata kua tida yaaku varaatee. Na yaagueeqama ngiita itaa kua kiaunoo.

Yaaku vareera kuavai

²⁰ Anutuuqo ausa nuufa mmira oyai nakaaraivo ngii tuqinnaiveeraivaara na yaaku varaunoo. Ivo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tuduu putuuvakidiri diiteeravai. Yisuuva putuuvaara ivo puara sipisiipaiyauvaara haitatuura nnoonnavaa roosiima tiyara haitatuunoo varinoo. Nnaaru Anutuuqo kua yeena rau kioo kuaivo tupatupaa vairavaa kaanaivo Yisuuva putuduu inna kiauvo tiiravai. ²¹ Ngia Anutuuqo yaata utiivaugiataama varida iikiateeraivaara ivo mmuakiaa yaagueeqama varira aataruuyauvaa ngii minai iikiaaraivaara na yaaku varaunoo. Ivo Yisuu Kirisiinna yaagueeqaivaadiri inna iikiatano ti aakiaiyauvaki yoketaa aataruuvaa iinaraivaara na yaaku varaunoo. Yisuu Kirisiinna nnutuuvo ngiau aapu tupatupaa itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Nnaagiai kuavai

²² Ni seenayaso, na yaagueeqama ngii giaa ngii miee kiaunoo. Ngia yaagueeqama variateeraivaara ii na yokeetaama ngii giaa ngii miao kua iyauvaa tirooma varida tuqinnama rikiaatee. Na paanna kuavai aa yanaa aavaki fafaara kiauvaara tirooma varida tuqinnama rikiaatee. ²³ Rikiaatee. Ti seena vaidi Timotiiva oovi nnauvakidiri vaa pikioo kati viravai. Fai ivo akiiraama niisi nninai na innaata sunee ngiisi viee ngii taanaravai.

²⁴ Ngii kieetaiyaraatama Anutuuqaa gioonna kiaapu mmuakiaayaraatama ta yaata utida boo kiaunnaano. Ivaara iya kiaa mmiatee. Ti seena mmata Itariaa ivau variaya ngiityara yaata utida boo kiaavai.

²⁵ Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yaata utira yoketaivo ngii tasipama vakiaivee.

Yakoopo

1 Na Yakoopoono Anutuuqaa mmooriivaata Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaatama vareera vaidivoono aa yanaa aavaa fafaara raunoo. Ngia Isarairaa yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana oyaiyakidiri diitooya vo yosinna vo yosinna mmuakiaayauvaki vida raubiriida variaiyara na ngiiyara yaata utuee boo kiaunoo.

Iinno teeraivo tiisi nninai ta yaagueeqama variaaravee

² Ni seenayaso, ari vookara ari vookarai iinno teeraiyauvo ngiisi nninaraivaara pinaama sirigakiatee. ³ Vaa ngia taavai. Yisuunnara ngia kutaavaivee kiaivaara iinno teeraiyauvo ngiisi nninainnaata fai ngia mmannam-mannama kiada yaagueeqama variaaravai. Vaa ngia ii aataru ivaa arinaima teeda rikiaivaara pinaama sirigakiatee. ⁴ Ngia Anutuuqaa aataruuvaa iidada koovayaida variateeraivaara mmannammanna yaagueeqama nnaasu varia rada vida sidommidooma kiaatee. Ngia itaama varidada fai Anutuuqaa yaagueeqa voovaara hama buaakiaaravai. ⁵ Fai ngiikidiri gioonna kiaapu voovoono ari varinara aataruuvaa kumimakainno tinni yoke-taivaara Anutuuqaata kua tiao yaparakiaivee. Anutuuqo mmuakiaa gioonna kiaapuuya mminnaiyauvaa kati mmioo hama iyara maisa kua tiivoono fai tinni yoketaivaa inna mminaravai. ⁶ Ivo yaaku varai suaivaki yaaku varoo varioo Anutuuqaara kutaavaivee kiaivee. Sa ivo taara yaata utuaivee. Ivo itaama iivo inna ataama vaivai. Gioonna kiaapu voovoono taara yaata utiivoono nnoori pinaivaa yuunnaivo utikio korokoroovaa roosiivai. ⁷ Itaama taara yaata utii gioonna kiaapuuo Udaanga Anutuuqaa yaparai mminnaivaara sa yaata utuoo kiaivee: Na varaanaravee, kiaivee. Fai hama varaanaravai. ⁸ Itaama iivoono ari varinara aataru mmuakiaayauvaara iikiaunnee pikiaunnee? kua kioo taara yaata utuoo kumimakainno varivai.

Yakoopo mmanna haipuuvaaraata hoona suvuairaivaaraatama tiravai

⁹ Mmanna haipu vaidiivo ausa hanigioo yoketaama variivaa Anutuuqo inna vitoo aruoo yapano rikioo sirigakiaivee. ¹⁰ Hoona suvuai vaidiivo ausa hanigiaivaa Anutuuqo inna vitoo aduoo yapano rikioo ivoota sirigakiaivee. Fai ivo ikiauvaa pairaivo too aasannainno tasisieenno tuoo kuaineema fai taikaanaravai. Ivaara Anutuuqo inna aduoo yapaivaara sirigakiaivee. ¹¹ Suaivo ngioo tammaivaudiri ikiauvaki yaagueeqama taikio rikioo ikiauvo aasannaikio pairaivo tasisieenno mmataivaki tuoo vioo maisaivai. Itaama vaineema hoona suvuai vaidiivo ari mmooriyauvaara yaata utuoo iinnonno fai suai voovai nnino taikaanaravai.

Mmoori maisaivo gioonna kiaapuuya iinno taanara nniivai

¹² Vaidi voovaasi iinno teeraivo nnikio rikioonnaata mmannammanna yaagueeqama variivaara Anutuuqo in-nara yoketaivoo. Ivo iinno teeraivaa yaatara kino rikioo Anutuuqo irisai tupatupaa variraivaa inna mminaravai. Irisai tupatupaa variraivaa mmuakiaa gioonna kiaapu innara mmuduuya riraiya mminaraivaa Anutuuqo vaa kua kua teerama kiaivai. ¹³ Iinno teeraivo vaidi voovaasi nnino too sa ataa kua kiaivee: Aa iinno teera aavo Anutuuqaasidiri nniivaivee, kiaivee. Hama yopeema maisa aataruuo Anutuuqaa iinno taanaravai. Anutuuqo ari-inoo hama gioonna kiaapu voovai iinno taanaravai. Ivaara sa itaa kua kiaivee. ¹⁴ Gioonna kiaapu voovaaki iinno teeraivo inna iinno taanara nnikio rikioo ari aakiaivaki inna varaatai aataru maisaivo inna iinno taanara nniivaa inna iikiata iikiatainono too fai kaanaivo vainaravai. ¹⁵ Gioonna voovoono nnaakaraivaa sunnaineema gioonna kiaapu voovai inna varaatai aataru maisaivo innaki vainoo. Vakia roo vioo vioo pinaavai vaino too gioonnaivo nnaakaraivaa mmataivaa roosiima ivo mminnamminnaa maisaivaa varaanaravai. Varano nnaakaraivo yokeevaa roosiima mminnamminnaa maisaivo pinaavai vaino too fai putinaravai.

¹⁶ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruuuyaso, sa ii tauraa na kiau kua ivara yaata utida koonnama rikiaatee. ¹⁷ Anutuuqo mmuakiaa mminnaa ngiau aapu mmeekia teeraiyauvaa uvoono tikio mmuakiaa aataru yoketa yoketaiyauvo kati ngiau aapu innasidiri tiisi tiivai. Ivo hama hanigioo ari vookaraama varivai. Ivo ari variivaungiaa varivai. Suaivo hanigiaikio ti mmannammannaivo hanigiaineema hama Anutuuqo itaivai. ¹⁸ Ivo ari yaata utiivaugiaataama iinno ari kua kutaivaa ti kua ti mmioo ti ausaiyauvaa hanigiaikiai ta hanigiada inna raunna

mmaapuya variaunnvai. Ta mmuakiaa mminnaiyauvaa ivo iima kiouyauvaa yaatarada tauraa variaaraivaara ivo itaama iivai.

Anutuuqaa kuaivaa rikiada iikiatee

¹⁹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, aa na tinara kua aavaara yaata utuatee. Ngia mmuakiaaya ngii seenaiya kiai kuaivaa rikiada yaata tu kiada vakiatee. Sa akiairaama gioonna kiaapuuyaata kuaivaa kiatee. Sa makee tinai buaaru kiatee. ²⁰ Vaidi voovono buaaru nnaasu kiaivo hama Anutuuqo yaata utiivaugiataama safu tuanaavai varivai. ²¹ Itaama vainai teeda mmuakiaa maisamaisai aataruuyauvaa ngia iikiaiuyauvaa pikiatee. Ngia aduoo tirooma varida Anutuuqo ari kuaivaa ngii aakiaiuyavaki yapa kiaiuyauvaara tuqinnama rikiada puaisa utuatee. Fai ngia itaama iikio Anutuuqo aikiooma ngii vitoo yoketaivau yapaanaravai.

²² Sa Anutuuqaa kuaivaa mmanna yaataivaadiri rikiada pikiatee. Tuqinnama rikiada varada iikiatee. Ngia mmanna yaataivaadiri rikiaiya ngiingiiyara unnakua kua kiada iikiaavai. ²³ Gioonna kiaapu voovono Anutuuqaa kuaivaa mmanna yaataivaadiri nnaasu rikioo hama ivaa iivoono vaidiivo pinumaivaki ari viri nnikiivaa taivaa roosiivai. ²⁴ Ivo pinumaivakidiri ari mmannammannaivaa too pikioo vioo makee tikio ivaara taunnu kiavai. ²⁵ Gioonna kiaapu voovono Anutuuqaa kua safuuma vaira aataruuvaa tuqinnama too rikioo iikio too Anutuuqo mminnamminnaa maisaivakidiri inna vitoo yoketaivau yapa kiaiikio kati mmamma dummukiara yoketaama varivai. Itaama variivoono hama Anutuuqaa kuaivaa mmanna yaataivaadiri rikioo taunnirama kioo mmannammanna ivaa rikioo iinono Anutuuqo too inna tasipama varino fai ivo yoketaama mmooriivaa varaanaravai.

²⁶ Gioonna kiaapu voovono ariiyara yaata utuoo tinoo: Na vaidi yoketaa Anutuuqaa kuaivaa rikiee iikiauvaivee, tiivo hama ari avaivaa tuqinnama haitaturainno ivo ariiyara unnakua kua mannaka tiivai. Ivo Anutuuqaa iira aataruuvaa iinnonno kuminayaa iivai. ²⁷ Anutuuqaa iira aataruuvaa gioonna kiaapuuya iikiaivaa ti Napoova Anutuuqo too tinoo: Inna aikioo yoketaa aataru tuanaavai. Hama koonnama vainoo, tii aataruuvoo ataama vainoo. Gioonna kiaapu voovono viina nnaakaraiyaraata muaada gionnaiyaraatama tuqinnama haitatuunno iya mmuaararavaa ivootama varoonno mmatayaa diaa aataru maisamaisai aataruuyauvaa mmooka hanigia mmiivai.

Mmuakiaa gioonna kiaapuuyara yoketaayavee nnaasu kiatee

2 Ni seenayaso, ti Udaanga Yisuu Kirisiinna oyai ari vookaraivo vainoo. Ngia innara kutaavaivee tiraiya sa vo vaidivaara yoketaavee tida vo vaidivaara maisavee kiatee. ² Taara vaidivaitana ngii nuuna aakiaivaki ngiaaraivaara yaata utuatee. Vuaivo yaaku oopuyaa uyira mminnaa gooraivaadiri iima kuaivaa uyu kioo uyira raira yoketaiyauvaa rau kioo nniivai. Vuaivo mmanna haipu vaidivai maisai uyira rairaiyauvaa uyu rau varoo nniivai. ³ Fai ngia uyira raira yoketaiyauvaa rau varoo nii vaidiivaara kua yoketaivaa kua kiada kiaara: Numa aa mmaata yoketaa aavau varianee, kua kiada mmanna haipu vaidiivaara kiaara: I diatainai oro ukuakuavau dianee. Vara i variatainai ngieera mmata ivau varianee, kua kiada ⁴ ngia ngiingiiyara koonnama yaata utida vooya aruoo yapada vooya aduoo yapaivaara itaa kua kiaaravai. Ngia itaama koonnama yaata utida kua pinaivaara dira vaidiyya maisama yaata utida iikiaiya roosiima ngiingii seenaiyara itaa kua kiaaravai.

⁵ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, rikiatee. Anutuuqoono gioonna kiaapuuya innara mmuduuya ruaiyani ivo gioonna kiaapuuyara diravai iya kuaaraivaara vaa kua kua kua teerama kieeravai. Gioonna kiaapu vooyara aa mmata aavau variaiyaano iyara kuaano: Mmanna haipuyavee, kiaiya mo Anutuuqo iya ivaki kuaaraivaara mmataama kuaivainnee? Iyaatama kuaaraivaara ivo mmataama kuaivai. ⁶ Mo Ngieenoo mmanna haipu gioonna kiaapuuyara maisayavee kuaavai. Mo dee vaidiyaano mmoori maisaivaa ngii mida ngii utu raririida kua pinaivaara dira vaidiivaasi ngii yapaavainnee? Mo hoona suvui vaidiivaano itaa kuaavai. ⁷ Ngia Yisuu Kirisiinnaniya variaavai. Mo iqiiyaano inna nnutuuvaidiri koonnama yaata utida unnakuavaa kuaivainnee? Iyaano itaa kua kuaavaivee.

⁸ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diravai kua mmaanna tuu voovai vainno tinoo: A aiyara tuqinnaanna-neema ai seenaiyaraatama tuqinnee iyara mmuduuya ruanee, tii ivo inna Anutuuqaa kua mmaanna yoketaavai vainoo. Ngia ii kua ivaa rikiada iida fai ngia safuuma variaaravai. ⁹ Mo fai ngia hama ivaa rikiada iida gioonna kiaapu vooyara yoketaayavee tida vooyara maisayavee kua kiada fai ngia mminnamminnaa maisaivaa varaaravai. Varada mmaanna tuu kuaivaa hatoka kikio fai ivaara kua pinaivo ngiiki vainaravai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovono Anutuuqaa mmaanna tuu kua vooyavai aikiooma rikioo iinnonno mmuaavai nnaasu hatokoo mmuakiaavai hatokaivai. ¹¹ Anutuuqo tunoo: A nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikiane, tuuono vo kuavai tunoo: Sa gioonna kiaapu voovai ruputino putuaivee, tiravai. Mo fai hama ngia

mmuara heera aataruuvaa iiraida ngia ngii seenaiya ruputikiai putikiai fai ngia mmaanna tuu kuaivaa hatokaaravai. ¹² Anutuuqaa mmayaaya yoketaa aataruuvoono vaidiyya mminnamminnaa maisaiyauvo yeena roosiima iya rau kiaivaa hatoka kiaikiai iya kati mmamma dummukiara yoketaama kuaavai. Ii kua ivaara kua pinaivaa tira suaivaki Anutuuqo gioonna kiaapuuya yaparainaravai. Fai ivo ngii yaparainaraivaara yaata utida safuuma kua tida yoketaama varida iikiatee. ¹³ Vaidi voovoono hama ari seenaiyara boo tiivaa Anutuuqo inna yaparainara suaivaki fai safuuma inna yaparainno hama innara boo tinaravai. Ivaara yaata utida safuuma varia-tee. Boo tira aataruuvoono Anutuuqo ti yaparaira aataruuvaa yaataravai.

Anutuuqaara kutaavee tiivoono yoketaivaa iivai

¹⁴ Ni seenayaso, vaidi voovoono tinoo: Vaa na Yisuunnara kutaavaivee kiaunoo, tiivoono mo fai hama ivo mmoori yoketaivaa iirama kino ivo itaa kua tiivaa kaanaivo vainaravainnee? Ai hameetavee. Kuminayaa vainoo. Ivo itaa kua tiivaudiri Anutuuqo inna vitoo yoketaivau yapaanaravainnee? Ai hameetavee. ¹⁵ Ngii seena gioonna kiaapu vaa ausa hanigiai voovoono hama uyira rairaiyauvootaikio hama inna yeennaataikio ¹⁶ ngiikidiri voovoono inna tinara: Ai uyira rairaiyauvaa uyu rau kiee totooka variee kaayauma yeennaiyauvaa nnaanee. Anutuuqo i tasipama varinoo, kua kioo mo fai hama ivo yeennaiyauvaata uyira rairaiyauvaatama inna mmino fai inna kua itaa kua tiivaa kaanaivo vainarannee? Ai hameetavee. ¹⁷ Mmuaikaraama gioonna kiaapu voovoono Yisuunnara kutaavaivee tiivoono mo fai hama ivo inna kuaivaa rikioo iirama kioo kati varino ivo tii kuaivaa hama kaanaivo vainaravaivee. Inna kuaivo vaidi putiraivaa roosiivaivee.

¹⁸ Gioonna kiaapu voovoono ari seenaivaa tinara: Eenoo Yisuunnara kutaavaivee kiannanoo. Mo neenoo mmoori yoketaivaa iikiaunoo, tinaraivaara fai na ivaara sai tinara: A hama mmoori yoketaivaa iirama kiee a dataama kiee Yisuunnara kutaavaivee kiannanee? Mo a kutaavaivee kiannaivaa kaanaivaa ni vitaakianee. Na mmoori yoketaivaa iikiauvaara na Yisuunnara kutaavaivee kiauvo kooyaa vainai fai a taanaravaivee, tinaravai. ¹⁹ Anutuuqo ari mmuaavai variivaara a kutaavaivee kiannanoo. Inna kutaavai a kiannanoo. Mo mmagia mai-saiyaata innara kutaavaivee kua kiada aatuuda biribirikiavai. ²⁰ A kumimakakuavee. Anutuuqaara kutaavaivee kua kiee hama mmoori yoketaivaa iikiannaivo hama kaanaataivaa oyaivaa i rikiaatainnee? Inna aikioo, fai na ivaara i kua i mmimaravee. ²¹ Ti rubuungaa Aparahaamaara mo Anutuuqo dataama kioo tunoo: Safuuma varira vaidivaivee, tiravainnee? Ivo ari mmaapu Isaakaa yeena tapiivo kiisama ngiaunnannuma vauvau ruputu kioo hudaanara uuvaara Anutuuqo innara tunoo: Safuuma varira vaidivaivee, tiravai. Ivo itaama mmooriivaa uuvaara Anutuuqo itaa kua tiravai. ²² Vaa a taannavai. Ari uu mmooriivoota Anutuuqaara kutaavaivee tuuvootama mmuaavau vairavai. Ivo tauraa Anutuuqaara kutaavaivee tuuvo ari mmaapuuvaa iinaree kua uuvaudiri kaanaivo vairavai. ²³ Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tunoo: Aparahaamo Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo innara tunoo: Inna a safuuma varira vaidikuavee, tuu kuaivaa kaanaivo vairavai. Itaama vauvaara Anutuuqo innara tunoo: Aparahaamo ni seena tuanaavaivee, tiravai. ²⁴ Ivaudiri vaa ngia taavai. Gioonna kiaapu voovoono Anutuuqaara kutaavaivee kua kioo inna mmooriivaatama iivaara Anutuuqo innara tinoo: Inna safuuma variraivovee, tiivai. Gioonna kiaapu voovoono Anutuuqaara kutaavaivee kua kioo hama mmoori yoketaivaa iirama kioo kati variivaara hama Anutuuqo innara safuuma variraivovee tiivai.

²⁵ Mmuaikaraama nnaaruua gioonna voovai sabi nuaira aataruuvau nuuvaa nnutuuvo Rahaapo iiravai. Ivo Yosuaanna ngiaammuauya tuqinnoovaa Anutuuqo innara tunoo: Safuuma varira gioonnavavee, tiravai. Yutayaa vaidi Yosuaava ari ngiaammuauya titooduu tuuduu ngiari nnammutuuiya iya teevoora Rahaapo iya vitoo ari nnauvaki yapa kioo titaa kiooduu ari vo aataruudaa viravai. Itaama uuvaara Anutuuqo innara tunoo: Safuuma varira gioonnavavee, tiravai. ²⁶ Vaidiivo putiivaara yaata utuatee. Vaidi putiivaa kaanaivo vaa vioo kiaikio mmanna nnabavai vaivai. Itaama vaivaa roosiima vaidiivo Anutuuqaara kutaavaivee kua kioo hama mmoori yoketaiyauvaa iirama kioo kati varikio inna kuaivo vaidi putiraivaa roosiivai.

Ta tuqinnama ti mmaakiriyaavara haitatuukiaaravai

3 Ni seenayaso, ngia voovaitanaano nnaasu vitaira mmooriivaa iikiatee. Vaa ngia teeda rikiaavai. Ta Anutuuqaa kuaivaa vitaira vaidiyya kua pinaivaa tira suaivaki fai Anutuuqo yaagueeqama ti mmooriivaara ti yaparainaravai. Anutuuqo ti yaparainarivoono ti seena ari vo mmoori vareeraiya yaparainarivaa fai yaatarainaravai. ² Ta mmuakiaaya kaayau suai koonnama variaunnava. Gioonna kiaapu voovoono hama ari avaiakidiri kuaivaa koonnama tiivo inna safuuma vari tuanaavai. Itaama variivoono fai ari varira mmuakiaavai haitatuuno yoketaavai vainaravai. ³ Ta puara hoosaiyauvaa avaiyauvaki yeennaiyauvaa yapa kiada ta titi kuatai aataruudaa kuaunnava. Ta yeena kiisaivo puara hoosaiya avaiyauvaki vaiyauvunudiri utida ta iya mmamma mmuakiaayavai hanigiaunnani ta kuaaree kiaunnadaa kuaavai. ⁴ Siipaivaaraatama yaata utuatee. Ivo pinaa mminnaavai

vaikio yuunnaivo ivaa yaagueeqama utikio rikioo kuaivai. Kuaikio too vaidi haitatuuraivo kiisa mminnaivau utikio viraivauidiri utikio too vaidiivo kuanee tiidaa kuaivai. ⁵ Mmaakiriivo mmuaikaraivai vaivai. Ivo kiisa mminnaivai vaikio vaidiivo ivaudiri pinaama kua tioo ari mannaka tiivai.

Annaanna mmaguyaivaki ikiaivo kiisakiata taa roo vioo ivakidiri pinaavai taivaaraatama yaata utuatee. ⁶ Mmaakiriivo ikiaivaanikaraama itaama vaivai. Ivo vaidiivaaki vaikio rikioo ivaudiri kaayau ari vookara ari vookarai aataru maisaiyauvo vaivai. Vakia roo vioo vioo pinaavai vaikio mmuakiaa inna variraivo maisaivai. Inna mmaakiriivo itaama iivo ikia aakiaivakidiri nniivai. Ngioo ivo inna varira nuaira mmuakiaavai iikio rikioo ivo aataru maisaivau nuaivai.

⁷ Vaidiyya mmuakiaa fayai mmarraraiyauvaata ngiaammayauvaatama yapaiyauvaata piisaiyauvaatama aikiooma vitada viriaani varia rada vidada giainayauvai variaavai. Iyauvaa vaidiyya aikiooma vitada viriaavai. ⁸ Hama vaidi voovoono ari mmaakiriivaa aikiooma iikiokio giaina roosiima vaivai. Ivo maisa kuaivaa tioo varioo kisanga hama yopeema ravaatau utuaivaa roosiivai vaivai. Yapai quaihaivo ari kuaanuu maisaivaa vaidiivaa aakiaivaki yapa kiaikio vioo suvuaikio putiivaa roosiima ti mmaakiriyyauvo vainoo. ⁹ Ti mmaakiriyyauvunudiri ti Koonna Udaangaivaara ta yoketaavee tida ti seena gioonna kiaapuuya Anutuuqo ariiyadiri mmatainno iima kiaiyara ta iyara maisayavee kiaunnava. ¹⁰ Yoketaa kuaivaata maisa kuaivaatama mmuaa avaivakidiri kiaunnava. Ni seenayaso, ngia iida itaa kua kiarainnoo. ¹¹ Hama rumuruuma nnooriivo mmuaa yaataruvakidiri nnoori yoketaivoota kapikaraivootama tiivai. ¹² Ni seenayaso, hama nnaammuayaivo yukuaivaa tasipama iiravo vaivai. Hama mmadauvo numa nnaammuayaivaa iiraivaa tasipama vaivai. Hama sorovuaraivakidiri nnoori yoketaivaa vita kiada nnaavai. Ivaitana ari vookaraivaitanavee.

Tinni yoketaivo ngiau aapuuvakidiri tiivai

¹³ Dee vaidivoono ngiikidiri tinni yoketaivo vaikio mmuakiaa kuavaara arinaima rikiainnee? Fai ivo safuuma varioo mmoori yoketaivaa iinai ta teeda kiaara: Kutaa tinni ruua vaidivaivee, kiaravee. Fai ivo hama ariiyara mannaka tirainno aduoo varioo tinni yoketaivaa tasipama mmoori varanai ta teeda kiaara: Kutaa tinni yoketaa ruua vaidivaivee, kiaravee. ¹⁴ Fai a iyara nnaasu yaata utuee i seenaiya i yaataraivaara i ausaivo kapikaraikio i nnannateeraivo i aakiaivaki vainainnaata sa ai mannaka tiee kua kutaivaara unnakuaivaa kianee. ¹⁵ Vaidiivo itaama yaata utii ivo hama ngiau aapuuvakidiri tii yaata utiravai yaata utivai. Mmatayaa diaiya yaata utiravai yaata utivai. Hama Mmannasa Yoketaivaakidiri tii aataruvai. Mmagia maisaivaakidiri nnii aataruvai. ¹⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono ari seenaivo inna yaataraivaara inna nnannateeno ariiyara nnaasu yaata utino fai mmuakiaa rapira buaaru tira mmuakiaa maisa aataruuyauvo innaki vainaravai. ¹⁷ Tinni yoketaivo ngiau aapuuvakidiri tiivaa vaidiivo ivaa varoo aataru yoketaivau nuainno varioo tirooma ausa nuufa tasipama varioo ari seenaiyara yama yamainno iyara yoketaivai. Ivo iyara kaayauma boo tioo mmoori yoketaivaa nnaasu iivai. Ivo kua kutaa tioo hama vo vaidivaara yoketaavee tioo vo vaidivaara maisavee tiivai. ¹⁸ Itaama iikiaa vaidiyya tirooma ausa nuufa tasipama variaavo iya iikiaa aataruuvu mmuakiaa gioonna kiaapuuyaki vioo suvuaivai. Vioo suvuaikai iya mmuakiaaya yoketaama safuuma variaavai.

Sa mmatayaa diaa mminnaiyauvaara nnaasu

yaata utuatee

4 Ngiingiiita ngiingiiita buaaru tida rapira aataruuyauvo deedaadiri nniinnee? Ngii mmammaiyauvo ngii iiki-ataira aataruuyauvo ngii aakiaana vaiyauvakidiri nniivai. Itaama iikiaa aataruuyauvo ngii aakiaiyauvaki nnammutuannammutuaakiaaya variaavai. ² Ngia mminnaiyauvaa taavo ngii varaataikai hama varaiyauvaara ngia vaidiyya rputuaani putuaavai. Ngia mminnaiyauvaara yaagueeqama mmuduuya rida hama varaiyauvaara ngia buaaru tida rapuaavai. Ngia mminnaiyauvaara hama Anutuuqaata yaparakiyauvaaraida hama ngia varaavai. ³ Ngia inna yaparaira suaivaki ngii yaata utiraiyauvo koonnama vaivaara ngia yaparakiyauvaa hama varaavai. Ngia ngiingiiiyara nnaasu yaata utida ngii mmammaiyauvo iikiatairaiyauvaa iikio ngii yoketaa-ai-veeraiyauvaara ngia yaparakiyauvaa hama varaavai.

⁴ Ngia sabi mmuara heeraiya roosiima Anutuuqaa pikiada vo aataruvau viriayaso, vaa ngia taavai. Gioonna kiaapu voovoono mmatayaa iira aataruuvaa iino inna seena tuanaavai roosiima vaino too hama innaki Anutuuqaara mmuduuya riraivootainaravaivee. Ivo mmatayaa iira aataruuvaa mmuduuya ruaivo inna Anutuuqaa nnammutuaavai varivai. ⁵ Anutuuqaa kua fafaarivo vainno tinoo: Anutuuqo ti aakiaivaki yapa kiai Mmanna-saivoono ti haitatuunai ta innara nnaasu yaata utuateeraivaara tiyara itaama iivaivee. Anutuuqaa kuaivo itaa kua tiivaara ngia yaata utida ivaara mmanna kuavaiveeda kiaannee? Ai hameetavee. Kutaa kuavai. ⁶ Anutuuqo

kati tiyara yoketaama yaata utira yaagueeqaivaa ti mmiivoono ti aakiaana ti varaataiyauvaa yaataravai. Ivaara Anutuuga kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapuuya ngiarriyara mannaka kiaiya Anutuugo too iyara ooqoo tiivai. Gioonna kiaapu vooya adida varida hama ngiarriyara mannaka tiraiya Anutuugo kati iyara yoke-taama yaata utivaivee. Anutuuga kuaivo itaa kua tiivai.

⁷ Ivaara Anutuuga kuaivaa rikiada adida varida inna mmemmaana variatee. Mmagia maisa Sataangaa ooqoo tida titakio ngii pikioo ngieera kuaivee. ⁸ Ngia Anutuuga vaini vikio ivo ngii vainima nninaravai. Ngia mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeraiyaso, ngia ngiingii aakiaiyouvaara yaata utida ngiingii yaakuuyauvaa fini kiatee. Ngia huobavainna unnakua nnaamuruuyaso, ngiingii aakiaiyouvaa yoketaama kiada variatee. ⁹ Sa ngiingii mminnamminnaa maisaiyouvaara rataatee. Pikiaatee. Ngiingii mminnamminnaa maisaiyouvaara siri-gakiaivaa pikiada adida variatee. ¹⁰ Ngieeno Anutuuga avuuvau adida varikio fai ivo ngii nnutuuyauvaa ngiau aapu yapaanaravai.

Sa ngiingiiiki ngiingiiiki kuminayaa kuaivaa yapaatee

¹¹ Ni seenayaso, sa ngiingiiyara ngiingiiyara koonnama kua kiatee. Gioonna kiaapu voovono ari seena voovara koonnama kua tioo kua pinaivaa innaki yapaivoono hama innaki nnaasu yapaivai. Anutuuga mmaanna tuu kuaivaaraatama koonnama kua tioo ivakiaatama kua pinaivaa yapaivai. Mo fai a Anutuugo mmaanna tuu kuaivaara kua pinaivaara dira vaidivai variee hama ivaa rikiee iirama kiee fai a mmanna vaidikuaano kua pinaivaara nnaasu yaata utuee dinaravai. ¹² Anutuugo ari mmuaavono mmaanna tuu kuaivaa ti kuaa ti mmiravai. Ivoono kua pinaivaara dira vaidivai varivai. Ivoono nnaasu ngii vitoo yoketaivau yapaanaree tioo fai aikiooma ngii vitoo yoketaivau yapaanaravai. Fai ngii ruputu taikaanaree tioo fai aikiooma ngii ruputu taikaanaravai. Mo a kua pinaivaa i seena vaidi voovaaki yapaannaikua mo a gioononnee?

Hama ta titi mannaka kiaravai

¹³ Ni kuaivaa rikiaatee. Ngia kiaanoo: Makeennee turau ta vidada oto pinaa yoosinna iqiivakinee vara voovaki varida mmuaa nuanu mmoori varadada irisai sikau pinaiyauvaa varaaravaivee. ¹⁴ Mo ngia itaa kua kiaiya turau hama ngiengie variaaravaa taanoo. Ngii variraivo dataamainno vainnee? Namaivo yuunnaivaa tasipama kiisa suai vainno ivaudiri vioo akiairaama raubiriineema ngia variaano. ¹⁵ Ngii kiatai kuaivaa kiaeere kua ataa kua kiatee: Fai Udaangaivoono ari yaata utiivaugiataama ti tinai fai ta varida iqii mmoori ivaannee vara aqaa mmoori aavaa iikiaravaivee, kiatee. ¹⁶ Makee ngia yoke kua aruoo varida ngiingiiyara mannaka kiaanoo. Ngia itaama ngiingii mannaka kuaivo koonnainoo. ¹⁷ Ivaara gioonna kiaapu voovono yoketai aataruuvo ariiki vaivaa iikiataama vaikioonnaata hama iivaara ivo mminnamminnaa maisavaa varaivai.

Vaidi kaayau hoonahaana suvuairaiya tuqinnama variatee

5 Ngia gioonna kiaapu kaayau hoonahaana suvuairaiyaso, tuqinnama yaata utuatee. Pinaa ari vookarai mmuaararaiyauvo ngiisi nninaraiyouvaara yaata utida ratada varida ausa mmuaarareera tasipama variatee. ² Ngii hoonaiyauvo vaa uudaivaivee. Ngii uyira rairaiyauvaa vaa kegenaiya hatoka nnaa kiaavaivee. ³ Ngii sikau goora sirivuaiyauvaa vaa kaakannaikio iyauvo maisaiyauvaivee. Ii kaakannai ivo ngia variaivaudiri mmataama kioo vaivaara ngia koonnama variaivo kooyaa vainoo. Ivoono ngii mmammaiyauvaa iino ikia taivai roosiinaravai. Aa nnaagiai suai aayavaki Anutuugo ti yaparainara suaivo vainima vaivaki ngia kaayau hoonahaanaiyauvaa rupi nuunama yapa kiaavaivee. ⁴ Tuqinnama rikiaatee. Mmoori vareera ngiaammuauya ngii mmooriiyauvakidiri yeenna iira too apuuyauvaa rutakaiya hama ngia tuqinnama irisai sikauyauvaa iya mmi-aavai. Ii sikau iyauvoono ngia tomedama iikiaiyouvaa aavaa kooyaa ti vitainoo. Yeenna iira too apuuyauvaa rutakaiya ngia iya unnakua kiaivaara pinaama kiaavo Udaanga Anutuugo yaagueeqama variraivoono vaa rikiaivaivee. ⁵ Ngia mmuakiaa suai mmatayaa varida yoketa yoketai mminnaiyauvaa varada ngiingiiyara sirigaida variaavai. Puaravaa viriaavo nneeravaata vaivaa roosiima ngia variaivo itaama vaikio ngii putira suaivo aavaa nninoo. ⁶ Ngia vaidi vooya kati safuuma variayiki kua pinaivaa iyaki yapa kiada iya ruputu kuaani putuaavai. Iya hama ooqoo tida rammameeyairama kiada putuaavai.

Yaagueeqama kiada ngiingii seenaiyara yaaku varaatee

⁷ Ni seenayaso, itaama vainainnaata mmannammanna yaagueeqararama kiada varia rada vidada Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki taikaanaravai. Vaa ngia taavai. Mmoori koova ari yeennaiyauvaa hau utu kioo yoketaama kaanaivo vainaraivaara yaagueeqama varia roo faannama roo kuaivai. Ivo vati tauravaaraata nnaa-

giaivaaraatama itaama varia roo faannama roo kuaivai. ⁸ Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaraivo vainima nni-naraivaara ngieetaatama itaama yaagueeqararama kiada varia rada vida varida innara faannakiatee.

⁹ Ni seenayaso, Anutuuqo ngii kuaivaa rikioo kua pinaivaki ngii yaparaivoo kiaa sa ngiingiiyara ngiingiiyara nnannateeda nunuraanurakiatee. Ngii yaparainara suaivo aavaa vainima ngiisi nninoo. ¹⁰ Ni seenayaso, forofetaiya Udaanga Anutuuqaa kuaivaa kiaa kookieema kiada tiraiyara tuqinnama yaata utuatee. Vaidiia maisa mmooriivaa iya mmuduu iya mmamma nniitaroovaa varadaata mmannammanna yaagueeqama nnaasu variravai. Ivaara yaata utida mmannammanna yaagueeqama nnaasu variatee. ¹¹ Iya mmannammanna yaagueeqama itaama varuuvaara ta iyara sirigaida variaayavee kiaunnava. Nnaaruaa vaidi Yooopo varuduu pinaa mmuaararoovo innasi nnuduu rikioonnaata ivo mmannammanna yaagueeqama nnaasu varuuvaara vaa ngia rikiaavai. Udaanga Anutuuqo nnaagiai inna tuqinnoovaraatama vaa ngia rikiaavai. Udaanga Anutuuqo mmatayaa variaiyara pinaama boo tioo iyara tuqinneeraivo innaki suvuaivai.

¹² Ni seenayaso, aa na tinara kua aavo mmuakiaa kuavai yaataravai. Ivaara tuqinnama yaata utida rikiaatee. Ngia kua kutaivaa tida sa sabi kua sabi kuaivaa kua kiaa yeena rairavaa tasipama kiatee. Sa ngiingii kuaivaa kua yeena rairavaa ngiau aapuuva nnutuuva tasipama kiatee. Sa ngiingii kuaivaa kiaa yeena rairavaa mmataivaa nnutuuva tasipama kiatee. Sa ngiingii kuaivaa kiaa yeena rairavaa ari vo kua vo kuaiyauvaa tasipama kiatee. Yapooma Anutuuqo ivaara ngii yaparainno irisai maisivaa sa ngii miaiveeraivaara ngia ee-oo tira suaivaki kutaa tuanaa ee-oo nnaasu kiatee. Ngia hamavee tira suaivaki kutaa tuanaa hamavee nnaasu kiatee.

¹³ Ngiiikidiri ngii seena voovai mmuaararavaa varainnee? Inna aikioo, ivo Anutuuqaara yaaku varaivee. Mo ngiiikidiri ngii seena voovai sirigainnonnee? Inna aikioo, ivo kuaru tioo Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaivee. ¹⁴ Mo ngiiikidiri ngii seena voovai nniitarainnee? Inna aikioo, ivo vaa ausa hanigieeraiya kieeta vaidiyyara aayanna kiaivee. Aayanna tinai nnida innara yaaku varada Udaanga Anutuuqaara yaata utida nnammariivaa innayaa tusaateeraivaara iyara aayanna kiaivee. ¹⁵ Iya itaama yaaku varada Udaanga Anutuuqaara kutaavaivee tikio fai nniitaraivo pikiano ivo kati hara kioo varinaravai. Fai Udaanga Anutuuqoono inna tuqinnano inna nniitaraivo pikiano ivo kati hara kioo varinaravai. Fai inna mminnamminnaa maisaivo innaki vaino too fai kati Anutuuqo rugaanaravai. ¹⁶ Itaama vainai ngiingiita ngiingiita ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa kiaa kookieema kiada ngiingiiyara ngiingiiyara yaaku varaatee. Anutuuqo ngii nniitaraiyauvaa tuqinnaanaraivaara itaama nnaasu iikiatee. Vaidi voovoono safuuma variivoono yaaku varano fai kaanaa ari vookaraivo vainaravai. ¹⁷ Irayaava ti roosiira vaidivai variravai. Varioo ivo yaagueeqama yaaku varoo tunoo: Sa vatiivo ruaivee, tuduu rikioo taaravooma nuanu taika kioodoo vo nuanuvai kuraaga yaaku saivai sainaidiri mmuaa kuraagavai hama vatiivo riravai. ¹⁸ Nnaagiai ivo kava yaaku varoo tunoo: Vatiivo ruaivee, tuduu rikioo vatiivo mmataivau ruduu yeennaiyauvo uriravai.

¹⁹ Ni seenayaso, fai ngiiikidiri gioonna kiaapu voovoono kua kutaa aataruuvaidiri fanniima voodaa vino too fai gioonna kiaapu voovoono kava inna vitoo yoketaa aataruuvau yapaanaraivaara ²⁰ aa kua aavaa tuqinnama rikiaatee. Fai gioonna kiaapu voovoono gioonna kiaapu voovai mminnamminnaa maisa varaivaa ivo ii aataru koonnaivakidiri kava inna vitoo yoketaa aataruuvau yapa kino fai inna aakiaivaki varii vaidi kaanaivo hama putinaravai. Ivo itaama iivaara Anutuuqo kaayau mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee.

1 Petorooso

¹ Na Petorooso Yisuu Kirisiinna kua varee nuaira aposoroo vaidivoono aa kua aavaa fafaarakiaunoo. Anutuuqo mmataama kioo gioonna kiaapuuya ngiari voopinaiya mmataivau vida raubiriida variayani na aa kua aavaa kiauko fafaarainoo. Na Podoo ivakiraatama Garatiaa ivakiraata Kapatokiaa ivakiraatama Asiaa ivakiraata Bituniaa ivakiraatama aa kua aavaa kiauko fafaarainoo. ² Ti Koova Anutuuqo tauraa ngiiyara yaata utuoo ariiniee kiaa ngii mmataama kieeravai. Mmataama kiooduu inna Mmannaasaivo ngiiki varuduu ngia in-nani yoketaa tuanaaya variravai. Ngia Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada iikiaaraivaaraatama ivo ari kiauvaadiri ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaaraatama Anutuuqo ariiniee kiaa ngii mmataama kieeravai. Ivo kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuufaivaa ngii mino pinaavai nnaasu vakiaiveeraivaara na yaata utuaunoo.

Ta tupatupaa variraivaara faannaida variaunnaano

³ Anutuuqo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koovavee. Kii ta innara yoketaavee kiaaravee. Iva Yisuu Kirisiinna tuduu putuuvakidiri diitoovaaraida aanna makee ta karaasa variraivaa varaunnaano. Ivo tiyara pinaama boo tuuvaara itaama iiravai. Ta ivaaraida aanna makee tupatupaa variraivaara faannaida variaunnaano. ⁴ Anutu-uqoono ari gioonna kiaapuuyani varira yoketaa ari vookaraiyauvaa vaa teerama yapa kiaivaaraida ta faannaida variaunnaano. Iva ngiau aapu tiini teerama yapa kaiyauvo hama tatokoo raubiriinno hama aasannainno mai-saivai. ⁵ Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaavo too ivo ari yaagueeqaivaadiri ngii hanuaa kiaikiai ngia yoketaa-ma varia rada vidada teekio fai yoketaama variraivo kooyaa vaino rikioo ivo ngii vitoo ivau ngii yapaanaravai. Vaa ivo yoketaama variraivaa ngiini teerama kiaivo fai sui nnaagiai ngiau mmata taikeera suaivaki fai kooyaa vainaravaivee.

⁶ Ivaaraida sirigaida variatee. Fai mmuaararaiivo ngiisi vainai sa ivaara yaata utuatee. Mo vara ngiisi vainarannee? Vara hama ngiisi vainarannee? Fai vainno kiisa sui nnaasu fai mmuaararai ari vookara ari vookaraiyauvo ngiisi vainai teedaata sirigaida variatee. ⁷ Ngia Anutuuqaara yaagueeqama kutaavaivee kiaivaa kaanaa yoketaivo kooyaa vakiaiveeraivaara mmuaararaiivo ngiisi vainaravai. Mmatayaa diaa vaidiia sikau mmannaammannai gooraiyauvaara kaayauma mmuduuya ruaiyauvo aikiooma fai raubiriinno taikaanaravai. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaivoono pinaa yoketaavai vainno gooraivaa yaataravaivee. Vaidiia gooraivaa varada ikiyaa kiaavo too ikiaivo taikio too goora tuanaivo rupi nuunama vaineema mmoori mmuaararaiivo ikia roosiima ngiisi nninai teedaata ngia mmannammanna Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kiada fai yoketaama variaaravai. Ngia itaama iikiokio Anutuuqo tino Yisuu Kirisiiva kooyaa tiinara suaivaki Anutuuqo ngiiyara yoke-taayavee tioo ngii nnutuuyauvaa ngiau aapu yapa kinai ngia yoketaama ari vookaraama variaaravai. ⁸ Ngia hama ngiingii avuuyauvaadiri Yisuu Kirisiinna teerama kiada ngia kati innara mmuduuya ruaano. Ngia aanna makee hama inna taivaara hama yaata utiraida innara kutaavaivee kiaanoo. Ivaaraida ngii ausa mmudu-uyaiyauvo pinaama ari vookaraama yoketaikiai sirigakiaavai. Ngia itaama sirigakiaivaara hama ngia ivaara kua kaaaravoootainoo. ⁹ Ngia itaama Anutuuqaara kutaavaivee kiaivaara ivo irisaivaa ngii vitoo yoketaivau ngii yapa kiaivo ngiisi vainoo.

¹⁰ Anutuuqo ngii vitoo yoketaivau yapaanaraivaara nnaaruaa vaidi forofetaiya inna yanaivau tuqinnama buaidada teeda ivaara ngiari yapara ngiari yaparairavai. Anutuuqo kati yoketaama variraivaa ngii minaraivaara iya kiaa kookieeravai. ¹¹ Yisuu Kirisiinna Mmannaasaivo iyaki varuuvoono nnaagiai vainara suaivaara iya kiaa mmiravai. Yisuu Kirisiiva mmamma nniitaraivaa varoo nnaagiai Anutuuqaa tasipama yoketaama ari vookaraa-ma varinaraivaara iya kiaa mmiravai. Kiaa mmuduu rikiada ii kua ivaara yanaivau buaidada teeda ivaara ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Fai ivo दौरا sui iinarannee? Dataama ii sui ivo nninarannee? tiravai. ¹² Ii kua kutaa iyauvaa aanna makee ngia rikiaa aayauvaa nnaaruaa vaidi forofetaiya tiravai. Iya ii kua iyauvaa tuu suaivaki hama ngiariyara tiravai. Iya nnaagiai ngia variaya ngiini iikiaaraivaara Anutuuqo kooyaa iya kiaa mmiravai. Mmannaasa Yoketaivaa titooduu ngiau aapuuvakidiri tuuvoono yaagueeqaivaa vaidi vooya mmuduu

ii kua kutaa iyauvaa Anutuuqaa mmayaaya yoketaivakidiri ngii giaa ngii muduu rikioovaa aanna makee vaa ngia arinaima teeda rikiaano. Aangeraiya iyauvaa arinaima teeda rikiaaree kiasa iidada hama arinaima teeda rikiaavai.

Yoketaa tuanaaya variateeraivaara Petoorooso tiravai

¹³ Itaama vaikiyai vaidiiaa mmoori varaaraivaara teerataarakiianeema ngiingii yaata vuatinniiyauvaki teerataarama kiatee. Ngiingii variraivaara tuqinnama haitatuuma teeda rikiaa kiada variatee. Yisuu Kirisiiva kooyaa tiinara suaivaki Anutuuqo kati yoketaama variraivaa ngii minaraivaara tuqinnama yaata utida faannakiatee. ¹⁴ Nnaakaraiya ngiari kaano kooya kuaivaa rikiada iikiianeema Anutuuqaa kuaivaa rikiada iikiatee. Ngia homo kumimakaida variaa suaivaki maisai aataruuyauvaa ngii iikiataikiyai vaa ngia iikiayauvaa sa kava iikiatee. ¹⁵ Sa itaama iirama kiada Anutuuqo ngii maavee tiraivo yoketaa tuanaavai varineema ngieeta yoketaama varida ngiengie iikiaya aataru mmuakiaayauvai yoketaama nnaasu iikiatee. ¹⁶ Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Na yoketaa tuanaavai variauvaara ngieetaatama yoketaa tuanaaya variatee, tiivaara mo ngieeta itaama iikiatee.

¹⁷ Anutuuqoono mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiari iikiaya mmooriyauvaa irisaiyauvaa mmuaavai mmuaavai safuuma ngiari mmimaravai. Ivaara ngia innara yaaku varada innara Napoo-o tiraiya aa suai mmatayaa variaara suai aavaki inna mmemmaana vida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiatee. ¹⁸ Vaa ngia rikiada taavai. Ngii giokiaiya mmatayaa diaa aataru kuminaiyauvaa ngii vitauyauvaa ngia iikiaarainoo kiasa Anutuuqo vaa ngii yookaama kioo ngii viteeravai. Ivo hama taikaanara mmatayaa diaa mminnaa sikau gooraivaannee vara sikau sirivuaivaa roosuvaadiri ngii yookaama kioo ngii viteeravai. ¹⁹ Ivo Yisuu Kirisiinna kiau yoketaa ari vookarauvaadiri ngii yookaama kioo ngii viteeravai. Gioonna kiaapuuya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvo iya rummua apu kiooyauvaara puara sipisiipa nnaakara yoketaivaa ruputu kiooduu kiauvo tuuneema Yisunna kiauvo tiiravai. ²⁰ Nnaaru hama ngiau mmata uu suaivaki Anutuuqo Yisuu Kirisiinna mmataama kioo aa nnaagiai suai aavaki ngiiyaroo tioo titooduu kooyaa tiiravai. ²¹ Anutuuqo ivo putuuvakidiri inna vitoo ari tasipama yapa kiooduu yoketaama ari vookaraama variravai. Ivaara ngia Anutuuqaara mmannammanna kutaavaivee tida ivo ngii tuqinnaanaraivaara faannaida variaavai.

²² Vaa ngia Anutuuqaa kua kutaivaa rikiada uvaara ngii variraiyauvo yoketaayauvai vainoo. Yoketaayauvai vaivaara ngia ngii seena vaa ausa hanigiai yara kutaa tuanaa mmuduuya ruaavai. Ivaaraida ngiingiiyara ngiingiiyara tuqinnama yaagueeqama mmuduuya ruatee. ²³ Ngia Anutuuqaa kua kutaivo tupatupaa vaivaa rikiaada hanigiada nnaakara meedi karaasa mmatakiaya roosiima variaano. Ngii kaano kooya putuuaraiyaano hama kava ngii mmataavai. Anutuuqaa kua kutaivo hama taikaanarivoono kava ngii mmataivai. ²⁴ Aa kua aavaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Mmuakiaa mmatayaa diaiya
iya ikiauva roosiima variaavai.
Iya mmatayaa iira aataruuyauvo
maura pairaivaa roosiima vaivai.
Ikiauvo aasannaikio
maura pairaivo tasisieenno tuoo kuaivai.

²⁵ Udaanga Anutuuqaa kuaivo hama itaama vaivai.

Ari tupatupaa nnaasu vaivaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. Ii kua ivo inna Anutuuqaa mmayaaya yoketaivovee. Vaidiia vaa ivaa kooyaa kiasa kookieema ngii giaa ngii miaavaivee.

Anutuuqo Yisunna sikau roosiivaa mmataama

kioovaara ta tupatupaa variraivaa varaunnavai

2 Ivaaraida ngiiki vai mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvai pikiaatee. Unnakua tira aataru mmuakiaayauvai pikiaatee. Haumaki maisa mmooriivaa iida kooyaa yoke kiasa kiada yoketaa mmooriivaa iikiaya aataruuvaa pikiaatee. Ngii seenaiya ngii yaataraivaara ngii nnannateera aataruuvatama ngii seenaiyaaadiri ngiengieenoo koonnama yaata utida unnakua tira kua aataruuvatama pikiaatee. ² Ngia nnaakara meedi iikiataa mmatakiaya roosiima varida iya nnaammara rataaneema ngia Anutuuqaa kua safu tuanaivaara ratada varida nnaamma nneerayaama nnaatee. Ivaa nneedada yokeekio Anutuuqo ngii vitoo aataru yoketaivau ya-

paanaraivaara ivaa nneeda yokeekiatee. ³ Ngii Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii tuqinnaivaa vaa ngia arinaima rikia-da taivaara itaama iikiatee.

⁴ Ivaaraida innasi nnida variatee. Nnaaru nnau heekeera vaidiyyaano yoketaa sikau voovai haitatuuma teeda maisainoo kiaa kiada kagaari kiooduu vaidi voovono haitatuuma too yoketaavaivee kiaa kioo vareeravai. Ivaa roosiima ii sikau ivo Yisuunnara mmataama kiaikio ivo ari vookaraivoono tupatupaa hara kioo varinoo. Vaidiyya inna teeda maisavaivee kiaa kiada kagaari kiooduu Anutuuqoono yoketaavaivee kiaa kioo viteeravai. ⁵ Vaidiyya sikauyauvaa varada nnauvaa heekoneema ngia vaa Mmannasaivo ngiiki variyya Anutuuqoono ngii vitoo ari Mmannasaivo varira nnauvaa heekaanaravai. Heeka kinai ngia nnaaruaa vaidiyya Anutuuqaara kati puara hu-dooya roosiima gioonna kiaapu yoketaa tuanaaya varida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida variaar-avee. Yisuu Kirisiiva ngiyyara kati putuuvaara ngia ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmuuyauvaa ivo too fai yoketaavaivee tinaravai. ⁶ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Taatee. Na yoketaa sikauvaa
niniinee kiaa mmataama kiee
ivaadiri ipunnaivaki harataa kiee
nnau yaagueeqaivaa
yoosinna Sioona ivaki heeka kiau vai.
Gioonna kiaapu voovono
vaidiivo sikau yoketaivaa roosiivaa
kuaivaa arinaima rikioo
innara kutaavaivee tiivo
fai hama inna mmamma maisainaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ⁷ Vaa ngia ausa hanigieeraiya ii sikau ivaara yoketaa ari vookaraivaivee ki-
aanoo. Hama ausa hanigieeraiya hama itaa kua kiaavai. Kua fafaara voovai vainno ivaara tinoo:

Vaidiyya ii sikau ivaara
maisikaivaivee kiaa kiada kagaari kioovo
nnaagiai nnau ipunnaivaki
ari vookaraama yaagueeqama vainoo, tiivai.

⁸ Kua fafaara voovai vainno ivaara tinoo:

Ii sikau ivo vaidiyya mmaara vai sikauvai.
Fai ivaudiri iya haruruhaaravai.
Iya haruruateera iya mmaara sikauvai vainoo, tiivai.

Iya inna kuaivaa rikiaadaata yaatara kiada hama iikiaivaara haruruhaaravai. Iya itaama iikiaaravaa vaa Anutuuqo tauraa too aikioovaivee tiravai.

⁹ Itaama vaikiainnaata ngieenoo Anutuuqo ngii mmataama kiai gioonna kiaapuya variaano. Nnaaruaa vaidi-
iyya Anutuuqaa nnauvaki mmoori varooya roosiima ngia ngii kieetaivaa Anutuuqaa mmooriivaa nnaasu iida
varida variaano. Ngia Anutuuqaa gioonna kiaapu yoketaa tuanaaya innaniya nuunama variaano. Anutuuqo
yoketaa ari vookarau mmooriivaa uuvaa ngia kooyaa gioonna kiaapuuya vitaakiateeraivaara ivo ngii mmataa-
ma kieeravai. Vaa ivo upisiivakidiri ngii maavee kiaa ngii vitoo ari mmeekia ari vookaravai ngii yapa kieeravai.

¹⁰ Tauraa ngia hama Anutuuqaa gioonna kiaapuya variravai. Aanna makee vaa ngia inna gioonna kiaapu tua-
naaya variaano. Ivo ngiyyara kati boo tiraivaa tauraa ngia hama rikieeraida aanna makee vaa ngia arinaima
rikiada hanigiada yoketaama variaano.

Ta Anutuuqaa mmoori vareeraiya variaunnano

¹¹ Ni seena na ngiyyara mmuduuya ruuuyaso, ngia mmataivau varida hama mmaayootaiya roosiima vari-
aanoo. Ngia ngiari voopinaiya vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida variraiya roosiimaida variaano. Ivaara na
yamaa kua yamaa kua ngii giaa ngii miee kiaunoo. Ngii mmammaiyauvo iikiatai aataruuyauvaara ngii iikiatee
tinai sa iikiatee. Fai ngia iikio itai aataruuyauvoono vaidi kaanaivaata rapinaravai. ¹² Ngia hama ausa
hanigieeraiya tasipama safuuma varida mmoori yoketaivaa iikiatee. Fai ngia itaikiai iya kua pinaa vooyauvai
ngiiki kuminayaa yapaaree kiaa kiada teekiai vaa ngia yoketaa mmoori ari vookaraivaa iikiaivaa taaravai. Fai
yapooma Yisuu Kirisiiva kava tiinara suaivaki mmoori yoketaivaa ngia iikiaani taivaara iya Anutuuqaara kua
yoketaivaa kiateeraivaara iya tasipama safuuma varida mmoori yoketaivaa iikiatee.

¹³ Ngia Udaanga Yisuu Kirisinnaroo tida ngiingii kieeta mmatayaa diaiyara ti kieetayavee kiaa kiada iya
mmeemaana vida iya kiaa mmooriyyauvaa iikiatee. Ngii kieeta nnoonna nnutu ruaivaa kuaivaa rikiaada ¹⁴ kiisa

kiisa kieeta vardi ivo yapa kiaiya kuaiyauvaatama rikiaatee. Iya maisa mmooriivaa iikiaiya irisai maisaivaa mmi-da safu mmooriivaa iikiai yara kua yoketaivaa kiasa mmiaraivaara ngiari kieeta nnoonnaivo iya yapeeravai. ¹⁵ Vardi kumimakaiya koonnama yaata utida sabi kua kiaiavaa pikiaateeraivaara ngia mmoori yoketaivaa iida ivaadiri iya kiasa kuaivaa atau ruatee. Ngia itaama iikiasa aataruuvo inna Anutuuqaa yaata tinniivau vai aataruvai iikiaavai. ¹⁶ Ngia mmamma dummukiara kati yoketaama variaivaa roosiima hara kiada variatee. Ngia itaama varida kava mminnamminnaa maisaivaa varaivaara yaata utida kiaanoo: Ta mmamma dummukiara yoketaama variaunnaivoono ii aataru iva fa rummua apinaravaivee, kiasa aataru iva sa iikiatee. Ngia vardiivo sikaunnaadiri yookaama kioo viteera gionna kuaapuuya roosiima Anutuuqaa mmoori vareera gionna kuaapuya hara kiada variatee. ¹⁷ Mmuakiasa gionna kuaapuuya avaiyauvaa rikiaada iyara yoketaayavee kiatee. Ngiingii seena vaa ausa hanigieeraiyara mmuduuya ruatee. Anutuuqaa mmemmaana vida inna kuaivaa rikiaatee. Ngii kieeta nnoonna mmatayaa variivaa avaiavaa rikiaada innara yoketaavee kiatee.

Yisuu Kirisiiva mmamma nniitaroovaa varoneema

teeta varaaravee

¹⁸ Ngia sikaunnaadiri yookaama kiada viteera gionna kuaapuuya ngia tuqinnama ngii haitatuuraiya kuaiyauvaa rikiaada iikiatee. Iya kua mmuakiaayuvai sa pikiaatee. Sa yoketaama ngii haitatuunno ngii tuqinnai vardiivaa kuaivaa nnaasu rikiaada iikiatee. Vardi avaiaraivo ngii haitatuuraivaa kuaivaata rikiaada iikiatee. ¹⁹ Mo fai ngia Anutuuqo yaata utiivaugiataama yaata utuaivaara iya mmamma nniitaraivaa kuminayaa ngii miaivaa varada mmannammanna yaagueeqama varikio fai Anutuuqo ngiiyara yoketaayavee tinaravai. ²⁰ Ngia mmoori maisaivaa iikiaani iya ngii ruputuaani rikiaadaata yaagueeqama varida ngia mmamma nniitaraivaa varaivaara gionno ngiiyara kua yoketaivaa tinarannee? Ai hamavee. Ngia mmoori yoketaivaa varaani iya ngii ruputuaani rikiaadaata yaagueeqama varida ngia mmamma nniitaraivaa kuminayaa varaivaara fai Anutuuqo ngiiyara yoketainaravai.

²¹ Gionna kuaapuuya mmoori maisaivaa ngii mikiai rikiaadaata yoketaama variateeraivaara Anutuuqo ngii maavee tiravai. Ngia innanikaraama iikiateeraivaara Yisuu Kirisiiva ariinoo kati ngiiyara mmamma nniitaroovaa varoo ari aataruuvaa ngii vita vitairavai. ²² Ivoono hama mminnamminnaa maisaivaa varoo hama unnakua tuduu gionna kuaapuuya rikieeravai. ²³ Iya kua maisaivaa inna tuduu rikioo hama ivo sai kua maisaivaa tiravai. Iya mmamma nniitaroovaa inna mmudu ru rikioo hama ivo mmamma nniitaroovaa irisaivaa iya mmnaraivaara kua tiravai. Hameetavee. Ivo Anutuuqaara yaata utuoo tunoo: Fai kua pinaivaara diravoono niyara kua tioo safuuma radudaanaravaivee, kiasa kioo faannairavai. ²⁴ Yisuu Kirisiiva ariinoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa varooduu inna mmammaivau kaayau ti mminnamminnaa maisaiyauvo suvuau kiooduu yatari sagaivau putiravai. Vardi putiraiya hama mminnamminnaa maisa vareerayaama ta titi mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hama kava vareeraida ta safuuma variaaraivaara ivo yatari sagaivau putiravai. Vaidiyya inna mmammaivau ruputuduu uudaiyauvo vainno maafauvaara ti mminnamminnaa maisaiyauvo taikooduu ta yoketaama variaivaa vareeravai. ²⁵ Puara sipisiipaiya kumimakama rada raubiriima kiooneema itaama ngia tauraa variravai. Anna makee ngia kava vara ranada ngii Haitatuuraivo ngii vardi kaanaiyauvaa Vara Hiri Diivaasi ngiaavai.

Petoorooso nnaata vaati vareera aataruuvaara tiravai

3 Ngia gionnaiya ngiingii vaatiyya kuaivaa rikiaada iya mmemmaana kuatee. Mo ngii vaati vooya hama Anutuuqaara kutaavaivee kiaiya ngia safuuma variaivaa teeda ngiari ausaiyauvaa hanigiaateeraivaara iya kuaivaa rikiaada iya mmemmaana kuatee. Fai ngia hama ivaara kua tiraida kati safuuma variaivaa iya iva teeda ngiari ausaiyauvaa hanigiaaravai. ² Fai ngia safuuma varida Anutuuqaara yoketaikiai iya ngii teeda ngiari ausaiyauvaa hanigiaaravai. ³ Ngia sa kumina mmamma mmaanaivau funnukama kiada ivaara yaata utida ta yoketaayavee kiatee. Sa ngiingii kieeta yausiiyauvaa fiyyama kiada goora mminnaiyauvaa rutaku kiada uyira raira yoketaiyauvaa uyu rau kiada iyauvaara sirigakiatee. ⁴ Sa ivaara yaata utirama kiada ngiingii aakiasa tuanaiyauvaara yaata utida yoketaama variatee. Ausa nuufaivaa tasipama tirooma varira aataruuvo ngiiki vaivo inna yoketaa aataruvai. Fai hama taikaanaravai. Ii aataru ivo Anutuuqaa avuuvau yoketaa ari vookaraivai vaivai. ⁵ Nnaaru varuu gionnaiya ii aataru iva iida yoketaaya variravai. Iya Anutuuqaara yaagueeqaida iva kua kiasa teerama kioovaara faannaida itaama yoketaama variravai. Iya ngiari vaatiyya kuaivaa rikiaada iya mmemmaana viravai. ⁶ Nnaaruaa gionnaivo Saraava itaama variravai. Ivo ari vaati Aaparahaamaa kuaivaa rikioo iinno innara tunoo: A ni haitatuuraikuavee, tiravai. Ngia hama vo mminnaavaara aatuurama kiada safuuma yoketaama variaiya vaa ngia Saraanna raunnaapu tuanaaya variaano. ⁷ Mmuakaraama ngia vaidiyya ngiingii nnaataiya tasi-

pama yoketaama variatee. Iya mmamma mmuyaiyauvo hama yaagueeqaivaara yaata utida iya kuaivaa rikiada iyara yoketaa aataruuvaa iikiatee. Anutuuoqo tupatupaa variraivaa kati ngiitaata iyaatama ngii miivaara yaata utida iya tasipama yoketaama variatee. Sa aataru voovoono ngii yaaku vareeraiyauvaa uuda ram-muaiveeraivaara ngia itaama yoketaama variatee.

Ta yoketaa mmooriivaa iikiaunnaivaara mmamma nniitaraivaa varaunnavai

⁸ Aa nnaagiai kua aavaa rikiaatee. Ngia mmuakiaaya mmuaa yaatavai varada mmuaa ausavai varada variatee. Ngiingii kata vayaiyara mmuduuya ruaaneema ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee. Ngiingiiyara yaata utida adida varida ngiingiiyara ngiingiiyara tuqinnaatee. ⁹ Gioonna kiaapu vooya maisa aataruuvaa ngii iikiai sa sai iikiatee. Iya kua maisaivaa ngii tikiai sa kua maisaivaa sai kiatee. Sa itaama iirama kiada iya aataru maisaivaa ngii iikiai yara kua yoketaivaa sai kiatee. Anutuuoqo ngiiyara yoketaivaa ngia yoketaama variateeraivaara ivo ngii maavee tiravai. Ivaara ngia sai kua yoketaivaa kiatee. ¹⁰ Ivaara Anutuuoqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Gioonna kiaapu voovoono sirigainno varioo
hokobama varinaree kiasa maisa kuaivaa pikioo
unnakua tiraivaa pikiaivee.

¹¹ Maisa aataruuvaa mmooka hanigia mmioo
yoketaa aataruuvaa nnaasu iikiaivee.
Ausa nuufa aataruuvaara puruoonnonno too
ivau nnaasu variaivee.

¹² Udaanga Anutuuoqoono safuuma variraiyara
haitatuunno varioo
iya yaaku vareeraivaa makemakee rikiaivaara
itaama variaivee.

Ivo maisa mmooriivaa iikiai yara
hama inna yoketaivaara itaama variaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

¹³ Fai ngia safu aataruuvau mmannammanna purua rada vikio dee gioonna kiaapu voovoono mmoori maisaivaa ngii minarannee? Hameetavee. ¹⁴ Fai ngia safu aataruuvau kuaivaara gioonna kiaapuuya mmamma nniitaraivaara ngii mikio fai Anutuuoqoono ngiiyara yoketaivaravai. Iya mmoori maisaivaa ngii miaara iikiai sa iyara aatuuda sa ngii ausaiyauvo mmuaararenai pinaama yaata utuatee. ¹⁵ Yisuu Kirisiinnara tuqinnama yaata utida innara kiatee: Ti Udaangaivovee, kiatee. Ngia Yisuunnara kutaavaivee kiasa kiada innara faannakiaivaara gioonna kiaapu voovoono ivaara ngii yaparainai mmuakiaa suai inna kua sai kiaraiyauvaa mmuaanaa ngiingii yaataiyauvaki teerama kiatee. ¹⁶ Fai ngia kuaiyauvaa sai kiaaree tida inna avuuvaki teeda vaidi tirooma kiada kua kiatee. Ngia itaama iida ngii yaata utiraiyauvo yoketaayauvai nnaasu vainai variatee. Ngia Yisuu Kirisiinna nnaagiai nuairaiya ngia safuuma variaivaara gioonna kiaapu vooya ngiiyaadiri koonnama yaata utida unakuivaa kiasa kiada ngiari kuaivaara iya mmamma maisakiaiveeraivaara itaama ngii yaata utiraiyauvo yoke-taayauvai nnaasu vainai yoketaama variatee. ¹⁷ Ngia mmoori yoketaivaa iikiaivaara mmamma mmuaararaivaa varaavai. Ngia mmoori maisaivaa iikiaivaara mmamma mmuaararaivaa varaavai. Fai Anutuuoqo ee-oo tinai ngia mmoori yoketaivaara mmamma mmuaararaivaa varaivo mmoori maisaivaara mmamma mmuaararaivaa varaivaa yaataravai. ¹⁸ Yisuu Kirisiiva safuuma varuuvoono mmuaa suai nnaasu hama ngia safuuma variaya ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara putiravai. Ivo ti vitoo Anutuuoqaasi ti yapaanaraivaara tiyara putiravai. Vaidiia inna nnabaivaa ruputu kioodoo Anutuuoqo tuduu vaidi kaanaivo kava diiteeravai. ¹⁹ Diitoo oro mman-nasaiya oovi yoosinnaivaki varuuyaataama ari kuaivaa kiasa mmiravai. ²⁰ Ii mmannasa iya nnaaru varuuya Anutu-uqaa avaivaa hatokooya mmannasayavee. Nnaaru Nuvuaava varuu suaivaki iya Anutuuoqaa kuaivaa rikiadaata yaatareeravai. Ii suai ivaki Nuvuaava nnooriyaa nuaira nnauvaa heekoo varuduu Anutuuoqo iya ausa hanigiaa-teeraivaara faannainno varududuu hama iya inna kuaivaa rikiada iiravai. Gioonna kiaapu kiisakiangii yaaku saivai karasaidiri taaravooma nnooriyaa nuaira nnauvaki varuduu hama nnooriivo iya raputuduu rikiada iya ivaki yoketaama variravai. ²¹ Ii nnoori ivaa Anutuuoqo mmataama kioo nnoori vareeraivaara tiravai. Ii nnoori varaa ivaudiri Anutuuoqo ngii vitoo yoketaivau ngii yapaivai. Ii nnoori vareera aataru ivo ngii mmammaivaki kainaama vaivaa hama finivai. Ii aataru ivaudiri ngia ngiingii yaata utiravai rikiava hama ngii mminnamminnaa maisaataivaara ngia Anutuuoqaata kua kutaivaa kiasa. Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri kava diitoo vaara Anutuuoqo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kioo ngii vitoo yoketaivau yapaivai. ²² Vaa Yisuu Kirisiiva ngiau

aapu vioo Anutuugaa yaaku yaadudainningiaa hara kioo varioo ngiau aapu mmuakiaa aangeraiyaraatama ngiari seena yaagueeqa kieetaya variayaraatama dinoo.

Gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya ari vookaraama variaavai

4 Yisuu Kirisiiva ngiiyara mmamma nniitaroovaa varoovaa yaata utuatee. Ivo mmamma nniitaroovaa varoo yaata utuuvaa roosiima ngiingii aakiaiyauvaki yaata utida yaagueeqakiatee. Gioonna kiaapu voovoono mmamma nniitaraivaa varaivoono hama mminnamminnaa maisaivaa yaata utuoo varaivai. Vaa pikiaivai. ² Ivaara ngia mmatayaa varida aa suai aavakidiri varia rada vidada sa ngii aakiaiyauvakidiri ngii iikiataira aataruuyauvaara yaata utida iikiatee. Anutuugo yaata utivaugiataama yaata utida ivaa nnaasu iikiatee. ³ Vaa ngia tauraa hokoba suai varida kumimakairaiya iira aataruuyauvaa iikiaavai. Ngia varida ngiingii mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi heera aataruuvaa iikiaavovo mminnamminnaa maisaiyauvaa ngii varaataikiai ngia varaavai. Ngia kapikarai nnooriivaa nneeda kumimakaida varida makemakee buusaivaa nneeda varida nnoori kapikarivaa nnaarivaara nuunaida varida unnakua anutuuyauvaa Anutuugo ooqoo tuuyauvaa ngia ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaavai. ⁴ Anna makee gioonna kiaapu kumimakaiya ngia hama iya tasipama itaama sabi koonnama varida iikiaivaa iya nnikiaraida ngiiyara maisayavee kiaanoo. ⁵ Inna aikioovee. Fai yapooma iya Anutuugaa avuuvau kua pinaivaki dida vaid ngiari iikiaa mmooriyauvaara innaata kua kiaravai. Anutuugo gioonna kiaapu putiraiyaata variayaatama iikiaa mmooriyauvaara iya yaparainarivaara vaa teerama kioo varinoo. ⁶ Ivaara Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapu vaa putuuyaata mmayaaya yoketaivaa kua mmiravai. Iya mmatayaa varuu suaivaki mmuakiaa gioonna kiaapu ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaiyauvaa vareerayaama vaa iya ivaa varada putiravai. Iya nnaagiai mmanasaiyauvo varuu suaivaki Anutuugo varirayaama iya variateeraivaa Yisuuva mmayaaya yoketaivaa iya kua mmiravai.

Anutuugo ngii mii aataru mmooriyauvaa ngia tuqinnama iikiatee

⁷ Mmuakiaa mminnamminnaiyauvo taikaanara suaivo aavaa vainima nninoo. Itaama vainai rikiada ngia yaaku varaarivaara ngiingii yaata utiravaki safuuma yaata utida ngiingii varirivaara tuqinnama kiada varida haitatuukiatee. ⁸ Aa mmuakiaa aataruvai yaatareera aataru aavaa iikiatee. Ngiingiiyara ngiingiiyara yaagueeqama mmuduuya ruatee. Mmuduuya rira aataruuvoono kaayau mminnamminnaa maisaiyauvaa rummua apu kiaanarivaara ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee. ⁹ Ngii seenaiya ngiisi nnikiai ngia nnau mmaataiyauvaa iya kati mmi kiada sa ivaara yaata utida nunuraanurakiatee. ¹⁰ Ngia aikiooma iikiaara aataru mmooriyauvaa yaagueeqaiyauvaa Anutuugo mmuaavai mmuaavai kati ngii miyauvaa ngii seenaiya yoketaama variateeraivaa iyara iikiatee. Ngia ngiingii mminnaa yoketaiyauvaa haitaturayaama tuqinnama Anutuugo ngii mii mmoori ari vo kara ari vookariyauvaa haitatuuda iikiatee. ¹¹ Anutuugaa mmayaayaivaa kua mmiara vaidi voovoono tuqinnama Anutuugaa kua tuanaivaa kua mmiaivee. Ari seenaiyara haitatuura vaidi voovoono tuqinnama Anutuugo ari yaagueeqaivaa inna mmiivaugiataama haitatuukiaivee. Anutuugaa nnutuuvo ngiau aapu vakiaiveeraivaa Yisuu Kirisiinnara yaagueeqararama kiada iida itaama iikiatee. Anutuugaa nnutuuvo ngiau aapu tupatupaa vaikio inna yaagueeqaivo tupatupaa vakiaivee. Kua kutaa.

Ngia Yisuunnikaraama mmamma nniitaraivaa varaavai

¹² Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruayaso, ngia Anutuugaa mmooriivaara ngii tasipama variaya ikia roosiira maisa mmooriyauvaa ngii iida taaree kua kiada ngii mikiai sa nnikiarakiatee. Sa yaata utida kiatee: Hama ta taunna mmuaararai ari vookarai voovai tiisi nninoo, kua kiada ivaa teeda nnikiarakiatee. ¹³ Sa itaama nnikiarairaida Yisuu Kirisiinnanikaraama mmamma nniitaraivaa varaivaa sirigakiatee. Ngia Yisuunna oyai ari vookarivo kooyaa vainara suaivaki sirigaida ausa yoketaivaa tasipama variaarivaara aanna makee mmamma nniitaraivaa varadaata varida sirigakiatee. ¹⁴ Ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaivaa fai gioonna kiaapuuya maisa kua maisa kuaivaa ngii tikiai sa ivaara yaata utuatee. Ngia itaama variaivaa Anutuugo ngiiyara yoketaivoo. Anutuugaa Mmannasa Yoketaa ari vookarivo ngii tasipama variivaara Anutuugo ngiiyara yoketaivoo. ¹⁵ Mo fai mmamma mmuaararivo ngiisi nninai sa aa na tinara kua aavaugiataama iida varaatee. Sa vaidi voovoono vaidi voovai ruputino putuaivee. Sa ivo mmuara varoo kaayau ari vookarai maisamaisai mmooriivaa iikiaivee. Sa ivo ari seenaiya kuaivaa mmuara varoo sabi kua sabi kua kuaivee. Ivo ii aataru iyauvaara mmamma mmuaararivaara varevoora sa itaama iikiaivee. ¹⁶ Mo ngia vaa ausa hanigaiya Anutuugaa aataruuvau nookiaivaa mmamma mmuaararivo ngiisi nninai sa ivaara mmamma maisakiatee. Ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaivaa Anutuugaara kua yoketaivaa kiatee.

¹⁷ Anutuuqo mmuakiaa gioonna kiaapuuya yaparaira suaivo vaa nninoo. Fai ivo ari gioonna kiaapu tua-naiyananaa tauraa yaparainaravai. Mo fai tauraa ivo ti yaparama kioo nnaagiai hama inna kua mmayaaya yoketaivaa rikiada iikiaiya yaparainai mo fai iya dataama variaarannee? ¹⁸ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Fai gioonna kiaapu safuuma variyaiya
Anutuuqo iya vitoo
yoketaivau yapaanaraivaa varaaraivaara iikio
iya mmuaarareenainnaata iidada varaaravai.
Mo gioonna kiaapuuya
hama Anutuuqaa kuaivaa rikiada
kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo iya suvuaiya
fai iya dataakiaarannee?

Anutuuqaa kua fafaaraivoo itaa kua tiivai. ¹⁹ Itaama vaikiyai ngia Anutuuqo ari yaata utiivaugiataama iida mmamma mmuaararaivaa variyai ivo ngii iima kioo hama ngii pikiaivaara yaata utida ti tuqinnaanaravaivee kua kiada ngii mmamma mmuyai mmuakiaavai inna mmida mmoori yoketaivaa iikiatee.

Ngia vaidi kieetaiya Anutuuqaa gioonna

kiaapuuyara tuqinnama haitatuukiatee

5 Na vaa ausa hanigiaiya kieeta vaidivai variaunoo. Ngiikidiri vaa ausa hanigiaiya kieeta vaidiyya neenoo yamaa kua yamaa kua vooyauvai ngii giaa ngii miaunoo. Vaa na nini avuuvaadiri Yisuu Kirisiiva mmamma nniitaroovaa varoovaa teeravai. Fai Yisuu Kirisiinna oyai ari vookaraivo nnaagiai kooyaa vainai fai neeta ngieetama varaaravai. ² Puara sipisiipara haitatuuraiya roosiima gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya Anutuuqo ngii muuyara tuqinnama haitatuukiatee. Anutuuqaa iikiataivaugiataama ii mmoori iyauvaa iikiaraivaara yoketaakiatee. Ngia iikio ngii pirisainainnaata iikiarainnoo. Sa sikau varaaraivaara nnaasu yaata utida ngiingii mmooriyauvaa varaatee. Ngii iikiatainai gioonna kiaapuuyara yaagueeqama kiada varaatee. ³ Anutuuqo ngii muu gioonna kiaapuuyara sa kieeta pinaaya dida vaidi iya yaataraatee. Ngia tirooma yoketaama varira aataruuvaa iida iya vitaikiyai taatee. ⁴ Fai ngia itaama iikio gioonna kiaapuuyara Haitatuura Kieeta tuanaivo kooyaa tiinai ngia irisai ari vookaraivo hama taikaanaraivaa varaaravai.

⁵ Mmuaikaraama ngia vaidi karaasaiya vaidi yokovaiya mmemmaana kuatee. Ngia mmuakiaaya ngiingii seenaiya mmemmaana vida iya tasipama adida variatee. Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapuuya ngiariiyara mannaka kiaiya Anutuuqo too iyara ooqoo tiivai. Gioonna kiaapu vooya adida varida hama ngiariiyara mannaka tiraiya Anutuuqo kati iyara yoketaama yaata utivaivee. Kua fafaaraivoo itaa kua tiivai. ⁶ Itaama vainai Anutuuqo yaagueeqama ngii haitatuuvaara inna mmemmaana adida variatee. Ivo mmataama kioo suaivaki ariinoo ngii nnutuuyauvaa ngiau aapu yapaanaraivaara inna mmemmaana adida variatee. ⁷ Ivo ngiyyara yaata utuoo tuqinnoo variivaara ngii mmuaararai mmuakiaayauvai innayaa yapa kiatee.

⁸ Fai mmararaivaa nnutuuvo raiyoonaiivo pinaama akua kua roo nuainno varioo ari fayaiya gutu nnaanara buaama roo nuaineema ngii nnammutuaa Sataango gioonna kiaapuuyara itaama iinno varinoo. Ivaaraida tuqinnama yaata utida haitatuuda variatee. ⁹ Innara ooqoo kiatee. Anutuuqaara kutaavaivee kiaivaa puaisa utida innara ooqoo kiatee. Vaa ngia rikiaavai. Ngii seena vaa ausa hanigieeraiya mmuakiaa mmatavau variyaiya mmuaakarai mmamma mmuaararaiyauvaa varaivaara innara itaama ooqoo kiatee.

¹⁰ Anutuuqo kati ngiyyara yoketaama yaata utiivoono Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ari yoosinna ari vookarai tupatupaa variravakira ngii maavee tiivaivee. Fai ngia kiisa suai mmamma mmuaararaivaa varakio ivo ariinoo iinai ngia yoketaa tuanaaya varida hama harurirama kiada inna yaagueeqaivaura yaagueeqama kiada variaaravai. ¹¹ Anutuuqaa yaagueeqaivo tupatupaa itavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Petoorooso nnaagiai kua yoketaivaa gioonna

kiaapuuya kua mmiravai

¹² Na aa paanna kua aavaa Siraasaa kua mmiauko ngiini fafaara rainoo. Na inna tauko ivo ausa hanigiai vaidivoono Anutuuqaa mmooriivaa hama pikeerainno yaagueeqama iivai. Ngia yaagueeqama variateeraivaara na yamaa kua yamaa kua tiee aa kua aavaa ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yoke-

taama yaata utiraivo kutaa tuanaavai vaivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Ivaara rikiada puaisa utida yoketaama variatee. ¹³ Vaa ngii seena ausa hanigieeraiya Anutuuqo ngii roosiima ariinnee kiasa mmataama kioodoo yoosina Bapuroona Anutuuqara nuunama variayaano ngiiyara yaata utida boo kiaavai. Marakaava na Anutuuqaa kuaivaa kiaduu rikioovaa ni mmaapu tuanaavai variivooonoo ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. ¹⁴ Ngia ngiingii seenaiyara mmuduuya ruaivaara iya teeda iya yaakuuyauvaa rumisiatee.

Ngia Yisuu Kirisiinna gioonaa kiaapuya Anutuuqaa ausa nuufaivo mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee.

2 Petorooso

1 Na Simoono Petorooso Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai na inna kua varee nuaira aposoroovoona aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaivoona inna Anutuuqovee. Ivo safu tuanaavai varioo ngii tasipaikiai ngia vaa ausa hanigiada innara kutaavaivee kiaiyanai na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo. Ta vaa ausa hanigiada ivaitanaara kutaavaivee kiaa kiada ivaara yoketaavee kiaa variaunnaneema ngia itaama mmuaikaraama variayani na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

² Ngia Anutuuqaata ti Udaanga Yisuu Kirisiinnaatama tuqinnama teeda rikiakiai ivaitana kati ngiiyara yoke-taama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mikio pinaavai nnaasu vakiaiveeraivaara na yaata utuaunoo.

Anutuuqo ti maavee tiao ti mmataama kieeravai

³ Yisuuva pinaa ari vookarai vaidivai varioo ivo safu tuanaavai varivai. Itaama variivoona ari varineema ta variaraivaara ivo ti maavee tiravai. Anutuuqo innaki varikio ivo yaagueeqama variivo inna Anutuuqovee. Ta innara arinaima teeda rikiaunnaivaara inna yaagueeqaivoona yaagueeqaivaa ti mmivai. Ti mmikiai ta ti variraivaara teeta inna roosiima yoketaama varida hama vo mminnaavaara buaakiaaravai. ⁴ Ivo itaama pinaavai variivoona kua kuaa teerama kioo yoketaa kuaiyauvaa ti kuaa ti mmiravai. Ii kua iyauvo ari vookarai kuayauvai vaivai. Fai ngia iyauvaa arinaima rikikio aa mmata aavau vai maisa aataruuyauvo ngii utinaree kuaa iinai ngia aikiooma iyauvaa yaatarada Anutuuqaa roosiima yoketaama variaaravai.

⁵ Ii aataru ivo itaama vaivaara yaata utida ataama yaagueeqama variatee. Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaiya yoketaama variatee. Yoketaama varida yoketaa aataru mmooriivaaraata maisa aataru mmooriivaaraata ma arinaima teeda rikiatee. ⁶ Arinaima teeda rikiada ngiingii mmamma iikiatairaivaara

ooqoo kiatee. Ngia ngiingii mmamma iikiatairaivaara ooqoo kua kiada maisa mmooriivo ngiisi nninai rikiadaata mmannammanna yaagueeqama variatee. Ngia mmannammanna yaagueeqama varida Anutuuqo varineema variatee. ⁷ Ngia itaama varida ngiingii seenaiyara mmoori yoketaivaa iikiatee. Ngia ngiingii seenaiyara mmoori yoketaivaa iida ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee. ⁸ Fai itai aataru iyauvo ngiiki vainno kaayau suvuainai fai ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara arinaima teeda rikiada inna mmooriivaa iida hama kuminayaa iikiaaravai. Fai iiraivo vainaravai. ⁹ Hama gioonna kiaapu voovoona itai aataru iyauvaa iivoona fai ivo ataama varinaravai. Fai ivo vaidi avu huruutavai roosiima varioo ari vainima vai aataruuyauvaa too hama tuqinnama eyommaayauvai taanaravai. Yisuuva inna mminnamminnaa maisa eenanaiyauvaa vaa rugaiyauvaara vaa taunnu kiaivaivee.

¹⁰ Ni seenayaso, itaama vainai Anutuuqo vaa ngii maavee kuaa kioo ariinnee kuaa ngii mmataama kioovaara yaata utida arinaima rikiada ivo ii aataruuvaa puaisa utuatee. Fai ngia itaama iida hama inna aataruuvaa haruruaravai. ¹¹ Itaama vainai ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapeeraivo tiyara dira yoosinna tupatupaa vairavakira fai ngia vikio rikioo Anutuuqo fai kaayauma ngiiyara yoketaainno aataruuvaa kooyaa ngii vitainai ivaki kuaravee.

¹² Fai ivaara na ii kua iyauvaara mmuakiaa suai makemakee ngii giaa ngii miee varinaravai. Vaa ngia iyauvaa rikiada kua kutaivo ngiisi vaivaa puaisa utuaivaa na vaa rikieennaata mmannammanna ivaara ngii giaa ngii minaravai. ¹³ Na yaata utuaunoo. Aa na homo mmata aavau variaa suaivaki na kava ngii giaa ngii minai ngia iikiaraivo inna yoketaavai. ¹⁴ Vaa na tauvai. Fai na kiisa suai putuee ni nnabaivaa pikiaanaravai. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva na putinaraivaara vaa kooyaa ni giaa ni mivai. ¹⁵ Fai yapooma na putinai rikiada ngia mmuakiaa suai ii kua iyauvaara tuqinnama yaata utida rikiateeraivaara na kooyaa ngii giaa ngii miaunoo.

Ta Yisuu Kirisiinna yaagueeqa ari vookarauvaa teeravai

¹⁶ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva yaagueeqama variraivaaraatama ivo kava tiinaraivaaraatama ngii giaa ngii mira suaivaki hama ta vaidiia yaatayaadiri unnakua uriyauvunugiataama ngii giaa ngii miravai. Vaa ta titi avu tua-

naiyauvaadiri inna yaagueeqa ari vookarauvaa teeravai. ¹⁷ Ari Koova Anutuuqo kua yoketaivaa inna kiaa mmioo mmeekia ari vookarauvaa inna mmuu suaivaki ta variravai. Anutuuqo pinaa mmeekia too ari vookarau yoosin-naivakidiri Yisuunnara tuduu ta rikiaannaduu ataa kua tunoo: Inna ni Maapu tuanaivovee. Na innara mmudu-uya ruee na inna tauko pinaama ni yoketaivoo, tiravai. ¹⁸ Ta taapi Anutuuqo mmataama kioovau Yisuunna tasi-pama varuu suaivaki ii kua ivo ngiau aapuuvakidiri tuuvaa ta teteenoo safuuma rikieeravai.

¹⁹ Itaama vaikiia nnaaruaa vaidi forofetaiya gioonna kiaapuuya kiaa mmuu kuaiyauvaara ta yaagueeqama ku-taavaivee kiaunnava. Ngia iya kuaiyauvaa tuqinnama rikiada puaisa utuaaraivo inna yoketaavai. Iya kuaiyauvo toobaivaa ta upisiivaki subu yapa kiaunnano taineema kooyaa kua oyaivaa ti kiaa ti mmivai. Ii kua iyauvo vakia roo ngioo ngioo patairaivaa roosiima kooyaa vaivai. Itaama vaikio rikioo Yisuuva ngiiki varikio patairaara aakia-puaivo taineema ii mmeekia ivo ngii aakiaiyauvaki taivai. Ivaara iya kuaiyauvaa tuqinnama rikiada puaisa utu-aaraivo inna yoketaavai. ²⁰ Aa mmuakiaa kuavai yaatareera kua aavaa arinaima rikiaatee. Hama gioonna kuaapu voovoono Anutuuqo forofetaiya kiaa mmuu kua voovai Anutuuqaa kua fafaaraivaki vai kua oyaivaa arinaidiri ivaa rikioo tiivai. ²¹ Hama Anutuuqo tuu kua voovai vaidiia ngiari yaata tinniiyauvunugiataama tiravai. Mmannasa Yoketaivo iya tasipooduu iya mmayaayaivo Anutuuqaasidiri tuuvaa kooyaa tiravai. Ivaara hama vaidi voovoono arinaidiri oyaivaa rikioo tiivai.

Petoorooso unnakua vitairaiyara yaagueeqama tiravai

2 Nnaaruaa unnakua forofetaiya gioonna kiaapuuya tasipama varuneema unnakua vitairaiya mmuaikaraama fai ngii tasipama variaaravai. Varida ngia maisama variateeraivaara Anutuuqaa kuaivaudiri haubayama kiaa kiada unnakuaivaa haumaki ngii giaa ngii miaaravai. Ti Nnoonnaivo iya mminnamminnaa maisaiyauvaara putuuvaa iya innara ooqoo kiaravai. Fai iya itaama innara ooqoo tikio Anutuuqo ngiari irisai maisaiyauvaa akiairaama iya mminai putu taika kiaravai. ² Itaama vainainnaata iya sabi heera aataruuvaa iida koonnama varida mmamma maisaira aataruuyauvaa iikiia fai kaayau gioonna kiaapuuya ivaugiataama kuaravai. Iya itaama iikiavaa fai hama ausa hanigieera gioonna kuaapu vooya teeda Anutuuqaa kua kutaa tira aataruuvaa maisa kua kiaravai. ³ Ii unnakua vitaira vaidi iya sikauyauvaara kaayauma ngiari varaaree kiaa kiada ngiari tin-niyaadiri sabi kua kiaa kiada mmayaayaiyauvaa ngii giaa ngii mida ngii sikauyauvaa varaaravai. Hokoba suai Anutuuqo iya iikiayauvaara kua pinaivaki iya yaparainarivoono teerama kioo varioo iya irisai maisaiyauvaa iya mminai putu taika kiaravaa avu too nnaasu varinoo.

⁴ Aangeraiya mminnamminnaa maisaiyauvaa varooyara hama Anutuuqo iyara boo tirainno ivo ikia too varii yoosinnaivaki iya kagaari kieeravai. Kagaari kiooduu soopa pinaa upisiivaki varida Anutuuqo iya yaparaira suaivaara faannaida variravai. ⁵ Nnaaru gioonna kiaapuuya maisama varuuyara hama Anutuuqo iyara boo tirainno nnoori pinaa ari vookarauvaa ee-oo tuduu iya raputuduu putiravai. Nuvuaava ari mmuaavoono safu-uma variateera kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo nnaasu variravai. Varuduu Anutuuqo inna vitoo yoke-taivau yapa kioo gioonna kuaapu yaaku saivai sainaidiri taaravoomaatama vitoo yoketaivau yapa kieeravai. ⁶ Anutuuqo yoosinnaivaitana nnutuuvaitana Sutuuma Kumuaravaitana tuduu ikiaivo taa taika kiooduu ruga kieeravai. Yapooma variaara gioonna kiaapuuya hama Anutuuqaara yaata utuaaraiya ivaudiri iya ngiari irisai maisaivaa varaaraivaara arinaima teeda rikiaaravai. ⁷ Hama yoosinna Sutuuma rugoo suaivaki safuuma varuu vaidi voovai nnutuuvo Rooto ivaki hara kioo variravai. Hara kioo varuduu vaidi Anutuuqaa aataruuvaa ha-tokooya ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi heera aataruuvaa uudu ivaa tooduu inna maisairavai. Maisauduu yoketaama iya tasipama varioo vo suai vo suai makemakee iya maisa mmoori-iyauvaa uuvaa too iya maisa kua tiraiyauvaa rikiooduu inna ausaivo kaayauma mmuaarareeravai. Mmuaararo varuduu Udaanga Anutuuqo ivakidiri inna vitoo yoketaivau yapa kieeravai. ⁹ Anutuuqo itaama uuneema ta yoketaama variaunnaiya mmuaararai maisayauvo tiisi nnino rikioo ivo ivakidiri aikiooma ti vitoo yoketaivau yapaanara aataruuvaa vaa ivo too rikiaivai. Anna makee gioonna kuaapu maisama variaya ngiari maisama iira aataruuyauvaa irisaiyauvaa iya mminnarivo vaikiia rikiadaata iya mmannammanna itaavai varia rada vidada ivo iya yaparainara suaivaki iya mminara aataruuvaaatama vaa ivo too rikiaivai. ¹⁰ Gioonna kiaapuuya kaayau maisama varida ngiari mmamma iira aataruuyauvunugiataama vida iyara dira kieetaiya kiaa kuaiyauvaara ooqoo kiayara Anutuuqo itaama irisai maisaiyauvaa iya mminara aataruuvaa kua kutaa tuanaa ivo too rikiaivai.

Ii unnakua vitaira vaidi iya vueennaida varida haunninniida hama aangeraiya yoketaama ari vookaraama variaya mmemmaana virama kiada iyayaadiri koonnama yaata utida unnakuaivaa kiaavai. ¹¹ Iya itaa kiaani aangeraa yoketaiya hama itaa kiaavai. Aangeraa yoketaiya yaagueeqama varida ii unnakua vitaira vaidi iya

yaatareeraiya Anutuuqaa avuuvau hama aangeraiya ari vookaraama variaiyayaadiri koonnama yaata utida unakuavai.

¹² Ii vaidi iya fayai mmarraraiya yaata utiraivaa roosiima yaata utida kati nuaida varida iikiaavai. Iya hama arinai teeda rikieera aataruuyauvaara maisa kua kiaavai. Vaidiyya fayai mmarraraiya ruputuaani putuaaneema ngiari maisama variraivo iyaki vaivaara fai irisai putuaaravai. ¹³ Iya ari vo gioonna kiaapuuya mmamma nniitareeraivaa mmuneema irisavaa Anutuuqo mmamma nniitareeraivaa iya mmarraravai. Iya mmamma iira aataruuvaa ikianna koovau iikiaivaara iya yoketaivai. Iya ngii tasipama yeenna nneeda varida ngiari unnakua aataruuvaa iikiaivaara homo ivaara yaata utuaavo iya yoketaivai. Itaama vaino ngii mmamma maisakiataama vaikiainnaata ngia kati iya tasipama variaavai. ¹⁴ Iya gioonnaiya taavo iya yoketaikiai sabi heera aataruuyauvaara nnaasu yaata utu kiada variaavai. Iya mminnamminnaa maisaiyauvaara hama iya pirisaikiai iya varaata varaataikiai ivaara nnaasu yaata utu kiada variaavai. Anutuuqaa aataruuvau homo muaraagama varia rada ngiayia iyaano iya teeda vunnisi yau ruaani haruruaavai. Iyaano iya varaata varaatai mminnaiyauvaa varaara aataruuvaa teeda rikiaayara tida ivau nnaasu yaata utu kiada variaavai. Fai Anutuuqo irisai maisaiyauvaa iya mmarraravai. ¹⁵ Iya safu aataruuvaa pikiada maisa aataruuvau sabisaabi vida raubiriikiaavai. Iya nnaaruaa vaidiivaa nnutuuvo Bosoroonna mmaapuuvaa nnutuuvo Biriama uvaugiataama iikiaavai. Ii forofetaa vaidi Biriama ivoono maisa aataruuvaa gioonna kiaapu Isarairaiyara uvaara irisai sikauyauvaa varaanaivaara mmuduuya riravai. ¹⁶ Ivo gioonna kiaapuuya maisa mmooriivaa iinara vuduu aataruuvau ari puara togiivo hani-gioo innaata yaagueeqama kua tiravai. Puara togiivo hama kua tuuvo vaidi kuaivakidiri forofetaivaata kua tioo iya kumimaka aataruuvaa iinara vuuvaara inna uuda rairavai.

¹⁷ Ii unnakua vitaira vaidi iya nnoori rumuruumaiyauvo reekairaiyauvaa roosiima variaavai. Aasannai mmataivaki yuunna yaamurukaivoono ngioo namaiyauvaa rupikio hama vati ruaivaa roosiima iya maisama variaavai. Ivaara Anutuuqo upisi tuanaa yoosinnaivaki iyani mmaataiyauvaa vaa teerama kieeravai. ¹⁸ Iya ngiariyara mannaka tida sabi kua kiaa kiada maisama varira gioonna kiaapuuyakidiri vooya pikiada yoketaa aataruuvau kuaaree kiaa viraiya iida taaree kiaa kiada kava iya maisama variateeraivaara iya mmaara iikiaavai. Ii unnakua vitaira vaidi iya ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi nuaida varida kava iya vitaaree kiaa iya mmaara iikiaavai. ¹⁹ Iya kiaanoo: Vo aataru voovono yeena roosiima ngii puaisa raivoora ngiengie yaata utuaiyauvunugiataama kati kuatee. Iya itaa kua kiaiyya maisamaisama iira aataruuyauvo yeena roosiima iya puaisa rau kiaiyya hama iya yopeema ivaa yaatarada ngiari yaata utiraivau kati kuaavai. Iva oyiavo ataama vainoo. Fai vo aataru voovono vaidiivaa yaataroo puaisa inna utiivaa hama ivo yopeema pikiaaravai. ²⁰ Gioonna kiaapu vooya ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau ti yapai kuaivaa rikiaada mmatayaa diaa maisa aataruuyauvaa pikiaavai. Vaa tauraa mmatayaa diaa maisa aataruuyauvo iya puaisa utiravai. Nnaagiai Yisuunnara rikiaada maisa aataruuyauvaa pikiaavai. Mo fai kava mmatayaa diaa maisa aataruuyauvo iya puaisa utinai fai iya kava maisama variaaravai. Tauraa iya kiisama maisama varida nnaagiai fai iya ngiari vookaraama pinaama maisama variaaravai. ²¹ Ii gioonna kiaapu iya Anutuuqaa aataru safuuvaa hama rikiaatiri. Anutuuqo irisai maisaiyauvaa iya mmarraravai inna kiisavai vaitirivee. Anutuuqo yoketaa aataruuvaa iikiaateera tuu kuaivaa vaa iya arinai rikiaada kava mmooka hanigia mmiaivaara ivo pinaa irisai maisaiyauvaa iya mmarraravai inna pinaa ari vookaravai. ²² Mmatayaa diaa mminnaivaadiri mmataama kioo kua voovai vaino tinoo: Faivo ari mmuruuvaa utu kioo kava nnaivaivee, tikio vo kuavai tinoo: Vaidiivo ari puarivaa fini kiaiyya kava nnokokaivaki sonoma ruaivaivee, tiivai. Iva roosiima gioonna kiaapuuya Yisuunna aataruuvaa mmooka hanigia mmida mmatayaa diaa maisa aataruuyauvaa vaa pikiaivaa kava varaavaara ii mmataama kioo tii kua ivaitana kutaa kuavaitana tiivai.

Yisuuva kava tiinaraivaara Anutuuqo kua kiaa teerama kieeravai

3 Ni seena na ngiyyara mmuduuya ruayaso, na tauraa yanaa voovai ngiini fafaara raivo aanna nnaagivaava kava na ngiini fafaara raunoo. Na taara yanaavaitanaki ngiingii yaata tinniiyauvaki kua yoketaivaara nnaasu yaata utuateeraivaara na ii kua iyauvaa fafaara ree ngii giaa ngii miaunoo. ² Nnaaruaa vaidi forofetaa yoketaa tuanaia nnaagiai vainara kuaivaa tuuvaara kava yaata utida rikiaatee. Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaivaa kua yaagueeqaivaa ta kua varada nuaira vaidiyya ngii giaa ngii miaannaivaaraataama kava yaata utida rikiaatee. Ngia itaakiaaraivaara ni yoketainoo. ³ Tauraa aa kua aavaa arinai rikiaatee. Fai nnaagiai suaivaki vaidi vooya diitada ngiari mmamma iira aataruuyauvaara nnaasu yaata utida iikiaravai. Fai iya ngiyyara raida ⁴ Yisuunnara kiaara: Ivo ariyyara na kava tiinaravee kiaa teerama kiaivoono deevakiinno variinne? Ti kookiyya vaa putiravai. Mo ngiau mmata uu suaivakidiri mmuakiaa mminnamminnaiyauvo vakia roo vioo vioo aanna makee homo itaavai nnaasu vainoo, kiaravai. ⁵ Iya aa na tinara kua aayauvaa hama tuqinna-

ma rikiaavai. Nnaaru ari nnaaru Anutuuqo tuduu ngiau mmataivo vairavai. Nnooriivakidiri mmataivo kooyaa nnuduu nnooriivo mmataivauidiri sasakairavai. ⁶ Nnaagiai nnoori pinaivo ngioo mmataivau rummua apu kiooduu mmuakiaa gioonna kiaapuuyaata mmataivau vau mminnaiyauvootama eyommaara putu taika kieera-vai. ⁷ Ngiau mmataivo aanna makee vaivaa Anutuuqo yapa kioovo vainono Anutuuqo tauraa tuneema yapooma kava tino fai ikiaivo ngiau mmataivaa taa taikaanaravai. Ngiau mmataivo aanna makee vaivo fai vainono Anutuuqo gioonna kiaapuuya yaparainno maisama variaiya ikia aakiaivaki kagaari kinai vikio ngiau mmataivootama taikaanaravai.

⁸ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, mo aa kua aavaara sa taunnu kiatee. Udaanga Anutuuqo taikio mmuaa suaivoota kaayau nuanuuyauvootama (1000) mmuaakaraivaitana nnaasu vainoo. Hama ari vookaraivaitana vainoo. ⁹ Vaidi vooya yaata utida kiaanoo: Udaanga Anutuuqo hokoba suai varioo hama ivo kua kua teerama kiaivaa iivaivee, kiaavo hama Anutuuqo itaama iivai. Ivo hama mmuaa gioonna kiaapuuvaa ikia aakiaana kagaarirainno mmuakiaaya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ausa hanigia-teeraivaara ivo hokoba suai ngiiyara faannainno varivai. Ngia homo koonnama variaavoota ivo mmannam-manna ngiiyara faannainno varivai.

¹⁰ Gioonna kiaapuuya hama teeda rikieera suaivaki mmuara vareera vaidiivo mmuara varaanara nniivai. Itaama iirayaama fai Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaravai. Tiino fai pinaa akuaivo kurududu tino ngiauvo taikaanaravai. Taikano fai ngiauvau vai mminnaa mmuakiaayauvai ikiaivo taa mumunu utu raubiriima kino eyommaara taika kiaanaravai. Mmataivaatama mmoori mmuakiaa ivau varida iikiaiuyauvaatama ikiaivo taa taika kiaanaravai. ¹¹ Fai mmuakiaa mminnaiyauvo itaama taa taika kiaanaraivaara aanna ngia variaaraivaara dataamaida yaata utuaannee? Ngia yoketaa tuanaaya varida Anutuuqaa mmoori aataruuvaara yaata utida variatee. ¹² Anutuuqaa suaivaara faannaida varida suaivo akiairaama ngiaiveeraivaara mmoori yoketaivaa iida varida itaama nnaasu variatee. Ii suai ivaki fai ikiaivo ngiauvaa taa taika kioo ngiauvau vai mminnaiyauvaa puaisa teeno nnoori kiaanaravai. ¹³ Itaama vainai mo teenoo Anutuuqo kua kua teerama kioo karaasa ngiau mmataivaitana nninai ivau safuuma variaara gioonna kiaapuuya nnaasu variaaraivaara ta faannaida variaunnaano.

¹⁴ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, itaama vainai ngia ii suai ivaara faannaida varida Anutuuqaa avuuvau yoketaama varida sa mminnamminnaa maisa voovai ngiiiki vakiaiveeraivaara yaagueeqama safu tuanaaya variatee. Yaagueeqama itaama varida Anutuuqaa tasipama ausa nuufaivaa varada variatee. ¹⁵ Ti Udaanga Anutuuqo hokobama faannainno variivaara yaata utida kiatee: Ta ausa hanigia kikio ivo ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaara hokobama faannainno varinoo, kiatee. Pauruuso ti seena ta innara mmuduuya ruannaivoono ivaara ngiini fafaara reeravai. Ivo Anutuuqaasidiri tinni yoketaivaa varoo ngiini fafaara reeravai. ¹⁶ Ivo ii Yisuuva kava tiinara kua ivaara tinaree kua mmuai kuaivaa mmuakiaa ari yanaiyauvunu fafaara reeravai. Ii yanaa iyauvunu vo kua vooyauvai gioonna kiaapuuya jaarida rikiada hama oyaiyauvaa arinaima rikiaavai. Gioonna kiaapu kumimakaiya hama Anutuuqaa aataruuvau tuqinnama kuaiya ii kua iyauvunudiri haubayama kuaiyauvaa kiaavai. Iya Anutuuqaa kua fafaara vooyauvunudiri haubayama kuaiyauvaa kiaaneema Pauruuso roo kua vooyauvunudiri mmuaikaraama haubayama kuaiyauvaa kiaavai. Iya itaama koonnama ki-ivaara fai maisaivaa irisai putiraivaa ngiari varaaravai.

¹⁷ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, vaa ngia ii kua na ngii giaa ngii miau iyauvaa arinaima rikiaavai. Itaama vainai vaidi hama Anutuuqaa kuaivaa rikiada iikiaiya iya unnakua kua kiai kuaivaa sa rikiada kutaavee kua kiada ngia yoketaama variaivakidiri harurivoora tuqinnama haitatuukiatee. ¹⁸ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaivoono kati tiyara yoketaama yaata utuoo varivai. Ivaara yaata utida innaraatama arinaima teeda rikiada varia rada vidada yaagueeqama yoketaama variatee. Ari nnutuuvo ngiau aapu makee vainno tupatupaa itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

1 Yuvuaano

Kua kiasa kookieeraivoono variraivaa ti mmiravai

1 Kua kiasa kookieeraivoono variraivaa ti mmuuvaa na yanaivau fafaara raa ngii miaunoo. Ivo tauraa hama ngiau mmata uu suaivaki varioonnonno tuma ti tasipama mmatayaa kooyaa variravai. Varuduu ta tuqin-nama inna haitatuuma teeda inna kuaivaa rikiada titi yaakuuyauvaadiri innayaa utiravai. ² Ivo kooyaa ti tasipama varuduu ta inna teeda innara kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. Ivo tupatupaa variraivoono ari Koonna tasipama varuuvaa Anutuuqo kooyaa inna ti vitauduu ta inna tuqinnama toovaara ta ngii giaa ngii miaunoo. ³ Ta mmuakiaaya ti Napoovaatama inna Mmaapuuvu Yisuu Kirisiivaatama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada variaunnao. Ngia mmuaakaraama ti tasipama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada variateeraivaara vaa ta teeda rikiaunnaivaida ngiita ngii giaa ngii miaunoo. ⁴ Ta mmuakiaaya ti sirigairaivo ti suvuakuaiveeraivaara na aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo.

Anutuuqo mmeekia oyaivovee

⁵ Anutuuqaa Mmaapuuvuono aa kua aavaa ti kiasa ti mmuuvaa ta ngii giaa ngii mida kiaunnao: Anutuuqo mmeekiaivaki variraivaa oyaivovee. Hama upisiivo innaki vaivaivee, kiaunnavai. ⁶ Fai ta titiyara kiaara: Ta Anutuuqaa tasipama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada yoketaama variaunnao, kiasa kiadaata upisi aataruuvau nuaida varida fai ta unnakuaivaa titiyara kiasa kiada tomedaivaa iikiaravai. ⁷ Anutuuqo ari mmeekiaivaki varineema fai mmeekia tai aataruuvaki ta hara kiada varida fai ta titiyara titiyara yoketaida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada variaaravai. Fai ta itaama varikio Anutuuqo ari Mmaapu Yisuunna kiauvaadiri ti mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvai ruga kinai fai ta yoketaaya variaaravai.

⁸ Fai ta titiyara kiaara: Hama mminnamminnaa maisaiyauvo tiiki vainoo, kiasa kiada ta titiyara unnakua tikio fai hama kua kutaivo tiiki vainaravai. ⁹ Fai ta titi mminnamminnaa maisaiyauvaa Anutuuqaa kiasa kookieekio hama ivo ti pikierainno safuuma iinno ti mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kioo mmuakiaa aataru maisa ta iiraiyauvaa ruga kinai fai ta yoketaaya variaaravai. ¹⁰ Fai ta titiyara kiaara: Hama ta mminnamminnaa maisaiyauvaa iikiaunnaivee, kiasa kiada ta Anutuuqaa kiaara: Anutuuqo unnakua tiraivovee, kiaravai. Fai ta itaa kua tikio hama inna kuaivo ti aakiaana vainaravaivee.

Yisuu Kirisiiva tiyara ari Koonnaata kua tiravai

2 Ni uru nnaakara karaasa ausa hanigieeraiyaso, sa ngia mminnamminnaa maisaivaa varaateeraivaara na aa kua aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Fai gioonna kiaapu voovono mminnamminnaa maisaivaa varano vaidiivo tiyara Kua Tiraivo ti Napoonnaata tiyara yamaa kua yamaa kua tinaraiivo varinoo. Tiyara itaama kua tinaraiivo inna Yisuu Kirisiiva safuuma variraivovee. ² Ta Anutuuqaa vira aataruuvaki ti mminnamminnaa maisaiyauvo suvuaiyauvaa rugaanaraivaara Yisuuva putiravai. Ivo hama ti mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara nnaasu putiravai. Ivo mmuakiaa gioonna kiaapu mmata aavau variaya mminnamminnaa maisaiyauvaatama rugaanaraivaara putiravai.

³ Ta Anutuuqaa kutaa teeda rikiaunnao? Mo ta Anutuuqaa kuaivaa rikiada iikiaunnaivaara ta aikiooma kiaunnao: Vaa ta Anutuuqaa teeda rikiaunnaivee, kiaunnavai. ⁴ Gioonna kiaapu voovono tinoo: Vaa na inna tee rikiaunnaivee, kiasa kioo Anutuuqaa kuaivaa rikioonnaata yaataraiivoono unnakua tikio hama kua kutaivo innaki vaivai. ⁵ Fai gioonna kiaapu voovono inna kuaivaa rikioo iino Anutuuqo innara mmuduuya ruaivo fai innaki vioo vioo pinaavai vainaravai. Ta Yisuu Kirisiiva varirayaama variaunnaivaara ta arinaima rikiada kiaunnao: Ta Anutuuqaa tasipama variaunnao, kiaunnavai. ⁶ Fai gioonna kiaapu voovono ariyara tinara: Na Anutuuqaa tasipama variavaivee, tiivo Yisuu Kirisiiva varirayaama variaivee.

Gioonna kiaapu voovoono ari seenaivaara

mmuduuya ruaivo mmeekiaivaki varivai

⁷ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, aa na ngiini fafaarakiau kua aavo hama karaasa kuavai. Nnaaruaa kuavai. Ngia tauraa Yisuunnara tuu kuaivaa rikioo suaivakidiri vauvoono mmannammanna vakia roo ngioo ngioo aanna makee vainoo. Nnaaruaa kua ngia tauraa rikioo kuaivovee. ⁸ Itaama vaikiaina aanna makee na ivaara karaasa kuavaivee kuaa ngiini fafaarakiaunoo. Upisi aataruuvo taikaanara iinno varikio mmeekia tuanai-vo vaa too variivaara na kiaunoo: Karaasa kuavaivee, kiaunoo. Yisuu Kirisiiva uuvaara ii kua ivo kua kutaavai vaivai. Vaa ngia iva teeda rikiada kua kutaavaivee kiaavai.

⁹ Gioonna kiaapu voovoono tinoo: Vaa na mmeekiaivau variaunoo, kuaa kioo hama ari seenaiyara mmuduuya ruaivoonoo ivo mmannammanna upisiivaki hara kioo varivai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya ruaivo mmeekiaivau nnaasu hara kioo varivai. Hara kioo varikio hama mminnamminnaa maisaivo innaki vaikio rikioo hama inna seenaivo ivaara haruriraivootaivai. ¹¹ Gioonna kiaapu voovoono hama ari seenaiyara mmuduuya ruoo ivo homo upisiivaki hara kioo varivai. Upisiivo inna avuuvaa rummua apu kiaivaara ivo nuainnonno taikio ivo kuanara aataruuvo hama inna too vaikio rikioo kumimakama nuaivai.

¹² Ni uru nnaakaraso, Yisuuva ngiiyara putuuvaara Anutuuqo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa vaa ruga kieeravai. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo. ¹³ Yokovaayaso, hama ngiau mmata vauduu varuuvoono homo variivaa ngia teeda rikiaanoo. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo. Vaidi karaasaso, vaa ngia mmagia maisaivaa yaataraavai. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo.

¹⁴ Nnaakaraso, vaa ngia ngii Gioonna Anutuuqaa teeda rikiaavai. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo. Yokovaayaso, hama ngiau mmata vauduu varuuvoono homo variivaa ngia teeda rikiaanoo. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo. Vaidi karaasaso, ngia yaagueeqaida variaavo Anutuuqaa kuaivo ngiiiki vaikiia mmagia maisaivaa vaa ngia yaataraavai. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo.

¹⁵ Mmata aavau diaa maisa aataru Anutuuqaa nnammutuaa iiraiyauvaara sa mmuduuya ruatee. Itaama iikaa ivakidiri nnii aataruuyauvaaraatama sa mmuduuya ruatee. Fai ngia mmatayaa iira aataruuyauvaara mmuduuya rikio ngii Gioonna Anutuuqaara mmuduuya riraivo fai hama ngiiiki vainaravai. ¹⁶ Mmuakiaa mmatayaa iira aataruuyauvo hama Anutuuqaasidiri tiivai. Ngiingii mmammaiyauvo iikiataira aataruuvootama avuuvaadiri taavo ngii varaataira aataruuvootama ngiingiiyara mannaka tira aataruuvootama hama Anutuuqaasidiri tiivai. Mmatayaa diaa aataruyauvaivee. ¹⁷ Mmatayaa iira aataruuyauvootama avuuvaadiri taavo varaataira aataruuvootama taikaanara iinoo. Gioonna kiaapu voovoono Anutuuqo yaata utivaa rikioo iivoono fai tupatupaa varinaravaivee.

Yisuu Kirisiinna nnammutuaivo vaa nninoo.

¹⁸ Ni uru nnaakaraso, ngiau mmata taikaanara suaivo vainima nninoo. Yisuu Kirisiinna nnammutuaivo nni-naraivaara tuu kuaivaa vaa ngia rikiaavai. Aanna makee Yisuu Kirisiinna nnammutuaa kaayauya vaa ngiaavaivee. Iya ngiaivaara vaa ta teeda kiaunnonoo: Ngiau mmata taikaanara suaivo vaa vainima nninoo, ki-aunnava. ¹⁹ Ii gioonna kiaapu iya tauraa ti tasipama varida hama kutaa ausa hanigiada ti seena tuanaaya variaivaara iya ti pikiaavai. Iya vaa ausa hanigiaatiri. Homo ti tasipama variaatirivee. Iya mmuakiaaya hama ti seena tuanaaya variaivo kooyaa vakiaiveeraivaara ti pikiada kuaavai.

²⁰ Mo Yisuu Kirisiiva Mmannasa Yoketaivaa vaa ngiiiki yapa kiaivai. Yapa kiaikio variivaara ngia mmuakiaaya kua kutaivaa rikiaavai. ²¹ Ngia yaata utida kiaanoo: Ta hama kua kutaivaa rikiaunnonoo, kiaivaara na ngiini fafaarakiaunnee? Vaa ngia kua kutaivaa rikiaivaara na ngiini fafaarakiaunoo. Vaa ngia teeda rikiaavai. Hama yopeema kua kutaivakidiri unnakuaivo nninaravai. Ivaara na ngiini fafaarakiaunoo.

²² Gioonna kiaapu unnakua tiraivo inna gioononnee? Yisuu Kirisiinnara tinoo: Hama Anutuuqoono mmataama kioo vaidiivovee, tiivo inna unnakua tiraivovee. Itaa kua kuaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinna nnammutuaaya varida Koonnaata Mmaapuuvataama mmooka hanigia mmiaavai. ²³ Gioonna kiaapu voovoono Mmaapuuvaa mmooka hanigia mmiivaa Koova hama inna tasipama varivai. Gioonna kiaapu voovoono Mmaapuuvaa kooyaa kutaavaivee tiivaa Koova inna tasipama varivai.

²⁴ Ngia Yisuunnara toosa hara rikioo mmayaayaivaa ngiingii aakiaiyauvaki puaisa utuatee. Ngia toosa hara rikioo mmayaayaivo ngiingii aakiaiyauvaki mmannammanna vainanai fai ngia Mmaapuuvata Koonnaatama tasipama mmannammanna variaaravai. ²⁵ Yisuu Kirisiivaano ta tupatupaa variraivaa ti mmnaraivaara nnaaru tiyara kua kuaa teerama kieeravai.

²⁶ Vaidi vooya ngii unnakua tida ngii iida teeda variaivaara na ii kua ivaa ngiini fafaara raunoo. ²⁷ Mo Yisuu Kirisiiva ari Mmannasa Yoketaivaa ngiiki yapa kiaivai. Yapa kiaikio Mmannasa Yoketaivo mmannammanna ngiiki varinono hama gioonna kiaapu voovoono vo kua voovai ngii giaa ngii mmioo ngii vitainaraivootainaravai. Mmannasaivoono mmuakiaa kuavai ngii giaa ngii mioo ngii vitainno varinoo. Ivoono ngii vitai kuaivo inna kuta kuavai. Hama unnakuavai. Itaama vainai Mmannasaivo ngii giaa ngii mii kuaivaa rikiada iida Yisuunna tasi-pama variatee.

²⁸ Inna aikioovai, ni uru nnaakaraso, ivo kava tiinara suaivaki hama inna avuuvaura mmamma maisakiaaraivaara inna tasipama variatee. Ta inna avuuvaura hama aatuuraida yaagueeqama diaaraivaara inna tasipama variatee. ²⁹ Vaa ngia rikiaavai. Yisuu Kirisiiva safu tuanaavai varivai. Aa kua aavaata tuqinnama rikiaatee. Gioonna kiaapu voovoono safu aataruuvaa iinnonno Anutuuqaa nnaakara tuanaavai varivai.

Ngia Anutuuqaa raunna mmaapuya variaavai

3 Ti Napoovaano kaayauma tiyara mmuduuya ruaivaara yaata utuatee. Iva kaayauma tiyara mmuduuya ruoo tiyara tinoo: Ni naunna maapuyavee, tiivai. Ta kutaa inna raunna mmaapuya variaunnaano. Gioonna kiaapu hama ausa hanigieeraiya Anutuuqaa hama tuqinnama teeda rikiaavaaraida ta inna raunna mmaapuya variaunnaiya hama arinaima ti teeda rikiaano. ² Boo, ni seena na ngiyyara mmuduuya riraiyaso, ta aanna makee Anutuuqaa raunna mmaapuya variaunnaano. Fai yapooma ta Anutuuqaa avuuvau dataama variaaraivaara hama ta tuqinnama rikiaunnaano. Aqaa kua aavaa vaa ta rikiaunnava. Fai yapooma Yisuuva kava tiinara suaivaki ta inna tuqinnama taaraivaara ta hanigiada innanikaraama variaaravee. ³ Gioonna kiaapu voovoono ii kua ivaa rikioo inna roosiima varinaraivaara faannairavoono Yisuu Kirisiiva safuuma varineema ariiyara yaata utuoo safuuma varivai.

⁴ Mminnamminnaa maisa vareera aataruuvoono Anutuuqaa aataru safuuvaa hatokaivai. Itaama vaikio gioonna kiaapu voovoono mminnamminnaa maisaivaa varaivoono Anutuuqaa aataru safuuvaa hatokaivai. ⁵ Vaa ngia rikiaavai. Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara tiiravai. Hama mminnamminnaa maisaivo innaki vainoo. ⁶ Ivaara gioonna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiinnaki hara kioo variivo hama mminnamminnaa maisaivaa mmannammanna varaivai. Gioonna kiaapu voovoono mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivoono hama inna arinaima too rikiaivaivee.

⁷ Ni uru nnaakaraso, vaidi voovoono unnakuavaa ngii giaa ngii mioo tinara: Na safu vaidivaivee, kiaa kioo koonnama mmooriivaa iivo tii kuaivaa sa rikiaatee. Yisuu Kirisiivainno safu tuanaavai variraivoovee. Gioonna kiaapu voovoono safu mmooriivaa iinno Yisuu Kirisiinna roosiima safuuma varivai. ⁸ Gioonna kiaapu voovoono mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivoono inna Sataangaa gioonna kiaapuvaivee. Sataango toosa hara mminnamminnaa maisaivaa varoo varia roo ngioo ngioo aanna makee iinno nnaasu varinoo. Sataangaa mmoori maisaiyauvaa tuayanna ruanaraivaara Anutuuqaa Mmaapuuvoono tiiravai.

⁹ Gioonna kiaapu voovoono Anutuuqaa raunna mmaapuvai variivoono hama mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Anutuuqo inna Koova varikio inna variraivo mmannammanna innaki vaivaara ivo hama mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivai. ¹⁰ Anutuuqaa raunna mmaapuuya ari vookaraama variraivaa ngia arinaima teeda Sataangaa raunna mmaapuuya ari vookaraama variraivaa ngia arinaima taaraivaara aa kua aavaa rikiaatee. Gioonna kiaapu voovoono hama safu mmooriivaa iinno hama ari seenaivaara mmuduuya ruaivo inna hama Anutuuqaa raunna mmaapuvai.

Ngiiingii seenaiyara mmuduuya ruatee

¹¹ Ngia Yisuunnara tuu kuaivaa rikioo suaivakidiri aa kua aavo vauvoonno mmannammanna vakia roo ngioo ngioo aanna makee vainoo. Ta titiyara titiyara mmuduuya ruaravee. ¹² Fai hama ta Kaingaa roosiima variaaravai. Ivo Sataangaa vaidivai varioo ari kata tuanaivaa rupertudu putiravai. Aaniira Kaingo inna rupertiravainnee? Ivo ari mmooriivaa koonnama uduu ari kataivo mmooriivaa safuuma uvaara ivo inna rupertudu putiravai.

¹³ Ni seenayaso, ivo itaama uvaudiri rikiada fai gioonna kiaapu hama ausa hanigieeraiya ngiyyara hama mmuduuya ruaaraivaara sa nnikiaraakiatee. ¹⁴ Vaa ta rikiaunnava. Ta titi seenaiyara mmuduuya ruaunnaivaara ta putira aataruuvaa pikiada tupatupaa variraivaa varaunnava. Hama gioonna kiaapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya ruaivaaki putira aataruuvoo mmannammanna innaki vainoo. ¹⁵ Gioonna kiaapu voovoono hama ari seenaiyara mmuduuya ruaivoono inna vaidiyya rupertuaani putira vaidiyya roosiima varinoo. Vaa ngia taavai. Itaama ii vaidiivaaki hama tupatupaa variraivo innaki vaivai. ¹⁶ Yisuu Kirisiiva ari variraivaa pikioo tiyara putiravai. Ivo itaama uvaara mmuduuya rira aataruuvaa kooyaa ta taunnava. Teetama ti variraivaa pikiada ti

seenaiyara mmuduuya rida iyara putuaaraivo inna yoketaa aataruvai. ¹⁷ Mo vaidi voovoono ari mminnamminnaa mmatayaa diaiyauvo aikiooma vaikioonnaata ari seenaivo hama mminnamminnaataivaa too hama innara boo tioo ari ausaivaa inna mmiivoono dataama kioo ariiyara tinara: Na Anutuuqaara mmuduuya ruauvaivee, tinarannee? Hama yopeemavee. ¹⁸ Ni uru nnaakaraso, sa mmanna avaiyauvaadiri kiatee: Ta ngiiyara mmuduuya ruaunnao, kiatee. Kua kutaa tuanaa ngiingii seenaiyara mmuduuya rida ausa mmida iyara tuqinnaatee.

Ta Anutuuqaa avuuvau yaagueeqama

didavaakiaravai

¹⁹ Itaama vainai fai ta gioonna kiaapuuyara mmuduuya rida tuqinnakio rikioo ta kua kutaa aataruuvaa iiki-aunnaivo kooyaa vainai arinaima rikiaravai. Fai ta itaama iikio vo aataru voovai ta iikiaunnaivaara ti ausaiyauvaki ta koonnama iikiaunnavaivee kiasa kiada mmuaararavaa varada fai ta Anutuuqaa avuuvau hama ivaara pinaama yaata utuaaravai. Anutuuqo ti ausaiyauvaki vai mmuaararavaa yaataroo mmuakiaa mmoori aataruuyauvaata mmuakiaa kuaiyauvaatama too rikiavaara hama ta ivaara pinaama yaata utuaaravai. ²¹ Boo, ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, fai ta titi aakiaiyauvaki hama koonnama variaunnaivaara mmuaararavaa varada fai ta Anutuuqaata kua tida inna avuuvau yaagueeqama didavaakiaravai. ²² Dida vaidi ta Anutuuqaa yoketai mmooriivaa iida inna kuaivaa rikiada iikiaunnaivaara ivo mmuakiaa kuavai ta inna yaparakiunnaivaa ti mminai ta varaaravai. ²³ Aa kua aavaa ivo yaagueeqama ti kiasa ti mmioo tinoo: Ni Maapu Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiasa kiada ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee, tiivai. Vaa Yisuu Kirisiiva ivaara yaagueeqama ti kiasa ti mmiravai. ²⁴ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kuaivaa iikiaiya Anutuuqaa tasipama variaavo ivo iyaki varivai. Anutuuqo tiiki variivaa vaa ta rikiaunnvai. Ivo ari Mmannasa Yoke-taivaa ti mmiivaara ivo tiiki variivaara vaa ta rikiaunnvai.

Mmannasa kua kutaivoota mmannasa unnakuavootama variaavai

4 Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, kaayau unnakua forofetaiya mmuakiaa mmatavau nookiaavai. Itaama vai ivaara mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiariiyara kiaanoo: Mmannasa Yoketaivo ti aakiaiyauvaki varinoo, kiaiya sa iya kiasa kuaiyauvaara akiiraama kutaavaivee kiatee. Tauraa iya iida taaree kiasa tuqinnama teeda rikiatee. Mmannasaivo iyaki variivo Anutuuqaasidiri tiivainnee? Vara hama Anutuuqaasidiri tiivainnee? ² Kutaa Anutuuqaa Mmannasaivo iyaki variivaa ngia arinaima rikiaree kiasa ataama tuqinnama teeda rikiatee. Gioonna kiaapu voovoono kooyaa tinoo: Yisuu Kirisiiva Anutuuqo mmataama kioovoono vaa innasidiri tioo vaidivai varivaivee, tiivaaki Anutuuqaasidiri tii Mmannasa Yoketaivo innaki varivai. ³ Gioonna kiaapu voovoono Yisuunnara itaa kua tii kuaivaara hamavee tiivaaki hama Anutuuqaasidiri tii Mmannasa Yoketaivo innaki varivai. Innaki varii mmannasaivo Yisuu Kirisiinna nnammutuaivaasidiri nniivai. Ivo nninaraivaara vaa ngia rikiavao aanna makee mmata aavau varinoo.

⁴ Ni uru nnaakaraso, ngia Anutuuqaaniyavee. Vaa ngia forofetaa unnakuaiya yaatarakiaavai. Ii Mmannasa Yoketaa ivo ngii aakiaana variivoono yaagueeqainno vaa ari vo mmannasaivo vaidi kumimakaiya aakiaana variavaara yaatara kuaivaara ngia unnakua forofetaiya yaatarakiaavai. ⁵ Unnakua forofetaiya inna vaidi kumimakaiyaniyavee. Ivaara iya mmatayaa diaa mmooriivaara kua kiasa gioonna kiaapu kumimakaiya iya kuaivaa rikiavaa. ⁶ Ta aanna Anutuuqaaniyavee. Gioonna kiaapu voovoono Anutuuqaa too rikiavoono ta kuaunna kuaivaa rikiaikio Mmannasa kua kutaivo innaki varivai. Gioonna kiaapu voovoono hama Anutuuqaanivai variivoono ta kuaunna kuaivaa hama rikiaikio unnakua tira mmannasaivo innaki varivai. Fai ta itaama tuqinnama arinaima teeda ta gioonna kiaapuuyaki Mmannasa kua kutaivo variyaatama unnakua tira mmannasaivo variyaatama arinaima taaravai.

Mmuduuya riraivaa oyaivo Anutuuqovee

⁷ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, mmuduuya rira aataruuvo Anutuuqaasidiri tiivaara kii ta titiiyara titiiyara mmuduuya ruaaravee. Gioonna kiaapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya ruaivoono inna kutaa Anutuuqaa raunna mmaapuvai varinoo. Vaa ivo Anutuuqaa too rikiavai. ⁸ Mmuduuya rira oyai tuanaivo Anutuuqovee. Itaama vaivaara gioonna kiaapu voovoono hama ari seenaiyara mmuduuya ruaivo kutaa hama Anutuuqaa too rikiavai. ⁹ Anutuuqo tiiyara mmuduuya ruaivo ataama kooyaa vainoo. Ivo ari Mmaapu mmuaa tuanaa ivaa titooduu mmatayaa tioo tiiyara putiravai. Ta innara kutaavaivee kiasa kiada tupatupaa variraivaa varaa-teeraivaara Anutuuqo inna titooduu tiiravai. Ivo itaama iinno tiiyara mmuduuya riraivaa kooyaa ti vitaivai.

¹⁰ Mmuduuya rira aataruuvo ataama vainoo. Ta Anutuuqaara mmuduuya ruaunnaivo inna hama kutaa tuanaa

mmuduuya rira aataruuvovee. Anutuuqo tiyara mmuduuya ruoo ari Mmaapuuvaa titooduu mmatayaa tioo tiyara putiravai. Ti mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaiyauvo sa tiisi ngiaiveeraivaara ivo tiyara putiravai. Inna mmuduuya rira aataru tuanaivovee.

¹¹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, Anutuuqo itaama tiyara mmuduuya ruaivaara teeta ti seenaiyara mmuduuya ruaravee. ¹² Hama gioonna kiaapu voovono kooyaa Anutuuqaa taivai. Fai ta titi seenaiyara mmuduuya rikio Anutuuqo tiiki varioo ari mmuduuya riraivaa tiiki yapano pinaavai suvuainaravai.

¹³ Vaa ta rikiaunnavai. Ta Anutuuqaaki variaunnano ivo tiiki varivai. Ta ivaa rikiaunna oyaivo ataama vainoo. Ivo ari Mmannasa Yoketaivaa ti mmiivaara ta innaki variaunnano ivo tiiki varivai. ¹⁴ Ti Napoova ari Mmaapuuvaa titooduu gioonna kiaapu mmatayaa variaiya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara tiiravai. Vaa ta ivaa teeda gioonna kiaapuuya kiasa mmiiaunnano. ¹⁵ Gioonna kiaapu voovono kooyaa tinoo: Yisuuva Anutuuqaa Mmaapuavaivee, tiivaaki Anutuuqo varikio ivo Anutuuqaaki varivai. ¹⁶ Anutuuqo tiyara mmuduuya ruaivaara vaa teteenoo ivaa rikiaada ivaara kutaavaivee kiaunnavai. Anutuuqo mmuduuya rira oyaivovee. Gioonna kiaapu voovono ari seenaiyara mmuduuya ruaivoonoo Anutuuqaaki varikio ivo innaki varinoo. ¹⁷ Mmuduuya rira aataruuvo tiiki vainno pinaavai suvuavaa oyaivo ataama vainoo. Fai Anutuuqo ti yaparaira suaivo tiisi nninai rikiaada hama ta aatuukiaaravai. Fai ta yaagueeqakiaaravai. Ta mmatayaa variaunna suaivaki Yisuu Kirisiiva varuneema ta variaunnano ti mmuduuya riraivo vaivaara fai ta hama aatuukiaaravai. Fai ta yaagueeqakiaaravai. ¹⁸ Gioonna kiaapu voovono mmuduuya riraivo innaki vairaivoonoo hama aatuuvai. Mmuduuya riraivo innaki vainno pinaavai suvuai kiaikio rikioo hama aatuuraivo innaki vaivai. Irisai maisaivaa varaanaraivaara vaidiivo aatuuvai. Gioonna kiaapu voovono aatuunoo varikio hama mmuduuya riraivo innaki pinaavai suvuavai.

¹⁹ Anutuuqo tauraa tiyara mmuduuya ruuvaara ta innara mmuduuya ruaunnavai. ²⁰ Fai gioonna kiaapu voovono tinara: Na Anutuuqaara mmuduuya ruuvaivee, tiivo hama ari seenaivaara mmuduuya rirama kioo ivo unnakuavai tiivai. Fai ivo ari seenaivaa vaa kooyaa taivaara hama mmuduuya rirama kioo Anutuuqaa hama ivo kooyaa taivaara fai hama yopeema mmuduuya rinaravaivee. ²¹ Aa na tinara kua aavaa Yisuu Kirisiivaano tii kuavai. Gioonna kiaapu voovono Anutuuqaara mmuduuya ruaivoonoo ari seenaiyaraatama mmuduuya ruavaivee.

Mmatayaa iira aataruuyauvaa ta yaataraaravai

5 Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo inna Yisuuvaivee tiraivaara kutaavaivee tiivoonoo Anutuuqaa raunna mmaapu tuanaavai varinoo. Gioonna kiaapu voovono kutaa tuanaa Koonnara mmuduuya ruaivoonoo raunna mmaapuuyaraatama mmuduuya ruaivai. ² Ta Anutuuqaara mmuduuya rida inna avaivaa rikiaada iiki-aunnaivaara ta aa kua aavaa arinaima rikiaunnavai. Ta inna raunna mmaapuuyaraatama mmuduuya ruaunnavai. ³ Anutuuqaara mmuduuya rira aataruuvo ataama vainoo. Ta inna avaivaa rikiaada iiki-aunnavai. Ivo tii kuaivo hama ti mmuaarainoo. ⁴ Anutuuqaa raunna mmaapu mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai mmatayaa iira aataruuyauvaa aikiooma yaataraivaara hama Anutuuqo tii kuaivo iya mmuaarainoo. Ta dataama mmatayaa iira aataruuyauvaa yaataraivo ataama vaikiaa ta rikiaunnavai. Ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiasa kiada yaataraaravai. ⁵ Dee gioonna kiaapu voovono fai mmatayaa iira aataruuyauvaa yaataraanannee? Anutuuqaa Mmaapuuvo inna Yisuuvaivee tiraivaara kutaavaivee tiivoonoo fai yaataraanaravai.

Anutuuqo Yisuu Kirisiinnara kua kutaivaa tiravai

⁶ Yisuu Kirisiivaano mmatayaa tiiravai. Tioo nnooriivaa vara kioo yatari sagaivau putuduu inna kiauvo tiiravai. Ivo hama nnooriivaa varaanaraivaara nnaasu tiiravai. Ivo nnooriivaa varaanaraivaaraatama ari kiauva tusaa-naraivaaraatama tiiravai. ⁷ Mmannasa Yoketaivo ariinoo Yisuuva Anutuuqaa Mmaapuvai variivaara kua kutaavaivee tiivai. Ivo kua kutaa tira oyaivaara itaa kua tiivai. ⁸ Ii taaravooma aataru ido kooyaa vaivaara ta kiaunnano: Anutuuqaa Mmaapuuvo inna Yisuuvaivee, kiaunnavai. Mmannasaivo tuuvaaraatama nnoori va-roovaaraatama Yisuuva putuduu inna kiauvo tuuvaaraatama ta kiaunnano: Anutuuqaa Mmaapuuvo inna Yisuuvaivee, kiaunnavai. Taaravooma aataruudo mmuaavaara ti vitaakiaavai. ⁹ Ta vaidiiva tira kuaivaara kutaavaivee kiaunnavai. Anutuuqo tira kuaivoonoo vaidiiva tira kuaivaa yaataraivai. Yaataraivaara ta Anutuuqo ti vitaira aataruuvaa kutaavaivee kiaaravee. Ii taaravooma aataru idaa Anutuuqo ari Mmaapuuvaa ti kiasa ti mmioo ti vitairavai. ¹⁰ Ivaara gioonna kiaapu voovono Anutuuqaa Mmaapuuvaa kutaavaivee tiivo vaa Anutuuqo ti vitauvaara ari aakiaivaki arinaima rikiaivai. Gioonna kiaapu voovono hama Anutuuqaara kutaavaivee tiivo ivo Anutuuqaara unnakua tiraivovee tiivai. Anutuuqo ari Mmaapuuvaa ti kiasa ti mmuu kuaivaara ivo hama kutaavaivee tiivaivee. Ivaara ivo Anutuuqaara unnakua tiraivovee tiivai. ¹¹ Ii kua kutaa ivaa Anutuuqo ti kiasa ti mmuuvaa oyaivo ataama vainoo. Anutuuqo tupatupaa variraivaa ti mmivaivee. Inna Mmaapuuvo putuuvaa

ta tupatupaa variraivaa varaunnavai. ¹² Gioonna kiaapu voovoono inna Mmaapuuvaara kutaavaivee tiivoono vaa tupatupaa variraivaa varaivai. Gioonna kiaapu voovoono hama inna Mmaapuuvaara kutaavaivee tiivoono hama tupatupaa variraivaa varaivaivee.

Ta tupatupaa variraivaa variaunnavai

¹³ Ngia Anutuuqaa Mmaapuuvaara kutaavaivee kiaiya na ngiini ii kua iyauvaa fafaarakiaunoo. Ngia tupatupaa variraivaa vaa varaivaara ngia tuqinnama rikiaateeraivaara na ngiini fafaarakiaunoo. ¹⁴ Ta Anutuuqaata kua tida hama ta biribiriida inna tasipama kua kiaunnaano. Hama aaniivaara ta itaa kua kiaunnavai. Ta inna yaata utiraivaugiataama mminnaa voovaara yaaku varada inna yaparaikio ivo ti kuaivaa rikiaanaraivaara ta hama biribiriida inna tasipama kua kiaunnaano. Ta yaagueeqama inna tasipama kua kiaunnaano. ¹⁵ Vaa ta rikiaunnavai. Ivo ta yaaku varada yaparakianna kuaiyauvaa mmuakiaa suai rikiaivai. Itaama vaikiyai aa kua aavaaraatama vaa ta rikiaunnavai. Ta inna yaparakiannaivaava ivo ti mmivai.

¹⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono ari seena voovai teeno ivo mminnamminnaa maisaivaa varano too Anutuuqo iva rugaanaraivo vaino rikioo fai ivo Anutuuqaata kua tiao ivaara yaaku varano fai Anutuuqo tupatupaa variraivaa inna seenaivaa mminaravai. Gioonna kiaapu voovoono mminnamminnaa maisaivaa varaivaa Anutuuqo rugaanaraivo vaivaara nnaasu na itaa kua kiaunoo. Gioonna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiinnara ooqoo kiaa kioo mminnamminnaa maisaivaara nnaasu yaata utuoo varaivaa hama Anutuuqo rugaanaraivootaivai. Fai ivo iva iinno irisaivaa varoo eeyaara putinaravai. Gioonna kiaapu voovoono ivaara yaaku varoo Anutuuqaata kua tiivaa hama na ivaara yaaku varaanee kiaunoo. ¹⁷ Mmuakiaa aataruvai ta tomedama iikiaunnaivaara ta mminnamminnaa maisaivaa varaunnavai. Fai mminnamminnaa maisaiyauvo vaino Anutuuqo ruganai fai ta hama iki-aivaki tupatupaa variaaravai.

¹⁸ Vaa ta rikiaunnavai. Anutuuqaa raunna mmaapu voovoono hama mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Anutuuqaa Mmaapuuvo tuqinnama inna haitatuukio hama Sataango yopeema innayaa utivaara ivo hama mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivai.

¹⁹ Vaa ta rikiaunnavai. Ta Anutuuqaa raunna mmaapuya variaunnano Sataango mmuakiaa mmatayaa diaa gioonna kiaapuuya keetavai varioo iyara diivaivee.

²⁰ Vaa ta rikiaunnavai. Anutuuqaa Mmaapuuvo vaa tuuvoono ti tasipaikiyai ta innara arinaima rikiaunnavai. Ta Anutuuqo kutaa tuanaa variivaa teeda rikiaateeraivaara ivo ti tasipaikiyai ta innara arinaima rikiaunnavai. Ta Anutuuqo kutaa tuanaa variivaaki variaunnaano. Ta inna Mmaapu Yisuu Kirisiinnaki variaunnaivaara ta Anutuuqo kutaa tuanaa variivaaki variaunnaano. Yisuu Kirisiiva inna Anutuuqo tuanaivovee. Innasidiri ta tupatupaa variraivaa varaunnavai.

²¹ Ni uru nnaakaraso, mmannammanna unnakua anutuuyauvaa mmooka hanigia mmiatee.

2 Yuvuaano

¹ Na gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya kieeta voovoono aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

A gionnaikua Anutuuqo ariinnee kiasa i mmataama kiaikua aa yanaa aavaa na ainiaatama i nnaakaraiyanaatama fafaarakiaunoo. Na kua kutaa tuanaa ngiiyara mmuduuya ruaunoo. Hama nene nnaasu ngiiyara mmuduuya ruaunoo. Mmuakiasa gionna kiaapu kua kutaivaa rikiaiyatama ngiiyara mmuduuya ruaunoo.

² Kua kutaa tira aataruuvo tiiki vainno tupatupaa fai vainaraivaara ta ngiiyara mmuduuya ruaunoo.

³ Ti Napoova Anutuuqoota inna Mmaapuuvo Yisuu Kirisiivaatama kati tiyara yoketaama yaata utida tiyara boo tida ngiari ausa nuufaivaitana ti mmida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo. Fai ta iyauvaa varada kua kutaivaa tida mmuduuya rira aataruuvaa iikiaaraivaara na ivaara yaata utuaunoo.

Ta kua kutaivaa tida mmuduuya rira aataruuvau kuaravee

⁴ Ai nnaakara vooya kua kutaa tira aataruuvau kuaivaara na rikiee kaayauma sirigakiauvai. Ti Napoova itaa kua ti kiasa ti mmuu aataruuvaugiataama iya kuaivaara na rikiee kaayauma sirigakiauvai. ⁵ Na aiyara mmuduuya ruau gionna-o, itaama vaikai na i kiaunoo. Kii ta mmuakiasa titiyara titiyara mmuduuya ruaravee. Ii na kiau kua ivo hama karaasa kuavai ngiini fafaarakiaunoo. Ta Yisuunnara tuu kuaivaa rikioo suaivakidiri ii yaagueeqa kua ivo vauvoonno mmannammanna vakia roo ngioo ngioo aanna makee vainoo. ⁶ Mmuduuya rira aataruuvo ataama vainoo. Ta Anutuuqo tii kuaivaa rikiada iikiaaravai. Ngia tauraa rikioo suaivakidiri vauvoonno mmannammanna vakia roo ngioo ngioo aanna makee aa kua aavaa ivo tuu kua aavo homo vainoo. Ngia mmuakiasa hara kiada varida ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee.

⁷ Kaayau vaidi unnakua tiraiya mmuakiasa mmataavau nuaida varida variaavai. Iya unnakua tida kiaanoo: Yisuu Kirisiiva hama mmatayaa tioo hama vaidivai variravaivee, kiaavai. Itaa kua tira vaidi voovoono ari vookaraama unnakua tira nnaamuru vaidivai varioo Yisuu Kirisiinna nnammutuaavai varivai. ⁸ Itaama vainai ngiingii varira aataruuvaa tuqinnama haitatuukiatee. Ngia Anutuuqaa mmooriivaa iikiaivaa irisaivaa fanniivoora kiasa ngiingiiyara tuqinnama haitatuukiatee. Ngia irisai mmuakiasavai varaateeraivaara na itaa kua kiaunoo.

⁹ Gionna kiaapu voovoono hama Yisuu Kirisiinna kuaivaa puaisa utirama kioo ivaudiri hederainno ari vo aataruuvau kuaikio too hama Anutuuqo inna tasipama varivai. Gionna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiinna kuaivaa puaisa utikiokio Koovaata Mmaapuuvootama taaravaitana inna tasipama variaavai. ¹⁰ Itaama vaino gionna kiaapu voovoono ngiisi vioo hama Yisuu Kirisiinna kuaivaa ngii giaa ngii minai sa innara yoke-taavaivee kiasa kiada inna vitada ngiingii nnauvaki ngii tasipama yapaatee. ¹¹ Gionna kiaapu voovoono itai vaidiivaara yoketaavee kiasa ivo ii mmoori maisaivaa ivootama mmuavaugataama iivai.

Yuvuaano nnaagiai tuanaa kuaivaa gionna

kiaapuuya kiasa mmiravai

¹² Na kaayau kua ngii giaa ngii minaree kiasa hama na yanaayaa ni fafaarakiatainoo. Na kati oro ngii tee ngiita kua tinarivaara na faannaina variaunoo. Ngieeta teetama pinaama sirigakiaaraivaara na ngiita kua tinaree kiasa iikiauvai.

¹³ Anutuuqo ariinnee kiasa i nnunnaivaata mmataama kiasa nnaakaraiya ngiiyara yaata utida boo kiaavai.

3 Yuvuaano

¹ Na gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya kieetavoono aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo. Gaiyaaso, na aiyara mmuduuya ruaukua kua kutaa tuanaa na aiyara mmuduuya rueena aini aa yanaa aavaa na fafaarakiaunoo.

² Ni seena na aiyara mmuduuya ruaukua vaa na rikiauvai. A Yisuu Kirisiinna aataruuvau yoketaama variannavai. Sa i nniitaranai a itaama yoketaama varianeeraivaara na aiyara yaaku varaunoo. Mmuakiaa mmoori aataruuyauvaa a iikiannaiyauvo yoketaayauvai vakiaiveeraivaaraatama na aiyara yaaku varaunoo. ³ Ti seena vooya niisi nnida aiyara ni giaa ni mida tunoo: Ivo kua kutaa aataruuvaa mmannammanna iivaivee, tuduu rikiee na kaayauma sirigairavai. Vaa na rikiauvai. A mmannammanna kua kutaa aataruuvaa iikiannavai. ⁴ Ni uru nnaakaraiya kua kutaa aataruuvau kuaivaara na rikiee pinaama na sirigakiaunoo. Hama ari vo sirigaira voovoono aa sirigaira aavaa hatokaanaravai.

Gaiyaaso yoketaa mmooriivaa uuvaara Yuvuaano tiravai

⁵ Ni seena na aiyara mmuduuya ruaukua vaa a mmuakiaa mmooriyauvaa ti seena ausa hanigieeraiyara iikiannaiyauvaa a yaagueeqama iikiannavai. Iya voopidiri ngiaaniaata hama a yaata utirainna yaagueeqama iikiannavai. ⁶ Vaa iya kava vararanada aapi nnida aavakinnaa gionna kiaapu vaa ausa hanigia kiada variaya a iyara mmuduuya ruannaivaara vaa iya kiaa mmiaavai. Iya kava aisi kuaiya Anutuuqaa mmoori varaiya yoketaa mmooriivaa iikiataama vainai eenoo iya tasipama mmooriivaa iinai iya ngiari kuaaree kiadaa yoketaama kuaaravai. ⁷ Iya Yisuu Kirisiinnara mmuduuya ruaivaara inna mmooriivaara nuaida varida hama gionna kiaapu kumimakaiyasidiri sikaunnaata yeennaiyauvaatama varada kuaavai. ⁸ Ivaara vaa ta ausa hanigieeraiya sikaunnaata yeennaiyauvaatama iya mmida iyara yoketaakiaaravee. Fai ta itaama iida teeta iyaatama mmuaavau-giataama kua kutaivaa rikiada iikio aikiooma voopi voopi kuanaravai.

Diooterefeeva maisama varuduu Demetiriiva yoketaama variravai

⁹ Na yanaayaa paanna kua vooyauvai gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyani fafaara reeravai. Diooterefeeva kieeta vaidivai varinaraivaara mmuduuya ruoo na fafaara raa kuaivaa hama rikiaivai. Rikioonnaata pikiaivai. ¹⁰ Itaama vainai fai na ngiisi viee mmuakiaa mmoori ivo uuvaara na kiaa kookieenaravai. Ivo kaayau maisa kuaivaa tiyara tiao kaayau unnakuavavaa mmannammanna tiao varivai. Hama ivo ivaa nnaasu iivai. Ti seena vaa ausa hanigieeraiya innasi kuaavo hama ivo iyara tuqinnaivai. Gionna kiaapu vooya iyara tuqinnaaree kiaavo rikioo ivo ooqoo tiao ngii nuunaivakidiri iya titaikiai kuaavai.

¹¹ Ni seena na aiyara mmuduuya ruaukua vaidiyya mminnamminnaa maisaiyauvaa iirayaama sa iikianee. Vaidi vooya mmoori yoketaiyauvaa iirayaama iikianee. Gionna kiaapu voovoono yoketaa aataruuvaa iivoono inna Anutuuqaa gionna kiaapu tuanaavai. Gionna kiaapu voovoono maisa aataruuvaa iivoono hama Anutuuqaa taivai.

¹² Mmuakiaa gionna kiaapuuya Demetiriinnara kua yoketaivaa kiaavai. Iya inna mmooriivaa teeda kiaanoo: Kua kutaa ivo yoketaama varivaivee, kiaavai. Na innara mmuai kuaivaa kiaunoo. Vaa ngia taavai. Na innara kiau kuaivo kutaa kuavai.

Yuvuaano nnaagiai kuaivaa tiravai

¹³ Na kaayau kua ngii giaa ngii mminaree kiaa hama na yanaayaa ni fafaara raatainoo. ¹⁴ Na akiiraama aisi viee ta taaravaitana kua kiaaraivaara na faannaina variaunoo.

¹⁵ Ausa nuufaivo i tasipama vakiaivee.

I seena aapinnaiya aiyara yaata utida boo kiaavai. Ti seenaiya ipi variayara ta yaata utida boo kiaunnaivaa iya kiaa mmianee.

Yutaava

¹ Na Yutaava Yakoopaa kataivo Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivoono aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo. Ngia gioonna kiaapuuya ti Napoova Anutuuqo ngii maavee tioo ngiiyara mmuduuya ruaikio Yisuu Kirisii-va ngiiyara haitatuuraiyani na aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo.

² Anutuuqo ngiiyara boo tioo ari ausa nuufaivaa ngii mioo ari mmuduuya riraivaa ngii mino ngiiki suvuainai variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Yutaava unnakua vitairaiyara yaagueeqama tiravai

³ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, Anutuuqo ti vitoo mmuaakaraama yoketaivau ti yapaivaara na ngiini fafaara raanaree kiasa iina rikiauko Anutuuqo yaagueeqama ni tikiai aanna makee na vo kuavai ngiini fafaara raunoo. Yisuunna kuaivaara ta kutaavaivee tiraivaa Anutuuqo mmuaaneetu nnaasu ari gioonna kiaapu-uya mmiravai. Ii kua ivaara ngia mmannammanna yaagueeqama kutaavaivee kiateeraivaara na aa yanaa aavaa ngiini fafaara ree ivaara yaagueeqama ngii kiaunoo. ⁴ Maisa vaidi vooya hama Anutuuqaa kuaivaa riki-aiya tiisi ngiaani ta kiaunnao: Vaa Anutuuqaa kuaivaa rikiaayaida ngiaanoo, kiaunnani ti tasipama varida ngiari yaata utuaa kuaivaa kiaavai. Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata utuoo ti mminnamminnaa mai-saiyauvaa rugaivaara iya hama tuqinnama yaata utiraida hanigia kiisama koonnama kua kiaavai. Iya sabi heera aataruuvaa inna aikioovee kiaivaara iya itaama kua kiaavai. Iya itaa kua kiasa kiada ti nnoonna mmuaa tua-naivaa Udaanga Yisuu Kirisiinnara iya ooqoo kiaavai. Maisa irisaivo vaa iyani vaivaa fai yapooma varaaraivaara nnaaru Anutuuqaa kua fafaara roovo iyara itaa kua tiravai.

⁵ Ngia aa kua aavaa vaa arinaima rikiaaniaata na kava ngii giaa ngii minaravai. Udaangaivo gioonna kiaapu Isairairiya mmata Iyiipaivakidiri iya vitoo yoketaivau yapa kiooduu nnaagiai vooya hama innara kutaavaivee tu-uya ruputu taikeravai. ⁶ Anutuuqo aangeraiya ngiari seena aangeraa vooyara diraivaa iya mmudu hama iyara diraida ngiari mmaata tuaniyauvaa eyommaara pikiooyauvaara yaata utuatee. Anutuuqo iya vitoo upisi tuanaa yoosinnaivaki yapa kioo yeena yaagueeqaiyauvaadiri iya rau kiooduu ivaki tupatupaa varida nnaagiai Anutuuqo iya yaparaira suai pinaivaara faannaida variaavai. ⁷ Yoosinnaivaitana Sutuuma Kumuara ivaitanaara yaata utida ivaitana vainima vau yoosinnaiyauvaaraatama yaata utuatee. Gioonna kiaapu ivaki varuuya aangeraiya uvaugiataama iida iya nnaata vaati tasipoo aataruuvaa pikiada gionnaiya ngiari seena gionnaiya tasipooduu vaidiiya ngiari seena vaidiiya tasipeeravai. Tasipooduu too Anutuuqo irisai ikia pinaivo tu-patupaa vairavaki iya yapeeravai. Iya uuvaa Anutuuqo irisai maisaivaa iya mmuuvadiri ta arinaima rikiaa-teeraivaara Anutuuqo itaama iya iiravai.

⁸ Ii maisa vaidi hama Anutuuqaa kuaivaa rikiasa iya Sutuuma Kumuaraiya uvaugiataama mmuaikaraama iida iya ruvuata roosiima ari vookaraiyauvaa toovaara iya sabi heera aataruuvaa iida Anutuuqo iyara diraivaara puruuka tida ngiau aapu yoketaama variaa aangeraiyara maisa kua kiaavai. ⁹ Aangeraiya kieetaivaa nnutuuvoo Maikooro hama Sataangaara maisa kua tiravai. Ivoota Sataangootama Musiinna nnabaivaa varaaraivaara buaaru tida kua yaagueeqama tuduu Maikooro hama yopeema Sataangaara kua maisaivaa tioo hama innaki kua pinaivaa yapeeravai. Ivo kati tunoo: Udaangaivoono yaagueeqama iiki kua kiaivee, tiravai. ¹⁰ Vaidiiya hama Anutuuqaa kuaivaa rikiaiya uu aataruuyauvaa iya hama arinaima rikiaiyaivaara maisa kua kiaavai. Mo iya arinaima rikiasa aataruuyauvaara iya fayai mmararaiya yaata utiraivaa roosiima kumimakama yaata utida kati nu-aida varida iikiasa aataruuyauvoono iya yaataroo iya ruputu taikaivai. ¹¹ Fai iya irisai maisaivaa varaaravavee. Iya nnaaruaa vaidi Kaingo uu aataruuvugiataama kuaavai. Kaingo ari kataivo inna yaataroovaara inna nna-natooduu Anutuuqaa avaiavaa yaatareeravai. Iya nnaaruaa vaidi Biriamaa roosiima sikauvaara mmuduuya ri-raivaara nnaasu yaata utida maisa aataruuvaa iikiaivaara sikau irisaivaa varaavai. Nnaaruaa vaidi Koraava Anu-tuuqaa kuaivaa hatokoo arinaidiri puaravai kati Anutuuqaa hudeera mmooriivaa uuvaa vaidi maisaiya mmuaikaraama iikiaavo Anutuuqo iya putira irisaivaa iya mmiivai.

¹² Iya ngiari mmammaiyauvaara yaata utida iikiaavo hama iya mmamma maisaivai. Ngia mmuaavau yoketaama varida yeenna nneeraivaki iya numa ngii tasipama yeenna nneeda ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida sabi nnaani ngia mmuakiaaya koonnama yeenna nnaavai. Iya itaama iikiaivo koonnainoo. Iya ngiariiyara nnaasu yaata utuaavai. Upisi namaivaa ooruruuvo utuoo rupi kiaikio hama vati ruaivaa roosiima iya iikiaravee kiaa kiada hama iikiaavai. Yatariiyauvo iira vaira suaivaki hama iiraataiyauvo aasannaira aataruuvaa varaavai. Varada diaavo ooruruuvo utuoo ravagiauru kiaikiai kati vaidi eyommaara aasannama kiaavai. Ii vaidi iya itaama variaavai. ¹³ Iya nnoori pinaivaa ooruruuvo utikio pinaama ketekaateevaa roosiima varida maisama kua kiavoo ngiari mmamma maisaira aataruuvo kokoparauvo vaineema kooyaa vaivai. Iya aakiapuuiyauvo ngiari mmaataiyauvaa pikiada sabisaabi vida taikeeraivaa roosiikiaayavee. Vaa Anutuuqo iyani upisi tuanaa yoosinavaki mmaataiyauvaa teerama kiaivaki fai iya ivaki tupatupaa variaaravai.

¹⁴ Tauraanaa vaidi Ataamaakidiri inna nneeditunna sidinnaidiyya yaaku saivai sainaidiri taarama nnidada Inooko variravai. Varioo ii vaidi maisa iya nnaagiai varaaraivaara kua tiao tunoo: Taatee. Udaangaivo ari aangeraa yoketaa tuanaa kaayakaayau ari vookaraiyauvaatama tasipama tuoo ¹⁵ mmuakiaa gioonna kiaapuuya yaparainaraivaara tiinaravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya hama Anutuuqaara yaata utirama kiada mminnamminnaa maisaiyauvaa varaiya fai Anutuuqo mmuakiaa mmoori maisamaisama ngiari iikiaiuyauvaaraatama mmuakiaa kua maisaiyauvaa iya innara kaiyauvaaraatama fai ivo kua pinaivaa iyaki yapaanaravaivee. Inooko nnaaru itaa kua tiravai. ¹⁶ Ii vaidi maisa iya mmannammanna nunuraanurai tida varida vooyaki kuaivaa ravuvutu kiada tida varida maisa aataru ngiari iikiatairaiyauvunugiatama vida ngiariiyara ngiari avai pinaiyauvakidiri mannaka tida ngiari iikiatairaivaara ngiari vooyaki nnammari kuaivaa yapa kiaani iyani iikiaavai.

Yutaava kua yaagueeqaivaa vaa ausa hanigieeraiya kiaa mmiravai

¹⁷ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, tuqinnama yaata utuatee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kua varada nuaira vaidiyya nnaagiai vainara kuaivaa nnaaru ngii giaa ngii mmuuvaa kava rikiaatee. ¹⁸ Iya ngiiita kua tida tunoo: Nnaagiai suaiyauvo nninai vaidiyya ngiari iikiataira maisa aataruuyauvunu kuaiya fai diitada Anutuuqaa kua aataruuvaa ngiari tai rikiai kua kiaaravaivee. Kua varada nuairaiyaano itaa kua tiravai. ¹⁹ Ii vaidi maisa iya ngii tasipama varida ngiari yaata tinniiyaadiri kua vooyauvai yaata utida ngii hapauuma kiaara ii kiaavai. Iya ngiari yaata tinniiyauvunudiri kumimakama yaata utida iikiaa aataruuyauvaa iida varida hama Mmannasa Yoketaivooonoo iya kiaa mmikiai iikiaavai. ²⁰ Mo ngia ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, Anutuuqaa kua yoketaa tuanaivaara ngia kutaavaivee kiaivaa mmannammanna ngiingiiyara ngiingiiyara tida yaagueeqama varia rada kuatee. Mmannasa Yoketaivaa yaagueeqaivaa tasipama yaaku varaatee. ²¹ Ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiiyara boo tiao tupatupaa variraivaa ngii minaraivaara faannaida varida Anutuuqo ngiiyara mmuduuya ruaiveeraivaara safuuma variatee.

²² Gioonna kiaapu Anutuuqaa kuaivaara taara yaata utuaiyara boo tida iyara yoketaakiatee. ²³ Vaidiyya ikiaivo vaidi voovai taa taputu kieevoora kiaa utu raririima kati naatauvau yapeerayaama ngia Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa vooya kiaa mmikio Anutuuqo iya vitoo yoketaivau yapaivee. Gioonna kiaapu vooya ngiari mmamma iira aataru maisaivaa iikiaiya sa iya tasipama mmoori maisaivaa iida ivaara mmuduuya ruatee. Iya roosiima haruruaraivaara aatuuda iyara boo tida iyara yoketaakiatee.

Yutaava kua yoketaivaa Anutuuqaara tiravai

²⁴ Anutuuqo ti vitoo yoketaivau yapaivooonoo aikiooma ngii utinai fai ngia hama haruruaraivaara ta kua yokeitavaa kiaravai. Ivo ari yoosinna yoketaivaki ngii yapa kinai ngia hama ngii mminnamminnaa maisaatainai siri-gaida variaaraivaara ta kua yoketaivaa kiaravai. ²⁵ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva putuuvaa Anutuuqo ti vitoo yoketaivau ti yapaivai. Ivo mmuaa tuanaa Anutuuqo varikio inna nnutuuvo ngiau aapu vaikio ivo ti kieeta tuanaavai varioo mmuakiaa mminnaiyauvaara dikio yaagueeqa ari vookaraiivo innasi vaivaara ta kua yoketaivaa kiaravai. Ivo nnaaru hama ngiau mmata uu suaivaki itaama varioo aanna makee varioo fai yapooma mmannammanna itaama nnaasu varinaravaivee. Kua kutaa.

Reveraisiina

¹ Aa kua aavo tauraa haumaki vau kuaivaa Anutuuqo Yisuu Kirisiinna kooyaa vitauduu teeravai. Kiisa suai mmoori aataruuyauvo mmuakiaayasi vainaraivaa Anutuuqaa mmoori vareera gioonna kiaapuuya ivo vi-taakiaiveeraivaara Anutuuqo inna vitauduu iva teeravai. Yisuu Kirisiiva ari aangeravaa titooduu na Yuvuaano inna mmoori vareera vaidiivaa niisi tuoo ni vitauduu na teeravai. ² Na taa mmoori aataru mmuakiaayauvaara ngii giaa ngii miee Anutuuqaa mmayaayaivaatama Yisuu Kirisiiva kua kutaivaa kooyaa tuuvaatama aa yanaa aavau na kooyaa fafaara ree ngii giaa ngii miaunoo. ³ Nnaagiai mmoori aataruuyauvo vainaraivo aa yanaa aavau vaivaa gioonna kiaapu voovono ivaa kooyaa yaaruvaaraatama gioonna kiaapu vooya ivaa rikiada iiki-aiyaraatama Anutuuqo iyara yoketaimoo. Nnaagiai Anutuuqo aa mmoori aataru aayauvaa iinara suaivo vaa vainima vaivaara ivo iyara yoketaimoo.

Yaaku saivai sainaidiri taara yoosinna varuu ausa

hanigieeraiyani Yuvuaano fafaara reeravai

⁴ Na Yuvuaanoona aa yanaa aayauvaa fafaara raunoo. Yaaku saivai sainaidiri taara yoosinna varuu gioonna kiaapuuya mmata Asiaa ivau varuuya vaa ausa hanigieeraiyani na aa kua aayauvaa fafaara raunoo. Anutuuqo tauraa varioo aanna makee varioo nnaagiai varinaraivoona kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuu-faivaa ngii miaiveera na yaata utuaunoo. Mmannasa Yoketaivo ari yaagueueqaivo yaaku saivai sainaidiri taara-ma vaivono Anutuuqo kieeta varira mmaataivaa vunningiaa variivootama kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ausa nuufaivaa ngii miaiveera na yaata utuaunoo. ⁵ Yisuu Kirisiiva Anutuuqaa kuaivaa makemakee kooy-aa ngii giaa ngii miraivootama kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuufaivaa ngii miaiveera na yaata utuaunoo. Ivo putuuvakidiri tauraa ariinanaa diitoovovee. Ivo mmuakiaa mmatayaa variaa kieetaiya kieeta tua-naivovee.

Ivono tiyara mmuduuya ruoo tiyara putuduu inna kiauvo tuuvaara hama ti mminnamminnaa maisaiyauvo mmannammanna ti utivai. Kati tete yaata utuaunnaivau mmamma dummukiara ta nookiaunnaano. ⁶ Ivaara ivo ti iikiai ta ari Koonna Anutuuqaa mmoori varada vaidi kieetaiya roosiima varida kati Anutuuqaara puara hudeeraiya roosiima variaunnaano. Gioonna kiaapuuya inna nnutuuvaa ngiau aapu yapa kikio iyara dira yaagueueqaivo tupatupaa itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

⁷ Taatee. Ivo namaivaa tasipama tuoo varinoo. Fai tiinai mmuakiaa gioonna kiaapuuya inna taaravai. Pirima inna heeda mmataa inna hooyaatama fai iyaatama inna taaravai. Teekiai fai mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variaiya pinaama innara rataaravai. Fai ii aataru ivo itaama nnaasu vainaravaivee. Kua kutaa.

⁸ Udaanga Anutuuqo tinoo: Tauraa yapeeraivaata nnaagiai yapeeraivaatama na nakaaravovee, tiivo mmuaki-aa mminnaiyauvaa yaataroo diraivoona tauraa varioo aanna makee varioo nnaagiai varinaravai.

Yuvuaanaa avu tinniivo hanigioduu Yisuunna teeravai

⁹ Na Yuvuaano ngii seenavai ngieeta neetama ta Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaunnaivaara ta mmuaakaraama varida mmamma nniitaraivaa varaunnaano tiyara diraivoona ti tasipaikiai ta mmuaararavaa varadaata yaagueueqama variaunnaano. Na Anutuuqaa mmayaayaivaatama Yisuuva kua ku-taivaa kooyaa tuuvaatama gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Kiaa mmiaivaara vooya ivaa irisaivaa mmata voovai nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Patimoosa ivaki ni utu raririima rada kioodoo na variravai. ¹⁰ Vo Sudaaga voovaki na variaaduu Mmannasa Yoketaivo ni tasipama varuduu na variee rikiaduu vaidiivaa kuaivo nooma akuavaa roosuvo ni mmookaivakidiri pinaama kua tiravai. ¹¹ Ivo kua tioo tunoo: A taannaivaara yanaivau fafaara ree yoosinna yaaku saivai karasaidiri taaravaitanaki variaa vaa ausa hanigiaiyanii fafaarama ki-no kuaivee. Ii yoosinna iyauvaa nnutuuyauvo ataama vainoo. Voovai nnutuuvo Epesiisa voovai nnutuuvo Sumuraana voovai nnutuuvo Perekamaama voovai nnutuuvo Taaataira voovai nnutuuvo Saratiisa voovai nnu-

tuuvo Piratareepiaa voovai nnutuuvo Rautikiaa vainoo. Iyauvaki variaiyani fafaara raa kiee mmianee. Nooma akua roosiima tuu kuaivoono itaa kua tiravai.

¹² Tudu rikiee na vaidiivo niita kua tuuvaa hanigia taanaree kiaa iina taaduu tooba hokobaiyauvaa sikau mmannaammannaivaa nnutuuvo gooraivaadiri iima kiooyauvo yaaku saivai karasaidiri taaravaitana ni too vairavai. ¹³ Ni too vauduu iyauvaa vuutaivaki vaidi roosuuvo dioo vainno ari buruqa hokobaivaa rau kioo ari nniriivau puapusuqaa kua vausaivaa rau kioovaatama diravai. ¹⁴ Duduu inna kieeta yausiivo eekaravai vainno puara sipisiipa yausiivaanee nama toroomunnaivaa roosiima poosa tuanaavai vairavai. Vauduu inna avuuvaitana ikia hauru toovaa roosiima teeravai. ¹⁵ Tooduu inna yukuuvaitanaudiri kaayau mmeekiaivo teeravai. Vaidi- iya kapaaqavvaa goora roosuuvaa hudooduu yoketauduu ivaudiri mmeekiaivo teerayaama teeravai. Tooduu in- na kuaivo pinaama nnoori hiinaivo tuoo vioo akua tiraivaa roosiiravai. ¹⁶ Roosuuuu inna yaaku yaadudaivaki aakiapuayauvaa yaaku saivai sainaidiri taarama utu kioo vauduu paipaivaa saivai saivai avaikarauvo inna avaivakidiri tuoo rubi kioo mmaanai kooyaa vairavai. Vauduu inna oori nnikiivo suaivo ikianna tammaa puaisa teerayaama teeravai.

¹⁷ Na inna taa suaivaki na inna yuku oyaivaki viee varee vaidi putuuvaa roosiima vairavai. Vakiaaduu ivo ari yaaku yaadudaivaa niyaa utuoo tunoo: Sa aatuukianee. Na tauraa variauvoono fai na nnaagiai varinaravai.

¹⁸ Aanna makee na hara kiee variaunoo. Vaa na putuaivoono na kava diitee aanna hara kiee variee fai tupatu- paa varinaravai. Vaa na putira aataruuvaraatama yoosinnaivaa nnutuuvo Hairiisa ivaki putiraiya vari- raivaaraatama haitatuura kiivaa utuauvai.

¹⁹ Inna aikioo vaa a taannaivaara fafaara raanee. Makee vai aataruuyauvaaraata nnaagiai vainaraiyau- vaaraatama fafaara raanee. ²⁰ Aakiapuaa yaaku saivai karasaidiri taaravaitana ni yaaku yaadudainniivaki vaiyauvaa oyai haumaki vaivaa fai na i kiaa i mminaravai. Tooba hokobaiyauvaa sikau gooraivaadiri iima ki- aiyauvo yaaku saivai karasaidiri taarama oyai haumaki vaivaatama fai na i kiaa i mminaravai. Toobaiyauvo inna yoosinna yaaku saivai karasaidiri taaravaitanaki vaa ausa hanigia kiada variaiya Anutuuqaa nuunairaiyavee. Aakiapuayauvo inna iya aangeraiya iyara haitatuuraiyavee.

Epesiisaayani reera kuavai

2 Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Epesiisa ivaki Anutuuqaa nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeraivaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Na vaidiivo aakiapuaa yaaku saivai sainaidiri taarama ni yaaku yaadudaivaki utu kiee vaina tooba hokobaiyauvaa yaaku saivai sainaidiri taar- avaitana vuutaivakidiri nuaina variee na aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. ² Ngia mmoori iikiayauvaa vaa na tee rikiauvai. Ngia mmamma mmuyai mmutu rikiada mmoori varada mmuaararavaa teeda rikiadaata ngia yaagueeqama yoketaama varida mmoori iikiaavai. Ngia hama vaidi maisaiyara yoketaakiaavai. Vaidi vooya ngiariiyara ta aposorooyavee kiaa kiada hama aposorooya mmooriyauvaa iikiaani ngia iya kuaiyauvaa rikiada iya mmooriyauvaa teeda rikiavo iya kiaa kuaiyauvo unnakuayauvai kiaavai. ³ Vaa na tee rikiauvai. Ngia niyara yaagueeqakiaivaara vaidiyya mmoori maisaivaa ngii miaani teeda rikiadaata mmannammanna yaagueeqama varida hama ni nnutuuvaa pikiaavai.

⁴ Ngia itaama yoketaama iikiaaniaata aa kua aavaara na ngiyyara hama ni yoketaano. Ngia tauraa niyara pinaama mmuduuya ruaivaa vaa ngia pikiada aanna nnaagiai ngia kiisama niyara mmuduuya ruanoo. ⁵ Ngia tauraa variaa aataruuvaa yaata utuatee. Vaa ngia ivaa pikiada haruruaano. Ngiingii mminnamminnaa mai- saiyauvaa pikiada hanigiada vaa ngia tauraa iikiaivaa kava iikiatee. Mo fai ngia hama ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikikiai fai na ngiisi ngiee ngiisi vai toobaivaa vara kiee rasuuma kiaanaravaivee. ⁶ Vo kua voovaa na ngiyyara ni yoketaano. Vaidi Nikoraasaa nnaagiai nuairaiya mmooriivaara pinaama ngii nnan- nataino. Neeta ivaara pinaama ni nannataino.

⁷ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigaiya kiaa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee. Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya fai na tinai ngia yatari iiraivaa nnee- da tupatupaa variaaravai. Ii yatari ivo Anutuuqaa yoosinnaivaki diivai.

Sumuraanaayani reera kuavai

⁸ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Sumuraana ivaki Anutuuqaa nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeraivaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Na tauraa variee nnaagiai vari- naraivo vaa na putuee kava diitaivoono aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. ⁹ Vaa na tee rikiauvai. Kaayau mmuaararaiyo ngiisi vaikio hama ngii mminnaataikiai ngia kuminaya variaano. Itaama vaikioota Anutuuqaa yaagueeqaivo ngii suvuaikiai hama ngia kutaa kuminaya variaano. Vaa na tee rikiauvai. Gioonna kiaapu Yu-

tayaa vooya ngiariiyara kiaanoo: Ta Yutayaa tuanaayavee, kiasa ngiyyara maisa kua kiasavai. Iya unnakua kiasa ngiariiyara kiaanoo: Ta Yutayaa tuanaayavee, kiasa iya Sataangaa gioonna kiasapuyavee. ¹⁰ Mmuaararaiivo kiisa suai ngiisi nninaraivaara sa aatuukiatee. Rikiatee. Ngiikidiri vooya fai Sataango ngii iinno taanaree kiasa iinai vaidi vooya oovi nnauvaki ngii yapa kikio fai mmuaararaiivo yaakuuvaitana suai ngiisi vainaravai. Sa ni pikieeraida mmannammanna niyara yaagueeqaidada ngii putira suaivaki fai ngia homo yaagueeqama varikiai na irisai tupatupaa variraivaa ngii minaravai.

¹¹ Gioonna kiasapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiaiya kiasa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee. Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya kava putira suaivaki hama maisama variaaravaivee.

Perekamaamaayani reera kuavai

¹² Gioonna kiasapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Perekamaama ivaki Anutuuqaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiese iyara haitatuura aangeravavaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Na paipavavaa saivai saivai avakaraiivo niisi vaivoono aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. ¹³ Ngia hara kiada variaa yoosinnaivaa vaa na tauvai. Sataangoota ivaki kieetavai variivaatama vaa na tauvai. Ivo varikiainnaata hama ngia ni nnutuuvaa pikieeraida puaisakama utuaano. Vaidi voovai nnutuuvo Adipaava hama ni pikieera ni mmayaayaivaa yaagueeqama kioo kiasa mmuuvaa vaidi vooya inna vitada ngii yoosinnaivaki Sataangootama varuuvaki ruputu kioodoo putiravai. Ruputu kioodoo putuu suaivaki ngia niyara kutaavaivee kiasa kuaivaa hama pikieeravai. Mmannammanna ngia yaagueeqama kutaavaivee tida nnaasu variravai.

¹⁴ Ngia itaama yoketaama uuduaata aa kiisa kua aayauvaara na ngiyyara hama ni yoketaano. Gioonna kiasapu vooya ngii tasipama variyaiya nnaaruaa vaidi voovai nnutuuvo Biriamao tuu kuaiyauvaa rikiaada iikiasavai. Nnaaru ivo ari vo vaidi voovai nnutuuvo Barakaanna gioonna kiasapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa iida varaateera aataruuvaa kiasa mmioo vitauduu ivoono Isarairaa gioonna kiasapuuya vitauduu iiravai. Iya yeenna fayaiyauvaa unnakua anutuuyauvaa mmuuyauvaa nneeda sabi heera aataruuvaa iida kumimakama varia-teeraivaara iya vitauduu iiravai. ¹⁵ Mmuaikaraama ngiikidiri variaa vooya Nikoraasaa nnaagiai nuairaiya kua maisaiyauvaa rikiaada iikiasavai. ¹⁶ Ivaaraida hanigiada ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiaatee. Mo fai ngia hama pikieerama kikiai fai na kiisa suai ngiisi ngiee gioonna kiasapu maisama variyaiyaatama rapinaravai. Paipa avakaraiivo ni avaiakidiri tiivaadiri na iyaatama rapinaravai.

¹⁷ Gioonna kiasapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiaiya kiasa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee. Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya fai na ngiau aapu hataumaki vai yeennaivaa nnutuuvo menaivaa ngii minaravai. Ngii miee sikau poosavau nnutu karaasa fafaarama kiaiyouvaatama mmuaavai mmuaavai ngii minaravai. Ii nnutu karaasa iyauvaa hama mmuakiaaya rikiaaravai. Mmuaavai mmuaavai sikau vareera nakaaraiivo ariinoo nnaasu fai rikiaanaravai.

Tuaatairaayani reera kuavai

¹⁸ Gioonna kiasapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Tuaataira ivaki Anutuuqaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiese iyara haitatuura aangeravavaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Na Anutuuqaa Mmaapuuvoono aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Ni avuuvaitana ikia hauruuvo taivaa roosiima taivai. Kapaaga gooraivaudiri mmeekiaivo taivaa roosiima ni yukuuvaitanaudiri mmeekiaivo taivai. ¹⁹ Ngia mmoori iikiaiyouvaa vaa na tee rikiauvai. Ngia niyara mmuduuya rida niyara kutaavaivee tida ni mmooriivaa iida mmuaararavaa teeda rikiaadaata ngia mmannammanna yaagueeqama yoketaama varida mmoori iikiasavai. Ngia tauraa kiisa mmooriivaa iiravai. Aanna makee ngia pinaa mmooriivaa iikiasavaa vaa na tee rikiaunoo.

²⁰ Ngia itaama yoketaama iikianaata aa kua aavaara na ngiyyara hama ni yoketaano. Gioonnaivaa nnutuuvo Yesapereeva ariiyara tinoo: Na Anutuuqaa kuaivaa ngii giaa ngii miravovee, tiivaa ngia hama inna ooqoo ki-aavai. Ivo koonnama ni kuaivaa gioonna kiasapuuya kiasa mmioo sabi heera aataruuvaa iya vitainno unnakua anutuuyauvaa mmira yeenna fayaiyauvaa nneera aataruuvaatama iya vitaikiai iikiasavai. ²¹ Ivo ari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiaiveera na hokoba suai innara faannaina variee tauko hama ivo ari sabi heera aataruuvaa inna pikiaataivai. Inna iikiataivai. ²² Ivaara na innaatama inna tasipama varida sabi mmuara heeraiyaatama nniitareeravavaa mminai fai iya kaayau mmamma nniitareeraiyauvaa varaaravai. Iya inna tasipama mmoori maisaiyauvaa iikiaiyouvaara hama yaata utida pikieerama kikiai fai na kaayau mmamma nniitareeraiyauvaa iya minaravai. ²³ Iya mmi kiese inna nnaakaraiya ruputinai putuuaravai. Fai na itainai mmuakiaa gioonna kiasapuuya vaa ausa hanigiada Anutuuqaara nuunairaiya arinaima teeda rikiaada kiasa: Vaa ivo gioonna kiasapuuya

yaata utira kuaivaata iya iikiataira aataruuvaatama arinaima rikiaavaivee, kiaaravai. Fai ngia mmatayaa iiki-aiyauvaa irisaiyauvaa mmuaavai mmuaavai na safuuma ngii minaravai.

²⁴ Itaama vaikiai rikiada ngia Tuaataira variaa vooya ii maisa aataru iya iikiaa kua ivaa hama ngia rikiada iiki-aavai. Iya kiaanoo: Ta Sataangaa kua maisa hataumaki vaivaa rikiaunnaanoo, kiaani hama ngia rikiaavai. Ngia itaama hama rikiaiya na ngii kiaunoo: Na hama vo mmuaararai voovai ngiiyaa yapaanaravaivee, kiaunoo.

²⁵ Mmoori yoketaivo ngiiisi vaivaa puaisakama utuatee. Puaisa utida varikiakiai tee fai na tiinaravai.

²⁶ Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya na ngii miao mmooriivaa iidada na tiinara suaivaki mmannammanna iikiakiai gioonna kiaapu mmatayaiyara dira yaagueeqaivaa fai na ngii minaravai. ²⁷ Ni Napoo-va iyara dira yaagueeqaivaa ni muuvaa fai na ngii minaravai. Ngii minai fai ngia yaagueeqa aina yauvaadiri utida iyara diaaravai. Dida vaidaa kuu yavaivaa rummua mumunu utiraivaa roosiima iya ruputuaaravai. ²⁸ Fai na patairaara aakiapuaivaatama ngii minaravai.

²⁹ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiaiya kuaa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee.

Saratiisaayani reera kuavai

3 Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Saratiisa ivaki Anutuuqaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeravaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Anutuuqaa Mmannasa Yoketaivo ari yaagueeqaivo yaaku saivai sainaidiri taaravaitana vaivaa na utuee aakiapuaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana utuauvoono na aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Ngia mmoori iikiayauvaa vaa na tee rikiauvai. Vaidi vooya ngiiyara kiaanoo: Iya yaagueeqama hara kiada variaanoo, kiaani teeda ngia vaidi putiraiya roosiima variaavai. ² Ni Anutuuqaa avuuvau na taukai ngia iikiaa mmooriyauvaa hama ngia iima safuuma taikaavai. Ivaara diitada avu teeda vaidaa mmoori yoketaivo homo ngiiisi vaiyauvaa yaagueeqama iikiatee. Hama iiraida pikikio mmooriivo ngiiisi vaiyauvo fai taikaanaravai. ³ Vaidiia ni mmayaayaivaa ngii giaa ngii muduu ngia rikiada puaisa utuuvaa keenaa yaata utida rikiada iikiatee. Iida ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada yoketaama variatee. Mo fai ngia hama diitada avu teeda vairaida varikiiai vaidi mmuara vareeraivo akiairaama virayaama fai na ngiiisi vinai ngia hama na kuanara suaivaa taaravai.

⁴ Itaama vaikiai ngia Saratiisaiya ngiiikidiri variaa kiisa vookiatatanoono hama iya ngiari buruqaiyauvaa kainaama ruaavai. Iya yoketaama variaivaara fai iya buruqa poosaiyauvaa rau kiada ni tasipama nookiaaravai.

⁵ Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya fai ngia iya roosiima buruqa poosaiyauvaa ram-muaaravai. Vaa ngii nnutuuyauvo varira yanaivo vaivau vaiyauvaa hama na ruganai fai ngia tupatupaa variaaravai. Ni Napoonna avuuvauunnaata ari aangeraiya avuuyauvunuaatama na kooyaa iyara tinara: Inna ni nnaagiai nuairaiyavee, tinaravai.

⁶ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiaiya kuaa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee.

Piratareepiaayani reera kuavai

⁷ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Piratareepia ivaki Anutuuqaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeravaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Na ari vookaraama yoketaa tuanaavai variee kua kutaivaa kiauvoono aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Na Davutiinna yoosinna karaasa ngiau aapu vaivaa kiivaa utuee sipuuvaa fai na hatuaa kino hama gioonna kiaapu voovoono yopeema sipuuvaa rainaravai. Fai na sipuuvaa rau kino hama voovoono yopeema hatuaanaravai. ⁸ Ngia mmoori iikiayauvaa vaa na tee rikiauvai. Ngia kiisama yaagueeqama variaivaa vaa na tauvai. Ngia itaama varidaata ni kuaivaa rikiada iida hama ni nnutuuvaa pikiaavai. Taatee. Vaa na ngiini sipuuvaa hatuaa kiauvasi. Hama gioonna kiaapu voovoono yopeema ii sipu ivaa rainaravai. ⁹ Rikiatee. Sataangaa gioonna kiaapuuyaano unnakua kuaa ngiari-iyara kiaanoo: Ta Yutayaa tuanaayavee, kiaiya unnakuavai kuaavai. Fai na iya tinai iya numa ngii yuku oyaiyauvaki toorivu yau harada varida na ngiiyara mmuduuya ruauvaara fai iya arinaima rikiada ivara kooyaa kiaravai.

¹⁰ Fai iinno taanaraivo gioonna kiaapu mmuakiaa mmatavau variayasi nnino iyasi pinaa mmuaararaiivo vainaravai. Mmuaararavaa teeda rikiadaata mmannammanna yaagueeqama variateera kiau kuaivaa vaa ngia rikiada yaagueeqama variaivaara fai ii mmuaararai ivo ngiiisi nninai rikiee na iinai fai ngia aikiooma yoketaama variaaravai. Fai na ngii vitee yoketaivau japanai yoketaama variaaravai.

¹¹ Fai na kiisa suai ngiiisi kuanaravai. Gioonna kiaapu voovoono ngia mmatayaa mmoori varaa irisai yoke-taivaa sa ngiisidiri ravisiaiveeraivaara ngiiisi vai mmooriyauvaa puaisa utida iikiatee. ¹² Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya fai na ni Anutuuqaa nuunaira nnau pinaivaki tuunna roosiima ngii yapa kinai

ngia hama ivaki pikiaaravai. Fai ivaki tupatupaa variaaravai. Fai na ni Anutuuqaa nnutuuvaatama inna yoosin-naivaa nnutuuvaatama ngiiyaa fafaarama kiese niiniyavee, tinaravai. Ii yoosinna ivaa nnutuuvo Yerusareema karaasavai fai ngiau aapu ni Anutuuqaasidiri tiinaravai. Ni nnutu karaasaivaatama na giiyaa fafaarainaravai.

¹³ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiaiya kiasa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee.

Rautikiaayani reera kuavai

¹⁴ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Rautikiaa ivaki Anutuuqaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiese iyara haitatuura aangeravaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Na kua kutaivaa nakaaravoono hama na gioonna kiaapuuya pikieeraina na Anutuuqaa kuaivaa safuuma iya kiasa mmiauvai. Anutuuqo mmuakiasa mminnamminnaavai iiraivaa oyaivoono na aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. ¹⁵ Ngia mmoori iikiaiyouvavaa vaa na tee rikiauvai. Ngia hama mmuaa yaatavai utida adaivaa roosiima ni ngieera variaavai. Ngia hama mmuaa yaatavai utida pinaama totookaivaa roosiima ni vaini variaavai. Ngia mmuaa yaatavai utida adaivaa roosiima variaatiri. Ni yoketaitirivee. Ngia mmuaa yaatavai utida pinaama totookaivaa roosiima variaatiri. Ni yoketaitirivee. ¹⁶ Hama ngia itaama variaano. Ngia irisoo tammaayaa variayya roosiima varida taara yaata utida varida kiisama totookaivaa roosiima variaavaara na ni avaivakidiri nnoori subikiekieevaa visirayaa-na na ngii oooqo tiee ngii visi pikiaanara iikiaunoo. ¹⁷ Ngia kiasano: Ta kaayau sikauyauvoota mmuakiasa mminnaiyauvootama tiisi vainoo. Ta aanii mminnaavaara buaakiaarannee? kiasavai. Ngia itaa kua kiasa kiadaata ngia yoonosupuaaya variaavaara hama ngia arinaima rikiaano. Ngia kati vaidiya variaani vooya ngiiyara boo tiraivaara hama ngia arinaima rikiaano. Ngia mmanna haipuya varida taguaada varida avu huruutaya variavaara hama ngia arinaima rikiaano. ¹⁸ Ivaaraina na niisi vai kuaivaa ngii giaa ngii minaravee. Ngia vaidi nnoonnaya variateeraivaara sikau goora yoketaa tuantaiyauvaa niisidiri yookaama kiada varaatee. Ngia maisama taguaada variraivaa hauma kiaateeraivaara niisidiri buruqa poosaiyauvaa yookaama kiada vara rau kiada varikio fai hama ngii mmamma maisainaravai. Ngii avuuyauvaa tuqinnama taateeraivaara niisidiri marasiinaivaa yookaama kiada ngiingii avuuyauvunu siikakiaaraivaara varaatee.

¹⁹ Mmuakiasa gioonna kiaapu na mmuduuya ruauyaata na kuaivaa yaagueeqama tiee iya safu safuuma variateeraivaara mmamma mmuaararavaa iya mmiauvai. Ivaara mmuaa kuavai rikiaada nnikaraida ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada yoketaama variatee. ²⁰ Rikiaatee. Na sipuuvaa vainivau diee vaina ivau ruaunoo. Mo fai gioonna kiaapu voovoono ni avaivaa rikioo sipuuvaa hatuaa kinai fai na innasi viee inna tasipama yeenna nneeno ivo ni tasipama yeenna nneenai ta mmuaavau yoketaama variaaravai.

²¹ Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya na tinai na kieetavai variaa mmaataivau ngia ni tasipama variaaravai. Na iinno teera aataruuvaa yaatara kiese ni Napoova kieetavai varii mmaataivau na inna tasipama variauneema fai ngia variaaravaivee.

²² Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiaiya kiasa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee.

Tooba hokobaiyauvaa vuutaivaki duu vaidiivaa roosuuvoono niita itaa kua tiravai.

Ngiau aapu varuuya ngiari ausa

mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmiravai

4 Ivo itaa kua kiasa taika kioodoo rikiee na taaduu ngiau aapu sipuuvu hatuaa roo vuduu nooma roosuu avaivo vaa tauraa niita kua tuduu rikiaivoono kava niita kua tioo tunoo: Pikiee aapi ngianee. Nnina tee nnaagiai vainara aataruuyauvaa fai na i vitainaravaivee, ² tuduu tuu saivaata Mmannasaivo ni tasipooduu rikiee na taaduu ngiau aapu kieeta varira mmaata voovai ni too vauduu too vaidi voovoono ivau variravai. ³ Varuduu too inna oori nnikiivakidiri kaayau mmeekiaivo sikau yoketaa kookee kuauvaitana nnutuuvaitana yasipaa koniriaana roosiima teeravai. Tooduu ivo varira mmaataivaa furainaivo yanaadoo kua sikauvaa nnutuuvo emeraara roosiima ututuuma kieeravai. ⁴ Ututuuma kioodoo mmaataiyauvo vo vaidivai taika kioo vo vaidivai yaaku saivakidiri taarama taarama ivo varira mmaataivaa ututuuma kioodoo mmaataiyauvo vauneema vaidi yokovaiyaatama iyauvunu variravai. Iya buruqaiyauvo poosauduu vaidi kieetaiya tommeeka sikau gooraivaadiri iima kiooyauvo iya kieetaiyauvunu vairavai. ⁵ Ii kieeta varira mmaata ivakidiri saneetuvo utuduu ngiaarunnaivo akua tuduu ari vo akua vo akuaiyauvo tiravai. Tuduu tooba hauru tooyauvo yaaku saivai kara-saidiri taaravaitana kieeta varira mmaataivaa vunnivau teeravai. Iyauvo inna Anutuuqaa Mmannasaivo ari

yaagueeqaivo yaaku saivai sainaidiri taaravaitana vauvo teeravai. ⁶ Tooduu kieeta varira mmaataivaa vunniiuvau arivoo karau mminnaa voovai nnoori haruunga pinaivaa roosiima mmannammannaanaruuravai.

Itaama uduu kieeta varira mmaataivaa kuai mmookai sainai sainai fayai roosuu ari vookarau taarama taaramadoono dida vairavai. Ii fayai roosuu iyauvo korokorooma rada nuauduu iya kuai mmookaiyauvunu kaayau avuuyauvo vairavai. ⁷ Tauraivoono fai raiyoonavaa roosiima dioo vauduu inna inanoovo puara burimakau ooravai roosiima dioo vauduu raammiivaa viri nnikiivo vaidi viri nniki roosiiravai vauduu nnaagiai tuanaivo ngiaamma tuauvo mainnimainniima roo vuvvaa roosiima diravai. ⁸ Mmuaavai mmuaavai iya haayaiyauvo yaaku saivai karasaidiri mmuaavai vairavai. Iya mmamma mmuakiaavai mmemmaiyaavakiaata veraiyauvunuaatama kaayau avuuyauvo vairavai. Ii fayai roosuu iyauvo hama pikieerada ikiannagisanna heenagieena mmannammanna kuaru tida tunoo:

Udaanga Anutuuqo mmuakiaa mminnaayauvai
yaataroo diraivo
yoketayoketaa tuanaa ari vookaraivovee.
Ivo tauraa varioo aanna makee varioo
nnaagiai varinaravaivee.

Iya itaa kua kuaruuvaa tiravai. ⁹ Ivo kieeta varira mmaataivau variivoono fai tupatupaa varinaravai. Innara fayai roosuu ari vookarau taarama taaramadoono kuaru tida variravai. Iya inna oyai ari vookarauvaara kuaru tida inna nnutuuvo ngiau aapu vauvaara kuaru tida yoketaavaivee tiravai. ¹⁰ Iya itaama kuaru tida varuu suaivaki yokovaiya vo vaidivai taika kioo vo vaidivai yaaku saivakidiri taarama taarama kieeta varira mmaataivau variivaa yuku oyaivaki vida varada vaidi ivo tupatupaa varinaraivaara ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiravai. Mmi kiada ngiari tommeekaiyauvaa rabara kiada inna mmaataivaa vunnigiataa mmataivau kagaari kiada tunoo:

¹¹ Ti Udaanga Anutuuqovee.
E nnaasu yoketaama varianna tuanaakuavee.
Ivaara vaidiyya i oyai ari vookaraivaara
yoketaavee kiaa kiada
i nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiada
i yaagueeqaivo vaivaara yoketaavaivee kiaavai.
A mmuakiaa mminnaayauvai iiraikuavee.
I iikiataivaugiataama a iikianna mminnaiyauvo
vaikiai variaavaivee.
Ivaara ta aiyara kua yoketaivaa kiaunnanoo.
Iya itaa kua kuaruuvaa tiravai.

Puara Sipisiipa Nnaakaraivo yanaivaa radudeeravai

⁵ Na taaduu kieeta varira mmaataivau varuuvooono ari yaaku yaadudaivaadiri yanaa hovekama kioovaa utu kioo vairavai. Ii yanaa ivaa aakiaivakiaata mmaanaivaunnaatama fafaaraivo vauduu ivaa rabanikeevoora manu yaaku saivai karasaidiri taarama ivau vairavai. ² Vauduu tee na rikiaaduu aangeraa yaagueeqauvoono pinaama aayanna roo tunoo: Dee vaidivoono yoketaa tuanaavai variivaara aikiooma manuuyauvaa utu rabanika kioo yanaivaa raduda kioo yaarinaranee? ³ tuduu rikioo hama yopeema ngiau aapu varuu vaidi voovooono ivaa raduda kioo taataama uduu hama yopeema mmatayaa varuu voovootama ivaa raduda kioo taataama uduu mmata mmemmaivaki varuuyakidiri hama yopeema voovoota iikiataama variravai. ⁴ Hama vaidi voovooono yoketaa tuanaavai varioo aikiooma ivaa raduda kioo toovaara na pinaama rateeravai. ⁵ Ratee vari-aaduu vaidi yokovaa voovooono ni tunoo: Sa rataanee. Taanee. Yutaanna oyaivakidiri fai raiyoonavaa roosuu vaidiivo diiteeravai. Ivo Davuitiinna oyaivakidiri diitoovooono vaa yaagueeqainno yaatareeravoonora tuoo manu yaaku saivai karasaidiri taarama vaiyauvaa fai aikiooma utu rabanika kioo yanaivaa radudaanaravaivee, tiravai.

⁶ Tuduu rikiee na taaduu kieeta varira mmaataivo vauduu fayai roosuu ari vookarau taarama taaramada ivaa ututuuma duduu iya tammaivaki Puara Sipisiipa Nnaakaraivo dioo vauduu yokovaiya iya ututuuma kiada variravai. Na taaduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa ruputu kiooduu putuuvaa roosuvo ivau dioo vauduu inna kieeta tinniivakidiri aaruuyauvo yaaku saivai karasaidiri taarama vauduu inna avuuyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama vairavai. Inna avuuyauvo inna Anutuuqaa Mmannasaivo ari yaagueeqaivo yaaku saivai sainaidiri taaravaitana vairavai. Vauyauvaa Anutuuqo iyauvaa titooduu mmuakiaa mmatavau nuairavai. ⁷ Puara Sipisiipa Nnaakaraivo oro kieeta varira mmaataivau variivaa yaaku yaadudaivakidiri yanaa hovekama kioovaa vareera-

vai. ⁸Varooduu teeda fayai roosuu ari vookarau taarama taaramadootama vaidi yokovaiya vo vaidivai taika kioo vo vaidivai yaaku saivakidiri taarama taaramadootama vida varada inna yuku oyaivaki vairavai. Iya mmuaavai mmuaavai kitaa roosuu mminnaiyauvaa utida kuu yavaa gooraivaadiri iima kiooyauvaa utiravai. Iya kuu yavaa aakiyaiyauvaki yatari ranaivaa hudooduu suuda yoketaa vuvvaa yapa kiooyauvo Anutuuqaa gioonna kiaapuuya yaaku vareeraivaa roosiiravai. ⁹Iya diitada dida vaidi karaasa kuaru voovai tida tunoo:

Vaidiyya i ruputu kioovaara
a nnaasu yoketaavai variannaikuaano
fai aikiooma yanaa hovekama kioovaa varee
manuuyauvaa rabanika kiaanaravai.

Vaidiyya i ruputuduu i kiauvo tusoovaadiri
a gioonna kiaapuuya yookaama kiee
Anutuuqaani iya viteeravai.
A vo oyai vo oyaivakidiriaata
vo kua vo kua kiaivakidiriaatama
vo mmamma vo mmammaivakidiriaata
vo mmata vo mmataivakidiriaatama
gioonna kiaapuuya Anutuuqaani viteeravai.

¹⁰Vaa a iya vitee kiaannani
iya kati Anutuuqaara puara hudeeraiya roosiima
inna mmoori varada kieetaya variaano.
Fai iya mmatayaa variaiyara diaaravaivee.

¹¹Iya itaa kua kuaruuvaa tuduu na kava tee kuaru akuaiavaa rikiaaduu aangeraa kaayakaayau ari vookarauya hama yopeema vaidiyya yaaruatauya kuaru tida varida kieeta varira mmaataivaatama fayai roosuu ari vookarau taarama taaramaatama vaidi yokovaiyaatama ututuumu kiada ¹²dida vaidi pinaama kuaru tida tunoo:

Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa
vaidiyya ruputu kioovoono
yoketaa tuanaavai variivaara
aikiooma gioonna kiaapuuyara dioo vainno
aikiooma mminnaa yoketaiyauvaa varoo
aikiooma tinni yoketaivaa varaikio
yaagueeqaivo innaki vaivai.
Aikiooma gioonna kiaapuuya
inna nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiada
inna oyai ari vookaraivaara yoketaavee tida
innara kua yoketaivaa kiaavaivee.

¹³Iya itaa kua kuaruuvaa kiaa taika kiooduu na rikiaaduu mmuakiaa ngiau aapu varuuyaata mmatayaa varuuyaatama mmata mmemmaivaki varuuyaata nnooriki varuuyaatama kuaru tida tunoo:

Kieeta varira mmaataivau variraivaaraata
Puara Sipisiipa Nnaakaraivaaraatama
ta kua yoketaivaa tupatupaa kjaaravee.
Ivaitana nnutuuvaitana nnaasu
ta tupatupaa ngiau aapu yapaaravee.
Ivaitana oyai ari vookaraivaitanaata
ivaaitana yaagueeqaivaitanaatama
tupatupaa vakiaivee.

¹⁴Iya itaa kua kuaruuvaa kiaa taika kiooduu fayai roosuu ari vookarau taarama taaramadoono iya sai tunoo: Kua kutaavee, tuduu rikiada yokovaiya ivaitana yuku oyaivaitanaki vida varada vaidi ngiari ausa mmudu-uyaiyauvaa ivaitana mmiravai.

Puara Sipisiipa Nnaakaraivoono manuyauvaa

utu rabanika kieeravai

6 Yanaa hovekama kioovau manu yaaku saivai sainaidiri taarama vauduu na taaduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivoono manu tauraanaivaa utu rabanika kieeravai. Utu rabanika kiooduu tee na rikiaaduu fayai roosuu ari vookarau voovoono ngiaarunnaa akuaiavaa roosiima tunoo: Ngianee, ² tuduu rikiee na taaduu puara hoosa eekaraivo nniravai. Nnudu too inna mmookaivau varuu vaidiiivo suru yau suruuvaa utu kioo vauduu vaidiiya yaatareera vaidiiavaa tommeekaivaa vara inna kieetaivau apu kiooduu vairavai. Vauduu too ivo ari nnammutuua vooya yaatara kioo vioo mmannammanna vooyaatama yaataraanara viravai.

³ Puara Sipisiipa Nnaakaraivo manu inanoovaa utu rabanika kiooduu tee na rikiaaduu fayai roosuu ari vookarau inanoovoono tunoo: Ngianee, ⁴ tuduu rikioo puara hoosa kookevo nniravai. Nnudu too inna mmookaivau varuu vaidiiivo mmatayaa variraiya yoketaama variravaa rugeera yaagueeqaivaa vareeravai. Fai ivo tinai rikiada vaidiiya ausa nuufaivaa pikiada ngiari ruputu ngiari ruputuudada putuaara yaagueeqaivaa vareeravai. Varoo paipa avaikaravua varoo utu kioo vairavai.

⁵ Puara Sipisiipa Nnaakaraivo manu tammaivaa utu rabanika kiooduu tee na taaduu fayai roosuu ari vookarau tammaivoono tunoo: Ngianee, tuduu rikiee na taaduu puara hoosa upisiivo nniravai. Nnudu too inna mmookaivau varuu vaidiiivo mmuaararavaa hiri kioo too rikieera kiikoovaa utu kioo vairavai. ⁶ Utu kioo vauduu na rikiaaduu fayai roosuu ari vookarau taarama taaramada tammaivakidiri aarareera suaivaara vaidi kua roosiima tioo tunoo: Yeennaivaa nnutuuvo vuuitaivo mmuaaneetu mmuaararavaa mmuaa suaivai mmoori varaivaa irisai sikauyauvaa ivaara yapaatee. Vo yeennavai nnutuuvo baariivo taaravoomaneetu mmuaararavaa kava mmuaa suaivai mmoori varaivaa irisai sikauyauvaa ivaara yapaatee. Mmoori aakiaivaki yatariivaa nnutuuvo oriiyaiyauvaata vuainaiyauvaatama sa tuayanna ruatee. Kuaivo tuoo itaa kua tiravai.

⁷ Puara Sipisiipa Nnaakaraivoono manu eera tammaivaa utu rabanika kiooduu tee na rikiaaduu fayai roosuu ari vookarau eera tammaivoono tunoo: Ngianee, ⁸ tuduu rikiee na taaduu puara hoosa poosa kuuvu nniravai. Nnudu too inna mmookaivau varuu vaidiiivaa nnutuuvo Putira Vaidivai variravai. Puara hoosa voovau varuu vaidiiivaa nnutuuvo Hairiiso inna nnaagiaivau nniravai. Fai yapooma mmuakiaa gionna kiaapu mmatayaa vari-aiya taarama taarama mmatanaa rukaakama kiada voovau voovau variaaravai. Ivaitana mmuaa mmatanaavai ruputuuaara yaagueeqaivaa vareeravai. Fai ivaitana ivaki vari-aiya tikiai vooya rapidada putikiai vooya yeenna rai-da putikiai vooya nniitareeda putikiai fai mmaraiaano vooya gutikiai putuaaravai.

⁹ Puara Sipisiipa Nnaakaraivo manu eeraivaa utu rabanika kiooduu tee na taaduu yeena tapi voovai kiisama ngiaunnannuma iima kioovaa mmemmaivaki gionna kiaapu nnaaru ruputu kiooduu putuuya mmagiaiya variravai. Ii gionna kiaapu iya Anutuuqaa mmayaayaivaa kiaa kookieema kiada hama pikieerama kiada inna mmooriivaa mmannammanna yaagueeqama uuvaara vaidi vooya iya ruputuduu putiravai. ¹⁰ Iya mmagiaiyaano pinaama aayanna tida tunoo: Udaanga Anutuuqo, yaagueeqaivo iisi nnaasu vaikiai a yoketaa tua-naakua nnaasu variee kua kutaivaa kiannaikua दौरा sui fai mmatayaa varuuya ti ruputuuyaki kua pinaivaa yapa kiee ti kiauvo tusoovaa irisai maisaivaa iya mminarannee? ¹¹ tuduu rikioo Anutuuqo buruqa poosaiyauvaa iya mmioo tunoo: Kiisama ngia ivau tirooma variatee. Ngii seena homo mmatayaa varida ngii roosiima mmoori vareeraiya vaidiiya ngii ruputuneema fai iya ruputikiai na iya jaaruee teeno aikiooma vainai tee fai na irisai maisaivaa ngii ruputuuya mminaravaivee, tiravai.

¹² Tuduu rikiee na tee vakiaaduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivo manu karasai diaivaa utu rabanika kieeravai. Rabanika kiooduu too mmataa kuaru pinaa ari vookarauvo utuduu suaivo buruqa maisa upisi kuuvaa roosiima hanigioo heeneeruvai vauduu kuraagaivo mokosamauvo kiau roosiinno kookeevai vairavai. ¹³ Vauduu too aakiapuaiyauvo ngiau aapuvakidiri tasukua rada mmataki tiida viravai. Nnaammuaya iira piguuyauvaa yuunna pinaivo utikiai tasukua rada tiida virayaama aakiapuaiyauvo tasukua rada tiida viravai. ¹⁴ Vuduu yanaivaa hovekai-aneema ngiauvo hovekainno vioo kieeravai. Vioo kiooduu mmuakiaa taapiiyauvootama mmuakiaa nnooriivo ututuuma kioo varuu mmata mmuakiaayauvootama ngiari mmaataiyauvunu pikiada hayu vooyauvunu vairavai. ¹⁵ Itaama vauduu teeda mmatayaa varuu kieeta nnoonnaiyaata kiisa kiisa kieetaiyaatama rapira kieetaiyaata hoonahaana suvuayaatama vaidi kaayau yaagueeqauyaata mmuakiaa vaidi sikaunnaadiri yookaama kiada vitooyaataatama mmamma dummukiara kati ngiari nuauyaatama iyaano oonauyauvakiaata oora sikau aakiyaiyauvakiaatama vida hatauma kiada variravai. ¹⁶ Hatauma kiada varida oora sau tatari taapiivaa aayanna reeda tunoo: Havataida tiida ti rummua apu kikio kieeta varira mmaataivau variivo sa ti taiveera ti rummua apu kiaatee. Puara Sipisiipa Nnaakaraivo sa tiyara ausa nnannataiveera ti rummua apu kiaatee.

¹⁷ Ivaitana nnannateera suaivo aavaa nninoo. Dee vaidivoono aikiooma ivaitana avuuvaitanau dinarannee? Hameetaiino. Ivaara tiida ti rummua apu kiaatee, tiravai.

Isarairaa kaayakaayau (144,000) Anutuuqaa atauvaa vareeravai

7 Iya itaa kua kiaa taika kioodoo na taaduu aangeraa taarama taaramadoono suai raari roopinnainnaata suai haatapeeraipinnainnaata tooya sai tooya sainai diravai. Iya dida vaunnidiri yuunnaiyauvo ngioo utuduu teeda iya iyauvaa suvuai utuduu hama mmataivau utuduu hama nnooriivoota yatariiyauvootama korokooravai. ² Iya itaama suvuauduu na taaduu ari vo aangeraa voovoono suai raari roopinnidiri ngioo varioo Anutuuqo tupatupaa variraivaa atauvaa utu varoo nniravai. Ngioo varioo aangeraa taarama taaramadaara pinaama aayanna reeravai. Ii aangeraa taarama taarama ido mmataivaata nnooriivaatama iikio fai hama yoke-tainara yaagueeqaivaa vaa Anutuuqo iya mmiravai. ³ Aangeraivo iyara aayanna roo tunoo: Ivau iikiatee. Sa nnaammaratuuma mmataivaatama nnooriivaata yatariiyauvaatama maisa aataruuvaa iikiatee. Yapooma ta ti Anutuuqaa fafaaraivaa inna mmoori vareera gioonna kiaapuuya tinniyauvunu inna atauvaa yapa kikiyai iikiatee, ⁴ tuduu rikiada iya Anutuuqaa atauvaa gioonna kiaapuuya tinniyauvunu yapa kiada iya yaaruuvaa ni giaa ni mida tunoo: Kaayakaayau gioonna kiaapu Isarairaiya (144,000) vo oyai vo oyaiyauvakidiri diitaiya atauvaa ta iyayaa yapa kiaunnavavee, tiravai. ⁵ Isarairaa gioonna kiaapuuya vo oyai vo oyaiyauvakidiri atauvaa yapa kioo-vo ataama vainoo.

Yutaanna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Roveenaa oyaivakidiri kaayau (12,000)

Gaataa oyaivakidiri kaayau (12,000)

⁶ Asereenna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Nafatarainna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Manaseenna oyaivakidiri kaayau (12,000)

⁷ Simioonaa oyaivakidiri kaayau (12,000)

Riviinna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Isasaaraa oyaivakidiri kaayau (12,000)

⁸ Seporoonna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Yoosiipaa oyaivakidiri kaayau (12,000)

Piniomiinaa oyaivakidiri kaayau (12,000)

giionna kiaapuuyayaa yapeeravai.

Anutuuqo varira mmaata vunniivau kaayau gioonna kiaapuuya diravai

⁹ Iya Anutuuqaa atauvaa iyayaa yapa taika kioodoo na taaduu gioonna kiaapu kaayakaayau ari vookarauya hama yopeema vaidiyya yaaruatauya dida vairavai. Iya vo mmata vo mmataiyauvakidiriaata vo oyai vo oyaiyauvakidiriaatama vo mmamma vo mmammaiya varuuyakidiriaata vo kua vo kua tuuyakidiriaatama nniravai. Iya nnida kieeta varira mmaataivaa vunniivaunnaata Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa vunniivaunnaatama dida vaidi buruqa poosaiyauvaa rau kiooneema dida vaidi muusa apuuyauvaa utu kiada vairavai. ¹⁰ Utu kiada vaidi pinaama aayanna reeda tunoo: Ti Anutuuqo kieeta varira mmaataivau variraivoota Puara Sipisiipa Nnaakaraivootama ti vitada yoketaivau ti yapeeraivaitanavee, ¹¹ tuduu rikiada mmuakiaa aangeraiya kieetaivaa mmaataivaatama vaidi yokovaiyaata fayai roosu ari vookarau taarama taaramaatama ututuuma duuya vida varada kieeta varira mmaataivaa oyaivaki vaidi ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmida ¹² tunoo: Kua kutaa. Ta ti Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaunnaivootama inna oyai ari vookaraivoota tinni yoketaivootama tupatupaa vakiaivee. Ta innara yoketaavavee kiaunnaivootama inna nnutuuvo ngiau aapu vaivootama ari yaagueeqaivoota ivo gioonna kiaapuuyara diravivootama tupatupaa vakiaivee. Kua kutaavee, tiravai.

¹³ Tuduu rikioo vaidi yokovaa voovoono ni yaparainno tunoo: Aa buruqa poosa rammuaa aaya deeyannee? Iya deepidiri ngiaayannee? ¹⁴ tuduu rikiee na iya sai kiaanoo: Ni vaidi-o, hama na tauyavee. Vaa a taannavavee, kiaaduu rikioo tunoo: Vaidiyya aa gioonna kiaapu aaya pinaama mmoori maisaivaa mmuduu rikiada hama Anutuuqaa kuaivaa pikieeraida safuuma varuuyavee. Vaa iya Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa kiauvaadiri varada ngiari buruqaiyauvaa fini kiaavo yoketaivai. ¹⁵ Ivaaraida iya Anutuuqaa mmaataivaa vunniivau dida vaidi ikiannag-isanna heenagieena inna nuunaira nnauvaki inna mmooriivaa varaanoo. Kieeta varira mmaataivau variivoono fai iya tasipama varioo iya tuqinnama haitatuunaravai. ¹⁶ Puara Sipisiipa Nnaakaraivoono kieeta varira mmaataivaa tammaivau variivoono sipisiipara haitatuurayaama iya haitatuunaraivaara hama iya kava yeenna rainno nnoori rainaravai. Fai hama suaivoota ikiaivootama iya taanaravai. Fai ivo nnoori rumuruumaivaki iya vi-

too vinai ivakidiri nneeda tupatupaa variraivaa varaaravai. Fai Anutuuqo iya vunnunnu mmuakiaayauvai iya avuuyauvakidiri rugaanaravaivee. Vaidi yokovaa voovoono itaa kua tiravai.

Manu nnaagiai karasaidiri taaravaitana vauvaa

utu rabanika kieeravai

8 Puara Sipisiipa Nnaakaraivo manu nnaagiai karasaidiri taaravaitana vauvaa utu rabanika kioodoo paanna suai ngiau aapuuvaki hama kuaatauduu tengetoongainno viravai. ² Vuduu na taaduu aangeraa yaaku saivai sainaidiri taarama Anutuuqaa avuuvau dida vaida ivo nooma yaaku saivai karasaidiri taarama vaudaa mmuduu vareeravai.

³ Varooduu too aangeraa voovoono kuu yavaa kiisaivaa sikau gooraivaadiri iima kioovaa varoo numa yeena tapiivo kiisama ngiaunnannuma vaunningiaa diravai. Ii kuu yavaa ivaki iya yatari rana suuda yoketaa vuvvaa hudeeravai. Aangeraivo ivaa varoo ivau dioo vauduu Anutuuqo kaayau yatari ranaivaa inna mmuduu yeena tapi gooraadiri iima kioovo kieeta varira mmaata vunniivau vauvaki kati hudeeravai. Kati hudoo yatari ranaivaa-ta Anutuuqaa gionna kiaapuuya innara yaaku vareeraivaatama innaniyauvaivee kiaa inna mmiravai. ⁴ Inna mmuduu too aangeraivo kuu yavaivaa utu kioo vauduu ivakidiri yatari ranaivaa visuuvoota yaaku va-reeraivootama Anutuuqaa avuuvau nuunama viravai. ⁵ Vuduu too aangeraivo yatari rana hudoo kuu yavaivaa varoo yeena tapiivakidiri ikia vooyauvai habatia roo kuu yavaivaki yapooduu mmuugiauduu ikiavaa mmataivau yaagueeqama fuarau kagaari kieeravai. Kagaari kioodoo rikioo ngiaarunnaivo akua tuduu vo akua vo akuaivo akua tuduu saneetuuvo utuduu mmataa kuaru pinaivo utiravai.

Aangeraiya noomaiyauvaa puu tiravai

⁶ Utu kioodoo aangeraa yaaku saivai karasaidiri taarama ngiari noomaiyauvaa puu kiaaraivaara teerairavai.

⁷ Teerauduu too tauraanaivo ari noomaivaa puu tuduu kaaburaara vati pinaivoota ikiavivootama kiauvaa tasi-pama mmataivau pinaama tiiravai. Tuoo mmata saivai saivai pikioo tammaivau vau yatariiyauvaata mmataivaatama taa tamooqa kioodoo mmata sainai sainai vauyauvunu vau ikiau mmuakiaayauvaatama taa tamooqa kieeravai.

⁸ Aangeraa inanoovo ari noomaivaa puu tuduu taapi roosiima vau mminnaa pinaivaa ikia hauru teeraivaa roosuuvaa ivo kagaari kioodoo nnoori haruunga pinaivaki tuoo viravai. Vuduu nnoori saivai saivai pikioo tam-maa ivo vuvvaki kiauvo vauduu ⁹ ivaki varuu mminnaa mmuakiaayauvai putuduu ivau nuau siipaiyauvootama maisainno havarateeravai.

¹⁰ Aangeraa tammaivo ari noomaivaa puu tuduu aakiapuaa pinaivo tooba roosiima toovoono ngiauvakidiri tasukua roo tuoo nnoori saivai saivai pikioo tammaivakiaata nnoori rumuruumaiyauvakiaatama viravai. ¹¹ Ii aakiapuaa ivaa nnutuuvo Kapikaravovee. Nnoori saivai saivai yoketauduu tammaivakidiri kapikaroovo nnuduu kaayau vaidiia nneeda putiravai. Vaa nnooriiyauvaki kapikaroovo vuuvaara iya putiravai.

¹² Aangeraa eera taammaivo ari noomaivaa puu tuduu suaivaata kuraagaivaatama saivai saivai pikioo tam-maivau ruduu hama teeravai. Aakiapuayauvaatama saivai saivai pikioo tammaiyauvunu ruduu hama teeravai. Suaivo teera suaivaki suaivo raari roo ngioo ikiannauduu tasuuma kioo hannauduu kava teeravai. Heenaivaki kuraagaivoota aakiapuayauvootama kannokannoonno varuduu mmeekia teeda kiisama ngioo heena tam-mauduu tasuuma kiada vioo patairaa rauduu kava teeravai.

¹³ Na taaduu ngiaamma tuauvo ngiau aapuuvau ngioo vuduu rikiaaduu ivo vaidi kua roosiima pinaama kua tiao tunoo: Ikiee, ikiee, mmatayaa variaya fai maisamaisama variaaravaivee. Nnaagiai aangeraa taar-avoomadoono ngiari noomaiyauvaa puu tikiyai rikiada fai iya maisamaisama variaaravaivee, tiravai.

9 Aangeraa eeraivo ari noomaivaa puu tuduu na taaduu aangeraa voovoono aakiapuaivaa roosiima vaa ngiauvakidiri tuoo mmataivau vuuvoono soopa hokoba mmata mmeeduuya vuvvaa kiivaa voovoono va-roo inna mmuduu utiravai. ² Utu varoo tuoo vioo soopavaa avavaki rau kioo sipuuvaa hatuaa kioodoo visuuvo kaayaama ngioo viravai. Visuuvo mmooriivaa rupi hareeraivaa roosiima ngioo vuduu suaivoota ngiauvootama upisiiravai. ³ Upisuuduu kapuaa kaisaiyauvo visu aakiaivakidiri tiida mmatayaa vida eevariyauvo vaidi gutira roosuu yaagueeqavaa vareeravai. ⁴ Varooduu kuaivo iyasi tuoo tunoo: Sa annaanna mmaguya yananneeri iki-auyauvaatama nneeda maisama iida sa gionna kiaapu Anutuuqaa atauvo iya tinniyauvunu vaiya gutida maisama iikiatee. Homoraiya nnaasu gutida maisama iikiatee. ⁵ Sa putuateeraivaara iya gutuatee. Mmannam-manna iya gutua rada vikiokio yaaku sai kuraagavai taikaivee. Fai iya gutikio eevariivo vaidiia gutikio nniita-reeraivaa roosiima iya nniitaraanaravai. ⁶ Ii yaaku sai kuraaga ivaki gionna kiaapuuya ngiari putuaara aataruu-

vaara buaidada teekio hama iya too vainaravai. Mmannammanna iya putuatainai hama yopeema iya putuaara-vaivee. Ivo itaa kua tiravai.

⁷ Na taaduu kapuaa kaisaiyauvo kaayau puara hoosaiyauvo nuunaida rapuaara iiraiyauvaa roosiima iiravai. Iya kieetaiyauvunu sikau goora tommeekaiyauvaa vaidi kieetaiya apiraiyauvaa roosuuyauvo vauduu iya oori nnikiyauvo vaidi oori nnikiyauvaa roosiiravai. ⁸ Iya kieeta yausiyyauvo gioonnaiya kieeta yausiyyauvaa roosiima hokobayauvai vauduu iya avaiyauvo pinaayauvai fai raiyoonavaa avaiyauvaa roosiiravai. ⁹ Na taaduu ngiari nniriyauvunu kapaaqa roosuuyauvaadiri rummua apiravai. Kaayau kaaraiyauvaki puara hoosaiyauvaa haru ki-ada vitada rapuaara kuaavo hoosaiya yuku akuaivo viravaa roosiima iya haaya akuaivo pinaa ari vookarairavai vairavai. ¹⁰ Iya eevariiyauvaa roosiima ngiari mmeeyaiyauvaki avaiyauvo vauyauvaadiri vaidiiya heera yaagueeqaiva vaa vareeravai. Ii yaagueeqa ivo fai yaaku sai kuraagavai vainno taikaanaravai. ¹¹ Angeraivo soopa hokoba mmata mmeeduuya vuuvaara duuvo inna iyara dira kieetaivovee. Inna nnutuuvo Eporai kuaivakidiri tunoo: Apatoono, tuduu Ereengaa kuaivakidiri tunoo: Aporuoono, tiravai. Ii nnutu ivaitana oyaivo ataama vainoo. Gioonna kiaapuuya rupuuta taikeraivovee.

¹² Maisa mmoori tauraanaivo vaa taikaivaivee. Rikiaatee. Homo mmoori maisa taaravaitana vainoo.

¹³ Angeraa karasai diaivo ari noomaivaa puu tuduu na rikiaaduu kuaivo sikau gooraivaadiri iima kioo yeena tapiivo Anutuuyaa vunniivau duuvaa tooyataayaivakidiri tioo ¹⁴ angeraivo noomaivaa puu tuuvaa tunoo: Nnoori pinaivaa nnutuuvo Yuferetiisa ivaki variaa angeraa taarama taarama yeena rau kiadaa rukuasaa kikiakuutee, tiravai. ¹⁵ Angeraa taarama taarama gioonna kiaapu vooya rupuutuaaraivaara faannaida teerama kiada variravai. Iya aa suai aavaaraatama aa kuraaga aavaaraata aa nuanu aavaaraatama iya faannaida varida gioonna kiaapu mmatayaa sainai sainai varuuya pikiada tammaivaki varuuya rupuutuaaraivaara vaa teerama kieeravai. Kuaivo inna kiaa mmuuvaugiataama angeraivo noomaivaa puu tuuvoono iya rukuasaa kiooduu viravai.

¹⁶ Rapira vaidiiya hoosa mmookaiyauvunu varuuya jaarira nnutuuyauvaa na rikiaaduu tunoo: Kaayakaayau ari vookarai vaidiiya (200,000,000) variaanoo, ¹⁷ tuduu ni avu tinniivo hanigiooduu na tee vakiaaduu vaidiiya ngiari hoosaiyauvaa mmookaiyauvunu varuuyauvo ataama vairavai. Ngiari nniriyauvunu rapira kapaaqaiyauvaa iya uyu kiooyauvo ari vookaraama vairavai. Vooyauvai kookee ikia hauru roosuuyauvo vauduu vooyauvai haboonna kuayauvo sikau sapaiyaa roosuuyauvo vauduu vooyauvai sikau puapusuqaivo too nnannannanna tuuvaa roosiima vairavai. Iya hoosaiyauvaa kieetaiyauvo fai raiyoonavaa kieetayauvai roosuuduu ngiari avaiyauvakidiri ikiaivoota visuuvootama sikau puapusuqaivo too nnannannanna tuoo varuuvootama tiiravai. ¹⁸ Tuoo tuoo maisa mminnaa taaravooma ikiaivoota visuuvootama sikau puapusuqaivo too nnannannanna tuoo varuuvootama gioonna kiaapu mmatayaa sainai sainai varuuya pikiada tammaivaki varuuya rupuutuduu putiravai.

¹⁹ Ii hoosa iyauvaa avaiyauvakidiriataa mmeeyaiyauvakidiriataama yaagueeqaivo vauvaadiri vaidiiya rupuutuduu putiravai. Iya mmeeyaiyauvo yapaiyauvaa roosuuduu iyauvaki kieeta vauyauvaadiri gioonna kiaapuuya gutuduu iya nniitareeravai.

²⁰ Gutuduu rikiada gioonna kiaapu homoraa ii mmoori maisa taaravooma iyauvo hama iya rupuutuduu putuuya ngiari yaakukidiri uu mminnaiyauvaa hama pikieeraida homo ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa iyauvaa mmiravai. Iya sikau mmannaammannaidaa nnutuudo goora sirivuaa baraasa idaadiriaatama sikau tuanaivaadiriaata yatariivaadiriaatama unnakua anutuuyauvaa iyauvaadiri iiravai. Ii unnakua anutuu iyauvo hama avu teeda yaata rikiada nuairayauvaivee. Iya iyauvaata mmagia maisaiyauvaatama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida nnaasu variravai. ²¹ Mmida varida vaidiiya rupuutuduu putuduu saaka sifaivaa iida sabi heeda varida mminnaiyauvaa mmuara varada varida hama ausa hanigiada hama ii aataru iyauvaa mmooka hanigia mmiravai.

Aangeraa voovoono kiisa yanaa hovekama kioovaa utu kioo vairavai

10 Na itaama taivo taika kiooduu kava na taaduu ari vo angeraa yaagueeqa voovoono ngiau aapuuvakidiri tiiravai. Tuuduu namaivo inna mmammaivau rummua apu kiooduu furainaivo inna kieetaivaa ututuuma kiooduu inna viri nnikiivo suai roosiima tooduu inna yukuuvaitana nnau tuunna roosiima vauduu ivaitanaudiri ikiaivo teeravai. ² Tooduu kiisa yanaa hovekama kioovaa rabara kioo utuovo inna yaakuuvau vairavai. Vauduu too ivo ari yuku yaadudaivaa nnoori sorovuaraa verenoovau raa tu kioo vainno geedaivaa mmataivau raa tu kioo vairavai. ³ Raa tu kioo vainno ivo pinaama aayanna tioo fai raiyoonavaa akuaivaa roosiima tiravai. Tuduu rikioo ngiaarunnaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama pinaa akuavai sai tiravai. ⁴ Akua sai tuduu rikiee na fafaara raanara iina rikiaaduu kuaivo ngiau aapuuvakidiri tioo tunoo: Ngiaarunnaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taaravaitana akua kiaiyauvaa sa raanee. Pikino aiki hatauma vakiaivee, tiravai.

⁵Tuduu rikioo na taa aangeraivoono nnoori verenoovaunnaata mmataivaunnaatama raa tu kioo vauvoono ari yaaku yaadudaivaa ngiau reera utuoo ⁶Anutuuqaa nnutuuvaa tasipama kua kutaivaa tiravai. Anutuuqo tupatupaa variraivoono ngiauvaata mmataivaatama nnooriivaata mmuakiaa mminnaiyauvo iyauvaki vaira variraiyauvaatama iima kioovaa nnutuuvaa tasipama kua kutaivaa tioo tunoo: Suaivo vaa paannainoo. Sa mmanammanna faannakiatee. ⁷Fai aangeraa nnaagjai tuanaivoono ari noomaivaa puu tinee tii saivaata Anutuuqo ariisi haumaki vai kuaivaa vaa ari mmoori vareera vaidi forofetaiya kiaa mmuovo fai kaanainaravaivee, tiravai.

⁸Tuduu na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri niita kua tuuvo kava niita kua tioo tunoo: Aangeraivo nnoori verenoovaunnaata mmataivaunnaatama raa tu kioo vaivaa yaakuuvakidiri yanaa rabara utu kioo vaivaa oro varaanee, ⁹tuduu rikiee na oro aangeraivaa vainima diee vaina inna yaparaina kiaanoo: Kiisa yanaivaa ni mianee, kiaaduu rikioo ivo sai ni tunoo: Varee nnaanee. Nnee rikino i ausaivaki fai pinaama kapikaraanaravaivee. Nnee rikino i avaiivaki fai ngengengoonga suuya roosiima yoketainaravaivee, ¹⁰tuduu rikiee kiisa yanaivaa inna yaakuuvakidiri varee nnee rikiaaduu ni avaiivaki ngengengoonga suuyaivaa roosiima yoketairavai. Yoketauduu tee na romenama kiaaduu ni ausaivaki pinaama kapikareeravai.

¹¹Na nnaa taika kiaaduu ivo ni tunoo: Yapooma gioonna kiaapuuyasi vainaraivaara Anutuuqo i kiaa i mmuu kuaivaa kava kiaa kookieekianee. A kaayau gioonna kiaapu vo mmamma vo mmammaiya varuuyaraata vo mmata vo mmataivau varuuyaraatama vo kua vo kua tuuyaraata kieeta vaidiyyaraatama Anutuuqo i kiaa i mmuu kuaivaa kianee. Ivo itaa kua tiravaivee.

Anutuuqaa mmayaaya kiaa mmira vaidiivaitana

fai putuaaravai

11 Ivo itaa kua kiaa kioo nnau mmataira yauvaa roosuu kuasaivaa ni mioo tunoo: Diitee oro Anutuuqaa nnau nuunairaivaata yeena tapiivaatama mmataakianee. Ivaki variaa gioonna kiaapu ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmida variaya yaaruanee. ²Nuunaira nnauvaa vainima vai mmatuuyaiavau sa mmataakianee. Inna ngiari voopinaiya mmatuuyavai vaa na iya mmiauvaara sa ivaa mmataakianee. Fai iya yoosinna yoketaa tuanaa aakiaivaki yuku reekiokio fai kuraagaiyauvo taara vaidi yuku yaaku taika kioo vo vaidiivakidiri taaravaitana taikaanaravai. ³Fai na ii suai ivaki niyara safuuma kua kiaa kookiee kiaa vaidiivaitana yaagueeqaivaa mminai ivaitana kaayau (1260) suaiyauvaki Anutuuqo iya kiaa mmii kuaiyauvaa kiaa kookieekiaaravai. Ii vaidi ivaitana gioonna kiaapu mmatayaiya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaiyauvaara ausa mmuaarareeda buruqa maisa upisiivaitana rau varada kuaaravaivee, tiravai.

⁴Ii vaidi ivaitana taara yatari oriipaivaitana roosiikiaavaitana mmatayaiyara dira Udaangaivaa avuuvau taara tooba hokobaivaitana roosiikiaavaitanavee. ⁵Fai vaidi voovoono ivaitana ruputinaree kiaa iino too fai ivaitana avaiivakidiri ikaivo tioo vioo ivaitana nnammutuuiya taa taputu kiaanaravai. Itaama vai aataru ivaudiri vaidi voovoono ivaitana ruputinaree kiaa iinno fai putinaravai. ⁶Fai yaagueeqaivo ivaitana tasipanai vatiivaa ooqoo tikio ivaitana Anutuuqaa kuaivaa kiaa mmira suaivaki hama vatiivo rinaravai. Vo yaagueeqavai ivaitana tasipanai nnooriyauvaa tikio hanigioo kiauvai vainaravai. Vo yaagueeqa voovai ivaitana tasipano vo suai ivaitana kiatainai tikio maisa nniitareera ari vookara ari vookaraiyauvo mmatayaa tiinaravai.

⁷Taaravaitana Anutuuqaa kuaivaa kiaa mmi taika kikio fayai mmaraivo soopa hokoba mmata mmeeduuya vuuvakidiri ngioo ivaitana rapuoonnonno yaatara kioo ruputu kinai putuaaravai. ⁸Putikiai ivaitana nnabaivaitana ngiari Udaangaivaa yatari sagaivau haara kiada yoosinna pinaivaa vuutaivaki yapa kikiyai vakiaaravai. Ii yoosinna ivaa hatauma mmataama kioo nnutuuvaitana vuaivo Sutuuma vaikio vuaivo Iyiipa vaivai. ⁹Ivaki gioonna kiaapu vo mmamma vo mmammaiya variayakidiriaata vo oyai vo oyaivakidiriaatama vo kua vo kua kiavakidiriaata vo mmata vo mmataivakidiriaatama nnida ivaitana nnabaivaitana taaravai. Iya taaravooma suai vo taika kioo vo suaivai sai suaivaata hakuaaraivaara ooqoo kiaaravai. ¹⁰Gioonna kiaapu mmatayaiya taaravaitana putuaivaara suviyauvi kiaa kiada sirigakiaaravai. Vaa tauraa ii forofetaa ivaitana iya kiaavovo mmamma nniitareeraivo iyasi nniivaara nnaagjai ivaitana putuaivaara iya sirigaida varida mminnaiyauvaa kati ngiari mmu ngiari mmuukiaaravai. ¹¹Yuvuaano ivaitana itaama iikiaaravaa tooduu ari yaata tinniivo hanigooduu tunoo: Vaa vai aataruvaivee, kiaa kioo ataama teeravai. Taaravooma suaivo taika kioo voovai tammaivaki kava varira yaikiaivo Anutuuqaasidiri tioo ii vaidi ivaitanaaki kuaikiai kava diitaani gioonna kiaapuuya ivaitana taiya kaayau ma aatuukiaavai. ¹²Aatuuda variaani forofetaivaitana rikiaavo ngiau aapuuvakidiri kua pinaivo tioo ivaitana tinoo: Aapi ngiatee, tikiai ngiari nnammutuuiya ivaitana teeda vakiaani namaivaki ngiau aapu kuaavai. ¹³Ivaitana kua saivaata mmataa kuaruuvo pinaama utuoo nnau vooyauvai havarata kioo gioonna kiaapu

kaayakaayau (7000) ruputu kiaivai. Ruputu kiaikiai gioonna kiaapu homoraiya ivaa teeda pinaama aatuuda Anutuuoqo ngiau aapu variivo ari vookaraama variivaara kua yoketaivaa kiaavaivee.

¹⁴ Mmooori maisa inanoovo vaa taikaivaivee. Rikiাতেে. Mmooori maisa nnaagiaivo fai kiisa suai nninaravai.

Aangeraa nnaagiai tuanaivoono ari noomaivaa

puu tiravai

¹⁵ Aangeraa nnaagiai tuanaivoono ari noomaivaa puu tuduu ngiau aapuuvaki pinaama kua tiraiyauvoono tunoo: Ti Udaanga Anutuuoqoota ari mmataama kioo vaidi Misiavootama aanna makee mmatayaiyara dira yaagueeqaivaa varada iyara dida vaida fai tupatupaa iyara diaaravaivee, ¹⁶ tuduu rikiada yokovaa vaidiiya vo vaidivai yuku yaaku taika kioo vo vaidivakidiri taarama taarama ngiari mmaataiyauvunu varuuya vida varada Anutuuoqaa yuku oyaivaki vaidi innara kua yoketaivaa tida ¹⁷ tunoo:

Udaanga Anutuuoqo
mmuakiaa mminnaiyauvaa
a yaataree diraikua
a tauraa variannaikua makee variannanoo.

A ai yaagueeqa pinaivaadiri
gioonna kiaapuuyara diannaivaara
ta aiyara yoketaavee kiaunnanoo.

¹⁸ A itaama diannaivaara
gioonna kiaapu hama i kuaivaa rikiaiya
aiyara nnannataavai.
A gioonna kiaapuuyara i nnannataanara suaivo
vaa vainima nninoo.

Fai a gioonna kiaapu putiraiya
yaparainara suaivo vaa vainima nninoo.
Fai ai mmooori vareera vaidi forofetaiyaatama
gioonna kiaapu aiyara kutaavaivee kiaiyaatama
aiyara yoketaa kiaa gioonna kiaapu
mmuakiaa nnoonna kiisaiyaatama
a irisai yoketaivaa iya mminara suaivo
vaa vainima nninoo.

Gioonna kiaapu vooyaano
vooya ruputuduu putuuya
a iya ruputinai putuaara suaivo
vaa vainima nninoo.

Yokovaiyaano itaa kua tiravai. ¹⁹ Tuduu Anutuuoqaa nuunaira nnau pinaivo ngiau aapu vauvaa sipuuvaa ivo hatuaa kioodoo ivaki nnaamuru yoketaivo kooyaa vauduu teeravai. Ii nnaamuru ivaki nnaaru Anutuuoqo Is-arairaiyaata kua yeena rau kioo kuaivo vairavai. Ivo sipuuvaa hatuoo saivaata saneetuuvo utuduu vo akua vo akuaivo akua tuduu ngiaarunnaivo akua tuduu mmataa kuaruuvo utuduu kaaburaara vati pinaivo pinaama iravai.

Yapai pinaivo gioonnaivaara nnannateeravai

12 Itaama taika kioodoo ngiau aapuuvau ari vookarau atavuo vairavai. Gioonna voovai suaivo inna mmam-maivau rummua apu kioodoo varuduu kuraagaivo inna yuku mmemmaivaki vauduu aakiapuaa yaakuu-vaitana yukukidiri taaravaitana kieeta vaidiivo tommeeka apiraivaa roosiima inna kieetaivau vairavai. ² Vauduu too ivo nnaakara sunnainno mmataanara uuduu inna nniitarooduu kaayauma vuu vuu kai kai tiravai.

³ Kava ngiau aapu ari vookarau atavuo vairavai. Pinaa ari vookarau mahipa pinaa kookeevo varuduu in-nayaadiri yaaku saivai karasaidiri taarama vau kieetaiyauvo vauduu aaru yaakuuvaitana ivaki vairavai. Vaidi kieetaiya apira tommeekaiyauvo yaaku saivai karasaidiri taarama inna kieetaiyauvunu vairavai. ⁴ Vauduu ari mmeeyaivaadiri ngiau aapuuvaidiri aakiapuaa sainai sainai vauyauvaa pikioo tammaiyauvaa rupi nuunama kioo vara mmatayaa kagaari kioodoo tiiravai. Tuuduu gioonnaivo nnaakaraivaa mmataanara uuduu yapaivo oro inna vunningiaa dioo vainno nnaakaraivaa mmata kino too gutu nnaanaraivaara ivau diravai. ⁵ Dioo

vauduu gioonnaivo mmaapuvai mmata kieeravai. Inna mmaapuuvo fai yapooma yokeenno mmuakiaa mmatayaa variaiyara yaagueeqa yau ainaivaa kuru kioo iyara dinaravai. Gioonnaivo ari mmaapuuva mmatoo saivaata aangeraiya inna ravisi vitada Anutuuqo ari kieeta varira mmaataivau variivaasi yapaara viravai. ⁶ Vuduu too gioonnaivo mmanna gaanga yoosinnaivakira seenoo viravai. Anutuuqo innani ii yoosinna ivaa teerama kioo ivaki kaayau suai (1260) inna tuqinnaanara yoosinnaivakira viravai.

⁷ Vuduu too ngiau aapuuvaki pinaa rapiraivo diiteeravai. Aangeraiya kieetaivaa nnutuuvo Maikooro ari aangeraiyaatama mahipa pinaivaata ari aangeraiyaatama rapidada ⁸ mahipa pinaivaata ari aangeraiyaatama yaatara kiada oqoo tuduu hama ngiau aapu iya variraivootairavai. ⁹ Hama iya variraivootauduu mmatayaa kagaari kioodoo tiiravai. Ii mahipa pinaa ivo nnaaru varuuvaa nnutuuvo Sataango ivo mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiya unnakua tiraivovee. Innaatama ari aangeraa mmuakiaayaatama kagaari kioodoo mmatayaa tiiravai.

¹⁰ Tuuduu na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri kua pinaivo tuoo tunoo: Ivo ikiannagisanna heenagieena Anutu-uqaa avuuvau dioo vainno ti seena vaa ausa hanigieeraiyaki kua pinaivaa yapooava vaa aangeraiya inna ngiau aapuuvakidiri mmatayaa kagaari kieeravai. Iya inna kagaari kioovaara aanna makee Anutuuqo ti vitoo yoke-taivau ti yapeera aataruuvootama ari yaagueeqaivoota ivo kieeta tuanaavai variraivootama kooyaa vainoo. Ivo ari mmataama kioo vaidi Misaiivo gioonna kiaapuuyara dinara yaagueeqaivaa aanna makee kooyaa ti vitainoo. ¹¹ Ti seena vaa ausa hanigieeraiya Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa kiauvo iyara tusooavaara kutaavaivee kiaa kiada inna kua kutaivaa kiaa kookieema kiaivaara Sataangaa yaataraavai. Iya hama ngiari variraivaara yaata utida putiraivaara aatuukiaavai. ¹² Ngia ngiau aapuuvaki variaa mmuakiaaya iya Sataangaa yaataraivaara sirigakia-tee. Boo, ngia mmatayaa variaiya vaa ivo ngiisi tioo ngii tasipama variivaara fai ngia maisama variaaravai. Vaa ivo ari variraivaa taikio paannaikio pinaama nnannataikio ngiisi kuaivaivee. Kuaivo itaa kua tiravai.

¹³ Mahipa pinaivo vaa iya mmatayaa inna kagaari kioovaara arinaima rikioo mmaapuuva mmatoo gioonnaivaa vata roo viravai. ¹⁴ Vata roo vududuu Anutuuqo tuau pinaivaa haayaivaitana gioonnaivaa mmuduu too ivaitanaano inna vitoo mmanna gaanga yoosinna ari varinaraivakira viravai. Vioo vioo ivaki taaravooma nuanu-uvo taika kioo vo nuuvai sai suaivaatama varino Anutuuqo inna tuqinnanono mahipa pinaivo hama yopeema inna ruputinara yoosinnaivakira viravai. ¹⁵ Vuduu mahipa pinaivo ari avaivakidiri nnooriivaa mmuru utino gioonnaivaa vioo varoo kuaiveera nnoori pinaivaa roosiima mmuru utiravai. ¹⁶ Mmuru utuduu gioonnaivaara mmataivo boo tioo saivai sainai vuduu saivai sainai vuduu soopa pinaavai vauduu nnooriivo yapaivaa avaivakidiri tuuvo idaa viravai. ¹⁷ Vuduu mahipa pinaivo gioonnaivaara pinaama inna nnannatooduu inna pikioo inna uru nnaakaraiyaata rapinara viravai. Iya Anutuuqo kuaivaa tiivaa rikiada iida Yisuunna mmayaayaivaa kiaa kookieeraiyasi rapinara viravai. ¹⁸ Vioo vioo oro sorovuaravaa siriivau diravai.

Fayai mmaraivaaitana mmatayaiyara diravai

13 Na taaduu fayai mmaraivo nnoori sorovuaravakidiri ngioo varuduu innayaadiri yaaku saivai kara-saidiri taarama vau kieetaiyauvo vauduu aaru yaakuuvaitana ivaki vairavai. Vauduu vaidi kieetaiya apira tommeekaiyauvo yaakuuvaitana inna aaruuyauvunu vauduu maisa nnutuuyauvaa fafaara rooyauvo inna kieetaiyauvunu vairavai. Ii nnutu iyauvaa Anutu-uqaara maisa kua tuuyauvo vairavai. ² Na taaduu inna mmammaivo fai mmaraa pusiinna pinaivaa mmammaivaa roosuuduu inna yuku yaakuudo fai mmaraa pinaa ari vookaravua yuku yaakuudaa roosuuduu inna avaiivo fai raiyoonavaa avaiivaa roosiiravai. Roosuuduu mahipa pinaivo ari yaagueeqaivaa inna mmioo ari kieeta varira mmaataivaa inna mmioo kaayau gioonna kiaapuuyara dira yaagueeqaivaa inna mmiravai. ³ Na taaduu inna kieeta voovai vaa vaidiyya heeda tunoo: Vaa ta ruputu kiaunnano, tuuvo uudaivo vainno maafairavai. Maafauvaara mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiya nnikaraida inna nnaagiai viravai. ⁴ Vaa mahipa pinaivo fayai mmaraivaa ari gioonna kiaapuuyara dira yaagueeqaivaa mmuuvaa gioonna kiaapuuya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mahipa pinaivaata fayai mmaraivaatama mmida tunoo: Dee vaidivoono fayai mmaraivaa roosiima variinnee? Ai hameetavee. Mo gioono aikiooma innaata rapinarannee? Hama yopeemavee, tiravai.

⁵ Tuduu Anutuuqo ee-oo tuduu fayai mmaraivo ariiyara mannaka tioo kaayau maisa kua tioo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo vo vaidivakidiri taara kuraagavaitana gioonna kiaapuuyara diravai. ⁶ Dioo vainno Anutu-uqaara kua maisaivaa tioo inna nnutuuvaaatama iva varira yoosinnaivaaraata mmuakiaa ngiau aapu varuuyaraatama kua maisaivaa tiravai. ⁷ Kua maisaivaa tioo tioo Anutu-uqaa gioonna kiaapuuyaata rapuoonnonno iya yaataraanara yaagueeqaivaa vareeravai. Vo oyai vo oyaiyaraata vo mmamma vo mmammaiyaraatama vo kua vo kua tuuyaraata vo mmata vo mmata varuuyaraatama dira yaagueeqaivaatama vareeravai. ⁸ Fai mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variaiya hama ngiari nnutuuyauvo Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa

yanavau vakiaiya fai iya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa fayai mmaraavaa miaaravai. Ii Puara Sipisiipa Nnaakara ivaa vaidiia ruputu kioodu putuuvo tauraa hama ngiau mmataivaa uu suaivaki gioonna kiaapuuya fai tupatupaa variraivaa varaaraivara iya nnutuuyauvaa inna yanavau fafaara reeravai.

⁹ Gioonna kiaapu voovono arinaima rikiaivono aa kua aavaa arinaima rikiaivee. ¹⁰ Fai vooya Anutuuaqaa gioonna kiaapu voovai oovi nnauvaki yapaaree kua inna tikio rikioo inna aikiooma fai ivo kuanaravai. Fai vooya Anutuuaqaa gioonna kiaapu voovai paipa avaikaraivaadiri ruputino putuaiveera kua kua yeena rau kioo ruputino inna aikiooma fai ivo putinaravai. Ngia Anutuuaqaa gioonna kiaapuuya ivaara arinaima rikiada Yisuunnara mmannammanna kutaavaivee tida mmuaararivo ngiisi vainainnaata rikiadaata yaagueeqama variatee.

¹¹ Na taaduu vo fayai mmaraava voovono mmataivakidiri ngioo varuduu inna aaruuvaitana puara sipisiipa nnaakaraivaa aaru roosiiravaitana vauduu inna kuaivo mahipa pinaivaa kuaivaa roosiiravai. ¹² Roosuuudu ivo tauraanaa fayai mmaraavaa avuuvau dioo vainno innakinnaa yaagueeqa mmuakiaavai varoo iiravai. Inno yaagueeqama tuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa varuuya tauraanaa fayai mmaraavaa vaa ruputu kioodu uuda vainno maafama kioovaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiravai. ¹³ Ii fayai mmaraava ivo ari vookara ari vookarau mmooriivaa iiravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu ivo tuduu ngiau aapuuvakidiri ikiaivo mmatayaa tiiravai. ¹⁴ Tauraanaa fayai mmaraavaa yaagueeqaivaadiri ivo ari vookara ari vookarau mmooriivauvaa uuvaa mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variaya unnakua kua kioodu iya iva uu mmooriivaa teeda tunoo: Kutaavaivee, tiravai. Ivo mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiya tuduu iya tauraanaa fayai mmaraavaa mmannammannaivaa iiravai. Vaa vaidiia paipa avaikaravaadiri inna ruputu kioodu putuoo vainno kava diitovaa mmannammannaivaa ivo tuduu iya iiravai. ¹⁵ Uuduu Anutuuaqaa ee-oo tuduu ivo ari yaikivaa ii mmannammanna iya iima kioo ivaaki fuu tuduu vuduu ivo vaidi roosiima kua tiravai. Fai gioonna kiaapuuya hama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmirama kikio iya ruputina putuua yaagueeqaivaa vareeravai. ¹⁶ Varooduu ivo yaagueeqama tuduu mmuakiaa gioonna kiaapu nnoonniyaata kii-saiyaatama hoona suvuayaata mmanna haipuuayaatama sikaunnaadiri yookaama kioo viteeraiyaata mmamma dummukiara kati ngiari nuairaiyaatama tauraanaa fayai mmaraavaa atavaa ngiariya yapeeravai. Ivo tuduu vooya ngiari yaaku yaadudaiyauvunu yapooduu vooya ngiari tinniyauvunu yapeeravai.

¹⁷ Hama gioonna kiaapu voovono ii atavua varoovono hama yopeema yookaira aataruuvaa iiravai. Ii atavua tauraanaa fayai mmaraavaa nnutuvai vairavainnee vara inna jaarira fafaarivo inna nnutuuvaa roosiiravai vairavai.

¹⁸ Ii kua ivaara tuqinnama yaata utuatee. Gioonna kiaapu voovono tinni yoketaivo innaki vaino fai fayai mmaraavaa jaarira kua oyaivaa arinaima rikiaranaravai. Ii jaarira kua ivo inna vaidiivara tii kuaivo 666 vainoo.

Yisuuva ari kiauvaadiri yookaama kiooyaano

kuaru tiravai

14 Na taaduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivo taapiivaa nnutuuvo Sioona ivau diravai. Dioo vauduu gioonna kiaapu kaayakaayau (144,000) inna tasipama dida vauduu inna nnutuuvoota inna Koonna nnutuuvootama iya tinniyauvunu fafaara roovo vairavai. ² Na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri kuaivo nnoori hiina pinaivaa akua roosiima tioo ngiaarunno pinaama akua tuuvaa roosiima tiravai. Na rikiaaduu ii akua ivo vaidiia kitaiyauvaa ruuyauvaa akua roosiima tiravai. ³ Tuduu gioonna kiaapu kaayakaayau (144,000) iya fayai roosu ari vookarau taarama taaramadaatama vaidi yokovaiyaata Anutuuaqaa kieeta varira mmaataivaatama vunnivau diravai. Dida vaidi kuaru karaasaivaa tiravai. Hama kuminaiya ii kuaru ivaa rikiada tiravai. Anutuuaqaa Yisuunna kiauvaadiri iya yookaama kioo vitooyaano nnaasu ii kuaru ivaa rikiada tiravai. ⁴ Iyaano hama gionnaiya tasipeerida yokeatama varida hama nnaata vareeravai. Ii vaidi iyaano Puara Sipisiipa Nnaakaraivo nuuvau iyaatama inna nnaagiai viravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuyakidiri Anutuuaqaa Yisuunna kiauvaadiri iya yookaama kioo viteeravai. Anutuuaqaa Puara Sipisiipa Nnaakaraivootama variaani iya inna ivaitanaani tauraa tuanaiyavee. ⁵ Gioonna kiaapuuya rikioodu hama iyakidiri unnakua tira voovai vairavai. Hama iyaki tomedaataiyavee.

Aangeraa taaravoomadoono kuaivaa kua mmiravai

⁶ Na taaduu aangeraa voovono ngiau aapu vuuta idaa ngioo varioo mmayaaya yoketaa tupatupaa vau kuaivaa varoo mmatayaa variaya kua mminara nuainno variravai. Vo mmata vo mmata variayaatama vo oyai vo oyaiyaatama vo kua vo kua kiayaatama vo mmamma vo mmammaiyaatama kua mminara nuainno varioo ⁷ pinaama aayanna roo tunoo: Anutuuaqaa gioonna kiaapuuya yaparainara suaivo aavaa nninoo. Ivaaraida inna

avaivaa rikiada varida ivo yaagueeqavai variivaara kua yoketaivaa kiatee. Ivo ngiauvaata mmataivaatama iima kioo sorovuaraiivaata nnoori rumuruumaiyauvaatama iima kieeravai. Ivaaraida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiattee.

⁸ Aangeraa tauraanaivo itaa kua kias roo vuduu inna inanoo aangeraiivo inna nnaagiai vioo varioo tunoo: Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroona vaa maisainno tavarata taika kieeravai. Ivakinnaaya mmuakiaa mmataivaki variaiya yaagueeqa nnoori vuainaivaa nnaateera tuneema sabi heera aataruuvaa iikiateera yaagueeqama tiravaivee.

⁹ Inna inanoo aangeraiivo itaa kua kias roo vuduu nnaagiai tuanaa aangeraiivo tauravaitana nnaagiai vioo varioo pinaama aayanna roo tunoo: Gioonna kiaapu voovono fayai mmaraivaata inna mmannamman-naivaatama ari ausa mmuduuyavaa mmioo inna atavua ari tinniivaunnee ari yaakuuvau yapano ¹⁰ fai Anutu-uqo pinaama innara nnannataaravai. Anutu-uqo ari nnannataivaa vuaina suuyaivaa roosiivaa ari tooriivaki tusaa uyu kioo mmioo too nnaanaravai. Hama Anutu-uqo vuaina suuyaivaata nnooriivaatama tusaa uyu kioo mminaravai. Safuuma vuainaivaa nnaasu tusaa uyu kioo mminaravai. Ari tooriivakidiri mminnamminnaa maisa irisaivaa itaama safuuma inna mminaravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya fayai mmaraivaara yoketaakiya fai sikau puapusuqaiivo too nnannannanna tuoo variivo mmannammanna iya too varinai aangeraa yoketaa tu-anaiya avuuyauvunuaatama Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa avuuvuunnaata kararuaaravai. ¹¹ Ikiavo iya too variivaa visuuvo tupatupaa ngioo vioo nnaasu varinaravai. Iya fayai mmaraivaata inna mmannammannaivaatama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida inna nnutuuvaa atavua variaya fai ikiavo ikiannagisanna heenageena iya too nnaasu varinai iya kararida nnaasu variaaravai. Nnaagiai tuanaa aangeraiivo itaa kua kias roo viravai.

¹² Ii kua ivaara Anutu-uqaa gioonna kiaapuuya vaa inna mmaanna tuu kuaivaa rikiada iida Yisuunnara kutaavaivee kias kiada hama pikiaiya ivaara rikiadaata yaagueeqama variaaraiivo inna yoketaavai.

¹³ Na rikiaduu ngiavakidiri kua voovai tuoo tunoo: Aa kua aavaa fafaara raanee. Gioonna kiaapuuya Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaagueeqakiaiya aa suai aavakidiri varia rada nnida varida putuaiyara Anutu-uqo iyara yoketainaravaivee, tuduu rikioo Mmannasa Yoketaivoono tunoo: Fai iya yoketaa tuanaaya variaaravai. Fai iya kaayau mmoori varaivaa pikiada eeyaara kati variaaravai. Fai ngiari mmoori varaivaa kaanaivo iyasi vainaraivaara iya eeyaara kati variaaravaivee, tiravai.

Mmataivau yeennaivoota vuaina iiravootama apuuduu vareeravai

¹⁴ Mmannasa Yoketaivoono itaa kua tuduu na taaduu nama poosaivo vauduu vaidiivaa mmaapuuvaa roosuu voovono ivaki varuduu kieeta vaidiivaa tommeeka sikau gooraivaadiri iima kioovo inna kieetaivau vauduu avaikarau paipa hovekauvaa ari yaakuuvaki utu kioo vairavai. ¹⁵ Utu kioo vauduu ari vo aangeraa voovono nunaira nnau pinaivakidiri tioo vaidiivo namaivaki varuuvaa pinaama aayanna roo tunoo: Mmatayaa vai yeennaiyauvo vaa nneeravaata vainoo. Iyauvaa rutakeera suaivo vaa nniivaara ai paipa hovekaivaa varee iyauvaa rutaka kiee varaanee, ¹⁶ tuduu rikioo vaidiivo namaivaki varuuvo mmataivaudiri ari paipa hovekauvaadiri yeennaiyauvaa rutaka kioo vareeravai.

¹⁷ Varooduu nuunaira nnau pinaivo ngiau aapu vauvakidiri kava vo aangeraa voovono tioo avaikarau paipa hovekau voovaata varoo tiiravai.

¹⁸ Tuuduu kava vo aangeraa voovono ikiivaara haitatuuvono yeena tapiivaudiri tioo aangeraiivo avaikarau paipa hovekauvaa utu kioo vauvaara pinaama aayanna roo tunoo: Mmataivau vai vuaina iiraiyauvo vaa aikiooma nneeravaata vainoo. Ai paipa avaikarivaa varee vuaina mmooriivakidiri iiraiyauvaa rutaka kiee varaanee, ¹⁹ tuduu rikioo aangeraiivo mmataivaudiri ari paipa hovekauvaadiri utuoo vuaina iiraiyauvaa rutakeeravai. Rutaka kioo varoo vuaina suuyaivaa kagigaira nnaamuruuvaki kagaari kieeravai. Ii kagigaira nnaamuru ivo inna Anutu-uqaa ausaivo pinaama nnannateeraivovee. ²⁰ Ii nnaamuru ivo yoosinna mmaanai vauduu ivakidiri vuaina suuyaivaa raa kagigauduu tuuneema kiauvo tiiravai. Tioo vioo nnoori pinaivo kaayauma hainno ngiavau tuoo virayaama vioo vioo hokobavai ngieera (300 mitaa) viravai.

Aangeraiya nnaagiai mmoori maisaiyauvaa

utu kiada dida vairavai

15 Itaama taika kioodoo na taaduu kava ari vookarau atavua pinaivo ngiau aapuuvau vauduu na tee nnikiarairavai. Aangeraa yaaku saivai karasaidiri taaramaano maisamaisau mminnaiyauvo yaaku saivai karasaidiri taaravaitana utu kiada dida vairavai. Ii maisa mminnaa iyauvo inna nnaagiai mmooriyauvaa Anutu-

uqo iima taika kino inna nannateeraivo taikaanaraiyauvovee. ² Na taaduu mminnaa voovai nnoori haruunga pinumaivaa roosuuvo mmannammanna naruuvoota ikaivootama nuunama vauvaitana ivaki vairavai. Na kava taaduu gioonna kiaapuuya fayai mmaraivo inna nnutuuvo jaarira kuaivo vauvaata inna mmannamman-naivaatama ivaitana yaatara kiooyaano ni teeravai. Teeda nnoori haruunga pinuma roosuuvaa siriivau dida vaida kitaiyauvaa Anutuuqo iya mmuuyauvaa utu kiada vairavai. ³ Utu kiada vaida Anutuuqaa mmoori vareera vaidi Musiinna kuaruuvaa tida Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa kuaruuvaa tida tunoo:

Udaanga Anutuuqo
mmuakiaa mminnaiyauvaa
a yaataree diraikuavee.

Mmoori a iikiannaivo ari vookaraivai vaivaara
ta teeda nnikiaraakiaunnvai.

A mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiya kieetaikuavee.

A iikiannaivo safuuma kutaavai nnaasu vainoo.

⁴ Udaanga-o,
eenoo nnaasu yoketaa tuanaavai variannaivaara
mmuakiaaya i memmaana kuaanoo.

Eenoo yaagueeqama variannaivaara
mmuakiaaya aiyara yoketaavaivee kuaanoo.

Mmuakiaaya fai i avuuvau nnida
ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa i mmiaaravaivee.

Mmuakiaaya a safuuma nnaasu iikiannaivaa teeda
fai ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa i mmiaaravaivee.

⁵ Iya kuaruuvaa itaa kua kua taika kiooduu na taaduu ngiau aapuuvaki nuunaira nnau pinaivaa sipuuvo hatua tu kioo vauvo ni too vairavai. Iva aakiaivaki buruqaadiri atau rummua kioovaki Anutuuqaa variraivo vauvo kooyaa vairavai. ⁶ Vauduu aangeraa yaaku saivai sainaidiri taarama nnaagiai mmoori maisa yaaku saivai sainaidiri taarama utu kiada duuyaano nuunaira nnauvakidiri tiiravai. Iya buruqa yoketaa poosaiyauvaa rau kiada takuaanga kua vausaiyauvaa ngiari nniriyauvunu rau kiooyauvaatama tiiravai. ⁷ Tuuduu fayai roosuu ari vookarau taarama taaramaakidiri mmuaavoono diitoo sikau gooraivaadiri iima kioo kuu yavaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama aangeraiya mmiravai. Ii kuu yavaa iyauvaki Anutuuqo tupatupaa variraivo inna nannateeraivo suvuainno vairavai. ⁸ Anutuuqaa oyai ari vookarauvaa mmeekiaivoota ari yaagueeqaivootama kioosu roosiima kaayauma ngioo vioo nuunaira nnauvaki rau kioo vairavai. Rau kioo vauduu too hama vaidi voovoono yopeema nuunaira nnauvaki ngioo viravai. Aangeraiya fai mmoori maisa yaaku saivai sainaidiri taarama iima taika kikiari rikiada ivaki nnida kuaravai.

Aangeraiya nnaagiai mmoori maisaiyauvaa

fuarau kieeravai

16 Itaama taika kiooduu na rikiaaduu nnau nuunairavakidiri kuaivo pinaavai tioo aangeraa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana tunoo: Vida kuu yavaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitanaaki Anutuuqaa nannateeraivo vaiyauvaa vara mmataivau fuarau kiatee, tiravai.

² Tuuduu tauraanaa aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa vioo vara mmataivau fuarau kieeravai. Fuarau kiooduu gioonna kiaapu vaa fayai mmaraivaa atavuaa varada inna mmannammannaivaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmuuyayaa pinaa uudauda maisaiyauvo vainno iya nniitareeravai.

³ Itaama kiooduu inna inanoo aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa sorovuaraivau fuarau kieeravai. Fuarau kiooduu sorovuaraivo hanigioo vaidi putiraiya kiauua roosiima vauduu mmuakiaa sorovuaraivaki varida nuu mminnaiyauvo putiravai.

⁴ Itaama kiooduu tammaakinnaa aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa varoo nnooriyauvakiaata rumuru-umaiyauvakiaatama fuarau kiooduu hanigioo kiau tuanaavai vairavai. ⁵ Na rikiaaduu aangeraiivo nnooriyauvaa haitatuvoono Anutuuqaa tunoo: A yoketaa tuanaakua variannanoo. A tauraa varunnaikua aanna makee a variannanoo. Ii a irisai maisa mmianna iyauvo inna safuuma vainoo. ⁶ Gioonna kiaapuuya nnaaru i gioonna kiaapuuyaata forofetiaaata rupertuduu putuuvaa kiauua iya nnaateeraivaara a iya mmiannvai. Suvikara, iya ngiari mmoori maisaiyauvaa irisaiyauvaa safuuma ngiari varaavaivee, ⁷ tuduu na rikiaaduu yeena tapiivakidiri

kua voovai tioo tunoo: Udaanga Anutuuqo, a mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataree diraikuavee. A irisai maisaiyauvaa gioonna kiaapuuya mmiannaiyauvo safuuma kutaa tuanaavai vainoo, tiravai.

⁸ Tuduu eera tammaakinnaa aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa suaivau fuarau kioodoo Anutuuqo ee-oo tuduu rikioo suaivaudiri ikia pinaivo ngioo gioonna kiaapuuya puaisa teeravai. ⁹ Anutuuqo tuduu ii mmoori maisa iyauvo gioonna kiaapuuyaki vauvaara suaivo ngioo puaisakama tooyaano Anutuuqaa nnutuuvaara maisa kua tiravai. Maisa kua tida hama ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada Anutuuqaara kua yoketaivaa tiravai.

¹⁰ Itaama kioodoo eera aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa fayai mmaraivo kieeta varira mmaataivau fuarau kioodoo inna yoosinnaviki iva gioonna kiaapuuyara duuvaki kaayauma upisiiravai. Upisuuduu gioonna kiapuuya kaayauma kararida varida kaayau sookiana saakianaida reera kiatada reemma kiatadaida vairavai.

¹¹ Vaida iya nniitaroovaraata uudaudaiyauvo vauvaaraatama Anutuuqo ngiau aapu varuuvaara maisa kua tiravai. Maisa kua tida varida hama ngiari mminnamminnaa maisa uu aataruuyauvaa pikiada hanigiada yoketaama variravai.

¹² Itaama kioodoo kava karasaidiaa aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa nnoori pinaivaa nnutuuvo Yuferetiisa ivaki fuarau kieeravai. Fuarau kioodoo vaidi kieetaiya suai raari rooppinndiri ngiaaraiya aataruuvo kooyaa vakiaveeraivaara nnooriivo reekama kieeravai. ¹³ Itaama taika kioodoo na taaduu Sataangaa mmannasa maisa taaravooma yeekana roosuudoono mahipa pinaivaa avaivakidiriataama fayai mmaraivaa avaivakidiriataama unnakua forofetaivaa avaivakidiriataama nniravai. ¹⁴ Inna iya mmagia maisaiya ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa iiraiyavee. Iya mmuakiaa mmatayaiya kieetaiyasi vida iya rupi nuunama kikiari rapuaaravai. Anutuuqo mmuakiaa mminnaayauvai yaataroo diraiivoono mmataama kioo suai pinaivaki fai iya rapuaaravai.

¹⁵ Anutuuqo mmataama kioo Misiaa vaidiivoono ataa kua tunoo: Rikiaatee. Na mmuara furai vaidiivaa roosiima hama ngia taara suaivaki na ngiisi kuanaravai. Gioonna kiaapu voovoono avu too vainno ari uyira rairaiyauvaa tuqinnama haitatuuvaara Anutuuqo innara yoketaivo. Ivo taguaada nuainai gioonna kiaapuuya inna teekio inna mmamma maisaivoora tioo ari uyira rairaiyauvaa tuqinnama haitatuunaravaivee. Ivo itaa kua tiravai.

¹⁶ Mmagia maisaidoono kieeta vaidiiva rupi nuunama kieeravai. Iya nuunama kioo yoosinnavaa nnutuuvo Eporai kuaivakidiri tunoo: Amaraketoonavee, tiravai.

¹⁷ Itaama kioodoo aangeraa karisaidiri taarama varuu nnaagiai tuanaivoono ari kuu yavaivaki vauvaa ngiauvau vara kagaari kioodoo kieeta varira mmaataivo nuunaira nnau pinaivaki vauvakidiri kua pinaivo tioo tunoo: Vaa mmooriivo taikainoo, ¹⁸ tuduu kaayau saneetuvo utuduu vo akua vo akuaivo akua tuduu ngiaarunnaivo akua tuduu mmataa kuaruuvo pinaama utiravai. Anutuuqo vaidiivaa iima kioo suaivakidiri tuoo tuoo tuma ii suai ivaki hama mmataa kuaruuvo itaama utiravai. Ii mmataa kuaru ivo pinaama ari vookaraama utiravai.

¹⁹ Utuduu yoosinna pinaivaa tammaivakidiri mmataivo rutukua roo saivai sainai vuduu tammaivo vauduu saivai sainai viravai. Vuduu mmuakiaa mmataivaki vau nnau yoosinna pinaiyauvo rutuunno tannavaratataama taika kieeravai. Ii suai ivaki Anutuuqo yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroonara yaata utuoo ari nnannatoo ari vookarauvo vuaina roosiima tooriivaki vita kioodoo varuuvaa ivaki varuuya tusaa mmuduu nneeravai. ²⁰ Iqii suai ivaki mmuakiaa mmataiyauvaa nnooriivo ututuuma kiooyauvo kuminauduu mmuakiaa taapi oora sauyauvo mumunu utu taika kieeravai. ²¹ Vati kaaburaara pinaa ari vookarau mmuaararoovo ngiauvakidiri tuoo vaidiiva ruputiravai. Vati kaaburaara pinaivo koonnama maisama iya ruoo ruputuuvaara iya Anutuuqaara maisa kua tiravai.

Anutuuqo sabi nuaira gioonnavaudiri

mmataama kioo tiravai

17 Aangeraiya yaaku saivai sainaidiri taarama kuu yavaiyauvaa yaaku saivai karasaidiri taaravaitana utuuyakidiri voovoono niisi ngioo tunoo: Nninai na sabi nuaira gioonnavo irisai maisaivaa varaanaravaa fai i vitainaravai. Ii gioonna ivo inna yoosinna pinaivo kaayau nnooriyauvo saidi saidi nuunavau varivai. ² Vaa vaidi mmatayaa kieetaiya ii gioonna ivaata sabi heera aataruuvaa uududuu gioonna kiaapu mmatayaiya vuainavaa nneerayaama inna roosiima iya sabi heera aataruuvaa iidada kumimakaida variaavaivee, tiravai.

³ Tuduu rikioo Mmannasa Yoketaivoono ni tasipama varuduu aangeraiivo ni vitoo mmanna mmuyai gaanga yoosinnavau ni yapa kieeravai. Ni yapa kioodoo na variee taaduu gioonnavo fayai mmaraavaa kookeevaa mmookavau hara kioo varuduu fayai mmaraivaa mmammaivau kaayau maisau nnutuuyauvo vauduu inna kieetaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama vauduu aaru yaakuuvaitana ivaki vairavai. ⁴ Gioonnavaa uyira

rairaiyauvo vooyauvai kookeeyauvai vauduu vooyauvai kokoraa kuuyauvaatama uyu varoo vioo kaayau mminnaa gooraivaadiri iima kiooyauvaata sikau seeta roosii yoketaiyauvaatama ari mmammaivau funnukama kiooduu vairavai. Vauduu ari yaakuuvaki ivo toori gooraivaadiri iima kioovaa utu kioo vauduu ari sabi heera aataruuvaa hoovaara koonnama varira aataruuvootama kaayakaayau maisamaisau aataruuyauvootama ivaki suvuairavai. ⁵ Suvuauduu ari tinniivau ari nnutuuvo fafaara roovo vauduu ivaa oyaivo haumaki vainno ataa kua tunoo: Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroona inna ni nnutuvai. Na mmuakiaa sabi heera aataruuyauvaata mmuakiaa maisamaisaira aataruuyauvaatama oyai nakaaravovee, tiravai. ⁶ Na taaduu gioonnaivo Anutuugaa gioonna kiaapu vaa putuuya kiauyauvaa kapikaroo nnooriivaa roosiima nnoo kumimakairavai. Vooya Yisuunnara kutaavaivee tuuvaara vaidiiya iya ruputuduu putuuya kiauyauvaatama nnoo kumimakairavai.

Na Yuvuaano inna tee pinaama nnikiaraina yaata utuee variravai. ⁷ Yaata utuee variaaduu aangeraiivo ni yaparainno tunoo: Aaniira a nnikiarainna pinaama yaata utuannanee? Gioonnaivaa oyaivo haumaki vaivaa fai na i kiaa i mminaravai. Fayai mmaraivo ari kieetaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama vauduu aaru yaakuuvaitana ivaki vauvaa kua oyaivaa fai na kooyaa i kiaa i mminaravai. Gioonnaivo inna mmookaivau hara kioo varioo nuuuvaa kua oyaivaatama fai na kooyaa i kiaa i mminaravai. ⁸ Ii fayai mmaraiva ivaa ngia too ivo tauraa varuuvono aanna makee hama varinoo. Fai ivo kiisa suai soopa hokoba mmata mmeeduuya vuuvakidiri raari roo ngioo varioo nnaagiai eeyaara taikaanaravai. Anutuugo ngiau mmata uu suaivaki ari gioonna kiaapuuya tupatupaa variaaraivaara iya nnutuuyauvaa yanaivau fafaara reeravai. Gioonna kiaapu mmatayaiya nnutuuyauvo hama yanaivaki vaiya fai fayai mmaraivaa teeda fai kaayauma nnikiraakiaaravai. Ivo tauraa varuuvo aanna hama variivono fai nnaagiai kava varinaravaara iya kaayauma nnikiraakiaaravaivee.

⁹ Vaidi tinni yoketaiya ii kua ivaa oyaivaa fai arinaima rikiaarivo inna yoketaavai. Fayai mmaraivaa kieetaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama oyaivo inna taapi kiisaiyauvo yaaku saivai karasaidiri taarama ivau gioonnaivo varivai. Vuai oyaivo inna vaidi kieetaiya yaaku saivai sainaidiri taaravaitana variaavai. ¹⁰ Vaa iyakidiri yaaku sai vaidiiya ngiari kieeta nnutuuyauvo taika kiaikiai kuminaya variaavai. Mmuavaavono homo gioonna kiaapuuyara dioo vainoo. Fai yapooma voovono ngioo gioonna kiaapuuyara dinaravai. Fai ivo ngioo kiisa suai nnaasu dinaravai. ¹¹ Fayai mmaraivo tauraa varioo putiivono hama makee varioo kieeta vaidi yaaku saivai sainaidiri taaravaitana tasipama gioonna kiaapuuyara dinoo. Ivo iya seena kieetavai varioo eeyaara putu taikaanaraivaara iinno varinoo.

¹² Aaru yaakuuvaitana a taannaiyauvo inna vaidi kieeta yaakuuvaitana fai yapooma kieetaya varida gioonna kiaapuuyara diaaravai. Fai yapooma iya fayai mmaraivaa tasipama kiisa suai iyara diaaravai. ¹³ Fai iya mmuaa yaata tinnivai varada ngiari yaagueeqaiyauvaata gioonna kiaapuuyara dira yaagueeqaivaatama fayai mmaraivaa mmiaaravai. ¹⁴ Mmi kiada Puara Sipisiipa Nnaakaraivaata rapuaaravai. Rapikiokio fai Puara Sipisiipa Nnaakaraivo iya yaataraanaravai. Ivo udaanga vaidiiya Udaanga tuanaavai varioo kieeta vaidiiya kieeta tuanaavai variivaara ivo iya yaataraanaravai. Inna nnaagiai nuuya vaa ivo maavee tioo ariini iya mmataama kiooya yaagueeqama inna tasipama varida vaidi kieetaiyaata fayai mmaraivaatama yaataraavaivee, tiravai.

¹⁵ Kiaa kioo aangeraiivo kava ni tunoo: Sabi nuaira gioonnaivo varii yoosinna ivaki nnooriyauvo nuunaivaa vaa a taannavai. Ii nnoori iyauvaa a taannaiyauvo inna kaayau gioonna kiaapuuyavee. Iya vo mmamma vo mmamma varuuyakidiriataama vo mmata vo mmataivakidiriata vo kua vo kua tuuyakidiriataama nuunakiaavai.

¹⁶ Aaru yaakuuvaitana a taannaiyauvo iyauvoota fayai mmaraivoootama sabi nuaira gioonnaivaaraata nnannataaravai. Nnannateeda mmuakiaa mminnaa innasi vaiyauvaa tuayanna rida ravisii varakio fai ivo taguaada varinaravai. Taguaada varinai iya inna mmamma mmatiivaa nneeda mmuakiaa ikiaivaki inna mmuturu kikio taanaravai. ¹⁷ Anutuugo iino inna iikiatai aataruuvo aaru yaakuuvaitana yaataiyauvaki vainai iya mmuaa yaata tinnivai varada ngiari gioonna kiaapuuyara yaagueeqama dira yaagueeqaivaa fai fayai mmaraivaa mmikio dioo vainono Anutuugo ari tuu kuaiyauvo kutaavai vainara suaivaki fai taikaanaravai. Ivaara iya gioonnaivaa ikiavaki mmuturu kikio taanaravai.

¹⁸ Sabi nuaira gioonnaivaa a taannaivo inna yoosinna pinaivo mmuakiaa mmatayaa kieetaiyara diivaivee. Aangeraiivo itaa kua tiravai.

Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroona ivo

tannavaratataama taika kieeravai

18 Na itaama taa taika kiee kava na taaduu aangeraa voovono ngiau aapuuvakidiri tuuduu gioonna kiaapuuyara dira yaagueeqaivo pinaavai inna tasipama vauduu inna mmeekia ari vookarauvo mmuakiaa mmataivau teeravai. ² Tooduu ivo pinaama aayanna roo tunoo: Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroona ivo vaa

eeyaara maisainno tannavaratataama taika kiaivai. Mmagia maisa moomee sakua ari vookara ari vookaraiyau-vo ivaki variaavo ngiaamma maisamaisaiyauvootama ivaki variaavai. ³Vuaina nnooriivaa nneerayaama mmuakiaa yoosinnaiya inna tasipama sabi heera aataruuvaa pinaama uuvaara itaama vaivai. Mmatayaa diaa kieetaiya vaa inna tasipama sabi nuauduu yookaira aataruuvaa haitatuuraiya innasi nnida yookaira aataruuvaa iida kaayau sikauyauvaa varada ari vookaraama varuuvaa itaama vaivai. Aangeraivo itaa kua tiravai.

⁴Na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri vo kua voovai tioo tunoo:

Ni gionna kiaapuso,
Bapuroona yoosinna ivaa pikiada kuatee.
Ivakinnaaya mminnamminnaa maisaiyauvo
vakia roo vioo vioo ngiau aapu pinaavai vaikio
Anutuuqo iya aataru maisaiyauvaa too
irisai maisaivaa iya mminara iinoo.
Fai ngieeta iya irisai maisaivaa vareevoora
ivaki pikiada sa ivakinnaaya tasipama
mminnamminnaa maisaiyauvaa iikiatee.

⁶Ivakinnaaya maisa mmooriivaa
gionna kiaapuuya mmuuya
ngia irisai mmiraiya
irisai sai mmuaikaraama iya mmiatee.
Sa mmuaaneetu iya mmiatee.
Irisai taaraneetu iya mmiatee.
Nnoori toori kapikaraivaa roosiima
iya maisa mmooriivaa
gionna kiaapuuya muuvaara
irisai taaraneetu nnoori toori kapikaraivaa
iya mmiatee.

⁷Iya ngiariiyara mannaka tida
ngiariiyara nnaasu yaata utida
sirigaida kammataavai.
Ivaara mmuaikaraama
ausa mmuaarareera maisa mmooriivaa
iya mmiatee.
Ii yoosinna ivo gionnavai roosiivoono
ariiyara mannaka tioo tinoo:
Na aavau kieeta varira mmaataivau
kieeta gionnavai variauvai.
Hama na muaada gionnavai variauvai.
Fai na hama ausa mmuaarareerama kiee
fai na aavaki sirigaina
kammatee nnaasu varinaravaivee.

⁸Ivo itaa kua tiivaara
mmuaa suaivaki mmoori maisa mmuaararaiyauvo
innasi vainaravai.
Vaidi putiraivootama
iyara ausa mmuaararaivoota
yeenna rairaiivootama
innasi vainaravai.
Ikiaivo fai inna taa taputu kiaanaravai.
Udaanga Anutuuqo gionnaivaaki
kua pinaivaa yapaivoono
inna yaagueeqaivovee.

Ngiau aapuuvakidiri tuu kuaivo itaa kua tiravai.

⁹Mmatayaa diaa vaidi kieetaiya vaa inna tasipama sabi heera aataruuvaa iikiaiya inna ikia mmuturu kiaivaa visuuvaa teeda iya innara ausa mmuaarareeda boo tida rataaravai. ¹⁰Iya ivo ari maisaivaa irisaivaa varoo

karariivaa rikiada aatu aatuuda ngieeradiri dida vaid aiaara: Boo, yoosinna pinaavai Bapuroona-o, a yaagueeqa yoosinnakuavee. Mmuuaa suai nnaasu a irisai maisaivaa vara taika kiaannavaivee. Vaidi kieetaiya itaa kua kiaaravai.

¹¹ Vaidi mmatayaiya yookaira aataruuvaa haitatuuraiya fai iya ivaara pinaama ratada iya ausaiyauvo mmuaararaanaravai. Gioonna kiaapu iya hoonahaanaiyauvaa sikaunnaadiri yookaama kiada vareeraiya vaa taikaivaara iya ausaiyauvo mmuaararaanaravai. ¹² Hoonahaanaiyauvaa ivakinnaaya sikaunnaadiri yookaama kiada varaiyauvo ataama vainoo. Sikau mmannaammannai gooraivaata sirivuaivaatama sikau ari vookarai yoke-taiyauvaata sikau seeta roosiyaivaatama iya varaavai. Buruqa yoketaa poosa kuaiyauvaatama kokoraa kuaiyauvaata kookee kuaiyauvaatama sirikaa buruqaiyauvaatama iya varaavai. Yatari yoketaa ari vookaraiyauvaata mminnaiyauvaa puara aannaivaadiri pieema kiayauvaatama yatari hatataiyauvaata sikau baraa-saivaadiri iikiaiyaivaatama kapaaqaivaadiri iikiaiyaivaata yaagueeqa sikau poosaivaadiri iikiaiyaivaatama iya varaavai. ¹³ Mminnaa kupu takua roosiyaivaata yatari ranaivaa hudaavo suuda yoketaa viraivaatama kupuuvaa roosiivaa nnutuuvo miiraivaata yatari suuyaivo suuda yoketaa viraivaatama vuainaivaata nammariivaatama paravuaa yoketaivaata yeenna vuutaivaatama iya varaavai. Puara burimakau sipisiipa hoosaiyauvaata hoosaivaa haru kiaavo kaaraiyauvaa vitoo nuairaiyauvaatama sikaunnaadiri yookaama kioo viteera gioonna kiaapuuya hama kati ngiari yaata utiraiyauvaatama nuairaiyaatama iya varaavai. ¹⁴ Fai iya ii yoosinna ivaara kiaara: Mmuakiaa mminnaa yoketaiyauvaa i varaataiyauvo vaa taikaivai. I hoonahaana i suvuairaiyauvoota aiyaa funnukairaiyauvootama vaa taikaivai. Fai hama a kava iyauvaa varaannaravai. Vaa taikaivaivee, ¹⁵ kiaa kiada vaa iya tauraa iyauvaa yookaama kiada kaayau sikauyauvaa irisai varaivaara ngiariyara yaata utida aatu aatuuda ngieera oro dida vakiaaravai. Fai iya ngieeradiri dida vaid aiaara ratada varida boo tida ¹⁶ kiaara: Boo, yoosinna pinaavai. A gioonnaivaa roosiima ai uyira raira poosaiyauvaatama kookeeyauvaata kokoraa kuayauvaatama uyu kiee variee ari vookarai mminnaa mmannaammannai gooraivaata sikau seeta roosii yoketaivaatama ai mmammaivau a funnukairavai. ¹⁷ Mmuuaa suai ii hoonahaana yoketaa mmuakiaa iyauvo vaa taikaivaivee. Yookaira aataruuvaa haitatuuraiyaano itaa kua kiaaravai.

Mmuakiaa siipaiyauvaa utiraiyaata yookaama kiada ivaki nuairaiyaatama ivaki mmoori varaiyaata mmuakiaa vaidi siipaiyauvaara mmoori varaiyaatama fai iya ngieera dida vakiaaravai. ¹⁸ Dida vaid ii yoosinna ivaa ikia mmuturu kiaivaa kioosuuvaa teeda kai kai tida kiaara: Hama vo yoosinnavai ii yoosinna pinaa ivaa roosiima vaivaivee, ¹⁹ kiaa kiada iya ausaiyauvo mmuaarareenai mmataivaa habara kiada ngiari kieetaiyauvaki apida boo tida ratada kiaara: Boo, yoosinna pinaavai. Ivaki mmuakiaa siipa utiraiya nnida ngiari hoonahaanaiyauvaa ivaki yapa kiada irisai yookaivaa pinaavai ngiari vareeravai. Vaa mmuaa suaivaki inna mminnammminnaa mmuaki-aayauvai taikaivaivee.

²⁰ Ngia ngiau aapu variayaso, ii yoosinna ivaa ikia mmuturu kiaivaara sirigakiatee. Anutuuqaa gioonna kiaapuuyaata inna kuaivaa varada nuairaiyaata forofetaiyaatama sirigakiatee. Ii yoosinna ivakinnaaya maisa mmooriyauvaa ngii uuvaa Anutuuqo kua pinaivaa iyaki yapa kioo irisai maisaivaa iya mmiivai. Ivaara sirigakiatee. Iya itaa kua kiaaravai.

²¹ Na taaduu aangeraa yaagueeqa voovoono sikau tayapoo pinaivaa suoodaa utuoo sorovuaravai kagaari kioo tunoo: Aa na sikau aavaa utuee puaisakama kagaari kiauneema yoosinna pinaa Bapuroona ivo fai eeyaaara maisainno tannavaratataama taika kinai vaidiia hama kava ivaa taaravai. ²² Bapuroona-o, fai hama kava aiki vaidiia kitaa ruaavo akua tiraivaata kuaru tira akuaivaatama kafura fee fee tira akuaivaata nooma rira akuaivaatama kava rikiaaravai. Vaidiia vo mmoori vo mmooriyauvaa arinaima iikiaiya fai hama gioonna kiaapuuya kava aiki iya taaravai. Yeennaiyauvaa mumunu utu yapeera sikauvaa akuaivaa hama gioonna kiaapuuya kava aiki rikiaaravai. ²³ Fai hama kava toobaiyauvo aiki teenai taaravai. Nnaata vaati varaara gioonna kiaapuuya kua tira aataruuvaa fai hama kava aiki rikiaaravai. Aiki yookaira aataruuvaa haitatuuraiya vaidi nnoonnaya varuduu mmuakiaa yoosinnaiya iya nnutuuyauvaa rikieeravai. Aiki pirasaaka varida uuya unnakua kiaa uduu mmuakiaa yoosinnaiya teeda tunoo: Kutaavaivee, kiaa kiada kumimakairavaivee.

²⁴ Anutuuqo gioonna kiaapu Bapuroona varuuya irisai maisaivaa iya mmiravai. Ivakinnaaya Anutuuqaa gioonna kiaapuuyaata forofetaiyaatama rputuduu putuuvaa Anutuuqo irisai maisaivaa iya mmiravai. Innakidiri itaama uu aataruuvo vo mmata vo mmata varuuyasidiaata mmuakaraama itaama vauvaa Anutuuqo irisai maisaivaa iya mmiravai.

19 Itaama taika kioodoo na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri akuaivo tuoo kaayau gioonna kiaapuuya nuunaida pinaama kua tiraivaa roosiima kua tioo tunoo: Ta Anutuuqaa kua yoketaivaa kiaunnanoo. Ivo ti vitoo yoketaivau ti yapaivai. Inna oyai ari vookaravoota inna yaagueeqaivootama vainoo. ² Gioonna kiaapuuya ngiari variraivaara ivo safuuma kua kutaivaa tasipama irisai yoketaivaata irisai maisaivaatama iya mmiivai. Sabi nuaira gioonna maisaivo sabi heera aataruuvaa gioonna kiaapu mmatayaiya vitaama kioodoo maisa mmoori-

ivaa uuvaara Anutuuqo kua pinaivaa vaa innaki yapeeravai. Iva Anutuuqaa mmoori vareera vaidiia ruputu kioovaara Anutuuqo irisai maisaivaa vaa inna mmiravaivee, ³ kiasa kiada kava aayanna reeda tunoo: Ta Anutuuqaa kua yoketaivaa kiaunnanoo. Yoosinna pinaivaa ikia mmuturu kioovaa kioosuuvo tupatupaa ngioo vioo nnaasu varinoo, ⁴ tuduu rikiada yokovaa vaidiia vo vaidivai yuku yaaku taika kioo vo vaidivakidiri taarama taaramaatama fayai roosuu ari vookarau taarama taaramadootama Anutuuqo kieeta varira mmaataivau variivaa yuku oyaivaki vida varada vaidi innaata kua yoketaivaa tida tunoo: Kua kutaa. Ta aiyara yoketaavee kiaunnanoo, tiravai.

Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa yaapeeri nneera suaivo nniravai

⁵ Iya itaa kua kiasa taika kiooduu kieeta varira mmaataivaudiri kua voovai tioo tunoo: Mmuakiaa Anutuuqaa mmoori vareeraiyaata mmuakiaa gioonna kiaapu nnoonna kiisaiyaatama inna avaivaa rikieeraiyaso, ti Anutuuqaa kua yoketaivaa kiatee, ⁶ kiasa kiooduu na rikiaaduu kaayau gioonna kiaapuuya nuunaida pinaama kua tiraivaa roosiima akuaivo tioo nnoori hiina pinaivo akua tiraivaa roosiima akuaivo tioo ngiaarunno pinaama akua tiraivaa roosiima akuaivo tioo variravai. Tioo varuduu na rikiaaduu ii akua ivakinnangiaa kuaivo tunoo: Ta Anutuuqaa kua yoketaivaa kiaunnanoo. Ti Udaanga Anutuuqo mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataroo diraivoono ti kieetavai variivaa innara kua yoketaivaa kiatee. ⁷ Kii ta sirigaida ausa yoketaivaa tasipama variaaravee. Kii ta inna nnutuuvaa ngiau aapu yapaaravee. Vaa Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa nnaata vareera suaivo nniivaara sirigakiatee. Inna nnaataivo vaa teerainno ⁸ uyira raira poosa yoketaa tuanaa hama kainaamaataiyauvaa Anutuuqo inna mmiiyauvaa uyu varoo nniivaivee, tiravai. Ii uyira raira poosa iyauvo inna Anutuuqaa gioonna kiaapuuya safuura mmoori aataruuyauvaa iikiaiuyavovee.

⁹ Niita kua tuu aangeraiivo kava niita kua tioo tunoo: Aa kua aavaa fafaara raanee. Anutuuqo gioonna kiaapuuya Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa yaapeeri nneeraivaa tiki ai ngiayia ivo iyara yoketaivai sirigakiaaravee. Itaama fafaara raanee. Aangeraiivo itaa kua ni giaa ni mi kioo vo kuavai tunoo: Ii kua ivo inna Anutuuqaa kua kutaa kuavaivee, ¹⁰ tuduu rikiee na inna yuku oyaivaki viee varee vaina ni ausa mmuduuyaivaa inna mminaree kiasa iikiaaduu ivo ni tunoo: Sa itaama iikiane Anutuuqaa mmooriivaa ta mmuaa mmoori varaunnaitanavee. I seena ausa hanigieeraiyaata ta mmuaa mmoori vareeraiyavee. Iya Yisuuva kua kutaivaa kiasa kookieema kioovaa puaisa utuaiyavee. Anutuuqaa nnaasu ai ausa mmuduuyaivaa mmianee. Aangeraiivo itaa kua tiravai.

Anutuuqaa Mmanasaivo forofetaiya inna kuaivaa kiasa kookieeraiya tasiponeema Yisuuva kua kutaivaa kiasa kookieema kioovaa kiaiyaatama tasipaivaivee.

Vaidiivo puara hoosa poosavau variravai

¹¹ Itaama taika kiooduu na taaduu ngiauvo vioo sai ngioo sauduu puara hoosa poosavau ivaki diravai. Duduu inna mmookaivau variraivaa nnutuuvo ataama vainoo. Ivo hama ari kuaivaa pikieerainno kua kutaivaa tiraivovee. Fai ivo kua pinaivaa gioonna kiaapuuyaki yapa kioo safu saafuuma iinaravai. Fai ivo rapiraivaa yuruuma kioo safu saafuuma iinaravai. ¹² Inna avuuvaitana ikia hauru toovaa roosiima vauduu inna kieetaivau kieeta vaidiia apira tommeekaiyauvo kaayauyauvai vairavai. Inna nnutuuvaa innayaa fafaara roovaa hama vaidi voovoono ivaa oyaivaa rikieeravai. Ariinoo nnaasu rikieeravai. ¹³ Inna buruqaivo kaayau kiauivaki rabuuma kioovaa uyu varoo viravai. Vuduu inna nnutuuvaa vaidiia tunoo: Anutuuqaa tinniivaudiri kuaivaa vara kioo kiasa kookieeraivovee, tiravai. ¹⁴ Inna nnaagiaivau rapira vaidiia ngiau aapu varuuya puara hoosa poosaiyauvunu varuduu iya varada vuduu buruqa poosa yoketaa tuanaa hama kainaamaatauyauvaa uyu varada viravai. ¹⁵ Vuduu inna avaivakidiri paipa avaikaravoo tuoo rubikioo mmaanai kooyaa vairavai. Fai ivaadiri ivo gioonna kiaapu mmatayaiya ruputuoonnonno yaataraanaravai. Yaataroo ari yau aina yaagueeqaivaadiri utu kioo vaino yaagueeqama iyara dinaravai. Vuaina iiraiyauvaa nnaamuruuvaki vaidiia raa kagiga kiasa suuyaivo tuoo virayaama ivo Anutuuqaa nnannateeravaa gioonna kiaapuuya maisama variayaki yapa kinai fai itaama maisama variaaravai. Anutuuqo mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataroo diraivoono iyara pinaama nnannataanaravai. ¹⁶ Ii kieeta vaidi ivaa buruqaivaunnaata inna tukiaivaunnaatama inna nnutuuvaa fafaara roovo vainno tunoo: Kieetaiya Kieeta Tuanaivovee. Udaangaiya Udaanga Tuanaivovee, tiravai.

¹⁷ Itaama taika kiooduu na taaduu aangeraa voovoono suaira dioo vainno mmuakiaa ngiaammaiya ngiau vutaiyau nuayara pinaama aayanna roo tunoo: Aapi tummuatee. Tiida Anutuuqaa buusa pinaivaa nuunakiatee. ¹⁸ Kieeta vaidiiaatama ngiari rapira vaidi kieetaiyaata rapira vaidiiaatama iya mmamma mmatiiyauvaa nnaaraivaa tummuatee. Iya hoosaiya mmamma mmatiiyauvaatama mmuakiaa vaidi iyauvunu variayai mmamma mmatiiyauvaatama nnaaraivaa tummuatee. Mmuakiaa vaidiia sikaunnaadiri yookaama kiada vi-

teeraiyaata kati ngiari yaata utiraiyauvunu nuairaiyaatama vaidi nnoonnaiyaata vaidi kiisaiyaatama iya mmamma mmatiiyauvaa nnaaraivaara tummuatee, tiravai.

¹⁹ Aangeraiivo itaa kua tuduu na taaduu fayai mmaraivaatama mmuakiaa mmatayaa variaa kieetaiyaata ngiari rapira vaidiiyaatama nuunaida ivo puara hoosaivau varuuvaata ari rapira vaidiiyaatama rapuaara iiravai. ²⁰ Rapududuu hoosaivau varuuvoota ari rapira vaidiiyaatama fayai mmaraivaata yaatara kiada unnakua forofetaivaatama yaatara kiada vitada nniravai. Unnakua forofetaivo vaa tauraa fayai mmaraivaani ari vookara ari vookarau mmooriiyauvaa iiravai. Gioonna kiaapuuya vaa fayai mmaraivaata atauvaa varada inna mmannammannaivaara ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiraiya ivo ari vookarau mmooriiyauvaa unnakua kiaa uuvaara kutaavaivee tiravai. Hoosaivau varuuvoota ari rapira vaidiiyaatama fayai mmaraivaata unnakua forofetaivaatama vitada hama ruputiraida soopa pinaivaki sikau puapusuqaivo ikia too nnannannanna tuoo varuuvaki kagaari kieeravai. ²¹ Kagaari kiooduu hoosaivau varuu vaidiivaava avaiakidiri paipa avaikarauvo tuuvaadiri ivo vara kioo iya rapira vaidiiva rutaka kiooduu putiravai. Putuduu mmuakiaa ngiaammaiya tuma iya mmamma mmatiiyauvaa nnooduduu iya ausaiyauvo fuaakairavai.

Yisuuva kaayau nuanu (1000) gioonna kiaapuuyara dinaravai

20 Itaama taika kiooduu na taaduu aangeraa voovoono ngiau aapuuvakidiri tioo varioo soopa hokoba mmata mmeeduuya vuuvaa kiivaa utu kioo vainno yeena yaagueeqa mmuaararoovo mmakarannaivaara roosuuvaa utu varoo tioo variravai. ² Tuma mahipa pinaivo nnaaruaa mahipa yapai maisaiva nnutuuvo Sataangaa puaisa utuoo yeenaivaadiri inna rau kino kaayau nuanu (1000) itaama nnaasu variaiveeraivaara inna rau kieeravai. ³ Rau kioo soopa hokobaiva raira sipuuvaa hatuaa kioo ivaki inna kagaari kioo sipuuvaa puaisakama rau kioo rookaivaadiri rafuutu kieeravai. Sataango kaayau nuanu (1000) ivaki varioo sa gioonna kiaapuuya unnakua kiaiveeraivaara aangeraiivo ivaki inna yapa kiooduu variravai. Fai ivo ivaki varino kaayau nuanu (1000) taika kino hatuaa kino kiisama kava kati nuainaravai.

⁴ Na itaama taivo taika kiooduu na taaduu kieeta varira mmaataiyauvo vauduu gioonna kiaapuuya iyauvunu variravai. Varuduu vaa Anutuuqo kua pinaivaara dira yaagueeqaivaava iya mmiravai. Na kava taaduu gioonna kiaapuuya vooyaano iya ruputuduu putuuya vaidi kaanaiya ni teeda vairavai. Iya Yisuuva kua kutaiva kooyaa tuuvaata Anutuuqaa kuaivaatama kiaa kookieema kioovaara vooya iya ruputuduu putiravai. Iya hama fayai mmaraivaata inna mmannammannaivaatama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida hama inna atauvaa ngiari tinniiyauvununnee vara ngiari yaakuuyauvunu yapeeravai. Iyaano vaa kava diitada kaayau nuanu (1000) vaidi kieetaya Yisuu Kirisiinna tasipama varida vooyara diravai. ⁵ Gioonna kiaapu homoraa putuuya hama kava ii suai ivaki diiteeravai. Kaayau nuanu (1000) taika kiooduu iya kava diiteeravai. Ii suai ivaki na taaduu diitooya inna tauraananaa diitooyavee. ⁶ Gioonna kiaapuuya itaama tauraananaa diiteeraiya tasipama diitaarayara Anutuuqo iyara yoketaa tuanaayavee kiaa iyara yoketaivai. Hama iya kava putuaaraivaara aatuukiaravai. Iya Anutuuqaata Yisuu Kirisiinnaatama Anutuuqaara kati puara hudeeraiya roosiima varida Yisuunna tasipama kaayau nuanu (1000) vooyara diaaravai.

Sataangaa yaatara kiada ikiaivaki kagaari kiaravai

⁷ Fai kaayau nuanu (1000) taika kino Sataangaa soopa hokoba oovi nnauvakidiri hatuaa kino ngioo mmaanai voo ⁸ gioonna kiaapu suai raari raipinnai suai haatapaipi tooya sainai tooya sainai variaiya unnakua tinai fai rikiada kumimakakiaravai. Ii gioonna kiaapu iya ngiari nnutuuvaitana Gokooya Makokooya vainoo. Fai iya kumimakaikio Sataango iya nuunama kioo vitoo rapinara kuanaravai. Nnoori mmaagaivau nnukaivo vaikiyai vaidi iya hama yopeema yaarivaava roosiima vitoo kuanaravai. ⁹ Iya vitoo vinai mmata aavau vai mmuakiaa mmatavau nuaida varida Anutuuqaa gioonna kiaapuuya variaa saasaaya nnau yoosinnaivaava Anutuuqo mmuduuya rira yoosinna pinaivaava ututuuma kiaravai. Ututuuma kikio fai ngiau aapuuvakidiri ikiaivo tuoo iya taa taputu taika kiaanaravai. ¹⁰ Taa taputu taika kino mmagia maisaivo vaa iya unnakua tiraivaava Anutuuqo inna vitoo soopa pinaivaki ikiaivoota sikau puapusuqaivo ikia too nnannannanna tuoo variivaki kagaari kiaanaravai. Vaa ivo ivaki fayai mmaraivaata unnakua forofetaivaatama kagaari kioovaki kinai fai iya ikiannagisanna heenagieena mmannammanna ivaki varida pinaa mmamma nniitareevaava tupatupaa varaaravai.

Anutuuqo nnaagiai suai gioonna kiaapuuya ngiari

mmooriiyauvaara iya yaparairavai

¹¹ Itaama taika kioodoo na taaduu kieeta varira mmaata pinaa poosaivo vauduu vaidi voovoono ivaki variravai. Varuduu inna avuuvaidiri ngiau mmataivaitana vida raubiriida kuminauduu hama iya mmaataatairavai. ¹² Na taaduu mmuakiaa putuuya nnoonnaiyaata kiisaiyaatama kieetaivo varira mmaata vunniiyau diravai. Dida vauduu kieeta varira mmaataivau variivoono yanaiyauvaa rabara kioodoo vauduu ari vo yanaivau vaidiiaa tupatupaa variaaraiaa nnutuuyauvo vau yanaivaa rabara kioo teeravai. Gioonna kiaapu putuuya ngiari mmatayaa uu mmooriiyauvaa yanaiyauvunu fafaara rooyauvo vauyauvaara Anutuuqo iya yaparairavai. ¹³ Ii suai ivaki gioonna kiaapuuya putida nnoori sorovuaravai vauya kava diiteeravai. Mmata nnauvakidiriataa putiraiya varira yoosinna Hairiisa ivakidiriataama putuuya diiteeravai. Diitooduu rikioo Anutuuqo mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai ngiari uu aataruuyauvaara iya yaparairavai. ¹⁴ Yaparama kioo putira aataruuvata Hairiisa yoosinnaivaatama soopa pinaivaki ikiaivo too varuuvaki kagaari kioodoo viravai. Ii soopa pinaa ivaki ikiaivo too variivo inna kava nnaagiai eeyaara putuaraivovee. ¹⁵ Gioonna kiaapuuya tupatupaa variaaraiaa nnutuuyauvaa Anutuuqaa yanaivau fafaara raa kioodoo vairavai. Gioonna kiaapu voovoono hama inna nnutuuvo ii yanaa ivau vauvaa Anutuuqo tuduu ikiana inna kagaari kieeravai.

Karaasa ngiau mmataivo vairavai

21 Na itaama taivo taika kioodoo na taaduu karaasa ngiau mmataivaitana vairavai. Vaa tauraanaa ngiau mmataivaitana taika kioodoo nnoori sorovuaravootama vaa taik eeravai. ² Taika kioodoo na taaduu nnau yoosinna karaasa yoketaa tuanaivo tuoo variravai. Ii karaasa nnau yoosinna ivo inna karaasa Yerusa-reemaivovee. Ivo ngiau aapuvakidiri Anutuuqaasidiri tuoo variravai. Gioonnaivo vaati varaanara karaasa uyira rairaiyauvaa uyu kioo teerairayaama itaama ii yoosinna karaasa ivo yoketaa tuanaavai tuoo variravai. ³ Tuoo varuduu na rikiaaduu kieeta varira mmaataivaidiri kua pinaivo tioo tunoo: Anna makee Anutuuqaa variraivo gioonna kiaapuuya tasipama vainoo. Fai ivo iya tasipama hara kioo varinai iya inna gioonna kiaapu tuanaaya variaaravai. Fai Anutuuqo ariinoo iya tasipama varioo iya Anutuuqo tuanaavai varinaravai. ⁴ Fai iya vunnunnuuyauvo iya avuuyauvakidiri tiino fai ariinoo iya vunnunnu mmuakiaayauvai rugaanaravai. Fai hama kava gioonna kiaapuuya putikio hama iya ausaiyauvo mmuaarareenai ratada mmamma nniitareeraivaa varaaravai. Vaa eenanaa aataru itaama vaiyauvo taikaivaara hama kava iya itaama variaaravaivee.

⁵ Kuaivo itaa kua tuduu rikioo kieeta varira mmaataivau varuovoono tunoo: Anna makee na mmuakiaa mminnaiyauvaa karaasa iikiauunoo, kiaa kioo hanigia ni tunoo: A taanna rikiaanna kuaiyauvaa fafaara raanee. Ii kua iyauvo kutaayauvai vaikai gioonna kiaapuuya iyauvaara kutaavaivee kaiyauvaara fafaara raanee, ⁶ kiaa kioo tunoo: Vaa ii kua iyauvo kaanaivai. Na tauraa yapeeraivaata nnaagiai yapeeraivaatama na nakaaravovee. Na toosa hara iiraivaata iima taik eeravaatama na nakaaravovee. Gioonna kiaapu voovoono inna nnoori rainai na nnoori rumuruumaivakidiri vita ree kati inna mmimo nnoo tupatupaa variraivaa varaanaravai. Hama ivo irisai yookaivaa kinai fai na inna mmimaravai. Kati na inna mmimaravai. ⁷ Fai yapooma Sataango gioonna kiaapu voovai iinno teeno ivo yaataravaa na itaama kati inna mmimo varaanaravai. Fai na inna Anutuuqo varino ivo ni nnaakara tuanaavai varinaravai. ⁸ Mo gioonna kiaapuuya ni mmooriiyaara aatuukiaiyataa unnakua kiaa aruoo kiaa aduoo kiaa tiraiyaatama mmoori aataru maisaiyauvaa iikiaiyaata ngiari seenaiya ruputuaani putuiaiyaatama sabi heeraiyaata saaka sifaa iikiaiyaatama unnakua anutuuyauvaara ausa mmuduuya mmiraiyaata mmuakiaa unnakua tiraiyaatama fai soopa pinaivaki sikau puapusuqaivo ikia too nnannannanna tuoo variivaki kuaaravai. Iya itaama iikiaaravoo inna kava nnaagiai eeyaara putuaraivovee, tiravai.

⁹ Aangeraiya yaaku saivai karasaidiri taaravaitana mmoori maisa nnaagiai vainaraiyauvo kuu yavaiyauvaki vauyauvaa utu kiada vauyakidiri voovoono niisi ngioo niita kua tioo tunoo: Fai Puara Sipisiipa Nnaakaraivoono nnaataivaa varaanaravai. Nninai fai na gioonna karaasa nnaayee inna nnaata ruukiaivaa i vitainaravaivee, ¹⁰ tuduu Mmannasa Yoketaivo ni tasipooduu aangeravoo ni vitoo taapi hokoba ari vookaravau ni yapa kieeravai. Ni yapa kioo yoosinna yoketaa tuanaa Yerusaremaivo ngiau aapu Anutuuqaasidiri tuoo vioo varuuvaa ni vitairavai. ¹¹ Ii yoosinna ivaki Anutuuqaa mmeekia ari vookaravoo vainno mmannaammannairavai. Ii yoosinna ivo sikau yoketaivaa nnutuuvo yasipisii roosiima mmannammannaanaruuravai vairavai. ¹² Ivaa vagiaamunnaiivo hokoba pinaavai vauduu ivaki sipuuyauvo yaakuuvaitana yukukidiri taarama vauduu aangeraiyauvo yaakuuvaitana yukukidiri taarama iyauvaara dida vaidai haitatuuravai. Ii sipu iyauvunu Isarairaa gioonna kiaapuuya oyaiyauvaa nnutuuyauvaa yaakuuvaitana yukukidiri taarama fafaara rooyauvo vairavai. ¹³ Suai raari roopinnai

taaravooma sipuuyauvo vauduu suai haatapoopinnai taaravooma sipuuyauvo vauduu tooya sainai sainai itaama taaravooma sipuuyauvo vairavai. ¹⁴ Ii vagiaamunna ivaa yaagueeqa sikau toosa hara yapa kiooyauvo sikau yaakuuvaitana yukukidiri taarama yapa kiada iyauvunudiri vagiaamunnaivaa hara kiooduu ngioo viravai. Ii sikau iyauvunu Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa kua varada nuairaiya yaakuuvaitana yukukidiri taarama nnutuuyauvaa iyauvunu fafaara rooyauvo vairavai.

¹⁵ Vauduu aangeraivo niita kua tuuvo sikau gooraivaadiri iima kioo yauvaa nnau yoosinnaivaa mmatainaraivaa utu kioo vairavai. Utu kioo vainno ii yoosinna ivaatama sipuuyauvaata vagiaamunnaivaatama mmatainara iiravai. ¹⁶ Ii nnau yoosinna ivaa ivo tooya saivai saivai mmatauduu mmuaakarairavai. Ivo ari yauvaadiri nnau yoosinnaivaa mmatauduu tooya saivai saivai hokoba pinaa ari vookaraama vau atauyauvo (2400) kiromitaavai vauduu nnauyauvaa iima roo vioo vioo ngiau aapu atauyauvo (2400) kiromitaavai mmuaakaraama vairavai. Hama uruoo tara tuoo tarama vairavai. Mmuaavaugiataama vairavai. ¹⁷ Vauduu too aangeraivo vaidi mmatayaiya iira aataruuvugiataama vagiaamunnaivaa mmatauduu too hokobavai vauduu atauyauvo (64) mitaavai vairavai. ¹⁸ Vauduu vagiaamunnaivaa sikau yasipisii ivaadiri iima kiooduu nnau yoosinnaivaa sikau goora tuanaivaadiri iima kiooduu yoketaa tuanaa mmannammannaanaruuravai vairavai. ¹⁹ Vagiaamunna sikau toosa hara yapa kiooyauvunu sikau yoketaa ari vookara ari vookarayauvo vairavai. Sikau tauraivo kookee kuauvaa nnutuuvo yasipaa vauduu inna inanoovo haboonna kuauvaa nnutuuvo sapaiyaa vauduu tammaivo poosa kuauvaa nnutuuvo akeeta vauduu eera tammaivo yanaadoo kuauvaa nnutuuvo emeraara vauduu ²⁰ eeraivo saakosaakoo tasipama poosa kuauvaa nnutuuvo satonikiisa vauduu karasai diaivo kookee kuauvaa nnutuuvo koniriaana vauduu karasaidiri taarama vauvo takuaanga kuauvaa nnutuuvo kirisoraita vauduu karasaidiri taaravooma vauvo yanaadoo kuauvaa nnutuuvo beriira vauduu karasaidiri taarama taarama vauvo saapaka kuauvaa nnutuuvo topaasa vauduu yaakuuvaitana vauvo tatapotatapoovaa nnutuuvo kirisopereesa vauduu yukukidiri mmuaavai vauvo haboonna kuauvaa nnutuuvo haiyasiina vauduu yukukidiri taarama vauvo nnaagiiai tuanaivo kookee kuauvaa nnutuuvo ametiisa vairavai. ²¹ Vagiaamunna sipu yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana sikau seeta roosuu yoketaa pinaiyauvaadiri iima kiooyauvo vairavai. Mmuaa sipuvai mmuaa sikau seeta roosuu yoketaivaadiri iima kiooduu mmuaavai mmuaavai itaama vairavai. Ii yoosinna ivaki vuu aataruuyauvaa goora tuanaa yoketaivaadiri iima kiooduu mmannammannaanaruuravai vairavai.

²² Ii yoosinna ivaki hama na taaduu nuunaira nnau pinaa voovai vairavai. Udaanga Anutuuqo mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataroo diravoota Puara Sipisiipa Nnaakaraivootama ivaki varuuvaara hama nuunaira nnaunnaatairavai. ²³ Hama suaivoota kuraagaivootama ii yoosinna ivaki teeravai. Anutuuqaa oyai ari vookaravoo ivaki mmeekiavai tooduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivo tooba roosiima ivaki toovaara hama suaivoota kuraagaivootama ivaki teeraivootairavai. ²⁴ Fai vo mmata vo mmata variaa gioonna kiaapuuya ii mmeekia ivo taivaara koovau nookiaaravai. Vo mmata vo mmata variaa kieetaiya ngiariisi vai yoketaa mminnaiyauvaa varada ivaki yapaaravai. ²⁵ Ikiannagisanna ii yoosinna ivaa sipuuyauvo hatuaa tu kioo nnaasu vainaravai. Hama rairavootainaravai. Ivaki hama heenaivo vaivaara iya hama sipuuyauvaa rairavootainaravai. ²⁶ Mmuakiaa mmataavau variaya ngiari mminnaa yoketaa ari vookarayauvaa varada ivaki yapaaravai. ²⁷ Gioonna kiaapuuya maisai mmoori aataruuyauvaa hama ivaki varada kuaaravai. Sabi nuairaiyaata unnakua tiraiyaatama fai hama ivaki kuaaravai. Nnaaru Puara Sipisiipa Nnaakaraivo ari gioonna kiaapuuya tupatupaa variraivaara iya nnutuuyauvaa ari yanaivau fafaarama kiooya iya nnaasu fai ivaki kuaaravaivee.

22 Nnooriivaa vaidiia nneeda tupatupaa variaaraivaa aangeraivoono ni vitairavai. Ii nnoori ivo mmannammannaanaruunno varuduu Anutuuqoota Puara Sipisiipa Nnaakaraivootama varuu kieeta varira mmaataivakidiri tiiravai. ² Tioo tioo nnau yoosinnaivaki vuu aataru nnoogiaivaa tammaidaa tuoo viravai. Tuoo vuduu yatariivaa iiraivaa vaidiia nneeda tupatupaa variaaraivo nnoori siri saivau saivau diravai. Duoo vauduu mmuaa nuanuvai aakiaivaki yaakuuvaitana yukukidiri taaraneetu iiraiyauvo vairavai. Mmuaa kuraaga mmuaa kuraaga itaama nnaasu iiraiyauvo vairavai. Vauduu ivaa apuuyauvaa gioonna kiaapu vo mmata vo mmata variaya varada nneeda nniitareeraivo sa tiisi vakiaiveeraivaara nneeravai. ³ Mmuakiaa mminnaa Anutuuqo oooqoo tioo maisayauvaivee tiyauvo hama ii yoosinna ivaki vainai taaravai. Fai Anutuuqoota Puara Sipisiipa Nnaakaraivoota ivaitana variaa kieeta varira mmaataivo ivaki vainai Anutuuqaa mmoori vareera gioonna kiaapuuya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa fai Anutuuqaa mmiaaravai. ⁴ Mmida varida inna viri nnikiivaa teekio inna nnutuuvaa iya tinniiyauvunu fafaara roovo fai vainaravai. ⁵ Ii yoosinna ivaki fai hama heenaivootainaravai. Udaanga Anutuuqo iya mmeekiavai variivaara hama iya toobaiyauvaa subu kikiio teeno hama suaivo taanaravai. Fai iya ivaki kieetaya tupatupaa gioonna kiaapuuyara diaaravaivee.

Yisuuva tiinaravai

⁶ Itaama taika kioodoo aangeraiivo ni tunoo: Ii mmuakiaa kua kiaa iyauvo kua kutaayauvai vaiki ai gioonna kiapuuya iyauvaara kua kutaayauvaivee kiaaravai. Udaanga Anutuuoqo ari Mmannaivaavaa forofetaiya mmioo variivoono ari aangeraiivaa titaa kiaikio tiivai. Ivo i kiaa i mmioo i vitaakiaiveeraivaara tiivai. Ivo ari mmooi vareeraiya fai kiisa suai vainara aataru mminnaiyauvaa iya vitaakiaiveeraivaara titaa kiaikio tiivaivee, tiravai.

⁷ Yisuuva tunoo: Rikiaatee. Na kiisa suai kava kuanaravai. Fai yapooma nnaagiai vainara aataru mminnaiyauvaara aa yanaa aavaki vai kuaiyauvaa gioonna kiapuuya rikiada iikiyaiya fai yoketaama variaaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

⁸ Na Yuvuaano neenoo ii kua aataru iyauvaa rikiee iyauvaa teeravai. Na rikiee na taa taika kiee aangeraiivo iyauvaa ni vitauyauvaa yuku oyaivaki viee varee vaina ni ausa mmuduuyaivaa inna mminaree kiaa iikiiaaduu ⁹ ivo ni tunoo: Sa itaama iikiane. Anutuuoqaa mmooriivaa ta mmuaa mmooi varaunnavaitanavee. I seena forofetaiyaata aa yanaa aavaki vai kuaiyauvaa rikiada iikiyaiyaatama ta mmuaa mmooi vareeraiyavee. Anutuuoqaa nnaasu ai ausa mmuduuyaivaa mmiane, ¹⁰ kiaa kioo ni tunoo: Nnaagiai vainara aataru mminnaiyauvaa aa yanaa aavaki vai kuaiyauvaa sa hatauma kiaanee. Ii kua iyauvaa kaanaivo vainima kooyaa vainaraivaara sa hatauma kiaanee. ¹¹ Gioonna kiapu voovoono mmooi maisaivaa iivoono kii ari iivaugiataama mmannammanna iikiavee. Gioonna kiapu voovoono tomedama variivoono kii ari itaama variivaugiataama mmannammanna variaivee. Gioonna kiapu voovoono safuuma variivoono kii ari variivaugiataama mmannammanna safuuma variaivee. Gioonna kiapu voovoono yoketaa tuanaa ari vookaraama variivoono kii ari variivaugiataama yoketaa tuanaavai nnaasu variaivee. Aangeraiivo itaa kua tiravai.

¹² Yisuuva tunoo: Rikiaatee. Fai na kiisa suai kava kuanaravai. Na irisai yoketaiyauvaa varee tiee gioonna kiapuuya ngiari mmooi iikiyaiyuvunugiataama mmuaavai mmuaavai irisaiyauvaa safuuma iya mminaravai. ¹³ Na tauraa variaivoono fai nnaagiai varinaravai. Na tauraa yapeeraivaata nnaagiai yapeeraivaatama na nakaaravovee. Na toosa hara iiraivaata iima taikeraivaatama na nakaaravovee. Yisuuvaano itaa kua tiravai.

¹⁴ Gioonna kiapuuya ngiari buruqaiyauvaa fini kaiya fai yoketaama variaaravai. Iya itaama finiaivaara iya inna aikiooma yatariivaa iiraivaa vaidiyya nneeda tupatupaa variaaravaa fai iya nneeda yoosinna keegiyauvaki vida yoosinnavaki kuaaravai. ¹⁵ Gioonna kiapu maisa mmooriivaa iikiyaiyaata saaka sifaa iikiyaiyaatama sabi aataru nuairiyaata ngiari seenaiya ruputuaani putuaiyaatama unnakua anutuuyauvaa ausa mmuduuya mmiraiyaata gioonna kiapuuya ngiari kuaiyauvaata ngiari mmooriyauvaatama unnakua tiraiyaatama fai yoosinnavaa mmaanai nnaasu variaaravai.

¹⁶ Yisuuva tunoo: Na ni aangeraiivaa titaa kiaaduu aa kua aayauvaa i kiaa i mminai eenoo vaa ausa hanigia kiada Anutuuoqaa nuunairiya kiaa mmianeeraivaara na titaaduu aisi tiiravai. Na Davuitinna oyai tuanaivo variavoono na inna oyaivakidiri diitee inna sidinnaidivai variauvai. Na patairaara aakiapuaivaa roosiima pinaama mmeekia tauvovee, tiravai. ¹⁷ Mmannaivaavoota Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa nnaataivoootama kiaanoo: Ngiatee, kiaavai. Mmuakiaa gioonna kiapuuya ii kua ivaa rikiyaiya kiatee: Ngiatee, kiatee. Gioonna kiapu voovoono nnoori raino kii ngiaivee. Nnooriivaa vaidiyya nneeda tupatupaa variaaravaa inna nnaataakiaivoono kii ngioo kati nnaivee.

Nnaagiai kuavai

¹⁸ Mmuakiaa gioonna kiapuuya nnaagiai vainara aataru mminnaiyauvaara aa yanaa aavaki vai kuaiyauvaa rikiyaiya na Yuvuaanoono yaagueeqama ngii giaa ngii miee kiaunoo: Mo fai gioonna kiapu voovoono aa yanaa aavaki vai kuaiyauvaata ari tinniyaadiriaata vai kuaivaa tasipama reeno fai Anutuuoqo irisaivaa maisa mmooriyauvaa aa yanaa aavau kooyaa fafaara raa kaiyauvaa inna mminaravaivee. ¹⁹ Mo fai gioonna kiapu voovoono nnaagiai vainara aataru mminnaiyauvaara aa yanaa aavaki vai kua voovai ruga kino fai Anutuuoqo inna ooqoo tino ivo hama yatariivaa iiraivaa vaidiyya nneeda tupatupaa variaaravaa nnaanaravai. Fai ivo hama yoosinna yoketaa tuanaivaki kuanaravai. Yatariivaa nneeda tupatupaa variaaravaaraata yoosinna yoketaa tuanaivaaraatama aa yanaa aavaki iyauvaara kuaivo vainoo. Na Yuvuaano itaa kua ngii giaa ngii miauvai. ²⁰ Ivoono ii kua ivara kiaa kookieenno tuuvoono tunoo: Kua kutaavai. Na kiisa suai kava kuanaravaivee, tiravai. Inna aikioovai. Udaanga Yisuu-o, tummuane. ²¹ Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngia mmuakiaa Anutuuoqaa gioonna kiapuuya ngii tasipama vakiaivee.